

Risale-i Nur Külliyyati'ndan

SÖZLER

*Bediüxxaman
Said. Nursî*

Sözler

Bediüzzaman Said Nursî

Risale-i Nur Külliyyati'ndan

Sözler

Bediüzzaman

Said Nursî

İstanbul - 2007

SÖZLER

Copyright © Şahdamar Yayınları, 2007

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Ltd. Şti.'ne aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin, Işık Ltd. Şti.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

ISBN

978-975-9090-91-3

Yayın Numarası

81

Basım Yeri ve Yılı

Çağlayan Matbaası

Sarıç Yolu Üzeri No:7 Gazimîr / İZMİR

Tel: (0232) 252 20 96

Ekim 2007

Genel Dağıtım

Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım

Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31

Tek-Er İş Merkezi Mahmutbey/İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 00 Faks: (0212) 444 85 96

Şahdamar Yayınları

Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5

34676 Üsküdar/İSTANBUL

Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20

www.sahdamaryayinlari.com

İçindekiler

Birinci Söz.....	4
On Dördüncü Lem'anın İkinci Makamı.....	7
Birinci Sır.....	7
İkinci Sır.....	8
Üçüncü Sır.....	9
Dördüncü Sır.....	11
Beşinci Sır.....	12
Altıncı Sır.....	13
İkinci Söz.....	15
Üçüncü Söz.....	17
Dördüncü Söz.....	20
Beşinci Söz.....	22
Altıncı Söz.....	25
Yedinci Söz.....	30
Sekizinci Söz.....	35
Dokuzuncu Söz.....	42
Birinci Nükte.....	42

İkinci Nükte.....	43
Üçüncü Nükte.....	43
Dördüncü Nükte.....	44
Beşinci Nükte.....	45
Onuncu Söz (Haşır Bahsi).....	51
[On İki Sûret].....	53
Birinci Sûret.....	53
İkinci Sûret.....	53
Üçüncü Sûret.....	53
Dördüncü Sûret.....	54
Beşinci Sûret.....	54
Altıncı Sûret.....	55
Yedinci Sûret.....	56
Sekizinci Sûret.....	57
Dokuzuncu Sûret.....	58
Onuncu Sûret.....	58
On Birinci Sûret.....	59
On İkinci Sûret.....	60
[On İki Hakikat].....	63
Mukaddime.....	63
Birinci İşaret.....	63
İkinci İşaret.....	65
Üçüncü İşaret.....	67
Dördüncü İşaret.....	67
Birinci Hakikat.....	68
İkinci Hakikat.....	68

Üçüncü Hakikat.....	70
Dördüncü Hakikat.....	72
Beşinci Hakikat.....	74
Altıncı Hakikat.....	78
Yedinci Hakikat.....	82
Sekizinci Hakikat.....	84
Dokuzuncu Hakikat.....	85
Onuncu Hakikat.....	88
On Birinci Hakikat.....	92
On İkinci Hakikat.....	93
Hâtime.....	96
Onuncu Söz'ün Mühim Bir Zeyli ve Lâhikasının Birinci Parçası.....	101
Zeylin İkinci Parçası.....	113
Zeylin Üçüncü Parçası.....	119
Zeylin Dördüncü Parçası.....	122
Zeylin Beşinci Parçası.....	126
On Birinci Söz.....	128
On İkinci Söz.....	138
Birinci Esas.....	138
İkinci Esas.....	140
Üçüncü Esas.....	141
Dördüncü Esas.....	141
On Üçüncü Söz.....	146
Birinci Makam.....	146

İkinci Makam.....	151
Bazı Gençlerle Bir Muhavere.....	151
Birkaç Biçâre Gençlere Verilen Bir Tenbih.....	154
İkinci Makamı'nın Hâşiyesi.....	157
İkinci Makamın Zeyli (Leyle-i Kadir'de İhtar Edilen Bir Mesele-i Mühimme).....	163
Meyve Risalesi'nden Altıncı Mesele.....	164
Hüve Nüktesi.....	169

On Dördüncü Söz..... 173

[Beş Mesele].....	173
Birincisi.....	173
İkincisi.....	174
Üçüncüsü.....	175
Dördüncüsü.....	176
Beşincisi.....	177
Hâtime.....	180
On Dördüncü Sözün Zeyli.....	182

On Beşinci Söz..... 187

Birinci Basamak.....	187
İkinci Basamak.....	188
Üçüncü Basamak.....	189
Dördüncü Basamak.....	190
Beşinci Basamak.....	191
Altıncı Basamak.....	192
Yedinci Basamak.....	193

On Beşinci Söz'ün Zeyli (Yirmi Altıncı Mektub'un Birinci Mebhası) ..	195
Şeytanın İkinci, Küçük Bir İtirazı	203
On Altıncı Söz	206
Birinci Şua	206
İkinci Şua	209
Üçüncü Şua	211
Dördüncü Şua	213
Küçük Bir Zeyl	215
On Yedinci Söz	216
Birinci Makam	216
İkinci Makam	220
Siyah Dut'un Bir Meyvesi	221
Kalbe Fârisî Olarak Tahattur Eden Bir Münâcât	223
Birinci Levha	232
İkinci Levha	233
Barla Yaylası; Çam, Katran, Ardıç, Karakavağın Bir Meyvesi	235
Yıldızları Konuşturan Bir Yıldıznâme	241
On Sekizinci Söz	243
Birinci Makam	243
Birinci Nokta	243
İkinci Nokta	244
Üçüncü Nokta	245
Fıratlı ve Gurbetli Bir Esarete Fecir Vaktinde Ağlayan Bir Kalbin Ağlayan Ağlamalarıdır	247

On Dokuzuncu Söz (Risâlet-i Ahmediye'ye Dâir).....	248
Birinci Reşha	248
İkinci Reşha	249
Üçüncü Reşha.....	249
Dördüncü Reşha	250
Beşinci Reşha	250
Altıncı Reşha	250
Yedinci Reşha	251
Sekizinci Reşha	251
Dokuzuncu Reşha.....	251
Onuncu Reşha.....	252
On Birinci Reşha	253
On İkinci Reşha.....	253
On Üçüncü Reşha.....	254
On Dördüncü Reşha	256

Hirminci Söz..... 260

Birinci Makam	260
Birinci Nükte.....	261
İkinci Nükte	261
Üçüncü Nükte.....	262
İkinci Makam	268
Mukaddime.....	269
Bir Nükte-i Mühimme ve Bir Sırr-ı Ehem.....	279
İki Mühim Suâle Karşı, İki Mühim Cevap.....	281

Hirmi Birinci Söz..... 285

Birinci Makam	285
Birinci İkaz.....	285

İkinci İkaz.....	286
Üçüncü İkaz.....	286
Dördüncü İkaz.....	287
Beşinci İkaz.....	288
İkinci Makam.....	291
Birinci Vecih – Birinci Yara.....	291
İkinci Vecih.....	292
Üçüncü Vecih.....	292
Dördüncü Vecih.....	293
Beşinci Vecih.....	294
İrmi İkinci Söz.....	297
Birinci Makam.....	297
Birinci Burhan.....	298
İkinci Burhan.....	299
Üçüncü Burhan.....	299
Dördüncü Burhan.....	300
Beşinci Burhan.....	300
Altıncı Burhan.....	301
Yedinci Burhan.....	302
Sekizinci Burhan.....	303
Dokuzuncu Burhan.....	305
Onuncu Burhan.....	305
On Birinci Burhan.....	306
On İkinci Burhan.....	308
İkinci Makam.....	310
Mukaddime.....	310

Birinci Lem'a	311
İkinci Lem'a	312
Üçüncü Lem'a	313
Dördüncü Lem'a	314
Beşinci Lem'a	318
Altıncı Lem'a	319
Yedinci Lem'a	321
Sekizinci Lem'a	322
Dokuzuncu Lem'a	323
Onuncu Lem'a	324
Güneşler Kuvvetinde On Birinci Lem'a	325
Güneşler Kuvvetinde On İkinci Lem'a	327
Hâtime	329

Yirmi Üçüncü Söz .....

Birinci Mebhas	331
Birinci Nokta	331
İkinci Nokta	332
Üçüncü Nokta	334
Dördüncü Nokta	336
Beşinci Nokta	337
İkinci Mebhas	340
Birinci Nükte	340
İkinci Nükte	342
Üçüncü Nükte	344
Dördüncü Nükte	348
Beşinci Nükte	350

Yirmi Dördüncü Sûz.....	353
Birinci Dal.....	353
İkinci Dal.....	357
Üçüncü Dal.....	363
Birinci Asıl.....	363
İkinci Asıl.....	363
Üçüncü Asıl.....	363
Dördüncü Asıl.....	364
Beşinci Asıl.....	364
Altıncı Asıl.....	364
Yedinci Asıl.....	364
Sekizinci Asıl.....	365
Dokuzuncu Asıl.....	368
Onuncu Asıl.....	370
On Birinci Asıl.....	373
On İkinci Asıl.....	373
Dördüncü Dal.....	375
Beşinci Dal.....	382
Birinci Meyve.....	382
İkinci Meyve.....	384
Üçüncü Meyve.....	387
Dördüncü Meyve.....	387
Beşinci Meyve.....	388
Yirmi Beşinci Sûz (Mucizât-ı Kur'âniye Risâlesi).....	390
Mukaddime.....	392
Birinci Cüz.....	392
İkinci Cüz ve Tetimme-i Târif.....	393
Üçüncü Cüz.....	394

Birinci Şu'le.....	395
Birinci Şua.....	395
Birinci Sûret.....	395
İkinci Sûret.....	397
Birinci Nokta.....	397
İkinci Nokta.....	400
Üçüncü Nokta.....	401
Dördüncü Nokta.....	406
Beşinci Nokta.....	408
İkinci Şua.....	421
Birinci Lem'a.....	421
İkinci Lem'a.....	426
Üçüncü Lem'a.....	426
Dördüncü Lem'a.....	426
Beşinci Lem'a.....	428
Birinci Işık.....	428
İkinci Işık.....	429
Üçüncü Işık.....	429
Dördüncü Işık.....	432
Beşinci Işık.....	434
Üçüncü Şua.....	436
Birinci Cilve.....	436
Birinci Şavk.....	436
İkinci Şavk.....	437
Üçüncü Şavk.....	439
İkinci Cilve.....	439
Üçüncü Cilve.....	444
İkinci Şu'le.....	447
Birinci Nur.....	447

İkinci Nur.....	449
Birinci Meziyet-i Cezâlet.....	449
İkinci Nükte-i Belâgat.....	450
Üçüncü Meziyet-i Cezâlet.....	452
Dördüncü Nükte-i Belâgat.....	453
Beşinci Meziyet-i Cezâlet.....	454
Altıncı Nükte-i Belâgat.....	456
Yedinci Sırr-ı Belâgat.....	457
Sekizinci Meziyet-i Cezâlet.....	459
Dokuzuncu Nükte-i Belâgat.....	462
Onuncu Nükte-i Belâgat.....	464
Üçüncü Nur.....	467
Üçüncü Şu'le.....	471
Birinci Ziyâ.....	471
İkinci Ziyâ.....	474
Üçüncü Ziyâ.....	477
Hâtime.....	481
Birinci Zeyl.....	483
Birinci Nokta.....	483
İkinci Nokta.....	483
Üçüncü Nokta.....	484
Dördüncü Nokta.....	485
Beşinci Nokta.....	486
Altıncı Nokta.....	486
On Birinci Şua Olan Meyve Risalesi'nin Onuncu Meselesi (Emirdağ Çiçeği).....	490
Bu Onuncu Meseleye Bir Hâtime Olarak İki Hâşiye.....	500

Yirmi İkinci Söz (Kader Risalesi).....	503
Birinci Mebhas.....	503
İkinci Mebhas.....	507
Üçüncü Mebhas.....	510
Mukaddime.....	510
Dördüncü Mebhas.....	514
Hâtime.....	515
Zeyl.....	518
Hâtime.....	520
Yirmi Üçüncü Söz (İçtihad Risalesi).....	522
[Altı Mâni].....	522
Birincisi.....	522
İkincisi.....	523
Üçüncüsü.....	523
Dördüncüsü.....	524
Beşincisi.....	524
Altıncısı.....	526
Hâtime.....	528
Yirmi Üçüncü Söz'ün Zeyli (Sahabeler hakkındadır).....	531
Yirmi Dördüncü Söz (Cennete Dairdir).....	541
Cennet Sözüne Küçük Bir Zeyl (Cehenneme Dairdir).....	548
Yirmi Beşinci Söz (Bekâ-yı Ruh ve Melâike ve Haşr'e Dairdir).....	549
Mukaddime.....	549

Birinci Maksad	551
Birinci Esas	551
Şu Nükte-i Esasiyenin Hâtimesi	554
İkinci Esas	555
Üçüncü Esas	556
Dördüncü Esas	557
İkinci Maksad	561
Mukaddime	561
Birinci Esas	561
Mukaddime	562
Birinci Menba	562
İkinci Menba	563
Üçüncü Menba	564
Dördüncü Menba	564
İkinci Esas	565
Birinci Medar	565
İkinci Medar	565
Üçüncü Medar	565
Dördüncü Medar	566
Beşinci Medar	567
Altıncı Medar	567
Yedinci Medar	568
Sekizinci Medar	568
Dokuzuncu Medar	568
Onuncu Medar	569
Üçüncü Esas	572
Birinci Mesele	573
İkinci Mesele	573
Üçüncü Mesele	574
Üçüncü Esas'ın Netice ve Hulâsası	576

Dördüncü Esas.....	576
Birinci Mesele.....	576
İnce Remizli Bir Mesele.....	577
İkinci Mesele.....	578
Üçüncü Mesele.....	578
Remizli Bir Nükte.....	579
Dördüncü Mesele.....	580

Onuzuncu Söz ("Ene" ve "Zerre"den ibaret bir "Elif" bir "Nokta"dır.)..... 583

Birinci Maksad.....	583
İkinci Maksad (Tahavülât-ı Zerrâta Dairdir.).....	596
Mukaddime.....	596
Birinci Nokta.....	598
Birinci Mebhas.....	598
İkinci Mebhas.....	600
İkinci Nokta.....	602
Üçüncü Nokta.....	604

Onuz Birinci Söz (Mi'râc-ı Nebeviyyeye Dairdir (aleyhissalâtu vesselâm)).. 609

Birinci Esas (Mi'râc'ın sırr-ı lüzumu).....	611
Birinci Temsil.....	611
İkinci Temsil.....	612
İkinci Esas (Hakikat-i Mi'râc nedir?).....	614
Birincisi.....	614
İkinci Temsil.....	616
Üçüncü Esas (Hikmet-i Mi'râc nedir?).....	624
Birinci Temsil.....	625
İkinci Temsil.....	626

Dördüncü Esas (Mi'râcın semerâtı ve faydası nedir?).....	633
Birinci Meyve.....	633
İkinci Meyve.....	633
Üçüncü Meyve.....	634
Dördüncü Meyve.....	635
Beşinci Meyve.....	635
On Dokuzuncu ve Otuz Birinci Sözler'in Zeyli (Şakk-ı Kamer Mucizesine Dairdir.)	638
Birinci Nokta.....	638
İkinci Nokta.....	639
Üçüncü Nokta.....	639
Dördüncü Nokta.....	640
Beşinci Nokta.....	640
Onuz İkinci Söz	643
Birinci Mevkîf	643
Zeyl.....	654
İkinci Mevkîf.....	658
Birinci Maksad.....	658
İkinci Maksad.....	663
Hâtime.....	666
Üçüncü Maksad.....	671
[Suâlin Birinci Şikkına Cevap].....	671
Birinci İşaret.....	671
İkinci İşaret.....	671
Üçüncü İşaret.....	672
Dördüncü İşaret.....	673
Beşinci İşaret.....	673
[Suâlin İkinci Şikkına Cevap].....	674

Birinci Remiz	674
İkinci Remiz	674
Üçüncü Remiz	675
Birinci Hüccet	675
İkinci Hüccet	676
Üçüncü Hüccet	676
Dördüncü Hüccet	676
Beşinci Hüccet	677
Dördüncü Remiz	677
Beşinci Remiz	681
Birinci Nokta	681
Üçüncü Mevkıf	683
Birinci Mebhas	683
İkinci Mebhas	688
Mühim Bir Suâl	695
Birinci Nükte	695
İkinci Nükte	696
Üçüncü Nükte	699
Dördüncü Nükte	701
Mukaddime	704
Birinci İşaret	705
İkinci İşaret	706
Üçüncü İşaret	706
Dördüncü İşaret	706
Beşinci İşaret	707
Altıncı İşaret	707
Yedinci İşaret	708
Sekizinci İşaret	708
Dokuzuncu İşaret	709
Tenbih	710
Münâcât	710

Onuz Üçüncü Söz.....	712
Birinci Pencere.....	713
İkinci Pencere.....	714
Üçüncü Pencere.....	714
Dördüncü Pencere.....	715
Beşinci Pencere.....	715
Altıncı Pencere.....	716
Yedinci Pencere.....	718
Sekizinci Pencere.....	718
Dokuzuncu Pencere.....	719
Onuncu Pencere.....	719
On Birinci Pencere.....	720
On İkinci Pencere.....	721
On Üçüncü Pencere.....	722
On Dördüncü Pencere.....	722
On Beşinci Pencere.....	723
On Altıncı Pencere.....	723
On Yedinci Pencere.....	725
On Sekizinci Pencere.....	727
On Dokuzuncu Pencere.....	728
Yirminci Pencere.....	729
Yirmi Birinci Pencere.....	732
Yirmi İkinci Pencere.....	733
Yirmi Üçüncü Pencere.....	735
Yirmi Dördüncü Pencere.....	736
Yirmi Beşinci Pencere.....	737

Yirmi Altıncı Pencere.....	738
Yirmi Yedinci Pencere.....	739
Yirmi Sekizinci Pencere.....	741
Yirmi Dokuzuncu Pencere.....	742
Otuzuncu Pencere.....	743
Otuz Birinci Pencere.....	746
Birinci Nokta.....	746
İkinci Nokta.....	747
Üçüncü Nokta.....	748
Otuz İkinci Pencere.....	748
Otuz Üçüncü Pencere.....	749
İhtar.....	750
Şemeâî (Çekirdekler Çiçekleri)	752
Tenbih.....	753
İhtar.....	753
İfade-i Meram.....	754
ed-Dâî.....	755
Anglikan Kilisesi'ne Cevap.....	814
Şunferans	816
Fihrist	841

Süzler

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَبِهِ نَسْتَعِينُ¹
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى
سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ²

Ey kardeş!

Benden birkaç nasihat istedin.

Sen bir asker olduğun için, askerlik temsilâtıyla, sekiz hikâyecikler ile birkaç hakikati nefsimle beraber dinle. Çünkü; ben nefsimi herkesten ziyâde nasihate muhtaç görüyorum. Vaktiyle sekiz âyetten istifade ettiğim “Sekiz Söz”ü, biraz uzunca nefsimde demiştim. Şimdi kısaca ve avâm lisânıyla nefsimde diyeceğim. Kim isterse beraber dinlesin.

¹ Ancak O'ndan yardım dileriz.

² Âlemlerin Rabbi, Rahman ve Rahîm Allah'a, üzerimizdeki hadd ü hesaba gelmez lütufları adedince hamd ü senâ.. bütün insanlığa rahmet ve kurtuluş vesilesi olarak gönderdiği habibi Hazreti Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*)a, nezih aile fertlerine ve seçkin ashabına salât ü selam olsun.

Birinci Söz

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

“*Bismillâh*” her hayrın başıdır.¹ Biz dahi başta ona başlarız. Bil ey nefsim! Şu mübarek kelime, İslâm nişanı olduğu gibi, bütün mevcudâtın lisân-ı hâl ile vird-i zebânıdır.

“*Bismillâh*” ne büyük tükenmez bir kuvvet, ne çok bitmez bir bereket olduğunu anlamak istersen, şu temsîlî hikâyeciğe bak, dinle. Şöyle ki:

Bedevî Arap çöllerinde seyahat eden adama gerekir ki, bir kabile reisinin ismini alsın ve himâyesine girsin. Tâ, şakîlerin şerrinden kurtulup hâcâtını tedarik edebilsin. Yoksa tek başıyla hadsiz düşman ve ihtiyacâtına karşı perişan olacaktır.

İşte böyle bir seyahat için iki adam sahraya çıkıp gidiyorlar. Onlardan birisi mütevâzi idi, diğeri mağrur. Mütevâzii, bir reisin ismini aldı, mağrur almadı. Alanı her yerde selâmetle gezdi. Bir kâtu’-tarîka rast gelse, der: “*Ben, filân reisin ismiyle gezerim.*” Şakî def olur, ilişemez. Bir çadıra girse, o nâm ile hürmet görür. Öteki mağrur, bütün seyahatinde öyle belâlar çeker ki, tarif edilmez. Daima titrer, daima dilencilik ederdi. Hem zelîl, hem rezîl oldu.

İşte ey mağrur nefsim! Sen o seyyahsın. Şu dünya ise, bir çöldür. Aczin ve fakrın hadsizdir.² Düşmanın, hâcâtın nihayetsizdir. Madem öyledir; şu sahranın Mâlik-i Ebedî’si ve Hâkim-i Ezelîsi’nin ismini al.. tâ, bütün kâinatın dilencilüğünden ve her hâdisâtın karşısında titremeden kurtulasın.

Evet, bu kelime öyle mübarek bir definedir ki; senin nihayetsiz aczin ve fakrın, seni nihayetsiz kudrete, rahmete raptedip Kadîr-i Rahîm’in dergâhında aczi, fakrı en makbul bir şefaathî yapar.

¹ Cenâb-ı Hakk’ın ismi zikredilmeyen bir işin eksik kalacağına dair bkz.: İbni Mâce, *nikâh* 19; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/359; en-Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ* 6/127-128.

² Bkz.: Nisâ sûresi, 4/28.

Evet, bu kelime ile hareket eden, o adama benzer ki; askere kaydolur, devlet nâmına hareket eder. Hiçbir kimseden pervâsı kalmaz. “Kanun nâmına, devlet nâmına” der, her işi yapar, her şeye karşı dayanır.

Başta demiştik: “Bütün mevcudât, lisân-ı hâl ile ‘Bismillâh’ der. Öyle mi?”

Evet, nasıl ki görsen; bir tek adam geldi. Bütün şehir ahâlisini cebren bir yere sevk etti ve cebren işlerde çalıştırdı. Yakînen bilirsin; o adam kendi nâmıyla, kendi kuvvetiyle hareket etmiyor. Belki, o bir askerdir. Devlet nâmına hareket eder, bir padişah kuvvetine istinad eder.

Öyle de her şey, Cenâb-ı Hakk’ın nâmına hareket eder ki; zerrecikler gibi tohumlar, çekirdekler başlarında koca ağaçları taşıyor, dağ gibi yükleri kaldırıyorlar. Demek her bir ağaç “Bismillâh” der; hazine-i rahmet meyvelerinden ellerini dolduruyor, bizlere tablacılık ediyor. Her bir bostan “Bismillâh” der; matbaha-yı kudretten bir kazan olur ki, çeşit çeşit, pek çok, muhtelif lezîz taamlar, içinde beraber pişiriliyor. Her bir inek, deve, koyun, keçi gibi mübarek hayvanlar, “Bismillâh” der; rahmet feyzinden birer süt çeşmesi olur. Bizlere, Rezzâk nâmına en latîf, en nazîf, âb-ı hayat gibi bir gıdayı takdim ediyorlar. Her bir nebat ve ağaç ve otların ipek gibi yumuşak kök ve damarları, “Bismillâh” der; sert olan taş ve toprağı deler geçer. “Allah nâmına, Rahmân nâmına” der, her şey ona musahhar olur.

Evet, havada dalların intişârı ve meyve vermesi gibi, o sert olan taş ve topraktaki köklerin kemâl-i suhûletle intişâr etmesi ve yer altında yemiş vermesi, hem şiddet-i hararete karşı aylarca nâzik, yeşil yaprakların yaş kalması, tabiiyyûnunun ağzına şiddetle tokat vuruyor. Kör olası gözüne parmağını sokuyor ve diyor ki:

“En güvendiğın salâbet ve hararet dahi, emir tahtında hareket ediyorlar ki; o ipek gibi yumuşak damarlar, birer asâ-yı Mûsâ (*aleyhisselâm*) gibi; فَكُلْنَا¹ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ¹ emrine imtisâl ederek, taşları şakk eder. Ve o sigara kâğıdı gibi ince nâzenîn yapraklar, birer âzâ-yı İbrahim (*aleyhisselâm*) gibi ateş saçan hararete karşı, يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ² âyetini okuyorlar.”

Madem her şey mânen “Bismillâh” der. Allah nâmına, Allah’ın nimetlerini getirip bizlere veriyorlar. Biz dahi “Bismillâh” demeliyiz. Allah nâmına

¹ “(Bir zaman da Mûsâ, kavmi için su arayıp Allah’a yalvarmıştı.) Biz de: ‘Asânı taşa vur!’ demiştik.” (Bakara sûresi, 2/60).

² “(Ateşe şöyle ferman ettik Biz:) Ey ateş! Dokunma İbrahim’e! Serin ve selâmet ol ona!” (Enbiyâ sûresi, 21/69).

vermeliyiz, Allah nâmına almamız. Öyle ise, Allah nâmına vermeyen gafil insanlardan almamamız.¹

Suâl: Tablacı hükmünde olan insanlara bir fiyat veriyoruz. Acaba asıl mal sahibi olan Allah, ne fiyat istiyor?

Elcevap: Evet, o Mün'im-i Hakiki, bizden o kıymetli nimetlere, mallara bedel istediği fiyat ise; üç şeydir:

Biri zikir, biri şükür, biri fikirdir. Başta “Bismillâh” zikirdir. Âhirde “Elhamdülillâh” şükürdür. Ortada, “Bu kıymetli harika-yı sanat olan nimetler; Ehad-i Samed'in mucize-i kudreti ve hediye-i rahmeti olduğunu düşünmek ve derk etmek” fikirdir.

Bir padişahın kıymetli bir hediyesini sana getiren bir miskin adamın ayağını öpüp, hediye sahibini tanımamak ne derece belâhet ise, öyle de; zâhirî mün'imleri medih ve muhabbet edip, Mün'im-i Hakiki'yi unutmak ondan bin derece daha belâhettir.

Ey nefis! Böyle ebleh olmamak istersen; Allah nâmına ver.. Allah nâmına al.. Allah nâmına başla.. Allah nâmına işle..² vesselâm.

¹ Bkz.: “Allah adına kesilmeyen hayvanın etini yemeyin!” (En'âm sûresi, 6/121); “Ey iman edenler! Sadaka verdiğiniz kimselere minnet etmek, incitmek suretiyle o sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Allah'a da, ahirete de inanmadığı hâlde sırf insanlara gösteriş yapmak için malını harcayan kimsenin durumuna düşmeyin.” (Bakara sûresi, 2/264).

² Bu tür fiilleri Allah için yapanın, kâmil imanı elde edeceğine dair bkz.: Tirmizî, *sünnet* 15; Ebû Dâvûd, *kıyâmet* 60; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/438, 440.

On Dördüncü Lem'a'nın İkinci Makamı

(Makam münasebetiyle buraya alınmıştır.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ 'in binler esrârından altı sırrına dâirdir.

İhtar: Bsmelenin rahmet noktasında parlak bir nûru, sönük aklıma uzaktan görüldü. Onu, kendi nefsim için nota sûretinde kaydetmek istedim. Ve yirmi-otuz kadar sırlar ile, o nûrun etrafında bir dâire çevirmek ile avlamak ve zaptetmek arzu ettim. Fakat maatteessüf şimdilik o arzuma tam muvaffak olmadım; yirmi-otuzdan beş-altıya indi.

“Ey insan!” dediğim vakit, nefsimi murad ediyorum. Bu ders kendi nefsimde has iken, rûhen benimle münâsebettar ve nefsi nefsimden daha hüşyâr zâtlara, belki medâr-ı istifâde olur niyetiyle, “On Dördüncü Lem'a'nın İkinci Makamı” olarak, müdakkik kardeşlerimin tasviblerine havale ediyorum. Bu ders akıldan ziyâde kalbe bakar, delilden ziyâde zevke nâzırdır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ إِنِّي أُلْفِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ * إِنَّهُ مِنْ
سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ¹

Şu makamda birkaç sır zikredilecektir.

Birinci Sır

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ 'in bir cilvesini şöyle gördüm ki:

Kâinat sîmâsında, arz sîmâsında ve insan sîmâsında birbiri içinde birbiri-
nin nümûnesini gösteren üç sikke-i rubûbiyet var.

¹ “(Hz. Süleyman'ın mektubunu alan Sebe' Kraliçesi Belkıs): ‘Değerli danışmanlarım! Bana çok önemli bir mektup gönderildi.’ Mektup Süleyman'dandır ve “Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla” diye başlamaktadır.’ dedi.” (Neml sûresi, 27/29-30)

✓ **Biri:** Kâinatın hey'et-i mecmuasındaki teâvün, tesânüd, teânuک, tecâvüpten tezâhür eden *sikke-i kübrâ-yı ulûhiyettir* ki, بِسْمِ اللّٰهِ¹ ona bakıyor.

✓ **İkincisi:** Küre-i arz sîmâsında nebâtât ve hayvanâtın tedbir ve terbiye ve idaresindeki teşâbüh, tenâsüb, intizam, insicam, lütf ve merhametten tezâhür eden *sikke-i kübrâ-yı rahmâniyettir* ki, بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ ona bakıyor.

✓ Sonra, insanın mâhiyet-i câmiasının sîmâsındaki letâif-i re'fet ve dekâik-i şefkat ve şuâât-ı merhamet-i ilâhiyeden tezâhür eden *sikke-i ulyâ-yı rahîmiyettir* ki, بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ 'deki الرَّحِیْمِ ona bakıyor.

Demek بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ sayfa-yı âlemde bir satır-ı nûrânî teşkil eden üç sikke-i ehadiyetin kudsî unvanıdır. Ve kuvvetli bir haytıdır ve parlak bir hattıdır. Yâni, بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ yukarıdan nüzûl ile semere-i kâinat ve âlemin nüsha-yı musağğarası olan insana ucu dayanıyor. Ferş'i Arş'a bağlar. İnsânî arşa çıkmaya bir yol olur.

İkinci Sır

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, hadsiz kesret-i mahlûkatta tezâhür eden vâhidîyet içinde ukûlü boğmamak için, daima o vâhidîyet içinde ehadiyet cilvesini gösteriyor. Yâni, meselâ, nasıl ki güneş ziyâsıyla hadsiz eşyayı ihâta ediyor. Mecmû-u ziyâsındaki güneşin zâtını mülâhaza etmek için, gayet geniş bir tasavvur ve ihâtalı bir nazar lâzım olduğundan, güneşin zâtını unutturmamak için, her bir parlak şeyde güneşin zâtını aksi vasıtasıyla gösteriyor. Ve her parlak şey kendi kabiliyetince güneşin cilve-i zâtîsiyle beraber ziyâsı, harareti gibi hâssalarını gösteriyor. Ve her parlak şey, güneşi bütün sıfâtıyla, kabiliyetine göre gösterdiği gibi; güneşin ziyâ ve hararet ve ziyâdaki elvân-ı seb'a gibi keyfiyâtlarının her birisi dahi, umum mukabilindeki şeyleri ihâta ediyor. Öyle de, وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى², temsilde hatâ olmasın– ehadiyet ve samedîyet-i ilâhiye, her bir şeyde husûsan zîhayatta, husûsan insanın mâhiyet aynasında bütün esmâsıyla bir cilvesi olduğu gibi; vahdet ve vâhidîyet cihetiyle dahi mevcûdât ile alâkadar her bir ismi bütün mevcûdâtı ihâta ediyor. İşte vâhidîyet içinde ukûlü boğmamak ve kalbler Zât-ı Akdes'i unutmamak için, daima vâhidîyetteki sikke-i ehadiyeti nazara veriyor ki, o sikkenin üç mühim ukdesini irâe eden بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ 'dir.

¹ Allah'ın adıyla

² "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

Üçüncü Sır

Şu hadsiz kâinatı şenlendiren, bilmüşâhede rahmettir. Ve bu karanlıklı mevcûdâtı ışıktandıran, bilbedâhe yine rahmettir. Ve bu hadsiz ihtiyâcât içinde yuvarlanan mahlûkatı terbiye eden, bilbedâhe yine rahmettir. Ve bir ağacın bütün hey'etiyle meyvesine müteveccih olduğu gibi, bütün kâinatı insana müteveccih eden ve her tarafta ona baktıran ve muâvenetine koşturan, bilbedâhe rahmettir. Ve bu hadsiz fezâyı ve boş ve hâlî âlemi dolduran, nurlandıran ve şenlendiren, bilmüşâhede rahmettir. Ve bu fânî insanı ebede namzed eden ve ezeli ve ebedî bir Zât'a muhâtap ve dost yapan, bilbedâhe rahmettir.

Ey insan! Madem rahmet böyle kuvvetli ve câzibedâr ve sevimli ve medetkâr bir hakikat-i mahbûbedir; بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ de, o hakikate yapış ve vahşet-i mutlakadan ve hadsiz ihtiyâcâtın elemelerinden kurtul. Ve O Sultân-ı Ezel ve Ebed'in tahtına yanaş ve o rahmetin şefkatiyle, şefaatiyle ve şuaâtiyle o Sultân'a muhâtap ve halîl ve dost ol!

Evet, kâinatın envâmını hikmet dâiresinde insanın etrafında toplayıp bütün hâcâtına kemâl-i intizam ve inâyet ile koşturmak, bilbedâhe iki hâletten birisidir. Ya kâinatın her bir nev'i kendi kendine insanı tanıyor. Ona itaat ediyor, muâvenetine koşuyor. Bu ise yüz derece akıldan uzak olduğu gibi, çok muhâlâtı intâc ediyor, insan gibi bir âciz-i mutlakta, en kuvvetli bir Sultân-ı Mutlak'ın kudreti bulunmak lâzım geliyor. Veyahut, bu kâinatın perdesi arkasında bir Kadîr-i Mutlak'ın ilmi ile bu muâvenet oluyor. Demek kâinatın envâı, insanı tanıyor değil; belki insanı bilen ve tanıyan, merhamet eden bir Zât'ın tanımasının ve bilmesinin delilleridir.

Ey insan! Aklını başına al. Hiç mümkün müdür ki, bütün envâ-ı mahlûkatı sana müteveccihen muâvenet ellerini uzattıran ve senin hâcetlerine "Lebbeck!" dedirten Zât-ı Zülcelâl; seni bilmesin, tanımasın, görmesin? Madem seni biliyor, rahmetiyle bildiğini bildiriyor. Sen de O'nu bil, hürmetle bildiğini bildir ve katiyen anla ki; senin gibi zayıf-ı mutlak, âciz-i mutlak, fakîr-i mutlak, fânî, küçük bir mahlûka bu koca kâinatı musahhar etmek ve onun imdadına göndermek; elbette hikmet ve inâyet ve ilim ve kudreti tazammun eden hakikat-i rahmettir. Elbette böyle bir rahmet, senden küllî ve hâlîs bir şükür ve ciddî ve sâfi bir hürmet ister. İşte o hâlîs şükürün ve o sâfi hürmetin tercümanı ve unvanı olan بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ 'i de. O rahmetin vusûlüne vesîle ve o Rahmân'ın dergâhında şefaatchi yap.

Evet, rahmetin vücûdu ve tahakkuku, güneş kadar zâhirdir. Çünkü nasıl merkezî bir nakış, her taraftan gelen atkı ve iplerin intizâmından ve vaziyetlerinden hâsıl oluyor. Öyle de, bu kâinatın dâire-i kübrâsında bin bir ism-i ilâhînin cilvesinden uzanan nûrânî atkılar, kâinat sîmâsında öyle bir sikke-i rahmet içinde bir hâtem-i rahîmiyeti ve bir nakş-ı şefkati dokuyor ve öyle bir hâtem-i inâyeti nescediyor ki, güneşten daha parlak kendini akıllara gösteriyor.

Evet, şems ve kameri, anâsır ve meâdini, nebâtât ve hayvanâtı, bir nakş-ı âzamın atkı ipleri gibi, o bin bir isimlerin şualarıyla tanzim eden ve hayata hâdim eden ve nebâtî ve hayvânî olan umum vâlidelerin gayet şirin ve fedâkârâne şefkatleriyle şefkatini gösteren¹ ve zevilhayatı, hayat-ı insâniyeye muşahhar eden ve ondan rubûbiyet-i ilâhiyenin gayet güzel ve şirin bir nakş-ı âzamını ve insanın ehemmiyetini gösteren ve en parlak rahmetini izhâr eden o Rahmân-ı Zülcemâl, elbette kendi istiğnâ-yı mutlakına karşı rahmetini, ihtiyâc-ı mutlak içindeki zîhayata ve insana makbul bir şefaâtçi yapmış. Ey insan! Eğer insan isen, بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ de; O şefaâtçiyi bul.

Evet, rûy-u zeminde dört yüz bin muhtelif ayrı ayrı nebâtâtın ve hayvanâtın tâifelerini; hiçbirini unutmuyarak, şaşırılmayarak, vakti vaktine, kemâl-i intizam ile, hikmet ve inâyet ile terbiye ve idare eden ve küre-i arzın sîmâsında hâtem-i ehadiyeti vaz'eden; bilbedâhe, belki bilmüşâhede rahmettir. Ve o rahmetin vücûdu, bu küre-i arzın sîmâsındaki mevcûdâtın vücûdları kadar kat'î olduğu gibi, o mevcûdât adedince tahakkukunun delilleri var.

Evet, zeminin yüzünde öyle bir hâtem-i rahmet ve sikke-i ehadiyet bulunduğu gibi, insanın mâhiyet-i mâneviyesinin sîmâsında dahi öyle bir sikke-i rahmet vardır ki; küre-i arz sîmâsındaki sikke-i merhamet ve kâinat sîmâsındaki sikke-i uzmâ-yı rahmetten daha aşağı değil. Âdetâ bin bir ismin cilvesinin bir nokta-yı mihrâkiyesi hükmünde bir câmiiyeti var.

Ey insan! Hiç mümkün müdür ki, sana bu sîmâyı veren ve o sîmâda böyle bir sikke-i rahmeti ve bir hâtem-i ehadiyeti vaz'eden Zât, seni başı boş bıraksın,² sana ehemmiyet vermesin, senin harekâtına dikkat etmesin, sana müteveccih olan bütün kâinatı abes yapsın,³ hilkat şeceresini, meyvesi çürük, bozuk ehemmiyetsiz bir ağaç yapsın. Hem hiçbir cihetle şüphe kabul etmeyen ve

¹ Mahlukatta bulunan acıma hissinin; Cenâb-ı Hakk'ın yüz rahmetinden sadece birinin, bütün mahlukat arasında taksim edilmiş hâli olduğuna dair bkz.: Buhârî, edeb 19; Müslim, tevbe 17, 20, 21.

² Bkz.: "İnsan başı boş bırakılacağını mı sanır?" (Kiyâmet sûresi, 75/36)

³ Bkz.: "Bizim sizi boşuna yarattığımızı, Bizim huzurumuza dönüp hesap vermeyeceğinizi mi sandınız?" (Mû'minûn sûresi, 23/115)

hiçbir veçhile noksanıyeti olmayan, güneş gibi zâhir olan rahmetini ve ziyâ gibi görünen hikmetini inkâr ettirsin. Hâşâ!..

Ey insan! Bil ki, o rahmetin arşına yetişmek için bir mi'râc var. O mi'râc, بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ 'dir. Ve bu mi'râc ne kadar ehemmiyetli olduğunu anlamak istersen, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın yüz on dört sûrelerinin başlarına ve hem bütün mübarek kitapların ibtidâlarına ve umum mübarek işlerin mebdelerine bak. Ve besmelenin azamet-i kadrine en kat'î bir hüccet şudur ki; İmam Şâfiî (*radıyallâhu anı*) gibi çok büyük müçtehidler demişler: “Besmele tek bir âyet olduğu hâlde, Kur'ân'da yüz on dört defa nâzil olmuştur.”¹

Dördüncü Sır

Hadsiz kesret içinde vâhidiyet tecellisi, hitâb-ı نَعْبُدُ² İYَاكَ demekle herkese kâfi gelmiyor. Fikir dağılıyor. Mecmûundaki vahdet arkasında Zât-ı Ehadiyet'i mülâhaza edip İYَاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ³ demeğe küre-i arz vüs'atında bir kalb bulunmak lâzım geliyor. Ve bu sırâ binâen, cüz'iyatta zâhir bir sûrette sikke-i ehadiyeti gösterdiği gibi; her bir nevide sikke-i ehadiyeti göstermek ve Zât-ı Ehad'i mülâhaza ettirmek için, hâtem-i rahmâniyet içinde bir sikke-i ehadiyeti gösteriyor; tâ külfetsiz herkes her mertebede İYَاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ deyip doğrudan doğruya Zât-ı Akdes'e hitap ederek müteveccih olsun.

İşte Kur'ân-ı Hakîm bu sırr-ı azîmi ifâde içindir ki; kâinatın daire-i âzamından.. meselâ; semâvât ve arzın hilkatinden bahsettiği vakit, birden en küçük bir dâireden ve en dakik bir cüz'iden bahseder; tâ ki, zâhir bir sûrette hâtem-i ehadiyeti gösterebilir. Meselâ; hilkat-i semâvât ve arzdan bahsi içinde, hilkat-i insandan ve insanın sesinden ve sîmâsındaki dekâik-i nîmet ve hikmetten bahis açar. Tâ ki fikir dağılmasın, kalb boğulmasın, ruh Ma'bûd'unu doğrudan doğruya bulsun.

Meselâ: وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ⁴ âyeti mezkûr hakikati mucizâne bir sûrette gösteriyor. Evet, hadsiz mahlûkatta ve

¹ Bkz.: eş-Şâfiî, *el-Ümm* 1/208; el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* 1/8; el-Gazâlî, *el-Müstasfâ* 1/82; İbnü'l-Cevzî, *et-Tahkîk fî ehâdisi'l-hilâf* 1/345-347; ez-Zeylâî, *Nasbu'r-râye* 1/327.

² “(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet ederiz.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

³ “(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

⁴ “O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır.” (Rûm sûresi, 30/22)

nihayetsiz bir kesrette vahdet sikkeleri; mütedâhil dâireler gibi en büyüğünden, en küçük sikkeye kadar envâi ve mertebeleri vardır. Fakat o vahdet, ne kadar olsa yine kesret içinde bir vahdettir. Hakikî hitabı tam temin edemiyor. Onun için, vahdet arkasında ehadiyet sikkesi bulunmak lâzımdır. Tâ ki, kesreti hatıra getirmesin. Doğrudan doğruya Zât-ı Akdes'e karşı kalbe yol açsın. Hem sikke-i ehadiyete nazarları çevirmek ve kalbleri celb etmek için, o sikke-i ehadiyet üstünde gayet câzibedâr bir nakış ve gayet parlak bir nur ve gayet şirin bir halâvet ve gayet sevimli bir cemâl ve gayet kuvvetli bir hakikat olan rahmet sikkesini ve rahîmiyet hâtemini koymuştur. Evet, o rahmetin kuvvetidir ki, zîşuurun nazarlarını celbeder, kendine çeker ve ehadiyet sikkesine îsâl eder. Ve Zât-ı Ehadiyet'i mülâhaza ettirir ve ondan **إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ** 'deki hakikî hitaba mazhar eder.

İşte **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** Fâtiha'nın fihristesi ve Kur'ân'ın mücmel bir hülâsası olduğu cihetle, bu mezkûr sırr-ı azîmin unvanı ve tercümanı olmuş. Bu unvanı eline alan, rahmetin tabakâtında gezebilir. Ve bu tercümanı konuşturan, esrâr-ı rahmeti öğrenir ve envâr-ı rahîmiyeti ve şefkati görür.

Beşinci Sır

Bir hadîs-i şerifte vârid olmuş ki: **إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَى صُورَةِ الرَّحْمَنِ**¹ – ev kemâ kâl–

Bu hadîsi, bir kısım ehl-i tarîkat, akâid-i îmâniyeye münâsib düşmeyen acîp bir tarzda tefsir etmişler. Hattâ onlardan bir kısım ehl-i aşk, insanın sîmâ-yı mânevîsine bir sûret-i Rahmân nazarıyla bakmışlar. Ehl-i tarîkatin ekserinde sekr, ehl-i aşkın çoğunda istiğrak ve iltibâs olduğundan, hakikate muhâlif telâkkilerinde belki mâzurdurlar. Fakat, aklı başında olanlar, fikren onların esâs-ı akâide münâfi olan mânâlarını kabul edemez. Etse hatâ eder.

Evet, bütün kâinatı bir saray, bir ev gibi muntazam idare eden ve yıldızları zerreler gibi hikmetli ve kolay çeviren ve gezdiren ve zerrâtı muntazam memurlar gibi istihdam eden Zât-ı Akdes-i İlâhî'nin şeriki, nazîri, zıddı, niddi olmadığı gibi **لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ**² gibi

¹ “Şüphesiz Allah Teâlâ, insanı Rahmân sûretinde yaratmıştır.” Buhârî, *isti'zân* 1; Müslim, *birr* 115, *cennet* 28; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/244, 251, 315, 323, 434, 463, 519.

² “O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O her şeyi hakkıyla işitir ve görür.” (Şûrâ sûresi, 42/11)

şebîhi dahi olamaz. Fakat, وَالْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ¹ sırıyla mesel ve temsil ile, şuûnâtına ve sıfât ve esmâsına bakılır. Demek mesel ve temsil, şuûnât nokta-yı nazarında vardır. Şu mezkûr hadîs-i şerifin çok makâsıdından birisi şudur ki: İnsan, ism-i Rahmân'ı tamamıyla gösterir bir sûrettedir. Evet, sabıkan beyan ettiğimiz gibi, kâinatın sîmâsında bin bir ismin şuâlarından tezâhür eden ism-i Rahmân görüldüğü gibi; zemin yüzünün sîmâsında rubûbiyet-i mutlaka-yı ilâhiyenin hadsiz cilveleriyle tezâhür eden ism-i Rahmân gösterildiği gibi; insanın sûret-i câmiyasında küçük bir mikyasta zeminin sîmâsı ve kâinatın sîmâsı gibi yine o ism-i Rahmân'ın cilve-i etemmini gösterir demektir.

Hem işaretir ki; Zât-ı Rahmân-ı Rahîm'in delilleri ve aynaları olan zihyat ve insan gibi mazharlar, o kadar o Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'a delâletleri kat'î ve vâzih ve zâhirdir ki, güneşin timsâlini ve aksini tutan parlak bir ayna parlaklığına ve delâletinin vuzûhuna işareten "O ayna güneştir." denildiği gibi, "İnsanda sûret-i Rahmân var." vuzûh-u delâletine ve kemâl-i münâsebetine işareten denilmiş ve denilir. Ve ehl-i vahdetü'l-vücûdun mütedil kısmı² لَا مَوْجُودَ إِلَّا هُوَ³ bu sırta binâen, bu delâletin vuzûhuna ve bu münâsebetin kemâline bir unvan olarak demişler.

اللَّهُمَّ يَا رَحْمَنُ يَا رَحِيمُ بِحَقِّ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ إِزْحَمْنَا كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمَتِكَ
وَفَهَمْنَا أَسْرَارَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ كَمَا يَلِيقُ بِرَحْمَتِكَ آمِينَ³

Altıncı Sır

Ey hadsiz acz ve nihaysiz fakr içinde yuvarlanan biçâre insan! Rahmet ne kadar kıymettar bir vesile ve ne kadar makbul bir şefaatchi olduğunu bununla anla ki: O rahmet, öyle bir Sultân-ı Zülcelâl'e vesiledir ki, yıldızlarla zer-rât beraber olarak kemâl-i intizam ve itaatle –beraber– ordusunda hizmet ediyorlar. Ve o Zât-ı Zülcelâl'in ve o Sultân-ı Ezel ve Ebed'in istiğnâ-yı zâfisi var. Ve istiğnâ-yı mutlak içindedir. Hiçbir cihetle kâinata ve mevcudata ihtiyacı

¹ "Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O Allah'ındır. O Aziz ve Hakîmdir: Mutlak gâliptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir." (Rûm sûresi, 30/27). Ayrıca Nahl sûresi, 16/60. âyeti de aynı hususu biraz değişik lafızla ifade etmektedir.

² Vücûd-u Vâcib'e nisbeten başka şeylere vücûd denilmemeli.. onlar vücûd unvanına lâayık değillerdir..

³ Ey Rahmân, Rahîm Allahım! 'Bismillâhırahmânırahîm'in hakkı için, rahîmiyetine yaraşır şekilde bize merhamet et ve rahmâniyetine yaraşır şekilde, bize 'Bismillâhırahmânırahîm'in sırlarını anlamayı temin et.

olmayan bir Ganiyy-i ale'l-ıtlak'tır. Ve bütün kâinat taht-ı emir ve idaresinde ve heybet ve azameti altında nihayet itaatte, celâline karşı tezellüdedir.

İşte rahmet, seni –Ey insan!– o Müstağni-i ale'l-ıtlak'ın ve Sultân-ı Sermedî'nin huzuruna çıkarır ve O'na dost yapar. Ve O'na muhatab eder. Ve sevgili bir abd vaziyetini verir. Fakat, nasıl sen güneşe yetişemiyorsun, çok uzaksın, hiçbir cihetle yanaşamıyorsun. Fakat güneşin ziyâsı, güneşin aksini, cilvesini senin âyinen vasıtasıyla senin eline verir, öyle de: O Zât-ı Akdes'e ve o Şems-i Ezel ve Ebed'e biz çendan nihayetsiz uzağız, yanaşamayız; fakat O'nun ziyâ-yı rahmeti, O'nu bize yakın ediyor.

İşte ey insan! Bu rahmeti bulan, ebedî tükenmez bir hazine-i nur buluyor. O hazîneyi bulmasının çaresi: Rahmetin en parlak bir misâli ve mümessili ve o rahmetin en belîğ bir lisânı ve dellâli olan ve rahmeten li'l-âlemîn unvanıyla Kur'ân'da tesmiye edilen Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*)'ın sünnetidir ve tebaiyyetidir. Ve bu rahmeten li'l-âlemîn olan rahmet-i mücessemeye vesile ise, salavâttır. Evet, salavâtın mânâsı rahmettir. Ve o zihayat mücessem rahmete, rahmet duası olan salavât ise; o rahmeten li'l-âlemîn'in vusûlüne vesiledir.¹ Öyle ise; sen salavâtı kendine, o rahmeten li'l-âlemîn'e vesile yap ve o Zât'ı da rahmet-i Rahman'a vesile ittihaz et.

Umum ümmetin, rahmeten li'l-âlemîn olan Aleyhissalâtü Vesselâm hakkında hadsiz bir kesretle rahmet mânâsıyla salavât getirmeleri, rahmet ne kadar kıymetli bir hediye-i ilâhiye ve ne kadar geniş bir dâiresi olduğunu parlak bir sûrette isbat eder.

Elhâsıl: Hazîne-i rahmetin en kıymetli pırlantası ve kapıcısı Zât-ı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) olduğu gibi, en birinci anahtarı dahi,

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ 'dir. Ve en kolay bir anahtarı da salavâttır.

اللَّهُمَّ بِحَقِّ أَشْرَارِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ صَلَّى وَسَلَّمَ عَلَيَّ مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ كَمَا يَلِيْقُ بِرَحْمَتِكَ وَبِخُرْمَتِهِ، وَعَلَى إِلَهٍ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ. وَأَرْحَمْنَا رَحْمَةً تُغْنِينَا بِهَا عَنْ رَحْمَةٍ مِنْ سِوَاكَ مِنْ خَلْقِكَ آمِينَ²

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³

¹ Peygamber Efendimiz'e (*sallallahü aleyhi ve sellem*) salât ü selâm getirmenin önemine dair bkz.: Ahzâb süresi, 33/56; Müslim, *salât* 11, 70; Tirmizî, *vitir* 21; Ebû Dâvûd, *salât* 36, 201, *vitir* 26; Nesâî, *cum'a* 5, *ezan* 37, *sehu* 55; İbn Mâce, *ikâmetü's-salât* 79; Dârimî, *salât* 206, *rikak* 58; Müsned 2/168, 375, 485, 3/102, 445, 4/8.

² "Allahım! 'Bismillâhirrahmânirrahim'in sıralarının hakkı için, âlemlere rahmet olarak gönderdiği zâta ve bütün âl ve ashabına, Senin rahmetine ve onun hürmetine yaraşır bir şekilde salât ve selâm et. Bize de, öyle bir rahmetle merhamet et ki, Senden gayrı, mahlûkatından hiç kimsenin merhametine muhtaç olmayalım."

³ "(Melekler:) 'Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.' dediler." (Bakara süresi, 2/32)

İkinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ¹

İmanda ne kadar büyük bir saadet ve nimet ve ne kadar büyük bir lezzet ve rahat bulunduğunu anlamak istersen, şu temsîlî hikâyeciğe bak, dinle:

Bir vakit iki adam; hem keyif, hem ticaret için seyahate giderler. Biri hodbin, tâlîhsiz, bir tarafa; diğeri, hudâbîn, bahtiyar, diğer tarafa sülûk eder, giderler.

Hodbin adam, hem hodgâm, hem hodendîş, hem bedbin olduğundan, bedbinlik cezası olarak nazarında pek fenâ bir memlekete düşer. Bakar ki; her yerde âciz biçâreler, zorba müthiş adamların ellerinden ve tahribatlarından vâveylâ ediyorlar. Bütün gezdiği yerlerde böyle hazîn, elîm bir hâli görür. Bütün memleket bir mâtemhâne-i umumî şeklini almış. Kendisi, şu elîm ve muzlim hâleti hissetmemek için sarhoşluktan başka çâre bulamaz. Çünkü herkes ona düşman ve ecnebi görünüyor. Ve ortalıkta dahi, müthiş cenazeleri ve me'yûsâne ağlayan yetimleri görür. Vicdanı, azab içinde kalır.

Diğeri; hudâbîn, hudâ-perest ve hakendîş, güzel ahlâklı idi ki; nazarında pek güzel bir memlekete düştü. İşte bu iyi adam, girdiği memlekette bir umumî şenlik görüyor. Her tarafta bir sürûr, bir şehrâyîn, bir cezbe ve neşe içinde zikirhâneler... Herkes ona dost ve akraba görünür. Bütün memlekette yaşasınlar ve teşekkürler ile bir terhisât-ı umûmiye şenliği görüyor. Hem tekbir ve tehlil ile mesrûrâne ahz-ı asker için bir davul, bir mûsikî sesi işitiyor. Evvelki bedbahtın, hem kendi hem umum halkın elemi ile müteellim olmasına bedel; şu bahtiyar, hem kendi hem umum halkın sürûru ile mesrur ve müferrah olur. Hem güzelce bir ticâret eline geçer, Allah'a şükreder.

Sonra döner, öteki adama rast gelir, hâlini anlar. Ona der: “Yahu sen divâne olmuşsun. Bâtınındaki çirkinlikler, zâhirine aksetmiş olmalı ki; gülmeyi ağlamak, terhisâtı soymak ve talan etmek tevehhüm etmişsin. Aklını başına al, kalbini

¹ “O müttakiler ki görünmeyen âleme inanırlar.” (Bakara sûresi, 2/3).

temizle. Tâ, şu musibetli perde senin nazarından kalksın. Hakikati görebilesin. Zira nihayet derecede âdil, merhametkâr, raiyet-perver, muktedir, intizam-perver, müşfik bir melikin memleketi, hem bu derece göz önünde âsâr-ı terakkiyât ve kemâlât gösteren bir memleket, senin vehminin gösterdiği surette olamaz.”

Sonra o bedbahtın akli başına gelir; nedamet eder. “Evet, ben işretten divâne olmuştum. Allah senden razı olsun ki, cehennemî bir hâletten beni kurtardın.” der.

Ey nefsim! Bil ki; evvelki adam kâfirdir veya fâsık, gafildir. Şu dünya onun nazarında bir mâtemhâne-i umûmiyedir. Bütün zihayat, firak ve zevâl sillesiyle ağlayan yetimlerdir. Hayvan ve insan ise, ecel pençesiyle parçalanmış kimsesiz başıbozuklardır. Dağlar ve denizler gibi büyük mevcudât; ruhsuz, müthiş cezazeler hükmündedirler. Daha bunun gibi çok elîm, ezici, dehşetli evham, küfüründen ve dalâletinden neşet edip, onu mânen tâzib eder.

Diğer adam ise mümindir. Cenâb-ı Hâlık'ı tanır, tasdik eder. Onun nazarında şu dünya bir zikirhâne-i Rahmân, bir tâlimgâh-ı beşer ve hayvan ve bir meydan-ı imtihân-ı ins ü cândır. Bütün vefiyât-ı hayvaniye ve insaniye ise terhisattır.

Vazife-i hayatını bitirenler bu dâr-ı fâniden, mânen mesrûrâne, dağdağsız diğer bir âleme giderler. Tâ, yeni vazifedârlara yer açsın, gelip çalışsınlar.

Bütün tevellüdât-ı hayvaniye ve insaniye ise, ahz-ı askere, silâh altına, vazife başına gelmektir. Bütün zihayat birer muvazzaf mesrur asker, birer müstakim memnun memurlardır. Bütün sadâlar ise, ya vazife başlamasındaki zikir ve tesbih ve paydostan gelen şükür ve tefrîh veya işlemek neşesinden neşet eden naçamâttır. Bütün mevcudât, o müminin nazarında, Seyyid-i Kerîm'inin ve Mâlik-i Rahîm'inin birer mûnis hizmetkârı, birer dost memuru, birer şirin kitabıdır. Daha bunun gibi pek çok latîf, ulvî ve leziz, tatlı hakikatler, imanından tecelli eder, tezahür eder.

Demek, iman bir mânevî tûbâ-yı cennet¹ çekirdeğini taşıyor. Küfür ise mânevî bir zakkum-u cehennem² tohumunu saklıyor.

Demek selâmet ve emniyet, yalnız İslâmiyet'te ve imandadır. Öyle ise, biz daima: ³الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى دِينِ الْإِسْلَامِ وَكَمَالِ الْإِيمَانِ demeliyiz..

¹ Tûbâ'nın, cennetteki bir ağaç olduğuna dair bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/183; İbni Hibbân, *es-Sahih* 16/429, 430; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 17/127, 128.

² Zakkum ağacı için bkz.: İsrâ sûresi, 17/60; Sâffât sûresi, 37/62-65; Duhan sûresi, 44/43-44; Vâkıa sûresi, 56/ 51-53; Buhârî, *menâkıbü'l-ensâr* 42, *kader* 10; Tirmizî, *tefsiru sûre* (17) 4.

³ Bize ihsan ettiği İslâm Dini ve tam, yüksek iman nimeti sebebiyle Rabbimize hamd olsun.

Üçüncü SÖZ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا¹

İbadet, ne büyük bir ticaret ve saadet; *fısk ve sefâhet*, ne büyük bir hasâret ve helâket olduğunu anlamak istersen, şu temsîlî hikâyeciğe bak, dinle:

Bir vakit iki asker, uzak bir şehire gitmek için emir alıyorlar. Beraber giderler, tâ yol ikileşir. Bir adam orada bulunur. Onlara der: “Şu sağdaki yol, hiç zararı olmamakla beraber, onda giden yolculardan ondan dokuzu büyük kâr ve rahat görür. Soldaki yol ise, menfaati olmamakla beraber, on yolcudan dokuzu zarar görür. Hem ikisi, kısa ve uzunlukta birdirler. Yalnız bir fark var ki; intizamsız, hükûmetsiz olan sol yolun yolcusu çantasız, silâhsız gider. Zâhirî bir hiffet, yalancı bir rahatlık görür. İntizam-ı askerî altındaki sağ yolun yolcusu ise, mugaddî hülâsalardan dolu dört okkalık bir çanta ve her adüvvü alt ve mağlûp edecek iki kıyyelik bir mükemmel mîrî silâhı taşımaya mecburdur.”

O iki asker, o muarraf adamın sözünü dinledikten sonra, şu bahtiyar nefer sağa gider. Bir batman ağırlığı omuzuna ve beline yükler. Fakat kalbi ve ruhu binler batman minnetlerden ve korkulardan kurtulur.

Öteki bedbaht nefer ise askerliği bırakır. Nizama tâbi olmak istemez. Sola gider. Cismi, bir batman ağırlıktan kurtulur. Fakat kalbi, binler batman minnetler altında ve ruhu, hadsiz korkular altında ezilir. Hem herkese dilenci, hem her şeyden, her hâdiseden titrer bir surette gider. Tâ mahall-i maksuda yetişir. Orada âsî ve kaçak cezasını görür.

Askerlik nizamını seven, çanta ve silâhını muhafaza eden ve sağa giden nefer ise; kimseden minnet almayarak, kimseden havf etmeyerek, rahat-ı kalb

¹ “Ey insanlar! (Hem Sizi hem de sizden önceki insanları yaratan) Rabbinize ibadet ediniz.” (Bakara sûresi, 2/21).

ve vicdan ile gider. Tâ o matlup şehire yetişir. Orada, vazifesini güzelce yapan bir nâmuslu askere münâsib bir mükâfat görür.

İşte ey nefs-i serkeş!

Bil ki: O iki yolcu, biri; muî-i kanun-u ilâhî, birisi de; âsî ve hevâya tâbi insanlardır. O yol ise, hayat yoludur ki; âlem-i ervâhdan gelip kabirden geçer, âhirete gider. O çanta ve silâh ise, ibadet ve takvâdır. İbadetin çendan zâhirî bir ağırlığı var. Fakat, mânâsında öyle bir rahatlık ve hafiflik var ki, tarif edilemez. Çünkü; âbid, namazında der: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ¹ Yani; “Hâlık ve Rezzâk, O’ndan başka yoktur! Zarar ve menfaat, O’nun elindedir.² O hem Hakîm’dir; abes iş yapmaz. Hem Rahîm’dir; ihsanı, merhameti çoktur.” diye îtikat ettiğinden, her şeyde bir hazine-i rahmet kapısını bulur, dua ile çalar. Hem her şeyi kendi Rabbisinin emrine musahhar görür. Rabbisine iltica eder. Tevekkül ile istinad edip, her musibete karşı tahassun eder. İmanı, ona bir emniyet-i tâmmeye verir.

Evet, her hakiki hasenât gibi cesâretin dahi menbaı imandır,³ ubûdiyettir. Her seyyiât gibi cebânetin dahi menbaı dalâlettir!⁴

Evet, tam münevverü’l-kalb bir âbidi, küre-i arz bomba olup patlarsa, ihtimâldir ki onu korkutmaz. Belki harika bir kudret-i samedâniyeyi, lezzetli bir hayret ile seyredecek. Fakat, meşhur bir münevverü’l-akl denilen kalbsiz bir fâsık feylesof ise; gökte bir kuyruklu yıldız görse, yerde titrer. “Acaba bu ser-seri yıldız arızımıza çarpmasın mı?” der, evhama düşer. (Bir vakit böyle bir yıldızdan koca Amerika titredi. Çokları gece vakti hânelerini terk ettiler.)

Evet, insan nihayetsiz şeylere muhtaç olduğu hâlde, sermayesi hiç hükümünde... Hem nihayetsiz musibetlere maruz olduğu hâlde, iktidarı hiç hükümünde bir şey... Âdeta sermaye ve iktidarının dâiresi, eli nereye yetişirse o kadardır. Fakat emelleri, arzuları ve elemeleri ve belâları ise; dâiresi, gözü, hayâli nereye yetişirse ve gidinceye kadar genişdir.

¹ “Şehadet ederim ki Allah’tan başka ilâh yoktur.” (Müslim, *salât* 60; Tirmizî, *salât* 216; Ebû Dâvûd, *salât* 178; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/292)

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/102; Âl-i İmran sûresi, 3/26; A’râf sûresi, 7/188; Fetih sûresi, 48/11; Mücadele sûresi, 58/10; Ayrıca bkz.: Tirmizî, *kader* 10; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 6/441.

³ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/173.

⁴ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/151; Enfâl sûresi, 8/12.

İşte bu derece âciz ve zayıf, fakir ve muhtaç olan ruh-u beşere¹ ibadet, tevekkül, tevhid, teslim; ne kadar azîm bir kâr, bir saadet, bir nimet olduğunu, bütün bütün kör olmayan görür, derk eder.

Malûmdur ki; zararsız yol, zararlı yola –velev on ihtimâlden bir ihtimâl ile olsa– tercih edilir. Hâlbuki meselemiz olan ubûdiyet yolu, zararsız olmakla beraber, ondan dokuz ihtimâl ile bir saadet-i ebediye hazinesi vardır. Fısk ve sefâhet yolu ise –hatta fâsıkın itirafıyla dahi– menfaatsiz olduğu hâlde, ondan dokuz ihtimâl ile şekâvet-i ebediye helâketi bulunduğu, icmâ ve tevâtür derecesinde, hadsiz ehl-i ihtisasın ve müşâhedenin şehâdetiyle sabittir ve ehl-i zevkin ve keşfin ihbarâtıyla muhakkaktır.

Elhâsıl: Âhiret gibi dünya saadeti dahi, ibadette ve Allah'a asker olmaktadır. Öyle ise, biz daima ² الطَّاعَةِ وَالنُّوْفِيقِ demeliyiz ve Müslüman olduğumuza şükretmeliyiz.

¹ Bkz.: Fâtır sûresi, 35/15.

² Bize yardımını ve kendisine itaat etmeyi nasip eden Rabbimize hamd olsun.

Dördüncü Söz

الصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ¹

Namaz, ne kadar kıymetli ve mühim, hem ne kadar ucuz ve az bir masraf ile kazanılır; hem namazsız adam, ne kadar divâne ve zararlı olduğunu, iki kere iki dört eder derecesinde kat'î anlamak istersen, şu temsîlî hikâyeciğe bak, gör:

Bir zaman bir büyük hâkim, iki hizmetkârını her birisine yirmi dört altın verip iki ay uzaklıkta has ve güzel bir çiftliğine ikamet etmek için gönderiyor. Ve onlara emreder ki: “Şu para ile yol ve bilet masrafı yapınız. Hem oradaki meskeninize lâzım bazı şeyleri mübâyaa ediniz. Bir günlük mesafede bir istasyon vardır. Hem araba, hem gemi, hem şimendifer, hem tayyâre bulunur. Sermayeye göre binilir.”

İki hizmetkâr; ders aldıktan sonra giderler. Biri bahtiyar idi ki, istasyona kadar bir parça para masraf eder. Fakat o masraf içinde, efendisinin hoşuna gidecek öyle güzel bir ticaret elde eder ki, sermayesi birden bine çıkar.

Öteki hizmetkâr; bedbaht, serseri olduğundan istasyona kadar yirmi üç altınını sarf eder. Kumara-mumara verip zâyî eder. Bir tek altını kalır. Arkadaşı ona der: “Yahu, şu liranı bir bilete ver. Tâ bu uzun yolda yayan ve aç kalma-yasın. Hem bizim efendimiz kerîmdir; belki merhamet eder, ettiğin kusuru affeder. Seni de tayyâreye bindirirler. Bir günde mahall-i ikametimize gideriz. Yoksa, iki aylık bir çölde aç, yayan, yalnız gitmeye mecbur olursun.”

Acaba şu adam inat edip, o tek lirasını bir define anahtarı hükmünde olan bir bilete vermeyip, muvakkat bir lezzet için sefâhete sarf etse; gayet akılsız, zararlı, bedbaht olduğunu, en akılsız adam dahi anlamaz mı?

İşte ey namazsız adam! Ve ey namazdan hoşlanmayan nefsim!

¹ “Namaz, dinin direğidir.” el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 3/135, 136; el-Beyhâkî, *Şuabü'l-îmân* 3/39; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/404.

O hâkim ise; Rabbimiz, Hâlık'ımızdır. O iki hizmetkâr yolcu ise; biri müte-deyyin, namazını şevk ile kılar. Diğeri gafil, namazsız insanlardır. O yirmi dört altın ise yirmi dört saat her gündeki ömürdür. O has çiftlik ise cennettir. O istasyon ise kabirdir. O seyahat ise kabre, haşre, ebede gidecek beşer yolculuğudur; amele göre, takvâ kuvvetine göre, o uzun yolu mütefâvit derecede kat'ederler. Bir kısım ehl-i takvâ berk gibi, bin senelik yolu bir günde keser. Bir kısmı da hayâl gibi, elli bin senelik bir mesafeyi bir günde kat'eder. Kur'ân-ı Azîmüştân şu hakikate iki âyetiyle işaret eder.¹ O bilek ise namazdır. Bir tek saat, beş vakit namaza abdestle kâfi gelir.

Acaba, yirmi üç saatini şu kısacık hayat-ı dünyeviyeye sarf eden ve o uzun hayat-ı ebediyeye bir tek saatini sarf etmeyen; ne kadar zarar eder, ne kadar nefesine zulmeder, ne kadar hilâf-ı akıl hareket eder! Zira, bin adamın iştirak ettiği bir piyango kumarına yarı malını vermek akıl kabul ederse –hâlbuki kazanç ihtimâli binde birdir– sonra yirmi dörtten bir malını, yüzde doksan dokuz ihtimâl ile kazancı musaddak bir hazine-i ebediyeye vermemek; ne kadar hilâf-ı akıl ve hikmet hareket ettiğini, ne kadar akıldan uzak düştüğünü, kendini âkil zanneden adam anlamaz mı?

Hâlbuki namazda ruhun, kalbin, aklın büyük bir rahatı vardır. Hem cisme de o kadar ağır bir iş değildir.

Hem namaz kılanın diğer mübah dünyevî amelleri, güzel bir niyet ile ibadet hükmünü alır. Bu surette bütün sermâye-i ömrünü âhirete mâl edebilir. Fânî ömrünü bir cihette ibkâ eder.

¹ Bkz.: “Gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra bütün bu işler, sizin hesabınıza göre bin yıl tutan bir günde O'na yükselir.” (Secde süresi, 32/5); “Melekler ve Ruh, O'nun Arş'ına; miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler.” (Meâric süresi, 70/4).

Beşinci Söz

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الَّذِیْنَ اتَّقَوْا وَالَّذِیْنَ هُمْ مُحْسِنُونَ¹

Namaz kılmak ve büyük günahları işlememek,² ne derece hakiki bir vazife-i insaniye ve ne kadar fitrî, münâsib bir netice-i hilkat-i beşeriye olduğunu görmek istersen; şu temsilî hikâyeciğe bak, dinle:

Seferberlikte bir taburda, biri muallim vazife-perver; diğeri acemi nefis-perver iki asker beraber bulunuyordu. Vazife-perver nefer, tâlime ve cihada dikkat eder, erzak ve tâyinâtını hiç düşünmezdi. Çünkü anlamış ki; onu beslemek ve cihâzâtını vermek, hasta olsa tedavi etmek, hatta inde'l-hâce lokmayı ağzına koymaya kadar devletin vazifesidir. Ve onun asıl vazifesi tâlim ve cihaddır. Fakat bazı erzak ve cihâzât işlerinde işler. Kazan kaynatır, karavanayı yıkar, getirir. Ona sorulsa: “Ne yapıyorsun?” “Devletin angaryasını çekiyorum.” der. Demiyor: “Nafakam için çalışıyorum.”

Diğer şikem-perver ve acemi nefer ise, tâlime ve harbe dikkat etmezdi. “O devlet işidir. Bana ne!” derdi. Dâim nafakasını düşünüp onun peşinde dolaşır, taburu terk eder, çarşıya gider, alışveriş ederdi.

Bir gün muallim arkadaşı ona dedi: “Birâder, asıl vazifen tâlim ve muharebedir. Sen onun için buraya getirilmişsin. Padişaha itimat et. O seni aç bırakmaz. O, onun vazifesidir. Hem sen âciz ve fakirsin, her yerde kendini beslettiremezsin. Hem mücâhede ve seferberlik zamanıdır. Hem sana ‘âsîdir’ der, ceza verirler. Evet, iki vazife peşimizde görünüyor. Biri; padişahın vazifesidir. Bazen biz onun angaryasını çekeriz ki, bizi beslemektir. Diğeri, bizim vazifemizdir. Padişah bize teshîlât ile yardım eder ki, tâlim ve harptir.”

¹ “Allah fenâlıktan korunanlar ve hep güzel davrananlarla beraberdir.” (Nahl sûresi, 16/128).

² Bkz.: Nisâ sûresi, 4/31; Şûrâ sûresi, 42/37; Necm sûresi, 53/32.

Acaba o serseri nefer, o mücâhid mualleme kulak vermezse ne kadar tehlikede kalır, anlarsın!

İşte ey tembel nefsim! O dalgalı meydan-ı harb, bu dağdağalı dünya hayatıdır. O taburlara taksim edilen ordu ise, cemiyet-i beşeriyedir. Ve o tabur ise, şu asrın Cemaat-i İslâmiye'sidir. O iki nefer ise; biri, ferâiz-i diniyesini bilen ve işleyen ve kebâiri terk ve günahları işlememek için, nefis ve şeytanla mücâhede eden müttakî Müslüman'dır. Diğeri, Rezzâk-ı Hakiki'yi itham etmek derecesinde derd-i maîşete dalıp, ferâizi terk eden ve maîşet yolunda rast gele günahları işleyen fâsık-ı hâsirdir. Ve o tâlim ve talimat ise başta namaz, ibadettir. Ve o harb ise, nefis ve hevâ, cin ve ins şeytanlarına karşı mücâhede edip, günahlardan ve ahlâk-ı rezîleden, kalb ve ruhunu helâket-i ebediyeden kurtarmaktır. Ve o iki vazife ise birisi, hayatı verip beslemektir. Diğeri, hayatı verene ve besleyene perestiş edip yalvarmaktır. O'na tevekkül edip emniyet etmektir.

Evet, en parlak bir mucize-i sanat-ı samedâniye ve bir harika-yı hikmet-i rabbâniye olan hayatı kim vermiş, yapmış ise, rızıkla o hayatı besleyen ve idâme eden de O'dur.¹ O'ndan başka olmaz! Delil mi istersin? En zayıf, en aptal hayvan, en iyi beslenir, meyve kurtları ve balıklar gibi.. hem en âciz, en nâzik mahlûk, en iyi rızık o yer, çocuklar ve yavrular gibi.

Evet, vâsita-yı rızık-ı helâl, iktidar ve ihtiyar ile olmadığını; belki, acz ve zaf ile olduğunu anlamak için balıklar ile tilkileri, yavrular ile canavarları, ağaçlar ile hayvanları muvâzene etmek kâfidir.

Demek derd-i maîşet için namazını terk eden,² o nefere benzer ki; tâlimi ve siperini bırakıp çarşıda dilencilik eder. Fakat, namazını kıldıktan sonra Cenâb-ı Rezzâk-ı Kerîm'in matbaha-yı rahmetinden tâyinâtını aramak, başkalara bâr olmamak için kendisi bizzat gitmek güzeldir, mertliktir; o dahi bir ibadettir.

Hem insan ibadet için halk olunduğunu,³ fitratı ve cihâzât-ı mâneviyesi gösteriyor. Zira, hayat-ı dünyeviyesine lâzım olan amel ve iktidar cihetinde en ednâ bir serçe kuşuna yetişmez. Fakat, hayat-ı mâneviye ve uhreviyesine lâzım olan ilim ve iftikar ile tazarrû ve ibadet cihetinde hayvanâtın sultânı ve kumandanı hükmündedir.

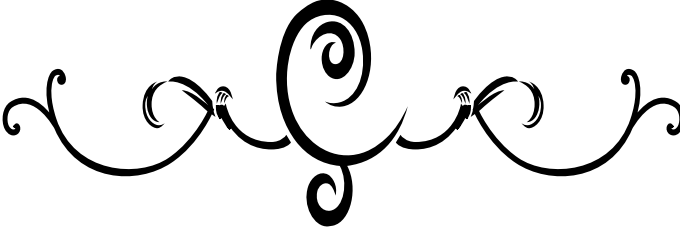
¹ Bkz.: Yûnus sûresi, 10/31; Hûd sûresi, 11/6.

² Bkz.: Tâhâ sûresi, 20/132.

³ Bkz.: Zâriyât sûresi, 51/56.

Demek ey nefsim! Eğer hayat-ı dünyeviyeyi gaye-i maksad yapşan ve ona dâim çalışşan, en ednâ bir serçe kuşunun bir neferi hükmünde olursun. Eğer hayat-ı uhreviyeyi gaye-i maksad yapşan ve şu hayatı dahi ona vesile ve mezraa etsen¹ ve ona göre çalışşan, o vakit hayvanâtın büyük bir kumandanı hükmünde ve şu dünyada Cenâb-ı Hakk'ın nazlı ve niyazdar bir abdi, mükerrem ve muhterem bir misafiri olursun.

İşte sana iki yol.² İstediğini intihâb edebilirsin. Hidâyet ve tevfiķi Erhamür-râhimin'den iste...

¹ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdü'l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205.

² Bkz.: “şükür” ya da “küfür” yolu (Dehr sûresi, 76/3); “iki yol (hayır ve şer yolu)” (Beled sûresi, 90/10); “kötülük” ya da “takvâ” yolu (şems sûresi, 91/8); “en kolay yol” ya da “en güç yol” (Leyl sûresi, 92/5-10).

Altıncı Söz

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
إِنَّ اللّٰهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ¹

Nefis ve malını Cenâb-ı Hakk' a satmak ve O'na abd olmak ve asker olmak; ne kadar kârlı bir ticaret, ne kadar şerefli bir rütbe olduğunu anlamak istersen, şu temsili hikâyeciği dinle:

Bir zaman bir padişah, raiyetinden iki adama, her birisine emaneten birer çiftlik verir ki; içinde fabrika, makine, at, silâh gibi her şey var. Fakat fırtınalı bir muharebe zamanı olduğundan, hiçbir şey kararında kalmaz. Ya mahvolur veya tebeddül eder gider. Padişah, o iki nefere kemâl-i merhametinden bir yâver-i ekremini gönderdi. Gayet merhametkâr bir ferman ile onlara diyordu:

“Elinizde olan emânetimi bana satınız. Tâ sizin için muhafaza edeyim. Beyhûde zâyî olmasın. Hem muharebe bittikten sonra, size daha güzel bir surette iade edeceğim. Hem güya o emânet malınızdır, pek büyük bir fiyat size vereceğim. Hem, o makine ve fabrikadaki âletler, benim nâmımla ve benim tezgâhımda işlettirilecek. Hem fiyatı, hem ücretleri birden bine yükselecek. Bütün o kârı size vereceğim. Hem de siz âciz ve fakirsiniz. O koca işlerin masârifâtını tedârik edemezsiniz. Bütün masârifâtı ve levâzımâtı ben deruhte ederim. Bütün vâridâtı ve menfaati size vereceğim. Hem de terhisât zamanına kadar elinizde bırakacağım. İşte beş mertebe kâr içinde kâr!..

Eğer bana satmazsanız, zaten görüyorsunuz ki, hiç kimse elindekini muhafaza edemiyor. Herkes gibi elinizden çıkacak. Hem beyhûde gidecek, hem o yüksek fiyattan mahrum kalacaksınız. Hem o nâzik, kıymetli âletler, mîzânlar istimâl edilecek şâhâne mâdenler ve işler bulmadığından, bütün bütün kıymetten düşecekler. Hem idare ve muhafaza zahmeti ve külfeti başınıza ka-

¹ “Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır.” (Tevbe sûresi, 9/111).

lacak. Hem emânette hıyanet cezasını göreceksiniz. İşte beş derece hasâret içinde hasâret!..

Hem de bana satmak ise, bana asker olup benim nâmımla tasarruf etmek demektir. Âdi bir esir ve başıbozuğa bedel, âli bir padişahın has, serbest bir yâver-i askeri olursunuz.”

Onlar, şu iltifâtı ve fermanı dinledikten sonra, o iki adamdan aklı başında olanı dedi:

“Baş üstüne, ben maaliftihâr satarım. Hem bin teşekkür ederim.” Diğeri mağrur, nefsi firavunlaşmış, hodbin, ayyaş, güya ebedî o çiftlikte kalacak gibi, dünya zelzele ve dağdağalarından haberi yok. Dedi:

“Yok, yok!.. Padişah kimdir? Ben mülkümü satmam, keyfimi bozmam!..”

Biraz zaman sonra birinci adam, öyle bir mertebeye çıktı ki, herkes hâline ne gıpta ederdi. Padişahın lutfuna mazhar olmuş, has sarayında saadetle yaşıyor. Diğeri, öyle bir hâle giriftar olmuş ki; hem herkes ona acıyor, hem de “Müstehak!” diyor. Çünkü; hatasının neticesi olarak, hem saadeti ve mülkü gitmiş, hem ceza ve azap çekiyor.

İşte ey nefsi-pürheves! Şu misalin dürbünü ile hakikatin yüzüne bak.

Amma o padişah ise; ezel-ebed Sultân'ı olan Rabb'in, Hâlık'ındır. Ve o çiftlikler, makineler, âletler, mizanlar ise; senin dâire-i hayatın içindeki mâmelekin ve o mâmelekin içindeki cisim, ruh ve kalbin ve onlar içindeki göz ve dil, akıl ve hayâl gibi zâhirî ve bâtinî hâsseleridir. Ve o yâver-i ekrem ise, Resûl-i Kerîm'dir. Ve o fermân-ı ahkem ise, Kur'ân-ı Hakîm'dir ki; bahsinde bulunduğumuz ticaret-i azîmeyi şu âyetle ilân ediyor:

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ¹

Ve o dalgalı muharebe meydanı ise, şu fırtınalı dünya yüzüdür ki; durmuyor, dönüyor, bozuluyor ve her insanın aklına şu fikri veriyor: “Madem her şey elimizden çıkacak, fânî olup kaybolacak; acaba bâkîye tebdil edip ibkâ etmek çâresi yok mu?” deyip düşünürken birden semâvî sadâ-yı Kur'ân iştiliyor. Der: “Evet var. Hem beş mertebe kârlı bir surette, güzel ve rahat bir çâresi var.”

¹ “Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır.” (Tevbe sûresi, 9/111).

Suâ!: Nedir?

Elcevap: Emaneti sahib-i hakikisine satmak. İşte o satışta beş derece kâr içinde kâr var.

Birinci Kâr: Fânî mal bekâ bulur. Çünkü Kayyûm-u Bâkî olan Zât-ı Zülcelâl'e verilen ve O'nun yolunda sarf edilen şu ömr-ü zâil, bâkîye inkılâb eder. Bâkî meyveler verir. O vakit ömür dakikaları; âdeta tohumlar, çekirdekler hükmünde zâhiren fenâ bulur, çürür. Fakat, âlem-i bekâda saadet çiçekleri açarlar ve sünbüllenirler. Ve âlem-i berzâhta ziyâdâr, mûnis birer manzara olurlar.

İkinci Kâr: Cennet gibi bir fiyat veriliyor.

Üçüncü Kâr: Her âzâ ve hâsselerin kıymeti, birden bine çıkar.

Meselâ akıl bir âlettir. Eğer Cenâb-ı Hakk'a satmayıp, belki nefis hesabına çalıştırsan; öyle meş'um ve müz'îç ve muacciz bir âlet olur ki, geçmiş zamanın âlâm-ı hazînânesini ve gelecek zamanın ehvâl-i muhavvifânesini senin bu biçâre başına yükletecek yümünsüz ve muzır bir âlet derekesine iner. İşte bunun içindir ki; fâsık adam, aklın iz'âc ve tâcizinden kurtulmak için, gâliben ya sarhoşluğa veya eğlenceye kaçır. Eğer Mâlik-i Hakiki'sine satılsa ve O'nun hesabına çalıştırsan; akıl öyle tıslımlı bir anahtar olur ki, şu kâinatın olan nihaysiz rahmet hazinelerini ve hikmet definelerini açar. Ve bununla sahibini, saadet-i ebediyeye müheyyâ eden bir mürşid-i rabbânî derecesine çıkar.

♦ *Meselâ* göz bir hâssedir ki; ruh, bu âlemi o pencere ile seyredir. Eğer Cenâb-ı Hakk'a satmayıp belki nefis hesabına çalıştırsan; geçici, devamsız bazı güzellikleri, manzaraları seyr ile şehvet ve heves-i nefsâniyeye bir kavvad derekesinde bir hizmetkâr olur.

Eğer gözü, gözün Sâni-i Basîr'ine satsan ve O'nun hesabına ve izni dâiresinde çalıştırsan; o zaman şu göz, şu kitab-ı kebîr-i kâinatın bir mütâlaacısı ve şu âlemdeki mucizât-ı sanat-ı rabbâniyenin bir seyircisi ve şu küre-i arz bahçesindeki rahmet çiçeklerinin mübarek bir arısı derecesine çıkar.

♦ *Meselâ* dildeki kuvve-i zâikayı, Fâtır-ı Hakîm'ine satmazsan, belki nefis hesabına, mide nâmına çalıştırsan; o vakit, midenin tavlasına ve fabrikasına bir kapıcı derekesine iner, sukut eder. Eğer Rezzâk-ı Kerîm'e satsan; o zaman, dildeki kuvve-i zâika, rahmet-i ilâhiye hazinelerinin bir nâzır-ı mâhiri ve kudret-i samedâniye matbahlarının bir müfettiş-i şâkiri rütbesine çıkar.

İşte ey akıl! Dikkat et! Meş'um bir âlet nerede? Kâinat anahtarı nerede? Ey göz! Güzel bak! Âdi bir kavvad nerede? Kütüphâne-i ilâhînin mütefennin bir nâzırı nerede? Ve ey dil! İyi tad! Bir tavla kapıcısı ve bir fabrika yasakçısı nerede? Hazine-i hâssa-yı rahmet nâzırı nerede?..

Ve daha bunlar gibi başka âletleri ve âzâları kıyas etsen anlarsın ki; hakikaten mümin cennete lâayık ve kâfir cehenneme muvâfık bir mâhiyet kesbeder. Ve onların her biri öyle bir kıymet almalarının sebebi; mümin, imanıyla Hâlık'ının emânetini, O'nun nâmına ve izni dâiresinde istimâl etmesidir. Ve kâfir, hıyanet edip nefsi emmâre hesabına çalıştırmasıdır.

Dördüncü Kâr: İnsan zayıftır, belâları çok.. fakirdir, ihtiyacı pek ziyâde.. âcizdir, hayat yükü pek ağır... Eğer Kadîr-i Zülcelâl'e dayanıp tevekkül etmezse ve itimat edip teslim olmazsa, vicdanı dâim azab içinde kalır. Semeresiz meşakkatler, elemeler, teessüfler onu boğar. Ya sarhoş ya canavar eder.

Beşinci Kâr: Bütün o âzâ ve âletlerin ibadeti ve tesbihâtı ve o yüksek ücretleri, en muhtaç olduğun bir zamanda, cennet yemişleri suretinde sana verileceğine, ehl-i zevk ve keşif ve ehl-i ihtisas ve müşâhede ittifak etmişler.

İşte bu beş mertebe kârlı ticareti yapmazsan, şu kârlardan mahrumiyetten başka, beş derece hasâret içinde hasârete düşeceksin.

Birinci Hasâret: O kadar sevdiğin mal ve evlât.. ve perestîş ettiğin nefis ve hevâ.. ve meftûn olduğun gençlik ve hayat zâyî olup kaybolacak. Senin elinden çıkacaklar. Fakat günahlarını, elemelerini sana bırakıp boynuna yükletecekler.

İkinci Hasâret: Emânette hıyanet cezasını çekeceksin. Çünkü en kıymetli âletleri, en kıymetsiz şeylerde sarf edip nefisine zulmettin.

Üçüncü Hasâret: Bütün o kıymetli cihazât-ı insaniyeyi hayvanlıktan çok aşağı bir derekeye düşürüp, hikmet-i ilâhiyeye iftira ve zulmettin.

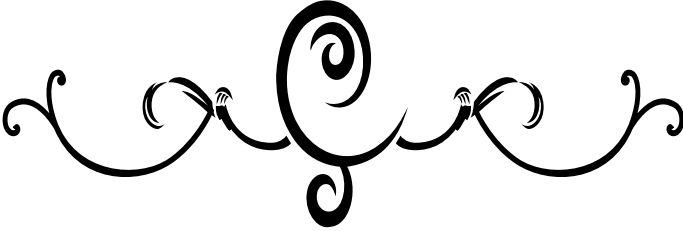
Dördüncü Hasâret: Acz ve fakrın ile beraber,¹ o pek ağır hayat yükünü, zayıf beline yükleyip zevâl ve firak sillesi altında dâim vâveylâ edeceksin.

Beşinci Hasâret: Hayat-ı ebediye esâsâtını ve saadet-i uhreviye levâzimatını tedarik etmek için verilen akıl, kalb, göz, dil gibi güzel hediye-i rahmâniyeyi cehennem kapılarını sana açacak çirkin bir surete çevirmektir.

¹ Bkz.: Fâtır sûresi, 35/15.

Şimdi satmaya bakacağız... Acaba o kadar ağır bir şey midir ki, çokları satmaktan kaçıyorlar. Yok!.. Kat'â ve asla! Hiç öyle ağırlığı yoktur. Zira helâl dairesi geniştir, keyfe kâfi gelir. Harama girmeye hiç lüzum yoktur.¹ Ferâiz-i ilâhiye ise hafiftir, azdır. Allah'a abd ve asker olmak, öyle lezzetli bir şereftir ki tarif edilmez. Vazife ise; yalnız bir asker gibi Allah nâmına işlemeli, başlamalı.. ve Allah hesabıyla vermeli ve almalı.. ve izni ve kanunu dairesinde hareket etmeli, sükûnet bulmalı.. kusur etse istiğfar etmeli:

“Yâ Rab! Kusurumuzu affet. Bizi, kendine kul kabul et. Emânetini kabzetmek zamanına kadar, bizi emanette emin kıl, âmîn...” demeli ve O'na yalvarmalı...

¹ “Allahım, haramına karşı helâlinle beni doyur!” anlamındaki duâ için bkz.: Tirmizî, *deavât* 110; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/153.

Yedinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Şu kâinatın tılsım-ı muğlakını açan ¹ وَالْأَخِرِ¹ بِاللهِ وَبِاللهِ ruh-u beşer için saadet kapısını fetheden, ne kadar kıymetkar iki tılsım-ı müşkül-küşâ olduğunu.. ve sabır ile Hâlık'ına tevekkül ve iltica ve şükür ile Rezzâk'ından su-âl ve dua, ne kadar nâfi ve tiryak gibi iki ilaç olduğunu.. ve Kur'an'ı dinlemek, hükmüne inkıyâd etmek, namazı kılmak, kebâiri terk etmek; ebedü'l-âbâd yolculuğunda ne kadar mühim, değerli, revnakdâr bir bilet, bir zâd-ı âhîret, bir nur-u kabir olduğunu anlamak istersen, şu temsîlî hikâyeciğe bak, dinle:

Bir zaman bir asker, meydan-ı harb ve imtihanda, kâr ve zarar deverânında pek müthiş bir vaziyete düşer. Şöyle ki:

Sağ ve sol iki tarafından dehşetli derin iki yara ile yaralı ve arkasında cesim bir arslan, ona saldırmak için bekliyor gibi duruyor. Ve gözü önünde bir darağacı dikilmiş, bütün sevdiklerini asıp mahvediyor. Onu da bekliyor. Hem bu hâli ile beraber uzun bir yolculuğu var, nefyediliyor. O biçâre, şu dehşet içinde me'yusâne düşünürken; sağ cihetinde Hızır gibi bir hayırhâh, nurânî bir zât peydâ olur. Ona der: "Me'yûs olma! Sana iki tılsım verip öğreteceğim. Güzelce istimâl etsen, o arslan sana musahhar bir at olur. Hem o darağacı sana keyif ve tenezzüh için hoş bir salıncağa döner. Hem sana iki ilaç vereceğim. Güzelce istimâl etsen, o iki müteaffın yaraların, iki güzel kokulu Gül-ü Muhammedî (*aleyfissalâtü vesselâm*) denilen latif çiçeğe inkılâb ederler. Hem sana bir bilet vereceğim. Onunla uçar gibi bir senelik bir yolu, bir günde kesersin. İşte eğer inanmıyorsan bir parça tecrübe et. Tâ doğru olduğunu anlayasın." Hakikaten bir parça tecrübe etti. Doğru olduğunu tasdik etti.

Evet ben, yani şu biçâre Said dahi bunu tasdik ederim. Çünkü biraz tecrübe ettim. Pek doğru gördüm.

¹ "Allah'a ve âhîret gününe iman ettim." Allah'a ve âhîret gününe iman ile ilgili bazı âyetler için bkz.: Bakara sûresi, 2/8, 62, 126, 177, 228, 232, 264; Âl-i İmran sûresi, 3/114; Nisâ sûresi, 4/38, 39, 59, 136, 162.

Bundan sonra birden gördü ki; sol cihetinden şeytan gibi dessâs, ayyaş, aldatıcı bir adam; çok zînetler, süslü suretler, fantazyeler, müskirler beraber olduğu hâlde geldi. Karşısında durdu. Ona dedi:

“Hey arkadaş! Gel gel, beraber işret edip keyfedelim. Şu güzel kız suretlerine bakalım. Şu hoş şarkıları dinleyelim. Şu tatlı yemekleri yiyeelim.”

Suâl: Ha ha!.. Nedir ağzında gizli okuyorsun?

Cevap: Bir tılsım.

– Bırak şu anlaşılmaz işi!.. Hazır keyfimizi bozmayalım.

Suâl: Ha!.. Şu ellerindeki nedir?

Cevap: Bir ilâç.

– At şunu. Sağlamsın. Neyin var. Alkış zamanıdır.

Suâl: Ha!.. Şu beş nişanlı kâğıt nedir?

Cevap: Bir bilet. Bir tâyinât senedi.

– “Yırt bunları. Şu güzel bahar mevsiminde yolculuk bizim nemize lâzım..” der. Her bir desîse ile onu iknaya çalışır. Hatta o bîçâre ona biraz meyleder.

Evet, insan aldanır. Ben de öyle bir dessâsa aldandım.

Birden sağ cihetinden, ra'd gibi bir ses gelir. Der: “Sakın aldanma! Ve o dessâsa de ki: Eğer arkamdaki arslanı öldürüp, önümdeki darağacını kaldırıp, sağ ve solumdaki yaraları defedip, peşimdeki yolculuğu men edecek bir çâre sende varsa, bulursan; haydi yap, göster, görelim. Sonra de: Gel keyfedelim. Yoksa sus hey sersem!.. Tâ Hızır gibi bu zât-ı semâvî dediğini desin..”

İşte ey gençliğinde gülmüş, şimdi güldüğüne ağlayan nefsim! Bil!.. O bîçâre asker ise sensin ve insandır. Ve o arslan ise eceldir. Ve o darağacı ise ölüm ve zevâl ve firaktır ki; gece-gündüzün dönmesinde her dost vedâ eder, kaybolur. Ve o iki yara ise; birisi, müz'îç ve hadsiz bir acz-i beşerî; diğeri, elîm, nihayetsiz bir fakr-ı insanîdir.¹ *Ve o nefy ve yolculuk ise; âlem-i ervâhtan, rahm-ı mâderden, sabâvetten, ihtiyarlıktan, dünyadan, kabirden, berzâhtan, haşirden, sıratın geçeri bir uzun sefer-i imtihandır.*

Ve o iki tılsım ise Cenâb-ı Hakk'a iman ve âhirete imandır. Evet, şu kudsî tılsım ile ölüm; insan-ı mümini, zindan-ı dünyadan bostan-ı cinâna, huzûr-u

¹ Bkz.: Fâtır sûresi, 35/15.

Rahmân'a götüren bir musahhar at ve burak suretini alır. Onun içindir ki; ölümün hakikatini gören kâmil insanlar, ölümü sevmişler. Daha ölüm gelmeden ölmek istemişler.¹ Hem zevâl ve firak, memat ve vefat ve darağacı olan mürûr-u zaman, o iman tılsımı ile, Sâni-i Zülcelâl'in taze taze, renk renk, çeşit çeşit mucizât-ı nakşını, havânk-ı kudretini, tecelliyât-ı rahmetini, kemâl-i lezzetle seyr ve temâşâyâ vâsita suretini alır. Evet, güneşin nûrundaki renkleri gösteren aynaların tebeddül edip tazelenmesi ve sinema perdelerinin değişmesi, daha hoş, daha güzel manzaralar teşkil eder.

Ve o iki ilaç ise; biri, sabır ile tevekküldür. Hâlık'ının kudretine istinad, hikmetine itimattır. Öyle mi?

Evet, emr-i kün feyekûn'e² mâlik bir Sultân-ı cihan'a, acz tezkeresiyle istinad eden bir adamın, ne pervâsı olabilir? Zira, en müthiş bir musibet karşısında; ³ *إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ* deyip itmînân-ı kalb ile Rabb-i Rahîm'ine itimad eder. Evet, ârif-i billâh; aczden, mehâfetullahtan telezzüz eder. Evet, havfda lezzet vardır. Eğer, bir yaşındaki bir çocuğun akli bulunsa ve ondan suâl edilse: "En lezîz ve en tatlı hâletin nedir?" Belki diyecek: "Aczimi, zaafımı anlayıp, vâlidemin tatlı tokatından korkarak, yine vâlidemin şefkatli sinesine sığındığım hâlettir."

Hâlbuki; bütün vâlidelerin şefkatleri, ancak bir lem'a-yı tecelli-i rahmettir.⁴ Onun içindir ki kâmil insanlar, aczde ve havfullahda öyle bir lezzet bulmuşlar ki; kendi havl ve kuvvetlerinden şiddetle teberri edip, Allah'a acz ile sığınmışlar. Aczi ve havfı, kendilerine şefaatchi yapmışlar.

Diğer ilaç ise şükür ve kanaat ile talep ve dua ve Rezzâk-ı Rahîm'in rahmetine itimattır. Öyle mi?

Evet, bütün yeryüzünü bir sofraya nimet eden ve bahar mevsimini bir çiçek destesi yapan ve o sofranın yanına koyan ve üstüne serpen bir Cevâd-ı Kerîm'in misafirine fakr ve ihtiyaç, nasıl elîm ve ağır olabilir? Belki fakr ve ihtiyacı, hoş bir iştiha suretini alır. İштиha gibi fakrın tezyîdine çalışır. Onun içindir

¹ Bkz.: Yûsuf sûresi, 12/101.

² "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da olur." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

³ "Biz Allah'a âidiz ve vakti geldiğinde elbette O'na döneceğiz." (Bakara sûresi, 2/156)

⁴ Mahlukatta bulunan acıma hissini; Cenâb-ı Hakk'ın yüz rahmetinden sadece birinin, bütün mahlukat arasında taksim edilmiş hâli olduğuna dair bkz.: Buhârî, edeb 19; Müslim, teube 17, 20, 21.

ki kâmil insanlar, fakr ile fahretmişler.¹ (Sakın yanlış anlama! Allah'a karşı fakrını hissedip yalvarmak demektir. Yoksa, fakrını halka gösterip, dilencilik vaziyetini almak demek değildir.)

Ve o bilet, senet ise; başta namaz olarak, edâ-yı ferâiz ve terk-i kebâirdir. Öyle mi?

Evet, bütün ehl-i ihtisas ve müşâhedenin ve bütün ehl-i zevk ve keşfin ittifakıyla; o uzun ve karanlıklı ebedü'l-âbâd yolunda zâd ve zahîre, ıskık ve burak; ancak Kur'an'ın evâmirini imtisâl ve nevâhîsinden içtinâb ile elde edilebilir. Yoksa fen ve felsefe, sanat ve hikmet, o yolda beş para etmez. Onların ıskıkları kabrin kapısına kadardır.²

İşte ey tembel nefsim!

Beş vakit namazı kılmak, yedi kebâiri terk etmek ne kadar az ve rahat ve hafiftir. Neticesi, meyvesi, faydası ne kadar çok, mühim ve büyük olduğunu aklın varsa, bozulmamış ise anlarsın. Ve fisk ve sefâhete seni teşvik eden şeytana ve o adama dersin:

“Eğer ölümü öldürüp, zevâli dünyadan izale etmek ve aczi ve fakrı beşerden kaldırıp, kabir kapısını kapamak çâresi varsa, söyle dinleyelim. Yoksa sus!.. Kâinat mescid-i kebîrinde Kur'an, kâinatı okuyor. O'nu dinleyelim.. o nur ile nurlanalım.. hidâyetiyle amel edelim.. ve O'nu vird-i zebân edelim... Evet, söz O'dur.. ve O'na derler. Hak olup, Hak'tan gelip, Hak diyen ve hakikati gösteren ve nurânî hikmeti neşreden O'dur!..”

اللَّهُمَّ نَوِّرْ قُلُوبَنَا بِنُورِ الْإِيمَانِ وَالْقُرْآنِ³

اللَّهُمَّ أَعِنَّا بِالْإِفْتِقَارِ إِلَيْكَ وَلَا تَفْقُرْنَا بِالْإِسْتِعْنَاءِ عَنْكَ⁴

¹ Bkz.: ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/70, 71; es-Sehâvî, *el-Makâsîdü'l-hasene* s.745; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.320.

² Ölüyü, mezara kadar takip eden üç şeyden ailesi ve malının geriye dönüp, sadece amelinin kendisiyle kalacağına dair bkz.: Buhârî, *rikak* 42; Müslim, *zühd* 5.

³ Allahım, kalbimizi iman ve Kur'an nuruyla nurlandır.

⁴ “Allahım, Sana karşı fakrımızla bizi zengin kıl; Senden istiğnâ ile bizi fakir düşürme.” el-Bâkîllânî, *İ'câzü'l-Kur'an* s.129.

تَبَّرْنَا إِلَيْكَ مِنْ حَوْلِنَا وَقُوَّتِنَا، وَالتَّجَانُّا إِلَى حَوْلِكَ وَقُوَّتِكَ، فَاجْعَلْنَا مِنَ الْمُتَوَكِّلِينَ عَلَيْكَ، وَلَا تَكُلْنَا إِلَى أَنْفُسِنَا، وَاحْفَظْنَا بِحِفْظِكَ، وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ، وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَصَفِيِّكَ وَخَلِيلِكَ وَجَمَالِ مُلْكِكَ وَمَلِكِكَ صُنْعِكَ وَعَيْنِ عِنَايَتِكَ وَشَمْسِ هِدَايَتِكَ وَلِسَانِ حُجَّتِكَ وَمِثَالِ رَحْمَتِكَ وَنُورِ خَلْقِكَ وَشَرَفِ مَوْجُودَاتِكَ وَسِرَاجِ وَحْدَتِكَ فِي كَثْرَةِ مَحْلُوقَاتِكَ وَكَاشِفِ طُلُوسِ كَائِنَاتِكَ وَدَلَالِ سُلْطَنَةِ رُبُوبِيَّتِكَ وَمُبْلِغِ مَرْضِيَّاتِكَ وَمُعْرِفِ كُنُوزِ أَسْمَائِكَ وَمُعَلِّمِ عِبَادِكَ وَتَرْجَمَانِ آيَاتِكَ وَمِرَاتِ جَمَالِ رُبُوبِيَّتِكَ وَمَدَارِ شُهُودِكَ وَإِشْهَادِكَ وَحَبِيبِكَ وَرَسُولِكَ الَّذِي أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ، وَعَلَى إِلَهٍ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ، وَعَلَى إِخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ، وَعَلَى مَلَائِكَتِكَ الْمُقَرَّبِينَ، وَعَلَى عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ، آمِينَ.¹

¹ Allahım! Biz kendi havl ve kuvvetimizden teberri edip Senin havl ve kuvvetine iltica ettik. Sen de bizi, Sana tevekkül edenlerden eyle. Bizi nefsimizle başbaşa bırakma. Bizi hıfzınla koru. Bize ve erkek, kadın bütün müminlere rahmet et. Kulun, nebin, safiyin, halilin; mülkünün cemâli, masnûâtının meliki ve sultani, inâyetinin göz bebeği, hidâyetinin güneşi, hüccetinin lisanı, rahmetinin misali, mahlûkatının nûru, mevcudâtının şerefi, mahlûkatının kesreti içinde vahdetinin sirâcı, kâinatının tılsımının kâşifi, saltanat-ı rubûbiyetinin dellâli, marziyâtının mübelliği, esmâ-yı hüsnânın hazinelerinin tarif edicisi, kullarının muallimi, âyetlerinin tercümanı, cemâl-i rubûbiyetinin aynası, Senin görülüp gösterilmene vesile olan habîbin ve âlemlere rahmet olarak gönderdiğin resûlün olan Efendimiz Muhammed'e (sal-lallâhu aleyhi ve sellem), bütün âl ve ashâbına, kardeşleri olan nebî ve resûllere, melâike-i mukarrebîne ve sâlih kullarına salât ve selâm et, âmîn.

Sekizinci Söz

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
اللّٰهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ¹ ، إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الْإِسْلَامُ²

u dünya ve dünya içindeki ruh-u insanî ve insanda dinin mâhiyet ve kıymetlerini ve eğer din-i hak olmazsa, dünya bir zindan olması ve dinsiz insan, en bedbaht mahlûk olduğunu ve u âlemin tılsımını açan, ruh-u beşerîyi zulmâttan kurtaran لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ³ ve يَا اللَّهُ olduğunu anlamak istersen; u temsilî hikâyecige bak, dinle:

Eski zamanda iki kardeş uzun bir seyahate beraber gidiyorlar. Git gide tâ yol ikileşti. O iki yol başında, ciddi bir adamı gördüler. Ondan sordular: “Hangi yol iyidir?” O dahi onlara dedi ki: “Sağ yolda, kanun ve nizama tebaiyet mecburiyeti vardır. Fakat o külfet içinde bir emniyet ve saadet vardır. Sol yolda ise serbestiyet ve hürriyet vardır. Fakat o serbestiyet içinde bir tehlike ve ekâvet vardır. Şimdi intihaptaki ihtiyar sizdedir.”

Bunu dinledikten sonra güzel huylu kardeş sağ yola⁴ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ deyip gitti. Ve nizam ve intizâma tebaiyeti kabul etti. Ahlâksız ve serseri olan diğer kardeş, sırf serbestlik için sol yolu tercih etti. Zâhiren hafif, mânen ağır vaziyette giden bu adamı hayâlen takip ediyoruz.

İşte bu adam, dereden tepeden aşıp gitgide tâ hâli bir sahraya girdi. Birden müthiş bir sadâ işitti. Baktı ki; değsetli bir arslan, meşelikten çıkıp ona hücum ediyor. O da kaçtı. Tâ altmış arşın derinliğinde susuz bir kuyuya rast

¹ “Allah o ilâhtır ki kendisinden başka ilâh yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezeli ve ebedi hayat sahibi olan) O’dur, Kayyûm (Kendi zâtı ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıkları varlıkta tutup onları yöneten) O’dur.” (Bakara sresi, 2/255; Âl-i İmran sresi, 3/2).

² “Allah katında hak din, İslâmdır.” (Âl-i İmran sresi, 3/19).

³ “Allah’tan başka ilâh yoktur.” (Sâffât sresi, 37/35; Muhammed sresi, 47/19)

⁴ “Allah’a tevekkül ettim. (Allah kerîm..!)” (Hd sresi, 11/56)

geldi. Korkusundan kendini içine attı. Yarısına kadar düşüp, elleri bir ağaca rast geldi, yapıştı. Kuyunun duvarında göğermiş olan o ağacın iki kökü var. İki fare; biri beyaz, biri siyah, o iki köke musallat olup kesiyorlar. Yukarıya baktı gördü ki; arslan, nöbetçi gibi kuyunun başında bekliyor. Aşağıya baktı, gördü ki; dehşetli bir ejderha içindedir. Başını kaldırmış otuz arşın yukarıdaki ayağına takarrub etmiş. Ağzı, kuyu ağzı gibi geniştir. Kuyunun duvarına baktı, gördü ki; ısırıcı muzır haşerât etrafını sarmışlar. Ağacın başına baktı, gördü ki; bir incir ağacıdır. Fakat harika olarak muhtelif çok ağaçların meyveleri, cevizden nara kadar başında yemişleri var.

İşte şu adam sû-i fehminden, akılsızlığından anlamıyor ki; bu, âdi bir iş değildir. Bu işler tesâdüfî olamaz. Bu acib işler içinde garip esrar var. Ve pek büyük bir işleyici var olduğunu intikal etmedi.

Şimdi bunun kalbi ve ruh ve aklı, şu elim vaziyetten gizli feryâd ü figân ettikleri hâlde; nefs-i emmâresi, güya bir şey yokmuş gibi tecâhül edip, ruh ve kalbin ağlamasından kulağını kapayıp, kendi kendini aldatarak bir bahçede bulunuyor gibi o ağacın meyvelerini yemeye başladı. Hâlbuki o meyvelerin bir kısmı zehirli ve muzır idi.

Bir hadîs-i kudsîde Cenâb-ı Hak buyurmuş: ¹ أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِ بِي Yani: “Kulum beni nasıl tanırsa, onunla öyle muamele ederim.”

İşte bu bedbaht adam, sû-i zan ile ve akılsızlığı ile gördüğünü, âdi ve ayn-ı hakikat telâkki etti. Ve öyle de muamele gördü ve görüyor ve görecek; ne ölüyor ki kurtulsun, ne de yaşıyor.² Böylece azap çekiyor. Biz de şu meş’umu, bu azapta bırakıp döneceğiz. Tâ öteki kardeşin hâlini anlayacağız.

İşte şu mübarek, akıllı zât gidiyor. Fakat birâderi gibi sıkıntı çekmiyor. Çünkü güzel ahlâklı olduğundan güzel şeyleri düşünür, güzel hülyalar eder, kendi kendine ünsiyet eder. Hem birâderi gibi zahmet ve meşakkat çekmiyor. Çünkü nizamı bilir, tebaiyet eder, teshîlât görür. Âsâyiş ve emniyet içinde serbest gidiyor.

İşte bir bahçeye rast geldi. İçinde, hem güzel çiçek ve meyveler var, hem bakılmadığı için murdar şeyler de bulunuyor. Kardeşi dahi böyle birisine girmişti. Fakat murdar şeylere dikkat edip meşgul olmuş, midesini bulandırmış, hiç istirahat etmeden çıkıp gitmişti. Bu zât ise, “Her şeyin iyisine bak!” kaidesiyle

¹ Buhârî, *tevhid* 15, 35; Müslim, *zikir* 2, 19, *tevbe* 1; Tirmizî, *zühd* 51, *deavât* 131.

² A'lâ sûresi, 87/13.

amel edip, murdar şeylere hiç bakmadı. İyi şeylerden iyi istifâde etti. Güzelce istirahat ederek çıkıp gidiyor.

Sonra gitgide bu dahi evvelki birâderi gibi bir sahra-yı azîmeye girdi. Birden hücum eden bir arslanın sesini işitti. Korktu, fakat birâderi kadar korkmadı. Çünkü hüsn-ü zanniyla ve güzel fikriyle, “Şu sahranın bir hâkimi var. Ve bu arslan, o hâkimin taht-ı emrinde bir hizmetkâr olması ihtimâli var.” diye düşünüp teselli buldu. Fakat yine kaçtı. Tâ altmış arşın derinliğinde bir su-suz kuyuya rast geldi, kendini içine attı. Birâderi gibi ortasında bir ağaca eli yapıştı; havada muallâk kaldı. Baktı iki hayvan, o ağacın iki kökünü kesiyorlar. Yukarıya baktı, arslan; aşağıya baktı, bir ejderha gördü. Aynı kardeşi gibi bir acıb vaziyet gördü. Bu dahi tedehhüş etti. Fakat kardeşinin dehşetinden bin derece hafif... Çünkü güzel ahlâkı ona güzel fikir vermiş. Ve güzel fikir ise, ona her şeyin güzel cihetini gösteriyor.

İşte bu sebepten şöyle düşündü ki: “Bu acıb işler birbiriyle alâkadardır. Hem bir emir ile hareket ederler gibi görünüyor. Öyle ise bu işlerde bir tılsım vardır. Evet bunlar bir gizli hâkimin emriyle dönerler. Öyle ise ben yalnız değilim; o gizli hâkim bana bakıyor, beni tecrübe ediyor, bir maksad için beni bir yere sevk edip davet ediyor.”

Şu tatlı korku ve güzel fikirden bir merak neşet eder ki: “Acaba beni tecrübe edip kendini bana tanıttırmak isteyen ve bu acıb yol ile bir maksada sevk eden kimdir?”

Sonra tanımak merakından tılsım sahibinin muhabbeti neşet etti. Ve şu muhabbetten tılsımı açmak arzusu neşet etti. Ve o arzudan tılsım sahibini razı edecek ve hoşuna gidecek bir güzel vaziyet almak irâdesi neşet etti.

Sonra ağacın başına baktı, gördü ki, incir ağacıdır; fakat başında binlerce ağacın meyveleri vardır. O vakit bütün bütün korkusu gitti. Çünkü kat’î anladı ki; bu incir ağacı bir listedir, bir fihristedir, bir sergidir. O mahfi hâkim, bağ ve bostanındaki meyvelerin nümûnelerini bir tılsım ve bir mucize ile o ağaca takmış ve kendi misafirlerine ihtar ettiği et’imeye birer işaret suretinde o ağacı tezyin etmiş olmalı. Yoksa bir tek ağaç, binler ağaçların meyvelerini vermez.

Sonra niyaza başladı. Tâ, tılsımın anahtarı ona ilham oldu. Bağırdı ki:

“Ey bu yerlerin hâkimi! Senin bahtına düştüm. Sana dehâlet ediyorum ve sana hizmetkârım. Ve senin rızânı istiyorum. Ve seni arıyorum.”

Ve bu niyazdan sonra, birden kuyunun duvarı yarılıp, şâhâne, nezih ve güzel bir bahçeye bir kapı açıldı. Belki ejderha ağzı, o kapıya inkılâb etti.

Ve arslan ve ejderha, iki hizmetkâr suretini giydiler. Ve onu içeriye davet ediyorlar. Hatta o arslan, kendisine musahhar bir at şekline girdi.

İşte ey tembел nefsim! Ve ey hayâlî arkadaşıım! Geliniz, bu iki kardeşin vaziyetlerini muvâzene edelim. Tâ iyilik nasıl iyilik getirir¹ ve fenâlık nasıl fenâlık getirir, görelim, bilelim.

Bakınız: Sol yolun bedbaht yolcusu, her vakit ejderhanın ağzına girmeye muntazırdır, titriyor. Ve şu bahtiyar ise, meyvedâr ve revnakdâr bir bahçeye davet edilir. Hem o bedbaht, elîm bir dehşette ve azîm bir korku içinde kalbi parçalanıyor. Ve şu bahtiyar ise, lezîz bir ibret, tatlı bir havf, mahtub bir marifet içinde garip şeyleri seyir ve temâşâ ediyor. Hem o bedbaht, vahşet ve me'yûsiyet ve kimsesizlik içinde azap çekiyor. Ve şu bahtiyar ise, ünsiyet ve ümit ve iştiyak içinde telezzüz ediyor. Hem o bedbaht, kendini vahşî canavarların hücumuna mâruz bir mahpus hükmünde görüyor. Ve şu bahtiyar ise, bir azîz misafirdir ki, misafiri olduğu Mihmandâr-ı Kerîm'in acîb hizmetkârları ile ünsiyet edip eğleniyor. Hem o bedbaht, zâhiren lezîz, mânen zehirli yemişleri yemekle azabını tâcil ediyor. Zira o meyveler nümûnelerdir. Tatmaya izin var, tâ asıllarına talip olup müşteri olsun. Yoksa hayvan gibi yutmaya izin yoktur. Ve şu bahtiyar ise, tadar, işi anlar, yemesini tehir eder. Ve intizar ile telezzüz eder. Hem o bedbaht kendi kendine zulmetmiş. Gündüz gibi güzel bir hakikati ve parlak bir vaziyeti, basîretsizliği ile kendisine muzlim ve zulümâtli bir evham, bir cehennem şekline getirmiş. Ne şefkate müstehaktır ve ne de kim-seden şekvâya hakkı vardır.

Meselâ bir adam; güzel bir bahçede, ahbâblarının ortasında, yaz mevsiminde, hoş bir ziyâfetteki keyfe kanaat etmeyip, kendini pis müskirlerle sarhoş edip, kendisini kış ortasında, canavarlar içinde, aç, çıplak tahayyül edip, bağırma ve ağlamaya başlasa; nasıl şefkate lâıyk değıl... Kendi kendine zulmediyor, dostlarını canavar görüp tahkir ediyor. İşte bu bedbaht dahi öyledir. Ve şu bahtiyar ise hakikati görür –hakikat ise güzeldir– hakikatin hüsnünü derk etmekle, hakikat sahibinin kemâline hürmet eder. Rahmetine müstehak olur.

İşte, “Fenâlığı kendinden, iyiliğı Allah'tan bil”² olan hükm-ü Kur'ânînin sırrı zâhir oluyor. Daha bunlar gibi sâir farkları muvâzene etsen anlayacaksınız ki; evvelkisinin nefsi emmâresi, ona bir mânevî cehennem ihzar etmiş. Ve ötekisinin hüsn-ü niyeti ve hüsn-ü zannı ve hüsn-ü hasleti ve hüsn-ü fikri, onu büyük bir ihsan ve saadete ve parlak bir fazilete ve feyze mazhar etmiş.

¹ Buhârî, *cihâd* 27; Müslim, *zekât* 123.

² Bkz.: Nisâ sûresi, 4/79.

Ey nefsim! Ve ey nefsimle beraber bu hikâyeyi dinleyen adam!

Eğer bedbaht kardeş olmak istemezsen ve bahtiyar kardeş olmak istersen, Kur'ân'ı dinle ve hükmüne mutî ol! Ve O'na yapış! Ve ahkâmıyla amel et!..

Şu hikâye-i temsiliyede olan hakikatleri eğer fehmettin ise hakikat-i din ve dünya ve insan ve imanı ona tatbik edebilirsin. Mühimlerini ben söyleyeceğim. İncelerini sen kendin istihraç et.

İşte bak!

O iki kardeş ise; biri, ruh-u mümin ve kalb-i sâlihdir. Diğeri, ruh-u kâfir ve kalb-i fâsıktır.

Ve o iki tarikten sağ ise; tarîk-i Kur'ân ve imândır. Sol ise; tarîk-i isyan ve küfrândır.

Ve o yoldaki bahçe ise cemiyet-i beşeriye ve medeniyet-i insaniye içinde muvakkat hayat-ı içtimâiyedir ki; içinde hayır ve şer, iyi ve fenâ, temiz ve pis şeyler beraber bulunur. Âkıl odur ki; ¹ مَا كَدَّرَ¹ حُدَّ مَا صَفَا وَدَعَّ مَا كَادِرَ kaidesiyle amel eder, selâmet-i kalb ile gider.

Ve o sahra ise şu arz ve dünyadır.

Ve o arslan ise ölüm ve eceldir.

Ve o kuyu ise beden-i insan ve zaman-ı hayattır.

Ve o altmış arşın derinlik ise ömr-ü vasatî ve ömr-ü gâlibî olan altmış sene² işaretir.

Ve o ağaç ise müddet-i ömür ve madde-i hayattır.

Ve o iki siyah ve beyaz hayvan ise gece ve gündüzdür.

Ve o ejderha ise ağız kabir olan tarîk-i berzâhiye ve revâk-ı uhrevîdir. Fakat o ağız, mümin için zindandan bir bahçeye açılan bir kapıdır.³

Ve o haşerat-ı muzırâ ise musîbât-ı dünyeviyyedir. Fakat mümin için, gaflet uykusuna dalmamak için tatlı îkazât-ı ilâhiye ve iltifâtât-ı rahmâniye hük-mündedir.

¹ “Duru ve saf olanı al, karışık ve bulanık olanı bırak.” İbni Düreyd, *el-İştikâk* s.146; *ez-Zemahşerî, Esâsü'l-belâğa* s.703; *ez-Zebidî, Tâcü'l-arûs* 14/22 (k-d-r maddesi).

² Peygamber Efendimiz'in (*sallallâhu aleyhi ve sellem*), ümmetinin ömrünü, “60 ile 70 sene arası” diye belirttiğine dair bkz.: Tirmizî, *zühd* 23, *deavât* 101; İbni Mâce, *zühd* 27.

³ Bkz.: Buhârî, *cenâiz* 68, 87; Müslim, *cennet* 70.

Ve o ağaçtaki yemişler ise dünyevî nimetlerdir ki; Cenâb-ı Kerîm-i Mutlak, onları âhiret nimetlerine bir liste, hem ihtar edici, hem müşâbihleri, hem cennet meyvelerine müşterileri davet eden nümûneler suretinde yapmış.¹

Ve o ağacın birliğiyle beraber, muhtelif, başka başka meyveler vermesi ise; kudret-i samedâniyenin sikkesine ve rubûbiyet-i ilâhiyenin hâtemine ve saltanat-ı ulûhiyetin turrasına işarettir. Çünkü “Bir tek şeyden her şeyi yapmak” yani, bir topraktan bütün nebatât ve meyveleri yapmak.. hem bir sudan bütün hayvanâtı halketmek..² hem basit bir yemekten bütün cihâzât-ı hayvaniyeyi îcad etmek.. bununla beraber “Her şeyi bir tek şey yapmak” yani, zî-hayatın yediği gayet muhtelifü'l-cins taamlardan o zîhayata bir lahm-ı mahsus yapmak, bir cild-i basit dokumak gibi sanatlar; Zât-ı Ehad-i Samed olan Sultân-ı Ezel ve Ebed'in sikke-i hâssasıdır, hâtem-i mahsusudur, taklid edilmez bir turrasıdır. Evet, bir şeyi her şey ve her şeyi bir şey yapmak; her şeyin Hâlîkına has ve Kadîr-i küllî şey'e mahsus bir nişandır, bir âyettir.

Ve o tılsım ise, sırr-ı iman ile açılan sırr-ı hikmet-i hilkattir.

Ve o miftah ise, ⁴إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ، ³اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، ⁵اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ'dur.

Ve o ejderha ağızı bahçe kapısına inkılâb etmesi ise, işarettir ki: Kabir ehl-i dalâlet ve tuğyân için vahşet ve nisyan içinde zindan gibi sıkıntılı ve bir ejderha batnı gibi dar bir mezara açılan bir kapı olduğu hâlde; ehl-i Kur'ân ve iman için zindan-ı dünyadan bostan-ı bekâya ve meydan-ı imtihandan ravza-yı cinâna ve zahmet-i hayattan rahmet-i Rahmân'a açılan bir kapıdır.⁵

Ve o vahşi arslanın dahi mûnis bir hizmetkâra dönmesi ve musahhar bir at olması ise, işarettir ki: Mevt, ehl-i dalâlet için, bütün mahbubâtından elîm bir firâk-ı ebedîdir. Hem kendi cennet-i kâzibe-i dünyeviyesinden ihraç ve tard ve vahşet ve yalnızlık içinde zindan-ı mezara idhâl ve hapis olduğu hâlde; ehl-i hidâyet ve ehl-i Kur'ân için, öteki âleme gitmiş eski dost ve ahbâblarına kavuşmaya vesiledir. Hem hakiki vatanlarına ve ebedî makam-ı saadetlerine girmeye vasıtaadır. Hem zindan-ı dünyadan bostan-ı cinâna bir davettir.

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/25.

² Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/30.

³ Ey, “Kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allahım!”

⁴ “Allah o ilâhtır ki kendisinden başka ilâh yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezeli ve ebedi hayat sahibi olan) O'dur, Kayyûm (Kendi zâtı ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıkları varlıkla tutup onları yöneten) O'dur.” (Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/2).

⁵ Kabrin, mümin ve kâfir için iki farklı yönü olduğuna dair bkz.: Tirmizî, kıyâmet 26; Dârimî, rikak 94.

Hem Rahmân-ı Rahîm'in fazlından, kendi hizmetine mukabil ahz-ı ücret etmeye bir nöbettir. Hem vazife-i hayat külfetinden bir terhistir. Hem ubûdiyet ve imtihanın ta'lîm ve talimatından bir paydostur...

Elhâsıl: Her kim hayat-ı fâniyeyi esas maksad yapsa, zâhiren bir cennet içinde olsa da, mânen cehennemdedir. Ve her kim hayat-ı bâkiyeye ciddî müteveccih ise, saadet-i dâreyne mazhardır. Dünyası ne kadar fenâ ve sıkıntılı olsa da; dünyasını, cennetin intizar salonu hükmünde gördüğü için hoş görür, tahammül eder, sabır içinde şükreder...¹

اللَّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ وَالسَّلَامَةِ وَالْقُرْآنِ وَالْإِيمَانِ آمِينَ. اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ بِعَدَدِ جَمِيعِ الْخُرُوفَاتِ الْمُسْكَكَةِ فِي جَمِيعِ الْكَلِمَاتِ الْمُمْتَلَةِ بِإِذْنِ الرَّحْمَنِ فِي مَرَايَا تَمُوجَاتِ الْهَوَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ كُلِّ كَلِمَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ قَارِيٍّ مِنْ أَوَّلِ التَّرْوِيلِ إِلَى آخِرِ الزَّمَانِ، وَارْحَمْنَا وَوَالِدَيْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَعْدَ دَهَائِهَا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ، آمِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.²

¹ Sabır içinde şükretmek tâbiri ile ilgili bkz.: İbrahim sûresi, 14/5; Lokman sûresi, 31/31; Sebe sûresi, 34/19; Şûrâ sûresi, 42/33.

² Allahım! Bizi saadet, selâmet, Kur'ân ve iman ehlerinden eyle, âmin. Allahım, Efendimiz Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) ve âline ve ashâbına, nüzûlünden zamanımıza kadar Kur'ân okuyan her bir okuyucunun okuduğu her bir kelimenin, hava dalgalarının aynalarında Rahmân'ın izniyle temessül eden bütün kelimelerinin bütün harfleri adedince salât ve selâm et. Ve bunlar adedince, bize, anne ve babamıza, erkeğiyle kadınıyla bütün müminlere rahmetinle merhamet et, ey Erhamürrahîmîn, âmin... Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun.

Dokuzuncu SÖZ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ
فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ¹

Ey birâder! Benden, namazın şu muayyen beş vakte² hikmet-i tahsisini soruyorsun. Pek çok hikmetlerinden yalnız birisine işaret ederiz.

Evet her bir namazın vakti, mühim bir inkılâb başı olduğu gibi, azîm bir tasarruf-u ilâhînin aynası ve o tasarruf içinde ihsânât-ı külliye-i ilâhiyenin birer ma'kesi olduğundan, Kadîr-i Zülcelâl'e o vakitlerde daha ziyâde tesbih ve ta'zim ve hadsiz nimetlerinin iki vakit ortasında toplanmış yekûnuna karşı şükür ve hamd demek olan namaza emredilmiştir. Şu ince ve derin mânâyı bir parça fehmetmek için “Beş Nükte”yi nefsimle beraber dinlemek lâzım.

Birinci Nükte

Namazın mânâsı; Cenâb-ı Hakk'ı tesbih ve ta'zim ve şükürdür. Yâni, celâline karşı, kavlen ve fiilen “Sübhânallah” deyip takdis etmek... Hem, kemâline karşı, lafzen ve amelen “Allahu Ekber” deyip ta'zim etmek... Hem, cemâline karşı, kalben ve lisânen ve bedenen “Elhamdülillâh” deyip şükretmektir.

¹ “Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O'na mahsustur. İkinci vaktinde de, öğleye girerken de O'nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın.” (Rûm sûresi, 30/17-18). Burada serlevha yapılan bu iki âyetin, 5 vakit namaza işaret ettiğine dair bkz.: Abdurrezzak, *el-Musannef* 1/454; Abdurrezzak, *Tefsîru's-San'ânî* 3/103; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 21/29; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 10/247.

² Namazın 5 vakit olarak farz kılındığına dair bkz.: Buhârî, *zekât* 1, 41, 64, *meğâzî* 60, *tevhid* 1; Müslim, *îmân* 8, 29, 31, 259, *mesâcid* 166.

Demek tesbih ve tekbir ve hamd, namazın çekirdekleri hükmündedirler. Ondandır ki; namazın harekât ve ezkârında bu üç şey, her tarafında bulunuyorlar. Hem ondandır ki; namazdan sonra, namazın mânâsını te'kid ve takviye için şu kelimât-ı mübâreke, otuz üç defa tekrar edilir.¹ Namazın mânâsı, şu mücmel hülâsalarla te'kid edilir.

İkinci Nükte

İbadetin mânâsı şudur ki: Dergâh-ı ilâhîde abd, kendi kusurunu ve acz ve fakrını görüp kemâl-i rubûbiyetin ve kudret-i samedâniyenin ve rahmet-i ilâhiyenin önünde hayret ve muhabbetle secde etmektir. Yâni, rubûbiyetin saltanatı nasıl ki ubûdiyeti ve itaati ister; rubûbiyetin kudsiyeti, pâklığı dahi ister ki abd, kendi kusurunu görüp istiğfar ile ve Rabbini bütün nekâisten pâk ve müberrâ; ve ehl-i dalâletin efkâr-ı bâtılasından münezzeh ve muallâ; ve kâinatın bütün kusurâtından mukaddes ve muarrâ olduğunu tesbih ile, “Sübhânallah” ile ilân etsin.

Hem de rubûbiyetin kemâl-i kudreti dahi ister ki; abd, kendi zaafını ve mahlûkatın aczini görmekle kudret-i samedâniyenin azamet-i âsârına karşı istihsan ve hayret içinde “Allahu Ekber” deyip huzû ile rûkûa gidip, O'na iltica ve tevekkül etsin.

Hem, rubûbiyetin nihayetsiz hazine-i rahmeti de ister ki; abd, kendi ihtiyacını ve bütün mahlûkatın fakr ve ihtiyâcâtını suâl ve dua lisanıyla izhar ve Rabbinin ihsan ve in'âmâtını şükür ve senâ ile ve “Elhamdülillâh” ile ilân etsin.

Demek, namazın ef'âl ve akvâli, bu mânâları tazammun ediyor ve bunlar için taraf-ı ilâhîden vaz'edilmişler.

Üçüncü Nükte

Nasıl ki insan, şu âlem-i kebîrin bir misâl-i musağğarıdır. Ve Fâtiha-yı şerîfe, şu Kur'ân-ı Azîmüşşân'ın bir timsâl-i münevveridir. Namaz dahi bütün ibâdâtın envâmını şâmil bir fihriste-i nûrâniyedir. Ve bütün esnaf-ı mahlûkatın elvân-ı ibadetlerine işaret eden bir harita-yı kudsiyedir.

¹ Bkz.: Müslim, mesâcid 144, 146; Tirmizî, deavât 25; Nesâî, sehu 92; İbni Mâce, ikâme 32.

Dördüncü Nükte

Nasıl ki haftalık bir saatin saniye ve dakika ve saat ve günlerini sayan mil-leri birbirine bakarlar, birbirinin misâlidirler ve birbirinin hükmünü alırlar.

Öyle de, Cenâb-ı Hakk'ın bir saat-ı kübrâsı olan şu âlem-i dünyanın sa-nyesi hükmünde olan gece ve gündüz deverânı ve dakikaları sayan seneler ve saatleri sayan tabakât-ı ömr-ü insan ve günleri sayan edvâr-ı ömr-ü âlem; birbirine bakarlar, birbirinin misâlidirler ve birbirinin hükmündedirler ve bir-birini hatırlatırlar. Meselâ:

Fecir zamanı; tulûa kadar; evvel-i bahar zamanına, hem insanın rahm-ı mâdere düştüğü âvânına, hem semâvât ve arzın altı gün hilkatinden birinci gününe benzer ve hatırlatır. Ve onlardaki şuûnât-ı ilâhiyeyi ihtar eder.

Zuhr zamanı ise; yaz mevsiminin ortasına, hem gençlik kemâline, hem ömr-ü dünyadaki hilkat-i insan devrine benzer ve işaret eder. Ve onlardaki tecelliyât-ı rahmeti ve füyûzât-ı nimeti hatırlatır.

Asr zamanı ise; güz mevsimine, hem ihtiyarlık vaktine, hem Âhir zaman Peygamberi'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) asr-ı saadetine benzer. Ve onlardaki şuûnât-ı ilâhiyeyi ve in'âmât-ı rahmâniyeyi ihtar eder.

Mağrib zamanı ise; güz mevsiminin âhîrinde pek çok mahlûkatın guru-bunu, hem insanın vefatını, hem dünyanın kıyâmet ibtidâsındaki harâbiye-tini ihtar ile, tecelliyât-ı celâliyyeyi ifham ve beşeri gaflet uykusundan uyandırır, îkaz eder.

İşâ vakti ise; âlem-i zulümât, nehâr âleminin bütün âsârını siyah kefe-ni ile setretmesini, hem kışın beyaz kefeni ile ölmüş yerin yüzünü örtmesini, hem vefat etmiş insanın, bakiyye-i âsârı dahi vefat edip nisyan perdesi altına girmesini, hem bu dâr-ı imtihan olan dünyanın bütün bütün kapanmasını ih-tar ile, Kahrâr-ı Zülcelâl'in celâlli tasarrufâtını îlân eder.

Gece vakti ise; hem kışı, hem kabri, hem âlem-i berzah'ı ifham ile rûh-u beşer rahmet-i Rahmân'a ne derece muhtaç olduğunu insana hatırlatır.

Ve gecede teheccüd ise; kabir gecesinde ve berzah karanlığında ne ka-dar lüzumlu bir ışık olduğunu¹ bildirir, îkaz eder. Ve bütün bu inkılâbât içinde

¹ Karanlıkta namaza yönelenlerin, tam bir nura kavuşacaklarına dair bkz.: Tirmizî, *mevâkîtü's-salât* 51; Ebû Dâvûd, *salât* 49; İbni Mâce, *mesâcid* 14.

Cenâb-ı Mün'im-i Hakikî'nin nihayetsiz nimetlerini ihtar ile, ne derece hamd ve senâya müstehak olduğunu îlân eder.

İkinci sabah ise; sabah-ı haşri ihtar eder. Evet, şu gecenin sabahı ve şu kışın baharı ne kadar mâkul ve lâzım ve kat'î ise; haşrin sabahı da, berzahın baharı da o kat'iyettedir.

Demek bu beş vaktin her biri, bir mühim inkılâb başında olduğu ve büyük inkılâbları ihtar ettiği gibi;¹ kudret-i samedâniyenin tasarrufât-ı azîme-i yevmiyesinin işaretiyle, hem senevî, hem asrî, hem dehrî kudretin mucizâtını ve rahmetin hedâyâsını hatırlatır. Demek, asıl vazife-i fitrat ve esâs-ı ubûdiyet ve kat'î borç olan farz namaz, şu vakitlerde lâyıktır ve enseptir.

Beşinci Nükte

İnsan, fıtraten gayet zayıftır.² Hâlbuki her şey ona ilişir, onu müteessir ve müteallim eder. Hem, gayet âcizdir. Hâlbuki belâları ve düşmanları pek çoktur. Hem, gayet fakirdir. Hâlbuki ihtiyâcâtı pek ziyâdedir. Hem, tembel ve iktidarsızdır. Hâlbuki hayatın tekâlifi gayet ağırdır. Hem, insâniyet onu kâinatla alâkadar etmiştir. Hâlbuki sevdiği, ünsiyet ettiği şeylerin zevâl ve firâkı, mütemâdiyen onu incitiyor. Hem, akıl ona yüksek maksadlar ve bâki meyveler gösteriyor. Hâlbuki eli kısa, ömrü kısa, iktidarı kısa, sabrı kısadır.

İşte bu vaziyette bir ruh, **fecir zamanında** bir Kadîr-i Zülcelâl'in, bir Rahîm-i Zülcemâl'in dergâhına niyaz ile, namaz ile müracaat edip arz-ı hâl etmek, tevfik ve medet istemek, ne kadar elzem ve peşindeki gündüz âleminde başına gelecek, beline yüklenecek işleri, vazifeleri tahammül için ne kadar lüzumlu bir nokta-yı istinâd olduğu bedâheten anlaşılır.

Ve **zuhr zamanında** –ki o zaman– gündüzün kemâlî ve zevâle meyli ve yevmî işlerin âvân-ı tekemmülü ve meşâğilin tazyikinden muvakkat bir istirahat zamanı ve fâni dünyanın bekâsız ve ağır işlerinin verdiği gaflet ve sersemlikten, ruhun teneffüse ihtiyaç vakti ve in'âmât-ı ilâhiyenin tezahür ettiği bir

¹ Meselâ Peygamber Efendimiz'in (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*), Tevrat ehlinin Tevrat'la gün ortasına kadar, hristiyanların da İncil'le ikinci vaktine kadar amel ettiklerini belirtmiş, önceki ümmetlere nazaran kendi ümmetinin ömrünü de ikinci vakti ile güneşin batması arasındaki müddete benzetmiştir: Buhârî, *mevâkitü's-salât* 17, *enbiyâ* 50, *fezâilü'l-Kur'an* 17, *tevhid* 31, 47; Tirmizî, *edeb* 82; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/121, 124, 129.

² Bkz.: "İnsan hilkatçe zayıf yaratılmıştır." (Nisâ sûresi, 4/28).

andır. Ruh-u beşer o tazyikten kurtulup, o gafletten sıyrılıp, o mânâsız ve bekâsız şeylerden çıkıp, Kayyûm-u Bâkî olan Mün'im-i Hakikî'nin dergâhına gidip el bağlayarak, yekûn nimetlerine şükür ve hamd edip ve istiâne etmek; ve celâl ve azametine karşı rûkû ile aczini izhar etmek; ve kemâl-i bîzevâline ve cemâl-i bîmisâline karşı secde edip hayret ve muhabbet ve mahviyetini ilân etmek demek olan zuhr namazını kılmak; ne kadar güzel, ne kadar hoş, ne kadar lâzım ve münâsib olduğunu anlamayan insan, insan değil...

Asr vaktinde –ki o vakit– hem güz mevsim-i hazinânesini ve ihtiyarlık hâlet-i mahzunânesini ve âhir zaman mevsim-i elimânesini andırır ve hatırlattırır. Hem yevmî işlerin neticelenmesi zamanı; hem o günde mazhar olduğu sıhhat ve selâmet ve hayırlı hizmet gibi niâm-ı ilâhiyenin bir yekûn-u azîm teşkil ettiği zamanı; hem o koca güneşin ufûle meyletmesi işaretiyle, insan bir misafir memur ve her şey geçici, bîkarar olduğunu ilân etmek zamanıdır.

Şimdi, ebediyeti isteyen ve ebed için halkolunan ve ihsana karşı perestiş eden ve firâktan müteallim olan rûh-u insan; kalkıp abdest alıp, şu asr vaktinde, ikinci namazını kılmak için Kadîm-i Bâkî ve Kayyûm-u Sermedî'nin dergâh-ı samedâniyesi'ne arz-ı münâcât ederek, zevâlsiz ve nihayetsiz rahmetinin iltifâtına iltica edip, hesapsız nimetlerine karşı şükür ve hamd ederek, izzet-i rubûbiyetine karşı zelîlâne rûkûa gidip, sermediyet-i ulûhiyetine karşı mahviyetkârâne secde ederek; hakikî bir teselli-i kalb, bir rahat-ı ruh bulup, huzur-u kibriyâsında kemerbeste-i ubûdiyet olmak demek olan asr namazını kılmak; ne kadar ulvî bir vazife, ne kadar münâsip bir hizmet, ne kadar yerinde bir borc-u fitrat edâ etmek, belki gayet hoş bir saadet elde etmek olduğunu insan olan anlar.

Mağrib vaktinde –ki o zaman– hem kışın başlamasında yaz ve güz âleminin nâzenîn ve güzel mahlûkatının vedâ-yı hazinânesi içinde gurub etmesinin zamanını andırır. Hem, insanın vefatıyla bütün sevdiklerinden bir firâk-ı elimâne içinde ayrılıp, kabre girmek zamanını hatırlatır. Hem, dünyanın zelzele-i sekerat içinde vefatıyla, bütün sekenesi başka âlemlere göçmesi ve bu dâr-ı imtihan lâmbasının söndürülmesi zamanını andırır, hatırlatır. Ve zevâlde gurub eden mahbublara perestiş edenleri şiddetle ikaz eder bir vakittir.

İşte akşam namazı için böyle bir vakitte fitraten bir Cemâl-i Bâkî'ye ayna-yı müştâk olan rûh-u beşer, şu azîm işleri yapan ve bu cesîm âlemleri çeviren, tebdil eden Kadîm-i Lemyezeli ve Bâkî-i Lâyezâl'in arş-ı azametini yüzünü çevirip, bu fânilerin üstünde “*Allahu Ekber*” deyip, onlardan ellerini çekip,

hizmet-i Mevlâ için el bağlayıp, Dâim-i Bâkî'nin huzurunda kıyam edip; “*Elhamdülillâh*” demekle, kusursuz kemâline, misilsiz cemâline, nihayetsiz rahmetine karşı hamd ü senâ edip; ¹ *إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ* demekle, muînsiz rubûbiyetine, şeriksiz ulûhiyetine, vezirsiz saltanatına karşı arz-ı ubûdiyet ve istiânâ etmek; hem nihayetsiz kibriyâsına, hadsiz kudretine ve aczsiz izzetine karşı rûkûa gidip, bütün kâinatla beraber zaaf ve aczini, fakr ve zilletini izhar etmekle, ² *رَبِّيَ الْعَظِيمِ* deyip, Rabb-i Azîm’ini tesbih edip; hem zevâlsiz Cemâl-i Zât’ına; tagayyürsüz sıfât-ı kudsiyesine, tebeddûlsüz kemâl-i sermediyetine karşı secde edip, hayret ve mahviyet içinde terk-i mâsiva ile, muhabbet ve ubûdiyetini ilân edip; hem bütün fânilere bedel bir Cemâl-i Bâkî, bir Rahîm-i Sermedî bulup, ³ *رَبِّيَ الْأَعْلَى* demekle zevâlden münezze; ku-surdan müberrâ Rabb-i Âlâ’sını takdîs etmek...

Sonra teşehhüd edip oturup, bütün mahlûkatın tahiyât-ı mübârekele-rini ve salavât-ı tayyibelerini kendi hesabına O Cemâl-i Lemyezel ve Celîl-i Lâyezâl’e hediye edip ve Resûl-i Ekrem’ine selâm etmekle, bîâtını tecdit ve evâmirine itaatini izhar edip ve îmânını tecdit ile tenvir etmek için, şu kasr-ı kâinatın intizâm-ı hakîmânesini müşâhede edip Sâni-i Zülcelâl’in vahdâniyeti-ne şehâdet etmek...

Hem saltanat-ı rubûbiyetin dellâli ve mübelliğ-i marziyâtı ve kitab-ı kâinatın tercümân-ı âyâtı olan Muhammed-i Arabî (*aleyhissalâtü vesselâm*)’ın risâletine şehâdet etmek demek olan mağrib namazını kılmak; ne kadar latîf, nazîf bir vazife, ne kadar azîz, lezîz bir hizmet, ne kadar hoş ve güzel bir ubûdiyet, ne kadar ciddî bir hakikat ve bu fânî misafirhânedeki bâkiyâne bir sohbet ve dâimâne bir saadet olduğunu anlamayan adam, nasıl adam olabilir!..

İşâ vaktinde –ki o vakit– gündüzün ufukta kalan bakiye-i âsârı dahi kaybolup gece âlemi, kâinatı kaplar, ⁴ *مُقَلَّبُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ* olan Kadîr-i Zülcelâl’in, o beyaz sayfayı bu siyah sayfaya çevirmesindeki tasarrufât-ı rabbâniyesiyle,

¹ “(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız.” (Fâtîha sûresi, 1/5)

² “Büyük ve yüce olan Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim.” Peygamber Efendimiz’in (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*), namazın rûkûunda 3 defa bunu söylediğine dair bkz.: Müslim, *müsâfirin* 203; Tirmizî, *salât* 79, *vitir* 19; Ebû Dâvûd, *salât* 147.

³ “En yüce olan Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim.” Peygamber Efendimiz’in (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*), namazın secdelelerinde 3 defa bunu söylediğine dair bkz.: Müslim, *müsâfirin* 203; Tirmizî, *salât* 79, *vitir* 19; Ebû Dâvûd, *salât* 147.

⁴ Gece ile gündüzü birbirine çeviren (dönüştüren, sürelerini uzatıp kısaltan). Bkz.: Nûr sûresi, 24/44.

yazın müzeyyen yeşil sayfasını kışın bârid beyaz sayfasına çevirmesindeki ¹مُسَجَّرُ الشَّمْسِ وَالْقَمَرِ olan Hakîm-i Zülkemâl'in icraât-ı ilâhiyesini hatırlatır.

Hem, mürûr-u zamanla ehl-i kubûrun bakiye-i âsârı dahi şu dünyadan ke-silmesiyle, bütün bütün başka âleme geçmesindeki “Hâlîk-ı mevt ve hayât”ın şuûnât-ı ilâhiyesini andırır.

Hem, dar ve fânî ve hakir dünyanın tamamen harâb olup, azîm sekera-tıyla vefat edip, geniş ve bâki ve azametli âlem-i âhiretin inkişafında “Hâlîk-ı arz ve semâvât”ın tasarrufât-ı celâliyesini ve tecelliyât-ı cemâliyesini andırır, hatırlattırır bir zamandır.

Hem, şu kâinatın Mâlik ve Mutasarrıf-ı Hakikî'si, Ma'bûd ve Mahbûb-u Hakikî'si, o Zât olabilir ki; gece gündüzü, kış ve yazı, dünya ve âhireti bir ki-tabın sayfaları gibi sühûletle çevirir, yazar, bozar, değiştirir; bütün bunlara hükmeder bir Kadîr-i mutlak olduğunu isbat eden bir vaziyettir. İşte nihayetsiz âciz, zayıf, hem nihayetsiz fakir, muhtaç, hem nihayetsiz bir istikbâl zulûmâtına dalmakta, hem nihayetsiz hâdisât içinde çalkanmakta olan rûh-u be-şer, yatsı namazını kılmak için şu mânâdaki işâda, İbrâhimvârî ²لَا أَحَبُّ الْأَفْلِينَ deyip, Ma'bûd-u Lemyezel, Mahbûb-u Lâyezâl'in dergâhına namaz ile iltica edip ve şu fânî âlemde ve fânî ömürde ve karanlık dünyada ve karanlık istikbâlde, bir Bâkî-i Sermedî ile münâcât edip, bir parçacık bir sohbet-i bâkiye, birkaç dakikacık bir ömr-ü bâki içinde dünyasına nur serpecek, istikbâlini ışıklandırarak, mevcudatın ve ahbâbının firâk ve zevâlinde neşet eden yaralara merhem sürecek olan Rahmân-ı Rahîm'in iltifât-ı rahmetini ve nûr-u hidâyetini görüp istemek...

Hem muvakkaten onu unutan ve gizlenen dünyâyı, o dahi unutup, dertlerini kalbin ağlamasıyla dergâh-ı rahmette döküp, hem ne olur ne olmaz, ölüme benzeyen uykuya ³girmeden evvel son vazife-i ubûdiyetini yapıp, yevmiye defter-i amelini hüsn-ü hâtîme ile bağlamak için salâta kıyam etmek; yâni bütün fânî sevdiklerine bedel bir Ma'bûd ve Mahbûb-u Bâkî'nin ve bütün dilencilik ettiği âcizlere bedel bir Kadîr-i Kerîm'in ve bütün titrediği muzırların şerrinden kurtulmak için bir Hafız-ı Rahîm'in huzuruna çıkmak...

¹ Güneşi ve ayı hizmet etmeleri için sizin emrinize veren. Bkz.: Ra'd sûresi, 13/2; Ankebût sûresi, 29/61; Lokman sûresi, 31/29; Fâtır sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/5.

² “Ben öyle sönüp batanları Tanrı diye sevmem.” (En'âm sûresi, 6/76).

³ “Uyku, ölümün kardeşidir.” mânâsındaki hadis için bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 8/342; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 4/183; İbnü'l-Mübârek, *ez-Zühd* s.79.

Hem Fâtiha ile başlamak; yâni, bir şeye yaramayan ve yerinde olmayan nâ-kıs, fakir mahlûkları medih ve minnettarlığa bedel, bir Kâmil-i mutlak ve Ganiyy-i mutlak ve Rahîm ve Kerîm olan Rabbü'l-âlemîn'i medh ü senâ etmek...

Hem ¹إِيَّاكَ نَعْبُدُ hitabına terakki etmek; yâni, küçüklüğü, hiçliği, kimse-sizliği ile beraber Ezel ve Ebed Sultân'ı olan Mâlik-i yevmi'd-dîn'e intisâbiyla şu kâinatta nazdâr bir misafir ve ehemmiyetli bir vazifedâr makamına girip; ²إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ demekle, bütün mahlûkat nâmına kâinatın cemaat-i kübrâsı ve cemiyet-i uzmâsındaki ibâdât ve istiânâtı O'na takdim etmek...

Hem ³إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ demekle, istikbâl karanlığı içinde saadet-i ebediyeye giden, nurânî yolu olan sırat-ı müstakîm'e hidâyeti istemek...

Hem, şimdi yatmış nebâtât, hayvanât gibi; gizlenmiş güneşler, hüşyâr yıldızlar, birer nefer misillü emrine musahhar ve bu misafirhâne-i âlemde birer lâmbası ve hizmetkârı olan Zât-ı Zülcelâl'in kibriyâsını düşünüp "Allahu Ekber" deyip rükûa varmak...

Hem bütün mahlûkatın secde-i kübrâsını düşünüp, yâni şu gecede yatmış mahlûkat gibi, her senede, her asırdaki envâ-ı mevcudat, hattâ arz, hattâ dünya, birer muntazam ordu, belki birer muî nefer gibi vazife-i ubûdiyet-i dünyeviyesinden, emr-i kün feyekûn ile terhis edildiği zaman, yâni âlem-i gayba gönderildiği vakit, nihayet intizam ile zevâlde gurub seccadesinde "Allahu Ekber" deyip secde ettikleri...

Hem emr-i kün feyekûn'den⁴ gelen bir sayha-yı ihyâ ve îkâz ile yine baharda; kısmen aynen, kısmen mislen haşrolup kıyam edip kemerbeste-i hizmet-i Mevlâ oldukları gibi; şu insancık, onlara iktidâen o Rahmân-ı Zülkemâl'in, o Rahîm-i Zülcemâl'in bâr-gâh-i huzurunda hayret-âlûd bir muhabbet, bekâ-âlûd bir mahviyet, izzet-âlûd bir tezellül içinde "Allahu Ekber" deyip sücûda gitmek; yâni, bir nevi mi'râca çıkmak demek olan işâ namazını kılmak; ne kadar hoş, ne kadar güzel, ne kadar şirin, ne kadar yüksek, ne kadar azîz, lezîz, ne kadar mâkul, münâsib bir vazife, bir hizmet, bir ubûdiyet, bir ciddî hakikat olduğunu elbette anladın.

¹ "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet ederiz." (Fâtiha sûresi, 1/5)

² "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

³ "Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet." (Fâtiha sûresi, 1/6)

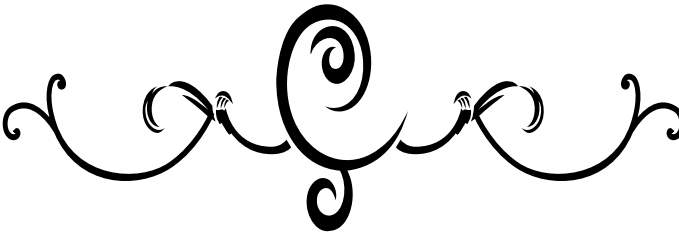
⁴ "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da olur." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

Demek şu beş vakit; her biri, birer inkılâb-ı azîmin işârâtı ve icraât-ı cesîme-i rabbâniyenin emârâtı ve in'âmât-ı külliye-i ilâhiyenin alâmâtı olduklarından, borç ve zimmet olan farz namazın o zamanlara tahsisi, nihayet hikmettir.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أَرْسَلْتَهُ مُعَلِّمًا لِعِبَادِكَ لِيَعْلَمَهُمْ كَيْفِيَّةَ مَعْرِفَتِكَ وَالْعُبُودِيَّةَ لَكَ، وَمُعَرِّفًا لِكُنُوزِ أَسْمَائِكَ وَتَرْجَمَانًا لِآيَاتِ كِتَابِ كَائِنَاتِكَ، وَمِرَاةً بَعُودِيَّتِهِ لِجَمَالِ رُبُوبِيَّتِكَ، وَعَلَى إِلَهٍ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ، وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ، آمِينَ
بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ²

¹ “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara süresi, 2/32)

² Allahım, kullarına Seni nasıl tanıyacaklarını ve Sana nasıl kulluk edeceklerini öğretmek ve isimlerinin hazinelerini tarif etmek üzere, kitab-ı kâinatının âyetlerinin tercümanı ve ubûdiyetiyle Senin cemâl-i rubûbiyetine bir ayna olarak gönderdiğin zâta, onun bütün âl ve ashâbına salât ve selâm et. Bize ve erkek-kadın bütün müminlere merhamet et. Rahmetine güveniyoruz, kabul buyur ey Erhamürrahimîn olan Rabbimiz.

İmnen SÖZ

Haşır Bahsi

İhtar: Şu risalelerde teşbih ve temsilleri, hikâyeler sûretinde yazdığının sebebi; hem teshil, hem hakâik-i İslâmiye ne kadar mâkul, mütenâsib, muhkem, mütesânid olduğunu göstermektir. Hikâyelerin mânâları, sonlarındaki hakikatlerdir. Kinâiyât kabilinden yalnız onlara delâlet ederler. Demek hayâlî hikâyeler değil, doğru hakikatlerdir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَةِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

Birâder, haşır ve âhireti basit ve avâm lisanıyla ve vâzıh bir tarzda beyânını ister isen, öyle ise şu temsilî hikâyeciğe nefsimle beraber bak, dinle.

Bir zaman iki adam, cennet gibi güzel bir memlekete (şu dünyaya işaret-tir) gidiyorlar. Bakarlar ki; herkes ev, hâne, dükkân kapılarını açık bırakıp muhafazasına dikkat etmiyorlar. Mal ve para, meydanda sahibsiz kalır.

O adamlardan birisi, her istediği şeye elini uzatıp, ya çalışıyor, ya gasbediyor. Hevesine tebaiyet edip her nevi zulmü, sefâhetti irtikâp ediyor. Ahâli de ona çok ilişmiyorlar.

Diğer arkadaşı ona dedi ki: “Ne yapıyorsun? Ceza çekeceksin; beni de belâyâ sokacaksın. Bu mallar mîrî malıdır. Bu ahâli çoluk çocuğuyla asker olmuşlar veya memur olmuşlar. Şu işlerde sivil olarak istihdam ediliyorlar. Onun için sana çok ilişmiyorlar. Fakat intizam şeditir. Padişah’ın her yerde telefonu var ve memurları bulunur. Çabuk git, dehâlet et.” dedi. Fakat, o sersem inat

¹ “İşte bak, Allah’ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir.” (Rûm sûresi, 30/50)

edip dedi: “Yok mîrî malı değil, belki vakıf malıdır, sahiptir. Herkes istediği gibi tasarruf edebilir. Bu güzel şeylerden istifadeyi men edecek hiçbir sebep görmüyorum. Gözümlle görmezsem inanmayacağım.” dedi. Hem feylesofâne çok safsatıyâtı söyledi. İki arasında ciddî bir münazara başladı.

Evvelâ o sersem dedi: “Padişah kimdir? Tanımam!”

Sonra arkadaşı ona cevaben: “Bir köy muhtarsız olmaz. Bir iğne ustasız olmaz, sahiptir olamaz. Bir harf kâtipsiz olamaz, biliyorsun. Nasıl oluyor ki; nihayet derecede muntazam şu memleket Hâkim’siz olur? Ve bu kadar çok servet ki, her saatte bir şimendifer^{1(Hâşiye)} gâipten gelir gibi kıymettar, musanna mallarla dolu gelir. Burada dökülüyor gidiyor. Nasıl sahiptir olur? Ve her yerde görünen ilânnâmeler ve beyannâmeler ve her mal üstünde görünen turra ve sikkeler, damgalar ve her köşesinde sallanan bayraklar nasıl mâliksiz olabilir? Sen anlaşıyor ki, bir parça firengi okumuşsun. Bu İslâm yazılarını okuyamıyorsun. Hem de bilenden sormuyorsun. İşte gel, en büyük fermanı sana okuyacağım.”

O sersem döndü, dedi: “Haydi Padişah var; fakat benim cüz’î istifadem O’na ne zarar verebilir. Hazinesinden ne noksan eder? Hem burada hapis mapis yoktur; ceza görünmüyor.”

Arkadaşı ona cevaben dedi: “Yahu, şu görünen memleket bir manevra meydanıdır. Hem sanâyi-i garîbe-i sultâniyenin meşheridir. Hem muvakkat, temelsiz misafirhâneleridir. Görmüyor musun ki, her gün bir kafil gelir, biri gider, kaybolur. Daima dolar boşalır. Bir zaman sonra şu memleket tebdil edilecek. Bu ahâli başka ve dâimî bir memlekete nakledilecek. Orada herkes hizmetine mukabil ya ceza, ya mükâfat görecektir.” dedi.

Yine o hâin sersem, temerrüd edip: “İnanmam. Hiç mümkün müdür ki, bu memleket harâb edilsin. Başka bir memlekete göç etsin.” dedi.

Bunun üzerine emin arkadaşı dedi: “Madem bu derece inâd ve temerrüd edersin. Gel, had ve hesabı olmayan delâil içinde ‘On İki Sûret’ ile sana göstereceğim ki: Bir mahkeme-i kübrâ var, bir dâr-ı mükâfat ve ihsan ve bir dâr-ı mücâzat ve zindan var ve bu memleket her gün bir derece boşaldığı gibi, bir gün gelir ki, bütün bütün boşalıp harâb edilecek.”

^{1(Hâşiye)} Seneye işaretir. Evet bahar; mahzen-i erzak bir vagondur. Gâipten gelir.

[On İki Sûret]

Birinci Sûret

Hiç mümkün müdür ki; bir saltanat, bâhusus böyle muhteşem bir saltanat, hüsn-ü hizmet eden mutîlere mükâfatı ve isyan edenlere mücâzâtı bulunmasın. Burada yok hükmündedir.

Demek başka yerde bir mahkeme-i kübrâ vardır.

İkinci Sûret

Bu gidişata, icraâta bak! Nasıl en fakir, en zayıftan tut, tâ herkese mükemmel, mükellef erzak veriliyor. Kimsesiz hastalara çok güzel bakılıyor. Hem gayet kıymetdar ve şâhâne taamlar, kaplar, murassa nişanlar, müzeyyen elbiseler, muhteşem ziyâfetler vardır. Bak! Senin gibi sersemlerden başka herkes, vazifesine gayet dikkat eder. Kimse zerrece haddinden tecavüz etmez. En büyük şahıs, en büyük bir itaatle mütevâziâne bir havf ve heybet altında hizmet eder.

Demek şu saltanat sahibinin pek büyük bir keremi, pek geniş bir merhameti var. Hem pek büyük izzeti, pek celâlli bir haysiyeti, nâmusu vardır. *Hâlbuki kerem ise, in'âm etmek ister. Merhamet ise, ihsansız olamaz. İzzet ise, gayret ister. Haysiyet ve nâmus ise, edepsizlerin te'dibini ister.*

Hâlbuki şu memlekette o merhamet, o nâmusa lâyıf binden biri yapılmıyor. Zâlim izzetinde, mazlum zilletinde kalıp buradan göçüp gidiyorlar.

Demek bir mahkeme-i kübrâya bırakılıyor.

Üçüncü Sûret

Bak! Ne kadar âli bir hikmet, bir intizamla işler dönüyor. Hem ne kadar hakikî bir adâlet, bir mîzanla muameleler görülüyor. Hâlbuki hikmet-i hükûmet ise, saltanatın cenâh-ı himayesine iltica eden mültecilerin taltifini ister. Adâlet ise, raiyyetin hukukunun muhafazasını ister; tâ hükûmetin haysiyeti, saltanatın haşmeti muhafaza edilsin.

Hâlbuki, şu yerlerde o hikmete, o adâlete lâıyk binden biri icrâ edilmiyor. Senin gibi sersemler, çoğu ceza görmeden buradan göçüp gidiyorlar.

Demek bir mahkeme-i kübrâya bırakılıyor.

Dördüncü Sûret

Bak! Had ve hesaba gelmeyen şu sergilerde olan misilsiz mücevherat, şu sofralarda olan emsâlsiz mat'ûmat gösteriyorlar ki: Bu yerlerin Pâdişâh'ının hadsiz bir sehâveti, hesapsız, dolu hazineleri vardır. Hâlbuki böyle bir sehâvet ve tükenmez hazineler, dâimî ve istenilen her şey içinde bulunur bir dâr-ı ziyâfet ister. Hem ister ki, o ziyâfetten telezzüz edenler orada devam etsinler. Tâ zevâl ve firâk ile elem çekmesinler. *Çünkü; zevâl-i elem, lezzet olduğu gibi, zevâl-i lezzet dahi elemdir.*

Bu sergilere bak! Ve şu ilânlara dikkat et! Ve bu dellâllara kulak ver ki, mu'ciznüma bir Padişah'ın antika sanatlarını teşkil ve teşhîr ediyorlar. Kemâlâtını gösteriyorlar. Misilsiz cemâl-i mânevîsini beyan ediyorlar. Hüsn-ü mahfîsinin letâifinden bahsediyorlar.

Demek onun pek mühim hayret verici kemâlât ve cemâl-i mânevîsi vardır. Gizli, kusursuz kemâl ise; takdir edici, istihsan edici, mâşâallah deyip, müşâhede edicilerin başlarında teşhîr ister. Mahfî, nazirsiz cemâl ise; görünmek ve görmek ister. Yâni, kendi cemâlini iki vecihle görmek, biri, muhtelif aynalarda bizzat müşâhede etmek; diğeri, müştâk seyirci ve mütehayyir istihsan edicilerin müşâhedesini ile müşâhede etmek ister. Hem görmek, hem görünmek, hem dâimî müşâhede, hem ebedî işhâd ister. Hem o dâimî cemâl, müştâk seyirci ve istihsan edicilerin devâm-ı vücutlarını ister. Çünkü: Dâimî bir cemâl, zâil müştâka razı olamaz. Zirâ dönmemek üzere zevâle mahkûm olan bir seyirci, zevâlin tasavvuruyla muhabbeti adâvete döner. Hayret ve hürmeti tahkire meyleder. Çünkü insan bilmediği ve yetişmediği şeye düşmandır.

Hâlbuki şu misafirhânelerden herkes çabuk gidip, kayboluyor. O kemâl ve o cemâlin bir ışığını, belki zayıf bir gölgesini, bir anda bakıp doymadan gidiyor.

Demek, bir seyrangâh-ı dâimîye gidiliyor...

Beşinci Sûret

Bak! Bu işler içinde, görünüyor ki, o misilsiz Zât'ın pek büyük bir şefkati vardır. Çünkü her musibetzedenin imdadına koşturuyor. Her suâle ve matlûba

cevap veriyor. Hattâ, bak! En ednâ bir hâcet, en ednâ bir raiyyetten görse, şefkatle kaza ediyor.¹ Bir çobanın bir koyunu, bir ayağı incinse, ya merhem, ya baytar gönderiyor.

Şimdi gel gidelim! Şu adada büyük bir içtima var. Bütün memleket eşrafı orada toplanmışlar. Bak! Pek büyük bir nişanı taşıyan bir Yâver-i Ekrem bir nutuk okuyor. O şefkatli Padişah'ından bir şeyler istiyor. Bütün ahâli: "Evet, evet biz de istiyoruz." diyorlar. O'nu tasdik ve teyid ediyorlar. Şimdi dinle, bu Pâdişah'ın sevgilisi diyor ki:

"Ey bizi nimetleriyle perverde eden Sultânımız! Bize gösterdiğin nümünelerin ve gölgelerin asıllarını, menbâlarını göster. Ve bizi makarr-ı saltanatına celbet. Bizi bu çöllerde mahvettirme. Bizi huzuruna al. Bize merhamet et. Burada bize tattırdığın lezîz nimetlerini orada yedir. Bizi zevâl ve teb'îd ile ta'zib etme. Sana müştâk ve müteşekkir şu mutî raiyyetini başiboş bırakıp îdam etme." diyor ve pek çok yalvarıyor. Sen de işitiyorsun.

Acaba bu kadar şefkatli ve kudretli bir Padişah, hiç mümkün müdür ki; en ednâ bir adamın en ednâ bir merâmını ehemmiyetle yerine getirsin, en sevgili bir Yâver-i Ekrem'inin en güzel bir maksûdunu yerine getirmesin? Hâlbuki, O sevgilinin maksûdu umumun da maksûdudur. Hem, Pâdişah'ın marzîsi, hem merhamet ve adâletinin muktezâsıdır. Hem ona rahattır, ağır değil. Bu misâfirhânelerdeki muvakkat nühzetgâhlar kadar ağır gelmez. Madem, nümünelerini göstermek için beş-altı gün seyrangâhlara bu kadar masraf ediyor, bu memleketi kurdu. Elbette, hakikî hazinelerini, kemâlâtını, hünerlerini makarr-ı saltanatında öyle bir tarzda gösterecek, öyle seyrangâhlar açacak ki, akılları hayrette bırakacak.

Demek bu meydan-ı imtihanında olanlar, başiboş değiller; saadet sayraları ve zindanlar onları bekliyorlar..

Altıncı Sûret

İşte gel, bak! Bu muhteşem şimendiferler, tayyâreler, teçizatlar, depolar, sergiler, icraâtlar gösteriyorlar ki, perde arkasında pek muhteşem bir saltanat vardır,^{2(Hâşiye)} hükmediyor. Böyle bir saltanat, kendisine lâıyk bir raiyyet

¹ Allah Teâlâ'nın, her canlıya rızkını gönderdiğine dair bkz.: Hüd sûresi, 11/6; Ankebût sûresi, 29/60'.

^{2(Hâşiye)} Meselâ: Nasıl şu zamanda manevra meydanında harp usûlünde, "Silâh al! Süngü tak!" emriyle koca bir ordu baştan başa dikenli bir meşegâha benzediği gibi; her bir bayram gününde resm-i geçit için: "Formalarınızı takıp nişanlarınızı asınız!" emrine karşı ordugâh,

ister. Hâlbuki, görüyorsun, bütün raiyyet bu misafirhânedeki toplanmışlar. Misafirhâne ise, her gün dolar boşalır. Hem bütün raiyyet manevra için bu meydan-ı imtihanında bulunuyorlar. Meydan ise, her saat tebdil ediliyor. Hem bütün raiyyet, Pâdişah'ın kıymetli ihsânâtının nümünelerini ve hârîka sanatlarının antikalarını sergilerde temâşâ etmek için şu teşhîrgâhda birkaç dakika durup seyrediyorlar. Meşher ise, her dakika tahavvül ediyor. Giden gelmez, gelen gider.

İşte bu hâl, şu vaziyet kat'î gösteriyor ki: Şu misafirhâne ve şu meydan ve şu meşherlerin arkasında dâimî saraylar, müstemir meskenler, şu nümûnelerin ve sûretlerin hâlis ve yüksek asıllarıyla dolu bağ ve hazineler vardır.

Demek burada çabalamak onlar içindir. Şurada çalıştırır; orada ücret verir. Herkesin istidâdına göre orada bir saadeti var...

Yedinci Sûret

Gel, bir parça gezelim. Şu medenî ahâli içinde ne var, ne yok görelim.

İşte bak! Her yerde, her köşede, müteaddit fotoğraflar kurulmuş, sûret alıyorlar. Bak, her yerde müteaddit kâtipler oturmuşlar, bir şeyler yazıyorlar. Her şeyi kaydediyorlar. En ehemmiyetsiz bir hizmeti, en âdi bir vukûâtı zapt ediyorlar.¹ Ha! Şu yüksek dağda Pâdişah'a mahsus bir büyük fotoğraf kurul-

---

serâser rengârenk çiçek açmış müzeyyen bir bahçeyi temsil ettiği misillü; öyle de rûy-u zemin meydanında, Sultân-ı Ezeli'nin nihaysiz envâ-i cünûdundan melek ve cin ve ins ve hayvanlar gibi şuarsız nebâtât tâifesi dahi, hıfz-ı hayat cihadında emr-i kün feyekûn¹ ile "Müdâfaa için silâhlarınızı ve cihâzâtınızı takınız!" emri ilâhiyi aldıkları vakit, zemin baştan aşağıya bütün ondaki dikenli ağaçlar ve nebatlar, süngücüklerini taktıkları zaman, aynen süngülerini takmış muhteşem bir ordugâha benziyor.

Hem, baharın her bir günü, her bir haftası, birer tâife-i nebâtâtın birer bayramı hükmünde olduğu için, her bir tâifesi dahi kendi Sultân'ının o tâifeye ihsan ettiği güzel hediyeleri teşhir için ona taktığı murassa nişanları birer resm-i geçit tarzında o Sultân-ı Ezeli'nin nazar-ı şühûd ve işhâdına arz ettiğinden ve öyle bir vaziyet gösterdiğinden; bütün nebâtât ve eşcâr güya:

"Sanat-ı rabbâniye murassaâtını ve çiçek ve meyve denilen fitrat-ı ilâhiyenin nişanlarını takınız; çiçekler açınız!" emri-i rabbâniyeyi dinliyorlar ki, rûy-u zemin dahi gayet muhteşem bir bayram gününde, şâhâne resm-i geçitte, sürmeli formaları ve murassa nişanları parlayan bir ordugâhı temsil ediyor.

İşte şu derece hikmetli ve intizamlı teçhizat ve tezyinât, elbette nihaysiz Kadîr bir Sultân'ın, nihayet derecede Hakîm bir Hâkim'in emriyle olduğunu kör olmayanlara gösterir:

¹ "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da olur." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

¹ Bkz.: Kehf sûresi, 18/49; Kaf sûresi, 50/17-18; İnfîtâr sûresi, 82/10-12.

muş ki;¹(Hâşiyeye) bütün bu yerlerde ne cereyan eder, sûretini alıyorlar. Demek, o Zât emretmiş ki; mülkünde cereyan eden bütün muamele ve işler zaptedilsin. Demek oluyor ki; o Zât-ı Muazzam bütün hâdisâtı kaydettirir, sûretini alır. İşte, şu dikkatli hıfz ve muhafaza, elbette bir muhasebe içindir.

Şimdi, en âdi raiyyetin en âdi muamelelerini ihmal etmeyen bir Hâkim-i Hafız, hiç mümkün müdür ki, raiyyetin en büyüklerinden, en büyük amellerini muhafaza etmesin, muhasebe etmesin, mükâfat ve mücâzât vermesin. Hâlbuki, o Zât'ın izzetine ve gayretine dokunacak ve şe'n-i merhameti hiç kabul etmeyecek muameleler, o büyüklerden sudûr ediyor, burada cezaya çarpmıyor.

Demek, bir mahkeme-i kübrâya bırakılıyor..

Sekizinci Sûret

Gel, O'ndan gelen bu fermanları sana okuyacağım. Bak! Mükerrer vaad ediyor ve şiddetli tehdid ediyor ki: “Sizleri oradan alıp, makarr-ı saltanatıma getireceğim ve mutîleri mes'ûd, âsileri mahpus edeceğim. O muvakkat yeri harâb edip, müebbed sarayları, zindanları hâvi diğer bir memleket kuracağım.”

Hem o vaad ettiği şeyler ona gayet rahattır. Raiyyetine, gayet mühimdir. Vaadinde hulf ise, izzet-i iktidarına gayet zıttır.²

İşte bak ey sersem! Sen yalancı vehmini, hezeyâncı aklını, aldatıcı nefsini tasdik ediyorsun. Ve hiçbir veçhile hulf ve hilâfa mecburiyeti olmayan ve hiçbir cihetle hilâf haysiyetine yakışmayan ve bütün görünen işler sıdkına şehâdet eden bir Zât'ı tekzip ediyorsun. Elbette büyük bir cezaya müstehak olursun. Misâlin şuna benzer ki: Bir yolcu, güneşin ziyâsından gözünü kapıyor,

¹(Hâşiyeye) Şu Sûret'in işaret ettiği mânâların bir kısmı Yedinci Hakikat'te beyan edilmiş. Yalnız, burada padişaha mahsus bir büyük fotoğraf işareti ve hakikati “*levh-i mahfuz*” demektir.

Levh-i mahfuz'un tahakkuk-u vücûdu “*Yirmi Altıncı Söz*”de şöyle isbat edilmiş ki:

Nasıl küçük küçük cüzdanlar, büyük bir kütüğün vücûdunu ihşâs eder ve küçük küçük senedler, bir defter-i kebirin bulunduğunu iş'âr eder ve küçük kesretli tereşşuhâtlar, büyük bir su menbaini işmâm eder.

Aynen öyle de; küçük küçük cüzdanlar hükmünde; hem birer küçük levh-i mahfuz mânâsında; hem büyük levh-i mahfuzu yazan kalemden tereşşuh eden küçük küçük noktalar sûretinde olan benîbeşerin kuvve-i hâfızaları, ağaçların meyveleri, meyvelerin çekirdekleri, tohumları; elbette bir hâfıza-yı kübrâyı, bir defter-i ekberi, bir levh-i mahfuz-u âzam'ı ihşâs eder, iş'âr eder ve isbat eder. Belki, keskin akıllara gösterir...

² Cenâb-ı Hakk'ın (*cellâ celâlihi*) vaad ettiği şeyden aslâ dönmeyeceğine dair bkz.: Bakara sûresi, 2/80; Âl-İmran sûresi, 3/9, 194; Ra'd sûresi, 13/31; İbrahim sûresi, 14/47; Hac sûresi, 22/47; Rûm sûresi, 30/6; Zümer sûresi, 39/20.

hayâline bakıyor; vehmi, bir yıldız böceği gibi kafa fenerinin ışığıyla dehşetli yolunu tenvîr etmek istiyor. Madem vaad etmiş yapacaktır. Hâlbuki, ifâsı O'na çok rahat ve bize ve her şeye ve O'na ve saltanatına pek çok lâzımdır.

Demek bir mahkeme-i kübrâ, bir saadet-i uzmâ vardır.

Dokuzuncu Sûret

Şimdi gel! Bu dâirelerin ve cemaatlerin bâzı rüesâlarına ki;^{1(Hâşiye-1)} her biri bizzat Pâdişah'la görüşecek husûsî birer telefonu var. Hem, bâzı onun huzuruna çıkmışlar. Ne diyorlar bak: Bunlar ittifakla ihbar ediyorlar ki; o Zât, mükâfat ve mucâzât için pek muhteşem ve dehşetli bir yer ihzâr etmiş. Gayet kavî vaad ve şiddetli tehdid ediyor. Hem onun izzet ve celâleti hiçbir vecihle, hulfü'l-va'de tenezzül edip, tezellülü kabul etmez.

Hâlbuki, o muhbirler hem tevâtür derecesinde çok, hem icmâ kuvvetinde bir ittifakla haber veriyorlar ki: Şu bâzı âsârı görünen saltanat-ı azîmenin medarı ve makarî, buradan uzak bir başka memlekettedir ve şu meydan-ı imtihanında binâlar muvakkattırlar. Sonra dâimî saraylara tebdil edilecek. Bu yerler değişecekler.

Çünkü: Eserleriyle azameti anlaşılan şu muhteşem, zevâlsiz saltanat; böyle geçici, devamsız, bîkarar, ehemmiyetsiz, mütegayyir, bekâsız, nâkis, tekemmül-süz umûrlar üzerinde kurulmaz, durulmaz... Demek; O'na lâyıık, dâimî, müstekar, zevâlsiz, müstemir, mükemmel, muhteşem umûrlar üzerinde duruyor.

Demek, bir diyâr-ı âher var; elbette o makarra gidilecektir...

Onuncu Sûret

Gel, bugün nevrûz-u Sultânî'dir.^{2(Hâşiye-2)} Bir tebeddülât olacak; acib işler çıkacak. Şu baharın şu güzel gününde, şu güzel çiçekli olan şu yeşil sahraya gidip bir seyran ederiz.

^{1(Hâşiye-1)} Şu sûretin isbat ettiği mânâlar "Sekizinci Hakikat"te görünecek. Meselâ, dâirelerin reisleri şu temsilde, enbiyâ ve evliyâyâ işaretidir. Ve telefon ise, ma'kes-i vahy ve mazhar-ı ilham olan, kalbdan uzanan bir nisbet-i rabbâniyedir ki, kalb o telefonun başıdır ve kulağı hükmündedir.

^{2(Hâşiye-2)} Bu sûretin remzini "Dokuzuncu Hakikat"te göreceksin. Meselâ: Nevruz günü, bahar mevsimine işaretidir. Çiçekli, yeşil sahra ise, bahar mevsimindeki rûy-u zemindir. Değişen perdeler, manzaralar ise, fasl-ı baharın ibtidâsından, yazın intihâsına kadar, Sâni-i Kadîr-i Zülcelâl'in, Fâtr-ı Hakîm-i Zülcemâl'in kemal-i intizam ile değiştirdiği ve kemal-i rahmet ile tazelandirdiği ve birbiri arkasında gönderdiği mevcudat-ı bahâriye tabakâtına ve masnûât-ı sayfiye tâifelerine ve erzâk-ı hayvaniye ve insâniyeye medar olan ma'ûmâta işaretidir.

İşte bak! Ahâli de bu tarafa geliyorlar. Bak, bir sihir var. O binalar birden harâb oldular. Başka bir şekil aldı. Bak, bir mucize var. O harâb olan binalar, birden burada yapıldı. Âdetâ bu hâlî bir çöl, bir medenî şehir oldu. Bak, sine-ma perdeleri gibi her saat başka bir âlem gösterir, başka bir şekil alır.

Buna dikkat et ki; o kadar karışık, süratli, kesretli, hakikî perdeler içinde ne kadar mükemmel bir intizam vardır ki, her şey yerli yerine konuluyor. Hayalî sinema perdeleri dahi bunun kadar muntazam olamaz. Milyonlar mahir sihirbazlar dahi bu sanatları yapamazlar. Demek, bize görünmeyen o Pâdişah'ın çok büyük mucizeleri vardır.

Ey sersem! Sen diyorsun: “Nasıl bu koca memleket tahrip edilip, başka yere kurulacak?”

İşte görüyorsun ki; her saat, senin aklın kabul etmediği o tebdil-i diyar gibi çok inkılâblar, tebdiller oluyor. Şu toplanmak, dağılmak ve şu hâllerden anlaşılıyor ki; bu görünen süratli içtimâlar, dağılmalar, teşkiller, tahripler içinde başka bir maksad var... Bir saatlik içtimâ için on sene kadar bir masraf yapılıyor. Demek bu vaziyetler maksûd-u bizzat değiller. Bir temsildir, bir takliddirler. O Zât, mucize ile yapıyor. Tâ sûretleri alınıp terkib edilsin ve neticeleri hifzedilip yazılsın. –Nasıl ki, manevra meydan-ı imtihanının her şeyi kaydediliyordu ve yazılıyordu.– Demek, bir mecma-ı ekberde muamele, bunlar üzerine devam edip dönecek. Hem, bir meşher-i âzamda dâimî gösterilecek. Demek, şu geçici, kararsız vaziyetler; sabit sûretler, bâkî meyveler veriyorlar.

Demek bu ihtifâlât; bir saadet-i uz mâ, bir mahkeme-i kübrâ, bilmediğimiz ulvî gayeler içindir...

On Birinci Sûret

Gel, ey muannit arkadaşı! Bir tayyâreye –ya şarka veya garba, yâni; mâzî ve müstakbele giden bir şimendifere– binelim. Şu mucizekâr Zât'ın, sâir yerlerde ne çeşit mucizeler gösterdiğini görelim.

İşte bak! Gördüğümüz menzil ve meydan ve meşher gibi acâibler, her tarafta bulunuyor. Lâkin, sanatça, sûretçe birbirinden ayırdırlar. Fakat, buna iyi dikkat et ki; *o sebatsız menzillerde, o devamsız meydanlarda, o bekâsız meşherlerde; ne kadar bâhir bir hikmetin intizâmâtı, ne derece zâhir bir inâyetin işârâtı, ne mertebe âlî bir adâletin emârâtı, ne derece vâsî bir merhametin semerâtı görünüyor. Basîretsiz olmayan herkes yakînen an-*

lar ki; O'nun hikmetinden daha ekmel bir hikmet ve inâyetinden daha ecmel bir inâyet ve merhametinden daha eşmel bir merhamet ve adâletinden daha ecell bir adâlet olamaz ve tasavvur edilemez.

Eğer faraza, tevehhüm ettiğin gibi, daire-i memleketinde dâimî menziller, âlî mekânlar, sabit makamlar, bâkî meskenler, mukîm ahâli, mesut raiyeti bulunmazsa: Şu hikmet, inâyet, merhamet, adâletin hakikatlerine şu bekâsız memleket mazhar olamadığı mâlûm; ve onlara mazhar olacak, başka yerde de bulunmazsa; o vakit gündüz ortasında güneşin ışığını gördüğümüz hâlde, güneşi inkâr etmek derecesinde bir ahmaklıkla, şu gözümüz önündeki hikmeti inkâr etmek ve şu müşâhede ettiğimiz inâyeti inkâr etmek ve şu gördüğümüz merhameti inkâr etmek ve şu pek kuvvetli emârâtı, işârâtı görünen adâleti inkâr etmek lâzım gelir. Hem bu gördüğümüz icraât-ı hakimâne ve ef'âl-i kerîmâne ve ihsânât-ı rahîmânenin sahibini –hâşâ sümme hâşâ!– sefih bir oyuncu, gaddar bir zâlim olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bu ise, hakikatlerin zıtlarına inkılâbıdır.

Hâlbuki; inkılâb-ı hakâik, bütün ehl-i aklın ittifakıyla muhâldir, mümkün değildir. Yalnız, her şeyin vücûdunu inkâr eden Sofestâi eblehler hariçtir.

Demek, bu diyardan başka bir diyar vardır. Onda bir mahkeme-i kübrâ, bir ma'dele-i ulyâ, bir mekreme-i uz mâ vardır ki; tâ şu merhamet ve hikmet ve inâyet ve adâlet tamamen tezahür etsinler..

On İkinci Sûret

Gel, şimdi döneceğiz. Şu cemaatlerin reisleriyle ve zâbitleriyle görüşeceğiz ve teçhizatlarına bakacağız ki; o teçhizat, yalnız o meydandaki kısa bir müddet içinde geçinmek için mi verilmiştir, yahut, başka yerde uzun bir sadet hayatı tahsil etmek için mi verilmiştir, görelim. Herkese ve her teçhizata bakamayız. Fakat, nümûne için şu zâbitin cüzdan ve defterine bakacağız. Bu cüzdanda zâbitin rütbesi, maaşı, vazifesi, matlûbâtı, düstûr-u harekâtı vardır.

Bak, bu rütbe birkaç günlük için değil; pek uzun bir zaman için verilebilir. “Şu maaşı hazine-i hâssadan filân tarihte alacaksın.” yazılıdır. Hâlbuki o tarih, çok zaman sonra ve bu meydan kapandıktan sonra gelir. Şu vazife ise; şu muvakkat meydana göre değil, belki Pâdişah'ın kurbünde dâimî bir sadeti kazanmak için verilmiştir. Şu matlûbât ise; birkaç günlük bu misafirhânede geçinmek için olamaz. Belki, uzun ve mes'ûdâne bir hayat için olabilir.

Şu düstûr ise, bütün bütün açığa verir ki; cüzdan sahibi başka yere namzettir, başka âleme çalışır.

Bak, şu defterlerde, âletler teçhizatının sûret-i istimâli ve mes'ûliyetler vardır. Hâlbuki; eğer, yalnız bu meydandan başka âli, dâimî bir yer bulunmazsa; şu muhkem defter, o kat'î cüzdan, bütün bütün mânâsız olur.

Hem, şu muhterem zâbit ve mükerrem kumandan ve muazzez reis; bütün ahâlıden aşağı, herkesten daha bedbaht, daha biçâre, daha zelil, daha musibetli, daha fakir, daha zayıf bir derekeye düşer.

İşte buna kıyas et. *Hangi şeye dikkat etsen şehâdet eder ki: Bu fânîden sonra bir bâkî var..*

Ey arkadaşı! Demek, bu muvakkat memleket bir tarla hükmündedir. Bir talimgâhtır; bir pazardır. Elbette arkasında bir mahkeme-i kübrâ, bir saadet-i uz mâ gelecektir. Eğer bunu inkâr etsen; bütün zâbitlerdeki cüzdanları, defterleri, teçhizatları, düstûrları, belki şu memleketteki bütün intizâmâtı, hattâ hükûmeti inkâr etmeğe mecbur olursun ve bütün vâki olan icraâtın vücûdunu tekzip etmek lâzım gelir. O vakit sana, insan ve zîşuur denilmez. Sofestâî'lerden daha akılsız olursun.

Sakın zannetme; tebdil-i memleket delilleri bu “**On İki Sûret**”e münhasırdır. Belki, had ve hesaba gelmez emâreler, deliller var ki; şu kararsız, mütegayyir memleket; zevâlsiz, müstekar bir memlekete tahvîl edilecektir. Hem, had ve hesaba gelmez işaretler, alâmetler var ki; bu ahâli, şu muvakkat misafirhânelerden alınacak, saltanatın makarr-ı dâimisine gönderilecek.

Bâhusus, gel sana “**On İki Sûret**” kuvvetinden daha kuvvetli bir bürhân daha göstereceğim.

İşte gel bak! Şu uzaktaki görünen cemaat-ı azîme içinde, evvel adada gördüğümüz büyük nişan sahibi Yâver-i Ekrem bir tebliğatta bulunuyor. Gidelim, dinleyelim. Bak, o parlak Yâver-i Ekrem, bak o yüksekte ta'lik edilmiş Fermân-ı Âzam'ı ahâliye bildiriyor ve diyor ki:

“Hazırlanınız! Başka, dâimî bir memlekete gideceksiniz. Öyle bir memleket ki, bu memleket ona nisbeten bir zindan hükmündedir.¹ Pâdişah'ımızın makarr-ı saltanatına gidip merhametine, ihsanlarına maz-

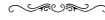
¹ Dünyanın; mümin için zindan, kâfir için cennet hükmünde olduğuna dair bkz.: Müslim, *zühd* 1; Tirmizî, *zühd* 16; İbni Mâce, *zühd* 3; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/197, 323, 389, 485.

har olacaksınız. Eğer güzelce bu fermanı dinleyip itaat etseniz... Yoksa isyan edip dinlemezseniz, müthiş zindanlara atılacaksınız.” gibi tebliğatta bulunuyor. Sen de görüyorsun ki; o Fermân-ı Âzam'da öyle i'câzkâr bir turra var ki, hiçbir veçhile kâbil-i taklit değil. Senin gibi sersemlerden başka herkes; o ferman, Pâdişah'ın fermanı olduğunu kat'î bilir ve o parlak Yâver-i Ekrem'de öyle nişanlar var ki, senin gibi körlerden başka herkes o Zât'ı, Pâdişah'ın pek doğru tercümân-ı evâmiri olduğunu yakinen anlar.

Acaba o Yâver-i Ekrem o Fermân-ı Âzam'la beraber bütün kuvvetiyle dâvâ edip tebliğ ettikleri şu tebdil-i memleket meselesi, hiç kabil midir ki itiraz kabul etsin? Evet kabil değil! İllâ ki, bütün bu gördüğümüz her şeyi inkâr edesin.

Şimdi ey arkadaş! Söz senindir, söyle. Ne diyorsan de!

– Ben ne diyeceğim, daha buna karşı bir şey denilebilir mi? Gündüz ortasında güneşe karşı söz söylenebilir mi? Yalnız derim ki: “Elhamdülillâh; yüz bin defa şükür olsun ki; vehim ve hevâ tahakkümünden, nefis ve heves esâretinden kurtulup, dâimî hapis ve zindandan halâs oldum ve inandım ki; bu karmakarışık, kararsız misafirhânelerden başka ve kurb-i şâhânedede bir diyar-ı saadet vardır; biz de ona namzediz.”

İşte, haşır ve âhiretten kinâye ve ibaret olan şu hikâye-i temsîliye burada tamam oldu. Şimdi tevfik-i ilâhî ile hakikat-i ulyâya geçeceğiz. Geçmiş “**On İki Sûret**”e mukabil “**On İki Mütêsânid Hakikat**” ile bir “**Mukaddime**” beyan edeceğiz.

[On İki Hakikat]

Mukaddime

(Birkaç işaretle başka yerlerde, yani Yirmi İkinci, On Dokuzuncu, Yirmi Altıncı Söz'lerde izah edilen birkaç meseleye işaret ederiz.)

Birinci İşaret

Hikâyedeki sersem adamın o emin arkadaşıyla, üç hakikatleri var.

Birincisi: Nefs-i emmârem ile kalbimdir.

İkincisi: Felsefe şâkirtleriyle, Kur'ân-ı Hakîm tilmizleridir.

Üçüncüsü: Ümmet-i İslâmiye ile millet-i küfriyedir.

Felsefe şâkirtleri ve millet-i küfriye ve nefis-i emmârenin en müthiş dalâleti, Cenâb-ı Hakk'ı tanımamaktadır.

Hikâyede nasıl emin adam demişti: “Bir harf kâtipsiz olmaz, bir kanun hâkimsiz olmaz.”

Biz de deriz: Nasıl ki bir kitab, bâhusus öyle bir kitab ki; her kelimesi içinde küçük kalemle bir kitab yazılmış. Her harfi içinde ince kalem ile muntazam bir kaside yazılmış. Kâtipsiz olmak, son derece muhâldir. Öyle de, şu kâinat nakkâşsız olmak, son derece muhâl-ender muhâldir.

Zîrâ, bu kâinat öyle bir kitaptır ki; her sayfası çok kitabları tazammun eder. Hattâ, her kelimesi içinde bir kitab vardır. Her bir harfi içinde bir kaside vardır. Yeryüzü bir sayfadır; ne kadar kitab, içinde var... Bir ağaç bir kelimedir? Ne kadar sayfası vardır... Bir meyve, bir harf; bir çekirdek, bir noktadır. O noktada koca bir ağacın programı, fihristesi var. İşte böyle bir kitab, evsâf-ı celâl ve cemâl'e, nihayetsiz kudret ve hikmete mâlik bir Zât-ı Zülcelâl'in nakş-ı kalem-i kudreti olabilir. Demek, âlemin şuhûduyla bu îmân lâzım gelir. İllâ ki, dalâletten sarhoş olmuş ola...

Hem nasıl ki, bir hâne ustasız olmaz. Bâhusus öyle bir hâne ki; hârîka sanatlarla, acîb nakışlarla, garîb zînetlerle tezyin edilmiş. Hattâ her bir taşında,

bir saray kadar sanat dercedilmiş. Ustasız olmak, hiçbir akıl kabul edemez; gayet mahir bir sanatkâr ister. Bâhusus o saray içinde sinema perdeleri gibi, her saatte hakikî menziller teşkil edilip, kemâl-i intizamla elbise değiştirdiği gibi değiştiriliyor. Hattâ, her bir hakikî perde içinde, müteaddit küçük küçük menziller îcâd ediliyor.

Öyle de, şu kâinat nihayetsiz hakîm, alîm, kadîr bir Sâni ister. Çünkü: Şu muhteşem kâinat öyle bir saraydır ki; ay, güneş lâmbaları; yıldızlar, mumları; zaman bir ip, bir şerittir ki; o Sâni-i Zülcelâl her sene bir başka âlemi ona takıp, gösteriyor. O taktığı âlemin içinde üç yüz altmış tarzda muntazam sûretlerini tecdit ediyor. Kemâl-i intizamla ve hikmetle değiştiriyor. Yeryüzünü bir sofrayı nîmet yapmış ki, her bahar mevsiminde, üç yüz bin envâ-ı masnûâtıyla tezyin ediyor. Had ve hesaba gelmez envâ-ı ihsânâtıyla dolduruyor. Öyle bir tarzda ki, nihayet ihtilât içinde ve karışmış oldukları hâlde, nihayet derecede imtiyaz ve farkla birbirlerinden ayrılıyor. Başka cihetleri buna kıyas et... Nasıl böyle bir sarayın Sâni'inden gaflet edilebilir?

Hem nasıl ki; bulutsuz, gündüz ortasında, güneşin deniz yüzünde bütün kabarcıklar üstünde ve karada bütün parlak şeylerde ve karın bütün parçalarında cilvesi görüldüğü ve aksi müşâhede edildiği hâlde, güneşi inkâr etmek, ne derece acib bir divanelik hezeyândır. Çünkü; o vakit bir tek güneşi inkâr ve kabul etmemekle, katarât sayısınca, kabarcıklar miktarınca, parçalar adedince, hakikî ve bilasâle güneşçikleri kabul etmek lâzım geliyor. Her zerrecikte, (ki ancak bir zerre sıkışabildiği hâlde) koca bir güneşin hakikatini içinde kabul etmek lâzım geldiği gibi; aynen öyle de: Şu sıravârî içinde her zaman hikmetle değişen ve düzgünlük içinde her vakit tazelenen şu muntazam kâinatı görüp, Hâlık-ı Zülcelâl'i evsâf-ı kemâliyle tasdik etmemek, ondan daha berbat bir dalâlet divaneliğidir; bir mecnunluk hezeyândır. Zîrâ her şeyde, hattâ her bir zerrede bir ulûhiyet-i mutlaka kabul etmek lâzımdır.

Çünkü; meselâ: Havanın her bir zerresi; her bir çiçek ile her bir meyeye, her bir yaprağa girer ve işleyebilir. İşte şu zerre, eğer memur olmazsa, bütün girebildiği ve işlediği masnûların tarz-ı teşkilâtını ve sûretlerini ve hey'etlerini bilmek lâzımdır. Tâ içinde işleyebilsin. Demek, muhîr bir ilim ve kudrete mâlik olmalı ki, böyle yapsın.

Meselâ, toprakta, her bir zerresi kabildir ki, muhtelif bütün tohumlar ve çekirdeklere medar ve menşeye olsun. Eğer memur olmazsa, lâzım geliyor ki; otlar ve ağaçlar adedince mânevî cihâzât ve makineleri tazammun etsin. Veyahut, onların bütün tarz-ı teşkilâtını bilir, yapar; bütün onlara giydirilen sûretleri tanır,

dikebilir bir sanat ve kudret vermek lâzım gelir. Daha sâir mevcudatı da kıyas et. Tâ, anlayacaksın ki; her şeyde âşikâre, vahdâniyetin çok delilleri var.

Evet, bir şeyden her şeyi yapmak ve her şeyi bir tek şey yapmak, her şeyin Hâlık'ına has bir iştir. ¹إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ fermân-ı zîşânına dikkat et. Demek; Vâhid-i Ehad'i kabul etmemek ile, mevcudat adedince ilâhları kabul etmek lâzım gelir.

İkinci İşaret

Hikâyede bir Yâver-i Ekrem'den bahsedilmiş ve denilmiş ki: “Kör olmayan herkes O'nun nişanlarını görmekte anlar ki, o Zât; Pâdişah'ın emriyle hareket eder ve O'nun has bendesidir.” İşte, o Yâver-i Ekrem, **Resûl-i Ekrem**'dir (*aleyfussalâtü vesselâm*).

Evet, şöyle müzeyyen bir kâinatın, öyle mukaddes bir Sâni'ine böyle bir Resûl-i Ekrem, ışık şemse lüzumu derecesinde elzemdir. Çünkü nasıl güneş, ziyâ vermeksizin mümkün değildir. Öyle de ulûhiyet de peygamberleri göndermekle kendini göstermeksizin mümkün değildir.

Hem hiç mümkün olur mu ki; nihayet kemâlde olan bir cemâl; gösterici ve tarif edici bir vasıta ile kendini göstermek istemesin!..

Hem mümkün olur mu ki; gayet cemâlde bir kemâl-i sanat, onun üzerine enzâr-ı dikkati celbeden bir dellâl vasıtasıyla teşhir istemesin?

Hem hiç mümkün olur mu ki; bir rubûbiyet-i âmmenin saltanat-ı külliyesi, kesret ve cüz'ıyyât tabakâtında vahdâniyet ve samedâniyetini, zülcenâheyn bir meb'ûs vasıtasıyla ilânını istemesin! Yâni o Zât, ubûdiyet-i külliye cihetiyle kesret tabakâtının dergâh-ı ilâhî elçisi olduğu gibi, kurbiyet ve risâlet cihetiyle dergâh-ı ilâhînin kesret tabakâtına memurdur.

Hem hiç mümkün olur mu ki; nihayet derecede bir hüsn-ü zâtî sahibi, cemâlinin mehâsinini ve hüsnünün letâifini aynalarda görmek ve göstermek istemesin! Yâni, bir Habib Resûl vasıtasıyla ki; hem Habib'dir; ubûdiyetiyle kendini O'na sevdire, aynadarlık eder. Hem Resûl'dür; O'nu mahlûkatına sevdire. Cemâl-i esmâsını gösterir...

Hem hiç mümkün olur mu ki; acîb mucizelerle, garip ve kıymettar şeylerle dolu hazineler sahibi, sarraf bir tarif edici ve vassâf bir teşhir edici vasıta-

¹ “Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (İsrâ sûresi, 17/44)

siyla enzâr-ı halka arz ve başlarında izhar etmekle, gizli kemâlâtını beyan etmek irâde etmesin ve istemesin?

Hem mümkün olur mu ki; bu kâinatı bütün esmâsının kemâlâtını ifâde eden masnûâtla tezyin ederek seyir için garip ve ince sanatlarla süslenilmiş bir saraya benzetsin de, rehber bir muallim tâyin etmesin!..¹

Hem hiç mümkün olur mu ki; bu kâinatın sahibi, şu kâinatın tahavvülâtındaki maksad ve gaye ne olacağını müş'ir tılsım-ı muğlâkını, hem mevcudatın, “Nereden? Nereye? Necisin?” üç suâl-i müşkülün muammâsını bir elçi vasıtasıyla açtırmasın!..

Hem hiç mümkün olur mu ki; bu güzel masnûât ile kendini zîşuura tanıttıran ve kıymetli nimetler ile kendini sevdiren Sâni-i Zülcelâl, onun mukabilinde zîşuurdan marziyâtı ve arzuları ne olduğunu bir elçi vasıtasıyla bildirmesin!..

Hem hiç mümkün olur mu ki; nev-i insanı, şuurca kesrete müptelâ, istidâdca ubûdiyet-i külliyyeye müheyâyâ sûretinde yaratıp, muallim bir rehber vasıtasıyla onları kesretten vahdete yüzlerini çevirmek istemesin?

Daha bunlar gibi çok vezâif-i nübüvvet var ki her biri bir bürhân-ı kat'îdir ki; ulûhiyet, risâletsiz olamaz...

Şimdi acaba âlemde Muhammed-i Arabî (aleyhüssalâtü vesselâm)'dan –beyan olunan evsâf ve vezâife– daha ehil ve daha câmi kim zuhûr etmiş? Ve rütbe-i risâlete ve vazife-i tebliğ'e O'ndan daha elyak, daha evfak hiç zaman göstermiş midir? Hayır, asla ve kat'â!.. Belki O, bütün Resûllerin seyyididir, bütün enbiyânın imamıdır, bütün asfiyânın serveridir, bütün mukarrebînin akrebidir, bütün mahlûkatın ekmelidir, bütün mürşidlerin sultânıdır.

Evet, ehl-i tahkikatın ittifâkıyla şakk-ı kamer² ve parmaklarından su akması³ gibi, bine bâliğ mucizâtından⁴ had ve hesaba gelmez delâil-i nübüvvetinden başka, Kur'ân-ı Azîmüştân gibi bir bahr-i hakâik ve kırk vecihle mucize olan mucize-i kübrâ, güneş gibi risâletini göstermeğe kâfidir. Başka risalelerde ve bilhassa Yirmi Beşinci Söz'de Kur'ân'ın kırka karîb vücûh-u i'câzından bahsettiğimizden burada kısa kesiyoruz.

¹ Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), muallim olarak gönderildiğini ifade buyurmaktadır: İbni Mâce, mukaddime 17; Dârimî, mukaddime 32; et-Tayâlisî, el-Müsned s.298.

² Buhârî, menâkıb 27, menâkıbü'l-ensâr 36, tefsîru sûre (54) 1; Müslim, münâfikîn 43-48.

³ Buhârî, menâkıb 25, meğâzi 35; Müslim, fezâil 6, 7, imâre 72, 73.

⁴ Bkz.: el-Beyhakî, Delâilü'n-nübüvve 1/10; ez-Zemahşerî, el-Keşşâf 1/382; en-Nevevî, Şerhu Sahih-i Müslim 1/2.

Üçüncü İşaret

Hatıra gelmesin ki; bu küçücük insanın ne ehemmiyeti var ki, bu azîm dünya onun muhasebe-i âmâlî için kapansın. Başka bir dâire açlıns! Çünkü: Bu küçücük insan, câmi'iyet-i fitrat itibarıyla şu mevcudat içinde bir ustabaşı ve bir dellâl-ı saltanat-ı ilâhiye ve bir ubûdiyet-i külliyye mazhar olduğundan büyük ehemmiyeti vardır.

Hem, hatıra gelmesin ki; kısacık bir ömürde nasıl ebedî bir azaba müstehak olur? Zîrâ küfür; şu mektubât-ı samedâniye derecesinde ve kıymetinde olan kâinatı, mânâsız, gayesiz bir derekeye düşürdüğü için; bütün kâinata karşı bir tahkir olduğu gibi, bu mevcudatta cilveleri, nakışları görünen bütün esmâ-yı kudsiye-i ilâhiyeyi inkâr ile red ve Cenâb-ı Hakk'ın hakkâniyet ve sıdkını gösteren gayr-i mütenâhî bütün delillerini tekzip olduğundan nihayetsiz bir cinâyetir. Nihayetsiz cinâyet ise, nihayetsiz azabı îcab eder...

Dördüncü İşaret

Nasıl ki, hikâyede On İki Sûret'le gördük ki: Hiçbir cihetle mümkün değil; öyle bir Padişah'ın, öyle muvakkat misafirhâne gibi bir memleketi bulunsun da, müstekar ve haşmetine mazhar ve saltanat-ı uzmâsına medar diğer dâimî bir memleketi bulunmasın?

Öyle de, hiçbir vecihle mümkün değil ki; bu fânî âlemin bâki Hâlık'ı, bunu îcâd etsin de, bâki bir âlemi îcâd etmesin!..

Hem mümkün değil; şu bedî' ve zâil kâinatın sermedî Sâni'i, bunu halk etsin de, müstekar ve dâimî diğer bir kâinatı îcâd etmesin?

Hem mümkün değil; bu meşher ve meydan-ı imtihan ve tarla hükmünde olan dünyanın Hakîm ve Kadîr ve Rahîm olan Fâtır'ı, onu yaratsın, onun bütün gayelerine mazhar olan dâr-ı âhireti halk etmesin?

Bu hakikate “**On İki Kapı**” ile girilir. “**On İki Hakikat**” ile o kapılar açılır. En kısa ve basitten başlarız:

Birinci Hakikat

Bâb-ı rubûbiyet ve saltanat'tır ki, ism-i Rabb'in cilbesidir.

Hiç mümkün müdür ki; şe'n-i rubûbiyet ve saltanat-ı ulûhiyet, bâhusus böyle bir kâinatı, kemâlâtını göstermek için gayet âli gayeler ve yüksek maksadlar ile icâd etsin! O'nun gâyât ve makâsıdına karşı, îmân ve ubûdiyetle mukabele eden müminlere mükâfatı bulunmasın!.. Ve o makâsıdı red ve tahkir ile mukabele eden ehl-i dalâlete mücâzât etmesin!..

İkinci Hakikat

Bâb-ı kerem ve rahmettir ki, Kerîm ve Rahîm isminin cilbesidir.

Hiç mümkün müdür ki; gösterdiği âsâr ile nihayetsiz bir kerem ve nihayetsiz bir rahmet ve nihayetsiz bir izzet ve nihayetsiz bir gayret sahibi olan şu âlemin Rabbi; kerem ve rahmetine lâıyk mükâfat, izzet ve gayretine şâyeste mücâzatta bulunmasın!

Evet, şu dünya gidişâtına bakılsa görülüyor ki; en âciz en zayıftan tut¹(Hâşiye) tâ, en kavîye kadar her canlıya lâıyk bir rızık veriliyor. En zayıf, en âcize en iyi rızık veriliyor. Her dertliye ummadığı yerden derman yetiştiriliyor. Öyle ulvî bir keremle ziyâfetler, ikramlar olunuyor ki, nihayetsiz bir kerem eli içinde işlediğini bedâhетен gösteriyor.

Meselâ: Bahar mevsiminde cennet hûrileri tarzında bütün ağaçları sündüs-misâl libaslar ile giydirip, çiçek ve meyvelerin murassaâtıyla süslendirip, hizmetkâr ederek, onların latîf elleri olan dallarıyla çeşit çeşit, en tatlı, en musanna meyveleri bize takdim etmek; hem, zehirli bir sineğin eliyle şifalı, en tatlı balı bize yedirmek; hem, en güzel ve yumuşak bir libâsı elsiz bir böceğin eliyle bize giydirmek; hem, rahmetin büyük bir hazinesini küçük bir çekirdek içinde bizim için saklamak ne kadar cemîl bir kerem, ne kadar latîf bir rahmet eseri olduğu bedâhетен anlaşılır.

¹(Hâşiye) Rızık-ı helâl, iktidar ile alınmadığına, belki iftikâra binâen verildiğine delil-i kat'î; iktidarsız yavruların hüsn-ü maîşeti ve muktedir canavarların dyk-ı maîşeti; hem, zekâvetsiz balıkların semizliği ve zekâvetli, hileli tilki ve maymunun derd-i maîşetle vücutça zaifliğidir. Demek rızık, iktidar ve ihtiyar ile ma'kûsen mütenasiptir. Ne derece iktidar ve ihtiyarına güvense, o derece derd-i maîşete müptelâ olur.

Hem, insan ve bâzı canavarlardan başka, güneş ve ay ve arzdan tut, tâ en küçük mahlûka kadar her şey kemâl-i dikkatle vazifesine çalışması, zerrece haddinden tecavüz etmemesi, bir azîm heybet tahtında umumî bir itaat bulunması; büyük bir celâl ve izzet sahibinin emriyle hareket ettiklerini gösteriyor.

Hem, gerek nebatî ve gerek hayvanî ve gerek insânî bütün vâlidelerin o rahîm şefkatleriyle^{1(Hâşiye)} ve süt gibi o latîf gıda ile, o âciz ve zayıf yavruların terbiyesi, ne kadar geniştir bir rahmetin cilvesi işlediği bedâhетен anlaşılır.

Bu âlemin Mutasarrıfınının, madem nihayetsiz böyle bir keremi, nihayetsiz böyle bir rahmeti, nihayetsiz öyle bir celâl ve izzeti vardır... Nihayetsiz celâl ve izzet, edepsizlerin te'dibini ister. Nihayetsiz kerem, nihayetsiz ikram ister. Nihayetsiz rahmet, kendine lâyük ihسان ister.

Hâlbuki bu fânî dünyada ve kısa ömürde, denizden bir damla gibi milyonlar cüzden ancak bir cüzü yerleşir ve tecelli eder.

Demek o kereme lâyük ve o rahmete şâyeste bir dâr-ı saadet olacaktır. Yoksa, gündüzü ışığıyla dolduran güneşin vücûdunu inkâr etmek gibi, bu görünen rahmetin vücûdunu inkâr etmek lâzım gelir.

Çünkü; bir daha dönmemek üzere zevâl ise; şefkati, musîbete; muhabbeti, hırkate; ve nimeti, nıkmete; ve aklı, meş'um bir âlete; ve lezzeti, eleme kalbettirmekle hakikat-i rahmetin intifâsı lâzım gelir.

Hem o celâl ve izzete uygun bir dâr-ı mücâzât olacaktır. Çünkü ekseriya zâlim izzetinde, mazlum zilletinde kalıp, buradan göçüp gidiyorlar. *Demek, bir mahkeme-i kübrâya bırakılıyor, te'hir ediliyor. Yoksa, bakılmıyor değil.*

Bazen dünyada dahi ceza verir. Kurûn-u sâlifede cereyan eden âsî ve mütemerrit kavimlere gelen azablar gösteriyor ki; insan başıboş değil. Bir celâl ve gayret sillesine her vakit mâruzdur.

Evet hiç mümkün müdür ki, insan; umum mevcudat içinde ehemmiyetli bir vazifesi, ehemmiyetli bir istidâdı olsun da; insanın Rabbi de insana bu kadar muntazam masnûâtıyla kendini tanıttırsa; mukabilinde insan îmân ile O'nu tanımasa...

^{1(Hâşiye)} Evet, aç bir arslan, zayıf bir yavrusunu kendi nefesine tercih ederek, elde ettiği bir eti yemeyip yavrusuna vermesi; hem, korkak tavuk, yavrusunu himaye için ite, arslana saldırmaması; hem, incir ağacı, kendi çamur yiyerek yavrusu olan meyvelerine hâlis süt vermesi, bilbedahe, nihayetsiz Rahîm, Kerîm, Şefîk bir Zât'ın hesabıyla hareket ettiklerini kör olmaya gösteriyorlar. Evet nebatât ve behîmiyyât gibi şuursuzların gayet derecede şuurkârâne ve hakîmâne işler görmesi bizzatı gösterir ki; gayet derecede Alîm ve Hakîm birisi vardır ki, onları işlettiriyor. Onlar, O'nun nâmıyla işliyorlar...

Hem bu kadar rahmetin süslü meyveleriyle kendini sevdirse; mukabilinde insan ibadetle kendini O'na sevdirmese...

Hem bu kadar bu türlü nimetleriyle muhabbet ve rahmetini ona gösterse; mukabilinde insan şükür ve hamdle O'na hürmet etmese; cezasız kalsın! Başiboş bırakılsın! O izzet, gayret sahibi Zât-ı Zülcelâl bir dâr-ı mücâzât hazırlamasın!..

Hem hiç mümkün müdür ki; o Rahmân-ı Rahîm'in kendini tanıttırmasına mukabil, îmân ile tanımakla ve sevdirmesine mukabil, ibadetle sevmek ve sevdirmekle ve rahmetine mukabil, şükür ile hürmet etmekle mukabele eden müminlere bir dâr-ı mükâfatı, bir saadet-i ebediyeyi vermesin!

Üçüncü Hakikat

Bâb-ı hikmet ve adâlet olup, ism-i Hakîm ve Âdil'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki;^{1(Hâşiye)} zerrelerden güneşlere kadar cereyan eden hikmet ve intizam, adâlet ve mîzanla rubûbiyetin saltanatını gösteren Zât-ı Zülcelâl, rubûbiyetin cenâh-ı himayesine iltica eden ve o hikmet ve adâlete, îmân ve ubûdiyetle tevfik-i hareket eden müminleri taltif etmesin! *Ve o hikmet ve adâlete küfür ve tuğyân ile isyan eden edepsizleri te'dib etmesin?*

Hâlbuki, bu muvakkat dünyada o hikmet, o adâlete lâıyk binden biri, insanda icrâ edilmiyor, te'hir ediliyor. Ehl-i dalâletin çoğu ceza almadan; ehl-i hidâyetin de çoğu mükâfat görmeden buradan göçüp gidiyorlar.

Demek, bir mahkeme-i kübrâya, bir saadet-i uzmâya bırakılıyor.

Evet görünüyor ki; şu âlemde tasarruf eden Zât, nihaysiz bir hikmetle iş görüyor. Ona bürhân mı istersin? Her şeyde maslahat ve faydalara riayet etmesidir. Görmüyor musun ki: İnsanda bütün âzâ, kemikler ve damarlarda, hattâ bedenin hüceyratında, her yerinde, her cüzünde faydalar ve hikmetlerin gözetilmesi, hattâ bazı âzâsı, bir ağacın ne kadar meyveleri varsa, o derece

^{1(Hâşiye)} Evet, "Hiç mümkün müdür ki": Şu cümle çok tekrar ediliyor. Çünkü mühim bir sır-ı ifade eder. Şöyle ki: Ekser küfür ve dalâlet, istib'âddan ileri gelir. Yâni akıldan uzak ve muhâl görür, inkâr eder.

İşte Haşir Sözü'nde katiyen gösterilmiştir ki, hakikî istib'âd, hakikî muhâliyet ve akıldan uzaklık ve hakikî suûbet, hattâ imtinâ' derecesinde müşkülât, küfür yolundadır ve dalâletin mesleğindedir. Ve hakikî imkân ve hakikî mâkuliyet, hattâ vücüb derecesinde sühûlet; îmân yolundadır ve İslâmiyet caddesindedir.

Elhâsıl: Ehl-i felsefe istib'âd ile inkâra gider. Onuncu Söz, istib'âd hangi tarafta olduğunu o tâbir ile gösterir. Onların ağızlarına bir şamar vurur.

o uzva hikmetler ve faydalar takması gösteriyor ki; nihayetsiz bir hikmet eliyle iş görülüyor. Hem her şeyin sanatında nihayet derecede intizam bulunması gösterir ki, nihayetsiz bir hikmet ile iş görülüyor.

Evet güzel bir çiçeğin dakik programını, küçücük bir tohumunda derc etmek, büyük bir ağacın sayfa-yı âmâlini, tarihçe-i hayatını, fihriste-i cihazâtını küçücük bir çekirdekte mânevî kader kalemiyle yazmak; nihayetsiz bir hikmet kalemi işlediğini gösterir.

Hem her şeyin hilkatinde gayet derecede hüsn-ü sanat bulunması; nihayet derecede hakîm bir Sâni'in nakşı olduğunu gösterir. Evet şu küçücük insan bedeni içinde bütün kâinatın fihristesini, bütün hazâin-i rahmetin anahtarlarını, bütün esmâlarının aynalarını *deretmek*; nihayet derecede bir hüsn-ü sanat içinde bir hikmeti gösterir.

Şimdi hiç mümkün müdür ki, şöyle icraât-ı rubûbiyette hâkim bir hikmet; o rubûbiyetin kanadına iltica eden ve iman ile itaat edenlerin taltifini istemesin ve ebedî taltif etmesin?

Hem, adâlet ve mîzan ile iş görüldüğüne bürhân mı istersin? Her şeye, hassas mîzanlarla, mahsus ölçülerle vücûd vermek, sûret giydirmek, yerli yerine koymak; nihayetsiz bir adâlet ve mîzan ile iş görüldüğünü gösterir.

Hem, her hak sahibine istidâdı nisbetinde hakkını vermek, yâni vücûdunun bütün levâzîmâtını, bekâsının bütün cihazâtını en münâsib bir tarzda vermek; nihayetsiz bir adâlet elini gösterir.

Hem, istidâd lisanıyla, ihtiyac-ı fitrî lisanıyla, ıztırar lisanıyla suâl edilen ve istenilen her şeye dâimî cevap vermek; nihayet derecede bir adl ve hikmeti gösteriyor.

Şimdi hiç mümkün müdür ki; böyle en küçük bir mahlûkun, en küçük bir hâcetinin imdadına koşan bir adâlet ve hikmet; insan gibi en büyük bir mahlûkun bekâ gibi en büyük bir hâcetini mühmel bıraksın! En büyük istidâdını ve en büyük suâlini cevapsız bıraksın! Rubûbiyetin haşmetini, ibâdının hukukunu muhafaza etmekle muhafaza etmesin!.. Hâlbuki, şu fânî dünyada kısa bir hayat geçiren insan, öyle bir adâletin hakikatine mazhar olamaz ve olamıyor. Belki bir mahkeme-i kübrâya bırakılıyor.

Zirâ, hakikî adâlet ister ki; şu küçücük insan, şu küçüklüğü nisbetinde değil, belki cinâyetinin büyüklüğü, mâhiyetinin ehemmiyeti ve vazifesinin azameti nisbetinde mükâfat ve mücâzât görsün. Madem, şu fânî, geçici dünya; ebed

için halk olunan insan hususunda öyle bir adâlet ve hikmete mazhariyetten çok uzaktır... Elbette Âdil olan o Zât-ı Celîl-i Zülcemâl'in ve Hakîm olan o Zât-ı Cemîl-i Zülcelâl'in dâimî bir cehennemi ve ebedî bir cenneti bulunacaktır.

Dördüncü Hakikat

Bâb-ı cûd ve cemâl'dir. İsm-i Cevâd ve Cemîl'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; nihaysiz cûd ve sehâvet, tükenmez servet, bitmez hazineler, misilsiz sermedî cemâl, kusursuz ebedî kemâl; bir dâr-ı saadet ve mahall-i ziyâfet içinde dâimî bulunacak olan muhtaç şâkirleri, müştâk ay-nadarları, mütehayyir seyircileri istemesinler!

Evet, Dünya yüzünü bu kadar müzeyyen masnûâtıyla süslendirmek, Ay ile güneşi lâmba yapmak, yeryüzünü bir sofrayı nîmet ederek mat'ûmatın en güzel çeşitleriyle doldurmak, meyveli ağaçları birer kab yapmak, her mevsimde birçok defalar tecdit etmek; hadsiz bir cûd ve sehâveti gösterir.

Böyle nihaysiz bir cûd ve sehâvet, öyle tükenmez hazineler ve rahmet, hem dâimî, hem arzu edilen her şey içinde bulunur bir dâr-ı ziyâfet ve mahall-i saadet ister.

Hem kat'î ister ki; o ziyâfetten telezzüz edenler, o mahall-i saadette devam etsinler, ebedî kalsınlar. Tâ, zevâl ve firâkla elem çekmesinler. Çünkü; *zevâl-i elem lezzet olduğu gibi, zevâl-i lezzet dahi elemdir.* Öyle sehâvet, elem çekirmek istemez. Demek, ebedî bir cenneti, hem içinde ebedî muhtaçları ister.

Çünkü; nihaysiz cûd ve sehâ, nihaysiz ihsan etmek ister, nîmetlendirmek ister. Nihaysiz ihsan ve nîmetlendirmek ise, nihaysiz minnettarlık, nîmetlenmek ister. Bu ise, ihsana mazhar olan şahsın devam-ı vücûdunu ister. Tâ, dâimî tena'umla, o dâimî in'âma karşı şükür ve minnettarlığını gösterebilir. Yoksa, zevâl ile acılaştıran cüz'î bir telezzüz, kısacık bir zamanda öyle bir cûd ü sehânın muktezâsıyla kabil-i tevfiik değildir.

Hem dahi, meşher-i sanat-ı ilâhiye olan aktâr-ı âlem sergilerine bak. Yeryüzündeki nebâtât ve hayvanâtın ellerinde olan ilânât-ı rabbâniyeye dikkat et.^{1(Hâşiye)} Mehâsin-i rubûbiyetin dellâlları olan enbiyâ ve evliyâyâ kulak

^{1(Hâşiye)} Evet, kemik gibi bir kuru ağacın ucundaki tel gibi incecik bir sapta; gayet münakaş, müzeyyen bir çiçek ve gayet musanna ve murassa bir meyve, elbette gayet sanat-perver mucizekâr ve hikmettar bir Sâni'in mehâsin-i sanatını zîşuura okutturan bir ilânnâmedir. İşte, nebâtâta hayvanâtı dahi kıyas et...

ver. Nasıl müttefikan Sâni-i Zülcelâl'in kusursuz kemâlâtını,¹ hârika sanatlarının teşhiriyle gösteriyorlar, beyan ediyorlar. Enzâr-ı dikkati celbediyorlar.

Demek, bu âlemin Sâni'inin pek mühim ve hayret verici ve gizli kemâlâtı vardır. Bu hârika sanatlarla onları göstermek ister. Çünkü gizli kusursuz kemâlât ise, takdir edici, istihsan edici, mâşâallah diyerek müşâhede edicilerin başlarında teşhir ister. *Dâimî kemâlât ise, dâimî tezahür ister. O ise, takdir ve istihsan edicilerin devâm-ı vücûdunu ister. Bekâsı olmayan istihsan edicinin nazarında kemâlâtın kıymeti sukut eder.*²(Hâşiye-1)

Hem dahi, kâinatın yüzünde serilmiş olan gayetle güzel ve sanatlı ve parlak ve süslü şu mevcudat; ışık güneşi bildirdiği gibi, misilsiz, mânevî bir cemâlin mehâsinini bildirir ve nazîrsiz, hafî bir hüsnün letâifini iş'âr ediyor.³(Hâşiye-2) O münezzeh hüsün, o mukaddes cemâlin cilvesinden, esmâlarda, belki her isimde çok gizli defineler bulunduğunu işaret eder.

İşte şu derece âlî, nazîrsiz, gizli bir cemâl ise; kendi mehâsinini bir mir'âtta görmek ve hüsnünün derecâtını ve cemâlinin mikyaslarını zîşuur ve müştâk bir aynada müşâhede etmek istediği gibi, başkalarının nazarıyla yine sevgili cemâline bakmak için, görünmek de ister. Demek, iki vecihle kendi cemâline bakmak: Biri; her biri başka başka renkte olan aynalarda bizzat müşâhede etmek, diğeri; müştâk olan seyirci ve mütehayyir olan istihsancıların müşâhedesini ile müşâhede etmek ister. Demek, hüsün ve cemâl, görmek ve görünmek ister. Görmek ve görünmek ise; müştâk seyirci, mütehayyir istihsan edicilerin vücûdunu ister. Hüsün ve cemâl; ebedî, sermedî olduğundan, müştâkların devâm-ı vücutlarını ister. Çünkü dâimî bir cemâl ise, zâil bir müştâka razı olamaz.

Zîrâ, dönmek üzere zevâle mahkûm olan bir seyirci, zevâlin tasavvuruyla muhabbeti adâvete döner. Hayreti istihfafa, hürmeti tahkire meyle-

¹ Bkz.: "Yedi kat göğü birbiriyle tam uyum içinde yaratan O'dur. Rahmânın yaratmasında hiçbir nizam-sızlık göremezsin. Çevir de bak gözünü.. görebilir misin bir kusur? Sonra tekrar tekrar gözünü çevir de bak, gözün bulamadığından bir kusur, eli boş ve bitkin geri döner." (Mülk sûresi, 67/3-4)

²(Hâşiye-1) Evet, durûb-u emsâldendir ki: Bir dünya güzeli, bir zaman kendine meftûn olmuş âdi bir adamı huzurundan tardeder. O adam kendine teselli vermek için: "Tuh, ne kadar çirkinindir." der, o güzelin güzelliğini nefyeder.

Hem bir vakit bir ayı, gayet tatlı bir üzüm asması altına girer. Üzümleri yemek ister. Koparmaya eli yetmez. Asmaya da çıkamaz. Kendi kendine teselli vermek için kendi lisanıyla: "Ekşidir." der, gümler gider.

³ (Hâşiye-2) Ayna-misâl mevcudatın birbiri arkasında zevâl ve fenâlarıyla beraber, arkalardan gelenlerin üstünde ve yüzlerinde aynı hüsün ve cemâlin cilvesinin bulunması gösterir ki; cemâl onların değil... Belki o cemâller, bir hüsn-ü münezzeh ve bir cemâl-i mukaddesin âyâtı ve emârâtıdır.

der. Çünkü hodgâm insan, bilmediği şeye düşman olduğu gibi, yetişmediği şeye de zıttır. Hâlbuki, nihayetsiz bir muhabbet, hadsiz bir şevk ve istihsan ile mukabeleye lâyük olan bir cemâle karşı, zımmen bir adâvet ve kin ve inkâr ile mukabele eder. İşte, kâfir, Allah'ın düşmanı olduğunun sırrı bundan anlaşılıyor.

Madem, o nihayetsiz sehâvet ü cûd; o misilsiz cemâl ü hüsün; o kusursuz kemâlât; ebedî müteşekkiri, müştâkları, müstahsinleri iktizâ ederler... Hâlbuki, şu misafirhâne-i dünyada görüyoruz; herkes çabuk gidip kayboluyor. O sehâvetin ihsanını ancak az bir parça tadar, iştihası açılır. Fakat yemez gider. O cemâl, o kemâlin dahi ancak biraz ışığına, belki bir zayıf gölgesine bir anda bakıp, doymadan gider.

Demek, bir seyrangâh-ı dâimîye gidiliyor.

Elhâsil: Nasıl ki şu âlem, bütün mevcudatıyla Sâni-i Zülcelâl'ine kat'î delâlet eder; Sâni-i Zülcelâl'in de sıfat ve esmâ-yı kudsiyesi, dâr-ı âhirete delâlet eder ve gösterir ve ister.

Beşinci Hakikat

Bâb-ı şefkat ve ubûdiyet-i Muhammediye'dir (aleyhüssalâtü vesselâm)
İsm-i Mücîb ve Rahîm'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; en ednâ bir hâceti, en ednâ bir mahlûkundan görüp kemâl-i şefkatle ummadığı yerden is'âf eden ve en gizli bir sesi, en gizli bir mahlûkundan işitip imdat eden; lisân-ı hâl ve kal ile istenilen her şeye icabet eden nihayetsiz bir şefkat ve bir merhamet sahibi bir Rab; en büyük bir abdimden,^{1(Hâşiye)} en sevgili bir mahlûkundan en büyük hâcetini görüp birtirmesin, is'âf etmesin! En yüksek duayı işitip kabul etmesin!.. Evet, meselâ: Hayvanâtın zayıflarının ve yavrularının rızık ve terbiyeleri hususunda görü-

^{1(Hâşiye)} Evet, bin üç yüz elli sene saltanat süren ve saltanatı devam eden ve ekser zamanda üç yüz elli milyondan ziyâde raiyyeti bulunan ve her gün bütün raiyyeti O'nunla tecdid-i biat eden ve O'nun kemâlâtına şehâdet eden ve kemâl-i itaatle evâmirine inkıyâd eden ve arzın nisfı ve nev-i beşerin humsu o Zât'ın sığdı ile sığılansa, yâni mânevî rengiyle renklense ve o Zât onların maubub-u kulübü ve mürebbi-i ervâhı olsa; elbette o Zât, şu kâinatı tasarruf eden Rabb'in en büyük abdidir.

Hem, ekser envâ-ı kâinat o Zât'ın birer meyve-i mucizesini taşımak sûretiyle O'nun vazifesini ve memuriyetini alkışlasa, elbette o Zât; şu kâinat Hâlık'ının en sevgili mahlûkudur. Hem bütün insâniyet, bütün istidâdiyle istediği bekâ gibi bir hâceti ki, o hâcet ise, insani esfel-i sâfilinden âlâ-yı illiyîne çıkarıyor. Elbette o hâcet, en büyük bir hâcettir ve en büyük bir abd, umumun nâmına onu Kâdiü'l-hâcât'tan isteyecek...

nen lütuf ve sühûleti gösteriyor ki: Şu kâinatın Mâlik'i, nihayetsiz bir rahmetle rubûbiyet eder. Rubûbiyetinde bu derece rahîmâne bir şefkat, hiç kabil midir ki; mahlûkatın en efdalinin en güzel duasını kabul etmesin! Bu hakikati “*On Dokuzuncu Söz*”de îzah ettiğim veçhile, şurada dahi mükerreren şöyle beyan edelim:

Ey nefsimle beraber beni dinleyen arkadaş! Hikâye-i temsilyede demiştik; bir adada bir içtima var... Bir Yâver-i Ekrem bir nutuk okuyor. Onun işaret ettiği hakikat şöyledir ki: Gel! Bu zamandan tecerrüt edip, fikren asr-ı saadete ve hayâlen Cezîretü'l-Arab'a gidiyoruz. Tâ ki, Resûl-i Ekrem'i vazife başında ve ubûdiyet içinde görüp, ziyâret ederiz. Bak! O Zât nasıl ki risâletıyla, hidâyetiyle saadet-i ebediyenin sebep-i husûlü ve vesile-i vusûlüdür; onun gibi ubûdiyetiyle ve duasıyla o saadetin sebep-i vücûdu ve cennetin vesile-i icâdidir.

İşte bak! O Zât öyle bir salât-ı kübrâda, bir ibadet-i ulyâda saadet-i ebediye için dua ediyor ki, güya bu cezîre, belki bütün arz, O'nun azametli namazıyla namaz kılar, niyaz eder. Çünkü ubûdiyeti ise; O'na ittiba eden ümmetin ubûdiyetini tazammun ettiği gibi, muvafakat sırrıyla bütün enbiyânın sırr-ı ubûdiyetini tazammun eder.

Hem o salât-ı kübrâyı öyle bir cemaat-ı uzmâda kılar, niyaz ediyor ki; güya benîâdem'in, Hazreti Âdem'den asrımıza belki kıyâmete kadar bütün nûrânî ve kâmil insanlar, O'na tebaiyetle iktida edip duasına âmîn derler.^{1(Hâşiyeye)}

Bak! Hem öyle bekâ gibi bir hâceti âmme için dua ediyor ki; değil ehl-i arz, belki ehl-i semâvât, belki bütün mevcudat niyazına iştirak edip lisân-ı hâl ile: “Oh, evet yâ Rabbenâ! Ver. Duasını kabul et. Biz de istiyoruz..” diyorlar.

Hem bak! Öyle hazinâne, öyle mahbûbâne, öyle müştâkâne, öyle tazarrûkârâne saadet-i bâkiye istiyor ki;² bütün kâinatı ağılattırıp, duasına iştirak ettiriyor.

^{1(Hâşiyeye)} Evet, münâcât-ı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) zamanından şimdiye kadar bütün ümmetin bütün salâtları ve salavâtları O'nun duasına bir âmîn-i dâimî ve bir iştirâk-i umumîdir. Hattâ O'na getirilen her bir salavât dahi, O'nun duasına birer âmîndir ve ümmetin her bir ferdi, her bir namazın içinde O'na salât ve selâm getirmek^{*1} ve kametten sonra Şâfiî'lerin O'na dua etmesi;^{*2} O'nun saadet-i ebediye hususundaki duası; gayet kuvvetli ve umumî bir âmîndir. İşte bütün beşerin fitrat-ı insâniyet lisân-ı hâliyle, bütün kuvvetiyle istediği bekâ ve saadet-i ebediye; o nev-i beşer nâmına, Zât-ı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) istiyor ve beşerin nûrânî kısmı, O'nun arkasında âmîn diyorlar. Acaba hiç mümkün müdür ki; şu dua, kabule karîn olmasın!

^{*1} Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre* (33) 10, *enbiyâ* 10, *deavât* 31, 32; Müslim, *salât* 65-69.

^{*2} Bkz.: en-Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn* s.9.

² Bkz.: Tirmizî, *deavât* 30.

Bak! Hem öyle bir maksad, öyle bir gaye için saadet isteyip, dua ediyor ki; insanı ve bütün mahlûkatı esfel-i sâfilîn olan fenâ-yı mutlaka sukuttan, kıymetsizlikten, faydasızlıktan, abesiyetten; âlâ-yı illiyîn olan kıymete, bekâya, ulvî vazifeye, mektûbât-ı samedâniye olması derecesine çıkarıyor.

Bak! Hem öyle yüksek bir fizâr-ı istimdatkârâne ile istiyor ve öyle tatlı bir niyaz-ı istirhamkârâne ile yalvarıyor ki; güya bütün mevcudata, semâvâta, arşa işittirip, vecde getirip duasına; “Âmin, Allahümme âmîn...” dedirtiyor.¹(Hâşiyeye)

Bak! Hem öyle Semî’ ve Kerîm bir Kadîr’den, öyle Basîr ve Rahîm bir Alîm’den saadet ve bekâyı istiyor ki; bilmüşâhede en gizli bir zihayatin en gizli bir arzusunu, en hafî bir niyazını görür, işitir, kabul eder, merhamet eder. Lisân-ı hâl ile de olsa icabet eder. Öyle sûret-i hakîmâne, basîrâne, rahîmânede verir ve icabet eder ki; şüphe bırakmaz, o terbiye ve tedbir; öyle Semî’ ve Basîr’e mahsus, öyle bir Kerîm ve Rahîm’e hasdır...

Acaba, bütün benîâdem’i arkasına alıp şu arz üstünde durup, Arş-ı Âzam’a müteveccihen el kaldırıp, nev-i beşerin hulâsa-yı ubûdiyetini câmi hakikat-i ubûdiyet-i Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) içinde dua eden, şu şeref-i nev-i insan ve ferîd-i kevn ü zaman olan Fahr-i Kâinat ne istiyor, dinleyelim:

Bak! Kendine ve ümmetine saadet-i ebediye istiyor. Bekâ istiyor. Cennet istiyor. Hem, mevcudat aynalarında cemâllerini gösteren bütün esmâ-yı kudsiye-i ilâhiye ile beraber istiyor. O esmâdan şefaata talep ediyor; görüyorsun.

¹(Hâşiyeye) Evet şu âlemin Mutasarrıf’ı, bütün tasarrufatı bilmüşâhede suurâne, alîmâne, hakîmâne olduğu hâlde; hiçbir cihetle mümkün değildir ki; o Mutasarrıf, kendi masnûâtı içinde en mümtaz bir ferdin harekâtına şuuru ve itilâi bulunmasın.

Hem hiçbir cihetle mümkün değildir ki; o Mutasarrıf-ı Alîm, o ferd-i mümtâzın harekâtına ve deavâtına (dualarına) itilâi bulunduğu hâlde ona karşı lâkayd kalsın, ehemmiyet vermesin.

Hem hiçbir cihetle mümkün değildir ki; o Mutasarrıf-ı Kadîr-i Rahîm; onun dualarına lâkayd kalmadığı hâlde, o duaları kabul etmesin.

Evet Zât-ı Ahmediye’nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) nûruyla âlemin şekli değişti. İnsan ve bütün kâinatın mâhiyet-i hakikiyeleri o nur, o ziyâ ile inkişaf etti ve göründü ki: Şu kâinatın mevcudatı; esmâ-yı ilâhiyeyi okutan birer mektubat-ı samedâniye, birer muvazzaf memur ve bekâya mazhar kıymettar ve mânidâr birer mevcuttur. Eğer o nur olmasa idi, mevcudat fenâ-yı mutlaka mahkûm ve kıymetsiz, mânâsız, faydasız, abes, karmakarışık, tesadüf oyuncağı bir zulmet-i evhâm içinde kalırdı.

İşte şu sırdandır ki: İnsanlar Zât-ı Ahmediye’nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) duasına âmîn dedikleri gibi, arş ve ferş ve serâdan süreyyâya kadar bütün mevcudat onun nûruyla iftihâr edip, alâkadarlık gösteriyorlar. Zâten ubûdiyet-i Ahmediye’nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) ruhu, duadır. Belki kâinatın harekâtı ve hidemâtı, bir nevi duadır. Meselâ: Bir çekirdeğin hareketi; Hâlık’ından, bir ağaç olmasına bir nevi duadır.

Eğer âhiretin hesapsız esbâb-ı mûcibesi, delâil-i vücûdu olmasa idi; yalnız şu Zât'ın tek duası, baharımızın îcâdı kadar Hâlık-ı Rahîm'in kudretine hafif gelen şu cennetin binasına sebebiyet verecekti.¹(Hâşiye-1)

Evet, baharımızda yeryüzünü bir maşher eden, yüz bin haşir nümûnele-ri ni îcâd eden Kadîr-i Mutlak'a cennetin îcâdı nasıl ağır olabilir!

Demek, nasıl ki O'nun risâleti, şu dâr-ı imtihanın açılmasına sebebiyet verdi, *لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلاكَ*,² sırrına mazhar oldu. Onun gibi, ubûdiye-ti dahi, öteki dâr-ı saadetin açılmasına sebebiyet verdi.

Acaba hiç mümkün müdür ki; bütün akılları hayrette bırakan şu intizâm-ı âlem ve geniş rahmet içinde kusursuz hüsn-ü sanat, misilsiz cemâl-i rubûbiyet; o duaya icabet etmemekle böyle bir çirkinliği, böyle bir merhametsizliği, böyle bir intizamsızlığı kabul etsin! Yâni, en cüz'î, en ehemmiyetsiz arzuları, sesleri ehemmiyetle işitip îfa etsin, yerine getirsin.. en ehemmiyetli, lüzumlu arzuları ehemmiyetsiz görüp işitmesin, anlamasın, yapmasın! Hâşâ ve kellâ.. yüz bin defa hâşâ!.. Böyle bir cemâl, böyle bir çirkinliği kabul edip çirkin olamaz.³(Hâşiye-2)

Demek, Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtu vesselâm*), risâletiyle dünyanın kapısını açtığı gibi, ubûdiyetiyle de âhiretin kapısını açar.

عَلَيْهِ صَلَوَاتُ الرَّحْمَنِ مِلءُ الدُّنْيَا وَدَارِ الْجِنَانِ، اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ ذَلِكَ الْحَبِيبِ الَّذِي هُوَ سَيِّدُ الْكُونَيْنِ وَفَخْرُ الْعَالَمِينَ وَحَيَاةُ الدَّارَيْنِ وَوَسِيلَةُ السَّعَادَتَيْنِ وَذُو الْحَاجَاتَيْنِ وَرَسُولُ الثَّقَلَيْنِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ وَعَلَى إِخْوَانِهِ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ آمِينَ⁴

¹(Hâşiye-1) Evet âhirete nisbeten gayet dar bir sayfa hükmünde olan rûy-u zeminde hadd ü hesab gelmeyen hârika sanat nümûnelerini ve haşir ve kıyâmetin misâllerini göstermek ve üç yüz bin kitab hükmünde olan muntazam envâ-ı masnûâtı, o tek sayfada kemal-i intizam ile yazıp dercetmek; elbette geniş olan âlem-i âhirette latîf ve muntazam cennetin binasından ve icadından daha müşküldür. Evet cennet bahardan ne kadar yüksek ise, o derece bahar bahçelerinin hilkatı, o cennetten daha müşküldür ve hayretfezâdır denilebilir.

² "Sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım." (Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.385; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/214). Ayrıca yakın ifadeler için bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemû'l-evsat* 6/314; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/672.

³(Hâşiye-2) Evet inkilâb-ı hakâik, ittifâken muhâldir ve inkilâb-ı hakâik içinde muhâl-ender-muhâl, bir zıd kendi zıddına inkilâbıdır ve bu inkilâb-ı ezdad içinde bilbedahe bin derece muhâl şudur ki: Zıd, kendi mâhiyetinde kalmakla beraber, kendi zıddının aynı olsun. Meselâ: Nihayetsiz bir cemâl; hakikî cemâl iken, hakikî çirkinlik olsun. İşte şu misâlimizde meşhûd ve kat'iyyü'l-vücûd olan bir cemâl-i rubûbiyet; cemâl-i rubûbiyet mâhiyetinde daim iken, ayn-ı çirkinlik olsun. İşte dünyada muhâl ve bâtl misâllerin en acıbidir.

⁴ Rahmân olan Cenâb-ı Hakk'ın (*cellê celâlihi*), dünya ve cennetler dolusu rahmeti, Peygamber Efendimiz'in (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*) üzerine olsun. Allahım! Kulun ve Resûlün olan, iki cihanın efendisi ve iki âlemin medar-ı iftihârı ve iki dünyanın hayatı ve iki cihan saadetinin vesilesi ve zülcenâheyn ve cin ve insanın peygamberi olan şu Habîbine, bütün âl ve ashabına ve nebi ve Resûl kardeşlerine salât ve selâm et, âmin...

Altıncı Hakikat

Bâb-ı haşmet ve sermediyet olup, ism-i Celîl ve Bâkî cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; bütün mevcudatı güneşlerden, ağaçlardan zerrelere kadar emirber nefer hükmünde teshîr ve idare eden bir haşmet-i rubûbiyet; şu misâfirhâne-i dünyada muvakkat bir hayat geçiren perişan fâniler üstünde dursun, sermedi, bâkî bir daire-i haşmet ve ebedî, âlî bir medar-ı rubûbiyeti icâd etmesin!

Evet şu kâinata görünen mevsimlerin değişmesi gibi haşmetli icraât.. ve seyyârâtın tayyâre-misâl hareketleri gibi azametli harekât.. ve arzı insana beşik, güneşi halka lâmba yapmak gibi dehşetli teshirat.. ve ölmüş, kurumuş küre-i arzı diriltmek, süslendirmek gibi geniş tahvilât gösteriyor ki; perde arkasında böyle muazzam bir rubûbiyet var; muhteşem bir saltanatla hükmediyor. Böyle bir saltanat-ı rubûbiyet, kendine lâyıq bir raiyyet ister ve şâyeste bir mazhar ister.

Hâlbuki görüyorsun; mâhiyetçe en câmi ve mühim raiyyeti ve bendeleri, şu misâfirhâne-i dünyada perişan bir sûrette muvakkaten toplanmışlar. Misafirhâne ise, her gün dolar, boşalır.

Hem bütün raiyyet, tecrübe-i hizmet için şu meydan-ı imtihanında muvakkaten bulunuyorlar. Meydan ise, her saat tebeddül eder.

Hem, bütün o raiyyet, Sâni-i Zülcelâl'in kıymettar ihsânâtının nümûnelerini ve hârika sanat antikalarını çarşı-î âlem sergilerinde, ticaret nazarında temâşâ etmek için, şu teşhîrgâhta birkaç dakika durup seyrediyorlar; sonra kayboluyorlar. Şu meşher ise, her dakika tahavvül ediyor. Giden gelmez, gelen gider. İşte bu hâl ve şu vaziyet kat'î gösteriyor ki: Şu misafirhâne ve şu meydan ve şu meşherlerin arkasında; o sermedi saltanata medar ve mazhar olacak dâimî saraylar, müstemir meskenler, şu dünyada gördüğümüz nümûnelerin ve sûretlerin en hâlis ve en yüksek asıllarıyla dolu, bağ ve hazineleri vardır. Demek, burada çabalamak, onlar içindir. Şurada çalıştırır, orada ücret verir. Herkesin istidâdına göre –eğer kaybetmezse– orada bir saadeti vardır. Evet, öyle sermedi bir saltanat, muhâldir ki; şu fâniler ve zâil zeliller üstünde dursun...

Şu hakikate, şu temsil dürbünüyle bak ki: Meselâ, sen yolda gidiyorsun. Görüyorsun ki, yol içinde bir han var. Bir büyük zât, o hanı, kendine gelen

misafirlerine yapmış. O misafirlerin bir gece tenezzüh ve ibretleri için, o hanın tezyinâtına milyonlar altınlar sarf ediyor.

Hem, o misafirler, o tezyinâttan pek azı ve az bir zamanda bakıp, o nîmetlerden pek az bir vakitte, az bir şey tadıp, doymadan gidiyorlar. Fakat, her misafir, kendine mahsus fotoğrafıyla, o handaki şeylerin sûretlerini alıyorlar. Hem, o büyük zâtın hizmetkârları da, misafirlerin sûret-i muamelelerini gayet dikkat ile alıyorlar ve kaydediyorlar. Hem, görüyorsun ki; o zât, her günde, o kıymetli tezyinâtın çoğunu tahrip eder. Yeni gelecek misafirlere, yeni tezyinâtı îcâd eder.

Bunu gördükten sonra hiç şüphelenir mi ki: Bu yolda bu hanı yapan zâtın; dâimî, pek âlî menzilleri, hem tükenmez pek kıymetli hazineleri.. hem müstemir, pek büyük bir sehâveti vardır. Şu handa gösterdiği ikram ile, misafirlerini, kendi yanında bulunan şeylere iştihalarını açıyor. Ve onlara hazırladığı hediyelere, rağbetlerini uyandırıyor.

Aynen onun gibi, şu misâfirhâne-i dünyadaki vaziyeti, sarhoş olmadan dikkat etsen; şu “**Dokuz Esas**”ı anlarsın:

Birinci Esas: Anlarsın ki; o han gibi bu dünya dahi kendi için değil.. kendi kendine de bu sûreti alması muhâldir. Belki, kâfile-i mahlûkatın gelip konmak ve göçmek için dolup boşalan, hikmetle yapılmış bir misâfirhânesidir.

İkinci Esas: Hem anlarsın ki; şu hanın içinde oturanlar misafirlerdir. Onların Rabb-i Kerîm’i onları dâru’s-selâma davet eder.¹

Üçüncü Esas: Hem anlarsın ki; şu dünyadaki tezyinât, yalnız telezüz ve ya tenezzüh için değil. Çünkü; bir zaman lezzet verse, firâkıyla birçok zaman elem verir. Sana tattırır, iştihanı açar, fakat doyurmaz. Çünkü; ya onun ömrü kısa, ya senin ömrün kısadır. Doymaya kâfi değil... Demek; kıymeti yüksek, müddeti kısa olan şu tezyinât, ibret içindir.²(Hâşiyeye) Şükür içindir. Usûl-ü dâimîsine teşvik içindir. Başka, gayet ulvî gayeler içindir.

¹ Bkz.: Yûnus sûresi, 10/25; En’âm sûresi, 6/127.

²(Hâşiyeye) Evet, madem her şeyin kıymeti ve dekâik-i sanatı gayet yüksek ve güzel olduğu hâlde; müddeti kısa, ömrü azdır. Demek, o şeyler nümünelerdir. Başka şeylerin sûretleri hükümdedirler. Ve madem, müşterilerin nazarlarını, asıllarına çeviriyorlar gibi bir vaziyet vardır. Öyle ise, elbette şu dünyadaki o çeşit tezyinât; bir Rahmân-ı Rahîm’in rahmetiyle, sevdiği ibâdına hazırladığı niam-ı cennetin nümüneleridir, denilebilir ve öyledir.

Dördüncü Esas: Hem anlarsın ki; şu dünyadaki müzeyyenat ise,^{1(Hâşiye)} cennette ehl-i îmân için rahmet-i Rahmân'la iddihar olunan nîmetlerin nümûneleri, sûretleri hükmündedir.

Beşinci Esas: Hem anlarsın ki; şu fânî masnûât fenâ için değil, bir parça görünüp mahvolmak için yaratılmamışlar. Belki, vücutta kısa bir zaman toplanıp, matlûb bir vaziyet alıp; tâ sûretleri alınsın, timsâlleri tutulsun, mânâları bilinsin, neticeleri zaptedilsin... Meselâ, ehl-i ebed için dâimî manzaralar nescedilsin. Hem, âlem-i bekâda başka gayelere medar olsun.

Eşya bekâ için yaratıldığını, fenâ için olmadığını; belki, sûreten fenâ ise de, tamam-ı vazife ve terhis olduğu bununla anlaşılıyor ki; fânî bir şey bir cihetle fenâyâ gider, çok cihetlerle bâkî kalır.

^{1(Hâşiye)} Evet, her şeyin vücudunun müteaddit gayeleri ve hayatının müteaddit neticeleri vardır. Ehl-i dalâletin tevehhüm ettikleri gibi dünyaya, nefislerine bakan gayelere münhasır değildir. Tâ, abesiyet ve hikmetsizlik içine girebilsin.

Belki her şeyin gâyat-ı hükmü ve netâic-i hayatı üç kısımdır:

•Birincisi ve en ulvîsi: Sâni'ine bakar ki; o şeye taktığı hârîka-yı sanat murassaâtını, Şâhid-i Ezeli'nin nazarına resm-i geçit tarzında arz etmektedir ki, o nazara bir ân-ı seyyâle yaşamak kâfi gelir. Belki; vücûda gelmeden, bilkuvve niyet hükmünde olan istidâdî yine kâfidir, işte, serîü'z-zevâl latif masnûât ve vücûda gelmeyen, yâni sünbül vermeyen, birer hârîka-yı sanat olan çekirdekler, tohumlar şu gayeyi bitemâmiha verir. Faydasızlık ve abesiyet onlara gelmez. Demek her şey; hayatıyla, vücûduyla Sâni'inin mucizât-ı kudretini ve âsâr-ı sanatını teşhir edip, Sultan-ı Zülcelâl'in nazarına arz etmek birinci gayesidir.

•İkinci kısım gaye-i vücüt ve netice-i hayat: Zîşuura bakar. Yâni, her şey, Sâni-i Zülcelâl'in birer mektub-u hakâik-nümâ, birer kaside-i letâfet-nümâ, birer kelime-i hikmet-edâ hükmündedir ki; melâike ve cin ve hayvanın ve insanın enzârına arz eder.. mütâlaaya davet eder. Demek, ona bakan her zîşuura, ibret-nümâ bir mütâlaagâhdır.

•Üçüncü kısım gaye-i vücüt ve netice-i hayat: O şeyin nefisine bakar ki; telezüz ve tenezüz ve bekâ ve rahatla yaşamak gibi cüz'î neticelerdir.

Meselâ: Azîm bir sefine-i sultânîyede bir hizmetkârın dümencilik ettiği gayesi; sefine itibarıyla yüzde birisi kendisine, ücret-i cüz'îyesine ait, doksan dokuzu sultana ait olduğu gibi; her şeyin nefisine ve dünyaya ait gayesi bir ise, Sâni'ine ait doksan dokuzdur.

İşte bu teaddüd-ü gâyattandır ki; birbirine zıt ve münâfi görünen hikmet ve iktisat, cûd ve sehâ ve bilhassa nihayetsiz sehâ ile sırr-ı tevfiği şudur ki: Birer gaye nokta-yı nazarında cûd ve sehâ hükmeder. İsm-i Cevâd tecelli eder. Meyveler, hubûblar, o tek gaye nokta-yı nazarında bigayr-ı hisâbdır. Nihayetsiz cûdu gösteriyor. Fakat, umum gayeler nokta-yı nazarında, hikmet hükmeder, ism-i Hakîm tecelli eder. Bir ağacın ne kadar meyveleri var, belki her meyvenin o kadar gayeleri vardır ki; beyan ettiğimiz üç kısma tefrik edilir. Şu umum gayeler, nihayetsiz bir hikmeti ve iktisadî gösteriyor. Zıt gibi görünen nihayetsiz hikmet, nihayetsiz cûd ile, sehâ ile içtima ediyor.

Meselâ: Asker ordusunun bir gayesi, temin-i âsâyıştır. Bu gayeye göre ne kadar asker istersen var ve hem pek fazladır. Fakat, hıfz-ı hudut ve mücâhede-i âdâ gibi sâir vazifeler için, bu mevcut ancak kâfi gelir. Kemâl-i hikmetle muvâzenededir, işte hükûmetin hikmeti, haşmet ile içtima ediyor. O hâlde, o askerlikte fazlalık yoktur denilebilir...

Meselâ; kudret kelimelerinden olan şu çiçeğe bak ki; kısa bir zamanda o çiçek tebessüm edip bize bakar der-akab, fenâ perdesinde saklanır. Fakat, senin ağzından çıkan kelime gibi o gider; fakat, binler misâllerini kulaklara tevdi eder. Dinleyen akıllar adedince, mânâlarını akıllarda ibkâ eder. Çünkü vazifesi olan ifade-i mânâ bittikten sonra kendisi gider. Fakat, onu gören her şeyin hafızasında zâhirî sûretini ve her bir tohumunda mânevî mâhiyetini bırakıp öyle gidiyor. Güya her hafıza ile her tohum, hıfz-ı zîneti için birer fotoğraf ve devam-ı bekâsı için birer menzildirler.

En basit mertebe-i hayatta olan masnû' böyle ise, en yüksek tabaka-yı hayatta ve ervâh-ı bâkiye sahibi olan insan; ne kadar bekâ ile alâkadar olduğu anlaşılır. Çiçekli ve meyveli koca nebâtâtın bir parça ruha benzeyen her birinin kanun-u teşekkülâtı, timsâl-i sûreti zerrecikler gibi tohumlarda kemâl-i intizamla, dağdağalı inkılâblar içinde ibkâ ve muhafaza edilmesiyle; gayet cemiyetli ve yüksek bir mâhiyete mâlik, haricî bir vücut giydirilmiş, zîşuur, nûrânî bir kanun-u emrî olan rûh-u beşer, ne derece bekâ ile merbut ve alâkadar olduğu anlaşılır.

Altıncı Esas: Hem anlarsın ki; insan, ipi boğazına sarılıp, istediği yerde otlamak için başıboş bırakılmamıştır; belki, bütün amellerinin sûretleri alınıp yazılır ve bütün fiillerinin neticeleri muhasebe için zaptedilir.¹

Yedinci Esas: Hem anlarsın ki; güz mevsiminde; yaz, bahar âleminin güzel mahlûkatının tahribatı îdam değil; belki, vazifelerinin tamamıyla terhisatıdır.²(Hâşiye) Hem, yeni baharda gelecek mahlûkata yer boşaltmak için tefrîğâttır ve yeni vazifedârlar gelip konacak ve vazifedar mevcudatın gelmesine yer hazırlamaktır ve ihzârâttır. Hem zîşuura vazifesini unutturan gafletten ve şükrünü unutturan sarhoşluktan îkazât-ı sübhâniyedir.

Sekizinci Esas: Hem anlarsın ki; şu fânî âlemin sermedî Sâni'i için başka ve bâkî bir âlemi var ki, ibâdını oraya sevk ve ona teşvik eder.

Dokuzuncu Esas: Hem anlarsın ki; öyle bir Rahmân, öyle bir âlemde, öyle has ibâdına, öyle ikramlar edecek, ne göz görmüş, ne kulak işitmiş, ne kalb-i beşere hutûr etmiştir.³ Âmennâ...

¹ Bkz.: Kehf sûresi, 18/49; Kaf sûresi, 50/17-18; İnfîtâr sûresi, 82/10-12.

²(Hâşiye) Evet, rahmetin erzak hazinelerinden olan bir şecerenin uçlarında ve dallarının başlarındaki meyveler, çiçekler, yapraklar ihtiyar olup, vazifelerinin hitama ermesiyle gitmelidirler; tâ, arkalarından akıp gelenlere kapı kapanmasın. Yoksa, rahmetin vüs'atine ve sâir ihvanlarının hizmetine sed çekilir. Hem kendileri, gençlik zevâliyle hem zelil, hem perişan olurlar.

İşte bahar dahi, mahşer-nümâ bir meyvedar ağaçtır. Her sıradaki insan âlemi, ibret-nümâ bir şecedir. Arz dahi, mahşer-i acâib bir şecere-i kudrettir. Hattâ dünya dahi, meyveleri âhiret pazarına gönderilen bir şecere-i hayret-nümâdır.

³ Bkz.: Secde sûresi, 32/17; Zuhur sûresi, 43/71; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 8, *tefsîru sûre* (32) 1, *tevhid* 35;

Yedinci Hakikat

Bâb-ı hıfz ve hafiziyet olup, İsm-i Hafız ve Rakib'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; gökte, yerde, karada, denizde; yaş-kuru, küçük-büyük, âdi-âli her şeyi, kemâl-i intizam ve mîzan içinde muhafaza edip, bir türlü muhasebe içinde neticelerini eleyen bir hafiziyet; insan gibi büyük bir fıtratta, hilâfet-i kübrâ gibi bir rütbede,¹ emânet-i kübrâ² gibi büyük vazifesi olan beşerin, rubûbiyet-i âmmeye temas eden amelleri ve fiilleri muhafaza edilmesin! Muhasebe eleğinden geçirilmesin! Adalet terazisinde tartılsın! Şâyeste ceza ve mükâfat çekmesin! Hayır, asla!..

Evet, şu kâinatı idare eden Zât, her şeyi nizam ve mîzan içinde muhafaza ediyor. Nizam ve mîzan ise; ilim ile hikmet ve irâde ile kudretin tezahürüdür. Çünkü görüyoruz, her masnû'; vücûdunda, gayet muntazam ve mevzûn yaratılıyor. Hem, hayatı müddetince değiştirdiği sûretler dahi, birer intizamlı olduğu hâlde, hey'et-i mecmuası da bir intizam tahtındadır.

Zîrâ görüyoruz ki: Vazifesinin bitmesiyle ömrüne nihayet verilen ve şu âlem-i şehâdetten göçüp giden her şeyin; Hafız-i Zülcelâl, birçok sûretlerini elvâh-ı mahfûza hükmünde olan³(Hâşiyeye) hâfızalarda ve bir türlü misâli aynalarda hıfzedip, ekser tarihçe-i hayatını çekirdeğinde, neticesinde nakşedip yazıyor. Zâhir ve bâtın aynalarda ibka ediyor. Meselâ: Beşerin hâfızası, ağacın meyvesi, meyvenin çekirdeği, çiçeğin tohumu, kanun-u hafiziyetin azamet-i ihâtasını gösteriyor.

Görmüyor musun ki: Koca baharın hep çiçekli, meyveli bütün mevcudatı ve bunların kendilerine göre bütün sahâif-i âmâli ve teşkilâtının kanunları ve sûretlerinin timsâlleri; mahdud bir miktar tohumcuklar içlerinde yazarak, muhafaza ediliyor. İkinci bir baharda, onlara göre bir muhasebe içinde sayfa-yı amellerini neşredip, kemal-i intizam ve hikmet ile koca diğer bir bahar âlemini meydana getirmekle; hafiziyetin ne derece kuvvetli ihâta ile cereyan ettiğini gösteriyor. Acaba geçici, âdi, bekâsız, ehemmiyetsiz şeylerde böyle muhafaza edilirse, âlem-i gaybda, âlem-i âhirette, âlem-i ervâhta rubûbiyet-i âmmede mühim semere veren beşerin amelleri hıfz içinde gözetilmek sûretiyle, ehemmiyetle zaptedilmemesi kabil midir! Hayır ve asla!..

Müslim, *imân* 312, *cennet* 2-5.

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi, 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtr sûresi, 35/39.

² Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

³(Hâşiyeye) Yedinci Sûret'in hâşiyesine bak.

Evet şu hafiziyetin bu sûrette tecellisinden anlaşılıyor ki: Şu mevcudatın Mâlik'i, mülkünde cereyan eden her şeyin inzibatına büyük bir ihtimamı var. Hem, hâkimiyet vazifesinde nihayet derecede dikkat eder. Hem, rubûbiyet-i saltanatında gayet ihtimamı gözetir. O derece ki, en küçük bir hâdiseyi, en ufak bir hizmeti yazar, yazdırır. Mülkünde cereyan eden her şeyin sûretini müteaddit şeylerde hıfzeder.

Şu hafiziyet işaret eder ki: Ehemmiyetli bir muhasebe-i âmâl defteri açılacak ve bilhassa mâhiyetçe en büyük, en mükerrerem, en müşerref bir mahlûk olan insanın büyük olan amelleri, mühim olan fiilleri; mühim bir hesap ve mîzana girecek, sayfa-yı amelleri neşredilecek.

Acaba, hiç kabil midir ki; insan, hilâfet¹ ve emânetle² mükerrerem olsun, rubûbiyetin külliyat-ı şuûnuna şahit olarak kesret dairelerinde, vahdâniyet-i ilâhiyenin dellâllığını ilân etmekle, ekser mevcudatın tesbihât ve ibadetlerine müdâhale edip zâbitlik ve müşâhitlik derecesine çıksın da; sonra kabre gidip, rahatla yatsın ve uyandırılmasın! Küçük-büyük her amellerinden suâl edilmesin! Mahşer'e gidip mahkeme-i kübrâyı görmesin! Hayır ve asla!..

Hem, bütün gelecek zamanda olan^{3(Hâşiye)} mümkünâta kâdir olduğuna, bütün geçmiş zamandaki mucizât-ı kudreti olan vukûâtı şehâdet eden ve kıyâmet

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi, 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Nemi sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

² Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

^{3(Hâşiye)} Evet, zaman-ı hâzirdan, tâ ibtidâ-yı hilkat-i âleme kadar olan zaman-ı mâzi, umumen vukûâttır. Vücûda gelmiş her bir günü, her bir senesi, her bir asrı; birer satırdır, birer sayfadır, birer kitaptır ki, kalem-i kader ile tersim edilmiştir. Dest-i kudret, mucizât-ı âyâtını onlarda kemâl-i hikmet ve intizam ile yazmıştır. Şu zamandan tâ kıyâmete, tâ cennete, tâ ebede kadar olan zaman-ı istikbâl; umumen imkânattır. Yâni, mazi vukûâttır, istikbâl imkânattır.

İşte o iki zamanın iki silsilesi birbirine karşı mukabele edilse; nasıl ki dünkü günü halkan ve o güne mahsus mevcudatı îcad eden Zât; yarınki günü mevcudatıyla halketmeye muktedir olduğu hiçbir vecihle şüphe götürmez. Öyle de, şüphe yoktur ki; şu meydan-ı garâib olan zaman-ı mâzinin mevcudatı ve hârikaları, bir Kadîr-i Zülcelâl'in mucizâtıdır. Kat'î şehâdet ederler ki, o Kadîr, bütün istikbâlin, bütün mümkünâtın îcadına, bütün acâibinin izharına muktedirdir.

Evet, nasıl ki, bir elmayı halkedecek; elbette dünyada bütün elmaları halketmeye ve koca baharı îcad etmeye muktedir olmak gerektir. Baharı îcad etmeyen, bir elmayı îcad edemez. Zira o elma, o tezgâhta dokunuyor. Bir elmayı îcad eden, bir baharı îcad edebilir. Bir elma; bir ağacın, belki bir bahçenin, belki bir kâinatın misâl-i musağğardır. Hem sanat itibarıyla koca ağacın bütün tarih-i hayatını taşıyan elmanın çekirdeği itibarıyla öyle bir hârîka-yı sanattır ki; onu öylece îcad eden, hiçbir şeyden âciz kalmaz. Öyle de, bugünü halkeden, kıyâmet gününü halkedebilir ve baharı îcad edecek, haşrin îcadına muktedir bir Zât olabilir. Zaman-ı mazinin bütün âlemlerini zamanın şeridine kemâl-i hikmet ve intizam ile takıp gösteren; elbette istikbâl şeridine dahi başka kâinatı takıp gösterebilir ve gösterecektir.

ve haşre pek benzeyen kış ile baharı her vakit bilmüşâhede îcâd eden bir Kadîr-i Zülcelâl'den, insan nasıl ademe gidip kaçabilir, toprağa girip saklanabilir.

Madem bu dünyada ona lâyük muhasebe görülüp hüküm verilmiyor. *Elbette bir mahkeme-i kübrâ, bir saadet-i uz mâya gidecektir.*

Şekizinci Hakikat

Bâb-ı vaad ve vaîd'dir. İsm-i Cemîl ve Celîl'in cilbesidir.

Hiç mümkün müdür ki; Alîm-i mutlak ve Kadîr-i mutlak olan, şu masnûâtın Sâni'i; bütün enbiyânın tevâtürle haber verdikleri ve bütün siddîkîn ve evliyânın icmâ ile şehâdet ettikleri mükerrer vaad ve vaîd-i ilâhîsini yerine getirmeyip, –hâşâ– acz ve cehlini gösterebilir. Hâlbuki; vaad ve vaîdinde bulunduğu emirler, kudretine hiç ağır gelmez; pek hafif ve pek kolay... Geçmiş baharın hesapsız mevcudatını gelecek baharda kısmen aynen¹(Hâşiye-1) kısmen mislen²(Hâşiye-2) iadesi kadar kolaydır.

İfâ-yı vaad ise; hem bize, hem her şeye, hem kendisine, hem saltanat-ı rubûbiyetine pek çok lâzımdır.

Hulfü'l-vaad ise; hem izzet-i iktidarına zıttır, hem ihâta-yı ilmiyesine mü-nâfidir. Zîrâ hulfü'l-vaad, ya cehilden, ya aczden gelir.

Ey münkir! Bilir misin ki; küfür ve inkârın ile ne kadar ahmakça bir cinâyet işliyorsun ki; kendi yalancı vehmini, hezeyâncı aklını, aldatıcı nefsini tasdik edip, hiçbir veçhile, hulf ve hilâfa mecburiyeti olmayan ve hiçbir veçhile, hilâf O'nun izzetine ve haysiyetine yakışmayan ve bütün görünen şeyler ve işler, sıdkına ve hakkâniyetine şehâdet eden bir Zât'ı tekzip ediyorsun! Nihayetsiz küçüklük içinde nihayetsiz büyük cinâyet işliyorsun! Elbette, ebedî, büyük cezaya müstehak olursun. Bâzı ehl-i cehennem bir dişi, dağ kadar olması; cinâyetinin büyüklüğüne bir mikyas olarak haber verilmiş.³ Misâlin şu yolcuya benzer ki; güneşin ziyâsından gözünü kapar, kafası içindeki hayâline

---

Kaç Söz'lerde, bilhassa Yirmi İkinci Söz'de gayet kat'î isbat etmişiz ki: *"Her şeyi yapamayan hiçbir şeyi yapamaz ve bir tek şeyi halkeden her şeyi yapabilir. Hem, eşyanın îcadı bir tek Zât'a verilse, bütün eşya, bir tek şey gibi kolay olur ve sühûlet peydâ eder; eğer müteaddit esbâba verilse ve kesrete isnad edilse, bir tek şeyin îcadı, bütün eşyanın îcadı kadar müşkülâtlı olur ve imtinâ' derecesinde suûbet peydâ eder..."*

¹ (Hâşiye-1) Ağaç ve otların kökleri gibi...

² (Hâşiye-2) Yapraklar, meyveler gibi...

³ Bkz.: Müslim, *cennet* 44; Tirmizî, *cehennem* 3; İbni Mâce, *zühd* 38; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/26, 328, 334, 537, 3/29, 366.

bakar; vehmi, bir yıldız böceği gibi kafa fenerinin ışığıyla dehşetli yolunu ten-
vir etmek istiyor.

Madem şu mevcudat, hak söyleyen sâdik kelimeleri; şu hâdisât-ı kâinat, doğru söyleyen nâtik âyetleri olan Cenâb-ı Hak vaad etmiş. Elbette yapacaktır. *Bir mahkeme-i kübrâ açacaktır. Bir saadet-i uz mâ verecektir.*

Dokuzuncu Hakikat

*Bâb-ı ihya ve imâtedir. İsm-i Hayy-ı Kayyûm'un,
Muhÿî ve Mümît'in cilvesidir.*

Hiç mümkün müdür ki; ölmüş, kurumuş koca arzı ihya eden ve o ihya içinde her biri beşer haşri gibi acıb, üç yüz binden ziyâde envâ-ı mahlûkatı haşr ve neşredip kudretini gösteren.. ve o haşir ve neşir içinde nihâyet derecede karışık ve ihtilât içinde, nihâyet derecede imtiyaz ve tefrik ile ihata-yı ilmiyesini gösteren.. ve bütün semâvî fermanlarıyla beşerin haşrini vaadetmekle, bütün ibâdının enzârını saadet-i ebediyeye çeviren.. ve bütün mevcudâtı baş-başa, omuz-omuz, el-ele verdirip, emir ve iradesi dairesinde döndürüp birbirine yardımcı ve musahhar kılmakla azamet-i rubûbiyetini gösteren.. ve beşeri, şecere-i kâinatın en câmî ve en nâzik ve en nâzenîn, en nâzdar, en niyâzdar bir meyvesi yaratıp, kendine muhatap ittihaz ederek her şeyi ona musahhar kılmakla, insana bu kadar ehemmiyet verdiğini gösteren bir Kadîr-i Rahîm, bir Alîm-i Hakîm kıyâmeti getirmesin! Haşri yapmasın ve yapamasın! Beşeri ihya etmesin veya edemesin! Mahkeme-i kübrâyı açamasın! Cennet ve cehennemi yaratamasın! Hâşâ ve kellâ!..

Evet, şu âlemin Mutasarrıf-ı Zîşan'ı, her asırda, her senede, her günde bu dar, muvakkat rûy-u zeminde haşr-i ekberin ve meydan-ı kıyâmetin pek çok emsâlini ve numûnelerini ve işârâtını îcad ediyor.

Ezcümle: Haşr-i baharîde görüyoruz ki; beş-altı gün zarfında küçük ve büyük hayvanât ve nebâtâtın üç yüz binden ziyâde envâi haşredip neşrediyor. Bütün ağaçların, otların köklerini ve bir kısım hayvanları aynen ihya edip iade ediyor. Başkalarını aynıyet derecesinde bir misliyet suretinde îcad ediyor. Hâlbuki, maddeten farkları pek az olan tohumcuklar, o kadar karışmışken kemâl-i imtiyaz ve teşhîs ile o kadar sûrat ve vüs'at ve sühûlet içinde kemâl-i intizam ve mizan ile altı gün veya altı hafta zarfında ihya ediliyor. Hiç kabil midir ki, bu işleri yapan Zât'a bir şey ağır gelebilsin! Semâvât ve arzı altı günde halkedemesin! İnsanı bir sayha ile haşredemesin! Hâşâ!..

Acaba, mu'ciz-nümâ bir kâtip bulunsa; hurufları, ya bozulmuş veya mahvolmuş üç yüz bin kitabı, tek bir sayfada karıştırmaksızın, galatsız, sehivsiz, noksansız, hepsini beraber, gayet güzel bir surette bir saatte yazarsa; birisi sana dese: “Şu kâtip, kendi telif ettiği senin suya düşmüş olan kitabını yeniden, bir dakika zarfında hafızasından yazacak.” Sen diyebilir misin ki: “Yapamaz ve inanmam...”

Veyahut bir sultan-ı mucizekâr, kendi iktidarını göstermek için veya ibret ve tenezzüh için bir işaretle dağları kaldırır, memleketleri tebdil eder. Denizi karaya çevirdiğini gördüğün hâlde, sonra görsen ki büyük bir taş dereye yuvarlanmış, O zâtın kendi ziyâfetine davet ettiği misafirlerin yolunu kesmiş, geçemiyorlar. Biri sana dese: “O zât, bir işaretle o taşı, ne kadar büyük olursa olsun kaldıracak veya dağıtacak. Misafirlerini yolda bırakmayacak.” Sen desen ki: “Kaldırmaz veya kaldıramaz...”

Veyahut, bir zât bir günde, yeniden büyük bir orduyu teşkil ettiği hâlde, biri dese: “O zât bir boru sesiyle efrâdı, istirahat için dağılmış olan taburları toplar. Taburlar, nizamı altına girerler.” Sen desen ki: “İnanmam!” Ne kadar divanece hareket ettiğini anlarsın...

İşte şu üç temsili fehmettin ise, bak! Nakkâş-ı Ezelî, gözümüzün önünde kışın beyaz sayfasını çevirip, bahar ve yaz yeşil yaprağını açıp, rûy-u arzın sayfasında üç yüz binden ziyâde envâi, kudret ve kader kalemiyle ahsen-i suret üzere yazar. Birbiri içinde, birbirine karışmaz. Beraber yazar, birbirine mâni olmaz. Teşkilce, suretçe birbirinden ayrı, hiç şaşırtmaz, yanlış yazmaz.

Evet, en büyük bir ağacın ruh programını, bir nokta gibi en küçük bir çekirdekte dercedip, muhafaza eden Zât-ı Hakîm-i Hafîz, “Vefat edenlerin ruhlarını nasıl muhafaza eder.” denilir mi?

Ve küre-i arzı bir sapan taşı gibi çeviren Zât-ı Kadîr, âhirete giden misafirlerinin yolunda, “Nasıl bu arzı kaldıracak veya dağıtacak.” denilir mi?

Hem hiçten, yeniden bütün zîhayatın ordularını bütün cesedlerinin taburlarında kemâl-i intizamla zerrâtı, emr-i kün feyekûn¹ ile kaydedip yerleştiren, ordular îcad eden Zât-ı Zülcelâl, tabur-misal cesedin nizamı altına girmekle, “Birbiriyle tanışan zerrât-ı esâsiye ve eczâ-yı asliyesini bir sayha ile nasıl toplayabilir.” denilir mi?

¹ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

Hem bu bahar haşrine benzeyen, dünyanın her devrinde, her asrında, hatta gece-gündüzün tebdilinde, hatta cevvi havada bulutların îcad ve if-nâsında, haşre numûne ve misal ve emâre olacak ne kadar nakışlar yaptığını gözünle görüyorsun. Hatta eğer hayâlen bin sene evvel kendini farz et-sen, sonra zamanın iki cenâhı olan mâzi ile müstakbeli birbirine karşılaştırsan; asırlar, günler adedince misal-i haşir ve kıyâmetin numûnelerini göreceksin. Sonra, bu kadar numûne ve misalleri müşâhede ettiğin hâlde, haşr-i cismâ-nîyi akıldan uzak görüp istib'ad etmekle inkâr etsen; ne kadar divanelik oldu-ğunu sen de anlarsın...

Bak! Fermân-ı Âzam, bahsettiğimiz hakikate dair ne diyor:

فَإِنظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُعْجِزٌ لِّمُؤْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

Elhâsıl, haşre mâni hiçbir şey yoktur. Muktaizî ise, her şeydir...

Evet, maşher-i acâib olan şu koca arzı, âdi bir hayvan gibi imâte ve ihya eden ve beşer ve hayvana hoş bir beşik, güzel bir gemi yapan ve güneşi onlara şu misafirhânedeki ışık verici ve ısındırıcı bir lâmba eden, seyyârâtı meleklerine tayyâre yapan bir Zât'ın, bu derece muhteşem ve sermedî rubûbiyeti ve bu derece muazzam ve muhit hâkimiyeti elbette, yalnız böyle geçici, devam-sız, bîkarar, ehemmiyetsiz, mütegayyir, bekâsız, nâkis, tekemmülsüz umûr-u dünya üzerinde kurulmaz ve durmaz.

Demek, O'na şâyeste, dâimî, berkarar, zevalsız, muhteşem bir diyar-ı âher var. Başka bâki bir memleketi vardır. Bizi onun için çalıştırır. Oraya davet eder ve oraya nakledeceğine, zâhirden hakikate geçen ve kurb-u huzuruna müşerref olan bütün ervâh-ı neyyire ashabı, bütün kulûb-u münevver aktâbı, bütün ukûl-ü nurâniye erbabı şehâdet ediyorlar ve bir mükâfat ve mücâzât ihzâr ettiğini, müttefikân haber veriyorlar ve mükereren pek kuvvetli vaad ve pek şiddetli tehdid eder, naklederler.

Hulfü'l-vaad ise hem zillet, hem tezellüldür. Hiçbir cihetle celâl-i kudsiyetine yanaşamaz. Hulfü'l-vaid ise ya aftan, ya aczden gelir. Hâlbuki küfür, cinâyet-i mutlakadır,^{2(Hâşiyeye)} affa kabil değil. Kadîr-i mutlak ise, aczden münezzeh ve mukaddestir.

¹ “İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir.” (Rûm sûresi, 30/50)

^{2(Hâşiyeye)} Evet küfür, mevcudâtın kıymetini iskat ve manasızlıkla itham ettiğinden bütün kâinata karşı bir tahkir.. ve mevcudât aynalarında cilve-i esmâyı inkâr olduğundan bütün

Şahitler, muhbirler ise mesleklerinde, meşreplerinde, mezheplerinde muhtelif oldukları hâlde, kemâl-i ittifak ile şu meselenin esasında müttehidirdirler. Kesretçe tevâtür derecesindedirler, keyfiyetçe icmâ kuvvetindedirler. Mevkice her biri nev-i beşerin bir yıldızı, bir tâifenin gözü, bir milletin azizidirler. Ehemmiyetçe şu meselede hem ehl-i ihtisas, hem ehl-i isbattırlar.

Hâlbuki bir fende veya bir sanatta iki ehl-i ihtisas, binler başkalardan müreccahtırlar ve ihbarda iki müsbet, binler nâfilere tercih edilir. Meselâ, Ramazan hilâlinin sübûtunu ihbar eden iki adam, binler münkirlerin inkârlarını hiçe atarlar.

Elhâsıl: *Dünyada bundan daha doğru bir haber, daha sağlam bir dâvâ, daha zâhir bir hakikat olamaz. Demek, şüphesiz dünya bir mezraadır.¹ Mahşer ise bir beyderdir, harmandır. Cennet, cehennem ise birer mahzendir.*

Onuncu Hakikat

Bâb-ı hikmet, inâyet, rahmet, adâlettir.

İsm-i Hakîm, Kerîm, Âdil, Rahîm'in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; şu bekâsız misâfirhâne-i dünyada ve şu devam-sız meydan-ı imtihanda ve şu sebatsız teşhîrgâh-ı arzda; bu derece bâhir bir hikmet, bu derece zâhir bir inâyet ve bu derece kâhir bir adâlet ve bu derece vâsî' bir merhametin âsârını gösteren Mâlikü'l-mülki Zülcelâl'in daire-i memleketinde ve âlem-i mülk ve melekûtunda; dâimî meskenler, ebedî sakinler, bâkî makamlar, mukîm mahlûklar bulunmayıp şu görünen hikmet, inâyet, adâlet, merhametin hakikatleri hiçe insin!..

Hem, hiç kabil midir ki; o Zât-ı Hakîm, şu insanı bütün mahlûkat içinde kendine küllî muhatab ve câmi bir ayna yapıp, bütün hazâin-i rahmetinin müştemilâtını ona tattırsın, hem tartırsın, hem tanıttırsın, kendini bütün esmâıyla

---

esmâ-yı ilâhiyeye karşı bir tezyif.. ve mevcudâtın vahdâniyete olan şehâdetlerini reddettiğinden bütün mahlûkâta karşı bir tekzip olduğundan, istidâd-ı insânîyi öyle ifsad eder ki salâh ve hayrı kabule liyâkati kalmaz. Hem bir zulm-ü azîmdir ki, umum mahlûkatın ve bütün esmâ-yı ilâhiyenin hukukuna bir tecâvüzdür.

İşte şu hukukun muhafazası ve nefis-i kâfirin hayra kabiliyetsizliği, küfrün adem-i affını iktiza eder. ¹ *إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ* şu manayı ifade eder.

¹ “Çünkü şirk pek büyük bir zulümdür.” (Lokman sûresi, 31/13).

¹ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205.

ona bildirsin, onu sevsin ve sevdirsin, sonra, o bîçâre insanı o ebedî memleketine göndermesin! O dâimî saadetgâha davet edip mes'ûd etmesin?

Hem, hiç mâkûl mudur ki; hattâ çekirdek kadar her bir mevcûda, bir ağaç kadar vazife yükü yüklesin, çiçekleri kadar hikmetleri bindirsin, semereleri kadar maslahatları taksin da; bütün o vazifeye, o hikmetlere, o maslahatlara, dünyaya müteveccih yalnız bir çekirdek kadar gaye versin.. bir hardal kadar ehemmiyeti olmayan dünyevî bekâsını gaye yapsın.. ve bunları âlem-i mânâya çekirdekler ve âlem-i âhirete bir mezraa yapmasın.. –tâ, hakikî ve lâıyk gayelerini versinler– ve bu kadar mühim ihtifâlât-ı mühimmeyi, gayesiz, boş, abes bıraksın; onların yüzünü âlem-i mânâya, âlem-i âhirete çevirmesin! Tâ, asıl gayeleri ve lâıyk meyvelerini göstereyin.

Evet, hiç mümkün müdür ki; bu şeyleri böyle hilâf-ı hakikat yapmakla; kendi evsâf-ı hakikiyesi olan Hakîm, Kerîm, Âdil, Rahîm'in zıtlarıyla, –hâşâ sümme hâşâ– muttasıf gösterip hikmet ve keremine, adl ve rahmetine delâlet eden bütün kâinatın hakâikini tekzip etsin! Bütün mevcudatın şehâdetlerini reddetsin! Bütün masnûâtın delâletlerini iptal etsin!..

Hem, hiç akıl kabul eder mi ki; insanın başına ve içindeki havâssına saçları adedince vazifeler yükletsin de, yalnız bir saç hükmünde ona bir ücret-i dünyeviye versin! Adâlet-i hakikiyesine zıt olarak ve hikmet-i hakikiyesine münâfi, mânâsız iş yapsın!..

Hem hiç mümkün müdür ki; bir ağaca taktığı neticeler, meyveler miktarınca her bir zîhayata, belki lisan gibi her bir uzvuna, belki her bir masnûa o derece hikmetleri, maslahatları takmakla; kendisinin bir Hakîm-i mutlak olduğunu isbat edip göstereyin, sonra bütün hikmetlerin en büyüğü ve bütün maslahatların en mühimmi ve bütün neticelerin en elzemi ve hikmeti hikmet, nîmeti nîmet, rahmeti rahmet eden ve bütün hikmetlerin, nîmetlerin, rahmetlerin, maslahatların menbai ve gayesi olan bekâ ve likâyı ve saadet-i ebediyeyi vermeyip terk ederek, bütün işlerini abesiyet-i mutlaka derekesine düşürsün ve kendini o zâta benzetsin ki; öyle bir saray yapar; her bir taşında binlerce nakışlar, her bir tarafında binler zînetler ve her bir menzilinde binler kıymetli âlât ve levâzımât-ı beytiye bulundursun da; sonra ona dam yapmasın! Her şey çürüsün, beyhûde bozulsun! Hâşâ ve kellâ!.. *Hayr-ı mutlaktan hayır gelir. Cemîl-i Mutlak'tan güzellik gelir.*¹ *Hakîm-i mutlaktan abes bir şey gelmez.*

¹ Cenâb-ı Hakk'ın, Cemîl-i Mutlak olduğuna ve güzelliği sevdiğine dair bkz.: Müslim, *îmân* 147; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/399, 4/133, 134, 151; İbni Hibbân, *es-Sahîh* 12/280.

Evet, her kim fikren tarihe binip mazi cihetine gitse, şu zaman-ı hâzırda gördüğümüz menzil-i dünya, meydan-ı ibtilâ, meşher-i eşya gibi, seneler adedince vefat etmiş menziller, meydanlar, meşherler, âlemler görecek. Sûretçe, keyfiyetçe birbirinden ayrı oldukları hâlde; intizamca, acâibce, Sâni'in kudret ve hikmetini göstermekçe birbirine benzer.

Hem görecek ki; o sebatsız menzillerde, o devamsız meydanlarda, o bekâsız meşherlerde o kadar bâhir bir hikmetin intizâmâtı; o derece zâhir bir inâyetin işârâtı; o mertebe kâhir bir adâletin emârâtı; o derece vâsi' bir merhametin semerâtını görecek. Basîretsiz olmamak şartıyla yakînen bilecek ki; o hikmetten daha ekmel bir hikmet olamaz ve o âsârı görünen inâyetten daha ecmel bir inâyet kabil değil ve o emârâtı görünen adâletten daha ecell bir adâlet yoktur ve o semerâtı görünen merhametten daha eşmel bir merhamet tasavvur edilmez.

Eğer, farz-ı muhâl olarak şu işleri çeviren, şu misafirleri ve misafirhâne-leri değiştiren Sultân-ı Sermedî'nin daire-i memleketinde dâimî menziller, âlî mekânlar, sabit makamlar, bâkî meskenler, mukîm ahâli, mes'ûd ibâdı bulunmazsa; ziyâ, hava, su, toprak gibi kuvvetli ve şümüllü dört anâsır-ı mâneviye olan hikmet, adâlet, inâyet, merhametin hakikatlerini nefyetmek ve o anâsır-ı zâhiriye gibi görünen vücutlarını inkâr etmek lâzım gelir. Çünkü; şu bekâsız dünya ve mâfihâ, onların tam hakikatlerine mazhar olamadığı mâlûmdur. Eğer, başka yerde dahi onlara tam mazhar olacak mekân bulunmazsa; o vakit, gündüzü dolduran ziyâyı gördüğü hâlde güneşin vücûdunu inkâr etmek derecesinde bir divanelikle; şu her şeyde bulunan gözümüz önündeki hikmeti inkâr etmek, şu nefsimizde ve ekser eşyada her vakit müşâhede ettiğimiz inâyeti inkâr etmek ve şu pek kuvvetli emârâtı görünen adâleti inkâr etmek^{1(Hâşiye)} ve şu her yerde gördüğümüz merhameti inkâr etmek lâzım geldiği gibi; şu kâinat-ta gördüğümüz icrâat-ı hakimâne ve ef'âl-i kerîmâne ve ihsânât-ı rahîmânenin

^{1(Hâşiye)} Evet, adâlet iki şıktır. Biri müsbet, diğeri menfidir:

• **Müsbet** ise; hak sahibine hakkını vermektir. Şu kısım adâlet, bu dünyada bedâhet derecesinde ihâtası vardır. Çünkü Üçüncü Hakikat'te isbat edildiği gibi; her şeyin istidâd lisaniyle ve ihtiyac-ı fitrî lisaniyle ve ıztrar lisaniyle Fâtır-ı Zülcelâl'den istediği bütün matlûbatını ve vücud ve hayatına lâzım olan bütün hukukunu mahsus میزانlarla, muayyen ölçülerle bilmişâhede veriyor. Demek, adâletin şu kısmı, vücud ve hayat derecesinde kat'î vardır.

• İkinci kısım **menfidir** ki; haksızları terbiye etmektir. Yâni, haksızların hakkını, ta'zîb ve tecziye ile veriyor. Şu şık ise; çendan tamamıyla şu dünyada tezahür etmiyor. Fakat, o hakikatın vücûdunu ihsâs edecek bir sûrette hadsiz işârât ve emârât vardır. Ezcümle: Kavm-i Âd ve Semûd'dan tut, tâ şu zamanın mütemerrit kavimlerine kadar gelen sille-i te'dib ve tâziyâne-i ta'zîb; gayet âlî bir adâletin hükümrân olduğunu hads-i kat'î ile gösteriyor...

sahibini –hâşâ sümme hâşâ!– sefih bir oyuncu, gaddar bir zâlim olduğunu kabul etmek lâzım gelir ki; nihaysiz muhâl bir inkılâb-ı hakâiktir. Hattâ her şeyin vücûdunu ve kendi nefsinin vücûdunu inkâr eden ahmak Sofestâiler dahi bunun tasavvuruna kolay kolay yanaşamazlar...

Elhâsıl: Şu görünen şuûnât, dünyadaki vüs'atlı içtimâat-ı hayatiye ve süratli iftirâkât-ı mevtiye ve haşmetli toplanmalar ve çabuk dağılmalar ve azametli ihtifâlât ve büyük tecelliyât ile ve onların bu âleme ait bu dünya-yı fânide, kısa bir zamanda mâlûmumuz olan semerât-ı cüz'iyeleri, ehemmiyetsiz ve muvakkat gayeleri mâbeyninde hiç münasebet olmadığından, âdetâ küçük bir taşta, bir büyük dağ kadar hikmetler, gayeler takmak; bir büyük dağa, bir küçük taş gibi muvakkat bir gaye-i cüz'iyeye vermeye benzer ki; hiçbir akıl ve hikmete uygun gelemez.

Demek, şu mevcudat ve şuûnât ile ve dünyaya ait gayeleri ortasında bu derece nisbetsizlik, katiyen şehâdet eder ki: *Bu mevcudatın yüzleri, âlem-i mânâya müteveccihdir. Münâsîp meyveleri orada veriyor ve gözleri esmâ-yı kudsiyeye dikkat ediyor. Gayeleri o âleme bakıyor. Ve özleri dünya toprağı altında, sümbülleri âlem-i misâl'de inkişaf ediyor. İnsan, istidâdı nisbetinde burada ekiyor ve ekiliyor; âhirette mahsul alıyor. Evet, şu eşyanın esmâ-yı ilâhiyeye ve âlem-i âhirete müteveccih yüzlerine baksan göreceksin ki; mucize-i kudret olan her bir çekirdeğin bir ağaç kadar gayesi var. Kelime-i hikmet olan her bir çiçeğin,^{1(Hâşîye)} bir ağaç çiçekleri kadar mânâları var ve o hârîka-yı sanat ve manzûme-i rahmet olan her bir meyvenin, bir ağacın meyveleri kadar hikmetleri var. Bizlere rızık olması ise; o binler hikmetlerinden bir tek hikmettir ki, vazifesi biter, mânâsını ifâde eder, vefat eder, midemizde defnedilir.*

Madem, bu fânî eşya; başka yerde bâki meyveler verirler ve dâimî sùretler bırakır ve başka cihette ebedî mânâlar ifade eder, sermedî tesbihât yapar. Ve insan ise, onların şu cihetine bakan yüzlerine bakmakla insan olur. Fânide, bâkîye yol bulur.

Demek, bu hayat ve mevt içinde yuvarlanan, toplanıp dağılan mevcudat içinde başka maksad var. Temsilde kusur yoktur. Şu ahvâl, taklid ve temsil için

^{1(Hâşîye)} *Sudâ:* Eğer dense: "Neden en çok misâlleri çiçekten ve çekirdekten ve meyveden getiriyorsun?..."

Cevap: Çünkü onlar; hem, mucizât-ı kudretin en antikalari, en hârîkaları, en nâzeninleridirler. Hem, ehl-i tabiat ve ehl-i dalâlet ve ehl-i felsefe, onlardaki kalem-i kader ve kudretin yazdığı ince hattı okuyamadıkları için onlarda boğulmuşlar; tabiat bataklığına düşmüşler...

teşkil ve tertib edilen ahvâle benzer. Nasıl büyük masrafla kısa içtimâlar, dağılmalar yapılıyor. Tâ, sûretler alınsın, terkeb edilsin. Sinemada dâim gösterilsin. Onun gibi, bu dünyada kısa bir müddet zarfında hayat-ı şahsiye ve hayat-ı içtimaiye geçirmenin bir gayesi şudur ki; sûretler alınıp terkeb edilsin, netice-i amelleri alınıp hıfzedilsin. Tâ, bir mecma-ı ekberde muhasebesi görülsün. Ve bir meşher-i âzamda gösterilsin ve bir saadet-i uzmâyâ istidâdı gösterilsin. Demek, hadis-i şerifte: “*Dünya âhîret mezraasıdır.*”¹ diye bu hakikati ifade ediyor.

Madem dünya var ve dünya içinde bu âsârıyla hikmet ve inâyet ve rahmet ve adâlet var; elbette, dünyanın vücûdu gibi kat’î olarak âhîret de var. Madem, dünyada her şey bir cihette o âleme bakıyor; demek oraya gidiliyor. Âhîreti inkâr etmek, dünya ve mâfihâyı inkâr etmek demektir.

Demek ecel ve kabir insanı beklediği gibi, cennet ve cehennem de insanı bekliyor ve gözlüyor.

On Birinci Hakikat

Bâb-ı insâniyettir. İsm-i Hakk’ın cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; Cenâb-ı Hak ve Ma’bûd-u bilhak; insanı şu kâinat içinde rubûbiyet-i mutlakasına ve umum âlemlere, rubûbiyet-i âmmesine karşı en ehemmiyetli bir abd ve hitâbât-ı sübhâniyesine en mütefekkir bir muhatab ve mazhariyet-i esmâsına en câmi bir ayna ve onu, ism-i âzam’ın tecellisine ve her isimde bulunan ism-i âzam’lık mertebesinin tecellisine mazhar bir ahsen-i takvîm’de en güzel bir mucize-i kudret ve hazâin-i rahmetinin müştemilâtını tartmak, tanımak için, en ziyâde mîzân ve âletlere mâlik bir müdakkik ve nihaysiz nîmetlerine en ziyâde muhtaç ve fenâdan en ziyâde müteallim ve bekâyâ en ziyâde müştâk ve hayvanât içinde en nâzik ve en nâzdar ve en fakir ve en muhtaç ve hayat-ı dünyeviyece en müteallim ve en bedbaht ve istidâdca en ulvî ve en yüksek sûrette, mâhiyette yaratsın da; onu, müstaîd olduğu ve müştâk olduğu ve lâyık olduğu bir dâr-ı ebedîye göndermeyip, hakikat-i insâniyeyi iptal ederek kendi hakkâniyetine taban tabana zıt ve hakikat nazarında çirkin bir haksızlık etsin!

Hem, hiç kabil midir ki; Hâkim-i bilhak, Rahîm-i mutlak; insana öyle bir istidâd verip, yer ile gökler ve dağlar tahammülünden çekindiği emânet-i kübrâyı² tahammül edip; yâni küçücük cüz’î ölçüleriyle, sanatçılarıyla

¹ Bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi’-d-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdü’l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru’l-merfûa* s.205.

² Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

Hâlık'ının muhîrî sıfatlarını, küllî şuûnâtını, nihayetsiz tecelliyâtını ölçerek bilip; hem, yerde en nâzık, nâzenîn, nâzdar, âciz, zayıf yaratıp; hâlbuki bütün yerin nebatî ve hayvanî olan mahlûkatına bir nevi tanzîmât memuru yapıp, onların tarz-ı tesbihât ve ibadetlerine müdâhale ettirip, kâinattaki icraât-ı ilâhiyeye, küçücük mikyasta bir temsil gösterip, rubûbiyet-i sübhâniyeyi fiilen ve kâlen kâinatta îlân ettirmek, meleklerine tercih edip, hilâfet rütbesini verdiği hâlde;¹ ona, bütün bu vazifelerinin gayesi ve neticesi ve semeresi olan saadet-i ebediyeyi vermesin! Onu, bütün mahlûkatının en bedbaht, en biçâre, en musibet-zede, en dertmend, en zelîl bir derekeye atıp; en mübarek, nûrânî ve âlet-i tes'îd bir hediye-i hikmeti olan akılı; o biçâreye en meş'um ve zulmânî bir âlet-i ta'zîb yapıp, hikmet-i mutlakasına büsbütün zıt ve merhamet-i mutlakasına külliyyen münâfî bir merhametsizlik etsin! Hâşâ ve kellâ!..

Elhâsıl: Nasıl hikâye-i temsîliyede bir zâbitin cüzdanına ve defterine bakıp görmüş idik ki; hem rütbesi, hem vazifesi, hem maaşı hem düstûr-u hareketi, hem cihâzâtı bize gösterdi ki; o zâbit, o muvakkat meydan için değil; belki müstekar bir memlekete gidecek de ona göre çalışıyor. Aynen onun gibi, insanın kalb cüzdanındaki letâif ve akıl defterindeki havâs ve istidâdındaki cihâzât; tamamen ve müttefikân saadet-i ebediyeye müteveccih ve ona göre verilmiş ve ona göre teşhiz edilmiş olduğuna ehl-i tahkik ve keşif müttefiktiler.

Ezcümle: Meselâ; aklın bir hizmetkârı ve tasvircisi olan “kuvv-e hayâliye”ye denilse ki: “Sana bir milyon sene ömür ile saltanat-ı dünya verilecek, fakat âhirde mutlaka hiç olacaksın.” Tevehhüm aldatmamak, nefis karışmak şartıyla “Oh” yerine “Âh” diyecek ve teessüf edecek.

Demek, en büyük fânî, en küçük bir âlet ve cihâzât-ı insâniyeyi doyumuyor. İşte bu istidâddandır ki, insanın ebede uzanmış emelleri ve kâinatı ihâta etmiş efkârları ve ebedî saadetlerinin envâna yayılmış arzuları gösterir ki: Bu insan ebed için halk edilmiş ve ebede gidecektir. Bu dünya ona bir misafirhânedir ve âhiretine bir intizar salonudur..

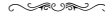
On İkinci Hakikat

Bâbü'r-risâleti ve't-tenzil'dir. “Bismillâhirrahmânirrahîm”in cilvesidir.

Hiç mümkün müdür ki; bütün enbiyâ, mucizelerine istinad ederek sözünü teyid ettikleri ve bütün evliyâ, keşif ve kerâmetlerine istinad edip dâvâsı-

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi, 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtır sûresi, 35/39.

nı tasdik ettikleri ve bütün asfiyâ, tahkikatına istinad ederek hakkâniyetine şehâdet ettikleri Resûl-i Ekrem'in (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*) tahakkuk etmiş bin mucizâtının kuvvetine istinad edip, bütün kuvvetiyle, hem kırk vecihle mucize olan Kur'ân-ı Hakîm binler âyât-ı kat'iyesine istinad ederek, bütün kat'iyetle açtıkları âhiret yolunu ve küşâd ettikleri cennet kapısını, sinek kanadı kadar kuvveti bulunmayan vâhi vehimler, ne haddi var ki kapatabilsin!

Geçen hakikatlerden anlaşıldı ki: Haşır meselesi öyle râsih bir hakikat-tir ki, küre-i arzı yerinden kaldıracak, kırıp atacak bir kuvvet o hakikati sarsamaz. Zîrâ o hakikati, Cenâb-ı Hak bütün esmâ ve sıfâtının iktizâsı ile tesbit ediyor ve Resûl-i Ekrem'i bütün mucizât ve berâhiniyle tasdik ediyor ve Kur'ân-ı Hakîm bütün hakâik ve âyâtıyla onu isbat ediyor ve şu kâinat bütün âyât-ı tekvîniye ve şuûnât-ı hakimânesi ile şehâdet ediyor.

Acaba hiç mümkün müdür ki; Haşır meselesinde Vâcibü'l-vücûd ile bütün mevcudat –kâfirler müstesna olarak– ittifak etmiş olsun; kıl kadar kuvveti olmayan şüpheler, şeytanî vesveseler, o dağ gibi hakikat-i râsiha-yı âliye-yi sarsın, yerinden kaldırsın! Hâşâ ve kellâ!..

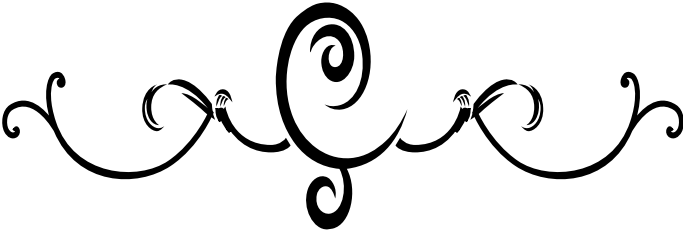
Sakın zannetme, delâil-i haşriye, bahsettiğimiz On İki Hakikat'e münhasırdır. Hayır, belki yalnız Kur'ân-ı Hakîm geçen şu On İki Hakikat'leri bize ders verdiği gibi, daha binler vücûha işaret edip, her bir vecih kavî bir emâredir ki, Hâlık'ımız bizi bu dâr-ı fânîden bir dâr-ı bâkîye nakledecektir.

Hem sakın zannetme ki; haşri iktizâ eden esmâ-yı ilâhiye bahsettiğimiz gibi yalnız –Hakîm, Kerîm, Rahîm, Âdil, Hafız– isimlerine münhasırdır. Hayır, belki kâinatın tedbirinde tecelli eden bütün esmâ-yı ilâhiye, âhireti iktizâ eder, belki istilzam eder.

Hem zannetme ki; haşre delâlet eden kâinatın âyât-ı tekvîniyesi, şu geçen bahsettiğimize münhasırdır. Hayır, belki ekser mevcudatta sağa-sola açılır perdeler gibi vecih ve keyfiyetleri vardır ki; bir vechi Sâni'a şehâdet ettiği gibi, diğer vechi de haşre işaret eder.

Meselâ: İnsanın ahsen-i takvîm'deki hüsn-ü masnûiyeti, Sâni'i gösterdiği gibi, o ahsen-i takvîmdeki kabiliyet-i câmiasıyla kısa bir zamanda zevâl bulunması haşr'i gösterir. Bâzı kere bir vecihle iki nazarla bakılsa; hem Sâni'i, hem haşri gösterir.

Meselâ: Ekser eşyada görünen hikmetin tanzimi, inâyetin tezyini, adâletin tevezîni ve rahmetin taltifi; nasıl ki mâhiyetlerine bakılsa bir Sâni-i Hakîm, Kerîm, Âdil, Rahîm'in dest-i kudretinden çıktığını gösterirler. Onun gibi, bunların kuvveti ve hadsizlikleriyle beraber, şunların mazharları olan şu fânî mevcudatın ehemmiyetsiz ve az yaşamasına bakılsa âhîret görünür. Demek ki; her şey lisân-ı hâl ile ¹ بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ okuyor ve okutturuyor.

¹ "Allah'a ve âhîret gününe iman ettim." Allah'a ve âhîret gününe iman ile ilgili bazı âyetler için bkz.: Bakara sûresi, 2/8, 62, 126, 177, 228, 232, 264; Âl-i İmran sûresi, 3/114; Nisâ sûresi, 4/38, 39, 59, 136, 162.

Hâtîme

Geçen **On İki Hakikat**, birbirini teyid eder, birbirini tekmlil eder, birbirine kuvvet verir. Bütün onlar birden ittihat ederek neticeyi gösterir. Hangi vehmin haddi var; şu demir gibi, belki elmas gibi On İki Muhkem Surlar'ı delip geçebilsin. Tâ, hısn-ı hasînde olan haşr-i îmânîyi sarssın!

مَا خَلَقَكُمْ وَلَا بَعَثَكُمْ إِلَّا كَفْئِيسٍ وَاحِدَةٍ¹ âyet-i kerîmesi ifâde ediyor ki: “Bütün insanların halkolunması ve haşredilmesi, kudret-i ilâhiyeye nisbeten, bir tek insanın halkı ve haşri gibi âsândır.” Evet öyledir. “Nokta” nâmında bir risalede haşir bahsinde şu âyetin ifade ettiği hakikati tafsîlen yazmışım. Burada yalnız bir kısım temsîlatıyla hulâsasına bir işaret edeceğiz. Eğer isterse o “Nokta”ya müracaat et.²

Meselâ: - وَاللَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى³ temsilde kusur yok- Nasıl ki, “nûrâniyet sırrıyla” güneşin cilvesi kendi ihtiyarıyla olsa da, bir zerreye sühûletle verdiği cilveyi, aynı sühûletle hadsiz şeffâfâta da verir.

Hem, “şeffâfiyet sırrıyla” bir zerre-i şeffâfenin küçük göz bebeği güneşin aksini almasında, denizin geniş yüzüne müsavidir.

Hem “intizam sırrıyla” bir çocuk, parmağıyla gemi sûretindeki oyuncağını çevirdiği gibi; kocaman bir diritnotu da çevirir.

Hem “imtisâl sırrıyla” bir kumandan, bir tek neferi bir “Arş!” emriyle tahrik ettiği gibi; bir koca orduyu da aynı kelime ile tahrik eder.

Hem “muvâzene sırrıyla” cevvi-i fezâda bir terazi ki, öyle hakikî hassas ve o derece büyük farz edelim ki; iki ceviz terazinin iki gözüne konulsa hisse der. Ve iki güneşi de istiab edip tartar. O iki kefesinde bulunan iki cevizi, birini semâvâta, birini yere indiren aynı kuvvetle, iki şems bulunsa; birini arşa, diğerini ferşe kaldırır, indirir.

Madem şu âdi, nâkıs, fânî mümkinâtta “nûrâniyet” ve “şeffâfiyet” ve “intizam” ve “imtisâl” ve “muvâzene” sırrlarıyla en büyük şey en küçük şeye müsavi olur. Hadsiz, hesapsız şeyler bir tek şeye müsavi görünür.

¹ “Sizin hepinizi yaratmak da, ölümünüzün ardından (âhirette) hepinizi diriltmek de, (O'nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir.” (Lokman sûresi, 31/28)

² Nokta Risalesi, Mesnevî-i Nûriye'nin sonunda yer almaktadır. Ayrıca Üstad hazretleri orada, aynı konuyla ilgili olarak, “Sünûhât” isimli küçük risalenin baş kısmına da referansta bulunmaktadır.

³ “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

Elbette Kadîr-i Mutlak'ın zâtî ve nihayetsiz ve gayet kemâlde olan kudretinin nûrânî tecelliyâtı ve melekûtiyet-i eşyanın şeffâfiyeti ve hikmet ve kaderin intizâmâtı ve eşyanın evâmîr-i tekvîniyesine kemâl-i imtisâlî ve mümkinâtın vücûd ve ademinin müsâvâtından ibaret olan imkânındaki muvâzenesi sırlarıyla; az-çok, büyük-küçük O'na müsâvî olduğu gibi, bütün insanları bir tek insan gibi bir sayha ile haşr'e getirebilir.

Hem, bir şeyin kuvvet ve zaafça merâtibi, o şeyin içine zıddının müdahalesidir. Meselâ: Hararetin derecâtı, soğuğun müdahalesidir. Güzelliğin merâtibi, çirkinliğin müdahalesidir. Ziyânın tabakâtı, karanlığın müdahalesidir. Fakat, bir şey zâtî olsa, ârizî olmazsa, onun zıddı ona müdâhale edemez. Çünkü; cem'-i zıddeyn lâzım gelir. Bu ise, muhâldir. Demek asıl, zâtî olan bir şeyde merâtib yoktur.

Madem, Kadîr-i Mutlak'ın kudreti zâtîdir. Mümkinât gibi ârizî değildir ve kemâl-i mutlaktır. Onun zıddı olan acz ise, muhâldir ki; tedahül etsin. Demek, bir baharı halk etmek, Zât-ı Zülcelâl'ine bir çiçek kadar ehvendir. Eğer esbâba isnad edilse; bir çiçek bir bahar kadar ağır olur. Hem, bütün insanları ihyâ edip haşretmek, bir nefsin ihyâsı gibi kolaydır.

Mesele-i haşrin başından buraya kadar olan temsil sûretlerine ve hakikatlerine dair olan beyanâtımız, Kur'ân-ı Hakîm'in feyzindedir. Nefsi teslime, kalbi kabule ihzârdan ibarettir. Asıl söz ise Kur'ân'ındır. Zîrâ söz O'dur ve söz O'nundur. Dinleyelim:

فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ¹

فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَةِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ

ذَٰلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ²

قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ❁ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي

أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ³

1 “(De ki:) En kesin ve mükemmel delil, Allah'ındır.” (En'âm sûresi, 6/149)

2 “İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir.” (Rûm sûresi, 30/50)

3 “(Nasıl yaratıldığını unutarak, bir de misâl fırlattı Bize;) ‘Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!’ diye. De ki: Onları ilk defa inşa eden diriltir, hem O her halkı bilir.” (Yâsin sûresi, 36/78-79)

بَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ * يَوْمَ تَرَوُنَّهَا
تَدْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى
النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ¹

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا²

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ * وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ³

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا * وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا * وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا *
يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا * بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا * يَوْمَئِذٍ يَصُدُّرُ النَّاسَ أَسْتَاتًا لِيُرَوْا
أَعْمَالَهُمْ * فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ * وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ⁴

الْقَارِعَةُ * مَا الْقَارِعَةُ * وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ * يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ
* وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ * فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ * فَهُوَ فِي عِيشَةٍ
رَاضِيَةٍ * وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ * فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ * وَمَا أَذْرَاكَ مَا هِيَتْ * نَارٌ حَامِيَةٌ⁵

وَلِلَّهِ عَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا أَمُرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ
الْبَصْرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ⁶

- 1 “Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Gerçekten kıyamet saatinin depremi müthiş bir olaydır. Onu göreceğiniz gün... Çocuğunu emziren anne, dehşetten çocuğunu unutup terk eder. Hamile olan her kadın ceza günü düşürür. İnsanları sarhoş olmuş görürsün, hâlbuki gerçekte onlar sarhoş değildirler. Fakat Allah'ın azabı pek çetindir.” (Hac sûresi, 22/1-2)
- 2 “Allah, o hak mâbuddur ki Kendisinden başka hiçbir tanı yoktur. Kıyamet günü hepinizi bir araya toplayacaktır. Bunda hiç şüphe yoktur. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir?” (Nisâ sûresi, 4/87)
- 3 “Kâmil iyilik ve fazilet ehli, hiç şüphesiz nimetler içinde, içinde nimetlerin kaynadığı cennettedir. Günaha dadanmış hayasızlar ise Kızgın Alevli Ateş'te.” (İnfitâr sûresi, 82/13-14)
- 4 “Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman.. ve yer bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman.. insan şaşkın şaşkın: “Ne oluyor buna!” dediği zaman.. İşte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: Çünkü Rabbin ona bunları vahyeder. İşte o gün bölükler hâlinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana dururlar, ta ki yaptıklarının karşılığını görüp alırlar. Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur, zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur.” (Zilzâl sûresi, 99/1-8)
- 5 “Kâria.. Nedir o kâria? Kâriayı, o kapıları döven ve dehşetiyle kalbeler çarpan o kıyamet felâketini sen nereden bileceksin ki! O gün insanlar uçşan kelebekler gibi şuraya buraya fırlatılırlar.. dağlar atılmış rengârenk yünlere dönerler. Artık kimin tartıları ağır basarsa, memnun kalacağı bir hayata girer. Kimin tartıları da hafif gelirse onun barmnağı da Hâviye olur. Onun ne olduğunu bilir misin? Hâviye kızgın mı kızgın bir ateştir!” (Kâria sûresi, 101/1-11)
- 6 “Bütün göklerin ve yerin gaybını bilmek de Allah'a mahsus! Kıyametin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter. Şüphe yok ki Allah her şeye kadîr!” (Nahl sûresi, 16/77)

Daha bunlar gibi âyât-ı beyyinât-ı Kur'âniye'yi dinleyip, “Âmenna ve saddaknâ”¹ diyelim.

أَمِنْتُ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ
مِنَ اللَّهِ تَعَالَى، وَالْبُعْثَ بَعْدَ الْمَوْتِ حَقًّا وَأَنَّ الْجَنَّةَ حَقًّا وَالنَّارَ حَقًّا
وَأَنَّ الشَّفَاعَةَ حَقًّا وَأَنَّ مُنْكَرًا وَنَكِيرًا حَقًّا، وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي
الْقُبُورِ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ²

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى الطَّيِّبِ وَأَشْرَفِ وَأَكْمَلَ وَأَجْمَلَ ثَمَرَاتِ طُوبَاءِ رَحْمَتِكَ الَّذِي
أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ وَوَسِيلَةً لِيُضَوِّلَنَا إِلَى أَرْزَنِ وَأَحْسَنِ وَأَجْلَى وَأَعْلَى ثَمَرَاتِ
تِلْكَ الطُّوبَاءِ الْمُتَدَلِّيَةِ عَلَى دَارِ الْآخِرَةِ أَيِ الْجَنَّةِ. اللَّهُمَّ أَجْرُنَا وَأَجْرَ وَالِدَيْنَا مِنَ
النَّارِ، وَأَدْخِلْنَا وَأَدْخِلِ وَالِدَيْنَا الْجَنَّةَ مَعَ الْأَبْرَارِ بِجَاهِ نَبِيِّكَ الْمُخْتَارِ أَمِينٍ.³

Ey şu risaleyi insaf ile mütâlaa eden kardeş! Deme: “Niçin bu ‘Onuncu Söz’ü birden tamamıyla anlayamıyorum?” ve tamam anlamadığın için sıkılma. Çünkü; İbni Sînâ gibi bir dâhî-yi hikmet:

“إِنَّمَا نَحْنُ دَعَاةٌ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ”⁴ demiş, “İmân ederiz. Fakat akıl bu yolda gidemez.” diye hükmetmiştir.

Hem, bütün ulemâ-yı İslâm: “Haşır, bir mesele-i nakliyedir. Delili, nakildir. Akıl ile ona gidilmez.” diye müttefikan hükmettikleri hâlde, elbette o kadar derin ve mânen pek yüksek bir yol, birdenbire bir cadde-i umumiye-i akliye hükmüne geçemez. Kur'ân-ı Hakîm'in feyziyle ve Hâlık-ı Rahîm'in rahmetiyle, şu taklidi kırılmış ve teslimi bozulmuş asırda, o derin ve yüksek yolu

¹ “İnandık ve tasdik ettik.”

² Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah Teâlâdan geldiğine, ölümünden sonra dirilişin hak olduğuna, cennetin hak olduğuna, cehennem ateşinin hak olduğuna, şefaatin hak olduğuna, Münker ve Nekir'in hak olduğuna, Allah'ın kabirlerdeki ölüleri tekrar dirilteceğine iman ettim. Allah'tan başka ibadete lâyık hiçbir ilâh bulunmadığına ve Muhammed'in Allah Resûlü olduğuna şehâdet ederim. (Ebû Hanîfe, *el-Fıkh'u'l-ekber* s.27-29. Bunları îmân esaslarından sayan hadisler için bkz.: Buhârî, *îmân* 50; *tefsîr* (31) 2; Müslim, *îmân* 1, 8, 9)

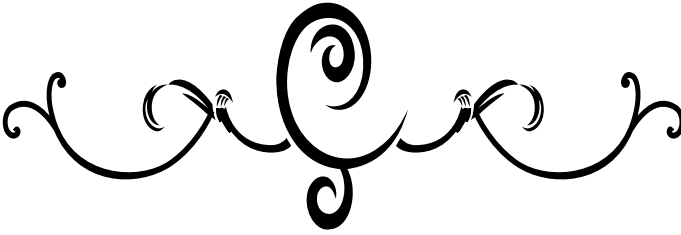
³ Allahım! Rahmetinin açacı Tübâ'nın en latîf, en şerîf, en mükemmel ve en güzel meyvesi olan zâta salât ve selâm et. Ki Sen onu hem âlemlere rahmet olarak, hem de dâr-ı âhireti yâni cenneti gösteren şu Tübâ'nın en süslü, en güzel, en parlak ve en âli semerelerine vesile-i vusûlümüz olarak gönderdin. Allahım, bizi ve anne ve babamızı ateşten korusun. Bizi ve anne ve babamızı, ebrâr ile beraber, seçkin Peygamberinin hürmetine cennete dahil et, âmîn...

⁴ Bkz.: el-Gazâlî, *el-İktisâd fi'l-i'tikad* s.210-213; İbni Haldun, *Mukaddime* 2/1254.

şu derece ihsan ettiğinden bin şükür etmeliyiz. Çünkü; îmânımızın kurtulmasına kâfi gelir. Fehmettiğimiz miktarına memnun olup tekrar mütâlaa ile izdiyâdına çalışmalıyız.

Haşre, akıl ile gidilmemesinin bir sırrı şudur ki: Haşr-i âzam, ism-i âzam'ın tecellisiyle olduğundan, Cenâb-ı Hakk'ın ism-i âzam'ının ve her ismin âzamî mertebesindeki tecellisiyle zâhir olan ef'âl-i azîmeyi görmek ve göstermekle haşr-i âzam bahar gibi kolay isbat ve kat'î iz'an ve tahkikî îmân edilir.

Şu "Onuncu Söz"de feyz-i Kur'ân ile öyle görülüyor ve gösteriliyor. Yoksa akıl, dar ve küçük düstûrlarıyla kendi başına kalsa âciz kalır, taklide mecbur olur...

Onuncu Söz'ün Mühim Bir Zeyli ve Lâhikasının Birinci Parçası

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ * وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ * يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ
وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ * وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ
ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ * وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا
إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ * وَمِنْ
آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافَ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ
لِلْعَالَمِينَ * وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ
لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ * وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ
مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ * وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ
تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرَجُونَ *
وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَه قَائِمُونَ * وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ
وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ²

¹ Bu kısım, aynı zamanda Dokuzuncu Şua olup, Şualar'da yer almaktadır.

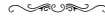
² "Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O'na mahsustur. İkinci vaktinde de, öğleye girerken de O'nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın. O, ölüden diriye çıkarır, diriden ölüyü çıkarır ve ölmüş toprağa hayat verir. İşte siz de öldükten sonra böylece diriltileceksiniz. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri; sizi topraktan yaratmış olmasıdır. Sonra dünyaya yayılmış beşeriyet hâline geldiniz. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de; kendilerine ısınmanız için, size içinizden eşler yaratması, birbirinize karşı sevgi ve şefkat var etmesidir. Elbette bunda, düşünen kimseler için ibretler vardır. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de; gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette bunda bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır. O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Geceleyin veya gündüzün uyumanız ve O'nun geniş lütfundan geçim vesilelerini aramanızdır. Elbette bunda işiten kimseler için ibretler vardır. O'nun delillerinden biri de; gâh korku, gâh ümit vermek

İmanın bir kutbunu gösteren bu semâvî âyât-ı kübrânın ve haşri isbat eden şu kudsî berâhin-i uzmânın bir nükte-i ekberi ve bir hüccet-i âzamı, bu “Dokuzuncu Şuâ”da beyan edilecek. Latîf bir inâyet-i rabbâniyedir ki; bundan otuz sene evvel Eski Said, yazdığı tefsir mukaddimesi “Muhakemat” nâmındaki eserin âhîrinde: “İkinci Maksat: Kur’ân’da haşre işaret eden iki âyet tefsir ve beyan edilecek. ¹ نَحْوِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ...” deyip durmuş, daha yazamamış.

Hâlık-ı Rahîm’ime delâil ve emârât-ı haşriye adedince şükür ve hamd olsun ki, otuz sene sonra tevfiik ihsan eyledi. Evet, bundan dokuz-on sene evvel o iki âyetten birinci âyet olan

فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ
ذَٰلِكَ لَمُعْجِزٍ لِّمُؤْتِي وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ²

ferman-ı ilâhînin iki parlak ve çok kuvvetli hüccetleri ve tefsirleri bulunan Onuncu Söz ile Yirmi Dokuzuncu Söz’ü in’am etti, münkirleri susturdu. Hem iman-ı haşrînin hücum edilmez o iki metin kalesinden, dokuz ve on sene sonra ikinci âyet olan başta mezkûr âyât-ı ekberin tefsirini bu risale ile ikram etti. İşte bu Dokuzuncu Şuâ, mezkûr âyâtıyla işaret edilen dokuz âlî makam ve bir ehemmiyetli mukaddimededen ibarettir.

Mukaddime

Haşir akîdesinin, pek çok ruhî faydalarından ve hayatî neticelerinden birtek netice-i câmiayı ihtisar ile beyan ve hayat-ı insaniyeye hususan hayat-ı içtimaiyesine ne derece lüzumlu ve zarurî olduğunu izhar ve bu

için size şimşeği göstermesi, gökten bir su indirip ölmüş toprağa onun sayesinde hayat vermesidir. Elbette bunda aklını çalıştıran kimseler için ibretler vardır. O’nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de; göğün ve yerin, Kendisinin buyruğu ile kaim olmaları, belirlenen yerde sapasağlam işlerinin başında bulunmalarıdır. Sonra sizi yattığınız yerden bir çağırıyor mı, birden kabirlerinizden çıkıverirsiniz! Göklerde ve yerde kim varsa O’nundur. Onların hepsi, isteyerek veya istemeyerek O’na divan durmaktadır. Mahlûkları ilkin yoktan yaratan, ölümden sonra da diriltlen O’dur. Bu diriltme O’na göre pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O’nundur. O Aziz ve Hakîmdir: Mutlak gâliptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (Rûm sûresi, 30/17-27)

¹ Öyle ise: Rahman ve Rahîm Allah’ın adıyla.

² “İşte bak, Allah’ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadîrdir.” (Rûm sûresi, 30/50)

iman-ı haşrî akîdesinin pek çok hüccetlerinden birtek hüccet-i külliye-i icmâl ile göstermek ve o akîde-i haşriye, ne derece bedihî ve şüphesiz bulunduğunu ifade etmekten ibaret olarak “İki Nokta”dır.

Birinci Nokta

Âhiret akîdesi, hayat-ı içtimaiye ve şahsiye-i insaniyenin üssü'l-esası ve saadetinin ve kemâlâtının esâsâtı olduğuna yüzer delillerinden bir mikyas olarak yalnız dört tanesine işaret edeceğiz.

Birincisi: Nev-i beşerin hemen yarısını teşkil eden çocuklar, yalnız cennet fikriyle –onlara dehşetli ve ağlatıcı görünen– ölümlere ve vefatlara karşı dayanabilirler.. ve gayet zayıf ve nazik vücutlarında bir kuvve-i mâneviye bulabilirler.. ve her şeyden çabuk ağlayan gayet mukâvemetsiz mizac-ı ruhlarında o cennet ile bir ümit bulup mesrurane yaşayabilirler. Meselâ cennet fikriyle der: “Benim küçük kardeşim veya arkadaşım öldü, cennetin bir kuşu oldu. Cennette gezer, bizden daha güzel yaşar.” Yoksa her vakit etrafında kendi gibi çocukların ve büyüklerin ölümleri, o zayıf biçârelerin endişeli nazarlarına çarpması, mukâvemetlerini ve kuvve-i mânevîyelerini zîr u zeber ederek gözleriyle beraber ruh, kalb, akıl gibi bütün letâifini dahi öyle ağlattırarak, ya mahvolup veya divane bir bedbaht hayvan olacaktı.

İkinci Delil: Nev-i insanın nisfı olan ihtiyarlar, yalnız hayat-ı uhreviye ile yakınlarında bulunan kabre karşı tahammül edebilirler.. ve çok alâkadar oldukları hayatlarının yakında sönmesine ve güzel dünyalarının kapanmasına mukabil bir teselli bulabilirler.. ve çocuk hükmüne geçen seriü't-teessür ruhlarında ve mîzaçlarında mevt ve zevalden çıkan elîm ve dehşetli me'yusiyete karşı, ancak hayat-ı bâkiye ümidiyle mukabele edebilirler. Yoksa o şefkate lâyıq muhteremler ve sükûnete ve istirahat-i kalbiyeye çok muhtaç o endişeli babalar ve analar, öyle bir vâveylâ-yı ruhî ve bir dağdağa-yı kalbî hissedeceklerdi ki; bu dünya, onlara zulmetli bir zindan ve hayat dahi kasavetli bir azap olurdu.

Üçüncü Delil: İnsanların hayat-ı içtimaiyesinin en kuvvetli medarı olan gençler, delikanlılar, şiddet-i galeyanda olan hissiyatlarını ve ifratkâr bulunan nefis ve hevâlarını tecavüzattan ve zulümlerden ve tahribattan durduran ve hayat-ı içtimaiyenin hüsn-ü cereyanını temin eden, yalnız cehennem fikridir. Yoksa cehennem endişesi olmazsa, “el-Hükmü li'l-gâlib”¹ kaidesiyle o sarhoş delikan-

¹ “Hüküm, çoğunluğa göre verilir.” (es-Serahsî, *el-Mebsût* 5/140; el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an* 5/208; el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'* 1/303).

lılar, hevesâtları peşinde bîçâre zayıflara, âcizlere, dünyayı cehenneme çevireceklerdi.. ve yüksek insaniyeti, gayet süflî bir hayvaniyete döndüreceklerdi.

Dördüncü Delil: Nev-i beşerin hayat-ı dünyeviyesinde en cemiyetli merkez ve en esaslı zemberek ve dünyevî saadet için bir cennet, bir melce, bir tahassüngâh ise aile hayatıdır. Ve herkesin hânesi, küçük bir dünyasıdır. Ve o hâne ve aile hayatının hayatı ve saadeti ise; samimî ve ciddî ve vefadârâne hürmet ve hakikî ve şefkatli ve fedakârâne merhamet ile olabilir. Ve bu hakikî hürmet ve samimî merhamet ise ebedî bir arkadaşlık ve dâimî bir refâkat ve sermedî bir beraberlik ve hadsiz bir zamanda ve hudutsuz bir hayatta bir-biriyle pederâne, ferzendâne, kardeşâne, arkadaşâne münasebetlerin bulunmak fikriyle ve akîdesiyle olabilir.

Meselâ der: “Bu haremim; ebedî bir âlemde, ebedî bir hayatta, dâimî bir refika-yı hayatımdır.¹ Şimdilik ihtiyar ve çirkin olmuş ise de zararı yok. Çünkü ebedî bir güzelliği var, gelecek. Ve böyle dâimî arkadaşlığın hatırı için her bir fedakârlığı ve merhameti yaparım.” diyerek o ihtiyâre karısına, güzel bir huri gibi muhabbetle, şefkatle, merhametle mukabele edebilir. Yoksa kısacık bir-iki saat sûrî bir refâkatten sonra ebedî bir firak ve mufârakate uğrayan arkadaşlık; elbette gayet sûrî ve muvakkat ve esassız, hayvan gibi bir rikkat-i cinsiye manasında ve bir mecazî merhamet ve sun’î bir hürmet verebilir ve hayvanâтта olduğu gibi; başka menfaatler vesâir galip hisler, o hürmet ve merhameti mağlup edip o dünya cennetini, cehenneme çevirir.

İşte iman-ı haşrînin yüzer neticesinden birisi, hayat-ı içtimaiye-i insaniyeye taalluk eder. Ve bu tek neticenin de yüzer cihetinden ve faydalarından mezkûr dört delile sâirleri kıyas edilse anlaşılır ki; *hakikat-i haşriyenin tahakkuku ve vukuu, insaniyetin ulvî hakikati ve küllî hâceti derecesinde kat’îdir*. Belki insanın midesindeki ihtiyacın vücudu, taamların vücuduna delâlet ve şehâdetinden daha zâhirdir ve daha ziyade tahakkukunu bildirir. Ve eğer bu hakikat-i haşriyenin neticeleri insaniyetten çıksa; o çok ehemmiyetli ve yüksek ve hayattar olan insaniyet mahiyeti, murdar ve mikrop yuvası bir lâşe hükmüne sukut edeceğini isbat eder. Beşerin idare ve ahlâk ve içtimaiyatı ile çok alâkadar olan içtimaiyyûn ve siyasiyyûn ve ahlâkiyyûnun kulakları çınlasın! Gelsinler, bu boşluğu ne ile doldurabilirler ve bu derin yaraları ne ile tedavi edebilirler?..

¹ Dünyada evli olan kimselerin, bu beraberliklerini cennette de devam ettireceklerine dâir bkz.: Buhârî, *fezâilü ashâb* 30; Tirmizî, *menâkıb* 62; Ma’mer İbni Râşid, *el-Câmi’* 11/302.

İkinci Nokta

Hakikat-i haşriyenin hadsiz burhanlarından sâir erkân-ı imaniyeden gelen şehâdetlerin hülâsasından çıkan bir burhanı, gayet muhtasar bir surette beyan eder, şöyle ki:

✓ Hazreti Muhammed (*aleyhissalâtu vesselâm*)'ın risaletine delâlet eden bütün mucizeleri ve bütün delâil-i nübüvveti ve hakkaniyetinin bütün burhanları, *birden* hakikat-i haşriyenin tahakkukuna şehâdet ederek isbat ederler. Çünkü bu zâtın bütün hayatında bütün dâvâları, vahdâniyetten sonra haşirde temerküz ediyor.

✓ Hem umum peygamberleri tasdik eden ve ettiren bütün mucizeleri ve hüccetleri, aynı hakikate şehâdet eder.

✓ Hem ¹وَبِرُّسُلِهِ kelimesinden gelen şehâdeti bedâhet derecesine çıkaran ²وَكَتَبَهُ şehâdeti de aynı hakikate şehâdet eder, şöyle ki:

Başta Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın hakkaniyetini isbat eden bütün mucizeleri, hüccetleri ve hakikatleri, *birden* hakikat-i haşriyenin tahakkukuna ve vukuuna şehâdet edip isbat ederler. Çünkü Kur'ân'ın hemen üçten birisi haşirdir ve ekser kısa sûrelerinin başlarında gayet kuvvetli âyât-ı haşriyedir. Sarîhen ve işaretten binler âyâtıyla aynı hakikati haber verir, isbat eder, gösterir. Meselâ:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ³ ، يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ⁴

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا⁵ ، إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ⁶ ، إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ⁷

عَمَّ يَسَسَاءُ لُونٌ⁸ ، هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ الْعَاشِيَةِ⁹

¹ Allah'ın peygamberlerine (iman ederim).

² Allah'ın kitaplarına (iman ederim).

³ “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman.” (Tekvir sûresi, 81/1)

⁴ “Ey İnsanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Gerçekten kıyâmet saatinin depremi müthiş bir olaydır.” (Hac sûresi, 22/1)

⁵ “Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman...” (Zilzâl sûresi, 99/1)

⁶ “Gök yarıldığı zaman.” (İnfitâr sûresi, 82/1)

⁷ “Gök yarıldığı zaman...” (İnşikak sûresi, 84/1)

⁸ “Onlar birbirine neyi sorup duruyorlar?” (Nebe sûresi, 78/1)

⁹ “Gâşiyenin (dehşeti her tarafı saracak olan o felâketin) mâhiyeti hakkında elbet sen de bilgi sahibi oldun.” (Gâşiye sûresi, 88/1)

gibi, otuz-kırk sûrelerin başlarında bütün kat'iyetle hakikat-i haşriyeyi kâinatın en ehemmiyetli ve vâcib bir hakikati olduğunu göstermekle beraber, sâîr âyetlerinde dahi o hakikatin çeşit çeşit delillerini beyan edip ikna eder.

Acaba birtek âyetin birtek işareti, gözümüz önünde ulûm-u İslâmiye'de müteaddit ilmî ve kevnî hakikatleri meyve veren bir kitabın binler böyle şehâdetleri ve dâvâları ile güneş gibi zuhur eden iman-ı haşrî, hakikatsiz olması güneşin inkârı belki kâinatın ademi gibi hiçbir cihet-i imkânı var mı? Ve yüz derece muhâl ve bâtil olmaz mı?..

Acaba bir sultanın birtek işareti yalan olmamak için bazen bir ordu hareket edip çarpıştığı hâlde, o pek ciddî ve izzetli sultanın binler sözleri ve vaadleri ve tehditlerini yalan çıkarmak hiçbir cihette kabil midir? Ve hakikatsiz olmak mümkün müdür?..

Acaba on üç asırda fâsılasız olarak hadsiz ruhlara, akıllara, kalblere, nefislere hak ve hakikat dairesinde hükmeden, terbiye eden, idare eden bu mânevî Sultan-ı Zîşan'ın birtek işareti böyle bir hakikati isbat etmeye kâfi iken, binler tasrihat ile bu hakikat-i haşriyeyi gösterip isbat ettikten sonra, o hakikati tanımayan bir echel ahmak için cehennem azabı lâzım gelmez mi? Ve ayn-ı adalet olmaz mı?..

✓ Hem birer zamana ve birer devre hükmeden bütün semâvî suhuplar ve mukaddes kitaplar dahi, bütün istikbale ve umum zamanlara hükümran olan Kur'ân'ın tafsilatla, izahatla, tekrar ile beyan ve isbat ettiği hakikat-i haşriyeyi, asırlarına ve zamanlarına göre o hakikati kat'î kabul ile beraber, tafsilatsız ve perdeli ve muhtasar bir surette beyan, fakat kuvvetli bir tarzda iddia ve isbatları, Kur'ân'ın dâvâsını binler imza ile tasdik ederler.

Bu bahsin münasebetiyle Risale-i Münâcât'ın âhirinde ¹الْإِيمَانُ بِالْيَوْمِ الْآخِرِ¹ rûknüne sâîr rûkünlerin hususan “rusûl” ve “kütüb”ün şehâdeti, münâcât suretinde zikredilen pek kuvvetli ve hülâsalı ve bütün evhamları izale eden bir hüccet-i haşriye aynen buraya giriyor. Şöyle ki, Münâcât'ta demiş:

Ey Rabb-i Rahûm'im!

Resûl-i Ekrem'inin tâlimiyle ve Kur'ân-ı Hakîm'in dersiyle anladım ki: Başta Kur'ân ve Resûl-i Ekrem'in olarak bütün mukaddes kitaplar ve peygamberler, bu dünyada ve her tarafta numûneleri görülen celâlli ve ce-

¹ Âhiret gününe imân.

mâlli isimlerinin tecellileri daha parlak bir surette ebedü'l-âbâdda devam edeceğine.. ve bu fâni âlemde rahîmâne cilveleri, numûneleri müşâhede edilen ihsânâtının daha şâşaalı bir tarzda dâr-ı saadette istimrarına ve bekâsına.. ve bu kısa hayat-ı dünyeviyede onları zevk ile gören ve muhabbet ile refâkat eden müştâkların, ebedde dahi refâkatlerine ve beraber bulunmalarına icmâ ve ittîfak ile şehâdet ve delâlet ve işaret ederler.

Hem yüzer mucizât-ı bâhirelerine ve âyât-ı kâtıalarına istinaden, başta Resûl-i Ekrem ve Kur'ân-ı Hakîm'in olarak bütün nuranî ruhların sahipleri olan peygamberler ve bütün münevver kalblerin kutubları olan veliler ve bütün keskin ve nurlu akılların mâdenleri olan siddîkînler, bütün suhuf-u semâviyede ve kütüb-ü mukaddesede senin çok tekrar ile ettiğin binler vaadlerine ve tehditlerine istinaden, hem senin kudret ve rahmet ve inâyet ve hikmet ve celâl ve cemâl gibi âhireti iktiza eden kudsî sıfatlarına ve şe'nlerine.. ve senin izzet-i celâline ve saltanat-ı rubûbiyetine itimaden, hem âhiretin izlerini ve tereşşuhâtını bildiren hadsiz keşfiyatlarına ve müşâhedelerine ve ilmelyakîn ve aynelyakîn derecesinde bulunan itikatlarına ve imanlarına binâen saadet-i ebediyeyi insanlara müjdeliyorlar. Ehl-i dalâlet için cehennem ve ehl-i hidayet için cennet bulunduğunu haber verip ilân ediyorlar, kuvvetli iman edip şehâdet ediyorlar.

***Ey Kadîr-i Hakîm! Ey Rahmân-ı Rahîm! Ey Sadıku'l-va'dî'l-Kerîm!
Ey izzet ve azamet ve celâl sahibi Kakhâr-ı Zülcelâl!***

Bu kadar sadık dostlarını ve bu kadar vaadlerini ve bu kadar sıfât ve şûnâtını yalancı çıkarmak, tekzip etmek.. ve saltanat-ı rubûbiyetinin kat'î mukteziyâtını tekzip edip yapmamak.. ve senin sevdiğin ve onlar dahi seni tasdik ve itaat etmekle kendilerini sana sevdiren hadsiz makbul ibadının âhirete bakan hadsiz dualarını ve dâvâlarını reddetmek, dinlememek.. ve küfür ve isyan ile ve seni vaadinde tekzip etmekle, senin azamet-i kibriyâna dokunan ve izzet-i celâline dokunduran ve ulûhiyetinin haysiyetine işen ve şefkat-i rubûbiyetini müteessir eden ehl-i dalâleti ve ehl-i küfrü haşrin inkârında, onları tasdik etmekten yüz binler derece mukaddessin ve hadsiz derece münezzeh ve âlîsin. Böyle nihâyetsiz bir zulümden ve nihâyetsiz bir çirkinlikten, senin o nihâyetsiz adaletini ve nihâyetsiz cemâlini ve hadsiz rahmetini, hadsiz derece takdis ediyoruz. Ve bütün kuvvetimizle iman ederiz ki: O yüz binler sadık elçilerin ve o hadsiz doğru dellâl-ı saltanatın olan enbiyâ, asfiya, evliyaların; hakkalyakîn, aynelyakîn, ilmelyakîn suretinde senin uhrevî rahmet hazinelerine, âlem-i bekâdaki ihsânâtının definelerine ve dâr-ı saadette tamamıyla zu-

hur eden güzel isimlerinin harika güzel cilvelerine şehâdetleri hak ve hakikattir. ve işaretleri doğru ve mutâbıktır. ve beşaretleri sâdık ve vâkidir. Ve onlar bütün hakikatlerin mercii ve güneşi ve hâmisi olan “Hak” isminin en büyük bir şuâi, bu hakikat-i ekber-i haşriye olduğunu iman ederek senin emrin ile senin ibadına hak dairesinde ders veriyorlar ve ayn-ı hakikat olarak tâlim ediyorlar.

Yâ Rab! Bunların ders ve tâlimlerinin hakkı ve hürmeti için, bize ve Risale-i Nur talebelerine iman-ı ekmel ve hüsn-ü hâtime ver ve bizleri onların şefaatlerine mazhar eyle, âmîn...

.....

✓ Hem nasıl ki Kur’ân’ın belki bütün semâvî kitapların hakkaniyetini isbat eden umum deliller ve hüccetler ve Habibullah’ın belki bütün enbiânın nübüvvetlerini isbat eden umum mucizeler ve burhanlar, –dolayısıyla– en büyük müddeâları olan âhiretin tahakkukuna delâlet ederler. Aynen öyle de Vâcibü’l-vücûd’un vücuduna ve vahdetine şehâdet eden ekser deliller ve hüccetler, –dolayısıyla– rubûbiyetin ve ulûhiyetin en büyük medarı ve mazharı olan dâr-ı saadetin ve âlem-i bekânın vücuduna, açılmasına şehâdet ederler. Çünkü gelecek makamatta beyan ve isbat edileceği gibi Zât-ı Vâcibü’l-vücûd’un hem mevcudiyeti, hem umum sıfatları, hem ekser isimleri, hem rubûbiyet, ulûhiyet, rahmet, inâyet, hikmet, adalet gibi vasıfları, şe’nleri lüzum derecesinde âhireti iktiza ve vücûb derecesinde bâki bir âlemi istilzam ve zaruret derecesinde mükâfat ve mücâzât için haşri ve neşri isterler.

✓ *Evet, madem ezeli ve ebedî bir Allah var.* Elbette saltanat-ı ulûhiyetinin sermedî bir medarı olan âhiret vardır. Ve madem bu kâinatta ve zihayatta gayet haşmetli ve hikmetli ve şefkatli bir rubûbiyet-i mutlaka var ve görünüyor. Elbette o rubûbiyetin haşmetini sukuttan ve hikmetini abesiyetten ve şefkatini gadirden kurtaran, ebedî bir dâr-ı saadet bulunacak ve girilecek.

✓ *Hem madem göz ile görünen bu hadsiz in’amlar, ihsanlar, lütuflar, keremler, inâyetler, rahmetler; perde-i gayb arkasında bir Zât-ı Rahmân-ı Rahîm’in bulunduğunu sönmemiş akıllara, ölmemiş kalblere gösterir.* Elbette in’amı istihzadan ve ihsanı aldatmaktan ve inâyeti adâvetten ve rahmeti azaptan ve lütf ve keremi ihânetten halâs eden ve ihsanı ihsan eden ve nimeti nimet eden, bir âlem-i bâkide bir hayat-ı bâkiye var ve olacaktır.

✓ *Hem madem bahar faslında zeminin dar sayfasında hatasız yüz bin kitabı birbiri içinde yazan bir kalem-i kudret gözümüz önünde yorulmadan iş-*

liyor. Ve o kalem sahibi yüz bin defa ahd ve vaadetmiş ki: “Bu dar yerde ve karışık ve birbiri içinde yazılan bahar kitabından daha kolay olarak geniş bir yerde güzel ve lâyemût bir kitabı yazacağım ve size okutturacağım” diye, bütün fermanlarda o kitaptan bahsediyor. Elbette ve her hâlde o kitabın aslı yazılmış ve haşır ve neşir ile hâşiyeleri de yazılacak ve umumun defter-i âmâlleri onda kaydedilecek.

✓ *Hem madem* bu arz, kesret-i mahlûkat cihetiyle ve mütemâdiyen de-ğişen yüz binler çeşit çeşit envâ-ı zevilhayat ve zevilervahın meskeni, men-şei, fabrikası, meşheri, mahşeri olması haysiyetiyle bu kâinatın kalbi, merkezi, hülâsası, neticesi, sebab-i hilkatı olarak gayet büyük öyle bir ehemmiyeti var ki küçüklüğüyle beraber koca semâvâta karşı denk tutulmuş. Semâvî fermanlarda daima ¹ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ deniliyor. Ve madem bu mahiyetteki arzın her tarafına hükmeden.. ve ekser mahlûkatına tasarruf eden.. ve ekser zîhayat mevcudâtını teshir edip kendi etrafına toplattıran.. ve ekser masnûâtını kendi hevesâtının hendesiyle ve ihtiyacatının düsturlarıyla öyle güzelce tanzim ve teşhir ve tezyin ve çok antika nevelerini liste gibi birer yerlerde öyle toplayıp süslettirir ki; değil yalnız ins ve cin nazarlarını, belki semâvât ehlinin ve kâinatın nazar-ı dikkatlerini ve takdirlerini ve kâinatın sahibinin nazar-ı istihsanını celbetmekle gayet büyük bir ehemmiyet ve kıymet alan ve bu haysiyetle bu kâinatın hikmet-i hilkatı ve büyük neticesi ve kıymetli meyvesi ve arzın halifesi² olduğunu fenleriyle, sanatlarıyla gösteren.. ve dünya cihetinde Sani-i âlem’in mucizeli sanatlarını gayet güzelce teşhir ve tanzim ettiği için, isyan ve küfrüyle beraber dünyada bırakılan ve azabı tehir edilen ve bu hizmeti için imhal edilip muvaffakiyet gören nev-i benîâdem var.

✓ *Ve madem* bu mahiyetteki nev-i benîâdem, mîzaç ve hilkat itibarıyla gayet zayıf ve âciz ve gayet acz ve fakırla beraber hadsiz ihtiyacı ve teellümâtı olduğu hâlde, bütün bütün kuvvetinin ve ihtiyârının fevkinde olarak koca küre-i arzı, o nev-i insana lüzumu bulunan her nevi madenlere mahzen ve her nevi taamlara ambar ve nev-i insanın hoşuna gidecek her çeşit mallara bir dükkân suretine getiren, gayet kuvvetli ve hikmetli ve şefkatli bir mutasarrıf var ki böyle nev-i insana bakıyor, besliyor, istediğini veriyor.

✓ *Ve madem* bu hakikatteki bir Rab; hem insanı sever, hem kendini insana sevdirebilir.. hem bâkîdir, hem bâkî âlemleri var.. hem adaletle her işi görür

¹ “Göklerin ve yerin Rabbi” (Ra’d sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Keff sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65; ...)

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/30.

ve hikmetle her şeyi yapıyor. Hem bu kısa hayat-ı dünyeviyede ve bu kısacık ömr-ü beşerde ve bu muvakkat ve fâni zeminde o Hâkim-i Ezeli'nin haşmet-i saltanatı ve sermediyet-i hâkimiyeti yerleşmiyor. Ve nev-i insanda vuku bulan ve kâinatın intizamına ve adalet ve muvâzenelerine ve hüsn-ü cemâline münâfi ve muhalif çok büyük zulümleri ve isyanları ve velinimetine ve onu şefkatle besleyene karşı ihânetleri, inkârları, küfürleri bu dünyada cezasız kalıp, gaddar zalim, rahat ile hayatını ve biçâre mazlum meşakkatler içinde ömürlerini geçirirler. Ve umum kâinatta eserleri görünen şu adalet-i mutlakanın mahiyeti ise, dirilmemek suretiyle o gaddar zalimlerin ve me'yus mazlumların vefat içindeki müsâvâtlarına bütün bütün zıttır, kaldırmaz, müsaade etmez!

✓ *Ve madem* nasıl ki kâinatın sahibi, kâinattan zemini ve zeminden nev-i insanı intihap edip gayet büyük bir makam, bir ehemmiyet vermiş. Öyle de nev-i insandan dahi makâsıd-ı rubûbiyetine tevâfuk eden ve kendilerini iman ve teslim ile ona sevdiren hakikî insanlar olan enbiyâ ve evliya ve asfiyayı intihap edip kendine dost ve muhatap ederek, onları mucizeler ve tevfikler ile ikram.. ve düşmanlarını semâvî tokatlar ile tâzib ediyor. Ve bu kıymetli ve sevimli dostlarından dahi, onların imamı ve mefhari olan Muhammed (*aleyhissalâtu vesse-lâm*)'ı intihap ederek, ehemmiyetli küre-i arzın yarısını ve ehemmiyetli nev-i insanın beşten birisini uzun asırlarda O'nun nuruyla tenvir ediyor. Âdetâ bu kâinat O'nun için yaratılmış gibi; bütün gayeleri O'nun ile ve O'nun dini ile ve Kur'ân'ı ile tezahür ediyor. Ve o pek çok kıymettar ve milyonlar sene yaşayacak kadar hadsiz hizmetlerinin ücretlerini hadsiz bir zamanda almaya müstehak ve lâyük iken, gayet meşakkatler ve mücâhedeler içinde altmış üç sene gibi kısacık bir ömür verilmiş. Acaba hiçbir cihetle hiçbir imkânı, hiçbir ihtimali, hiçbir kabiliyeti var mı ki; o Zât, bütün emsâli ve dostlarıyla beraber dirilmesin.. ve şimdi de ruhen diri ve hayy olmasın.. idam-ı ebedî ile mahvolsunlar? Hâşâ, yüz bin defa hâşâ ve kellâ!.. Evet, *bütün kâinat ve hakikat-i âlem, O'nun dirilmesini dâvâ eder ve hayatını Sahib-i kâinat'tan talep ediyor...*

✓ *Ve madem* Yedinci Şuâ olan Âyetü'l-Kübrâ'da her biri bir dağ kuvvetinde otuz üç adet icmâ-yı azîm isbat etmişler ki: Bu kâinat bir elden çıkmış ve birtak zâtın mülküdür.. ve kemâlât-ı ilâhiyenin medarı olan vahdetini ve ehadiyetini bedâhette göstermişler.. ve vahdet ve ehadiyet ile bütün kâinat, o Zât-ı Vâhid'in emirber neferleri ve musahhar memurları hükmüne geçiyor.. ve âhiretin gelmesiyle kemâlâtı, sukuttan ve adalet-i mutlakası, müstehziyâne gadr-ı mutlakten ve hikmet-i âmmesi, sefâhetkârâne abesiyetten ve rahmet-i vâsiası lâhiyâne tâzip-ten ve izzet-i kudreti zelilane aczden kurtulurlar, takaddüs ederler.

Elbette ve elbette ve her hâlde iman-ı billâhın yüzer nüktesinden bu se-kiz mademlerdeki hakikatlerin muktezasıyla kıyâmet kopacak.. haşir ve neşir olacak.. dâr-ı mücâzât ve mükâfat açılacak... Tâ ki arzın mezkûr ehemmiyeti ve merkezîyeti ve insanın ehemmiyeti ve kıymeti tahakkuk edebilsin.. ve arz ve insanın Hâlik'ı ve Rabb'i olan Mutasarrıf-ı Hakîm'in mezkûr adaleti, hik-meti, rahmeti, saltanatı takarrur edebilsin.. ve o Bâki Rabb'in mezkûr hakikî dostları ve müştâkları idam-ı ebedîden kurtulsun.. ve o dostların en büyüğü ve en kıymetarı, bütün kâinatı memnun ve minnettar eden kudsî hizmetleri-nin mükâfatını görsün.. ve Sultan-ı Sermedî'nin kemâlâtı, naks ve kusurdan ve kudreti, aczden ve hikmeti, sefâhetten ve adaleti, zulümden tenezzüh ve takaddüs ve teberri etsin.

Elhâsıl, madem Allah var, elbette âhiret vardır...

Hem nasıl ki mezkûr üç erkân-ı imaniye onları isbat eden bütün delilleri-ye la haşre şehâdet ve delâlet ederler. Öyle de **وَبِمَلَائِكَتِهِ وَبِالْقَدْرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللَّهِ** ¹ olan iki rûkn-ü imanî dahi, haşri istilzam edip kuvvetli bir surette âlem-i bekâya şehâdet ve delâlet ederler, şöyle ki:

Melâikenin vücudunu ve vazife-i ubûdiyetlerini isbat eden bütün deliller ve hadsiz müşâhedeler, mükâlemeler², –dolayısıyla– âlem-i ervahın ve âlem-i gaybın ve âlem-i bekânın ve âlem-i âhiretin ve ileride cin ve ins ile şenlendirilecek olan dâr-ı saadetin ve cennet ve cehennemın vücudlarına delâlet ederler. Çünkü melekler bu âlemleri izn-i ilâhî ile görebilirler ve girerler. Ve Hazreti Cebrail gibi, insanlar ile görüşen³ umum melâike-i mukarrebîn, mezkûr âlemlerin vücudlarını ve onlar, onlarda gezdiklerini müttefikan haber veriyorlar.⁴

¹ Melâikeye, kadere, hayır ve şerrin Allah Tealâ'dan geldiğine imân ederim. (Ebû Hanîfe, *el-Fıkhu'l-ekber* s.27-29. Bunları imân esaslarından sayan hadisler için bkz.: Buhârî, *imân* 50; *tefsîr* (31) 2; Müslim, *imân* 1, 8, 9)

² Hz. İbrahim (*aleyhisselâm*)¹, Hz. Lût (*aleyhisselâm*)², sahabeden İrbâd İbni Sâriye³, İmrân İbni Husayn⁴ ve Hz. Selman⁵ melek görenler arasındadır, ayrıca Cenâb-ı Hak (*celle celâlihi*), Benî İsrâil'den 3 kişiye, onları imtihan etmek üzere bir melek göndermiştir: Buhârî, *enbiyâ* 51; Müslim, *zühd* 10.

¹ Bkz.: Hûd sûresi, 11/70; Ankebût sûresi, 29/31; Zâriyât sûresi, 51/28.

² Bkz.: Hûd sûresi, 11/77; Ankebût sûresi, 29/33.

³ Bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 18/245.

⁴ Bkz.: el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/536; el-Bezzâr, *el-Müsned* 9/19; et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr* 4/324.

⁵ Bkz.: Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/204; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve* 1/551.

³ Bkz.: Buhârî, *imân* 37, *menâkib* 25; Müslim, *imân* 1, 10, *fezâilü's-sahâbe* 100.

⁴ Meselâ Hz. Cebrâil'in (*aleyhisselâm*), cennet ve cehennemın yaratılışından sonra onları görmek üzere gönderildiğine dair bkz.: Tirmizî, *cennet* 21; Ebû Dâvûd, *sünnet* 22; Nesâî, *eymân* 3; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/332, 354, 373.

Görmediğimiz Amerika kıtasının vücudunu, ondan gelenlerin ihbarıyla bedihî bildiğimiz gibi yüz tevâtür kuvvetinde bulunan melâike ihbarıyla âlem-i bekânın ve dâr-ı âhiretin ve cennet ve ceheennem vücutlarına o kat'iyette iman etmek gerektir. Ve öyle de iman ederiz.

Hem Yirmi Altıncı Söz olan Risale-i Kader'de "iman-ı bilkader" rüknünü isbat eden bütün deliller, –dolayısıyla– haşre ve neşr-i suhufa ve mizan-ı ekberdeki muvâzene-i âmâle delâlet ederler. Çünkü her şeyin mukadderâtını gözümüz önünde nizam ve mizan levhalarında kaydetmek.. ve her zihayâtın sergüzeşte-i hayatiyelerini kuvve-i hâfızalarında ve çekirdeklerinde vesâir elvâh-ı misâliyyede yazmak.. ve her zîruhun hususan insanların defter-i âmâllerini elvâh-ı mahfûzada tesbit etmek ve geçirmek, elbette öyle muhit bir kader ve hakimâne bir takdir ve müdakkikâne bir kayıt ve hafizâne bir kitabet, ancak mahkeme-i kübrâda umumî bir muhakeme neticesinde dâimî bir mükâfat ve mücâzât için olabilir. Yoksa o ihatalı ve inceden ince olan kayıt ve muhafaza; bütün bütün manasız, faydasız kalır. Hikmete ve hakikate münâfi olur. Hem haşir gelmezse kader kalemiyle yazılan bu kitab-ı kâinatın bütün muhakkak manaları bozulur ki, hiçbir cihet-i imkânı olamaz. Ve o ihtimal, bu kâinatın vücudunu inkâr gibi bir muhâl, belki bir hezeyan olur.

Elhâsıl: İmanın beş rüknü, bütün delilleriyle haşir ve neşrin vukuuna ve vücuduna ve dâr-ı âhiretin vücuduna ve açılmasına delâlet edip isterler ve şehâdet edip talep ederler.

İşte hakikat-i haşriyenin azametine tam muvâfık böyle azametli ve sarsılmaz direkleri ve burhanları bulunduğu içindir ki; Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın hemen hemen üçten birisi haşir ve âhireti teşkil ediyor.. ve onu bütün hakâikine temel taşı ve üssü'l-esas yapıyor.. ve her şeyi onun üstüne bina ediyor.

(Mukaddime nihâyet buldu.)

Zeylin İkinci Parçası

(Baştaki âyetin mucizâne işaret ettikleri dokuz tabaka berâhin-i haşriyeye dair dokuz makamdan “Birinci Makam”):

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ * وَكَأَنَّ الْحَمْدَ فِي السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ * يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَمِيتِ وَيُخْرِجُ
الْمَمِيتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ¹

olan fıkradaki ferman-ı haşre dâir buradaki gösterdiği bürhân-ı bâhiri ve hüccet-i kâtiyası beyan ve izah edilecek inşaallah.²(Hâşiye-1)

Otuzuncu Lem'anın Beşinci Nüktesinin Dördüncü Remzi³

⁴(Hâşiye-2) Hayatın yirmi sekizinci hâssasında beyân edilmiştir ki; hayat, îmanın altı erkânına bakıp isbât ediyor; onların tahakkukuna işaretler ediyor.

Evet, madem bu kâinatın en mühim neticesi ve meyvesi ve hikmet-i hil-kati hayattır; elbette o hakikat-i âliye, bu fânî, kısacık, noksan, elemli hayat-ı dünyeviyeye münhasır değildir. Belki hayatın yirmi dokuz hâssasıyla mâhiyetinin azameti anlaşılan şecere-i hayatın gayesi, neticesi ve o şecerenin azametine lâyük meyvesi, hayat-ı ebediyedir ve hayat-ı uhreviyedir; taşıyla ve ağacıyla, toprağıyla hayattar olan dâr-ı saâdetteki hayattır. Yoksa bu hadsiz cihâzât-ı mühimme ile teşhiz edilen hayat şeceresi; zîşuûr hakkında, hususan insan hakkında meyvesiz, faydasız, hakikatsiz olmak lâzım gelecek.. ve sermaye ve cihâzâtça serçe kuşundan meselâ yirmi derece ziyâde ve bu kâina-

¹ “Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah’ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O’na mahsustur. İkinci vaktinde de, öğleye girerken de O’nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın. O, ölüden diriye çıkarır, diriden ölüyü çıkarır ve ölmüş toprağa hayat verir. İşte siz de öldükten sonra böylece diriltileceksiniz.” (Rûm sûresi, 30/17-19)

² (Hâşiye-1) O makam daha yazılmamış.

³ Buradan itibaren Zeylin 3. Parçasına kadar olan kısım; 30. Lem’a’nın, İsm-i Hayy’in bir cilvesinden bahseden 5. Nüktesi’nin 4. Remzi olup, Lem’alar’da da yer almaktadır.

⁴ (Hâşiye-2) Hayat meselesi haşre münasebeti için buraya girmiş. Fakat hayatın âhirinde kader rûknüne işareti pek ince ve derindir.

tın ve zîhayatın en mühim, yüksek ve ehemmiyetli mahlûku olan insan, serçe kuşundan, saâdet-i hayat cihetinde yirmi derece aşağı düşüp en bedbaht, en zelil bir biçâre olacak...

Hem en kıymetdar bir nimet olan akıl dahi, geçmiş zamanın hüznlerini ve gelecek zamanın korkularını düşünmekle kalb-i insanı mütemâdiyen incitip bir lezzete dokuz elemeleri karıştırdığından, en musîbetli bir belâ olur. Bu ise, yüz derece bâtıldır. Demek bu hayat-ı dünyeviye, âhirete î mân rûknünü kat'î isbât ediyor ve her baharda haşrin üç yüz binden ziyâde nümûnelerini gözümûze gösteriyor.

Acaba senin cisminde, senin bahçende ve senin vatanında hayatına lâzım ve münasip bütün levâzımatı ve cihâzâtı hikmet ve inâyet ve rahmetle ihzâr eden ve vaktinde yetiştiren, hattâ senin midenin bekâ ve yaşamak arzusuyla ettiği hususî ve cüz'î olan rızık duâsını bilen ve işiten ve hadsiz leziz tamlarla o duânın kabulünü gösteren ve mideyi memnun eden bir Mutasarrıf-ı Kadîr, hiç mümkün müdür ki; seni bilmesin ve görmesin? Ve nev-i insanın en büyük gayesi olan hayat-ı ebediyeye lâzım esbâbı ihzâr etmesin? Ve nev-i insanın en büyük, en ehemmiyetli, en lâyık ve umumî olan bekâ duâsını hayat-ı uhreviyenin inşâsıyla ve cennetin îcâdıyla kabul etmesin? Ve kâinatın en mühim mahlûku, belki zeminin sultanı ve neticesi olan nev-i insanın arş ve ferşi çınlatan umumî ve gayet kuvvetli duâsını işitmeyip küçük bir mide kadar ehemmiyet vermesin, memnun etmesin, kemâl-i hikmetini ve nihayet rahmetini inkâr ettirsin? Hâşâ, yüz bin defa hâşâ!

Hem hiç kâbil midir ki; hayatın en cüz'îsinin pek gizli sesini işitsin, derdini dinlesin ve derman versin ve nazını çeksin ve kemâl-i itina ve ihtimam ile beslesin ve ona dikkatle hizmet ettirsin ve büyük mahlûkatını ona hizmetkâr yapsın; ve sonra en büyük ve kıymetdar ve bâkî ve nazdar bir hayatın gök sadâsı gibi yüksek sesini işitmesin? Ve onun çok ehemmiyetli bekâ duâsını ve nazını ve niyazını nazara almasın!

Âdetâ bir neferin kemâl-i itina ile teşhizat ve idaresini yapsın; ve muftî ve muhteşem orduya hiç bakmasın? Ve zerreyi görsün, güneşi görmesin? Sivrisineğin sesini işitsin, gök gürültüsünü işitmesin? Hâşâ, yüz bin defa hâşâ!

Hem hiçbir cihetle akıl kabul eder mi ki; hadsiz rahmetli, muhabbetli ve nihayet derecede şefkatli ve Kendi sanatını çok sever ve Kendini çok sevdiren ve Kendini sevenleri ziyâde sever bir Zât-ı Kadîr-i Hakîm, en ziyâde Kendini seven ve sevimli ve sevilen ve Sâni'ini fitraten perestiş eden hayati ve haya-

tın zâtı ve cevheri olan rûhu, mevt-i ebedî ile idam edip, kendinden o sevgili muhibbini ve habibini ebedî bir sûrette küstürsün, darılsın, dehşetli rencide ederek sırr-ı rahmetini ve nur-u muhabbetini inkâr etsin ve ettirsin? Yüz bin defa hâşâ ve kellâ!

Bu kâinatı cilvesiyle süslendiren bir cemâl-i mutlak ve umum mahlûkatı sevindiren bir rahmet-i mutlaka, böyle hadsiz bir çirkinlikten ve kubh-u mutlaktan ve böyle bir zulm-ü mutlaktan, bir merhametsizlikten, elbette nihayetsiz derece münezzehdir ve mukaddestir.

Netice: Madem dünyada hayat var, elbette insanlardan hayatın sırrını anlayanlar ve hayatını sû-i istimâl etmeyenler, dâr-ı bekâda ve cennet-i bâkiyede, hayat-ı bâkiyeye mazhar olacaklardır.¹ Âmennâ!

Ve hem nasıl ki yeryüzünde bulunan parlak şeylerin güneşin akisleriyle parlamaları ve denizlerin yüzlerinde kabarcıkları ziyânın lem'alarıyla parlayıp sönmeleri, arkalarından gelen kabarcıklar yine hayalî güneşçiklere aynalık etmeleri bilbedâhe gösteriyor ki; o lem'alar, yüksek bir tek güneşin cilve-i in'ikâsıdır ve güneşin vücudunu muhtelif diller ile yâd ediyorlar ve ışık parmaklarıyla ona işaret ediyorlar.

Aynen öyle de, Zât-ı Hayy-ı Kayyûm'un Muhyî isminin cilve-i âzamı ile berrin yüzünde ve bahrin içinde zihayatların kudret-i ilâhiye ile parlayıp, arkalarından gelenlere yer vermek için "Yâ Hayy!" deyip perde-i gaybda gizlenmeleri; bir hayat-ı sermediyeye sahibi olan Zât-ı Hayy-ı Kayyûm'un hayatına ve vücub-u vücuduna şehâdetler, işaretler ettikleri gibi; umum mevcûdâtın tanziminde eseri görünen ilm-i ilâhiye şehâdet eden bütün deliller ve kâinata tasarruf eden kudreti isbât eden bütün bürhânlar ve tanzim ve idare-i kâinata hükümfermâ olan irade ve meşîeti isbât eden bütün hüccetler ve kelâm-ı rab-bânî ve vahy-i ilahiyenin medânı olan risâletleri isbât eden bütün alâmetler, mucizeler ve hâkezâ... yedi sîfât-ı ilâhiyeye şehâdet eden bütün delâil; bilittifak Zât-ı Hayy-ı Kayyûm'un hayatına delâlet, şehâdet, işaret ediyorlar.

Çünkü nasıl bir şeyde görmek varsa, hayatı da var; işitmek varsa, hayatın alâmetidir; söylemek varsa, hayatın vücuduna işaret eder; ihtiyar, irade varsa hayatı gösterir...

¹ Bu hakikati ifade eden bazı ayet-i kerîmeler için bkz.: Bakara sûresi, 2/25, 82; Âl-i imran sûresi, 3/133-136; A'râf sûresi, 7/42; Yûnus sûresi, 10/26; Hûd sûresi, 11/23; Nisâ sûresi, 4/122; Nahl sûresi, 16/30-31, 97.

Aynen öyle de; bu kâinatta âsârıyla vücudları muhakkak ve bedihî olan kudret-i mutlaka ve irade-i şâmîle ve ilm-i muhit gibi sıfatlar bütün delâilleriyle Zât-ı Hayy-ı Kayyûm'un hayatına ve vücub-u vücuduna şehâdet ederler ve bütün kâinatı bir gölgesiyle ışıklandıran ve bir cilvesiyle bütün dâr-ı âhireti zerrâtıyla beraber hayatlandıran hayat-ı sermediyesine şehâdet ederler.

✓ Hem hayat, “Melâikeye İmân” rüknüne dahi bakar, remzen isbât eder. Çünkü madem kâinatta en mühim netice hayattır ve en ziyâde intişar eden ve kıymetdarlığı için nüshaları teksir edilen ve zemin misafirhânesini gelip geçen kâfilelerle şenlendiren zihayatlardır.

Ve madem küre-i arz bu kadar zihayatın envâıyla dolmuş ve mütemâdiyen zihayat envâlarını teccid ve teksir etmek hikmetiyle her vakit dolar boşalır ve en hasis ve çürümüş maddelerinde dahi kesretle zihayatlar halk edilerek bir mahşer-i huveynât oluyor. Ve madem hayatın süzölmüş en sâfi hulâsası olan şuûr ve akıl ve en latîf ve sâbit cevheri olan rûh, bu küre-i arzda gayet kesretli bir sûrette halk olunuyorlar; âdetâ küre-i arz, hayat ve akıl ve şuûr ve ervâh ile ihyâ olup öyle şenlendirilmiş. Elbette küre-i arzdan daha latîf, daha nuranî, daha büyük, daha ehemmiyetli olan ecrâm-ı semâviye; ölü, câmid, hayatsız, şuûrsuz kalması imkân hâricindedir.

Demek gökleri, güneşleri, yıldızları şenlendirecek ve hayattar vaziyetini verecek ve netice-i hilkat-i semâvâtı gösterecek ve hitâbât-ı sübhâniyeye mazhar olacak olan zîşuûr, zihayat ve semâvâta münasip sekenerler, her hâlde sırr-ı hayatla bulunuyorlar ki, onlar da melâikelerdir.

✓ Hem hayatın sırr-ı mâhiyeti “Peygamberlere İmân” rüknüne bakıp remzen isbât eder. Evet madem kâinat, hayat için yaratılmış ve hayat dahi Hayy-ı Kayyûm-u Ezelî'nin bir cilve-i âzamıdır, bir nakş-ı ekmeldir, bir sanat-ı ecmeldir. Madem hayat-ı sermediye, Resûllerin gönderilmesiyle ve Kitapların indirilmesiyle kendini gösterir. Evet, eğer Kitaplar ve Peygamberler olmazsa, o hayat-ı ezeliye bilinmez.

Nasıl ki bir adamın söylemesiyle, diri ve hayattar olduğu anlaşılır; öyle de, bu kâinatın perdesi altında olan âlem-i gaybın arkasında söyleyen, konuşan, emir ve nehyedip hitab eden bir Zâtın kelîmâtını, hitâbâtını gösterecek, Peygamberler ve ellerinde nâzil olan Kitaplardır. Elbette kâinattaki hayat, kat'î bir sûrette Hayy-ı Ezelî'nin vücub-u vücuduna kat'î şehâdet ettiği gibi; o hayat-ı ezeliyenin şuâatı, celevâtı, münasebâtı olan “İrsâl-i Rusûl” ve “İnzâl-i Kütüb” rükünlerine bakar, remzen isbât eder. Ve bilhassa risâlet-i Muhammediye (aley-

fiissalâtü vesselâm) ve vahy-i Kur'ânî, hayatın rûhu ve akli hükmünde olduğundan, bu hayatın vücudu gibi, hakkaniyetleri kat'îdir denilebilir.

Evet, nasıl ki hayat, bu kâinattan süzölmüş bir hulâsadır. Ve şuûr ve his dahi hayattan süzölmüş, hayatın bir hulâsasıdır. Akıl dahi şuûrdan ve histen süzölmüş, şuûrun bir hulâsasıdır. Ve rûh dahi, hayatın hâlis ve sâfi bir cevheri ve sâbit ve müstakil zâtıdır...

Öyle de maddî ve mânevî hayat-ı Muhammediye (aleyfiissalâtü vesselâm) dahi, hayat ve rûh-u kâinattan süzölmüş hulâsatü'l-hulâsadır. Ve risâlet-i Muhammediye dahi (aleyfiissalâtü vesselâm), kâinatın his ve şuûr ve aklından süzölmüş en sâfi hulâsasıdır. Belki maddî ve mânevî hayat-ı Muhammediye (aleyfiissalâtü vesselâm), âsârının şehâdetiyle hayat-ı kâinatın hayatıdır. Ve risâlet-i Muhammediye (aleyfiissalâtü vesselâm), şuûr-u kâinatın şuûrudur ve nurudur. Ve vahy-i Kur'ân dahi, hayattar hakâikinin şehâdetiyle hayat-ı kâinatın rûhudur ve şuûr-u kâinatın aklıdır.

Evet, evet, evet! Eğer kâinattan risâlet-i Muhammediye'nin (aleyfiissalâtü vesselâm) nuru çıksa, gitse; kâinat vefat edecek.

Eğer Kur'ân gitse,¹ kâinat dîvâne olacak ve küre-i arz kafasını, aklını kaybedecek, belki şuûrsuz kalmış olan başını bir seyyareye çarparacak, bir Kıyameti koparacak...

✓ Hem hayat, “İmân-ı bi'l-Kader” rüknüne bakıp, remzen isbât eder. Çünkü madem hayat, âlem-i şehâdetin ziyâsıdır ve istilâ ediyor ve vücudun neticesi ve gayesidir ve Hâlık-ı Kâinat'ın en câmi aynasıdır ve faaliyet-i rab-bâniyenin en mükemmel enmûzeci ve fihristesidir, –temsilde hatâ olmasın– bir nevi programı hükmündedir. Elbette âlem-i gayb –yani mâzi, müstakbel– yani geçmiş ve gelecek mahlûkatın hayat-ı mâneviyeleri hükmünde olan intizam ve nizam ve mâlûmiyet ve meşhudiyet ve taayyün ve evâmîr-i tekvîniye-yi imtisâle müheyya bir vaziyette bulunmalarını sır-ı hayat iktizâ ediyor.

Nasıl ki bir ağacın çekirdek-i aslîsi ve kökü ve müntehâsında ve meyvelerindeki çekirdekleri dahi aynen ağaç gibi bir nevi hayata mazhardırlar. Belki ağacın kavânîn-i hayatiyesinden daha ince kavânîn-i hayatı taşıyorlar.

Hem nasıl ki bu hazır bahardan evvel geçmiş güzün bıraktığı tohumlar ve kökler, bu bahar gittikten sonra, gelecek baharlara bırakacağı çekirdekler, kök-

¹ Peygamber Efendimiz (sallâllâhu aleyhi ve sellâm), kıyâmet yakın bir dönemde, Kur'ân'ın yeryüzünden çekilip alınacağını ifade buyurmaktadır: İbni Mâce, *fiten* 26; İbni Hibbân, *es-Sahih* 15/267; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/520, 587.

ler, bu bahar gibi cilve-i hayatı taşıyorlar ve kavânîn-i hayatiyeye tâbidirler. Aynen öyle de; şecere-i kâinatın bütün dal ve budaklarıyla her birinin bir mâzisi ve müstakbeli var. Geçmiş ve gelecek tavırlarından ve vaziyetlerinden müteşekkil bir silsilesi bulunur. Her nev' ve her cüzünün ilm-i ilâhiyede muhtelif tavırları ile müteaddit vücudları bir silsile-i vücud-u ilmî teşkil eder. Ve vücud-u hâricî gibi o vücud-u ilmî dahi, hayat-ı umumiyenin mânevî bir cilvesine mazhardır ki, mukadderât-ı hayatiye, o mânidar ve canlı elvâh-ı kaderiyeden alınır.

Evet âlem-i gaybın bir nev'i olan âlem-i ervâh, ayn-ı hayat ve madde-i hayat ve hayatın cevherleri ve zâtları olan ervâh ile dolu olması, elbette mâzi ve müstakbel denilen âlem-i gaybın bir diğer nev'i de ve ikinci kısmı dahi, cilve-i hayata mazhariyetini ister ve istilzâm eder.

Hem her bir şeyin vücud-u ilmîsindeki intizam-ı ekmele ve mânidar vaziyetleri ve canlı meyveleri, tavırları; bir nevi hayat-ı mâneviyeye mazhariyetini gösterir. Evet, hayat-ı ezeliye güneşinin ziyâsı olan bu cilve-i hayat, elbette yalnız bu âlem-i şehâdete ve bu zaman-ı hâzıra ve bu vücud-u hâricîye münhasır olamaz; belki her bir âlem, kabiliyetine göre o ziyânın cilvesine mazhardır. Ve kâinat bütün âlemleriyle o cilve ile hayattar ve ziyâdardır. Yoksa nazar-ı dalâletin gördüğü gibi muvakkat ve zâhirî bir hayat altında her bir âlem, büyük ve müthiş birer cenaze ve karanlıklı birer virâne âlem olacaktı.

İşte, "Kadere ve Kazaya Îmân" rüknü dahi, geniş bir vecihte sırr-ı hayatla anlaşılıyor ve sâbit oluyor. Yani, nasıl ki âlem-i şehâdet ve mevcut hazır eşya, intizamlarıyla ve neticeleriyle hayattarlıkları görünüyor; öyle de âlem-i gaybdan sayılan geçmiş ve gelecek mahlûkatın dahi mânen hayattar bir vücud-u mânevîleri ve rûhlu birer sübût-u ilmîleri vardır ki, Levh-i Kaza ve Kader vasıtasıyla o mânevî hayatın eseri, mukadderât nâmıyla görünür, tezâhür eder.

Zeylin Üçüncü Parçası

Haşır münasebetiyle bir suâl: Kur'ân'da mükerreren **إِن كَانَتْ إِلَّا** fermanları gösteriyor ki; haşr-i âzam bir anda, zamansız vücuda geliyor. Dar akıl ise, bu hadsiz derece harika ve emsâlsiz olan meseleyi iz'an ile kabul etmesine medar olacak meşhud bir misal ister.

Elcevap: Haşırde, ruhların cesetlere gelmesi var. Hem cesetlerin ihyası var. Hem cesetlerin inşâsı var. Üç meseledir.

Birinci Mesele: Ruhların cesetlerine gelmesine misal ise; gayet muntazam bir ordunun efradı, istirahat için her tarafa dağılmış iken, yüksek sadalı bir boru sesiyle toplanmalarıdır. Evet, İsrail'in borusu olan Sûr'u, ordunun borazanından geri olmadığı gibi ebedler tarafında ve zerrelere âleminde iken ezel cânibinden gelen **أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ**⁴ hitabını işiten ve **قَالُوا بَلَىٰ**⁵ ile cevap veren ervahlar, elbette ordunun neferâtından binler derece daha musahhar ve muntazam ve mufidirler. Hem değil yalnız ruhlar, belki bütün zerrelere dahi, bir ordu-yu sübhânî ve emirber neferleri olduğunu gayet kat'î burhanlarla Otuzuncu Söz isbat etmiş.

İkinci Mesele: Cesetlerin ihyası misali ise; çok büyük bir şehirde, şenlik bir gecede, birtek merkezden, yüz bin elektrik lâmbaları, âdeta zamansız, bir anda canlanmaları ve ışıklanmaları gibi; bütün küre-i arz yüzünde dahi, birtek merkezden yüz milyon lâmbalara nur vermek mümkündür. Madem Cenâb-ı Hakk'ın elektrik gibi bir mahlûku ve bir misafirhânesinde bir hizmetkârı ve bir mumdarı, Hâlik'ından aldığı terbiye ve intizam dersiyle bu keyfiyete mazhar oluyor. Elbette elektrik gibi binler nurâni hizmetkârlarının temsil ettikleri hikmet-i ilâhiyenin muntazam kanunları dairesinde haşr-i âzam tarfetü'l-aynda vücuda gelebilir.

¹ Buraya Zeylin 3. Parçası olarak giren bu kısım, Şualar'dan İkinci Şua'nın Hâtime'sinde "Uzunca Bir Hâşiye" başlığı altında da ayrıca yer almaktadır.

² "Bütün olay, bir çağrıdan ibâret!" (Yâsîn sûresi, 36/29, 53)

³ "Kıyametin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama (yahut daha da kısa bir anda) olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

⁴ "(Rabbin) 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' buyurunca..." (A'râf sûresi, 7/172)

⁵ "...onlar da "Elbette!" diye ikrar etmişlerdi." (A'râf sûresi, 7/172)

Üçüncü Mesele: Ecsadın def'aten inşâsının misali ise; bahar mevsiminde, birkaç gün zarfında nev-i beşerin umumundan bin derece ziyade olan umum ağaçların bütün yapraklarıyla beraber evvelki baharın aynı gibi birden, mükemmel bir surette inşâları ve yine umum ağaçların umum çiçekleri ve meyveleri ve yaprakları, geçmiş baharın mahsulatı gibi, berk gibi bir sü-ratle îcadları..

hem o baharın mebdeleri olan hadsiz tohumcukların, çekirdeklerin, köklerin, birden beraber intibahları ve inkişâfları ve ihyaları..

hem kemiklerden ibaret olarak ayakta duran emvât gibi bütün ağaçların cenazeleri bir emir ile def'aten "ba'sü ba'de'l-mevt" sırrına mazhariyetleri ve neşirleri..

hem küçücük hayvan tâifelerinin hadsiz efradlarının gayet derecede sanatlı bir surette ihyaları..

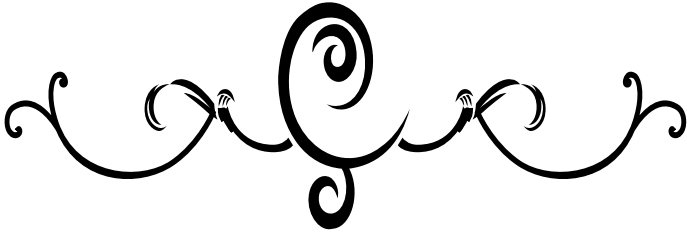
hem bilhassa sinekler kabilelerinin haşirleri ve bilhassa daima yüzünü, gözünü, kanadını temizlemekle bize abdesti ve nezafeti ihtar eden ve yüzümüzü okşayan gözümüz önündeki kabilenin bir senede neşrolan efradı, benî-âdem'in Âdem zamanından beri gelen umum efradından fazla olduğu hâlde; her baharda sâir kabileler ile beraber birkaç gün zarfında inşâları ve ihyaları, haşirleri, elbette kıyâmette ecsad-ı insaniyenin inşâsına bir misal değil, belki binler misaldirler.

Evet dünya, dârü'l-hikmet ve âhiret, dârü'l-kudret olduğundan; dünyada Hakîm, Mürettib, Müdebbir, Mürebbî gibi çok isimlerin iktizasıyla dünyada îcad-ı eşya bir derece tedricî ve zaman ile olması, hikmet-i rabbâniyenin muktezasıyla olmuş.

Âhirette ise, hikmetten ziyade kudret ve rahmetin tezahürleri için maddeye ve müddete ve zamana ve beklemeye ihtiyaç bırakmadan birden eşya inşâ ediliyor. Burada bir günde ve bir senede yapılan işler, âhirette bir anda ve bir lemhada inşâsına işaretten Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan وَمَا أَمُرُ السَّاعَةَ إِلَّا كَلِمَةٍ¹ ferman eder. Eğer haşrin gelmesini, gelecek baharın gelmesi gibi kat'î bir surette anlamak istersen, haşre dair Onuncu Söz ile Yirmi Dokuzuncu Söz'e dikkatle bak, gör. Eğer baharın gelmesi gibi inanmaz isen, gel parmağını gözüme sok!..

¹ "Kıyametin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

Amma Bir Dördüncü Mesele olan mevt-i dünya ve kıyâmet kopması ise: Bir anda bir seyyâre veya bir kuyruklu yıldızın emr-i rabbânî ile küremize, misafirhânemize çarpması, bu hânemizi harap edebilir. On senede yapılan bir saray, bir dakikada harap olması gibi...

Zeylin Dördüncü Parçası

قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٤﴾ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي
أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ¹

Yâni, insan der: “Çürümüş kemikleri kim diriltecek?” Sen, de: “Kim, onları bidâyeten inşâ edip hayat vermiş ise o diriltecek...”

Onuncu Söz'ün Dokuzuncu Hakikati'nin Üçüncü Temsili'nde tasvir edildiği gibi, bir zât göz önünde bir günde yeniden büyük bir orduyu teşkil ettiği hâlde, biri dese: “Şu zât, efrâdı istirahat için dağılmış olan bir taburu bir boru ile toplar, tabur nizamı altına getirebilir.” Sen ey insan, desen: “İnanmam.” Ne kadar divânece bir inkâr olduğunu bilirsın.

Aynen onun gibi; hiçlikten, yeniden ordu-misâl bütün hayvanât ve sâir zîhayatın, tabur-misâl cesedlerini kemâl-i intizamla ve mîzan-ı hikmetle o bedenlerin zerrâtını ve letâifini emr-i kün feyekûn² ile kaydedip yerleştiren ve her karnda, hattâ her baharda rûy-u zeminde yüz binler ordu-misâl zevî'l-hayatın envâlarını ve tâifelerini îcad eden bir Zât-ı Kadîr-i Alîm, tabur-misâl bir cesedin nizamı altına girmekle birbiriyle tanışan zerrât-i esâsiye ve eczâ-yı asliyeyi, bir sayha ile Sûr-u İsrâfil'in borusuyla nasıl toplayabilir? İstib'ad sûretinde denilir mi? Denilse, eblehçesine bir divaneliktir.

³ Hem, Kur'ân kâh oluyor ki; Cenâb-ı Hakk'ın âhirette hârîka ef'âllerini kalbe kabul ettirmek için, ihzârîye hükmünde ve zihni tasdike müheyyâ etmek için, bir i'dâdiye sûretinde, dünyadaki acâib ef'âlini zikreder. Veyahut, istikbâlî ve uhrevî olan ef'âl-i acîbe-i ilâhiyeyi öyle bir sûrette zikreder ki, meşhûdumuz olan çok nazîreleriyle onlara kanaatimiz gelir.

♦ Meselâ: ⁴ أَوْلَمَ يَرَ الْإِنْسَانَ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ⁴ tâ, sûrenin

¹ Yâsîn sûresi, 36/78-79.

² “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

³ Buradan itibaren Zeylin 5. Parçasına kadarki kısım; 25. Söz'ün 2. Şûle'sinin 8. Meziyet-i Cezâleti'dir ve orada ayrıca yer almaktadır.

⁴ “İnsan şunu hiç görüp düşünmedi mi: Biz kendisini bir nutfeden yaratmışken, yaman bir hasım kesildi bize.” (Yâsîn sûresi, 36/77)

âhirine kadar... İşte şu bahiste haşir meselesinde Kur'ân-ı Hakîm haşr'i isbat için yedi-sekiz sûrette, muhtelif bir tarzda isbat ediyor.

Evvêlâ; neş'et-i ûlâyı nazara verir, der ki: “*Nutfeden alakaya, alakadan mudğaya, mudğadan tâ hilkat-i insâniyeye kadar olan neş'etinizi görüyorsunuz... Nasıl oluyor ki; neş'et-i uhrâyı inkâr ediyorsunuz?.. O, onun misli; belki daha ehvenidir.*”

Hem Cenâb-ı Hak, insana karşı ettiği ihsânât-ı azîmeyi:

جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا¹ kelimesiyle işaret edip der: “*Size böyle nimet eden bir Zât, sizi başıboş bırakmaz ki, kabre girip kalkmak üzere yatasınız.*”

Hem remzen der: “Ölmüş ağaçların dirilip yeşillenmesini görüyorsunuz; odun gibi kemiklerin hayat bulmasını kıyas edemeyip istib'âd ediyorsunuz.

Hem, semâvât ve arzı halkeden, semâvât ve arzın meyvesi olan insanın hayat ve memâtından âciz kalır mı? Koca ağacı idare eden, o ağacın meyvesine ehemmiyet vermeyip başkasına mâl eder mi? Bütün ağacın neticesini terk etmekle, bütün eczasıyla hikmetle yoğrulmuş hilkat şeceresini abes ve beyhûde yapar mı zannedersiniz?”

Der: “Haşir'de sizi ihyâ edecek Zât, öyle bir Zât'tır ki; bütün kâinat O'na emirber nefer hükmündedir. Emr-i kün feyekûn'e karşı kemâl-i inkıyâd ile serfûrû eder. Bir baharı halk etmek, bir çiçek kadar O'na ehven gelir. Bütün hayvanâtı îcad etmek, bir sinek îcadı kadar kudretine kolay gelir bir Zât'tır. Öyle bir Zât'a karşı, الْعِظَامُ² مِّنْ يُحْيِي الْعِظَامَ² deyip kudretine karşı ta'ciz ile meydan okunmaz!”

Sonra فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ³ tabiriyle; her şeyin dizgini elinde, her şeyin anahtarı yanında, gece ve gündüzü, kış ve yazı bir kitap sayfaları gibi kolayca çevirir. Dünya ve âhireti iki menzil gibi; bunu kapar, onu açar bir Kadîr-i Zülcelâl'dir. Madem böyledir, bütün delâilin neticesi olarak: وَإِلَيْهِ⁴ تُرْجَعُونَ⁴ Yâni, “Kabirden sizi ihyâ edip, haşre getirip huzur-u kibriyâsında hesabınızı görecektir.”

1 “O'dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır.” (Yâsîn sûresi, 36/80)

2 “(Çürümüş vaziyetteki) o kemikleri kim diriltecek?” (Yâsîn sûresi, 36/78)

3 “Sübhandır, münezzehtir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet O'nun elindedir.” (Yâsîn sûresi, 36/83)

4 Bakara sûresi, 2/245; Yûnus sûresi, 10/56; Hüd sûresi, 11/34; Kasas sûresi, 28/70, 88; Yâsîn sûresi, 36/22, 83, Fussilet sûresi, 41/21; Zuhuruf sûresi, 43/85.

İşte şu âyetler, haşrin kabûlüne zihni müheyyâ etti. Kalbi de hâzır etti. Çünkü nezâirini dünyevî ef'âl ile de gösterdi.

Hem, kâh oluyor ki; ef'âl-i uhreviyesini öyle bir tarzda zikreder ki, dünyevî nezâirlerini ihsâs etsin. Tâ istib'âd ve inkâra meydan kalmasın.

♦Meselâ:

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ³ ... الخ ve إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ² ... الخ ve إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ¹ ... الخ

İşte şu sûrelerde, kıyâmet ve haşir'deki inkılâbât-ı azîmeyi ve tasarrufât-ı rubûbiyeti öyle bir tarzda zikreder ki; insan onların nazîrelerini dünyada, meselâ; günde, baharda gördüğü için, kalbe dehşet verip akla sığmayan o inkılâbâtı kolayca kabul eder. Şu üç sûrenin meâl-i icmâlîsine işaret dahi pek uzun olur. Onun için bir tek kelimeyi nümûne olarak göstereceğiz. Meselâ:

وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ⁴ kelimesiyle ifade eder ki: “Haşir’de herkesin bütün âmâli bir sayfa içinde yazılı olarak neşrediliyor.” Şu mesele kendi kendine çok acib olduğundan akıl ona yol bulamaz. Fakat, sûrenin işaret ettiği gibi haşir-i baharîde başka noktaların nazîresi olduğu gibi, şu neşir-i suhuf nazîresi pek zâhirdir. Çünkü: Her meyvedâr ağaç ve çiçekli bir otun da amelîleri var, fiilleri var, vazifeleri var. Esmâ-yı ilâhiyeyi ne şekilde göstererek tesbihât etmiş ise ubûdiyetleri var. İşte onun bütün bu amelîleri tarih-i hayatlarıyla beraber umum çekirdeklerinde, tohumcuklarında yazılıp; başka bir baharda, başka bir zeminde çıkar. Gösterdiği şekil ve sûret lisaniyle gayet fasih bir sûrette analarının ve asıllarının âmâlini zikrettiği gibi; dal, budak, yaprak, çiçek ve meyveleriyle sayfa-yı âmâlini neşreder. İşte gözümüzün önünde bu hakîmâne, hafizâne, müdebbirâne, mürebbîyâne, latîfâne şu işi yapan O’dur ki, der: *وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ*

Başka noktaları buna kıyas eyle. Kuvvetin varsa istinbat et. Sana yardım için bunu da söyleyeceğiz. İşte: *إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ* Şu kelâm, “tekvîr” lafzıyla, yâni, “sarmak” ve “toplamak” mânâsıyla parlak bir temsile işaret ettiği gibi, nazîrini dahi îmâ eder.

1 “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman.” (Tekvir sûresi, 81/1)

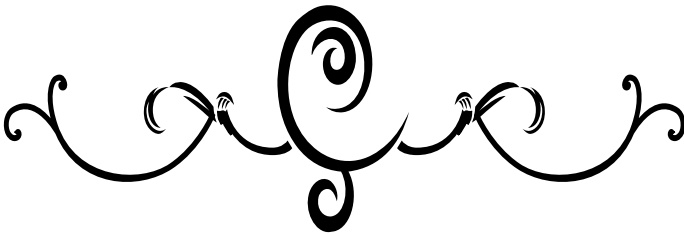
2 “Gök yarıldığı zaman.” (İnfîtâr sûresi, 82/1)

3 “Gök yarıldığı zaman...” (İnşikak sûresi, 84/1)

4 Tekvir sûresi, 81/10.

Birinci: Evet, Cenâb-ı Hak tarafından adem ve esîr ve sema perdelerini açıp, güneş gibi dünyayı ışıklandıran pırlanta-misâl bir lâmbayı, hazine-i rahmetinden çıkarıp dünyaya gösterdi. Dünya kapandıktan sonra o pırlantayı perdelerine sarıp kaldıracak.

İkinci: Veya ziyâ metânını neşretmek ve zeminin kafasına ziyâyı zulmetle münâvebeten sarmakla muvazzaf bir memur olduğunu ve her akşam o memura metânını dahi toplattırıp gizlendiği gibi, kâh olur, bir bulut perdesiyle alışverişini az yapar. Kâh olur, Ay onun yüzüne karşı perde olur; muamelesini bir derece çeker. Metânını ve muamelât defterlerini topladığı gibi; elbette o memur bir vakit o memuriyetten infisâl edecektir. Hattâ hiçbir sebep-i azl bulunmazsa, şimdilik küçük, fakat büyümeğe yüz tutmuş yüzündeki iki leke büyümeğe, güneş, yerin başına izn-i ilâhî ile sardığı ziyâyı, emr-i rabbânî ile geriye alıp, güneşin başına sarıp “Haydi yerde işin kalmadı!” der. “Cehenneme git, sana ibadet edip senin gibi bir memur-u musahharı, sadâkatsizlikle tahkir edenleri yak!” der. إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ

Zeylin Beşinci Parçası

Evet, nass-ı hadis ile; nev-i beşerin en mümtaz şahsiyetleri olan yüz yirmi dört bin enbiyânın² icmâ' ve tevâtür ile; kısmen şuhûda ve kısmen hakkalyakîne istinaden, müttefikân âhiretin vücudundan ve insanların oraya sevk edileceğinden ve bu kâinatın Hâlıkının kat'î vaad ettiği âhireti getireceğinden haber verdikleri gibi, onların verdikleri haberi keşif ve şuhûd ile ilmelyakîn sûretinde tasdik eden yüz yirmi dört milyon evliyânın o âhiretin vücuduna şehadetleriyle ve bu kâinatın Sâni-i Hakîm'inin bütün esmâsı bu dünyada gösterdikleri cilveleriyle, bir âlem-i bekâyı bilbedâhe iktizâ ettiklerinden; yine âhiretin vücuduna delâletiyle; ve her sene baharda, rûy-u zeminde ayakta duran hadd ü hesaba gelmez ölmüş ağaçların cenazelerini emr-i kün feyekûn³ ile ihyâ edip ba'sü ba'de'l-mevt'e mazhar eden ve haşir ve neşrin yüz binler nümûnesi olarak nebâtât tâifelerinden ve hayvanât milletlerinden üç yüz bin neveleri haşr u neşreden hadsiz bir kudret-i ezeliye ve hesapsız ve israfsız bir hikmet-i ebediye ve rızka muhtaç bütün zîrûhları kemâl-i şefkatle gayet hârika bir tarzda iâşe ettiren ve her baharda az bir zamanda hadd ü hesaba gelmez envâ-ı zînet ve mehâsini gösteren bir rahmet-i bâkiye ve bir inâyet-i daimenin bilbedâhe âhiretin vücudunu istilzâm ile; ve şu kâinatın en mükemmel meyvesi ve Hâlık-ı Kâinat'ın en sevdiği masnûu ve kâinatın mevcûdâtıyla en ziyâde alâkadar olan insandaki şedid, sarsılmaz, dâimî olan aşk-ı bekâ ve şevk-i ebediyet ve âmâl-i sermediyet, bilbedâhe işaret ve delâletiyle bu âlem-i fânîden sonra bir âlem-i bâkî ve bir dâr-ı âhîret ve bir dâr-ı saâdet bulunduğunu o derece kat'î bir sûrette isbât ederler ki, dünyanın vücudu kadar, bilbedâhe âhiretin vücudunu kabul etmeyi istilzâm ederler.⁴(Hâşiye)

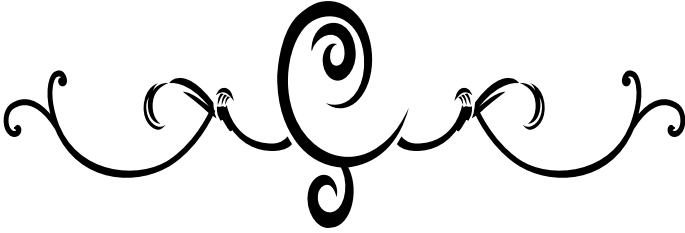
¹ Bu kısım, aynı zamanda 26. Lem'a'nın 5. Ricâsî'nin haşirle ilgili olan bir parçasıdır.

² 124 bin Nebî, 315 (veya 313) rasûl olduğuna dair bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/265; İbni Hibbân, *es-Sahîh* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 8/217.

³ "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da olur." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

⁴(Hâşiye) Evet, sübûfî bir emri ihbâr etmenin kolaylığı ve inkâr ve nefyetmenin gayet müşkül olduğu, bu temsilden görünür. Şöyle ki, biri dese: "Meyveleri süt konserveleri olan gayet hârika bir bahçe, küre-i arz üzerinde vardır." Diğeri dese: "Yoktur." İsbât eden, yalnız onun yerini veyahut bazı meyvelerini göstermekle kolayca dâvâsını isbât eder. İnkâr eden adam, nefyini isbât etmek için, bütün küre-i arzı görmek ve göstermekle dâvâsını isbât edebilir. Aynen öyle de; cenneti ihbâr edenler, yüz binler tereşşuhâtını, meyvelerini, âsârını göster-

Madem Kur'ân-ı Hakîm'in bize verdiği en mühim bir ders, "îmân-ı bi'l-âhiret"tir ve o îmân da bu derece kuvvetlidir ve o îmânda öyle bir rica ve bir teselli var ki; yüz bin ihtiyarlık bir tek şahsa gelse, bu îmândan gelen teselli mukâbil gelebilir. Biz ihtiyarlar ¹ كَمَالِ الْإِيمَانِ deyip, ihtiyarlığımıza sevinmeliyiz.

---

diklerinden kat-ı nazar... iki şâhid-i sâdıkın sübûtuna şehâdetleri kâfi gelirken; onu inkâr eden, hadsiz bir kâinatı, hadsiz ebedî zamanı temâşâ etmek ve görmek ve eledikten sonra inkârını isbât edebilir, ademini gösterebilir.

İşte ey ihtiyar kardeşler! Îmân-ı âhiretin ne kadar kuvvetli olduğunu anlayınız.

¹ Kâmil iman nasip etmesinden dolayı Allah'a hamdolsun!

On Birinci Sûz

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحِّهَا * وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَّيَهَا * وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّيَهَا * وَاللَّيْلِ إِذَا
يَغْشَىٰهَا * وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنِيهَا * وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَّىٰهَا * وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيَهَا
* فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَىٰهَا * قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّىٰهَا * وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّىٰهَا¹

Ey kardeş! Eğer hikmet-i âlemin tılsımını ve hilkat-i insanın muammâsını ve hakikat-i salâtın rumûzunu bir parça fehmetmek istersen, nefsimle beraber şu temsili hikâyeciğe bak:

Bir zaman bir sultan varmış. Servetçe onun pek çok hazineleri vardı. Hem, o hazinelerde her çeşit cevâhir, elmas ve zümrüt bulunuyormuş. Hem, gizli pek acâib defineleri varmış. Hem, kemâlâtça sanâyi-i garîbede pek çok mahâreti varmış. Hem, hesapsız fûnûn-u acîbeye mârifeti, ihâtası varmış. Hem, nihayetsiz ulûm-u bedîaya ilim ve ittîlâi varmış.

İşte her cemâl ve kemâl sahibi, kendi cemâl ve kemâlini görmek ve göstermek istemesi sırrınca, o Sultan-ı Zîşân dahi istedi ki, bir meşher açsın, içinde sergiler dizensin; tâ nâsın enzârında saltanatının haşmetini, hem servetinin şa'şaa-sını, hem kendi sanatının hârikalarını, hem kendi ma'rifetinin garîbelerini izhar edip göstersiz. Tâ cemâl ve kemâl-i mânevisini iki vecihle müşâhede etsin:

Bir vechi, bizzat nazar-ı dekâik-âşinâsıyla görsün.

Diğeri, gayrın nazarıyla baksın.

Bu hikmete binâen, cesim ve geniş ve muhteşem bir kasrı yapmaya başladı. Şâhâne bir sûrette dairelere, menzillere taksim ederek hazinelerinin türlü

¹ “Güneşe ve onun aydınlığına.. onu izlediği zaman aya.. Dünyayı açığa çıkaran gündüze.. onu bürüyüp saran geceye.. göğe ve onu bina edene.. yere ve onu yayıp döşeyene.. her bir nefse ve onu düzenleyene.. ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: nefsinin maddî ve mânevî kirlere arındırılan felâha erer. Onu günahlarla örten ise ziyâna uğrar.” (Şems sûresi, 91/1-10)

türlü murassaâtıyla süslendirip, kendi dest-i sanatının en latif, en güzel eserleriyle zînetlendirip, fûn-u hikmetinin en incelikleriyle tanzim edip düzelterek ve ulûmunun âsâr-ı mucizekârâneleriyle donatarak tekmiil ettikten sonra, her bir taam ve nimetlerinin bütün çeşitlerinden en lezizlerini câmi sofralar, o sarayda kurdu. Her bir tâifeye lâıyk bir sofrâ tâyin etti. Öyle sehâvetkârâne ve sanatperverâne bir ziyâfet-i âmme ihzâr etti ki, güya her bir sofrâ, yüz sanâyi-i latîfenin eserleriyle vücûd bulmuş gibi kıymetli hadsiz nimetleri serdi. Sonra aktâr-ı memleketindeki ahâli ve raiyyetini, seyre ve tenezzühe ve ziyâfete davet etti.

Sonra, bir Yâver-i Ekrem'ine, sarayın hikmetlerini ve müştemilâtının mâ-nâlarını bildirerek O'nu, üstad ve tarif edici tâyin etti. Tâ ki, sarayın Sâni'ini, sarayın müştemilâtıyla ahâliye tarif etsin ve sarayın nakışlarının rumûzlarını bildirip, içindeki sanatlarının işaretlerini öğretip, derûnundaki manzum murassalar ve mevzûn nukûş nedir ve ne vecihle saray sahibinin kemâlâtına ve hûnerlerine delâlet ettiklerini, o saraya girenlere tarif etsin ve girmenin âdâbını ve seyrin merasimini bildirip, o görünmeyen Sultân'a karşı marziyâtı dâiresinde teşrifat merasimini tarif etsin. İşte o muarîf Üstâd'ın her bir dairede birer avanesi bulunuyor. Kendisi, en büyük dâirede şâkirtleri içinde durmuş, bütün seyircilere şöyle bir tebliğatta bulunuyor, diyor ki:

“Ey ahâli! Şu kasrın meliki olan Seyyidimiz, bu şeylerin izhârıyla ve bu saray yapmasıyla, kendini size tanıttırmak istiyor. Siz dahi onu tanıyınız ve güzelce tanımaya çalışınız. Hem şu tezyinâtla kendini size sevdirmek istiyor. Siz dahi onun sanatını takdir ve işlerini istihsan ile kendinizi ona sevdiniz. Hem, bu gördüğünüz ihsânât ile, size muhabbetini gösteriyor. Siz dahi, itaat ile ona muhabbet ediniz. Hem, şu görünen in'âm ve ikramlar ile size şefkatini ve merhametini gösteriyor. Siz dahi şükür ile ona hürmet ediniz. Hem, şu kemâlâtının âsârıyla mânevî cemâlini size göstermek istiyor. Siz dahi, onu görmeğe ve teveccühünü kazanmaya iştiyakınızı gösteriniz. Hem, bütün şu gördüğünüz masnûât ve müzeyyenat üstünde birer mahsus sikke, birer hususî hâtem, birer taklid edilmez turra koymakla, her şey kendisine has olduğunu ve kendi eser-i desti olduğunu ve kendisi tek ve yektâ, istiklâl ve infirad sahibi olduğunu size göstermek istiyor. Siz dahi onu, tek ve yektâ ve misilsiz, nazirsiz, bihemtâ tanıyınız ve kabul ediniz.” Daha bunun gibi, ona ve o makama münâsip sözleri seyircilere söyledi. Sonra, giren ahâli iki gürûha ayrıldılar:

Birinci gürûhu; kendini tanımış ve aklı başında ve kalbi yerinde oldukları için, o sarayın içindeki acâiplere baktıkları zaman dediler: “Bunda büyük bir iş var.” Hem anladılar ki; beyhûde değil, âdi bir oyuncak değil. Onun için

merak ettiler. “Acaba tılsımı nedir, içinde ne var?” deyip düşünürken, birden o muarîf Üstad’ın beyan ettiği nutkunu işittiler, anladılar ki; bütün esrarın anahtarları O’ndadır; O’na müteveccihen gittiler ve dediler: “Esselâmü aleyke yâ eyyühe’l-Üstad! Hakkan, şöyle bir muhteşem sarayın, senin gibi sâdık ve müdakkik bir muarîfi lâzımdır. Seyyidimiz sana ne bildirmişse lütfen bize bildiriniz.” Üstad ise, evvel zikri geçen nutukları onlara dedi. Bunlar güzelce dinlediler, iyice kabul edip tam istifade ettiler. Padişah’ın marziyyâtı dairesinde amel ettiler. Onların şu edepli muamele ve vaziyetleri o padişah’ın hoşuna geldiğinden onları has ve yüksek ve tavsif edilmez diğer bir saraya davet etti, ihsan etti. Hem öyle bir Cevâd-ı Melik’e lâyıık ve öyle mutî ahâliye şâyeste ve öyle edepli misafirlere münasip ve öyle yüksek bir kasra şayan bir sûrette ikram etti; dâimî onları saadetlendirdi.

İkinci gürûh ise; akılları bozulmuş, kalbleri sönmüş olduklarından, saraya girdikleri vakit nefislerine mağlûp olup, lezzetli taamlardan başka hiçbir şeye iltifât etmediler. Bütün o mehâsinden gözlerini kapadılar ve o Üstad’ın irşâdâtından ve şâkırtlerinin ikazâtından kulaklarını tıkadılar. Hayvan gibi yi-yerek uykuya daldılar. İçilmeyen, fakat bazı şeyler için ihzâr edilen iksirlerden içtiler. Sarhoş olup öyle bağırdılar, karıştırdılar; seyirci misafirleri çok rahatsız ettiler. Sâni-i Zîşân’ın düsturlarına karşı edepsizlikte bulundular. Saray sahibinin askerleri de onları tutup, öyle edepsizlere lâyıık bir hapse attılar.

Ey benimle bu hikâyeyi dinleyen arkadaş! Elbette anladın ki; o Hâkim-i Zîşân bu kasrı, şu mezkûr maksadlar için bina etmiştir. Şu maksadların husûlü ise, iki şeye mütevakıftır:

Birisi: Şu gördüğümüz ve nutkunu işittiğimiz Üstad’ın vücûdudur. Çünkü; O bulunmazsa, bütün maksadlar beyhûde olur. Çünkü; anlaşılmaz bir kitab muallimsiz olsa, mânâsız bir kâğıttan ibaret kalır.

İkincisi: Ahâli, o Üstad’ın sözünü kabul edip dinlemesidir. Demek, vücûd-u Üstad, vücûd-u kasrın dâisidir ve ahâlinin istimâi, kasrın bekâsına sebeptir. Öyle ise, denilebilir ki; eğer şu Üstad olmasaydı, o Melik-i Zîşân, şu kasrı bina etmezdi. Hem yine denilebilir ki; o Üstad’ın talimatını, ahâli dinlemedikleri vakit, elbette o kasrı, tebdil ve tahvil edilecek.

Ey arkadaş! Hikâye burada bitti. Eğer şu temsîlin sırrını anladınsa bak, hakikatin yüzünü de gör:

İşte o saray, şu âlemdir ki; tavanı tebessüm eden yıldızlarla tenvir edilmiş gökyüzüdür.¹ Tabanı ise, şarktan garba, günâ-gün çiçeklerle süslendirilmiş

¹ Bkz.: Sâffât sûresi, 37/6; Fussilet sûresi, 41/12; Mülk sûresi, 67/5.

yeryüzüdür.¹ O Melik ise; Ezel, Ebed Sultan'ı olan bir Zât-ı Mukaddes'tir ki; yedi kat semâvât ve arz ve içlerinde olan her şey, kendilerine mahsus lisanlarla o Zât'ı takdis edip tesbih ediyorlar.² Hem öyle bir Melik-i Kadîr ki; semâvât ve arzı altı günde yaratarak³ arş-ı rubûbiyetinde durup gece ve gündüzü, siyah ve beyaz iki hat gibi birbiri arkası sıra döndürüp,⁴ kâinat sayfasında âyâtını yazan ve güneş, ay, yıldızlar emrine musahhar⁵ zîhaşmet ve zîkudret sahibidir. O sarayın menzilleri ise, şu on sekiz bin âlemdir ki,⁶ her birisi kendine lâıyk bir tarz ile tezyin ve tanzim edilmiştir. İşte o sarayda gördüğün sanâyi-i garîbe ise, şu âlemde görünen kudret-i ilâhiyenin mucizeleridir. Ve o sarayda gördüğün taamlar ise, şu âlemde, hele yaz mevsiminde, hele Barla bahçelerinde rahmet-i ilâhiyenin semerât-ı hârikalarına işarettir. Ve oradaki ocak ve matbah ise, burada kalbinde ateş olan arz ve sath-ı arzıdır. Ve orada temsilde gördüğün gizli definelerin cevherleri ise, şu hakikatte esmâ-yı kudsiye-i ilâhiyenin cilvelerine misâldir. Ve temsilde gördüğümüz nakışlar ve o nakışların remizleri ise, şu âlemi süslendiren muntazam masnûât ve mevzûn nukûş-u kalem-i kudrettir ki; Kadîr-i Zülcelâl'in esmâsına delâlet ederler.

Ve o Üstad ise, seyyidimiz Muhammed (*aleyhissalâtu vesselâm*)'dir. Avanesi ise, enbiyâ (*aleyhimüsselâm*)'dır. Ve şâkirtleri ise, evliyâ ve asfiyâdır. O saraydaki Hâkim'in hizmetkârları ise, şu âlemde melâike (*aleyhimüsselâm*)'a işarettir. Temsilde, seyir ve ziyâfete davet edilen misafirler ise, şu dünya misafirhânesinde cin ve ins ve insanın hizmetkârları olan hayvanlara işarettir.

Ve o iki fırka ise, burada birisi ehl-i îmândır ki, kitab-ı kâinatın âyâtının müfessiri olan Kur'ân-ı Hakîm'in şâkirtleridir. Diğer gürûh ise, ehl-i küfür ve tuğyândır ki, nefis ve şeytana tâbi olup yalnız hayat-ı dünyeviyeyi tanıyan; hayvan gibi, belki daha aşağı sağır, dilsiz, dâllîn gürûhudur.⁷

Birinci kafilé olan süedâ ve ebrar ise; zülcenâheyn olan Üstad'ı dinlediler. O Üstad, hem abddir; ubûdiyet noktasında Rabbini tavsif ve tarif eder ki, Cenâb-ı Hakk'ın dergâhında ümmetinin elçisi hükmündedir. Hem resûldür; risâlet noktasında Rabbinin ahkâmını Kur'ân vasıtasıyla cin ve inse tebliğ eder.

¹ Bkz.: Kehf sûresi, 18/7; Rûm sûresi, 30/50.

² Bkz.: Ra'd sûresi, 13/15; İsrâ sûresi, 17/44; Nahl sûresi, 16/49; Hac sûresi, 22/18.

³ Bkz.: A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hüd sûresi, 11/7; Furkan sûresi, 25/59.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/164; Âl-i İmran sûresi, 3/27, 190; A'râf sûresi, 7/54.

⁵ Bkz.: A'râf sûresi, 7/54; Ra'd sûresi, 13/2; İbrahim sûresi, 14/33; Nahl sûresi, 16/12.

⁶ Fâtiha sûresindeki "Âlemlerin Rabbi" ifadesindeki "âlemler" in, on sekiz bin âlem olduğuna dair bkz.: et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 1/63; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/219; İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 1/24, 25.

⁷ Bkz.: Bakara sûresi, 2/18, 171; A'râf sûresi, 7/179; Hac sûresi, 22/46; Ahkak sûresi, 46/26.

Şu bahtiyar cemaat, o Resûl'ü dinleyip Kur'ân'a kulak verdiler. Kendilerini, envâ-i ibâdâtın fihristesi olan "namaz" ile, birçok makâmât-ı âliye içinde çok latîf vazifelerle telebbüs etmiş gördüler. Evet, namazın mütenevvi ezkâr ve hareketleriyle işaret ettiği vezâîfi, makâmâtı, mufassalan gördüler. Şöyle ki:

✓ **Evvelen:** Âsâra bakıp, gâibâne muamele sûretinde saltanat-ı rubûbiyetin mehâsinine temâşâger makamında kendilerini gördüklerinden; tekbir ve tesbih vazifesini edâ edip "Allahü Ekber" dediler.

✓ **Sâniyen:** Esmâ-yı kudsiye-i ilâhiyenin cilveleri olan bedâyiine ve parlak eserlerine dellâllık makamında görünmekle "Sübhânallah, velhamdülil-lâh" diyerek takdis ve tahmid vazifesini îfa ettiler.

✓ **Sâlisen:** Rahmet-i ilâhiyenin hazinelerinde iddihar edilen nîmetlerini, zâhir ve bâtın duygularla tadıp anlamak makamında, şükür ve senâ vazifesini edâya başladılar.

✓ **Râbian:** Esmâ-yı ilâhiyenin definelerindeki cevherleri, mânevî cihazât mîzanlarıyla tartıp bilmek makamında, tenzih ve medih vazifesine başladılar.

✓ **Hâmisen:** Mistar-ı kader üstünde kalem-i kudretiyle yazılan mektûbât-ı rabbâniyeyi mütâlaa makamında tefekkür ve istihsan vazifesine başladılar.

✓ **Sâdisen:** Eşyanın yaradılışında ve masnûâtın sanatındaki latîf incelik ve nâzenîn güzellikleri temâşâ ile tenzih makamında, Fâtır-ı Zülcelâl, Sâni-i Zülcemâl'lerine muhabbet ve iştiyak vazifesine girdiler. Demek kâinata ve âsâra bakıp, gâibâne muamele-i ubûdiyetle mezkûr makâmâtta mezkûr ve zâîfi edâ ettikten sonra Sâni-i Hakîm'in dahi muamelesine ve ef'âline bakmak derecesine çıktılar ki; hâzırâne bir muamele sûretinde evvelâ Hâlîk-ı Zülcelâl'in kendi sanatının mucizeleriyle kendini zîsuura tanıttırmasına karşı, hayret içinde bir ma'rifet ile mukabele ederek: ¹ مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ dediler. "Senin tarif edicilerin, bütün masnûâtındaki mucizelerindir."

Sonra o Rahmân'ın kendi rahmetinin güzel meyveleriyle kendini sevdirmesine karşı; muhabbet ve aşk ile mukabele edip: ² إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ dediler.

Sonra o Mün'im-i Hakikî'nin tatlı nimetleriyle terahhum ve şefkatini göstermesine karşı; şükür ve hamd ile mukabele ettiler, dediler:

¹ Bkz.: el-Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 2/410; Mer'î İbni Yûsuf, *Ekâvîlü's-sikât* s.45.

² "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız." (Fâtiha sûresi, 1/5)

سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ¹ “Senin hak şükürünü nasıl edâ edebiliriz? Sen öyle şükre lâyık bir Meşkûr’sun ki; bütün kâinata serilmiş bütün ihsânâtın açık lisân-ı hâlleri, şükür ve senânını okuyorlar. Hem, âlem çarşısında dizilmiş ve zeminin yüzüne serpilmiş bütün nimetlerin ilânâtıyla hamd ve medhinizi bildiriyorlar. Hem, rahmet ve nimetin manzum meyveleri ve mevzûn yemişleri, senin cûd ve keremine şehâdet etmekle, senin şükürünü enzâr-ı mahlûkat önünde ifâ ederler.”

Sonra şu kâinatın yüzlerinde değişen mevcudat aynalarında cemâl ve celâl ve kemâl ve kibriyâsının izhârına karşı² اللَّهُ أَكْبَرُ² deyip ta’zim içinde bir aczle rûkûa gidip, mahviyet içinde bir muhabbet ve hayretle secde edip, mukabele ettiler.

Sonra o Ganiyy-i Mutlak’ın servetinin çokluğunu ve rahmetinin genişliğini göstermesine karşı; fakr ve hâcetlerini izhar edip, dua edip, istemekle mukabele edip: وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ³ dediler.

Sonra o Sâni-i Zülcelâl’in kendi sanatının latiflerini, hârikalarını, antikalarını, sergilerle teşhîrgâh-ı enâmıda neşrine karşı; مَا شَاءَ اللَّهُ⁴ deyip takdir ederek: “Ne güzel yapılmış!” deyip istihsan ederek, بَارَكَ اللَّهُ⁵ deyip müşâhede etmek; اَمَّا⁶ deyip şehâdet etmek; “Geliniz, bakınız!” hayran olarak حَيِّ عَلَى⁷ الفلاح⁷ deyip herkesi şahid tutmakla mukabele ettiler. Hem o Sultân-ı ezel ve ebed, kâinatın aktârında kendi rubûbiyetinin saltanatını ilânına ve vahdâniyet’inin izhârına karşı; tevhid ve tasdik edip سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا⁸ diyerek itaat ve inkiyâd ile mukabele ettiler.

Sonra o Rabbü’l-âlemîn’in ulûhiyetinin izhârına karşı; zaaf içinde aczlerini, ihtiyaç içinde fakrlerini ilândan ibaret olan ubûdiyet ile ve ubûdiyetin hulâsası olan “Namaz” ile mukabele ettiler.

¹ Bu ifade, pek çok hadisin başında, ortasında veya sonunda geçmektedir: Müslim, *salât* 218; Ebû Dâvûd, *edeb* 98; Nesâî, *iftitâh* 17; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 6/77, 151.

² Sadece büyüklükte değil hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah’tır.

³ “Yalnız senden medet umarız.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

⁴ “Mâşâallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!”

⁵ Allah hayır ve bereketini artırsın.

⁶ İnadık, imân ettik.

⁷ Haydi buyrun kurtuluşa...

⁸ “İşittik ve itaat ettik...” (Bakara sûresi, 2/285).

Daha bunlar gibi gûnâ-gûn ubûdiyet vazifeleriyle şu dâr-ı dünya denilen mescid-i kebîrinde farîza-yı ömürlerini ve vazife-i hayatlarını edâ edip ahsen-i takvîm sûretini aldılar.¹ Bütün mahlûkat üstünde bir mertebeye çıktılar ki, yûmn-ü îmân ile emn ü emânet² ile mücehhez emîn bir halîfe-i arz³ oldular. Ve şu meydan-ı tecrübe ve şu destgâh-ı imtihandan sonra onların Rabb-i Kerîm'i onları, îmânlarına mükâfat olarak saadet-i ebediyeye ve İslâmiyet'lerine ücret olarak dâru's-selâma davet ederek öyle bir ikram etti ve eder ki; hiç göz görmemiş ve kulak işitmemiş ve kalb-i beşere hutûr etmemiş derecede⁴ parlak bir tarzda rahmetine mazhar etti ve onlara ebediyet ve bekâ verdi. Çünkü; ebedî ve sermedî olan bir cemâlin seyirci müş tâkı ve aynadar âşığı, elbette bâki kalıp ebede gidecektir. *İşte Kur'an şâkirtlerinin akıbetleri böyledir. Cenâb-ı Hak bizleri onlardan eylesin, âmîn...*

Amma, fücâr ve eşrâr olan diğer gürûh ise; hadd-i bulûğ ile şu âlem sarayına girdikleri vakit, bütün vahdâniyetin delillerine karşı küfür ile mukabele edip ve bütün nîmetlere karşı küfrân ile mukabele ederek ve bütün mevcudatı kıymetsizlikle kâfirâne bir ittihâm ile tahkir ettiler ve bütün esmây-ı ilâhiyenin tecelliyâtına karşı red ve inkâr ile mukabele ettiklerinden, az bir vakitte, nihayetsiz bir cinâyet işlediler; nihayetsiz bir azaba müstehak oldular.

Evet, insana sermâye-i ömür ve cihâzât-ı insâniye, mezkûr vezâif için verilmiştir.

Ey sersem nefsim ve ey pürheves arkadaşım! Âyâ, zannediyor musunuz ki; vazife-i hayatınız, yalnız terbiye-i medeniye ile güzelce muhâfaza-yı nefis etmek –ayıb olmasın– batın ve fercin hizmetine mi münhasırdır? Yahut zannediyor musunuz ki; hayâtınızın makinesinde dercedilen şu nâzik letâif ve maneviyat; ve şu hassas âzâ ve âlât; ve şu muntazam cevârih ve cihâzât; ve şu mütecessis havâs ve hissiyatın gaye-i yegânesi; şu hayât-ı fâniyede, nefsi rezilenin, hevesât-ı süfliyenin tatmini için, istimâlîne mi münhasırdır? Hâşâ ve kellâ! Belki vücûdunuzda şunların yaratılması ve fitratınızda bunların gaye-i idhâlî, iki esastır:

✓ **Bîri:** Cenâb-ı Mün'im-i Hakikî'nin bütün nimetlerinin her bir çeşitlerini size ihsân ettirip şükrettirmekten ibarettir. Siz de hissedip şükür ve ibadetini etmelisiniz.

¹ Bkz.: Tîn sûresi, 95/4.

² Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/30; En'âm sûresi, 6/165; Yûnus sûresi, 10/14; Enbiyâ sûresi, 21/105; Neml sûresi, 27/62; Kasas sûresi, 28/5; Fâtr sûresi, 35/39.

⁴ Bkz.: Secde sûresi, 32/17; Zuhur sûresi, 43/71; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 8, *tefsîru sûre* (32) 1, *tevhid* 35; Müslim, *îmân* 312, *cennet* 2-5.

✓ **İkincisi:** Âleme tecelli eden esmâ-yı kudsiyye-i ilâhiyenin bütün tecelliyâtının aksâmını, birer birer, size o cihâzât vasıtasıyla bildirip tattırmaktır. Siz dahi tatmakla tanıyarak îmân getirmelisiniz.

İşte bu iki esas üzerine kemâlât-ı insâniye, neşv ü nemâ bulur. Bununla insan, insan olur. İnsaniyetin cihâzâtı, hayvan gibi hayât-ı dünyeviyeyi kazanmak için verilmemiş olduğuna şu temsil sırrıyla bak:

Meselâ: Bir zât, bir hizmetçisine yirmi altın verdi; tâ mahsus bir kumaştan kendisine bir kat libas alsın. O hizmetçi gitti, o kumaşın âlâsından mükemmel bir libas aldı, giydi. Sonra gördü ki: O zât, diğer bir hizmetkârına bin altın verip, bir kâğıt içinde bazı şeyler yazılı olarak onun cebine koydu, ticârete gönderdi.

Şimdi, her akli başında olan bilir ki; o sermâye, bir kat libas almak için değil. Çünkü; evvelki hizmetkâr, yirmi altınla en âlâ kumaştan bir kat libas almış olduğundan, elbette bu bin altın, bir kat libasa sarf edilmez. Şayet bu ikinci hizmetkâr, cebine konulan kâğıdı okumayıp, belki evvelki hizmetçiye bakıp, bütün parayı bir dükkâncıya bir kat libas için verip, hem o kumaşın en çürüğünden ve arkadaşının libasından elli derece aşağı bir libas alsa, elbette o hâdim nihayet derecede ahmaklık etmiş olacağı için şiddetle ta'zib ve hiddetle te'dip edilecektir.

Ey nefsim ve ey arkadaşım! Aklınızı başınıza toplayınız. Sermâye-i ömür ve istidâd-ı hayâtınızı hayvan gibi, belki hayvandan çok aşağı bir derecede şu hayât-ı fâniye ve lezzet-i maddiyeye sarf etmeyiniz. Yoksa sermâyece en âlâ hayvandan elli derece yüksek olduğunuz hâlde, en ednâsından elli derece aşağı düşersiniz.

Ey gafil nefsim! Senin hayâtının *gayesini* ve hayatının *mâhiyetini*, hem hayatının *sûretini*, hem hayatının *sırr-ı hakikatını*, hem hayatının *kemâl-i saadetini* bir derece anlamak istersen bak.

Senin hayatının gayelerinin icmâli “**Dokuz Emir**” dir.

Birincisi şudur ki: Senin vücûdunda konulan duygular terâzileriyle, rahmet-i ilâhiyenin hazînelerinde iddihar edilen nîmetleri tartmaktır ve küllî şükretmektir.

İkincisi: Senin fitratında vaz'edilen cihâzâtın anahtarlarıyla esmâ-yı kudsiyye-i ilâhiyenin gizli definelerini açmaktır; Zât-ı Akdes'i o esmâ ile tanımaktır.

Üçüncüsü: Şu teşhîrgâh-ı dünyada, mahlûkat nazarında, esmâ-yı ilâhiyenin sana taktıkları garib sanatlarını ve latîf cilvelerini bilerek hayâtınla teşhîr ve izhâr etmektedir.

Dördüncüsü: Lisân-ı hâl ve kâlinle Hâlık'ın dergâh-ı rubûbiyetine ubûdiyetini ilân etmektedir.

Beşincisi: Nasıl bir asker padişahından aldığı türlü türlü nişanları, resmî vakitlerde takıp padişahın nazarında görünmekle, onun iltifât-ı âsârını gösterdiği gibi, sen dahi esmâ-yı ilâhiyenin cilvelerinin sana verdikleri letâif-i insâniye murassaâtıyla bilerek süslenip, o Şâhid-i Ezeli'nin nazar-ı şuhûd ve işhâdına görünmektir.

Altıncısı: Zevî'l-hayat olanların tezahürat-ı hayatiye denilen, Hâlıklarına tahiyatları ve rumûzat-ı hayatiye denilen, Sâni'lerine tesbihâtları ve semerât ve gâyat-ı hayatiye denilen, Vâhibü'l-hayâta arz-ı ubûdiyetlerini bilerek müşâhede etmek, tefekkür ile görüp şehâdetle göstermektir.

Yedincisi: Senin hayatına verilen cüz'î ilim ve kudret ve irâde gibi sıfat ve hâllerinden küçük nümûnelerini vâhid-i kıyâsî ittihaz ile Hâlık-ı Zülcelâl'in sıfât-ı mutlakasını ve şuûn-u mukaddesini o ölçüler ile bilmektir. Meselâ; sen, cüz'î iktidarın ve cüz'î ilmin ve cüz'î irâden ile bu hâneyi muntazam yaptığından, şu kasr-ı âlemin senin hânenden büyüklüğü derecesinde şu âlemin ustasını o nisbette Kadîr, Alîm, Hakîm, Müdebbir bilmek lâzımdır.

Sekizincisi: Şu âlemdeki mevcudatın her biri kendine mahsus bir dil ile Hâlık'ın vahdâniyetine ve Sâni'inin rubûbiyetine dair mânevî sözlerini fehmetmektir.

Dokuzuncusu: Acz ve zaafın, fakr ve ihtiyacın ölçüsüyle kudret-i ilâhiye ve gnâ-yı rabbâniyenin derecât-ı tecelliyâtını anlamaktır. Nasıl ki, açlığın dereceleri nisbetinde ve ihtiyacın envâi miktarınca taamin lezzeti ve derecâtı ve çeşitleri anlaşılır; onun gibi sen de nihayetsiz aczın ve fakrınla, nihayetsiz kudret ve gnâ-yı ilâhiyenin derecâtını fehmetmelisin. İşte senin hayâtının gayeleri, icmâlen, bunlar gibi emirlerdir.

Şimdi kendi hayâtının mâhiyetine bak ki, o mâhiyetinin icmâli şudur: Esmâ-yı ilâhiyeye ait garâibin fihristesi.. hem şuûn ve sıfât-ı ilâhiyenin bir mikyası, hem kâinattaki âlemlerin bir mizanı.. hem bu âlem-i kebîrin bir listesi, hem şu kâinatın bir haritası, hem şu kitab-ı ekberin bir fezlekesi, hem kudretin gizli definelerini açacak bir anahtar külçesi, hem mevcudata serpilip ve evkâta takılan kemâlâtının bir ahsen-i takvîmidir. İşte mâhiyet-i hayâtın bunlar gibi emirlerdir.

Şimdi senin hayatının sûreti ve tarz-ı vazifesi şudur ki: Hayatın, bir kelime-i mektûbedir. Kalem-i kudretle yazılmış hikmet-nümâ bir sözdür. Görünüp ve işitilip esmâ-yı hüsnâyâ delâlet eder. İşte hayatının sûreti bu gibi emirlerdir.

Şimdi hayatının sırr-ı hakikati şudur ki: Tecellî-i ehadiyete, cilve-i same-diyyete aynalıktır. Yâni, bütün âleme tecelli eden esmânın nokta-yı mihrâkiyesi hükmünde bir câmiyyetle Zât-ı Ehad-i Samed'e aynalıktır.

Şimdi hayatının saadet içindeki kemâli ise: Senin hayatının aynasında temessül eden Şems-i Ezelî'nin envârını hissedip sevmektir. Zîşuur olarak O'na şevk göstermektir. O'nun muhabbetiyle kendinden geçmektir. Kalbin göz bebeğinde aks-i nûrunu yerleştirmektir. İşte bu sırdandır ki, seni âlâ-yı iliyîne çıkararak bir hadîs-i kudsî'nin¹ meâl-i şerifi olan:

مَنْ نَهَ كُنْجَمَ دَرِّ سَمَوَاتٍ وَ زَمِينَ أَرْضِ عَجَبَ كُنْجَمِ بَقَلْبِ مُؤْمِنِينَ²

denilmiştir.

İşte ey nefsim! Hayatının böyle ulvî gâyâta müteveccih olduğu ve şöyle kıymetli hazineleri câmi olduğu hâlde, hiç akıl ve insafa lâyık mıdır ki; hiç-ender hiç olan muvakkat huzûzât-ı nefsâniyeye, geçici lezâiz-i dünyeviyeye sarf edip zâyi edersin! Eğer zâyi etmemek istersen geçen temsil ve hakikate remzeden,

وَالشَّمْسِ وَضُحْيَهَا * وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَّيَهَا * وَالتَّهَارِ إِذَا جَلَّيَهَا * وَاللَّيْلِ إِذَا
يَعُشِّيَهَا * وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَيْهَا * وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَّيَهَا * وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيَهَا *
فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا * قَدْ أَفْلَحَ مَنْ رَزَقَهَا * وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيَهَا³

sûresindeki kase ve cevâb-ı kasemi düşünüp amel et.

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى شَمْسِ سَمَاءِ الرِّسَالَةِ وَقَمَرِ بُرْجِ التُّبُورَةِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ
تُجُومِ الْهِدَايَةِ، وَارْحَمْنَا وَارْحَمِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ آمِينَ آمِينَ آمِينَ⁴

¹ Bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *ez-Zühd* s.81; Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 2/608; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 4/24; el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 3/15; ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/174.

² Cenâb-ı Hak, "Benim gökyüzüm ve yeryüzüm Beni taşımaya tâkat getiremedi. Fakat, verâ sahibi mülâyim müminin kalbi Beni taşıyabildi." buyurdu.

³ "Güneşe ve onun aydınlığına.. onu izlediği zaman aya.. Dünyayı açığa çıkaran gündüze.. onu büryüp saran geceye.. göğe ve onu bina edene.. yere ve onu yayıp döşeyene.. her bir nefse ve onu düzenleyene.. ona hem kötülüğü, hem de ondan sakinme yolunu ilham edene yemin olsun ki: nefsinin maddî ve mânevî kirlerden arındıran felâha erer. Onu günahlarla örten ise ziyâna uğrar." (Şems sûresi, 91/1-10)

⁴ Allahım! Risâlet semâsinin güneşi ve nübüvvet burcunun ayı olan Peygamber Efendimiz'e (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*), hidâyet yıldızları olan âl ve ashâbına salât ve selâm et. Bize ve erkek, kadın bütün müminlere rahmet et, âmin, âmin, âmin.

On İkinci Sûz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا¹

(Kur'ân-ı Hakîm'in hikmet-i kudsiyesi ile felsefe hikmetinin icmâlen muvâzenesi; hem hikmet-i Kur'âniye'nin, insanın hayat-ı şahsiyesine ve hayat-ı içtimâiyesine verdiği ders-i terbiyenin gayet kısa bir fezlekesi; hem Kur'ân'ın sâir kelimât-ı ilâhiyeye ve bütün kelâmlara cihet-i rüçhâniyetine bir işaretir. İşte bu sözde "Dört Esas" vardır.)

Birinci Esas

Hikmet-i Kur'âniye ile hikmet-i fenniye'nin farklarına şu gelecek hikâye-i temsiliye dürbünüyle bak:

Bir zaman, hem dindar, hem gayet sanatkâr bir Hâkim-i nâmdâr istedi ki; Kur'ân-ı Hakîm'i, maânisindeki kudsiyetine ve kelimâtındaki i'câza şâyeste bir yazı ile yazsın. O mu'ciznümâ kamete, hârîka bir libas giydirilsin. İşte o nakkâş Zât, Kur'ân'ı pek acîb bir tarzda yazdı. Bütün kıymettar cevherleri, yazısında istimâl etti. Hakâikin tenevvüüne işaret için bâzı mücessem hurufâtını elmas ve zümrüt ile ve bir kısmını lü'lü ve akik ile ve bir tâifesini pırlanta ve mercanla ve bir nev'ini altın ve gümüş ile yazdı. Hem öyle bir tarzda süslendirip münakkâş etti ki, okumayı bilen ve bilmeyen herkes temâşâsından hayran olup istihsan ederdi. Bâhusus, ehl-i hakikatin nazarına o sûrî güzellik, mânâsındaki gayet parlak güzelliğin ve gayet şirin tezyînâtın işârâtı olduğundan, pek kıymettar bir antika olmuştur.

¹ "Kime hikmet nasip edilmişse doğrusu, büyük bir hayra mazhar olmuştur." (Bakara sûresi, 2/269).

Sonra o Hâkim, şu musanna ve murassa Kur'ân'ı, bir ecnebi feylesofa ve bir Müslüman âlime gösterdi. Hem tecrübe, hem mükâfat için emretti ki: "Her biriniz, bunun hikmetine dair bir eser yazınız!"

Evvelâ o feylesof, sonra o âlim, ona dair birer kitap telif ettiler. Fakat feylesofun kitabı, yalnız harflerin nakışlarından ve münasebetlerinden ve vaziyetlerinden ve cevherlerinin hâsiyetlerinden ve târifatından bahseder, mânâsına hiç ilişmez. Çünkü; o ecnebi adam, Arabî hattı okumayı hiç bilmez. Hattâ o müzeyyen Kur'ân'ı, bilmiyor ki bir kitaptır ve mânâyı ifade eden yazıdır. Belki ona münakkaş bir antika nazarıyla bakıyor. Lâkin, çendan Arabî bilmiyor; fakat çok iyi bir mühendistir. Güzel bir tasviricidir. Mahir bir kimyâgerdir. Sarraf bir cevhercidir. İşte o adam, bu sanatlara göre eserini yazdı.

Amma Müslüman âlim ise; O'na baktığı vakit anladı ki; O, Kitab-ı Mübîn'dir, Kur'ân-ı Hakîm'dir. İşte bu hakperest Zât, ne tezyinât-ı zâhîresine ehemmiyet verdi ve ne de hurûfun nukûşuyla iştigal etti. Belki öyle bir şeyle meşgul oldu ki, milyon mertebe öteki adamın iştigal ettiği meselelerinden daha âlî, daha gâlî, daha latîf, daha şerif, daha nâfi, daha câmi'... Çünkü; nukûşun perdesi altında olan hakâik-i kudsiyesinden ve envâr-ı esrarından bahsederek, gayet güzel bir tefsir-i şerif yazdı.

Sonra ikisi, eserlerini götürüp o Hâkim-i Zîşân'a takdim ettiler. O Hâkim, evvelâ feylesofun eserini aldı, baktı gördü ki; o hodpesent ve tabiat-perest adam çok çalışmış, fakat hiç hakikî hikmetini yazmamış. Hiçbir mânâsını anlamamış. Belki karıştırmış. Ona karşı hürmetsizlik, belki edepsizlik etmiş. Çünkü; o menba-ı hakâik olan Kur'ân'ı, mânâsız nukûş zannederek, mânâ ci-hetinde kıymetsizlik ile tahkir etmiş olduğundan o Hâkim-i Hakîm dahi, onun eserini başına vurdu, huzurundan çıkardı.

Sonra öteki hakperest, müdakkik âlimin eserine baktı gördü ki; gayet güzel ve nâfi bir tefsir ve gayet hakimâne, mürşidâne bir telifdir, "Aferin, bârekâllah" dedi. "İşte hikmet budur ve âlim ve hakîm, bunun sahibine derler. Öteki adam ise, haddinden tecâvüz etmiş bir sanatkârdır." Sonra onun eserine bir mükâfat olarak; her bir harfine mukabil, tükenmez hazinesinden "On altın verilsin." irâde etti.

Eğer temsili fehmettin ise, bak, hakikatin yüzünü de gör:

Amma o müzeyyen Kur'ân ise, şu musanna kâinattır. O hâkim ise, Hakîm-i Ezelî'dir. Ve o iki adam ise, birisi yâni ecnebisi; ilm-i felsefe ve hükemâsıdır. Diğeri, Kur'ân ve şâkirtleridir. Evet, Kur'ân-ı Hakîm, şu Kur'ân-ı

Azîm-i Kâinât'ın en âlî bir müfessiridir ve en belîğ bir tercümanıdır. Evet, o Furkan'dır ki: Şu kâinatın sayfalarında ve zamanların yapraklarında kalem-i kudretle yazılan âyât-ı tekvîniyeyi cin ve inse ders verir. Hem her biri, birer harf-i mânidâr olan mevcudata “mana-yı harfî” nazarıyla, yâni onlara Sâni' hesabına bakar; “*Ne kadar güzel yapılmış, ne kadar güzel bir sûrette Sâni'inin cemâline delâlet ediyor!*” der. Ve bununla kâinatın hakikî güzelliğini gösteriyor.

Amma, ilm-i hikmet dedikleri felsefe ise; hurûf-u mevcudatın tezyînâtında ve münâsebatında dalmış ve sersemleşmiş, hakikatin yolunu şaşırılmış... Şu kitab-ı kebîrin hurufâtına “mânâ-yı harfî” ile, yâni Allah hesabına bakmak lâzım gelirken; öyle etmeyip “mânâ-yı ismî” ile, yâni; mevcudata mevcudat hesabına bakar, öyle bahseder. “Ne güzel yapılmış” a bedel, “Ne güzeldir!” der, çirkinleştirir. Bununla kâinatı tahkir edip kendisine müştakî eder. Evet, dinsiz felsefe, hakikatsiz bir safsatadır ve kâinata bir tahkirdir.

İkinci Esas

Kur'ân-ı Hakîm'in hikmeti, hayat-ı şahsiyeye verdiği terbiye-i ahlâkiye ve hikmet-i felsefenin verdiği dersin muvâzenesi:

Felsefenin hâlis bir tilmizi, bir firavundur. Fakat menfaati için en hasîs şeye ibadet eden bir firavun-u zelildir. Her menfaatli şeyi kendine “Rab” tanır. Hem o dinsiz şâkirt, mütemerit ve muannittir. Fakat bir lezzet için, nihayet zilleti kabul eden miskin bir mütemerittir. Şeytan gibi şahısların, bir menfaat-i hasîse için ayağını öpmekle zillet gösterir denî bir muannittir. Hem o dinsiz şâkirt, cebbar bir mağrurdur. Fakat kalbinde nokta-yı istinad bulmadığı için zâtında gayet acz ile âciz bir cebbar-ı hodfûrûştur. Hem o şâkirt, menfaat-perest hodendıştir ki; gaye-i himmeti, nefis ve batnın ve fercin hevesâtını tatmin ve menfaat-i şahsiyesini, bazı menfaat-i kavmiye içinde arayan dessor bir hodgâmdır.

Amma, hikmet-i Kur'ân'ın hâlis tilmizi ise bir abddir. Fakat, âzam-ı mahlûkata da ibadete tenezzül etmez. Hem cennet gibi âzam-ı menfaat olan bir şeyi, gaye-i ibadet kabul etmez bir abd-i azizdir. Hem hakiki tilmizi; mütevâzidir, selim, halimdir; fakat, Fâtır'ının gayrına, daire-i izni hâricinde ihtiyarıyla tezellüle tenezzül etmez. Hem fakir ve zayıftır, fakr ve zaafını bilir; fakat onun Mâlik-i Kerîm'i, ona iddihar ettiği uhrevî servet ile müstağnidir ve Seyyid'inin nihayetsiz kudretine istinad ettiği için kavîdir. Hem yalnız livechillâh, rızâ-yı ilâhî için, fazilet için amel eder, çalışır.

İşte, iki hikmetin verdiği terbiye, iki tilmizin muvâzenesiyle anlaşılır.

Üçüncü Esas

Hikmet-i felsefe ile hikmet-i Kur'âniye'nin hayat-ı içtimaiye-i beşeriyeye verdiği terbiyeler:

Amma hikmet-i felsefe ise hayat-ı içtimâiyede nokta-yı istinadı, "kuvvet" kabul eder. Hedefi, "menfaat" bilir. Düstur-u hayatı, "cidâl" tanır. Cemaatlerin râbitasını, "unsuriyet, menfi milliyeti" tutar. Semerâtı ise, "hevesât-ı nefsâniyeyi tatmin ve hâcât-ı beşeriyeyi tezyid"dir. Hâlbuki kuvvetin şe'ni, "tecâvüz"dür. Menfaatin şe'ni, her arzuya kâfi gelmediğinden üstünde "boğuşmak"tır. Düstur-u cidâlin şe'ni, "çarşışmak"tır. Unsuriyetin şe'ni, başkasını yutmakla beslenmek olduğundan; "tecâvüz"dür. İşte bu hikmettendir ki, beşerin saadeti selb olmuştur.

Amma hikmet-i Kur'âniye ise nokta-yı istinadı, kuvvete bedel "hak"ı kabul eder. Gayede menfaate bedel, "fazilet ve rızâ-yı ilâhî"yi kabul eder. Hayatta düstur-u cidâl yerine, "düstur-u teâvün"ü esas tutar. Cemaatlerin râbitalarında unsuriyet, milliyet yerine "râbita-yı dinî ve sınıfı ve vatanî" kabul eder. Gâyâtı, hevesât-ı nefsâniyenin tecâvüzâtına sed çekip; ruhu, maaliyâta teşvik ve hissiyât-ı ulviyesini tatmin eder ve insanı kemâlât-ı insaniyeye sevk edip insan eder...

Hakkın şe'ni, "ittifak"tır. Faziletin şe'ni, "tesânüd"dür. Düstur-u teâvünün şe'ni, "birbirinin imdadına yetişmek"tır. Dinin şe'ni, "uhuvvet"tır, "incizap"tır. Nefsi, glemlemekle bağlamak; ruhu, kemâlâta kamçılama ile serbest bırakmanın şe'ni, "saadet-i dâreyin"dir...

Dördüncü Esas

Kur'ân'ın, bütün kelimât-ı ilâhiye içinde cihet-i ulviyetini ve bütün kelâm- lar üstünde cihet-i tefevvukunu anlamak istersen şu iki temsile bak:

Birincisi: Bir sultanın iki çeşit mükâlemesi, iki tarzda hitabı vardır. Birisi; âdi bir raiyyet ile cüz'î bir iş için, hususî bir hâcete dâir has bir telefonla konuşmaktır. Diğeri; saltanat-ı uz mâ unvanıyla ve hilâfet-i kübrâ nâmıyla ve hâkimiyet-i âmme haysiyetiyle, evâmirini etrafa neşir ve teşhir maksadıyla, bir elçisiyle veya büyük bir memuruyla konuşmaktır ve haşmetini izhar eden ulvî bir fermanla mükâlemedir.

İkinci temsil: Bir adam, elinde bir aynayı güneşe karşı tutar. O ayna miktarınca bir ışık ve yedi rengi câmi bir ziyâ alır. O nisbetle güneşle münâsebet olur, sohbet eder ve o ışıklı aynayı, karanlıklı hânesine veya dam altındaki bağına tevcih etse; güneşin kıymeti nisbetinde değil, belki o aynanın kabiliyeti miktarınca istifade edebilir. Diğeri ise, hânesinden veya bağının damından geniş pencereler açar. Gökteki güneşe karşı yollar yapar. Hakikî güneşin dâimî ziyâsıyla sohbet eder, konuşur ve lisân-ı hâl ile böyle minnettarâne bir sohbet eder. Der: “Ey yeryüzünü ışığıyla yaldızlayan ve bütün çiçeklerin yüzünü güldüren dünya güzeli ve gök nazdârı olan nâzenîn güneş! Onlar gibi benim hâne-ciğimi ve bahçeciğimi ısındırdın, ışıklandırdın...” Hâlbuki ayna sahibi böyle diyemez. O kayıt altındaki güneşin aksi ise, âsârı mahduttur. O kayda göredir.

İşte bu iki temsilin dürbünüyle Kur’ân’a bak! Tâ ki i’câzını göresin ve kudsiyetini anlayasın... Evet, Kur’ân der ki: “Eğer yerdeki ağaçlar kalem olup, denizler mürekkep olsa, Cenâb-ı Hakk’ın kelimâtını yazsalar; bitiremezler.”¹ Şimdi şu nihayetsiz kelimât içinde en büyük makam, Kur’ân’a verilmesinin sebebi şudur ki:

Kur’ân: İsm-i âzam’dan ve her ismin âzamlık mertebesinden gelmiş... Hem bütün âlemlerin Rabbi itibarıyla Allah’ın kelâmıdır. Hem bütün mevcudatın ilâh’ı unvanıyla Allah’ın fermanıdır. Hem, semâvât ve arzın Hâlik’i haysiyetiyle bir hitaptır. Hem rubûbiyet-i mutlaka cihetinde bir mükâlemedir. Hem saltanat-ı âmme-i sübhâniye hesabına bir hutbe-i ezeliyedir. Hem rahmet-i vâsia-yı muhîta noktasında, bir defter-i iltifâtât-ı rahmâniyedir. Hem, ulûhiyetin azamet-i haşmeti haysiyetiyle, başlarında bazen şifre bulunan bir muhabere mecmuasıdır. Hem ism-i âzam’ın muhîtinden nüzûl ile Arş-ı Âzam’ın bütün muhâtına bakan, teftiş eden hikmet-feşân bir Kitab-ı Mukaddes’tir. İşte bu sırdandır ki “kelâmullah” unvanı, kemâl-i liyâkatla Kur’ân’a verilmiş.

Amma, sâir kelimât-ı ilâhiye ise; bir kısmı, has bir îtibar ile ve cüz’î bir unvan ve hususî bir ismin cüz’î tecellisi ile; ve has bir rubûbiyet ile ve mahsus bir saltanat ile ve hususî bir rahmet ile zâhir olan kelâmdır. Hususiyet ve külliyyet cihetinde dereceleri muhtelifdir. Ekser ilhâmât bu kısımdandır. Fakat derecâtı çok mütefâvittir. Meselâ; en cüz’îsi ve basiti, hayvanâtın ilhamatıdır.² Sonra avâm-ı nâsın ilhamatıdır.³ Sonra avâm-ı melâikenin ilhamatıdır. Sonra evliyâ ilhamatıdır. Sonra melâike-i izam ilhamatıdır. İşte şu sırdandır ki; kal-

¹ Bkz.: Lokman sûresi, 31/27.

² Bal arısına vahyedildiğine dair bkz.: Nahl sûresi, 16/68.

³ Hz. Mûsâ’nın (aleyhisselâm) annesine vahyedildiğine dair bkz.: Tâhâ sûresi, 20/38-39.

bin telefonuyla vasıtasız münâcât eden bir velî der: ¹ حَدَّثَنِي قَلْبِي عَنْ رَبِّي Yâni: “Kalbim benim Rabbimden haber veriyor.” Demiyor: “Rabbü'l-âlemin'den haber veriyor.” Hem der: “Kalbim, Rabbimin aynasıdır, arşıdır.” Demiyor: “Rabbü'l-âlemin'in arşıdır.” Çünkü; kabiliyeti miktarınca ve yetmiş bine yakın hicapların² nisbet-i ref'i derecesinde mazhar-ı hitap olabilir.

İşte bir padişahın saltanat-ı uzmâsı haysiyetiyle çıkan fermanı, âdi bir adamla cüz'î bir mükâlemesinden ne kadar yüksek ve âlî ise ve gökteki güneşin feyzinden istifâde, aynadaki aksinin cilvesinden istifâdeden ne derece çok ve fâik ise; Kur'ân-ı Azîmüştân dahi o nisbette bütün kelâmların ve hep kitapların fevkindedir. Kur'ân'dan sonra ikinci derecede kütüb-ü mukaddese ve suhuf-u semâviyenin, dereceleri nisbetinde tefevvukları vardır. O sırr-ı tefevvukdan hissedardırlar. Eğer bütün cin ve insanın Kur'ân'dan tereşşuh etmeyen bütün güzel sözleri toplansa; yine Kur'ân'ın mertebe-i kudsiyesine yetişip tanzîr edemez.

Eğer Kur'ân'ın ism-i âzam'dan ve her ismin âzamlık mertebesinden geldiğini bir parça fehmetmek istersen Âyetü'l-Kürsî³

ve âyet-i ⁴ وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ

ve âyet-i ⁵ قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ

ve âyet-i ⁶ يُعْشَى اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسْحَرَاتٍ بَأَمْرِهِ

ve âyet-i ⁷ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَّمَاءُ أَفْلَعِي

¹ Bkz.: İbnü'l-Cevzî, *Telbisü iblîs* s.217, 390, 450, 451; İbni Kayyim, *Medâricü's-sâlikin* 1/40, 3/412; İbni Hacer, *Fethu'l-bârî* 11/345.

² Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair bkz.: Ebü Ya'lâ, *el-Müsne'd* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıevsat* 6/278, 8/382. Ayrıca bu perdeler olmasa, azamet-i ilâhiyeden her şeyin mahv olacağına dair bkz.: Müslim, *imân* 293; İbni Mâce, *mukaddime* 13.

³ Allah o ilâhtır ki kendisinden başka ilâh yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezeli ve ebedî hayat sahibi olan) O'dur, Kayyum (Kendi zâtı ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıklar varlıkta tutup onları yöneten) O'dur. Kendisini ne bir uyuklama, ne uyku tutamaz. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. İzni olmadan huzurunda şefaât etmek kimin haddine? Yarattığı mahlukların önünde ardında ne var, hepsini bilir. Mahluklar ise O'nun dilediğinden başka, ilminden hiçbir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez, O öyle Ulu, öyle Büyüktür.” (Bakara sûresi, 2/255)

⁴ “Görünmeyen gayb âleminin anahtarları O'nun yanındadır.” (En'âm sûresi, 6/59)

⁵ “De ki: “Ey mülk ve hakimiyet sahibi Allahım!” (Âl-i İmran sûresi, 3/26)

⁶ “O Allah ki geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür. Güneş, ay ve bütün yıldızlar hep O'nun buyruğu ile hareket ederler.” (A'râf sûresi, 7/54)

⁷ “Ey yeryüzü! Vazifen bitti; suyunu yut. Ey semâ! İhtiyaç kalmadı; yağmuru kes.” (Hüd sûresi, 11/44)

ve âyet-i ¹ تَسْبِيحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ

ve âyet-i ² مَا خَلَقَكُمْ وَلَا يَغْنُثُكُمْ إِلَّا كَنْفُسٍ وَاحِدَةً

ve âyet-i ³ إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ

ve âyet-i ⁴ يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجَالِ لِكُتُبٍ

ve âyet-i ⁵ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

ve âyet-i ⁶ لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْنَاهُ

gibi âyetlerin küllî, umumî, ulvî ifadelerine bak...

Hem başlarında ⁷ الْحَمْدُ لِلَّهِ veyahut ⁸ تَسْبِيحٍ ve ⁹ يُسَبِّحُ bulunan sûrelerin başlarına dikkat et. Tâ, bu sırr-ı azîmin şuaını göresin. Hem ¹⁰ آَمِّ 'lerin ve ¹¹ آلر 'ların ve ¹² حَمِّ 'lerin fâtihalarna bak; Kur'ân'ın, Cenâb-ı Hakk'ın yanında ehemmiyetini bilesin.

Eğer şu “Dördüncü Esas”ın kıymettar sırrını fehmettin ise; enbiyâya gelen vahyin ekseri, melek vasıtasıyla olduğunu ve ilhamın ekseri, vasıtasız olduğunu anlarsın.

Hem, en büyük bir veli, hiçbir nebînin derecesine yetişmediğinin sırrını anlarsın.

¹ “Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah’ı takdis ve tenzih eder.” (İsrâ sûresi, 17/44)

² “Sizin hepinizi yaratmak da, ölümünüzün ardından (âhirette) hepinizi diriltmek de, (O’nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir.” (Lokman sûresi, 31/28)

³ “Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik.” (Ahzâb sûresi, 33/72)

⁴ “Gün gelir, gök sayfasını, tıpkı kâtibin yazdığı kağıdı dürüp rulo yapması gibi düreriz.” (Enbiyâ sûresi, 21/104)

⁵ “Ama onlar, Allah’ın kudret ve azametini hakkıyla takdir edemediler, O’na lâyük ta’zimi göstermediler. Hâlbuki bütün bir dünya kıyamet günü O’nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir.” (Zümer sûresi, 39/67)

⁶ “Eğer Biz bu Kur’ânı bir dağın tepesine indirseydik onun, (Allah’a ta’zimi sebebiyle başını eğip parçalandığını) görürdün.” (Haşir sûresi, 59/21)

⁷ “Bütün hamdler, övgüler Allah’adır.”

⁸ Bkz.: Hadid sûresi, 57/1; Haşir sûresi, 59/1; Saf sûresi, 61/1; A’lâ sûresi, 87/1 (تَسْبِيحٍ şeklinde emir olarak).

⁹ Bkz.: Cum’a sûresi, 62/1; Teğâbün sûresi, 64/1.

¹⁰ “Elif, Lâm, Mîm.” (Bakara sûresi, 2/1; Âl-i İmran sûresi, 3/1; Ankebût sûresi, 29/1; Rûm sûresi, 30/1; Lokman sûresi, 31/1; Secde sûresi, 32/1).

¹¹ “Elif, Lâm, Râ.” (Yûnus sûresi, 10/1; Hûd sûresi, 11/1; Yûsuf sûresi, 12/1; İbrahim sûresi, 14/1; Hicr sûresi, 15/1).

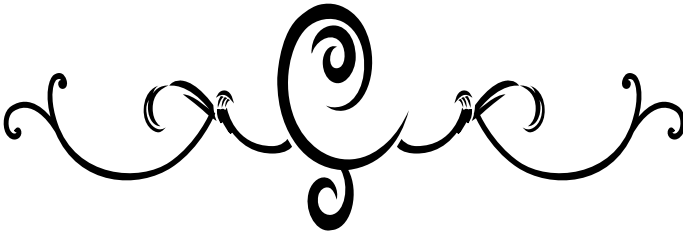
¹² “Hâ, Mîm.” (Mü’min sûresi, 40/1; Fussilet sûresi, 41/1; Şûrâ sûresi, 42/1; Zuhuruf sûresi, 43/1; Duhân sûresi, 44/1; Câsiye sûresi, 45/1; Ahkaf sûresi, 46/1).

Hem Kur'ân'ın azametini ve izzet-i kudsiyetini ve ulviyet-i i'câzının sırrını anlarsın.

Hem, Mi'râc'ın sırr-ı lüzumunu, yâni tâ semâvâta, tâ sidretü'l-müntehâya, tâ kâb-ı kavseyne gidip, ¹أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ olan Zât-ı Zülcelâl ile münâcât edip, tarfetü'l-aynda yerine gelmek sırrını anlarsın...

Evet şakk-ı kamer, nasıl ki bir mucize-i risâletidir; nübüvvetini cin ve inse gösterdi... Öyle de: Mi'râc dahi, bir mucize-i ubûdiyetidir; habîbiyetini ervâh ve melâikeye gösterdi.

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ كَمَا يَلِيْقُ بِرَحْمَتِكَ وَبِخُرْمَتِهِ أَمِينَ²

¹ “İnsana şahdamarından daha yakın” (Kaf sûresi, 50/16)

² Allahım! Senin rahmetine ve onun hürmetine nasıl yaraşırsa, ona ve âline öylece salât ve selâm et, âmîn...

On Üçüncü Söz

[Birinci Makam]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَنَزَّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ¹
وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ²

Kur'ân-ı Hakîm ile felsefe ulûmunun mahsûl-ü hikmetlerini, ders-i ibretlerini, derece-i ilimlerini muvâzene etmek istersen, şu gelecek sözlere dikkat et!

İşte Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın bütün kâinattaki âdiyat nâmıyla yâd olunan, hârikulâde ve birer mucize-i kudret olan mevcudat üstündeki âdet ve ülfet perdesini keskin beyânâtıyla yırtıp, o hakâik-i acîbeyi zîşuura açıp, nazar-ı ibretlerini celbedip, ukûle tükenmez bir hazine-i ulûm açar.

Felsefe hikmeti ise, bütün hârikulâde olan mucizât-ı kudreti, âdet perdesi içinde saklayıp, cahilâne ve lâkaydâne üstünde geçer.³ Yalnız hârikulâdelikten düşen ve intizam-ı hilkatten huruç eden ve kemâl-i fitrattan sukut eden nâdir fertleri nazar-ı dikkate arz eder, onları birer ibretli hikmet diye zîşuura takdim eder. Meselâ; en câmi bir mucize-i kudret olan insanın hilkatini âdi deyip lâkaydılıkla bakar. Fakat insanın kemâl-i hilkatinden huruç etmiş, üç ayaklı yahut iki başlı bir insanı, bir velvele-i istiğrâbla nazar-ı ibrete teşhir eder. Meselâ; en latîf ve umumî bir mucize-i rahmet olan bütün yavruların hazine-i gayptan muntazam îşelerini âdi görüp, küfrân perdesini üstüne çeker. Fakat, intizamdan şüzûz etmiş, kabilesinden cüdâ olmuş, yalnız olarak gurbete düşmüş, denizin altında olan bir böceğin bir yeşil yaprakla îşesini görür, ondan tecelli

¹ “Biz Kur'ân'ı mü'minlere şifa ve rahmet olarak indiririz.” (İsrâ sûresi, 17/82)

² “Biz Resûl'e Kur'ân öğrettik, şiir öğretmedik, o zaten ona yaraşmaz.” (Yâsin sûresi, 36/69)

³ Bkz.: “Göklerde ve yerde Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini gösteren nice deliller vardır ki, insanlar yanından geçip gittikleri halde yüzlerini çevirdiklerinden farkına varmazlar.” (Yûsuf sûresi, 12/105)

eden lütuf ve keremle bütün hâzır balıkçıları ağılatmak ister.¹(Hâşiye) İşte Kur'ân-ı Kerîm'in ilim ve hikmet ve ma'rifet-i ilâhiye cihetiyle servet ve gınâsı; ve felsefenin ilim ve ibret ve ma'rifet-i Sâni' cihetindeki fakr ve iflâsını gör, ibret al!

İşte bu sırdandır ki; Kur'ân-ı Hakîm, nihayetsiz, parlak, yüksek hakikatleri câmi olduğundan, şiirin hayâlâtından müstağnidir. Evet, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın i'câz derecesindeki kemâl-i nizam ve intizamı ve kitab-ı kâinattaki intizâmât-ı sanatı, muntazam üslûplarıyla tefsir ettikleri hâlde, manzum olmadığının diğer bir sebebi de budur ki: Âyetlerinin her bir necmi, vezin kaydı altına girmeyip, tâ ekser âyetlere bir nevi merkez olsun ve kardeşi olsun ve mâbeynlerinde mevcut münasebet-i mânevîyeye râbîta olmak için, o daire-i muhîta içindeki âyetlere birer hatt-ı münasebet teşkil etmesidir. Güya serbest her bir âyetin, ekser âyetlere bakar birer gözü, müteveccih birer yüzü var. Kur'ân içinde binler Kur'ân bulunur ki; her bir meşreb sahibine birisini verir. Nasıl ki, Yirmi Beşinci Söz'de beyan edildiği gibi, Sûre-i İhlâs içinde otuz altı Sûre-i İhlâs miktarınca her biri zî'l-ecniha olan altı cümlelerin terkibâtından müteşekkil bir hazine-i ilm-i tevhid bulunuyor ve tazammun ediyor. Evet, nasıl ki semada olan intizamsız yıldızların sûreten adem-i intizamı cihetiyle her bir yıldız kayıd altına girmeyip her birisi ekser yıldızlara bir nevi merkez olarak daire-i muhîtasındaki –birer birer– her bir yıldıza, mevcudat beynindeki nisbet-i hafiyeye işaret olarak, birer hatt-ı münasebet uzatıyor. Güya her bir tek yıldız, necm-i âyet gibi umum yıldızlara bakar birer gözü, müteveccih birer yüzü vardır. İşte intizamsızlık içinde kemâl-i intizamı gör, ibret al! وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ 'nün bir sırrını bil!

Hem âyet-i لَهُ وَمَا يَنْبَغِي ki; Şiirin şe'ni; küçük ve sönük hakikatleri, büyük ve parlak hayâllerle süslendirip beğendirmek ister. Hâlbuki Kur'ân'ın hakikatleri o kadar büyük, âlî, parlak ve revnakdârdır ki; en büyük ve parlak hayâl, o hakikatlere nisbet edilse, gayet küçük ve sönük kalır. Meselâ:

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجَالِ لِكُتُبٍ² ، يُعْشَى اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا³
 إِنَّ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ⁴

1(Hâşiye) Amerika'da aynen bu vâkia olmuştur.

2 “Gün gelir, gök sayfasını, tıpkı kâatibin yazdığı kağıdı dürüp rulo yapması gibi düreriz.” (Enbiyâ sûresi, 21/104)

3 “O Allah ki geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür.” (A'râf sûresi, 7/54)

4 “Bütün olay, tek bir çağrıdan ibâret! İşte hepsi duruşma için toplanmışlar...” (Yâsin sûresi, 36/53)

gibi hadsiz hakikatleri buna şahiddir. Kur'ân'ın her bir âyeti, birer necm-i sâkib gibi i'câz ve hidâyet nûrunu neşr ile küfrün zulümâtını nasıl dağıttığını görmek, zevk etmek istersen; kendini o asr-ı câhiliyette ve o sahra-yı bedeviyette farz et ki, her şey zulmet-i cehil ve gaflet altında, perde-i cümûd ve tabiata sarılmış olduğu bir anda, birden Kur'ân'ın lisân-ı ulvîsinden:

gibi ¹ يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ âyetleri işit, bak. O ölmüş veya yatmış mevcudat-ı âlem, ² يُسَبِّحُ sadâsıyla işitenlerin zihninde nasıl diriliyorlar, hüsyâr oluyorlar, kıyam edip zikrediyorlar! Hem o karanlık gökyüzünde birer câmid ateşpâre olan yıldızlar ve yerdeki perişan mahlûkat, ² تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ sayısıyla işitenlerin nazarında, gökyüzü bir ağız; bütün yıldızlar birer kelime-i hikmet-nümâ, birer nûr-u hakikat-edâ ve arz bir kafa; ber ve bahr birer lisan ve bütün hayvanât ve nebâtât birer kelime-i tesbih-feşân sûretinde arz-ı didâr eder. Yoksa bu zamandan tâ o zamana bakmakla mezkûr zevkin dekâikını göremezsin. Evet, o zamandan beri nûrunu neşreden ve mürûr-u zaman ile ulûm-u müteârifeye hükümüne geçen ve sâir neyyirât-ı İslâmiye ile parlayan ve Kur'ân'ın güneşiyle gündüz rengini alan bir vaziyet ile yahut sathî ve basit bir perde-i ülfet ile bak-san, elbette her bir âyetin ne kadar tatlı bir zemzeme-i i'câz içinde ne çeşit zulümâtı dağıttığını hakkıyla göremezsin ve birçok envâ-ı i'câzı içinde bu nev-i i'câzını zevkedemezsin. Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın en yüksek bir derece-i i'câzına bakmak istersen, şu temsili dinle, bak. Şöyle ki:

Gayet yüksek ve garib ve gayetle yayılmış acib bir ağaç farz edelim ki; o ağaç, bir perde-i gayb altında, bir tabaka-yı mestûriyet içinde saklanmış. Mâlûmdur ki; bir ağacın, insanın âzâları gibi onun dalları, meyveleri, yaprakları, çiçekleri gibi bütün uzuvları arasında bir münasebet, bir tenasüb, bir muvâzenet lâzımdır. Her bir cüzü, o ağacın mâhiyetine göre bir şekil alır, bir sûret verilir. İşte, hiç görünmeyen (ve hâlen görünmüyor) o ağaca dair biri çıksa, bir perde üstünde onun her bir âzâsına mukabil birer resim çekse, birer hudut çizse, daldan meyveye, meyveden yaprağa, bir tenasüble bir sûret tersîm etse ve birbirinden nihaysiz uzak, mebde ve müntehâsının ortasında, uzuvlarının aynı şekil ve sûretini gösterecek muvâfık tersîmâtla doldursa; elbette şüphe kalmaz ki, o ressam o gaybî ağacı gayb-âşînâ nazarıyla görür, ihâta eder, sonra tasvir eder.

¹ “Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Melik (kâinatın gerçek Hükümdarı), Kuddüs (çok yüce, her noksandan münezze) Aziz ve Hakîm olan Allah'ı tesbih ve tenzih eder.” (Cum'a sûresi, 62/1)

² “Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder.” (İsrâ sûresi, 17/44)

Aynen onun gibi, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın dahi hakikat-i mümkinâta dair (ki o hakikat, dünyanın ibtidâsından tut, tâ âhiretin en nihayetine kadar uzanmış ve ferşten arşa ve zerreden şemse kadar yayılmış olan şecere-i hilkatin hakikatine dair) beyânât-ı furkâniyesi, o kadar tenasübü muhafaza etmiş ve her bir uzva ve meyveye lâyük birer sûret vermiştir ki; bütün muhakkikler, nihayet-i tahkikinde, Kur'ân'ın tasvirine: “Mâşâallah, bârekâllah” deyip, “Tılsım-ı kâinatı ve muammâ-yı hilkatı keşif ve fetheden yalnız sensin ey Kur'ân-ı Hakîm!” demişler.

–¹ وَ اللَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى temsilde kusur yok– esmâ ve sıfât-ı ilâhiye ve şuûn ve ef'âl-i rabbâniyeyi, bir şecere-i tûbâ-yı nur hükmünde temsil edelim ki; o şecere-i nûrâniyenin daire-i azameti, ezelden ebeye uzanıp gidiyor. Hudûd-u kibriyâsı, gayr-i mütenâhî fezâ-yı ıtlakta yayılıp ihâta ediyor. Hudûd-u icraâtı,

يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ²

فَالِقُ الْوَحْيِ وَالنَّوَى³

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ⁴

hudûdundan tut tâ

وَالسَّمَوَاتِ مَطْوِيَّاتٍ بِيَمِينِهِ⁵

حَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ⁶

وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ⁷

hudûduna kadar uzanmış o hakikat-i nurâniyeyi; bütün dal ve budaklarıyla, gâyât ve meyveleriyle o kadar tenasüble ve birbirine uygun, birbirine lâyük, birbirini kırmayacak, birbirinin hükmünü bozmayacak, birbirinden tevahhus

¹ “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

² “Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler).” (Enfâl sûresi, 8/24).

³ “Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır.” (En'âm sûresi, 6/95)

⁴ “O'dur ki analarınızın rahimlerinde size dilediği şekli verir.” (Âl-i İmran sûresi, 3/6)

⁵ “Hâlbuki bütün bir gökler âlemi bükülmüş olarak Allah'ın elinin içindedir.” (Zümer sûresi, 39/67).

⁶ “Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı.” (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hüd sûresi, 11/3; Hadid sûresi, 57/4)

⁷ “(Allah O'dur ki) güneşi ve ayı hizmet etmeleri için sizin emrinize verdi.” (Ra'd sûresi, 13/2; Ankebût sûresi, 29/61; Fâtır sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/5)

etmeyecek bir sûrette, o hakâik-i esmâ ve sıfâtı ve şuûn ve ef'âli beyan etmiştir ki, bütün ehl-i keşif ve hakikat ve daire-i melekûtta cevelân eden bütün ashab-ı irfan ve hikmet, o beyânât-ı furkâniyeye karşı “*Sübhânallah*” deyip, “*Ne kadar doğru, ne kadar mutâbık, ne kadar güzel, ne kadar lâıyk.*” diyerek tasdik ediyorlar.

Meselâ: Bütün daire-i imkân ve daire-i vücûba bakan, hem o iki şecere-i azîmenin bir tek dalı hükmünde olan îmânın erkân-ı sittesi ve o erkânın bütün dal ve budakları, tâ en ince meyve ve çiçekler aralarında o kadar bir tenasüb gözetilerek tasvir eder ve o derece bir muvâzenet sûretinde tarif eder ve o mertebe bir tenasüb tarzında izhar eder ki; akl-ı beşer idrâkından âciz ve hüsnüne hayran kalır. Ve o îmân dalının bir budağı hükmünde olan İslâmiyet’in erkân-ı hamsesi aralarında ve o erkânın tâ en ince teferruâtı ve en küçük âdâbı ve en uzak gâyâtı ve en derin hikemiyyâtı ve en cüz’î semerâtına varınca kadar aralarında hüsn-ü tenasüb ve kemâl-i münasebet ve tam bir muvâzenet muhafaza edildiğine delil; o Kur’ân-ı Câmî’in nusûs ve vücûhundan ve işârât ve rumûzundan çıkan şeriat-ı kübrâ-yı İslâmiye’nin kemâl-i intizamı ve muvâzeneti ve hüsn-ü tenasübü ve rasâneti; cerhedilmez bir şâhid-i âdil, şüphesiz götürmez bir bürhân-ı kâtî’dır.

Demek oluyor ki; beyânât-ı Kur’âniye, beşerin ilm-i cüz’isine, bâhusus bir ümmînin ilmüne müstenid olamaz. Belki bir ilm-i muhîte istinad ediyor ve cemî’ eşyayı birden görebilir, ezel, ebed ortasında bütün hakâiki bir anda müşâhede eder bir Zât’in kelâmıdır.

اللَّهُمَّ يَا مُنَزَّلَ الْقُرْآنِ، بِحَقِّ الْقُرْآنِ وَبِحَقِّ مَنْ أَنْزَلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنَ، نَوِّرْ قُلُوبَنَا وَقُبُورَنَا بِنُورِ
الإِيمَانِ وَالْقُرْآنِ أَمِينَ يَا مُسْتَعَانَ.²

bu hakikate işâret eder.

¹ “Hamd O Allah’a mahsustur ki kuluna Kitab’ı indirdi ve onun içine tutarsız hiçbir şey koymadı.” (Kehf sûresi, 18/1)

² “Ey Kur’ân’ı indiren Allahım! Kur’ân’ın ve kendisine Kur’ân indirilen zâtın hakkı için, kalblerimizi ve kabirlerimizi iman ve Kur’ân nûruyla nurlandır, âmin, ey kendisinden istimdâd edilen Müsteân!”

On Üçüncü Söz'ün İkinci Makâmı

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Câzibedâr Bir Fitne İçinde Bulunan ve Daha Aklını Kaybetmeyen Bazı Gençlerle Bir Muhaveredir

Bir kısım gençler tarafından, şimdiki aldatıcı ve câzibedâr lehviyât ve hevesâtın hücumları karşısında “Âhiretimizi ne suretle kurtaracağız?” diye Risâle-i Nur’dan medet istediler. Ben de Risâle-i Nur’un şahs-ı mânevîsi nâmına onlara dedim ki:

Kabir var, hiç kimse inkâr edemez! Herkes ister istemez oraya girecek. Ve oraya girmek için de, üç tarzda “Üç Yol”dan başka yol yok.

Birinci Yol: O kabir, ehl-i iman için bu dünyadan daha güzel bir âlemin kapısıdır.¹

İkinci Yol: Âhireti tasdik eden, fakat sefâhet ve dalâlette gidenlere bir haps-i ebedî ve bütün dostlarından bir tecrit içinde bir haps-i münferid, yalnız başına bir hapis kapısıdır.² Öyle gördüğü ve itikat ettiği ve inandığı gibi hareket etmediği için öyle muamele görecek.

Üçüncü Yol: Âhirete inanmayan ehl-i inkâr ve dalâlet için bir idam-ı ebedî kapısı. Yani; hem kendisini, hem bütün sevdiklerini idam edecek bir darağacıdır. Öyle bildiği için, cezası olarak aynıını görecek. Bu iki şık bedîhîdir, delil istemiyor, göz ile görünür.

Madem ecel gizlidir. Her vakit ölüm başını kesmek için gelebiliyor ve genç-ihtiyar farkı yoktur. Elbette daima gözü önünde, öyle büyük dehşetli bir mesele karşısında bîçâre insan; o idam-ı ebedî, o dipsiz, nihayetsiz haps-i münferidden kurtulmak çâresini aramak ve kabir kapısını bir âlem-i bâkiye,

¹ Bkz.: Buhârî, *cenâiz* 68, 87; Müslim, *cennet* 70.

² Bkz.: Dârimî, *rikak* 94; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/38.

bir saadet-i ebediyeye ve âlem-i nura açılan bir kapıya kendi hakkında çevirmek hâdisesi, o insanın dünya kadar büyük bir meselesidir.

Bu kat'î hakikat, bu üç yol ile bulunduğunda ve bu üç yolun da mezkûr üç hakikat ile olacağını ihbar eden yüz yirmi dört bin muhbir-i sâdık,¹ ellerinde nişâne-i tasdik olan mucizeler bulunan enbiyâlar ve o enbiyâların haber verdikleri aynı haberleri, keşif ve zevk ve şuhûd ile tasdik eden ve imza basan yüz yirmi dört milyon evliyanın aynı hakikate şehâdetleri ve hadd ü hesaba gelmeyen muhakkiklerin kat'î delilleriyle o enbiyâ ve evliyanın verdikleri aynı haberleri; aklen, ilmelyakîn derecesinde^{2(Hâşiyeye)} isbat ettikleri ve yüzde doksan dokuz ihtimâl-i kat'î ile “*İdam ve zindan-ı ebedîden kurtulmak ve o yolu saadet-i ebediyeye çevirmek, yalnız iman ve itaat iledir.*” diye ittifâken haber veriyorlar.

Acaba yüzde bir ihtimâl-i helâket bulunan bir tehlike yolunda gitmemek için, bir tek muhbirin sözü nazara alınsa ve onun sözünü dinlemeyip o yolda giden adamın endişe-i helâketten gelen elem-i mânevî, onun yemek iştihasını kaçırdığı hâlde; böyle yüz binler sâdık ve musaddak muhbirlerin: “Yüzde yüz ihtimâl ile dalâlet ve sefâhet, göz önündeki kabir darağacına ve ebedî haps-i münferidine kat'î sebep olduğunu ve iman, ubûdiyet; yüzde yüz ihtimâl ile o darağacını kaldırıp, o haps-i münferidi kapatıp, şu göz önündeki kabri, bir hazine-i ebediyeye, bir saray-ı saadete açılan bir kapıya çeviriyor.” diye ihbar eden ve emârelerini ve âsârlarını gösterdikleri hâlde, bu acib ve garip ve dehşetli ve azametli mesele karşısında bulunan biçâre insan ve bâhusus Müslüman, eğer iman ve ubûdiyeti olmazsa; bütün dünya saltanatı ve lezzeti bir tek insana verilse, acaba o göz önündeki her vakit oraya çağırılmasına nöbetini bekleyen bir insana verdiği o endişeden gelen elîm elemi kaldırabilir mi? Sizden soruyorum.

Madem ihtiyarlık, hastalık, musîbet ve her tarafta vefiyâtlar o dehşetli elemi deşiyorlar ve ihtar ediyorlar. Elbette o ehl-i dalâlet ve sefâhet, yüz bin lezzeti ve zevki alsada, yine o mânevî bir cehennem kalbinde yaşar ve yakar. Fakat pek kalın gaflet sersemliği muvakkaten hissettirmez.

Madem ehl-i iman ve tâat, göz önünde gördüğü kabri, bir hazine-i ebediyeye, bir saadet-i lâyezâlîye kendisi hakkında bir kapı olduğunu ve o ezeli

¹ 124 bin nebi, 315 (veya 313) rasûl olduğuna dair bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/265; İbni Hibbân, *es-Sahîh* 2/77.

^{2(Hâşiyeye)} Onlardan birisi Risâle-i Nur'dur. Meydandır.

mukadderat piyangoşundan milyarlar altın ve elmasları kazandıracak bir bilet dahi iman vesikasıyla ona çıkmış. Her vakit “Gel biletini al!” diye bekleme-sinden derin, esaslı, hakiki lezzet ve zevk-i mânevî öyle bir lezzettir ki: Eğer te-cessüm etse ve o çekirdek bir ağaç olsa, o adama hususî bir cennet hükmü-ne geçtiği hâlde; o zevk ve lezzet-i azîmeyi terk edip, gençlik sâikasıyla, hadsiz elemeler ile âlûde zehirli bir bala benzeyen sefihâne ve heveskârâne muvakkat bir lezzet-i gayr-i meşrûayı ihtiyar eden, hayvandan yüz derece aşağı düşer.

Ecnebi dinsizleri gibi de olamaz. Çünkü; onlar Peygamber’i inkâr etse-ler, diğerlerini tanıyabilirler. Peygamberleri bilmeseler de, Allah’ı tanıyabilir-ler. Allah’ı bilmeseler de, kemâlâta medâr olacak bazı güzel hasletler buluna-bilir. Fakat bir Müslüman; hem enbiyâyı, hem Rabbini, hem bütün kemâlâ-tı, Muhammed-i Arabî (*aleyhişsalâtü vesselâm*) vasıtasıyla biliyor. O’nun terbiyesini bırakan ve zincirinden çıkan, daha hiçbir peygamberi tanımaz ve Allah’ı da tanımaz. Ve ruhunda kemâlâtı muhafaza edecek hiçbir esâsâtı bilemez.

Çünkü peygamberlerin en âhiri ve en büyükleri ve dini ve dâveti umum nev-i beşere baktığı için ve mucizâtça ve dince umuma fâik ve bütün nev-i beşere bütün hakâikte üstadlık edip on dört asırda parlak bir surette isbat eden ve nev-i beşerin medâr-ı ıftihârı bir Zât’ın terbiye-i esâsiyelerini ve usûl-ü di-nini terk eden; elbette hiçbir cihette bir nur, bir kemâl bulamaz. Sukut-u mut-laka mahkûmdur.

İşte, ey hayat-ı dünyeviyezin zevkine müptelâ ve endişe-i istikbâl ile istik-bâlini ve hayatını temin için çabalayan biçâreler! *Dünyanın lezzetini, zevki-ni, saadetini, rahatını isterseniz; meşrû dairedeki keyfe iktifâ ediniz. O, keyfinize kâfidir.*¹ Haricinde ve gayrimeşrû dairedeki bir lezzetin içinde bin elem olduğunu, sâbık beyanatta elbette anladınız.

Eğer mazi, yani geçmiş zamanın hâdisâtını sinema ile hâl-i hazırda gös-terdikleri gibi, istikbâldeki ahvâl dahi –meselâ elli sene sonraki hâlleri– bir si-nema ile gösterilse idi; ehl-i sefâhet şimdiki güldüklerine, yüz binlerce nefrin ve nefret edip ağlayacaklardı.

Dünya ve âhirette ebedî ve dâimî sürûru isteyen, iman dairesindeki terbi-ye-i Muhammediye’yi (*aleyhişsalâtü vesselâm*) kendine rehber etmek gerektir.

¹ “Allahım, haramına karşı helâlinle beni doyur!” anlamındaki duâ için bkz.: Tirmizî, *deavât* 110; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/153.

Birkaç Bîcâre Gençlere Verilen Bir Tenbih, Bir Ders, Bir İhtardır

Bir gün yanıma parlak birkaç genç geldiler. Hayat ve gençlik ve hevesât cihetinden gelen tehlikelerden sakınmak için tesirli bir ihtar almak istediler. Ben de eskiden Risale-i Nur'dan medet isteyen gençlere dediğim gibi, onlara dedim ki:

Sizdeki gençlik katiyen gidecek. Eğer siz daire-i meşrûada kalmazsanız, o gençlik zayi olup, başınıza hem dünyada, hem kabirde, hem âhirette, kendi lezzetinden çok ziyade belâlar ve elemeler getirecek. Eğer terbiye-i İslâmiye ile o gençlik nimetine karşı bir şükür olarak iffet ve namusluluk ve taatte sarfetseniz, o gençlik mânen bâki kalacak ve ebedî bir gençlik kazanmasına sebep olacak.

Hayat ise, eğer iman olmazsa veyahut isyan ile o iman tesir etmezse, hayat, zâhirî ve kısacık bir zevk ve lezzetle beraber, binler derece o zevk ve lezzetten ziyade elemeler, hüzünler, kederler verir. Çünkü insanda akıl ve fikir olduğu için, hayvanın aksine olarak, hazır zamanla beraber geçmiş ve gelecek zamanlarla da fıtraten alâkadardır. O zamanlardan dahi hem elem, hem lezzet alabilir.

Hayvan ise, fikri olmadığı için, hazır lezzetini, geçmişten gelen hüzünler ve gelecekte gelen korkular, endişeler bozmuyor.

İnsan ise, eğer dalâlet ve gaflete düşmüşse, hazır lezzetine, geçmişten gelen hüzünler ve gelecekte gelen endişeler, o cüz'î lezzeti cidden acılaştırıyor, bozuyor. Hususan gayr-i meşrû ise, bütün bütün zehirli bir bal hükmündedir.

Demek hayvandan yüz derece lezzet-i hayat noktasında aşağı düşer. Belki ehl-i dalâletin ve gafletin hayatı, belki vücudu, belki kâinatı; bulunduğu gündür. Bütün geçmiş zaman ve kâinatlar, onun dalâleti noktasında mâdumdur, ölmüştür; akıl alâkadarlığıyla ona zulümatlar, karanlıklar veriyor. Gelecek zamanlar ise, itikatsızlığı cihetiyle yine mâdumdur. Ve ademle hâsıl olan ebedî firaklar, mütemadiyen onun fikir yoluyla hayatına zulümatlar veriyor. *Eğer iman hayata hayat olsa, o vakit hem geçmiş, hem gelecek zamanlar imanın nuruyla ışıklanır ve vücut bulur; zaman-ı hazır gibi, ruh ve kalbine iman noktasında ulvî ve mânevî ezvâkı ve envâr-ı vücudiyeyi veriyor. Bu hakikatin, İhtiyar Risalesi'nde, Yedinci Rica'da izahı var; ona bakmalısınız.*

İşte hayat böyledir. Hayatın lezzetini, zevkini isterseniz, hayatınızı imanla hayatlandırınız ve ferâizle zînetlendiriniz ve günahlardan çekinmekle muhafaza ediniz. Her gün ve her yerde ve her vakit vefiyatların gösterdikleri dehşetli hakikat-i mevt ise, size –başka gençlere söylediğim gibi– bir temsil ile beyan ediyorum:

Meselâ, burada, gözünüz önünde bir darağacı dikilmiş. Onun yanında bir piyango fakat pek büyük bir ikramiye biletleri veren dairesi var. Biz, buradaki on kişi, alâküllihâl, ister istemez, hiç başka çare yok, oraya davet edileceğiz, bizi çağıracaklar. Ve çağırma zamanı gizli olmasından, her dakika ya “Gel, idam biletini al, darağacına çık” veyahut “Gel, milyonlar altın kazandıran bir ikramiye bileti sana çıkmış. Gel, al” demelerini beklerken, birden kapıya iki adam geldi. Biri yarı çıplak, güzel ve aldatıcı bir kadın, elinde zâhiren gayet tatlı, fakat zehirli bir helva getirip yedirmek istiyor.

Diğer biri de aldatmaz ve aldanmaz, ciddî bir adam, o kadının arkasından girdi. Dedi ki: “Size bir tılsım, bir ders getirdim. Bunu okursanız, o helvayı yemezseniz, siz o darağacından kurtulursunuz. Bu tılsımla o emsâlsiz ikramiye biletini alırsınız. İşte, bakınız bu darağacını da, zaten gözünüzle görüyorsunuz ki bal yiyecekler oraya giriyorlar ve oraya girinceye kadar da o helvanın zehirinden dehşetli karın sancısı çekiyorlar. Ve o büyük ikramiye biletini alanlar çendan görünmüyorlar ve zâhiren onlar da o darağacına çıkıyorlar; fakat onlar asılmadıklarını, belki oradan kolayca ikramiye dairesine girmek için basamak yaptıklarını, milyonlar, milyarlar şahitler var, haber veriyorlar. İşte, pencerelerden bakınız. En büyük memurlar ve bu işle alâkadar büyük zâtlar yüksek sesle ilân ediyorlar, haber veriyorlar ki o darağacına gidenleri aynelyakin gözünüzle gördüğünüz gibi, bu ikramiye biletini tılsımcılar aldıklarını hiç şek ve şüphle getirmez, görür gibi, gündüz gibi kat’î biliniz.” dedi.

İşte, bu temsil gibi, zehirli bir bal hükmünde olan gayr-i meşrû dairedeki gençliğin sefahetkârâne zevkleri, hazine-i ebediyenin ve saadet-i sermediyenin bileti ve vesikası olan imanı kaybettiği için, darağacı hükmünde olan ölüm ve ebedî zulümat kapısı olan kabrin musibetine, aynen zâhiren görüldüğü gibi düşer. Ve ecel gizli olduğu için, genç ihtiyar fark etmeyerek, her vakit ecel cellâdı başını kesmek için gelebilir.

Eğer o zehirli bal hükmünde olan hevesât-ı gayr-i meşrûayı terk edip, tılsım-ı Kur’ânî olan iman ve ferâizi elde etmekle ve fevkalâde mukadderat-ı beşer piyangosundan çıkan saadet-i ebediye hazinesi biletini alacağı-

na, yüz yirmi dört bin enbiyâ¹ (*aleyhimüsselâm*) ile beraber had ve hesaba gelmeyen ehl-i velâyet ve ehl-i hakikat ve ehl-i tahkik müttefikân haber veriyorlar ve âsârını gösteriyorlar.

Elhâsıl: Gençlik gidecek. Sefahette gitmişse, hem dünyada, hem âhrette binler belâ ve elemeler netice verdiğini ve öyle gençler ekseriyetle sû-i istimâl ile, israfat ile gelen evhamlı hastalıkla hastahanelere; veya taşkınlıklarıyla hapishanelere veya sefaletanelere; veya mânevî elemelerden gelen sıkıntılarla meyhanelere düşeceklerini anlamak isterseniz, hastahanelerden ve hapishanelerden ve kabristanlardan sorunuz.

Elbette hastahanelerin ekseriyetle lisân-ı hâlinden, gençlik sâikasıyla israfat ve sû-i istimâlden gelen hastalıktan “eninler”, “eyvahlar” cevabını işittiğiniz gibi, hapishanelerden dahi, ekseriyetle gençlik sâikasıyla gayr-i meşrû dairedeki harekâtın tokatlarını yiyen bedbaht gençlerin teessüfâtını işiteceksiniz. Ve kabristanda ve mütemadiyen oraya girenler için kapıları açılıp kapanan o âlem-i berzahta, ehl-i keşfü'l-kuburun müşahedesıyla ve bütün ehl-i hakikatın tasdikiyle ve şehadetleriyle, ekser azaplar, gençlik sû-i istimâlâtının neticesi olduğunu bileceksiniz.

Hem nev-i insanın ekseriyetini teşkil eden ihtiyarlardan ve hastalardan sorunuz. Elbette, ekseriyet-i mutlaka ile esefler, hasretlerle “Eyvah, gençliğimizi bâd-i hevâ, belki zararlı zayi ettik. Sakın bizim gibi yapmayınız” diyecekler. Çünkü beş-on senelik gençliğin gayr-i meşrû zevki için, dünyada çok seneler gam ve keder ve berzahta azap ve zarar ve âhrette cehennem ve sakar² belâsını çeken adam, en acınacak bir hâlde olduğu hâlde, *الرَّاضِي بِالضَّرِّ لَا*³ *يُنْظَرُ لَهُ* sırıyla, hiç acınmaya müstehak olamaz. Çünkü zarara rızasıyla girene merhamet edilmez ve lâyük değildir.

Cenâb-ı Hak bizi ve sizi bu zamanın cazibedar fitnessinden kurtarsın ve muhafaza eylesin, âmîn...

¹ 124 bin nebi, 315 (veya 313) rasûl olduğuna dair bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/265; İbni Hibbân, *es-Sahih* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 8/217.

² Bkz.: Kamer sûresi, 54/48; Müddessir sûresi, 74/26, 27, 42.

³ Bkz.: İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât* 2/83 (49. Mektup).

Risale-i Nur Mîzânlarından On Üçüncü Söz'ün İkinci Makamı'nın Hâşiyesidir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ¹

Risâle-i Nur'daki hakiki teselliye mahpuslar çok muhtaçtırlar. Husûsan gençlik darbesini yiyip, taze ve şirin ömrünü hapiste geçirenlerin, Nur'lara ekmek kadar ihtiyaçları var.

Evet, gençlik damarı, akıldan ziyâde hissiyâtı dinler. His ve heves ise, kördür. Âkıbeti görmez. Bir dirhem hâzır lezzeti, ileride bir batman lezzete tercih eder. Bir dakika intikam lezzeti ile katleder, seksen bin saat hapis elemlelerini çeker. Ve bir saat sefâhet keyfiyle bir nâmus meselesinde; binler gün hem hapsin, hem düşmanın endişesinden sıkıntılarla ömrünün saadeti mahv olur.

Bunlara kıyasen, biçâre gençlerin çok vartaları var ki; en tatlı hayatını, en acı ve acınacak bir hayata çeviriyorlar ve bilhassa şimâlde koca bir devlet, gençlik hevesâtını elde ederek bu asrı fırtınalarıyla sarsıyor. Çünkü: Âkıbeti görmeyen kör hissiyatla hareket eden gençlere, ehl-i nâmusun güzel kızlarını ve karılarını ibâhe eder. Belki hamamlarında erkek-kadın beraber, çıplak olarak girmelerine izin vermeleri cihetinde bu fuşşiyâtı teşvik eder. Hem ser-seri ve fakir olanlara, zenginlerin mallarını helâl eder ki; bütün beşer bu musibete karşı titriyor.

İşte, bu asırda İslâm ve Türk gençleri kahramanâne davranıp, iki cihet-ten hücum eden bu tehlikeye karşı, Risâle-i Nur'un "Meyve" ve "Gençlik Rehberi" gibi keskin kılıçlarıyla mukabele etmeleri elzemdir. Yoksa o biçâre genç; hem dünya istikbâlini, hem mesûd hayatını, hem âhiretteki saadeti- ni ve hayat-ı bâkiyesini azaplara, elemlelere çevirip mahveder. Ve sû-i istimâl ve sefâhetle hastahânelere ve hissiyâtın taşkınlıkları ile hapishânelere düşer. Eyyahlar, esefler ile ihtiyarlığında çok ağlayacak.

Eğer terbiye-i Kur'âniye ve Nur'un hakikatleriyle kendini muhafaza eylese, tam bir kahraman genç.. ve mükemmel bir insan.. ve mesûd bir Müslüman.. ve sâir zihayatlarla, hayvanlara bir nevi sultan olur.

¹ Her türlü noksan sıfatlardan uzak olan Allah'ın adıyla.

Evet bir genç, hapiste yirmi dört saat her günkü ömründen tek bir saatini beş farz namazına sarf etse; ve ekser günahlardan hapis mâni olduğu gibi, o musibete sebebiyet veren hatâdan dahi tevbe edip, sâir zararlı, elemli günahlardan çekilse; hem hayatına, hem istikbâline, hem vatanına, hem milletine, hem akrabasına büyük bir faydası olması gibi o on-on beş senelik fâni gençlikle ebedî parlak bir gençliği kazanacağını; başta Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân¹, bütün kütüb ve suhuf-u semâviye kat'î haber verip müjde ediyorlar.

Evet o şirin, güzel gençlik nimetine istikametle, tâatle şükretse; hem ziyâdeleşir², hem bâkileşir, hem lezzetlenir. Yoksa hem belâli olur; hem elemli, gamlı, kâbuslu olur; gider.³ Hem akrabasına, hem vatanına, hem milletine muzır bir serseri hükmüne geçirmeğe sebebiyet verir.

Eğer mahpus, zulmen mahkûm olmuş ise; farz namazını kılmak şartıyla her bir saati, bir gün ibadet olduğu gibi; o hapis onun hakkında bir çilehâne-i uzlet olup, eski zamanda mağaralara girerek ibadet eden münzevî sâlihlerden sayılabilirler.

Eğer fakir ve ihtiyar ve hasta ve iman hakikatlerine müştâk ise; farzını yapmak ve tevbe etmek şartıyla, her bir saatleri yirmişer saat ibadet olup, hapis ona bir istirahathâne ve merhametkârâne ona bakan dostlar için bir muhabbethâne, bir terbiyehâne, bir dershâne hükmüne geçer. O hapiste durmakla; hariçteki müşevveş, her taraftaki günahların hücumuna maruz serbestiyetten daha ziyâde hoşlanabilir. Hapisten tam terbiye alır. Çıktığı zaman bir kâtil, bir müntakim olarak değil; belki tevbekâr, tecrübeli, terbiyeli, millete menfaatli bir adam çıkar. Hatta Denizli hapsindeki zâtların az zamanda Nur'lardan fevkalâde hüsn-ü ahlâk dersini alanlarını gören bazı alâkadar zatlar demişler ki: "Terbiye için on beş sene hapse atmaktansa; on beş hafta Risâle-i Nur dersini alsalar, daha ziyâde onları ıslah eder."

Madem ölüm ölmüyor ve ecel gizlidir,⁴ her vakit gelebilir.. ve madem ka- bir kapanmıyor, kafile kafile arkasında gelenler oraya girip kayboluyorlar.. ve madem ölüm, ehl-i iman hakkında idam-ı ebedîden terhis tezkeresine çevrildiği, hakikat-i Kur'âniye ile gösterilmiş..⁵ ve ehl-i dalâlet ve sefâhet hakkında, göz

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/25, 82, 155; Âl-i İmran sûresi, 3/107; Nisâ sûresi, 4/13, 57, 122; A'râf sûresi, 7/42; Tevbe sûresi, 9/20-22, 112; ...

² Bkz.: İbrahim sûresi, 14/7.

³ Bkz.: İbrahim sûresi, 14/7.

⁴ Bkz.: Lokman sûresi, 31/34; Buhârî, *istiskâ* 29, *tefsîru sûre* (6) 1, (13) 1, (31) 2, *tevhid* 4; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/24, 52, 58, 122.

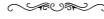
⁵ Bkz.: Bakara sûresi, 2/156; A'râf sûresi, 7/121-16; Mü'minûn sûresi, 23/60; Şuarâ sûresi, 26/47-51; Tahrîm sûresi, 66/11; Fecr sûresi, 89/27-30.

ile görüldüğü gibi bir idam-ı ebedidir, bütün mahbubâtından ve mevcudâtın bir firâk-ı lâyezâlidir. Elbette ve elbette hiç şüphe kalmaz ki: En bahtiyar odur ki; sabır içinde şükretmek¹ ve hapis müddetinden tam istifade ederek Nur'ların dersini alarak, istikamet dairesinde imanına ve Kur'ân'a hizmete çalışmaktır.

Ey zevk ve lezzete müptelâ insan! Ben yetmiş beş yaşında, binler tecrübelerle ve hüccetlerle ve hâdiselerle aynelyakîn bildim ki:

Hakiki zevk ve elemsiz lezzet ve kedersiz sevinç ve hayattaki saadet, yalnız imandadır ve iman hakikatleri dairesinde bulunur. Yoksa dünyevî bir lezzette çok elemeler var. Bir üzüm tânesini yedirir, on tokat vurur gibi, hayatın lezzetini kaçırr.

Ey hapis musibetine düşen bîçâreler! Madem dünyanız ağlıyor ve hayatınız acılaştı. Çalışınız, âhiretiniz dahi ağlamasın ve hayat-ı bâkiyeniz gülsün, tatlılaşsın; hapisten istifâde ediniz. Nasıl bazen ağır şerâit altında, düşman karşısında bir saat nöbet, bir sene ibadet hükmüne geçebilir.² Öyle de, sizin bu ağır şerâit altında her bir saat ibadet zahmeti, çok saatler olup; o zahmetleri rahmetlere çevirir.

بِسْمِ رَبِّكَ اسْمِهِ سُبْحَانَكَ³

السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ⁴

Aziz, sıddık kardeşlerim,

Hapis musibetine düşenlere ve onlara merhametkârâne sadâkatle harîçten gelen erzaklarına nezâret ve yardım edenlere kuvvetli bir teselliyi “Üç Nokta”da beyan edeceğim:

Birinci Nokta: Hapiste geçen ömür günleri, her bir gün on gün kadar bir ibadet kazandırabilir.. ve fânî saatleri –meyveleri cihetiyle– mânen bâkî saatlere çevirebilir.. ve beş-on sene ceza ile milyonlar sene haps-i ebedîden kur-

¹ “Sabır içinde şükretmek” tabiri ile ilgili bkz: İbrahim sûresi, 14/5; Lokman sûresi, 31/31; Sebe sûresi, 34/19; Şûrâ sûresi, 42/33.

² Bkz.: Buhârî, *cihâd* 5, 73; Müslim, *imâre* 112-115, 163.

³ Her türlü noksan sıfatlardan uzak olan Allah'ın adıyla.

⁴ Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.

tulmaya vesile olabilir.¹ İşte ehl-i iman için bu pek büyük ve çok kıymetli kazanç şartı, farz namazını kılmak ve hapse sebebiyet veren günahlardan tevbe etmek ve sabır içinde şükretmektir. Zaten hapis, çok günahlara mânidir, meydan vermiyor.

İkinci Nokta: Zevâl-i lezzet elem olduğu gibi, zevâl-i elem dahi lezzettir. Evet herkes; geçmiş, lezzetli, safâli günlerini düşünse, teessüf ve tahassür elem-i mânevîsini hissedip “Eyvah!” der.. ve geçmiş, musibetli, elemli günlerini tahattur etse, zevâlinde bir mânevî lezzet hisseder ki: “Elhamdülillâh, şükür! O belâ, sevabını bıraktı, gitti.” der. Ferah ile teneffüs eder. Demek bir saat muvakkat elem, ruhta bir mânevî lezzet bırakır ve lezzetli saat, bilâkis elem bırakır.

Madem hakikat budur.. ve madem geçmiş musibet saatleri, elemleriyle beraber mâdum ve yok olmuş.. ve gelecek belâ günleri, şimdi mâdum ve yoktur.. ve yoktan elem yok ve mâdumdan elem gelmez.

Meselâ: Birkaç gün sonra aç ve susuz olmak ihtimâlinde, bugün o niyetle mütemâdiyen ekmek yese ve su içse, ne derece dîvaneliktir. Aynen öyle de geçmiş ve gelecek elemli saatleri –ki hiç ve mâdum ve yok olmuşlar– şimdi düşünüp sabırsızlık göstermek ve kusurlu nefsini bırakıp, Allah’tan şekvâ etmek gibi “Of.. of!..” etmek dîvaneliktir. Eğer sağa-sola, yani geçmiş ve geleceklere sabır kuvvetini dağıtmazsa ve hâzır saate ve güne karşı tutsa, tam kâfi gelir. Sıkıntı ondan bire iner.

Hatta şekvâ olmasın, ben bu Üçüncü Medrese-i Yûsufiye’de, birkaç gün zarfında, hiç ömrümdede görmediğim maddî ve mânevî, sıkıntılı, hastalıklı musibetimde, husûsan Nur’un hizmetinden mahrumiyetinden gelen me’yûsiyet ve kalbî ve ruhî sıkıntılar beni ezdiği sırada, inâyet-i ilâhiye bu mezkûr hakikati gösterdi. Ben de sıkıntılı hastalığım ve hapsimden razı oldum. Çünkü: “Benim gibi kabir kapısında bir biçâyeye, gafletle geçebilir bir saatini, on adet ibadet saatleri yapmak büyük kârdır.” diye şükreyledim.

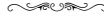
Üçüncü Nokta: Mahpuslara şefkatkârâne hizmetle yardım etmek ve muhtaç oldukları rızıklarını ellerine vermek ve mânevî yaralarına tesellilerle merhem sürmekte, az bir amel ile büyük bir kazanç var. Ve dışarıdan gelen yemeklerini onlara vermek; aynı o yemek kadar, o gardiyan ve gardiyan ile beraber dahilde ve hariçte çalışanların –bir sadaka hükmünde– defter-i hase-

¹ İşlediği suçtan dolayı dünyada cezalandırılmış kimse için, bunun keffaret sayılacağına dair bkz.: Buhârî, *îmân* 11, *ahkâm* 49, *hudûd* 8, *tefsîru sûre* (60) 3, *menâkıbü’l-ensâr* 43; Müslim, *hudûd* 41.

nâtına yazılır.¹ Husûsan musibettede ihtiyar veya hasta veya fakir veya garip olsa, o sadaka-yı mânevîyenin sevabı çok ziyâdeleşir.

İşte bu kıymetli kazancın şartı, farz namazını kılmaktır. Tâ ki; o hizmeti, lillâh için olsun.

Hem bir şartı da, sadâkat ve şefkat ve sevinç ile ve minnet etmemek tarzda yardımlarına koşturaktır.

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ² ، وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ³
السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ أَبَدًا دَائِمًا⁴

Ey hapis arkadaşlarım ve din kardeşlerim,

Size; hem dünya azabından, hem âhiret azabından kurtaracak bir hakikati beyan etmek kalbime ihtar edildi. O da şudur:

Meselâ birisi, birinin kardeşini veya bir akrabasını öldürmüş. Bir dakika intikam lezzetiyle bir katl, milyonlar dakika hem kalbî sıkıntı, hem hapis azabını çektirir. Ve maktulün akrabası dahi, intikam endişesiyle ve karşısında düşmanını düşünmesiyle, hayatının lezzetini ve ömrünün zevkini kaçırır. Hem korku, hem hiddet azabını çekiyor. Bunun tek bir çâresi var: O da, Kur'ân'ın emrettiği⁵ ve hak ve hakikat ve maslahat ve insanîyet ve İslâmiyet iktizâ ve teşvik ettikleri olan, barışmak ve musâlaha etmektir.

Evet, hakikat ve maslahat sulhtur.⁶ Çünkü; ecel birdir, değişmez.⁷ O maktul, her hâlde ecel geldiğinden daha ziyâde kalmayacaktı. O kâtil ise, o ka-zâ-yı ilâhiyeye vasıta olmuş.

Eğer barışmak olmazsa, iki taraf da daima korku ve intikam azabını çekerler. Onun içindir ki; “*Üç günden fazla bir mümin diğer bir mümine küsmemek*”⁸ İslâmiyet emrediyor. Eğer o katl, bir adâvetten ve bir kinli garazdan

¹ Bir hayra sebep olana, onu yapan kadar mükâfat verileceğine dair bkz.: Müslim, *imâre* 133; Tirmizî, *ilim* 14; Ebû Dâvûd, *edeb* 114-115; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsne'd* 4/120, 5/273.

² Her türlü noksan sıfatlardan uzak olan Allah'ın adıyla.

³ “Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (İsrâ sûresi, 17/44)

⁴ Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi; sonsuza kadar sürekli üzerinize olsun.

⁵ Bkz.: Hucurât sûresi, 49/10.

⁶ Bkz.: Bakara sûresi, 2/208; Nisâ sûresi, 4/128; Enfâl sûresi, 8/6.

⁷ Bkz.: Nahl sûresi, 16/61; Münâfikûn sûresi, 63/11.

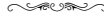
⁸ Bkz.: Buhârî, *edeb* 57, 62, *isti'zân* 9; Müslim, *birr* 23-26.

gelmemişse ve bir münâfık o fitneye vesile olmuş ise; çabuk barışmak elzemdir. Yoksa o cüz'î musibet büyük olur, devam eder.

Eğer barışsalar ve öldüren tevbe etse ve maktule her vakit dua etse, o hâlde her iki taraf çok kazanırlar ve kardeş gibi olurlar. Bir gitmiş kardeşe bedel, birkaç dindar kardeşleri kazanır. Kaza ve kader-i ilâhîye teslim olup düşmanını affeder. Ve bilhassa madem Risâle-i Nur dersini dinlemişler, elbette mâbeynlerinde bulunan bütün küsmekleri bırakmaya, hem maslahat ve istirahat-ı şahsiye ve umumiye, hem Nur dairesindeki uhuvvet iktizâ ediyor.

Nasıl ki, Denizli hapsinde birbirine düşman bütün mahpuslar, Nur'lar dersiyile birbirlerine kardeş oldular. Ve bizim beraatimize bir sebep olup –hatta dinsizlere, serserilere de– o mahpuslar hakkında “*Mâşâallah, bârekâllah*” dedirttiler. Ve o mahpuslar tam teneffüs ettiler. Ben burada gördüm ki: Bir tek adamın yüzünden yüz adam sıkıntı çekip, beraber teneffüse çıkmıyorlar. Onlara zulüm olur. *Mert ve vicdanlı bir mümin, küçük ve cüz'î bir hatâ veya menfaatle yüzer zararı ehl-i imana vermez. Eğer hatâ etse, verse, çabuk tevbe etmek lâzımdır.*

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ¹ ، وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ²

Aziz, yeni kardeşlerim ve eski mahpuslar,

Benim kat'î kanaatim gelmiş ki; buraya girmemizin inâyet-i ilâhiye cihe-tinde bir ehemmiyetli sebebi sizsiniz. Yani Nur'lar tesellileriyle ve imanın hakikatleriyle sizi bu hapis musibetinin sıkıntılarından ve dünyevî çok zararlarından ve boşu boşuna gam ve hüzn ile giden hayatınızı faydasızlıktan, bâd-i hevâ zâyi olmasından ve dünyanızın ağlaması gibi âhiretinizi ağlamaktan kurtarıp tam bir teselli size vermektir.

Madem hakikat budur; elbette siz dahi, Denizli mahpusları ve Nur talebeleri gibi birbirinize karşı kardeş olmanız lâzımdır. Görüyorsunuz ki; bir bıçak içinize girmemek ve birbirinize tecavüz etmemek için dışarıdan gelen bütün eşyanız ve yemek ve ekmeğinizi ve çorbanızı karıştırıyorlar. Size sadâkatle hizmet eden gardiyanlar çok zahmet çekiyorlar. Hem siz beraber teneffüse çıkmıyorsunuz, güya canavar ve vahşi gibi birbirinize saldıracaksınız. İşte

¹ Her türlü noksan sıfatlardan uzak olan Allah'ın adıyla.

² “Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (İsrâ sûresi, 17/44)

şimdi sizin gibi fitrî kahramanlık damarını taşıyan yeni arkadaşlar, bu zamanda mânevî büyük bir kahramanlık ile heyet-i idareye deyiniz ki: “Değil elimize bıçak, belki mavzer ve rovelver verilse, hem emir de verilse, biz bu biçâre ve bizim gibi musibettede arkadaşlarımıza dokunmayacağız. Eskiden yüz düşmanlık ve adâvetimiz dahi olsa da, onları helâl edip hatırlarını kırmamaya çalışacağımıza, Kur’ân’ın ve imanın ve uhuvvet-i İslâmiyenin ve maslahatımızın emriyle ve irşadıyla karar verdik.” diyerek, bu hapsi bir mübarek ders-hâneye çeviriniz.

Leyle-i Kadir’de İhtar Edilen Bir Mesele-i Mühimme

(On Üçüncü Söz’ün İkinci Makamı’nın Zeyli)

Evvelâ: Leyle-i Kadir’de kalbe gelen pek uzun ve geniş bir hakikate pek kısaca bir işaret edeceğiz. Şöyle ki:

Nev-i beşer, bu son Harb-i Umumî’nin eşedd-i zulüm ve istibdadıyla.. ve merhametsiz tahribatıyla.. ve bir düşmanın yüzünden yüzer mâsumu perişan etmesiyle ve mağlûpların dehşetli meyusiyetleriyle.. ve galiplerin dehşetli telâş ve hâkimiyetlerini muhafaza ve büyük tahribatlarını tâmir edememelerinden gelen dehşetli vicdan azaplarıyla.. ve dünya hayatının bütün bütün fânî ve muvakkat olması ve medeniyet fantaziyelerinin aldattıcı ve uyutucu olması umuma görünmesiyle.. ve fitrat-ı beşeriyedeki yüksek istidatın, mahiyet-i insaniyesinin umumî bir surette dehşetli yaralanmasıyla.. ve gaflet ve dalâlet, en sert, sağır olan tabiatın Kur’ân’ın elmas kılıcı altında parçalanmasıyla.. ve gaflet ve dalâletin en boğucu, aldattıcı, en geniş perdesi olan siyasetin rûyu zeminde pek çirkin, pek gaddârâne hakikî sureti görünmesiyle.. ve elbette hiçbir şüphe yok ki, şimalde, garpte, Amerika’da emareleri görüldüğüne binaen, nev-i beşerin mâşuk-u mecazisi olan hayat-ı dünyeviyesi böyle çirkin ve geçici olmasından, fitraten beşerin hakikî sevdiği ve aradığı hayat-ı bâkiyeyi bütün kuvvetiyle arayacak... ve elbette, hiç şüphe yok ki, bin üç yüz altmış sene de her asırda üç yüz elli milyon şâkirdi bulunan ve her hükümüne ve dâvâsına milyonlar ehl-i hakikat tasdikle imza basan ve her dakikada milyonlar hâfızların kalbinde kudsiyetle bulunup lisanlarıyla beşere ders veren ve hiçbir kitapta emsâli bulunmayan bir tarzda beşer için hayat-ı bâkiyeyi ve saadet-i ebediyeyi müjde verip bütün beşerin yaralarını tedavi eden Kur’ân-ı Mucizü’l-Beyân’ın şiddetli, kuvvetli ve tekrarlı binler âyâtıyla belki sarıhan ve işaretten on binler

defa dâvâ edip, haber verip, sarsılmaz kat'î delillerle, şüphe götürmez hadsiz hüccetlerle hayat-ı bâkiyeyi kat'iyetle müjde ve saadet-i ebediyeyi ders vermesi.. elbette nev-i beşer bütün bütün aklını kaybetmezse ve maddî ve mânevî bir kıyâmet başlarında kopmazsa; İsveç, Norveç, Finlandiya ve İngiltere'nin Kur'ân'ı kabule çalışan meşhur hatipleri ve din-i hakkı arayan Amerika'nın çok ehemmiyetli dinî cemiyeti gibi, rûy-u zeminin kıtaları ve hükûmetleri, Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyân'ı arayacaklar ve hakikatlerini anladıktan sonra bütün ruh u canlarıyla sarılacaklar. Çünkü bu hakikat noktasında katiyen Kur'ân'ın misli yoktur ve olamaz ve hiçbir şey bu mucize-i ekberin yerini tutamaz.

Sâniyen: Madem Risale-i Nur o mucize-i kübrânın elinde bir elmas kılıç hükmünde hizmetini göstermiş ve en muannit düşmanları teslim mecbur etmiş. Hem kalbi, hem ruhu, hattâ hissiyatı tam tenvir edecek ve ilâçlarını verecek bir tarzda hazine-i Kur'âniye'nin dellâllığını yapan ve ondan başka me'haz ve mercii olmayan bir mucize-i mâneviyesi bulunan Risale-i Nur o vazife yapıyor ve aleyhinde dehşetli propagandalara ve gayet muannit zındıklara tam galebe çalmış ve dalâletin en sert kuvvetli kalesi olan tabiatı, "*Tabiat Risalesi*"yle parça parça etmiş ve gafletin en kalın ve boğucu ve geniş daire-i âfâkında ve fennin en geniş perdelerinde *Asâ-yı Mûsâ*'daki Meyvenin Altıncı Meselesi ve Birinci ve İkinci, Üçüncü ve Sekizinci Hüccetleriyle gayet parlak bir tarzda gafleti dağıtıp nur-u tevhidi göstermiş.

Meyve Risalesi'nden¹ Altıncı Mesele

(Risale-i Nur'un çok yerlerinde izahı ve kat'î hadsiz hüccetleri bulunan iman-ı billâh rûknünün binler küllî burhanlarından bir tek burhana kısaca bir işarettir.)

Kastamonu'da lise talebelerinden bir kısmı yanıma geldiler. "Bize Hâlık'ımızı tanıttır, muallimlerimiz Allah'tan bahsetmiyorlar." dediler.

Ben dedim:

– "*Sizin okuduğunuz fenlerden her fen, kendi lisân-ı mahsusuyla mütemâdiyen Allah'tan bahsedip Hâlık'ı tanıttırıyorlar. Muallimleri değil, onları dinleyiniz!*

♦ Meselâ, nasıl ki mükemmel bir eczahâne ki her kavanozunda harika ve hassas mizanlarla alınmış hayattar macunlar ve tiryaklar var. Şüphesiz gayet maharetli ve kimyager ve hakîm bir eczacıyı gösterir.

¹ Meyve Risalesi, On Birinci Şua'dır.

Öyle de küre-i arz eczahânesinde bulunan dört yüz bin çeşit nebâtât ve hayvanât kavanozlarındaki zihayat macunlar ve tiryaklar cihetiyle, bu çarşıdaki eczahânenen ne derece ziyade mükemmel ve büyük olması nisbetinde – *okuduğunuz fenn-i tıp mikyasıyla*– küre-i arz eczahâne-i kübrâsının eczacısı olan Hakîm-i Zülcelâl'i hatta kör gözlere de gösterir, tanıttırır.

♦ Hem meselâ, nasıl bir harika fabrika ki binler çeşit çeşit kumaşları basit bir maddeden dokuyor. Şeksiz, bir fabrikatörü ve maharetli bir makinisti tanıttırır.

Öyle de küre-i arz denilen yüz binler başlı, her başında yüz binler mükemmel fabrika bulunan bu seyyar makine-i rabbâniye, ne derece bu insan fabrikasından büyükse, mükemmelse o derecede – *okuduğunuz fenn-i makine mikyasıyla*– küre-i arzın ustasını ve sahibini bildirir ve tanıttırır.

♦ Hem meselâ, nasıl ki gayet mükemmel bin bir çeşit erzak, etrafından celp edip içinde muntazaman istif ve ihzâr edilmiş depo ve îâşe ambarı ve dükkân; şeksiz, bir fevkalâde îâşe ve erzak mâlikini ve sahibini ve memurunu bildirir.

Öyle de bir senede yirmi dört bin senelik bir dairede muntazaman seyahat eden ve yüz binler ve ayrı ayrı erzak isteyen tâîfeleri içine alan ve seyahatıyla mevsimlere uğrayıp, baharı bir büyük vagon gibi binler ayrı ayrı taamlarla doldurarak, kışta erzakı tükenen biçare zihayatlarla getiren ve küre-i arz denilen bu rahmânî îâşe ambarı ve bu sefine-i sübhâniye ve bin bir çeşit cihâzâtı ve malları ve konserve paketleri taşıyan bu depo ve dükkân-ı rabbânî, ne derece o fabrikadan büyük ve mükemmel ise – *okuduğunuz veya okuyacağınız fenn-i îâşe mikyasıyla*– o kat'iyette ve o derecede küre-i arz deposunun sahibini, mutasarrıfını, müdebbirini bildirir; tanıttırır, sevdirir.

♦ Hem nasıl ki dört yüz bin millet içinde bulunan ve her milletin istediği erzakı ayrı ve istimâl ettiği silâhi ayrı ve giydiği elbisesi ayrı ve tâlimatı ayrı ve terhisatı ayrı olan bir ordunun mucizekâr bir kumandanı, tek başıyla bütün o ayrı ayrı milletlerin ayrı ayrı erzaklarını ve çeşit çeşit eslihalarını ve elbiselerini ve cihâzâtlarını, hiçbirini unutmuyarak ve şaşırılmayarak verdiği o acîb ordu ve ordugâh; şüphesiz, bedâhetle o harika kumandanı gösterir, takdirkârâne sevdirir.

Aynen öyle de zemin yüzünün ordugâhında ve her baharda yeniden silâh altına alınmış bir yeni ordu-yu sübhânîde nebâtât ve hayvanât milletlerinden dört yüz bin nev'in çeşit çeşit elbise, erzak, esliha, tâlim, terhisleri gayet mükemmel ve muntazam ve hiçbirini unutmuyarak ve şaşırılmayarak bir tek Kumandan-ı Âzam tarafından verilen küre-i arzın bahar ordugâhı, ne derece mezkûr insan ordu ve ordugâhından büyük ve mükemmel ise – *sizin okuya-*

çağınız fenn-i askerî mikyasıyla– dikkatli ve akli başında olanlara o derece küre-i arzın Hâkim’ini ve Rabb’ini ve Müdebbir’ini ve Kumandan-ı Akdes’ini hayretler ve takdislerle bildirir ve tahmid ve tesbihle sevdirebilir.

♦ Hem nasıl ki bir harika şehirde milyonlar elektrik lâmbaları hareket ederek her yeri gezerler. Yanmak maddeleri tükenmiyor bir tarzdaki elektrik lâmbaları ve fabrikası; şeksiz, bedâhetle elektriği idare eden ve seyyar lâmbaları yapan ve fabrikayı kuran ve iştiâl maddelerini getiren bir mucizekâr ustayı ve fevkalâde kudretli bir elektrikçiyi hayretler ve tebriklerle tanıttırır, yaşasınlar ile sevdirebilir.

Aynen öyle de bu âlem şehrinde dünya sarayının damındaki yıldız lâmbaları, bir kısmı –kozmoğrafyanın dediğine bakılsa– küre-i arzdan bin defa büyük ve top güllesinden yetmiş defa süratli hareket ettikleri hâlde intizamını bozmuyor, birbirine çarpıyor, sönmüyor, yanmak maddeleri tükenmiyor. Okuduğunuz kozmoğrafyanın dediğine göre küre-i arzdan bir milyon defadan ziyade büyük ve bir milyon seneden ziyade yaşayan ve bir misafirhâne-i rahmâniyede bir lâmba ve soba olan güneşimizin yanmasının devamı için her gün küre-i arzın denizleri kadar gazyağı ve dağları kadar kömür veya bin arz kadar odun yığınları lâzımdır ki sönmessin. Ve onu ve onun gibi ulvî yıldızları gazyağsız, odunsuz, kömürsüz yandıran ve söndürmeyen ve beraber ve çabuk gezdiren ve birbirine çarptırmayan bir nihâyetsiz kudreti ve saltanatı, ışık parmaklarıyla gösteren bu kâinat şehir-i muhteşemindeki dünya sarayının elektrik lâmbaları ve idareleri ne derece o misalden daha büyük, daha mükemmeldir. O derecede –*sizin okuduğunuz veya okuyacağınız fenn-i elektrik mikyasıyla*– bu meşher-i âzam-ı kâinatın Sultan’ını, Münevvir’ini, Müdebbir’ini, Sâni’ini, o nurânî yıldızları şahit göstererek tanıttırır; tesbihatla, takdisatla sevdirebilir, perestiş ettirir.

♦ Hem meselâ, nasıl ki bir kitap bulunsa ki bir satırında bir kitap ince yazılmış ve her bir kelimesinde ince kalemle bir sûre-i Kur’âniye yazılmış, gayet mânidâr ve bütün meseleleri birbirini teyid eder ve kâtibini ve müellifini fevkalâde meharetli ve iktidarlı gösteren bir acîb mecmua; şeksiz, gündüz gibi kâtip ve musannifini kemâlâtıyla, hünerleriyle bildirir, tanıttırır. مَا شَاءَ اللَّهُ¹ ،
اللَّهُ بَارَكْ² cümleleriyle takdir ettirir.

¹ “Mâşâallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!”

² Allah hayır ve bereketini artırınsın.

Aynen öyle de bu kâinat kitab-ı kebîri ki; bir tek sayfası olan zemin yüzünde ve bir tek forması olan baharda, üç yüz bin ayrı ayrı kitaplar hükmündeki üç yüz bin nebâtî ve hayvanî tâifeleri beraber, birbiri içinde, yanlışsız, hatasız, karıştırmayarak, şaşırılmayarak, mükemmel, muntazam ve bazen ağaç gibi bir kelimedede bir kasideyi ve çekirdek gibi bir noktada bir kitabın tamam bir fihristesini yazan bir kalem işlediğini gözümüzle gördüğümüz bu nihâyetsiz mânidâr ve her kelimesinde çok hikmetler bulunan şu mecmûa-yı kâinat ve bu mücessem kur'ân-ı ekber-i âlem, mezkûr misaldeki kitaptan ne derece büyük ve mükemmel ve mânidâr ise o derecede –*sizin okuduğunuz fenn-i hikmeti'l-eşya ve mektepte bilfiil mübâşeret ettiğiniz fenn-i kıraat ve fenn-i kitâbet, geniş mikyalarıyla ve dürbün gözleriyle*– bu kitab-ı kâinatın nakkâşını, kâtibini hadsiz kemâlâtıyla tanıttırır. ¹ *سُبْحَانَ اللَّهِ أَكْبَرُ* cümlesiyle bildirir, ² *تَسْبِيحًا لِلَّهِ* takdisiyle tarif eder, ³ *الْحَمْدُ لِلَّهِ* senâlarıyla sevdilir.

İşte bu fenlere kıyasen yüzer fûnûndan her bir fen, geniş mikyasıyla ve hususi aynasıyla ve dürbünlü gözüyle ve ibretli nazarıyla bu kâinatın Hâlık-ı Zülcelâl'ini esmâsıyla bildirir; sıfâtını, kemâlâtını tanıttırır.

İşte bu muhteşem ve parlak bir burhan-ı vahdâniyet olan mezkûr hücceti ders vermek içindir ki Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan çok tekrar ile en ziyade رَبُّ ⁴ *خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ* ve ⁵ *السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ* âyetleriyle Hâlık'ımızı bize tanıttırıyor” diye o mektepli gençlere dedim.

Onlar dahi tamamıyla kabul edip tasdik ederek: “Hadsiz şükür olsun Rabbimiz'e ki tam kudsî ve ayn-ı hakikat bir ders aldık. Allah senden razı olsun!” dediler.

Ben de dedim:

– “İnsan, binler çeşit elemeler ile müteallim ve binler nevi lezzetler ile mütelezziz olacak bir zihayat makine.. ve gayet derece acziyle beraber hadsiz, maddî, mânevî düşmanları.. ve nihâyetsiz fakıryla beraber had-

¹ Sadece büyüklükte değil hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

² Allah'ı bütün eksiklerden tenzih ederim.

³ “Bütün hamdler, övgüler Allah'adır.”

⁴ “Göklerin ve yerin Rabbi” (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65; ...)

⁵ “Gökleri ve yeri yaratan...” (En'âm sûresi, 6/1, 73; A'râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3; ...)

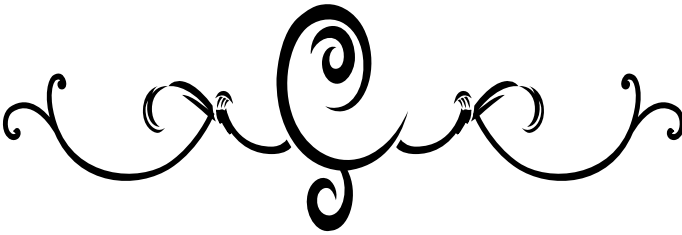
siz, zâhirî ve bâtinî ihtiyaçları bulunan.. ve mütemâdiyen zeval ve firak tokatlarını yiyen bir bıçare mahlûk iken, birden iman ve ubûdiyetle böyle bir Padişah-ı Zülcelâl'e intisap edip bütün düşmanlarına karşı bir nokta-yı istinad.. ve bütün hâcâtına medar bir nokta-yı istimdat bularak, herkes mensup olduğu efendisinin şerefiyle, makamıyla iftihar ettiği gibi; o da böyle nihâyetsiz Kadîr ve Rahîm bir Padişah'a iman ile intisap etse ve ubûdiyetle hizmetine girse ve ecelin idam ilânını kendi hakkında terhis tezkeresine çevirse ne kadar memnun ve minnettar ve ne kadar müteşekkirâne iftihar edebilir, kıyas ediniz.”

O mektepli gençlere dediğim gibi musibettede mahpuslara da tekrar ile derim:

– “O’nu tanıyan ve itaat eden zindanda dahi olsa bahtiyardır. O’nu unutan saraylarda da olsa zindandadır, bedbahttır!

Hatta bir bahtiyar mazlum, idam olunurken bedbaht zâlimlere demiş: ‘Ben idam olmuyorum. Belki terhis ile saadete gidiyorum. Fakat ben de sizi idam-ı ebedî ile mahkûm gördüğümden sizden tam intikamımı alıyorum.’¹ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ² diyerek sürûr ile teslim-i ruh eder.”

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

¹ “Allah’tan başka ilâh yoktur.” (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

² “Sübhanısın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

Hüve Nüktesi

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ¹ ، وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَسْبِخُ بِحَمْدِهِ²
السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ أَبَدًا دَائِمًا³

Çok aziz ve sıddık kardeşlerim,

Kardeşlerim.. 4 قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ⁵ ve لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ⁴ deki *هُوَ* lafzında, yalnız mad-dî cihette bir seyahat-i hayâliye-i fikriyede hava sayfasının mütâlaasıyla ani bir sûrette görünen bir zarif nükte-i tevhidde, meslek-i îmâniyenin hadsiz derece kolay ve vücüb derecesinde sühûletli bulunmasını; ve şirk ve dalâletin mesleğinde hadsiz derecede müşkülâtli, mümteni binler muhâl bulunduğunu müşâhede ettim. Gayet kısa bir işaretle, o geniş ve uzun nükteyi beyan edeceğim.

Evet; nasıl ki bir avuç toprak, yüzer çiçeklere nöbetle saksılık eden kabında, eğer tabiata, esbâba havale edilse, lâzım gelir ki; ya o kapta küçük mikyasta yüzer, belki çiçekler adedince mânevî makineler, fabrikalar bulunsun veyahut o parçacık topraktaki her bir zerre, bütün o ayrı ayrı çiçekleri, muhtelif hâsiyetleriyle ve hayattar cihâzâtıyla yapmalarını bilsin. Âdeta bir ilâh gibi hadsiz ilmi ve nihayetsiz iktidarı bulunsun.

Aynen öyle de: Emir ve irâdenin bir arşı olan havanın, rüzgârın her bir parçası ve bir nefes ve tırnak kadar olan *هُوَ* lafzındaki havada, küçücük mikyasta bütün dünyada mevcut telefonların, telgrafların, radyoların ve hadsiz ve muhtelif konuşmaların merkezleri, santralleri, âhize ve nâkileleri bulunsun ve o hadsiz işleri beraber ve bir anda yapabilsin. Veyahut o *هُوَ* 'daki havanın, belki unsur-u havanın her bir parçasının her bir zerresi, bütün telefoncular ve ayrı ayrı umum telgrafçılar ve radyo ile konuşanlar kadar mânevî şahsiyetleri ve kabiliyetleri bulunsun ve onların umum dillerini bilsin ve aynı zamanda

¹ Her türlü noksan sıfatlardan uzak olan Allah'ın adıyla.

² "Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın." (İsrâ sûresi, 17/44)

³ Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi; sonsuza kadar sürekli üzerinize olsun.

⁴ "Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; ...)

⁵ "De ki: O, Allah'tır, gerçek İlah'tır ve Birdir." (İhlâs sûresi, 112/1)

başka zerrelere de bildirsin, neşretsin. Çünkü bilfiil o vaziyet kısmen görünüyor ve havanın bütün eczasında o kabiliyet var. İşte ehl-i küfrün ve tabiiyyün ve maddiyyûnların mesleklerinde değil bir muhâl, belki zerrelere adedince muhâller ve imtinâlar ve müşkülâtlar âşikâre görünüyor.

Eğer Sâni-i Zülcelâl'e verilse, hava bütün zerrâtıyla onun emirber nefe-ri olur. Bir tek zerrenin, muntazam bir tek vazifesi kadar kolayca hadsiz küllî vazifelerini Hâlık'ının izniyle ve kuvvetiyle ve Hâlık'a intisap ve istinad ile ve Sâni'inin cilve-i kudreti ile bir anda, şimşek süratinde ve هُوَ telâffuzu ve havanın temevvüdü sühûletinde yapılır. Yâni, kalem-i kudretin hadsiz ve hârika ve muntazam yazılarına bir sayfa olur. Ve zerrelere o kalemin uçları ve zerrelere vazifeleri dahi, kalem-i kaderin noktaları bulunur. Bir tek zerrenin hareketi derecesinde kolay çalışır.

İşte ben ¹ هُوَ إِلَّا هُوَ² ve لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ² 'deki hareket-i fikriye ile seyahatimde, hava âlemini temâşâ ve o unsurun sayfasını mütâlaa ederken, bu mücmel hakikati tam vâzih ve mufassal aynelyakîn müşâhede ettim ve هُوَ lafzında, havasında böyle parlak bir bürhân ve bir lem'a-yı vâhidiyet bulunduğu gibi, mânâsında ve işaretinde gayet nûrânî bir cilve-i ehadiyet ve çok kuvvetli bir hüccet-i tevhid ve هُوَ zamirinin mutlak ve müphem işareti, hangi zâta bakıyor?" işaretine bir karîne-i taayyün o hüccette bulunması içindir ki, hem Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyân, hem ehl-i zikir; makam-ı tevhidde bu kudsi kelimeyi çok tekrar ederler diye ilmelyakîn ile bildim.

Evet, meselâ: Bir nokta beyaz kâğıtta, iki-üç nokta konulsa karıştığı ve bir adam, muhtelif çok vazifeleri beraber yapmasıyla şaşıracağı ve bir küçük zî-hayata, çok yükler yüklenmesiyle altında ezildiği ve bir lisan ve bir kulak, aynı anda müteaddit kelimelerin beraber çıkması ve girmesi intizamını bozup karışacağı hâlde, aynelyakîn gördüm ki: هُوَ anahtarı ile ve pusulasıyla fikren seyahat ettiğim hava unsurunda her bir parçası, hattâ her bir zerresi içine muhtelif binler noktalar, harfler, kelimeler konulduğu veya konulabileceği hâlde, karışmadığını ve intizamını bozmadığını...

Hem ayrı ayrı pek çok vazifeler yaptığı hâlde, hiç şaşırmadan yapıldığını ve o parçaya ve zerreye, pek çok ağır yükler yüklendiği hâlde, hiç zaaf göstermeyerek, geri kalmıyarak intizam ile taşıdığını..

¹ "Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âli İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; ...)

² "De ki: O, Allah'tır, gerçek İlah'tır ve Birdir." (İhlâs sûresi, 112/1)

Hem binler ayrı ayrı kelime, ayrı ayrı tarzda, mânâda o küçücük kulak ve lisanlara kemâl-i intizamla gelip, çıkıp, hiç karışmayarak, bozulmayarak o küçücük kulaklara girip, o gayet incecik lisanlardan çıktığı ve o her zerre ve her parçacık, bu acıb vazifeleri görmekle beraber kemâl-i serbestiyet ile cezbedarâne hâl dili ile ve mezkûr hakikatin şehâdeti ve lisanıyla **قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ** deyip gezer ve fırtınaların ve şimşek ve berk ve gök gürültüsü gibi havayı çarpıştırıcı dalgalar içerisinde, intizamını ve vazifelerini hiç bozuyor ve şaşırıyor. Ve bir iş diğer bir işe mâni olmuyor... Ben aynelyakîn müşâhede ettim.

Demek, ya her bir zerre ve her bir parça havada nihayetsiz bir hikmet ve nihayetsiz bir ilmi, irâdesi ve nihayetsiz bir kuvveti, kudreti ve bütûn zerrâta hâkim-i mutlak bir hâssaları bulunmak lâzımdır ki, bu işlere medar olabilsin. Bu ise, zerreler adedince muhâl ve bâtıldır. Hiçbir şeytan dahi bunu hatıra getiremez.

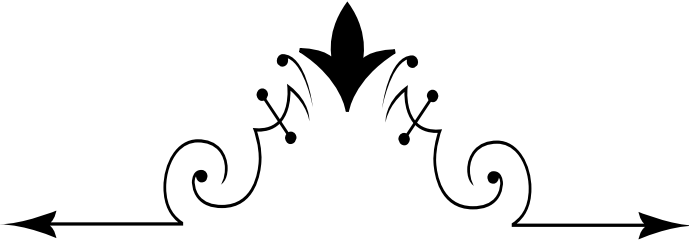
Öyle ise, bu sayfa-yı havanın hakkalyakîn, aynelyakîn, ilmelyakîn derecesinde bedâhetle Zât-ı Zülcelâl'in hadsiz gayr-i mütenâhî ilmi ve hikmetle çalıştırdığı kalem-i kudret ve kaderin mütebeddil sayfası ve bir levh-i mahfuzun âlem-i tagayyürde ve mütebeddil şuûnâtında bir levh-i mahv, isbat nâmında yazar-bozar tahtası hükmündedir.

İşte hava unsurunun yalnız nakl-i asvât vazifesinde mezkûr cilve-i vahdâniyet'i ve mezkûr acâibi gösterdiği ve dalâletin hadsiz muhâliyetini izhar ettiği gibi; unsur-u havâînin, sâir ehemmiyetli vazifelerinden biri de elektrik, câzibe, dâfia, ziyâ gibi sâir letâifin naklinde şaşırmadan muntazaman, asvât naklindeki vazifeyi gördüğü aynı zamanda bu vazifeleri dahi gördüğü; aynı zamanında bütûn nebâtât ve hayvanâta teneffüs ve telkîh gibi hayata lüzumu bulunan levâzımâtı kemâl-i intizam ile yetiştiriyor. Emir ve irâde-i ilâhiyenin bir arşı olduğunu kat'î bir sûrette isbat ediyor ve serseri tesadüf ve kör kuvvet ve sağır tabiat ve karışık, hedefsiz esbâb ve âciz, câmid, cahil maddeler bu sayfa-yı havâiyenin kitâbetine ve vazifelerine karışması hiçbir cihetle ihtimâl ve imkânı bulunmadığını aynelyakîn derecesinde isbat ettiğini kat'î kanaat getirdim.

¹ "De ki: O, Allah'tır, gerçek İlahdır ve Birdir." (İhlâs sûresi, 112/1)

Ve her bir zerre ve her bir parça lisân-ı hâl ile ¹لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ve ²قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ile havanın maddî cihetindeki bu acâibi gördüğüm gibi, hava unsuru da bir هُوَ olarak âlem-i misâl ve âlem-i mânâyâ bir anahtar oldu.

(Mütebakisi şimdilik yazdırılmadı. Umuma binler selâm.)

¹ “Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur.” (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; ...)

² “De ki: O, Allah'tır, gerçek İlah'tır ve Birdir.” (İhlâs sûresi, 112/1)

On Dördüncü Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الرَّ كِتَابٌ أَحْكَمْتُ آيَاتُهُ ثُمَّ فَضَّلْتُ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ¹

(Kur'ân-ı Hakîm'in ve Kur'ân'ın müfessir-i hakîkisi olan hadîs'in bir kısım yüksek ve ulvî hakâikine çıkmak için teslim ve inkiyâdı noksan olan kalblere yardım edecek basamaklar hükmünde o hakikatlerin bir kısım nazîrelerine işaret edeceğiz ve hâtimesinde bir ders-i ibret ve bir sırr-ı inâyet beyân edilecek. O hakikatlerden haşîr ve kıyâmet'in nazîreleri, Onuncu Söz'de, bilhassa Dokuzuncu Hakikat'inde zikredildiği için tekrara lüzum yoktur. Yalnız sâir hakikatlerden nümüne olarak "Beş Mesele" zikrederiz.)

[Beş Mesele]

Birincisi

Meselâ: ²حَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ² "Altı günde gökleri ve yerleri yarattı." demek olan; hem, belki bin ve elli bin sene gibi uzun zamandan ibaret olan eyyâm-ı Kur'âniye ile insan dünyası ve hayvan âlemi altı günde yaşayacağına işaret eden hakikat-i ulviyesine kanaat getirmek için, birer gün hükmünde olan her bir asırda, her bir senede, her bir günde Fâtır-ı Zülcelâl'in halkettiği seyyâl âlemleri, seyyâr kâinatları, geçici dünyaları, nazar-ı şuhûda gösteriyoruz. Evet, güya, insanlar gibi dünyalar dahi, birer misafirdir. Her mevsimde Zât-ı Zülcelâl'in emriyle âlem dolar, boşalır.

¹ "Elif, Lâm, Râ. Bu öyle bir Kitaptır ki âyetleri en kesin delillerle desteklenmiş, sonra da güzelce açıklanmış, tam hüküm ve hikmet sahibi, her şeyden haberdar olan Hakîm ve Habîr tarafından gönderilmiştir." (Hûd sûresi, 11/1)

² A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadid sûresi, 57/4.

İkincisi

Meselâ:

وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ¹
 وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ²
 لَا يَغْرُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ
 وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ³

gibi âyetlerin ifade ettikleri ki: “Bütün eşya, bütün ahvâliyle, vücûda gelmeden ve geldikten sonra ve gittikten sonra yazılıdır ve yazılır ve yazılıyor.” demek olan hakikat-i âliyesine kanaat getirmek için nakkâş-ı Zülcelâl, rûy-u zeminin sayfasında, her mevsimde, bâhusus baharda değıştirdiği nihayetsiz muntazam mahlûkatın fihriste-i vücutlarını, tarihçe-i hayatlarını, desâtir-i hareketlerini; çekirdeklerinde, tohumlarında, köklerinde mânevî bir sûrette derc ve muhafaza ettiğini ve zevâlden sonra semerelerinde aynen kalem-i kadeiriyle, mânevî bir tarzda basit tohumcuklarında yazdığını, hattâ her geçici baharda, yaş-kuru ne varsa, mahdut zerrecikler ve kemikler hükmünde olan tohumlarda, ölmüş odunlarda, kemâl-i intizam ile muhafaza ettiğini nazar-ı şuhûda gösteriyoruz. Güya her bir bahar, bir tek çiçek gibi, gayet muntazam ve mevzûn olarak, zeminin yüzüne bir Cemîl ve Celîl’in eliyle takılıp koparılıyor; konup kaldırılıyor. Hakikat böyle iken, beşerin en acîb bir dalâleti budur ki; kader kaleminin sayfası olan levh-i mahfuz’un, yalnız bir cilve-i aksi olarak, fihriste-i sanat-ı rabbâniye olup, ehl-i gafletin lisânında tabiat denilen bu kitâbet-i fitriyeyi, bu nakş-ı sanatı, bu münfail misdar-ı hikmeti, tabiat-ı müessire diyerek masdar ve fâil telâkki etmesidir.

أَيْنَ النَّارِ مِنَ النَّارِ⁴ Hakikat nerede! Ehl-i gafletin telâkkileri nerede!

¹ “Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın.” (En’âm sûresi, 6/59)

² “Velhâsil her bir şeyi, apaçık bir Kitap’ta sayıp döken Biz’iz.” (Yâsîn sûresi, 36/12)

³ “O (gaybları bilen) öyle bir zattır ki O’nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktardan bir şey bile kaçmaz. Zerreden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki her şeyi açıklayan Kitapta (Levh-i Mahfûzda) bulunmasın.” (Sebe sûresi, 34/3)

⁴ Süreyyâ yıldızı nerede, yeryüzü nerede?! (Aralarında ne kadar fark var!) Bkz.: el-Kannûci, Ebedü’l-ulûm 3/244; ez-Zürkânî, Menâhilü’l-irfân 2/109, 310.

Üçüncüsü

Meselâ; hamele-i arş ve yer ve göklerin melâike-i müekkelleri ve sâir bir kısım melekler hakkında Muhbir-i Sâdık'ın tasvir ettiği, meselâ: kırk binler başlı, her başında kırk binler lisan ve her lisanda kırk binler tarzda tesbihât etiklerini¹ ve intizam ve külliyet ve vüs'at-i ubûdiyetlerini ifâde eden hakikate çıkmak için, şuna dikkat et ki, Zât-ı Zülcelâl:

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ²

إِنَّا سَحَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحُنَّ³

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ⁴

gibi âyetlerle tasrih ediyor ki: Mevcûdâtın en büyüğü ve küllisi dahi, kendi külliyetine göre ve azametine münâsip bir tarzda tesbihât ettiğini gösteriyor ve öyle de görünüyor. Evet bir bahr-i müsebbih olan şu semâvâtın kelimât-ı tesbihîyesi; güneşler, aylar, yıldızlar olduğu gibi, bir tayr-ı müsebbih ve hâmid olan şu zeminin dahi elfâz-ı tahmîdiyesi; hayvanlar, nebatlar ve ağaçlardır. Demek her bir ağacın, her bir yıldızın cüz'î birer tesbihâtı olduğu gibi, zeminin de ve zeminin her bir kıtasının da ve her bir dağ ve derenin de ve ber ve bahrinin de ve göklerin her bir feleğinin de ve her bir burcunun da birer tesbih-i küllîsi vardır. Şu binler başları olan zeminin, her başında yüz binler lisanlar bulunan ve her lisanda yüz bin tarzda tesbihât çiçeklerini, tahmidât meyvelerini, âlem-i misâlde tercümanlık edip gösterecek ve âlem-i ervâhda temsil edip ilân edecek, ona göre elbette bir melek-i müekkeli vardır.

Evet, müteaddit eşya bir cemaat şekline girse, bir şahs-ı mânevîsi olacaktır. Eğer o cemiyet, imtizaç edip ittihat şeklini alsa, onu temsil edecek bir şahs-ı mânevîsi, bir nevi rûh-u mânevîsi ve vazife-i tesbihîyesini görecek bir melek-i müekkeli olacaktır, işte bak, misâl olarak bu Barla ağzının, şu dağ lisanının bir muazzam kelimesi olan bu odamızın önündeki çınar ağacına bak, gör: Ağacın, şu üç başının her başında kaç yüz dal dilleri var ve her dilde, bak;

¹ Bkz.: et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 15/156; Ebu's-Şeyh, *el-Azame* 2/547, 740, 742, 747, 3/868; İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an* 3/62.

² "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder." (İsrâ sûresi, 17/44)

³ "Biz (sabah akşam) kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları Dâvud'un hizmetine râm etmiştik." (Sâd sûresi, 38/18)

⁴ "Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik." (Ahzâb sûresi, 33/72)

kaç yüz, mevzûn ve muntazam meyve kelimeleri var ve her meyvede, dikkat et; kaç yüz kanatlı mevzûn tohumcuk harfleri, emr-i kün feyekûn'e¹ mâlik Sâni-i Zülcelâl'ine ne kadar beliğ bir medih ve fasîh bir tesbih ettiğini işittiğin, gördüğün gibi; ona müekkel melek dahi, ona göre âlem-i mânâda müteaddit diller ile tesbihâtını temsil ediyor ve hikmeten öyle olmak gerektir.

Dördüncüsü

Meselâ:

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ²
 وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ³ ، وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ⁴
 نَعْرُجُ الْمَلَائِكَةَ وَالرُّوحَ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ⁵

gibi âyetlerin ifâde ettikleri hakikat-i ulviyesine ki, Kâdir-i mutlak, o derece sühûlet ve süratle ve muâlecesiz ve mübâşeretisiz eşyayı halkeder ki, yalnız sırf bir emir ile îcad eder gibi görünüyor, fahmediliyor. Hem o Sâni-i Kadîr, nihayet derecede masnûâta karîb olduğu hâlde, masnûât nihayet derecede ondan baîddir. Hem nihayetsiz kibriyâsıyla beraber, gayet cüz'î ve hakîr umûru dahi, ehemmiyetle tanzim ve hüsn-ü sanattan hariç bırakmıyor. İşte bu hakikat-i Kur'âniye'nin vücûduna, mevcudatta meşhûd sühûlet-i mutlaka içinde intizâm-ı ekmel şehâdet ettiği gibi, gelecek temsil dahi, onun sırr-ı hikmetini gösterir.

Meselâ: -وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى⁶- Sâni-i Zülcelâl'in esmâ-yı hüsnâsından Nur isminin bir kesif aynası hükmünde olan güneşin emr-i rabbânî ve teshir-i ilâhî ile mazhar olduğu vazifeler, şu hakikati fehme takrib eder. Şöyle ki:

Güneş ulviyetiyle beraber bütün şeffaf ve parlak şeylere nihayet derecede yakın, belki onların zatlarından onlara daha yakın olduğu, cilvesiyle ve timsâliyle ve tasarrufa benzer çok cihetlerle onları müteessir ettiği hâlde, o şef-

¹ "(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) 'ol!' der, o da olur." (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

² "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece "Ol!" demektir, hemen olur..." (Yâsin sûresi, 36/83)

³ "Kıyametin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama (yahut daha da kısa bir anda) olup biter." (Nahl sûresi, 16/77)

⁴ "Biz ona şahdamarından daha yakınız." (Kaf sûresi, 50/16).

⁵ "Melekler ve Rûh, O Allah'ın Arşına; miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler." (Meâric sûresi, 70/4)

⁶ "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

faf şeyler ise, binler sene ondan uzaktırlar. Onu hiçbir vecihle müteessir edemezler; kurbiyet dâvâ edemezler.

Hem o güneş, her şeffaf bir zerreye, hattâ ziyâsı nereye girmiş ise, orada hâzır ve nâzır gibi olduğu o zerrenin kabiliyet ve rengine göre güneşin aksi ve bir nevi timsâli görünmesiyle anlaşılır.

Hem güneşin azamet-i nûraniyeti derecesinde ihâtası, nüfuzu ziyâdeleşir. Nûrâniyet azametindendir ki, en küçük ufak şeyler, ondan gizlenip kaçamazlar. Demek azamet-i kibriyâsı, cüz'î ve ufak şeyleri, nûraniyet sırrıyla hârice atmak değil; bilâkis daire-i ihâtasına alıyor. Hem güneşi, mazhar olduğu cilvelerde ve vazifelerde farz-ı muhâl olarak fâil-i muhtar farz etsek, o derece sühûlet ve sürat ve vüs'at içinde, zerreden, katreden, deniz yüzünden seyyârâta kadar izn-i ilâhî ile öyle işliyor ki, şu tasarrufât-ı azîmeyi yalnız bir mahz-ı emir ile yapar, tahayyül edilebilir. Zerre ile seyyâre, emrine karşı müsavidirler. Deniz yüzüne verdiği feyzi, zerreye de kabiliyetine göre kemâl-i intizam ile verir.

İşte, semâ denizinin yüzünde ziyâdâr bir kabarcık ve Kadîr-i Mutlak'ın "Nur" isminin cilvesine kesif bir aynacık olan şu güneşin, bilmüşâhede şu hakikatin üç esâsının nümûnelerine mazhar olduğunu görüyoruz. Elbette güneşin nur ve harareti, ilim ve kudretine nisbeten toprak gibi kesif hükmünde; "Nûru'n-nûr, Münevviru'n-nûr, Mukaddiru'n-nûr" olan Zât-ı Zülcelâl, her şeye, ilim ve kudretiyle nihayetsiz yakın ve hâzır ve nâzır; ve eşya, O'ndan gayet uzak olduğuna; hem o derece külfetsiz, muâlecesiz, sühûletle işleri yapar ki; yalnız mahz-ı emrin sürat ve sühûletiyle icad eder gibi anlaşıldığına; hem hiçbir şey, cüz'î-küllî, küçük-büyük; daire-i kudretinden hârice çıkmadığına ve kibriyâsı ihâta ettiğine şuhûd derecesinde bir yakîn-i îmânî ile îmân ederiz ve îmân etmek gerektir.

Beşincisi

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ

¹بِمِيزَانِهِ¹ 'den tut,

tâ²وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ² 'ye kadar..

¹ "Ama onlar, Allah'ın kudret ve azametini hakkıyla takdir edemediler, O'na lâyık ta'zimi göstermediler. Hâlbuki bütün bir dünya kıyâmet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67)

² "Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler)." (Enfâl sûresi, 8/24)

hem 'الله خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيْلٌ¹ 'den tut,

'يَعْلَمُ مَا يُسْرُوْنَ وَمَا يُغْلِبُوْنَ² 'e kadar..

hem 'خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ³ 'dan tut,

'وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُوْنَ⁴ 'e kadar..

hem 'مَا شَاءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ⁵ 'den tut,

'وَمَا تَشَاؤُنَ اِلَّا اَنْ يَّشَاءَ اللّٰهُ⁶ 'ya kadar..

hudûd-u azamet-i rubûbiyeti ve kibriyâ-yı ulûhiyyeti tutmuş olan Ezel, Ebed Sultan'ı, şu âciz ve nihayetsiz zaif ve nihayetsiz fakir ve nihayetsiz muhtaç ve yalnız cüz'î bir ihtiyar ile, îcada kabiliyeti olmayan zaif bir kisb ile mücehhez benîâdem'e karşı şedid şikâyât-ı Kur'âniye'si ve azîm tehdidâtı ve müdhîş vâidleri⁷ ne hikmete binâendir ve ne vecihle tevfiik edilir; ne sûretle münâsîp düşer? demek olan derin ve yüksek hakikate kanaat getirmek için şu gelecek iki temsile bak:

✓ *Birinci Temsil:* Meselâ; şâhâne bir bağ var ki, nihayetsiz meyvedâr ve çiçekdâr masnû'lar içinde bulunuyorlar. Ona nezaret etmek için pek çok hademeler tâyin edilmiş. Bir hizmetkârın vazifesi dahi, yalnız o bağa yayılacak ve içilecek suyun mecrâsındaki deliğin kapağını açmaktır. Ve şu hizmetkâr ise, tembellik etti, deliğin kapağını açmadı. O bağın tekemmülüne hâle geldi veyahut kurudu. O vakit Hâlık'ın sanat-ı rabbâniyesinden ve Sultân'ın nezâret-i şâhânesinden ve ziyâ ve hava ve toprağın hizmet-i bendegânesinden başka bütün hademelerin, o sersemden şekvâyâ hakları vardır. Zira, hizmetlerini akîm bıraktı veya zarar verdi.

✓ *İkinci Temsil:* Meselâ; cesîm bir sefine-i sultâniyede, âdi bir adam

¹ "Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve yönetimindedir." (Zümer sûresi, 39/62)

² "(Bilmiyorlar mı ki Allah) onların gizlediklerini de bilir, açıkladıklarını da?" (Bakara sûresi, 2/77; Hüd sûresi, 11/5; Nahl sûresi, 16/23)

³ "Gökleri ve yeri yaratan..." (En'âm sûresi, 6/1, 73; A'râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3; ...)

⁴ "Sizi de yaptığımız şeyleri de yaratan Yüce Allah'tır." (Sâffât sûresi, 37/96)

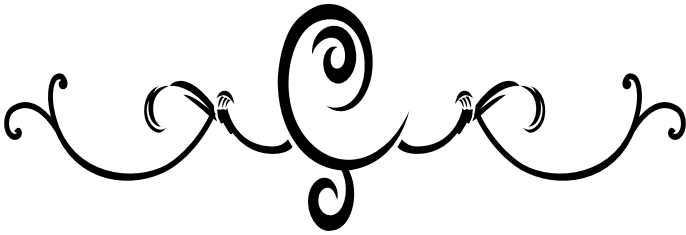
⁵ "Mâşâallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış! O'ndan başka gerçek güç ve kuvvet sahibi yoktur." (Kehf sûresi, 18/39)

⁶ "Allah dilemedikçe, siz dileyemezsiniz." (Dehr sûresi, 76/30)

⁷ Bkz.: Bakara sûresi, 2/39, 161, 257; Âl-i İmran sûresi, 3/4, 10, 12, 56, 90, 91, 116; Nisâ sûresi, 4/56, 168; Mâide sûresi, 5/10, 36, 73; ...

cüz'î vazifesini terk etmesiyle, bütün gemideki vazifedârların netâic-i hide-mâtına hâlel getirdiğinden ve bazı da mahvettiğinden, bütün o vazifedârlar nâmına gemi sahibi ondan şedit şikâyet eder. Kusur sahibi ise, diyemez ki: "Ben bir âdi adamım, ehemmiyetsiz ihmalimden şu şiddete müstehak değilim." Çünkü; tek bir adem, hadsiz ademleri intâç eder. Fakat vücûd kendine göre semere verir. Çünkü; bir şeyin vücûdu, bütün şerâit ve esbâbın vücûduna mütevakıf olduğu hâlde; o şeyin ademi ve intifâsı, tek bir şartın intifâsıyla, tek bir cüzün ademiyle netice itibarıyla mün'adim olur. Bundandır ki: "*Tahrip, tamirden pek çok defa eshel olduğu*" bir düstûr-u müteârifeye hükümüne geçmiştir. Madem küfür ve dalâlet, tuğyân ve ma'siyet esasları, inkârdır ve reddir; terkdir ve adem-i kabuldür. Sûret-i zâhiriyyede ne kadar müsbet ve vücûdlu görünse de, hakikatte intifâdır, ademdir. Öyle ise, cinâyet-i sâriyedir. Sâir mevcudatın netâic-i amellerine hâlel verdiği gibi esmâ-yı ilâhiyenin cilve-i cemâllerine perde çeker.

İşte bu hadsiz şikâyete hakları olan mevcudat nâmına o mevcudatın Sul-tân'ı, şu âsi beşerden azîm şikâyet eder. Ve etmesi, ayn-ı hikmettir. Ve o âsi, şiddetli tehdidâta elbette müstehaktır ve dehşetli vaîdlere, bilâ-şüphe sezâdır.

Hâtime

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْعُرُورِ¹

(Gafil Kafaya Bir Tokmak ve Bir Ders-i İbrettir.)

Ey gaflete dalıp ve bu hayatı tatlı görüp ve âhireti unutup, dünyaya talip bedbaht nefsim! Bilir misin neye benzersin? Deve kuşuna: Avcıyı görür, uçmıyor.. başını kuma sokuyor, tâ avcı onu görmesin.. koca gövdesi dışarda, avcı görür. Yalnız o, gözünü kum içinde kapamış görmez.

Ey nefis! Şu temsile bak, gör; nasıl dünyaya hasr-ı nazar, aziz bir lezzeti elîm bir eleme kalbeder.

Meselâ şu karyede (Yani Barla'da) iki adam bulunur. Birisinin yüzde doksan dokuz ahabâbı İstanbul'a gitmişler, güzelce yaşıyorlar. Yalnız bir tek burada kalmış, o dahi oraya gidecek. Bunun için şu adam İstanbul'a müştâktır, orayı düşünür, ahabâba kavuşmak ister. Ne vakit ona denilse: "Oraya git!" sevinip gülererek gider.

İkinci adam ise, yüzde doksan dokuz dostları buradan gitmişler. Bir kısmı mahvolmuşlar. Bir kısmı ne görür, ne de görünür yerlere sokulmuşlar. Perişan olup gitmişler zanneder. Şu biçâre adam ise, bütün onlara bedel yalnız bir misafire ünsiyet edip teselli bulmak ister. Onunla o elîm âlâm-ı firakı kapamak ister.

Ey nefis! Başta Habîbullah, bütün ahababın kabrin öbür tarafındadırlar. Burada kalan bir-iki tane ise, onlar da gidiyorlar. Ölümden ürküp, kabirden korkup, başını çevirme! Merdâne kabre bak, dinle, ne talep eder! Erkekçesine ölümün yüzüne gül, bak, ne ister! Sakın gafil olup ikinci adama benzeme!

Ey nefsim! Deme: "Zaman değişmiş, asır başkalaşmış, herkes dünyaya dalmış, hayata perestiş eder, derd-i maîşetle sarhoştur." Çünkü ölüm değişmiyor, firak bekâya kalbolup başkalaşmıyor. Acz-i beşerî, fakr-ı insanî değişmiyor, ziyâdeleşiyor. Beşer yolculuğu kesilmiyor, sürat peydâ ediyor.

¹ "Bu dünya hayatı, aldatıcı ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir." (Âl-i İmran sûresi, 3/185).

Hem deme: “Ben de herkes gibiyim.” Çünkü; herkes sana kabir kapısına kadar arkadaşlık eder. Herkesle musibette beraber olmak demek olan teselli ise, kabrin öbür tarafında pek esassızdır.

Hem kendini başıboş zannetme! Zira, şu misafirhâne-i dünyada nazar-ı hikmetle baksan hiçbir şeyi nizamsız, gayesiz göremezsin. Nasıl sen nizamsız, gayesiz kalabilirsin? Zelzele gibi vâkıalar olan şu hâdisât-ı kevniye, tesâdüf oyuncağı değiller.

Meselâ zemine nebatât ve hayvanât envâından giydirilen birbiri üstünde, birbiri içinde, gayet muntazam ve gayet münakkaş gömlekler, baştan aşağıya kadar gayelerle, hikmetlerle müzeyyen, mücehhez olduklarını gördüğün ve gayet âli gayeler içinde kemâl-i intizam ile meczup mevlevî gibi devredip döndürmesini bildiğin hâlde, nasıl oluyor ki, küre-i arzın; benîâdemden, bâhusus ehl-i imandan beğenmediği bir kısım etvâr-ı gafletin sıklet-i mâneviyesinden, omuz silkmeye benzeyen zelzele gibi^{1(Hâşiye)} mevt-âlûd hâdisât-ı hayatiyesini – bir mülhidin neşrettiği gibi– gayesiz, tesâdüfi zannederek bütün musîbetzedelerin elîm zâyîâtını bedelsiz, hebâen-mensûr gösterip müthiş bir yeise atarlar. Hem büyük bir hata, hem büyük bir zulüm ederler.

Belki öyle hâdiseler bir Hakîm-i Rahîm’in emriyle, ehl-i imanın fâni malını, sadaka hükmüne çevirip ibkâ etmektir ve küfrân-ı nimetten gelen günahlara keffârettir.

Nasıl ki bir gün gelecek, şu musahhar zemin; yüzünün zîneti olan âsâr-ı beşeriyeyi şirk-âlûd, şükürsüz görüp, çirkin bulur. Hâlık’ın emriyle, büyük bir zelzele ile bütün yüzünü siler, temizler. Allah’ın emriyle ehl-i şirki cehenneme döker, ehl-i şükre: “*Haydi, cennete buyurun.*” der.

^{1(Hâşiye)} İzmir’in zelzelesi münasebetiyle yazılmıştır.

On Dördüncü Söz'ün Zeyli

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا * وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا * وَقَالَ
الْإِنْسَانُ مَا لَهَا * يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا * بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى
لَهَا * يَوْمَئِذٍ يُصْدِرُ النَّاسَ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ * فَمَنْ يَعْمَلْ
مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ * وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ¹

Şu sûre, katiyen ifade ediyor ki: Küre-i arz, hareket ve zelzele-
sinde vahy ve ilhama mazhar olarak emir tahtında depreniyor.
Bazen de titriyor.

(Mânevî ve ehemmiyetli bir cânipten, şimdiki zelzele münâse-
betiyle altı-yedi cüz'î suâle karşı, yine mânevî ihtar yardımıyla
cevapları kalbe geldi. Tafsilen yazmak kaç defa niyet ettimse de
izin verilmedi. Yalnız icmâlen kısacık yazılacak.)

Birinci Suâl: Bu büyük zelzelenin maddî musibetinden daha elîm,
mânevî bir musibeti olarak, şu zelzelenin devamından gelen korku
ve me'yûsiyet, ekser halkın ekser memlekette gece istirahatini selbe-
derek, dehşetli bir azap vermesi nedendir?

Yine mânevî cevap: Şöyle denildi ki: Ramazan-ı şerîfin teravîh vaktinde
kemâl-i neşe ve sürûr ile sarhoşçasına gayet heveskârâne şarkıları ve bazen
kızların sesleriyle, radyo açısıyla bu mübarek merkez-i İslâmiyet'in her köşe-
sinde câzibedârâne işittirilmesi, bu korku azabını netice verdi.

İkinci Suâl: Niçin gâvurların memleketlerinde bu semâvî tokat başları-
na gelmiyor? Bu biçâre Müslümanlara iniyor?

Elcevap: Büyük hatalar ve cinâyetler, te'hir ile büyük merkezlerde; ve
küçük cinâyetler tâcil ile küçük merkezlerde verildiği gibi; mühim bir hikme-

¹ “Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman.. ve yer bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman.. insan şaşkın
şaşkın: “Ne oluyor buna!” dediği zaman.. İşte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: Çünkü
Rabbın ona bunları vahyeder. İşte o gün bölükler hâlinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana
dururlar, ta ki yaptıklarının karşılığını görüp alırlar. Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur, zerre ağır-
lığınca şer yapan da onu bulur.” (Zilzâl sûresi, 99/1-8)

te binâen, ehl-i küfrün cinâyetlerinin kısm-ı âzamı, mahkeme-i kübrâ-yı haşre te'hir edilerek, ehl-i îmânın hataları, kısmen bu dünyada cezası verilir.^{1(Hâşiye)}

Üçüncü Suâl: Bazı eşhâsın hatasından gelen bu musibet bir derece memlekette umumî şekilde girmesinin sebebi nedir?

Elcevap: Umumî musibet, ekseriyetin hatasından ileri gelmesi cihetiyle, ekser nâsın o zâlim eşhâsın harekâtına fiilen veya iltizâmen veya iltihâken taraftar olmasıyla mânen iştirak eder, musibet-i âmmeye sebebiyet verir.

Dördüncü Suâl: Madem bu zelzele musibeti, hataların neticesi ve kef-fâretü'z-zünûbdur. Masumların ve hatasızların o musibet içinde yanması nedendir? Adâletullah nasıl müsaade eder?

Yine mânevî cânıpten elcevap: Bu mesele sırr-ı kadere taalluk ettiği için, Risale-i Kader'e havale edip yalnız burada bu kadar denildi:

وَ اتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً² Yâni: “Bir belâ, bir musibet-ten çekiniz ki; geldiği vakit yalnız zâlimlere mahsus kalmayıp mâsumları da yakar.”

Şu âyetin sırrı şudur ki: Bu dünya bir meydan-ı tecrübe ve imtihandır ve dâr-ı teklif ve mücâhededir. İmtihan ve teklif, iktizâ ederler ki, hakikatler perdeli kalıp, tâ müsâbaka ve mücâhede ile Ebûbekir'ler, âlâ-yı illiyyîne çıksınlar ve Ebûcehil'ler, esfel-i sâfilîne girsinler. Eğer masumlar, böyle musibetlerde sağlam kalsaydılar, Ebûcehil'ler, aynen Ebûbekir'ler gibi teslim olup, mücâhede ile mânevî terakki kapısı kapanacaktı ve sırr-ı teklif bozulacaktı.

Madem, mazlum, zâlim ile beraber musibete düşmek hikmet-i ilâhiyece lâzım geliyor. Acaba o biçâre mazlumların rahmet ve adâletten hisseleri nedir?

Bu suâle karşı cevaben denildi ki: O musibetteki gazab ve hiddet içinde, onlara bir rahmet cilvesi var. Çünkü; o masumların fâni malları, onların hakkında sadaka olup, bâki bir mal hükmüne geçtiği gibi, fâni hayatları da, bir bâki hayatı kazandıracak derecede bir nevi şehâdet hükmünde olarak, nisbeten az ve muvakkat bir meşakkat ve azaptan büyük ve dâimî bir kazancı kazandıran bu zelzele, onlar hakkında ayn-ı gazab içinde bir rahmettir.

^{1(Hâşiye)} Hem, Rus gibi olanlar, mensûh ve tahrif edilmiş bir dîni terk etmekle, hak ve ebedî ve kabil-i nesh olmayan bir dîne ihânet etmek derecesinde gayretullaha dokunmadığından, zemin şimdilik onları bırakıp bunlara hiddet ediyor.

² Enfâl sûresi, 8/25.

Beşinci Suâl: Âdil ve Rahîm, Kadîr ve Hakîm, neden hususî hatalara hususî ceza vermeyip, koca bir unsuru musallat eder. Bu hâl cemâl-i rahmetine ve şumûl-ü kudretine nasıl muvâfık düşer?

Elcevap: Kadîr-i Zülcelâl, her bir unsura çok vazifeler vermiş ve her bir vazifede çok neticeler verdiriyor. Bir unsurun bir tek vazifesinde, bir tek neticesi çirkin ve şer ve musibet olsa da, sâir güzel neticeler, bu neticeyi de güzel hükmüne getirir. Eğer bu tek çirkin netice vücûda gelmemek için, insana karşı hiddete gelmiş o unsur, o vazifeden men edilse; o vakit, o güzel neticeler adedince hayırlar terk edilir ve lüzumlu bir hayrı yapmamak, şer olması hay-siyetiyle, o hayırlar adedince şerler yapılır. Tâ bir tek şer gelmesin gibi; gayet çirkin ve hilâf-ı hikmet ve hilâf-ı hakikat bir kusurdur. Kudret ve hikmet ve hakikat, kusurdan münezzehdirler.

Madem bir kısım hatalar, unsurları ve arzı hiddete getirecek derecede bir şümüllü isyandır ve çok mahlukatın hukukuna bir tahkirli tecavüzdür. Elbette o cinâyetin fevkalâde çirkinliğini göstermek için, koca bir unsura, küllî vazifesi içinde “Onları terbiye et!” diye emir verilmesi ayn-ı hikmettir ve adâlettir ve mazlumlara ayn-ı rahmettir.

Altıncı Suâl: Zelzele, küre-i arzın içinde inkılâbât-ı mâdeniyenin neticesi olduğunu ehl-i gaflet işâa edip, âdeta tesâdüfî ve tabîi ve maksatsız bir hâdise nazarıyla bakarlar. Bu hâdisenin mânevî esbâbını ve neticelerini görmüyorlar; tâ ki intibaha gelsinler. Bunların istinad ettiği maddenin bir hakikati var mıdır?

Elcevap: Dalâletten başka hiçbir hakikati yoktur. Çünkü: Her sene elli milyondan ziyâde münakkaş, muntazam gömlekleri giyen ve değiştiren küre-i arzın üstünde binler envâm bir tek nev’i olan, meselâ; sinek tâifesinden hadsiz efrâdından bir tek ferdin yüzer âzâsından bir tek uzvu olan kanadının kasd ve irâde ve meşîet ve hikmet cilvesine mazhariyeti ve ona lâkayt kalmaması ve başıboş bırakmaması gösteriyor ki, değil hadsiz zışuurun beşiği ve anası ve mercii ve hâmîsi olan koca küre-i arzın ehemmiyetli ef’âl ve ahvâli, belki hiçbir şeyi –cüz’î olsun, küllî olsun– irâde ve ihtiyar ve kasd-ı ilâhî hâricinde olmaz. Fakat, Kadîr-i mutlak, hikmetinin muktezasıyla zâhir esbâbı tasarrufatına perde ediyor. Zelzeleyi irâde ettiği vakit, bazen de bir mâdenî harekete emredip, ateşlendiriyor. Haydi, madenî inkılâbât dahi olsa, yine emir ve hikmet-i ilâhî ile olur; başka olamaz.

Meselâ: Bir adam bir tüfek ile birisini vurdu. Vuran adama hiç bakılmasa, yalnız fişekteki barutun ateş alması noktasına hasr-ı nazar edip, bîçâre maktû-

lün büsbütün hukukunu zâyî etmek; ne derece belâhet ve divaneliktir. Aynen öyle de; Kadîr-i Zülcelâl'in musahhar bir memuru, belki bir gemisi, bir tayyâresi olan küre-i arzın içinde bulunan ve hikmet ve irâde ile iddihar edilen bir bombayı, "Ehl-i gaflet ve tuğyânı uyandırmak için ateşlendir!" diye olan emr-i rabbânîyi unutmak ve tabiata sapmak, hamâkatın en eşneidir.

✓ *Altıncı Suâlin Tetimmesi ve Hâşiyesi:* Ehl-i dalâlet ve ilhad, mesleklerini muhafaza ve ehl-i îmânın intibahlarına mukabele ve mümânaât etmek için, o derece garib bir temerrüd ve acîb bir hamâkat gösteriyorlar ki, insanı insâniyetten pişman eder.

Meselâ: Bu âhirde beşerin bir derece umumiyet şekli alan zulümlü, zulümâtlı isyanından, kâinat ve anâsır-ı külliye kızdıklarından ve Hâlık-ı arz ve semâvât dahi, değil hususî bir rubûbiyet, belki bütün kâinatın, bütün âlemlerin Rabbi ve Hâkim'i haysiyetiyle, küllî ve geniş bir tecelli ile kâinatın hey'et-i mecmuasında ve rubûbiyetin dâire-i külliyesinde nev-i insanı uyandırmak ve dehşetli tuğyânından vazgeçirmek ve tanımak istemedikleri Kâinat Sultânı'nı tanıtmak için emsâlsiz, kesilmeyen bir su, hava ve elektrikten; zelzeleyi, fırtınayı ve Harb-i Umumî gibi umumî ve dehşetli âfâtı, nev-i insanın yüzüne çarparak onunla hikmetini, kudretini, adâletini, kayyûmiyetini, irâdesini ve hâkimiyetini pek zâhir bir sûrette gösterdiği hâlde; insan sûretinde bir kısım ahmak şeytanlar ise, o küllî işârât-ı rabbâniyeye ve terbiye-i ilâhiyeye karşı eblehâne bir temerrüd ile mukabele edip diyorlar ki: "Tabiattır; bir mâdenin patlamasıdır, tesâdüfidir. Güneşin harareti elektrikle çarpmasıdır ki, Amerika'da beş saat bütün makineleri durdurmuş ve Kastamonu vilayeti cevvinde ve havasında semayı kırtartmış, yangın sûretini vermiş." diye mânâsız hezeyânlar ediyorlar.

Dalâletten gelen hadsiz bir cehâlet ve zındıkadan neşet eden çirkin bir temerrüd sebebiyle bilmiyorlar ki: Esbâb yalnız birer bahânedirler, birer perde-dirler. Dağ gibi bir çam ağacının cihâzâtını dokumak ve yetiştirmek için bir köy kadar yüz fabrika ve tezgâh yerine küçücük çekirdeği gösterir: "İşte bu ağaç bundan çıkmış." diye Sâni'inin o çamdaki gösterdiği bin mucizâtı inkâr eder misillü bazı zâhirî sebepleri irâe eder. Hâlık'ın ihtiyar ve hikmet ile işlenen pek büyük bir fiil-i rubûbiyetini hiçe indirir. Bazen gayet derin ve bilinmez ve çok ehemmiyetli bin cihette de hikmeti olan bir hakikate fennî bir nâm takar. Güya o nâm ile mâhiyeti anlaşıldı, âdileşti, hikmetsiz, mânâsız kaldı.

İşte gel! Belâhet ve hamâkatın nihaysiz derecelerine bak ki: Yüz sayfa ile tarif edilse ve hikmetleri beyan edilse ancak tamamıyla bilinecek derin ve

geniş bir hakikat-i meçhûleye bir nâm takar; malum bir şey gibi: “Bu budur.” der. Meselâ: Güneşin bir maddesi, elektrikle çarpmasıdır. Hem birer irâde-i külliye ve birer ihtiyar-ı âmm ve birer hâkimiyet-i nev’iyenin unvanları bulunan ve “âdetullah” nâmıyla yâdedilen fitrî kanunların birisine, hususî ve kasdî bir hâdise-i rubûbiyeti ircâ eder. O ircâ ile, onun nisbetini irâde-i ihtiyâriyeden keser; sonra tutar tesadüfe, tabiata havale eder. Ebûcehil’den ziyâde muzaaf bir echeliyet gösterir. Bir neferin veya bir taburun zaferli harbini, bir nizam ve kanun-u askeriyeye isnad edip; kumandanından, padişahından, hükümetinden ve kasdî harekâttan alâkasını keser misillü âsî bir divâne olur.

Hem, meyvedâr bir ağacın bir çekirdekten icadı gibi, bir tırnak kadar bir odun parçasından çok mucizâtli bir usta, yüz okka muhtelif taamları, yüz arşın muhtelif kumaşları yapsa; bir adam o odun parçasını gösterip dese: “Bu işler, tabiî ve tesâdüfî olarak bundan olmuş.” O ustanın hârika sanatlarını, hünerlerini hiçe indirse, ne derece bir hamâkattır. Aynen öyle de...

Yedinci Suât: Bu hâdise-i arziye, bu memleketin ahâli-i İslâmiyesi’ne bakması ve onları hedef etmesi, ne ile anlaşılıyor ve neden Erzincan ve İzmir taraflarına daha ziyâde iliştiriyor?

Eleavap: Bu hâdise, hem şiddetli kışta, hem karanlıklı gecede, hem dehşetli soğukta, hem Ramazan’ın hürmetini tutmayan bu memlekete mahsus olması; hem tahribatından intibâha gelmediklerinden, hafifçe gafilleri uyandırmak için, o zelzelenin devam etmesi gibi çok emârelerin delâletiyle, bu hâdise ehl-i îmânî hedef edip, onlara bakıp, namaza ve niyaza uyandırmak için sarıyor ve kendisi de titriyor.

Bıçâre Erzincan gibi yerlerde daha ziyâde sarsmasının iki vechi var:

Biri: Hataları az olmak cihetiyle, temizlemek için tâcil edildi.

İkincisi: O gibi yerlerde kuvvetli ve hakikatli îmân muhafızları ve İslâmiyet hâmilileri az veya tam mağlûb olmak fırsatıyla, ehl-i zındıkanın orada te’sirli bir merkez-i faaliyet te’sisleri cihetiyle en evvel oraları tokatladı ihtimâli var.

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ¹

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

¹ Hiç kimse gaybı bilemez, gaybı yalnız Allah bilir.

² “Subhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

On Beşinci Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ¹

Ey kozmoğrafyanın ruhsuz meseleleriyle zihni darlaşan ve aklı gözüne inen ve şu âyetin azametli sırrını, o sıkışmış zihninde yerleştiremeyen mektebli efendi! Şu âyetin semâsına yedi basamaklı bir merdivenle çıkılabilir. Gel, beraber çıkacağız!

Birinci Basamak

Hakikat ve hikmet ister ki; zemin gibi, semâvâtın da kendine münâsip seneleri bulunsun. Lisân-ı şer'îde, o ecnâs-ı muhtelifeye, “*Melâike ve ruhâniyât*” tesmiye edilir.

Evet, hakikat öyle iktizâ eder. Zira zemin, küçüklüğü ve hakaretiyle beraber zîhayat ve zîşuur mahlûklardan doldurulması ve ara sıra boşaltılıp yenden zîşuurlarla şenlendirilmesi, işaret eder, belki tasrih eder ki; şu muhteşem burçlar sahibi, müzeyyen kasırlar hükmünde olan semâvât dahi zîşuur ve zevî'l-idrâk mahlûklarla doludur. Onlar dahi ins ve cin gibi, şu âlem sarayının seyircileri ve şu kâinat kitabının mütâlaacıları ve şu saltanat-ı rubûbiyetin dellâllarıdır. Çünkü kâinatı had ve hesaba gelmeyen tezyinât ve mehâsin ve nukûş ile süslendirip tezyin etmesi; bilbedâhe, mütefekkir istihsan edici ve mütehayyir takdir edicilerin enzârını ister. Evet, hüsün elbette bir âşık ister. Taam ise, aç olana verilir. Hâlbuki ins ve cin, şu nihayetsiz vazifeye, şu haşmetli nezârete ve şu vüs'atli ubûdiyete karşı milyondan birisini ancak yapabilir. Demek bu nihayetsiz ve mütenevvi vezâife ve ibâdâta, nihayetsiz melâike envâi ve ruhâniyât ecnâsı lâzımdır.

¹ “Gerçek şu ki, yere en yakın olan göğü lambalarla donattık ve onlardan bir kısmını şeytanlara atılan memiler yaptık.” (Mülk sûresi, 67/5)

Bazı rivâyâtın işârâtıyla ve intizam-ı âlemin hikmetiyle denilebilir ki; bir kısım ecsâm-ı seyyâre, seyyârattan tut, tâ katarâta kadar bir kısım melâikenin merâkibidirler.¹ Onlar bunlara izn-i ilâhî ile binerler, âlem-i şehâdeti seyredip gezerler. Hem denilebilir ki; bir kısım ecsâm-ı hayvaniye, hadîste “*tu-yûrun hudrun*”² tesmiye edilen cennet kuşlarından tut, tâ sineklere kadar, bir cins ervâhın tayyâreleridirler. Onlar, bunların içine emr-i Hak ile girerler, âlem-i cismâniyatı seyran edip o cesedlerdeki hâsselerin pencereleriyle cismânî mucizât-ı fitratı temâşâ ederler. Elbette kesâfetli topraktan ve küdürretli sudan mütemâdiyen letâfetli hayatı ve nûrâniyetli zevi'l-idrâki halkeden Hâlık'ın, elbette ruha ve hayata münâsip şu nur denizinden ve hattâ zulmet bahrinden bir kısım zîsuur mahlûkları vardır. Hem çok kesretli olarak vardır. Melâike ve ruhâniyatın vücûdlarına dâir “*Nokta*” nâmında bir risalemde³ ve Yirmi Dokuzuncu Söz'de iki kere iki dört eder derecesinde bir kat'iyetle isbat edilmiştir. Eğer istersen ona müracaat et.

İkinci Basamak

Zemin ile gökler, bir hükûmetin iki memleketi gibi birbirine alâkadardır. Ortalarında ehemmiyetli irtibat ve mühim muameleler vardır. Zemine lâzım olan ziyâ, hararet ve bereket ve rahmet gibi şeyler semâdan geliyor, yâni gönderiliyor. Vahye istinad eden bütün edyân-ı semâviyenin icmâi ile ve şu-hûda istinad eden bütün ehl-i keşfin tevâtürüyle, melâike ve ervâh semâdan zemine geliyorlar.⁴

Bundan, hisse karîb bir hads-i kat'î ile bilinir ki; sekene-i arz için, semâya çıkmak için bir yol vardır. Evet, nasıl herkesin akıl ve hayâl ve nazarı her vakit semâya gider; öyle de, ağırlıklarını bırakan ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ veya cesedlerini çıkararak ervâh-ı emvât, izn-i ilâhî ile oraya giderler. Madem hiffet ve letâfet bulanlar oraya giderler, elbette cesed-i misâlî giyen ve ervâh gibi hafif ve latîf bir kısım sekene-i arz ve hava, semâya gidebilirler.

¹ Semânın her tarafında Allah'a secde için alnını koymuş bir melek olup, dört parmak sığacak kadar boş bir yer olmadığına dair bkz.: Tirmizî, *zühd* 9; İbni Mâce, *zühd* 19. Ayrıca Allah Teâlâ'nın (*celle celâlüf*), her bir damlasından bir melek yarattığı nehir için bkz.: Ebu'ş-Şeyh, *el-Azame* 2/735.

² “Yeşil kuşlar.” (Bkz.: Müslim, *imâre* 121; Tirmizî, *tefsîru sûre* (3) 19; Ebû Dâvûd, *cihâd* 25)

³ Nokta Risalesi, Mesnevî-i Nûriye'nin sonunda yer almaktadır.

⁴ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/124; Hicr sûresi, 15/8; Kadir sûresi, 97/4.

Üçüncü Basamak

Semânın sükût ve sükûneti ve intizam ve ittîrâdı ve vüs'at ve nûrâniyeti gösterir ki; sekenesi, zeminin sekenesi gibi değildir; belki bütün ahâlisi mutfidirler. Ne emrolunsa onu işlerler.¹ Müzâhame ve münâkaşayı îcab edecek bir sebep yoktur. Zira memleket geniş, fitratları sâfi, kendileri masum, makamları sabittir. Evet, zeminde ezdâd içtimâ etmiş, eşrâr ahyâra karışmış, içlerinde münâkaşât başlamış. O sebepten ihtilâfat ve ızdırâbat düşmüş. Ve ondan imtihânât ve müsâbakât teklif edilmiş. Ve ondan terakkîyât ve tedenniyât çıkmış. Şu hakikatin hikmeti şudur ki:

Beşer, şecere-i hilkatin en son cüzü olan meyvesidir. Mâlûmdur ki, bir şeyin semeresi, en uzak, en cemiyetli, en nâzik, en ehemmiyetli cüzüdür.

İşte bunun için semere-i âlem olan insan en câmi', en bedî', en âciz, en zaif ve en latîf bir mucize-i kudret olduğundan, beşiği ve meskeni olan zemin, âsumâna nisbeten maddeten küçüklüğüyle ve hakaretiyle beraber mânen ve sanaten bütün kâinatın kalbi, merkezi, bütün mucizât-ı sanatın meşheri, sergisi ve bütün tecelliyât-ı esmâsının mazharı, nokta-yı mihrâkiyesi ve nihayetsiz faaliyet-i rabbâniyenin mahşeri ve ma'kesi ve hadsiz hallâkiyet-i ilâhiyenin, hususan nebâtât ve hayvanâtın kesretli envâ-ı sağıresinde, cevâdâne îcâdın medarı ve çarşısı ve pek geniş âhîret âlemlerindeki masnûâtın küçük mikyas-ta nümûnegâhı ve mensûcât-ı ebediyenin süratle işleyen tezgâhı ve menâzır-ı sermediyenin süratle değişen taklidgâhı ve besâtin-i dâimenin tohumcuklarını süratle sünbüllenen dar ve muvakkat mezraası ve terbiyegâhı olmuştur.

İşte arzın²(Hâşiye) bu azamet-i mâneviyesinden ve ehemmiyet-i san'aviyesindendir ki; Kur'ân-ı Hakîm, semâvâta nisbeten büyük bir ağacın küçük bir

¹ Bkz.: Nahl sûresi, 16/49-50; Tahrîm sûresi, 66/6.

²(Hâşiye) Evet, küre-i arz, küçüklüğüyle beraber semâvâta karşı gelebilir. Çünkü; nasıl ki "Dâimî bir çeşme, vâridâtsiz büyük bir gölden daha büyük" denilebilir. Hem, bir ölçek ile bir şey ölçerek başka yere nakledilen ve onun elinden geçmiş ve ona girmiş çıkmış bir mahsulâtla, zâhiren binler defa ölçekten büyük ve dağ gibi bir cisimle o ölçek muvâzeneye çıkabilir. Aynen öyle de; küre-i arz, Cenâb-ı Hak onu sanatına bir meşher ve îcâdına bir mahşer ve hikmetine medâr ve kudretine mazhar ve rahmetine mezher ve cennetine mezraa ve hadsiz kâinata ve mahlûkat âlemlerine ölçek ve mazi denizlerine ve gayb âleminde olacak bir çeşme hükmünde îcâd etmiş. Her sene kat kat ve katmerli yüz bin tarzda, masnûâtın dokunmuş gömleklerini değiştirdiği ve çok defa dolup maziye boşaltarak gayb âlemine döktüğü bütün o müteceddid âlemleri ve arzın müteaddit gömleklerini nazara al, yâni bütün mazisini hâzır farz et; sonra yeknesak ve bir derece basit semâvâta karşı muvâzene et. Göreceksin ki arz, ziyâde gelmezse, noksan da kalmaz.

İşte رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ sınırnı anla.

meyvesi hükmünde olan arzı, bütün semâvâta denk tutuyor. Onu bir kefedede, bütün semâvâtı bir kefedede koyuyor. Mükerreren ¹ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ der. Hem arzın şu mezkûr hikmetlerden neşet eden süratli tahavvülü ve devamlı tagayyürü iktizâ eder ki, sekenesi de ona göre mazhar-ı tahavvülât olsun. Hem şu mahdud arz, hadsiz mucizât-ı kudrete mazhar olduğundandır ki, en mühim sekeneri olan ins ve cinnin kuvâlarına, sâir zîhayatlar gibi fitrî bir had ve hulkî bir kayıt konulmadığı için nihayetsiz terakki ve nihayetsiz tedeniye mazhar olmuşlar. Enbiyâdan, evliyâdan tut, tâ nemrudlara, tâ şeytanlara kadar uzun bir meydan-ı imtihanları peydâ olmuştur. Madem öyledir, elbette firavunlaşmış şeytanlar, hadsiz şerâretiyle semâya ve ehline taş atacaklar.

Dördüncü Basamak

Bütün âlemlerin Rabbi ve Müdebbir'i ve Hâlık'ı olan Zât-ı Zülcelâl'in, ahkâmları ayrı ayrı pek çok nâmları ve unvanları ve esmâ-yı hüsnâ'sı vardır. Meselâ: Ashâb-ı Nebî safında küffara karşı muharebe etmek için melâikele-ri göndermesini² iktizâ eden hangi isim ve unvan ise, o isim ve unvan iktizâ eder ki; melâike ile şeyâtîn ortasında muharebe bulunsun ve ahyâr-ı semâviyyîn ve eşrâr-ı arzın mâbeynlerinde mübâreze olsun. Evet, küffârın nüfus ve enfâsları kabza-yı kudretinde olan Kadîr-i Zülcelâl, bir emir ile, bir sayha ile onları mahvetmiyor. Rubûbiyet-i âmme unvanıyla, Hakîm ve Müdebbir ismiyle bir meydan-ı imtihan ve mübâreze açıyor. –Temsilde hatâ olmasın– görüyoruz ki: Nasıl ki bir padişahın daire-i hükûmeti itibarıyla ayrı ayrı pek çok unvanları, isimleri bulunur. Meselâ; daire-i adliye onu “*Hâkim-i Âdil*” nâmıyla yâd eder. Daire-i askeriye onu “*Kumandan-ı Âzam*” nâmıyla bilir. Daire-i meşihât onu “*Halife*” ismiyle zikreder. Daire-i mülkiye onu “*Sultân*” nâmıyla tanır. Mutî ahâli ona “*Merhametkâr Padişah*” derler. Âsi insanlar ona “*Kahhâr Hâkim*” derler. Daha bunlara kıyas et. İşte bazı vakit oluyor ki, bütün ahâli O'nun elinde olan o Padişah-ı Âlî; aciz, zelil bir âsiyi bir emir ile îdam etmiyor. Belki Hâkim-i Âdil ismiyle onu mahkemeye gönderir. Hem muktedir, hem sâdık bir memurunu taltife liyâkatini biliyor. Fakat hususî ilmiyle, hususî telefonuyla onu taltif etmiyor. Belki haşmet-i saltanat ve tedbir-i

¹ “Göklerin ve yerin Rabbi” (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65; ...)

² Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/124, 125; Enfâl sûresi, 8/9, 10, 12. Ayrıca bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 1/379; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/72; İbni Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 2/16.

hükûmet unvanıyla mükâfata istihkakını teşhir etmek için bir meydan-ı müsabaka açar. Vezirine emreder, ahâliyi temâşâyâ davet eder. Bir istikbâl-i siyâsi yaptırır. Muhteşem bir imtihan-ı ulvî neticesinde bir mecma-ı âlide onu taltif eder. Liyâkatini ilân eder. Daha başka cihetleri bunlara kıyas et...

İşte ¹ -وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى- Ezel, Ebed Sultânı'nın pek çok esmâ-yı hüsnâ'sı vardır. Tecelliyât-ı celâliye ve tezahürât-ı cemâliye ile pek çok şuûnâtı ve unvanları vardır. Nur ve zulmet, yaz ve kış, cennet ve cehennem vüçûdunu iktizâ eden isim ve unvan ve şe'ni ise; kanun-u tenâsül, kanun-u müsabaka, kanun-u teavün gibi pek çok umumî kanunlar misillü, kanun-u mübârezenin dahi bir derece tâmimini isterler. Kalb etrafındaki ilhamât ve vesveselerin mübârezelerinden tut, tâ semâ âfâkında melâike ve şeytanların mübârezesine² kadar o kanunun şümûlünü iktizâ eder.

Beşinci Basamak

Madem arzdan semâyâ gidip gelmek var; semâdan arza inip çıkmak oluyor. Ehemmiyetli levâzımat-ı arziye, oradan gönderiliyor. Ve madem ervâh-ı tayyibeler semâyâ gidiyorlar. Elbette ervâh-ı habîse dahi, ahyârı takliden semâvât memleketine gitmeğe teşebbüs edecekler. Çünkü; vücutça letâfet ve hiffetleri var. Hem, şüphesiz tard ve reddedilecekler. Çünkü; mâhiyetçe şerâret ve nuhûsetleri vardır. Hem, bilâ-şek velâ-şüphe, şu muamele-i mühimmenin, şu mübâreze-i mânevîyenin, âlem-i şehâdette bir alâmeti, bir işareti bulunacaktır. Çünkü; saltanat-ı rubûbiyetin hikmeti iktizâ eder ki, zîşuur için, bâhusus en mühim vazifesi müşâhede ve şehâdet ve dellâllik ve nezaret olan insan için, tasarrufât-ı gaybiyenin mühimlerine bir işaret koysun, birer alâmet bıraksın. Nasıl ki, nihayetsiz bahar mucizâtına yağmuru işaret koymuş ve havânık-ı sanatına esbâb-ı zâhiriye alâmet etmiş; tâ âlem-i şehâdet ehlini işhâd etsin. Belki, o acîb temâşâyâ, umum ehl-i semâvât ve sekene-i arzın enzâr-ı dikkatlerini celbetsin. Yâni o koca semâvâtı, etrafında nöbetarlar dizilmiş, burçları tezyin edilmiş bir kale hükmünde, bir şehir sûretinde gösterip haşmet-i rubûbiyetini tefekkür ettirsin. Madem şu mübâreze-i ulviyenin ilânı, hikmeten lâzımdır; elbette ona bir işaret vardır. Hâlbuki hâdisât-ı cevviye ve semâviye içinde şu ilâna münasip hiçbir hâdise görünmüyor. Bundan daha ensebi yoktur. Zira

¹ “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

² Bkz.: Tirmizî, *tefsîru sûre* (2) 36; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/305; İbni Hibbân, *es-Sahih* 3/278; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 8/417.

yüksek kalelerin muhkem burçlarından atılan mancınıklar ve işaret fişeklerine benzeyen şu hâdise-i necmiye, bu recm-i şeytana ne kadar enseb düştüğü bedâhетен anlaşılır. Hâlbuki şu hâdisenin, bu hikmetten ve şu gayeden başka ona münasip bir hikmeti bilinmiyor. Sâir hâdisât öyle değil. Hem şu hikmet, zaman-ı Âdem'den beri meşhurdur ve ehl-i hakikat için meşhûddur.

Altıncı Basamak

Beşer ve cin, nihayetsiz şerre ve cuhûda müstaid olduklarından, nihayetsiz bir temerrüd ve bir tuğyân yaparlar, işte bunun için Kur'ân-ı Hakîm, öyle i'câz-kâr bir belâgatla ve öyle âlî ve bâhir üslûplarla ve öyle gâlî ve zâhir temsiller ve mesellerle ins ve cinni isyandan ve tuğyândan zecreder ki, kâinatı titretir.

Meselâ: “*Ey ins ve cin! Emirlerime itaat etmezseniz, haydi hudûd-u mülkûmden elinizden gelirse çıkınız!*” meseline işaret eden

يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَفْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ۖ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۖ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ¹

âyetindeki azametli inzâra ve dehşetli tehdide, şiddetli zecre dikkat et. Nasıl ins ve cinnin gayet mağrurâne temerrüdlerini, gayet mucizâne bir belâgatla kırar, aczlerini ilân eder. Saltanat-ı rubûbiyetin genişliği ve azameti nisbetinde ne kadar âciz ve biçâre olduklarını gösterir. Güya şu âyetle, hem وجعلناهما² âyetiyle böyle diyor ki:

“*Ey hakareti içinde mağrur ve mütemerrit.. ey zaaf ve fakrı içinde serkeş ve muannit olan cin ve ins! Nasıl cesâret edersiniz ki; isyanınızla öyle bir Sultan-ı Zîşân'ın evâmirine karşı geliyorsunuz ki; yıldızlar, aylar, güneşler, emirber neferleri gibi emirlerine itaat ederler. Hem tuğyânınızla öyle bir Hâkim-i Zülcelâl'e karşı mübâreze ediyorsunuz ki, öyle azametli mutî askerleri var; faraza şeytanlarınız dayanabilseler, onla-*

¹ “Ey cin ve ins topluluğu! Yapabilirsiniz haydi göklerin ve yerin hudûdundan geçin bakalım! Ama geçemezsiniz, ancak üstün bir güç, kuvvetli bir delil ve ilimle geçebilirsiniz. O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz? Üzerinize ateşler, duman alevleri gönderilir de artık kendinizi savunamazsınız.” (Rahman sûresi, 55/33-35)

² “(Gerçek şu ki, yere en yakın olan göğü lambalarla donattık) ve onlardan bir kısmını şeytanlara atılan memiler yaptık.” (Mülk sûresi, 67/5)

rı dağ gibi güllerle recmedebilirler. Hem küfrânınızla öyle bir Mâlik-i Zülcelâl'in memleketinde isyan ediyorsunuz ki, ibâdından ve cünûdundan öyleleri var ki; değil sizin gibi küçücük âciz mahlûkları, belki farz-ı muhâl olarak dağ ve arz büyüklüğünde birer adûv-i kâfir olsaydınız arz ve dağ büyüklüğünde yıldızları, ateşli demirleri, şuvâzlı nühâsları size atabilirler, sizi dağıtırlar. Hem öyle bir kanunu kırıyorsunuz ki; o kanun ile öyleler bağlıdır; eğer lüzum olsa arzınızı yüzünüze çarpar. Güller gibi küreniz misillü yıldızları üstünüze yağdırabilirler!"

Evet, Kur'ân'da bazı mühim tahşidat vardır ki; düşmanların kuvvetli olduğundan ileri gelmiyor. Belki haşmetin izhari ve düşman şenâatinin teşhiri gibi sebeplerden ileri geliyor. Hem bazen kemâl-i intizamı ve nihayet adli ve gayet ilmi ve kuvvet-i hikmeti göstermek için, en büyük ve kuvvetli esbâbı, en küçük ve zaif bir şeye karşı tahşid eder ve üstünde tutar, düşürmez, tecavüz ettirmez. Meselâ; şu âyete bak:

وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ¹

Ne kadar Nebî hakkına hürmet ve ne kadar ezvâcın hukukuna merhamet var. Şu mühim tahşidat, yalnız hürmet-i Nebî'nin azametini ve iki zaîfenin şekvâlarının ehemmiyetini ve haklarının riayetini rahîmâne ifâde etmek içindir.

Yedinci Basamak

Melekler ve semekler gibi, yıldızların dahi gayet muhtelif efrâdları vardır. Bir kısmı nihayet küçük, bir kısmı gayet büyüktür. Hattâ gökyüzünde her parlayana yıldız denilir. İşte bu yıldız cinsinden bir nev'i de nâzenîn semâ yüzünün murassa zinetleri ve o ağacın münevver meyveleri ve o denizin müsebbih balıkları hükmünde, Fâtır-ı Zülcelâl, Sâni-i Zülcemâl onları yaratmış ve meleklerine mesîreler, binekler, menziller yapmıştır. Ve yıldızların küçük bir nev'ini de, şeyâfînin recmine âlet etmiş, işte bu recm-i şeyâfîn için atılan şahabların uç mânâsı olabilir:

Birincisi: Kanun-u mübâreze, en geniş dairede dahi cereyan ettiğine remiz ve âlâmettir.

¹ "Yok eğer hislerinize mağlub olup Peygambere karşı birbirinize arka çıkarsanız bilin ki Allah da O'nun yardımcısıdır. Cebrâil de, salih müminler ve melekler de ayrıca onun yardımcılarıdır." (Tahrîm sûresi, 66/4)

İkincisi: Semâvâtta hüşyâr nöbetarlar, mutî sekenerler var. arzlı şerirlerin ihtilâtından ve istimâlarından hoşlanmayan cünûdullah bulunduğuna ilân ve işarettir.

Üçüncüsü: Müzahrafât-ı arziyenin mümessilât-ı habîseleri olan casus şeytanları, temiz ve temizlerin meskeni olan semâyı telvis etmemek ve nüfûs-u habîse hesabına tecessüs ettirmemek için, edepsiz casusları korkutmak için atılan mancınıklar ve işaret fişekleri misüllü, o şeytanları ebvâb-ı semâdan o şahablarla red ve tarddır.¹

İşte, yıldız böceği hükmünde olan kafa fenerine îtimad eden ve Kur'ân güneşinden gözünü yuman kozmoğrafyacı efendi! Şu yedi basamaklarda işaret edilen hakikatlere birden bak. Gözünü aç, kafa fenerini bırak, gündüz gibi i'câz ışığı içinde şu âyetin mânâsını gör!.. O âyetin semâsından bir hakikat yıldızı al, senin başındaki şeytana at, kendi şeytanını recmet!..

Biz dahi etmeliyiz ve ² رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ beraber demeliyiz.

فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ وَالْحِكْمَةُ الْقَاطِعَةُ³

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ⁴

¹ Bkz.: Hicr sûresi, 15/16-18; Sâffât sûresi, 37/6-10; Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, 11, *tefsîru sûre (15)* 1, (34) 1; *tevhid* 32; Müslim, *selâm* 122, 123, 124.

² “Yâ Rabbi, şeytanların vesveselerinden Sana sığınırım!” (Mü'minûn sûresi, 23/97)

³ Tam ve kesin delil.. ve her şeyde açık ve kat'i şekilde hikmet eserleri görünen hikmet Allah'ındır.

⁴ “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

On Beşinci Söz'ün Zeyli

(Yirmi Altıncı Mektub'un Birinci Mebhası)

بِسْمِهِ سُبْحَانَهُ¹ ، وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسْحِبُهُ بِحَمْدِهِ²

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَأَمَّا يَنْزَعَتَكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ³

Hüccetü'l-Kur'ân ale'ş-Şeytan ve Hizbihî

İblisi ilzam, şeytanı ifham, ehl-i tuğyanı iskat eden Birinci Mebhas; bitarafâne muhakeme içinde şeytanın müthiş bir desisesini kat'î bir surette reddeden bir vâkiadır. O vâkianın mücmel bir kısmını on sene evvel Lemeât'ta yazmıştım, şöyle ki:

Bu risalenin telifinden on bir sene evvel Ramazan-ı Şerif'te İstanbul'da, Bayezid Câmi-i Şerifi'nde hâfızları dinliyordum. Birden şahsını görmedim, fakat mânevî bir ses işittim gibi bana geldi. Zihnimi kendine çevirdi. Hayalen dinledim. Baktım ki, *bana der*:

– “Sen, Kur'ân'ı pek âlî, çok parlak görüyorsun. Bitarafâne muhakeme et, öyle bak. Yani bir beşer kelâmı farzet, bak. Acaba o meziyetleri, o zînetleri görecek misin?”

Hakikaten ben de ona aldandım. Beşer kelâmı farzedip, öyle baktım. Gördüm ki, nasıl Bayezid'in elektrik düğmesi çevrilip söndürülünce ortalık karanlığa düşer. Öyle de o farz ile Kur'ân'ın parlak ışıkları gizlenmeye başladı. O vakit anladım ki, benim ile konuşan şeytandır. Beni vartaya yuvarlandırıyor. Kur'ân'dan istimdat ettim. Birden bir nur kalbime geldi. Müdafaaya kat'î bir kuvvet verdi. O vakit şöylece şeytana karşı münâzara başladı. *Dedim*:

¹ Her türlü noksan sıfatlardan uzak olan Allah'ın adıyla.

² “Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (İsrâ sûresi, 17/44)

³ “Eğer şeytandan gelen bir vesvese seni dürtirse hemen Allah'a sığın! Çünkü O, her şeyi işitir, her şeyi mükemmel tarzda bilir.” (A'râf sûresi, 7/200; Fussilet sûresi, 41/36).

– “Ey şeytan! Bîtarafâne muhakeme, iki taraf ortasında bir vaziyettir. Hâlbuki hem senin, hem insandaki senin şâkirtlerinin dediği bîtarafâne muhakeme ise, taraf-ı muhalifi iltizamdır. Bîtaraflık değildir, muvakkaten bir din-sizliktir. Çünkü Kur’ân’a kelâm-ı beşer diye bakmak ve öyle muhakeme etmek, şikk-ı muhalifi esas tutmaktır. Bâtılı iltizamdır, bîtarafâne değildir. Belki, bâtıla tarafgirliktir.”

Şeytan dedi ki:

– “Öyle ise ne Allah’ın kelâmı, ne de beşer kelâmı deme. Ortada farzet, bak.”

Ben dedim:

– “O da olamaz. Çünkü münâzaun fih bir mal bulunsa, eğer iki müddeî birbirine yakın ise ve kurbiyet-i mekân varsa; o vakit o mal, ikisinden başka birinin elinde veya ikisinin elleri yetişecek bir surette bir yere bırakılacak. Hangisi isbat etse o alır. Eğer o iki müddeî birbirinden gayet uzak; biri maşrıkta, biri mağripde ise o vakit kaideten sahibü’l-yed kim ise onun elinde bırakılacaktır. Çünkü ortada bırakmak kabil değildir.¹

İşte Kur’ân, kıymettar bir maldır. Beşer kelâmı, Cenâb-ı Hakk’ın kelâmından ne kadar uzaksa; o iki taraf o kadar, belki hadsiz birbirinden uzaktır. İşte, serâdan Süreyya’ya kadar birbirinden uzak o iki taraf ortasında bırakmak mümkün değildir. Hem ortası yoktur. Çünkü vücûd ve adem gibi ve nakızeyn gibi iki zıttırlar. Ortası olamaz. Öyle ise Kur’ân için sahibü’l-yed, taraf-ı ilâhîdir. Öyle ise O’nun elinde kabul edilip, öylece delâil-i isbata bakılacak. Eğer öteki taraf onun kelâmullah olduğuna dair bütün burhanları birer birer çürütse, elini ona uzatabilir. Yoksa uzatamaz. *Heyhat! Binler berâhin-i kat’iyenin mihlalarıyla Arş-ı Âzam’a çakılan bu muazzam pırlantayı, hangi el bütün o mihlaları söküüp, o direkleri kesip onu düşürebilir?*

İşte ey şeytan! Senin rağmına ehl-i hak ve insaf bu suretteki hakikatli muhakeme ile muhakeme ederler. Hatta en küçük bir delilde dahi Kur’ân’a karşı imanlarını ziyadeleştirirler.² Senin ve şâkirtlerinin gösterdiği yol ise, –bir ke-re– beşer kelâmı farzedilse, yani Arş’a bağlanan o muazzam pırlanta yere atılsa, bütün mihlaların kuvvetinde ve çok burhanların metânetinde birtek burhan lâzım ki, onu yerden kaldırıp arş-ı mânevîye çaksın. Tâ küfrün zulümâtından kurtulup, imanın envârına erişsin. Hâlbuki buna muvaffak olmak pek güçtür.

¹ Bkz.: es-Serahsî, *el-Mebsût* 11/8; el-Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’* 6/202; el-Merğîmânî, *el-Hidâye* 2/177.

² Bkz.: Enfâl sûresi, 8/2; Tevbe sûresi, 9/124.

Onun için senin desisen ile şu zamanda, bîtarafâne muhakeme sureti altında çokları imanını kaybediyorlar.”

Şeytan döndü ve dedi:

- “Kur’ân beşer kelâmına benziyor, onların muhâveresi tarzındadır. Demek, beşer kelâmıdır. Eğer Allah’ın kelâmı olsa, O’na yakışacak, her cihetçe hârikulâde bir tarzı olacaktı. O’nun sanatı nasıl beşer sanatına benzemiyor, kelâmı da benzememeli?”

Cevaben dedim:

– “Nasıl ki Peygamberimiz (*aleyhissalâtü vesselâm*), mucizâtından ve hasâisinden başka, ef’âl ve ahvâl ve etvârında beşeriyette kalıp, beşer gibi âdet-i ilâhiyeye ve evâmîr-i tekviniyesine münkad ve muftî olmuş. O da soğuk çeker, elem çeker ve hâkezâ... Her bir ahvâl ve etvârında hârikulâde bir vaziyet verilmiş. Tâ ki ümmetine ef’âliyle imam olsun, etvârıyla rehber olsun, umum harekâtıyla ders versin. Eğer her etvârında hârikulâde olsa idi, bizzât her cihetçe imam olamazdı. Herkese mürşid-i mutlak olamazdı. Bütün ahvâliyle “rahmeten li’l-âlemîn”¹ olamazdı.

Aynen öyle de Kur’ân-ı Hakîm, ehl-i şuura imamdır. cin ve inse mürşiddir. ehl-i kemâle rehberdir. ehl-i hakikate muallimdir.² Öyle ise beşerin muhaverâtı ve üslûbu tarzında olmak, zarurî ve kat’idir. Çünkü cin ve ins; münâcâtını ondan alıyor. duasını ondan öğreniyor. mesâilini onun lisanıyla zikrediyor. edeb-i muâşeretini ondan taallüm ediyor ve hâkezâ.. herkes onu merci yapıyor...

Öyle ise, eğer Hazreti Mûsâ’nın (*aleyhisselâm*) Tûr-u Sîna’da işittiği kelâmulah³ tarzında olsa idi; beşer bunu dinlemekte, işitmekte tahammül edemezdi ve merci edemezdi. Hazreti Mûsâ gibi bir ulû’l-azm, ancak birkaç kelâmı işitmeye tahammül etmiştir. Mûsâ (*aleyhisselâm*) demiş: **أَهْكَذَا كَلَامُكَ؟**

[Cevap olarak Allah Teâlâ şöyle buyurmuş]: **لِي قُوَّةٌ جَمِيعِ الْأَنْسَةِ**⁴

¹ Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/107.

² Bkz.: Dârimî, *mukaddime* 57; el-Beyhakî, *Şuabü’l-îmân* 2/398.

³ Hazreti Musa’nın (*aleyhisselâm*) Cenâb-ı Hak’la Tûr-u Sîna’da konuşmasıyla alakalı âyetler için bkz.: Nisâ sûresi, 4/164; A’râf sûresi, 7/143.

⁴ “Musa (*aleyhisselâm*): ‘Senin konuşman böyle midir?’ diye sorunca, Cenâb-ı Hak: ‘Bütün lisanların kuvveti benimdir.’ buyurdu.” (Bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *er-Reddü ale’z-Zenâdika ve’l-Cehmiyye* s.36; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-euliyâ* 6/210; et-Taberî, *Câmiu’l-beyân* 6/30).

Şeytan döndü, *yine dedi ki*: “Kur’ân’ın mesâili gibi çok zâtlar, o çeşit mesâili din nâmına söylüyorlar. Onun için bir beşer, din nâmına böyle bir şey yapmak mümkün değil mi?”

Cevaben —Kur’ân’ın nuruyla— dedim ki:

Evvelâ: Dindar bir adam, din muhabbeti için “Hak böyledir, hakikat budur, Allah’ın emri böyledir.” der. Yoksa, Allah’ı kendi keyfine konuşurmaz. Hadsiz derecede haddinden tecavüz edip, Allah’ın taklidini yapıp, onun yerinde konuşmaz. ¹ *فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ*. düsturundan titrer.

Ve **sâniyen**: Bir beşer kendi başına böyle yapması ve muvaffak olması hiçbir cihetle mümkün değildir. Belki, yüz derece muhâldir. Çünkü birbirine yakın zâtlar birbirini taklit edebilirler. Bir cinsten olanlar, birbirinin suretine girebilirler. Mertebece birbirine yakın olanlar, birbirinin makamlarını taklit edebilirler. Muvakkaten insanları iğfal ederler. Fakat dâimî iğfal edemezler. Çünkü ehl-i dikkat nazarında –alâküllihâl– etvâr ve ahvâli içindeki tasannuâtlar ve tekellüfâtlar sahtekârlığını gösterecek, hilesi devam etmeyecek. Eğer sahtekârlıkla taklide çalışsan, ötekenden gayet uzaksa; meselâ âdi bir adam, İbni Sina gibi bir dâhiyi ilimde taklit etmek istese.. ve bir çoban bir padişahın vaziyetini takınsa elbette hiç kimseyi aldatamayacak, belki kendi maskara olacak. Her bir hâli bağırarak ki: “Bu sahtekârdır!..”

İşte –hâşâ, yüz bin defa hâşâ– Kur’ân, beşer kelâmı farzedildiği vakit; nasıl ki bir yıldız böceği, bin sene tekellüfsüz hakikî bir yıldız olarak rasat ehline görünsün? Hem bir sinek, bir sene tamamen tavus suretini tasannûsuz, temâşâ ehline göstersiz? Hem sahtekâr, âmî bir nefer; namdar, âli bir müşîrin tavırını takınsın, makamında otursun, çok zaman öyle kalsın, hilesini ihsas etmesin? Hem müfteri, yalancı itikatsız bir adam; müddet-i ömründe daima en sâdik, en emin, en mûtekid bir zâtın keyfiyetini ve vaziyetini, en müdakkik nazarlara karşı telâşsız göstersiz, dâhilerin nazarında tasannûu saklansın?..

Bu ise yüz derece muhâldir. Ona hiçbir ziakıl mümkün diyemez. Öyle de farzetmek, bedihî bir muhâli vâki farzetmek gibi bir hezeyandır.

Aynen öyle de Kur’ân’ı kelâm-ı beşer farzetmek, lâzım gelir ki; Âlem-i İslâm’ın semâsında bilmüşâhede pek parlak ve daima envâr-ı hakâiki neşreden bir yıldız-ı hakikat, belki bir şems-i kemâlât telâkki edilen “Kitab-ı Mübin”in mahiyeti, –hâşâ sümme hâşâ– bir yıldız böceği hükmünde tasan-

¹ “Uydurduğu yalanı Allah’a mâl eden kimseden daha zâlim biri olabilir mi?” (Zümer sûresi, 39/32).

nûcu bir beşerin hurâfâtlı bir düzmesi olsun.. ve en yakınında olanlar ve dikkatle ona bakanlar farkında bulunmasın ve onu daima âlî ve menba-ı hakâik bir yıldız bilsin. Bu ise yüz derece muhâl olmakla beraber, sen ey şeytan; yüz derece şeytanetinde ileri gitsen, buna imkân verdiremezsin! Bozulmamış hiçbir akli kandıramazsın! Yalnız, mânen pek uzaktan baktırmakla aldatıyorsun. Yıldızı, yıldız böceği gibi küçük gösteriyorsun.

Sâlisen: Hem Kur'ân'ı beşer kelâmı farzetmek, lâzım gelir ki; âsârıyla, te-siratıyla, netâiciyle âlem-i insaniyetin bilmüşâhede en ruhlu ve hayat-feşan, en hakikatli ve saadet-resan, en cemiyetli ve mu'cizbeyan, âlî meziyetleriyle yaldızlı bir Furkan'ın gizli hakikati; –hâşâ– muâvenetsiz, ilimsiz birtek insanın fikrinin tasniâtı olsun.. ve yakınında onu temâşâ eden ve merakla dikkat eden büyük zekâlar, ulvî dehaler onda hiçbir zaman, hiçbir cihetle sahtekârlık ve tasannû eseri görmesin.. daima ciddiyeti, samimiyeti, ihlâsı bulsun! Bu ise, yüz derece muhâl olmakla beraber; bütün ahvâliyle, akvâliyle, harekâtıyla bütün hayatında emaneti, imanı, emniyeti, ihlâsı, ciddiyeti, istikâmeti gösteren ve ders veren ve siddîkinleri yetiştiren en yüksek, en parlak, en âlî haslet telâkki edilen ve kabul edilen bir Zât'ı; en emniyetsiz, en ihlâssız, en itikatsız farzetmekle muzaaf bir muhâli vâki görmek gibi, şeytanı dahi utandıracak bir hezeyan-ı küfridir!..

Çünkü şu meselenin ortası yoktur. Zira farz-ı muhâl olarak Kur'ân kelâmul-hal olmazsa, Arş'tan ferşe düşer gibi sukut eder, ortada kalmaz. Mecma-ı hakâik iken, menba-ı hurâfât olur. Ve o harika fermanı gösteren Zât, –hâşâ, sümme hâşâ– eğer Resûlullah olmazsa, âlâ-yı illiyîyinden esfel-i safilîne sukut etmek ve menba-ı kemâlât derecesinden maden-i desâis makamına düşmek lâzım gelir, ortada kalamaz. Zira Allah nâmına iftira eden, yalan söyleyen en ednâ bir dereceye düşer. Bir sineği, dâimî bir surette tavus görmek.. ve tavusun büyük evsafını onda her vakit müşâhede etmek ne kadar muhâl ise, şu mesele de öyle muhâldir. Fitraten akılsız, sarhoş bir divane lâzım ki, buna ihtimal versin!..

Râbian: Hem Kur'ân'ı kelâm-ı beşer farzetmek, lâzım gelir ki; benîâdem-in en büyük ve muhteşem ordusu olan Ümmet-i Muhammediye'nin (*aley-hissalâtü vesselâm*) mukaddes bir kumandanı olan Kur'ân, bilmüşâhede kuvvetli kanunlarıyla, esaslı düsturlarıyla, nafiz emirleriyle o pek büyük orduyu, iki cihanı fethedecek bir derecede bir intizam verdiği ve bir inzibat altına aldığı ve maddî-mânevî techiz ettiği.. ve umum o efradın derecâtına göre akıllarını tâlim ve kalblerini terbiye ve ruhlarını teshir ve vicdanlarını tathir ve âzâ ve cevârihlerini istimâl ve istihdam ettiği hâlde –hâşâ, yüz bin defa hâşâ– kuvvet-

siz, kıymetsiz, asılsız bir düzme farzedip yüz derece muhâli kabul etmek lâzım gelmekle beraber; müddet-i hayatında ciddî harekâtıyla Hakk'ın kanunlarını benîâdeme ders veren.. ve samimî ef'âliyle hakikatın düsturlarını beşere tâlim eden.. ve hâlis ve mâkul akvâliyle istikâmetin ve saadetin usûllerini gösteren ve tesis eden.. ve bütün tarihçe-i hayatının şehâdetiyle Allah'ın azabından çok havf eden¹ ve herkesten ziyade Allah'ı bilen ve bildiren..² ve nev-i beşerin beşten birisine ve küre-i arzın yarısına bin üç yüz elli sene kemâl-i haşmet ile kumandanlık eden ve cihanı velveleye veren.. ve şöhet-şiâr şuûnâtıyla nev-i beşerin, belki kâinatın elhak medar-ı fahri olan bir Zât'ı; -hâşâ, yüz bin defa hâşâ- Allah'tan korkmaz ve bilmez ve yalandan çekinmez, haysiyetini tanımaz farzetmekle yüz derece muhâli birden irtikâp etmek lâzım gelir!..

Çünkü şu meselenin ortası yoktur. Zira farz-ı muhâl olarak Kur'ân, kelâ-mullah olmazsa; Arş'tan düşse, ortada kalmaz. Belki yerde, yalancı birinin malı olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bu ise ey şeytan, yüz derece sen katmerli bir şeytan olsan, bozulmamış hiçbir akli kandıramazsın ve çürümemiş hiçbir kalbi ikna edemezsin!..”

Şeytan döndü, dedi: “Nasıl kandıramam? Ekser insanlara ve insanın meşhur âkillerine Kur'ân'ı ve Muhammed'i inkâr ettirdim ve kandırdım.”

Elcevap:

Evvelâ: Gayet uzak mesafeden bakılsa en büyük şey, en küçük şey gibi görünebilir.. bir yıldız, bir mum kadardır, denilebilir.

Sâniyen: Hem tebeî ve sathî bir nazarla bakılsa gayet muhâl bir şey, mümkün görünebilir. Bir zaman bir ihtiyar adam, Ramazan hilâlini görmek için semâya bakmış. Gözüne bir beyaz kıl inmiş. O kılı ay zannetmiş. Ayı gördüm demiş. İşte muhâldir ki; hilâl, o beyaz kıl olsun. Fakat kasden ve bizzât aya baktığı ve saçı tebeî ve dolayısıyla ve ikinci derecede görüldüğü için o muhâli mümkün telâkki etmiş.

Sâlisen: Hem kabul etmemek başkadır, inkâr etmek başkadır. Adem-i kabul bir lâkaytlıktır, bir göz kapamaktır ve cahilâne bir hükümsüzlüktür. Bu surette çok muhâl şeyler, onun içinde gizlenebilir. Onun akli onlarla uğraşmaz. Amma inkâr ise; o adem-i kabul değil, belki o kabul-ü ademdir, bir hükümdür. Onun akli hareket etmeye mecburdur. O hâlde senin gibi bir şeytan

¹ Bkz.: Buhârî, *nikâh* 1; İbni Hibbân, *es-Sahîh* 2/20; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 9/25.

² Bkz.: Buhârî, *îmân* 13, *edeb* 72; Müslim, *sıyâm* 79, *fezâil* 127, 128.

onun aklını elinden alır, sonra inkârı ona yutturur.¹ Hem ey şeytan! Bâtılı hak ve muhâli mümkün gösteren gaflet ve dalâlet ve safсата ve inat ve mağlata ve mükâbere ve iğfal ve görenek gibi şeytanî desiselerle çok muhâlâtı intâc eden küfür ve inkârı, o bedbaht insan suretindeki hayvanlara yutturmuşsun!..

Râbian: Hem Kur'ân'ı kelâm-ı beşer farzetmek, lâzım gelir ki; âlem-i insaniyetin semâsında yıldızlar gibi parlayan asfiyalara, siddikînlere, aktâblara bilmüşâhede rehberlik eden.. ve bilbedâhe, mütemâdiyen hak ve hakkaniyeti, sıdk ve sadâkati, emn ve emaneti umum tabakât-ı ehl-i kemâle tâlim eden.. ve erkân-ı imaniyenin hakâikiyle ve erkân-ı İslâmiye'nin desâtiriyle iki cihanın saadetini temin eden.. ve bu icraatının şehâdetiyle bizzarure hâlis hak ve sâfi hakikat ve gayet doğru ve pek ciddî olmak lâzım gelen bir kitabı, kendi evsafının ve tesiratının ve envârının zıddıyla muttasıf tasavvur edip, -hâşâ, hâşâ-tasniât ve iftiralarının mecmuası nazarıyla bakmak, sofestâileri ve şeytanları dahi utandıracak ve titretecek şenî bir hezeyan-ı küfrî olmakla beraber; izhar ettiği din ve şeriat-ı İslâmiye'nin şehâdetiyle.. ve müddet-i hayatında gösterdiği -bilittifak- fevkalâde takvasının ve hâlis ve safi ubûdiyetinin delâletiyle.. ve -bilittifak- kendinde görünen ahlâk-ı hasenesinin iktizasıyla..² ve yetiştirdiği bütün ehl-i hakikatin ve sahib-i kemâlâtın tasdikiyle en mûtekid, en metin, en emin, en sâdik bir Zât'ı, -hâşâ, sümme hâşâ, yüz bin kere hâşâ- itikatsız, en emniyetsiz, Allah'tan korkmaz, yalandan çekinmez bir vaziyette farzedip, muhâlâtın en çirkin ve menfur bir suretini ve dalâletin en zulümlü ve zulümât-lı bir tarzını irtikâp etmek lâzım gelir.

Elhâsil: On Dokuzuncu Mektub'un On Sekizinci İşareti'nde denildiği gibi, nasıl kulaklı âmî tabakası i'câz-ı Kur'ân fehminde demiş: Kur'ân, bütün dinlediğim ve dünyada mevcut kitaplara kıyas edilse, hiçbirisine benzemiyor ve onların derecesinde değildir. Öyle ise, ya Kur'ân umurunun altındadır ve ya umurunun fevkinde bir derecesi vardır. Umurun altındaki şık ise -muhâl olmakla beraber- hiçbir düşman, hatta şeytan dahi diyemez ve kabul etmez. Öyle ise Kur'ân, umum kitapların fevkindedir. Öyle ise mucizedir.

Aynen öyle de, biz de ilm-i usûl ve fenn-i mantıkça sebr ve taksim denilen en kat'î hüccetle³ deriz: Ey şeytan ve ey şeytanın şâkirtleri! Kur'ân, ya Arş-ı Âzam'dan ve ism-i âzamdan gelmiş bir kelâmulahtır.. veyahut -hâşâ sümme

¹ Bkz.: Haşir sûresi, 59/16.

² Bkz.: Kalem sûresi, 68/4; Müslim, *müşâfirîn* 139; Ebû Dâvûd, *tatavvu'* 26.

³ Bkz.: el-Cüveynî, *el-Burhân* 2/534, 535; er-Râzî, *el-Mahsûl* 5/299.

hâşâ, yüz bin kere hâşâ– yerde, Allah’tan korkmaz ve Allah’ı bilmez, itikatsız bir beşerin düzmesidir. Bu ise ey şeytan, sâbık hüccetlere karşı bunu sen diyemezsin ve diyemezdin ve diyemeyeceksin. Öyle ise bizzarure ve bilâ-şüphe Kur’ân, Hâlik-ı kâinatın kelâmıdır. Çünkü ortası yoktur ve muhâldir ve olmaz. Nasıl ki kat’î bir surette isbat ettik. Sen de gördün ve dinledin.

Hem Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*), ya Resûlullah’tır ve bütün resûllerin ekmeli ve bütün mahlûkatın efdalidir.. veyahut –hâşâ, yüz bin defa hâşâ– Allah’a iftira ettiği ve Allah’ı bilmediği ve azabına inanmadığı için itikatsız, esfel-i safilîne sukut etmiş bir beşer farzetmek¹(Hâşiye) lâzım gelir. Bu ise ey iblis, ne sen ve ne de güvendiğin Avrupa feylesofları ve Asya münafıkları bunu diyemezsiniz ve diyememişsiniz ve diyemeyeceksiniz ve dememişsiniz ve demeyeceksiniz. Çünkü bu şıkkı dinleyecek ve kabul edecek dünyada yoktur. Onun içindir ki, güvendiğin o feylesofların en müfsidler ve o münafıklarının en vicdansızları dahi diyorlar ki: “Muhammed-i Arabî (*aleyhissalâtü vesselâm*) çok akıllı idi ve çok güzel ahlâklı idi.” Madem şu mesele iki şıkkı münhasırdır ve madem ikinci şık muhâldir ve hiçbir kimse buna sahip çıkmıyor ve madem kat’î hüccetlerle isbat ettik ki, ortası yoktur. Elbette ve bizzarure –senin ve hizbü’ş-şeytanın rağmına olarak– bilbedâhe ve bihakkalyakîn, Muhammed-i Arabî (*aleyhissalâtü vesselâm*) Resûlullah’tır ve bütün Resûllerin ekmelidir, bütün mahlûkatın efdalidir.”

عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ بِعَدَدِ الْمَلَكِ وَالْإِنْسِ وَالْجَانِّ.²

¹(Hâşiye) Kur’ân-ı Hakîm, kâfirlerin küfriyatlarını ve galiz tâbiratlarını ibtal etmek için zikrettiğine istinaden; ehl-i dalâletin fikr-i küfrîlerinin bütün bütün muhâliyetini ve bütün bütün çürüklüğünü göstermek için şu tâbiratı, farz-ı muhâl suretinde titreyerek kullanmaya mecbur oldum.

² Meleklerin, insanların ve cinlerin sayısınca O’na salât ve selâm olsun.

Şeytanın İkinci, Küçük Bir İtirazı

Sûre-i 1 ﴿ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ﴾'i okurken,

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ * وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ
مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ * وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمُ الْوَعِيدِ * وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ
مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ * لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ
الْيَوْمَ حَدِيدٌ * وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ * أَلْقَيْتَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عِنْدِي²

Şu âyetleri okurken şeytan *dedi ki*:

- “Kur’ân’ın en mühim fesâhatini, siz onun selâsetinde ve vuzuhunda buluyorsunuz. Hâlbuki şu âyette nereden nereye atlıyor! Sekerattan, tâ kıyâmete atlıyor. Nefh-i surdan, muhasebenin hitâmına intikal ediyor ve ondan cehenneme idhali zikrediyor. Bu acib atlamaklar içinde hangi selâset kalır? Kur’ân’ın ekser yerlerinde böyle birbirinden uzak meseleleri birleştiriyor. Böyle münasebetsiz vaziyetle selâset, fesâhat nerede kalır?”

Elcevap:

- “Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyân’ın esas-ı i’câzının en mühimlerinden, belâgatından sonra îcazıdır. Îcaz, i’câz-ı Kur’ân’ın en metin ve en mühim bir esasıdır. Kur’ân-ı Hakîm’de şu mucizâne îcaz o kadar çoktur ve o kadar güzeldir ki; ehl-i tetkik, karşısında hayrettedirler.

¹ “Kâf. Şanlı şerefli Kur’ân hakkı için.” (Kaf sûresi, 50/1).

² “Ağızdan çıkan bir tek söz olmaz ki yanında, bu iş için hazırlanmış gözcü olmasın, onun söylediğini ve yaptığını kaydetmiş olmasın. Vakti geldiğinde ölüm sekeratı başlayınca, can çektiği sırada insana ‘İşte!’ denir, ‘senin en çok nefret edip kaçtığın şey!’ Sûra üfürülür kalk borusu çalar. İşte bu da tehdit edilen azabın günüdür. O gün herkes beraberinde bir muhafız, bir de şahit olarak Yüce Divana gelir. Allah ona buyurur: ‘Sen bundan gaflet içindeydin. İşte gözünün önünden perdeyi kaldırdık, şimdi artık gözün pek keskindir!’ Yanındaki arkadaşı ‘İşte!’ der, ‘onun defteri! Her ne yapmışsa, burada yazılı!’ Allah muhafızla şahide veya cehennem görevlisi iki meleğe: ‘Atın!’ buyuracak, ‘atın cehenneme her nankör, inatçı kâfiri.’ (Kaf sûresi, 50/18-24)

♦ Meselâ:

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَفْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى
الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ¹

Kısa, birkaç cümleyle tufan hâdisi-i azîmesini netâiciyle öyle îcâz-kârâne ve mucizâne beyan ediyor ki; çok ehl-i belâgatı, belâgatına secde ettirmiş.²

♦ Hem meselâ:

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوِيهَا * إِذِ انبَعَثَ أَشْقِيهَا * فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيِيهَا *
فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذُنُوبِهِمْ فَسَوَّيْهَا * وَلَا يَخَافُ عُقْبِيهَا³

İşte Kavm-i Semûd'un acîb ve mühim hâdisâtını ve netâicini ve sû-i âkıbetlerini böyle kısa, birkaç cümle ile îcâz içinde bir i'câz ile selâsetli ve vuzuhlu ve fehmi ihlâl etmez bir tarzda beyan ediyor.

♦ Hem meselâ:

وَذَا التُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ
أَنْ لَّا إِلَهَ إِلَّا أَنَا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ⁴

İşte ⁵ cümlesinden ⁶ cümlesine kadar çok cümleler matvîdir, o mezkûr olmayan cümleler fehmi ihlâl etmiyor, selâsete zarar vermiyor. Hazreti Yunus'un (*aleyhisselâm*) kıssasından mühim esasları zikreder, mütebâkisini akla havale eder.

¹ “(Kâfirler boğulduktan sonra yerle göğe:) ‘Ey yeryüzü! Vazifeni bitti; suyunu yut. Ey semâ! İhtiyaç kalmadı; yağmurunu kes’ diye emir buyuruldu. Su çekildi, iş bitirildi ve gemi Cudi üzerinde yerleşti ve ‘Kahrolsun o zâlimler!’ denildi.” (Hûd sûresi, 11/44).

² Bkz.: es-Suyûtî, *el-İtkân* 2/149; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 14/86.

³ “Azgınlığı yüzünden Semûd halkı Resûllerinin bildirdiği gerçekleri yalan saydı. Bir ara onların en azılı olanları öne atıldığında, bu yalanlamaları iyice şiddetlendi. Peygamberleri ise kendilerine: ‘Mucizevî olarak verilen Allah’ın devesini ve onun su içme sırasını gözetin, ona dokunmayın!’ dedi. Fakat onlar o Peygamberi yalancı sayıp deveyi kestiler. Allah da böylesi suç ve isyanları sebebiyle azap indirdi, onları yerle bir etti. Bunun sonucundan da asla endişe etmedi.” (Şems sûresi, 91/11-15).

⁴ “Önderler içinde Zünnûn’u da an. O, (inkârda direten ve uyarılardan hiç etkilenmeyen halkına) kızarak onları terk etmişti. Bizim hiçbir zaman sıkıştırmayacağımıza inanıyordu. Sonra, (düşüğü balığın karnının, gecenin ve denizin, bir de bulunduğu halin) karanlıkları içinde, “Sen’den başka ilâh yoktur. Sen, her türlü kusurdan, eksiklikten, eşi-ortağı bulunmaktan mutlak münezzehsin. Ben, gerçekten kendine yazık edenlerden oldum!” diye yakardı.” (Enbiyâ sûresi, 21/87).

⁵ “Bizim hiçbir zaman kendisini sıkıştırmayacağımıza (inanıyordu).” (Enbiyâ sûresi, 21/87).

⁶ “Sonra karanlıklar içinde şöyle yakarmıştı.” (Enbiyâ sûresi, 21/87).

♦Hem meselâ Sûre-i Yusuf'ta ¹فَأَرْسَلُونِهَا الصِّدِّيقَ ² kelimesinden ortasında yedi-sekiz cümle, îcaz ile tayyedilmiş; hiç fehmi ihlâl etmiyor, selâsetine zarar vermiyor. Bu çeşit mucizâne îcazlar, Kur'ân'da pek çoktur... hem pek güzeldir.

Amma Sûre-i Kaf'ın âyeti ise, ondaki îcaz pek acîb ve mucizânedir. Çünkü kâfirin pek müthiş ve çok uzun ve bir günü elli bin sene olan istikbaline..³ ve o istikbalin dehşetli inkılâbâtında kâfirin başına gelecek elim ve mühim hâdisâta birer birer parmak basıyor, şimşek gibi fikri onlar üstünde gezdiriyor. O pek çok uzun zamanı, hazır bir sayfa gibi nazara gösterir. Zikredilmeyen hâdisâtı, hayale havale edip ulvî bir selâsetle beyan eder.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ⁴

İşte ey şeytan, şimdi bir sözün daha varsa söyle!"

Şeytan der: "Bunlara karşı gelemem, müdafaa edemem. Fakat çok ahmaklar var, beni dinliyorlar.. ve insan suretinde çok şeytanlar var, bana yardım ediyorlar.. ve feylesoflardan çok firavunlar var, enâniyetlerini okşayan meseleleri benden ders alıyorlar; senin bu gibi Sözler'in neşrine set çekerler. Bunun için sana teslim-i silâh etmem."

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ⁵

¹ "Beni Yusuf'a gönderin." (Yûsuf sûresi, 12/45).

² "Ey Yusuf, ey doğru sözlü kişi." (Yûsuf sûresi, 12/46).

³ Âhiretin bir gününün dünyanın bir gününe nisbeten çok uzun olacağına dair bkz.: Secde sûresi, 32/5; Meâric sûresi, 70/4.

⁴ "Öyle ise, Kur'ân okunduğunda hemen ona kulak verin, susup dinleyin ki merhamete nâil olasınız." (A'râf sûresi, 7/204).

⁵ "Sübhanısın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

On Altıncı Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ۝ فَسُبْحَانَ
الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ¹

(İtmi'nân-ı nefsimede medar olacak, zulmeti dağıtacak şu âyetin nûrundan “Dört Şua”ı göstermekle kör nefsimede bir basiret vermek için yazılmıştır.)

Birinci Şua

Ey nefsi-nâdân! *Diyorsun ki:*

“Ehadiyet-i Zât-ı ilâhiye ile külliyyet-i ef'âli ve vahdet-i şahsiyesiyle muînsiz umumiyet-i rubûbiyeti ve ferdâniyeti ile şeriksiz şümûl-ü tasarrufâtı ve mekândan münezzehiyetiyle her yerde hâzır bulunması ve nihayetsiz ulviyetiyle her şeye yakın olması ve birliği ile her işi biz-zat elinde tutması; hakâik-i Kur'âniye'dendir. Kur'ân ise, hakîmdir. Hakîm ise, akıl kabul etmeyen şeyleri akla tahmil etmez. Akıl ise, zâ-hirî bir münâfâtı görüyor. Aklı teslimde sevk edecek bir izah isterim.”

Elcevap: Madem öyledir, itmi'nân için istersen, biz de Kur'ân'ın feyzine istinaden diyoruz: İsm-i Nur, çok müşkülâtımızı halletmiş, inşaallah bunu da halleder. Akla vâzih, kalbe nûrânî olacak temsil yolunu ihtiyar ile İmam Rabbânî (*radıyallâhu anhu*) gibi deriz:

نَهْ شَبِّمَ نَهْ شَبِّ پَرَسْتَمَ مِنْ غَلَامِ شَمْسَمَ أَرْ شَمْسِ مِي گُوْنِمَ خَبْرَ²

¹ “Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen olur... Sübhandır, münezzehtir O Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır.” (Yâsin sûresi, 36/82-83)

² “Ben ne geceyim, ne de geceye kulluk ederim. Ben bir hakikat güneşinin hâdimiyim ki, size ondan haber getiriyorum.” İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/124 (130.Mektub)

Temsil, i'câz-ı Kur'ân'ın en parlak bir aynası olduğundan biz dahi bir temsil ile şu sırta bakacağız. Şöyle ki:

Bir tek zât, muhtelif merâyâ vasıtasıyla külliyyet kesbeder. Cüz'î-yi hakikî iken umumî şuûnâta mâlik bir küllî hükmüne geçer. Meselâ: Şems, bir cüz'î-yi müşahhas iken eşya-yı şeffâfe vasıtasıyla öyle bir küllî hükmüne geçer ki; rûy-u zemini timsâlleriyile, akisleriyle dolduruyor. Hattâ katarât ve parlak zer-rât adedince cilveleri bulunuyor. Güneşin harreti ve ziyâsı ve ziyâsının içinde olan yedi renkli elvân-ı seb'ası, her birisi, mukabilindeki eşyaya muhît, âmm ve şâmil oldukları hâlde; her bir şeffaf şey dahi güneşin timsâliyle beraber harreti, hem ziyâyı, hem elvân-ı seb'ayı göz bebeğinde saklıyor ve sâfi kalbini ona bir taht yapıyor. Demek şems, vâhidîyet haysiyetiyle ona mukabil umum eşyaya muhît olduğu gibi, ehadiyyet cihetiyle her bir şeyde güneş, çok vasıfla-ıyla beraber bir nevi cilve-i zâtıyla bulunur.

Madem temsilden temessül bahsine geçtik; temessülün çok envâından şu meseleye medar olacak üç nev'ine işaret ederiz.

Birincisi: *Kesif, maddî şeylerin akisleridir.* O akisler, hem gayrdır, –ayn değil– hem mevâtır, ölüdür. Hüviyyet-i sûriyesinden başka hiçbir hâsiyyete mâlik değil. Meselâ; sen aynalar mahzenine girsen, bir Said binler Said olur. Fakat zîhayat yalnız sensin, ötekiler ölüdürler. Hayat hâssaları onlarda yoktur.

İkincisi: *Maddî nûrânînin akisleridir.* Şu akis ayn değil, fakat gayr da değil. Mâhiyyeti tutmuyor, fakat o nûrânînin ekser hâsiyyetlerine mâliktir. Onun gibi hayy sayılıyor. Meselâ, şems dünyaya girdi. Her bir aynada aksini gösterdi. O akislerin her birinde, güneşin hâssaları hükmünde olan hararet, ziyâ ve ziyâdaki elvân-ı seb'a bulunuyor. Eğer, faraza güneş zîşuur olsa idi, (harreti, ayn-ı kudreti; ziyâsı, ayn-ı ilmi; elvân-ı seb'ası, sıfât-ı seb'ası olsa idi) o vakit o tek ve yektâ bir güneş, bir anda her bir aynada bulunur, her birisini kendine bir nevi arş ve bir çeşit telefon yapabilirdi. Birbirine mâni olmazdı. Her birimizle aynamız vasıtasıyla görüşebilirdi. Biz ondan uzak iken, o bize bizden daha yakın olurdu.

Üçüncüsü: *Nûrânî ruhların aksidir.* Şu akis hem hayydır, hem ayn'dır. Fakat aynaların kabiliyeti nisbetinde tezahür ettiğiinden, o ruhun mâhiyyet-i nefsü'l-emriyesini tamamen tutmuyor. Meselâ: Hazreti Cebrâil (*aleyhisselâm*), Dihye sûretinde huzur-u nebevî'de bulunduğu¹ bir anda, huzur-u ilâhîde haş-

¹ Bkz.: Buhârî, *menâkıb* 25, *fezâilü'l-Kur'ân* 1; Müslim, *îmân* 271, *fezâilü's-sahâbe* 100.

metli kanatlarıyla Arş-ı Âzam'ın önünde secdeye gider,¹ hem o anda hesapsız yerlerde bulunur, evâmîr-i ilâhiyeyi tebliğ ederdi. Bir iş, bir işe mâni olmazdı. İşte şu sırdandır ki, mâhiyeti nur ve hüviyeti nûrâniye olan Hazreti Peygamber (*aleyhissalâtu vesselâm*), dünyada bütün ümmetinin salavâtlarını birden iştirir ve kıyâmette bütün asfiyâ ile bir anda görüşür. Birbirine mâni olmaz. Hattâ evliyâdan, ziyâde nûrâniyet kesbeden ve “ebdâl” denilen bir kısmı, bir anda birçok yerlerde müşâhede ediliyormuş. Aynı zât, ayrı ayrı çok işleri görüyormuş.

Evet, nasıl cismaniyâta cam ve su gibi şeyler ayna olur, öyle de; rûhâniyâta dahi hava ve esîr ve âlem-i misâlin bazı mevcudatı ayna hükmünde ve berk ve hayâl sür'âtinde bir vasita-yı seyr ve seyahat sûretine geçerler ve o rûhânîler, hayâl sûratiyle o merâyâ-yı nazîfede, o menâzil-i latîfede gezerler. Bir anda binler yerlere girerler.

Madem güneş gibi âciz ve musahhar mahlûklar ve rûhânî gibi madde ile mukayyed nim-nûrânî masnûlar, nûrâniyet sırrıyla bir yerde iken pek çok yerlerde bulunabilirler. Mukayyed bir cüz'î iken, mutlak bir küllî hükmünü alırlar. Bir anda cüz'î bir ihtiyar ile pek çok muhtelif işleri yapabilirler...

Acaba, maddeden mücerred ve muallâ.. ve tahdid-i kayıt ve zulmet-i kesâfetten münezzeh ve müberrâ.. ve şu umum envâr ve bütün nûrâniyât, O'nun envâr-ı kudsiye-i esmâsının bir kesif zılâli.. ve umum vücut ve bütün hayat ve âlem-i ervâh ve âlem-i misâl, nim-şeffaf bir ayna-yı cemâli, ve sıfâtı muhîta ve şuûnâtı külliye olan bir Zât-ı Akdes'in irâde-i külliye ve kudret-i mutlaka ve ilm-i muhîtle tecelli-i sıfâtı ve cilve-i ef'âli içindeki teveccüh-i ehadiyetinden hangi şey saklanabilir, hangi iş ağır gelebilir, hangi şey gizlenebilir, hangi fert uzak kalabilir, hangi şahıs külliyyet kesbetmeden O'na yanaşabilir?

Evet nasıl güneş, kayıdsız nûru, maddesiz aksi vasıtasıyla sana, senin göz bebeğinden daha yakın olduğu hâlde, sen mukayyed olduğun için ondan gayet uzaksın. Ona yanaşmak için çok kayıtlardan tecerrüt etmek, çok merâtib-i külliyyeden geçmek lâzım gelir. Âdeta mânen yer kadar büyüyüp, kamer kadar yükselip, sonra doğrudan doğruya güneşin mertebe-i asliyesine bir derece yanaşabilir ve perdesiz görüşebilirsiniz. Öyle de; Celîl-i Zülcemâl, Cemîl-i Zülkemâl, sana gayet yakındır. Sen O'ndan gayet uzaksın. Kalbin kuvveti, aklın ulviyeti varsa, temsildeki noktaları hakikate tatbîke çalışsın...

¹ Bkz.: Buhârî, *bed'ü'l-halk* 6, *edeb* 41, *tevhid* 33; Müslim, *imân* 346, *birr* 157. Ayrıca bkz.: Ebu's-Şeyh, *el-Azame* 2/730, 766-778.

İkinci Şua

Ey nefs-i bihûş! *Diyorsun ki:*

إِنَّمَا أَمْرَةٌ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ¹

hem ²إِن كَانَتْ إِلَّا صَيِّحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ² gibi âyetler, vücûd-u eşya, sırf bir emir ile ve def'î olduğunu ve

³كُلُّ شَيْءٍ أَحْسَنَ كُلِّ شَيْءٍ خَلْقَهُ⁴ hem ضَنَّعَ اللَّهُ الَّذِي أَنْفَعَنَ كُلَّ شَيْءٍ³ gibi âyetler, vücûd-u eşya, ilim içinde azîm bir kudretle, hikmet içinde dakik bir sanatla tedricî olduğunu gösteriyorlar. Vech-i tevfi ki nedir?

Elcevap: Kur'ân'ın feyzine istinaden deriz:

Evvelâ: Münâfât yoktur. Bir kısım öyledir; ibtidâdaki îcad gibi. Bir kısmı böyledir; mislini iade gibi...

Sâniyen: Mevcûdâtta meşhûd olan sühûlet ve sûrat ve kesret ve vüs'at içinde nihayet intizam, gayet itkan ve hüsn-ü sanat ve kemâl-i hilkat, şu iki kısım âyetlerin vücûd-u hakikatlerine katiyen şehâdet eder. Öyle ise, şunların hariçte tahakkukları medar-ı bahs olması lüzumsuzdur. Belki yalnız "Sırr-ı hikmeti nedir?" denilebilir. Öyle ise, biz dahi bir kıyas-ı temsîlî ile şu hikmette işaret ederiz.

Meselâ: Nasıl ki, terzi gibi bir sanatçı, birçok külfetler, meharetlerle musanna bir şeyi îcad eder ve ona bir model yapar. Sonra onun emsâlini külfetsiz çabuk yapabilir. Hattâ bazen öyle bir derece sühûlet peydâ eder ki; güya emreder, yapılır ve öyle kuvvetli bir intizam kesbeder; (saat gibi) güya bir emrin dokunmasıyla işlenir ve işler. Öyle de; Sâni-i Hakîm ve Nakkâş-ı Alîm, şu âlem sarayını müştêmilâtiyle beraber bedî' bir sûrette yaptıktan sonra cüz'î ve küllî, cüz ve küll her şeye bir model hükmünde bir nizam-ı kaderî ile bir mikdâr-ı muayyen vermiştir.

İşte bak, o Nakkâş-ı Ezelî, her bir asrı bir model yaparak mucizât-ı kudreti ile murassa, taze bir âlemi ona giydiriyor. Her bir seneyi bir mikyas ede-

¹ "Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece "Ol!" demektir, hemen olur..." (Yâsîn sûresi, 36/83)

² "Bütün olay, tek bir çağrıdan ibâret! İşte hepsi duruşma için toplanmışlar..." (Yâsîn sûresi, 36/53)

³ "İşte bu, her şeyi muhkem ve mükemmel yapan Allah'ın sanatıdır." (Neml sûresi, 27/88)

⁴ "(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yaptı." (Secde sûresi, 32/7)

rek havârik-ı rahmetiyle musanna, taze bir kâinatı o kâmete göre diyor. Her bir günü bir satır yaparak dekâik-ı hikmetiyle müzeyyen, mücedded mevcudatı onda yazıyor.

Hem o Kadîr-i mutlak, her bir asrı, her bir seneyi, her bir günü bir model yaptığı gibi, rûy-u zemini, her bir dağ ve sahrayı, bağ ve bostanı, her bir ağacı birer model yapmıştır. Vakit-bevakit, taze taze birer kâinatı zeminde kuruyor, birer yeni dünyayı îcad ediyor. Birer âlemi alıp da diğer muntazam bir âlemi getiriyor. Mevsim-bemevsim her bağ ve bostanda taze taze mucizât-ı kudretini ve hedâyâ-yı rahmetini gösterir. Yeni birer kitab-ı hikmet-nümâ yazıyor. Taze taze birer matbaha-yı rahmetini kuruyor. Mücedded bir hulle-i sanat-nümâ giydiriyor. Her baharda, her bir ağaca sündüs-misâl taze bir çarşaf giydiriyor. Lü'lü-misâl yeni bir murassaâtla süslendiriyor. Yıldız-misâl rahmet he-di-yeleriyle ellerini dolduruyor.

İşte şu işleri nihayet hüsn-ü sanat ve kemâl-i intizam ile yapan ve şu birbirini arkasında gelen ve zaman ipine takılan seyyâr âlemleri, nihayet hikmet ve inâyet ve kemal-i kudret ve sanat ile değiştiren Zât; elbette gayet Kadîr ve Hakîm'dir. Nihayet derecede Basîr ve Alîm'dir. Tesadüf O'nun işine karışamaz. İşte o Zât-ı Zülcelâl'dir ki, şöyle ferman ediyor:

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ¹

وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ²

deyip hem kemâl-i kudretini ilân, hem kudretine nisbeten haşir ve kıyâmet gayet sehl ve külfetsiz olduğunu beyan ediyor. Emr-i tekvînîsi, kudret ve irâdeyi tazammun ettiğini ve bütün eşya, evâmirine gayet musahhar ve münkâd olduklarını ve mübâşeretsiz, müâlecesiz halkettiği için îcadındaki sühûlet-i mutlakayı ifade için, sırf bir emirle işler yaptığını, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân ile ferman ediyor.

Hâsıl-ı kelâm: Bir kısım âyetler, eşyada, hususan bidâyet-i îcâdında gayet derecede hüsn-ü sanatı ve nihayet derecede kemâl-i hikmeti ilân ediyor. Diğer kısmı, eşyada, hususan tekrar îcâdında ve iadesinde gayet derecede sühûlet ve süratini, nihayet derecede inkıyâd ve külfetsizliğini beyan eder.

¹ “Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen olur...” (Yâsîn sûresi, 36/83)

² “Kıyametin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter.” (Nahl sûresi, 16/77)

Üçüncü Şua

Ey haddinden tecavüz etmiş nefis-i pürvesvâs! *Diyorsun ki:*

بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ¹
 مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا²
 وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ³

gibi âyetler, nihayet derecede kurbiyyet-i ilâhiyeyi gösteriyor.

وَاللَّهِ تَرْجَعُونَ⁴

تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ⁵

ve hadîste vârid olan “*Cenâb-ı Hak, yetmiş bin hicab arkasında-
 dır.*”⁶ ve mi'râc gibi hakikatler, nihayet derecede bu'diyetimizi gös-
 teriyor. Şu sırr-ı gâmızı fehme takrib edecek bir izah isterim?

Elcevap: Öyle ise, dinle:

Evelâ: Birinci Şua'nın âhîrinde demiştik: Nasıl ki güneş, kayıdsız nûruyla ve maddesiz aksi cihetiyle; sana, senin ruhun penceresi ve onun aynası olan göz bebeğinden daha yakın olduğu hâlde, sen, mukayyed ve maddede mahpus olduğun için ondan gayet uzaksın. Onun, yalnız bir kısım akisleriyle, göl-geleriyle temas edebilirsin ve bir nevi cilveleriyle ve cüz'î tecellileriyle görüşebilirsin ve bir sınıf sıfatları hükmünde olan elvânlarına ve bir tâife isimleri hükmünde olan şualarına ve mazharlarına yanaşabilirsin. Eğer güneşin merteb-i aslîsine yanaşmak ve bizzat doğrudan doğruya güneşin zâtı ile görüşmek istersen o vakit pek çok kayıtlardan tecerrüt etmeğliğin ve pek çok merâtib-i külliyyetten geçmeğliğin lâzım gelir. Âdeta sen, mânen tecerrüt cihetiyle küre-i

¹ “O Zât ki, herşey üzerinde hâkimiyet elindedir.” (Yâsîn sûresi, 36/83)

² “Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın.” (Hüd sûresi, 11/56)

³ “Biz ona şahdamarından daha yakınız.” (Kaf sûresi, 50/16).

⁴ “Ve sonuçta O'na döndürülürsünüz.” (Bakara sûresi, 2/245; Yûnus sûresi, 10/56; Hüd sûresi, 11/34; Kasas sûresi, 28/70, 88; Yâsîn sûresi, 36/22, 83, Fussilet sûresi, 41/21; Zuhur sûresi, 43/85)

⁵ “Melekler ve Rûh, O Allah'ın Arşına; miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler.” (Meâric sûresi, 70/4)

⁶ Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/278, 8/382. Ayrıca bu perdeler olmasa, azamet-i ilâhiyeden her şeyin mahv olacağına dair bkz.: Müslim, *imân* 293; İbni Mâce, *mukaddime* 13.

arz kadar büyüyüp, hava gibi ruhen inbisât edip ve kamer kadar yükselip, bedir gibi mukabil geldikten sonra bizzat perdesiz onunla görüşüp, bir derece yanaşmak dâvâ edebilirsin. Öyle de; o *Celîl-i Pürkemâl*, o *Cemîl-i bîmisâl*, o *Vâcibü'l-vücûd*, o *Mûcid-i külli mevcûd*, o *Şems-i Sermed*, o *Sultân-i ezel ve ebed*, sana senden yakındır. Sen, O'ndan nihayetsiz uzaksın.

Kuvvetin varsa temsildeki dekâiki tatbik et...

Sâniyen: Meselâ: – *وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ*¹– Bir padişahın çok isimleri içinde “kumandan” ismi çok mütedâhil dairelerde tezahür eder. Serasker daire-i külliyesinden tut, müşîriyet ve ferîkiyet, tâ yüzbaşı, tâ onbaşıya kadar geniş ve dar, külli ve cüz’î dairelerde de zuhûr ve tecellisi vardır. Şimdi bir nefer, hizmet-i askeriyesinde onbaşı makamında tezahür eden cüz’î kumandanlık noktasını merci tutar, kumandan-ı âzamına şu cüz’î cilve-i ismiyle temas eder ve münasebettar olur. Eğer asıl ismiyle temas etmek, ona o unvan ile görüşmek istese onbaşılıktan tâ serasker mertebe-i külliyesine çıkmak lâzım gelir. Demek padişah, o nefere ismiyle, hükmüyle, kanunıyla ve ilmiyle, telefonuyla ve tedbirıyla ve eğer o padişah, evliyâ-yı abdâliyeden nûrânî olsa, bizzat huzuruyla gayet yakındır. Hiçbir şey mâni olup hâil olamaz. Hâlbuki; o nefer, gayet uzaktır. Binler mertebeler hâil, binler hicaplar fasıldır. Fakat bazen merhamet eder, hilâf-ı âdet bir neferi huzuruna alır, lütfuna mazhar eder...

Öyle de; emr-i kün feyekûn’e² mâlik, güneşler ve yıldızlar emirber nefer hükmünde olan Zât-ı Zülcelâl, her şeye her şeyden daha ziyâde yakın olduğu hâlde her şey O'ndan nihayetsiz uzaktır. O'nun huzur-u kibriyâ'sına perdesiz girmek istenilse zulmânî ve nûrânî, yâni maddî ve ekvânî ve esmâî ve sıfâtî yetmiş binler hicaptan geçmek, her ismin binler hususî ve küllî derecât-ı tecellisinden çıkmak, gayet yüksek tabakât-ı sıfatında mürûr edip tâ ism-i âzamına mazhar olan Arş-ı Âzam'ına uruç etmek; eğer cezb ve lütfu olmazsa, binler seneler çalışmak ve sülûk etmek lâzım gelir. Meselâ; sen, O'na “*Hâlık*” ismiyle yanaşmak istersen “*Senin Hâlık'ın*” hususiyetiyle, sonra “*Bütün insanların Hâlık'ı*” cihetiyle, sonra “*Bütün zihayatların Hâlık'ı*” unvanıyla, sonra “*Bütün mevcudatın Hâlık'ı*” ismiyle münasebettarlık lâzım gelir. Yoksa zill’de kalırsın, yalnız cüz’î bir cilveyi bulursun.

¹ “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

² “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

Bir İhtar: Temsildeki padişah, aczi için, kumandanlık isminin merâti-binde müşîr ve ferîk gibi vasıtalar koymuştur.

Fakat ¹ كُلِّ شَيْءٍ بِدَيْهِ مَلَكُوتٌ olan Kadîr-i mutlak, vasıtalardan müstağ-nidir. Vasıtalar sırf zâhîrîdirler, perde-i izzet ve azamettirler. Ubûdiyet ve hayret ve acz ve iftikar içinde saltanat-ı rubûbiyetine dellâldırlar, temâşâ-gerdirler. Muîni değîller, şerîk-i saltanat-ı rubûbiyet olamazlar.

Dördüncü Şua

İşte ey tembel nefsim! Bir nevi mi'râc hükmünde olan namazın hakika-ti; sâbık temsilde bir nefer mahz-ı lütuf olarak huzur-u şâhâneye kabulü gibi; mahz-ı rahmet olarak Zât-ı Celîl-i Zülcemâl ve Mâbud-u Cemîl-i Zülcelâl'in huzuruna kabulüdür. "Allahu Ekber" deyip mânen ve hayâlen veya niyeten iki cihandan geçip kayd-ı maddiyâtta tecerrüt edip bir mertebe-i külliye-i ubûdiyete veya küllînin bir gölgesine veya bir sûretine çıkıp bir nevi huzura müşerref olup ² إِنَّا كَنَعْبُدُ hitabına (herkesin kabiliyeti nisbetinde) bir mazhariyet-i azîmedir. Âdeta harekât-ı salâtiyede tekrarla "Allahu Ekber, Allahu Ekber" demekle kat'-ı merâtib ve terakkiyât-ı mâneviyeye ve cüz'iyattan devâir-i külliyeye çıkmasına bir işaretir ve mârifetimiz haricindeki kemâlât-ı kibriyâ'sının mücmel bir unvanıdır. Güya her bir "Allahu Ekber" bir basamak-ı mi'râciyeyi kat'ına işaretir. İşte şu hakikat-i salâtta mânen veya niyeten veya tasavvuren veya hayâlen bir gölgesine, bir şuana mazhariyet dahi büyük bir saadettir. İşte hacda pek kesretli "Allahu Ekber" denilmesi şu sıradandır. Çünkü; hacc-ı şerif, bilasâle herkes için bir mertebe-i külliyyede bir ubûdiyettir. Nasıl ki bir nefer, bayram gibi bir yevm-i mahsusta ferîk dairesinde bir ferîk gibi, padişahın bayramına gider ve lütfuna mazhar olur. Öyle de; bir hacı, ne kadar âmî de olsa, kat'-ı merâtib etmiş bir veli gibi umum aktâr-ı arzın Rabb-i Azîm'i unvanıyla Rabbine müteveccihdir. Bir ubûdiyet-i külliye ile müşerreffir. Elbette hac miftahıyla açılan merâtib-i külliyye-i rubûbiyet ve dürbünüyle nazarına görünen âfâk-ı azamet-i ulûhiyet ve şeâiriyle kalbine ve hayâline gittikçe genişlenen devâir-i ubûdiyet ve merâtib-i kibriyâ ve ufk-u tecelliyâtın verdiği hararet, hayret ve dehşet ve heybet-i rubûbiyet; ³ اللَّهُ أَكْبَرُ.. اللَّهُ أَكْبَرُ ile

¹ "Her şey üzerinde hâkimiyet elindedir." (Mü'minûn sûresi, 33/88; Yâsîn sûresi, 36/83)

² "(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet ederiz." (Fâtıha sûresi, 1/5)

³ Sadece büyüklükte değil hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

teskin edilebilir ve onunla, o merâtib-i münkeşife-i meşhûde veya mutasavvire ilân edilebilir. Hac'dan sonra şu mânâ-yı ulvî ve küllî, muhtelif derecelerde bayram namazında, yağmur namazında, husûf-küsûf namazında, cemaatle kılınan namazda bulunur. İşte şeâir-i İslâmiye'nin, velev sünnet kabilinden dahi olsa ehemmiyeti şu sırdandır.

سُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ خَزَائِنَهُ بَيْنَ الْكَافِ وَالْتُونِ¹

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ²

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا⁴

رَبَّنَا لَا تُرْغِ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ⁵

وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى رَسُولِكَ الْأَكْرَمِ مَظْهَرِ اسْمِكَ الْأَعْظَمِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَإِخْوَانِهِ
وَأَتْبَاعِهِ أَمِينٍ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ⁶

¹ Kudretinin hazinelerini bir 'Ol!' emriyle var eden Zât-ı Zülcelâl, her türlü kusurdan münezzehtir.

² "Sübhandır, münezzehtir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır." (Yâsin sûresi, 36/83)

³ "Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

⁴ "Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!" (Bakara sûresi, 2/286)

⁵ "Ey bizim Kerim Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağışı bol olan Vehhab sensin Sen!" (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

⁶ İsm-i âzamının mazharı olan Resûl-i Ekremine, âl ve ashabına, ihvânına ve ona tâbi olanlara salât ve selâm et. Kabul buyur ey Erhamürrahimin olan Rabbimiz.

Küçük Bir Zeyl

Kadîr-i Alîm ve Sâni-i Hakîm, kanuniyet şeklindeki âdâtının gösterdiği nizâm ve intizamla, kudretini ve hikmetini ve hiçbir tesadüf, işine karışmadığını izhar ettiği gibi; şuzûzât-ı kanuniye ile, âdetinin hârikalarıyla, tagayyürât-ı sûriye ile, teşahhusâtın ihtilâfâtıyla, zuhûr ve nüzûl zamanının tebeddülüyle meşîetini, irâdetini, fâil-i muhtar olduğunu ve ihtiyarını ve hiçbir kayıd altında olmadığını izhar edip yeknesak perdesini yırtarak ve her şey, her anda, her şe'nde, her şeyinde O'na muhtaç ve rubûbiyetine münkâd olduğunu i'lâm etmekle gafleti dağıtıp, ins ve cinnin nazarlarını esbâptan Müsebbibü'l-esbâb'a çevirir. Kur'ân'ın beyanâtı şu esâsa bakıyor:

Meselâ: Ekser yerlerde bir kısım meyvedâr ağaçlar bir sene meyve verir, yâni rahmet hazinesinden ellerine verilir, o da verir. Öbür sene bütün esbâb-ı zâhiriye hazırken meyveyi alıp vermiyor.

Hem meselâ: Sâir umûr-u lâzimeye muhâlif olarak yağmurun evkât-ı nüzûlü o kadar mütehavvildir ki, muğayyebât-ı hamsede¹ dahil olmuştur. Çünkü: Vücûdda en mühim mevki, hayat ve rahmetindir. Yağmur ise, menşe-i hayat ve mahz-ı rahmet olduğu için elbette o âb-ı hayat, o mâ-yı rahmet, gaflet veren ve hicâb olan yeknesak kaidesine girmeyecek, belki, doğrudan doğruya Cenâb-ı Mün'im, Muhyî ve Rahmân ve Rahîm olan Zât-ı Zülcelâl, perdesiz, elinde tutacak; tâ, her vakit dua ve şükür kapılarını açık bırakacak.

Hem meselâ: Rızık vermek ve muayyen bir sîmâ vermek, birer ihsan-ı mahsus eseri gibi ummadığı tarzda olması; ne kadar güzel bir sûrette meşîet ve ihtiyar-ı rabbâniyeyi gösteriyor. Daha tasrîf-i hava ve teshîr-i sehâb gibi şunât-ı ilâhiyeyi bunlara kıyas et...

¹ Bkz.: Lokman sûresi, 31/34; Buhârî, *istiskâ* 29, *tefsîru sûre* (6) 1, (13) 1, (31) 2, *tevhid* 4; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/24, 52, 58, 122.

On Üçüncü Söz

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ
عَمَلًا ۞ وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا¹
وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ²

(Bu Söz, İki Âli Makam ve Bir Parlak Zeyl'den İbaretir.)

[Birinci Makam]

Hâlık-ı Rahîm ve Rezzâk-ı Kerîm ve Sâni-i Hakîm; şu dünyayı âlem-i ervâh ve ruhânîyât için bir bayram, bir şehrâyin suretinde yapıp bütün esmâsının garâib-i nukûsuyla süslendirip küçük-büyük, ulvî-süflî her bir ruha, ona münâsîp ve o bayramdaki ayrı ayrı hesapsız mehâsin ve in'âmâtтан istifade etmeğe muvâfık ve havâs ile mücehhez bir cesed giydirir, bir vücûd-u cismânî verir, bir defa o temâşâgâha gönderir.

Hem zaman ve mekân cihetiyle pek geniş olan o bayramı; asırlara, senelere, mevsimlere hatta günlere, kıtalara taksim ederek her bir asrı, her bir seneyi, her bir mevsimi, hatta bir cihette her bir günü, her bir kıtayı, birer tâife ruhlu mahlûkatına ve nebatî masnûâtına birer resmî geçit tarzında bir ulvî bayram yapmıştır. Ve bilhassa rûy-u zemin, hususan bahar ve yaz zamanında masnûât-ı sağırenin tâifelerine öyle şâşaalı ve birbiri arkasında bayramlardır ki; tabakât-ı âliyede olan ruhânîyâtı ve melâikeleri ve sekene-i semâvâtı seyrelbedecek bir câzibedârlık görünüyor ve ehl-i tefekkür için öyle şirin bir mü-tâlaagâh oluyor ki, akıl tarifinden âcizdir.

¹ “Biz, dünyada bulunan her şeyi ona bir zinet kıldık. Böylece insanlardan kimin daha iyi iş gerçekleştireceğini ortaya koymak istedik. Ve elbette Biz onun üstünde ne varsa hepsini, kupkuru yapıp dümdüz edeceğiz.” (Kehf sûresi, 18/7-8).

² “Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir.” (En'âm sûresi, 6/32).

Fakat bu ziyâfet-i ilâhiye ve bayram-ı rabbâniyedeki ism-i Rahmân ve Muhyî'nin tecellilerine mukabil ism-i Kakhâr ve Mümît, firak ve mevt ile karşılarına çıkıyorlar. Şu ise: ¹ وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ¹ rahmetinin vüs'at-i şümûlüne zâhiren muvâfık düşmüyor. Fakat hakikatte birkaç cihet-i muvâfakati vardır. Bir ciheti şudur ki:

Sâni-i Kerîm, Fâtır-ı Rahîm, her bir tâifenin resmi geçit nöbeti bittikten ve o resmi geçitten maksud olan neticeler alındıktan sonra, ekseriyet itibarıyla dünyadan, merhametkârâne bir tarz ile tenfir edip usandırıyor.. istirahatete bir meyil ve başka bir âleme göçmeğe bir şevk ihsan ediyor.. ve vazife-i hayatın terhis edildikleri zaman, vatan-ı aslîlerine bir meyelân-ı şevk-engiz, ruhlarında uyandırıyor.

Hem o Rahmân'ın nihayetsiz rahmetinden uzak değil ki; nasıl vazife uğrunda, mücâhede işinde telef olan bir nefere şehâdet rütbesini veriyor ve kurban olarak kesilen bir koyuna, âhirette cismânî bir vücûd-u bâkî vererek, Sırat üstünde, sahibine Burak gibi bir bineklik mertebesini vermekle mükâfatlandırıyor...² Öyle de, sâir zîruh ve hayvanâtın dahi, kendilerine mahsus vazife-i fitriye-i rabbâniyelerinde ve evâmir-i sübhâniyenin itaatlerinde telef olan ve şiddetli meşakkat çeken zîruhlardan, onlara göre bir çeşit mükâfât-ı ruhâniye ve onların istidâdlarına göre bir nevi ücret-i mâneviye, o tükenmez hazine-i rahmetinden baîd değil ki bulunmasın. Dünyadan gitmelerinden pek çok incinmesinler, belki memnun olsunlar.

لَا يَغْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ³

Lâkin, zîruhlardan en eşrefi ve şu bayramlarda kemiyet ve keyfiyet cihetiyle en ziyâde istifade eden insan, dünyaya pek çok meftûn ve müptelâ olduğu hâlde, dünyadan nefret ve âlem-i bekâya geçmek için eser-i rahmet olarak iş-tiyak-engiz bir hâlet verir. Kendi insaniyeti dalâlette boğulmayan insan, o hâletten istifade eder. Rahat-ı kalb ile gider. Şimdi, o hâleti intaç eden vecihlerden, numûne olarak beşini beyan edeceğiz.

Birincisi: İhtiyarlık mevsimiyle; dünyevî, güzel ve câzibedâr şeyler üstünde fenâ ve zevâlin damgasını ve acı mânâsını göstererek, o insanı dünyadan ürkütüp, o fâniye bedel, bir bâkî matlubu arattırıyor.⁴

¹ "Rahmetim her şeyi kaplar." (A'râf sûresi, 7/156)

² "Kurbanlarınızı hoş tutun; zira onlar Sırat köprüsünde sizin bineklerinizdir." anlamındaki hadis için bkz.: ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/85.

³ Hiç kimse gaybı bilemez, gaybı yalnız Allah bilir.

⁴ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/185; Hadid sûresi, 57/20.

İkincisi: İnsanın alâka peydâ ettiği bütün ahbâblardan yüzde doksan dokuzu, dünyadan gidip diğer bir âleme yerleştikleri için, o ciddî muhabbet sâikasıyla, o ahbâbın gittiği yere bir iştiyak ihsan edip, mevt ve eceli mesrûrâne karşılatırıyor.¹

Üçüncüsü: İnsandaki nihayetsiz zayıflık ve acizliği, bazı şeylerle ihsâs ettirip, hayat yükü ve yaşamak tekâlifi ne kadar ağır olduğunu anlattırıp, istirahat ciddî bir arzu ve bir diyâr-ı âhere gitmeye samimî bir şevk veriyor.

Dördüncüsü: İnsanı mümine nûr-u iman ile gösterir ki:

Mevt, idam değil, tebdil-i mekândır. Kabir ise, zulümâtlı bir kuyu ağız değil, nûrâniyetli âlemlerin kapısıdır. Dünya ise, bütün şâsaasıyla âhirete nisbeten bir zindan hükmündedir.² Elbette, zindan-ı dünyadan bostan-ı cinâna çıkmak ve müz'îç dağdağa-yı hayat-ı cismâniyeden âlem-i rahata ve meydan-ı tayerân-ı ervâha geçmek ve mahlûkatın sıkıntılı gürültüsünden sıyrılıp huzur-u Rahmân'a gitmek; bin can ile arzu edilir bir seyahattir, belki bir saadettir.

Beşincisi: Kur'ân'ı dinleyen insana, Kur'ân'daki ilm-i hakikati ve nûr-u hakikatle dünyanın mâhiyetini bildirmekliği ile dünyaya aşk ve alâka pek mânâsız olduğunu anlatmaktadır.³ Yani, insana der ve isbat eder ki:

“Dünya; bir kitab-ı samedânîdir. Hurûf ve kelimâtı, nefislerine değil; belki, başkasının zât ve sıfat ve esmâsına delâlet ediyorlar. Öyle ise, mânâsını bil, al.. nukûşunu bırak, git!..

*Hem bir mezraadır.*⁴ Ek ve mahsulünü al, muhafaza et.. müzahrafâtını at, ehemmiyet verme!..

Hem birbiri arkasında daim gelen geçen aylar mecmuasıdır. Öyle ise, onlarda tecelli edeni bil, envârını gör.. ve onlarda tezahür eden esmânın tecelliyâtını anla ve müsemmâlarını sev.. ve zevâle ve kırılmaya mahkûm olan o cam parçalarından alâkanı kes!..

Hem seyyâr bir ticaretgâhtir. Öyle ise, alış verişini yap, gel.. ve senden kaçan ve sana iltifât etmeyen kafilelerin arkalarından beyhûde koşma, yorulma!..

¹ Bkz.: Yûnus sûresi, 10/7-11.

² Bkz.: Tevbe sûresi, 9/38; Nahl sûresi, 16/30; Furkan sûresi, 25/15; Ankebût sûresi, 29/64; Muhammed sûresi, 47/36.

³ Bu konudaki bazı ayetler için bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/14; Kehf sûresi, 18/45-46; Tâhâ sûresi, 20/131.

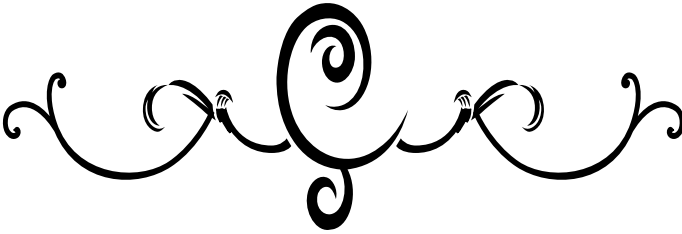
⁴ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205.

Hem muvakkat bir seyrangâhtır. Öyle ise, nazar-ı ibretle bak ve zâhirî çirkin yüzüne değil; belki, Cemil-i Bâkî'ye bakan gizli, güzel yüzüne dikkat et, hoş ve faydalı bir tenezzüh yap, dön.. ve o güzel manzaraları irâe eden ve güzelleri gösteren perdelerin kapanmasıyla akılsız çocuk gibi ağlama, merak etme!..

Hem bir misafirhânedir. Öyle ise, onu yapan Mihmandâr-ı Kerîm'in izni dairesinde ye, iç, şükret.. kanunu dairesinde işle, hareket et.. sonra arkana bakma, çık, git.. herzekârâne, fuzulî bir surette karışma.. senden ayrılan ve sana ait olmayan şeylerle mânâsız uğraşma ve geçici işlerine bağlanıp boğulma!.." gibi zâhir hakikatlerle dünyanın iç yüzündeki esrarı gösterip, dünyadan müfarakatı gayet hafifleştirir, belki hüşyâr olanlara sevdirebilir ve rahmetinin her şeyde ve her şe'inde bir izi bulunduğunu gösterir.

İşte Kur'ân şu "beş vecih"e işaret ettiği gibi, başka hususî vecihlere dahi âyât-ı Kur'âniye işaret ediyor...

Veyl o kimseye ki, şu beş vecihden bir hissesi olmaya!..

On Yedinci Söz'ün İkinci Makâmı¹(Hâşiye)

Bırak biçâre feryâdı, belâdan gel tevekkül kıl.
Zira feryâd; belâ-ender, hatâ-ender, belâdır bil.

* * *

Belâ vereni buldunsa, atâ-ender, safâ-ender, belâdır bil.
Bırak feryâdı, şükür kıl, mânend-i belâbil, demâ keyfinden
güler hep gül mül.

* * *

Ger bulmazsan; bütün dünya cefâ-ender, fenâ-ender, hebadır bil.
Cihan dolu belâ başında varken, ne bağırırsın küçük bir belâdan,
gel tevekkül kıl.

* * *

Tevekkül ile belâ yüzünde gül, tâ o da gülsün.
O güldükçe küçülür, eder tebeddül.

* * *

Bil ey hodgâm, bu dünyada saadet, terk-i dünyada..
Hudâbîn isen, o kâfidir, bıraksan da bütün eşya lehinde.

* * *

Ger hodbin isen, helâkettir, ne yaparsan bütün eşya aleyhinde.
Demek terki gerektir, her iki hâlde bu dünyada.

* * *

Terki demek: Hudâ mülkü, O'nun izni, O'nun nâmıyla bakmakta...
Ticaret istiyorsan ger, şu fânî ömrünü bâkîye tebdilde.

* * *

Eğer nefesine tâlib isen, çürüktür, hem temelsiz de..
Eğer âfâkı ister isen, fenâ damgası üstünde.

* * *

Demek değmez ki alınsa, çürük maldır hep bu çarşıda.
Öyle ise, geç.. İyi mallar dizilmiş arkasında...

¹(Hâşiye) Bu ikinci makamdaki parçalar şiire benzer, fakat şiir değiller. Kasdî nazmedilmemişler. Belki hakikatlerin kemal-i intizamı cihetinde, bir derece manzum sûretini almışlar.

Siyah Dut'un Bir Meyvesi

(O mübarek dut başında Eski Said, Yeni Said lisanıyla söylemiştir.)

Muhatabım Ziyâ Paşa değil, Avrupa meftûnlarıdır.
Mütekellim nefsim değil, tilmiz-i Kur'ân nâmına kalbimdir.

* * *

Geçen sözler hakikattir, sakın şaşma, hudûdundan hazer aşma.
Ecânib fikrine sapma, dalâlettir kulak asma, eder elbet seni nâdim.

* * *

Görürsün en ziyâdârın, zekâvette alemdârın
O hayretten der dâim: "Eyvah! kimden kime şekvâ edeyim,
ben dahi şaştm."

* * *

Kur'ân dedirtir; ben de derim, hiç de çekinmem.
O'ndan O'na şekvâ ederim, sen gibi şaşmam.

* * *

Hak'dan Hakk'a feryâd ederim, sen gibi aşmam.
Yerden göğe dâvâ ederim, sen gibi kaçmam.

* * *

Ki Kur'ân'da hep dâvâ nurdan nuradır, sen gibi caymam.
Kur'ân'dadır hak hikmet, isbât ederim, muhâlif felsefeyi
beş para saymam.

* * *

Furkan'dadır elmas hakikat, dercân ederim, sen gibi satmam.
Halktan Hakk'a seyrân ederim, sen gibi sapmam.

* * *

Dikenli yolda tayerân ederim, sen gibi basmam.
Ferşten arşa şükrân ederim, sen gibi asmam.

* * *

Mevte, ecele dost bakarım, sen gibi korkmam.
Kabre gülerekten girerim, sen gibi ürkmem.

* * *

Ejder ağızı, vahşet yatağı, hiçlik boğazı sen gibi görmem.
Ahbâba kavuşturun beni, kabirden darılmam, sen gibi kızmam.

* * *

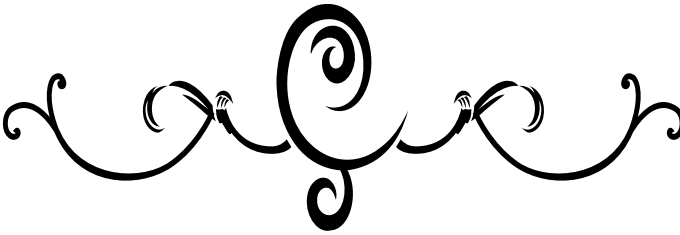
Rahmet kapısı, nur kapısı, hak kapısı; ondan sıklımam,
geri çekilmem.
“Bismillâh” diyerek çalışıyorum^{1(Hâşiyeye-1)} arkama bakmam,
dehşet de almam.

* * *

“Elhamdülillâh” diyerek rahat bulup yatacağım,
zahmeti çekmem, vahşette kalmam.
“Allâhu Ekber” diyerek ezân-ı haşri işitip kalkacağım,^{2(Hâşiyeye-2)}
maşer-i ekber'den çekinmem, mescid-i âzam'dan çekilmem.

* * *

Lütf-u Yezdân, nûr-u Kur'ân, feyz-i îmân sayesinde hiç üzülmem.
Durmuyup koşacağım, Arş-ı Rahmân ziline uçacağım,
sen gibi şaşmam! İnşâallah.

^{1(Hâşiyeye-1)} Eyvah diyerek kaçmıyorum.

^{2(Hâşiyeye-2)} İsrâfil'in ezânını fecr-i haşirde işitip Allahu Ekber diyerek kalkacağım. Salât-ı kübrâdan çekilmem, mecma-ı ekberden çekinmem.

Kalbe Fârisî Olarak Tahattur Eden Bir Münâcât

هَذِهِ الْمُنَاجَاةُ تَحَطَّرَتْ فِي الْقَلْبِ هَكَذَا بِالْبَيَانِ الْفَارِسِيِّ

(Yani bu münâcât, kalbe Fârisî olarak tahattur ettiğinden Fârisî yazılmıştır. Evvelce matbu olan “Hubâb Risalesi”nde dercedilmişti.)

يَا رَبِّ! بَشَّسْ جِهَتُ نَظْرِي مِي كَرْدَمِ، دَرْدِ خُودِرَا دَرْمَانِ نَمِي دِيدَمِ

Yâ Rab! Tevekkülsüz, gafletle, iktidar ve ihtiyarıma dayanıp derdime derman aramak için cihat-ı sitte denilen altı cihette nazar gezdirdim. Maatteessüf derdime derman bulamadım. Mânen bana denildi ki: “Yetmez mi dert, derman sana!”

دَر رَاسَتْ مِي دِيدَمِ كِه: دِي رُوزِ مَزَارِ پَدَرِ مَسْت

Evet, gafletle sağımdaki geçmiş zamandan teselli almak için baktım. Fakat gördüm ki; dünkü gün, pederimin kabri.. ve geçmiş zaman, ecdâdımın bir mezar-ı ekberi suretinde göründü.. teselli yerine vahşet verdi. ^(Hâşiye)

^(Hâşiye): İman; o vahşetli mezar-ı ekberi, ünsiyetli bir meclis-i münevver ve bir mecmâ-ı ahbab gösterir.

وَدَرِ جَپِ دِيدَمِ كِه: فَرْدَا قَبْرِ مَسْت

Sonra soldaki istikbâle baktım. Derman bulamadım. Belki yarınki gün, benim kabrim ve istikbâl ise, emsâlimin ve nesl-i âtînin bir kabri ekberi suretinde görünüp, ünsiyet değil belki vahşet verdi. ^(Hâşiye)

^(Hâşiye): İman ve huzur-u iman, o dehşetli kabri ekberi, sevimli saadet saraylarında bir davet-i rahmâniye gösterir.

وَأَيْمُرُوزُ: تَابُوتِ جِسْمِ پُرِ اضْطِرَابِ مَسْت

Soldan dahi hayır görünmediği için, hazır güne baktım. Gördüm ki: Şu gün, güya bir tabuttur. Hareket-i mezbûhânedeki olan cismimin cenazesini taşıyor. ^(Hâşiye)

^(Hâşiye): İman, o tabutu, bir ticaretgâh ve şâsaalı bir misafirhâne gösterir.

بَرِّ سَرِّ عُمْرٍ جَنَازَةٌ مِنْ إِسْتَاذَةٍ أَسْتُ

İşbu cihetten dahi devâ bulamadım. Sonra başımı kaldırıp şecere-i ömrümün başına baktım. Gördüm ki; o ağacın tek meyvesi benim cenazemdir ki, o ağacın üstünde duruyor, bana bakıyor. ^(Hâşiye)

(Hâşiye): İman, o ağacın meyvesini cenaze değil, belki ebedî hayata mazhar ve ebedî saadete namzed olan ruhumun eskimiş yuvasından, yıldızlarda gezmek için çıktığını gösterir.

دَرِّ قَدَمٍ: أَبِ خَاكِ خَلَقْتِ مَنْ وَخَاكِسَرِّ عِظَامٍ مَسْتُ

O cihetten dahi me'yûs olup başımı aşağıya eğdim. Baktım ki: Aşağıda, ayak altında kemiklerimin toprağı ile mebd-i hilkatimin toprağı birbirine karışmış gördüm. Derman değil, derdime dert kattı. ^(Hâşiye)

(Hâşiye): İman, o toprağı, rahmet kapısı ve cennet salonunun perdesi olduğunu gösterir.

چُونُ دَرِّ پَسِ مِي بَكْرَمُ، بِنَمِ: اَيْنُ دُنْيَاءِ بِي بُنْيَادِ هِيچِ دَرِّ هِيچِسْتُ

Ondan dahi nazarı çevirip arkama baktım. Gördüm ki; esassız, fânî bir dünya, hiçlik derelerinde ve adem zulümâtında yuvarlanıp gidiyor.

Derdime merhem değil, belki vahşet ve dehşet zehirini ilâve etti. ^(Hâşiye)

(Hâşiye): İman, o zulümâtta yuvarlanan dünyayı, vazifesi bitmiş, mânâsını ifade etmiş, neticelerini kendine bedel vücutta bırakmış mektûbât-ı samedâniye ve sahâif-i nukûş-u sübhâniye olduğunu gösterir.

وَدَرِّ پِيشِ: اَنْدَازَةَ نَظَرِ مِيكَنْمِ، دَرِّ قَبْرِ كُشَادَهٗ اَسْتُ

وَرَاهِ اَبَدِ بَدُوْرُو دِرَازِ پَدِيدَارَسْتُ

Onda dahi hayır görmediğim için ön tarafıma, ileriye nazarımı gönderdim. Gördüm ki; kabir kapısı yolunun başında açık görünüp, onun arkasında ebede giden cadde, uzaktan uzağa nazara çarpıyor. ^(Hâşiye)

(Hâşiye): İman, o kabir kapısını, âlem-i nur kapısı ve o yol dahi, saadet-i ebediye yolu olduğunu gösterdiğinden, dertlerime hem derman, hem merhem olur.

مَرَا جُزْءٍ اِخْتِيَارِيٍّ حَمِيْرِيٍّ نِيْسْتِ دَرِ دَسْتِ

İşte şu altı cihette ünsiyet ve teselli değil, belki dehşet ve vahşet aldığım onlara mukabil, benim elimde bir cüz-ü ihtiyârîden başka hiçbir şey yoktur ki, ona dayanıp onunla mukabele edeyim. ^(Hâşiye)

^(Hâşiye): İman, o cüz-ü lâyeteccezzâ hükmündeki cüz-ü ihtiyârî yerine, gayr-i mütenâhî bir kudrete istinad etmek için bir vesika verir ve belki iman bir vesikadır.

كَيْهٍ أَوْ جُزْءٍ هَمِّ عَاجِزٍ، هَمِّ كُوتَاهُ وَ هَمِّ كَمِّ عَيَارِشْتِ

Hâlbuki o cüz-ü ihtiyârî denilen silâh-ı insanî hem âciz, hem kısadır, hem ayarı noksandır, îcâd edemez, kisbden başka hiçbir şey elinden gelmez. ^(Hâşiye)

^(Hâşiye): İman, o cüz-ü ihtiyârîyi, Allah nâmına istimâl ettirip her şeye karşı kâfi getirir. Bir askerın cüz-î kuvvetini, devlet hesabına istimâl ettiği vakit, binler kuvvetinden fazla işler görmesi gibi...

نَهْ دَرِ مَاضِيٍّ مَجَالِ حُلُولِ، نَهْ دَرِ مُسْتَقْبَلِ مَدَارِ نُفُوذِشْتِ

Ne geçmiş zamana hulûl edebilir, ne de gelecek zamana nüfûz edebilir. Mazi ve müstakbele ait emellerime ve elemlerime faydası yoktur. ^(Hâşiye)

^(Hâşiye): İman, dizginini cism-i hayvanînin elinden alıp; kalbe, ruha teslim ettiği için; maziye nüfûz ve müstakbele hulûl edebilir. Çünkü kalb ve ruhun daire-i hayatı genişdir.

مَمْدَانِ أَوْ اَيْنِ زَمَانِ حَالِ، وَ يَكُ اِنْ سَيَّالِشْتِ

O cüz-ü ihtiyârînin meydan-ı cevelânı, kısacık şu zaman-ı hâzır ve bir ân-ı seyyâldir.

بَا اَيْنِ هَمِّهَ فَقْرَهَا وَضَعْفَهَا، قَلَمِ قُدْرَتِ تُوْ اَشْكَارَهْ نُوشْتَهْ اَسْتِ،

«دَرِ فِطْرَتِ مَا»: مَيْلِ اَبَدِ وَ اَمَلِ سَرْمَدِ

İşte şu bütün ihtiyaçlarımla ve zayıflığımla ve fakr ve aczimle beraber altı cihetten gelen dehşetler ve vahşetlerle perişan bir hâlde iken; kalem-i kudretle sayfa-yı fıtırâtında ebede uzanan arzular ve sermede yayılan emeller âşikâre bir surette yazılmıştır, mâhiyetimde dercedilmiştir.

بَلْكَه هَرِ چِه هَسْت، هَسْت

Belki dünyada ne varsa nümûneleri fitratımda vardır. Umum onlara karşı alâkadarım. Onlar için çalıştırıyorum, çalışıyorum.

دَائِرَةُ اِحْتِیَاجِ مَانَدِ دَائِرِ مَدِّ نَظَرِ بُرُزْگِیِ دَارِشْت

İhtiyaç dairesi, nazar dairesi kadar büyüktür, geniştir.

خِیَالِ کُدَامِ رَسَدِ اِحْتِیَاجِ نِیَزِ رَسَدِ

دَرِ دَسْتِ هَرِ چِه نِیَسْتِ دَرِ اِحْتِیَاجِ هَسْت

Hatta hayâl nereye gitse ihtiyaç dairesi dahi oraya gider. Orada da hâcet vardır. Belki her ne ki elde yok, ihtiyaçta vardır. Elde olmayan, ihtiyaçta vardır. Elde bulunmayan ise, hadsizdir.

دَائِرَةُ اِفْتِدَارِ هَمَجُو دَائِرِ دَسْتِ کُو تَاهَسْت

Hâlbuki; daire-i iktidar kısa, elimini dairesi kadar kısa ve dardır.

پَسِ فَقْرُ وِ حَاجَاتِ مَا بَقَدَرِ جِهَانَسْت

Demek fakr ve ihtiyaçlarım, dünya kadardır.

وَسَرْمَايَهٗ مَا هَمَجُو «جُزْءِ لَا يَنْجَزًا» اَسْت

Sermayem ise, cüz-ü lâyetecezzâ gibi cüz'î bir şeydir.

اَيْنِ جُزْءِ کُدَامِ وَاَيْنِ کَائِنَاتِ حَاجَاتِ کُدَامَسْت؟

İşte şu cihan kadar ve milyarlar ile ancak istihsâl edilen hâcet nerede ve bu beş paralık cüz-ü ihtiyârî nerede? Bununla onların mübâyaasına gidilmez. Bununla onlar kazanılmaz. Öyle ise, başka bir çâre aramak gerektir.

پَسِ دَرِ رَاهِ تُو، اَزْ اَيْنِ جُزْءِ نِیَزِ بَارُ مِیِ کُرَشَسَنْ چَارَهٗ مَنِ اَسْت

O çâre ise şudur ki; o cüz-ü ihtiyârîden dahi vazgeçip, irâde-i ilâhiyeye işini bırakıp, kendi havl ve kuvvetinden teberrî edip, Cenâb-ı Hakk'ın havl ve kuvvetine ilticâ ederek, hakikat-i tevekküle yapışmaktır. "Yâ Rab! Madem çâre-i necât budur. Senin yolunda o cüz-ü ihtiyârîden vazgeçiyorum ve enâniyetimden teberrî ediyorum..."

تَا عِنَايَتِ تُو دَسْتِغِيرِ مَنْ شَوْدُ، رَحْمَتِ بِي نِهَايَتِ تُو پَنَاهِ مَنْ اَسْت

Tâ senin inâyetin, acz ve zaafıma merhameten elimi tutsun. Hem, tâ senin rahmetin, fakr ve ihtiyacıma şefkat edip bana istinadgâh olabilsin, kendi kapısını bana açsın.”

اِنْ كَسَّ كِه بَحْرِ بِي نِهَايَتِ رَحْمَتِ يَافْتَه اَسْت
تَكِّيَه نَه كُنْدُ بَرِ اَيْنِ جُزْءِ اِحْتِيَارِي كِه يَكْ قَطْرَه سَرَابَسْت

Evet her kim ki, rahmetin nihaysiz denizini bulsa elbette bir katre serâb hükmünde olan cüz-ü ihtiyârına itimad etmez; rahmeti bırakıp ona müracaat etmez...

اَيْوَاهُ! اَيْنِ زِنْدِگَانِي هَمْچُو خَابَسْت
وِينِ عُمُرِ بِي بُنْيَادِ هَمْچُو بَادَسْت

Eyvah aldandık!.. Şu hayat-ı dünyeviyeyi sabit zannettik. O zan sebebiyle bütün bütün zâyî ettik. Evet, şu güzerân-ı hayat bir uykudur, bir rüya gibi geçti. Şu temelsiz ömür dahi bir rüzgâr gibi uçar, gider...

اِنْسَانُ بَرَوَالِ دُنْيَا بَعْنَا اَسْت، اَمَالِ بِي بَقَا اَلَامِ بَه بَقَا اَسْت

Kendine güvenen ve ebedî zanneden mağrur insan, zevâle mahkûmdur. Süratle gidiyor. Hâne-i insan olan dünya ise, zulümât-ı ademe sukut eder. Emeller bekâsız, elemeler ruhda bâkî kalır.

بِيَا اَيِّ نَفْسِ نَا فَرْجَامُ! وُجُودِ فَايِي خُدْرَا فِدَا كُنُ
خَالِقِ خُوْدْرَا كِه اَيْنِ هَسْتِي وَدِيْعَه هَسْت

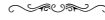
Madem hakikat böyledir. Gel ey hayata çok müştâk ve ömre çok tâlib ve dünyaya çok âşık ve hadsiz emeller ile ve elemeler ile müptelâ bedbaht nefsim! Uyan, aklını başına al! Nasıl ki yıldız böceği, kendi ışıkçıgına itimad eder, gecenin hadsiz zulümâtında kalır. Bal arısı kendine güvenmediği için gündüzün güneşini bulur. Bütün dostları olan çiçekleri, güneşin ziyâsıyla yaldızlanmış müşâhede eder. Öyle de kendine, vücûduna ve enâniyetine dayansan, yıldız böceği gibi olursun. Eğer sen fânî vücûdunu, o vücûdu sana veren Hâlık'ın yolunda fedâ etsen bal arısı gibi olursun. Hadsiz bir nûr-u vücûd bulursun. Hem fedâ et; çünkü şu vücûd sende vedîa ve emânettir.

وَمُلْكٍ أَوْ وَأَوْ دَادَهُ فَنَا كُنْ تَا بَقَا يَا بَدُ،
 أَرَا أَنْ سِرِّي كِه: «نَفِي نَفِي» إِيَابَاتِ أَسْت

Hem O'nun mülküdür, hem O vermiştir. Öyle ise, minnet etmeyerek ve çekinmeyerek fenâ et, fedâ et; tâ bekâ bulsun. Çünkü; nefy-i nefy, isbattır. Yani yok, yok ise; o vardır. Yok, yok olsa; var olur.

حُدَايِ بِرُ كَرَمِ خُودِ مُلْكِ خُودِرَا مِي خَرْدَ أَرَا تُو
 بَهَايِ مِي كِرَانِ دَادَهُ بَرَايِ تُو نِگَاهِ دَارَسْت

Hâlık-ı Kerîm, kendi mülkünü senden satın alıyor. Cennet gibi büyük bir fiyatı verir. Hem o mülkü senin için güzelce muhafaza ediyor. Kıymetini yükselttiriyor. Yine sana hem bâkî, hem mükemmel bir surette verecektir. Öyle ise, ey nefsim! Hiç durma. Birbiri içinde beş kârlı bu ticareti yap. Tâ beş hasâretten kurtulup, beş ribhi birden kazanasın.¹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 فَلَمَّا أَفْلَ قَالَ لَا أَحِبُّ الْأَفْلِينَ²
 لَقَدْ أَبْكَانِي نَعْيِي «لَا أَحِبُّ الْأَفْلِينَ» مِنْ خَلِيلِ اللَّهِ

İbrahim (*aleyhisselâm*) dan sudûr ile, kâinatın zevâl ve ölümünü ilân eden nây-ı لَا أَحِبُّ الْأَفْلِينَ beni ağılattırdı.

فَصَبَّتْ عَيْنُ قَلْبِي فَطَرَاتِ بَاكِيَاتِ مِنْ شُؤُونِ اللَّهِ

Onun için kalb gözü ağladı ve ağlayıcı katreleri döktü. Kalb gözü ağladı-ğı gibi döktüğü her bir damlası da o kadar hazindir, ağılattırıyor. Güya kendisi de ağlıyor. O damlalar, gelecek Fârisî fıkralardır.

لِتَفْسِيرِ كَلَامٍ مِنْ حَكِيمِ أَيُّ نَبِيِّ فِي كَلَامِ اللَّهِ

İşte o damlalar ise, nebiyy ü peygamber olan bir Hakîm-i ilâhî'nin, kelâmullah içinde bulunan bir kelâmının bir nevi tefsiridir.

¹ Buradaki beş kâr ve beş hasâret için Altıncı Söz'e bakınız.

² “(Gece bastırınca İbrahim bir yıldız gördü, ‘(İddianıza göre) Rabbim budur!’ dedi. Yıldız söndüce de) ‘Ben öyle sönüp batanları tanı diye sevmem’ (dedi).” (En’âm sûresi, 6/76).

نَمِي زِيْبَاسْت «أَفْوَلْدَه» كُمْ شُدَنْ مَحْبُوب

Güzel değil batmakla gâib olan bir mahbub. Çünkü; zevâle mahkûm, hakiki güzel olamaz. Aşk-ı ebedî için yaratılan ve ayna-yı Samed olan kalb ile sevilmez ve sevilmemeli!

نَمِي أَرْزَدْ «عُرُوْبَدَه» عَيْبُ شُدَنْ مَطْلُوب

Bir matlub ki, gurûbda gaybûbet etmeye mahkûmdur; kalbin alâkasına, fikrin merakına değmiyor; âmâle merci olamıyor, arkasında gam ve kederle teessüf etmeye lâayık değildir. Nerede kaldı ki; kalb, ona perestiş etsin ve ona bağlansın, kalsın?

نَمِي خَاهَم «فَنَادَه» مَحْوُ شُدَنْ مَفْضُودُ

Bir maksud ki fenâda mahvoluyor, o maksudu istemem. Çünkü fâniyim, fâni olanı istemem, neyleyeyim?..

نَمِي خَانَم «زَوَالِدَه» دَفْنُ شُدَنْ مَعْبُودُ

Bir mâbud ki zevâlde defnoluyor; onu çağırmam, ona ilticâ etmem. Çünkü nihayetsiz muhtacım ve âcizim. Âciz olan; benim pek büyük dertlerime devâ bulamaz, ebedî yaralarımaya merhem süremez. Zevâlden kendini kurtaramayan nasıl mâbud olur?

عَقْلُ فَرْيَادُ مِي دَارَدْ، نِدَاءِ «لَا أَحِبُّ الْأَفْلِينَ» مِي زَنْدُ رُوحَم

Evet zâhire müptelâ olan akıl, şu keşmekeş kâinatta perestiş ettiği şeylerin zevâlini görmek ile me'yûsâne feryâd eder.. ve bâkî bir mahbubu arayan ruh dahi لَا أَحِبُّ الْأَفْلِينَ feryâdını ilân ediyor.

نَمِي خَاهَم نَمِي خَانَم نَمِي تَابَم فِرَاقِي

İstemem, arzu etmem, tâkat getirmem müfarakati..

نَمِي أَرْزَدْ «مَرَّاقَه» اَيْنُ زَوَالِ دَرْ پَسِ تَلَاقِي

Der-akab zevâl ile acılanan mülâkatlar, keder ve meraka değmez. İştihâka hiç lâayık değildir. Çünkü zevâl-i lezzet elem olduğu gibi, zevâl-i lezzetin tasavvuru dahi bir elemdir. Bütün mecâzî âşkların dîvânları, yani aşknâmeleri olan manzum kitabları, şu tasavvur-u zevâlden gelen elemden birer feryattır.

Her birinin bütün dîvân-ı eş'ârının ruhunu eğer sıksan, elemkârâne birer feryâd damlar.

أَزْ أَنْ دَرْدِ غَرِّينِ «لَا أَحِبُّ الْأَفْلِينَ» مِي زَنْدَ قَلْبِمِ

İşte o zevâl-âlûd mülâkatlar, o elemli, mecâzî muhabbetler derdinden ve belâsındandır ki; kalbim, İbrahimvârî لَا أَحِبُّ الْأَفْلِينَ ağlamasıyla ağlıyor ve bağırıyor.

دَرْ اِيْنِ فَاْنِي بَقَا خَاْزِي بَقَا خَيْرِذْ فَتَادَنْ

Eğer şu fânî dünyada bekâ istiyorsan; bekâ, fenâdan çıkıyor. Nefs-i emmâre cihetiyle fenâ bul ki, bâkî olasın.

فَتَا شُو، هَمْ فَدَا كُنْ، هَمْ عَدَمْ بِيْنِ، كِهْ أَرْ ذُنْيَا «بَقَايَه» رَاهْ «فَتَادَنْ»

Dünya-perestlik esâsâtı olan ahlâk-ı seyyieden tecerrüt et, fânî ol! Daire-i mülkünde ve malındaki eşyayı, Mahbub-u Hakîkî yolunda fedâ et! Mevcudâtın adem-nümâ âkıbetlerini gör! Çünkü; şu dünyadan bekâ-ya giden yol, fenâdan gidiyor.

فَكْرِزْ فَيْرَازِ مِي دَارْدُ، اَيْنِ «لَا أَحِبُّ الْأَفْلِينَ» مِي زَنْدَ وَجْدَانِ

Esbap içine dalan fikr-i insanî, şu zelzele-i zevâl-i dünyadan hayrette kalıp me'yûsâne fizâr ediyor. Vücûd-u hakîkî isteyen vicdan, İbrahimvârî لَا أَحِبُّ الْأَفْلِينَ enîniyle mahbubât-ı mecâziyeden ve mevcudât-ı zâileden kat-ı alâka edip, Mevcûd-u Hakîkî'ye ve Mahbub-u Sermedî'ye bağlanıyor.

بِدَانِ اَيِّ نَفْسِ نَادَانِمِ! كِهْ: دَرْ هَرِّ فَرْدِ أَرْ فَاْنِي دُو رَاهْ هَسْتِ

بَا بَاقِي، دُو سِرِّ جَانِ جَانَانِي

Ey nâdân nefsim! Bil ki; çendan dünya ve mevcudât fânidir, fakat her fânî şeyde bâkiye isâl eden iki yol bulabilirsin ve can ve cânân olan Mahbub-u Lâyezâl'in tecelli-i cemâlinden iki lem'ayı, iki sırrı görebilirsin. An şart ki suret-i fâniyeden ve kendinden geçebilirsen...

كِهْ دَرْ نِعْمَتِهَا اِنْعَامِ هَسْتِ وَپَسْ اَنَارَهَا اَسْمَا بَغِيْرِ مَعْزِي، وَ مِيْزَنْ دَرْ فَنَا اَنْ قِشْرِ بِي مَعْنَا

Evet, nimet içinde in'âm görünür; Rahmân'ın iltifâtı hissedilir. Nimetten in'âma geçsen Mün'im'i bulursun. Hem her eser-i samedânî; bir mektup gibi,

bir Sâni-i Zülcelâl'in esmâsını bildirir. Nakıştan mânâyâ geçsen, esmâ yoluyla müsemâyâyı bulursun. Madem şu masnûât-ı fâniyenin mağzını, içini bulabilirsin; onu elde et.. mânâsız kabuğunu, kışırını, acımadan fenâ seyline atabilirsin.

بَلِي أَنَا زَهَا كُوَيْدُ، زَا سَمَا لَفْظِ پُرْ مَعْنَا بِحَانَ مَعْنَا وَ مِيزَنَ دَرُ هَوَا اَنْ لَفْظِ بِي سَوْدَا

Evet masnûâtta hiçbir eser yok ki, çok mânâlı bir lafz-ı mücessem olmasın, Sâni-i Zülcelâl'in çok esmâsını okutturmasın. Madem şu masnûât elfâzdır, kelimât-ı kudrettir; mânâlarını oku, kalbine koy. Mânâsız kalan elfâzı, bilâ-pervâ zevâlin havasına at. Arkalarından alâkadarâne bakıp meşgul olma!

عَقْلُ فَرْيَاذُ مِي دَارْدُ، غِيَاثِ «لَا أَحِبُّ الْاَفْلِيْنَ» مِيزَنُ اَيُّ نَفْسَمِ

İşte zâhir-perest ve sermayesi âfâkî mâlûmattan ibaret olan akl-ı dünyevî, böyle silsile-i efkârı hiçe ve ademe incirâr ettiğiinden, hayretinden ve haybetinden me'yûsâne feryâd ediyor. Hakikate giden bir doğru yol arıyor. *Madem ufûl edenlerden ve zevâl bulanlardan ruh elini çekti.. kalb dahi mecâzî mahbublardan vazgeçti.. vicdan dahi fânilerden yüzünü çevirdi. Sen dahi biçâre nefsim, İbrahimvârî¹ لَا أَحِبُّ الْاَفْلِيْنَ¹ gıyâsını çek, kurtul!*

جِه خُوش كُوَيْدُ أَوْ شَيْدَا «جَامِي» عِشْقِ خُوِي:

Fitratı aşkla yoğrulmuş gibi sermest-i câm-ı aşk olan Mevlânâ Câmi, kesretten vahdete yüzleri çevirmek için bak ne güzel söylemiş:

يَكِي خَوَا، يَكِي خَوَانُ، يَكِي جُوِي، يَكِي بَيْنُ، يَكِي دَانُ، يَكِي كُوِي

demidir.²(Hâşiyeye)

- ✓ Yalnız Bir'i iste, başkaları istenmeye değmiyor.
- ✓ Bir'i çağır, başkaları imdada gelmiyor.
- ✓ Bir'i talep et, başkaları lâyük değiller.
- ✓ Bir'i gör, başkalar her vakit görünmüyorlar, zevâl perdesinde saklanıyorlar.
- ✓ Bir'i bil, marifetine yardım etmeyen başka bilmekler faydasızdır.
- ✓ Bir'i söyle, O'na ait olmayan sözler mâlâyâni sayılabilir.

¹ "Ben öyle sönüp batanları Tanrı diye sevmem." (En'âm sûresi, 6/76).

²(Hâşiyeye) Yalnız bu satır Mevlânâ Câmi'nin kelâmıdır.

نَعَمْ صَدَقْتَ أَيُّ جَامِيٍّ؛ هُوَ الْمَطْلُوبُ،
هُوَ الْمَحْبُوبُ، هُوَ الْمَقْصُودُ، هُوَ الْمَعْبُودُ

Evet Câmî, pek doğru söyledin. Hakiki mahbub, hakiki matlub, hakiki maksud, hakiki mâbud yalnız O'dur!..

كِهِ «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ¹» بَرَابَرٌ مِيزَنْدَ عَالَمٍ

Çünkü bu âlem, bütün mevcudâtıyla muhtelif dilleriyle, ayrı ayrı nağamâtıyla zikr-i ilâhînin halka-yı kübrâsında beraber هُوَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ der, vahdâniyete şehâdet eder.² لَا أَحَبُّ الْأَفْلِينَ² 'nin açtığı yaraya merhem sürüyor ve alâkayı kestiği mecâzî mahbublara bedel, bir Mahbub-u Lâyezâlî'yi gösteriyor.

Bundan yirmi beş sene kadar evvel, İstanbul Boğazi'ndeki Yûşa Tepesi'nde, dünyanın terkine karar verdiğim bir zamanda, bir kısım mühim dostlarım beni dünyaya, eski vaziyetime döndürmek için yanıma geldiler. Dedim: "Yarına kadar beni bırakınız, istihâre edeyim." Sabahleyin kalbime bu iki levha hutûr etti. Şiire benzer, fakat şiir değiller. O mübarek hâttranın hatırı için ilişmedim. Geldiği gibi muhafaza edildi. Yirmi Üçüncü Söz'ün âhîrine ilhak edilmişti. Makam münasebetiyle buraya alındı.

Birinci Levha

(Ehl-i Gaflet Dünyasının Hakikatini Tasvir Eder Levhadır.)

Beni dünyaya çağırma	Ona geldim fenâ gördüm.
Demâ gaflet hicâb oldu	Ve nûr-u Hak nihân gördüm.
Bütün eşyâ ü mevcudât	Birer fâni muzır gördüm.
Vücûd desen, onu giydim	Âh! Ademdi.. çok belâ gördüm.
Hayat desen, onu tattım	Azab ender azab gördüm.
Akıl, ayn-ı ikâb oldu	Bekâyı bir belâ gördüm.

¹ "Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; ...)

² "Ben öyle sönüp batanları Tanrı diye sevmem." (En'âm sûresi, 6/76).

Ömür, ayn-ı hevâ oldu	Kemâl, ayn-ı hebâ gördüm.
Amel, ayn-ı riya oldu	Emel, ayn-ı elem gördüm.
Visâl, nefis-i zevâl oldu	Devâyı ayn-ı dâ gördüm.
Bu envâr, zulümât oldu	Bu ahabâbı yetim gördüm.
Bu savtlar, nây-ı mevt oldu	Bu ahyâyı mevât gördüm.
Ulûm, evhama kalboldu	Hikemde bin sekam gördüm.
Lezzet, ayn-ı elem oldu	Vücûdda bin adem gördüm.
Habîb desen onu buldum	Âh! Firakta çok elem gördüm.

İkinci Levha

(Ehl-i Hidâyet ve Huzurun Hakikat-i Dünyalarına İşaret Eder Levhadır.)

Demâ gaflet zevâl buldu	Ve nûr-u Hak, ayân gördüm.
Vücûd, burhan-ı Zât oldu	Hayat, mir'ât-ı Hak'tır gör.
Akil, miftâh-ı kenz oldu	Fenâ, bâb-ı bekâdır gör.
Kemâlin lem'ası söndü	Fakat, şems-i cemâl var, gör.
Zevâl, ayn-ı visâl oldu	Elem, ayn-ı lezzettir gör.
Ömür, nefis-i amel oldu	Ebed, ayn-ı ömürdür gör.
Zalâm, zarf-ı ziyâ oldu	Bu mevtte hak, hayat var, gör.
Bütün eşya, enîs oldu	Bütün asvât, zikirdir gör.
Bütün zerrât-ı mevcudât	Birer zâkir, müsebbih gör.
Fakrı, kenz-i gınâ buldum	Aczde tam kuvvet var, gör.
Eğer Allah'ı buldunsa	Bütün eşya, senindir gör.
Eğer Mâlik-i mülk'e memlûk isen	Onun mülkü senindir gör.
Eğer hodbin ve kendi nefisine mâlik isen	Bilâ-addin belâdır gör,
Bilâ-haddin azaptır tad,	Bilâ-gayet ağırdır gör.
Eğer hakiki abd-i hudâbîn isen	Hudûdsuz bir safâdır gör.
Hesapsız bir sevab var, tad	Nihayetsiz saadet gör...

(Yirmi beş sene evvel Ramazan'da, ikindiden sonra Şeyh Geylânî'nin (kuddîse sirrüh) Esmâ-yı Hüsnâ manzûmesini okudum. Bana bir arzu geldi ki: Esmâ-yı hüsnâ ile bir münâcât yazayım. Fakat, o vakit bu kadar yazıldı. O kudsî üstadımın mübarek münâcât-ı esmâiyesine bir nazîre yapmak istedim. Heyhat! Nazma istidâdim yok. Yapamadım, noksan kaldı. Bu münâcât, Otuz Üçüncü Söz'ün Otuz Üçüncü Mektub'u olan Pencereleler Risalesi'ne ilhak edilmişti. Makam münâsebetiyle buraya alındı.)

هُوَ الْبَاقِي

هُوَ الْحَكَمُ الْعَدْلُ لَهُ الْأَرْضُ وَالسَّمَاءُ	حَكِيمُ الْقَضَايَا نَحْنُ فِي قَبْضِ حُكْمِهِ
هُوَ الْقَادِرُ الْقَيُّومُ لَهُ الْعَرْشُ وَالْتَّرَاءُ	عَلِيمُ الْحَفَايَا وَالْعُيُوبِ فِي مُلْكِهِ
هُوَ الْفَاطِرُ الْوُدُودُ لَهُ الْحُسْنُ وَالْبَهَاءُ	لَطِيفُ الْمَرَائِي وَالْتُّشُوشِ فِي صُنْعِهِ
هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ لَهُ الْعِزُّ وَالْكِبْرِيَاءُ	جَلِيلُ الْمَرَائِي وَالشُّؤُونِ فِي خَلْقِهِ
هُوَ الدَّائِمُ الْبَاقِي لَهُ الْمُلْكُ وَالْبَقَاءُ	بَدِيعُ الْبَرِيَاءَا نَحْنُ مِنْ نَفْسِ صُنْعِهِ
هُوَ الرَّزَّاقُ الْكَافِي لَهُ الْحَمْدُ وَالْتَّنَاءُ	كَرِيمُ الْعَطَايَا نَحْنُ مِنْ رَكْبِ صُنْفِهِ
هُوَ الْخَالِقُ الْوَافِي لَهُ الْجُودُ وَالْعَطَاءُ	جَمِيلُ الْهَدَايَا نَحْنُ مِنْ نَسْجِ عِلْمِهِ
هُوَ الرَّاحِمُ الشَّافِي لَهُ الشُّكْرُ وَالْتَّنَاءُ	سَمِيعُ الشُّكَايَا وَالْدُّعَاءِ لِخَلْقِهِ
هُوَ الْعَفَّارُ الرَّحِيمُ لَهُ الْعَفْوُ وَالرِّضَاءُ ¹	غَفُورُ الْخَطَايَا وَالذُّنُوبِ لِعَبْدِهِ

¹ O'dur Bâkî. O, hükümünün kazâsında Hakîmdir; biz de O'nun hükmü altındayız. Hakem olan O, Adl olan O'dur; arz ve semâ O'nundur. Mülkünde gizli ve kapalı olanı O hakkıyla bilir. Kâdir olan O, Kayyûm olan O'dur; Arş da, yer de O'nundur. Sanatının nakışlarında ve vasıflarında görünen O'nun lutfudur. Fâtir O'dur, Vedûd O; mahlûkattaki bütün hüsn ve güzelliğler O'nundur. Mevcûdât aynalarında ve mahlûkatının her şeyinde tezahür eden O'nun celâlidir. Melik O'dur, Kuddûs O; izzet ve kibriyâ da O'na aittir. Mahlûkatını büyüleyici sanat içinde icad eden O'dur; biz de O'nun sanatının nakışlarıyız. Dâim O'dur, Bâkî O; mülk ve bekâ O'nundur. O ihсанlarında pek kerîmdir; biz de O'nun misafir kafilelerindeniz. Rezzâk O'dur, her hâcete Kâfi O; hamd ve senâ O'na mahsustur. Hedâyâ-yı rahmetinde görünen O'nun cemâlidir. Biz de O'nun ilminin mensucatındanız. Hâlık O'dur, Vâfi O; cûd ve atâ O'nundur. Mahlûkatının şikâyet ve dualarını işiten O'dur. Merhamet eden O, şifâ veren O; şükür ve senâ O'na mahsustur. Kullarının hatâ ve günahlarını bağışlayan da O'dur. Gaffâr O'dur, Rahîm O; af da, rızâ da O'ndandır.

Ey nefsim! Kalbim gibi ağla ve bağır ve de ki:

Fâniyim, fânî olanı istemem!

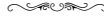
Âcizim, âciz olanı istemem!

Ruhumu Rahmân'a teslim eyledim, gayr istemem!

İsterim, fakat bir yâr-ı bâkî isterim.

Zerreyim, fakat bir Şems-i Sermed isterim.

Hiç-ender hiçim, fakat bu mevcudâtı umûmen isterim.

Barla Yaylası; Çam, Katran, Ardıç, Karakavağın Bir Meyvesidir

(Makam münâsebetiyle buraya alınmış,
On Birinci Mektub'un bir parçasıdır.)

Bir vakit esâretimde dağ başında azametli çam ve katran ve ardıç ağaçlarının heybet-nümâ sûretlerini, hayret-fezâ vaziyetlerini temâşâ ederken pek latîf bir rüzgâr esti. O vaziyeti, pek muhteşem ve şirin velvele-âlûd bir zelzele-i raks-nümâ, bir tesbihât-ı cezbe-edâ sûretine çevirdiğinden eğlence temâşâsı, nazar-ı ibrete ve sem-i hikmete döndü. Birden Ahmed-i Cizri'nin Kürdce şu fıkrası:

هَزَكْس بَتَمَاشَا كِه حُسَنَاتَه زِهَرَجَائِي تَشْبِيهِ نِگَارَانِ بِجَمَالَاتَه دِنَاژَن¹

hatırıma geldi. Kalbim, ibret mânâlarını ifâde için şöyle açladı:

يَا رَبِّ! هَزُ حَيِّ بَتَمَاشَاكِه صُنْعِ تُو زِهَرَجَائِي بِنَازِي

زَنَشِيْبِ اَزْ فِرَازِي مَانِنْدِ دَلَالَانُ بِنِدَاءِ بَاوَازِي

دَمِ دَمِ زَجَمَالِ نَقْشِ تُو دَرِ رَقْصِ بَازِي

زَكَمَالِ صُنْعِ تُو حُوشِ حُوشِ بِنِگَارِي

زِشِيرِيْنِي اَوَازِ خُوْدُ هَيِّ هَيِّ دِنَاژِي

اَزْ وَيِ رَقْصِ اَمْدِ جَذْبَه خَازِي

اَزِيْنِ اِنَارِ رَحْمَتِ يَافْتِ هَزُ حَيِّ دَرِيسِ تَسْبِيْحِ نَمَازِي

¹ el-Cizri, el-Ikdü'l-cevherî ft şerhi Divânî'ş-şeyh el-Cizri s.438.

اِيسْتَادَسْت هَز يَكِي بَر سَنَكِ بَالَا سَرْفَازِي
 دَرَاز كَز دَسْت دَسْتَهَارَا بَدَر گَاهِ اِلَهِي هَم چُو شَهَبَايِي
 بَجُنْبِيدَسْت زُلْفَهَارَا بَسُوقِ اَنگِيَز شَهَبَايِي
 بَبَالَا مِيَزَنَنْد اَز پَر دَه هَايِ هَايِ هُوِي عِشَقِ بَايِي
 مِي دِهَد هُو شَه كَبِي رُنْهَائِي دَرِي نْهَائِي زَوَالِي اَز حُبِ مَجَايِي
 بَر سَر مَحْمُودْهَا نَعْمَهَائِي حُزْنِ اَنگِيَز اِيَايِي
 مُزْدَهَارَا نَعْمَهَائِي اَز لِي اَز حُزْنِ اَنگِيَز نَوَايِي
 «رُو حَه» مِي اِي دُ اَزُو زَمَزَمَه نَازِ نِيَايِي
 قَلْبِ مِي حَوَا نَد اَزِي ن اِيَا تْهَا: سَر تَوْحِي د زِ غَلْوِ نَظْمِ اِعْجَايِي
 نَفْسِ مِي حَوَا هَد دَر اِي نِ وُلُو لَه هَا.. رُلْزَلَه هَا: دُوقِ بَا قِي دَر فَنَائِي دُنْيَا بَايِي
 عَقْلِ مِي سِي نَد اَزِي ن رَمَزَمَه هَا.. دَمَدَمَه هَا: نَظْمِ خِلْفَتِ، نَفْسِ حِكْمَتِ، كَنْزِ رَايِي
 اَرزُو مِي دَارَد هُوَا اَزِي ن هَم مَهَمَه هَا.. هُو هُوَه هَا مَرگِ خُودِ دَر تَرَكِ اَدْوَا قِ مَجَايِي
 حَيَالِ بِي نَد اَزِي ن اَشجَا ز: مَلَائِكُ رَا جَسَدِ اَمَدِ سَمَاوِي، بَاهَرَا رَا نِي
 اَزِي ن نِي هَا شَنِ دَتِ هُو ش: سِتَائِي شَهَائِي ذَاتِ حَيِ
 وَرَقَهَارَا رِيَا ن دَارَنْد.. هَمَه «هُو هُو» ذِكْرِ اَرَنْد بَدَر مَعْنَائِي، حَيِ حَيِ
 چُو «لَا اِلَهَ اِلَّا هُو»¹ بَر اَبَر مِي زَنْد هَز شَيِ
 دَمَادَمِ جُو يَدَنْد «يَا حَيِ» سَرَا سَر گُو يَدَنْد: «يَا حَيِ» بَر اَبَر مِي زَنْد: «اللَّهُ»
 فَيَا حَيِ يَا فَيُّومُ بِحَقِّ اِسْمِ حَيِ فَيُّومُ
 حَيَاتِي دِه بَايِنِ قَلْبِ پَرِي شَانِ رَا اِسْتِقَامَتِ دِه بَايِنِ عَقْلِ مُشَوُّشِ رَا... اَمِي ن.

¹ “Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur.” (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; ...)

**Barla Yaylası, Tepelice’de; çam, katran, ardıç, karakavak
meyvesi hakkında yazılan Fârisî beyitlerin mânâsı:**

هَزْكَسْ بِتَمَاشَا كِهْ حُسَنَاتَهْ ژَهْرَجَايِ   تَسْبِيهْ نِگَارَانْ بِجَمَالَاتَهْ دِنَاژَنْ¹

Yâni: Senin temâşâna, hüsnüne, herkes her yerden koşup gelmiş. Senin cemâlinle nâzdârlık ediyorlar.

يَا رَبِّ! هَزْ حَيِّ بِتَمَاشَاكِهْ صُنْعِ تُو ژَهْرَجَايِ بِنَاژِي

Her zîhayat Senin temâşâna, sanatın olan zemin yüzüne her yerden çıkıp bakıyorlar.

زَنْشِيْبْ اَزْ فِرَاژِي مَانَنْدِ دَلَّالَانْ بِنْدَاءِ بِاَوَاژِي

Aşağıdan, yukarıdan dellâllar gibi çıkıp bağıyorlar.

دَمْ دَمْ زَجَمَالِ نَقْشِ تُو^(Nûsha)2 دَرْ رَفْصِ بَاژِي

Senin cemâl-i nakşından keyiflenip, o dellâl-misâl ağaçlar oynuyorlar.

زِكَمَالِ صُنْعِ تُو حُوشِ حُوشِ بِنَاژِي

Senin kemal-i sanatından neşelenip, güzel güzel sadâ veriyorlar.

زِشِيرِيْنِي اَوَاژِ خُوْدُ هَيْ هِي دِنَاژِي

Güya sadâlarının tatlılığı, onları da neşelendirip nâzenînâne bir naz ettiriyor.

اَزْ وَيْ رَفْصَهْ اَمْدِ جَدْبَهْ خَاژِي

İşte ondandır ki; şu ağaçlar raksa gelmiş, cezbe istiyorlar.

اَزِيْنْ اَنَارِ رَحْمَتِ يَأْفَتْ هَزْ حَيِّ دَرْسِ تَسْبِيْحِ نَمَاژِي

Şu rahmet-i ilâhiyenin âsârıyladır ki; her zîhayat, kendine mahsus tesbih ve namazın dersini alıyorlar.

اِيْسْتَادَنْتْ هَزْ يَكِي بَرِ سَنْكِرِ بَالَا سَرْفِرَاژِي

¹ el-Cizri, *el-İkdü'l-cevherî ft şerhi Divânî's-şeyh el-Cizri* s.438.

²(Nûsha) زِ هَوَايِ شُوقِ تُو^{1*}

^{1*} Sana olan tutkusundan.

Ders aldıktan sonra her bir ağaç, yüksek bir taş üstünde arşa başını kaldırıp durmuşlar.

دِرَازُ كَرَدَسْت دَسْتَهَارَا بَدَرُگَاهِ إِلَهِي هَمْچُو شَهْبَازِي

Her birisi yüzler ellerini Şehbâz-ı Kalender¹(Hâşiye-1) gibi dergâh-ı ilâhiye uzatıp, muhteşem bir ibadet vaziyetini almışlar.

(Hâşiye-2)² بَجْنُبِيدَسْت زُلفَهَارَا بَسُوقِ أَنْگِيزُ شَهْنَازِي

Oynattırıyorlar zülüfvârî küçük dallarını ve onunla temâşâ edenlere de la-tîf şekleklerini ve ulvî zevklerini ihtar ediyorlar.

بَبَالَا مِيزَنْدَ اَزْ پَرْدَه هَايِ «هَایِ هُوِي» عِشْقِ بَازِي

Aşkın “hay huy” perdelerinden en hassas tellere, damarlara dokunuyor gibi sadâ veriyorlar.³(Nüsha)

مِيدَهْدَ هُوَشَه كِبِيرِنُهَایِ دَرِينُهَایِ زَوَالِي اَزْ حُبِّ مَجَازِي

Fikre şu vaziyetten şöyle bir mânâ geliyor: Mecâzî muhabbetlerin zevâl elemiyle gelen ağlayış, hem derinden derine hazîn bir enîni ihtar ediyorlar.

بَرِ سَرِ مَحْمُودَهَا نَعْمَهَایِ حُزْنِ أَنْگِيزِ اِيَازي

Mahmud’ların, yâni Sultan Mahmud gibi mahbûbundan ayrılmış bütûn âşıkların başlarında, hüzn-âlûd mahbûblarının nağmesinin tarzını işittiriyorlar.

مُرْدَهَارَا نَعْمَهَایِ اَزَلِي اَزْ حُزْنِ أَنْگِيزِ نَوَازِي

Dünyevî sadâların ve sözlerin dinlemesinden kesilmiş olan ölmüşlere; ezeli nağmeleri, hüzn-engîz sadâları işittiriyor gibi bir vazifesi var görünüyorlar.

«رُوحَه» مِي اِيَدْ اَزُو زَمْرَمَرِ نَازِ يِنَازِي

Ruh ise, şu vaziyetten şöyle anladı ki; eşya, tesbihât ile Sâni-i Zülcelâl’in tecelliyât-ı esmâsına mukabele edip bir nâz-niyâz zemzemesidir, geliyor.

1 (Hâşiye-1) Şehbâz-ı Kalender, meşhur bir kahramandır ki; Şeyh Geylânî’nin irşâdiyle dergâh-ı ilâhiye iltica edip mertebe-i velâyete çıkmıştır.

2 (Hâşiye-2) Şehnâz-ı Çelkezî, kırk örme saç ile meşhur bir dünya güzeli-dir.

3 (Nüsha) Şu nüsha mezaristandaki ardıç ağacına bakar:

بَبَالَا مِيزَنْدَ اَزْ پَرْدَه هَايِ «هَایِ هُوِي» مَرْدَهَارَا نَعْمَهَایِ اَزَلِي اَزْ حُزْنِ أَنْگِيزِ نَوَازِي¹

¹ Aşkın “hay huy” perdelerinden en hassas tellere, damarlara dokunuyor gibi sadâ veriyorlar. Okşamanın verdiği hüznünden gelen ezeli nağmelerini ölülere de duyuruyorlar.

قَلْبٍ مِيحَوَانِدْ أَرِينُ أَيَاتِهَا سِرِّ تَوْحِيدِ زِعْلَوِ نَظْمِ اِعْجَازِي

Kalb ise, şu her biri birer âyet-i mücesseme hükmünde olan şu ağaçlardan sır-ı tevhidi, bu i'câzın ulüvv-i nazmından okuyor. Yâni, hilkatlerinde o derece hârika bir intizam, bir sanat, bir hikmet vardır ki; bütün esbâb-ı kâinat birer fâil-i muhtar farz edilse ve toplansalar taklid edemezler.

نَفْسٍ مِيحَوَاهِدْ دَرِ اَيْنِ وَلَوْلَهَا زَلْزَلَهَا ذَوْقِ بَاقِي دَرِ فَنَائِي دُنْيَا بَازِي

Nefis ise, şu vaziyeti gördükçe bütün rûy-u zemin, velvele-âlûd bir zelzele-i firâkta yuvarlanıyor gibi gördü. Bir zevk-i bâkî aradı; “*Dünyâ-perestliğin terkinde bulacaksınız.*” mânâsını aldı.

عَقْلٍ مِيْسِينِدْ أَرِينُ زَمْرَمَهَا دَمْدَمَهَا: نَظْمِ خَلْقَتِ، نَفْسِ حِكْمَتِ، كَنْزِ رَازِي

Akil ise, şu zemzeme-i hayvan ve eşcârdan ve demdeme-i nebât ve havadan gayet mânidâr bir intizam-ı hilkat, bir nakş-ı hikmet, bir hazine-i esrâr buluyor. Her şey, çok cihetlerle Sâni-i Zülcelâl’i tesbih ettiğini anlıyor.

اَزْرُو مِيدَارْدُ هَوَا اَرِينُ هَمْهَمَهَا هُوْهُ هَا مَرْگِ خُودِ دَرِ تَرِكِ اَدْوَاقِ مَجَازِي

Hevâ-yı nefis ise, şu hemheme-i hava ve hevheve-i yapraktan, öyle bir lezzet alıyor ki, bütün ezvâk-ı mecâziyi ona unutturup o hevâ-yı nefsin hayatı olan zevk-i mecâziyi terk etmekle, bu zevk-i hakikatte ölmek istiyor.

خَيَالِ بِيْنِدْ اَرِينُ اَشْجَارِ: مَلَائِكِ رَا جَسَدُ اَمْدُ سَمَويِ بَاهَرَارَانُ نَيِّ

Hayal ise, görüyor; güya şu ağaçların müekkel melâikeleri içlerine girip her bir dalında çok neyler takılan ağaçları cesed olarak giymişler. Güya Sultân-ı Sermedî, binler ney sadâsıyla muhteşem bir resm-i küşâdda onlara, onları giydirmiş ki; o ağaçlar câmid, şuursuz cisim gibi değil, belki gayet şuur-kârâne mânidâr vaziyetleri gösteriyorlar.

اَرِينُ نَيْهَا شَنِيدَتْ هُوْشِ: سَيَّاسِهَيْ دَاتِ حَيِّ

İşte o neyler semâvî, ulvî bir mûsikîden geliyor gibi sâfi ve müessirdirler. Fikir o neylerden, başta Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî olarak bütün âşıkların işittikleri elemkârâne teşekkîyât-ı firâkı işitmiyor. Belki, Zât-ı Hayy-ı Kayyûm’a karşı takdim edilen teşekkürât-ı rahmâniyeyi ve tahmidât-ı rabbâniyeyi işitiyor.

وَرَفْهَارَا رَبَّانُ دَارَنْدُ هَمَهَا «هُوْهُ» ذِكْرُ اَرَنْدُ بَدَرْ مَعْنَايِ حَيِّ حَيِّ

Madem ağaçlar birer cesed oldu. Bütün yapraklar dahi diller oldu. Demek her biri, binler dilleri ile havanın dokunmasıyla “Hû Hû” zikrini tekrar ediyorlar. Hayatlarının tahiyâtıyla Sâni’inin Hayy-ı Kayyûm olduğunu ilân ediyorlar.

چُو «لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ» بَرَابَرِ مِيزَنَدَ هَزْ شَنِ

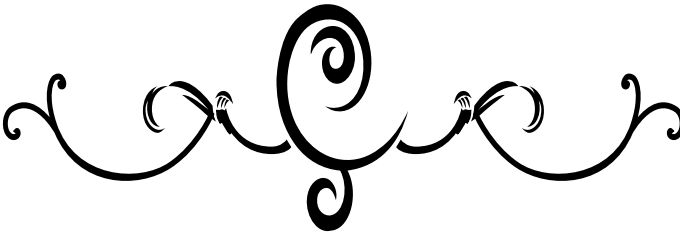
Çünkü bütün eşya لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ deyip, kâinatın azîm halka-yı zikrinde beraber zikrederek çalışıyorlar.

دَمَادَمْ جُوَيْدَنْد «يَا حَقُّ» سَرَّاسَرُ گُوَيْدَنْد: «يَا حَيِّ» بَرَابَرِ مِيزَنَدَ: «اللَّهُ»

Vakit-bevakit lisân-ı istidâd ile Cenâb-ı Hak’tan hukuk-u hayatını “Yâ Hak!” deyip hazine-i rahmetten istiyorlar. Baştan başa da hayata mazhariyetleri lisanıyla “Yâ Hayy!” ismini zikrediyorlar.

فِيَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ بِحَقِّ اسْمِ حَيِّ قَيُّوْمِ

حَيَاتِي دِه بَايِن قَلْبِ پَرِيشَانُ رَا اسْتَقَامَتْ دِه بَايِن عَقْلِ مُشَوِّشِ رَا... أَمِين.

¹ “Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur.” (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; ...)

(Bir vakit Barla'da, Çam Dağı'nda yüksek bir mevkide, gece-
de semânın yüzüne baktım. Gelecek fıkralar birden hutûr etti.
Yıldızların lisân-ı hâl ile konuşmalarını hayâlen işittim gibi bu
yazıldı. Nazım ve şiir bilmediğim için şiir kaidesine girmedi.
Tahattur olduğu gibi yazılmış. Dördüncü Mektup ile Otuz İkinci
Söz'ün Birinci Mevkîfi'nin âhirinden alınmıştır.)

Yıldızları Konuşturan Bir Yıldıznâme

Dinle de yıldızları şu hutbe-i şîrînine,
Nâme-i nûrunu hikmet, bak ne takrir eylemiş!

* * *

Hep beraber nutka gelmiş, hak lisanıyla derler:
"Bir Kadîr-i Zülcelâl'in haşmet-i sultânına,

* * *

Birer bürhân-ı nûr-efşânız vücûd-u Sâni'a,
Hem vahdete, hem kudrete şâhidleriz biz!

* * *

Şu zeminin yüzünü yıldızlayan
Nâzenîn mucizâtı çün melek seyrânına,

* * *

Bu semânın arza bakan, cennete dikkat eden
Binler müdakkik gözleriz biz!^{1(Hâşiye)}

* * *

Tûbâ-yı hilkatten semâvât şıkkına, hep Kehkeşan ağsânına,
Bir Cemîl-i Zülcelâl'in, dest-i hikmetle takılmış pek güzel
meyveleriyiz biz!

* * *

^{1(Hâşiye)} Yâni; cennet çiçeklerinin fidanlı ve mezraacığın olan zeminin yüzünde hadsiz mucizât-ı kudret teşhir edildiğinden semâvât âlemindeki melâikeler o mucizâtı, o hârikaları temâşâ ettikleri gibi, ecrâm-ı semâviyenin gözleri hükmünde olan yıldızlar dahi, güya melâikeler gibi zemin yüzündeki nâzenîn masnûâtı gördükçe cennet âlemine bakıyorlar. O muvakkat hârikaları bâkî bir sûrette cennete dahi müşâhede ediyorlar gibi bir zemîne, bir cennete bakıyorlar. Yâni; o iki âleme nezâretleri var demektir.

Şu semâvât ehline birer mescid-i seyyâr,¹ birer hâne-i devvâr,
 birer ulvî âşiyâne;
 Birer misbâh-ı nevvâr, birer gemi-i cebbâr, birer tayyâreleriz biz!
 * * *

Bir Kadîr-i Zülkemâl'in, bir Hakîm-i Zülcelâl'in birer mucize-i kudret,
 Birer hârîka-yı sanat-ı Hâlıkâne, birer nâdire-i hikmet,
 birer dâhiye-i hilkat, birer nur âlemiyiz biz!
 * * *

Böyle yüz bin dil ile yüz bin bürhân gösteririz;
 işittiririz insan olan insana.
 Kör olası dinsiz gözü, görmez oldu yüzümüzü,
 hem işitmez sözümüzü, hak söyleyen âyetleriz biz!
 * * *

Sikkemiz bir, turramız bir, Rabbimize musahharız.
 Müsebbihiz, zikrederiz abîdâne.
 Kehkeşanın halka-yı kübrâsına mensup birer meczuplarız biz!"

dediklerini hayâlen dinledim.

¹ Göklerin, Allah'a secde hâlindeki meleklerle dolu olduğuna dair bkz.: Tirmizî, *zühd* 9; İbni Mâce, *zühd* 19.

On Sekizinci Söz

(Bu Söz'ün İki Makam'ı var. İkinci Makam'ı daha yazılmamıştır. Birinci Makam'ı Üç Nokta'dır.)

[Birinci Makam]

Birinci Nokta

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ
يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ¹

Nefs-i Emmâreme Bir Sille-i Te'dib:

Ey fahre meftûn, şöhrete müptelâ, medhe düşkün, hodbinlikte bi-hem-tâ sersem nefsim!

Eğer binler meyve veren incirin menşei olan küçücük bir çekirdeği ve yüz salkım ona takılan üzümlün siyah kurucuk çubuğu; bütün o meyveleri, o salkımları kendi hünerleri olduğu ve onlardan istifade edenler o çubuğa, o çekirdeğe medih ve hürmet etmek lâzım olduğu, hak bir dâvâ ise; senin dahi sana yüklenen nimetler için fahre, gurura belki bir hakkın var. Hâlbuki sen, dâim zemme müstehaksın. Zira o çekirdek ve o çubuk gibi değilsin. Senin bir cüz-ü ihtiyârın bulunmakla, o nimetlerin kıymetlerini fahrin ile tenkis ediyorsun, gururunla tahrip ediyorsun ve küfrânınla ibtal ediyorsun ve temellükle gasbediyorsun. Senin vazifen fahir değil, şükürdür. Sana lâyık olan şöhrat değil, tevâzûdur, hacâlettir. Senin hakkın medih değil istiğfardır, nedâmettir. Senin kemâlin hodbinlik değil, hüdâbinliktir.

¹ “Yaptıklarından ötürü sevinen, öbür taraftan yapmadıkları işlerden dolayı övülmek isteyen kimselerin sakın azaptan yakayı kurtaracaklarını sanma! Çünkü onlara o can yakıcı azap vardır.” (Âl-i İmran sûresi, 3/188)

Evet sen benim cismimde, âlemdeki tabiata benzersin. İkiniz, hayrı kabul etmek, şerre merci olmak için yaratılmışsınız. Yani, fâil ve masdar değilsiniz; belki münfail ve mahalsiniz. Yalnız bir tesiriniz var; o da, hayr-ı mutlaktan gelen hayrı, güzel bir sûrette kabul etmemenizden şerre sebep olmanızdır. Hem siz birer perde yaratılmışsınız. Tâ, güzelliği görülmeyen zâhirî çirkinlikler size isnad edilip Zât-ı Mukaddese-i ilâhiyenin tenzihine vesile olarsınız. Hâlbuki bütün bütün vazife-i fitratınıza zıt bir sûret giymişsiniz. Kabiliyetsizliğinizden hayrı, şerre kalbettiğiniz hâlde, Hâlık'ınızla güya iştirak edersiniz. Demek nefis-perest, tabiat-perest, gayet ahmak, gayet zâlimdir.

Hem deme ki: “Ben mazharım. Güzele mazhar ise, güzelleşir.” Zira, temessül etmediğinden mazhar değil, memur olursun.

Hem deme ki: “Halk içinde ben intihap edildim. Bu meyveler benim ile gösteriliyor. Demek bir meziyetim var.” Hayır, hâşâ! Belki herkesten evvel sana verildi; çünkü herkesten ziyâde sen müflis ve muhtaç ve müteallim olduğundan en evvel senin eline verildi.^{1(Hâşiye)}

İkinci Nokta

كُلِّ شَيْءٍ خَلْقُهُ² âyetinin bir sırrını izah eder. Şöyle ki:

Her şeyde, hattâ en çirkin görünen şeylerde, hakikî bir hüsün ciheti vardır. Evet, kâinattaki her şey, her hâdise, ya bizzat güzeldir; ona hüs-n-ü bizzat denilir. Veya neticeleri cihetiyle güzeldir ki; ona hüs-n-ü bilgayr denilir. Bir kısım hâdiseler var ki, zâhiri çirkin, müşevveştir. Fakat o zâhirî perde altında gayet parlak güzellikler ve intizamlar var. Ezcümle:

Bahar mevsiminde fırtınalı yağmur, çamurlu toprak perdesi altında nihayetsiz güzel çiçek ve muntazam nebâtâtın tebessümleri saklanmış ve güz mevsiminin haşin tahribatı, hazin firâk perdeleri arkasında tecelliyât-ı celâliye-i sübhâniyenin mazharı olan kış hâdiselerinin tazyikinden ve ta'zibinden muhafaza etmek için nazdâr çiçeklerin dostları olan nâzenin hayvancıkları vazife-i hayattan terhis etmekle beraber, o kış perdesi altında nâzenin taze güzel bir bahara yer ihzâr etmektir. Fırtına, zelzele, veba gibi hâdiselerin perdeleri altında gizlenen pek çok mânevî çiçeklerin inkişâfı vardır. Tohumlar gibi neşv

^{1(Hâşiye)} Hakikaten ben de bu münazarada Yeni Said, nefisini bu derece ilzâm ve iskât etmesini çok beğendim ve “Bin bârekâllah” dedim.

² “(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yaptı.” (Secde sûresi, 32/7)

ü nemâsız kalan birçok istidâd çekirdekleri, zâhiri çirkin görünen hâdiseler yüzünden sünbülünip güzelleşir. Güya umum inkılâplar ve küllî tahavvüller, birer mânevî yağmurdur.

Fakat insan, hem zâhir-perest, hem hodgâm olduğundan zâhire bakıp çirkinlikle hükmeder. Hodgâmlık cihetiyle yalnız kendine bakan netice ile muhâkeme ederek şer olduğuna hükmeder. Hâlbuki; eşyanın insana ait gayesi bir ise, Sâni'inin esmâsına ait binlerdir. Meselâ: Kudret-i fâtra'nın büyük mucizelerinden olan dikenli otları ve ağaçları muzır, mânâsız telâkki eder. Hâlbuki onlar, otların ve ağaçların mücehhez kahramanlarıdır. Meselâ; atmaca kuşu, serçelere taslîti, zâhiren rahmete uygun gelmez. Hâlbuki serçe kuşunun istidâdı, o taslîti ile inkişâf eder. Meselâ; “kar”ı, pek bâridâne ve tatsız telâkki ederler. Hâlbuki o bârid, tatsız perdesi altında o kadar hararetili gayeler ve öyle şeker gibi tatlı neticeler vardır ki, tarif edilmez.

Hem insan hodgâmlık ve zâhir-perestliğiyle beraber, her şeyi kendine bakan yüzüyle muhâkeme ettiğinden pek çok mahz-ı edebî olan şeyleri, hilâf-ı edep zanneder. Meselâ; alet-i tenâsül-i insan, insan nazarında bahsi, hacâlet-âverdir. Fakat şu perde-i hacâlet, insana bakan yüzdendir. Yoksa hilkate, sanata ve gâyât-ı fitrata bakan yüzler, öyle perdelerdir ki, hikmet nazarıyla bakılsa; ayn-ı edeptir, hacâlet ona hiç temas etmez.

İşte menba-ı edep olan Kur'ân-ı Hakîm'in bazı tâbirâtı, bu yüzler ve perdeler göredir. Nasıl ki, bize görünen çirkin mahlûkların ve hâdiselerin zâhirî yüzleri altında gayet güzel ve hikmetli sanat ve hilkatine bakan güzel yüzler var ki, Sâni'ine bakar ve çok güzel perdeler var ki, hikmetleri saklar ve pek çok zâhirî intizamsızlıklar ve karışıklıklar var ki, pek muntazam bir kitâbet-i kudsiyedir...

Üçüncü Nokta

إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ¹

Madem kâinatta hüsn-ü sanat, bilmüşâhede vardır ve kat'îdir; elbette risâlet-i Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*), şuhûd derecesinde bir kat'iyetle sübûtu lâzım gelir. Zira; şu güzel masnûâtta hüsn-ü sanat ve zînet-i sûret gösteriyor ki; onların sanatkârında ehemmiyetli bir irâde-i tahsîn ve kuvvetli bir taleb-i tezyîn vardır ve şu irâde ve talep ise; o Sâni'de, ulvî bir muhabbet ve masnû'la-

¹ “Ey insanlar, eğer Allah'ı seviyorsanız, gelin bana uyun ki Allah da sizi sevsin.” (Âl-i İmran sûresi, 3/31).

rında izhar ettiği kemâlât-ı sanatına karşı kudsi bir rağbet var olduğunu gösteriyor. Ve şu muhabbet ve rağbet ise; masnûât içinde en münevver ve mükemmel ferd olan insana daha ziyâde müteveccih olup temerküz etmek ister. İnsan ise, şecere-i hilkatın zîşuur meyvesidir. Meyve ise; en cemiyetli ve en uzak ve en ziyâde nazarı âmm ve şuuru küllî bir cüz'üdür. Nazarı âmm ve şuuru küllî zât ise, o Sanatkâr-ı Zülcemâl'e muhatap olup görüşen ve küllî şuurunun ve âmm nazarını tamamen Sâni'inin perestîşliğine ve sanatının istihsânına ve nimetinin şükrüne sarf eden en yüksek, en parlak bir ferd olabilir.

Şimdi iki levha, iki daire görünüyor. **Biri:** Gayet muhteşem, muntazam bir daire-i rubûbiyet ve gayet musanna, murassa bir levha-yı sanat... **Diğeri:** Gayet münevver, müzehher bir daire-i ubûdiyet ve gayet vâsi', câmi bir levha-yı tefekkür ve istihsan ve teşekkür ve îmân vardır ki; ikinci daire bütün kuvvetiyle birinci dairenin nâmına hareket eder.

İşte o Sâni'in bütün makâsıd-ı sanat-perverânesine hizmet eden o daire reisinin ne derece o Sâni' ile münasebettar ve onun nazarında ne kadar mahbûb ve makbul olduğu bilbedâhe anlaşılır.

Acaba hiç akıl kabul eder mi ki; şu güzel masnûâtın bu derece sanat-perver, hattâ ağızın her çeşit tadını nazara alan in'âm-perver sanatkârı, arş ve fersî çınlattırarak bir velvele-i istihsan ve takdir içinde berr ve bahri cezbeye getirecek bir zemzeme-i şükrân ve tekbir ile perestîşkârâne O'na müteveccih olan en güzel masnûuna karşı lâkayt kalsın ve O'nunla konuşmasın ve alâkadarâne O'nu Resûl yapıp, güzel vaziyetinin başkalarına da sirâyet etmesini istemesin? Kellâ! Konuşmamak ve O'nu Resûl yapmamak mümkün değil...

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ¹

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ²

¹ "Allah katında (hak ve makbul) din ancak İslâm'dır." (Âl-i İmran sûresi, 3/19)

² "Muhammed Allah'ın resûlüdür. Onun beraberindeki müminler de kâfirlerle karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler." (Fetih sûresi, 48/29)

Firkatli ve Gurbetli Bir Esarete Fecir Vaktinde Ağlayan Bir Kalbin Ağlayan Ağlamalarıdır

Seherlerde eser bâd-ı tecelli
Uyan ey gözlerim vakt-i seherde
Înâyet hâh zi dergâh-ı ilâhî
Seherdir ehl-i zenbin tövbeğâhı
Uyan ey kalbim vakt-i fecirde
Bikün tevbe, bicû gufrân zi dergâh-ı ilâhî

سَحَرُ حَشْرِیْسْت، دَرُو هُشْیَارِ دَرِ تَسْبِیْحِ هَمَّه شَیْ

بَخَوَابِ غَفْلَتِ سَرَسَمِ نَفْسَمِ حَتَّى كَفَى؟

عُمُرِ عَصْرِیْسْت سَفَرُ بَاقَبْرِ مِی بَایْذِ زَهْرِ حَیْ

بِیْرِخِیْزِ نَمَازِی چُو نِیَازِی گُو بَکُنْ اَوَازِی چُونِ نِیْ

بگو: یا رب! پشیمانم، حَجَلِم، سَرَسَارَم اَز گَنَاهِ بِی شُمَارَم، پَرِشَانَم، ذَلِیْلَم، اَشَكْ
بَارَم اَز حَیَاتِ بِی قَرَارَم، غَرِیْبَم، بِی کَسَم، ضَعِیْفَم، نَآتُوَانَم، عَلِیْلَم، عَاجِزَم، اِخْتِیَارَم، بِی
اِخْتِیَارَم، اَلَاْمَانُ گُوئِم، عَفُو جُوئِم، مَدَدُ خَوَاهَم زِدَرْگَاھْتِ اِلْهَی!¹

¹ Seher vakti, haşır meydanını andırır. Her şey uyanmış gelmiş, tesbih ediyorlar. Ey nefsim, ne zamana kadar gaflet uykusu içinde böyle sersem kalacaksın? Ömrünün ikinci vakti gelmiş, kabre doğru sefer başlamıştır. Her canlıdan ayrılıyorsun. Ney gibi inlemek için niyaz ve namaza gayret et. De ki: 'Yâ Rab! pişmanım; mahcubum, utanıyorum. Sayısız günahlardan dolayı perişanım. Zelifim, gözlerim yaş dolu, hayatım kararsız. Garibim, kimsesizim, yalnızım, zayıfım, güçsüzüm, hastayım, âcizim, hem ihtiyarım, hem irâdesizim. Aman diliyorum.. af arıyorum.. Yardım istiyorum Senin dergâhından ey Allahım...

On Dokuzuncu Söz

(Risâlet-i Ahmediye'ye Dâirdir.)

وَمَا مَدَحْتُ مُحَمَّدًا بِمَقَالِي   وَلَكِنْ مَدَحْتُ مَقَالِي بِمُحَمَّدٍ ﷺ

Evet şu Söz güzeldir. Fakat onu güzelleştiren, güzellerin güzeli olan ev-sâf-ı Muhammediye'dir.

“On Dört Reşehât”ı tazammun eden On Dördüncü Lem'anın

Birinci Reşhası

Rabbimizi bize tarif eden üç büyük, küllî muarrif var:

Birisi şu kitab-ı kâinattır ki, bir nebze şehâdetini on üç Lem'a ile Arabî Nur Risalesi'nden On Üçüncü Ders'ten işittik.

Birisi şu kitab-ı kebîrin âyet-i kübrâsı olan *Hâtemü'l-enbiyâ'dır* (*aleyhissalâtü vesselâm*).

Birisi de *Kur'ân-ı Azîmüşşân'dır*.

Şimdi, şu ikinci burhan-ı nâtik olan *Hâtemü'l-enbiyâ'yı* (*aleyhissalâtü vesselâm*) tanımalıyız, dinlemeliyiz. Evet, o burhanın şahs-ı mânevîsine bak:

Sath-ı arz bir meşid, Mekke bir mihrap, Medine bir minber... O burhan-ı bâhir olan Peygamberimiz (aleyhissalâtü vesselâm) bütün ehl-i imana imam, bütün insanlara hatip, bütün enbiyâya reis, bütün evliyaya seyyid, bütün enbiyâ ve evliyadan mürekkep bir halka-yı zikrin serzâkiri...

Bütün enbiyâ hayattar kökleri, bütün evliya tarâvettar semereleri bir şecere-i nurâniyedir ki; her bir dâvâsını, mucizâtlarına istinat eden bütün enbiyâ ve kerametlerine itimat eden bütün evliya, tasdik edip imza

¹ “Ben sözlerimle Muhammed'i (*aleyhissalâtü vesselâm*) övmüş olmadım; aslında sözlerimi Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*)'la övmüş ve güzelleştirmiş oldum.” Hassân İbni Sâbit'in sözü olarak; İbnü'l-Esir, *el-Meselü's-sâir* 2/357; el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ* 2/321; İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/58 (44.Mektup).

ediyorlar. Zira O, *لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ* der, dâvâ eder. Bütün sağ ve sol, yani mazi ve müstakbel taraflarında saf tutan o nurâni zâkirler, aynı kelimeyi tekrar ederek, icmâ ile, mânen “sadakte ve bilhakkı natakte” derler. Hangi vehmin haddi var ki, böyle hesapsız imzalarla teyid edilen bir müddeâyâ parmak karıştırsın!..

İkinci Reşha

O nurâni burhan-ı tevhid, nasıl ki iki cenâhın icmâ ve tevâtürüyle teyid ediliyor. Öyle de, Tevrat ve İncil gibi kütüb-ü semâviyenin²(Hâşiyeye) yüzler işârâtı.. ve irhâsâtın binler rumûzâtı.. ve hâtiflerin meşhur beşârâtı.. ve kâhinlerin mütevâtir şehâdâtı.. ve şakk-ı kamer gibi binler mucizâtının delâlâtı.. ve şeriatın hakkaniyeti ile teyid ve tasdik ettikleri gibi; zâtında gayet kemâldeki ah-lâk-ı hamîdesi.. ve vazifesinde nihayet hüsnündeki secâyâ-yı gâliyesi.. ve kemâl-i emniyeti.. ve kuvvet-i imanını ve gayet itmînanını ve nihayet vüsûkunu gösteren fevkalâde takvası.. fevkalâde ubûdiyeti.. fevkalâde ciddiyeti.. fevkalâde metâneti, dâvâsında nihayet derecede sâdık olduğunu güneş gibi âşikâre gösteriyor.

Üçüncü Reşha

Eğer istersen gel, asr-ı saadete, Ceziretü'l-Arab'a gideriz. Hayalen olsun, onu vazife başında görüp ziyaret ederiz. İşte, bak:

Hüsn-ü sîret ve cemâl-i suret ile mümtaz bir zâtı görüyoruz ki; elinde mu'ciz-nümâ bir kitap, lisanında hakâik-âşinâ bir hitap, bütün benîâdeme, belki cin ve inse ve meleğe, belki bütün mevcudâta karşı bir hutbe-i ezeliyeyi tebliğ ediyor. Sırr-ı hilkat-i âlem olan muammâ-yı acibâne-sini hall ve şerh edip ve sırr-ı kâinat olan tılsım-ı muğlâkını feth ve keşfederek, bütün mevcudattan sorulan, bütün ukûlü hayret içinde meşgul eden üç müşkül ve müthiş suâl-i azîm olan “Necisin? Nereden geliyor-sun? Nereye gidiyorsun?” suâllerine mukni, makbul cevap verir.

¹ “Allah'tan başka ilâh yoktur.” (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

²(Hâşiyeye) Hüseyin Cîsrî, Risâle-i Hamîdiye'sinde, yüz işârâtı o kitaplardan çıkarmıştır.^{*1} Tahriften sonra bu kadar bulunsa, elbette daha evvel çok tasrihat varmış.

^{*1} Hüseyin Cîsrî, Risâle-i Hamîdiye (Türkçe terceme) s.52-94.

Dördüncü Reşha

Bak, öyle bir ziya-yı hakikat neşreder ki, eğer onun o nurâni daire-i hakikat-i irşadından hariç bir surette kâinata baksan, elbette kâinatın şeklini bir matemhâne-i umumî hükmünde ve mevcudâtı birbirine ecnebi, belki düşman ve câmidâtı dehşetli cenazeler ve bütün zevilhayatı zeval ve firakın sille-iyle ağlayan yetimler hükmünde görürsün.

Şimdi bak, onun neşrettiği nur ile o matemhâne-i umumî, şevk u cezbe içinde bir zikirhâneye inkılâb etti. O ecnebi, düşman mevcudât, birer dost ve kardeş şekline girdi. O câmidât-ı meyyite-i sâmite, birer mûnis memur, birer musahhar hizmetkâr vaziyetini aldı. Ve o ağlayıcı ve şekvâ edici, kimsesiz yetimler, birer tesbih içinde zâkir veya vazife paydosundan şâkir suretine girdi.

Beşinci Reşha

Hem o nur ile kâinattaki harekât, tenevvüât, tebeddülât, tagayyürât, manasızlıktan ve abesiyetten ve tesadüf oyuncaklığından çıkıp, birer mektubat-ı rabbâniye, birer sayfa-yı âyât-ı tekviniye, birer merâyâ-yı esmâ-yı ilâhiye ve âlem dahi bir kitab-ı hikmet-i samedâniye mertebesine çıktılar.

Hem insanı bütün hayvanâtın mâdûnuna düşüren hadsiz zaaf ve aczi, fakr ve ihtiyâcâtı.. ve bütün hayvanlardan daha bedbaht eden vâsîta-yı nakl-i hüzn ve elem ve gam olan aklı, o nur ile nurlandığı vakit; insan, bütün hayvanât, bütün mahlûkat üstüne çıkar. O nurlanmış acz, fakr, akıl ile, niyaz ile nazenin bir sultan.. ve fîzar ile nazdar bir halife-i zemin olur.

Demek o nur olmazsa kâinat da, insan da, hatta her şey dahi hiçe iner. Evet, elbette böyle bedî bir kâinatta böyle bir zât lâzımdır. Yoksa kâinat ve eflâk olmamalıdır.

Altıncı Reşha

İşte o Zât; bir saadet-i ebediyenin muhbiri, müjdecisi.. bir rahmet-i bînihâyenin kâşifi ve ilâncısı.. ve saltanat-ı rubûbiyetin mehâsininin delâli, seyircisi.. ve künûz-u esmâ-yı ilâhiyenin keşşâfi, göstericisi olduğundan, böyle baksan –yani ubûdiyeti cihetiyle– onu bir misal-i muhabbet,

bir timsâl-i rahmet, bir şeref-i insanîyet, en nurânî bir semere-i şecere-i hilkat göreceksin. Şöyle baksan –yani risaleti cihetiyle– bir burhan-ı hak, bir sirâc-ı hakikat, bir şems-i hidayet, bir vesile-i saadet görürsün.

İşte, bak; nasıl berk-i hâtif gibi onun nuru, şarktan garbı tuttu. Ve nisf-i arz ve hums-u beşer, onun hediye-i hidayetini kabul edip hırz-ı can etti. Bizim nefis ve şeytanımıza ne oluyor ki, böyle bir Zât'ın bütün dâvâlarının esasını olan لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ¹, bütün merâtibiyle beraber kabul etmesin?

Yedinci Reşha

İşte, bak; şu cezire-i vâsiada vahşî ve âdetlerine mutaassıp ve inatçı muhtelif akvâmı, ne çabuk âdât ve ahlâk-ı seyîye-i vahşiyânelerini def'aten kal' ve ref' ederek, bütün ahlâk-ı hasene ile techiz edip bütün âleme muallim ve medenî ümeme üstad eyledi. Bak, değil zâhirî bir tasallut.. belki akılları, ruhları, kalbleri, nefisleri feth ve teshir ediyor. Mahbub-u kulûb, muallim-i ukûl, mürebbî-i nüfûs, sultan-ı ervah oldu.

Sekizinci Reşha

Bilirsin ki; sigara gibi küçük bir âdeti, küçük bir kavimde, büyük bir hâkim, büyük bir himmetle, ancak daimî kaldırılabılır. Hâlbuki, bak:

Bu Zât, büyük ve çok âdetleri, hem inatçı, mutaassıp, büyük kavimlerden, zâhirî küçük bir kuvvetle, küçük bir himmetle, az bir zamanda ref' edip, yerlerine öyle secâyâ-yı âliyyeyi –ki dem ve damarlarına karışmış derecede sabit olarak– vaz' ve tesbit ediyor. Bunun gibi daha pek çok harika icraatı yapıyor. İşte, şu asr-ı saadeti görmeyenlere, Ceziretü'l-Arab'ı gözlerine sokuyoruz. Haydi, yüzer feylesofu alsınlar, oraya gitsinler, yüz sene çalışsınlar! O Zât'ın o zamana nisbeten bir senede yaptığının yüzden birisini acaba yapabilirler mi?..

Dokuzuncu Reşha

Hem bilirsin; küçük bir adam, küçük bir haysiyetle, küçük bir cemaatte, küçük bir meselede, münâzaralı bir dâvâda, hicapsız, pervâsız, küçük fakat hacâlet-âver bir yalanı, düşmanları yanında hilesini hissettirmeyecek derecede teessür ve telâş göstermeden söyleyemez. Şimdi bak bu Zât'a:

¹ “Allah'tan başka ilâh yoktur.” (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

Pek büyük bir vazifede, pek büyük bir vazifedar, pek büyük bir hayiyetle, pek büyük emniyete muhtaç bir hâlde, pek büyük bir cemaatte, pek büyük husûmet karşısında, pek büyük meselelerde, pek büyük dâvâda, pek büyük bir serbestiyetle, bilâ-pervâ, bilâ-tereddüt, bilâ-hicap, telâşsız, samimî bir safvetle, büyük bir ciddiyetle, hasımlarının damarlarına dokunduracak şedit, ulvî bir surette söylediği sözlerinde hiç hilâf bulunabilir mi? Hiç hile karışması mümkün müdür? Kellâ!

إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيِي يُوحَى¹ Evet, hak aldatmaz, hakikatbîn aldanmaz. Hak olan mesleği hileden müstağnîdir, hakikatbînin gözüne hayalin ne haddi var ki hakikat görünsün, aldatsın?

Onuncu Reşha

İşte, bak; ne kadar merak-âver, ne kadar cazibedar, ne kadar lüzumlu, ne kadar dehşetli hakâiki gösterir ve mesâili isbat eder. Bilirsin ki, en ziyade insanı tahrik eden meraktır. Hatta, eğer sana denilse, “Yarı ömrünü, yarı malını versen, kamerden ve Müşteri’den biri gelir, kamerde ve Müşteri’de ne var, ne yok, ahvâlini sana haber verecek. Hem doğru olarak senin istikbalini ve başına ne geleceğini doğru olarak haber verecek”; merakın varsa, vereceksin.

Hâlbuki şu Zât, öyle bir Sultan’ın ahbârını söylüyor ki; memleketinde kamer, bir sinek gibi, bir pervane etrafında döner. O arz olan o pervane ise, bir lâmba etrafında pervaz eder. Ve o güneş olan lâmba ise, O Sultan’ın binler menzillerinden bir misafirhânesinde, binler misbahlar içinde bir lâmbasıdır.

Hem öyle acâib bir âlemden hakikî olarak bahsediyor ve öyle bir inkilâptan haber veriyor ki; binler küre-i arz bomba olsa, patlasalar, o kadar acib olmaz. Bak, onun lisanında إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ³ ، إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ² ، الْقَارِعَةُ⁴ ، gibi sûreleri işit...

Hem öyle bir istikbalden doğru olarak haber veriyor ki, şu dünyevî istikbal ona nisbeten bir katre serap hükmündedir. Hem öyle bir saadetten haber veriyor ki, bütün saadet-i dünyeviye ona nisbeten bir berk-i zâilin bir şems-i sermede nisbeti gibidir.

¹ “O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir.” (Necm sûresi, 53/4)

² “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman.” (Tekvir sûresi, 81/1)

³ “Gök yandıdığı zaman.” (İnfitâr sûresi, 82/1)

⁴ “...kapıları döven ve dehşetiyle kalblere çarpan o kıyâmet felaketi...” (Kâria sûresi, 101/1).

On Birinci Reşha

Böyle acîb ve muammâ-âîûd şü kâinatın perde-i zâhiriyesi altında, elbette ve elbette böyle acâib bizi bekliyor. Böyle acâibi haber verecek, böyle harika ve fevkalâde mu'ciz-nümâ bir zât lâzımdır. Hem bu Zât'ın gidişatından görünüyor ki; *O, görmüş ve görüyor ve gördüğünü söylüyor. Hem bizi nimetleriyle perverde eden şü "Semâvât ve arzın İlâhı" bizden ne istiyor, marziyatı nedir, pek sağlam olarak bize ders veriyor.*

Hem bunlar gibi daha pek çok merak-âver, lüzumlu hakâiki ders veren bu zâta karşı her şeyi bırakıp ona koşmak, onu dinlemek lâzım gelirken; ekser insanlara ne olmuş ki, sağır olup kör olmuşlar, belki divane olmuşlar ki bu hakkı görmüyorlar, bu hakikati işitmiyorlar, anlamıyorlar!..

On İkinci Reşha

İşte şü Zât, şü "Mevcudât Hâlıkı"nın vahdâniyetinin hakkaniyeti derecesinde hak bir burhan-ı nâtık, bir delil-i sâdik olduğu gibi, haşrin ve saadet-i ebediyenin dahi bir burhan-ı kâtı, bir delil-i sâtidir. Belki, nasıl ki O Zât, hidayetiyle saadet-i ebediyenin sebab-i husûlü ve vesile-i vusûlüdür; öyle de, duasıyla, niyazıyla o saadetin sebab-i vücûdu ve vesile-i îcadıdır.

Haşir meselesinde geçen şü sırrı, makam münasebetiyle tekrar ederiz, işte, bak:

✓ *O Zât, öyle bir salât-ı kübrâda dua ediyor ki; güya şü cezire, belki arz, onun azametli namazıyla namaz kılar, niyaz eder.*

✓ *Bak, hem öyle bir cemaat-i uz mâda niyaz ediyor ki, güya benîâde-min zaman-ı Âdem'den asrımıza, kıyâmete kadar bütün nurâni, kâmil insanlar, ona ittibâ ile iktidâ edip duasına âmîn diyorlar.*

✓ *Hem bak, öyle bir hâcet-i âmme için dua ediyor ki; değil ehl-i arz, belki ehl-i semâvât, belki bütün mevcudât, niyazına "Evet, Yâ Rabbenâ! Ver, biz dahi istiyoruz!" deyip iştirak ediyorlar.*

✓ *Hem öyle fakirâne, öyle hazînâne, öyle mahbubâne, öyle müştâkâne, öyle tazarrukârâne niyaz ediyor ki; bütün kâinatı ağlattırıyor, duasına iştirak ettiriyor.*

✓ *Bak, hem öyle bir maksat, öyle bir gaye için dua ediyor ki; insanı ve âlemi, belki bütün mahlûkatı esfel-i sâfilinden, sukuttan, kıymetsiz-*

likten, faydasızlıktan; âlâ-yı illiyyîne, yani kıymete, bekâya, ulvî vazife-yi çıkarıyor.

✓ Bak, hem öyle yüksek bir fizâr-ı istimdatkârâne ve öyle tatlı bir niyaz-ı istirhamkârâne ile istiyor, yalvarıyor ki; güya bütün mevcudâta ve semâvâta ve Arş'a işittirip, vecde getirip, duasına "Âmin, Allahümme âmîn..." dedirtiyor.

✓ Bak, hem öyle Semî, Kerîm bir Kadîr'den.. öyle Basîr, Rahîm bir Alîm'den hâcetini istiyor ki; bilmüşâhede, en hafî bir zîhayatın en hafî bir hâcetini, bir niyazını görür, işitir, kabul eder, merhamet eder. Çünkü istediğini –velev lisân-ı hâl ile olsun– verir. Ve öyle bir suret-i hakîmâne, basîrâne, rahîmânede verir ki, şüphe bırakmaz; bu terbiye ve tedbir, öyle bir Semî ve Basîr ve öyle bir Kerîm ve Rahîm'e hasır.

On Üçüncü Reşha

Acaba bütün efâzıl-ı benîâdemi arkasına alıp, arz üstünde durup, Arş-ı Âzam'a müteveccihen el kaldırıp dua eden şu "Şeref-i nev-i insan" ve "Ferîd-i kevn ü zaman" ve bihakkın "Fahr-i kâinat" ne istiyor, bak, dinle:

Saadet-i ebediye istiyor.. bekâ istiyor.. likâ istiyor.. cennet istiyor. Hem, merâyâ-yı mevcudâtta ahkâmını ve cemâllerini gösteren bütün esmâ-yı kudsiye-yi ilâhiye ile beraber istiyor. Hatta, eğer rahmet, inâyet, hikmet, adâlet gibi hesapsız o matlubun esbab-ı mûcibesi olmasaydı; şu zâtın tek duası, baharımızın îcadı kadar kudretine hafif gelen şu cennetin binasına sebebiyet verecekti. Evet, nasıl ki onun risaleti şu dâr-ı imtihanın açılmasına sebebiyet verdi. Öyle de onun ubûdiyeti dahi öteki dârın açılmasına sebeptir.

Acaba ehl-i akıl ve tahkike ¹لَيْسَ فِي الْإِمْكَانِ أَبَدُغٌ مِّمَّا كَانَ dedirten şu meşhud intizam-ı fâik, şu rahmet içinde kusursuz hüsn-ü sanat ve misilsiz cemâl-i rubûbiyet; hiç böyle bir çirkinliği, böyle bir merhametsizliği, böyle bir intizam-sızlığı kabul eder mi ki; en cüz'î, en ehemmiyetsiz arzuları, sesleri ehemmiyetle işitip îfâ etsin.. en ehemmiyetli, en lüzumlu arzuları ehemmiyetsiz görüp işitmesin, anlamasın, yapmasın? Hâşâ ve kellâ!. Yüz bin defa hâşâ! Böyle bir cemâl, böyle bir çirkinliği kabul etmez, çirkin olmaz.

¹ "Şu varlık âleminde, mevcut olandan daha mükemmeli, daha üstünü olması mümkün değildir." (Bkz.: el-Gazâlî, İhyâ ulûmi'd-dîn 4/258; İbnî Arabî, el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye 1/53, 4/154, 6/392, 7/82, 8/221).

Yahu, ey hayalî arkadaşıml! Şimdilik kâfidir, geri gitmeliyiz. Yoksa, yüz se- ne şu zamanda, şu cezirede kalsak; yine o zâtın garâib-i icraatını ve acâib-i vezâifini, yüzden birisine tamamen ihata edip temâşâsında doyamayız.

Şimdi, gel, üstünde döneceğimiz her asra birer birer bakacağız. Bak, na- sil her asır, o şems-i hidayetden aldıkları feyizle çiçek açmışlar; Ebû Hanife, Şâfiî, Bayezid Bistâmî, Şah-ı Geylânî, Şah-ı Nakşibend, İmam Gazâlî, İmam Rabbânî gibi milyonlar münevver meyveler veriyor. Meşhudâtımızın tafsilâtı- nı başka vakte tâlik edip, o muciz-nümâ ve hidayet-edâya, bir kısım kat'î mu- cizâtına işaret eden bir salavât getirmeliyiz:

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَىٰ هَذَا الدَّاتِ التُّورَانِيَّ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْهِ الْفُرْقَانَ الْحَكِيمَ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ مِنَ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ أَلْفَ صَلَاةٍ وَأَلْفَ أَلْفِ سَلَامٍ بَعْدَ حَسَنَاتِ أُمَّتِهِ. عَلَىٰ مَنْ بَشَّرَ بِرِسَالَتِهِ النَّوْرَةَ وَالْإِنجِيلَ وَالرَّبُّورَ، وَبَشَّرَ بِنُبُوَّتِهِ الْإِزْهَاصَاتِ وَهَوَاتِفِ الْجِنِّ وَأَوْلِيَاءِ الْإِنْسِ وَكَوَاهِنِ الْبَشَرِ، وَأَنْشَقَّ بِإِسَارَتِهِ الْقَمَرَ سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ أَلْفَ أَلْفِ صَلَاةٍ وَأَلْفَ أَلْفِ سَلَامٍ بَعْدَ أَنْفَاسِ أُمَّتِهِ.

على مَنْ جَاءَتْ لِدَعْوَتِهِ الشَّجَرُ، وَنَزَلَ سُرْعَةً بِدَعَائِهِ الْمَطَرُ، وَأَظْلَنَتْهُ الْعِمَامَةُ مِنَ الْحَرِّ، وَشَبَّحَ مِنْ صَاعٍ مِنْ طَعَامِهِ مَاتٌ مِنَ الْبَشَرِ، وَتَبَّعَ الْمَاءُ مِنْ بَيْنِ أَصَابِعِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كَالْكَوْثَرِ وَسَبَّحَ فِي كَفِّهِ الْحَصَاةَ وَالْمَدْرُ، وَأَنْطَقَ اللَّهُ لَهُ الضَّبُّ وَالطَّبْيُ وَالذِّئْبُ وَالْجِدْعُ وَالذَّرَاعُ وَالْجَمَلُ وَالْجَبَلُ وَالْحَجَرُ وَالشَّجَرُ، صَاحِبِ الْمِعْرَاجِ وَمَا زَاغَ الْبَصْرُ، سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا وَسَفِيْعِنَا مُحَمَّدٍ أَلْفَ أَلْفِ صَلَاةٍ وَأَلْفَ أَلْفِ سَلَامٍ بَعْدَ كُلِّ الْحُرُوفِ الْمُمَشْكَلَةِ فِي الْكَلِمَاتِ الْمُمْتَلِئَةِ بِأَذْنِ الرَّحْمَنِ فِي مَرَايَا تَمْوُجَاتِ الْهَوَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ كُلِّ كَلِمَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ قَارِئٍ مِنْ أَوْلِي التَّوَلُّوْلِ إِلَىٰ آخِرِ الزَّمَانِ وَاعْفُزْ لَنَا وَارْحَمْنَا يَا إِلَهَنَا بِكُلِّ صَلَاةٍ مِنْهَا. آمِينَ آمِينَ آمِينَ.¹

¹ “Ey varlığıyla varlığımızı ışıkladıran, gözlerimize nurlar serpip, bizleri nefsanî karanlıklardan kurta- ran Rahmeti Sonsuz Rabbimiz! Arş-ı Azim'den Kur'ân-ı Hakîm'i üzerine indirdiğin nurani Zât, yani Peygamber Efendimiz Hazreti Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem), ümmetinin haseyatı adedince milyonlarca salât ve milyonlarca selâm olsun!

Risaletini Tevrat, İncil ve Zebur'un müjdelediği; nübüvvetini irhâsâtın (doğumundan hemen önce ve doğumu anında meydana gelen harikulâde hâllerin); cinlerin hâtilerinin, insanlık âleminde Allah dostlarının ve beşerin kâhinlerinin müjdelediği; bir işaretlikle ayın parçalandığı Efendimiz, Mevlâmız Hazreti Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem), ümmetinin nefesleri adedince milyonlarca salât ve selâm olsun!

“Şuâât-ı Mârifeti’ n-Nebî” nâmındaki Türkçe bir risalede ve On Dokuzuncu Mektup’ta ve şu Söz’de icmâlen işaret ettiğimiz delâil-i nübüvvet-i Ahmediye’yi (*aleyhissalâtü vesselâm*) beyan etmişim. Hem onda Kur’ân-ı Hakîm’in vücûh-u i’câzı icmâlen zikredilmiş. Yine Lemeât nâmında Türkçe bir risalede ve Yirmi Beşinci Söz’de Kur’ân’ın kırk vecihle mucize olduğunu icmâlen beyan ve kırk vücûh-u i’câzına işaret etmişim. O kırk vecihle, yalnız nazımda olan belâgatı, İşârâtü’l-İ’câz nâmındaki bir tefsir-i Arabî’de, kırk sayfa içinde yazmışım. Eğer ihtiyacın varsa şu üç kitaba müracaat edebilirsiniz.

On Dördüncü Reşha

Mahzen-i mucizât ve mucize-i kübrâ olan Kur’ân-ı Hakîm, nübüvvet-i Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) ile vahdâniyet-i ilâhiyeyi o derece kat’î isbat ediyor ki, başka burhana hâcet bırakmıyor. Biz de onun tarifine ve medar-ı tenkit olmuş bir-iki lem’a-yı i’câzına işaret ederiz: İşte, Rabbimizi bize tarif eden Kur’ân-ı Hakîm;

♦ *Şu kitab-ı kebîr-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesi..*

♦ *Şu sahâif-i arz ve semâda müstetir künûz-u esmâ-yı ilâhiyenin keşşâfı..*

♦ *Şu sutûr-u hâdisâtın altında muzmer hakâikin miftahı..*

♦ *Şu âlem-i şehâdet perdesi arkasındaki âlem-i gayb cihetinden gelen iltifâtât-ı rahmâniye ve hitâbât-ı ezeliyenin hazinesi..*

♦ *Şu âlem-i mâneviye-yi İslâmiye’nin güneşi, temeli, hendesesi.. avâlim-i uhreviyenin haritası..*

♦ *Zât ve sıfat ve şuûn-u ilâhiyenin kavl-i şârihi, tefsir-i vâzihı, burhan-ı nâtıkı, tercüman-ı sâtı..*

Daletine ağaçların koşup geldiği; duâsıyla yağmurun hemen iniverdiği; sıcağın korumak için bulutların ona gölge yaptığı; bir ölçek yiyeceğiyle yüzlerce insanın doyduğu; parmaklarının arasından üç defa Kevser gibi suların çağladığı; avuçlarının içindeyken çakıl taşları ve toprağın Allah’ı tesbih ettiği; O’nun hürmetine Allah’ın, kertenkeleyi, ceylânı, kurdu, ağaç kütüğünü, zehirli keçinin kolunu, deveyi, dağı, taşı ve ağacı konuşturduğu, Mirac’ın ve “Resûl’ün gözü başka yana kaymadı (ki, gördüğünü yanlış görmüş olsun), görebileceğinin ötesine yönelmedi (ki, bir illüzyon görmüş olsun).”¹ âyetinin mazharı olan Efendimiz, Mevlâmız ve Şefîmiz Hazreti Muhammed’e (sallallâhu aleyhi ve sellem), nüzûlünden bu yana Kur’ân’ı okuyan her bir okuyucunun okuduğu her bir kelimenin hava dalgalanının aynalarında Rahmân’ın izniyle temessül eden bütün kelimelerinin bütün harfleri adedince, milyonlarca salât ve selâm olsun.

Bütün bu salâvatlardan her biri hürmetine bizi mağfiret et, ey İlahımız, bize merhamet et, âmin, âmin...”

¹ Necm sûresi, 53/17.

♦Şu âlem-i insaniyetin mürebbîsi, hikmet-i hakikîsi, mürşid ve hâdîsi..

♦Hem bir kitab-ı hikmet ve şeriat..

♦Hem bir kitab-ı dua ve ubûdiyet..

♦Hem bir kitab-ı emir ve davet..

♦Hem bir kitab-ı zikir ve mârifet... gibi, beşerin bütün hâcât-ı mânevîyesine karşı birer kitap.. ve bütün muhtelif ehl-i mesâlik ve meşârib olan evliya ve siddîkînin, asfiya ve muhakkikînin her birinin meşreplerine lâ-yık birer risale ibraz eden bir kütüphâne-i mukaddesdir.

Sebeb-i kusur tevehhüm edilen tekrarâtındaki lem'a-yı i'câza bak ki:

✓ Kur'ân hem bir kitab-ı zikir, hem bir kitab-ı dua, hem bir kitab-ı davet olduğundan, içinde tekrar müstahsendir, belki elzemdir ve eblâğdır. Ehl-i kusurun zannı gibi değil. Zira; zikrin şe'ni, tekrar ile tenvirdir.. duanın şe'ni, terdad ile takrirdir.. emir ve davetin şe'ni, tekrar ile tekittir.

✓ Hem herkes, her vakit bütün Kur'ân'ı okumaya muktedir olamaz, fakat bir sûreye galiben muktedir olur. Onun için, en mühim makâsıd-ı Kur'âniye ekser uzun sûrelerde dercedilerek, her bir sûre bir küçük Kur'ân hükmüne geçmiş. Demek, hiç kimseyi mahrum etmemek için, tevhid ve haşir ve kıs-a-yı Mûsâ gibi bazı maksatlar tekrar edilmiş.

✓ Hem cismânî ihtiyaç gibi, mânevî hâcât dahi muhtelifdir. Bazısına insan her nefes muhtaç olur; cisme hava, ruha Hû gibi. Bazısına her saat; بِسْمِ اللَّهِ gibi ve hâkezâ... Demek, tekrar-ı âyet, tekerrür-ü ihtiyaçtan ileri gelmiş ve o ihtiyaca işaret ederek, uyandırıp teşvik etmek, hem iştiyakı ve iştahı tahrik etmek için tekrar eder.

✓ Hem Kur'ân müessistir, bir din-i mübînin esâsâtıdır ve şu Âlem-i İslâmiyet'in temelleridir ve hayat-ı içtimaiye-i beşeriyeyi değiştirip muhtelif tabakâtın, mükerrer suâllerine cevaptır. Müessise; tesbit etmek için tekrar lâzımdır.. tekit için terdad lâzımdır.. teyid için takrir, tahkik, tekrir lâzımdır.

✓ Hem öyle mesâil-i azîme ve hakâik-i dakikadan bahsediyor ki, umumun kalblerinde yerleştirmek için, çok defa muhtelif suretlerde tekrar lâzımdır.

✓ Bununla beraber, sureten tekrardır. Fakat, mânen her bir âyetin çok manaları, çok faydaları, çok vücûh ve tabakâtı vardır. Her bir makamda ayrı bir mana ve fayda ve maksatlar için zikrediliyor.

¹ Allah'ın adıyla

✓ Hem Kur'ân'ın, mesâil-i kevnîyenin bazısında ibham ve icmâli ise, irşadî bir lem'a-yı i'câzdir. Ehl-i ilhadın tevehhüm ettikleri gibi medar-ı tenkit olamaz ve sebep-i kusur değildir.

Eğer desen: “Acaba neden Kur'ân-ı Hakîm, felsefenin mevcudâtın bahsettiği gibi etmiyor? Bazı mesâili mücmel bırakır; bazısını, nazar-ı umumîyi okşayacak, hiss-i âmmeyi rencide etmeyecek, fikr-i avâmî tâciz edip yormayacak bir suret-i basitâne-i zâhirânedeki söyliyor.”

Cevaben deriz ki: Felsefe, hakikatin yolunu şaşırılmış; onun için... Hem geçmiş derslerden ve Sözler'den elbette anlamışsın ki; Kur'ân-ı Hakîm şu kâinattan bahsediyor, tâ Zât ve sîfât ve esmâ-yı ilâhiyeyi bildirsin. Yani, bu kitab-ı kâinatın maânîsini anlatırıp, tâ Hâlık'ını tanıttirsin. Demek, mevcudâta kendileri için değil, belki Mûcid'leri için bakıyor. Hem umuma hitap ediyor. İlm-i hikmet ise mevcudâta mevcudât için bakıyor. Hem hususan ehl-i fenne hitap ediyor. Öyleyse, mademki Kur'ân-ı Hakîm; mevcudâtı delil yapıyor, burhan yapıyor; delil zâhirî olmak, nazar-ı umuma çabuk anlaşılacak gerektir.

Hem mademki Kur'ân-ı Mürşid, bütün tabakât-ı beşere hitap eder. Kesretli tabaka ise tabaka-yı avâmdır. Elbette irşad ister ki; lüzumsuz şeyleri ibham ile icmal etsin.. ve dakik şeyleri temsil ile takrib etsin.. ve mağlatalara düşürmemek için, zâhirî nazarlarında bedihî olan şeyleri lüzumsuz, belki zararlı bir surette tağyir etmemektir.

Meselâ güneş der, “Döner bir sirâcdır, bir lâbadır.”¹ Zira güneşten, güneş için, mahiyeti için bahsetmiyor. Belki bir nevi intizamın zembereği ve nizamın merkezi olduğundan, intizam ve nizam ise Sâni'in ayna-yı mârifeti olduğundan bahsediyor. Evet, der: ² وَالشَّمْسُ تَجْرِي “güneş döner.” Bu “döner” tâbiriyle, kış-yaz, gece-gündüzün deverânındaki muntazam tasarrufât-ı kudreti ihtar ile azamet-i Sâni'i ifham eder. İşte, bu “dönmek” hakikati ne olursa olsun; maksud olan ve hem mensuc, hem meşhud olan intizama tesir etmez.

Hem der: ³ وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا Şu “sirâc” tâbiriyle, âlemi bir kasr suretinde, içinde olan eşya ise insana ve zihayata ihzar edilmiş müzeyyenat ve mat'ûmât ve levâzımât olduğunu ve güneş dahi musahhar bir mumdar olduğunu ihtar ile, rahmet ve ihsan-ı Hâlık'ı ifham eder.

¹ Bkz.: Yûnus sûresi, 10/5; Enbiyâ sûresi, 21/33; Furkan sûresi, 25/61; ...

² Yâsîn sûresi, 36/38.

³ “Güneşi de (ışığı kendinden) bir lamba yaptı.” (Nûh sûresi, 71/16)

Şimdi bak, şu sersem ve geveze felsefe ne der? Bak, diyor ki: “güneş bir kütle-yi azîme-yi mâyia-yı nâriyedir. Ondan fırlamış olan seyyârâtı etrafında döndürüp, cesâmeti bu kadar, mahiyeti böyledir, şöyledir...” Mûhiş bir dehşetten, müthiş bir hayretten başka, ruha bir kemâl-i ilmî vermiyor. Bahs-i Kur’ân gibi etmiyor...

Buna kıyasen, bâtınen kof, zâhiren mutantan felsefî meselelerin ne kıymette olduğunu anlarsın. Onun şaşaa-yı sûrisine aldanıp Kur’ân’ın gayet muciz-nümâ beyanına karşı hümrtsizlik etme!..

İhtar: Arabî Risale-i Nur’da On Dördüncü Reşha’nın Altı Katresi, bâhusus Dördüncü Katre’nin Altı Nüktesi, Kur’ân-ı Hakîm’in kırk kadar envâ-i i’câzından on beşini beyan eder. Ona iktifâen burada ihtisar ettik. İstersen ona müracaat et, bir hazine-i mucizât bulursun..

اللَّهُمَّ اجْعَلِ الْقُرْآنَ شِفَاءً لَنَا مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَمَوْئِئًا لَنَا فِي حَيَاتِنَا وَبَعْدَ مَمَاتِنَا وَفِي الدُّنْيَا قَرِينًا وَفِي الْقَبْرِ مَوْئِئًا وَفِي الْقِيَامَةِ سَفِيحًا وَعَلَى الصِّرَاطِ نُورًا وَمِنَ النَّارِ سِتْرًا وَحِجَابًا وَفِي الْجَنَّةِ رَفِيقًا وَإِلَى الْخَيْرَاتِ كُلِّهَا دَلِيلًا وَإِمَامًا بِفَضْلِكَ وَجُودِكَ وَكَرَمِكَ وَرَحْمَتِكَ يَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. آمِينَ.

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أَنْزَلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنَ الْحَكِيمَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ. آمِينَ.¹

¹ Allah'im! Kur'an'ı bize, her türlü dertlere şifa.. hayatımızda ve ölümümüzden sonra en sıcak bir arkadaş.. dünyada cana yakın bir dost.. kabirde en samimi bir arkadaş.. kıyamette bir şefaatçi.. sırat üzerinde bir nur.. ateşe karşı örtü ve perde.. cennette bir yoldaş.. ve bütün hayırlı işlere götüren rehber ve önder eyle. Bütün bunları bize fazlınla, cömertliğine, kereminle ve rahmetinle ihsan et, ey kerem sahiplerinin en kerimi ve merhametlilerin en merhametlisi olan Rabbimiz, âmin...

Allah'im! Furkan-ı Hakîm'in kendisine indirildiği Zât'a ve bütün âl ve ashabına salât ve selâm et, âmin...

Hirminci Sûz

(İki Makamdır.)

Birinci Makam

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ¹
إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقْرَةً²
ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدَّ قَسْوَةً³

Bir gün şu âyetleri okurken İblis ilkaâtına karşı Kur'ân-ı Hakîm'in feyzinden üç nükte ilham edildi. Vesvesenin sûreti şudur:

Dedi ki: "Dersiniz, Kur'ân mucizedir. Hem nihayetsiz belâgattadır. Hem, umuma her vakitte hidâyettir. Hâlbuki şöyle bâzı hâdisât-ı cüz'iyeyi tarihvârî bir sûrette musîrrâne tekrar etmekte ne mânâ var? Bir ineği kesmek gibi bir vâkıa-yı cüz'iyeyi, o kadar mühim tavsifât ile böyle zikretmek, hattâ o sûre-i azîmeye de "el-Bakara" tesmiye etmekte ne münasebet var? Hem de Âdem'e secde olan hâdise, sırf bir emr-i gaybîdir. Akıl ona yol bulamaz. Kavî bir îmândan sonra teslim ve iz'ân edilebilir. Hâlbuki Kur'ân, umum ehl-i akla ders veriyor. Çok yerlerde⁴ أَفَلَا يَعْقِلُونَ⁴ der, akla havale eder. Hem taşların tesâdüfî olan bâzı hâlât-ı tabiiyesini ehemmiyetle beyan etmekte ne hidâyet var?"

İlham olunan nüktelerin sûreti şudur:

¹ "O vakit meleklerle: 'Âdem için secde edin!' dedik de İblis dışındaki bütün melekler secde ettiler." (Bakara sûresi, 2/34; İsrâ sûresi, 17/61; Kehf sûresi, 18/50; Tâhâ sûresi, 20/116)

² "(Bir vakit Mûsâ kavmine:) 'Allah, bir sığır kesmenizi emrediyor' (demişti)." (Bakara sûresi, 2/67)

³ "Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı!" (Bakara sûresi, 2/74)

⁴ "Hâlâ akıllanmazlar mı?" (Yâsîn sûresi, 36/68). Ayrıca تَعْقِلُونَ⁴ şeklinde muhatap sigasıyla çok yerlerde geçmektedir. Bkz.: Bakara sûresi, 2/44, 76; Âl-i İmran sûresi, 3/65; En'âm sûresi, 6/32; A'râf sûresi, 7/169; Yûnus sûresi, 10/16; ...

Birinci Nükte

Kur'ân-ı Hakîm'de çok hâdisât-ı cüz'îye vardır ki, her birisinin arkasında bir düstûr-u küllî saklanmış ve bir kanun-u umumînin ucu olarak gösteriliyor. Nasıl ki, **وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا**¹ Hazreti Âdem'in melâikelere karşı kabiliyet-i hilâfet için bir mucizesi olan ta'lîm-i esmâdır ki, bir hâdis-e-i cüz'îyedir. Şöyle bir düstûr-u küllînin ucudur ki; nev-i beşere câmiyyet-i istidâd cihetiyle ta'lîm olunan hadsiz ulûm ve kâinatın envâına muhît pek çok fûnûn ve Hâlık'ın şunûnât ve evsâfına şâmil kesretli maârifin ta'lîmidir ki; nev-i beşere, değil yalnız melâikelere, belki semâvât ve arz ve dağlara karşı emânet-i kübrâyı² haml dâvâsında bir rüçhâniyet vermiş ve hey'et-i mecmuasıyla arzın bir halife-i mânevîsi olduğunu Kur'ân ifhâm ettiği misillü; “Melâikelerin Âdem'e secdesiyle beraber, şeytanın secde etmemesi” olan hâdis-e-i cüz'îye-i gaybiye, pek geniş bir düstûr-u külliye-i meşhûdenin ucu olduğu gibi, pek büyük bir hakikati ih-sâs ediyor. Şöyle ki:

Kur'ân, şahs-ı Âdem'e melâikelerin itaat ve inkıyâdını ve şeytanın tekebbür ve imtinânını zikretmesiyle; nev-i beşere, kâinatın ekser maddî envâ'ları ve o envân mânevî mümessilleri ve müekkelleri musahhar olduklarını ve nev-i beşerin hâsselerinin bütün istifadelerine müheyvâ ve münkâd olduklarını ifhâm etmekle beraber, o nevin istidâdatını bozan ve yanlış yollara sevk eden mevâdd-ı şerîre ile onların mümessilleri ve sekene-i habîseleri, o nev-i beşerin tarîk-ı kemâlâtında ne büyük bir engel, ne müthiş bir düşman teşkil ettiğini ihtar ederek Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, bir tek Âdem'le cüz'î hâdiseyi konuşurken bütün kâinatla ve bütün nev-i beşerle bir mükâleme-i ulviye ediyor.

İkinci Nükte

Mısır kıtası, kumistan olan Sahra-yı Kebîr'in bir parçası olduğundan Nil-i Mübarek'in feyziyle gayet mahsûldâr bir tarla hükmüne geçtiğinden, o cehennem-nümûn sahra komşuluğunda şöyle cennet-misâl bir mevki-i mübârekin bulunması, felâhat ve ziraatı, ahâlisinde pek merğûb bir sûrete getirmiş ve o sekenenin seciyesine öyle tesbit etmiş ki, ziraatı kudsiye ve vasita-yı ziraat olan “bakar”ı ve “sevr”i mukaddes, belki mâbud derecesine çıkarmış. Hattâ o zamandaki Mısır milleti sevre, bakara, ibadet etmek derecesinde bir kudsiyet

¹ “Ve Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti.” (Bakara sûresi, 2/31)

² Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

vermişler. İşte o zamanda Benî İsrâil dahi o kıtada neşet ediyordu ve o terbiyeden bir hisse aldıkları, “ıcl” meselesinden anlaşıyor.

İşte Kur’ân-ı Hakîm, Hazreti Mûsâ’nın (*aleyhisselâm*) risâletiyle, o milletin seciyelerine girmiş ve istidâdlarına işlemiş olan o bakar-perestlik mefkûresini kesip öldürdüğünü, bir bakarin zebhi ile ifhâm ediyor.

İşte şu hâdise-i cüz’iye ile bir düstûr-u küllîyi, her vakit, hem herkese gayet lüzumlu bir ders-i hikmet olduğunu ulvî bir i’câz ile beyan eder.

Buna kıyasen bil ki: Kur’ân-ı Hakîm’de bazı hâdisât-ı tarihiye sûretinde zikredilen cüz’î hâdiseler, küllî düsturların uçlarıdır. Hattâ çok sûrelerde zikir ve tekrar edilen kıssa-yı Mûsâ’nın yedi cümlelerine misâl olarak Lemeât’ta İ’câz-ı Kur’ân Risalesi’nde o cüz’î cümlelerin her bir cüzünün nasıl mühim bir düstûr-u küllîyi tazammun ettiğini beyan etmişiz. İstersen o risaleye müracaat et.

Üçüncü Nükte

تَمَّ فَسَّتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ
الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ
وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ¹

Şu âyeti okurken, müvesvis dedi ki: “Herkes malum ve âdi olan taşların şu fitrî bâzı hâlât-ı tabiiyesini, en mühim ve büyük meseleler sûretinde bahs ve beyanda ne mânâ var, ne münasebet var, ne ihtiyaç var?”

Şu vesveseye karşı feyz-i Kur’ân’dan şöyle bir nükte ilham edildi:

Evet, münasebet var ve ihtiyaç var. Hem o derece büyük bir münasebet ve ehemmiyetli bir mânâ ve o derece muazzam ve lüzumlu bir hakikat var ki, ancak Kur’ân’ın icâz-ı mu’cizi ve lütf-u irşâdıyla bir derece basitleştirilmiş ve ihtisar edilmiş. Evet, i’câz-ı Kur’ân’ın bir esası olan icâz, hem hidâyet-i Kur’ân’ın bir nûru olan lütf-u irşâd ve hüsn-ü ifhâm, iktizâ ediyorlar ki; Kur’ân’ın muhatabları içinde ekseriyeti teşkil eden avâma karşı küllî hakikatleri ve derin ve umumî düsturları, me’lûf ve cüz’î sûretler ile gösterilsin ve fikirleri basit olan umumî avâma karşı muazzam hakikatlerin yalnız uçları ve

¹ “Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı! Çünkü öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır, öylesi var ki çatlar da bağrından su kaynar ve öylesi var ki Allah’a olan ta’zimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.” (Bakara sûresi, 2/74)

basit bir sûreti gösterilsin. Hem âdet perdesi tahtında ve zeminin altında hârikulâde olan tasarrufat-ı ilâhiye icmâlen gösterilsin. İşte bu sırâ binâendir ki Kur'ân-ı Hakîm, şu âyetle diyor:

Ey Benî İsrâil ve ey benîâdem! Sizlere ne olmuş ki; kalbleriniz taştan daha câmid ve daha ziyâde katılaştıdır! Zira görmüyor musunuz ki, o pek sert ve pek câmid ve toprak altında bir tabaka-yı azîme teşkil eden o koca taşlar, o kadar evâmîr-i ilâhiyeye karşı mutî ve musahhar ve icraât-ı rabbâniye altında o kadar yumuşak ve emirberdir ki; havada ağaçların teşkilinde tasarrufat-ı ilâhiye, ne derece sühûletle cereyan ediyor; öyle de, tahte'z-zemin ve o sert, sağır taşlarda o derece sühûlet ve intizam ile, hattâ damarlara karşı kanın cevelânı gibi muntazam su cetvelleri^{1(Hâşiye)} ve su damarları, kemâl-i hikmetle o taşlarda mukavemet görmeyerek cereyan ediyor. Hem havada nebâtât ve ağaçların dallarının sühûletle sûret-i intişârı gibi o derece sühûletle köklerin nazik damarları, yer altındaki taşlarda mümânaât görmeyerek evâmîr-i ilâhî ile muntazaman intişâr ettiğini Kur'ân işaret ediyor ve geniş bir hakikati, şu âyetle ders veriyor ve o ders ile, o kasâvetli kalblere bu mânâyı veriyor ve remzen diyor:

Ey Benî İsrâil ve ey benîâdem! Zaaf ve acziniz içinde nasıl bir kalb taşıyorsunuz ki, öyle bir Zât'ın evâmîrine karşı o kalb, kasâvetle mukavemet ediyor. Hâlbuki; o koca sert taşların tabaka-yı muazzaması, o Zât'ın evâmîri önünde kemâl-i inkıyâdla, karanlıkta nazik vazifelerini mükemmel îfa ediyorlar. İtaatsizlik göstermiyorlar. Belki o taşlar, toprak üstünde bulunan bütün zevî'l-hayata, âb-ı hayatla beraber sâir medâr-ı hayatlarına öyle bir hazinedarlık ediyor ve öyle bir adâletle taksimâta vesiledir ve öyle bir hikmetle tevziâta vasita oluyor ki, Hakîm-i Zülcelâl'in dest-i kudretinde bal mumu gibi ve belki hava gibi yumuşaktır, mukavemetsizdir ve azamet-i kudretine karşı secdededir. Zira, toprak üstünde müşâhede ettiğimiz şu masnûât-ı muntazama ve şu

^{1(Hâşiye)} Evet, zemin denilen muhteşem ve seyâyâr sarayın temel taşı olan taş tabakasının, Fâtır-ı Zülcelâl tarafından tavzif edilen en mühim üç vazifeyi beyan etmek, ancak Kur'ân'a yakışır:

• **İşte birinci vazifesi:** Toprağın, kudret-i rabbâniye ile nebâtâta analık edip yetiştirdiği gibi, kudret-i ilâhiye ile taş dahi toprağa dâyelik edip yetiştiriyor.

• **İkinci vazifesi:** Zeminin bedeninde deverân-ı dem hükmünde olan suların muntazam cevelânına hizmetidir.

• **Üçüncü vazife-i fıtriyesi:** Çeşmelerin ve ırmakların, uyûn ve enhârın muntazam bir میزان ile zuhûr ve devamlarına hazinedarlık etmektedir. Evet taşlar, bütün kuvvetiyle ve ağızlarının dolusuyla akıttıkları âb-ı hayat sûretinde, delâil-i vahdâniyet'i, zemin yüzüne yazıp seriyor.

hikmetli ve inâyetli tasarrufat-ı ilâhiye misillü, zemin altında aynen cereyan ediyor. Belki, hikmeten daha acîb ve intizamca daha garib bir sûrette hikmet ve inâyet-i ilâhiye tecelli ediyor. *Bakınız! En sert ve hissiz o koca taşlar, nasıl bal mumu gibi evâmîr-i tekvîniyeye karşı yumuşaklık gösteriyorlar ve me'mur-u ilâhî olan o latîf sulara, o nazik köklere, o ipek gibi damarlara o derece mukavemetsiz ve kasâvetsizdir. Güya bir âşık gibi, o latîf ve güzellerin temâsıyla kalbini parçalıyor, yollarında toprak oluyor!*

Hem *وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ*¹ ile şöyle bir hakikat-i muazzamanın ucunu gösteriyor ki: “*Taleb-i rû'yet*” hâdisesinde, meşhur dağın tecelli ile parçalanması ve taşlarının dağılması² gibi umum rûy-u zeminde, aslı, sudan incimâd etmiş âdeta yekpâre taşlardan ibaret olan ekser dağların zelzele veya bâzı hâdisât-ı arziye sûretinde tecelliyât-ı celâliye ile o dağların yüksek zirvelerinden o haşyet verici tecelliyât-ı celâliyenin zuhûruyla taşlar parçalanarak, bir kısmı ufalanıp toprağa kalbolup, nebâtâta menşe' olur. Diğer bir kısmı taş kalarak, yuvarlanıp derelere, ovalara dağılıp, sekene-i zeminin meskeni gibi birçok işlerinde hizmetkârlık ederek ve mahfî bâzı hikem ve menâfi için kudret ve hikmet-i ilâhiyeye secde-i itaat ederek, desâtîr-i hikmet-i sübhâniyeye emirber şeklini alıyorlar. Elbette o haşyetten, o yüksek mevkii terk edip mütevâziâne aşağı yerleri ihtiyar etmek ve o mühim menfaatlere sebep olmak beyhûde olmayıp başıboş değil ve tesâdüfî dahi olmadığı, belki bir Hakîm-i Kadîr'in tasarrufat-ı hakimânesiyle, o intizamsızlık içinde zâhirî nazara görünmeyen bir intizam-ı hakimâne bulunduğu delil ise; o taşlara müteallik faydalar, menfaatler ve onlar, üstünde yuvarlandıkları dağın cesedine giydirilen ve çiçek ve meyvelerin murassaâtıyla münakkaş ve müzeyyen olan gömleklerin kemâl-i intizamı ve hüsn-ü sanatı; kat'î, şüphesiz şehâdet eder. İşte, şu üç âyetin, hikmet nokta-yı nazarında ne kadar kıymettar olduğunu gördünüz.

Şimdi bakınız Kur'ân'ın letâfet-i beyanına ve i'câz-ı belâgatına; nasıl şu zikrolunan büyük ve geniş ve ehemmiyetli hakikatlerin uçlarını üç fıkra içinde üç vâkıa-yı meşhûre ve meşhûde ile gösteriyor ve medâr-ı ibret üç hâdis-e-i uhrâyı hatırlatmakla latîf bir irşâd yapar, mukavemet-sûz bir zecreder.

♦ Meselâ, *ikinci fıkrada* der: *وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَسْقُوقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ*³

¹ “Öyle taş var ki Allah'a olan ta'zimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır.” (Bakara sûresi, 2/74)

² “Derken Rabbi dağa tecelli eder etmez onu un ufak ediverdi.” (A'râf sûresi, 7/143)

³ “Öyle taş var ki çatlar da bağrından su kaynar.” (Bakara sûresi, 2/74)

Şu fıkra ile, Hazreti Mûsâ'nın (*aleyhisselâm*) asâsına karşı kemâl-i şevk ile inşıkak edip on iki gözünden on iki çeşme akıtan taşa¹ işaret etmekle, şöyle bir mânâyı ifhâm ediyor ve mânen diyor: Ey Benî İsrâil! Bir tek mucize-i Mûsâ'ya (*aleyhisselâm*) karşı koca taşlar yumuşar, parçalanır. Ya haşyetinden veya sürûrundan ağlayarak sel gibi yaş akıttığı hâlde, hangi insafla bütün mucizât-ı Mûseviye'ye (*aleyhisselâm*) karşı temerrüd ederek ağlamayıp gözünüz cümûd ve kalbiniz katılık ediyor?

♦ Hem **üçüncü fıkra**da der: **وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ²**

Şu fıkra ile, Tûr-u Sînâ'daki münâcât-ı Mûseviye'de (*aleyhisselâm*) vukû bulan tecelliyât-ı celâliye heybetinden koca dağ parçalanıp dağılması³ ve o haşyetten taşların etrafa yuvarlanması olan vâkıa-yı meşhûreyi ihtar ile şöyle bir mânâyı ders veriyor ki: Ey kavm-i Mûsâ! Nasıl, Allah'tan korkmuyorsunuz? Hâlbuki taşlardan ibaret olan dağlar, O'nun haşyetinden ezilip dağılıyor ve sizden ahz-ı mısak için üstünüzde Cebel-i Tûr'u tuttuğunu,⁴ hem taleb-i rü'yet hâdisesinde dağın parçalanmasını bilip ve gördüğünüz hâlde, ne cesâretle O'nun haşyetinden titremeyip, kalbinizi katılık ve kasâvette bulunduruyorsunuz?

♦ Hem **birinci fıkra**da diyor: **وَإِنَّ مِنَ الْجِبَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ⁵**

Bu fıkra ile, dağlardan nebeân eden Nil-i mübarek, Dicle ve Fırat gibi ırmakları hatırlatmakla, taşların evâmîr-i tekvîniyeye karşı ne kadar hârika-nümâ ve mucizevârî bir sûrette mazhar ve musahhar olduğunu ifhâm eder ve onunla böyle bir mânâyı müteyakkız kalblere veriyor ki; şöyle azîm ırmakların, elbette mümkün değil şu dağlar hakikî menbaları olsun. Çünkü; faraza o dağlar tamamen su kesilse ve mahrûfî birer havuz olsalar, o büyük nehirlerin şöyle süratli ve kesretli cereyanlarına muvâzeneyi kaybetmeden, birkaç ay ancak dayanabilirler ve o kesretli masârife karşı gâliben bir metre kadar toprakta nüfuz eden yağmur, kâfi vâridât olamaz. Demek ki, şu enhârın nebeânları, âdi ve tabîi ve tesâdüfî bir iş değildir. Belki pek hârika bir sûrette Fâtır-ı Zülcelâl, onları sırf hazine-i gayptan akıttırıyor.⁶

1 “Bir zaman da Mûsa kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı. Biz de: “Asanı taşa vur!” demiştik. Bunun üzerine o taştan on iki pınar fışkırmış, her bölük kendine mahsus pınarı bilmişti.” (Bakara sûresi, 2/60)

2 “Öyle taş var ki Allah'a olan ta'zîmi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır.” (Bakara sûresi, 2/74)

3 “Derken Rabbi dağa tecelli eder etmez onu un ufak ediverdi. Mûsâ da düşüp bayıldı.” (A'râf sûresi, 7/143)

4 Bkz.: Bakara sûresi, 2/63, 93; Nisâ sûresi, 4/154; A'râf sûresi, 7/171.

5 “Öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır.” (Bakara sûresi, 2/74)

6 Bkz.: Mü'minûn sûresi, 23/8; Zümer sûresi, 39/21.

İşte bu sırra işaretten bu mânâyı ifade için hadîste rivayet ediliyor ki: “O üç nehrin her birine cennetten birer katre her vakit damlıyor ve ondan bereketlidirler.”¹ Hem bir rivayette denilmiş ki: “Şu üç nehrin menbaları, cennettendir.”² Şu rivayetin hakikati şudur ki: Madem esbâb-ı maddiye, şunların bu derece kesretli nebeânına kabil değildir. Elbette menbaları, bir âlem-i gayb-dadır ve gizli bir hazine-i rahmetten gelir ki; masârif ile vâridâtın muvâzenesi devam eder.

İşte Kur’ân-ı Hakîm, şu mânâyı ihtar ile şöyle bir ders veriyor ki, der: Ey Benî İsrâil ve ey benîâdem! Kalb katılığı ve kasâvetinizle öyle bir Zât-ı Zülcelâl’in evâmirine karşı itaatsizlik ediyorsunuz ve öyle bir Şems-i Sermedînin ziyâ-yı mârifetine gafletle gözlerinizi yumuyorsunuz ki, Mısır’ınızı cennet sûretine çeviren Nîl-i mübarek gibi koca nehirleri, âdi, câmid taşların ağızlarından akıtıp mucizât-ı kudretini, şevâhid-i vahdâniyetini o koca nehirlerin kuvvet ve zuhûr ve ifâzaları derecesinde kâinatın kalbine ve zeminin dimağına vererek, cin ve insan kulûb ve ukûlüne isâle ediyor. Hem, hissiz, câmid bâzı taşları böyle acip bir tarzda³(Hâşiye) mucizât-ı kudretine mazhar etmesi, güneşin ziyâsı, güneşi gösterdiği gibi, o Fâtır-ı Zülcelâl’i gösterdiği hâlde, nasıl O’nun o nûr-u mârifetine karşı kör olup görmüyorsunuz?

İşte, şu üç hakikate nasıl bir belâgat giydirilmiş gör ve belâgat-ı irşâdiyeye dikkat et! Acaba hangi kasâvet ve katılık vardır ki, böyle hararetli şu belâgat-ı irşâda karşı dayanabilsin, ezilmesin?..

İşte baştan buraya kadar anladınsa Kur’ân-ı Hakîm’in irşâdî bir lem’a-yı i’câzını gör, Allah’a şükret!..

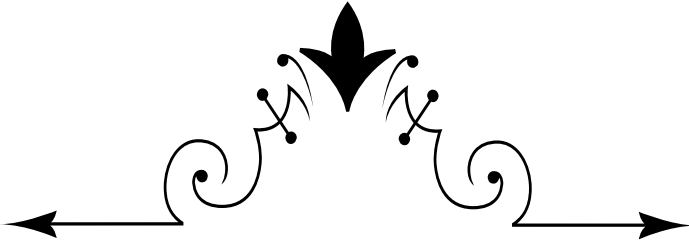
¹ Bkz.: el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 1/55; el-Münâvî, *Feyzu’l-kadîr* 5/381.

² Seyhan, Ceyhan, Fırat ve Nil nehirleri için bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/260, 289, 440; el-Humeydî, *el-Müsned* 2/491. Dicle için bkz.: el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 1/55; el-Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ* 1/565 (İbni Hacer el-Mekkî’den naklen).

³(Hâşiye) Nîl-i mübarek Cebel-i Kamer’den çıktığı gibi, Dicle’nin en mühim bir şubesi, Van Vilâyeti’nden Müküs Nahiyesi’nden, bir kayanın mağarasından çıkıyor. Fırat’ın da mühim bir şubesi, Diyardin taraflarında bir dağın eteğinden çıkıyor. Dağların aslı, hilikaten bir madde-i mâyiadan incimâd etmiş taşlar olduğu fennen sabittir. Tesbihât-ı Nebevîyyeden olan ^{1*} سُبْحَانَ مَنْ بَسَطَ الْأَرْضَ عَلَى مَاءِ حَمْدٍ ki delâlet ediyor ki, asl-ı hilikat-i arz şöyledir ki: Su gibi bir madde, emr-i ilâhî ile incimâd eder, taş olur. Taş, izn-i ilâhî ile toprak olur. Teşbihteki arz lafzı, toprak demektir. Demek su, çok yumuşaktır, üstünde durulmaz. Taş çok serttir, ondan istifade edilmez. Onun için Hakîm-i Rahîm, toprağı, taş üstünde serer, zevî’l-hayata makarr eder!

^{1*} “Yeryüzünü donmuş bir su üzerinde yayan Zat, her türlü noksanlıktan beridir.”

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹
 اللَّهُمَّ فَهَمْنَا أَسْرَارَ الْقُرْآنِ كَمَا تُحِبُّ وَتَرْضَى، وَوَقَّفْنَا لِعِدْمَتِهِ أَمِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ
 الرَّاحِمِينَ²
 اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أَنْزَلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنَ الْحَكِيمُ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ³

-
- 1 “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)
- 2 Allahım! Kur’ân’ın esrarını, sevdiğin ve râzı olduğun şekilde bize duyur ve onun hizmetine bizi muvafak et, âmîn. Rahmetinden ümit ediyoruz ey Erhamürrâhimîn.
- 3 Allahım! Kur’ân-ı Hakîm’in kendisine indirildiği zâta ve bütün âl ve ashâbına salât ve selâm et.

Yirminci Söz'ün İkinci Makamı

(Mucizât-ı enbiyâ yüzünde parlayan bir lem'a-yı i'câz-ı Kur'ân)

Âhirdeki iki suâl ve iki cevaba dikkat et.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ¹

On dört sene evvel, (şimdi otuz seneden geçti) şu âyetin bir sırrına dâ-ir İşârâtü'l-İ'câz nâmındaki tefsirimde Arabiyyü'l-ibâre bir bahis yazmıştım. Şimdi arzuları bence ehemmiyetli olan iki kardaşım, o bahse dair Türkçe olarak bir parça izah istediler. Ben de Cenâb-ı Hakk'ın tevfikine îtimaden ve Kur'ân'ın feyzine istinaden diyorum ki:

Bir kavle göre Kitab-ı Mübîn, Kur'ân'dan ibarettir. Yaş ve kuru, her şey içinde bulunduğunu, şu âyet-i kerîme beyan ediyor. Öyle mi? Evet, her şey içinde bulunur. Fakat herkes, her şeyi içinde göremez. Zira, muhtelif derecelerde bulunur. Bazen çekirdekleri, bazen nüveleri, bazen icmâlleri, bazen düsturları, bazen alâmetleri; ya sarâhaten, ya işâreten, ya remzen, ya ibhâmen, ya ihtar tarzında bulunurlar. Fakat ihtiyaca göre ve maksad-ı Kur'ân'a münasip bir tarzda ve iktizâ-yı makam münasebetinde şu tarzların birisiyle ifade ediliyor. Ezcümle:

Beşerin sanat ve fen cihetindeki terakkiyatlarının neticesi olan havârik-ı sanat ve garâib-i fen olarak tayyâre, elektrik, şimendifer, telgraf gibi şeyler vücûda gelmiş ve beşerin hayat-ı maddiyesinde en büyük mevki almışlar. Elbette umum nev-i beşere hitap eden Kur'ân-ı Hakîm, şunları mühmel bırakmaz. Evet bırakmamış. “İki Cihet” ile onlara da işâret etmiştir.

Birinci cihet: Mucizât-ı enbiyâ sûretiyle...

İkinci kısım şudur ki: Bâzı hâdisât-ı târihiye sûretinde işâret eder.

Ezcümle:

فَتَلَّ أَصْحَابُ الْأَخْذُودِ * النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ * إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ * وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ

¹ “Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın.” (En'âm sûresi, 6/59)

بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ۞ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ¹

Kezâ.²(Hâşiye-1)

فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ۞ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ³

gibi âyetlerle şimendifere işaret ettiği gibi,

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكُورٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ⁴

⁵(Hâşiye-2) âyeti, pek çok envâra, esrâra işaretle beraber elektrige dahi remzediyor. Şu ikinci kısım, hem çok zatlar onlarla uğraştığından hem çok dikkat ve izaha muhtaç olduğundan ve hem çok olduğundan; şimdilik şimendifer ve elektrige işaret eden şu âyetlerle iktifâ edip o kapıyı açmayacağım.

Birinci kısım ise, mucizât-ı enbiyâ sûretinde işaret ediyor. Biz dahi o kısımdan bâzı nümûneleri misâl olarak zikredeceğiz.

Mukaddime

İşte Kur'ân-ı Hakîm, enbiyâları, insanın cemaatlerine terakkiyât-ı mâneviye cihetinde birer pişdâr ve imam gönderdiği gibi; yine insanların terakkiyât-ı maddiye sûretinde dahi o enbiyânın her birisinin eline bâzı hârikalar ve-

¹ “Tıpkı kahrolası Ashab-ı Uhdudun, o tutuşturulmuş ateşle dolu hendeği hazırlayanların mel'un oldukları gibi... Hani onlar ateşin başında oturur, müminlere yaptıklarını acımasızca seyrederdiler. Onların müminlere bu işkenceyi yapmalarının tek sebebi, müminlerin (göklerin ve yerin tek Hâkimi), Aziz ve Hamîd olan Allah'a iman etmeleri idi.” (Bürûc sûresi, 85/4-8)

² (Hâşiye-1) Şu cümle işaret ediyor ki: Şimendiferdir. Âlem-i İslâm'ı esâret altına almıştır. Kâfirler onunla İslâm'ı mağlub etmiştir.

³ “Bir delil daha onlara: Nesillerini dopdolu gemilerde taşımamızdır. Onlar için, gemiye benzer, daha nice binekler yaratırız Biz...” (Yâsîn sûresi, 36/41-42).

⁴ “Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun misali, tıpkı içinde lâmba bulunan bir kandillik gibidir. Lâmba bir sırça (cam) içinde, o sırça da sanki parlayan incimsi bir yıldız! Bu lâmba, doğuya veya batıya mensup olmayan kutlu, pek bereketli bir zeytin ağacından tutuşturulur. Bu öyle bereketli bir ağaç ki, neredeyse ateş değmeden de yağ ışık verir. Işığı pırıl pırıldır. Allah dilediği kimseyi nuruna iletir.” (Nûr sûresi, 24/35).

⁵ (Hâşiye-2) ¹ “Bu öyle bereketli bir ağaç ki, neredeyse ateş değmeden de yağ ışık verir. Işığı pırıl pırıldır.”

¹ “Bu öyle bereketli bir ağaç ki, neredeyse ateş değmeden de yağ ışık verir. Işığı pırıl pırıldır.” (Nûr sûresi, 24/35)

rip, yine o insanlara birer ustabaşı ve üstad etmiştir. Onlara mutlak olarak ittibâa emrediyor. İşte enbiyâların mânevî kemâlâtını bahsetmekle insanları onlardan istifadeye teşvik ettiği gibi, mucizâtlarından bahis dahi onların nazîrelerine yetişmeye ve taklitlerini yapmaya bir teşviki işmâm ediyor. Hattâ denilebilir ki; mânevî kemâlât gibi maddî kemâlâtı ve hârikaları dahi en evvel mucize eli nev-i beşere hediye etmiştir. İşte Hazreti Nuh'un (aleyhisselâm) bir mucizesi olan sefine ve Hazreti Yûsuf'un (aleyhisselâm) bir mucizesi olan saati, en evvel beşere hediye eden, dest-i mucizedir. Bu hakikate latîf bir işaretir ki; sanatkârların ekseri, her bir sanatta birer peygamberi pîr ittihaz ediyor. Meselâ: Gemiciler Hazreti Nuh'u (aleyhisselâm), saatçılar Hazreti Yûsuf'u (aleyhisselâm), terziler Hazreti İdris'i (aleyhisselâm)..

Evet madem Kur'an'ın her bir âyeti, çok vücûh-u irşâdî ve müteaddit cihât-ı hidâyeti olduğunu ehl-i tahkik ve ilm-i belâgat ittifak etmişler. Öyle ise, Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın en parlak âyetleri olan mucizât-ı enbiyâ âyetleri; birer hikâye-i târihiye olarak değil, belki onlar çok maânî-yi irşâdiyeyi tazammun ediyorlar. Evet, mucizât-ı enbiyâyı zikretmesiyle fen ve sanat-ı beşeriyenin nihayet hudûdunu çiziyor. En ileri gâyatına parmak basıyor. En nihayet hedeflerini tâyin ediyor. Beşerin arkasına dest-i teşviki vurup o gayeye sevk ediyor. Zaman-ı mazi, zaman-ı müstakbel tohumlarının mahzeni ve şuûnâtının aynası olduğu gibi müstakbel dahi mazinin tarlası ve ahvâlinin aynasıdır. Şimdi misâl olarak o çok vâsî' menbada yalnız birkaç nümûnelerini beyan edeceğiz...

♦ Meselâ: Hazreti Süleyman'ın (aleyhisselâm) bir mucizesi olarak teshîr-i havayı beyan eden ¹رِّيحٍ غَدُوَهَا شَهْرٌ وَرَوَّاحُهَا شَهْرٌ² âyeti; "Hazreti Süleyman, bir günde havada tayerân ile iki aylık bir mesafeyi kat'etmiştir." der. İşte bunda işaret ediyor ki beşere yol açıktır ki, havada böyle bir mesafeyi kat'etsin. Öyle ise, ey beşer! Madem sana yol açıktır; bu mertebeye yetiş ve yanaş. Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisanıyla mânen diyor:

"Ey insan! Bir abdim, hevâ-yı nefsinı terk ettiği için havaya bindirdim. Siz de nefsin tembelliğini bırakıp bâzı kâvânîn-i âdetimden güzelce istifade etmeniz, siz de binebilirsiniz."

♦ Hem Hazreti Mûsâ'nın (aleyhisselâm) bir mucizesini beyan eden:

فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ²

¹ "Süleyman'ın emrine de rüzgânı verdik. Onun sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü de bir aylık mesafe idi." (Sebe sûresi, 34/12)

² "(Bir zaman da Mûsâ kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı.) Biz de: 'Asâni taşa vur!' demiştik. Bunun

Bu âyet işaret ediyor ki, zemin tahtında gizli olan rahmet hazinelerinden, basit âletlerle istifade edilebilir. Hattâ taş gibi bir sert yerde, bir asâ ile âb-ı hayat celbedilebilir. İşte şu âyet, bu mânâ ile beşere der ki: *“Rahmetin en latîf feyzi olan âb-ı hayatı, bir asâ ile bulabilirsiniz. Öyle ise, haydi, çalış, bul!”*

Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisân-ı remziyle mânen diyor ki:

“Ey insan! Madem bana îtimad eden bir abdimin eline öyle bir asâ ve veriyorum ki; her istediği yerde âb-ı hayatı onunla çeker. Sen de benim kavân-ın-i rahmetime istinad etsen şöyle ona benzer veyahut ona yakın bir âleti elde edebilirsin. Haydi et!”

İşte beşer terakkiyatının mühimlerinden birisi bir âletin îcadıdır ki ekser yerlerde vurulduğu vakit suyu fışkırtıyor. Şu âyet, ondan daha ileri, nihâyât ve gâyât-ı hudûdunu çizmiştir. Nasıl ki evvelki âyet, şimdiki hâl-i hazır tayyâreden çok ileri nihayetlerinin noktalarını tâyin etmiştir...

♦ Hem meselâ: Hazreti İsa'nın (*aleyhisselâm*) bir mucizesine dair:

وَأُتِرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ وَأُخِي الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللَّهِ¹

Kur'ân, Hazreti İsa'nın (*aleyhisselâm*) nasıl ahlâk-ı ulviyesine ittibâa beşeri sarîhan teşvik eder. Öyle de, şu elindeki sanat-ı âliyye ve tıbb-ı rabbânîye, remzen terğib ediyor. İşte şu âyet işaret ediyor ki: *“En müzmin dertlere dahi derman bulunabilir. Öyle ise, ey insan ve ey musibetzedede benîâdem! Me'yûs olmayınız. Her dert –ne olursa olsun– dermanı mümkündür. Arayınız, bulunuz. Hattâ ölüme de muvakkat bir hayat rengi vermek mümkündür!”* Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisân-ı işaretiyle mânen diyor ki:

“Ey insan! Benim için dünyayı terk eden bir abdime iki hediye verdim. Biri, mânevî dertlerin dermanı; biri de, maddî dertlerin ilâci. İşte ölmüş kalbler nûr-u hidâyetle diriliyor. Ölmüş gibi hastalar dahi, O'nun nefesiyle ve ilacıyla şifa buluyor. Sen de benim eczahâne-i hikmetimde her derdine devâ bulabilirsin. Çalış, bul! Elbette ararsan bulursun.”

İşte beşerin tıp cihetindeki şimdiki terakkiyatından çok ilerideki hudûdunu, şu âyet çiziyor ve ona işaret ediyor ve teşvik yapıyor.

♦ Hem meselâ: Hazreti Dâvud (*aleyhisselâm*) hakkında:

üzerine o taştan on iki pınar fışkırmış, her bölük kendine mahsus pınarı bilmişti.” (Bakara sûresi, 2/60)

¹ “(İsa da İsrâiloğullarına şöyle diyecektir): ‘Kezâ ben anadan doğma körü ve abraşı iyileştirir, hatta Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim.’” (Âl-i İmran sûresi, 3/49)

وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَضَّلَ الْخِطَابَ¹
وَأَلَّنَّا لَهُ الْحَدِيدَ²

Hazreti Süleyman (*aleyhisselâm*) hakkında: ³ وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ³ âyetleri işaretle ediyorlar ki; telyîn-i hadîd, en büyük bir nîmet-i ilâhiyedir ki, büyük bir peygamberinin fazlını, onunla gösteriyor. Evet, telyîn-i hadîd, yâni demiri hamur gibi yumuşatmak ve nühâsi eritmek ve mâdenleri bulmak, çıkarmak; bütün maddî sanâyi-i beşeriyenin aslı ve anasıdır ve esası ve mâdenidir. İşte şu âyet işaretle ediyor ki: “Büyük bir Resûle, büyük bir halife-i zemine, büyük bir mucize sûretinde, büyük bir nîmet olarak telyîn-i hadîddir ve demiri hamur gibi yumuşatmak ve tel gibi inceltmek ve bakırı eritmekle ekser sanâyi-i umumiyyeye medar olmaktadır.” Madem bir Resûle hem halife, yâni hem mânevî hem maddî bir hâkime, lisanına hikmet ve eline sanat vermiş. Lisanındaki hikmete sarîhan teşvik eder. Elbette elindeki sanata dahi terğib işareti var. Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisân-ı işaretiyle mânen diyor:

“Ey benîâdem! Evâmir-i teklifiyyeme itaat eden bir abdimin lisanına ve kalbine öyle bir hikmet verdim ki, her şeyi kemâl-i vuzûh ile fasledip hakikatini gösteriyor ve eline de öyle bir sanat verdim ki, elinde bal mumu gibi demiri her şekilde çevirir. Halifelik ve padişahlığına mühim kuvvet elde eder. Madem bu mümkündür, veriliyor. Hem ehemmiyetlidir, hem hayat-ı içtimâiyenizde ona çok muhtaçsınız. Siz de evâmir-i tekvîniyyeme itaat etseniz, o hikmet ve o sanat, size de verilebilir. Mürûr-u zamanla yetişir ve yaşayabilirsiniz.”

İşte beşerin sanat cihetinde en ileri gitmesi ve maddî kuvvet cihetinde en mühim iktidar elde etmesi, telyîn-i hadîd iledir ve izâbe-i nühâs iledir. Âyette nühâs, “kitr” ile tâbir edilmiş. Şu âyetler, umum nev-i beşerin nazarını şu hakikate çeviriyor ve şu hakikatin ne kadar ehemmiyetli olduğunu takdir etmeyen eski zaman insanlarına ve şimdiki tembellerine şiddetle ihtar ediyor...

♦ Hem meselâ: Hazreti Süleyman (*aleyhisselâm*), taht-ı Belkis’ı yanına celb etmek için vezirlerinden bir âlim-i ilm-i celb, dedi: “Gözünüzü açıp kapayınca ya kadar sizin yanınızda o tahtı hazır ederim.” olan hâdise-i hârikaya delâlet eden şu âyet:

¹ “Biz Dâvud’a hikmet, nübüvvet, isabetli karar verme ve merâmını güzelce ifade etme kabiliyeti verdik.” (Sâd sûresi, 38/20)

² “Ayrıca demiri Dâvud’a yumuşattık (demiri şekillendirme kudretini verdik).” (Sebe sûresi, 34/10)

³ “Süleyman için erimiş bakırı kaynağından sel gibi aktıttık.” (Sebe sûresi, 34/12)

قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ
إِلَيْكَ طَوْفَكَ فَلَمَّا رَأَهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ¹... الخ

İşaret ediyor ki; uzak mesafelerden eşyayı aynen veya sûreten ihzâr etmek mümkündür. Hem vâkidir ki: Risâletıyla beraber saltanatla müşerref olan Hazreti Süleyman (*aleyhisselâm*), hem masumiyetine, hem de adâletine medar olmak için pek geniş olan aktâr-ı memleketine bizzat zahmetsiz mutali olmak ve raiyyetinin ahvâlini görmek ve dertlerini işitmek, bir mucize sûretinde Cenâb-ı Hak ihsan etmiştir. Demek, Cenâb-ı Hak'â itimad edip Süleyman (*aleyhisselâm*)'ın lisân-ı ismetiyle istediği gibi, o da lisân-ı istidâdiyla Cenâb-ı Hak'tan istese ve kavânin-i âdetine ve inâyetine tevfik-i hareket etse; ona dünya, bir şehir hükmüne geçebilir. Demek; taht-ı Belkıs Yemen'de iken, Şam'da aynıyla veyahut sûretiyle hâzır olmuştur, görülmüştür. Elbette taht etrafındaki adamların sûretleri ile beraber sesleri de işitilmiştir. İşte, uzak mesafede, celb-i sûrete ve savta haşmetli bir sûrette işaret ediyor ve mânen diyor:

“Ey ehl-i saltanat! Adâlet-i tâmmeye yapmak isterseniz Süleymanvârî, rûy-u zemini etrafıyla görmeye ve anlamaya çalışınız. Çünkü bir hâkim-i adâlet-pîşe, bir pâdişah-ı raiyyet-perver; aktâr-ı memleketine, her istediği vakit muttali olmak derecesine çıkmakla mesuliyet-i mâneviyeden kurtulur veya tam adâlet yapabilir.” Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisân-ı remziyle mânen diyor ki:

“Ey benîâdem! Madem bir abdime geniş bir mülk ve o geniş mülkünde adâlet-i tâmmeye yapmak için; ahvâl ve vukûât-ı zemine bizzat ittîlâ veriyorum ve madem her bir insana, fitraten, zemine bir halife olmak kabiliyetini vermişim. Elbette o kabiliyete göre rûy-u zemini görecek ve bakacak, anlayacak istidâdını dahi vermesini, hikmetim iktizâ ettiğinden vermişim. Şahsen o noktaya yetişmezse de, nev'an yetişebilir. Maddeten erişemezse de, ehl-i velâyet misillü, mânen erişebilir. Öyle ise; şu azîm nîmetten istifade edebilirsiniz. Haydi görevim sizi, vazife-i ubûdiyetinizi unutmamak şartıyla öyle çalışınız ki, rûy-u zemini, her tarafı her birinize görülen ve her köşesindeki sesleri size işitiren bir bahçeye çeviriniz.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذُلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ التُّسُورُ²

'deki ferman-ı rahmânîyi dinleyiniz.”

¹ “Ama nezdinde kitaptan ilim olan bir zat da: ‘Ben, sen gözünü açıp kapamadan onu getirebilirim’ der demez, Süleyman, Kraliçenin tahtının, yanbaşında hazır oluverdiğini görünce...” (Neml sûresi, 27/40)

² “Yeryüzünün size hizmete hazır, uysal bir binek gibi kılan da O! Haydi öyleyse siz de onun omuzlarında rahatça dolaşın. O'nun takdir ettiği nızıklardan yiyyin, istifade edin. Ama ölümden sonra dirilip O'nun huzuruna çıkacağınızı da bilin.” (Mülk sûresi, 67/15)

İşte beşerin nâzik sanatlarından olan celb-i sûret ve savtların çok ilerisindeki nihâyât hudûdunu şu âyet, remzen gösteriyor ve teşviki işmâm ediyor.

♦ Hem meselâ: Yine Hazreti Süleyman (*aleyhisselâm*), cin ve şeytanları ve ervâh-ı habîseyi teshir edip, şerlerini men ve umûr-u nâfiada istihdam etmeyi ifade eden şu âyetler:

وَأَخْرَجَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ۖ هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ
وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوضُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ

âyetiyle diyor ki; “Yerin, insandan sonra zîsuur olarak en mühim sekene-
si olan cin, insana hizmetkâr olabilir. Onlarla temas edilebilir. Şeytanlar
da düşmanlığı bırakmaya mecbur olup, ister istemez hizmet edebilirler
ki, Cenâb-ı Hak’ın evâmirine musahhar olan bir abdine, onları musah-
har etmiştir.”

Cenâb-ı Hak mânen şu âyetin lisân-ı remziyle der ki: “Ey insan! Bana itaat eden bir abdime cin ve şeytanları ve şerirlerini itaat ettiriyorum. Sen de benim emrime musahhar olsan, çok mevcudat, hattâ cin ve şeytan dahi sana musahhar olabilirler.”

İşte beşerin, sanat ve fennin imtizâcından süzülen, maddî ve mânevî fevkalâde hassasiyetinden tezahür eden ispritzma gibi celb-i ervâh ve cinlerle muhâbereyi şu âyet, en nihayet hudûdunu çiziyor ve en faydalı sûretlerini tayin ediyor ve ona yolu dahi açıyor. Fakat şimdiki gibi, bazen kendine emvât nâmını veren cinlere ve şeytanlara ve ervâh-ı habîseye musahhar ve maskara olup oyuncak olmak değil, belki tılsimat-ı Kur’âniye ile onları teshir etmektir, şerlerinden kurtulmaktır.

♦ Hem, temessül-i ervâha işaret eden Hazreti Süleyman’nın (*aleyhisselâm*) ifritleri celb ve teshirine dair âyetler,³ hem ⁴فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا

1 “(Bina yapan, dalgıçlık yapan her şeytanı), bucağularla bağı olan başkalarını da onun hizmetine verdik. Buyurduk: “Süleyman! İşte bu, sana ihsanımızdır. İster dağıt, ister yanında tut, bu hesapsızdır.” (Sâd sûresi, 38/38-39)

2 “Kendisi için denize dalan ve daha başka birtakım işler yapan bazı cinleri (şeytanları) da hizmetine âmade kıldık. Biz onları gözetim altında tutardık.” (Enbiyâ sûresi, 21/82)

3 “Süleyman Dâvud’a varis oldu ve ‘Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi ve daha her şeyden bolca nasip verildi. Gerçekten bunlar âşikâr lütüflardır.’ dedi. Günün birinde, Süleyman’ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan orduları toplanmış olup, hepsi birlikte, düzenli olarak kendisi tarafından sevk ediliyordu.” (Neml sûresi, 27/16-17)

4 “Biz Meryem’e Ruhumuzu gönderdik de, ona kusursuz, mükemmel bir insan şeklinde görünüyordu.” (Meryem sûresi, 19/17)

misillü bazı âyetler, rûhânîlerin temessülüne işaret etmekle beraber celb-i ervâha dahi işaret ediyorlar. Fakat, işaret olunan celb-i ervâh-i tayyibe ise, medenîlerin yaptığı gibi hezeliyât sûretinde bâzı oyuncaklara o pek ciddî ve ciddî bir âlemde olan ruhlara hürmetsizlik edip, kendi yerine ve oyuncaklara celb etmek değil, belki ciddî olarak ve ciddî bir maksat için Muhyiddîn-i Arabî gibi zatlar ki, istediği vakit ervâh ile görüşen bir kısım ehl-i velâyet misillü onlara müncelip olup münasebet peydâ etmek ve onların yerine gidip âlemlerine bir derece takarrub etmekle ruhâniyetlerinden mânevî istifade etmektir ki, âyetler ona işaret eder ve işaret içinde bir teşvikî ihsân ediyorlar ve bu nevi sanat ve fûnûn-u hafiyenin en ileri hudûdunu çiziyor ve en güzel sûretini gösteriyorlar...

♦Hem meselâ: Hazreti Dâvud'un (*aleyhisselâm*) mucizelerine dair:

إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحُنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ¹
عَلِمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ²

ve *يَا جِبَالُ أُوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرُ وَأَلْنَا لَهُ الْحَدِيدَ*³ âyetler delâlet ediyor ki: Cenâb-ı Hak, Hazreti Dâvud'un (*aleyhisselâm*) tesbihâtına öyle bir kuvvet ve yüksek bir ses ve hoş bir edâ vermiştir ki, dağları vecde getirip birer muazzam fonoğraf misillü ve birer insan gibi bir serzâkirin etrafında ufki halka tutup bir daire olarak tesbihât ediyorlardı. Acaba bu mümkün müdür, hakikat mıdır? Evet hakikattir. Mağaralı her dağ, her insanla ve insanın diliyle papağan gibi konuşabilir. Çünkü aks-i sadâ vasıtasıyla dağın önünde sen “*Elhamdülillâh*” de. Dağ da aynen senin gibi “*Elhamdülillâh*” diyecek. Madem bu kabiliyeti, Cenâb-ı Hak dağlara ihsan etmiştir; elbette o kabiliyet inkişaf ettirilebilir ve o çekirdek sünbülünir.

İşte Hazreti Dâvud'a (*aleyhisselâm*) risâletiyile beraber hilâfet-i rûy-u zemini, müstesna bir sûrette ona verdiğiinden; o geniş risâlet ve muazzam saltanata lâ-yık bir mucize olarak o kabiliyet çekirdeğini öyle inkişaf ettirmiş ki; çok büyük dağlar, birer nefer, birer şâkirt, birer mürid gibi Hazreti Dâvud'a iktidâ edip O'nun lisanıyla, O'nun emriyle Hâlık-ı Zülcelâl'e tesbihât ediyorlardı. Hazreti Dâvud (*aleyhisselâm*) ne söylese onlar da tekrar ediyorlardı. Nasıl ki şimdi vesâit-i muhâbere ve vesâil-i irtibatın kesret ve tekemmülü sebebiyle haşmetli bir

¹ “Biz sabah akşam kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları Dâvud'un hizmetine râm etmiştik.” (Sâd sûresi, 38/18)

² “(Süleyman Dâvud'a varis oldu ve) ‘Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi.’ (dedi).” (Neml sûresi, 27/16)

³ “(Biz Dâvud'a tarafımızdan bir imtiyaz verdik ve:) ‘Ey dağlar! Ey kuşlar! Onunla beraber tesbih edin, şevke gelip Allah'ın yüceliğini terennüm edin.’ dedik. Ayrıca demiri ona yumuşattık (demiri şekillendirme kudretini verdik).” (Sebe sûresi, 34/10)

kumandan, dağlara dağılan azîm ordusuna bir anda “*Allahu Ekber*” dedirir ve o koca dağları konuşTURUR, velveleye getirir. Madem insanın bir kumandanı, dağları sekenelerinin lisanıyla mecâzî olarak konuşTURUR; elbette Cenâb-ı Hakk’ın haşmetli bir kumandanı, hakikî olarak konuşTURUR, tesbihât yaptırır. Bununla beraber her cebelin bir şahs-ı mânevîsi bulunduğunu ve ona münasip birer tesbih ve birer ibadeti olduğunu, eski Söz’lerde beyan etmişiz. Demek her dağ, insanların lisanıyla aks-i sadâ sırrıyla tesbihât yaptıkları gibi, kendi el-sine-i mahsûsalarıyla dahi Hâlık-ı Zülcelâl’e tesbihâtları vardır.

² *عَلَّمَنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَالطَّيْرِ مَحْشُورَةً¹* ، غَلَّمَنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ man (*aleyhimeselâm*)’a, kuşlar envânının lisanlarını, hem istidâdlarının dillerini, yâni hangi işe yaradıklarını, onlara Cenâb-ı Hakk’ın ihsan ettiğini şu cümleler gösteriyorlar. Evet madem hakikattir, madem rûy-u zemin, bir sofraya Rahmândır, insanın şerefine kurulmuştur; öyle ise, o sofradan istifade eden sâir hayvanât ve tuyûrun çoğu insana musahhar ve hizmetkâr olabilir. Nasıl ki en küçüklerinden bal arısı ve ipek böceğini istihdam edip, ilham-ı ilâhî ile azîm bir istifade yolunu açarak güvercinleri bâzı işlerde istihdam ederek ve papağan misillü kuşları konuşTURARAK, medeniyet-i beşeriyenin mehâsinine güzel şeyleri ilâve etmiştir; öyle de, başka kuş ve hayvanların istidâd dili bilinirse, çok tâifeleri var ki –karındaşları hayvanât-ı ehliye gibi– birer mühim işde istihdam edilebilirler. Meselâ; çekirge âfetinin istilâsına karşı, çekirgeyi yemeden mahveden sığircık kuşlarının dili bilinse ve harekâtı tanzim edilse, ne kadar faydalı bir hizmette ücretsiz olarak istihdam edilebilir. İşte kuşlardan şu nevi istifade ve teshîri ve telefon ve fonograf gibi câmidâtı konuşTURmak ve tuyûrdan istifade etmek; en müntehâ hudûdunu şu âyet çiziyor, en uzak hedefini tâyin ediyor, en haşmetli sûretine parmakla işaret ediyor ve bir nevi teşvik eder. İşte Cenâb-ı Hak şu âyetlerin lisân-ı remziyle mânen diyor ki:

“Ey insanlar! Bana tam abd olan bir hemcinsinize, O’nun nübüvvetinin ismetine ve saltanatının tam adâletine medar olmak için mülkümdeki muazzam mahlûkatı O’na musahhar edip konuşTURuyorum ve cünûdumdan ve hayvanâtımdan çoğunu O’na hizmetkâr veriyorum. Öyle ise, her birinize de madem gök ve yer ve dağlar, hamlinden çekindiği bir emanet-i kübrâyı³ tevdi etmişim. Halife-i zemin olmak istidâdını vermişim. Şu mahlûkatın da dizgin-

¹ “(Biz sabah akşam kendisiyle zikir ve ibadet etmeleri için dağları,) toplu hâldeki kuşları (Dâvud’un hizmetine râm etmişik).” (Sâd sûresi, 38/19)

² “(Süleyman Dâvud’a varis oldu ve) ‘Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi.’ (dedi).” (Neml sûresi, 27/16)

³ Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

leri kimin elinde ise, O'na râm olmanız lâzımdır; tâ O'nun mülkündeki mah-lûklar da size râm olabilsin ve onların dizginleri elinde olan Zât'ın nâmına el-de edebilseniz ve istidâdlarınıza lâyık makama çıksanız...”

Madem hakikat böyledir; mânâsız bir eğlence hükmünde olan fonograf işlettirmek, güvercinlerle oynamak, mektup postacılığı yapmak, papağanları konuşurmaya bedel; en hoş, en yüksek, en ulvî bir eğlence-i mâsumâneye çalış ki, dağlar sana Dâvudvârî birer muazzam fonograf olabilsin ve havâ-yı nesîminin dokunmasıyla eşcâr ve nebâtâtan birer tel-i mûsıkî gibi nağamât-ı zikriye kulağına gelsin ve dağ, binler dilleriyle tesbihât yapan bir acâibü'l-mahlûkat mâhiyetini gösterebilir ve ekser kuşlar, Hühüd-ü Süleymânî gibi birer mûnis arkadaş veya mu'tî birer hizmetkâr sûretini giysin. Hem seni eğlen-dirsin, hem müstaid olduğun kemâlâta da seni şevk ile sevk etsin. Öteki leh-viyât gibi, insâniyetin iktizâ ettiği makamdan seni düşürtmesin...

♦Hem meselâ: Hazreti İbrahim'in (*aleyhisselâm*) bir mucizesi hakkında olan ¹فَلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ

Birincisi: Ateş dahi, sâir esbâb-ı tabiiye gibi kendi keyfiyle, tabiatıyla, kö-rü körüne hareket etmiyor. Belki emir tahtında bir vazife yapıyor ki; Hazreti İbrahim'i (*aleyhisselâm*) yakmadı ve ona, “yakma!” emrediliyor.

İkincisi: Ateşin bir derecesi var ki, bürûdetiyle ihrak eder. Yâni ihrak gi-bi bir te'sir yapar. Cenâb-ı Hak, ²سَلَامًا (Hâşîye) lafzıyla bürûdete diyor ki: “Sen de hararet gibi bürûdetinle ihrak etme!” Demek o mertebedeki ateş, soğuklu-ğuyla yandırır gibi te'sir gösteriyor. Hem ateştir, hem berddir. Evet, hikmet-i tabiiyede nâr-ı beyzâ hâlinde ateşin bir derecesi var ki, harareti etrafına neş-retmiyor ve etrafındaki harareti kendine celbettiği için, şu tarz bürûdetle, etra-fındaki su gibi mâyi şeyleri incimâd ettirip mânen bürûdetiyle ihrak eder. İşte zemherîr, bürûdetiyle ihrak eden bir sınıf ateştir. Öyle ise, ateşin bütün dere-câtına ve umum envâna câmi olan cehennem içinde, elbette “Zemherîr”in bulunması zarurîdir.

Üçüncüsü: Cehennem ateşinin te'sirini menedecek ve eman verecek îmân gibi bir madde-i mâneviye, İslâmiyet gibi bir zırh olduğu misillü; dün-

¹ “(Ateşe şöyle ferman ettik Biz): Ey ateş! Dokunma İbrahim'e! Serin ve selâmet ol ona!” (Enbiyâ sûresi, 21/69).

²(Hâşîye) Bir tefsir diyor: سَلَامًا (= esenlik) demese idi, bürûdetiyle ihrak edecekti.^{*1}

^{*1} Bkz.: İbni Ebi Şeybe, *el-Musannef* 6/330; Ahmed İbni Hanbel, *ez-Zühd* 1/79; et-Taberî, *Câmiu'l-bevân* 17/44, 45.

yevî ateşinin dahi te'sirini men edecek bir madde-i maddiye vardır. Çünkü; Cenâb-ı Hak, ism-i Hakîm iktizâsıyla; bu dünya dâru'l-hikmet olmak hasebiyle, esbâb perdesi altında icraât yapıyor. Öyle ise, Hazreti İbrahim'in cismi gibi, gömleğini de ateş yakmadı ve ateşe karşı mukavemet hâletini vermiştir. İbrahim'i yakmadığı gibi, gömleğini de yakmıyor. İşte bu işaretin remziyle mânen şu âyet diyor ki:

“Ey Millet-i İbrahim! İbrahimvârî olunuz. Tâ maddî ve mânevî gömlekleriniz, en büyük düşmanınız olan ateşe, hem burada hem orada bir zırh olsun. Ruhunuza îmânı giydirip, cehennem ateşine karşı zırhınız olduğu gibi; Cenâb-ı Hakk'ın zeminde sizin için sakladığı ve ihzâr ettiği bazı maddeler var. Onlar sizi ateşin şerrinden muhafaza eder. Arayınız, çıkarınız, giyiniz.”

İşte beşerin mühim terakkiyâtından ve keşfiyâtındandır ki, bir maddeyi bulmuş; ateş yakmayacak ve ateşe dayanır bir gömlek giymiş. Şu âyet ise; ona mukabil bak ne kadar ulvî, latîf ve güzel ve ebede kadar yırtılmayacak ¹حَنِيفًا مُسْلِمًا tezgâhında dokunacak bir hulleyi gösteriyor...

♦ Hem meselâ: ²وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا “Hazreti Âdem'in (aleyhisselâm) dâvâ-yı hilâfet-i kübrâda mucize-i kübrâsı, ta'lim-i esmâ'dır.” diyor. İşte sâir enbiyânın mucizeleri, birer hususî hârîka-yı beşeriyeye remzettığı gibi, bütün enbiyânın pederi ve divân-ı nübüvvetin fâtıhası olan Hazreti Âdem'in (aleyhisselâm) mucizesi umum kemâlât ve terakkiyât-ı beşeriyenin nihayetlerine ve en ileri hedeflerine sarâhate yakın işaret ediyor. Cenâb-ı Hak (celle celâliüh), mânen şu âyetin lisân-ı işaretiyle diyor ki:

“Ey benîâdem! Sizin pederinize, melâikelere karşı hilâfet dâvâsında rüçhâniyetine hüccet olarak, bütün esmâyı ta'lim ettiğimden, siz dahi, madem O'nun evlâdı ve vâris-i istidâdısınız; bütün esmâyı taallüm edip mertebe-i emânet-i kübrâda, bütün mahlûkata karşı, rüçhâniyetinize liyâkatinizi göstermek gerektir. Zira kâinat içinde bütün mahlûkat üstünde en yüksek makâmâta gitmek ve zemin gibi büyük mahlûkatlar size musahhar olmak gibi mertebe-i âliyye size yol açıktır. Haydi ileri atınız ve birer ismime yapışınız, çıkı-

¹ “Dupduru bir tevhid inancı üzerinde (İbrahim Milleti'ne bağlılık).” (Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/375, 406; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/4; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 5/484). Aynı hususu ifade eden âyetler için bkz.: Bakara sûresi, 2/135; Âl-i İmran sûresi, 3/95; Nisâ sûresi, 4/125; En'âm sûresi, 6/161; Nahl sûresi, 16/123)

² “Ve Allah, Âdem'e bütün isimleri öğretti.” (Bakara sûresi, 2/31)

nız!.. Fakat sizin pederiniz, bir defa şeytana aldandı, cennet gibi bir makamdan, rûy-u zemîne muvakkaten sukut etti. Sakın siz de terakkiyâtınızda şeytana uyup hikmet-i ilâhiyenin semâvâtından, tabiat dalâletine sukuta vasıta yapmayınız. Vakit-bevakit başınızı kaldırıp esmâ-yı hüsnâma dikkat ederek o semâvâta urûc etmek için fûnûnunuz ve terakkiyâtınızı merdiven yapınız; tâ fûnûn ve kemâlâtınızın menbaları ve hakikatleri olan esmâ-yı rabbâniyeme çıkasınız ve o esmâ'nın dürbünüyle, kalbinizle Rabbinize bakasınız...”

Bir Nükte-i Mühimme ve Bir Sırr-ı Ehem

Şu âyet-i acîbe, insanın câmi'iyet-i istidâdı cihetiyle mazhar olduğu bütün kemâlât-ı ilmiye ve terakkiyât-ı fenniye ve havârık-ı sun'iyeyi “*Ta'lim-i esmâ*” unvanıyla ifade ve tâbir etmekte şöyle latîf bir remz-i ulvî var ki: Her bir kemâlin, her bir ilmin, her bir terakkiyâtın, her bir fennin bir hakikat-i âliyesi var ki o hakikat, bir ism-i ilâhîye dayanıyor. Pek çok perdeleri ve mütelevvi tecelliyâtı ve muhtelif daireleri bulunan o isme dayanmakla o fen, o kemâlât, o sanat, kemâlini bulur, hakikat olur. Yoksa yarım yamalak bir sûrette nâkıs bir gölgedir...

Meselâ, hendese bir fendir. Onun hakikati ve nokta-yı müntehâsı, Cenâb-ı Hakk'ın “*İsm-i Adl ve Mukaddir*”ine yetişip, hendese aynasında o ismin hakimâne cilvelerini haşmetiyle müşâhede etmektir.

Meselâ, tıb bir fendir, hem bir sanattır. Onun da nihayeti ve hakikati, Hakîm-i Mutlak'ın “*Şâfi*” ismine dayanıp, eczahâne-i kübrâsı olan rûy-u zeminde rahîmâne cilvelerini, edviyelerde görmekle tıb, kemâlâtını bulur, hakikat olur.

Meselâ, hakikat-i mevcudattan bahseden hikmetü'l-eşyâ, Cenâb-ı Hakk'ın (*cellê celâliüh*) “*İsm-i Hakîm*”inin tecelliyât-ı kübrâsını müdebbirâne, mürebbîyâne eşyada, menfaatlarında ve maslahatlarında görmekle ve o isme yetişmekle ve ona dayanmakla şu hikmet hikmet olabilir. Yoksa, ya hurâfâta inkılâb eder ve mâlâyâniyât olur veya felsefe-i tabîiye misillü dalâlete yol açar. İşte sana üç misâl!.. Sâir kemâlât ve fûnûnu bu üç misâle kıyas et.

İşte Kur'ân-ı Hakîm, şu âyetle beşeri, şimdiki terakkiyâtında pek çok geri kaldığı en yüksek noktalara, en ileri hudûda, en nihayet mertebelere, arkasına dest-i teşviki vurup, parmağıyla o mertebeleri göstererek: “*Haydi, arş ileri!*” diyor. Bu âyetin hazine-i uzmâsından şimdilik bu cevherle iktifâ ederek o kapıyı kapıyoruz...

Hem meselâ: Hâtem-i dîvân-ı nübüvvet ve bütün enbiyânın mucizeleri, O'nun dâvâ-yı risâletine bir tek mucize hükmünde olan enbiyânın serveri ve şu kâinatın mâ bihi'l-iftihârî ve Hazreti Âdem'e (*aleyhisselâm*) icmâlen ta'lîm olunan bütün esmânın bütün merâtibiyle tafsîlen mazharı; yukarıya celâl ile parmağını kaldırmakla şakk-ı kamer eden¹ ve aşağıya cemâl ile indirmekle yine on parmağından kevser gibi su akıtan² ve bin mucizât ile musaddak ve müeyyed olan Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*)'ın mucize-i kübrâsı olan Kur'ân-ı Hakîm'in vücûh-u i'câzının en parlaklarından olan hak ve hakikate dâir beyânâtındaki cezâlet, ifadesindeki belâgat, maânîsindeki câmi'iyet, üslûplarındaki ulviyet ve halâveti ifade eden:

قُلْ لَّيْنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ
بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا³

gibi çok âyât-ı beyyînâtla ins ve cinnin enzârını, şu mucize-i ebediyenin vücûh-u i'câzından en zâhir ve en parlak vechine çeviriyor. Bütün ins ve cinnin damarlarına dokunduruyor. Dostlarının şevklerini, düşmanlarının inadını tahrik edip, azîm bir teşvik ile, şiddetli bir terğib ile dost ve düşmanları, O'nu tanzîre ve taklide, yâni nazîrini yapmak ve kelâmını O'na benzetmek için sevk ediyor. Hem öyle bir sûrette o mucizeyi nazargâh-ı enâma koyuyor; güya insanın bu dünyaya gelişinden gaye-i yegânesi, o mucizeyi hedef ve düstur itti-haz edip O'na bakarak, netice-i hilkat-i insâniyeye bilerek yürümektir.

Elhâsıl: Sâir enbiyâ'nın (*aleyhimüsselâm*) mucizâtları, birer havârik-ı sanata işaret ediyor ve Hazreti Âdem'in (*aleyhisselâm*) mucizesi ise; esâsât-ı sanat ile beraber, ulûm ve fûnûnun, havârik ve kemâlâtının fihristesini bir sûret-i icmâlîde işaret ediyor ve teşvik ediyor. Amma, mucize-i kübrâ-yı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) olan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân ise; ta'lîm-i esmânın hakikatine mufassalan mazhariyetini, hak ve hakikat olan ulûm ve fûnûnun doğru hedeflerini ve dünyevî, uhrevî kemâlâtı ve saâdâtı vâzihan gösteriyor. Hem pek çok azîm teşvikatla, beşeri onlara sevk ediyor. Hem öyle bir tarzda sevk eder, teşvik eder ki, o tarz ile şöyle anlatır: “Ey insan! Şu kâinattan maksad-ı âlâ, tezâhür-ü rubûbiyete karşı, ubûdiyet-i külliye-i insâniyedir ve insanın

¹ Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre (54)* 1, *menâkıb* 27; Müslim, *münâfikîn* 46; Tirmizî, *tefsîru sûre (54)* 5.

² Buhârî, *vudû'* 32, *menâkıb* 25, *eşribe* 31, *meğâzi* 35; Müslim, *zühd* 74, *fezâil* 5, 6.

³ “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler.” (İsrâ sûresi, 17/88).

gaye-i aksâsı, o ubûdiyete ulûm ve kemâlât ile yetişmektir.” Hem öyle bir sûrette ifâde ediyor ki, o ifâde ile şöyle işaret eder: “Elbette nev-i beşer, âhir vakitte ulûm ve fûnûna dökülecektir. Bütün kuvvetini ilimden alacaktır. Hüküm ve kuvvet ise, ilmin eline geçecektir.” Hem o Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyân, cezâlet ve belâgat-ı Kur’âniye’yi mükerreren ileri sürdüğünden remzen anlattırıyor ki: “Ulûm ve fûnûnun en parlağı olan belâgat ve cezâlet, bütün envâıyla âhir zamanda en merğub bir sûret alacaktır. Hattâ insanlar, kendi fikirlerini birbirlerine kabul ettirmek ve hükümlerini birbirine icrâ ettirmek için en keskin silâhını, cezâlet-i beyandan ve en mukavemet-sûz kuvvetini, belâgat-ı edâdan alacaktır.”

Elhâsıl: Kur’ân’ın ekser âyetleri, her biri birer hazine-i kemâlâtın anahtarı ve birer define-i ilmin miftahıdır. Eğer istersen Kur’ân’ın semâvâtına ve âyâtının nücûmlarına yetişsin; geçmiş olan yirmi adet Söz’leri, yirmi basamaklı¹(Hâşiye-1) bir merdiven yaparak çık. Onunla gör ki; Kur’ân ne kadar parlak bir güneştir. Hakâik-i ilâhiyeye ve hakâik-i mümkinât üstüne nasıl sâfi bir nur serpiyor ve parlak bir ziyâ neşrediyor, bak!..

Netice: Madem enbiyâya dair olan âyetler, şimdiki terakkiyât-ı beşeriye-nin hârikalarına birer nevi işaretle beraber, daha ilerideki hudûdunu çiziyor gibi bir tarz-ı ifadesi var ve madem her bir âyetin müteaddit mânâlara delâleti muhakkaktır, belki müttefekun-aleyhtir ve madem enbiyâya ittibâ etmek ve iktidâ etmeye dair evâmîr-i mutlaka var; öyle ise, şu geçmiş âyetlerin maâni-i sarîhalarına delâletle beraber, sanat ve fûnûn-u beşeriye-nin mühimlerine işâ-ri bir tarzda delâlet, hem teşvik ediyor denilebilir...

İki Mühim Suâle Karşı, İki Mühim Cevap

Birincisi

Eğer desen: “Madem Kur’ân, beşer için nâzil olmuştur; neden beşerin nazarında en mühim olan medeniyet hârikalarını tasrih etmiyor? Yalnız gizli bir remiz ile, hafî bir îmâ ile, hafif bir işaretle, zayıf bir ihtâr ile iktifâ ediyor?”

Elcevap: Çünkü: Medeniyet-i beşeriye hârikalarının hakları, bahs-i Kur’âni’de o kadar olabilir. Zira, Kur’ân’ın vazife-i asliyesi; daire-i rubûbiyetin kemâlât ve şuûnâtını ve daire-i ubûdiyetin vezâif ve ahvâlini ta’lîm

¹ (Hâşiye-1) Belki otuz üç adet Sözleri, otuz üç adet Mektupları, otuz bir Lem’aları, on üç Suaları; yüz yirmi basamaklı bir merdivendir...

etmektir. Öyle ise; şu havârik-ı beşeriyenin o iki dairede hakları, yalnız bir za-yıf remz, bir hafif işaret, ancak düşer. Çünkü; onlar, daire-i rubûbiyetten hak-larını isteseler o vakit pek az hak alabilirler.

Meselâ; tayyâre-i beşer Kur’ân’a dese:¹(Hâşiye) “Bana bir hakk-ı kelâm ver, âyâtında bir mevki ver.” Elbette o daire-i rubûbiyetin tayyâreleri olan seyyâ-rât, arz, kamer; Kur’ân nâmına diyecekler: “Burada cirmin kadar bir mevki alabilirsiniz.” Eğer beşerin tahte’l-bahirleri, âyât-ı Kur’âniye’den mevki istese-ler; o dairenin tahte’l-bahirleri, (yâni bahr-i muhît-i havaîde ve esir denizinde yüzen) zemin ve yıldızlar ona diyecekler: “Yanımızda senin yerin, görünme-yecek derecede azdır.” Eğer elektrigin, parlak, yıldız-misâl lâmbaları, hakk-ı kelâm isteyerek, âyetlere girmek isteseler, o dairenin elektrik lâmbaları olan şimşekler, şahaplar ve gök yüzünü zînetlendiren yıldızlar ve misbahlar diye-cekler: “Işığın nisbetinde bahis ve beyâna girebilirsin.” Eğer havârik-ı mede-niyet, dekâik-ı sanat cihetinde haklarını isterlerse ve âyetlerden makam talep ederlerse o vakit, bir tek sinek onlara: “Susunuz!” diyecek. “Benim bir kana-dım kadar hakkınız yoktur. Zira sizlerdeki, beşerin cüz-ü ihtiyâriyle kesbedi-len bütün ince sanatlar ve bütün nâzik cihazlar toplansa benim küçücük vü-cûdumdaki ince sanat ve nâzenîn cihazlar kadar acip olamaz...”

إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْأَلُهمُ شَيْئًا
لَا يَسْتَفِيدُوهُ مِنْهُ ضَعْفَ الطَّالِبِ وَالْمَطْلُوبِ²

âyeti sizi susturur.”

Eğer o hârikalar, daire-i ubûdiyete gidip o daireden haklarını isterlerse, o zaman o daireden şöyle bir cevap alırlar ki: “Sizin münasebetiniz bizimle pek azdır ve dairemize kolay giremezsiniz. Çünkü: *Programımız budur ki: Dünya bir misafirhânedir. İnsan ise, onda az duracaktır ve vazifesi çok bir misafirdir ve kısa bir ömürde hayat-ı ebediyeye lâzım olan levâzımâtı tedarik etmekle mükelleftir. En ehem ve en elzem işler, takdim edilecek-tir.* Hâlbuki siz, ekseriyet itibarıyla şu fânî dünyayı bir makarr-ı ebedî nokta-yı

1 (Hâşiye) Şu ciddî meseleyi yazarken, ihtiyarsız olarak kalelim, üslûbunu, şu latif latifeye çevirdi. Ben de kalerimi serbest bıraktım. Ümit ederim ki, üslûbun latîfeliği, meselenin cid-diyetine halel vermesin...

2 “Ey insanlar! İşte size bir misâl veriliyor, ona iyi kulak verin: Sizin Allah’tan başka valıdığınız bütün sahte ilâhlar güç birliği yapsalar da, bir sinek bile yaratamazlar. Hatta sinek onlardan bir şey kapsa, onu dahi kurtarıp geri alamazlar. İsteyen de, kendinden istenilen de, kaçan da kovalayan da ne kadar güçsüz!” (Hac sûresi, 22/73)

nazarında ve gaflet perdesi altında, dünya-perestlik hissiyle işlenmiş bir sûret sizde görülüyor. Öyle ise, hakperestlik ve âhireti düşünmeklik esasları üzerine müesses olan ubûdiyetten hisseniz pek azdır. Lâkin, eğer kıymetdar bir ibadet olan sırf menfaat-i ibâdullah için ve menâfi-i umumiye ve istirahat-i âmme ve hayat-ı içtimâiyenin kemâline hizmet eden ve elbette ekalliyet teşkil eden muhterem sanatkârlar ve mülhem keşşâflar, arkanızda ve içinizde varsa o hassas zâtlara şu remiz ve işârât-ı Kur'âniye –sa'ye teşvik ve sanatlarını takdir etmek için– elhâk kâfi ve vâfidir...”

İkinci Suâle Cevap

Eğer desen: “Şimdi şu tahkikattan sonra şüphem kalmadı ve tasdik ettim ki; Kur'ân'da, sâir hakâikla beraber, medeniyet-i hâzıranın hârikalarına ve belki daha ilerisine işaret ve remiz vardır. Dünyevî ve uhrevî saadet-i beşere lâzım olan her şey, değeri nisbetinde içinde bulunur. Fakat, niçin Kur'ân onları sarâhatle zikretmiyor; tâ, muannit kâfirler dahi tasdîka mecbur olsunlar, kalbimiz de rahat olsun?”

Elcevap: Din bir imtihandır, teklif-i ilâhî bir tecrübedir; tâ, ervâh-ı âliye ile ervâh-ı sâfile, müsabaka meydanında, birbirinden ayrılınsın. Nasıl ki bir mâdene ateş veriliyor; tâ elmasla kömür, altınla toprak birbirinden ayrılınsın. Öyle de, bu dâr-ı imtihanda olan teklifât-ı ilâhiye bir ibtilâdır ve bir müsabakaya sevtir ki; istidâd-ı beşer mâdeninde olan cevâhir-i âliye ile mevâdd-ı sūfliye birbirinden tefrik edilsin.

Madem Kur'ân, bu dâr-ı imtihanda, bir tecrübe sûretinde, bir müsabaka meydanında, beşerin tekemmülü için nâzil olmuştur; elbette şu dünyevî ve herkese görünecek umûr-u gaybiye-i istikbâliyyeye yalnız işaret edecek ve hüccetini isbat edecek derecede akla kapı açacak. Eğer sarâhaten zikretse, sırr-ı teklif bozulur. Âdeta gökyüzündeki yıldızlarla vâzihan ۞ ۞ ۞ yazmak misillü bir bedâhete girecek. O zaman herkes ister istemez tasdik edecek. Müsabaka olmaz, imtihan fevt olur. Kömür gibi bir ruh ile elmas gibi bir ruh¹(Hâşiyeye) beraber kalacaklar.

Elhâsil: Kur'ân-ı Hakîm, hakîmdir. Her şeye, kıymeti nisbetinde bir makam verir. İşte Kur'ân, bin üç yüz sene evvel, istikbâlin zulûmâtında müstetir ve gaybî olan semerât ve terakkiyât-ı insâniyeyi görüyor ve gördüğümüzden ve

¹(Hâşiyeye) Ebûcehl-i Laîn ile Ebûbekir-i Siddîk, müsâvi görünecek. Sırr-ı teklif zâyi olacak...

göreceğimizden daha güzel bir sûrette gösterir. Demek Kur'ân, öyle bir Zât'ın kelâmıdır ki, bütün zamanları ve içindeki bütün eşyayı bir anda görüyor...

İşte mucizât-ı enbiyâ yüzünde parlayan bir lem'a-yı i'câz-ı Kur'ân!..

اللَّهُمَّ فَهَمْنَا أَسْرَارَ الْقُرْآنِ وَوَقَفْنَا لِحِدْمَتِهِ فِي كُلِّ أَنْ وَزَمَانٍ¹
 سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²
 رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا³

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ وَكْرِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَنَبِيِّكَ وَرَسُولِكَ النَّبِيِّ
 الْأُمِّيِّ، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّاتِهِ، وَعَلَى النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ وَالْمَلَائِكَةِ
 الْمُقَرَّبِينَ وَالْأَوْلِيَاءِ وَالصَّالِحِينَ، أَفْضَلَ صَلَاةٍ وَأَزْكَى سَلَامٍ وَأَنْمَى بَرَكَاتٍ بَعْدَ سُورِ
 الْقُرْآنِ وَأَيَاتِهِ وَخُرُوفِهِ وَكَلِمَاتِهِ وَمَعَانِيهِ وَإِشَارَاتِهِ وَرُمُوزِهِ وَدَلَالَاتِهِ وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا
 وَالطُّفَّ بِنَا يَا إِلَهَنَا يَا خَالِقَنَا بِكُلِّ صَلَاةٍ مِنْهَا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ
 رَبِّ الْعَالَمِينَ آمِينَ⁴

¹ Allahım! Bize Kur'ân'ın esrarını öğret ve her an ve zamanda onun hizmetine muvaffak et.

² "Sübhanısın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

³ "Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!" (Bakara sûresi, 2/286)

⁴ Allahım! Seyyidimiz, mevlâmız, kulun, nebîn ve resûlün olan ümmî peygamber Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem), âline, ashâbına, zevcelerine, mübarek nesline, sâir enbiyâ ve mursaline, melâike-i mukarrebine, evliyâ ve salih kullarına salavâtın en efdalı, selâmetin en temiz, bereketlerin en bereketlisiyle, Kur'ân'ın sûreleri, âyetleri, harfleri, kelimeleri, mânâları, işaretleri, remizleri ve delâletleri adedince salât ve selâm et, bereket ihсан et, ikramda bulun. Ey ilâhımız, ey Hâlıkımız, bütün bu salavâtlardan her biri için bizi mağfîret et, bize merhamet et, bize iltifât et. Rahmetinle, ey Erhamürrahimîn. Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun, âmin...

Yirmi Birinci Söz

(İki Makam'dır.)

Birinci Makam

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْفُوتًا¹

Bir zaman sinnen, cismen, rütbeten büyük bir adam bana dedi: “Namaz iyidir. Fakat her gün her gün beşer defa kılmak çoktur. Bitmediğinden usanç veriyor?”

O zâtın o sözünden hayli zaman geçtikten sonra, nefsimi dinledim. İşittim ki, aynı sözleri söylüyor ve ona baktım gördüm ki; tembellik kulağıyla şeytandan aynı dersi alıyor. O vakit anladım: O zât o sözü, bütün nüfus-u emmârenin namına söylemiş gibidir veya söylettirilmiştir. O zaman ben dahi dedim: “Madem nefsim emmâredir. Nefsini ıslah etmeyen, başkasını ıslah edemez. Öyle ise, nefsimden başlarım.”

Dedim: Ey nefis!.. Cehl-i mürekkebe içinde, tembellik döşeginde, gaflet uykusunda söylediğin şu söze mukabil “Beş İkaz”ı benden işit.

Birinci İkaz

Ey bedbaht nefsim! Acaba ömrün ebedî midir?.. Hiç kat’î senedin var mı ki, gelecek seneye belki yarına kadar kalacaksın?.. Sana usanç veren, tevehhüm-ü ebediyettir. Keyf için, ebedî dünyada kalacak gibi nazlanıyorsun. Eğer anlasa idin ki, ömrün azdır hem faydasız gidiyor. Elbette onun yirmi dörtten birisini, hakikî bir hayat-ı ebediyenin saadetine medâr olacak bir güzel ve hoş

¹ “Şüphesiz namaz, müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır.” (Nisâ sûresi, 4/103)

ve rahat ve rahmet bir hizmete sarf etmek; usanmak şöyle dursun, belki ciddî bir iştîyak ve hoş bir zevki tahrike sebep olur.

İkinci İkaz

Ey şikem-perver nefsim! Acaba her gün her gün ekmek yersin, su içersin, havayı teneffüs edersin; sana onlar usanç veriyor mu?.. Madem vermiyor; çünkü; ihtiyaç tekerrür ettiğinden usanç değil, belki telezüz ediyorsun. Öyle ise: Hâne-i cismimde senin arkadaşların olan kalbimin gıdası, ruhumun âb-ı hayâtı ve latife-i rabbâniyemin havâ-yı nesimini cezb ve celbeden namaz dahi, seni usandırmamak gerektir.

Evet, nihayetsiz teessürat ve elemlere maruz ve müptelâ ve nihayetsiz telezüzata ve emellere meftun ve pürsevda bir kalbin kut ve kuvveti, her şeye kadir bir Rahîm-i Kerîm'in kapısını niyaz ile çalmakla elde edilebilir.

Evet, şu fânî dünyada kemâl-i süratle vaveylâ-yı firâkı koparan giden, ekser mevcudatla alâkadar bir ruhun âb-ı hayâtı ise; her şeye bedel bir Mâbûd-u Bâki'nin, bir Mahbûb-u Sermedî'nin çeşme-i rahmetine namaz ile teveccüh etmekle içilebilir.

Evet, fitraten ebediyeti isteyen ve ebed için halkolunan ve ezeli ve ebedî bir Zât'ın aynası olan ve nihayetsiz derecede nazik ve letafetli bulunan zîşuur bir sırr-ı insanî, zînur bir latife-i rabbâniye, şu kasavetli, ezici ve sıkıntılı, geçici ve zulümâtli ve boğucu olan ahvâl-i dünyeviye içinde, elbette teneffüse pek çok muhtaçtır. Ve ancak namazın penceresiyle nefes alabilir.

Üçüncü İkaz

Ey sabırsız nefsim! Acaba geçmiş günlerdeki ibadet külfetini ve namazın meşakkatini ve musibet zahmetini, bugün düşünüp muzdarip olmak; hem gelecek günlerdeki ibadet vazifesini ve namaz hizmetini ve musibet elemiini, bugün tasavvur edip sabırsızlık göstermek hiç kâr-ı akıl mıdır?

Şu sabırsızlıkta misâlin şöyle bir sersem kumandana benzer ki: Düşmanın sağ cenah kuvveti onun sağındaki kuvvetine iltihak etmiş ve ona taze bir kuvvet olduğu hâlde, o tutar mühim bir kuvvetini sağ cenâha gönderir, merkezi zayıflştırır. Hem sol cenahta düşmanın askeri yok iken ve daha gelmeden, büyük bir kuvvet gönderir, "Ateş et" emrini verir! Merkezi bütün bütün kuvvetten düşürtür. Düşman işi anlar; merkeze hücum eder; târumâr eder.

Evet, buna benzersin. Çünkü; geçmiş günlerin zahmeti, bugün rahmete kalbolmuş. Elemi gitmiş, lezzeti kalmış. Külfeti, kerâmete iltihak ve meşakkati, sevaba inkılâb etmiş. Öyle ise; ondan usanç almak değil, belki yeni bir şevk, taze bir zevk ve devama ciddî bir gayret almak lâzım gelir. Gelecek günler ise; madem gelmemişler, şimdiden düşünüp usanmak ve fütür getirmek, aynen o günlerde açlığı ve susuzluğu ile bugün düşünüp bağırıp çağırarak gibi bir divâneliktir.

Madem hakikat böyledir, âkıl isen, ibadet cihetinde yalnız bugünü düşün. Ve “Onun bir saatini, ücreti pek büyük, külfeti pek az, hoş ve güzel ve ulvî bir hizmete sarf ediyorum.” de. O vakit senin acı bir füturun, tatlı bir gayrete inkılâb eder.

İşte ey sabırsız nefsim! Sen, üç sabır ile mükellefsin. **Birisi:** Tâat üstünde sabırdır. **Birisi:** Ma’siyetten sabırdır. **Diğeri:** Musibete karşı sabırdır. Aklın varsa, şu üçüncü ikazdaki temsilde görünen hakikati rehber tut. Merdâne “*Yâ Sabûr!*” de, üç sabrı omuzuna al. Cenâb-ı Hakk’ın sana verdiği sabır kuvvetini eğer yanlış yolda dağıtmazsan her meşakkate ve her musibete kâfi gelebilir.. ve o kuvvetle dayan.

Dördüncü İkaz

Ey sersem nefsim! Acaba şu vazife-i ubûdiyet neticesiz midir? ücreti az mıdır ki, sana usanç veriyor? Hâlbuki bir adam sana birkaç para verse veya hut seni korkutsa, akşama kadar seni çalıştırır ve fütursuz çalışırsın. Acaba, bu misafirhane-i dünyada âciz ve fakir kalbine kût ve gınâ ve elbette bir menzilin olan kabrinde gıdâ ve ziya ve her hâlde mahkemen olan Mahşer’de senet ve berat ve ister istemez üstünden geçilecek Sırat Köprüsü’nde nur ve burak olacak bir namaz, neticesiz midir veyahut ücreti az mıdır? Bir adam sana yüz liralık bir hediye vaad etse, yüz gün seni çalıştırır. Hulûf’l-va’d edebilir o adama itimad edersen, fütursuz işlersin.

Acaba hulûf’l-va’d hakkında muhâl olan bir Zât, cennet gibi bir ücreti ve saadet-i ebediye gibi bir hediye sana vaad etse.. pek az bir zamanda, pek güzel bir vazifede seni istihdam etse, sen hizmet etmezsen veya isteksiz, suhre gibi veya usançla, yarım yamalak hizmetinle O’nu vaadinde ittimam ve hediyesini istihfaf etsen, pek şiddetli bir tedibe ve dehşetli bir tazibe müstehak olacağını düşünmüyor musun? Dünyada hapsin korkusundan en ağır işlerde fütursuz hizmet ettiğin hâlde, cehennem gibi bir haps-i ebedinin havfi, en hafif ve latîf bir hizmet için sana gayret vermiyor mu?

Beşinci İkaz

Ey dünya-perest nefsim! Acaba ibadetteki füturun ve namazdaki kusurun meşâgil-i dünyeviye'nin kesretinden midir? Veyahut derd-i maişetin meşgale-iyle vakit bulamadığından mıdır? *Acaba sırf dünya için mi yaratılmışsın ki, bütün vaktini ona sarf ediyorsun!*

Sen istidat cihetiyle bütün hayvanâtın fevkinde olduğunu ve hayat-ı dünyeviye'nin levâzimatını tedârikte iktidar cihetiyle, bir serçe kuşuna yetişemediğini biliyorsun. Bundan neden anlamıyorsun ki, vazife-i asliyen hayvan gibi çabalamak değil; belki hakikî bir insan gibi, hakikî bir hayat-ı dâime için sa'y etmektir. Bununla beraber meşâgil-i dünyeviye dediğin, çoğu sana ait olmayan ve fuzûlî bir surette karıştığın ve karıştırdığın malâyânî meşgalelerdir. En elzemini bırakıp, güya binler sene ömrün var gibi en lüzumsuz mâlûmat ile vakit geçiriyorsun. Meselâ: “Zühâl'in etrafındaki halkaların keyfiyeti nasıldır? Ve Amerika tavukları ne kadardır?” gibi kıymetsiz şeylerle kıymettar vaktini geçiriyorsun. Güya, kozmografya ilminden ve istatistikçi fenninden bir kemâl alıyorsun!..

Eğer desen: “Beni namazdan ve ibadetten alıkoyan ve fütur veren öyle lüzumsuz şeyler değil, belki derd-i maişetin zarûrî işleridir.”

Öyle ise ben de sana *derim ki*: Eğer yüz kuruş bir gündelik ile çalışsan, sonra biri gelse, dese ki: “Gel on dakika kadar şurayı kaz, yüz lira kıymetinde bir pırlanta ve bir zümrüt bulacaksın.” Sen ona: “Yok, gelmem. Çünkü on kuruş gündeliğimden kesilecek, nafakam azalacak.” desen.. ne kadar divanecce bir bahane olduğunu elbette bilirsin.

Aynen onun gibi; sen şu bağında, nafakan için işliyorsun. Eğer farz namazı terk etsen, bütün sa'yin semeresi, yalnız dünyevî ve ehemmiyetsiz ve bereketsiz bir nafakaya münhasır kalır. Eğer sen istirahat ve teneffüs vaktini, ruhun rahatına, kalbin teneffüsüne medâr olan namaza sarf etsen; o vakit bereketli nafaka-yı dünyeviye ile beraber, senin nafaka-yı uhreviyene ve zâd-ı âhîretine ehemmiyetli bir menba olan, iki mâden-i mânevî bulursun:

✓ **Birinci Mâden:** Bütün bağındaki^{1(Hâşiye)} yetiştirdiğin –çiçekli olsun, meyveli olsun– her nebâtın, her ağacın tesbihâtından, güzel bir niyet ile, bir hisse alıyorsun.

^{1(Hâşiye)} Bu makam, bir bağda bir zâta bir derstir ki, bu tarz ile beyân edilmiş.

✓ *İkinci Mâden*: Hem bu bağdan çıkan mahsulattan kim yese, –hayvan olsun, insan olsun, inek olsun, sinek olsun, müşteri olsun, hırsız olsun– sana bir sadaka hükmüne geçer.¹ Fakat o şart ile ki: Sen, Rezzâk-ı Hakikî nâmına ve izni dairesinde tasarruf etsen ve O'nun malını, O'nun mahlûkatına veren bir tevziat memuru nazarıyla kendine baksan...

İşte bak: Namazı terk eden ne kadar büyük bir hasâret eder. Ne kadar ehemmiyetli bir serveti kaybeder. Ve sa'ye pek büyük bir şevk veren ve amel-de büyük bir kuvve-i mânevî temin eden o iki neticeden ve o iki mâdenden mahrum kalır, iflâs eder. Hattâ ihtiyarlandıkça bahçecilikten usanır, fütür gelir. “Neme lâzım” der.. “Ben zâten dünyadan gidiyorum. Bu kadar zahmeti ne için çekeceğim?” diyecek, kendini tembelliğe atacak. Fakat evvelki adam der: “Daha ziyade ibadetle beraber sa'y-i helâle çalışacağım. Tâ kabrime daha ziyade ışık göndereceğim. Âhiretime daha ziyade zahîre tedârik edeceğim.”

Elhâsıl: *Ey nefis! Bil ki: Dünkü gün senin elinden çıktı. Yarın ise; senin elinde senet yok ki, ona mâliksin. Öyle ise, hakikî ömrünü, bulunduğun gün bil. Lâakal günün bir saatini ihtiyat akçesi gibi, hakikî istikbal için teşkil olunan bir sandukça-yı uhreviye olan bir mescide veya bir seccâdeye at.*

Hem bil ki; her yeni gün sana, hem herkese bir yeni âlemin kapısıdır. Eğer namaz kılmazsan, senin o günkü âlemin zulümâtı ve perişan bir hâlde gider. Senin aleyhinde âlem-i misâlde şehâdet eder. Zira herkesin, her günde, şu âlemden bir mahsus âlemi var. Hem o âlemin keyfiyeti, o adamın kalbine ve amelîne tâbidir.

Nasıl ki aynanda görünen muhteşem bir saray, aynanın rengine bakar. Siyah ise, siyah görünür; kırmızı ise, kırmızı görünür. Hem onun keyfiyetine bakar. O ayna şişesi düzgün ise, sarayı güzel gösterir; düzgün değil ise, çirkin gösterir. En nâzik şeyleri kaba gösterdiği misillü; sen kalbinle, aklınla, amelince, gönlünle, kendi âleminin şeklini değiştirirsin. Ya aleyhinde, ya lehinde şehâdet ettirebilirsin.

Eğer namazı kılsan, o namazın ile, o âlemin Sâni-i Zülcelâl'ine müteveccih olsan, birden, sana bakan âlemin tenevvür eder. Âdeta namazın bir elektrik lâmbası ve namaza niyetin, onun düğmesine dokunması gibi, o âlemin zulümâtını dağıtır. Ve o herc ü merc-i dünyeviyedeki karmakarışık, perişan niyet

¹ Bkz.: Buhârî, *hars* 1, *edeb* 27; Müslim, *birr* 52; Tirmizî, *ahkâm* 40; Dârimî, *büyü'* 67; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/147, 228, 243, 5/415, 6/420.

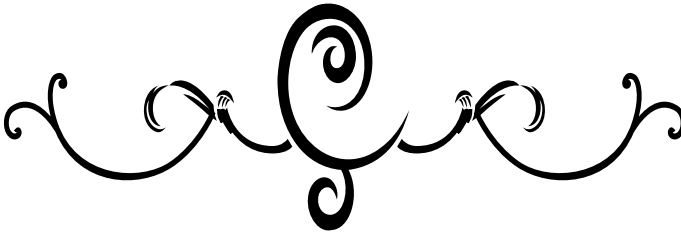

içindeki tebeddülât ve harekât, hikmetli bir intizâm ve mânidar bir kitabet-i kudret olduğunu gösterir. ¹ اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ 1 âyet-i pür-envârından bir nûrû, senin kalbine serper. Senin o günkü âlemini, o nurun in'ikâsıyla ışıklandırır. Senin lehinde nuraniyetle şehâdet ettirir.

Sakın deme: “Benim namazım nerede.. şu hakikat-i namaz nerede!” Zira bir hurma çekirdeği, bir hurma ağacı gibi, kendi ağacını tavsif eder. Fark yalnız icmâl ve tafsil ile olduğu gibi; senin ve benim gibi bir âminin –velev hissetmezse– namazı, büyük bir velînin namazı gibi şu nurdan bir hissesi var, şu hakikatten bir sırrı vardır –velev şuurun taalluk etmezse– Fakat, derecâta göre inkişaf ve tenevvürü ayrı ayırır.

Nasıl bir hurma çekirdeğinden, tâ mükemmel bir hurma ağacına kadar ne kadar merâtib bulunur... Öyle de; namazın derecâtında da daha fazla merâtib bulunabilir. Fakat bütün o merâtibde, o hakikat-i nurâniyenin esâsı bulunur...

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ قَالَ: الصَّلَاةُ عِمَادُ الدِّينِ وَعَلَى إِلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ²

¹ “Allah göklerin ve yerin nûrudur.” (Nûr sûresi, 24/35)

² Allahım! “Namaz dinin direğidir” (Tirmizî, *imân* 8; İbni Mâce, *fiten* 12) buyuran Rasulullah (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*)e ve onun âl ve ashabına salât ve selâm eyle.

Yirmi Birinci Söz'ün İkinci Makâmı

(Kalbin beş yarasına beş merhemi tazammun eder.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ * وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ¹

Ey maraz-ı vesvese ile müptelâ! Biliyor musun vesvesen neye benzer? Musibete benzer. Ehemmiyet verdikçe şişer; ehemmiyet vermezsen söner. Ona büyük nazarıyla baksan büyük; küçük görsen küçükölür. Korksın ağırlaşır, hasta eder; havf etmezsen hafif olur, mahfi kalır. Mahiyetini bilmezsen devam eder, yerleşir; mahiyetini bilsen, onu tanısan gider. Öyle ise, şu musibetli vesvesenin aksâm-ı kesîresinden kesîru'l-vukû olan yalnız “Beş Vechini” beyân edeceğim. Belki sana ve bana şifa olur. Zira şu vesvese öyle bir şeydir ki; cehil onu davet eder, ilim onu tardeder. Tanımazsan gelir, tanısan gider.

Birinci Vecih – Birinci Yara

Şeytan evvelâ şüphely kalbe atar. Eğer kalb kabûl etmezse, şüpheden şetme döner. Hayale karşı şetme benzer bâzı pis hâtraları ve münâfi-i edep çirkin hâlleri tasvir eder. Kalbe “eyvâh” dedirtir, yeise düşürtür. Vesveseli adam zanneder ki kalbi, Rabbine karşı sû-i edepte bulunuyor. Müthiş bir halecan ve heyecan hisseder. Bundan kurtulmak için huzurdan kaçır, gaflete dalmak ister. Bu yaranın merhemi budur:

Bak ey biçare vesveseli adam! Telâş etme; çünkü senin hatırına gelen şetm değil, belki tahayyüldür. *Tahayyül-ü küfür, küfür olmadığı gibi, tahayyül-ü şetm dahi, şetm değildir.* Zira mantıkça tahayyül, hüküm değildir. Şetm ise, hükümdür. Hem bununla beraber o çirkin sözler, senin kalbinin sözleri değil. Çünkü; senin kalbin ondan müteessir ve müteessiftir. Belki kalbe yakın olan lümme-i şeytanîden geliyor. Vesvesenin zararı, tevehhüm-ü zarardır. Yâni onu zararlı tevehhüm etmekle, kalben mutazarır olmaktadır. Çünkü;

¹ “Yâ Rabbi, şeytanların vesveselerinden, onların yanımda bulunmalarından Sana sığınırım!” (Mü'minûn sûresi, 23/97-98)

hükümsüz bir tahayyülü, hakikat tevehhüm eder. Hem şeytanın işini kendi kalbine mal eder. Onun sözünü, ondan zanneder. Zarar anlar, zarara düşer. Zâten şeytanın da istediği odur.

İkinci Vecih

Budur ki: Mânâlar kalbden çıktıkları vakit, suretlerden çıplak olarak hayâle girerler, oradan suretleri giyerler. Hâyâl ise, her vakit bir sebep tahtında bir nevi suretleri nesceder. Ehemmiyet verdiği şeyin suretlerini yol üstünde bırakır. Hangi mânâ geçse; ya ona giydiren, ya takar, ya buluşturır, ya perde eder. Eğer mânâlar münezzehe ve temiz iseler, suretler mülevves ve rezil ise giymek yoktur, fakat temas var. Vesveseli adam, teması telebbüsle iltibas eder. “Eyvâh!” der, “Kalbim ne kadar bozulmuş! Bu sefillik, bu hıssat-i nefis, beni matrud eder.” Şeytan onun şu damarından çok istifade eder. Şu yarının merhemi şudur:

Dinle ey biçâre! Nasıl ki senin, namazın edeb-i nezihânesinin vesilesi olan zâhirî taharete, batnının bâtnındaki necaset ona tesir etmez ve bozmaz; öyle de, maânî-i mukaddesinin, suret-i mülevveseye mücâvereti zarar etmez. Meselâ: Sen âyât-ı ilâhiyeyi tefekkür ediyorsun. Birden bir maraz, ya bir iştiha, ya bevl gibi bir emr-i müheyyci, şiddetle senin hissine dokunuyor. Elbette senin hayâlin, devâ-yı illet ve kazâ-yı hâcetin levâzimatını görecek, bakacak, onlara münasip süflî suretleri nescedecek ve gelen mânâlar ortalarından geçecekler. Gececeklere ne beis vardır, ne televvüs var ve ne zarar var ve ne hatar var. Yalnız hatar ise, hasr-ı nazardır, zann-ı zarardır.

Üçüncü Vecih

Budur ki: Eşya mabeynlerinde, bâzı münasebât-ı haftiye bulunur. Hattâ hiç ümit etmediğin şeyler içinde münasebet ipleri bulunur. Ya bizzat bulunur veya senin hayâlin, meşgul olduğu sanata göre o ipleri yapmış, onları birbiriyle bağlamış. Şu sırr-ı münasebettendir ki, bâzan bir mukaddes şeyi görmek, bir mülevves şeyi hatıra getirir. Fenn-i beyân’da beyân olunduğu gibi, “Hariçte uzaklık sebebi olan ziddiyet ise, hayâlde sebep-i kurbiyettir.” Yâni iki zıddın suretlerinin cem’ine vasita, bir münasebet-i hayâliyedir. Bu münasebetle gelen tahattura, “tedâi-yi efkâr” tâbir edilir. Meselâ: Sen namazda, münâcâtta, Kâ’be karşısında, huzur-u ilâhîde iken, âyâtı tefekkürde olduğun bir hâlde; şu tedâi-yi efkâr, seni tutup en uzak malâyâniyat-ı rezileye sevk eder.

Senin başın, böyle bir tedâi-yi efkâra müptelâ ise, sakın telâş etme. Belki intibaha geldiğin anda, dön. “Aman ne kusur ettim!” deyip tetkikle meşgul olup durma; tâ o zayıf münasebet, senin dikkatinle kuvvet peyda etmesin. Zira teessür gösterdikçe, ehemmiyet verdikçe, senin o zayıf tahatturun melekeye döner. Bir maraz-ı hayâlî olur. Korkma, maraz-ı kalbî değil. Şu nevi tahattur ise, galiben ihtiyarsızdır. Hususan hassas asabilerde daha galiptir. Şeytan, şu nevi vesvesenin mâdenini çok işlettirir. Şu yaranın merhemi şudur ki:

Tedâi-yi efkâr, galiben ihtiyarsızdır. Onda mesuliyet yoktur. Hem, tedâide mücâveret var; temas ve ihtilâl yoktur. Onun için efkârın keyfiyetleri, birbirine sirayet etmez, birbirine zarar vermez. Nasıl ki şeytan ile melek-i ilham, kalb taraflarında mücâveretleri var ve fücra ve ebrarın karâbetleri ve bir meskende durmaları zarar vermez; öyle de, tedâi-yi efkâr sâikasıyla istemediğin pis hayâlât, gelip nezih efkârın içine girse, zarar vermez; meğer kasden olsa veya zarar zannıyla onunla ziyade meşgul olsa. Hem bâzan kalb yoruluyor. Fikir, kendini eğlendirmek için rast gele bir şeyle meşgul olur. Şeytan fırsat bulur, pis şeyleri önüne seriyor, sürüyor.

Dördüncü Vecih

Amelin en iyi suretini taharriden neşet eden bir vesvesedir ki, takvâ zanıyla teşeddüd ettikçe hâl ona şiddetlenir. Hattâ bir dereceye varır ki, o adam amelin daha evlâsını ararken, harama düşer. Bâzan bir sünnetin araması, bir vâcibi terk ettiriyor. “Acaba amelim sahih oldu mu?” der, iade eder. Bu hâl devam eder; gâyet yeise düşer. Şeytan şu hâlimden istifade eder, onu yaralar. Şu yaranın iki merhemi var:

✓ **Birinci merhem:** Bu gibi vesvese ehl-i İ'tizâl'e lâyıktır. Çünkü onlar derler: “Medâr-ı teklif olan ef'âl ve eşya, kendi zâtında, âhiret itibarıyla ya hüsnü var, sonra o hüsnü binaen emredilmiş, veya kubhu var, sonra ona binaen nehyedilmiş. Demek eşyada, âhiret ve hakikat nokta-yı nazarında olan hüsnü ve kubuh, zâtidir; emir ve nehy-i ilâhî ona tabidir.” Bu mezhebe göre, insan her işlediği amelde şöyle bir vesvese gelir: “Acaba amelim nefsü'l-emirdeki güzel surette yapılmış mıdır?”

Amma mezheb-i hak olan Ehl-i Sünnet ve Cemaat derler ki: “Cenâb-ı Hak bir şeye emreder, sonra hasen olur. Nehyeder, sonra kabih olur.” Demek emir ile güzellik; nehy ile çirkinlik tahakkuk eder. Hüsnü ve kubuh, mükellefin ıttılama bakar ve ona göre takarrür eder. Şu hüsnü ve kubuh ise, sûrî ve dünyaya bakan yüzünde değil, belki âhirete bakan yüzedir. Meselâ,

sen namaz kıldın veya abdest aldın. Hâlbuki namazını ve abdestini fesada verecek bir sebep, nefsü'l-emirde varmış. Lâkin sen ona hiç muttali olmadın. Senin namazın ve abdestin hem sahihtir, hem hasendir. Mu'tezile der: "Hakikatte kabih ve fâsîddir. Lâkin senden kabûl edilir. Çünkü; cehlin var, bilmedin ve özrün var." Öyle ise, Ehl-i Sünnet mezhebine göre, zâhir-i şeria-te muvâfık olarak işlediğin ameline: "Acaba sahih olmuş mu?" deyip vesvese etme. Fakat, "Kabul olmuş mu?" de. Gururlanma, ucbe girme.

✓ *İkinci merhem*: Dinde hârec yoktur; ¹ لَا حَرَجَ فِي الدِّينِ. Madem dört mezhep haktır. Madem istiğfara müncer olan derk-i kusur ise, gurura müncer olan hüsn-ü amelin rü'yetine –böyle vesveseli adama– müreccahtır. Yâni böyle vesveseli adam, amelini güzel görüp gurura düşmektense, amelini kusurlu görse, istiğfar etse, daha evlâdır. Madem böyledir; sen vesveseyi at. Şeytana de ki: "Şu hâl, bir hârecdir. Hakikat-i hâle muttali olmak güçtür, dindeki yüsre münafidir; ² الدِّينُ يُسْرٌ، ³ لَا حَرَجَ فِي الدِّينِ esâsına muhaliftir. Elbette böyle amelim bir mezheb-i hakka muvâfık gelir. O bana kâfidir. Hem lâakal ben aczimi itiraf ederek ibadeti lâyık-ı veçhile edâ edemediğimden istiğfar ve tazarru' ile merhamet-i ilâhiyeye dehâlet edip, kusurum affolunmak, kusurlu amelim kabûl olunmak için mütezellilâne bir niyaza vesiledir."

Beşinci Vecih

Mesâil-i îmâniyede şüphe suretinde gelen vesvesedir. Bîçare vesveseli adam, bâzan tahayyülü, taakkul ile iltibas eder. Yâni; hayâle gelen bir şüpheyi, akla girmiş bir şüphe tevehhüm edip, itikadına hâle gelmiş zanneder. Hem bâzan tevehhüm ettiği bir şüpheyi, îmâna zarar veren bir şek zanneder. Hem bâzan tasavvur ettiği bir şüpheyi, tasdik-ı aklıye girmiş bir şüphe zanneder. Hem bâzan bir emr-i küfrîde tefekkürü, küfür zanneder. Yâni dalâletin esbâbını anlamak suretinde kuvve-i müfekkirenin cevelânını ve tetkikâtını ve bitarafane muhakemesini, hilâf-ı îmân zanneder. İşte telkinat-ı şeytaniyenin eseri olan şu zanlardan ürkerek: "Eyvah! Kalbim bozulmuş, itikadıma hâle gelmiş" der. O hâller, galiben ihtiyarsız olduğundan, cüz-ü ihtiyârîsiyle ıslah edemediğinden yeise düşer. Bu yaranın merhemi şudur ki:

¹ "Dinde zorluk yoktur." Bu ifade, "Allah yolunda gereği gibi cihad edin. Sizi insanlar içinde bu emanete ehil bulup seçen O'dur. Din konusunda, Size hiçbir zorluk da yükledi..." (Hac sûresi, 22/78) âyeti ve "Din kolaylıktır." (Buhârî, *îmân* 29; Nesâî, *îmân* 28) gibi hadis-i şeriflerden çıkarılan fikhî bir kaidedir.

² Dinde zorluk yoktur.

³ Din kolaylıktır. (Buhârî, *îmân* 29; Nesâî, *îmân* 28; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/69)

Tahayyül-ü küfür, küfür olmadığı gibi; tevehhüm-ü küfür dahi, küfür değildir. Tasavvur-u dalâlet dalâlet olmadığı gibi; tefekkür-ü dalâlet dahi, dalâlet değildir. Çünkü; hem tahayyül, hem tevehhüm, hem tasavvur, hem tefekkür; tasdik-ı aklıden ve iz'ân-ı kalbiden ayırırdılar, başkadırlar. Onlar bir derece serbesttirler. Cüz-ü ihtiyâriyeyi pek dinlemiyorlar. Teklif-i dinî altına çok giremiyorlar. Tasdik ve iz'an, öyle değiller. Bir mîzâna tabidirler. Hem tahayyül, tevehhüm, tasavvur, tefekkür, nasıl ki tasdik ve iz'an değiller. Öyle de şüph ve tereddüt sayılmazlar. Fakat eğer lüzumsuz tekrar ede ede müstakar bir hâle gelse, o vakit hakikî bir nevi şüph, ondan tevellüd edebilir. Hem bî-tarafane muhakeme namıyla veya insaf namına deyip, şıkk-ı muhalifi iltizam ede ede, tâ öyle bir hâle gelir ki, ihtiyarsız taraf-ı muhalifi iltizâm eder. Ona vâcib olan hakkın iltizâmı kınılır. O da tehlikeye düşer. Hasmin veya şeytanın bir vekil-i fuzulîsi olacak bir hâlet, zihninde takarrür eder.

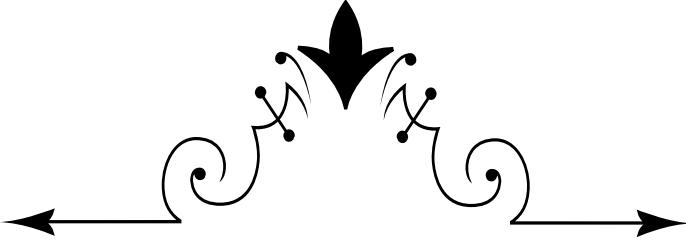
Şu nevi vesvesenin en mühimi budur ki: Vesveseli adam, imkân-ı zâtî ile imkân-ı zihniyi birbiriyile iltibas eder. Yâni bir şeyi zâtında mümkün görse, o şeyi zihnen dahi mümkün ve aklen meşkûk tevehhüm eder. Hâlbuki ilm-i kelâmın kaidelerindendir ki: İmkân-ı zâtî ise, yakîn-i ilmiye münafi değil ve zarûret-i zihniyeye zıddiyeti yoktur. Meselâ: Şu dakikada Karadeniz'in yere batması, zâtında mümkündür ve o imkân-ı zâtî ile muhtemeldir. Hâlbuki yakînen, o denizin yerinde olduğunu hükmediyoruz, şüphesiz biliyoruz ve o ihtimal-i imkânî ve o imkân-ı zâtî, bize şek vermez, bir şüph getirmez, yakînimizi bozmez. Meselâ: Şu güneş, zâtında mümkündür ki; bugün gurub etmesin veya yarın tulû' etmesin. Hâlbuki bu imkân yakînimize zarar vermez, şüph getirmez. İşte bunun gibi, meselâ hakâik-i îmâniyeden olan hayat-ı dünyeviye'nin gurubuna ve hayat-ı uhreviye'nin tulûuna, imkân-ı zâtî cihetinde gelen vehimler, yakîn-i îmâniye zarar vermez. Hem ¹ *عَبْرَةٌ لِلْإِحْتِمَالِ الْغَيْرِ النَّاشِئِ عَنْ دَلِيلٍ* yâni: "Bir delilden neşet etmeyen bir ihtimalin hiç ehemmiyeti yoktur." olan kaide-i meşhûre, hem usûlü'd-dîn, hem usûlü'l-fıkhın kaide-i mukarresindendir.

Eğer desen: "Bu derece müminlere muzır ve müz'ic olan vesvese, ne hikmete binaen bize belâ olmuş?"

Elcevap: İfrata varmamak, hem galebe çalmamak şartıyla, asl-ı vesvese teyakkuza sebeptir, taharriye dâidir, ciddiyete vesiledir. Lâkaydılığı atar, tehâvünü def eder. Onun için Hakîm-i Mutlak, şu dâr-ı imtihanda, şu meydân-ı

¹ Bkz.: *Mecelle* s.24; el-Müceddidî, *Kavâidü'l-fıkh* s.105; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslâmiye ve istilâhât-ı fıkhîye kamusu* 1/279.

müsabakada bize bir kamçı-yi teşvik olarak, vesveseyi şeytanın eline vermiş. Beşerin başına vuruyor. Şayet ziyade incitse, Hakîm-i Rahîm'e şekva etmeli, ¹أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ demeli...

¹ Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah Teâlâ'ya sığınırım.

Yirmi İkinci Sûz

(İki Makam'dır.)

Birinci Makam

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ¹
وَتِلْكَ الْأَمْثَالَ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ²

Bir zaman iki adam, bir havuzda yıkandılar. Fevkalâde bir tesir altında kendilerinden geçtiler. Gözlerini açtıkları vakit gördüler ki acîb bir âleme götürülmüşler. Öyle bir âlem ki; kemâl-i intizamından bir memleket hükmünde, belki bir şehir hükmünde, belki bir saray hükmündedir. Kemâl-i hayretlerinden etraflarına baktılar, gördüler ki; bir cihette bakılsa azîm bir âlem görünüyor.. bir cihette bakılsa muntazam bir memleket.. bir cihette bakılsa mükemmel bir şehir.. diğer bir cihette bakılsa gâyet muhteşem bir âlemi içine almış bir saraydır. Şu acâib âlemde gezerek seyran ettiler. Gördüler ki; bir kısım mahlûklar var, bir tarz ile konuşuyorlar. Fakat bunlar, onların dillerini bilmiyorlar. Yalnız işaretlerinden anlaşılıyor ki, mühim işler görüyorlar ve ehemmiyetli vazifeler yapıyorlar.

O iki adamdan birisi, arkadaşına dedi ki:

– Şu acîb âlemin elbette, bir müdebbiri ve şu muntazam memleketin bir mâliki, şu mükemmel şehrin bir sahibi, şu musannâ sarayın bir ustası vardır. Biz çalışmalıyız, onu tanımalıyız. Çünkü anlaşılıyor ki bizi buraya getiren odur. Onu tanımazsak kim, bize medet verecek? Dillerini bilmediğimiz ve onlar bizi

¹ “Düşünüp ders çıkarsınlar diye Allah insanlara böyle temsiller getirir.” (İbrahim sûresi, 14/25)

² “Bunlar birtakım misallerdir ki düşünüp istifade etmeleri için, biz onları insanlara anlatıyoruz.” (Haşır sûresi, 59/21).

dinlemedikleri şu âciz mahlûklardan ne bekleyebiliriz? Hem koca bir âlemi bir memleket suretinde, bir şehir tarzında, bir saray şeklinde yapan ve baştan başa harika şeylerle dolduran ve müzeyyenâtın envâıyla tezyin eden ve ibret-nümâ mucizâtlarla donatan bir zât, elbette bizden ve buraya gelenlerden bir isteğiğî vardır. Onu tanımalıyız. Hem ne isteğiğini, bilmekliğimiz lâzımdır.

Öteki adam dedi:

– İnanmam! Böyle bahsettiğın gibi bir zât bulunsun ve bütün bu âlemi tek başıyla idare etsin.

Arkadaşı cevaben dedi ki:

– Bunu tanımazsak, lâkayt kalsak, menfaati hiç yok; zararı olsa pek azımdır. Eğer tanımısına çalışsak, meşakkati pek hafiftir, menfaati olursa pek azımdır. Onun için ona karşı lâkayt kalmak, hiç kâr-ı akıl değildir.

O serseri adam dedi:

– Ben bütün rahatımı, keyfimi, O’nu düşünmemekte görüyorum. Hem böyle aklıma sığışmayan şeylerle uğraşmayacağım. Bütün bu işler, tesadüfî ve karmakarışık işlerdir, kendi kendine dönüyor. Benim neme lâzım!

Akıllı arkadaşı ona dedi:

– Senin bu temerrüdün beni de belki, çokları da belâya atacaktır. Bir edepsizin yüzünden bazen olur ki, bir memleket harab olur.

Yine o serseri dönüp dedi ki:

– Ya katiyen bana isbat et ki; bu koca memleketin tek bir mâliki, tek bir sâniî vardır. Yahut bana işleme!

Cevaben arkadaşı dedi:

– Madem inadın divanelik derecesine çıkmış, o inadınla bizi ve belki memleketi bir kahra giriftar edeceksin, ben de sana “*On İki Burhan*” ile göstereceğim ki; bir saray gibi şu âlemin, bir şehir gibi şu memleketin, tek bir ustası vardır.. ve o usta, her şeyi idare eden yalnız odur, hiçbir cihette noksanıyeti yoktur. Bize görünmeyen o usta, bizi ve her şeyi görür ve sözlerini işitir. Bütün işleri mucize ve harikadır. Bütün bu gördüğümüz ve dillerini bilmediğimiz şu mahlûklar onun memurlarıdır.

Birinci Burhan

Gel, her tarafa bak, her şeye dikkat et! Bütün bu işler içinde gizli bir el işliyor. Çünkü bak, bir dirhem^{1(Hâşiyeye-1)} kadar kuvveti olmayan bir çekirdek kü-

1 (Hâşiyeye-1) Ağaçları başlarında taşıyan çekirdeklere işarettir.

çüklüğünde bir şey, binler batman yükü kaldırıyor. Zerre kadar şuuru^{1(Hâşiye-2)} olmayan, gâyet hakimâne işler görüyor. Demek bunlar kendi kendilerine işlemiyorlar. Onları işlettiren gizli bir kudret sahibi vardır. Eğer kendi başına olsa, bütün baştan başa bu gördüğümüz memlekette her iş, mucize; her şey, mucizekâr bir harika olmak lâzım gelir. Bu ise bir safsatadır.

İkinci Burhan

Gel, bütün bu ovaları, bu meydanları, bu menzilleri süslendiren şeyler üstünde dikkat et. Her birisinde o gizli zâttan haber veren işler var. Âdeta her biri birer turra, birer sikke gibi o gaybî zâttan haber veriyorlar. İşte gözünün önünde, bak; bir dirhem pamuktan^{2(Hâşiye-3)} ne yapıyor. Bak, kaç top çuha ve patiska ve çiçekli kumaş çıktı. Bak, ondan ne kadar şekerlemeler, yuvarlak tatlı köfteler yapılıyor ki; bizim gibi binler adam giyse ve yese kâfi gelir. Hem de bak; bu demiri, toprağı, suyu, kömürü, bakırını, gümüşü, altını gaybî avucuna aldı, bir et parçası^{3(Hâşiye-4)} yaptı. Bak, gör!..

İşte ey akılsız adam! Bu işler öyle bir zâta mahsustur ki; bütün bu memleket, bütün eczasıyla onun mucize-i kuvveti altında duruyor, her arzusuna râm oluyor.

Üçüncü Burhan

Gel, bu müteharrik antika^{4(Hâşiye-5)} sanatlarına bak! Her birisi öyle bir tarzda yapılmış, âdeta bu koca sarayın bir küçük nüshasıdır. Bütün bu sarayda ne varsa, o küçücük müteharrik makinelerde bulunuyor. Hiç mümkün müdür ki; bu sarayın ustasından başka birisi gelip bu acib sarayı küçük bir makinede dercetsin! Hem hiç mümkün müdür ki; bir kutu kadar bir makine bütün bir âlemi içine aldığı hâlde, tesadüfî veyahut abes bir iş içinde bulunsun!

1 (Hâşiye-2) Kendi kendine yükselmeyen ve meyvelerin sıkletine dayanmayan üzüm çubukları gibi nâzenin nebâtâtın, başka ağaçlara latif eller atıp samalarına ve onlara yüklenmelerine işaretler.

2 (Hâşiye-3) Tohuma işaretler. Meselâ: Zerre gibi bir afyon büzrü, bir dirhem gibi bir zerdali nevâtı, bir kavun çekirdeği, nasıl çuhadan daha güzel dokunmuş yapraklar, patiskadan daha beyaz ve sarı çiçekler, şekerlemelerden daha tatlı ve köftelerden ve konserve kutularından daha latif, daha leziz, daha şirin meyveleri hazine-i rahmetten getiriyorlar, bize takdim ediyorlar.

3 (Hâşiye-4) Unsurlardan cism-i hayvaniyi halk ve nutfeden zihayâtı icad etmeye işaretler.

4 (Hâşiye-5) Hayvanlara ve insanlara işaretler. Zira hayvan, şu âlemin küçük bir fihristesi ve mahiyet-i insaniye, şu kâinatın bir misâl-i musağğarı olduğundan; âdeta âlemde ne varsa, insanda numûnesi vardır.

Demek bütün gözün gördüğü ne kadar antika makineler var, o gizli Zât'ın birer sikkesi hükmündedirler. Belki birer dellâl, birer ilânnâme hükmündedirler. Lisân-ı hâlleriyle derler ki: “Biz öyle bir zâtın sanatıyız ki; bütün bu âlemimizi, bizi yaptığı ve sühûletle îcad ettiği gibi kolaylıkla yapabilir bir zâttır.”

Dördüncü Burhan

Ey muannit arkadaşı! Gel, sana daha acibini göstereceğim. Bak, bu memlekette bütün bu işler, bu şeyler değişti, değişiyor, bir hâlette durmuyor. Dikkat et ki; bu gördüğümüz câmid cisimler, hissiz kutular birer hâkim-i mutlak suretini aldılar. Âdeta her bir şey, bütün eşyaya hükmediyor. İşte bu yanımızdaki bu makineye bak,¹(Hâşiye-6) güya emrediyor. İşte onun tezyinâtına ve işlemesine lâzım levâzımât ve maddeler, uzak yerlerden koşup geliyorlar. İşte oraya bak! O şuarsuz cisim,²(Hâşiye-7) güya bir işaret ediyor; en büyük bir cismi, kendine hizmetkâr ediyor, kendi işlerinde çalıştırıyor. Daha başka şeyleri bunlara kıyas et. Âdeta her bir şey, bütün bu âlemdeki hilkatleri musahhar ediyor.

Eğer o gizli zâtı kabûl etmezsen, bütün bu memleketteki taşında, toprağında, hayvanında, insana benzer mahlûklarda o zâtın bütün hünerlerini, sanatlarını, kemâlâtlarını, birer birer o şeylere vereceksin. İşte, aklın uzak gördüğü bir tek mu'ciz-nümâ zâtın bedeline, milyarlar onun gibi mu'ciz-nümâ, hem birbirine zıt, hem birbirine misil, hem birbiri içinde bulunsun; bu intizam bozulmasın, ortalığı karıştırmassınlar. Hâlbuki bu koca memlekette iki parmak karışsa, karıştırır. Çünkü bir köyde iki müdür, bir şehirde iki vali, bir memlekette iki padişah bulunsa, karıştırır. Nerede kaldı, hadsiz hâkim-i mutlak beraber bulunsun!

Beşinci Burhan

Ey vesveseli arkadaş! Gel, bu azîm sarayın nakışlarına dikkat et ve bütün bu şehrin zînetlerine bak ve bütün bu memleketin tanzimatını gör ve bütün bu âlemin sanatlarını tefekkür et! İşte bak, eğer nihâyetsiz mucizeleri ve hünerleri

1 (Hâşiye-6) Makine, meyvedâr ağaçlara işarettir. Çünkü yüzer tezgâhları, fabrikaları incecik dallarında taşıyor gibi; hayret-nümâ yaprakları, çiçekleri, meyveleri dokuyor, süslendiriyor, pişiriyor, bizlere uzatıyor. Hâlbuki çam ve katran gibi muhteşem ağaçlar, kuru bir taşa tezgâhını atmış, çalışıp duruyorlar.

2 (Hâşiye-7) Hububata, tohumlara, sineklerin tohumcuklarına işarettir. Meselâ bir sinek bir kara ağacın yaprağında yumurtasını bırakır. Birden o koca kara ağaç, yapraklarını o yumurtalara bir rahm-ı mâder, bir beşik, bal gibi bir gıda ile dolu bir mahzene çeviriyor. Âdeta o meyvemiz ağaç, o surette zîruh meyveler veriyor.

olan gizli bir zâtın kalemi işlemezse bu nakışları sâir şuarsuz sebeplere, kör te-sadüfe, saçır tabiata verirse; o vakit ya bu memleketin her bir taşı, her bir otu, öyle mu'ciz-nümâ nakkâş, öyle bir hârikulâde kâtip olması lâzım gelir ki; bir harfte bin kitabı yazabilsin, bir nakışta milyonlar sanatı dercedebilsin. Çünkü bak bu taşlardaki nakşa;^{1(Hâşiye-8)} her birisinde bütün sarayın nakışları var, bütün şehrin tanzimat kanunları var, bütün memleketin teşkilât programları var. Demek bu nakışları yapmak, bütün memleketi yapmak kadar harikadır. Öyle ise her bir nakış, her bir sanat o gizli zâtın bir ilânamesidir, bir hâtemidir.

Madem bir harf, kâtibini göstermeksizin olmaz; sanatlı bir nakış, nakkâşını bildirmemek olmaz! Nasıl olur ki bir harfte koca bir kitabı yazan, bir nakışta bin nakış nakşeden nakkâş, kendi kitabıyla ve nakşıyla bilinmesin!..

Altıncı Burhan

Gel, bu geniş ovaya çıkacağız.^{2(Hâşiye-9)} İşte o ova içinde yüksek bir dağ var. Üstüne çıkacağız, ta bütün etrafı görülsün. Hem her şeyi yakınlaştıracak güzel dürbünleri de beraber alacağız. Çünkü bu acib memlekette acib işler oluyor. Her saatte hiç aklımıza gelmeyen işler oluyor. İşte bak! Bu dağlar ve ovalar ve şehirler, birden değişiyor. Hem nasıl değişiyor! Öyle bir tarzda ki milyonlarla birbiri içinde işler gâyet muntazam surette değişiyor. Âdeta milyonlar mütenevvî kumaşlar birbiri içinde beraber dokunuyor gibi pek acib tahvülât oluyor. Bak, o kadar ünsiyet ettiğimiz ve tanıdığımız çiçekli-miçekli şeyler kayboldular. Muntazaman yerlerine ve mahiyetçe onlara benzer, fakat suretçe ayrı, başkaları geldiler. Âdeta şu ova, dağlar, birer sayfa; yüz binlerle, ayrı ayrı kitaplar içinde yazılıyor. Hem hatasız, noksansız olarak yazılıyor. İşte bu işler, yüz derece muhâldir ki kendi kendine olsun. Evet nihâyet derecede sanatlı, dikkatli şu işler, kendi kendine olmak bin derece muhâldir ki; kendilerinden ziyade, sanatkârlarını gösteriyorlar. Hem bunları işleyici öyle mu'ciz-nümâ bir zâttir ki; hiçbir iş, ona ağır gelmez. Bin kitap yazmak, bir harf kadar ona kolay gelir.

1 (Hâşiye-8) Şecere-i hilkatın meyvesi olan insana ve kendi ağacının programını ve fihristesini taşıyan meyveye işaretir. Zira kalem-i kudret, âlemin kitab-ı kebirinde ne yazmış ise icmâlini mahiyet-i insaniyede yazmıştır. Kalem-i kader, dağ gibi bir ağaçta ne yazmış ise tırnak gibi meyvesinde dahi dercetmiştir.

2 (Hâşiye-9) Bahar ve yaz mevsiminde zeminin yüzüne işaretir. Zira yüz binler muhtelif mah-lûkatın tâifeleri, birbiri içinde beraber icad edilir, rû-u zeminde yazılır. Galatsız, kusursuz, kemâl-i intizamla değiştirilir. Binler sofa-yı Rahmân açılır, kaldırılır, taze taze gelir. Her bir ağaç, birer tablacı; her bir bostan, birer kazan hükmüne geçer.

Bununla beraber her tarafa bak ki, hem öyle bir hikmetle her şeyi yerli yerine koyuyor ve öyle mükrimâne herkese lâyük oldukları lütufları yapıyor. Hem öyle ihsan-perverâne umumî perdeler ve kapılar açıyor ki herkesin arzularını tatmin ediyor. Hem öyle sehâvet-perverâne sofralar kuruyor ki bütün bu memleketin halklarına, hayvanlarına, her bir tâifesine has ve lâyük, belki her bir ferdine mahsus ismiyle ve resmiyle bir tabla-yı nimet veriliyor. İşte dünyada bundan muhâl bir şey var mı ki; bu gördüğümüz işler içinde tesadüfî işler bulunsun veya abes ve faydasız olsun veya müteaddit eller karışsın veya ustası her şeye muktedir olmasın veya her şey ona musahhar olmasın! İşte ey arkadaş! Haddin varsa buna karşı bir bahane bul!

Yedinci Burhan

Ey arkadaş gel! Şimdi bu cüz'iyatı bırakıp, saray şeklindeki bu acib âlemin ezalarının birbirine karşı olan vaziyetlerine dikkat edeceğiz. İşte bak! Bu âlemde o derece intizam ile küllî işler yapılıyor ve umumî inkilâblar oluyor ki; âdeta bütün bu saraydaki mevcut taşlar, topraklar, ağaçlar, her bir şey, birer fâil-i muhtar gibi bütün bu âlemin nizâmât-ı külliyesini gözetip, ona göre tevfiik-i hareket ediyor. Birbirinden en uzak şeyler, birbirinin imdadına koşuyor. İşte bak! Gâipten acib bir kabile^{1(Hâşiye-10)} çıkıp geliyor. Merkepleri ağaçlara, nebatlara, dağlara benzerler. Başlarında birer tabla-yı erzak taşıyorlar. İşte bak! Bu tarafta bekleyen muhtelif hayvanâtın erzaklarını getiriyorlar.

Hem de bak: Bu kubbede o azîm elektrik lâmbası^{2(Hâşiye-11)} onlara ışık verdiği gibi bütün taamlarını öyle güzel pişiriyor; yalnız, pişirilecek taamlar bir dest-i gaybî tarafından birer ipe takılıp^{3(Hâşiye-12)} ona karşı tutuluyor. Bu tarafa da bak! Bu bîçâre zayıf, nahif, kuvvetsiz hayvancıklar nasıl onların başı önünde, latif gıda ile dolu iki tulumback^{4(Hâşiye-13)} takılmış, iki çeşme gibi; yalnız o kuvvetsiz mahlûk, onu ağzına yapıştırması kâfidir.

Elhâsıl: Bütün bu âlemin bütün eşyası, birbirine bakar gibi birbirine yardım eder. Birbirini görür gibi birbirine el-ele verir. Birbirinin işini tekmil için birbirine omuz-omuza veriyor. Bel-bele verip beraber çalışıyorlar. Her şeyi buna kıyas et, tâdat ile bitmez...

1 (Hâşiye-10) Umum hayvanâtın erzakını taşıyan, nebâtât ve eşcar kabileleridir.

2 (Hâşiye-11) O azîm elektrik lâmbası, güneşe işaretir.

3 (Hâşiye-12) İp ve ipe takılan taam ise ağacın ince dalları ve leziz meyveleridir.

4 (Hâşiye-13) İki tulumback ise vâlidelerin memelerine işaretir.

İşte bütün bu hâller, iki kere iki dört eder derecesinde kat'î gösterir ki; şu saray-ı acibin ustasına, yani şu garib âlemin sahibine her şey musahhardır. Her şey onun hesabına çalışır. Her şey ona bir emirber nefer hükmündedir. Her şey onun kuvvetiyle döner. Her şey onun emriyle hareket eder. Her şey onun hikmetiyle tanzim olur. Her şey onun keremiyle muâvenet eder. Her şey onun merhametiyle başkasının imdadına koşar, yani koşturulur. Ey arkadaş! Haddin varsa buna karşı bir söz söyle!

Şekizinci Burhan

Gel, ey nefsim gibi kendini âkil zanneden akılsız arkadaş! Şu saray-ı muhteşemin sahibini tanımak istemiyorsun. Hâlbuki her şey onu gösteriyor, ona işaret ediyor, ona şehâdet ediyor. Bütün bu şeylerin şehâdetini nasıl tezkip ediyorsun? Öyle ise bu sarayı da inkâr et ve “âlem yok, memleket yok” de ve kendini de inkâr et, ortadan çık. Yahut aklını başına al, beni dinle!

İşte bak: Şu saray içinde bulunan ve memleketi ihata eden yeknesak unsurlar, mâdenler var.^{1(Hâşiye-14)} Âdeta memlekettten çıkan her şey, o maddelerden yapılıyor. Demek o maddeler kimin mülkü ise, bütün ondan yapılan şeyler de onundur. Tarla kimin ise, mahsulat da onundur. Deniz kimin ise, içindekiler de onundur. Hem bak, bu dokunan şeyler, bu nescolunan münakkaş kumaşlar, bir tek maddeden yapılıyor. O maddeyi getiren, ihzâr eden ve ip hâline getiren; elbette, bilbedâhe birdir. Çünkü o iş, iştirak kabûl etmez. Öyle ise bütün nescolunan sanatlı şeyler, ona mahsustur. Hem de bak; bu dokunan, yapılan şeylerin her bir cinsi bütün memleketin her tarafında bulunuyor; bütün ebnâ-yı cinsleriyle öyle intişar etmiş, beraber olarak birbiri içinde, bir tarzda, bir anda yapılıyor, nescediliyor. Demek bir tek zâtın işidir, bir tek emirle hareket ediyor. Yoksa böyle bir anda, bir tarzda, bir keyfiyette, bir heyette ittifak ve muvâfakat, muhâldir. Öyle ise bu sanatlı şeylerin her birisi, o gizli zâtın bir ilânnâmesi hükmünde onu gösteriyor.

Güya her bir çiçekli kumaş, her bir sanatlı makine, her bir tatlı lokma, o mu'ciz-nümâ zâtın birer sikkesi, birer hâtemi, birer nişanı, birer turrası hükmünde lisân-ı hâl ile her birisi der: “Ben kimin sanatıyım, bulunduğum sandıklar ve dükkânlar da onun mülküdür.”

1 (Hâşiye-14) Unsurlar, madenler ise pek çok muntazam vazifeleri bulunan ve izn-i rabbânî ile her muhtacın imdadına koşan ve emr-i ilâhî ile her bir yere giren, medet veren ve hayatın levâzımâtını yetiştiren ve zihayâtı emziren ve masnûât-ı ilâhiyenin nescine, nakşına menşee ve müvellid ve beşik olan hava, su, ziya, toprak unsurlarına işaretidir.

Ve her bir nakış der: “Beni kim dokudu ise bulunduğum top da onun dokumasıdır.” Her bir tatlı lokma der: “Beni kim yapıyor, pişiriyorsa bulunduğum kazan dahi onundur.”

Her bir makine der: “Beni kim yapmış ise memlekette intişar eden bütün emsâlimi de o yapıyor ve bütün memleketin her tarafında bizi yetiştiren, odur. Demek memleketin mâliki de odur. Öyle ise bütün bu memlekete, bu saraya mâlik kimse, o bize mâlik olabilir.”

Meselâ: Nasıl mîrîye mahsus tek bir palaska veyahut bir tek düğmeye mâlik olmak için onları yapan bütün fabrikalara mâlik olmak lâzımdır ki onlara hakikî mâlik olsun. Yoksa o boşboğaz başıbozuktan “mîrî malıdır” diye elinden alınıp tecziye edilir.

Elhâsıl: Nasıl bu memleketin anâsırı, memlekete muhit birer maddedir. Onların mâliki de bütün memlekete mâlik bir tek zât olabilir; öyle de bütün memlekette intişar eden sanatlar, birbirine benzediği ve bir tek sikke izhar ettikleri için, bütün memleket yüzünde intişar eden masnûlar, her bir şeye hükmeden tek bir zâtın sanatları olduğunu gösteriyorlar.

İşte ey arkadaş! Madem şu memlekette, yani şu saray-ı muhteşemde bir birlik âlâmeti vardır, bir vahdet sikkesi var. Çünkü bir kısım şeyler, bir iken ihtası var. Bir kısım, müteaddit ise –fakat birbirine benzediği ve her tarafta bulunduğu için– bir vahdet-i nev’iye gösteriyor. Vahdet ise bir vâhidi gösterir. Demek ustası da, mâliki de, sahibi de, sâniî de bir olmak lâzım gelir.

Bununla beraber sen buna dikkat et ki bir perde-i gaybdan kalınca bir ip çıkıyor.^{1(Hâşiye-15)} Bak, sonra binler ipler ondan uzanmış. Her bir ipin başına bak; birer elmas, birer nişan, birer ihsan, birer hediye takılmış. Herkese göre birer hediye veriyor. Acaba bilir misin ki böyle garib bir gayb perdesinden, böyle acib ihsanâtı, hedâyâyı şu mahlûklara uzatan zâtı tanımamak, ona teşekkür etmemek, ne kadar divanecce bir harekettir? Çünkü onu tanımayan bilmecburiye diyeceksin ki: “Bu ipler uçlarındaki elmasları, sâir hediyeleri kendileri yapıyorlar, veriyorlar.” O vakit her ipe, bir padişahlık manasını vermek lâzım gelir. Hâlbuki gözümüzün önünde bir dest-i gaybî, o ipleri dahi yapıp o hedâyâyı onlara takıyor. Demek bütün bu sarayda her şey, kendi nefinden ziyade o mu’ciz-nümâ zâtı gösteriyor. Onu tanımayan, bütün bu şeyleri inkâr etmekle hayvandan yüz derece aşağı düşeceksin.

1 (Hâşiye-15) Kalınca bir ip, meyvedâr ağaca.. binler ipler ise, dallarına.. ve ipler başındaki elmas, nişan, ihsan, hediyeler ise çiçeklerin aksamına ve meyvelerin envâna işaretir.

Dokuzuncu Burhan

Gel, ey muhakemesiz arkadaşı! Sen şu sarayın sahibini tanıımıyorsun ve tanımak da istemiyorsun. Çünkü istib'ad ediyorsun. O'nun acıb sanatlarını ve hâlâtını, akla sığıştıramadığından inkâra sapıyorsun. Hâlbuki asıl istib'ad, asıl müşkülât ve hakikî suûbetler ve dehşetli külfetler, onu tanımamaktadır. Çünkü O'nu tanısak, bütün bu saray, bu âlem bir tek şey gibi kolay gelir, rahat olur, bu ortadaki ucuzluk ve mebzuliyete medar olur. Eğer tanımazsak ve o olmazsa, o vakit her bir şey, bütün bu saray kadar müşkülâtlı olur. Çünkü her şey bu saray kadar sanattır. O vakit ne ucuzluk ve ne de mebzuliyet kalır. Belki bu gördüğümüz şeylerin birisi, değil elimize, hiç kimsenin eline geçmezdi. Sen, yalnız şu ipe takılan tatlı konserve kutusuna bak.^{1(Hâşiye-16)} Eğer onun gizli matbaha-yı mu'ciz-nümâsından çıkmasa idi, şimdi kırk para ile aldığımız hâlde, yüz liraya alamazdık.

Evet bütün istib'ad, müşkülât, suûbet, helâket belki muhâliyet, onu tanımamaktadır. Çünkü nasıl bir ağaca bir kökte, bir kanunla, bir merkezde hayat veriliyor. Binler meyvelerin teşekkülü, bir meyve gibi sühûlet peyda eder. Eğer o ağacın meyveleri, ayrı ayrı merkeze ve köke, ayrı ayrı kanunla rapte dilse her bir meyve bütün ağaç kadar müşkülâtlı olur. Hem nasıl bütün ordunun teşhizatı bir merkezde, bir kanunda, bir fabrikadan çıksa kemmiyetçe bir neferin teşhizatı kadar kolaylaşır. Eğer her bir neferin ayrı ayrı yerlerde teşhizatı yapılırsa, alınırsa; her bir neferin teşhizatı için, bütün ordunun teşhizatına lâzım fabrikalar bulunması lâzımdır.

Aynen bu iki misal gibi; şu muntazam sarayda, şu mükemmel şehirde, şu müterakkî memlekette, şu muhteşem âlemde, bütün bu şeylerin îcadı, bir tek zâta verildiği vakit, o kadar kolay olur, o kadar hiffet peyda eder ki gördüğümüz nihâyetsiz ucuzluğa ve mebzuliyete ve sehâvete sebebiyet verir. Yoksa her şey o kadar pahalı, o kadar müşkülâtlı olacak ki dünya verilse birisi elde edilemez...

Onuncu Burhan

Gel, ey bir parça insafa gelmiş arkadaşı! On beş gündür^{2(Hâşiye-17)} biz buradayız. Eğer şu âlemin nizamlarını bilmezsek, padişahını tanımazsak cezaya müstehak oluruz. Özrümüz kalmadı. Zira on beş gün (güya bize mühlet veril-

1 (Hâşiye-16) Konserve kutusu, kudret konserveleri olan kavun, karpuz, nar; süt kutusu hindistan cevizi gibi rahmet hediyelerine işaretir.

2 (Hâşiye-17) On beş gün, sinn-i teklif olan on beş seneye işaretir.

miş gibi) bize ilişmiyorlar. Elbette, biz başıboş değiliz. Bu derece nazik, sanatlı, mizanlı, letâfetli, ibretli masnûlar içinde hayvan gibi gezip bozamayız, bize bozdurmazlar. Şu memleketin haşmetli mâlikinin elbette, cezası da dehşetlidir. O zât ne kadar kudretli, haşmetli bir zât olduğunu şununla anlayınız ki; şu koca âlemi, bir saray gibi tanzim ediyor, bir dolap gibi çeviriyor. Şu büyük memleketi, bir hâne gibi hiçbir şey noksan bırakmayarak idare ediyor.

İşte bak, vakit-bevakit bir kabı doldurup boşaltmak gibi şu sarayı, şu memleketi, şu şehri kemâl-i intizamla doldurup, kemâl-i hikmetle boşalttırıyor. Bir sofrayı kaldırıp indirmek gibi koca memleketi baştan başa, çeşit çeşit sofralar, ^{1(Hâşiye-18)} bir dest-i gaybî tarafından kaldırır, indirir tarzında mütenevvî yemekleri sıra ile getirip yedirir. Onu kaldırıp başkasını getirir. Sen de görüyorsun ve aklın varsa anlarsın ki o dehşetli haşmet içinde hadsiz sehâvetli bir kerem var.

Hem de bak ki; o gaybî zâtın saltanatına, birliğine bütün bu şeyler şehâdet ettiği gibi; öyle de katile katile arkasından gelip geçen, o hakikî, perde perde arkasından açılıp kapanan bu inkılâblar, bu tahavvülâtlar, o zâtın devamına, bekâsına şehâdet eder. Çünkü zeval bulan eşya ile beraber esbapları dahi kayboluyor. Hâlbuki onların arkasından onlara isnad ettiğimiz şeyler, tekrar oluyor. Demek o eserler onların değilmiş, belki zevalsiz birinin eserleri imiş. Nasıl ki bir ırmağın kabarcıkları gidiyor, arkasından gelen kabarcıklar, gidenler gibi parladığından anlaşılıyor ki; onları parlattıran, dâimî ve yüksek bir ışık sahibidir. Öyle de bu işlerin süratle değişmesi, arkalarından gelenlerin aynı renk alması gösteriyor ki; zevalsiz, dâimî bir tek zâtın cilveleridir, nakışlarıdır, aynalarıdır, sanatlarıdır...

On Birinci Burhan

Gel ey arkadaş! Şimdi sana geçmiş olan on burhan kuvvetinde kat'î bir burhan daha göstereceğim. Gel, bir gemiye bineceğiz, ^{2(Hâşiye-19)} şu uzakta bir cezire var, oraya gideceğiz. Çünkü bu tılsımlı âlemin anahtarları orada olacak.

1 (Hâşiye-18) Sofralar ise yazda zeminin yüzüne işaretir ki; yüzer, taze taze ve ayrı ayrı olarak matbaha-yı rahmetten çıkan rahmânî sofralar serilir, değışirler. Her bir bostan, bir kazan; her bir ağaç, bir tabladır.

2 (Hâşiye-19) Gemi, tarihe ve cezire ise asr-ı saadete işaretir. Şu asrın zulümâtli sahilinde, mimsiz medeniyetin giydirdiği libastan soyunup, zamanın denizine girip, tarih ve siyer sefinesine binip, asr-ı saadet ceziresine ve Cezîretü'l-Arab meydanına çıkıp, Fahr-i Âlem'i (*aleyhîs-salâtu vesselâm*) iş başında ziyaret etmekle biliriz ki o Zât, o kadar parlak bir burhân-ı tevhiddir ki zeminin baştan başa yüzünü ve zamanın geçmiş ve gelecek iki yüzünü ışıklandırmış, küfür ve dalâlet zulümâtını dağıtmıştır.

Hem, herkes o cezireye bakıyor, oradan bir şeyler bekliyor, oradan emir alıyorlar. İşte bak, gidiyoruz. Şimdi şu cezireye çıktık. Bak, pek büyük bir içtima var. Şu memleketin bütün büyükleri buraya toplanmış gibi mühim ihtifal görünüyor. İyi dikkat et! Bu cemiyet-i azîmenin bir reisi var. Gel daha yakın gideceğiz. O reisi tanımalıyız. İşte bak! ne kadar parlak ve binden¹(Hâşiye-20) ziyade nişanları var. Ne kadar kuvvetli söylüyor. Ne kadar tatlı bir sohbet ediyor. Şu on beş gün zarfında bunların dediklerini ben bir parça öğrendim. Sen de benden öğren. Bak o zât, şu memleketin mu'ciz-nümâ sultanından bahsediyor. O sultan-ı zîşan, beni sizlere gönderdiğini söylüyor. Bak, öyle harikalar gösteriyor, şüphe bırakmıyor ki; bu zât, o padişahın bir memur-u mahsusudur.

Sen dikkat et ki, bu zâtn söylediği sözü, değil yalnız şu ceziredeki mahluklar dinliyorlar, belki hârikulâde suretinde bütün memlekete işittiriyor. Çünkü uzaktan uzağa herkes, buradaki nutkunu işitmeye çalışıyor. Değil yalnız insanlar dinliyor, belki hayvanlar² da hatta bak dağlar³ da onun getirdiği emirlerini dinliyorlar ki yerlerinden kıvıldanıyorlar. Şu ağaçlar, işaret ettiği yere gidiyorlar.⁴ Nerede istese su çıkarıyor.⁵ Hatta parmağını da bir âb-ı kevser memesi gibi yapar,⁶ ondan âb-ı hayat içiriyor. Bak, şu sarayın kubbe-i âlîsinde mühim lâmba,⁷(Hâşiye-21) onun işaretleriyle, bir iken ikileşiyor.⁸ Demek, bu

- 1 (Hâşiye-20) Bin nişan ise ehl-i tahkik yanında bine bâliğ olan mucizât-ı Ahmediye'dir (*aleyhis-salâti vesselâm*).
- 2 Meselâ etrafına kimseyi yaklaştırmayan huysuz bir devenin, Peygamber Efendimiz (*sallallâhu aleyhi ve sellem*) çağırduğunda hemen itaat ettiğine dair bkz.: Dârimî, *mukaddime* 4; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/310; İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/316.
- 3 Meselâ Peygamber Efendimiz (*sallallâhu aleyhi ve sellem*), sahâbilerle beraber Uhud Dağı'ndayken dağ sarsılıp, Efendimiz'in emri üzerine sakinleştiğine dair bkz.: Buhârî, *fezâilü ashâb* 5, 7; Tirmizî, *menâkıb* 18; Ebû Dâvûd, *sünnet* 8. Aynı hâdise Hira Dağı'ndayken de gerçekleşmiştir. Bkz.: Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 50; Tirmizî, *menâkıb* 18.
- 4 Meselâ Peygamber Efendimiz'in (*sallallâhu aleyhi ve sellem*) bir ağacı nübüvvetine şehâdet etmesi için çağırduğunda geldiği, "Git!" deyince de gittiğine dair bkz.: el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/190; Ebû Nuaym, *Delâilü'n-nübüve* s.390; İbni Asâkir, *Târihu Dimaşk* 4/365. Ayrıca Mescid-i Nebevi'de Resûl-i Ekrem'in (*sallallâhu aleyhi ve sellem*) hutbe okurken dayandığı direğin minber-i şerif yapıldıktan sonra devenin ağlaması gibi ses çıkardığına dair bkz.: Tirmizî, *cum'a* 10, *menâkıb* 6; İbni Mâce, *ikâme* 199; Dârimî, *mukaddime* 6.
- 5 Meselâ Efendimiz (*sallallâhu aleyhi ve sellem*), suyu tükenen Bi'r-i Kubâ kuyusuna abdest aldığı suyu dökmüş sonra da dua etmiş; ondan sonra o kuyunun suyu hiç kesilmemiştir. (Bkz.: el-Beyhâkî, *Delâilü'n-nübüve* 6/136; Kadî İyâz, *eş-Şifâ* 1/331 İbni Kesîr, *el-Bidâye* 6/101).
- 6 Meselâ Peygamber Efendimiz'in (*sallallâhu aleyhi ve sellem*) parmaklarından su akıp bundan üç yüz kişinin abdest aldığına dair bkz.: Buhârî, *menâkıb* 25; Müslim, *fezâil* 6, 7.
- 7 (Hâşiye-21) Mühim lâmba kamerdir ki onun işaretleriyle iki parça olmuş. Yani Mevlânâ Câmî'nin dediği gibi: "Hiç yazı yazmayan o ümmî Zât, parmak kalemiyle sayfa-yı semâvide bir elif yazmış; bir kırkı, iki elli yapmış." Yani şaktan evvel, kırk olan mime benzer; şaktan sonra iki hilâl oldu, elliden ibaret olan iki nuna benzedi.
- 8 Bkz.: Kamer sûresi, 54/1-2; Buhârî, *menâkıb* 27; Müslim, *münâfikîn* 46, 47.

memleket bütün mevcudâtıyla onun memuriyetini tanıyor. Onu “gaybî bir zât-ı mu’ciz-nümânın en has ve doğru bir tercümanıdır, bir dellâl-ı saltanati ve tılsımının keşşâfi ve evâmirinin tebliğine emin bir elçisi” olduğunu biliyor gibi onu dinleyip itaat ediyorlar. İşte, bu zâtın her söylediği sözü, etrafındaki bütün aklı başında olanlar: “Evet, evet, doğrudur!” derler, tasdik ederler. Belki şu memlekette dağlar, ağaçlar, bütün memleketleri ışıktandıran büyük nur lâmbası,^{1(Hâşiye-22)} o zâtın işaret ve emirlerine baş eğmesiyle: “Evet, evet, her dediğin doğrudur!” derler.

İşte ey sersem arkadaşı! Şu padişahın hazine-i hâssasına mahsus bin nişan taşıyan şu nuranî ve muhteşem ve pek ciddî zâtın bütün kuvvetiyle, bütün memleketin ileri gelenlerinin taht-ı tasdikinde bahsettiği bir zât-ı mu’ciz-nümâda ve zikrettiği evsafında ve tebliğ ettiği evâmirinde, hiçbir vecihle hilâf ve hile bulunabilir mi? Bunda hilâf-ı hakikat kabilsen şu sarayı, şu lâmbaları, şu cemâati; hem vücûdlarını, hem hakikatlerini tekzip etmek lâzım gelir. Eğer haddin varsa buna karşı itiraz parmağını uzat! Gör, nasıl parmağın, burhan kuvvetiyle kırılıp, senin gözüne sokulacak!..

On İkinci Burhan

Gel, ey bir parça aklı başına gelen birâder! Bütün on bir burhan kuvvetinde bir burhan daha göstereceğim. İşte bak! Yukarıdan inen ve herkes ona hayretinden veya hürmetinden kemâl-i dikkatle bakan, şu nuranî fermana^{2(Hâşiye-23)} bak. O bin nişanlı zât, onun yanına durmuş, O fermanın meâlini umuma beyan ediyor. İşte şu fermanın üslûpları, öyle bir tarzda parlıyor ki herkesin nazar-ı istihsanını celbediyor ve öyle ciddî, ehemmiyetli meseleleri zikrediyor ki herkes kulak vermeye mecbur oluyor. Çünkü bütün bu memleketi idare eden ve bu sarayı yapan ve bu acâibi izhar eden zâtın şuûnâtını, ef’âlini, evâmirini, evsafını birer birer beyan ediyor. O fermanın heyet-i umumiyesinde bir turra-ı âzam olduğu gibi; bak, her bir satırında, her bir cümlesinde taklid edilmez bir turra olduğu misillü, ifade ettiği manalar, hakikatler, emirler, hikmetler üstünde dahi o zâta mahsus birer mânevî hâtem hükmünde ona has bir tarz görünüyor.

1 (Hâşiye-22) Büyük bir nur lâmbası güneştir ki arzın şarktan geri dönmesiyle yeniden güneşin görünmesi, kucağında Peygamber’in (*aleyhissalâtü vesselâm*) yatmasıyla ikinci namazını kılmayan İmam Ali (*radıyallâhu anhi*) o mucizeye binaen ikinci namazını edâen kılımsı.¹

¹ Bkz.: et-Taberânî, *Mu’cemü’l-evsat* 4/224; el-Beyhakî, *Delâilü’n-nübüvve* 2/404; Kadı İyâz, *eş-Şifâ* 1/284-285.

2 (Hâşiye-23) Nuranî ferman, Kur’ân’a ve üstündeki turra ise i’câzına işaretidir.

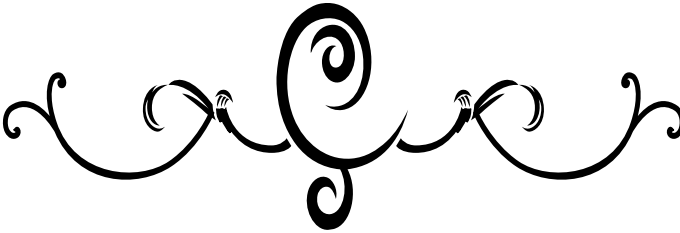
Elhâsıl: O ferman-ı âzam, güneş gibi o zât-ı âzamı gösterir, kör olmayan görür...

İşte ey arkadaş! Aklın başına gelmiş ise bu kadar kâfi... Eğer bir sözün varsa, şimdi söyle!

O inatçı adam cevaben dedi ki: “Ben, senin bu burhanlarına karşı yalnız derim: Elhamdülillâh inandım. Hem güneş gibi parlak ve gündüz gibi aydın bir tarzda inandım ki; şu memleketin tek bir Mâlik-i Zülkemâl’i, şu âlemin tek bir Sahib-i Zülcelâl’i, şu sarayın tek bir Sâni-i Zülcemâl’i bulunduğunu kabul ettim. Allah senden razı olsun ki beni eski inadımdan ve divaneliğimden kurtardın. Getirdiğin burhanların her birisi tek başıyla bu hakikati göstermeye kâfi idi. Fakat her bir burhan geldikçe daha revnaktar, daha şirin, daha hoş, daha nuranî, daha güzel mârifet tabakaları, tanımak perdeleri, muhabbet pencereleri açıldığı için bekledim, dinledim...”

Tevhîdin hakikat-i uzmâsına ve “âmentü billâh” imanına işaret eden hikâye-i temsiliye tamam oldu. Fazl-ı Rahmân, feyz-i Kur’ân, nur-u iman sayesinde, tevhid-i hakîkinin güneşinden, hikâye-i temsiliyedeki on iki burhana mukabil, On İki Lem’a ile bir Mukaddime’yi göstereceğiz.

وَمِنَ اللَّهِ التَّوْفِيقُ وَالْهُدَايَةُ¹

¹ Tevfik ve hidâyet ancak Allah'tandır.

Yirmi İkinci Sözün İkinci Makamı

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ¹

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ²

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ³

مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ⁴

Mukaddime

Erkân-ı îmâniyenin kutb-u âzamı olan îmân-ı billâh'a dair “*Katre Risalesi*”nde, şu mevcudatın her birisi, eli beş lisanla Cenâb-ı Hakk'ın vücub-u vücûduna ve vahdâniyetine delâlet ve şehâdetlerini icmâlen beyân etmişiz. Hem “*Nokta Risalesi*”nde, Cenâb-ı Hakk'ın delâil-i vücûb ve vahdâniyetinden, her birisi bin bürhân kuvvetinde dört bürhân-ı küllî zikretmişiz. Hem on iki kadar Arabî risâlelerimde, Cenâb-ı Hakk'ın vücub-u vücûdunu ve vahdâniyetini gösteren yüzler kat'î bürhânları zikrettiğimizden, şimdi onlara iktifaen derin tetkikâta girişmeyeceğiz. Yalnız, şu “*Yirmi İkinci Söz*”de Arabî Risâletü'n-Nur'da icmâlen yazdığım “*On İki Lem'a*”yı, îmân-ı billâh güneşinden göstermeğe çalışacağız.

¹ “Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve yönetimindedir. Göklerin ve yerin hazinelerinin anahtarları O'nun nezdindedir.” (Zümer sûresi, 39/62-63)

² “Sübhandır, münezzehtir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O'na olacaktır.” (Yâsîn sûresi, 36/83)

³ “Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz.” (Hicr sûresi, 15/21)

⁴ “Hiçbir canlı yoktur ki mukadderatı O'nun elinde olmasın. Rabbim elbette tam istikamet üzeredir.” (Hûd sûresi, 11/56)

Birinci Lem'a

Tevhid iki kısımdır. Meselâ: Nasıl ki bir çarşıya ve bir şehre büyük bir zâtın mütenevvi malları gelse, iki çeşitle onun malı olduğu bilinir.

Biri; icmâlî, âmiyânedir ki: “Bu kadar azîm mal, ondan başka kimsenin haddi değil ki sahip olabilsin.” Fakat böyle âmî bir adamın nezaretinde çok hırsızlık olabilir. Parçalarına çok adamlar sahip çıkabilir.

İkinci çeşit odur ki; her denk üzerinde yazıyı okur, her bir top üstünde tur-rayı tanır, her bir ilân üstünde mührünü bilir bir surette “Her şey o zâtındır” der. İşte şu hâlde her bir şey o zâtı mânen gösterir.

Aynen öyle de; tevhid dahi iki çeşittir.

Biri: *Tevhid-i âmî ve zâhîrîdir* ki; “Cenâb-ı Hak birdir, şeriki nazîri yoktur, bu kâinat O’nundur.”

İkincisi: *Tevhid-i hakikîdir* ki; her şey üstünde sikke-i kudretini ve hâtem-i rubûbiyetini ve nakş-ı kalemini görmekle doğrudan doğruya her şeyden O’nun nuruna karşı bir pencere açıp O’nun birliğine ve her şey O’nun dest-i kudretinden çıktığına ve ulûhiyetinde ve rubûbiyetinde ve mülkünde hiçbir veçhile, hiçbir şeriki ve muini olmadığına, şuhuda yakın bir yakîn ile tasdik edip îmân getirmektir ve bir nevi huzur-u daimî elde etmektir. Biz dahi şu Söz’de, o hâlis ve âlî tevhid-i hakikîyi gösterecek şuaları zikredeceğiz.

Birinci nükte içinde bir ihtar: Ey esbap-perest gafil! Esbab, bir perdedir. Çünkü izzet ve azamet öyle ister. Fakat iş gören, kudret-i samedâniyedir. Çünkü tevhid ve celâl öyle ister ve istiklâlî iktiza eder. Sultan-ı Ezeli’nin memurları, saltanat-ı rubûbiyetin icraatçıları değillerdir. Belki o saltanatın dellâllarıdır ve o rubûbiyetin temâşâger nâzırlarıdır. Ve o memurlar, o vasıtalar, kudretin izzetini, rubûbiyetin haşmetini izhar içindir. Tâ umûr-u hasise ile kudretin mübaşeretini görünmesin. Acz-âlûd, fakr-pişe olan insanî bir sultan gibi, acz ve ihtiyaç için memurları şerik ittihaz etmiş değildir.

Demek esbab vaz’edilmiş, tâ aklın nazar-ı zâhîrisine karşı kudretin izzeti muhafaza edilsin. Zira aynanın iki veçhi gibi, her şeyin bir “mülk” ciheti var ki; aynanın mülevven yüzüne benzer, muhtelif renklere ve hâlâta medâr olabilir. Biri “melekût”dur ki; aynanın parlak yüzüne benzer. Mülk ve zâhir veçhinde, kudret-i samedâniyenin izzetine ve kemâline münafî hâlât vardır. Esbab, o hâlâta hem merci, hem medâr olmak için vaz’edilmişler. Fakat me-

lekûtiyet ve hakikat cânibinde, her şey şeffaftır, güzeldir. Kudretin bizzât mübaşeretine münasıptır. İzzetine münâfi değildir. Onun için esbab, sırf zâhîridir, melekûtiyette ve hakikatte te'sir-i hakikîleri yoktur.

Hem esbab-ı zâhiriye'nin diğer bir hikmeti şudur ki: Haksız şekvaları ve bâtil itirazları Âdil-i Mutlak'a tevcih etmemek için o şekvalara, o itirazlara hedef olacak esbab vaz' edilmiştir. Çünkü; kusur onlardan çıkıyor, onların kabiliyetsizliğinden ileri geliyor. Bu sırta bir misâl-i latîf suretinde bir temsil-i mânevî rivayet ediliyor ki:

Hazreti Azrail (*aleyhisselâm*), Cenab-ı Hakk'a demiş ki:

– Kabz-ı ervah vazifesinde senin ibâdın benden şekva edecekler, benden küsecekler.

Cenab-ı Hak lisân-ı hikmetle ona demiş ki:

– Seninle ibâdımın ortasında, musibetler, hastalıklar perdesini bırakacağım; tâ şekvaları onlara gidip senden küsmesinler..¹

İşte bak, nasıl hastalıklar perdedir; ecelde tevehhüm olunan fenalıklara mercidirler ve kabz-ı ervâhta hakikat olarak olan hikmet ve güzellik, Azrâil (*aleyhisselâm*)'ın vazifesine mütealliktir; öyle de, Hazreti Azrâil dahi bir perdedir. Kabz-ı ervâhta zâhîren merhametsiz görünen ve rahmetin kemâline münasip düşmeyen bâzı hâlâta merci olmak için o memuriyete bir nâzır ve kudret-i ilâhiyeye bir perdedir.

Evet, izzet ve azamet ister ki; esbab, perdedâr-ı dest-i kudret ola aklın nazarında. Tevhid ve celâl ister ki; esbab, ellerini çeksinler te'sir-i hakikîden.

İkinci Lem'a

Bak şu kâinat bostanına, şu zeminin bağına! Şu semânın yıldızlarla yaldızlanmış güzel yüzüne dikkat et!.. Göreceksin ki bir Sâni-i Zülcelâl'in, bir Fâtr-ı Zülcemâl'in, o serilmiş ve serpilmiş masnuattan her bir masnu üstünde Hâlık-ı külli şey'e mahsus bir sikkesi ve her bir mahluku üstünde Sâni-i külli şey'e has bir hâtemi ve kalem-i kudretin birer menşûru olan sahâif-i leyl ve nehar, yaz ve baharda yazılan tabakat-ı mevcudat üstünde taklid kabûl etmez

¹ Ebu's-Şeyh, *el-Azame* 3/897, 917; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-euliyâ* 5/51; el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 1/177-178; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr* 6/543.

bir turrâ-yı garrâsı vardır. Şimdi o sikkelerden, o hâtemlerden, o turralardan numûne olarak birkaçını zikredeceğiz.

Meselâ, hesapsız sikkelerinden, hayat üzerinde koyduğu çok sikkelerinden şu sikkeye bak ki: “Bir şeyden her şey yapar, hem her şeyden bir tek şey yapar.” Çünkü; nutfе suyundan ve hem içilen basit bir sudan, hesapsız âza ve cihâzât-ı hayvaniyeyi yapar. İşte bir şeyi her şey yapmak, elbette bir Kadîr-i Mutlak’ın işidir. Hem yenilen hadsiz taamlardan, o taam ise hayvanî olsun, nebatî olsun o müteaddit maddeleri, has bir cisme kemâl-i intizâm ile çeviren ve ondan mahsus bir cild nesceden ve ondan basit cihazları yapan, elbette bir Kadîr-i külli şey’dir ve Alîm-i Mutlak’tır. Evet, Hâlık-ı mevt ve hayat, şu destgâh-ı dünyada, hikmetiyle, hayatı öyle bir kanun-u emriye-i mu’ciz-nümâ ile idare ediyor ki; o kanunu tatbik ve icra etmek; bütün kâinatı kabza-yı tasarrufunda tutan bir Zât’a mahsustur. İşte eğer aklın sönmemiş ise, kalbin kör olmamış ise, anlarsın ki; bir şeyi kemâl-i sühulet ve intizâmla her şey yapan ve her şeyi kemâl-i mizân ve intizâmla sanatkârâne bir tek şey yapan, her şeyin Sâni’ine has ve Hâlık-ı külli şey’e mahsus bir sikkedir.

Meselâ görsen: Hârîka-pişe bir zât, bir dirhem pamuktan yüz top çuha ve ipek veya patiska gibi mütenevvi sâir kumaşları o tek dirhem pamuktan nescetmekle beraber helva, baklava gibi çok taamları dahi ondan yapıyor. Sonra görsen ki; o zât, demiri ve taşı, balı ve yağı, suyu ve toprağı avucuna alır, bir güzel altın yapar. Elbette katiyen hükmedeceksin ki; o zât, öyle kendine has bir sanata mâliktir, bütün anâsır-ı arziye, O’nun emrine müsahhar ve bütün mevalid-i türabiye, O’nun hükmüne bakar.. Evet, hayattaki tecelli-i kudret ve hikmet, bu misâlden bin derece daha acibtir.

İşte hayat üstündeki çok sikkelerden bir tek sikke...

Üçüncü Lem’a

Bak, şu kâinat-ı seyyâlede, şu mevcudat-ı seyyarede cevelan eden zihayatlara! Göreceksin ki, bütün zihayatlardan her bir zihayat üstünde, Hayy-ı Kayyûm’un koyduğu çok hâtemleri vardır. O hâtemlerden bir hâtemi şudur ki: O zihayat, meselâ, şu insan; âdetâ kâinatın bir misâl-i musağğarı, şecere-i hilkatın bir semeresi ve şu âlemin bir çekirdeğı gibi ki, envâ-ı âlemin ekser numûnelerini câmi’dir. Güya o zihayat, bütün kâinattan gâyet hassas mizanlarla süzölmüş bir katredir. Demek, şu zihayati halketmek ve ona Rab olmak, bütün kâinatı kabza-yı tasarrufunda tutmak lâzım gelir.

İşte, eğer aklın evhamda boğulmamış ise, anlarsın ki: Bir kelime-i kudreti, meselâ, bal arısını; ekser eşyaya bir nevi küçük fihriste yapmak ve bir sayfada, meselâ, insanda; şu kitab-ı kâinatın ekser meselelerini yazmak, hem bir noktada, meselâ, küçük incir çekirdeğinde; koca incir ağacının programını derc etmek ve bir harfde, meselâ, kalb-i beşerde; şu âlem-i kebirin safahatında tecelli ve ihâta eden bütün esmânın âsârını göstermek ve bir mercimek tanesi kadar mevki tutan kuvve-i hâfıza-yı insâniyede bir kütübhaneye kadar yazı yazdırmak ve bütün hâdisat-ı kevnîyenin mufassal fihristesini o kuvvecikte derc etmek, elbette ve elbette Hâlık-ı küllî şey'e has ve bu kâinatın Rabb-i Zülcelâl'ine mahsus bir hâtemdir.

İşte zihayat üstünde olan pek çok hâtem-i rabbânîden bir tek hâtem, böyle nurunu gösterse ve O'nun âyâtını şöyle okuttursa, acaba birden bütün o hâtemlere bakabilsen, görebilsen ¹ مِنْ اِخْتَفَى بِشِدَّةِ ظُهُورِهِ demeyecek misin?

Dördüncü Lem'a

Bak, şu semâvâtın denizinde yüzen ve şu zeminin yüzünde serpilen ren-gârenk mevcudata ve çeşit çeşit masnuata dikkat et! Göreceksin ki her biri üstünde Şems-i Ezeli'nin taklid kabûl etmez turraları vardır. Nasıl hayatta sikkeleri, zihayatta hâtemleri görünüyor ve bir-ikisini gördük; ihya üstünde dahi öyle turraları vardır. Temsil, derin mânâları fehme yakınlıştırdığından bir temsil ile şu hakikati göstereceğiz.

Meselâ, güneş; seyyarelerden tut, tâ katrelere kadar, tâ camın küçük parçalarına kadar ve kar'ın parlak zerreciklerine kadar şu güneşin cilve-i misâliyesinden ve in'ikâsından bir turrası ve güneşe mahsus bir eser-i nurânisi görünüyor. Şayet o hadsiz şeylerde görünen güneşçiklerini, güneşin cilve-i in'ikâsı ve tecelli-i aksi olduğunu kabûl etmezsen, o vakit her bir katrede ve ziyaya maruz her bir cam parçasında ve ışığa mukabil her şeffaf bir zerrecikte; tabii ve hakikî bir güneşin vücûdunu bil'asâle kabûl etmek gibi gâyet derece bir dîvanellikle, nihaysiz bir belâhete düşmekliğin lâzım gelir. Öyle de: Şems-i Ezeli'nin tecelliyât-ı nuraniyesinden "İhya" yâni "hayat vermek" cihetinde, her bir zihayat üstünde öyle bir turrası vardır ki, faraza bütün esbab toplansa ve birer fâil-i muhtar kesilseler yine o turrayı taklid edemezler. Zira her biri birer mucize-i kudret olan zihayatlar, her biri o Şems-i Ezeli'nin şuaları hük-

¹ Şiddet-i zuhurundan gizlenmiş olan Zât'ı her türlü kusur ve noksan sıfatlardan tenzih ederiz. (Bkz.: Gazâli, İhyâu ulûmi'd-dîn 4/221; el-İskendarânî, Şerhu hikemi'l-atâiyye s.119)

münde olan esmâsının nokta-yı mihrakiyesi suretindedir. Eğer zîhayat üstünde görünen o nakş-ı acib-i sanatı, o nazm-ı garib-i hikmeti ve o tecelli-i sırr-ı ehadiyeti, Zât-ı Ehad-i Samed'e verilmediği vakit, her bir zîhayatta, hattâ bir sinekte, bir çiçekte nihayetsiz bir kudret-i fâtıra, içinde saklandığını ve her şeyi muhit bir ilim bulunduğunu ve kâinatı idare edecek bir İrâde-i Mutlaka, onda mevcûd olduğunu; belki Vâcibü'l-vücûd'a mahsus bâki sıfatları dahi onların içinde bulunduğunu kabûl etmek; âdeta o çiçeğin, o sineğin her bir zerresine bir ulûhiyet vermek gibi, dalâletin en eblehçesine, hurafatın en ahmakçasına bir derekesine düşmek lâzım gelir. Zira o şeyin zerrelere, hususan tohum olsalar, öyle bir vaziyet verilmiş ki; o zerre, cüzü olduğu zîhayata bakar, onun nizamına göre vaziyet alır. Belki o zîhayatın bütün nev'ine bakar gibi, o nev'in devamına yarayacak her yerde zer' etmek ve nev'inin bayrağını dikmek için kanatçıklarla kanatlanmak gibi bir keyfiyet alır. Belki o zîhayat alâkadar ve muhtaç olduğu bütün mevcudata karşı muamelâtını ve münasebat-ı rızkiyesini devam ettirecek bir vaziyet tutuyor. İşte, eğer o zerre, bir Kadîr-i Mutlak'ın memuru olmazsa ve nisbeti o Kadîr-i Mutlak'tan kesilse o vakit o zerreye, her şeyi görür bir göz, her şeye muhit bir şuur vermek lâzımdır.

Elhâsıl: Nasıl şu katrelerde ve camın zerreciklerinde olan güneşçikler ve çeşit çeşit renkler, güneşin cilve-i aksine ve in'ikâsının tecellisine verilmezse, bir tek güneşe mukabil nihayetsiz güneşleri kabûl etmek lâzım gelir. Muhâl ender muhâl bir hurâfeyi kabûl etmek iktiza eder. Aynen bunun gibi, eğer her şey Kadîr-i Mutlak'a verilmezse, bir tek Allah'a mukabil nihayetsiz, belki zerrât-ı kâinat adedince ilâhları kabûl etmek gibi, yüz derece muhâl içindeki bir muhâl mevcûd kabûl etmek gibi bir divanelik hezeyanına düşmek lâzım gelir.

Elhâsıl: Her bir zerreden üç pencere, Şems-i Ezeli'nin nur-u vahdâniyetine ve vücub-u vücûduna açılır.

Birinci Pencere: Her bir zerre; bir nefer gibi, nasıl ki askerî dairelerinin her birinde, yâni takımında, bölüğünde, taburunda, alayında, fırkasında, ordusunda her birisinde bir nisbeti, o nisbete göre bir vazifesi ve o vazifeye göre nizamı dairesinde bir hareketi olduğu gibi.. öyle de; senin göz bebeğindeki o câmid zerrecik dahi, senin gözünde, başında, vücûdunda ve kuvve-i müvellide, kuvve-i câzibe, kuvve-i dâfia, kuvve-i müsavvire gibi deveran-ı deme ve his ve harekeye hizmet eden evride ve şerâyin ve sâir âsâblarda, hem senin nev'inde, ilâ âhir... Birer nisbeti, birer vazifesi bulunduğunu, bilbedâhe bir Kadîr-i Ezeli'nin eser-i sun'u ve me'mur-u muvazzafı ve taht-ı tedbirinde olduğunu, kör olmayan göze gösterir.

İkinci Pencere: Havadaki her bir zerre, her bir çiçeği, her bir meyveyi ziyaret edebilir. Her çiçeğe, her meyveye girer işleyebilir. Eğer her şeyi görür ve bilir bir Kadîr-i Mutlak'ın memur-u müsahharı olmasa, o serseri zerre, bütün meyvelerin, çiçeklerin cihâzâtını ve yapılmasını ve ayrı ayrı sanatlarını ve onlara giydirilen suretlerin terziliğini ve hıyatat-ı kâmile-i muhîta-yı sanatını bilmek lâzım gelir. İşte şu zerre, bir güneş gibi bir nur-u tevhidin şuaını gösteriyor. Ziyâyı, havaya; mâi, tûrâba kıyas et.

Zaten eşyanın asıl menşe'leri, şu dört maddedir: Yeni hikmetle müvellidü'l-mâ, müvellidü'l-humuza, karbon, azottur ki, bu anâsır evvelki unsurların eczalarıdır.

Üçüncü Pencere: Zerrelere mürekkebi bir parça toprak, her bir çiçekli ve meyveli nebâtâtın neş ü nemasına menşe olabilir bir kâseyi, o zerreciklerden doldursan, bütün dünyadaki her nevi çiçek ve meyveli nebâtâtın tohumcukları ki, o tohumcuklar hayvanâtın nutfeleri gibi ayrı ayrı şeyler değil, nutfeler bir su olduğu gibi, o tohumlar da karbon, azot, müvellidü'l-mâ, müvellidü'l-humuzadan mürekkebi, mahiyetçe birbirinin misli, keyfiyetçe birbirinden ayrı, yalnız kader kalemiyle sırf mânevî olarak aslının programı tevdi edilmiş. İşte o tohumları nöbetle o kaseye koysak, her biri hârika cihâzâtıyla, eşkâl ve vaziyetiyle zuhur edeceğini, vuku bulmuş gibi inanırsın. Eğer o zerrelere her bir şeyin her bir hâl ve vaziyetini bilen ve her şeye (ona) lâyük vücûdu ve vücûdun levazimatını vermeye kadir ve kudretine nisbeten her şey kemâl-i sühuletle müsahhar olan bir Zât'ın memuru ve emirber bir vazifedârı olmazlarsa, o toprağın her bir zerresinde, ya bütün çiçekli ve meyvedârların adedince mânevî fabrikalar ve matbaalar içinde bulunması lâzım gelir ki, o cihâzâtları ve eşkalleri birbirinden uzak ve birbirinden ayrı mevcudat-ı muhtelifeye menşe' olabilsin. Veya bütün o mevcudata muhit bir ilim ve bütün onların teşkilâtına muktedir olacak bir kudret vermek lâzımdır. Tâ bütün onların teşkilâtına medâr olsun. Demek Cenâb-ı Hak'tan nisbet kesilse, toprağın zerrâtı adedince ilâhlar kabul edilmesi lâzım gelir. Bu ise bin defa muhâl içinde muhâl bir hurâfedir. Fakat memur oldukları vakit çok kolaydır.

Nasıl bir sultan-ı azîmin bir âdi neferi, o padişahın namıyla ve onun kuvvetiyle bir memleketi hicret ettirebilir, iki denizi birleştirebilir, bir şâhı esir edebilir; öyle de; Ezel ve Ebed Sultanı'nın emriyle, bir sinek bir Nemrud'u yere serer.¹ Bir karınca bir Firavun'un sarayını harab eder, yere atar. Bir incir çekirdeği, bir incir ağacını yüklenir.

¹ Bkz.: İbni Kesîr, *el-Bidâye* 1/149.

Hem her bir zerrede, vücub ve vahdet-i Sâni'a iki şahid-i sadık daha var. Birisi; her bir zerre; acz-i mutlakıyla beraber pek büyük ve pek mütenevvi vazifeleri kaldırıyor ve cümûdiyeti ile beraber bir şuur-u küllî gösteren intizâm-perverâne nizam-ı umumîye tevfi-k-i hareket eder. Demek her bir zerre, lisân-ı acziyle Kadîr-i Mutlak'ın vücub-u vücûduna ve nizam-ı âlemi gözetmesiyle vahdetine şehâdet eder.

كَمَا أَنَّ فِي كُلِّ ذَرَّةٍ شَاهِدَيْنِ عَلَى أَنَّهُ وَاجِبٌ وَاحِدٌ كَذَلِكَ
فِي كُلِّ حَيٍّ لَهُ آيَاتَانِ عَلَى أَنَّهُ أَحَدٌ صَمَدٌ¹

Evet, her bir zihayatta; biri ehadiyet sikkesi, diğeri samediyet turrası bulunuyor. Zira bir zihayat ekser kâinatın cilveleri görünen esmâyı birden kendi aynasında gösteriyor. Âdetâ bir nokta-yı mihrâkiye hükmünde Hayy-ı Kayyûm'un tecelli-i ism-i âzamını gösteriyor. İşte Ehadiyet-i Zâtiye'yi, Muhyî perdesi altında bir nevi gölgesini gösterdiğinden, bir sikke-i ehadiyeti taşıyor. Hem o zihayat, bu kâinatın bir misâl-i musağğarı ve şecere-i hilkatın bir meyvesi hükmünde olduğu için, kâinat kadar ihtiyacatını birden kolaylıkla küçük daire-i hayatına yetiştirmek, samediyet turrasını gösteriyor. Yâni o hâl gösteriyor ki: *Onun öyle bir Rabbi var ki; ona, her şeye bedel bir teveccühü var ve bütün eşyanın yerini tutar bir nazarı var. Bütün eşya, O'nun bir teveccühünün yerini tutamaz.*

نَعْمَ بِكُنْفِي لِكُلِّ شَيْءٍ شَيْءٌ عَنِ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا بِكُنْفِي عَنْهُ كُلُّ شَيْءٍ وَلَوْ لِشَيْءٍ وَاحِدٍ

Hem o hâl gösteriyor ki; onun o Rabbi, hiçbir şeye muhtaç olmadığı gibi, hazinesinden hiçbir şey eksilmez ve kudretine de hiçbir şey ağır gelmez. İşte samediyetin gölgesini gösteren bir nevi turrası... Demek her bir zihayatta, bir sikke-i ehadiyet, bir turra-yı samediyet vardır. Evet her bir zihayat, hayat lisanıyla *اللَّهُ الصَّمَدُ²* okuyor. Bu iki sikkeden başka, birkaç pence-re-i mühimme de var. Başka bir yerde tafsil edildiği için burada ihtisar edildi.

Madem şu kâinatın her bir zerresi böyle üç pencereyi ve iki deliği ve hayat dahi iki kapıyı birden Vâcibü'l-vücûd'un vahdâniyetine açıyor, zerreden tâ şemse kadar tabakat-ı mevcudat, Zât-ı Zülcelâl'in envâr-ı mârifetini ne suretle neşrettiğini kıyas edebilirsiniz.

¹ Her bir zerrede O'nun Vâcib ve Vâhid olduğuna iki şahit bulunduğu gibi, her canlıda da O'nun Ehad ve Samed olduğuna dair iki delil vardır.

² "De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir (Her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir)." (İhlâs sûresi, 112/1-2)

İşte mârifetullahta terakkiyât-ı mâneviyenin derecâtını ve huzurun merâtibini bundan anla ve kıyas et!..

Beşinci Lem'a

Nasıl ki bir kitab, eğer yazma ve mektub olsa, onun yazmasına bir kalem kâfidir. Eğer basma ve matbu olsa, o kitabın hurufâtı adedince kalemler, yâni demir harfler lâzımdır; tâ o kitab tab'edilip vücûd bulsun. Eğer o kitabın bâzı harflerinde gâyet ince bir hat ile o kitabın ekseri yazılmış ise –Sûre-i Yâsîn, lafz-ı Yâsîn'de yazıldığı gibi– o vakit bütün o demir harflerin küçücükleri, o tek harfe lâzım; tâ tab'edilsin. Aynen öyle de: Şu kitab-ı kâinatı, kalem-i kudret-i samedâniyenin yazması ve Zât-ı Ehadiyet'in mektubu desen vücub derecesinde bir sühulet ve lüzum derecesinde bir mâkûliyet yoluna gidersin. Eğer tabiata ve esbaba isnad etsen imtina derecesinde suûbetli ve muhâl derecesinde müşkülâtlı ve hiçbir vehim kabûl etmeyen hurafatlı şöyle bir yola gidersin ki, tabiat için her bir cüz toprakta, her bir katre suda, her bir parça havada, milyarlarca mâdenî matbaalar ve hadsiz mânevî fabrikalar bulunması lâzım; tâ ki hesapsız çiçekli, meyveli masnuatın teşekkülâtına mazhar olabilsin. Yahut her şeye muhit bir ilim, her şeye muktedir bir kuvvet, onlarda kabûl etmek lâzım gelir; tâ şu masnuata hakikî masdar olabilsin. Çünkü; toprağın ve suyun ve havanın her bir cüzü, ekser nebâtata menşe olabilir. Hâlbuki her bir nebat –meyveli olsa, çiçekli olsa– teşekkülâtı o kadar muntazamdır, o kadar mevzundur, o kadar birbirinden mümtazdır, o kadar keyfiyetçe birbirinden ayrıdır ki; her birisine, yalnız ona mahsus birer ayrı mânevî fabrika veya ayrı birer matbaa lâzımdır. Demek tabiat, mistarlıktan masdarlığa çıksa, her bir şeyde bütün şeylerin makinelerini bulundurmaya mecburdur. İşte bu tabiat-perestlik fikrinin esâsı, öyle bir hurafâttır ki hurafeciler dahi ondan utanıyorlar. Kendini âkıl zanneden ehl-i dalâletin, nasıl nihayetsiz hezeyanlı bir akılsızlık iltizam ettiklerini gör, ibret al!..

Elhâsıl: Nasıl bir kitabın her bir harfi, kendi nefsinin bir harf kadar gösterip ve kendi vücûduna tek bir suretle delâlet ediyor ve kendi kâtibini on kelime ile târif eder ve çok cihetlerle gösterir. Meselâ, “Benim kâtibimin hüsn-ü hattı var, kalemi kırmızıdır, şöyledir böyledir.” der. Aynen öyle de: Şu kitab-ı kebir-i âlemin her bir harfi, kendine cirmi kadar delâlet eder ve kendi sureti kadar gösterir. Fakat Nakkaş-ı Ezeli'nin esmâsını, bir kaside kadar târif eder ve keyfiyetleri adedince işaret parmaklarıyla o esmâyı gösterir, müsemmasına şehâdet eder. Demek hem kendini, hem bütün kâinatı inkâr eden safsatacı gibi bir ahmak, yine Sâni-i Zülcelâl'in inkârına gitmemek gerekir!..

Altıncı Lem'a

Hâlık-ı Zülcelâl'in Nasıl ki mahlûkatının her bir ferdinin başında ve masnua-tının her bir cüzünün cebhesinde, ehadiyetinin sikkelerini koymuştur; (Nasıl ki geçmiş lem'alarda bir kısmını gördün.) öyle de, her bir nev'in üstünde çok sikke-i ehadiyet, her bir küll üstünde müteaddid hâtem-i vâhidiyet, tâ mecmû-u âlem üstünde mütenevvi turra-yı vahdet, gâyet parlak bir surette koymuştur. İşte pek çok sikkelerden ve hâtemlerden ve turralardan, sath-ı arz sayfasında bahar mevsiminde vaz'edilen bir sikke, bir hâtemi göstereceğiz. Şöyle ki:

Nakkaş-ı Ezeli, zeminin yüzünde yaz, bahar zamanında en az üç yüz bin nebâtat ve hayvanâtın envânını, nihayetsiz ihtilat, karışıklık içinde nihayet derecede imtiyaz ve teşhis ile ve gâyet derecede intizâm ve tefrik ile haşir ve neşretmesi, bahar gibi zâhir ve bâhir parlak bir sikke-i tevhiddir. Evet, bahar mevsiminde ölmüş arzın ihyası içinde, üç yüz bin haşrin numûnelerini kemâl-i intizâm ile îcad etmek ve arzın sayfasında birbiri içinde üç yüz bin muhtelif envân efradını hatâsız ve sehisiz, galatsız, noksansız, gâyet mevzûn, manzum, gâyet muntazam ve mükemmel bir surette yazmak, elbette nihayetsiz bir kudrete ve muhit bir ilme ve kâinatı idare edecek bir irâdeye mâlik bir Zât-ı Zülcelâl'in, bir Kadîr-i Zülkemâl'in ve bir Hakîm-i Zülcemâl'in sikke-i mahsusası olduğunu zerre miktar şuuru bulunanın derk etmesi lâzım gelir. Kur'ân-ı Hakîm ferman ediyor ki:

فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُغِيي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

Evet, zeminin diriltilmesinde, üç yüz bin haşrin numûnelerini, birkaç gün zarfında yapan, gösteren kudret-i fâtıraya; elbette insanın haşri O'na göre kolay gelir. Meselâ: Gelincik Dağı'nı ve Sübhan Dağı'nı bir işaretle kaldıran bir Zât-ı mu'ciznumâyâ: “Şu dereden, yolumuzu kapayan şu koca taş kaldırabilir misin?” denilir mi? Öyle de, gök ve dağ ve yeri altı günde îcad eden ve onları vakit-bevakit doldurup boşaltan bir Kadîr-i Hakîm'e, bir Kerîm-i Rahîm'e: “Ebed tarafından ihzâr edilip serilmiş, kendi ziyafetine gidecek yolumuzu seddeden şu toprak tabakasını üstümüzden kaldırabilir misin? Yeri düzeltip bizi ondan geçirebilir misin?” İstib'âd suretinde söylenir mi!

¹ “İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir.” (Rûm sûresi, 30/50)

Şu zeminin yüzünde yaz zamanında bir sikke-i tevhidi gördün. Şimdi bak! Gâyet basîrane ve hakimâne zeminin yüzündeki şu tasarrufat-ı azîme-i bahariye üstünde, bir hâtem-i vâhidîyet gâyet âşikâre görünüyor. Çünkü; şu icraat, bir vüs'at-i mutlaka içinde ve o vüs'atle beraber bir sürat-i mutlaka ile ve o sürat ile beraber bir sehâvet-i mutlaka içinde görünen intizâm-ı mutlak ve kemâl-i hüsn-ü sanat ve mükemmeliyet-i hilkat; öyle bir hâtemdir ki, gayr-i mütenahî bir ilim ve nihayetsiz bir kudret sahibi ona sahip olabilir.

Evet görüyoruz ki; bütün yeryüzünde bir vüs'at-i mutlaka içinde bir îcad, bir tasarruf, bir faaliyet var. Hem o vüs'at içinde bir sürat-i mutlaka ile işleniyor. Hem o sürat ve vüs'atle beraber teksir-i efrâdda bir sehâvet-i mutlaka görünüyor. Hem o sehâvet ve vüs'at ve süratle beraber bir sühulet-i mutlaka görünüyor. Hem o sehâvet ve sühulet ve sürat ve vüs'atle beraber her bir nevide, her bir fertte görünen bir intizâm-ı mutlak ve gâyet mümtaz bir hüsn-ü sanat ve gâyet müstesna bir mükemmeliyet-i hilkat ile beraber gâyet sehâvet içinde bir intizam-ı tam var. Ve o teksir-i efrad içinde bir mükemmeliyet-i hilkat ve gâyet sürat içinde bir hüsn-ü sanat ve nihayet ihtilat içinde bir imtiyaz-ı etem ve gâyet mebzuliyet içinde gâyet kıymetdar eserler ve gâyet geniş daire içinde tam bir muvafakat ve gâyet sühulet içinde gâyet sanat-kârâne bediaları îcad etmek, bir anda, her yerde, bir tarzda, her fertte bir sanat-ı hârîka, bir faaliyet-i mu'ciznümâ göstermek; elbette ve elbette öyle bir Zât'ın hâtemidir ki, hiçbir yerde olmadığı hâlde, her yerde hâzır, nâzırdır. Hiçbir şey O'ndan gizlenmediği gibi, hiçbir şey O'na ağır gelmez. Zerrelere yıldızlar, O'nun kudretine nisbeten müsavidirler.

Meselâ: O Rahîm-i Zülcemâl'in bağıştan-ı kereminden, mucizâtının salkımlarından bir tanecik hükmünde gördüğüm iki parmak kalınlığında bir üzüm asmasına asılmış olan salkımları saydım: Yüz elli beş çıktı. Bir salkımın danesini saydım, yüz yirmi kadar oldu. Düşündüm, dedim: Eğer bu asma çubuğu, ballı su musluğu olsa, daim su verse, şu hararete karşı o yüzer rahmetin şurup tulumbacıklarını emziren salkımlara ancak kifayet edecek. Hâlbuki, bâzan az bir rutubet ancak eline geçer. İşte bu işi yapan, her şeye kadîr olmak lâzım gelir.

سُبْحَانَ مَنْ تَحَيَّرَ فِي صُنْعِهِ الْعُقُولُ¹

¹ Sanatı karşısında akılların hayrete düştüğü Zât, ne yücedir! (Bkz.: en-Nevevî, *el-Ezkâr* s.292; Ali İbni Ebi Talib, *Nehcü'l-belâğa* s.428)

Yedinci Lem'a

Bak, nasıl sayfa-yı arz üstünde Zât-ı Ehad-i Samed'in hâtemlerini az dikkatle görebilirsin. Başını kaldır, gözünü aç, şu kâinat kitab-ı kebîrine bir bak, göreceksin ki o kâinatın heyet-i mecmuası üstünde, büyüklüğü nisbetinde bir vuzuh ile hâtem-i vahdet okunuyor. Çünkü; şu mevcudat bir fabrikanın, bir kasrın, bir muntazam şehrin eczaları ve efradları gibi bel-bele verip, birbirine karşı muavenet elini uzatıp, birbirinin suâl-i hâcetine: “*Lebbeyk! Baş üstüne!*” derler. El-ele verip, bir intizâm ile çalışırlar. Başbaşa verip, zevillhayata hizmet ederler. Omuz-omuzaya verip, bir gayeye müteveccihen bir Müdebbir-i Hakîm'e itaat ederler. Evet: Güneş ve Ay'dan, gece ve gündüzden, kış ve yazdan tut, tâ nebatâtın, muhtaç ve aç hayvanların imdadına gelmelerinde ve hayvanların zayıf, şerîf insanların imdadına koşmalarında, hattâ mevâdd-ı gıdâyenin latîf, nahîf yavruların ve meyvelerin imdadına uçmalarında, tâ zer-rât-ı taamiyenin hüceyrat-ı beden imdadına geçmelerinde câri olan bir düstur-u teavünle hareketleri, bütün bütün kör olmayana gösteriyorlar ki; gâyet Kerîm bir tek Mürebbî'nin kuvvetiyle, gâyet Hakîm bir tek Müdebbir'in emriyle hareket ediyorlar.

İşte şu kâinat içinde câri olan bu tesanüd, bu teavün, bu tecâvüb, bu teâ-nuk, bu müsahhariyet, bu intizâm, bir tek Müdebbir'in tertibiyle idare edildiklerine ve bir tek Mürebbî'nin tedbirleriyle sevk edildiklerine katiyen şehâdet etmekle beraber; şu bilbedâhe sanat-ı eşyada görünen hikmet-i âmme içindeki inâyet-i tâmme ve o inâyet içinde parlayan rahmet-i vâsia ve o rahmet üstünde serilen ve rızka muhtaç her bir zihayata onun hâcetine lâıyık bir tarzda iâşe etmek için serpilerek erzak ve iâşe-i umumî, öyle parlak bir hâtem-i tevhiddir ki, bütün bütün aklı sönmeyen anlar ve bütün bütün kör olmayan görür. Evet, kasd ve şuur ve irâdeyi gösteren bir perde-i hikmet, umum kâinatı kaplamış ve o perde-i hikmet üstünde lütuf ve tezyin ve tahsin ve ihsanı gösteren bir perde-i inâyet serilmişti ve o müzeyyen perde-i inâyet üstünde kendini sevdirmek, tanıttırmak ve in'am ve ikram etmek lem'alarını gösteren bir hulle-i rahmet, kâinatı içine almıştır ve o münevver perde-i rahmet-i âmme üstüne serilen ve terahhumu ve ihsan ve ikramı ve kemâl-i şefkat ve hüsn-ü terbiyeyi ve lütf-u rubûbiyeti gösteren bir sofraya-yı erzak-ı umumiye dizilmiştir.

Evet şu mevcudata, zerrelere güneşlere kadar; ferdler olsun nevilere olsun, küçük olsun büyük olsun, semerat ve gayâtla ve faydalar ve maslahatlarla münakkaş bir kumaş-ı hikmetten muhteşem bir gömlek giydirilmiş ve o hik-

met-nümâ suret gömleği üstünde lütuf ve ihsan çiçekleriyle müzeyyen bir hulle-i inâyet, her şeyin kametine göre biçilmiş ve o müzeyyen hulle-i inâyet üzerine tahabbüb ve ikram ve tahannün ve in'am lem'alarıyla münevver, rahmet nişanları takılmış ve o münevver ve murassa nişanları ihsan etmekle beraber, zeminin yüzünde bütün zevilhayatın tâifelerine kâfi, bütün hâcetlerine vâfi bir sofrayı rızk-ı umumî kurulmuştur. İşte şu iş, güneş gibi âşikâre, nihayetsiz Hakîm, Kerîm, Rahîm, Rezzâk bir Zât-ı Zülcemâl'e işaret edip gösteriyor...

Öyle mi? Her şey rızka muhtaç mıdır? Evet, bir ferd, rızka ve devam-ı hayata muhtaç olduğu gibi, görüyoruz ki; bütün mevcudat-ı âlem –bâhusus zîhayat olsa– küllî olsun, cüz'î olsun, küll olsun cüz olsun; vücûdunda, bekasında, hayatında ve idame-i hayatta maddeten ve mânen çok metâlibi var, çok levâzımâtı var. İftikaratı ve ihtiyacı öyle şeylere var ki, en ednâsına o şeyin eli yetişmediği, en küçük matlûbuna o şeyin kuvveti kâfi gelmediği bir hâlde, görüyoruz ki; bütün metâlibi ve erzâk-ı maddiye ve mâneviyesi ¹ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ¹ ummadığı yerlerden kemâl-i intizâmla ve vakt-i münâsibde ve lâıyk bir tarzda kemâl-i hikmetle ellerine veriliyor. İşte bu iftikar ve ihtiyac-ı mahlukat ve bu tarzda imdat ve iâne-i gaybiye, acaba güneş gibi, bir Mürebbî-i Hakîm-i Zülcelâl'i, bir Müdebbir-i Rahîm-i Zülcemâl'i göstermiyor mu?

Sekizinci Lem'a

Nasıl ki bir tarlada ekilen bir nevi tohum delâlet eder ki; o tarla, her hâlde tohum sahibinin taht-ı tasarrufunda olduğunu, hem o tohumu dahi, tarla mu-tasarrufunun taht-ı tasarrufunda olduğunu gösterir. Öyle de, şu anâsır denilen mezraa-yı masnuat, vâhidiyet ve besâtet ile beraber, külliyet ve ihâtaları ve şu mahlûkat denilen semerat-ı rahmet ve mucizât-ı kudret ve kelâmât-ı hikmet olan nebâtat ve hayvanât, mümaselet ve müşâbehetleriyle beraber çok yerlerde intişarı, her tarafta bulunup tavattunları, tek bir Sâni-i Mu'ciznümâ'nın taht-ı tasarrufunda olduklarını öyle bir tarzda gösteriyor ki güya her bir çiçek, her bir semere, her bir hayvan, o Sâni'in birer sikkesidir, birer hâtemidir, birer turrasıdır. Her nerede bulunsa lisân-ı hâliyle her birisi der ki: “Ben kimin sikkesiyim, bu yer dahi onun masnuudur. Ben kimin hâtemiyim, bu mekân dahi onun mektubudur. Ben kimin turrasıyım, bu vatanım dahi onun mensucudur.” Demek en ednâ bir mahlûka rubûbiyet, bütün anâsırı kabza-yı tasarrufunda tutana mahsustur ve en basit bir hayvanı tedbir ve tedvir etmek, bü-

¹ “...hiç ummadığı yerlerden (rızıklandırır).” (Talâk sûresi, 65/3)

tün hayvanâtı, nebâtatı, masnuatı kabza-yı rubûbiyetinde terbiye edene has olduğunu kör olmayan görür.

Evet her bir ferd, sâir efrada mümaselet ve misliyet lisanı ile der: “Kim bütün nev’ime mâlik ise, bana mâlik olabilir, yoksa yok.” Her nevi, sâir nevirlerle beraber yeryüzünde intışarı lisanıyla der: “Kim bütün sath-ı arza mâlik ise, bana mâlik olabilir, yoksa yok.” Arz, sâir seyyarat ile bir güneşe irtibatı ve semâvât ile tesanüdü lisanıyla der: “Kim bütün kâinata mâlik ise, bana mâlik o olabilir, yoksa yok.” Evet faraza zışuur bir elmaya biri dese: “Sen benim sanatımsın.” O elma lisân-ı hâl ile ona: “Sus!” diyecek. “Eğer bütün yeryüzünde bütün elmaların teşkiline muktedir olabilirsen, belki yeryüzünde münteşir bütün hemcinsimiz olan bütün meyvedârlara, belki seffinesiyle hazine-i rahmetten gelen bütün hedâyâ-yı rahmâniyeye mutasarrıf olabilirsen, bana rubûbiyet dâva et.” O elma böyle diyecek ve o ahmağın ağzına bir tokat vuracak...

Dokuzuncu Lem’a

Cüzde cüz’îde; küllde, küllîde, küll-i âlemde; hayatta, zîhayatta, ihyada olan sikkelerden, hâtemlerden, turralardan bazılarına işaret ettik. Şimdi, nevirlerde hesapsız sikkelerden bir sikkeye işaret edeceğiz.

Evet, Nasıl ki meyvedâr bir ağacın hesapsız semereleri, bir terbiye-i vâhide, bir kanun-u vahdetle, bir tek merkezden idare edildiklerinden, külfet ve meşakkat ve masraf, o kadar sühulet peyda eder ki; kesretle terbiye edilen tek bir semereye müsâvi olurlar. Demek kesret ve taaddüd-ü merkez, her semere için, kemiyetçe bütün ağaç kadar külfet ve masraf ve cihâzât ister. Fark yalnız keyfiyetçedir. Nasıl ki bir tek nefere lâzım teşhizat-ı askeriyeyi yapmak için, orduya lâzım bütün fabrikalar kadar fabrikalar lâzımdır.. Demek iş, vahdetten kesrete geçse, efrad adedince –kemiyet cihetiyle– külfet ziyadeleşir. İşte, her nevide bilmüşâhede görünen sühulet-i fevkalâde, elbette vahdetten, tevhid-den gelen bir yüsr ve sühulet eseridir.

Elhâsıl: Bir cinsin bütün envâı, bir nev’in bütün efradı, âzâ-yı esâsîde muvafakat ve müşâbehethleri nasıl isbat ederler ki, tek bir Sâni’in masnularıdır. Çünkü vahdet-i kalem ve ittihad-ı sikke öyle ister. Öyle de, bu meşhud sühulet-i mutlaka ve külfetsizlik, vücub derecesinde îcab eder ki, bir Sâni-i Vâhid’in eserleri olsun. Yoksa imtina’ derecesine çıkan bir suûbet, o cinsi, in’idama ve o nev’i ademe götürülecekti.

Velhâsıl: Cenâb-ı Hakk'a isnad edilse, bütün eşya, bir tek şey gibi bir sühulet peyda eder. Eğer esbaba isnad edilse, her bir şey, bütün eşya kadar sühulet peyda eder. Madem öyledir, kâinatta şu görünen fevkalâde ucuzluk ve şu göz önündeki hadsiz mebzûliyet, sikke-i vahdeti güneş gibi gösterir. Eğer, gâyet mebzuliyetle elimize geçen şu sanatlı meyveler, Vâhid-i Ehad'in malı olmazsa, bütün dünyayı verse idik bir tek narı yiyemezdik.

Onuncu Lem'a

Tecelli-i cemâliyeyi gösteren hayat, nasıl bir bürhân-ı ehadiyettir; belki bir çeşit tecelli-i vahdettir; tecelli-i Celâl'i izhar eden memat dahi, bir bürhân-ı vahidiyettir. Evet meselâ: **–وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ¹**– Nasıl ki, güneşe karşı parlayan ve akan büyük bir ırmağın kabarcıkları ve zemin yüzünün mütelemmi şeffafâtı, güneşin aksini ve ışığını göstermek suretiyle güneşe şehâdet ettikleri gibi, o kataratın ve şeffafâtın gurubuyla, gitmeleriyle beraber arkalarından yeni gelen katarat tâifeleri ve şeffafat kabileleri üstünde yine güneşin cilveleri haşmetle devamı ve ışığın tecellisi ve noksansız istimrarı katiyen şehâdet eder ki; sönüp yanan, değişip tazelenen, gelip parlayan misâlî güneşçikler ve ışıklar ve nurlar, bir bâki, daimî, âlî, tecellisi zevâlsiz bir tek güneşin cilveleridir. Demek o parlayan kataratlar, zuhuruyla ve gelmeleriyle güneşin vücûdunu gösterdikleri gibi; gurublarıyla, zevâlleriyle, güneşin bekasını ve devamını ve birliğini gösteriyorlar. Aynen öyle de: Şu mevcudat-ı seyyâle, vücûdlarıyla ve hayatlarıyla Vâcibü'l-vücûd'un vücub-u vücûduna ve ehadiyetine şehâdet ettikleri gibi; zevâlleriyle, ölümleriyle o Vâcibü'l-vücûd'un ezeliyetine, sermediyetine ve ehadiyetine şehâdet ederler. Evet gece gündüz, kış ve yaz, asırlar ve devirlerin değişmesiyle gurub ve uful içinde teceddüd eden ve tazelenen masnuat-ı cemile, mevcudat-ı latîfe, elbette bir âlî ve sermedî ve daimü't-tecelli bir cemâl sahibinin vücûd ve beka ve vahdetini gösterdikleri gibi; o masnuat, esbab-ı zâhiriye-i süfliyelerle beraber zevâl bulup ölmeleri, o esbâbın hiçliğini ve bir perde olduğunu gösteriyorlar. Şu hâl katiyen isbat eder ki; şu sanatlar, şu nakışlar, şu cilveler, bütün esmâsı kudsiyye ve cemile olan bir Zât-ı Cemil-i Zülcelâl'in tazelenen sanatlarıdır, tahavvül eden nakışlardır, taharrük eden aynalardır, bir-biri arkasından gelen sikkeleridir, hikmetle değişen hâtemleridir...

Elhâsıl: Şu kitab-ı kebir-i kâinat, Nasıl ki vücûd ve vahdete dair âyât-ı tekvinîyeyi bize ders veriyor; öyle de: O Zât-ı Zülcelâl'in bütün evsaf-ı kemâliye

¹ “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

ve cemâliye ve celâliyesine de şehâdet eder. Ve kusursuz ve noksansız kemâl-i Zâtî'sini isbat ederler. Çünkü; bedihîdir ki, bir eserde kemâl, o eserin menşe ve mebdei olan fiilin kemâline delâlet eder. Fiilin kemâli ise, ismin kemâline ve ismin kemâli, sıfatın kemâline ve sıfatın kemâli, şe'n-i zâtînin kemâline ve şe'nin kemâli, o zât-ı zîşuûnun kemâline, hadsen ve zarûreten ve bedâhетен delâlet eder.

Meselâ; Nasıl ki kusursuz bir kasrın mükemmel olan nukuş ve tezyinatı, aralarında bir usta ef'âlinin mükemmeliyetini gösterir. O ef'âlin mükemmeliyeti, o fâil ustanın rütbelerini gösteren unvanları ve isimlerinin mükemmeliyetini gösterir ve o esmâ ve unvanlarının mükemmeliyeti, o ustanın sanatına dair sıfatlarının mükemmeliyetini gösterir ve o sanat ve sıfatlarının mükemmeliyeti, o sanat sahibinin şuûn-u zâtiye denilen kabiliyet ve istidat-ı zâtiyesinin mükemmeliyetini gösterir ve o şuun ve kabiliyet-i zâtiyenin mükemmeliyeti, o ustanın mahiyet-i zâtiyesinin mükemmeliyetini gösterdiği misillü, aynen öyle de: Şu kusursuz, futursuz ¹فُطُورِ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورِ sırımına mazhar olan şu âsâr-ı meşhude-i âlem, şu mevcudat-ı muntazama-yı kâinatta olan sanat ise; bilmüşâhede bir müessir-i zi'l-iktidarın kemâl-i ef'âline delâlet eder. O kemâl-i ef'âl ise, bilbedâhe o Fâil-i Zülcelâl'in kemâl-i esmâsına delâlet eder. O kemâl-i esmâ ise, bizzarûre o esmânın Müsemma-yı Zülcemâl'inin kemâl-i sıfatına delâlet ve şehâdet eder. O kemâl-i sıfat ise, bilyakîn o Mevsuf-u Zülkemâl'in kemâl-i şuûnuna delâlet ve şehâdet eder. O kemâl-i şuun ise, bihakkalyakîn o Zîşuun'un kemâl-i zâtına öyle delâlet eder ki, bütün kâinatta görünen bütün envâ-ı kemâlât, O'nun kemâline nisbeten sönük bir zıll-i zaif suretinde bir Zât-ı Zülkemâl'in âyât-ı kemâli ve rumuz-u celâli ve işârât-ı cemâli olduğunu gösterir.

Güneşler Kuvvetinde On Birinci Lem'a

On Dokuzuncu Söz'de târif edilen ve kitab-ı kebîrin âyet-i kübrâsı ve o Kur'ân-ı Kebîr'deki ism-i azâmî ve o şecere-i kâinatın çekirdeği ve en münevver meyvesi ve o sarây-ı âlemin güneşi ve âlem-i İslâmiyet'in bedr-i münevver ve rubûbiyet-i ilâhiyenin dellâl-ı saltanatı ve tılsım-ı kâinatın keşşaf-ı zîhikmeti olan Seyyidimiz Muhammedü'l-Emîn (*aleyhissalâtü vesselâm*), bütün enbiyâyı sayesi altına alan risâlet cenahı ve bütün âlem-i İslâm'ı himayesine alan İslâmiyet cenahlarıyla hakikatin tabakatında uçan ve bütün enbiyâ ve mürselîni, bütün evliya ve siddikîni ve bütün asfiyâ ve muhakkikîni arkasına alıp bü-

¹ “(Çevir de bak gözünü), görebilir misin bir kusur?!” (Mülk sûresi, 67/3)

tün kuvvetiyle vahdâniyeti gösterip, arş-ı ehadiyete yol açıp gösterdiği îmân-ı billâh ve isbat ettiği vahdâniyet-i ilâhiyeye hiç vehim ve şüphenin haddi var mı ki, kapatabilsin ve perde olabilsin! Madem On Dokuzuncu Söz'de ve On Dokuzuncu Mektup'ta o bürhân-ı katın âb-ı hayat-ı mârifetinden *On Dört Reşha* ve *On Dokuz İşârât* ile, o zât-ı mu'ciz-nümânın envâ-ı mucizâtıyla beraber, icmâlen bir derece târif ve beyân etmişiz. Şurada şu işaret ile iktifa edip, o vahdâniyetin bürhân-ı katını tezkiye eden ve sıdkına şehâdet eden esâsâta işaret suretinde bir salavat-ı şerife ile hatmederiz...

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مَنْ دَلَّ عَلَىٰ جُوبٍ وَجُودِكَ وَوَحْدَانِيَّتِكَ وَشَهَدَ عَلَىٰ أَوْصَافِ جَلَالِكَ وَجَمَالِكَ وَكَمَالِكَ الشَّاهِدِ الصَّادِقِ الْمُصَدِّقِ وَالْبُرْهَانَ النَّاطِقِ الْمُحَقِّقِ سَيِّدِ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ الْحَامِلِينَ سِرَّ إِجْمَاعِهِمْ وَتَصْدِيقِهِمْ وَمُعْجَزَاتِهِمْ وَإِمَامِ الْأَوْلِيَاءِ وَالصِّدِّيقِينَ الْحَاوِي سِرَّ اتِّفَاقِهِمْ وَتَحْقِيقِهِمْ وَكَرَامَاتِهِمْ ذُو الْمُعْجَزَاتِ الْبَاهِرَةِ وَالْحَوَارِقِ الظَّاهِرَةِ وَالذَّلَائِلِ الْفَاطِمَةِ الْمُحَقَّقَةِ الْمُصَدِّقَةِ لَهُ ذُو الْخِصَالِ الْعَالِيَةِ فِي ذَاتِهِ وَالْأَخْلَاقِ الْعَالِيَةِ فِي وَظِيفَتِهِ وَالسَّجَايَا السَّامِيَةِ فِي شَرِيعَتِهِ الْمَكْمَلَةِ الْمُنَزَّهَةِ لَهُ عَنِ الْخِلَافِ مَهْبِطُ الْوَحْيِ الرَّبَّانِيِّ بِإِجْمَاعِ الْمُنْزَلِ وَالْمُنْزَلِ عَلَيْهِ سَيَّارُ عَالَمِ الْغَيْبِ وَالْمَلَكُوتِ مُشَاهِدُ الْأَرْوَاحِ وَمُصَاحِبُ الْمَلَائِكَةِ أَنْمُودَجْ كَمَالِ الْكَائِنَاتِ شَحْصًا وَنَوْعًا وَجِنْسًا (أَنْوَرُ ثَمَرَاتِ شَجَرَةِ الْخَلْقَةِ) سِرَاجِ الْحَقِّ بُرْهَانَ الْحَقِيقَةِ تَمَثُّلِ الرَّحْمَةِ مِثَالِ الْمَحَبَّةِ كَشَافِ طَلْسِمِ الْكَائِنَاتِ دَلَّالِ سُلْطَنَةِ الرُّبُوبِيَّةِ الْمُزْمِرُ بَعْلُوبِيَّةِ شَخْصِيَّتِهِ الْمَعْنَوِيَّةِ إِلَى أَنَّهُ نُصِبَ عَيْنِ فَاطِرِ الْعَالَمِ فِي خَلْقِ الْكَائِنَاتِ ذُو الشَّرِيعَةِ النَّبِيِّ هِيَ بُوَسْعَةٍ دَسَاتِيرِهَا وَقُوَّتِهَا تُشِيرُ إِلَى أَنَّهَا نِظَامُ نَاطِمِ الْكُونِ وَوَضَعَ خَالِقِ الْكَائِنَاتِ نَعْمَ إِنَّ نَاطِمِ الْكَائِنَاتِ بِهَذَا النِّظَامِ الْأَتَمِّ الْأَكْمَلِ هُوَ نَاطِمِ هَذَا الدِّينِ بِهَذَا النِّظَامِ الْأَحْسَنِ الْأَجْمَلِ سَيِّدُنَا نَحْنُ مَعَاشِرَ بَنِي آدَمَ وَمُهْدِينَا إِلَى الْإِيمَانِ نَحْنُ مَعَاشِرَ الْمُؤْمِنِينَ مُحَمَّدُ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَأَنْتُمْ التَّسْلِيمَاتِ مَا دَامَتِ الْأَرْضُ وَالسَّمَوَاتُ فَإِنَّ ذَلِكَ الشَّاهِدِ الصَّادِقِ الْمُصَدِّقِ يَشْهَدُ عَلَى رُؤْسِ الْأَشْهَادِ مُنَادِيًا وَمُعَلِّمًا لِأَجْيَالِ الْبَشَرِ خَلْفَ الْأَعْصَارِ وَالْأَقْفَارِ نِدَاءً غَلُوبًا بِجَمِيعِ قُوَّتِهِ وَبِعَايَةِ جَدِّيَّتِهِ وَبِنَهَايَةِ وُثُوقِهِ وَبِقُوَّةِ اطمِئْنَانِهِ وَبِكَمَالِ إِيْمَانِهِ بِأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ.¹

¹ Allahım! Senin varlığının zaruretine ve birliğine delâlet eden, ve Senin celâl, cemâl ve kemâline şehâdet eden, doğru sözlü olan ve doğruluğu tasdik edilmiş olan, doğru konuşan bir delil, nebi ve

Güneşler Kuvvetinde On İkinci Lem'a

Şu Yirmi İkinci Söz'ün On İkinci Lem'ası, öyle bir bahr-i hakâiktir ki; bütün yirmi iki Söz, ancak onun yirmi iki katresi ve öyle bir menba-ı envârdır ki, şu yirmi iki Söz, o güneşten ancak yirmi iki lem'asıdır. Evet o yirmi iki adet Söz'lerin her birisi, semâ-yı Kur'ân'da parlayan bir tek necm-i âyetin bir lem'ası ve bahr-i Furkan'dan akan bir âyetin ırmağından tek bir katresi ve bir kenz-i âzâm-ı Kitabullah'da her biri bir sandukça-yı cevâhir olan âyetlerin bir tek âyetinin bir tek incisidir. İşte On Dokuzuncu Söz'ün On Dördüncü Reşhası'nda bir nebze târif edilen o kelâmullah; ism-i âzam'dan, Arş-ı âzâmdan, rubûbiyetin tecelli-i âzamından nüzûl edip, ezeli ebede rabtedecek, ferşi arşa bağlayacak bir vüs'at ve ulviyet içinde bütün kuvvetiyle ve âyâtının bütün kat'iyetiyle mükerreren **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ**¹ der, bütün kâinatı işhad eder ve şe-hâdet ettirir. Evet **لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ بَرَابَرٌ مِيزَنْدَ عَالَمٍ**²

Evet, o Kur'ân'a selim bir kalb gözüyle baksan göreceksin ki cihat-ı sittesi öyle parlıyor, öyle şeffaftır ki; hiçbir zulmet, hiçbir dalâlet, hiçbir şüphe ve rayb, hiçbir hile içine girmeye ve daire-i ismetine duhûle fürce bulamaz. *Çünkü üstünde sikke-i i'câz.. altında bürhân ve delil.. arkasında nokta-yı istinadı, mahz-ı vahy-i Rabbanî.. önünde saadet-i dâreyn.. sağında, akılı istintak edip tasdikini temin.. solunda vicdanı istişhâd ederek teslimini tes-bit.. içi bilbedâhe safi hidâyet-i rahmâniye.. üstü, bilmüşâhede hâlis en-*

rasullerin efendisi, onların icma', tasdik ve mucizelerinin sırrını taşıyan, evliya ve siddıkların ittifak, tahkik ve kerâmetlerinin sırrını kendinde bulunduran, parlak mucizeler, açık harikalar, tahkik edilmiş, onu doğrulayan kesin deliller sahibi olan, zâtında kıymetli özellikler bulunan, vazifesinde yüksek ahlâk, şeriatında yüce seciyelerin sahibi bulunan, Kur'ân'ı indiren Allah'ın, indirilen Kur'ân'ın ve kendisine Kur'ân inen Zât'ın icmaiyle, Rabbânî vahyin iniş yeri. Gayb ve melekût âlemini gezip dolaşan, ruhları müşâhede edip, meleklerle arkadaşlık eden, şahıs, nev' ve cins olarak kâinatın kemâlâtının numûnesi, yaratılış ağacının en nurlu meyvesi, hakkın kandili, hakikatin bürhânı, rahmetin timsâli, muhabbetin misâli, kâinat tilsimının keşşafı, rubûbiyet saltanatının dellalı, şahs-ı manevîsinin remziyle âlemi yaratan Zât'ın kâinatı yaratmasındaki asıl amacı. Öyle bir şeriat sahibi ki, o şeriat sağlamlığı ve düsturlarının genişliğiyle gösterir ki o, kâinatı tanzim eden Zât'ın düzenidir. Ve o yaratının koyduğu düsturlardır. Evet kâinatı bu mükemmel düzen ile kim tanzim etmişse bu güzel ve üstün dinin sahibi de O'dur. Biz insanların efendisi, ve biz müminlere iman yolunu gösteren, Abdullah İbni Abdülmüttalib'in oğlu Muhammed'e (sallâllâhualeyhi ve sellem) sonsuz salât ve selâm et. O'na yer ve gökler durduka en üstün salavâtlar ve en mükemmel selâmlar olsun. İşte sadık ve musaddak olan O şahit ve bütün şahitlerin huzurunda asırlar ve mekânların arkasından bütün insan nesillerine bütün kuvvetiyle son derece bir ciddiyetle son derece bir huzur ve güven içinde tam ve mükemmel bir iman ile seslenip diyor ki; "Şehâdet ederim ki Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O birdir ve O'nun hiçbir ortağı yoktur."

¹ "Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; ...)

² Âlem hep beraber "Lâ ilâhe illâ Hû" diyor.

vâr-ı îmâniye.. meyveleri, biaynelyakîn kemâlât-ı insâniye ile müzeyyen asfiyâ ve muhakkikîn-i evliya ve siddikîn olan o lisân-ı gaybın sînesine kulağını yapıştırıp dinlesen derinden derine, gâyet mûnis ve muknî, nihayet ciddî ve ulvî ve bürhân ile mücehhez bir sada-yı semâvî işiteceksin ki, öyle bir kat'iyetle ¹لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ der ve tekrar eder ki, hakkalyakîn derecesinde söylediğini, aynelyakîn gibi bir ilm-i yakîni sana ifade ve ifaza ediyor..

Elhâsıl: Her birisi birer güneş olan, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) ile Furkan-ı Ahkem ki:

✓ **Biri;** âlem-i şehâdetin lisanı olarak bin mucizât içinde bütün enbiyâ ve asfiyânın taht-ı tasdiklerinde İslâmiyet ve risâlet parmaklarıyla işaret ederek bütün kuvvetiyle gösterdiği bir hakikati...

✓ **Diğeri;** âlem-i gaybın lisanı hükmünde, kırk vücut-u icâz içinde, kâinatın bütün âyât-ı tekvîniyesinin taht-ı tasdiklerinde, hakkaniyet ve hidâyet parmaklarıyla işaret edip bütün ciddiyetle gösterdiği aynı hakikati... Acaba o hakikat, güneşten daha bâhir, gündüzden daha zâhir olmaz mı?

Ey dalâlet-âlûd mütemerit insancık!^{2(Hâşiyeye)} Ateşböceğinden daha sönük kafa fenerinle nasıl şu güneşlere karşı gelebilirsin? Onlardan istiğnâ edebilirsin? Üfleemekle onları söndürmeye çalışırsın? Tuuuh! tuf.. senin o münkir aklına!.. Nasıl o iki lisân-ı gayb ve şehâdet, bütün âlemlerin Rabbi ve şu kâinatın sahibi namına ve O'nun hesabına söyledikleri sözleri ve dâvaları inkâr edebilirsin? Ey biçâre ve sinekten daha âciz, daha hakîr! Sen necisin ki, şu kâinatın Sahib-i Zülcelâl'ini tekzibe yelteniyorsun?

¹ "Allah, o hak Mabuddur ki kendisinden başka hiçbir ilâh yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; ...)

^{2(Hâşiyeye)} Bu hitab, Kur'ân'ı kaldırmaya çalışandır.

Hâtime

Ey akli hüşyar, kalbi müteyakkız arkadaş! Eğer şu Yirmi İkinci Söz'ün başından buraya kadar fehmemişsen, On İki Lem'a'yı birden elinde tut. Binler elektrik kuvvetinde bir sirac-ı hakikat bularak, Arş-ı âzam'dan uzatılıp gelen âyât-ı Kur'âniye'ye yapış. Burak-ı tevfiğe bin, semâvât-ı hakâikte uruc et, Arş-ı Mârifetullah'a çık, ¹ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ de. Ve

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ
بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ²

diyerek, bütün mevcudat-ı kâinatın başları üstünde ve meşid-i kebîr-i âlemde vahdâniyeti ilân et!..

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِمْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا
فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ⁴

رَبَّنَا لَا تُرِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ❁
رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ⁵

¹ Şehâdet ederim ki, Senden başka hiçbir tanı yoktur. Sen teksin, Senin hiçbir ortağın yoktur.

² "Allah'tan başka ilâh yoktur. O birdir. Ortağı yoktur. Mülk umumen O'nundur. Ezelden ebeye her türlü hamd ve övgü, şükür ve minnet O'na mahsustur ve O'na lâyıktır. Hayatı veren de, alan da O'dur. O, ezeli ve ebedî hayat sahibidir. Bütün iyilikler O'na aittir; O, yapılan her hayrı kaydeder ve karşılığını verir. O'nun her şeye gücü yeter ve hiçbir şey O'na ağır gelmez." (Bkz.: Tirmizî, *deavât* 36; Nesâî, *menâsik* 163; İbni Mâce, *ticârât* 40, *menâsik* 84).

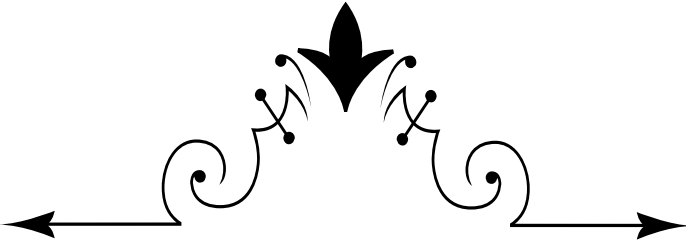
³ "Sübhanısın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

⁴ "Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme! Yâ Rabbenâ! Bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Yâ Rabbenâ! Takat getiremeyeceğimiz şeylerle bizi yükümlü tutma. Affet bizi; lütfen başıyla kusurlarımızı, merhamet buyur bize. Sensin Mevlamız, yardımcımız, Kâfir topluluklara karşı Sen yardım eyle bize." (Bakara sûresi, 2/286)

⁵ "Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet başıyla. "Şüphesiz başı bol olan Vehhab sensin Sen!" "Sen, geleceğinde hiç şüphe olmayan bir günde bütün insanları bir araya toplayacaksın. Allah sözünden asla dönmez." (Âl-i İmran sûresi, 3/8-9)

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ وَارْحَمْنَا
 وَارْحَمِ أُمَّتَهُ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ ¹
 وَأَخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ²

¹ Allahım! Âlemlere rahmet olarak gönderdiğin Zât'a, O'nun bütün Âl ve Ashabına salât ve selâm eyle. Ey merhamet edenlerin en merhametlisi, rahmetin hürmetine bize ve O'nun ümmetine merhamet eyle, âmîn...

² "Onların duaları 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.' diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)

Yirmi Beüncü Söz

(Şu Söz'ün İki Mebhas'ı vardır.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ * ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ
سَافِلِينَ * إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ¹

Birinci Mebhas

İmanın binler mehâsininden yalnız beşini “Beş Nokta” içinde beyan ederiz.

Birinci Nokta

İnsan; nur-u iman ile âlâ-yı illiyîne çıkar. Cennete lâyük bir kıymet alır. Ve zulmet-i küfür ile, esfel-i sâfilîne düşer. Cehenneme ehil olacak bir vaziyete girer. Çünkü iman, insanı Sâni-i Zülcelâl'ine nisbet ediyor; iman, bir intisaptır. Öyle ise insan, iman ile insanda tezahür eden sanat-ı ilâhiye ve nukuş-u esmâ-yı rabbaniye itibarıyla bir kıymet alır. Küfür, o nisbeti kat'eder. O kat'dan sanat-ı rabbaniye gizlenir. Kıymeti dahi yalnız madde itibarıyla olur. Madde ise; hem fâniye, hem zâile, hem muvakkat bir hayat-ı hayvanî olduğundan, kıymeti hiç hükmündedir. Bu sırrı bir temsil ile beyân edeceğiz.

Meselâ insanların sanatları içinde, nasıl ki maddenin kıymeti ile sanatın kıymeti ayrı ayrıdır. Bazen müsavî, bazen madde daha kıymetli, bazen oluyor ki, beş kuruşluk demir gibi bir maddede beş liralık bir sanat bulunuyor. Belki bazen, antika olan bir sanat, bir milyon kıymeti aldığı hâlde, maddesi beş kuruşa da değmiyor.

¹ “Biz insanı en mükemmel surette yarattık. Sonra da onu en aşağı derekeye düşürdük. Ancak iman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesnadır.” (Tin sûresi, 95/4-6).

İşte öyle antika bir sanat, antikacıların çarşısına gidilse; harika-pîşe ve pek eski hünerver sanatkârına nisbet ederek, o sanatkârı yâd etmekle ve o sanatla teşhir edilse, bir milyon fiyatla satılır. Eğer, kaba demirciler çarşısına gidilse, beş kuruşluk bir demir pahasına alınabilir.

İşte insan, Cenâb-ı Hakk'ın böyle antika bir sanatıdır. Ve en nazik ve nâzenin bir mucize-i kudretidir ki; insanı, bütün esmâsının cilvesine mazhar ve nakışlarına medâr ve kâinata bir misal-i musaggar suretinde yaratmıştır.

Eğer nur-u iman içine girse; üstündeki bütün mânidâr nakışlar o ışıkla okunur. O mümin, şuur ile okur ve o intisapla okutur. Yani: “Sâni-i Zülcelâl'in masnûuyum, mahlukuyum, rahmet ve keremine mazharım” gibi mânâlarla insandaki sanat-ı rabbaniyeye tezahür eder. Demek Sâni'ine intisaptan ibaret olan iman, insandaki bütün âsar-ı sanatı izhar eder. İnsanın kıymeti, o sanat-ı rabbaniyeye göre olur ve ayna-yı samedâniye itibarıyla. O hâlde şu ehemmiyetsiz olan insan, şu itibarla bütün mahlukat üstünde bir muhatap-ı ilâhî ve cennete lâyık bir misafir-i rabbanî olur.

Eğer kat-ı intisaptan ibaret olan küfür, insanın içine girse; o vakit bütün o mânidâr nukuş-u esmâ-yı ilâhiye karanlığa düşer, okunmaz. Zira Sâni' unutulsa, Sâni'a müteveccih mânevî cihetler de anlaşılmaz. Âdetâ baş aşağı düşer. O mânidâr âli sanatların ve mânevî âli nakışların çoğu gizlenir.

Bâki kalan ve göz ile görülen bir kısmı ise, süflî esbaba ve tabiata ve tesadüfe verilip, nihayet sukut eder. Her biri birer parlak elmas iken, birer sönük şişe olurlar. Ehemmiyeti yalnız madde-i hayvaniyeye bakar.

Maddenin gayesi ve meyvesi ise, dediğimiz gibi; kısacık bir ömürde hayvanâtın en âcizi ve en muhtacı ve en kederlisi olduğu bir hâlde yalnız cüz'î bir hayat geçirmektir. Sonra tefessüh eder gider. İşte küfür; böyle mahiyet-i insaniyeyi yıkar, elmadan kömüre kalbeder.

İkinci Nokta

İman; nasıl ki bir nurdur, insanı ışıklandırıyor, üstünde yazılan bütün mektûbât-ı samedâniyeyi okutturuyor. Öyle de, kâinatı dahi ışıklandırıyor. Zaman-ı mâzi ve müstakbeli, zulümâttan kurtarıyor. Şu sırrı, bir vâkiada ¹ *وَلِكُلِّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ* âyet-i kerîmesinin bir sırrına dair gördüğüm bir temsil ile beyân ederiz. Şöyle ki:

¹ “Allah iman edenlerin yardımcısıdır, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.” (Bakara sûresi, 2/257).

Bir vâkıa-yı hayâliyyede gördüm ki: İki yüksek dağ var birbirine mukabil, üstünde dehşetli bir köprü kurulmuş. Köprünün altında pek derin bir dere... Ben o köprünün üstünde bulunuyorum. Dünyayı da her tarafı karanlık, kesif bir zulümât istilâ etmişti.

Ben sağ tarafıma baktım. Nihayetsiz bir zulümât içinde bir mezar-ı ekber gördüm, yani tahayyül ettim. Sol tarafıma baktım. Müthiş zulümât dalgaları içinde azîm fırtınalar, dağdağalar, dâhiyeler hazırlandığını görüyör gibi oldum. Köprünün altına baktım. Gayet derin bir uçurum görüyorum zannettim. Bu müthiş zulümâta karşı sönük bir cep fenerim vardı. Onu istimâl ettim. Yarım yamalak ışığıyla baktım. Pek müthiş bir vaziyet bana göründü. Hatta önümdeki köprünün başında ve etrafında öyle müthiş ejderhalar, arslanlar, canavarlar göründü ki; “Keşke bu cep fenerim olmasa idi, bu dehşetleri görmese idim.” dedim. O feneri hangi tarafa çevirdim ise, öyle dehşetler aldım. “Eyvâh! Şu fener, başıma belâdır” dedim. Ona kızdım; o cep fenerini yere çarptım, kırdım. Güya onun kırılması, dünyayı ışıklandıran büyük elektrik lâmbasının düşmesine dokundum gibi birden o zulümât boşaldı. Her taraf o lâmbanın nuru ile doldu. Her şeyin hakikatini gösterdi.

Baktım ki: O gördüğüm köprü, gayet muntazam yerde, ova içinde bir caddedir. Ve sağ tarafımda gördüğüm mezar-ı ekber; baştan başa güzel, yeşil bahçelerle nuranî insanların taht-ı riyâsetinde ibadet ve hizmet ve sohbet ve zikir meclisleri olduğunu fark ettim. Ve sol tarafımda, fırtınalı, dağdağalı zannettiğim uçurumlar, şâhikalar ise; süslü, sevimli, câzibedâr olan dağların arkalarında azîm bir ziyafetgâh, güzel bir seyrangâh, yüksek bir nüzhetgâh bulunduğunu hayâl meyal gördüm. Ve o müthiş canavarlar, ejderhalar zannettiğim mahlûklar ise; mûnis deve, öküz, koyun, keçi gibi hayvanât-ı ehliye olduğunu gördüm. ¹ اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ diyerek نُوْرُ الْإِيمَانِ¹ âyet-i kerîmesini okudum, o vâkıadan ayıldım.

İşte o iki dağ; mebde-i hayat, âhir-i hayat.. yani, âlem-i arz ve âlem-i berzâhtır. O köprü ise, hayat yoludur. O sağ taraf ise, geçmiş zamandır. Sol taraf ise, istikbaldir. O cep feneri ise, hodbin ve bildiğine itimat eden ve vahyi semâvîyi dinlemeyen enaniyet-i insaniyedir. O canavarlar zannolunan şeyler ise, âlemin hâdisatı ve acip mahlûkatıdır.

¹ Lutfettiği iman nûrundan dolayı hamdolsun Allah'a.

İşte enanietine itimat eden, zulümât-ı gaflete düşen, dalâlet karanlığına müptelâ olan adam; o vâkıada evvelki hâlîme benzer ki, o cep feneri hükmünde nâkıs ve dalâlet-âlûd mâlûmat ile zaman-ı mâziyi, bir mezar-ı ekber suretinde ve adem-âlûd bir zulümât içinde görüyor. İstikbali, gayet fırtınalı ve tesadüfe bağlı bir vahşetgâh gösterir. Hem her birisi, bir Hakîm-i Rahîm'in birer memur-u mu-sahharı olan hâdisat ve mevcudâtı, muzır birer canavar hükmünde bildirir.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ¹

hükmüne mazhar eder.

Eğer hidâyet-i ilâhiye yetişse, iman kalbine girse, nefsin firavuniyeti kırılrsa, Kitabullah'ı dinlese, o vâkıada ikinci hâlîme benzeyecek. O vakit, birden kâinat bir gündüz rengini alır; nur-u ilâhî ile dolar. Âlem² نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ² âyetini okur. O vakit zaman-ı mâzi, bir mezar-ı ekber değil, belki her bir asrı bir nebinin veya evliyanın taht-ı riyâsetinde vazife-i ubûdiyeti ifâ eden ervâh-ı sâfiye cemaatlerinin vazife-i hayatlarını bitirmekle,³ اللَّهُ أَكْبَرُ³ diyerek makamat-ı âliyye uçmalarını ve müstakbel tarafına geçmelerini kalb gözü ile görür.

Sol tarafına bakar ki; dağlar-misal bazı inkılâbat-ı berzâhiye ve uhreviye arkalarında, cennetin bağlarındaki saadet saraylarında kurulmuş bir ziyafet-i rahmaniyyeyi o nur-u iman ile uzaktan uzağa fark eder. Ve fırtına ve zelzele, tâun gibi hâdiseleri, birer musahhar memur bilir. Bahar fırtınası ve yağmur gibi hâdisatı; sureten haşîn, mânen çok latîf hikmetlere medâr görüyor. Hatta mevti, hayat-ı ebediyenin mukaddimesi ve kabri, saadet-i ebediyenin kapısı görüyor. Daha sair cihetleri sen kıyas eyle. Hakikati temsile tatbik et.

Üçüncü Nokta

İman hem nurdur, hem kuvvettir. Evet hakiki imanı elde eden adam, kâinata meydan okuyabilir ve imanın kuvvetine göre hâdisatın tazyikatından kurtulabilir. 4 تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ⁴ der, sefine-i hayatta kemâl-i emniyetle hâdisatın dağ-larvâri dalgaları içinde seyran eder. Bütün ağırlıklarını Kadîr-i Mutlak'ın yed-i

¹ “İnkâr edenlerin dostları ise tağutlar olup onları aydınlıktan karanlıklara götürürler.” (Bakara sûresi, 2/257).

² “Allah göklerin ve yerin nûrudur.” (Nûr sûresi, 24/35)

³ Sadece büyüklükte değil hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

⁴ “Allah'a tevekkül ettim. (Allah kerîm...!)” (Hûd sûresi, 11/56)

kudretine emanet eder, rahatla dünyadan geçer, berzâhta istirahat eder. Sonra saadet-i ebediyeye girmek için cennete uçabilir. Yoksa tevekkül etmezse, dünyanın ağırlıkları uçmasına değil, belki esfel-i sâfilîne çeker. Demek; iman tevhid-i, tevhid teslimi, teslim tevekkülü, tevekkül saadet-i dâireyi iktiza eder.

Fakat yanlış anlama! *Tevekkül, esbâbı bütün bütün reddetmek değildir. Belki esbâbı, dest-i kudretin perdesi bilip riayet ederek; esbaba teşebbüsü ise, bir nevi dua-yı fiilî telâkki ederek; müsebbebatı, yalnız Cenâb-ı Hak'tan istemek ve neticeleri O'ndan bilmek ve O'na minnettar olmaktan ibarettir.*

Tevekkül eden ve etmeyenin misalleri, şu hikâyeye benzer:

Vaktiyle iki adam; hem bellerine, hem başlarına ağır yükler yüklenip, büyük bir sefineye bir bilet alıp girdiler. Birisi girer girmez yükünü gemiye bırakıp, üstünde oturup nezâret eder. Diğeri hem ahmak, hem mağrur olduğundan yükünü yere bırakmıyor.

Ona denildi: “Ağır yükünü gemiye bırakıp rahat et.”

O dedi: “Yok, ben bırakmayacağım. Belki zâyî olur. Ben kuvvetliyim. Malımı, belimde ve başımda muhafaza edeceğim.”

Yine ona denildi: “Bizi ve sizi kaldıran şu emniyetli sefine-i sultaniye daha kuvvetlidir. Daha ziyade iyi muhafaza eder. Belki başın döner, yükün ile beraber denize düşersin. Hem gittikçe kuvvetten düşersin. Şu bükülmüş belin, şu akılsız başın gittikçe ağırlaşan şu yüklere tâkat getiremeyecek. Kaptan dahi eğer seni bu hâlde görse, ya divânedir diye seni tardedecek. Ya, ‘Haindir, gemimizi itham ediyor, bizimle istihza ediyor, hapsedilsin.’ diye emredecektir. Hem herkese maskara olursun. Çünkü ehl-i dikkat nazarında, zaafı gösteren tekebbürün ile, aczi gösteren gururun ile, riyâyı ve zilleti gösteren tasannuun ile kendini halka mudhike yaptın. Herkes sana gülüyor.” denildikten sonra o biçârenin aklı başına geldi, yükünü yere koydu, üstünde oturdu: “Oh!.. Allah senden razı olsun! Zahmetten, hapisten, maskaralıktan kurtuldum.” dedi.

İşte ey tevekkülsüz insan! Sen de bu adam gibi aklını başına al, tevekkül et. Tâ bütün kâinatın dilencililiğinden ve her hâdisenin karşısında titremekten ve hodfuruşluktan ve maskaralıktan ve şekâvet-i uhreviyeden ve tazyikât-ı dünyeviye hapsinden kurtulasın..

Dördüncü Nokta

İman, insanı insan eder. Belki insanı sultan eder. Öyle ise, insanın vazife-i asliyesi, iman ve duadır. Küfür, insanı gayet âciz bir canavar hayvan eder.

Şu meselenin binler delillerinden yalnız hayvan ve insanın dünyaya gelmelerindeki farkları, o meseleye vâzıh bir delildir. Ve bir burhan-ı kâti'dir. Evet, insaniyet, iman ile insaniyet olduğunu, insan ile hayvanın dünyaya gelişindeki farkları gösterir.

Çünkü hayvan, dünyaya geldiği vakit, âdeta başka bir âlemde tekemmül etmiş gibi istidadına göre mükemmel olarak gelir, yani gönderilir. Ya iki saatte, ya iki günde veya iki ayda, bütün şerait-i hayatîyesini ve kâinatla olan münasebetini ve kavanin-i hayatını öğrenir, meleke sahibi olur. İnsanın yirmi senede kazandığı iktidar-ı hayatîyeyi ve meleke-i ameliyeyi, yirmi günde serçe ve arı gibi bir hayvan tahsil eder, yani ona ilham olunur.

Demek; hayvanın vazife-i asliyesi, taallümlle tekemmül etmek değildir. Ve marifet kesbetmekle terakki etmek değildir. Ve aczini göstermekle medet istemek, dua etmek değildir. Belki vazifesi; istidadına göre taammüldür, amel etmektir, ubûdiyet-i fiiliyedir.

İnsan ise, dünyaya gelişinde her şeyi öğrenmeye muhtaç¹ ve hayat kanunlarına câhil, hatta yirmi senede tamamen şerait-i hayatı öğrenemiyor. Belki âhir-i ömrüne kadar öğrenmeye muhtaç, hem gayet âciz ve zayıf bir surette dünyaya gönderilip, bir-iki senede ancak ayağa kalkabiliyor. On beş senede ancak zarar ve menfaati fark eder. Hayat-ı beşeriyenin muavenetiyle, ancak menfaatlerini celp ve zararlardan sakınabilir.

Demek ki, *insanın vazife-i fitriyesi; taallümlle tekemmüldür, dua ile ubûdiyettir.* Yani: “Kimin merhametiyle böyle hakimâne idare olunuyorum? Kimin keremiyle böyle müşfikâne terbiye olunuyorum? Nasıl birisinin lütuflarıyla böyle nâzeninâne besleniyorum ve idare ediliyorum?” bilmektir. Ve binden ancak birisine eli yetişemediği hâcâtına dair Kâdiü'l-hâcât'a lisân-ı acz ve fakr ile yalvarmaktır.. ve istemek ve dua etmektir. Yani aczin ve fakrın cenâhlarıyla makam-ı âlâ-yı ubûdiyete uçmaktır.

Demek *insan, bu âleme ilim ve dua vasıtasıyla tekemmül etmek için gelmiştir.* Mahiyet ve istidat itibarıyla her şey ilme bağlıdır.. ve bütün ulûm-u haki-

¹ Bkz.: “Allah sizi analarınızın karınlarından öyle bir halde çıkardı ki hiçbir şey bilmiyordunuz. Öyle iken size kulaklar, gözler, kalpler verdi ki şükredesiniz.” (Nahl sûresi, 16/78).

kiyenin esâsı ve madeni ve nuru ve ruhu, marifetullahtır.. ve onun üssü'l-esası da iman-ı billâhtır.

Hem insan, nihayetsiz acziyle nihayetsiz beliyâtâ maruz ve hadsiz âdânın hücumuna müptelâ.. ve nihayetsiz fakrıyla beraber nihayetsiz hâcâta giriftar ve nihayetsiz metâlîbe muhtaç olduğundan; vazife-i asliye-i fitriyesi, imandan sonra duadır. Dua ise, esâs-ı ubûdiyettir.¹

Nasıl bir çocuk, eli yetişmediği bir meramını, bir arzusunu elde etmek için ya ağlar, ya ister. Yani; ya fiilî, ya kavî lisân-ı acziyle bir dua eder. Maksuduna muvaffak olur. Öyle de insan, bütün zîhayat âlemi içinde nâzık, nâzenin, nâzdar bir çocuk hükmündedir. Rahmânürrahîm'in dergâhında ya zaaf ve acziyle ağlamak veya fakr ve ihtiyacıyla dua etmek gerektir. Tâ ki, makâsıdı ona muşahhar olsun veya teshirin şükürünü eda etsin.² Yoksa bir sinekten vaveylâ eden ahmak ve haylaz bir çocuk gibi; “Ben kuvvetimle bu kabil-i teshir olmayan ve bin derece ondan kuvvetli olan acib şeyleri teshir ediyorum ve fikir ve tedbirimle kendime itaat ettiriyorum.” deyip küfrân-ı nimete sapmak, insaniyetin fitrat-ı asliyesine zıt olduğu gibi, şiddetli bir azaba kendini müstehak eder.³

Beşinci Nokta

İman, duayı bir vesile-i kat'îye olarak iktiza ettiği.. ve fitrat-ı insaniye, onu şiddetle istediği gibi; Cenâb-ı Hak dahi “*Duanız olmazsa ne ehemmiyetiniz var?*” mealinde: ⁴ لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ ⁵ أَدْعُوَنِي emrediyor.

Eğer desen: “Birçok defa dua ediyoruz, kabul olmuyor. Hâlbuki âyet umumîdir; her duaya cevap var ifade ediyor.”

Elcevap: Cevap vermek ayırdır, kabûl etmek ayırdır. Her dua için cevap vermek var; fakat kabûl etmek, hem ayn-ı matlubu vermek, Cenâb-ı Hak'ın hikmetine tâbidir.

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/186; Mü'min sûresi, 40/60; Furkan sûresi, 25/77. Ayrıca “Duâ, ibadetin özüdür.” (Tirmizî, *deavât* 1) ve “Duânın kendisi ibadettir.” (Tirmizî, *tefsîru sûre* (2) 16) anlamında hadis-i şerifler bulunmaktadır.

² Bkz.: Hac sûresi, 22/36.

³ Bkz.: İbrahim sûresi, 14/7.

⁴ “(Resûlüm!) De ki: (Kulluk ve) yalvarmanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin?” (Furkan sûresi, 25/77)

⁵ “Bana dua edin, size cevap vereyim.” (Mü'min sûresi, 40/60)

Meselâ; Hasta bir çocuk çağırır: “Yâ Hekim! Bana bak.”

Hekim: “Lebbeyk” der. “Ne istersin?” cevap verir.

Çocuk: “Şu ilâcı ver bana” der.

Hekim ise; ya aynen istediğini verir, yahut onun maslahatına binaen ondan daha iyisini verir, yahut hastalığına zarar olduğunu bilir, hiç vermez.

İşte Cenâb-ı Hak; Hakîm-i Mutlak, hâzır, nâzır olduğu için abdin duasına cevap verir. Vahşet ve kimsesizlik dehşetini, huzuruyla ve cevabıyla ünsiyete çevirir. Fakat insanın hevâ-perestâne ve heveskârâne tahakkümüyle değil, belki hikmet-i rabbâniyenin iktizasıyla ya matlubunu veya daha evlâsını verir veya hiç vermez.

Hem dua bir ubûdiyettir. Ubûdiyet ise; semerâtı, uhreviyedir. Dünyevî maksatlar ise; o nevi dua ve ibadetin vakitleridir. O maksatlar, gayeleri değil. Meselâ: Yağmur namazı ve duası bir ibadettir. Yağmursuzluk, o ibadetin vaktidir. Yoksa o ibadet ve o dua, yağmuru getirmek için değildir. Eğer sırf o niyet ile olsa; o dua, o ibadet hâlis olmadığından kabûle lâayık olmaz.

Nasıl ki güneşin gurubu, akşam namazının vaktidir. Hem güneşin ve ayın tutulmaları, kûsûf ve husûf namazları denilen iki ibadet-i mahsusanın vakitleridir. Yani gece ve gündüzün nuranî âyetlerinin nikaplanmasıyla¹ bir azamet-i ilâhiyeyi ilâna medâr olduğundan, Cenâb-ı Hak ibadını o vakitte bir nevi ibadete davet eder. Yoksa o namaz –açılması ve ne kadar devam etmesi, münecim hesabıyla muayyen olan– ay ve güneşin husûf ve kûsûflarının inkişafı için değildir.

Aynı onun gibi; yağmursuzluk dahi, yağmur namazının vaktidir. Ve beliyelerin istilâsı ve muzır şeylerin tasallutu, bazı duaların evkât-ı mahsusalarıdır ki; insan o vakitlerde aczini anlar, dua ile niyaz ile Kadîr-i Mutlak’ın dergâhına iltica eder.

Eğer dua çok edildiği hâlde, beliyeler def olunmazsa, denilmeyecek ki: “Dua kabûl olmadı.” Belki denilecek ki: “Duanın vakti, kaza olmadı.” Eğer Cenâb-ı Hak fazl ve keremiyle belâyı ref’etse –nurun alâ nur– o vakit dua vakti biter, kaza olur.

Demek dua, bir sırr-ı ubûdiyettir. Ubûdiyet ise, hâlisen livechillâh olmalı.² Yalnız aczini izhar edip, dua ile ona iltica etmeli. Rubûbiyetine ka-

¹ Bkz.: “Biz gece ve gündüzü kudretimizi gösteren iki delil kıldık. Gece delili ay’ı sildik, gündüz delili güneşi aydınlatıcı yaptık.” (İsrâ sûresi, 17/12).

² Kulluğun sırf Allah için yapılacağını belirten âyet-i kerîmelerden bir kısmı için bkz.: Fâtiha sûresi, 1/5; Nisâ sûresi, 4/146; En’âm sûresi, 6/162; A’râf sûresi, 7/29; ...

rışmamalı. Tedbiri ona bırakmalı. Hikmetine itimad etmeli. Rahmetini itham etmemeli.

Evet hakikat-i hâlde âyât-ı beyyinâtın beyânıyla sabit olan; bütün mevcûdât, her birisi birer mahsus tesbih ve birer husûsî ibadet, birer has secde etlikleri gibi;¹ bütün kâinattan dergâh-ı ilâhîye giden, bir duadır.

✓ **Ya istîdat lisanıyladır;** bütün nebâtatın duaları gibi ki, her biri lisân-ı istidadıyla Feyyaz-ı Mutlak'tan bir suret talep ediyorlar ve esmâsına bir mazhariyet-i münkeşife istiyorlar.

✓ **Veya ihtiyac-ı fitrî lisanıyladır;** bütün zihayatın, iktidarları dahilinde olmayan hâcât-ı zarûriyeleri için dualarıdır ki, her birisi o ihtiyac-ı fitrî lisanıyla Cevâd-ı Mutlak'tan idâme-i hayatları için bir nevi rızık hükmünde bazı me-tâlibi istiyorlar.

✓ **Veya lisân-ı ızdırarıyla bir duadır ki;** muztar kalan her bir zîruh; kat'î bir iltica ile dua eder, bir hâmi-i meçhulüne iltica eder, belki Rabb-i Rahîm'ine teveccüh eder. *Bu üç nevi dua, bir mâni olmazsa daima makbuldür.*

✓ **Dördüncü nevi ki; en meşhurdur, bizim duamızdır.** Bu da iki kısımdır; *Biri*, fiilî ve hâlî; *diğeri*, kalbî ve kalîdir.

♦ Meselâ esbaba teşebbüs, bir dua-yı fiilîdir. Esbâbın içtimaı; müsebbebi îcad etmek için değil, belki lisân-ı hâl ile müsebbebi Cenâb-ı Hak'tan istemek için bir vaziyet-i marziye almaktır. Hatta çift sürmek, hazine-i rahmet kapısını çalmaktır. Bu nevi dua-yı fiilî, Cevâd-ı Mutlak'ın isim ve unvanına müteveccih olduğundan, kabûle mazhariyeti ekseriyet-i mutlakadır.

♦ *İkinci kısım;* lisan ile, kalb ile dua etmektir. Eli yetişmediği bir kısım me-tâlibi istemektir. Bunun en mühim ciheti, en güzel gayesi, en tatlı meyvesi şudur ki: Dua eden adam anlar ki; birisi var, onun hâtırât-ı kalbini işitir, her şeye eli yetişir, her bir arzusunu yerine getirebilir, aczine merhamet eder, fakırına medet eder.

İşte ey âciz insan ve ey fakir beşer! Dua gibi hazine-i rahmetin anah-tarı ve tükenmez bir kuvvetin medârı olan bir vesileyi elden bırakma. Ona yapış, âlâ-yı illiyîn-i insaniyete çık. Bir sultan gibi bütün kâinatın dualarını, kendi duan içine al. Bir abd-i küllî ve bir vekil-i umumî gibi
² *وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ de, kâinatın güzel bir takvimi ol.*

¹ Varlığın tesbih, secde ve ibadetlerine dair âyet-i kerîmelerden bir kısmı için bkz.: Nahl sûresi, 16/49; İsrâ sûresi, 17/44; Meryem sûresi, 19/93; Hac sûresi, 22/18; ...

² “Yalnız senden medet umarız.” (Fâtiha sûresi, 1/5).

İkinci Mebhas

(İnsanın Saadet ve Şekâvetine Medâr Beş Nükte'den ibarettir.)

İnsan ahsen-i takvimde yaratıldığı ve ona gayet câmi bir istidat verildiği için esfel-i sâfilinden tâ âlâ-yı illiyyîne;¹ ferşten tâ arşa, zerreden tâ şemse kadar dizilmiş olan makamâta, merâtibe, derecâta, derekâta girebilir ve düşebilir bir meydan-ı imtihana atılmış, nihayetsiz sukut ve suûda giden iki yol² onun önünde açılmış bir mucize-i kudret ve netice-i hilkat ve acûbe-i sanat olarak şu dünyaya gönderilmiştir. İşte insanın şu dehşetli terakki ve tedennisinin sırrını “Beş Nükte”de beyân edeceğiz.

Birinci Nükte

İnsan, kâinatın ekser envâna muhtaç ve alâkadardır. İhtiyacâtı, âlemin her tarafına dağılmış; arzuları ebede kadar uzanmış. Bir çiçeği istediği gibi, koca bir baharı da ister. Bir bahçeyi arzu ettiği gibi, ebedî cenneti de arzu eder. Bir dostunu görmeğe müştâk olduğu gibi, Cemil-i Zülcelâl’i de görmeye müştâktır. Başka bir menzilde duran bir sevdiğini ziyaret etmek için o menzilin kapısını açmaya muhtaç olduğu gibi; berzâha göçmüş yüzde doksan dokuz ahababını ziyaret etmek ve firâk-ı ebedîden kurtulmak için koca dünyanın kapısını kapayacak ve bir mahşer-i acâib olan âhiret kapısını açacak, dünyayı kaldırıp âhireti yerine kuracak ve koyacak bir Kadîr-i Mutlak’ın dergâhına ilticaya muhtaçtır.

İşte şu vaziyette bir insana hakiki Mâbûd olacak; yalnız, her şeyin dizgini elinde, her şeyin hazinesi yanında, her şeyin yanında nâzır, her mekânda hazır, mekândan münezzeh, aczden müberrâ, kusurdan mukaddes, nakstan muallâ bir Kadîr-i Zülcelâl, bir Rahîm-i Zülcemâl, bir Hakîm-i Zülkemâl olabilir. Çünkü nihayetsiz hâcât-ı insaniyeyi îfâ edecek, ancak nihayetsiz bir kudret ve muhit bir ilim sahibi olabilir. Öyle ise, ma’bûdiyete lâıyk yalnız O’dur.

İşte ey insan! Eğer yalnız O’na abd olsan, bütün mahlûkat üstünde bir mevki kazanırsın. Eğer ubûdiyetten istinkâf etsen, âciz mahlûkata zelil bir abd

¹ Bkz.: Tin sûresi, 95/4-6.

² Bkz.: “Şükür” ya da “küfür” yolu (Dehr sûresi, 76/3); “iki yol (hayır ve şer yolu)” (Beled sûresi, 90/10); “kötülük” ya da “takvâ” yolu (Şems sûresi, 91/8); “en kolay yol” ya da “en güç yol” (Leyl sûresi, 92/5-10).

olursun. Eğer enaniyetine ve iktidarına güvenip tevekkül ve duayı bırakıp, tekebbür ve dâvaya sapsan; o vakit iyilik ve îcad cihetinde arı ve karıncadan daha aşağı, örümcek ve sinekten daha zayıf düşersin. Şer ve tahrip cihetinde dağdan daha ağır, tâundan daha muzır olursun.

Evet ey insan! Sende iki cihet var. **Birisi:** İcad ve vücûd ve hayır ve müsbet ve fiil cihetidir. **Diğeri:** Tahrip, adem, şer, nefy, infial cihetidir.

Birinci cihet itibarıyla; arıdan, serçeden aşağı; sinekten, örümcekten daha zayıfsın. İkinci cihet itibarıyla; dağ, yer, göklerden geçersin. Onların çekindiği ve izhâr-ı acz ettikleri bir yükü kaldırırsın.¹ Onlardan daha geniş, daha büyük bir daire alırsın. Çünkü sen, iyilik ve îcad ettiğin vakit yalnız vüs'atın nisbetinde, elin ulaşacak derecede, kuvvetin yetiyecek mertebede iyilik ve îcad edebilirsin. Eğer fenâlık ve tahrip etsen, o vakit fenâlığın tecavüz ve tahribin intişar eder.

Meselâ küfür; bir fenâlıktır, bir tahriptir, bir adem-i tasdikdir. Fakat o tek seyyie, bütün kâinatın tahkirini ve bütün esmâ-yı ilâhiyenin tezyifini, bütün insanîyetin terzilini tazammun eder. Çünkü şu mevcudâtın âlî bir makamı, ehemmiyetli bir vazifesi vardır. Zira onlar, mektubat-ı rabbaniye ve merayâ-yı sübhaniye ve memurîn-i ilâhiyedirlir.

Küfür ise; onları aynadarlık ve vazifedarlık ve mânidârlık makamından düşürüp, abesiyet ve tesadüfün oyuncuğu derekesine ve zevâl ve firakın tahribiyle çabuk bozulup değişen mevâdd-ı fâniyeye ve ehemmiyetsizlik, kıymetsizlik, hiçlik mertebesine indirdiği gibi.. bütün kâinatta ve mevcudâtın aynalarında nakışları ve cilveleri ve cemâlleri görünen esmâ-yı ilâhiyeyi inkâr ile tezyif eder.

Ve insanlık denilen, bütün esmâ-yı kudsiye-i ilâhiyenin cilvelerini güzelce ilân eden bir kaside-i manzume-i hikmet ve bir şecere-i bâkiyenin cihâzâtını câmi çekirdek-misal bir mucize-i kudret-i bâhire ve emanet-i kübrâyı uhdesine almakla yer, gök, dağa tefevvuk eden ve melâikeye karşı rüçhâniyet kazanan bir sahib-i mertebe-i hilâfet-i arziyeyi; en zelil bir hayvan-ı fâni-i zâilden daha zelil, daha zayıf, daha âciz, daha fakir bir derekeye atar. Ve mânâsız, karmakarışık, çabuk bozulur bir âdi levha derekesine indirir.

Elhâsıl: Nefs-i emmâre tahrip ve şer cihetinde nihayetsiz cinâyet işleyebilir, fakat îcad ve hayırda iktidarı pek azdır ve cüz'îdir. Evet, bir hâneyi bir günde harap eder, yüz günde yapamaz.

¹ Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/72.

Lâkin eğer enaniyeti bıraksa, hayrı ve vücûdu tevfik-i ilâhiyeden istese, şer ve tahripten ve nefse itimattan vazgeçse, istiğfar ederek tam abd olsa; o vakit ¹ *يُدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ* sırımına mazhar olur. Ondaki nihayetsiz kabiliyet-i şer, nihayetsiz kabiliyet-i hayra inkılâb eder. “*Ahsen-i takvim*” kıymetini alır, âlâ-yı illiyîne çıkar.

İşte ey gafil insan! Bak Cenâb-ı Hakk'ın fazlına ve keremine: Seyyieyi bir iken bin yazmak, haseneyi bir yazmak veya hiç yazmamak adâlet olduğu hâlde; bir seyiyeyi bir yazar, bir haseneyi on, bazen yetmiş, bazen yedi yüz, bazen yedi bin yazar.² Hem şu nükteden anla ki; *o müthiş cehenneme girmek ceza-yı ameldir, ayn-ı adldir. Fakat cennete girmek, mahz-ı fazldır.*

İkinci Nükte

İnsanda iki vecih var. **Birisi:** Enaniyet cihetinde şu hayat-ı dünyeviyeye nâzırdır. **Diğeri:** Ubûdiyet cihetinde hayat-ı ebediyeye bakar.

✓ **Evvelki** vecih itibarıyla öyle bir biçâre mahluktur ki; sermayesi yalnız ihtiyârdan bir şa're (saç) gibi cüzî bir cüz-ü ihtiyârî ve iktidardan zayıf bir kesb ve hayattan çabuk söner bir şûle ve ömürden çabuk geçer bir müddetçik ve mevcûdiyetten çabuk çürür küçük bir cisimdir. O hâliyle beraber kâinatın tabakatında serilmiş hadsiz envân hesapsız efradından nazik, zayıf bir fert olarak bulunuyor.

✓ **İkinci** vecih itibarıyla ve bilhassa ubûdiyete müteveccih acz ve fakr cihetinde pek büyük bir vüs'ati var. Pek büyük bir ehemmiyeti bulunuyor. Çünkü Fâtır-ı Hakîm, insanın mahiyet-i mâneviyesinde nihayetsiz azîm bir acz ve hadsiz cesîm bir fakr dercetmiştir. Tâ ki, kudreti nihayetsiz bir Kadîr-i Rahîm ve gınâsı nihayetsiz bir Ganiyy-i Kerîm bir Zât'ın hadsiz tecelliyâtına câmi geniş bir ayna olsun.

Evet insan bir çekirdeğe benzer. Nasıl ki o çekirdeğe kudretten mânevî ve ehemmiyetli cihâzât ve kaderden ince ve kıymetli program verilmiş. Tâ ki, toprak altında çalışıp, tâ o dar âlemden çıkıp, geniş olan hava âlemine girip, Hâlık'ından istidat lisanıyla bir ağaç olmasını isteyip, kendine lâyük bir kemâl bulsun. Eğer o çekirdek, sû-i mizacından dolayı ona verilen cihâzât-ı mâne-

¹ “Allah onların kötülüklerini iyiliklere, günahlarını sevaplara çevirir.” (Furkan sûresi, 25/70).

² Seyyienin bir yazıldığı hâlde, hasenenin on kattan yedi yüz kata kadar yazıldığına dair bkz.: En'âm sûresi, 6/160; Buhârî, *imân* 31; Müslim, *imân* 206, 207.

viyeyi, toprak altında bazı mevâdd-ı muzırrayı celbine sarf etse; o dar yerde, kısa bir zamanda faydasız tefessüh edip çürüyecektir. Eğer o çekirdek, o mânevî cihâzâtını¹ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى'nın emr-i tekvînîsini imtisâl edip hüsn-ü isimâl etse; o dar âlemden çıkacak, meyvedâr koca bir ağaç olmakla küçücük cüz'î hakikati ve ruh-u mânevîsi, büyük bir hakikat-i külliye suretini alacaktır. İşte aynen onun gibi; insanın mahiyetine, kudretten ehemmiyetli cihâzât ve kaderden kıymetli programlar tevdi edilmiş.

Eğer insan, şu dar âlem-i arzîde, hayat-ı dünyeviye toprağı altında o ci-hâzât-ı mâneviyesini nefsin hevesâtına sarf etse; bozulan çekirdek gibi bir cüz'î telezzüz için kısa bir ömürde, dar bir yerde ve sıkıntılı bir hâlde çürüyüp tefessüh ederek, mesuliyet-i mâneviyeyi bedbaht ruhuna yüklenecek, şu dünyadan göçüp gidecektir.

Eğer o istidat çekirdeğini İslâmiyet suyu ile, imanın ziyâsıyla ubûdiyet toprağı altında terbiye ederek, evâmir-i Kur'âniye'yi imtisâl edip cihâzât-ı mâneviyesini hakiki gayelerine tevcih etse, elbette âlem-i misal ve berzâhta dal ve budak verecek ve âlem-i âhîret ve cennette hadsiz kemâlât ve nimetlere medâr olacak bir şecere-i bâkiyenin ve bir hakikat-i dâimenin cihâzâtına câmi kıymettar bir çekirdek ve revnakdâr bir makine ve bu şecere-i kâinatın mübarek ve münevver bir meyvesi olacaktır.

Evet hakiki terakki ise; insana verilen kalb, sır, ruh, akıl hatta hayâl ve sair kuvvelerin hayat-ı ebediyeye yüzlerini çevirerek, her biri kendine lâyük husûsî bir vazife-i ubûdiyet ile meşgul olmaktadır. Yoksa ehl-i dalâletin terakki zannettikleri, hayat-ı dünyeviye'nin bütün inceliklerine girmek ve zevklerinin her çeşitlerini, hatta en süflisini tatmak için bütün letâifini ve kalb ve aklını nefsi emmâreye musahhar edip yardımcı verse; o terakki değil, sukuttur.

Şu hakikati bir vâkıa-yı hayâliyyede, şöyle bir temsilde gördüm ki:

Ben büyük bir şehre giriyorum. Baktım ki, o şehirde büyük saraylar var. Bazı sarayların kapısına bakıyorum, gayet şenlik, parlak bir tiyatro gibi nazar-ı dikkati celbeder, herkesi eğlendirir bir câzibedarlık vardı. Dikkat ettim ki, o sarayın efendisi kapiya gelmiş, it ile oynuyor ve oynamasına yardım ediyor. Hanımlar, yabanî gençlerle tatlı sohbetler ediyorlar. Yetişmiş kızlar dahi, çocukların oynamasını tanzim ediyorlar. Kapıcı da onlara kumandanlık eder gibi bir aktör tavrını almış. O vakit anladım ki, o koca sarayın içerisi bomboş. Hep nazik vazifeler muattal kalmış. Ahlâkları sukut etmiş ki, kapıda bu sureti almışlardır.

¹ "Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yaparak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır." (En'âm sûresi, 6/95)

Sonra geçtim, bir büyük saraya daha rast geldim. Gördüm ki; kapıda uzanmış vefâdâr bir it ve kaba, sert, sâkin bir kapıcı ve sönük bir vaziyet vardı. Merak ettim. Ne için o öyle, bu böyle? İçeriye girdim. Baktım ki, içeri si çok şenlik. Daire daire üstünde, ayrı ayrı nazik vazifeler ile saray ehli meşguldürler. Birinci dairedeki adamlar sarayın idaresini, tedbirini görüyorlar. Üstündeki dairede kızlar, çocuklar ders okuyorlar. Daha üstünde hanımlar, gayet latif sanatlar, güzel nakışlarla iştilal ediyorlar. En yukarıda efendi, padişahla muhabere edip halkın istirahatını temin için ve kendi kemâlâtı ve terakkiyâtı için kendine has ve ulvî vazifeler ile iştilal ediyor gördüm. Ben onlara görünmediğim için, “Yasak!” demediler, gezebildim. Sonra çıktım, baktım. O şehrin her tarafında bu iki kısım saraylar var. Sordum, dediler: “O kapısı şenlik ve içi boş saraylar, kâfirlerin ileri gelenlerindir ve ehl-i dalâletindir. Diğerleri, nâmuslu Müslüman büyüklerindir.”

Sonra bir köşede bir saraya rast geldim. Üstünde “Said” ismini gördüm. Merak ettim. Daha dikkat ettim, suretimi üstünde gördüm gibi bana geldi. Kemâl-i taaccübümden bağırarak, aklım başıma geldi, ayıldım. İşte o vâkıa-yı hayâliye-yi sana tâbir edeceğim. Allah hayır etsin.

İşte o şehir ise, hayat-ı içtimâiye-yi beşeriye ve medîne-i medeniyet-i insaniyedir. O sarayların her birisi, birer insandır. O saray ehli ise; insandaki göz, kulak, kalb, sır, ruh, akıl gibi letâif ve nefis ve hevâ ve kuvve-i şeheviye ve kuvve-i gadabiye gibi şeylerdir. Her bir insanda her bir latifinin ayrı ayrı vazife-i ubûdiyetleri var. Ayrı ayrı lezzetleri, elemeleri var. Nefis ve hevâ, kuvve-i şeheviye ve gadabiye, birer kapıcı ve it hükmündedirler. İşte o yüksek letâifi, nefis ve hevâyâya musahhar etmek ve vazife-i asliyelerini unutturmak, elbette sukuttur, terakki değildir. Sair cihetleri sen tâbir edebilirsin.

Üçüncü Nükte

İnsan, fiil ve amel cihetinde ve sa'y-ı maddî itibarıyla zayıf bir hayvandır, âciz bir mahluktur. Onun o cihetteki daire-i tasarrufâtı ve mâlikiyeti o kadar dardır ki, elini uzatsa ona yetişebilir. Hatta, insanın eline dizginini veren hayvanât-ı ehliye, insanın zaaf ve acz ve tembelliğinden birer hisse almışlardır ki; yâbânî emsâllerine kıyas edildikleri vakit, azîm fark görünür.. ehlî keçi ve öküz, yabanî keçi ve öküz gibi.

Fakat o insan, infîâl ve kabûl ve dua ve suâl cihetinde, şu dünya hanında aziz bir yolcudur.. ve öyle bir Kerîm'e misafir olmuş ki; nihayetsiz rahmet ha-

zinelerini ona açmış.. ve hadsiz bedî masnûâtını ve hizmetkârlarını ona mu-sahhar etmiş.. ve o misafirin tenezzühüne ve temaşasına ve istifadesine öyle büyük bir daire açıp müheyvâ etmiştir ki; o dairenin nısf-ı kutru, yani merkez-den muhit hattına kadar, gözün kestiği miktar, belki hayâlin gittiği yere kadar geniştir ve uzundur.

İşte eğer insan, enaniyetine istinad edip, hayat-ı dünyeviyeyi gaye-i hayâl ederek derd-i maîşet içinde, muvakkat bazı lezzetler için çalışsa, gayet dar bir daire içinde boğulur gider. Ona verilen bütün cihâzât ve âlât ve letâif, ondan şikâyet ederek Haşır'de onun aleyhinde şehâdet edeceklerdir ve dâvâcı olacaklardır.¹

Eğer kendini misafir bilse, misafir olduğu Zât-ı Kerîm'in izni daire-sinde sermaye-i ömrünü sarf etse, öyle geniş bir daire içinde uzun bir ha-yat-ı ebediye için güzel çalışır ve teneffüs edip istirahat eder. Sonra, âlâ-yı illiyîne kadar gidebilir. Hem de bu insana verilen bütün cihâzât ve âlât, ondan memnun olarak âhirette lehinde şehâdet ederler. Evet, insana ve-rilen bütün cihâzât-ı acîbe, bu ehemmiyetsiz hayat-ı dünyeviye için değil; belki, pek ehemmiyetli bir hayat-ı bâkiye için verilmişler.

Çünkü insanı, hayvana nisbet etsek görüyoruz ki; insan, cihâzât ve âlât itibarıyla çok zengindir. Yüz derece hayvandan daha ziyadedir. Hayat-ı dün-yeviye lezzetinde ve hayvanî yaşayışında yüz derece aşağı düşer.

Çünkü her gördüğü lezzetinde, binler elem izi vardır. Geçmiş zamanın elemeleri ve gelecek zamanın korkuları ve her bir lezzetin dahi elem-i zevâli, onun zevklerini bozuyor ve lezzetinde bir iz bırakıyor.

Fakat hayvan öyle değil. Elemsiz bir lezzet alır, kedersiz bir zevk eder. Ne geçmiş zamanın elemeleri onu incitir, ne de gelecek zamanın korkuları onu ür-kütür. Rahatla yaşar, yatar, Hâlık'ına şükreder.

Demek ahsen-i takvim suretinde yaratılan insan, hayat-ı dünyeviyeğe hasr-ı fikr etse; yüz derece sermayece hayvandan yüksek olduğu hâlde, yüz derece serçe kuşu gibi bir hayvandan aşağı düşer. Başka bir yerde bir temsil ile bu haki-kati beyân etmiştim. Münasebet geldi, yine o temsili tekrar ediyorum. Şöyle ki:

Bir adam, bir hizmetkârına on altın verip, “Mahsus bir kumaştan bir kat elbise yaptır” emreder. İkincisine, bin altın verir, bir pusula –içinde bazı şeyler şeyler yazılı– o hizmetkârın cebine koyar, bir pazara gönderir. Evvelki hizmet-

¹ Bkz.: Fussilet sûresi, 41/20-21; Yasin sûresi, 36/65.

kâr on altın ile âlâ kumaştan mükemmel bir elbise alır. İkinci hizmetkâr, divânelik edip, evvelki hizmetkâra bakıp, cebine konulan hesap pusulasını okumayarak bir dükkâncıya bin altın vererek bir kat elbise istedi. İnsafsız dükkâncı da kumaşın en çürüğünden bir kat elbise verdi. O bedbaht hizmetkâr, seydidinin huzuruna geldi ve şiddetli bir te'dib gördü ve dehşetli bir azap çekti. İşte ednâ bir şuuru olan anlar ki, ikinci hizmetkâra verilen bin altın, bir kat elbise almak için değildir. Belki mühim bir ticaret içindir.

Aynen onun gibi; insandaki cihâzât-ı mâneviye ve letâif-i insaniye ki, her birisi hayvana nisbeten yüz derece inbisat etmiş. Meselâ güzelliğin bütün merâtibini fark eden insan gözü.. ve taamların bütün, çeşit çeşit ezvâk-ı mahsusalarını temyiz eden insanın zâika-yı lisaniyesi.. ve hakâikin bütün inceliklerine nüfuz eden insanın aklı.. ve kemâlâtın bütün envâına müştâk insanın kalbi gibi sair cihazları, âletleri nerede! Hayvanın pek basit yalnız bir-iki mertebe inkişaf etmiş âletleri nerede!.. Yalnız şu kadar fark var ki; hayvan, kendine has bir amelde –münhasıran o hayvanda– bir cihaz-ı mahsus ziyade inkişaf eder. Fakat o inkişaf, husûsîdir.

İnsanın cihâzât cihetiyle zenginliği şu sırdandır ki; akıl ve fikir sebebiyle insanın hasseleri, duyguları fazla inkişaf ve inbisat peydâ etmiştir.. ve ihtiyacâtın kesreti sebebiyle çok, çeşit çeşit hissiyat peydâ olmuştur.. ve hassasiyeti çok tenevvü etmiş.. ve fıtratın câmiyeti sebebiyle pek çok makâsıda müteveccih arzulara medâr olmuş ve pek çok vazife-i fitriyesi bulunduğu sebebiyle, âlât ve cihâzâtı ziyade inbisat peydâ etmiştir.. ve ibadâtın bütün envâına müstaid bir fıtratta yaratıldığı için bütün kemâlâtın tohumlarına câmi bir istidat verilmiştir.

İşte şu derece cihâzâtça zenginlik ve sermayece kesret, elbette ehemmiyetsiz, muvakkat şu hayat-ı dünyeviye için tahsili için verilmemiştir. Belki şöyle bir insanın vazife-i asliyesi; nihayetsiz makâsıda müteveccih vezâifini görüp, acz ve fakr ve kusurunu ubûdiyet suretinde ilân etmek.. ve küllî nazarıyla mevcudâtın tesbihâtını müşâhede ederek şehâdet etmek.. ve nimetler içinde imdadat-ı rahmaniyeği görüp şükretmek.. ve masnûatta kudret-i rabbâniyenin mucizâtını temaşa ederek nazar-ı ibretle tefekkür etmektir.

Ey dünya-perest ve hayat-ı dünyeviyeğe âşık ve sırr-ı ahsen-i takvimden gafil insan! Şu hayat-ı dünyeviyeğin hakikatini bir vâkiâ-yı hayâliyede Eski Said görmüş, onu Yeni Said'e döndürmüş olan şu vâkiâ-yı temsiliyeği dinle:

Gördüm ki; ben bir yolcuym. Uzun bir yola gidiyorum. Yani gönderiliyorum. Seyyidim olan zât, bana tahsis ettiği altmış altından tedricen birer miktar para veriyordu. Ben de sarf edip pek eğlenceli bir hana geldim. O handa bir gece içinde on altını kumara-mumara, eğlencelere ve şöhet-perestlik yoluna sarf ettim. Sabahleyin elimde hiçbir para kalmadı. Bir ticaret edemedim. Gideceğim yer için bir mal alamadım. Yalnız o paradan bana kalan elemeler, günahlar ve eğlencelerden gelen yaralar, bereler, kederler benim elimde kalmıştı. Birden ben o hazîn hâlette iken orada bir adam peydâ oldu. Bana dedi:

“Bütün bütün sermayeni zayi ettin. Tokata da müstehak oldun. Gideceğin yere de müflis olarak elin boş gideceksin. Fakat aklın varsa, tövbe kapısı açıktır. Bundan sonra sana verilecek bâki kalan on beş altından her eline geçtikçe yarısını ihtiyaten muhafaza et. Yani gideceğin yerde sana lâzım olacak bazı şeyleri al.” Baktım nefsim razı olmuyor. “Üçte birisini” dedi. Ona da nefsim itaat etmedi. Sonra “dörtte birisini” dedi. Baktım nefsim müptelâ olduğu âdetini terk edemiyor. O adam hiddetle yüzünü çevirdi, gitti...

Birden o hâl değişti. Baktım ki; ben, tünel içinde sukut eder gibi bir süratle giden bir şimendifer içindeyim. Telâş ettim. Fakat ne çâre ki, hiçbir tarafa kaçılmaz. Garâipten olarak o şimendiferin iki tarafında pek cazibedâr çiçekler, leziz meyveler görünüyordu. Ben de akılsız acemiler gibi onlara bakıp elimi uzattım. O çiçekleri koparmak, o meyveleri almak için çalıştım. Fakat o çiçekler ve meyveler, dikenli-mikenli, mülâkatında elime batıyor, kanatıyor.

Şimendiferin gitmesiyle müfarakatından elimi parçalıyorlar. Bana pek pahalı düşüyorlardı.

Birden şimendiferdeki bir hademe dedi: “Beş kuruş ver, sana o çiçek ve meyvelerden istediğin kadar vereceğim. Beş kuruş yerine elin parçalanmasıyla yüz kuruş zarar ediyorsun. Hem de ceza var, izinsiz koparamazsın!”

Birden sıkıntıdan ne vakit tünel bitecek diye başımı çıkarıp ileriye baktım. Gördüm ki, tünel kapısı yerine çok delikler görünüyor. O uzun şimendiferden o deliklere adamlar atılıyorlar. Bana mukabil bir delik gördüm. İki tarafında iki mezar taşı dikilmiş. Merak ile dikkat ettim. O mezar taşında büyük harflerle “Said” ismi yazılmış gördüm. Teessüf ve hayretimden “Eyyvah!” dedim. Birden o han kapısında bana nasihat eden zâtın sesini işittim.

Dedi: “Aklın başına geldi mi?” Dedim: “Evet geldi, fakat kuvvet kalmadı, çâre yok...” Dedi: “Tevbe et, tevekkül et!” Dedim: “Ettim.” Ayıldım, Eski Said kaybolmuş, Yeni Said olarak kendimi gördüm.

İşte o vâkıâ-yı hayâliyyeyi, –Allah hayretsin– bir-iki kısmını ben tâbir edeceğim. Sair cihetleri sen kendin tâbir et.

O yolculuk ise; âlem-i ervâhtan, rahm-i mâderden, gençlikten, ihtiyarlıktan, kabirden, berzâhtan, haşirden, köprüden geçen ebedü'l-âbâd tarafına bir yolculuktur. O altmış altın ise, altmış sene ömürdür¹ ki; bu vâkıâyı gördüğüm vakit kendimi kırk beş yaşında tahmin ediyordum. Senedim yok, fakat bâki kalan on beşinden yarısını âhirete sarf etmek için Kur'ân-ı Hakîm'in hâlis bir tilmizi beni irşâd etti. O han ise, benim için İstanbul imiş. O şimendifer ise, zamandır. Her bir yıl, bir vagondur. O tünel ise, hayat-ı dünyeviyedir. O dikenli çiçekler ve meyveler ise, lezaiz-i nâmeşrûadır ve lehviyât-ı muharremedir ki; mülâkat esnasında tasavvur-u zevâldeki elem, kalbi kanatıyor. Müfarakatında parçalıyor. Cezayı dahi çektiriyor.

Şimendifer hademesi demişti: “Beş kuruş ver, onlardan istediğin kadar vereceğim.” Onun tâbiri şudur ki: *İnsanın helâl sa'yiyle meşrû dairede gördüğü zevkler, lezzetler, keyfine kâfidir. Harama girmeye ihtiyaç bırakmaz.*² Sair kısımları sen tâbir edebilirsin.

Dördüncü Nükte

İnsan şu kâinat içinde pek nazik ve nâzenin bir çocuğa benzer. Zaafında büyük bir kuvvet ve aczinde büyük bir kudret vardır. Çünkü o zaafın kuvvetiyle ve aczin kudretiyledir ki, şu mevcudât ona musahhar olmuş.

Eğer insan zaafını anlayıp; kâlen, hâlen, tavren dua etse ve aczini bilip istimdat eylese; o teshirin şükürünü edâ ile beraber matlubuna öyle muvaffak olur ve maksatları ona öyle musahhar olur ki, iktidar-ı zâtîsiyle onun öşr-ü mîşârına muvaffak olamaz.³ Yalnız bazı vakit lisân-ı hâl duasıyla hâsil olan bir matlubunu yanlış olarak kendi iktidarına hamleder.

Meselâ tavuğun yavrusunun zaafındaki kuvvet, tavuğu arslana saldırtır. Yeni dünyaya gelen arslanın yavrusu, o canavar ve aç arslanı kendine musahhar edip onu aç bırakıp kendi tok oluyor. İşte cây-ı dikkat, zaaftaki bir kuvvet ve şâyân-ı temaşa bir cilve-i rahmet...

¹ Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), ümmetinin ömrünü, “60 ile 70 sene arası” diye belirttiğine dair bkz.: Tirmizî, *zühd* 23, *deavât* 101; İbni Mâce, *zühd* 27.

² “Allahım, haramına karşı helâlinle beni doyur.” anlamındaki duâ için bkz.: Tirmizî, *deavât* 110; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/153.

³ İnsanın hizmetine verilen nimetlere kendi iktidarı ile ulaşamadığı halde bu nimetlere mazhar olmasının şükürü gerektirdiğine dair Bkz.: Zuhuf sûresi, 43/13; Hac sûresi, 22/36.

Nasıl ki nazdar bir çocuk ağlamasıyla, ya istemesiyle, ya hazîn hâliyle matlublarına öyle muvaffak olur ve öyle kaviler ona musahhar olurlar ki; o matlublardan binden birisine bin defa kuvvetçiğiyle yetişemez. Demek zaaf ve acz, onun hakkında şefkat ve himayeti tahrir ettikleri için küçücük parmağıyla kahramanları kendine musahhar eder. Şimdi böyle bir çocuk, o şefkati inkâr etmek ve o himayeti itham etmek suretiyle ahmakâne bir gurur ile “Ben kuvvetimle bunları teshir ediyorum” dese, elbette bir tokat yiyecektir.

İşte insan dahi Hâlık'ının rahmetini inkâr ve hikmetini itham edecek bir tarzda küfrân-ı nimet suretinde Kârun gibi *إِنَّمَا أُوتِيْتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ*¹ yani; “Ben kendi ilimle, kendi iktidarım ile kazandım” dese, elbette sille-i azaba kendini müstehak eder.

Demek şu meşhud saltanat-ı insaniyet ve terakkiyât-ı beşeriye ve kemâlât-ı medeniyet, celb ile değil.. galebe ile değil.. cidâl ile değil belki ona onun zaafı için teshir edilmiş.. onun aczi için ona muavenet edilmiş.. onun fakrı için ona ihsan edilmiş onun cehli için ona ilham edilmiş.. onun ihtiyacı için ona ikram edilmiş.. ve o saltanatın sebebi, kuvvet ve iktidar-ı ilmî değil; belki şefkat ve re'fet-i rabbaniye ve rahmet ve hikmet-i ilâhiyedir ki, eşyayı ona teshir etmiştir. Evet, bir gözsüz akrep ve ayaksız bir yılan gibi haşerâta mağlûb olan insana, bir küçük kurttan ipeği giydiren ve zehirli bir böcekten balı yediren; onun iktidarı değil, belki onun zaafının semeresi olan teshir-i rabbanî ve ikram-ı rahmânîdir.

Ey insan! Madem hakikat böyledir; gururu ve enaniyeti bırak.. ulûhiyetin dergâhında acz ve zaafını, istimdat lisanıyla; fakr ve hâcâtını, tazar-rû ve dua lisanıyla ilân et.. ve abd olduğunu göster.. *وَعَسَىٰ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ*² *de, yüksel!..*

Hem deme ki: “Ben hiçbir, ne ehemmiyetim var ki bu kâinat bir Hakîm-i Mutlak tarafından kasdî olarak bana teshir edilsin, benden bir şükr-ü küllî istenilsin?”

Çünkü sen çendan, nefsin ve suretin itibarıyla hiç hükmündesin. Fakat vazife ve mertebe noktasında, sen şu haşmetli kâinatın dikkatli bir seyircisi.. şu hikmetli mevcudâtın belâgatlı bir lisân-ı nâtıkı.. ve şu kitab-ı âlemin anlayışlı bir mütalâacısı.. ve şu tesbih eden mahlûkatın hayretli bir nâzırı.. ve şu ibadet eden masnûâtın hürmetli bir ustabaşısı hükmündesin.

¹ Kasas sûresi, 28/78; Zümer sûresi, 39/49.

² “Allah bize yeter. O ne güzel vekildir!” (Âl-i İmran sûresi, 3/173)

Evet ey insan! Sen, nebâti cismâniyetin cihetiyle ve hayvanî nefsin itibarıyla; sagîr bir cüz', hakîr bir cüz'î, fakîr bir mahluk, zayıf bir hayvansın ki; bütün dehşetli mevcudât-ı seyyâlenin dalgaları içinde çalkanıp gidiyorsun...

Fakat muhabbet-i ilâhiyenin ziyasını tazammun eden imanın nuruyla münevver olan İslâmiyet'in terbiyesiyle tekemmül edip; insaniyet cihetinde, abdiyyetin içinde bir sultansın.. ve cüz'iyetin içinde bir küllüsin.. küçüklüğün içinde bir âlemsin.. ve hakaretin içinde öyle makamın büyük ve daire-i nezâretin geniş bir nâzırsın ki, diyebilirsiniz: "Benim Rabb-i Rahîm'im dünyayı bana bir hâne yaptı.. ay ve güneşi, o hâneme bir lâmba.. ve baharı, bir deste gül.. ve yazı, bir sofrayı nimet.. ve hayvanı, bana hizmetkâr yaptı.. ve nebatâtı, o hânemin zînetli levâzımâtı yapmıştır."

Netice-i kelâm: Sen eğer nefis ve şeytanı dinlersen, esfel-i sâfilîne düşersin. Eğer hak ve Kur'ân'ı dinlersen, âlâ-yı illiyîne çıkar, kâinatın bir güzel takvimi olursun.

Beşinci Nükte

İnsan, şu dünyaya bir memur ve misafir olarak gönderilmiş, çok ehemmiyetli istidat ona verilmiş.. ve o istidâdâta göre ehemmiyetli vazifeler tevdi edilmiş.. ve insanı, o gayeye ve o vazifelere çalıştırmak için, şiddetli teşvikler ve dehşetli tehditler edilmiş.

Başka yerde izah ettiğimiz vazife-i insaniyetin ve ubûdiyetin esâsâtını şurada icmâl edeceğiz; tâ ki, "Ahsen-i takvim" sırrı anlaşılsın.

İşte insan, şu kâinata geldikten sonra "iki cihet" ile ubûdiyeti var: **Bir ciheti**; gâibâne bir surette bir ubûdiyeti, bir tefekkürü var. **Diğeri**; hâzırâne, muhatâba suretinde bir ubûdiyeti, bir münâcâtı vardır.

Birinci vecih şudur ki: Kâinata görünen saltanat-ı rubûbiyeti, itaatkârâne tasdik edip kemâlâtına ve mehâsinine hayretkârâne nezâretidir.

✓ Sonra, esmâ-yı kudsiye-yi ilâhiyenin nukuşlarından ibaret olan bedî sanatları, birbirinin nazar-ı ibretlerine gösterip dellâllık ve ilâncılıktır.

✓ Sonra, her biri birer gizli hazine-i mâneviye hükmünde olan esmâ-yı rabbaniyenin cevherlerini idrâk terazisiyle tartmak, kalbin kıymetşinaslığı ile takdirkârâne kıymet vermektir.

✓ Sonra, kalem-i kudretin mektubâtı hükmünde olan mevcudât sayfalarını, arz ve semâ yapıklarını mütalâa edip hayretkârâne tefekkürdür.

✓ Sonra, şu mevcudâtta zînetleri ve latif sanatları istihsankârâne temâşâ etmekle onların Fâtır-ı Zülcemâl'inin marifetine muhabbet etmek ve onların Sâni-i Zülkemâl'inin huzuruna çıkmaya ve iltifâtına mazhar olmaya bir iştiyaktır.

İkinci Vecih: Huzur ve hitab makamıdır ki; eserden müessire geçer, görür ki: Bir Sâni-i Zülcelâl, kendi sanatının mucizeleri ile kendini tanıttırmaq ve bildirmek ister. O da iman ile marifet ile mukabele eder.

✓ Sonra görür ki: Bir Rabb-i Rahîm, rahmetinin güzel meyveleriyle kendini sevdirmek ister. O da O'na hasr-ı muhabbetle, tahsis-i taabbüdle kendini O'na sevdirebilir.

✓ Sonra görüyor ki: Bir Mün'im-i Kerîm, maddê ve mânevî nimetlerin lezzetleriyle onu perverde ediyor. O da ona mukabil; fiiliyle, hâliyle, kâliyle, hat-ta elinden gelse bütün hasseleri ile, cihâzâtı ile şükür ve hamd ü senâ eder.

✓ Sonra görüyor ki: Bir Celîl-i Cemîl, şu mevcudâtın aynalarında kibriyâ ve kemâlini ve celâl ve cemâlini izhar edip nazar-ı dikkati celbediyor. O da ona mukabil; “*Allahu Ekber, Sübhânallah*” deyip, mahviyet içinde hayret ve muhabbet ile secde eder.

✓ Sonra görüyor ki: Bir Ganiyy-i Mutlak, bir sehâvet-i mutlak içinde nihaysiz servetini, hazinelerini gösteriyor. O da ona mukabil, ta'zim ve senâ içinde kemâl-i iftikar ile suâl eder ve ister.

✓ Sonra görüyor ki: O Fâtır-ı Zülcelâl, yeryüzünü bir sergi hükmünde yapmış. Bütün antika sanatlarını orada teşhir ediyor. O da ona mukabil: “*Mâşâallah*” diyerek takdir ile, “*Bârekâllah*” diyerek tahsin ile, “*Sübhânallah*” diyerek hayret ile, “*Allahu Ekber*” diyerek istihsan ile mukabele eder.

✓ Sonra görüyor ki: Bir Vâhid-i Ehad, şu kâinat sarayında taklid edilmez sikkeleriyle, ona mahsus hâtemleriyle, ona münhasır turralarıyla, ona has fermanlarıyla bütün mevcudâta damga-yı vahdet koyuyor ve tevhidin âyâtını nakşediyor. ve âfâk-ı âlemin aktarında vahdâniyetin bayrağını dikeyiyor ve rubûbiyetini ilân ediyor. O da ona mukabil; tasdik ile, iman ile, tevhid ile, iz'an ile, şehâdet ile, ubûdiyet ile mukabele eder.

İşte bu çeşit ibâdât ve tefekkürâtla hakiki insan olur. Ahsen-i takvimde olduğunu gösterir. İmanın yümnüyle emanete lâıyk, emin bir halife-i arz olur.

Ey ahsen-i takvimde yaratılan ve sû-i ihtiyârıyla esfel-i sâfilîn tarafına giden insan-ı gâfil! Beni dinle! Ben de senin gibi gençlik sarhoşluğuyla gaflet içinde dünyayı hoş ve güzel gördüğüm hâlde, gençlik sarhoşluğundan ihtiyarlık sabahında ayıldığım dakikada; o güzel zannettiğim, âhirete müteveccih olmayan dünyanın yüzünü nasıl çirkin gördüğümü ve âhirete bakan hakiki yüzünün ne kadar güzel olduğunu, On Yedinci Söz'ün İkinci Makam'ındaki iki levha-yı hakikate bak, sen de gör.

Birinci Levha: Ehl-i dalâlet gibi, fakat sarhoş olmadan gaflet perdesiyle eskiden gördüğüm ehl-i gaflet dünyasının hakikatini tasvir eder.

İkinci Levha: Ehl-i hidâyet ve huzûrun hakikat-i dünyalarına işaret eder. Eskiden ne tarzda yazılmış, o tarzda bıraktım. Şiire benzer, fakat şiir değildir.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي * وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي * وَاخْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي * يَفْقَهُوا قَوْلِي²
 اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى الذَّاتِ الْمُحَمَّدِيَّةِ اللَّطِيفَةِ الْأَحَدِيَّةِ سَمْسِ سَمَاءِ الْأَسْرَارِ وَمَطْهَرِ الْأَنْوَارِ
 وَمَرْكَزِ مَدَارِ الْجَلَالِ وَقُطْبِ فَلَكِ الْجَمَالِ. اللَّهُمَّ بِسِرِّهِ لَدَيْكَ وَبِسِرِّهِ إِلَيْكَ أَمِنْ خَوْفِي
 وَأَقْلَ عَثْرَتِي وَأَذْهَبِ حُزْنِي وَحِزْصِي. وَكُنْ لِي وَخَذْنِي إِلَيْكَ مِنِّي. وَارْزُقْنِي الْفَنَاءَ عَنِّي.
 وَلَا تَجْعَلْنِي مَفْتُونًا بِنَفْسِي مَحْجُوبًا بِحِسِّي. وَاكْشِفْ لِي عَنْ كُلِّ سِرِّ مَكْتُومٍ يَا حَيُّ
 يَا قَيُّومُ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ! وَارْحَمْنِي وَارْحَمِ رُفَقَاتِي وَارْحَمِ أَهْلَ الْإِيمَانِ
 وَالْقُرْآنِ، أَمِينَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَيَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ³

وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ⁴

1 “Sübhanısın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

2 “Yâ Rabbi, dedi, genişlet göğsümü, kolaylaştır işimi, çözöver şu dilimin bağını. Ta ki anlaşılar sözümlü.” (Tâhâ sûresi, 20/25-28).

3 Allahım! Sırlar semasının güneşi, nurların mazharı, celâl sıfatının merkezi ve cemâl sıfatı burcunun kutbu olan Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) biricik latîf zatına salât eyle. Allahım! Onun senin nezdindeki sırrı ve sana olan seyri için korkudan beni emin kıl, hatalarımı azalt, üzüntümü ve hırslımı gider. Yardımcım ol ve beni benden kurtarıp kendi yanına al. Faniliği benden gidermekle beni rızıklandır. Beni nefsimle meftun, duygularıma karşı mahcup etme. Gizli olan her sırrı bana aç, ey Hayy ve Kayyum olan, ey Hayy ve kayyum olan, ey Hayy ve Kayyum olan! Bana ve arkadaşlarıma, iman ve Kur'ân ehline merhamet eyle, ey merhametlilerin en merhametlisi ve ey kerem sahiplerinin en keremlisi olan Allah'ım, âmin...

4 “Onların duaları 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.' diye sona erer.” (Yûnus sûresi, 10/10)

Yirmi Dördüncü Söz

(Şu Söz “Beş Dal”dır. Dördüncü Dal’a dikkat et. Beşinci Dal’a yapış çık, meyvelerini kopar al.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى¹

Şu âyet-i celîlenin şecere-i nûrâniyesinin çok hakikatlerinden bir hakikatinin “Beş Dal”ına işaret ederiz.

Birinci Dal

Nasıl ki, bir sultanın kendi hükûmetinin dairelerinde ayrı ayrı unvanları ve raiyetinin tabakalarında başka başka nam ve vasıfları ve saltanatının mertebelerinde çeşit çeşit isim ve alâmetleri vardır... Meselâ; adliye dairesinde hâkim-i âdil ve mülkiyede sultan ve askeriyede kumandan-ı âzam ve ilmiyede halife... Daha buna kıyasen sair isim ve unvanlarını bilsen anlarsın ki; bir tek padişah, saltanatının dairelerinde ve tabaka-yı hükûmet mertebelerinde bin isim ve unvana sahip olabilir. Güya o hâkim, her bir dairede şahsiyet-i mâneviye haysiyetiyle ve telefonuyla mevcut ve hâzırdır; bulunur ve bilir. Ve her tabakada kanunuyla, nizamıyla, mümessiliyle meşhud ve nâzırdır, görünür, görür. Ve her bir mertebede perde arkasında, hükmüyle, ilmiyle, kuvvetiyle, mutasarrıf ve basırdır; idare eder, bakar. Öyle de:

Ezel, Ebed Sultan’ı olan Rabbü’l-âlemîn için, rubûbiyetinin mertebelerinde ayrı ayrı, fakat birbirine bakar şe’n ve namları ve ulûhiyetinin dairelerinde başka başka, fakat birbiri içinde görünür isim ve nişanları ve haşmet-nümâ icraatında ayrı ayrı, fakat birbirine benzer temessül ve cilveleri ve kudretinin tasarrufatında başka başka, fakat birbirini ihsas eder unvanları var. Ve sıfatları

¹ “O’dur Allah. O’ndan başka yoktur İlâh. Hep O’nundur, en güzel isimler ve vasıflar.” (İsrâ sûresi, 17/110; Tâhâ sûresi, 20/8; Haşir sûresi, 59/24).

nın tecelliyâtında başka başka, fakat birbirini gösterir mukaddes zuhûratı var. Ve ef'âlinin cilvelerinde çeşit çeşit, fakat birbirini ikmâl eder hikmetli tasarrufatı var. Ve rengârenk sanatında ve mütenevvi' masnuatında çeşit çeşit, fakat birbirini temaşa eder haşmetli rubûbiyyât'ı vardır. Bununla beraber kâinatın her bir âleminde, her bir tâifesinde, esmâ-yı hüsnâdan bir ismin unvanı tecelli eder. O isim o dairede hâkimdir. Başka isimler orada ona tâbidirler; belki onun zımında bulunurlar. Hem mahlûkatın her bir tabakasından az ve çok, küçük ve büyük, has ve âmm her birisinde has bir tecelli, has bir rubûbiyet, has bir isimle cilvesi vardır. Yâni o isim her şeye muhît ve âmm olduğu hâlde öyle bir kâs ve ehemmiyetle bir şeye teveccüh eder.. güya o isim yalnız o şeye hastır. Hem bununla beraber Hâlık-ı Zülcelâl, her şeye yakın olduğu hâlde, yetmiş bine yakın nuranî perdeleri vardır.¹ Meselâ; sana tecelli eden Hâlık isminin mahlûkiyetindeki cüz'î mertebesinden tut, tâ bütün kâinatın Hâlık'ı olan mertebe-i kübra ve unvan-ı âzama kadar ne kadar perdeler bulunduğunu kıyas edebilirsin.

Demek bütün kâinatı arkada bırakmak şartıyla mahlûkiyetin kapısından Hâlık isminin müntehasına yetişirsin, daire-i sıfâta yanaşırın. Madem, perdelerin birbirine temaşa eder pencereleri var ve isimler, birbiri içinde görünüyor ve şuunat, birbirine bakar ve temessülât, birbiri içine girer ve unvanlar, birbirini ihsas eder ve zuhûrat, birbirine benzer ve tasarrufat, birbirine yardım edip itmam eder ve rubûbiyetin mütenevvi terbiyeleri, birbirine imdat edip muavene eder; elbette gerektir ki, Cenâb-ı Hakk'ı bir isim, bir unvan ile, bir rubûbiyetle ve hâkezâ.. tanısa, başka unvanları, rubûbiyetleri, şe'nleri, içinde inkâr etmesin. Belki, her bir ismin cilvesinden sair esmâya intikal etmezse zarar eder. Meselâ: Kadîr ve Hâlık isminin eserini görse, Alîm ismini görmese gaflet ve tabiat dalâletine düşebilir. Belki lâzım gelir ki, onun nazarı, daima karşısında² قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ³ okusun, görsün. Onun kulağı her şeyden⁴ هُوَ اللَّهُ⁵ dinlesin, işitsin. Onun lisanı لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ بَرَابَرٌ مِزَانٌ دَالِمٌ⁴ desin, ilân etsin. İşte Kur'ân-ı Mübîn⁵ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى ile, zikrettiğimiz hakikatlere işaret eder.

¹ Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsne'd* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıevsat* 6/278, 8/382. Ayrıca bu perdeler olmasa, azamet-i ilâhiyeden her şeyin mahv olacağına dair bkz.: Müslim, *imân* 293; İbni Mâce, *mukaddime* 13.

² O, O Allah'tır.

³ "De ki: O, Allah'tır, gerçek İlah'tır ve Birdir." (İhlâs sûresi, 112/1)

⁴ Âlem hep beraber "Lâ ilâhe illâ Hü" diyor.

⁵ "O'dur Allah. O'ndan başka yoktur İlâh. Hep O'nundur, en güzel isimler ve vasıflar." (İsrâ sûresi, 17/110; Tâhâ sûresi, 20/8; Haşir sûresi, 59/24).

Eğer o yüksek hakikatleri yakından temaşa etmek istersen, git fırtınalı bir denizden, zelzeleli bir zeminden sor. “Ne diyorsunuz?” de. Elbette “*Yâ Celîl! Yâ Celîl! Yâ Azîz! Yâ Cebbâr!*” dediklerini işiteceksin. Sonra deniz içinde ve zemin yüzünde merhamet ve şefkatle terbiye edilen küçük hayvanât-tan ve yavrulardan sor. “Ne diyorsunuz?” de. Elbette “*Yâ Cemîl! Yâ Cemîl! Yâ Rahîm! Yâ Rahîm!*” diyecekler¹(Hâşiye) Semâyı dinle. Nasıl “*Yâ Celîl-i Zülcemâl*” diyor. Ve arza kulak ver. Nasıl “*Yâ Cemîl-i Zülcelâl*” diyor. Ve hayvanlara dikkat et. Nasıl “*Yâ Rahmân! Yâ Rezzâk!*” diyorlar. Bahardan sor. Bak nasıl “*Yâ Hannân! Yâ Rahmân! Yâ Rahîm! Yâ Kerîm! Yâ Latîf! Yâ Atûf! Yâ Musavvir! Yâ Münevvir! Yâ Muhsin! Yâ Müzeyyin!*” gibi çok esmâyı işiteceksin. Ve insan olan bir insandan sor. Bak nasıl bütün esmâ-yı hüsnâyı okuyor ve cephesinde yazılı. Sen de dikkat etsen okuyabilirsin. Güya kâinat, azîm bir musîka-yı zikriyedir. En küçük nağme, en gür nağamata karışmakla, haşmetli bir letafet veriyor. Ve hâkezâ kıyas et.

Fakat, çendan insan bütün esmâya mazhardır; fakat kâinatın tenevvü-ünü ve melâikenin ihtilâf-ı ibadâtını intac eden tenevvü-i esmâ, insanların dahi bir derece tenevvüüne sebep olmuştur. Enbiyânın ayrı ayrı şeriatleri, evliyanın başka başka tarikatları, asfiyânın çeşit çeşit meşrepleri şu sırdan neşet etmiştir. Meselâ: *Îsâ (aleyhisselâm)*, sair esmâ ile beraber Kadîr ismi onda daha galiptir. Ehl-i aşka Vedûd ismi ve ehl-i tefekkürde Hakîm ismi daha ziyade hâkimdir.

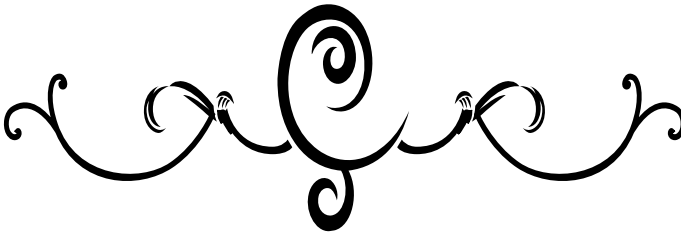
¹(Hâşiye) Hattâ bir gün kedilere baktım. Yalnız yemeklerini yediler, oynadılar, yattılar. Hatırma geldi: Nasıl bu vazifesiz canavarcıklara mübarek denilir? Sonra gece yatmak için uzandım. Baktım, o kedilerden birisi geldi, yastığıma dayandı, ağzını kulağıma getirdi. Sarih bir sûrette “*Yâ Rahîm, Yâ Rahîm, Yâ Rahîm, Yâ Rahîm!*” diyerek güya hatırma gelen itirazı ve tahkiri, tâifesi namına reddedip yüzüme çarptı.

Aklıma geldi: Acaba şu zikir bu ferde mi mahsustur? Yoksa tâifesine mi âmmdır? Ve işitmek yalnız benim gibi haksız bir müterize mi münhasırdır? Yoksa herkes dikkat etse bir derece işitebilir mi? Sonra sabahleyin başka kedileri dinledim. Çendan onun gibi sarih değil, fakat mütefâvit derecede aynı zikri tekrar ediyorlar. Bidâyette hırhırları arkasında “*Yâ Rahîm*” fark edilir. Git gide hırhırları, mırmırları, aynı “*Yâ Rahîm!*” olur. Mahreçsiz, fasîh bir zikir-i hazîn olur. Ağzını kapar, güzel “*Yâ Rahîm!*” çeker. Yanıma gelen ihvanlara hikâye ettim. Onlar dahi dikkat ettiler, “Bir derece işitiyoruz” dediler. Sonra kalbime geldi: Acaba şu ismin vech-i tahsisi nedir? Ve ne için insan şivesiyle zikrederler, hayvan lisanıyla etmiyorlar? Kalbime geldi: Şu hayvanlar çocuk gibi çok nazdar ve nazik ve insana karışık bir arkadaş olduğundan, çok şefkat ve merhamete muhtaçtırlar. Okşandığı vakit hoşlarına giden taltifleri gördükleri zaman, o nimete bir hamd olarak, kelbin hilâfına olarak esbâbı bırakıp yalnız kendi Hâlık-ı Rahîm’inin rahmetini kendi âleminde ilân ile nevm-i gafflete olan insanları ikaz ve “*Yâ Rahîm*” nidasıyla; “Kimden medet gelir ve kimden rahmet beklenir” esbap-perestlere ihtar ediyorlar.

İşte, nasıl eğer bir adam hem hoca, hem zâbit, hem adliye kâtibi, hem mülkiye müfettişi olsa; onun her bir dairede birer nisbeti, birer vazifesi, birer hizmeti, birer maaşı, birer mesuliyeti, birer terakkiyatı ve muvaffakiyetsizliğine sebep birer düşman ve rakipleri oluyor. Ve padişaha karşı çok unvanlarla görünüyor ve görür. Ve çok lisanlarla ondan medet ister. Ve âmirinin çok unvanlarına müracaat eder. Ve düşmanların şerrinden kurtulmak için, muavenetini çok suretlerle talep eder. Öyle de: Çok esmâya mazhar ve çok vazifelerle mükellef ve çok düşmanlara müptelâ olan insan; münâcâtında, istiâzesinde çok isimleri zikreder. Nasıl ki, nev-i insanın medâr-ı fahri ve –elhak– en hakikî insan-ı kâmil olan Muhammed-i Arabî (*aleyhissalâtu vesselâm*), Cevşenü'l-Kebîr namındaki münâcâtında bin bir isimle dua ediyor, ateşten istiâze ediyor. İşte şu sırdandır ki sûre-i

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ * مَلِكِ النَّاسِ * إِلَهِ النَّاسِ * مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ¹

'de üç unvan ile istiâzeyi emrediyor ve بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ 'de üç isimle istiâneyi gösteriyor.

¹ “De ki: İnsanların Rabbine, İnsanların yegane Hükümdarına, İnsanların İlahına sığınırım, O sinsi şeytanın şerrinden.” (Nâs sûresi, 114/1-4)

İkinci Dal

Çok esrarın anahtarlarını tazammun eden iki sırrı beyan eder.

Birinci Sır: “Evlîya, ne için usûl-ü îmâniyede ittifak ettikleri hâlde, meş-hûdatlarında, keşfiyatlarında çok tehâlûf ediyorlar. Şuhud derecesinde olan keşifleri, bazen hilâf-ı vâki ve muhalif-i hak çıkıyor?”

Hem niçin ehl-i fikir ve nazar, her biri kat’î bürhân ile hak telâkki ettikleri efkârlarında birbirine mütenakız bir surette hakikati görüyorlar ve gösteriyorlar? Bir hakikat niçin çok renklere giriyor?”

İkinci Sır: “Enbiyâ-yı sâlîfe, niçin haşr-i cismânî gibi bir kısım erkân-ı îmâniyeyi, bir derece mücmel bırakmışlar; Kur’ân gibi tafsilât vermemişler? Sonra ümmetlerinden bir kısmı ileride o mücmel olan erkânı, inkâra kadar gitmişler?”

Hem niçin hakikî ârif olan evliyânın bir kısmı yalnız tevhidde ileri gitmişler? Hattâ derece-i hakkalyakîne kadar gittikleri hâlde, bir kısım erkân-ı îmâniye onların meşreblerinde pek az ve mücmel bir surette görünüyor. Hattâ onun içindir ki; onlara tebâiyet edenler, ileride o erkân-ı îmâniyeye lâzım olan ehemmiyeti vermemişler, hattâ bazıları sapmışlar. Madem bütün erkân-ı îmâniyenin inkişafıyla hakikî kemâl bulunur; niçin ehl-i hakikat bazısında çok ileri ve bir kısmında çok geri kalmışlar? Hâlbuki; bütün esmânın mertebe-i âzamlarının mazharı ve bütün enbiyânın serveri olan Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü ves-selâm*) ve bütün kütüb-ü mukaddesenin reis-i enveri olan Kur’ân-ı Hakîm, bütün erkân-ı îmâniyeyi vâzih bir surette, pek ciddî bir ifadede ve kasdî bir tarzda tafsil etmişlerdir?”

Evet, çünkü; hakikatte hakikî kemâl-i etem öyledir. İşte şu esrarın hikmeti şudur ki: İnsan çendan bütün esmâya mazhar ve bütün kemâlâta müstaidir. Lâkin iktidarı cüz’î, ihtiyarı cüz’î, istidatı muhtelif, arzuları mütefâvit olduğu hâlde; binler perdeler, berzahlar içinde hakikati taharri eder. Onun için hakikatın keşfinde ve hakkın şuhudunda berzahlar ortaya düşüyor. Bazılar berzahtan geçemiyorlar. Kabiliyetler başka başka oluyor. Bazıların kabiliyeti, bazı erkân-ı îmâniyenin inkişafına menşe’ olamıyor. Hem esmânın cilvelerinin renkleri mazhara göre tenevvü ediyor, ayrı ayrı oluyor. Bazı mazhar olan zât, bir ismin tam cilvesine medâr olamıyor. Hem külliyyet ve cüz’iyyet ve zilliyet ve

asliyet itibarıyla cilve-i esmâ, başka başka suret alıyor. Bazı istidat, cüz'iyetten geçemiyor ve gölgeden çıkamıyor. Ve istidata göre bazen bir isim galip oluyor. Yalnız kendi hükmünü icra ediyor. O istidatta onun hükmü hüküman oluyor. İşte şu derin sırta ve şu geniş hikmete esrarlı, geniş ve hakikat ile bir derece karışık bir temsil ile bazı işaretler ederiz.

Meselâ: Zühre namıyla nakışlı bir çiçek ve kamere âşık hayatlı bir katre ve güneşe bakan safvetli bir reşhayı farz ediyoruz ki; her birisinin bir şuurı, bir kemâli var ve o kemâle bir iştiyakı bulunuyor. Şu üç şeyde çok hakikatlere işaret etmekle beraber nefis ve akıl ve kalbin sülûklerine işaret eder ve üç tabaka ehl-i hakikate misâldir.^{1(Hâşiye)}

Birincisi: Ehl-i fikir, ehl-i velâyet, ehl-i nübüvvetin işârâtıdır.

İkincisi: Cismânî cihâzât ile kemâline sa'yedip hakikate gidenleri... Ve nefsin tezkiyesiyle ve aklın istimâliyle mücâhede etmekle hakikate gidenleri... Ve kalbin tasfiyesiyle ve îmân ve teslimiyetle hakikate gidenlerin misâlleridir.

Üçüncüsü: Enâniyeti bırakmayan ve âsâra dalan ve yalnız istidlâliyle hakikate giden... Ve ilim ve hikmetle ve akıl ve mârifetle hakikati aramaya giden... Ve îmân ve Kur'ân ile, fakr ve ubûdiyetle hakikate çabuk giden ayrı ayrı istidatta bulunan üç tâifenin hikmet-i ihtilâflarına işaret eden temsillerdir.

İşte şu üç tabakanın terakkiyâtındaki sırrı ve geniş hikmeti; “Zühre”, “Katre”, “Reşha” unvanları altında bir temsil ile bir derece göstereceğiz.

Meselâ: Güneşin kendi Hâlık'ının izniyle ve emriyle üç çeşit tecellisi ve in'ikâsı ve ifazâsı var; birisi çiçeklere, birisi kamere ve seyyarelere, birisi şişe ve su gibi parlaklara verdiği ayrı ayrı in'ikâslarıdır.

Birincisi; üç tarzdadır: Biri, küllî ve umumî bir tecelli ve in'ikâsdır ki; bütün çiçeklere birden ifâzâsıdır. Biri de has bir tecellidir ki, her bir nev'e göre bir hususî in'ikâsı vardır. Biri de cüz'î bir tecellidir ki, her bir çiçeğin şahsiyetine göre bir ifâzasıdır. Şu temsilimiz, o kavle göredir ki; çiçeklerin süslü renkleri güneşin ziyâsındaki yedi rengin istihale-i in'ikâsiyesinden neşet ediyor ve bu kavle göre çiçekler dahi güneşin bir çeşit aynalarıdır.

İkincisi: Güneşin kamere ve seyyarelere, Fâtır-ı Hakîm'in izniyle verdiği nur ve feyizdir. Şu küllî ve geniş feyiz ve nurdan sonra kamer, o ziyânın göl-

^{1(Hâşiye)} Her tabakada dahi üç tâife var. Temsildeki üç misâl, her tabakadaki o üç tâifeye, belki dokuz tâifeye bakar. Yoksa üç tabakaya değil.

gesi hükmünde olan nuru, güneşten küllî bir surette istifade eder. Sonra hususî bir tarzda denizlere ve havaya ve parlak toprağa ve bir suret-i cüz'iyeye de denizin kabarcıklarına ve toprağın şeffaflarına ve havanın zerrelere ifâde ve ifâzâsıdır.

Üçüncüsü: Güneş'in emr-i ilâhî ile cev-v-i havayı ve denizlerin yüzlerini birer ayna ederek sâfi ve küllî ve gölgesiz bir in'ikâsı var. Sonra o güneş, denizin kabarcıklarına ve suyun katrelerine ve havanın reşhalarına ve kar'ın şişciklerine, her birine birer cüz'î aksî, birer küçük timsâlini veriyor.

İşte güneşin her bir çiçeğe ve kamere mukabil her bir katreye, her bir reşhaya mezkûr üç cihette ikişer tarîk ile teveccüh ve ifâzâsı var:

Birinci Tarîk: Bil-asâle doğrudan doğruya berzahsız, hicapsızdır. Şu yol, nübüvvetin tarîkını temsil eder.

İkinci Yol: Berzahlar tavassut eder. Ayna ve mazharların kabiliyetleri, şemsin cilvelerine birer renk takıyor. Şu yol ise, velâyet mesleğini temsil eder.

İşte “Zühre”, “Katre”, “Reşha” her birisi evvelki yolda diyebilirler ki: “Ben umum âlem güneşinin bir aynasıyım.” Fakat ikinci yolda öyle diyemez. Belki, “Ben kendi güneşimin aynasıyım, veyahut nev'ime tecelli eden güneşin aynasıyım.” der. Çünkü; güneşi öyle tanıyor. Bütün âleme bakar bir güneşi göremiyor. Hâlbuki o şahsın veyahut nev'inin veya cinsinin güneşi, dar berzah içinde mahdut bir kayıt altında ona görünüyor. Hâlbuki kayıtsız, berzahsız, mutlak güneşin âsârını o mukayyed güneşe veremiyor. Çünkü: Bütün yeryüzünü ısıtmak, tenvir etmek; umum nebâtat, hayvanâtın hayatlarını tahrik etmek ve sey-yaratı etrafında döndürmek gibi haşmet-nümâ eserleri, o dar kayıt ve mahdut berzah içinde gördüğü güneşe, şuhud-u kalbî ile veremiyor. Belki o âsâr-ı acîbeyi, eğer o şuurlu farz ettiğimiz üç şey, o kayıt altında gördüğü güneşe verse de, sırf aklî ve îmânî bir tarzda –ve o mukayyed, ayn-ı mutlak olduğunu– bir teslimiyet ile verebilir. Fakat o, insan gibi akıllı farz ettiğimiz “Zühre”, “Katre”, “Reşha” şu hükümleri, yâni pek büyük âsârı güneşlerine isnad etmeleri aklıdır, şuhûdî değil. Belki bazen hükm-ü îmânîleri, şuhud-u kevnîyelerine müsademe eder. Pek güçle inanabilirler.

İşte hakikate dar gelen ve bazı köşelerinde hakikatin âzaları görünen ve hakikatle karışık şu temsil içine üçümüz de girmeliyiz. Üçümüz de kendimizi “Zühre”, “Katre”, “Reşha” farz edeceğiz. Zira onlarda farz ettiğimiz şuur kâfi gelmiyor. Biz aklımızı dahi onlara katmalıyız. Yâni onlar maddî güneşlerinden nasıl feyiz alıyorlar, biz de mânevî güneşimizden öyle alıyoruz, anlamalıyız.

İşte sen, ey dünyayı unutmayan ve maddiyata tevağğul eden ve nefsi ke-safet peyda eden arkadaş! Sen “Zühre” ol. Nasıl ki o “Zühre çiçeği”, ziyâ-yı şemsten inhilâl etmiş bir renk alıyor. Ve o bir renk içinde şemsin timsâlini karıştırıp kendine zînetli bir suret giydiriyor. Zira senin istidatın dahi ona benzer.

Hem şu esbaba dalmış Eski Said gibi mektepli feylesof ise, kamere âşık olan “Katre” olsun ki; kamer, güneşten aldığı ziyâ zillini ona verir ve onun göz bebeğine bir nur verir. O da o nur ile parlar. Fakat o “Katre” o nur ile yalnız kameri görür, güneşi göremez. Belki îmânıyla görebilir.

Hem, şu her şeyi doğrudan doğruya Cenâb-ı Hak’tan bilir, esbâbı bir perde telâkki eder fakir adam, o da “Reşha” olsun. Öyle bir “Reşha” ki; kendi zâtında fakirdir. Hiçbir şeyi yok ki; ona dayanıp “Zühre” gibi kendine güvensin. Hiçbir rengi yok ki; onunla görünsün. Başka şeyleri de tanımıyor ki, ona teveccüh etsin. Hâlis bir safveti var ki; doğrudan doğruya güneşin timsâlini göz bebeğinde saklıyor. Şimdi madem biz bu üç şey yerine geçtik; kendimize bakmalıyız. Bizde ne var? Ne yapacağız?..

İşte bakıyoruz ki: Bir Zât-ı Kerîm, ihsanıyla bizi gayet derece tezyin ve ten-vir ve terbiye ediyor. İnsan ise, ihsan edene perestiş eder. perestişe lâyük olana, kurbiyyet ister ve görmek talep eder. Öyle ise, her birimiz istidatımıza göre, o muhabbet cazibesıyla sülûk edeceğiz. Ey Zühre-misâl! Sen gidiyorsun, fakat çiçek olarak git. İşte gittin. Terakki ede ede, tâ bir mertebe-i külliyeye geldin. Güya bütün çiçeklerin hükmüne geçtin. Hâlbuki, “Zühre” kesif bir aynadır. Onda ziyâdaki yedi renk inhilâl ve inkisar eder. şemsin aksini gizler. Sen, sevdiğin güneşin yüzünü görmekte muvaffak olamazsın. Çünkü; kayıtlı olan renkler, hususiyetler, dağıtıyor, perde çekiyor, gösteremiyor. Sen şu hâlde suretlerin, berzahların ortaya girmesiyle neşet eden firâktan kurtulamazsın.

Lâkin bir şart ile kurtulabilirsin ki, sen kendi nefsinin muhabbetine dalmış olan başını kaldırasın ve nefsin mehâsini ile telezüz ve iftihar eden nazarını çekesin, gökyüzündeki güneşin yüzüne atasın. Hem, başaşağı celb-i rızık için toprağa bakan yüzünü, yukarıdaki şemse çeviresin. Çünkü; sen, onun aynası-sın. Vazifen, aynadarlıktır. Bilsen, bilmesen, hazine-i rahmet kapısı olan toprak tarafından senin rızkın gelecektir.

Evet nasıl bir çiçek, güneşin küçücük bir aynasıdır. Şu koca güneş dahi gök denizinde Şems-i Ezelî’nin “Nur” isminden tecelli eden bir lem’anın kat-re-misâl bir aynasıdır.

Ey kalb-i insanî! Sen, nasıl bir güneşin aynası olduğunu bundan bil. Bu şartı yaptıktan sonra kemâlini bulursun. Fakat güneşi, nefsü’l-emirde nasıl ise

öyle göremezsin. O hakikati, çıplak anlamazsın. Belki, senin sıfatlarının renkleri ona bir renk verir ve kesafetli dürbününün bir suret takar. Ve kayıtlı kabiliyetin bir kayıt altına alır.

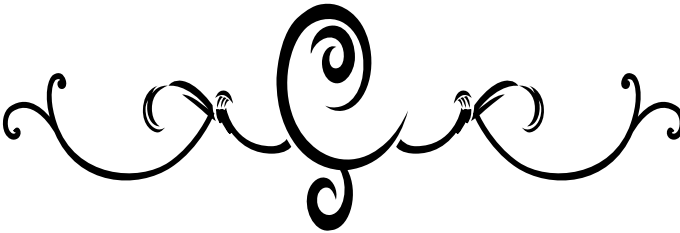
Şimdi sen dahi ey katre içine giren hakîm feylesof! Senin katre-i fikrin dürbünüyle, felsefenin merdiveniyle tâ kamere kadar terakki ettin, kamere girdin. Bak, kamer kendi zâtında kesafetli, zulümâtlıdır. Ne ziyâsı var, ne hayatı. Senin sa'yin beyhude, ilmin faydasız gitti. Sen yeisin zulümâtından ve kimse-sizliğin vahşetinden ve ervâh-ı habîsenin iz'acatından ve o vahşetin dehşetinden şu şartlar ile kurtulabilirsin ki; tabiat gecesini terk edip hakikat güneşine teveccüh etsen ve yakînen inansan ki, şu gece nurları gündüz güneşinin ışıklarının gölgeleridir... Bu şartı yaptıktan sonra, sen kemâlini bulursun. Fakir ve karanlıklı kamer yerine, haşmetli güneşi bulursun. Fakat sen dahi öteki arkadaşın gibi, güneşi safi göremezsin. Belki senin aklın ve felsefen, ünsiyet ve ülfet ettikleri perdeler arkasında ve ilim ve hikmetin nescettiği hicabların halfinde ve kabiliyetin verdiği bir renk içinde görebilirsin.

İşte Reşha-misâl üçüncü arkadaşınız ki, hem fâkirdir, hem renksizdir. Güneş'in hararetiyle çabuk tebahhur eder, enâniyetini bırakır, buhara biner, havaya çıkar. İçindeki madde-i kesife; nâr-ı aşk ile ateş alır, ziyâ ile nura döner. O ziyânın cilvelerinden gelen bir şuaa yapışır, yanaşır. Ey Reşha-misâl! Madem doğrudan doğruya güneşe aynadarlık ediyorsun, sen hangi mertebede bulunsan bulun, ayn-ı şemse karşı aynelyakîn bir tarzda, sâfi bakılacak bir delik, bir pencere bulursun. Hem o şemsin âsâr-ı acîbesini ona vermekte müşkülât çekmeyeceksin. Ona lâıyık haşmetli evsafını tereddütsüz verebilirsin. Saltanat-ı zâtiyesinin dehşetli âsârını ona vermekte, hiçbir şey senin elinden tutup ondan vazgeçiremez. Seni ne berzahların darlığı, ne kabiliyetlerin kaydı, ne aynaların küçüklüğü seni şaşkırtmaz; hilâf-ı hakikate sevk etmez. Çünkü sen, sâfi, hâlis, doğrudan doğruya ona baktığın için anlamışsın ki, mazharlarda görünen ve aynalarda müşâhede olunan güneş değil, belki bir nevi cilveleridir, bir çeşit renkli akisleridir. Çendan o akisler onun unvanlarıdır. Fakat bütün âsâr-ı haşmetini gösteremiyorlar. İşte şu hakikatle karışık temsilde, böyle başka başka üç tarîk ile kemâle gidilir. Ve o kemâlâtın mezâyâsında ve mer-tebe-i şuhudun tafsilâtında başka başkadırlar. Fakat neticede ve Hakk'a iz'an ve hakikati tasdikte ittifak ederler. İşte, nasıl bir gece adamı ki, hiç güneşi görmemiş. Yalnız kamer aynasında bir gölgesini görüyor. Güneşe mahsus haşmetli ziyâyı, dehşetli cazibeyi aklına sığıştıramıyor. Belki görenlere teslim olup taklid ediyor. Öyle de: Verâset-i Ahmediye (*aleyhissalâtiü vesselâm*) ile Kadîr

ve Muhyî gibi isimlerin mertebe-i uzmasına yetişmeyen, haşr-i âzam'ı ve kıyâmet-i kübrâyı taklidî olarak kabul eder, "Akî bir mesele değildir" der. Çünkü; hakikat-i Haşir ve Kıyâmet, ism-i âzam'ın ve bazı esmânın derece-i âzamnın mazharıdır. Kimin nazarı oraya çıkmazsa taklide mecburdur. Kimin fikri oraya girse, Haşir ve Kıyâmet'i, gece-gündüz, kış ve bahar derecesinde kolay görür, itmi'nân-ı kalb ile kabul eder.

İşte şu sırdandır ki: Haşir ve Kıyâmet'i en âzam mertebede, en ekmel tafsilâtla Kur'ân zikrediyor. Ve ism-i âzam'ın mazharı olan Peygamberimiz (*aley-hüssalâtü vesselâm*) ders veriyor. Ve eski peygamberler ise, hikmet-i irşâdın iktizasısıyla, bir derece basit ve ibtidâî bir hâlde olan ümmetlerine Haşr'i, en âzam bir derecede, en geniş bir tafsilâtla ders vermemişler. Hem şu sırdandır ki; bir kısım ehl-i velâyet, bazı erkân-ı îmâniyeyi mertebe-i uzmasında görmemişler veya gösterememişler. Hem şu sırdandır ki, Mârifetullah'da derecât-ı ârifin çok tefavüt ediyor. Daha bunlar gibi çok esrar şu hakikatten inkişaf eder. Şimdi şu temsil, hem bir derece hakikati ihsas ettiğinden, hem hakikat çok geniş ve çok derin olduğundan biz dahi temsil ile iktifa ediyoruz. Haddimizin ve tâkatimizin fevkinde olan esrârâ girişmeyeceğiz.

Üçüncü Dal

Kiyâmet alâmetlerinden ve âhir zaman vukuatından ve bazı âmâlin fazilet ve sevaplarından bahseden ehâdis-i şerife güzelce anlaşılmadığından, akıllarına güvenen bir kısım ehl-i ilim onların bir kısmına “zayıf” veya “mevzu” demişler. İmânı zayıf ve enaniyeti kavî bir kısım da, inkâra kadar gitmişler.

Şimdi tafsile girişmeyeceğiz. Yalnız “On İki Asl”ı beyan ederiz.

Birinci Asıl

Yirminci Söz’ün âhirindeki suâl ve cevapta izah ettiğimiz meseledir. İcmali şudur ki: Din bir imtihandır, bir tecrübedir. Ervah-ı âliyeyi, ervâh-ı sâfileden tefrik eder. Öyle ise, ileride herkese göz ile görülecek vukuatı öyle bir tarzda bahsedecek ki; ne bütün bütün meçhul kalsın, ne de bedihî olup herkes ister istemez tasdike mecbur kalsın. Akla kapı açacak, ihtiyarı elinden almayacak. Zira, eğer tamamen bedâhet derecesinde bir alâmet-i kıyâmet görülse, herkes tasdike muhtar olsa; o vakit kömür gibi bir istidat, elmas gibi bir istidat ile beraber kalır. Sırr-ı teklif ve netice-i imtihan zâyi olur. İşte bunun için Mehdî ve Süfyan meseleleri gibi çok meselelerde çok ihtilâf olmuş. Hem, rivâyat dahi çok muhtelifdir, birbirine zid hükümler olmuş.

İkinci Asıl

Mesâil-i İslâmiye’nin tabakatı vardır. Biri, bürhân-ı kat’î istese; diğeri bir zann-ı galibi ile iktifa eder. Başkası yalnız bir kabul-ü teslimî ve reddetmemek ister. Öyle ise, *esâsât-ı imâniyeden olmayan mesâil-i fer’iye veya vukuat-ı zamaniyenin her birinde bir iz’an-ı yakîn ile bir bürhân-ı kat’î istenilmez. Belki yalnız reddetmemek ve teslimiyetle ilişmemektir.*

Üçüncü Asıl

Zaman-ı Sahabede Benî İsrâil ve Nasârâ ulemâlarından çoğu İslâmiyet’e girdiler. Eski mâlûmatları dahi onlarla beraber Müslüman oldu. Bazı hilâf-ı vâki mâlûmat-ı sâbıkaları, İslâmiyet’in malı olarak tevehhüm edildi.

Dördüncü Asıl

Ehâdis-i Şerife râvilerinin bazı kavilleri veyahut istinbat ettikleri mânâları, metn-i hadîsten telâkki ediliyordu. Hâlbuki insan hatâdan hâlî olmadığı için, hilâf-ı vâki bazı istinbatları veya kavilleri hadîs zannedilerek zaafına hükmedilmiş.

Beşinci Asıl

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اَلَيْسَ لَكُمْ عَلٰى مَا كَفَرْتُمْ اَنْذٰرًا ۗ لَنْ نُّبَدِّلَ اٰيٰتِنَا لِقَوْمٍ كٰفِرِيْنَ ۙ ¹ إِنَّ فِيَّ أُمَّتِيْ مُحَمَّدًا ² yâni sırınca bazı ehl-i keşif ve ehl-i velâyet olan muhaddîsîn-i muhaddesûn ilhamlarıyla gelen bazı meâni, hadîs telâkki edilmiş. Hâlbuki ilham-ı evliya –bazı arızalarla– hatâ olabilir. İşte bu neviden bir kısım hilâf-ı hakikat çıkabilir.

Altıncı Asıl

Beyne'n-nâs iştihar bulmuş bazı hikâyeler bulunuyor ki; durûb-u emsâl hükmüne geçer. Hakikî mânâsına bakılmaz. Ne maksat için sevk edilir, ona bakılır. İşte bu neviden beyne'n-nâs teârûf etmiş bazı kıssa ve hikâyatı, Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) bir maksad-ı irşâdî için, temsil ve kinâye nev'inden zikredivermiş. Şu nevi meselelerin mânâ-yı hakikisinde kusur varsa, örf ve âdât-ı nâsa aittir ve teârûf ve tesamu-i umûmiye racidir.

Yedinci Asıl

Pekçok teşbih ve temsiller bulunuyor ki, mürûr-u zamanla veya ilmin elinden ceihin eline geçmesiyle hakikat-i maddiye telâkki ediliyor. Hatâya düşer. Meselâ: “Sevr” ve “Hût” isminde ve âlem-i misâlde sevr ve hût timsâlinde berrî ve bahrî hayvanât nâzırlarından iki melâiketullah³, âdeta bir koca öküz ve cismânî bir balık zannedilerek hadîse ilişilmiş. Hem meselâ: Bir vakit huzur-u nebevî'de derin bir ses işitildi. Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) ferman etti ki: “Bu gürültü, yetmiş senedir yuvarlanıp tâ ancak bu dakika cehennem dibine düşen bir taşın gürültüsüdür.”⁴ İşte bu hadîsi işiten, hakikate vâsil olmayan inkâra sapar. Hâlbuki yirmi dakika o hadîsten sonra katiyen sabit-

¹ “Ümmetim içerisinde ilhama mazhar kimseler vardır.” (el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an* 13/174. Ayrıca bkz.: Buhârî, *fezâilü ashâb* 6; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 23)

² İlhama mazhar olanlar.

³ Bkz.: et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 1/153, 194, 21/72; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/636; İbni Abdilberr, *et-Temhîd* 4/9; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 8/131 (Bezzar'dan naklen).

⁴ Müslim, *cennet* 31; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/341, 346.

tir ki: Biri geldi, Resûl-i Ekrem'e (*aleyhisselâm*) dedi ki: "Meşhur münâfık, yirmi dakika evvel öldü." Yetmiş yaşına giren o münâfık cehennemnin bir taşı olarak bütün müddet-i ömrü, tedennide esfel-i sâfilîne, küfre sukuttan ibaret olduğunu gayet belîğane bir surette Resûl-i Ekrem (*aleyhisselâm*) beyan etmiştir. Cenâb-ı Hak, o vefat dakikasında o sesi işittirip ona alâmet etmiştir.

Sekizinci Asıl

Cenâb-ı Hakîm-i Mutlak, şu dâr-ı tecrübe ve meydan-ı imtihanda çok mühim şeyleri, kesretli eşya içinde saklıyor. O saklamakla çok hikmetler, çok maslahatlar bağıdır. Meselâ: Leyle-i Kadr'i, umum Ramazan'da;¹ saat-i icâbe-i duayı, Cuma gününde;² makbul velisini, insanlar içinde; eceli, ömür içinde³ ve kıyâmetin vaktini, ömr-ü dünya içinde⁴ saklamış. Zira ecel-i insan muayyen olsa, yarı ömrüne kadar gaflet-i mutlaka, yarıdan sonra darağacına adım adım gitmek gibi bir dehşet verecek. Hâlbuki, âhiret ve dünya müvazenesini muhafaza etmek ve her vakit hafv u recâ ortasında bulunmak maslahatı iktiza eder ki; her dakika hem ölmek, hem yaşamak mümkün olsun. Şu hâlde müphem tarzdaki yirmi sene müphem bir ömür, bin sene muayyen bir ömre müreccaktır.

İşte kıyâmet dahi, şu insan-ı ekber olan dünyanın ecelidir. Eğer vakti taayyün etseydi, bütün kurûn-u ûlâ ve vustâ, gaflet-i mutlakaya dalacak idiler ve kurûn-u uhrâ, dehşette kalacaktı. İnsan nasıl hayat-ı şahsiyesiyle, hanesinin ve köyünün bekasıyla alâkardır; öyle de, hayat-ı içtimaiye ve nev'iyesiyle, küre-i arzın ve dünyanın yaşamasıyla alâkardır.

Kur'ân ⁵اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ der. "Kıyâmet yakındır." ferman ediyor.

Bin bu kadar sene geçtikten sonra gelmemesi, yakınlığına hâlel vermez. Zira Kıyâmet, dünyanın ecelidir. Dünyanın ömrüne nisbeten bin veya iki bin sene, bir seneye nisbetle bir-iki gün veya bir-iki dakika gibidir. Saat-i kıyâmet yalnız insâniyetin eceli değil ki, onun ömrüne nisbet edilip baîd görülsün. İşte bunun içindir ki, Hakîm-i Mutlak, kıyâmet'i; "muğayyebât-ı hamse"den⁶ ola-

¹ Bkz.: Buhârî, *îmân* 36, *fazlû leyleti'l-kadr* 2, 3, *ta'bir* 8; Müslim, *sıvâm* 205-213.

² Bkz.: Buhârî, *cum'a* 37, *talâk* 24, *deavât* 61; Müslim, *cum'a* 13-15.

³ Bkz.: Lokman sûresi, 31/34; Buhârî, *istiskâ* 29, *tefsîru sûre (6)* 1, (13) 1, (31) 2, *tevhid* 4; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/24, 52, 58, 122.

⁴ Bkz.: A'râf sûresi, 7/187; Lokman sûresi, 31/34; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/389.

⁵ Bkz.: Kamer sûresi, 54/1.

⁶ Bkz.: Lokman sûresi, 31/34; Buhârî, *istiskâ* 29, *tefsîru sûre (6)* 1, (13) 1, (31) 2, *tevhid* 4; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/24, 52, 58, 122.

rak ilminde saklıyor. İşte bu ibham sırrındandır ki; her asır, hattâ asr-ı hakikat-bîn olan asr-ı saadet dahi daima Kıyâmet'ten korkmuşlar. Hattâ bazıları: “Şerâiti hemen hemen çıkmış.” demişler.

İşte bu hakikati bilmeyen *insafsız insanlar derler ki*: “Âhiretin tafsilâtını ders alan müteyakkız kalbli, keskin nazarlı olan sahabelerin fikirleri, niçin bin sene hakikatten uzak olarak fikirleri düşmüş gibi, istikbâl-i dünyevîde bin dört yüz sene sonra gelecek bir hakikati asırlarında karîb zannetmişler?”

Eleavap: Çünkü: Sahabeler, feyz-i sohbet-i Nübüvvet'ten herkesten ziyade dâr-ı âhireti düşünerek, dünyanın fenasını bilerek, kıyâmetin ibham-ı vaktindeki hikmet-i ilâhiyeyi anlayarak ecel-i şahsî gibi dünyanın eceline karşı dahi daima muntazır bir vaziyet alarak, âhiretlerine ciddî çalışmışlar. Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*): “Kıyâmeti bekleyiniz, intizar ediniz.”¹ tekrar etmesi, şu hikmetten ileri gelmiş bir irşâd-ı nebevî'dir. Yoksa vuku-u muayyene dair bir vahyin hükmüyle değildir ki, hakikatten uzak olsun. İllet ayrıdır, hikmet ayrıdır. İşte Peygamber (*aleyhissalâtü vesselâm*)'ın bu nevi sözleri hikmet-i ibhamdan ileri geliyor.

Hem şu sırdandır ki; Mehdî, Süfyan gibi âhir zamanda gelecek eşhasları çok zaman evvel, hattâ, tâbiîn zamanında onları beklemişler, yetişmek emelinde bulunmuşlar. Hattâ bazı ehl-i velâyet “Onlar geçmiş.” demişler. İşte bu da Kıyâmet gibi, hikmet-i ilâhiye iktiza eder ki; vakitleri taayyün etmesin. Çünkü; her zaman, her asır, kuvve-i mâneviyenin takviyesine medâr olacak ve yeisten kurtaracak “Mehdî” mânâsına muhtaçtır. Bu mânâda her asrın bir hissesi bulunmak lâzımdır. Hem gaflet içinde fenalara uymamak ve lâkaydlıkta nefsin dizginini bırakmamak için, nifakın başına geçecek müthiş şahıslardan her asır çekinmeli ve korkmalı. Eğer tâyin edilseydi, maslahat-ı irşâd-ı umumî zâyi olurdu.

Şimdi, Mehdî gibi eşhâsın hakkındaki rivâyâtın ihtilâfâtı ve sırrı şudur ki: Ehâdîsi tefsir edenler, metn-i ehadîsi, tefsirlerine ve istinbatlarına tatbik etmişler. Meselâ: Merkez-i saltanat o vakit Şam'da veya Medîne'de olduğundan, vukuat-ı Mehdiye veya Süfyâniye'yi merkez-i saltanat civarında olan Basra, Küfe, Şam gibi yerlerde tasavvur ederek öyle tefsir etmişler. Hem de o eşhasın şahs-ı mânevîsine veya temsil ettikleri cemaate âit âsâr-ı azîmeyi o eşhasın zâatlarında tasavvur ederek öyle tefsir etmişler ki, o eşhas-ı hârika çıktıklarını vakit bütün halk onları tanıyacak gibi bir şekil vermişler. Hâlbuki demiştik: Bu dünya tecrübe meydanıdır. Akla kapı açılır, fakat ihtiyarı elinden alınmaz.

¹ Buhârî, *ilim 2, rikak 35*; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned 2/361*

Öyle ise, o eşhas, hattâ o müthiş Deccal dahi çıktığı zaman çokları, hattâ kendisi de bidayeten Deccal olduğunu bilmez. Belki nur-u îmânın dikkatiyle, o eşhas-ı âhir zaman tanınabilir.

Alâmet-i Kıyâmet'ten olan Deccal hakkında hadîs-i şerifte: “Birinci günü bir sene, ikinci günü bir ay, üçüncü günü bir hafta, dördüncü günü eyyam-ı saire gibidir.¹ Çıktığı zaman dünya işitir.² Kırk günde dünyayı gezzer.³” rivayet ediliyor. İnsafsız insanlar bu rivayete muhâl demişler. Hâşâ şu rivayetin inkâr ve iptaline gitmişler. Hâlbuki: –وَالْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ⁴– hakikati şu olmak gerektir ki: Âlem-i küfrün en kesafetlisi olan şimalde, tabiiyyûnun fikr-i küfrîsinden süzülen bir cereyan-ı azîmin başına geçecek ve ulûhiyeti inkâr edecek bir şahsın, Şimal tarafından çıkmasına işaret ve şu işaret içinde bir remz-i hikmet vardır ki, kutb-u Şimalî'ye yakın dairede bütün sene, bir gece bir gündüzdür. Altı ayı gece, altı ayı gündüzdür. “Deccal’ın bir günü bir senedir.” o daire yakınında zuhuruna işaretler. “İkinci günü bir aydır.” demekten murad, Şimal’den bu tarafa geldikçe bazen olur yazın bir ayında güneş gurub etmez. Şu dahi, Deccal Şimal’den çıkıp âlem-i medeniyet tarafına tecavüzüne işaretler. Günü Deccal’a isnad etmekle şu işarete işaret eder. Daha bu tarafa geldikçe bir haftada güneş gurub etmiyor. Daha gele gele tulû’ ve gurub ortasında üç saat devam ediyor. Ben Rusya’da esârette iken böyle bir yerde buldum. Bize yakın, bir hafta güneş gurub etmeyen bir yer vardı. Seyir için oraya gidiyorlardı. “Deccal’ın çıktığı vakit, umum dünya işitecek.” olan kaydı, telgraf ve radyo halletmiştir. Kırk günde gezmesini de, merkebi olan şimendifer ve tayyare halletmiştir. Eskiden bu iki kaydı muhâl gören mülhidler, şimdi âdi görüyorlar!..

Alâmet-i Kıyâmet'ten olan Ye’cüc ve Me’cüc’e ve Sedd’e dair, bir risalede bir derece tafsilen yazdığımдан ona havale edip şurada yalnız şunu deriz ki: Eskiden Mançur, Moğol unvanıyla içtimaat-ı beşeriyeyi zîr u zeber eden tâifeler ve Sedd-i Çini’nin yapılmasına sebebiyet verenler, kıyâmete yakın yine anarşistlik gibi bir fikirle medeniyet-i beşeriyeyi zîr u zeber edecekleri, rivayetlerde vardır.

¹ Bkz.: Müslim, *fiten* 110; Tirmizî, *fiten* 59; Ebû Dâvûd, *melâhim* 14; İbni Mâce, *fiten* 33; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/181.

² Bkz.: el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/573.

³ Bkz.: İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/496; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir* 11/313; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/237; Nuaym İbni Hammâd, *el-Fiten* 2/543.

⁴ Gerçek bilgi Allah katındadır.

Bazı mühlidler derler: “Bu kadar acâibi yapan ve yapacak tâifeler nerede?”

Elcevap: Çekirge gibi bir âfât, bir mevsimde pek çok kesretle bulunur. Mevsim değiştiğinde memleketi fesada veren kesretli o tâifelerin hakikatleri, mahdut bazı ferdlerde saklanıyor. Yine zamanı geldikçe emr-i ilâhî ile o mahdut ferdlerden gayet kesretli aynı fesat yine başlar. Güya onların hakikat-i milliyetleri inceliyor, kopmuyor. Yine mevsimi geldikçe zuhur ediyor. Aynen öyle de; bir zaman dünyayı herc ü merc eden o tâifeler, izn-i ilâhî ile mevsimi geldiği vakit aynı o tâife, medeniyet-i beşeriyeyi herc ü merc edecekler. Fakat onların muharrikleri başka bir surette tezâhür eder.

لَا يَغْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ¹

Dokuzuncu Asıl

Mesâil-i îmâniyeden bir kısmın netâici, şu mukayyed ve dar âleme bakar. Diğer bir kısmı, geniş ve mutlak olan âlem-i âhirete bakar. Amellerin fazilet ve sevabına dair ehâdis-i şerifenin bir kısmı terğib ve terhibe münasip bir tesir vermek için belâgatlı bir üslûpta geldiğinden, dikkatsiz insanlar onları mübalağalı zannetmişler. Hâlbuki bütün onlar ayn-ı hak ve mahz-ı hakikat olduklarından mücaze ve mübalağa, içlerinde yoktur. Ezcümle, en ziyade insafsızların zihnini kurcalayan şu hadîstir ki:

لَوْ وُزِنَتْ الدُّنْيَا عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا شَرِبَ الْكَافِرُ مِنْهَا جُرْعَةً مَاءٍ²

—ev kemâ kal— meâl-i şerifi: “Dünyanın Cenâb-ı Hakk’ın yanında bir sinek kanadı kadar kıymeti olsa idi, kâfirler bir yudum suyu ondan içmeyecek idiler.” hakikati şudur ki: *عِنْدَ اللَّهِ* tâbiri, âlem-i bekadan demektir. Evet âlem-i bekadan bir sinek kanadı kadar bir nur madem ebedidir; yeryüzünü dolduracak muvakkat bir nurdan daha çoktur.³ Demek koca dünyayı bir sinek kanadıyla müvazene değil, belki herkesin kısacık ömrüne yerleşen hususî dünyasını, âlem-i bekadan bir sinek kanadı kadar daimî bir feyz-i ilâhîye ve bir ih-san-ı ilâhîye müvazeneye gelmediği demektir.

¹ Hiç kimse gaybı bilemez, gaybı yalnız Allah bilir.

² Buhârî, *tefsiru sûre (18)* 6; Müslim, *münafikûn* 18, *zühd* 13.

³ Bkz.: Buhârî, *cihâd* 73, *bed’ü’l-halk* 8, *rikak* 2; Tirmizî, *cihâd* 17, 25, *tefsiru sûre (3)* 22, (56) 1; İbni Mâce, *zühd* 30; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/310, 438, 3/142, 434, 5/330, 337, 339.

Hem, dünyanın iki yüzü var; belki üç yüzü var. **Biri**, Cenâb-ı Hakk'ın esmâsının aynalarıdır. **Diğeri**, âhirete bakar; âhret tarlasıdır. **Diğeri**, fenâya, ademe bakar. Bildiğimiz, marzî-yi ilâhî olmayan ehl-i dalâletin dünyasıdır. Demek esmâ-yi hüsnânın aynaları ve mektubat-ı Samedâniye ve âhretin mezraası olan koca dünya¹ değil; belki âhirete zıd ve bütün hatîâtın menşei ve beliyâtın menbaı olan dünya-perestlerin dünyasının âlem-i âhirette ehl-i îmâna verilen sermedî bir zerresine değmediğine işaretler.

İşte en doğru ve ciddî şu hakikat nerede ve insafsız ehl-i ilhâdın fehmettikleri mânâ nerede! O insafsız ehl-i ilhâdın en mübalağa, en mücazeffe zannettikleri mânâ nerede!..

Hem meselâ: İnsafsız ehl-i ilhâdın mübalağa zannettikleri hattâ muhâl bir mübalağa ve mücazeffe tevehhüm ettikleri biri de, amellerin sevabına dair ve bazı sûrelerin faziletleri hakkında gelen rivâyetlerdir. Meselâ: “Fâtîha'nın Kur'ân kadar sevabı vardır.”² “Sûre-i İhlas, sülüs-ü Kur'ân”³ “Sûre-i 4 ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ﴾, rub'u”⁵, “Sûre-i 6 ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾, rub'u”⁷, “Sûre-i Yâsîn, on defa Kur'ân kadar..”⁸ olduğuna rivayet vardır.

İşte *insafsız ve dikkatsiz insanlar demişler ki*: “Şu muhâldir. Çünkü; Kur'ân içinde Yâsîn ve öteki faziletli olanlar da vardır. Onun için mâ-nâsız olur?”

Elcevap: Hakikati şudur ki: Kur'ân-ı Hakîm'in her bir harfinin bir sevabı var, bir hasenedir⁹ Fazl-ı ilâhîden o harflerin sevabı sünbüllendir, bazen on tane verir, bazen yetmiş, bazen yedi yüz (Âyetü'l-Kürsî harfleri gibi), bazen bin beş yüz (Sûre-i İhlâs'ın harfleri gibi), bazen on bin (Leyle-i Berât'ta okunan âyetler ve makbûl vakitlere tesadüf edenler gibi) ve bazen otuz bin, meselâ haşhaş tohumunun kesreti misillü (Leyle-i Kadir'de okunan âyetler gibi). Ve “O gece bin aya mukabil”¹⁰ işaretiyle, bir harfinin o gecede otuz bin sevabı olur anlaşılır.

¹ “Dünya, âhretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdü'l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrârü'l-merfûa* s.205.

² Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre (I)* 1, (15) 3, *fezâilü'l-Kur'ân* 9; Tirmizî, *sevâbü'l-Kur'ân* 1; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/211.

³ Buhârî, *fezâilü'l-Kur'ân* 13; Tirmizî, *sevâbü'l-Kur'ân* 10, 11; Ebû Dâvûd, *vitir* 18; Nesâî, *iftitah* 69; İbni Mâce, *edeb* 52.

⁴ “Yer (o müthiş depremiyle) sarsıldığı zaman..” (Zilzâl sûresi, 99/1)

⁵ Tirmizî, *sevâbü'l-Kur'ân* 10; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/147, 221.

⁶ “De ki: “Ey kâfirler!” (Kâfirûn sûresi, 109/1)

⁷ Tirmizî, *sevâbü'l-Kur'ân* 10; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/147, 221.

⁸ Tirmizî, *sevâbü'l-Kur'ân* 7.

⁹ Tirmizî, *fezâilü'l-Kur'ân* 16; Dârimî, *fezâilü'l-Kur'ân* 1.

¹⁰ Kadir sûresi, 97/3

İşte Kur'ân-ı Hakîm, tezâuf-u sevabıyla beraber elbette müvazeneye gelmez ve gelemiyor. Belki asıl sevab ile bazı sûrelerle müvazeneye gelebilir. Meselâ: İçinde mısır ekilmiş bir tarla farz edelim ki, bin tane ekilmiş. Bazı habbeleri yedi sünbül vermiş farz etsek, her bir sünbülde yüzer tane olmuş ise, o vakit tek bir habbe bütün tarlanın iki sülüsüne mukabil oluyor. Meselâ: Birisi de on sünbül vermiş, her birinde iki yüz tane vermiş, o vakit bir tek habbe asıl tarladaki habbelerin iki misli kadardır. Ve hâkezâ kıyas et.

Şimdi Kur'ân-ı Hakîm'i, nuranî, mukaddes bir mezraa-yı semaviye tasavvur ediyoruz. İşte her bir harfi asıl sevabıyla birer habbe hükmündedir. Onların sünbülleri nazara alınmayacak. Sûre-i Yâsîn, İhlâs, Fâtîha, ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ﴾², ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾¹ gibi sair faziletlerine dair rivayet edilen sûre ve âyetlerle müvazene edilebilir. Meselâ: Kur'ân-ı Hakîm'in üç yüz bin altı yüz yirmi harfi olduğundan, Sûre-i İhlâs besmele ile beraber altmış dokuzdur. Üç defa altmış dokuz, iki yüz yedi harftir. Demek Sûre-i İhlâs'ın her bir harfinin haseneleri, bin beş yüze yakındır. İşte Sûre-i Yâsîn'in hurufâtı hesap edilse, Kur'ân-ı Hakîm'in mecmû-u hurufâtına nisbet edilse ve on defa muzaaf olması nazara alınsa şöyle bir netice çıkar ki: Yâsîn-i Şerîf'in her bir harfi takriben beş yüze yakın sevabı vardır. Yâni o kadar hasene sayılabilir. İşte buna kıyasen başkalarını dahi tatbik etsen, ne kadar latîf ve güzel ve doğru ve mücazefesiz bir hakikat olduğunu anlarsın.

Onuncu Asıl

Ekser tâife-i mahlûkatta olduğu gibi ef'âl ve âmâl-i beşeriyede bazı hârika fertler bulunur. O fertler eğer iyilikte ileri gitmişse o nevilere medâr-ı fahrleridir. Yoksa, medâr-ı şeametleridir. Hem gizleniyorlar. Âdeta birer şahs-ı mânevî, birer gaye-i hayâl hükmüne geçerler. Sair fertlerin her birisi o olmaya çalışır ve o olmak ihtimali var. Demek o mükemmel hârika fert, mutlak, müphem bulunup her yerde bulunması mümkün... Şu ibham îtibarıyla mantıkça kazıyye-i mümkün suretinde külliyyetine hükmedilebilir. Yâni her bir amel, şöyle bir netice verebilmesi mümkündür. Meselâ: "*Kim iki rek'at namazı filan vakitte kılsa, bir Hac kadardır.*"³ İşte iki rek'at namaz bazı vakitte bir Hacca mukabil geldiği hakikattir. Her bir-iki rek'at namazda bu mânâ külliyyet

¹ "De ki: "Ey kâfirler!" (Kâfirûn sûresi, 109/1)

² "Yer (o müthiş depremiyle) sarsıldığı zaman.." (Zilzâl sûresi, 99/1)

³ Tirmizî, cum'a 59.

ile mümkündür. Demek şu nevideki rivâyetler, vukuu bilfiil daimî ve küllî de-ğil. Zira kabulün madem şartları vardır; külliyet ve daimilikten çıkar. Belki ya bilfiil muvakkattır, mutlakır veyahut mümkinedir, külliyedir. Demek şu ne- vi ehâdisteki külliyet ise, imkân itibarıyladır. Meselâ: “*Gıybet, katl gibidir.*”¹ Demek gıybetle öyle bir ferd bulunur ki, katl gibi bir zehr-i kâtilden daha mu- zırdır. Meselâ: “*Bir güzel söz, bir abdi âzad etmek gibi bir sadaka-i azîme- nin yerine geçer.*”² Şimdi terğib ve teşvik için o müphem ferd-i mükemmel, mutlak bir surette her yerde bulunmasının imkânını, vâki bir surette göster- mekle hayra şevki ve şerden nefreti tahrik etmektir. Hem de şu âlemin mikya- sıyla, âlem-i ebedînin şeyleri tartılmaz. Buranın en büyüğü, oranın en küçü- ğüne müvazi gelemez. Seva- b-ı âmâl o âleme baktığı için, dünyevî nazarımız ona dar geliyor. Aklımıza sığıştıramıyoruz.

Meselâ:

مَنْ قَرَأَ هَذَا أُعْطِيَ لَهُ مِثْلُ ثَوَابِ مُوسَى وَهَارُونَ³

Yâni:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِينَ، رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِينَ، رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلَهُ الْعِظَمَةُ
فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. وَلَهُ الْمُلْكُ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ⁴

İnsafsız ve dikkatsizlerin en ziyade nazar-ı dikkatini celbeden şu gibi riva- yetlerdir. Hakikati şudur ki: Dünyada dar nazarımızla, kısacık fikrimizle Mûsâ ve Hârûn (*aleyhimesselâm*)'ın sevablarını ne derece tasavvur ediyoruz, biliyoruz. Âlem-i ebediyette Rahîm-i Mutlak, saadet-i ebediyede nihayetsiz ihtiyaç için- de bir abdine bir tek virde mukabil vereceği hakikat-i sevab, o iki Zât'ın sevap- larına –fakat daire-i ilmimize ve tahminimize giren sevaplarına– müsavı olabi- lir. Meselâ: Bedevî, vahşi bir adam hiç padişahı görmemiş. Saltanat haşmetini bilmiyor. Bir köyde bir ağayı nasıl tasavvur eder, o mahdut fikriyle bir pâdişahı

¹ ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/116.

² et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 7/230; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 6/124.

³ Kim bu duayı okursa, ona Mûsâ ve Harun (*aleyhimesselâm*)'ın sevabı kadar sevab verilir. (el- Gümüshânevî, *Mecmûatü'l-ahzâb (Evrâd-ı Şâzeli)* s.263)

⁴ Bütün hamdler, övgüler göklerin ve yerlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Göklerde ve yerde büyük- lük âlemlerin Rabbi olan O'na mahsustur. O, sonsuz izzet ve hikmet sahibidir. Bütün hamdler, övgüler göklerin ve yerlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Göklerde ve yerde azamet sadece âlemlerin Rabbi olan O'na aittir. O, sonsuz izzet ve hikmet sahibidir. Mülk sadece O'nundur. O göklerin Rabbidir ve sonsuz izzet ve hikmet sahibidir. (el-Gümüshânevî, *Mecmûatü'l-ahzâb (Evrâd-ı Şâzeli)* s.262-263)

ondan büyükçe bir aça kadar bilir. Hattâ bizde sâde-dil bir tâife var ki, eskiden diyorlardı ki: “Padişah, kendi ocağı yanında ve tenceresinin başında pişirdiği bulgur çorbası yanında ne yapıyor, bizim aғamız onu biliyor”. Demek onlar, padişahı o kadar dar bir vaziyette ve âdi bir surette tahayyül ediyorlar ki, kendi bulgur çorbasını kendi pişiriyor, âdetâ bir yüzbaşı haşmetinde farz ediyorlar. Şimdi biri o adamlardan birisine dese: “Sen bugün benim için bu işi yapsan, senin bildiğin padişah haşmeti kadar sana bir haşmetlik vereceğim, yâni bir yüzbaşı kadar bir rütbe vereceğim.” O söz hakikattir. Çünkü; haşmet-i padişahîden onun dar daire-i fikrine giren, ancak bir yüzbaşılık kadar bir şevkettir.

İşte dünya nazarıyla, dar fikrimizle âhirete müteveccih hakâik-i sevabiye-yi o bedevî adam kadar da düşünemiyoruz. Hazreti Mûsâ (*aleyhisselâm*) ve Hârûn’un (*aleyhisselâm*) meçhulümüz olan hakikî sevapları ile müvazene değil, –çünkü; teşbih kaidesi, meçhulü mâlûma kıyas eder– belki müvazene edilen ve mâlûmumuz olan ve tahminimize giren sevaplarıyla bir abd-i müminin bir virdine mukabil meçhulümüz olan hakikî sevabıdır.

Hem de, deniz yüzü ile katrenin göz bebeği güneşin tamam aksini tutmakta müsavidirler. Fark, keyfiyettir. Hazreti Mûsâ (*aleyhisselâm*) ve Hârûn’un (*aleyhisselâm*) deniz-misâl ayna-yı ruhlarına in’ikâs eden mahiyet-i sevab, bir katre hükmünde bir abd-i müminin bir âyetten aldığı aynı mahiyet-i sevaptır. Mahiyetçe, kemiyetçe birdirler. Keyfiyet ise, kabiliyete tabidir. Hem bazen olur ki, bir tek kelime, bir tek tesbih, öyle bir saadet hazinesini açar ki; altmış sene hizmetle o açılmamış. Demek bazı hâlât oluyor ki, bir tek âyet Kur’ân kadar fayda verebilir. Hem ism-i âzam’a mazhar olan Resûl-i Ekrem’in (*aleyhissalâtü vesselâm*) bir âyette mazhar olduğu feyz-i ilâhî, belki bir peygamberin umum feyzi kadar olabilir. Verâset-i Ahmediye ile ism-i âzam zilline mazhar bir mümin, kendi kabiliyeti itibarıyla kemiyetçe bir Nebî’nin feyzi kadar sevab alıyor denilse hilâf-ı hakikat olamaz.

Hem de, sevab ve fazilet, nur âleminendir. O âlemden bir âlem, bir zerreye sığışabilir. Nasıl ki bir zerrecik bir şişede, semâvât nücümüyle beraber görünebilir; öyle de, niyet-i hâlise ile şeffâfiyet peyda eden bir zikirde veya bir âyette, semâvât gibi nurânî sevab ve fazilet yerleşebilir.

Netice-i kelâm: Ey insafsız ve dikkatsiz ve îmânî zayıf, felsefesi kavî, hodbin, münekkid adam! Şu “On Asıl”ı nazara al. Sonra sen hilâf-ı hakikat ve kat’î muhalif-i vâki gördüğün bir rivâyeti bahâne ederek ehâdis-i şerifeye ve dolayısıyla Resûl-i Ekrem’in (*aleyhissalâtü vesselâm*) mertebe-i ismetine hâlel verecek itiraz parmağını uzatma!.. Zira, evvelâ o “On Asıl”ın on dairesi, seni in-

kârdan vazgeçirir. “Hakikî bir kusur varsa bize aittir” derler, Hadîse raci’ olmaz. “Eğer hakikî değilse, senin sû-i fehmine aittir” derler.

Elhâsıl: İnkâr ve redde gitmek için, şu “On Asıl”ı tekzip ve ibtal etmek lâzım gelir. Şimdi insafın varsa bu “On Usûl”ü kemâl-i dikkatle düşündükten sonra, o aklın hilâf-ı hakikat gördüğü bir hadîsin inkârına kalkışma! “*Ya bir tefsiri, ya bir te’vili, ya bir tâbiri vardır.*” de, işleme.

On Birinci Asıl

Nasıl, Kur’ân-ı Hakîm’in müteşabihâtı var; te’vile muhtaçtır veyahut mutlak teslim istiyor. Ehâdisin de Kur’ân’ın müteşabihâtı gibi müşkilâtı vardır. Bazen çok dikkatli tefsire ve tâbire muhtaçtır. Geçmiş misâllerle iktifâ edebilirsiniz.

Evet, nasıl ki hüşyar olan adam, yatmış olan adamın rüyasını tâbir eder; öyle de, bazen uykuda olan bir adam, yanında uyanık olan konuşanların sözlerini işitiyor. Fakat kendi âlem-i menâmına tatbik eder bir tarzda mânâ veriyor, tâbir ediyor. Öyle de: Ey gaflet ve felsefe uykusu içinde tenvîm edilen insafsız adam!..

Sırr-ı¹ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَعَى ve² تَنَامَ عَيْنِي وَلَا يَنَامُ قَلْبِي hükmüne mazhar ve hakikî hüşyâr ve yakzân olan Zât’ın gördüğünü sen kendi rüyanda inkâr değil, tâbir et. Evet uykuda bir adamı bir sinek ısırca, müthiş bir harpte yaralar alır gibi bir hakikat-i nevmiye bazen telâkki eder. Ondan sorulsa, “Hakikaten ben yaralandım. Bana top, tüfek atıldı!” diyecek. Yanında oturanlar onun uykusundaki ızdırabına gülüyorlar. İşte bu nevm-âlûd nazar-ı gaflet ve fikr-i felsefe, elbette hakâik-i Nübüvvete mihenk olamazlar.

On İkinci Asıl

Nazar-ı Nübüvvet ve tevhid ve îmân; vahdete, âhirete, ulûhiyete baktığı için, hakâiki ona göre görür. Ehl-i felsefe ve hikmetin nazarı; kesrete, esbaba, tabiata bakar, ona göre görür. Nokta-yı nazar birbirinden çok uzaktır. Ehl-i felsefenin en büyük bir maksadı, ehl-i usûlû’ d-dîn ve ulemâ-yı ilm-i kelâm’ın makasadı içinde görünmeyecek bir derecede küçük ve ehemmiyetsizdir.

İşte onun içindir ki, mevcudatın tafsîl-i mahiyetinde ve ince ahvâllerinde ehl-i hikmet çok ileri gitmişler. Fakat hakikî hikmet olan ulûm-u âliye-i ilâhiye ve

¹ “Peygamberin gözü kaymadı, şaşmadı, aşmadı da.” (Necm sûresi, 53/17)

² Bkz.: Buhârî, *teravîh* 1, *menâkıb* 24, *teheccüd* 16; Müslim, *müsafirîn* 125.

Uhreviyede o kadar geridirler ki, en basit bir müminden daha geridirler. Bu sırrı fehmetmeyenler, muhakkikîn-i İslâmiye'yi, hükemâlara nisbeten geri zannediyorlar. Hâlbuki akılları gözlerine inmiş, kesrette boğulmuş olanların ne haddi var ki, verâset-i Nübüvvet ile makasid-ı âliye-i kudsiyeye yetişenlere yetişebilsinler!

Hem bir şey iki nazar ile bakıldığı vakit, iki muhtelif hakikati gösteriyor. İkisi de hakikat olabilir. Fennin hiçbir hakikat-i kat'iyesi, Kur'ân'ın hakâik-i kudsiyesine ilişemez. Fennin kısa eli, onun münezzeh ve muallâ dâmenine erişemez. Nümüne olarak bir misâl zikrederiz: Meselâ: Küre-i arz, ehl-i hikmet nazarıyla bakılsa hakikati şudur ki: Güneş etrafında mutavassıt bir sey-yare gibi hadsiz yıldızlar içinde döner. Yıldızlara nisbeten küçük bir mahlûk. Fakat ehl-i Kur'ân nazarıyla bakıldığı vakit –On Beşinci Söz'de izah edildiği gibi– hakikati şöyledir ki: Semere-i âlem olan insan; en câmi', en bedi' ve en âciz, en aziz, en zayıf, en latîf bir mucize-i kudret olduğundan, beşik ve meskeni olan zemin, semâya nisbeten maddeten küçüklüğüyle ve hakaretiyle beraber mânen ve sanaten bütün kâinatın kalbi, merkezi.. bütün mucizât-ı sanatinin meşheri, sergisi.. bütün tecelliyât-ı esmâsının mazharı, nokta-yı mihrakiyesi.. nihaysiz faaliyet-i rabbâniyenin mahşeri, ma'kesi.. hadsiz hallâkiyet-i ilâhiyenin hususan nebatât ve hayvanâtın kesretli envâ-ı sagiresinden cevvdâne îcadın medârı, çarşısı ve pek geniş âhiret âlemlerindeki masnûatın küçük mikyasta numûnegâhı ve mensucat-ı ebediyenin süratle işleyen tez-gâhı ve menazır-ı sermediyenin çabuk değişen taklidgâhı ve besâtin-i daimenin tohumcuklarına süratle sünbüllenen dar ve muvakkat mezraası ve terbiyegâhı olmuştur.

İşte arzın bu azamet-i mâneviyesinden ve ehemmiyet-i san'aviyesinden dir ki Kur'ân-ı Hakîm, semâvâta nisbeten büyük bir ağacın küçük bir meyvesi hükmünde olan arzı, bütün semâvâta karşı küçücük kalbi, büyük kaliba mukabil tutmak gibi denk tutuyor. Onu bir kefedede, bütün semâvâtı bir kefedede koyuyor, mükerreren ¹ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ diyor.

İşte sair mesâili buna kıyas et ve anla ki: Felsefenin ruhsuz, sönük hakikatleri, Kur'ân'ın parlak, ruhlu hakikatleriyle müsâdeme edemez. Nokta-yı nazar ayrı ayrı olduğu için, ayrı ayrı görünür.

¹ “Göklerin ve yerin Rabbi” (Ra'd sûresi, 13/16; İsrâ sûresi, 17/102; Kehf sûresi, 18/14; Meryem sûresi, 19/65; ...)

Dördüncü Dal

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ
وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ
العَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ¹ (secde âyeti)

Şu büyük ve geniş âyetin hazinesinden yalnız bir tek cevherini göstereceğiz. Şöyle ki:

Kur'ân-ı Hakîm tasrih ediyor ki: Arştan ferşe, yıldızlardan sineklere, meleklerden semeklere, seyyarattan zerrelere kadar her şey, Cenâb-ı Hakk'a secde ve ibadet ve hamd ve tesbih eder. Fakat ibadetleri, mazhar oldukları esmâlara ve kabiliyetlerine göre ayrı ayrıdır, çeşit çeşittir. Biz onların ibadetlerinin tenevvününün bir nev'ini bir temsil ile beyan ederiz.

Meselâ: ²–وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى– Azîm bir Mâlikü'l-mülk, büyük bir şehri veya muhteşem bir sarayı bina ettiği vakit, o Zât dört nevi ameleyi onun binasında istihdam ve istimâl eder:

✓ *Birinci nevi:* O'nun memlûk ve köleleridir. Bu nev'in, ne maaşı var ve ne de ücreti var. Belki onlar seyyidlerinin emriyle işledikleri her amelde, onların gayet latîf bir zevk ve hoş bir şevkleri vardır. Seyyidlerinin medhinden ve vasfından ne deseler, onların zevkini ve şevkini ziyade eder. Onlar O mukaddes seyyidlerine intisaplarını büyük bir şeref bilerek onunla iktifa ediyorlar. Hem o Seyyidin nâmıyla, hesabıyla, nazarıyla işlere bakmalarından da mânevî lezzet buluyorlar. Ücret ve rütbeye ve maaşa muhtaç olmuyorlar.

✓ *İkinci kısım ki:* Bazı âmî hizmetkârlardır. Bilmiyorlar niçin işliyorlar. Belki, o Mâlik-i Zîşan onları istimâl ediyor. Kendi fikriyle ve ilmiyle onları çalıştırıyor. Onlara lâyük bir cüz'î ücret dahi veriyor. O hizmetkârlar bilmiyorlar

¹ “Bilmez misin ki göklerde ve yerde bulunan kimseler, hatta güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar bütün canlılar ve insanların da bir çoğu Allah'ın yüceliğine secde ediyorlar. İnsanların çoğu hakkında ise azap hükmü kesinleşmiştir. Allah'ın zelim kıldığını aziz edecek kuvvet yoktur. Şüphesiz ki Allah ne dilerse yapar.” (Hac sûresi, 22/18)

² “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

ki; amellerine ne çeşit küllî gayeler, âlî maslahatlar terettüp ediyor. Hattâ bazıları tevehhüm ediyorlar ki, onların amelleri yalnız kendilerine ait o ücret ve maaşından başka gayesi yoktur.

✓ *Üçüncü kısım:* O Mâlikü'l-mülk'ün bir kısım hayvanâtı var. Onları o şehrin, o sarayın binasında bazı işlerde istihdam ediyor, onlara yalnız bir yem veriyor. Onların da istidatlarına muvâfık işlerde çalışmaları onlara bir telezüz veriyor. Çünkü; bilkuvve bir kabiliyet ve bir isti'dat, fiil ve amel suretine girse; inbisat ile teneffüs eder, bir lezzet verir ve bütün faaliyetlerdeki lezzet bu sırdandır. Şu kısım hizmetkârların ücret ve maaşları, yalnız yem ve şu lezzet-i mânevîyedir. Onunla iktifa ederler.

✓ *Dördüncü kısım:* Öyle amelelerdir ki, biliyorlar ne işliyorlar ve ne için işliyorlar ve kimin için işliyorlar ve sair ameleler ne için işliyorlar ve o Mâlikü'l-mülk'ün maksadı nedir, ne için işlettiriyor. İşte bu nevi amelelerin sair amelelere bir riyâset ve nezaretleri var. Onların derecât ve rütbelerine göre derece derece maaşları var.

Aynen bunun gibi, semâvât ve arzın Mâlik-i Zülcelâl'i ve dünya ve âhiretin Bâni-i Zülcemâl'i olan Rabbü'l-âlemîn, değil ihtiyaç için –çünkü; her şeyin Hâlık'ı O'dur– belki izzet ve azamet ve rubûbiyetin şuûnatı gibi bazı hikmetler için, şu kâinat sarayında şu dâire-i esbab içinde hem melâikeyi, hem hayvanâtı, hem cemadât ve nebâtâtı, hem insanları istihdam ediyor; onlara ibadet ettiriyor.

Şu dört nevi, ayrı ayrı vezâif-i ubûdiyetle mükellef etmiştir:

Birinci Kısım: Temsilde memlûklere misâl “*Melâike*”lerdir. Melâikeler ise, onlarda mücâhede ile terakkiyât yoktur. Belki her birinin sâbit bir makamı, muayyen bir rütbesi vardır. Fakat onların nefs-i amellerinde bir zevk-i mahsusaları var. Nefs-i ibadetlerinde derecâtlarına göre tefeyyüzleri var. Demek o hizmetkârlarının mükâfatı hizmetlerinin içindedir. Nasıl insan mâ, hava ve ziyâ ve gıda ile tegaddi edip telezüz eder. Öyle de, melekler, zikir ve tesbih ve hamd ve ibadet ve mârifet ve muhabbetin envârıyla tegaddi edip telezüz ediyorlar. Çünkü; onlar nurdan mahlûk oldukları için gıdalarına nur kâfidir. Hattâ nura yakın olan rayiha-yı tayyibe dahi onların bir nevi gıdalarındır ki, ondan hoşlanıyorlar. Evet, ervâh-ı tayyibe, revayih-ı tayyibeyi sever. Hem melekler, Mâbud'larının emriyle işledikleri işlerde ve O'nun hesabıyla işledikleri amellerde ve O'nun namıyla ettikleri hizmette ve O'nun nazarıyla yaptıkları nezarete ve O'nun intisabıyla kazandıkları şerefte ve O'nun mülk ve melekûtunun mütalaasıyla aldıkları tenezzühte ve O'nun tecelliyât-ı cemâ-

liye ve celâliyesinin müşâhedesıyla kazandıkları tenâ'umda öyle bir saadet-i azîme vardır ki; akl-ı beşer anlamaz, melek olmayan bilemez.

Meleklerin bir kısmı âbidirler, diğer bir kısmının ubûdiyetleri ameldedir. Melâike-i arzîyenin amele kısmı, bir nevi insan gibidir. Tâbir caiz ise, bir nevi çobanlık ederler. Bir nevi de çiftçilik ederler. Yâni rûy-u zemin umumî bir mezraadır. İçindeki bütün hayvanâtın tâifelerine Hâlık-ı Zülcelâl'in emriyle, izniyle, hesabıyla, havl ve kuvvetiyle bir melek-i müekkel nezaret eder. Ondandaha küçük her bir nevi hayvanâta mahsus bir nevi çobanlık edecek bir melâike-i müekkel var. Hem de rûy-u zemin bir tarladır; umum nebâtât onun içinde ekilir. Umumuna Cenâb-ı Hakk'ın namıyla, kuvvetiyle nezâret edecek müekkel bir melek vardır. Ondandaha aşağı bir melek, bir tâife-i mahsusaya nezaret etmekle Cenâb-ı Hakk'a ibadet ve tesbih eden melekler var. Rezzâkiyet arşının hamelesinden olan Hazreti Mikâil (*aleyhisselâm*) şunların en büyük nâzırlarıdır.

Meleklerin çoban ve çiftçiler mesabesinde olanlarının insanlara müşâbethepleri yoktur. Çünkü; onların nezaretleri sırf Cenâb-ı Hakk'ın hesabıdır ve O'nun namıyla ve kuvvetiyle ve emriyledir. Belki nezaretleri, yalnız rubûbiyetin tecelliyâtını, memur olduğu nevide müşâhede etmek ve kudret ve rahmetin cilvelerini o nevide mütalaa etmek ve evâmîr-i ilâhiyeyi o nev'e bir nevi ilham etmek ve o nev'in ef'âl-i ihtiyâriyesini bir nevi tanzim etmekten ibarettir. Ve bilhassa zeminin tarlasındaki nebâtata nezaretleri, onların tesbihât-ı mânevîyelerini melek lisâniyle temsil etmek ve onların hayatlarıyla Fâtır-ı Zülcelâl'e karşı takdim ettiği tahiyyat-ı mânevîyelerini melek lisâniyle ilân etmek; hem onlara verilen cihâzâtı, hüsn-ü istimâl etmek ve bazı gayelere tevcih etmek ve bir nevi tanzim etmekten ibarettir. Melâikelerin şu hizmetleri, cüz-ü ihtiyârîleriyle bir nevi kışptır. Belki, bir nevi ubûdiyet ve ibadettir. Tasarruf-u hakikîleri yoktur. Çünkü; her şeyde Hâlık-ı külli şey'e has bir sikke vardır. Başkaları parmağını îcâda karıştıramaz. Demek, melâikelerin şu nevi amelleri ise, onların ibadetidir. İnsan gibi, âdetleri değildir.

Ve bu saray-ı kâinatta *ikinci kısım amele*: "**Hayvanât**"tır. Hayvanât dahi iştiha sahibi bir nefis ve bir cüz-ü ihtiyârîleri olduğundan, amelleri "hâlisen-livechillâh" olmuyor. Bir derece nefislerine de bir hisse çıkarıyorlar. Onun için Mâlikü'l-mülki Zülcelâlî ve'l-İkrâm, Kerîm olduğundan onların nefislerine bir hisse vermek için amellerinin zımında onlara bir maaş ihsan ediyor. Meselâ: Meşhur bülbül kuşu,^{1(Hâşiyeye)} gülün aşkıyla mâruf o hayvancı, Fâtır-ı Hakîm istihdam ediyor. Beş gaye için onu istimâl ediyor:

^{1(Hâşiyeye)} Bülbül şâirane konuştuğu için, şu bahsimiz de bir parça şâirane düşüyor. Fakat hayâl değil, hakikattir.

Birincisi: Hayvanât kabileleri namına, nebâtât tâifelerine karşı olan mü-nasebât-ı şedideyi ilâna memurdur.

İkincisi: Rahmân'ın rızka muhtaç misafirleri hükmünde olan hayvanât tarafından bir hatib-i Rabbanî'dir ki, Rezzâk-ı Kerîm tarafından gönderilen hediyeleri alkışlamakla ve ilân-ı sürur etmekle muvazzaftır.

Üçüncüsü: Ebnâ-yı cinsine imdat için gönderilen nebâtata karşı hüsn-ü istikbali herkesin başında izhar etmektedir.

Dördüncüsü: Nev-i hayvanâtın nebâtâta derece-i aşka vâsıl olan şid-det-i ihtiyacını, nebâtâtın güzel yüzlerine karşı mübârek başları üstünde beyan etmektedir.

Beşincisi: Mâlikü'l-mülki Zülcelâli ve'l-Cemâli ve'l-İkrâm'ın bârgâh-ı merhametine en latîf bir tesbihi, en latîf bir şevk içinde, gül gibi en latîf bir yüzde takdim etmektedir.

İşte şu beş gayeler gibi başka mânâlar da vardır. Şu mânâlar ve şu gayeler, bülbülün "*Hak Sübhânehû ve Teâlâ*"nın hesabına ettiği amelin gayesidir. Bülbül kendi diliyle konuşur. Biz şu mânâları onun hazîn sözlerinden fehmediyoruz, melâike ve ruhâniyatın fehmettikleri gibi kendisi kendi nağamatının mânâsını tamamen bilmese de fehimize zarar vermez. "*Dinleyen söyleyenden daha iyi anlar.*" meşhurdur. Hem bülbül, şu gayeleri tafsilâtıyla bilmemesinden olmamasına delâlet etmiyor. Lâakal saat gibi sana evkatını bildirir. Kendisi bilmiyor ne yapıyor. Bilmemesi senin bildiğine zarar vermez. Amma o bülbülün cüz'î maaşı ise, o tebessüm eden ve gülen güzel gül çiçeklerinin müşâhede siyle aldığı zevk ve onlarla muhavere ve konuşmak ve dertlerini dökmekle aldığı telezüzüdü. Demek onun nağamat-ı hazînesi, hayvanî teellümâtan gelen teşekkîyât değil, belki atâyâ-yı rahmâniyeden gelen bir teşekkürâtır.

Bülbüle, nahli, fahli, ankebut ve nemli, yâni arı ve vasita-yı nesil erkek hayvan ve örümcek ve karınca ve hevâm ve küçük hayvanların bülbüllerini kıyas et. Her birinin amellerinin bülbül gibi çok gayeleri var. Onlar için de birer maaş-ı cüz'î hükmünde birer zevk-i mahsus, hizmetlerinin içinde dercedilmiştir. O zevk ile, sanat-ı rabbâniyedeki mühim gayelere hizmet ediyorlar. Nasıl ki, bir sefîne-i sultâniyede bir nefer dümencilik edip bir cüz'î maaş alır. Öyle de, hizmet-i sübhâniyede bulunan bu hayvanâtın birer cüz'î maaşları vardır.

Bülbül bahsine bir tetimme: Sakın zannetme ki bu ilân ve dellâllık ve tesbihâtın nağamatıyla teganni, bülbüle mahsustur. Belki ekser envân her bir nev'inin bülbül-misâli bir sınıfı var ki, o nev'in en latîf hissiyatını, en latîf bir

tesbih ile en latîf sec'alarla temsil edecek birer latif ferdi veya efrâdı bulunur. Hususan sinek ve böceklerin bülbülleri hem çoktur, hem çeşit çeşittirler ki, onlar bütün kulağı bulunanların en küçük hayvandan en büyüğüne kadar onların başlarında tesbihâtlarını güzel sec'alarla onlara işittirip onları mütelezziz ediyorlar. Onlardan bir kısmı leylîdir. Gecede sükûta dalan ve sükûnete giren bütün küçük hayvanların kaside-hân enîsleri, gecenin sükûnetinde ve mevcudatın sükûtunda onların tatlı sözlü nutuk-hânlarıdır. Ve o meclis-i halvette olan zikr-i hafnin dairesinde birer kutuptur ki, her birisi onu dinler; kendi kalbleriyle Fâtır-ı Zülcelâl'lerine bir nevi zikir ve tesbih ederler. Diğer bir kısmı, neharîdir. Gündüzde ağaçların minberlerinde, bütün zîhayatların başlarında, yaz ve bahar mevsimlerinde yüksek âvazlarıyla, latif nağamat ile, sec'alı tesbihât ile Rahmânurrahîm'in rahmetini ilân ediyorlar. Güya bir zikr-i cehrî halkasının bir reisi gibi işitenlerin cezbelerini tahrik ediyorlar ki; o vakit işitenlerin her birisi lîsân-ı mahsusuyla ve bir avâz-ı hususî ile Fâtır-ı Zülcelâl'inin zikrine başlar.

Demek, her bir nevi mevcudatın, hattâ yıldızların da bir ser-zâkiri ve nur-eşan bir bülbül var.

Fakat, bütün bülbüllerin en efdali ve en eşrefi ve en münevveri ve en bâhiri ve en azîmi ve en kerîmi ve sesçe en yüksek ve vasıfça en parlak ve zikirce en etemm ve şükürce en eamm ve mahiyetçe en ekmel ve suretçe en ecmel, kâinat bostanında, arz ve semâvâtın bütün mevcudatını latîf secaatiyle, leziz nağamatıyla, ulvî tesbihâtıyla vecde ve cezbeyle getiren; nev-i beşerin andelîb-i zîşanı ve benîâdem'in bülbül-ü zü'l-Kur'ân'ı: Muhammed-i Arabî'dir.

عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ وَأُمَّنَالِهِ أَفْضَلُ الصَّلَاةِ وَأَجْمَلُ السَّلِيمَاتِ¹

Elhâsil: Kâinat sarayında hizmet eden hayvanât, kemâl-i itaatle evâmîr-i tekviniyeye imtisâl edip, fıtratlarındaki gayeleri güzel bir vecihle ve Cenâb-ı Hakk'ın namıyla izhar ederek hayatlarının vazifelerini bedi' bir tarz ile Cenâb-ı Hakk'ın kuvvetiyle işlemekle ettikleri tesbihât ve ibadat, onların hedâya ve tahiyatlarıdır ki, Fâtır-ı Zülcelâl ve Vâhib-i hayat dergâhına takdim ediyorlar.

Üçüncü kısım ameleleri: “**Nebâtat**” ve “**Cemâdât**”tır. Onların cüz-ü ihtiyârîleri olmadığı için, maaşları yoktur. Amelleri “hâlisen-livechillâh”tır ve Cenâb-ı Hakk'ın irâdesiyle ve ismiyle ve hesabıyla ve havl ve kuvvetiyledir.

¹ O'na, Âline ve emsâli diğer bütün peygamberlere en yüce salât ve en güzel selâmlar eyle.

Fakat nebâtâtın gidişatlarından hiss olunuyor ki, onların vezaif-i telkîh ve tev-lidde ve meyvelerin terbiyesinde bir çeşit telezüzatları var. Fakat hiç teallüma-ta mazhar değiller. Hayvan muhtar olduğu için, lezzet ile beraber elemi de var. Cemâdât ve nebatâtın amellerinde ihtiyar gelmediği için, eserleri de ihtiyar sahibi olan hayvanların amellerinden daha mükemmel oluyor. İhtiyar sahibi olanların içinde, arı emsâli gibi vahy ve ilham ile tenevvür edenlerin amelleri, cüz-ü ihtiyârîsine itimad edenlerin amellerinden daha mükemmeldir.

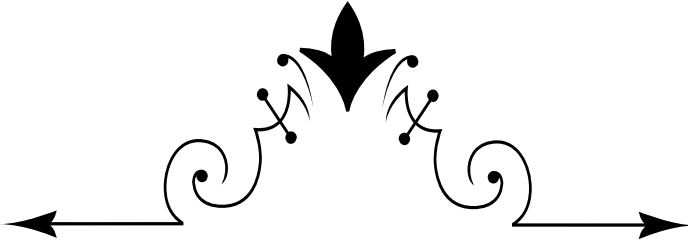
Yeryüzünün tarlasında nebâtâtın her bir tâifesi, lisân-ı hâl ve istidat diliyle Fâtır-ı Hakîm'den suâl ediyorlar, dua ediyorlar ki: “Yâ Rabbenâ! Bize kuvvet ver ki, yeryüzünün her bir tarafında tâifemizin bayrağını dikmekle, salta-nat-ı rubûbiyetini lisanımızla ilân edelim ve rûy-u arz mescidinin her bir köşesinde sana ibadet etmek için bize tevfik ver ve meşhergâh-ı arzın her bir tarafında senin esmâ-yı hüsnânın nakışlarını, senin bedi' ve antika sanatlarını kendi lisanımızla teşhir etmek için bize bir revaç ve seyahate iktidar ver!” derler. Fâtır-ı Hakîm onların mânevî dualarını kabul edip ki, bir tâifenin tohum-larına kıldan kantaçıklar verir. Her tarafa uçup gidiyorlar. Tâifeleri namına es-mâ-yı ilâhiyeyi okutturuyorlar (Ekser dikenli nebâtat ve bir kısım sarı çiçekle-rin tohumları gibi). Ve bir kısmına da, insana lâzım veya hoşuna gidecek gü-zel et veriyor. İnsanı ona hizmetkâr edip her tarafa ekiyor. Bazı tâifelerine de, hazmolmayacak sert bir kemik üstünde hayvanlar yutacak bir et veriyor ki, hayvanlar onu çok taraflara dağıtıyorlar. Bazılara da, çengelcikleri verip, her temas edene yapıyor. Başka yerlere giderek tâifesinin bayrağını dikerler, Sâni-i Zülcelâl'in antika sanatını teşhir ediyorlar. Ve bir kısmına da, acı düğ-elek denilen nebâtat gibi saçmalı tüfek gibi bir kuvvet verir ki; vakti geldiği za-man onun meyvesi olan hıyarcık düşer, saçmalar gibi birkaç metre yerlere to-humcuklarını atar, zer'eder. Fâtır-ı Zülcelâl'in zikir ve tesbihini kesretli lisan-larla söylettirmeye çalışırlar ve hâkezâ.. kıyas et.

Fâtır-ı Hakîm ve Kâdir-i Alîm, kemâl-i intizâmla her şeyi güzel yaratmış, güzel teşhiz etmiş, güzel gayelere tevcih etmiş, güzel vazifelerle tavzif etmiş, güzel tesbihât yaptırıyor, güzel ibadet ettiriyor.

Ey insan!.. İnsan isen, şu güzel işlere, tabiatı, tesadüfü, abesiyeti, dalâleti kanştırma; çirkin etme, çirkin yapma, çirkin olma!

Dördüncü kısım: “*İnsan*” dır. Şu kâinat sarayında bir nevi hademe olan insanlar, hem melâikeye benzer, hem hayvanâta benzer. Melâikeye, ubûdi-yet-i külliyyede, nezaretin şümûlünde, mârifetin ihâtasında, rubûbiyetin dellâlli-

ğında meleklerle benzer. Belki insan daha câmi'dir. Fakat insanın şerire ve işti-halı bir nefsi bulunduğundan, melâikenin hilâfına olarak pek mühim terakkiyât ve tedenniyata mazhardır. Hem insan, amelinde nefsi için bir haz ve zâtı için bir hisse aradığı için hayvana benzer. Öyle ise, insanın iki maaşı var: Biri cüz'idir, hayvanîdir, muacceldir. İkincisi melekîdir, küllîdir, müecceldir. Şimdi, insanın vazifesiyle maaşı ve terakkiyât ve tedenniyatı, geçen yirmi üç adet Söz'lerde kısmen geçmiştir. Hususan On Birinci ve Yirmi Üçüncü'de daha ziyade beyan edilmiş. Onun için şurada ihtisar ederek kapıyı kapıyoruz. Erhamürrahimîn'den rahmet kapılarını bize açmasını ve şu Söz'ün tekmîline tevfikini refik eylesini niyaz ile, kusurumuzun ve hatâmızın afvını talep ile hatmediyoruz.

Beşinci Dal

Beşinci Dal'ın "Beş Meyve"si var.

Birinci Meyve

Ey nefis-perest nefsim ve ey dünya-perest arkadaşım! Muhabbet, şu kâinatın bir sebab-i vücûdudur; hem şu kâinatın râbitasıdır, hem şu kâinatın nurudur, hem hayatıdır. İnsan, kâinatın en câmi bir meyvesi olduğu için kâinatı istilâ edecek bir muhabbet o meyvenin çekirdeği olan kalbine dercedilmiştir. İşte, şöyle nihayetsiz bir muhabbete lâayık olacak, nihayetsiz bir kemâl sahibi olabilir.

İşte ey nefis ve ey arkadaş! İnsanın havfe ve muhabbete âlet olacak iki cihaz, fitratında dercolunmuştur. Alâküllihâl o muhabbet ve havf, ya halka veya Hâlık'a müteveccih olacak. Hâlbuki halktan havf ise, elîm bir beliyedir. Halka muhabbet dahi, belâlı bir musibettir. Çünkü sen öylelerden korkarsın ki, sana merhamet etmez veya senin istirhamını kabul etmez. Şu hâlde havf, elîm bir belâdır. Muhabbet ise; sevdiğin şey, ya seni tanımaz, "Allah'a ismarladık" demeyip gider –gençliğün ve malın gibi– ya muhabbetin için seni tahkir eder. Görmüyor musun ki, mecâzi aşklarda yüzde doksan dokuzu, maşukundan şikâyet eder. Çünkü Samed aynası olan bâtın-ı kalb ile sanem-misal dünyevî mahbublara perestiş etmek, o mahbubların nazarında sakıldir ve istiskal eder, reddeder. Zira fitrat, fitrî ve lâayık olmayan şeyi reddeder, atar. (Şehavânî sevmekler bahsimizden hariçtir.) Demek, sevdiğin şeyler ya seni tanımıyor, ya seni tahkir ediyor, ya sana refâkat etmiyor. Senin rağmına müfarakat ediyor. Madem öyledir, bu havf ve muhabbeti, öyle birisine tevcih et ki; senin havfın lezzetli bir tezellül olsun, muhabbetin, zilletsiz bir saadet olsun.

Evet Hâlık-ı Zülcelâl'inden havf etmek, O'nun rahmetinin şefkatine yol bulup iltica etmek demektir. Havf, bir kamçıdır; O'nun rahmetinin kucağına atar. Mâlûmdur ki; bir vâlide, meselâ bir yavruyu korkutup sinesine celbediyor. O korku o yavruya gayet lezzetlidir. Çünkü şefkat sinesine celbediyor. Hâlbuki, bütün vâlidelerin şefkatleri, rahmet-i ilâhiyenin bir lem'asıdır.¹ Demek, havful-

¹ Mahlukatta bulunan acıma hissinin; Cenâb-ı Hakk'ın yüz rahmetinden sadece birinin, bütün mahlukat arasında taksim edilmiş hâli olduğuna dair bkz.: Buhârî, edeb 19; Müslim, teuve 17, 20, 21.

lahda bir azîm lezzet vardır. Madem havfullahın böyle lezzeti bulunsa, muhabbetullahta ne kadar nihayetsiz lezzet bulunduğu mâlûm olur. Hem Allah'tan havf eden, başkaların kasâvetli, belâlı havfından kurtulur. Hem Allah hesabına olduğu için mahlukata ettiği muhabbet dahi firaklı, elemli olmuyor.

Evet insan, evvela nefsini sever; sonra akâribini, sonra milletini, sonra zî-hayat mahlûkları, sonra kâinatı, dünyayı sever. Bu dairelerin her birisine karşı alâkadardır. Onların lezzetleriyle mütelezziz ve elemleleriyle müteellim olabilir. Hâlbuki şu hercümerc âlemde ve rüzgâr deveranında hiçbir şey kararında kalmadığından bîcâre kalb-i insan, her vakit yaralanıyor. Elleri yapıştığı şeylerle, o şeyler gidip ellerini paralıyor, belki koparıyor. Daima ızdırap içinde kalır, yahut gaflet ile sarhoş olur. Madem öyledir, ey nefis! Aklın varsa, bütün o muhabbetleri topla, hakiki sahibine ver, şu belâlardan kurtul! Şu nihayetsiz muhabbetler, nihayetsiz bir kemâl ve cemâl sahibine mahsustur. Ne vakit hakiki sahibine verdin, o vakit bütün eşyâyı O'nun nâmıyla ve O'nun aynası olduğu cihetle ızdırapsız sevebilirsin. Demek şu muhabbet, doğrudan doğruya kâinata sarf edilmemek gerektir. Yoksa muhabbet, en leziz bir nimet iken, en elîm bir nikmet olur.

Bir cihet kaldı ki, en mühimi de odur ki, ey nefis! Sen, muhabbetini kendi nefsine sarf ediyorsun. Sen, kendi nefsini kendine mâbud ve mahsub yapıyorsun. Her şeyi nefsine fedâ ediyorsun. Âdetâ bir nevi rubûbiyet veriyorsun. Hâlbuki muhabbetin sebebi, ya kemâldir –zira kemâl zâtında sevilir– yahut menfaatir yahut lezzettir veyahut hayriyettir ya bunlar gibi bir sebep tah-tında muhabbet edilir.

Şimdi ey nefis! Birkaç Söz'de kat'î isbat etmişiz ki, asıl mahiyetin; kusur, naks, fakr, aczden yoğrulmuştur ki –zulmet, karanlığın derecesi nisbetinde nurun parlaklığını gösterdiği gibi– zıddiyet itibarıyla sen, onlarla Fâtır-ı Zülcelâl'in kemâl, cemâl, kudret ve rahmetine aynadarlık ediyorsun.

Demek, ey nefis! Nefsine muhabbet değil, belki adavet etmelisin veyahut acımalısın veyahut mutmainne olduktan sonra şefkat etmelisin...

Eğer nefsini seversen –çünkü; senin nefsin lezzet ve menfaatin menşeidir, sen de lezzet ve menfaatin zevkine meftunsun– o zerre hükmünde olan lezzet ve menfaat-ı nefsiyeyi, nihayetsiz lezzet ve menfaatlere tercih etme! Yıldız böceği gibi olma! Çünkü o, bütün ahabını ve sevdiği eşyayı karanlığın vahşetine gark eder, nefsinde bir lem'acık ile iktifa eder. Zira nefsî olan lezzet ve menfaatınle beraber bütün alâkadar olduğun ve bütün menfaatleriyle intifa

ettiğin ve saadetleriyle mesûd olduğun mevcudâtın ve bütün kâinatın menfaatleri, nimetleri, iltifâtına tabi bir Mahbub-u Ezeli'yi sevmekliğin lâzımdır. Tâ, hem kendinin, hem bütün onların saadetleriyle mütelezziz olasın. Hem Kemâl-i Mutlak'ın muhabbetinden aldığın nihayetsiz bir lezzeti alasın.

Zâten sana, sende, senin nefsine olan şedid muhabbetin, O'nun Zât'ına karşı muhabbet-i zâtiyedir ki; sen sû-i istimâl edip kendi zâtına sarf ediyorsun. Öyle ise, nefsindeki "ene"yi yırt, "hüve"yi göster. Ve kâinata dağınık bütün muhabbetlerin, O'nun esmâ ve sıfâtına karşı verilmiş bir muhabbettir. Sen sû-i istimâl etmişsin, cezasını da çekiyorsun. *Çünkü yerinde sarf olunmayan bir muhabbet-i gayrimeşrûanın cezası, merhametsiz bir musibettir.* Rahmânü'r-Rahîm ismiyle hûrilerle müzeyyen cennet gibi senin bütün arzularına câmi bir meskeni, senin cismânî hevesâtına ihzar eden ve sair esmâsıyla senin ruhun, kalbin, sırrın, aklın ve sair letâifin arzularını tatmin edecek ebedî ihسانatını o cennette sana müheyâ eden ve her bir isminde mânevî çok hazine-i ihşan ve kerem bulunan bir Mahbub-u Ezeli'nin, elbette bir zerre muhabbeti, kâinata bedel olabilir. Kâinat O'nun bir cüz'î tecelli-i muhabbetine bedel olamaz. Öyle ise o Mahbub-u Ezeli'nin kendi Habib'ine söylettirdiği şu Fermân-ı Ezeli'yi dinle, ittiba et:

إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ¹

İkinci Meyve

Ey nefis! Ubûdiyet, mukaddime-i mükâfat-ı lâhika değil, belki netice-i nimet-i sâbıkadır. Evet biz ücretimizi almışız. Ona göre hizmetle ve ubûdiyetle muvazzafız.

Çünkü ey nefis! Hayr-ı mahz olan vücûdu sana giydiren Hâlık-ı Zülcelâl, sana iştihali bir mide verdiğinden, Rezzâk ismiyle bütün mat'umatı bir sofraya nimet içinde senin önüne koymuştur. Sonra sana hassasiyetli bir hayat verdiğinden, o hayat dahi bir mide gibi rızık ister. Göz, kulak gibi bütün duyguların, eller gibidir ki; rû-yu zemin kadar geniş bir sofrayı nimeti, o ellerin önüne koymuştur. Sonra mânevî çok rızık ve nimetler isteyen insanıyeti sana verdiğinden, âlem-i mülk ve melekût gibi geniş bir sofrayı nimet, o mide-i insanıyetin önüne ve aklın eli yetişecek nisbette sana açmıştır. Sonra nihayetsiz nimetleri isteyen ve hadsiz rahmetin meyveleriyle tegaddi eden ve insanıyet-i

¹ "Ey insanlar, eğer Allah'ı seviyorsanız, gelin bana uyun ki Allah da sizi sevsin." (Âl-i İmran sûresi, 3/31).

kübrâ olan İslâmiyet'i ve imanı sana verdiğinden, daire-i mümkinât ile beraber esmâ-yı hüsnâ ve sîfât-ı mukaddesenin dairesine şâmil bir sofrâ-yı nimet ve saadet ve lezzet sana fethetmiştir. Sonra imanın bir nuru olan muhabbeti sana vermekle, gayr-i mütenâhî bir sofrâ-yı nimet ve saadet ve lezzet sana ih-san etmiştir. Yani, cismâniyetin itibarıyla küçük, zayıf, âciz, zelîl, mukayyed, mahdud bir cüz'sün. O'nun ihsanıyla cüz'î bir cüzden, küllî bir küll-i nurânî hükmüne geçtin. Zira hayatı sana vermekle, cüz'iyetten bir nevi külliyete ve insaniyeti vermekle hakiki külliyete.. ve İslâmiyet'i vermekle ulvî ve nurânî bir külliyete.. ve marifet ve muhabbeti vermekle muhit bir nura seni çıkarmış.

İşte ey nefis! Sen bu ücreti almışsın. Ubûdiyet gibi lezzetli, nimetli, rahatlı, hafif bir hizmetle mükellefsin. Hâlbuki, buna da tembellik ediyorsun. Eğer yarım yamalak yapsan da, güya eski ücretleri kâfi gelmiyormuş gibi, çok büyük şeyleri mütehakkimâne istiyorsun. Ve hem "Niçin duam kabul olmadı?" diye nazlanıyorsun. Evet, senin hakkın naz değil, niyazdır. Cenâb-ı Hak, cenneti ve saadet-i ebediyeyi mahz-ı fazl ve keremiyle ih-san eder. Sen, daima rahmet ve keremine iltica et. O'na güven ve şu fermanı dinle:

قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ¹

Eğer desen: "Şu küllî, hadsiz nimetlere karşı, nasıl şu mahdud ve cüz'î şükürümle mukabele edebilirim?"

Elcevap: Küllî bir niyetle, hadsiz bir itikat ile... Meselâ nasıl ki, bir adam beş kuruş kıymetinde bir hediye ile bir padişahın huzuruna girer ve görür ki, her biri milyonlara değer hediyeler, makbul adamlardan gelmiş, orada dizilmiş. Onun kalbine gelir: "Benim hediyem hiçtir, ne yapayım?" Birden der: "Ey seyyidim! Bütün şu kıymetli hediyeleri kendi namıma sana takdim ediyorum. Çünkü sen onlara lâyıksın. Eğer benim iktidarım olsaydı, bunların bir mislini sana hediye ederdim." İşte hiç ihtiyacı olmayan ve raiyetinin derece-i sadakat ve hürmetlerine alâmet olarak hediyelerini kabul eden o pâdişah, o biçârenin o büyük ve küllî niyetini ve arzusunu ve o güzel ve yüksek itikat liyâkatini, en büyük bir hediye gibi kabul eder. Aynen öyle de; âciz bir abd, namazında اَلَّتَّحِيَّاتُ لِلَّهِ² der. Yani: *Bütün mahlukatın hayatlarıyla sana*

¹ "De ki; Allah'ın lütfuyla, rahmetiyle, evet sadece bununla ferahlanın. Çünkü bu, onların dünya malı olarak topladıkları bütün şeylerden daha hayırlıdır." (Yûnus sûresi, 10/58).

² "Bütün tahiyeler yani hayat sahibi varlıkların hayatlarıyla sundukları ibadetler, Allah'a mahsustur." (Buhârî, ezân 148; Müslim, salât 55; Tirmizî, salât 99)

takdim ettikleri hediye-i ubûdiyetlerini, ben kendi hesabıma, umumunu sana takdim ediyorum. Eğer elimden gelseydi onlar kadar tahiyyeler sana takdim edecektim. Hem sen onlara, hem daha fazlasına lâıyısın. İşte şu niyet ve itikat, pek geniş bir şükr-ü küllîdir. Nebâtatın tohumları ve çekirdekleri, onların niyetleridir.

Meselâ kavun, kalbinde nüveler suretinde bin niyet eder ki, “Yâ Hâlıkım! Senin esmâ-yı hüsnânın nakışlarını yerin birçok yerlerinde ilân etmek isterim.” Cenâb-ı Hak gelecek şeylerin nasıl geleceklerini bildiği için, onların niyetlerini bilfiil ibadet gibi kabul eder. “Müminin niyeti, amelinden hayırlıdır.”¹ Şu sırâ işaret eder. Hem

سُبْحَانَكَ وَبِحَمْدِكَ عَدَدَ خَلْقِكَ وَرِضَاءِ نَفْسِكَ وَزِينَةَ عَرْشِكَ وَمِدَادَ كَلِمَاتِكَ وَنَسْبِخُكَ
بِجَمِيعِ تَسْبِيحَاتِ أَنْبِيَائِكَ وَأَوْلِيَائِكَ وَمَلَائِكَتِكَ²

gibi hadsiz adetle tesbih etmenin hikmeti şu sırdan anlaşılır. Hem nasıl, bir zâbit, bütün neferâtının yekûn hizmetlerini kendi namına padişaha takdim eder. Öyle de, mahlûkata zâbitlik eden ve hayvanât ve nebatâta kumandanlık yapan ve mevcudât-ı arziyeye halifelik etmeye kabil olan ve kendi hususî âleminde kendini herkese vekil telâkki eden insan, ³إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ³ der; bütün halkın ibadetlerini ve istiânelerini, kendi nâmına Mâbud-u Zülcelâl'e takdim eder.

Hem ⁴سُبْحَانَكَ بِجَمِيعِ تَسْبِيحَاتِ جَمِيعِ مَخْلُوقَاتِكَ وَبِأَلْسِنَةِ جَمِيعِ مَصْنُوعَاتِكَ⁴ der, bütün mevcudâtı kendi hesabına söylettirir.

Hem ⁵اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ بَعْدَ ذَرَاتِ الْكَائِنَاتِ وَمُرَكَّبَاتِهَا⁵ der, her şey nâmına bir salavât getirir. Çünkü her şey, Nur-u Ahmedî (*aleyhisselâm*) ile alâkadardır. İşte tesbihâtta, salavâtlarda hadsiz adetlerin hikmetini anla.

¹ et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 6/185-186; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 1/61, 1/109; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 5/343.

² Mahlukatının sayısınca, zâtının hoşnutluğu, arşının ağırlığı, kelimelerinin mürekkebi miktarınca Sana hamederek Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz. ³Bütün peygamberlerinin, veli kullarının ve meleklerinin tesbihâtıyla Seni tesbih ederiz.

⁴ Bkz.: Müslim, *zıkr* 79; Tirmizî, *deavât* 103; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/258.

³ “(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umanz.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

⁴ Bütün mahlukatının tesbihâtları ve bütün masnûâtının dilleriyle Seni tesbih ederiz.

⁵ Allah'ım! Kâinatın zerrelere ve onlardan meydana gelen varlıkların adedince Muhammed'e salât eyle.

Üçüncü Meyve

Ey nefis! Az bir ömürde hadsiz bir amel-i uhrevî istersen ve her bir dakika-yı ömrünü bir ömür kadar faydalı görmek istersen ve âdetini ibadete ve gafletini huzura kalbetmeyi seversen, sünnet-i seniyyeye ittiba et.

Çünkü bir muamele-i şer'iyeye tatbik-i amel ettiğin vakit; bir nevi huzur veriyor, bir nevi ibadet oluyor, uhrevî çok meyveler veriyor. Meselâ bir şeyi satın aldın; icab ve kabul-ü şer'iyeyi tatbik ettiğin dakikada, o âdi alış-verişin bir ibadet hükmünü alır. O tahattur-u hükm-ü şer'î bir tasavvur-u vahiy verir.. o dahi, Şârî'i düşünmekle bir teveccüh-ü ilâhî verir.. o dahi, bir huzur verir. *Demek sünnet-i seniyyeye tatbik-i amel etmekle –bu fâni ömür– bâki meyveler verecek bir hayat-ı ebediyyeye medâr olacak olan faydalar elde edilir.*

فَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبَعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ¹

fermânını dinle. Şeriat ve sünnet-i seniyyenin ahkâmı içinde cilveleri intişar eden esmâ-yı hüsnânın her bir isminin feyz-i tecellisine bir mazhar-ı câmi olmaya çalış!..

Dördüncü Meyve

Ey nefis! Ehl-i dünyaya, hususan ehl-i sefâhete, hususan ehl-i küfre bakıp sûri zînet ve aldatici gayrimeşrû lezzetlerine aldanıp taklid etme. Çünkü; sen onları taklid etsen, onlar gibi olamazsın. Pek çok sukut edeceksin. Hayvan dahi olamazsın. Çünkü; senin başındaki akıl, meş'um bir âlet olur. Senin başını daima dövecektir.

Meselâ nasıl ki; bir saray bulunsa, büyük bir dairesinde büyük bir elektrik lâmbası bulunur. O elektrikten teşa'ub etmiş ve onunla bağlı küçük küçük elektrikler, küçük menzillere taksim edilmiş. Şimdi birisi o büyük elektrik lâmbasının düğmesini çevirip ziyâyı kapatsa, bütün menziller derin bir karanlık içine ve bir vahşete düşer... Ve başka sarayda büyük elektrik lâmbasıyla merbut olmayan küçük elektrik lâmbaları, her menzilde bulunuyor. O saray sahibi büyük elektrik lâmbasının düğmesini çevirerek kapatsa, sair menzillerde ışıklar bulunabilir. Onunla işini görebilir, hırsızlar istifade edemezler...

¹ "...Öyleyse siz de Allah'a ve O'nun bütün kelimelerine iman eden o ümmî nebîye, o resûle inanın. Ona tâbi olun ki doğru yolu bulasınız." (A'raf sûresi, 7/158).

İşte ey nefsim! Birinci saray, bir Müslümandır. Hazreti Peygamber (*aleyhis-salâtü vesselâm*), onun kalbinde o büyük elektrik lâmbasıdır. Eğer O'nu unutsa, –el-iyâzü billâh!– kalbinden O'nu çıkarsa, hiçbir peygamberi daha kabul edemez. Belki hiçbir kemâlâtın yeri ruhunda kalmaz. Hatta Rabbini de tanımaz. Mahiyetindeki bütün menziller ve latifeler, karanlığa düşer ve kalbinde müt-hiş bir tahribat ve vahşet oluyor. Acaba bu tahribat ve vahşete mukabil hangi şeyi kazanıp ünsiyet edebilirsin! Hangi menfaati bulup o tahribat zararını onunla tâmir edersin! Hâlbuki ecnebiler, o ikinci saraya benzerler ki, Hazreti Peygamber (*aleyhis-salâtü vesselâm*)'ın nurunu kalblerinden çıkarsalar da, kendilerince bazı nurlar kalabilir veya kalabilir zannederler.

Onların mânevî kemâlât-ı ahlâkiyelerine medâr olacak Hazreti Mûsâ ve İsa (*aleyhimesselâm*)'a bir nevi imanları ve Hâlık'larına bir çeşit itikatları kalabilir.

Ey nefs-i emmâre! *Eğer desen: “Ben ecnebi değil, hayvan olmak isterim!” Sana kaç defa söylemiştim: Hayvan gibi olamazsın. Zira kafandaki akıl olduğu için; o akıl, geçmiş elemeleri ve gelecek korkuları tokatıyla senin yüzüne, gözüne, başına çarparak dövüyor. Bir lezzet içinde bin elem katıyor. Hayvan ise, elemsiz güzel bir lezzet alır, zevkeder. Öyle ise, evvelâ aklını çıkar at, sonra hayvan ol. Hem كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ¹ sille-i te'dibini gör.*

Beşinci Meyve

Ey nefis! Mükerreren söylediğimiz gibi insan; şecere-i hilkatın meyvesi olduğundan, meyve gibi en uzak ve en câmi ve umuma bakar ve umunun cihetü'l-vahdetini içinde saklar bir kalb çekirdeğini taşıyan ve yüzü kesrete, fenâya, dünyaya bakan bir mahlûktur. Ubûdiyet ise; onun yüzünü fenâdan bekâya, halktan Hakk'a, kesretten vahdete, müntehadan mebde'e çeviren bir hayt-ı vuslat, yahut mebde' ve müntehâ ortasında bir nokta-yı ittisaldir.

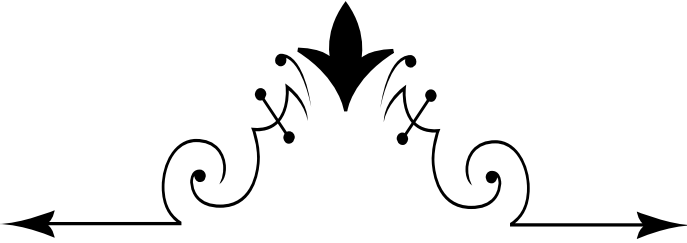
Nasıl ki, tohum olacak kıymettar bir meyve-i zîşuur; ağacın altındaki zîruhlara baksa, güzelliğine güvense, kendini onların ellerine atsa veya gaflet edip düşse; onların ellerine düşecek, parçalanacak, âdi bir tek meyve gibi zayıf olacak. Eğer o meyve, nokta-yı istinadını bulsa, içindeki çekirdek; bütün ağacın cihetü'l-vahdetini tutmakla beraber ağacın bekâsına ve hakikatının devamına vasita olacağını düşünebilse, o vakit o tek meyve içinde bir tek çekirdek, bir hakikat-i külliye-i daimeye, bir ömr-ü bâki içinde mazhar oluyor.

¹ “...Hâsılı onlar hayvanlar gibi, hatta onlardan da aşağıdırlar.” (A'râf sûresi, 7/179; Furkan sûresi, 25/44).

Öyle de insan, eğer kesrete dalıp kâinat içinde boğulup dünyanın muhabbetiyle sersem olarak fânilerin tebessümlerine aldansa, onların kucaklarına atılsa, elbette nihayetsiz bir hasârete düşer. Hem fenâ, hem fâni, hem ademe düşer. Hem mânen kendini idam eder. Eğer lisân-ı Kur'ân'dan kalb kulağıyla iman derslerini işitip başını kaldırsa, vahdete müteveccih olsa, ubüdiyetin miracıyla arş-ı kemâlâta çıkabilir. Bâki bir insan olur.

Ey nefsim! Madem hakikat böyledir ve madem Millet-i İbrahimiye'densin (aleyhisselâm) İbrahîmî ¹ لَا أُحِبُّ الْأَفْلِينَ de ve Mahbubu Bâki'ye yüzünü çevir ve benim gibi şöyle ağla...

(Buradaki Farisî beyitler, On Yedinci Söz'ün İkinci Makamı'nda yazılmakla burada yazılmamıştır.)

¹ “Ben öyle sönüp batanları Tanrı diye sevmem.” (En'âm sûresi, 6/76).

Yirmi Beşinci Söz

Mucizât-ı Kur'âniye Risâlesi

Elde Kur'ân gibi bir mucize-i bâki varken,
Başka bürhân aramak aklıma zâid görünür.
Elde Kur'ân gibi bir bürhân-ı hakikat varken,
Münkirleri ilzam için gönlüme sıklet mi gelir?

İHTAR: Şu Söz'ün başında Beş Şu'le'yi yazmak niyet ettik. Fakat Birinci Şu'le'nin âhirlerinde eski hurufâtla tab'etmek için gayet süratle yazmaya mecbur olduk. Hattâ bazı gün yirmi-otuz sayfayı iki-üç saat içinde yazıyorduk. Onun için üç şu'leyi ihtisâren, icmâlen yazarak iki şu'leyi de şimdilik terk ettik. Bana ait kusurlar ve noksanîyetler ve işkâl ve hatâlara nazar-ı insaf ve müsamahâ ile bakmalarını ihvanlarımızdan bekleriz.

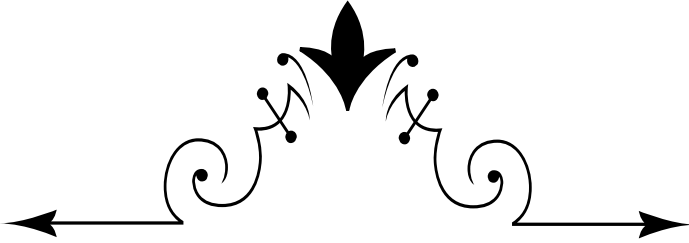
Bu Mucizât-ı Kur'âniye Risâlesi'ndeki ekser âyetlerin her biri, ya mülhidler tarafından medar-ı tenkid olmuş veya ehl-i fen tarafından itiraza uğramış veya cinnî ve insî şeytanların vesvese ve şüphelerine maruz olmuş âyetlerdir. İşte bu “Yirmi Beşinci Söz” öyle bir tarzda o âyetlerin hakikatlerini ve nüktelerini beyan etmiş ki, ehl-i ilhâd ve fennin kusur zannettikleri noktalar i'câzın lemeâtı ve belâgat-ı Kur'âniye'nin kemalâtının menşe'leri olduğu, ilmî kaideleriyle isbat edilmiş. Bulantı vermemek için onların şüpheleri zikredilmeden cevâb-ı kat'î verilmiş. ² وَالْجِبَالِ أَوْ تَادَا¹ ، وَالشَّمْسُ تَجْرِي¹ gibi.. Yalnız Yirminci Söz'ün Birinci Makamı'nda üç-dört âyette şüpheleri söylenmiş. Hem bu “Mucizât-ı Kur'âniye Risâlesi” gerçi gayet muhtasar ve acele yazılmış ise de, fakat ilm-i belâgat ve ulûm-u Arabiye noktasında, âlimlere hayret verecek derecede âlimane ve derin ve kuvvetli bir tarzda beyan edilmiş. Gerçi her

¹ “Güneş döner...” (Yâsîn sûresi, 36/38)

² “Dağları da arzı tutan birer destek (yapmadık mı)?” (Nebe sûresi, 78/7)

bahsini her ehl-i dikkat tam anlamaz, istifade etmez. Fakat o bahçede herkesin ehemmiyetli hissesi var. Pek acele ve müşevveş hâletler içinde telif edildiğinden ifade ve ibaresinde kusur var olmasıyla beraber ilim noktasında çok ehemmiyetli meselelerin hakikatini beyan etmiş.

Said Nursî

Mucizât-ı Kur'âniye Risâlesi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا
الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا¹

Mahzen-i mucizât ve mucize-i kübrâ-yı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) olan Kur'ân-ı Hakîm-i Mu'cizü'l-Beyân'ın hadsiz vücûh-u i'câzından kırka yakın vücûh-u i'câziyeyi Arabî risâlelerimde ve Arabî Risâle-i Nur'da ve "İşârâtü'l-İ'câz" nâmındaki tefsirimde ve geçen şu yirmi dört Söz'lerde işaretler etmişiz. Şimdi onlardan yalnız beş vechini bir derece beyan ve sair vücûhu içlerinde icmâlen dercederek ve bir mukaddime ile onun târif ve mahiyetine işaret edeceğiz.

Mukaddime

"Üç Cüz"dür.

Birinci Cüz

Kur'ân Nedir? Târifi Nasıldır?

Elcevap: (On Dokuzuncu Söz'de beyan edildiği ve sair sözlerde isbat edildiği gibi) **KUR'ÂN;**

✓ Şu kitab-ı kebir-i kâinatın bir tercüme-i ezeliyesi...

✓ Ve âyât-i tekviniyeyi okuyan mütenevvi dillerinin tercüman-ı ebedîsi...

¹ "De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88).

✓ Ve şu âlem-i gayb ve şehâdet kitabının müfessiri...

✓ Ve zeminde ve gökte gizli esmâ-yı ilâhiyenin mânevî hazinelerinin keşşâfı...

✓ Ve sutûr-u hâdisatın altında muzmer hakâikin miftahı...

✓ Ve âlem-i şehâdetde âlem-i gaybın lisanı...

✓ Ve şu âlem-i şehâdet perdesi arkasında olan âlem-i gayb cihetinden gelen iltifâtât-ı ebediye-i rahmâniye ve hitâbât-ı ezeliye-i sübhâniyenin hazinesi...

✓ Ve şu İslâmiyet âlem-i mânevîsinin güneşi, temeli, hendesesi...

✓ Ve avâlim-i uhreviyenin mukaddes haritası...

✓ Ve zât ve sıfat ve esmâ ve şuûn-u ilâhiyenin kavlı şârihi, tefsir-i vâzihı, bürhân-ı kâtı, tercüman-ı sâtı...

✓ Ve şu âlem-i insâniyetin mürebbsi...

✓ Ve insâniyet-i kübrâ olan İslâmiyet'in mâ ve ziyâsı...

✓ Ve nev-i beşerin hikmet-i hakikiyesi..

✓ Ve insâniyeti saadete sevk eden hakikî mürşidi ve hâdisi...

✓ Ve insana hem bir *kitab-ı şariat*, hem bir *kitab-ı dua*, hem bir *kitab-ı hikmet*, hem bir *kitab-ı ubûdiyet*, hem bir *kitab-ı emir ve davet*, hem bir *kitab-ı zikir*, hem bir *kitab-ı fikir*...

✓ Hem bütün insanın bütün hâcât-ı mâneviyesine merci' olacak çok kitapları tazammun eden tek, câmi bir *kitab-ı mukaddes*'tir.

✓ Hem bütün evliya ve siddikîn ve urefa ve muhakkikînin muhtelif meşreplerine ve ayrı ayrı mesleklerine, her birindeki meşrebin mezâkına lâyük ve o meşrebi tenvir edecek ve her bir mesleğin mesâkına muvâfık ve onu tasvir edecek birer risâle ibraz eden mukaddes bir kütüphane hükmünde bir *kitab-ı semâvîdir*.

İkinci Cüz ve Tetimme-i Târîf

Kur'ân, Arş-ı Âzam'dan, ism-i âzam'dan, her ismin mertebe-i âzamından geldiği için, "On İkinci Söz"de beyan ve isbat edildiği gibi;

✓ **Kur'ân**; bütün âlemlerin Rabbi itibarıyla Allah'ın kelâmıdır.

- ✓ Hem bütün mevcudatın İlâh'ı unvanıyla Allah'ın fermanıdır.
- ✓ Hem bütün semâvât ve arzın Hâlık'ı nâmına bir hitaptır.
- ✓ Hem rubûbiyet-i mutlaka cihetinde bir mükâlemedir.
- ✓ Hem saltanat-ı âimme-i sübhâniye hesabına bir hutbe-i ezeliyedir.
- ✓ Hem rahmet-i vâsia-yı muhîta nokta-yı nazarında bir defter-i iltifât-ı rahmâniyedir.

✓ Hem ulûhiyetin azamet-i haşmeti haysiyetiyle, başlarında bazen şifre bulunan bir muhabere mecmuasıdır.

✓ Hem ism-i âzam'ın muhîtinden nüzûl ile Arş-ı âzam'ın bütün muhatına bakan ve teftiş eden hikmetfeşan bir kitab-ı mukaddes'tir.

Ve şu sırdandır ki, "kelâmullah" unvanı, kemâl-i liyâkatla Kur'ân'a verilmiş ve daima da veriliyor.

Kur'ân'dan sonra sair enbiyânın kütüb ve suhufları derecesi gelir. Sair nihaysiz kelimât-ı ilâhiyenin ise bir kısmı dahi has bir itibarla, cüz'î bir unvan ile, hususî bir tecelli ile, cüz'î bir isim ile ve has bir rubûbiyet ile ve mahsus bir saltanat ile ve hususî bir rahmet ile zâhir olan ilhamât sûretinde bir mükâlemedir. Melek ve beşer ve hayvanâtın ilhamları, külliyyet ve hususiyet itibarıyla çok muhtelifdir.

Üçüncü Cüz

Kur'ân; asırları muhtelif bütün enbiyânın kütüblerini ve meşrepleri muhtelif bütün evliyânın risâlelerini ve meslekleri muhtelif bütün asfiyânın eserlerini icmâlen tazammun eden ve cihat-ı sittesi parlak ve evhâm u şübehâtın zulümâtından musaffa ve nokta-yı istinadı, bilyakîn vahy-i semâvî ve kelâm-ı ezeli; ve hedefi ve gayesi, bilmüşâhede saadet-i ebediye; içi, bilbedahe hâlis hidâyet; üstü, bizzarûre envâr-ı îmân; altı, biilmelyakîn delil ve bürhân; sağ, bittecrûbe teslim-i kalb ve vicdan; solu, biaynelyakîn teshir-i akıl ve iz'an; meyvesi, bihakkalyakîn Rahmet-i Rahmân ve dâr-ı cinân, makamı ve revâcı, bi'l-hadisi's-sâdık makbûl-ü melek ve ins ü cân bir kitab-ı semâvîdir.

Kur'ân'ın târifine dair üç cüzündeki sıfatların her biri başka yerlerde kat'î isbat edilmiş veya isbat edilecektir. Dâvamız mücerred değil, her birisi bürhân-ı kat'î ile müberhendir.

Birinci Şu'le

Bu Şu'lenin "Üç Şua"ı var.

Birinci Şua

Derece-i i'câzda belâgat-ı Kur'âniye'dir.

O belâgat ise, nazmın cezâletinden ve hüsn-ü metanetinden ve üslûplarının bedâatinden, garib ve müstahsenliğinden ve beyanının berâatinden, fâik ve safvetinden ve meânîsinin kuvvet ve hakkâniyyetinden ve lafzının fesâhatinden, selâsetinden tevellüd eden bir belâgat-ı hârikulâdedir ki, benîâdem'in en dâhî ediblerini, en hârîka hatiblerini, en mütebahhir ulemâsını muârazaya davet edip bin üç yüz senedir meydan okuyor, onların damarlarına şiddetle dokunuyor. Muârazaya davet ettiği hâlde, kibir ve gururlarından başını semâvâtâ vuran o dâhîler, Ona muâraza için ağız açamayıp kemâl-i zilletle boyun eğdiler.

İşte belâgatındaki vech-i i'câzi iki sûretle işaret ederiz:

Birinci Sûret

İ'câzi vardır ve mevcuttur. Çünkü Cezîretü'l-Arab ahalisi o asırda ekseriyet-i mutlaka îtibarıyla ümmî idi. Ümmîlikleri için mefâhirlerini ve vukuat-tarihilerini ve mehâsin-i ahlâka yardım edecek durub-u emsâllerini kitabet yerine şiir ve belâgat kaydıyla muhafaza ediyorlardı. Mânidar bir kelâm, şiir ve belâgat câzibesıyla eslaftan ahlafa hâfızalarda kalıp gidiyordu. İşte şu ihtiyacı fitrî neticesi olarak o kavmin mânevî çarşısı ticaretlerinde en ziyade revaç bulan, fesâhât ve belâgat metâi idi. Hattâ bir kabilenin belîğ bir edibi, en büyük bir kahramân-ı millîsi gibi idi. En ziyade onunla iftihar ediyorlardı. İşte İslâmiyet'ten sonra âlemi zekâlarıyla idare eden o zeki kavim, şu en revaçlı ve medar-ı iftiharları ve ona şiddet-i ihtiyaçla muhtaç olan belâgatta akvam-ı âlemden en ileride ve en yüksek mertebede idiler. Belâgat, o kadar kıymetli idi ki, bir edibin bir sözü için iki kavim büyük muharebe ederdi ve bir sözüyle musalaha ediyorlardı. Hattâ onların içinde "Muallakat-ı Seb'a" nâmıyla yedi edibin yedi kasidesini altınla Kâ'be'nin duvarına yazmışlar, onunla iftihar ediyorlardı.

İşte böyle bir zamanda, belâgat en revaçlı olduğu bir anda Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân nüzûl etti.¹ Nasıl ki zaman-ı Mûsâ'da (*aleyhisselâm*) sihir² ve zaman-ı İsâ'da (*aleyhisselâm*) tıp revaçta idi.³ Mucizelerinin mühimmi o cinsten geldi. İşte o vakit bülegâ-yı Arab'ı, en kısa bir sûresine mukabeleye davet etti:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ⁴

fermanıyla onlara meydan okuyor. Hem der ki: “İmân getirmezsensiz mel'un-sunuz. Cehenneme gireceksiniz!” Damarlarına şiddetle vuruyor. Gururlarını dehşetli sûrette kırıyor. O kibirli akıllarını istihfaf ediyor. Onları bidâyeten îdâm-ı ebedî ile ve sonra da cehennemde îdâm-ı ebedî ile beraber dünyevî îdâm ile de mahkûm ediyor. Der: “Ya muâraza ediniz, yahut can ve malınız helâkettedir!”

İşte eğer muâraza mümkün olsaydı acaba hiç mümkün mü idi ki, bir-iki satırla muâraza edip dâvasını ibtal etmek gibi rahat bir çare varken, en tehlikeli, en müşkülâtli muharebe tarîkı ihtiyar edilsin! Evet o zeki kavim, o siyasî millet ki, bir zaman âlemi, siyasetle idare ettiği hâlde, en kısa ve rahat ve hafif bir yolu terk etsin? En tehlikeli ve bütün mal ve canını belâya atacak uzun bir yolu ihtiyar etsin, hiç kabil midir! Çünkü bir edibleri, birkaç hurufâtla muâraza edebilseydi; Kur'ân, dâvasından vazgeçerdi. Onlar da maddî ve mânevî helâkettten kurtulurlardı. Hâlbuki muharebe gibi dehşetli, uzun bir yolu ihtiyar ettiler. Demek, muâraza-yı bilhurûf mümkün değildi, muhâldi. Onun için muharebe-i bi's-süyûfa mecbur oldular.

Hem Kur'ân'ı tanzir etmek, taklidini yapmak için gayet şiddetli iki sebep vardı. Birisi; düşmanın hırs-ı muârazası. Diğeri; dostlarının şevk-i taklîdidir ki, şu iki sâik-i şedid altında milyonlar Arabî kitablar yazılmış ki hiçbirisi ona benzemez. Âlim olsun, âmî olsun her kim Ona ve onlara baksa katiyen diyecek ki: “Kur'ân, bunlara benzemez. Hiçbirisi Onu tanzir edemez.” Şu hâlde, ya Kur'ân bütününün altındadır. Bu ise, bütün dost ve düşmanın ittifakıyla batıldır, muhâldir. Veya Kur'ân, o yazılan umum kitapların fevkindedir.

Eğer desen: “Nasıl biliyoruz ki, kimse muârazaya teşebbüs etmedi? Kimse kendine güvenemedi mi ki, meydana çıksın? Birbirinin yardımını da mı fayda etmedi?”

¹ el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/154.

² el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/153.

³ el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/153.

⁴ “Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüphenez varsa, haydi onun sûrelerinden birine benzer bir sûre meydana getirin.” (Bakara sûresi, 2/23)

Elcevap: Eğer muâraza mümkûn olsaydı, alâküllihâl kat'î teşebbüs edilecekti. Çünkü izzet ve nâmus meselesi, can ve mal tehlikesi vardı. Eğer teşebbüs edilseydi, alâküllihâl kat'î tarafdar pek çok bulunacaktı. Çünkü hakka muarız ve muannit daima kesretli idi. Eğer tarafdar bulsaydı, alâküllihâl iştihar bulacaktı. Çünkü: Küçük bir mücadele, beşerin nazar-ı istiğrabını celbedip destanlarda iştihar eder. Şöyle acib bir mücadele ve vukuat ise gizli kalmaz. İslâmiyet aleyhinde tâ en çirkin ve en şenî' şeylere kadar nakledilir, meşhur olur. Hâlbuki: Muârazaya dair Müseylime-i Kezzâb'ın bir-iki fıkrasından başka nakledilmemiş. O Müseylime'de çendan belâgat varmış. Fakat hadsiz bir hüsn-ü cemâle mâlik olan beyan-ı Kur'ân'a nisbet edildiği için, onun sözleri hezeyan sûretinde tarihlere geçmiştir.

İşte Kur'ân'ın belâgatındaki i'câz, katiyen iki kere iki dört eder gibi mevcuttur ki, iş böyle oluyor.

İkinci Sûret

Belâgatındaki i'câz-ı Kur'ânî'nin hikmetini *Beş Nokta*'da beyan edeceğiz.

Birinci Nokta

Kur'ân'ın nazmında bir cezâlet-i hârîka var.

O nazımdaki cezâlet ve metaneti, "İşârâtü'l-İ'câz" baştan aşağıya kadar bu cezâlet-i nazmiyeyi beyan eder.

Saatin; saniye, dakika, saati sayan ve birbirinin nizamını tekml eden ne ise, Kur'ân-ı Hakîm'in her bir cümledeki, hey'âtındaki nazım ve kelimelerindeki nizam ve cümlelerin birbirine karşı münasebatındaki intizâmı öyle bir tarzda "İşârâtü'l-İ'câz"da âhirine kadar beyan edilmiştir. Kim isterse ona bakabilir ve bu nazımdaki cezâlet-i hârîkayı bu sûrette görebilir. Yalnız bir-iki misâl, bir cümlemin hey'âtındaki nazmı göstermek için zikredeceğiz.

• Meselâ: ¹ وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ

Bu cümlede, azabı dehşetli göstermek için en azının şiddetle tesirini göstermekle göstermek ister. Demek taklîli ifade edecek cümlemin bütün hey'etleri de bu taklile bakıp ona kuvvet verecek.

¹ "Eğer onlara Rabbinin azabından bir esinti bile dokunsa..." (Enbiyâ sûresi, 21/46)

İşte لَيْسَ lafzı, teşkiktir. Şek, killete bakar مَسَّ lafzı, azıcık dokunmaktır. Yine killeti ifade eder. نَفْحَةٌ lafzı, maddesi, bir kokucuk olup killeti ifade ettiği gibi; sığası, bire delâlet eder. Masdar-ı merre tâbir-i sarfiyyesinde “biricik” demektir. Killeti ifade eder. نَفْحَةٌ ’daki tenvin-i tenkîrî, taklîli içindir ki, o kadar küçük ki, bilinmiyor demektir. مِنْ lafzı, teb’iz içindir, bir parça demektir. Killeti ifâde eder. عَدَابٌ lafzı, nekâl, ikaba nisbeten hafif bir nevi cezadır ki, killete işaret eder. رَبِّكَ lafzı, Kahrâr, Cebbar, Müntakim’e bedel yine şefkati ih-sas etmekle killeti işaret ediyor.

İşte “Bu kadar killetteki bir parça azab böyle tesirli ise, ikab-ı ilâhî ne kadar dehşetli olur kıyas edebilirsiniz.” diye ifade eder. İşte şu cümlede küçük hey’etler nasıl birbirine bakıp yardım eder. Maksud-ı küllîyi, her biri kendi lisanıyla takviye eder. Şu misâl bir derece lafız ve maksada bakar.

• İkinci misâl: وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ¹

Şu cümlenin hey’âtı, sadakanın şerait-i kabûlünün beşine işaret eder.

Birinci Şart: Sadakaya muhtaç olmamak derecede sadaka vermek ki: مِمَّا lafzındaki مِنْ² -i teb’iz ile o şartı ifade eder.

İkinci Şart: Ali’den alıp Veli’ye vermek değil, belki kendi malından vermektir. Şu şartı مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ lafzı ifade ediyor. “Size rızık olandan veriniz” demektir.

Üçüncü Şart: Minnet etmemektir. Şu şarta رَزَقْنَا daki نَا lafzı işaret eder. Yâni “Ben size rızık veriyorum. Benim malımdan benim abdime vermekte minnetiniz yoktur.”

Dördüncü Şart: Öyle adama veresin ki, nafakasına sarf etsin. Yoksa sefahete sarf edenlere sadaka makbûl olmaz. Şu şarta يُنْفِقُونَ lafzı işaret ediyor.

Beşinci Şart: Allah nâmına vermektir ki, رَزَقْنَاهُمْ ifade ediyor. Yâni “Mal benimdir, benim nâmımla vermelisiniz.” Şu şartlarla beraber bir tevsî’ de var. Yâni: Sadaka nasıl mal ile olur; ilim ile dâhi olur. Kavî ile, fiil ile, nasihat ile de oluyor. İşte şu aksâma مِمَّا lafzındaki مَا umumiyetiyle işaret ediyor. Hem şu cümle de bizzât işaret ediyor. Çünkü; mutlak, umumu ifade eder.

¹ “Kendilerine rızık olarak (mal, güç, zekâ, bilgi; ...) ne lutfetmişsek, onun bir miktarını (Allah rızası için ve kimseyi minnet altında koymadan ihtiyaç sahiplerine geçimlik olarak) verirler.” (Bakara sûresi, 2/3)

² “...den, ...dan” anlamında

İşte sadakayı ifade eden şu kısacık cümlede, beş şart ile beraber geniş bir dairesini akla ihsan ediyor. Hey'etiyle ihsan ediyor. İşte hey'ette böyle pek çok nazımlar var. *Kelîmâtın* dahi birbirine karşı, aynen geniş böyle bir daire-i nazmiyesi var.

♦Sonra *kelâm*ların da, meselâ: *فُلٌ هُوَ اللهُ أَحَدٌ*¹ 'de altı cümle var. Üçü müsbet, üçü menfî. Altı mertebe-i tevhidi isbat etmekle beraber şirkin altı envânı reddeder. Her bir cümlesi öteki cümlelere hem delil olur, hem netice olur. Çünkü: Her bir cümlemin iki mânâsı var. Bir mânâ ile netice olur, bir mânâ ile de delil olur. Demek Sûre-i İhlâs'ta otuz Sûre-i İhlâs kadar, muntazam, birbirini isbat eder delillerden mürekkep sûreler vardır.

Meselâ:

*فُلٌ هُوَ اللهُ: لِأَنَّهُ أَحَدٌ، لِأَنَّهُ صَمَدٌ، لِأَنَّهُ لَمْ يَلِدْ، لِأَنَّهُ لَمْ يُولَدْ، لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفْوًا أَحَدٌ*²

Hem:

*وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفْوًا أَحَدٌ: لِأَنَّهُ لَمْ يُولَدْ، لِأَنَّهُ لَمْ يَلِدْ، لِأَنَّهُ صَمَدٌ، لِأَنَّهُ أَحَدٌ، لِأَنَّهُ هُوَ اللهُ*³

Hem:

*هُوَ اللهُ فَهُوَ أَحَدٌ، فَهُوَ صَمَدٌ، فَإِذَنْ لَمْ يَلِدْ، فَإِذَنْ لَمْ يُولَدْ، فَإِذَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفْوًا أَحَدٌ*⁴

Daha sen buna göre kıyas et...

♦Meselâ:

آلَمْ ۞ ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ فِيْهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ⁵

Şu dört cümlemin her birisinin iki mânâsı var. Bir mânâ ile öteki cümlelere delildir. Diğer mânâ ile onlara neticedir. On altı münasebet hatlarından bir

1 “De ki: O, Allah'tır, gerçek İlahtır ve Birdir.” (İhlâs sûresi, 112/1)

2 De ki: O, Allahdır. Çünkü O Ehad'dir, Samed'dir, doğurmamıştır, doğurulmamıştır ve herhangi bir şey O'na denk değildir.

3 Herhangi bir şey O'na denk değildir. Çünkü O, doğurulmamıştır, doğurmamıştır, Samed'dir, Ehad'dir; çünkü O, Allahdır.

4 O, Allahdır. Öyleyse O, Ehad'dir, Samed'dir. Bundan dolayı doğurmamıştır, doğurulmamıştır ve herhangi bir şey O'na denk değildir.

5 “Elif, Lâm, Mîm. İşte (eşsiz, mucize) Kitap: Onun (Allah tarafından indirildiği ve baştan sona hakikatler mecmuası olduğu) hakkında hiçbir şüphe yoktur; o, müttakiler (Allah'a gönülden saygı besleyip isyandan kaçınan, Din ve hayat kanunları olarak koyduğu bütün emir ve yasaklara hakkıyla riayet edenler) için baştan sona bir hidayet kaynağıdır.” (Bakara sûresi, 2/2)

nakş-ı nazmî-i i'câzî hâsıl olur. “İşârâtü'l-İ'câz” da öyle bir tarzda beyan edilmiş ki, bir nakş-ı nazmî-i i'câzî teşkil eder.

On Üçüncü Söz'de beyan edildiği gibi, güya ekser âyât-ı Kur'âniye'nin her birisi ekser âyâtın her birisine bakar bir gözü ve nâzır bir yüzü vardır ki, onlara münasebatın hutûtu mâneviyesini uzatıyor. Birer nakş-ı i'câzî nescediyor. İşte “İşârâtü'l-İ'câz” baştan aşağıya kadar bu cezâlet-i nazmiyeyi şerhetmiştir.

İkinci Nokta

Mânâsındaki belâgat-ı hârikadır.

On Üçüncü Söz'de beyan olunan şu misâle bak:

♦Meselâ: ¹مَسَلَا: ²سَبَّحَ اللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ âyetindeki belâgat-ı mâneviyeyi zevk etmek istersen, kendini nur-u Kur'an'dan evvel asr-ı câhiliyette, sahra-yı bedeviyette farz et ki, her şey zulmet-i cehil ve gaflet altında perde-i cümûd-u tabiata sarılmış olduğu bir anda Kur'an'ın lîsân-ı semâvîsinden ³تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَسَبَّحَ اللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ veyahut; ²تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ gibi âyetleri işit, bak!

Nasıl ki, o ölmüş veya yatmış olan mevcudat-ı âlem: ³سَبَّحَ , ³تُسَبِّحُ sadasıyla işitenlerin zihninde nasıl diriliyorlar, hüşyâr oluyorlar, kıyam edip zikrediyorlar. Ve o karanlık gökyüzünde birer câmid ateşpare olan yıldızlar ve yerde perişan mahlukat, ³تُسَبِّحُ sayhasıyla ve nuruyla işitenin nazarında gökyüzü bir ağız, bütün yıldızlar birer kelime-i hikmet-nümâ ve birer nur-u hakikat-edâ ve küre-i arz bir baş ve berr ve bahr, birer lisan ve bütün hayvanlar ve nebatlar birer kelime-i tesbih-feşan sûretinde arz-ı dîdar eder.

♦Meselâ: On Beşinci Söz'de isbat edilen şu misâle bak:

يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ * فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ * يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاشٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ * فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ³

¹ “Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tenzih ve tesbih eder. O Aziz ve Hakîmdir: Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (Hadid sûresi, 57/1)

² “Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder.” (İsrâ sûresi, 17/44)

³ “Ey cin ve ins topluluğu! Yapabilirsiniz haydi göklerin ve yerin hududundan geçin bakalım! Ama geçemezsiniz, ancak üstün bir güç, kuvvetli bir delil ve ilimle geçebilirsiniz. O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz? Üzerinize ateşler, duman alevleri gönderilir de artık kendinizi savunamazsınız. O hâlde Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz?” (Rahman sûresi, 55/33-36)

وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِّلشَّيَاطِينِ¹

âyetlerini dinle bak ki, ne diyor? Diyor ki: “Ey acz ve hakareti içinde mağrur ve mütemerrit ve zaaf ve fakrı içinde serkeş ve muannit olan ins ve cin! Emirlerime itâat etmezseniz haydi elinizden gelirse hudûd-u mülkünden çıkınız! Nasıl cesâret edersiniz ki, öyle bir Sultan’ın emirlerine karşı gelirsiniz; yıldızlar, aylar, güneşler, emirber neferleri gibi emirlerine itâat ederler. Hem tuğyanınızla öyle bir Hâkim-i Zülcelâl’e karşı mübâreze ediyorsunuz ki, öyle azametli mutî’ askerleri var. Faraza şeytanlarınız dayanabilseler, onları dağ gibi güllelerle recmedebilirler. Hem küfranınızla öyle bir Mâlik-i Zülcelâl’in memleketinde isyan ediyorsunuz ki, cünûdundan öyeleri var, değil sizin gibi küçük âciz mahluklar, belki farz-ı muhâl olarak dağ ve arz büyüklüğünde birer adüvv-i kâfir olsaydınız, arz ve dağ büyüklüğünde yıldızları, ateşli demirleri size atabilirler, sizi dağıtırlar. Hem öyle bir kanunu kırıyorsunuz ki, onunla öyeleri bağlıdır, eğer lüzum olsa arzınızı yüzünüze çarpar, gülleler gibi küreler misillü yıldızları üstünüze Allah’ın izniyle yağdırabilirler.” Daha sair âyâtın mânâlarındaki kuvvet ve belâgatı ve ulviyet-i ifadesini bunlara kıyas et...

Üçüncü Nokta

Üslûbundaki bedâat-i hârikadır.

Evet Kur’ân’ın üslûpları hem gariptir, hem bedî’dir, hem acîptir, hem muknî’dir. Hiçbir şeyi, hiçbir kimseyi, taklid etmemiş. Hiç kimse de Onu taklid edemiyor. Nasıl gelmiş, öyle o üslûplar taravetini, gençliğini, garabetini daima muhafaza etmiş ve ediyor. Ezcümle, bir kısım sûrelerin başlarında şifre-misâl⁷ عَسَقَ⁷، حَمَ⁶، يَسَ⁵، طَهَ⁴، آلَ³، آلمَ² gibi mukattaat harufundaki üslûb-u bedî’isi, beş-altı lem’a-yı i’câzı tazammun ettiğini “İşârâtü’l-İ’câz” da yazmışız.

Ezcümle: Sûrelerin başında mezkûr olan haruf, harufâtın aksâm-ı mâlûmesi olan *mechûre*, *mehmûse*, *şedide*, *rihve*, *zelâka*, *kalkale* gibi aksâm-ı

¹ “Gerçek şu ki, yere en yakın olan göğü lambalarla donattık ve onlardan bir kısmını şeytanlara atılan mermiler yaptık.” (Mülk sûresi, 67/5)

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/1; Âl-i İmran sûresi, 3/1; Ankebût sûresi, 29/1; Rûm sûresi, 30/1; Lokman sûresi, 31/1; Secde sûresi, 32/1.

³ “Elif, Lâm, Râ.” (Yûnus sûresi, 10/1; Hüd sûresi, 11/1; Yûsuf sûresi, 12/1; İbrahim sûresi, 14/1; Hicr sûresi, 15/1).

⁴ “Tâ, Hâ.” Tâhâ sûresi, 20/1.

⁵ “Yâ, Sin.” Yâsîn sûresi, 36/1.

⁶ “Hâ, Mîm.” (Mü’min sûresi, 40/1; Fussilet sûresi, 41/1; Şûrâ sûresi, 42/1; Zuhruf sûresi, 43/1; Duhân sûresi, 44/1; Câsiye sûresi, 45/1; Ahkaf sûresi, 46/1).

⁷ Şûrâ sûresi, 42/2.

kesîresinden her bir kısmından nısfını almıştır. Kabil-i taksim olmayan hafifinden nısf-ı ekser, sakilinden nısf-ı ekall olarak bütün aksamını tansif etmiştir. Şu mütedâhil ve birbiri içindeki kısımları ve iki yüz ihtimal içinde mütereddid yalnız gizli ve fikren bilinmeyecek bir tek yol ile umumu tansif etmek kabil olduğu hâlde, o yolda, o geniş mesâfede sevk-i kelâm etmek, fikr-i beşerin işi olamaz. Tesadüf hiç karışamaz. İşte bir şifre-i ilâhiye olan sûrelerin başlarındaki huruf, bunun gibi daha beş-altı lem'a-yı i'câziyeyi gösterdikleriyle beraber ilm-i esrar-ı huruf ulemâsıyla evliyânın muhakkikleri şu mukattaattan çok esrar istihraç etmişler ve öyle hakâik bulmuşlar ki, onlarca şu mukattaat kendi başıyla gayet parlak bir mucizedir. Onların esrarına ehil olmadığımız, hem umum göz görececek derecede isbat edemediğimiz için o kapıyı açamayız. Yalnız “İşârâtü'l-İ'câz”da şunlara dair beyan olunan beş-altı lem'a-yı i'câza havale etmekle iktifa ediyoruz.

Şimdi, esâlib-i Kur'âniye'ye sûre itibarıyla, maksad itibarıyla, âyât ve kelâm ve kelime itibarıyla birer işaret edeceğiz.

♦ Meselâ: Sûre-i ¹ ﴿عَمَّ﴾'ye dikkat edilse öyle bir üslûb-u bedî' ile Âhireti, Haşr'i, cennet ve cehennemın ahvâlini öyle bir tarzda gösteriyor ki, şu dünyadaki ef'âl-i ilâhiyeyi, âsâr-ı rabbâniyeyi o ahvâl-i uhreviyeye birer birer bakar isbat eder gibi kalbi ikna eder. Şu sûredeki üslûbun îzahı uzun olduğundan yalnız bir-iki noktasına işaret ederiz. Şöyle ki:

Şu sûrenin başında kıyâmet gününü isbât için der: “Size zemini güzel serilmiş bir beşik; dağları hânenize ve hayatınıza defineli direk, hazineli kazık; sizi birbirini sever, ünsiyet eder çift; geceyi hâb-ı rahatınıza örtü; gündüzü meydân-ı maişet; güneşi ışık verici, ısındırıcı bir lâmba; bulutları âb-ı hayat çeşmesi gibi ondan suyu akıttım. Basit bir sudan bütün erzâkınızı taşıyan bütün çiçekli, meyveli muhtelif eşyayı kolay ve az bir zamanda icad ederiz. Öyle ise, yevm-i fasl olan kıyâmet sizi bekliyor. O günü getirmek bize ağır gelemez.” İşte bundan sonra kıyâmette dağların dağılması, semâvâtın parçalanması, cehennemın hazırlanması ve cennet ehline bağ ve bostan vermesini gizli bir sûrette isbatlarına işaret eder. Mânen der: “Madem gözünüz önünde dağ ve zeminde şu işleri yapar; âhirette dahi bunlara benzer işleri yapar.” Demek sûrenin başındaki “dağ”, kıyâmetteki dağların hâline bakar ve “bağ” ise, âhirde ve âhiretteki hadîkaya ve bağa bakar. İşte sair noktaları buna kıyas et, ne kadar güzel ve âlî bir üslûbu var, gör.

¹ Nebe sûresi, 78/1.

♦ Meselâ:

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذَلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ * تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَزُزُّ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ¹

Öyle bir üslûb-u âlîde benîbeşerdeki şuûnat-ı ilâhiyeyi ve gece ve gündüzün deveranındaki tecelliyât-ı ilâhiyeyi ve senenin mevsimlerinde olan tasarrufat-ı rabbâniyeyi ve yeryüzünde hayat-memat, haşır ve neşr-i dünyeviyedeki icraat-ı rabbâniyeyi öyle bir ulvî üslûp ile beyan eder ki, ehl-i dikkatin akıllarını teshir eder. Parlak ve ulvî geniş üslûbu, az dikkat ile görüldüğü için simdilik o hazineyi açmayacağız.

♦ Meselâ:

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ * وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ * وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ * وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَحَلَّتْ * وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ²

Gök ve zeminin, Cenâb-ı Hakk'ın emrine karşı derece-i inkıyad ve itaatlerini şöyle âlî bir üslûp ile beyan eder ki: Nasıl bir kumandan-ı âzam, mücâhede ve manevra ve ahz-ı asker şûbeleri gibi mücâhedeye lâzım işler için iki daireyi teşkil edip açmış. O mücâhede, o muamele işi bittikten sonra o iki daireyi başka işlerde kullanmak ve tebdil ederek istimâl etmek için o kumandan-ı âzam o iki daireye müteveccih olur. O daireler, her birisi hademeleri lisanıyla veya nutka gelip kendi lisanıyla der ki: “Ey kumandanım bir parça mühlet ver ki, eski işlerin ufak tefeklerini, pırtı-mırtılarını temizleyip dışarı atayım, sonra teşrif ediniz. İşte atıp senin emrine hâzır duruyoruz. Buyurun ne yaparsanız yapınız. Senin emrine münkadız. Senin yaptığın işler bütün hak, güzel, maslahattır.” Öyle de: Semâvât ve arz, böyle iki daire-i teklif ve tecrübe ve imtihan için açılmıştır. Müddet bittikten sonra semâvât ve arz, daire-i teklife ait eşyayı emr-i ilâhîyle bertaraf eder. Derler: “Yâ Rabbenâ! Buyurun, ne için bizi istihdam edersen et. Hakkımız sana itaattir. Her yaptığın şey de haktır.” İşte, cümlelerindeki üslûbun haşmetine bak, dikkat et.

¹ De ki: “Ey mülk ve hakimiyet sahibi Allahım!” Sen mülkü dilediğine verir, dilediğinden onu çeker alırsın. Dilediğini aziz, dilediğini zelil kılarısın! Her türlü hayır yalnız Sen'in elindedir! Sen elbette her şeye kadırsın! Geceyi gündüze katar günü uzatırsın, gündüzü geceye katar geceyi uzatırsın. Ölüden diri, diriden ölü çıkarırsın. Sen dilediğin kimseye sayısız rızıklar verirsin!” (Âl-i İmran sûresi, 3/26-27)

² “Gök yarıldığı zaman, ve hep yapageldiği gibi, Rabbinin buyruğunu dinlediği zaman, yer yayılıp dümdüz edildiği, içindekileri dışarı atıp boşaldığı, ve hep yapageldiği gibi, Rabbinin buyruğunu dinlediği zaman... Seyredin siz: Neler olacak o zaman!” (İnşıkak sûresi, 84/1-5)

♦ Hem meselâ:

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَفْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى
الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ¹

İşte, bu âyetin bahr-ı belâgatından bir katreye işaret için bir üslûbunu bir temsil aynasında göstereceğiz. Nasıl bir harb-i umumîde bir kumandan, zaferden sonra ateş eden bir ordusuna “Ateş kes!” ve hücum eden diğer bir ordusuna “Dur!” der, emreder. O anda ateş kesilir, hücum durur. “İş bitti, istilâ ettik. Bayrağımız düşmanın merkezlerinde yüksek kalelerinin başında dikildi. Eşfelü’s-sâfilüne giden o edepsiz zâlimler cezalarını buldular.” der.

Aynen öyle de: Padişah-ı bîmisâl, kavm-i Nuh’un mahvı için semâvât ve arza emir vermiş. Vazifelerini yaptıktan sonra ferman ediyor: “Ey arz! Suyunu yut. Ey Semâ! Dur, işin bitti. Su çekildi. Dağın başında me’mur-u ilâhînin çadır vazifesini gören gemisi kuruldu. Zâlimler cezalarını buldular.” İşte şu üslûbun ulviyetine bak. “Zemin ve gök iki mutî” asker gibi emir dinler, itaat ederler” diyor. İşte şu üslûp işaret eder ki, insanın isyanından kâinat kızıyor. Semâvât ve arz hiddete geliyorlar ve şu işaretle der ki: “*Yer ve gök iki mutî’ asker gibi emirlerine bakan bir Zâta isyan edilmez, edilmemeli...*” Dehşetli bir zecri ifade eder. İşte tûfan gibi bir hâdise-i umumiyeyi bütün ne-tâiciyle, hakâikiyle birkaç cümlede îcâzlı, i’câzlı, cemâlli, icmâlli bir tarzda beyan eder. Şu denizin sair katrelerini şu katreye kıyas et.

Şimdi kelimelerin penceresiyle gösterdiği üslûba bak.

♦ Meselâ: ² وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ³ dedi

³ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ kelimesine bak, ne kadar latîf bir üslûbu gösteriyor. Şöyle ki: Kamerin bir menzili var ki, Süreyya yıldızlarının dairesidir. kameri, hilâl vaktinde hurmanın eskimiş beyaz bir dalına teşbih eder. Şu teşbih ile semânın yeşil perdesi arkasında güya bir ağaç bulunuyor ki beyaz, sivri, nurânî bir dalı, perdeyi yırtıp başını çıkarıp, Süreyya o dalın bir salkımı gibi ve sair yıldızlar o gizli hilkat ağacının birer münevver meyvesi olarak işitenin hayâ-

¹ “(Kâfirler boğulduktan sonra yerle göğe:) ‘Ey yeryüzü! Vazifen bitti; suyunu yut. Ey semâ! İhtiyaç kalmadı; yağmuru kes’ diye emir buyuruldu. Su çekildi, iş bitirildi ve gemi Cudi üzerinde yerleşti ve ‘Kahrolsun o zâlimler!’ denildi.” (Hûd sûresi, 11/44).

² “Ay için de birtakım sahnalar, duraklar tâyin ettik, dolaşa dolaşa, nihayet eski hurma salkımının çöpü gibi kuru, sarı, kavisli bir hâle gelir.” (Yâsîn sûresi, 36/39)

³ “Eski hurma salkımının kuru, sarı, kavisli hâli gibi.” (Yâsîn sûresi, 36/39).

lî olan gözüne göstermekle; medar-ı maişetlerinin en mühimmi hurma ağacı olan sahra-nişinlerin nazarında ne kadar münasip, güzel, latif, ulvî bir üslûb-u ifade olduğunu zevkin varsa anlarsın.

♦ Meselâ: On Dokuzuncu Söz'ün âhîrinde isbat edildiği gibi,

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا¹ 'daki تَجْرِي kelimesi şöyle bir üslûb-u âlîye pencere açar. Şöyle ki: شَجْرِي lafzıyla yâni: "güneş döner." tâbiriyle kış ve yaz, gece ve gündüzün deveranındaki muntazam tasarrufât-ı kudret-i ilâhiyeyi ihtar ile Sâni'in azametini ifham eder ve o mevsimlerin sayfalarında kalem-i kudretin yazdığı mektubât-ı samedâniyeye nazarı çevirir. Hâlık-ı Zülcelâl'in hikmetini i'lâm eder.

وَجَعَلَ الشَّمْسُ سِرَاجًا² Yâni, "lâmba" tâbiriyle şöyle bir üslûba pencere açar ki, şu âlem bir saray ve içinde olan eşya ise insana ve zihyaya ihzâr edilmiş müzeyyenat ve mat'umat ve levazımât olduğunu ve güneş dahi müsahhar bir mumdar olduğunu ihtar ile Sâni'in haşmetini ve Hâlık'ın ihsanını ifham ederek tevhide bir delil gösterir ki, müşriklerin en mühim, en parlak mâbud zannettikleri güneş, müsahhar bir lâmba, câmid bir mahluktur. Demek سِرَاجًا tâbirinde Hâlık'ın azamet-i rubûbiyetindeki rahmetini ihtar eder. Rahmetin vüs'atindeki ihsanını ifham eder ve o ifhamda saltanatının haşmetindeki keremini ihsas eder ve bu ihsasta vahdâniyeti i'lam eder ve mânen der: "Câmid bir sirâc-ı müsahhar hiçbir cihette ibadete lâyık olamaz."

Hem cereyân-ı تَجْرِي tâbirinde gece gündüzün, kış ve yazın dönmelerindeki tasarrufat-ı muntazama-yı acıbeyi ihtar eder ve o ihtarda, rubûbiyetinde münferid bir Sâni'in azamet-i kudretini ifham eder.

Demek şems ve kamer noktalarından beşerin zihnini gece ve gündüz, kış ve yaz sayfalarına çevirir ve o sayfalarda yazılan hâdisatın satırlarına nazar-ı dikkati celbeder. *Evet Kur'an, güneşten güneş için bahsetmiyor. Belki onu ışıktandıran Zât için bahsediyor. Hem güneşin insana lüzumsuz olan mahiyetinden bahsetmiyor. Belki güneşin vazifesinden bahsediyor ki, sanat-ı rabbâniyenin intizâmına bir zenberek ve hilkat-i rabbâniyenin nizamına bir merkez, hem Nakkaş-ı Ezeli'nin gece gündüz ipleriyle dokuduğu eşyadaki sanat-ı rabbâniyenin insicamına bir mekik vazifesini yapıyor. Daha*

¹ "Güneş de bir delildir onlara, akar gider yörüngesinde..." (Yâsîn sûresi, 36/38)

² "Güneşi de (ışığı kendinden) bir lâmba yaptı." (Nûh sûresi, 71/16)

sair kelimât-ı Kur'âniye'yi bunlara kıyas edebilirsin. Âdeta basit, me'luf birer kelime iken, latîf mânâların definelerine birer anahtar vazifesini görüyor.

İşte ekseriyetle üslûb-u Kur'ân'ın geçen tarzlarda ulvî ve parlak olduğundan ki, bazen bir bedevî Arap bir tek kelâma meftun olur. Müslüman olmadan secdeye giderdi. Bir bedevî بِمَا تُؤْمَرُ¹ kelâmını işittiği anda secdeye gitti. Ona dediler: “Müslüman mı oldun?” “Yok” dedi, “Ben şu kelâmın belâgatına secde ediyorum.”²

Dördüncü Nokta

Lafzındaki fesâhât-ı hârikasıdır.

Evet Kur'ân mânen üslûb-u beyan cihetiyle fevkalâde belîğ olduğu gibi, lafzında gayet selis bir fesâhati vardır. Fesahatin kat'î vücûduna, usandırması delildir ve fesâhatin hikmetine, fenn-i beyan ve meâninin dâhî ulemâsının şehâdetleri bir bürhân-ı bâhirdir. Evet binler defa tekrar edilse usandırmıyor, belki lezzet veriyor. Küçük basit bir çocuğun hâfızasına ağır gelmiyor, hıfzedebilir. En hastalıklı, az bir sözden müteezzî olan bir kulağa nâhoş gelmiyor, hoş geliyor. Sekeratta olanın damağına şerbet gibi oluyor. Zemzeme-i Kur'ân onun kulağında ve dimağında, aynen ağızda ve damağında mâ-yı zemzem gibi leziz geliyor.

Usandırmamasının sırr-ı hikmeti şudur ki: *Kur'ân, kulûbe kût ve gıda ve ukûle kuvvet ve gınâ ve rûha mâ ve ziyâ ve nüfusa devâ ve şifâ olduğundan usandırmaz.* Her gün ekmek yeriz, usanmayız. Fakat en güzel bir meyveyi her gün yesek, usandıracak. *Demek Kur'ân, hak ve hakikat ve sıdk ve hidâyet ve hârîka bir fesâhat olduğundandır ki, usandırmıyor, daima gençliğini muhafaza ettiği gibi tarâvetini, halâvetini de muhafaza ediyor.* Hattâ Kureyş'in rüesâsından müdakkik bir belîğ, müşrikler tarafından, Kur'ân'ı dinlemek için gitmiş. Dinlemiş, dönmüş, demiş ki: “Şu kelâmın öyle bir halâveti ve tarâveti var ki, kelâm-ı beşere benzemez. Ben şâirleri, kâhinleri biliyorum. Bu onların hiç sözlerine benzemez. Olsa olsa etbâımızı kandırmak için sihir demeliyiz.”³ İşte Kur'ân-ı Hakîm'in en muannit düşmanları bile fesâhatinden hayran oluyorlar.

¹ “Artık sana emrolunanı, başları çatlatırcasına anlat onlara!” (Hicr sûresi, 15/94).

² Bkz.: es-Suyûtî, *el-İtkân* 2/149; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meâni* 14/86.

³ Bkz.: el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/550; el-Beyhakî, *Şuabü'l-imân* 1/157; İbni Abdilber, *el-İstîâb* 2/433; el-Hâkim et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 3/260.

Kur'ân-ı Hakîm'in âyetlerinde, kelâmalarında, cümlelerinde fesâhatin es-bâbını izah çok uzun gider. Onun için sözü kısa kesip yalnız nümûne olarak bir âyetteki hurûf-u hecâiyenin vaziyetiyle hâsil olan bir selâset ve fesâhat-i lafziyeyi ve o vaziyetten parlayan bir lem'a-yı i'câzı göstereceğiz.

• İşte: **ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِّنْكُمْ¹ ... الخ**

İşte şu âyette, bütün huruf-u heca mevcuttur. Bak ki; sakil, ağır bütün aksâm-ı hurûf beraber olduğu hâlde selâsetini bozmamış. Belki, bir revnâk ve muhtelif tellerden mütenasib, mütesanid bir nağme-i fesâhat katmış.

Hem şu lem'a-yı i'câza dikkat et ki, hurûf-u hecâdan 'yâ' ile 'elif' en hafif ve birbirine kalbolduğu için iki kardeş gibi her birisi yirmi bir kere tekrarı var. م ile ²(Hâşiyeye-1) birbirinin kardeşi ve birbirinin yerine geçtiği için her birisi otuz üçer defa zikredilmiştir.

ص , س , ش mahreççe, sıfatça, savtça kardeş oldukları için her biri üç defa, ع , غ kardeş oldukları hâlde ع daha hafif altı defa; غ sıklığı için yarısı olarak üç defa zikredilmiştir.

ط , ظ , ذ , ز mahreççe, sıfatça, sesçe kardeş oldukları için her birisi ikişer defa; ل ve 'elif' ile beraber ikisi لا sûretinde ittihat ettikleri ve elif لا sûretinde hissesi 'lâm'ın yarısıdır. Onun için ل kırk iki defa, 'elif' onun yarısı olarak yirmi bir defa zikredilmiştir. 'Hemze', ه ile mahreççe kardeş oldukları için hemze³(Hâşiyeye-2) on üç, ه bir derece daha hafif olduğu için on dört defa, ك , ف , ك dokuz, ق kardeş oldukları için 'kaf'ın bir noktası fazla olduğu için ق on, ف dokuz, ك dokuz, ب dokuz, ت on iki, 'ت'nin derecesi üç olduğu için on iki defa zikredilmiştir. ر , 'lâm'ın kardeşidir. Fakat ebced hesabıyla ع iki yüz, ل otuzdur. Altı derece yukarı çıktığı için altı derece aşağı düşmüştür. Hem ر , telaffuzla tekerrür ettiğinden sakil olup yalnız altı defa zikredilmiştir.

خ , ح , ث , ض sikletleri ve bazı cihat-ı münasebat için birer defa zikre-

¹ "Sonra o kederin peşinden üzerinize bir güven duygusu indirdi. Sizden bir kısmını bürüyen tatlı bir uyku hâli verdi." (Âl-i İmran sûresi, 3/154)

²(Hâşiyeye-1) Tenvin dahi nundur.

³(Hâşiyeye-2) Hemze, melfuz ve gayr-i melfuz yirmi beştir ve hemzenin sâkin kardeşi elif'ten üç derece yukarıdır. Zira hareke üçtür.

dilmiştir. ‘ح’ dan ve ‘hemze’den daha hafif ve ‘ي’ den ve ‘elif’ten daha sakil olduğu için on yedi defa, sakil hemzeden dört derece yukarı, hafif eliften dört derece aşağı zikredilmiştir.

İşte şu hurufun bu zikrinde hârikulâde bu vaziyet-i muntazama ile ve o münâsebet-i hafiyeye ile ve o güzel intizâm ve o dakik ve ince nazm ve insicâm ile iki kere iki dört eder derecede gösterir ki, beşer fikrinin haddi değil ki, şunu yapabilirsin. Tesadüf ise; muhâldir ki, ona karışsın. İşte şu vaziyet-i huruf-taki intizâm-ı acib ve nizam-ı garib, selâset ve fesâhat-ı lafziyeye medar olduğu gibi, daha gizli çok hikmetleri bulunabilir. Madem hurûfâtında böyle intizâm gözetilmiş. Elbette kelimelerinde, cümlelerinde, mânâlarında öyle esrarlı bir intizâm, öyle envârlı bir insicâm gözetilmiş ki, göz görse “Mâşâallah”, akıl anlansa “Bârekâllah” diyecek.

Beşinci Nokta

Beyanındaki berâattir.

Yâni, *tefevvuk ve metanet ve haşmettir. Nasıl ki; nazmında cezâlet, lafzında fesâhat, mânâsında belâgat, üslûbunda bedâat var. Beyanında dahi faik bir berâat vardır. Evet terğib ve terhib, medih ve zem, isbat ve irşâd, ifhâm ve ifhâm gibi bütün aksâm-ı kelâmiyede ve tabakat-ı hitabiyede beyanât-ı Kur’âniye en yüksek mertebededir. Meselâ:*

Makam-ı terğib ve teşvik’te hadsiz misâllerinden,

• Meselâ: Sûre-i ¹﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ﴾’de beyanâtı,^{2(Hâşiye)} âb-ı kevser gibi hoş, selsebil çeşmesi gibi selâsetle akar, cennet meyveleri gibi tatlı, hûri libası gibi güzeldir.

Makam-ı terhib ve tehdit’te pek çok misâllerinden,

• Meselâ: ³﴿هَلْ أَتَيْتَ حَدِيثَ الْعَاشِيَةِ﴾ sûresinin başında beyanât-ı Kur’âniye ehl-i dalâletin simâhında kaynayan rasas gibi, dimağında yakan ateş gibi, damağında yanan zakkum gibi, yüzünde saldıran cehennem gibi, midesinde acı, dikenli dari’ gibi tesir eder. Evet bir Zât’ın tehdidini gösteren cehennem

¹ Dehrin akışı içinde öyle zaman geçti ki, o dönemde, insanın adı bile anılmazdı. (Dehr sûresi, 76/1)

^{2(Hâşiye)} Şu üslûb-u beyan, o sûrenin meâlinin libasını giymiş.

³ “Gâşiyenin (dehşeti her tarafı saracak olan o felâketin) mâhiyeti hakkında elbet sen de bilgi sahibi oldun.” (Gâşiye sûresi, 88/1)

gibi bir azab me'muru, öfkesinden ve gayzından parçalanmak vaziyetini alması ve ¹ الْعَنْظِ مِنْ تَكَادُ تَمَيَّرُ مِنْ الْعَنْظِ söylemesi, söyletmesi, o Zât'ın terhibi ne derece dehşetli olduğunu gösterir.

Makam-ı medh'in binler misâllerinden, başında “*Elhamdülillâh*” olan beş sûrede² beyanât-ı Kur'âniye güneş gibi parlak,³(Hâşiye) yıldız gibi zînetli, semâvât ve zemin gibi haşmetli, melekler gibi sevimli, dünyada yavrulara rahmet gibi şefkatli, âhirette cennet gibi güzeldir.

Makam-ı zem ve zecir'de binler misâllerinden,

♦ Meselâ: ⁴أَيُّجِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا? âyetinde zemmi altı derece zemmeder. Gıybetten altı derece şiddetle zecreder. Şöyle ki: Mâlûmdur; âyetin başındaki hemze, sormak (âyâ) mânâsındadır. O sormak mânâsı, su gibi âyetin bütün kelimelerine girer.

İşte birinci hemze ile der: “(Âyâ) suâl ve cevap mahalli olan aklınız yok mu ki, bu derece çirkin bir şeyi anlamıyor?”

İkincisi: ⁵يُحِبُّ lafzı ile der: “Âyâ, sevmek, nefret etmek mahalli olan kalbiniz bozulmuş mu ki, en menfur bir işi sever?”

Üçüncüsü: ⁶أَحَدُكُمْ kelimesiyle der: “Cemaatten hayatını alan hayat-ı içti-maiye ve medeniyetiniz ne olmuş ki, böyle hayatınızı zehirleyen bir ameli kabûl eder?”

Dördüncüsü: ⁷أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ kelâmıyla der: “İnsanîyetiniz ne olmuş ki, böyle canavarcasına arkadaşını dişle parçalamayı yapıyorsunuz?”

Beşincisi: ⁸أَخِيهِ kelimesiyle der: “Hiç rikkat-i cinsiyeniz, hiç sila-yı rahminiz yok mu ki, böyle çok cihetlerle kardeşiniz olan bir mazlumun şahs-ı mânevîsini insafsızca dişliyorsunuz? Hiç aklınız yok mu ki, kendi âzanızı kendi dişinizle divâne gibi ısırıyorsunuz?”

Altıncısı: ⁹مَيْتًا kelâmıyla der: “Vicdanınız nerede... Fitratınız bozulmuş mu ki, en muhterem bir hâlde bir kardeşine karşı, etini yemek gibi en müstekreh bir iş yapıyor?”

¹ “Cehennem, öfkesinden neredeyse çatlayacak haldedir.” (Mülk sûresi, 67/7-8)

² Fâtiha sûresi, 1/1; En'âm sûresi, 6/1; Keht sûresi, 18/1; Sebe sûresi, 34/1; Fâtır sûresi, 35/1.

³(Hâşiye) Şu tâbiratta o sûrelerdeki bahislere işaret var.

⁴ “Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı?” (Hucurât sûresi, 49/12).

Demek zem ve gıybet, aklen, kalben ve insâniyeten ve vicdânen ve fitraten ve asabiyeten ve milliyeten mezmumdur. İşte bak! Nasıl ki, şu âyet, icâz-kârâne altı mertebe zemmi zemmetmekle i'câzkârâne altı derece o cürümden zecreder...

Makam-ı isbat'ta binler misâllerinden

♦ Meselâ:

فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ
ذَلِكَ لَمُعْجِزٍ لِّمُوتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

de, haşri isbat ve istib'adı izale için öyle bir tarzda beyan eder ki, fevkinde isbat olamaz. Şöyle ki: Onuncu Söz'ün Dokuzuncu Hakikat'inde, Yirmi İkinci Söz'ün Altıncı Lem'ası'nda isbat ve izah edildiği gibi; her bahar mevsiminde ihyâ-yı arz keyfiyetinde üç yüz bin tarzda haşrin nümûnelerini nihayet derecede girift, birbirine karıştırdığı hâlde nihayet derecede intizâm ve temyiz ile nazar-ı beşere gösteriyor ki, bunları böyle yapan Zât'a, haşir ve kıyâmet ağır olamaz, der. Hem zeminin sayfasında yüz binler envâi, beraber birbiri içinde kalem-i kudretiyle hatâsız, kusursuz yazmak; bir tek Vâhid-i Ehad'in sikkesi olduğundan, şu âyetle güneş gibi vahdâniyeti isbat etmekle beraber, güneşin tulû' ve gurubu gibi kolay ve kat'î, Kıyâmet ve Haşri gösterir. İşte كَيْفَ lafzındaki keyfiyet noktasında şu hakikati gösterdiği gibi, çok sûrelerde tafsil ile zikreder.

♦ Meselâ: Sûre-i ²﴿ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ﴾'de öyle parlak ve güzel ve şirin ve yüksek bir beyanla haşri isbat eder ki, baharın gelmesi gibi kat'î bir sûrette kanâat verir. İşte bak: Kâfirlerin, çürümüş kemiklerin dirilmesini inkâr ederek "Bu acıptır, olamaz"³ demelerine cevaben:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ...⁴ الخ

كَذَلِكَ الْخُرُوجُ⁵ 'a kadar ferman ediyor. Beyanı su gibi akıyor, yıldızlar gibi parlıyor. Kalbe hurma gibi hem lezzet, hem zevk veriyor, hem rızık oluyor.

¹ "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadirdir." (Rûm sûresi, 30/50)

² "Kâf. Şanlı şerefli Kur'an hakkı için." (Kaf sûresi, 50/1).

³ Bkz.: Kaf sûresi, 50/2.

⁴ "Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi?" (Kaf sûresi, 50/6).

⁵ "Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi? Yeri de döşedik, oraya dengeyi sağlayacak ağır baskılar, sabit ulu dağlar yerleştirdik. Orada, gönüller, gözler açan her çeşit bitkiden çiftler

♦ Hem makam-ı isbat'ın en latif misâllerinden:

بِسْ ؕ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ؕ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ¹

der. Yâni, “Hikmetli Kur’ân’a kasem ederim. Sen Resûllerdensin.” Şu ka-
sem işaret eder ki: Risâlet’in hücceti o derece yakînî ve haktır ki, hakkaniyet-
te makam-ı tâzim ve hürmete çıkmış ki, onunla kasem ediliyor. İşte şu işaret ile
der: “Sen Resûlsün. Çünkü senin elinde Kur’ân var. Kur’ân ise, haktır ve
Hakk’ın kelâmıdır. Çünkü içinde hakikî hikmet, üstünde sikke-i i’câz var.”

♦ Hem makam-ı isbat’ın îcâzlı ve i’câzlı misâllerinden şu;

قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ؕ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ²

Yâni: “İnsan der: Çürümüş kemikleri kim diriltecek? Sen, de: Kim
onları bidayeten inşâ edip hayat vermiş ise, o diriltecek.” Onuncu Söz’ün
Dokuzuncu Hakikati’nin üçüncü temsilinde tasvir edildiği gibi; bir zât, göz
önünde bir günde yeniden büyük bir orduyu teşkil ettiği hâlde, biri dese: “Şu
Zât, efradı istirahat için dağılmış olan bir taburu bir boru ile toplar. Tabur ni-
zâmı altına getirebilir.” Sen ey insan, desen; “İnanmam”; ne kadar divânece
bir inkâr olduğunu bilirsin. Aynen onun gibi hiçten, yeniden ordu-misâl bü-
tün hayvanât ve sair zihayâtın tabur-misâl cesedlerini kemâl-i intizâmla ve mî-
zân-ı hikmetle o bedenlerin zerrâtını ve letâifini emr-i kün feyekûn³ ile kayde-
dip yerleştiren ve her karnda hattâ her baharda rûy-u zeminde yüz binler or-
du-misâl zevilhayat envâ’larını, tâifelerini icad eden bir Zât-ı Kadîr-i Alîm, ta-
bur-misâl bir cesedin nizâmı altına girmekle birbiriyle tanışmış zerrât-ı esâsi-
ye ve eczâ-yı asliyeyi bir sayha ile Sûr-u İsrâfîl’in borusu ile nasıl toplayabilir?
İstib’âd sûretinde denilir mi? Denilse, eblehçesine bir divâneliktir.

Makam-ı irşâd’da beyanât-ı Kur’âniye o derece müessir ve rakiktir ve o
derece mûnis ve şefiktir ki, şevk ile ruhu, zevk ile kalbi; aklı merakla ve gözü
yaşla doldurur.

bitirdik. Bütün bunları, Allah’a yönelecek her kula Yaradanın kudretini hatırlatması, dersler veren birer
basiret nişanesi ve ibret numûnesi olması için yaptık. Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler
ve biçilen ekinler, salkım salkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik. Bütün bunlar kullarımıza
rızk vermek içindir. Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkış
da böyle olacaktır.” (Kaf sûresi, 50/6-11)

¹ Yâsîn sûresi, 36/1-3.

² Yâsîn sûresi, 36/78-79.

³ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran
sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

♦Binler misâllerinden yalnız şu:

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَسْقُوقُ فَيُخْرَجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ¹

Yirminci Söz'ün Birinci Makamı'nda üçüncü âyet mebhasinde isbat ve izah edildiği gibi Benî İsrâil'e der: "Mûsâ (*aleyhisselâm*)'ın asâsı gibi bir mucizesine karşı sert taş, on iki gözünden çeşme gibi yaş akıttığı hâlde, size ne olmuş ki, Mûsâ (*aleyhisselâm*)'ın bütün mucizâtına karşı lâkayt kalıp; gözünüz kuru, yaşsız, kalbiniz katı, ateşsiz duruyor?" O Söz'de şu mânâ-yı irşâdî izah edildiği için oraya havale ederek burada kısa kesiyorum.

Makam-ı ifhâm ve ilzam'da binler misâllerinden yalnız şu iki misâle bak:

♦Birinci misâl:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ²

Yâni: "Eğer, bir şüpheniz varsa, size yardım edecek, şehâdet edecek bütün büyüklerinizi ve taraftarlarınızı çağırınız. Bir tek sûsesine bir nazîre yapınız." "İşârâtü'l-İ'câz"da izah ve isbat edildiği için burada yalnız icmâline işaret ederiz. Şöyle ki: Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyân diyor: "Ey ins ve cin! Eğer Kur'an, Kelâm-ı ilâhî olduğunda şüpheniz varsa, bir beşer kelâmı olduğunu tevehhüm ediyorsanız, haydi, işte meydan, geliniz! Siz dahi O'na Muhammedü'l-Emîn³ dediğiniz zât gibi, okumak yazmak bilmez, kıraat ve kitabet görmemiş bir ümmîden bu Kur'an gibi bir kitab getiriniz, yaptırınız. Bunu yapamazsanız, haydi ümmî olmasın, en meşhur bir edib, bir âlim olsun. Bunu da yapamazsanız, haydi bir tek olmasın, bütün bülegânız, hutebânız, belki bütün geçmiş beliğlerin güzel eserlerini ve bütün gelecek ediblerin yardımlarını ve İlâhlarınızın himmetlerini beraber alınız. Bütün kuvvetinizle çalışınız, şu Kur'an'a bir nazîre yapınız. Bunu da ya-

¹ "Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı! Çünkü öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır, öylesi var ki çatlar da bağrından su kaynar ve öylesi var ki Allah'a olan ta'zimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir." (Bakara sûresi, 2/74)

² "Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'an'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüpheniz varsa, haydi onun sürelerinden birine benzer bir süre meydana getirin ve Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın, iddianızda haklı iseniz." (Bakara sûresi, 2/23)

³ İbni İshak, es-Sîre 2/57; el-Halebî, es-Sîratü'l-Halebiyye 2/391.

pamazsanız, haydi kabil-i taklid olmayan Hakâik-i Kur'âniye'den ve mâ-nevî çok mucizâtından kat-ı nazar, yalnız nazmındaki belâgatına nazîre olarak bir eser yapınız."

1 فَأْتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ¹ ilzâmıyla der: "Haydi sizden mânânın doğru luğunu istemiyorum. Müftereyat ve yalanlar ve bâtil hikâyeler olsun. Bunu da yapamıyorsunuz. Haydi bütün Kur'ân kadar olmasın, yalnız سُورٍ عَشْرٍ on sû-resine nazîre getiriniz. Bunu da yapamıyorsunuz. Haydi, bir tek sûresine nazî-re getiriniz. Bu da çoktur. Haydi, kısa bir sûresine bir nazîre ibraz ediniz. Hattâ, madem bunu da yapmazsanız ve yapamazsınız. Hem bu kadar muhtaç oldu ğunuz hâlde; çünkü: Haysiyet ve nâmusunuz, izzet ve dininiz, asabiyet ve şe-refiniz, can ve malınız, dünya ve âhiretiniz, buna nazîre getirmekle kurtulabilir. Yoksa dünyada haysiyetsiz, nâmusuz, dinsiz, şerefsiz, zillet içinde, can ve ma-lınız helâkette mahvolup ve âhirette² وَالْحِجَارَةُ² işa-retiyle cehennemde haps-i ebedî ile mahkûm ve sanemlerinizle beraber ateşe odunluk edeceksiniz. Hem madem sekiz mertebe aczinizi anladınız. Elbette se-kiz defa, Kur'ân dahi mucize olduğunu bilmekliğiniz gerektir. Ya î mânâ geliniz veyahut susunuz, cehenneme gidiniz!" İşte Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın ma-kam-ı ifhâmdaki ilzamına bak ve de:

لَيْسَ بَعْدَ بَيَانِ الْقُرْآنِ بَيَانٌ³

Evet, "Beyan-ı Kur'ân'dan sonra beyan olamaz ve hâcet kalmaz."

•İkinci Misâl:

فَذَكِّرْ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ * أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمُنُونِ * قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمْتَرَبِّصِينَ * أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَخْلَامُهُمْ بِهِدًا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاعُونَ * أَمْ يَقُولُونَ نَقُولُ لَهُ بَلْ لَا يَوْمُنُونَ * فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ * أَمْ خَلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ * أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يَوقِنُونَ * أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصْطَرُونَ * أَمْ لَهُمْ سَلْمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ * أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبُنُونَ * أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَعْرَمٍ مُثْقَلُونَ * أَمْ

¹ "İddianızda tutarlı iseniz, haydi belâgatta onunkine benzer on sûre getirin." (Hûd sûresi, 11/13)

² "Çırası insanlarla taşlar olan o ateşten sakımn." (Bakara sûresi, 2/24)

³ el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 1/105.

عِنْدَهُمُ الْعَيْبُ فَهُمْ يَكْتُمُونَ * أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ الْمَكِيدُونَ * أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ
غَيْرُ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ¹

İşte şu âyâtın binler hakikatlerinden yalnız *beyan-ı ifhamiyeye* misâl için bir hakikatini beyan ederiz. Şöyle ki: ² *Âm* .. *Âm* lafzıyla on beş tabaka istifham-ı inkâr-i taaccübî ile ehl-i dalâletin bütün aksamını susturur ve şübehâtın bütün menşe'lerini kapatır. Ehl-i dalâlet için içine girip saklanacak şeytanî bir delik bırakmıyor, kapatıyor. Altına girip gizlenecek bir perde-i dalâlet bırakmıyor, yırtıyor. Yalanlarından hiçbir yalanı bırakmıyor, başını eziyor. Her bir fıkrada bir tâifenin hülâsa-yı fikr-i küfrîlerini ya bir kısa tâbir ile ibtal eder. Ya butlanı zâhir olduğundan sükûtla butlanını bedâhete havale eder veya başka âyetlerde tafsilen reddedildiği için burada mücmelen işaret eder. Meselâ: Birinci fıkra ³ *لَهُ* âyetine işaret eder. On Beşinci fıkra ise ⁴ *لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا* kiyas et. Şöyle ki: Başta diyor: “Ahkâm-ı ilâhiyeyi tebliğ et. Sen kâhin değilsin. Zira kâhinin sözleri, karışık ve tahminîdir. Seninki, hak ve yakînîdir. Mecnun olamazsın, düşmanın dahi senin kemâl-i aklına şehâdet eder.”

“Âyâ, acaba muhâkemesiz âmi” ⁵ *أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُّ بِهِ رَبِّبَ الْمُتُونِ*

1 “Ey Resûlüm, sen irşâd ve nasihatine devam et. Sen Rabbinin ihşanı sayesinde kâfirlerin iddia ettikleri gibi kahin de değilsin, deli de değilsin. Ne o, yoksa onlar senin hakkında “şairin biri, feleğin onun başına neler getireceğini göreceğiz” mi diyorlar? De ki: “Bekleyin bakalım! Ben de sizin feci akıbetinizi bekliyorum.” Akılları mı kendilerinden bunu istiyor, yoksa onlar azgın bir toplum olduklarından mı böyle yapıyorlar? Yahut Kur’ânı “kendî uydurdu” mu diyorlar? Hayır! Onlar bu iddialarında samimî değiller. Onların inanmaya niyetleri yok da onun için bu kabil sözler sarf ediyorlar. O hâlde bu iddialarında tutarlı iseler Kur’ân gibi bir söz getirsinler bakalım! Onlar bir Yaratan olmaksızın mı yaratıldılar, yoksa kendi kendilerini mi yarattılar? Yoksa, gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar kesin bilgiye ulaşmaya gitmezler. Yoksa Rabbinin hazineleri onların mı yanında, yoksa kâinatı onlar mı yönetiyorlar? Yoksa onların yükselmelerini sağlayan bir merdivenleri, kuleleri var da o sayede mi göklerin haberlerini, dinliyorlar? Öyleyse o haber dinleyen kimseler, meleklerin sözlerini dinlediğine dair kesin bir delil getirsin! Yoksa kız çocukları O’nun da, erkekler sizin mi? Yoksa onlardan vahyi tebliğ, risâlet ve irşâd hizmetlerinden ötürü bir ücret istiyorsun da, onlar ağır bir borç yükü altında eziliyorlar mı? Yoksa gayba dair bilgiler kendilerinin elinin altındadır da, onlar oradan istedikleri tarzda yazıp kopyalıyorlar mı? Yoksa onlar bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Şunu bilsinler ki: Asıl kapana kısılacak olanlar, o kâfirler olacaklar. Yoksa onların Allah’tan başka bir tanrıları mı var? Allah onların iddia ettikleri ortaklardan Münezzeh ve Yücedir.” (Tûr sûresi, 52/29-43)

2 Yoksa.. yoksa..

3 “Biz Resûl’e Kur’ân öğrettik, şiir öğretmedik, o zaten ona yaraşmaz.” (Yâsin sûresi, 36/69)

4 “Eğer gökte ve yerde, Allah’tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

5 “Ne o, yoksa onlar senin hakkında “şairin biri, feleğin onun başına neler getireceğini göreceğiz” mi diyorlar?” (Tûr sûresi, 52/30)

kâfirler gibi, sana şâir mi diyorlar. Senin helâketini mi bekliyorlar. Sen, de: “Bekleyiniz. Ben de bekliyorum.”¹ Senin parlak büyük hakikatlerin, şiiirin hayâlatından münezze ve tezyinâtından müstağnidir.”² *أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُمْ بِهَذَا*³ “Yahut; acaba akıllarına güvenen akılsız feylesoflar gibi, ‘Aklimız bize yeter’ deyip sana ittibâdan istinkâf mı ederler. Hâlbuki akıl ise, sana ittibâ emreder. Çünkü: Bütün dediğin makuldür. Fakat akıl kendi başıyla ona yetişemez.”

*أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَٰغُونَ*⁴ “Yahut; inkârlarına sebep, tâğî zâlimler gibi, Hakk’a serfûrû etmemeleri midir! Hâlbuki mütecebbir zâlimlerin rüesâları olan Firavunların, Nemrudların âkibetleri mâlûmdur.”

*أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ نَقُولُهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ*⁵ “Veyahut; yalancı, vicdansız münâfıklar gibi ‘Kur’ân senin sözlerindir’ diye seni ittiham mı ediyorlar! Hâlbuki, tâ şimdiye kadar sana *Muhammedü'l-Emîn*⁵ diyerek içlerinde seni en doğru sözlü biliyorlardı. Demek onların îmâna niyetleri yoktur. Yoksa Kur’ân’ın âsâr-ı beşeriye içinde bir nazîrini bulsunlar.”

*أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ سَنِيءٍ*⁶ “Veyahut; kâinatı abes ve gayesiz itikat eden felâsife-i abesiyun gibi kendilerini başıboş, hikmetsiz, gayesiz, vazifesiz, Hâlık’sız mı zannediyorlar! Acaba gözleri kör olmuş, görmüyorlar mı ki, kâinat baştan aşağıya kadar hikmetlerle müzeyyen ve gayelerle müsmirdir ve mevcudat, zerrelere güneşlere kadar vazifelerle muvazzaftır ve evâmir-i ilâhiyeye müsahharlardır.”

*أَمْ هُمُ الْحَالِقُونَ*⁷ “Veyahut; Firavunlaşmış maddiyûn gibi, ‘Kendi kendine oluyorlar. Kendi kendini besliyorlar. Kendilerine lâzım olan her şeyi yaratıyorlar’ mı tahayyül ediyorlar ki, îmandan, ubûdiyetten istinkâf ederler. Demek kendilerini birer Hâlık zannederler. Hâlbuki bir tek şeyin Hâlık’ı, her bir şeyin Hâlık’ı olmak lâzım gelir. Demek kibir ve gururları onları nihayet derecede ahmaklaştırmış ki, bir sineğe, bir mikroba karşı mağlûb bir âciz-i mutlakı, bir

¹ Bkz.: Tûr sûresi, 52/31.

² “Akılları mı kendilerinden bunu istiyor...” (Tûr sûresi, 52/32)

³ “Yoksa onlar azgın bir toplum olduklarından mı böyle yapıyorlar?” (Tûr sûresi, 52/32)

⁴ “Yahut Kur’ânı “kendi uydurdu” mu diyorlar? Hayır! onlar bu iddialarında samimî değiller. Onların inanmaya niyetleri yok da onun için bu kabil sözler sarf ediyorlar.” (Tûr sûresi, 52/33)

⁵ İbni İshak, *es-Sîre* 2/57; el-Halebî, *es-Sîratü'l-Halebiyye* 2/391.

⁶ “Onlar bir Yaratan olmaksızın mı yaratıldılar?” (Tûr sûresi, 52/34)

⁷ “Yoksa kendi kendilerini mi yarattılar?” (Tûr sûresi, 52/35)

Kadîr-i Mutlak zannederler. Madem bu derece akıldan, insâniyetten sukut etmişler. Hayvandan, belki cemadattan daha aşağıdırlar. Öyle ise, bunların inkârlarından müteessir olma. Bunları dahi, bir nevi muzır hayvan ve pis maddeler sırasına say. Bakma, ehemmiyet verme.”

“Veyahut; Hâlık’ı inkâr eden fikirsiz, sersem muattıla gibi, Allah’ı inkâr mı ediyorlar ki, Kur’ân’ı dinlemiyorlar. Öyle ise, semâvât ve arzın vücûdlarını inkâr etsinler veyahut ‘Biz halkettik’ desinler. Bütün bütün aklın zıvanasından çıkıp, divaneliğin hezeyanına girsinler. Çünkü: Semâda yıldızları kadar, zeminde çiçekleri kadar berâhin-i tevhid görünüyor, okunuyor. Demek yakîne ve hakka niyetleri yoktur. Yoksa ‘Bir harf kâtipsiz olmaz’ bildikleri hâlde, nasıl bir harfinde bir kitab yazılan şu kâinat kitabını, kâtipsiz zannediyorlar.”

“Veyahut; Cenâb-ı Hakk’ın ihtiyarını nefyeden bir kısım hükemâ-yı dâlle gibi ve Berahime gibi asl-ı nübüvveti mi inkâr ediyorlar? Sana îmân getirmiyorlar. Öyle ise, bütün mevcudatta görünen ve ihtiyar ve irâdeyi gösteren bütün âsâr-ı hikmeti ve gayâtı ve intizâmâtı ve semerâtı ve âsâr-ı rahmet ve inayâtı ve bütün enbiyânın bütün mucizâtlarını inkâr etsinler veya ‘Mahlukata verilen ihsânâtın hazineleri yanımızda ve elimizdedir’ desinler. Kabil-i hitab olmadıklarını göstersizler. Sen de onların inkârından müteellim olma. ‘Allah’ın akılsız hayvanları çoktur’ de.”

“Veyahut; akılı hâkim yapan mütehakkim Mu’tezile gibi kendilerini Hâlıkın işlerine rakib ve müfettiş tahayyül edip Hâlık-ı Zülcelâl’i mesul tutmak mı istiyorlar!.. Sakın fütur getirme. Öyle hodbinlerin inkârlarından bir şey çıkmaz. Sen de aldırma.”

“Veyahut; cin ve şeytana uyup kehanetfüruşlar, ispritzmacılar gibi, âlem-i gayba başka bir yol mu bulunmuş zannederler? Öyle ise, şeytanlarına kapanan semâvâta, onunla çıkılacak bir merdivenleri mi var tahayyül ediyorlar ki, senin semâvî haberlerini tekzip ederler. Böyle şarlatanların inkârları, hiç hükmündedir.”

1 “Yoksa, gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar kesin bilgiye ulaşmaya gitmezler.” (Tûr sûresi, 52/36)

2 “Yoksa Rabbinin hazineleri onların yanında mı?” (Tûr sûresi, 52/37)

3 “Yoksa kâinatı onlar mı yönetiyorlar?” (Tûr sûresi, 52/37)

4 “Yoksa onların yükselmelerini sağlayan bir merdivenleri, kuleleri var da o sayede mi göklerin haberlerini, dinliyorlar? Öyleyse o haber dinleyen kimseler, meleklerin sözlerini dinlediğine dair kesin bir delil getirsin!” (Tûr sûresi, 52/38)

“Veyahut; ukûl-ü aşere ve erbâbü'l-envâ nâmıy-
la şerikleri itikat eden müşrik felâsife gibi ve yıldızlara ve melâikelere bir nevi
ulûhiyet isnad eden sabiiyyûn gibi, Cenâb-ı Hak' a veled nisbet eden mül-
hid ve dâllinler gibi, Zât-ı Ehad ve Samed'in vücub-u vücûduna, vahdeti-
ne, samediyetine, istiğnâ-yı mutlakına zıt olan veledî nisbet ve melâikenin
ubûdiyetine ve ismetine ve cinsiyetine münafî olan ünûseti isnad mı eder-
ler? Kendilerine şefaathçi mi zannederler ki, sana tâbi olmuyorlar? İnsan gibi
mümkün, fâni, beka-yı nev'ine muhtaç ve cismânî ve mütecezzi, tekessüre ka-
bil ve âciz, dünya-perest, yardımcı bir vârise müştâk mahluklar için vasita-yı
tekessür ve teavün ve râbita-yı hayat ve beka olan tenasül, elbette ve elbette
vücûdu vâcib ve dâim, bekası ezeli ve ebedî, zâtı cismâniyetten mücerred ve
muallâ ve mahiyeti tecezzî ve tekessürden münezzehe ve müberrâ ve kudreti
aczden mukaddes ve bihemta olan Zât-ı Zülcelâl'e evlâd isnad etmek, hem o
âciz, mümkün, miskin insanlar dahi beğenmedikleri ve izzet-i mağrurânesine
yakıştıramadıkları bir nevi evlâd yâni hadsiz kızları isnad etmek, öyle bir saf-
sataadır ve öyle bir divânelik hezeyanıdır ki, o fikirde olan heriflerin tezkîble-
ri, inkârları hiçtir. Aldırmamalısın. Her bir sersemnin safsatasına, her divânenin
hezeyanına kulak verilmez.”

“Veyahut; hırsa, hissete alışmış tâğî,
bâğî dünya-perestler gibi senin tekalifini ağır mı buluyorlar ki, senden kaçı-
yorlar ve bilmiyorlar mı ki, sen ecrini, ücretini yalnız Allah'tan istiyorsun ve
onlara Cenâb-ı Hak tarafından verilen maldan hem bereket, hem fakirlerin
hased ve beddualarından kurtulmak için, ya ondan veya kırkıtan birisini ken-
di fakirlerine vermek ağır bir şey midir ki, emr-i zekâtı ağır görüp İslâmiyet'ten
çekiniyorlar? Bunların tezkîbleri ehemmiyetsiz olmakla beraber, hakları tokat-
tır. Cevab vermek değil...”

“Veyahut; Gayb-âşinâlık dâva eden Budeiler^{4(*)}
gibi ve umûr-u gaybiyeye dair tahminlerini yakın tahayyül eden akılfüruşlar
gibi, senin gaybî haberlerini beğenmiyorlar mı? Gaybî kitabları mı var ki, se-

1 “Yoksa kız çocukları O'nun da, erkekler sizin mi?” (Tûr sûresi, 52/38)

2 “Yoksa onlardan vahyi tebliğ, risâlet ve irşâd hizmetlerinden ötürü bir ücret istiyorsun da, onlar ağır
bir borç yükü altında eziliyorlar mı?” (Tûr sûresi, 52/40)

3 “Yoksa gayba dair bilgiler kendilerinin elinin altındadır da, onlar oradan istedikleri tarzda yazıp kop-
yalıyorlar mı?” (Tûr sûresi, 52/41)

4 (*) Budistler.

nin gaybî kitabını kabûl etmiyorlar. Öyle ise, vahye mazhar resûllerden başka kimseye açılmayan ve kendi başıyla ona girmeye kimsenin haddi olmayan âlem-i gayb, kendi yanlarında hâzır, açık tahayyül edip ondan mâlûmat alarak yazıyorlar hülyasında bulunuyorlar. Böyle, haddinden hadsiz tecâvüz etmiş mağrur hodfüruşların tezkîbleri, sana fütür vermesin. Zira az bir zamanda senin hakikatlerin onların hülyalarını zîr u zeber edecek.”

“Veyahut; fitratları bozulmuş, vicdanları çürümüş şarlatan münâfıklar, dessay zındıklar gibi ellerine geçmeyen hidâyetten halkları aldatıp çevirmek, hile edip döndürmek mi istiyorlar ki, sana karşı kâh kâhin, kâh mecnun, kâh sâhîr deyip, kendileri dahi inandırdıkları hâlde başkalarını inandırmak mı istiyorlar? Böyle hilebaz şarlatanları insan sayıp desiselerinden, inkârlarından müteessir olarak fütür getirme. Belki daha ziyade gayret et. Çünkü onlar kendi nefislerine hile ederler, kendilerine zarar ederler ve onların fenalıkta muvaffakiyetleri muvakkattır ve istidraçtır, bir mekr-i ilâhîdir.”

“Veyahut; hâlık-ı hayr ve hâlık-ı şer nâmıyla ayrı ayrı iki ilâh tevehhüm eden Mecusîler gibi ve ayrı ayrı esbaba bir nevi ulûhiyet veren ve onları kendilerine birer nokta-yı istinad tahayyül eden esbap-perestler, sanem-perestler gibi başka ilâhlara dayanıp sana muâraza mı ederler? Senden istiğnâ mı ediyorlar?”

Demek ³لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا³ hükmünce, “Şu bütün kâinatta gündüz gibi görünen bu intizâm-ı ekmeli, bu insicam-ı ecmeli kör olup görmüyorlar. Hâlbuki bir köyde iki müdür, bir şehirde iki vali, bir memlekette iki padişah bulunsa, intizâm zîr u zeber olur ve insicam herc ü merce düşer. Hâlbuki sinek kanadından tâ semâvât kandillerine kadar o derece ince bir intizâm gözetilmiş ki, sinek kanadı kadar şirke yer bırakılmamış. Madem bunlar bu derece hilâf-ı akıl ve hikmet ve münafi-i his ve bedâhet hareket ediyorlar. Onların tezkîbleri seni tezkirden vazgeçirmesin.”

İşte silsile-i hakâik olan şu âyâtın yüzer cevherlerinden yalnız *ifham ve ilzam*'a dair bir tek cevher-i beyanısını icmâlen beyan ettik. Eğer iktidarım ol-

¹ “Yoksa onlar bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Şunu bilinler ki: Asıl kapana kısılacak olanlar, o kâfirler olacaklar.” (Tür sûresi, 52/42)

² “Yoksa onların Allah'tan başka bir tanrıları mı var? Allah onların iddia ettikleri ortaklardan Münezzeh ve Yücedir.” (Tür sûresi, 52/43)

³ “Eğer gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

saydı, birkaç cevherlerini daha gösterseydim, “Şu âyetler tek başıyla bir mucizedir” sen dahi diyecektin.

Amma **ifham ve tâlim**'deki beyanât-ı Kur'âniye o kadar hârikadır, o derece letafetli ve selâsetlidir; en basit bir âmî, en derin bir hakikati onun beyanından kolayca tefehhüm eder. Evet, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, çok hakâik-i gamızayı nazar-ı umumîyi okşayacak, hiss-i âmmeyi rencide etmeyecek, fikr-i avâmı taciz edip yormayacak bir sûrette basitane ve zâhirane söylüyor, ders veriyor. Nasıl bir çocukla konuşulsa, çocukça tâbirat istimâl edilir; öyle de, ¹اَلَّتَّزُّلَاتُ اِلِلٰهِيَّةُ اِلَى عُقُولِ اَلْبَسْرِ denilen mütekellim üslûbunda muhatabın derecesine sözüyle nüzûl edip öyle konuşan esalib-i Kur'âniye, en mütebahhir hükemânın fikirleriyle yetişemediği hakâik-i gamıza-yı ilâhiye ve esrar-ı rab-bâniyeyi müteşabihat sûretinde bir kısım teşbihat ve temsilât ile en ümmî bir âmiye ifham eder.

♦ Meselâ: ²اَلرَّحْمٰنُ عَلٰى اَلْعَرْشِ اَسْتَوٰى bir temsil ile rubûbiyet-i ilâhiyeyi saltanat misâlinde ve âlemin tedbirinde mertebe-i rubûbiyetini, bir Sultan'ın taht-ı saltanatında durup icra-yı hükûmet ettiği gibi bir misâlde gösteriyor.

Evet, Kur'ân, bu kâinat Hâlık-ı Zülcelâl'inin kelâmı olarak rubûbiyetinin mertebe-i âzamından çıkararak, umum mertebeler üstüne gelerek, o mertebelere çıkanları irşâd ederek, yetmiş bin perdelerden geçerek, o perdelerle bakıp tenvir ederek, fehm ve zekâca muhtelif binler tabaka muhatablara feyzini dağıtıp ve nurunu neşrederek kabiliyetçe ayrı ayrı asırlar, karnlar üzerinde yaşamış ve bu kadar mebzuliyetle mânâlarını ortaya saçmış olduğu hâlde kemâl-i şebabetinden, gençliğinden zerre kadar zayı' etmeyerek gayet taravette, nihayet letafette kalarak gayet sühuletli bir tarzda, sehl-i mümteni' bir sûrette, her âmiye anlayışlı ders verdiği gibi; aynı derste, aynı sözlerle fehimleri muhtelif ve dereceleri mütebayın pek çok tabakalara dahi ders verip ikna eden, işbâ eden bir kitab-ı mu'ciznümanın hangi tarafına dikkat edilse, elbette bir lem'a-yı i'câz görülebilir.

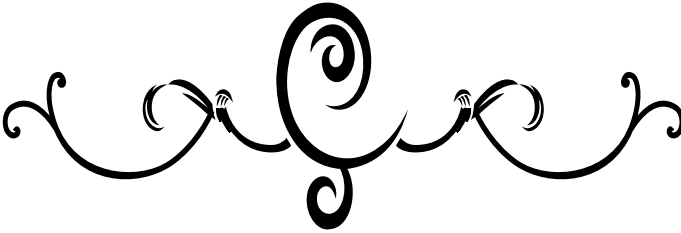
Elhâsıl: Nasıl “*Elhamdülillâh*” gibi bir lafz-ı Kur'ânî okunduğu zaman dağın kulağı olan mağarasını doldurduğu gibi; aynı lafz, sineğin küçücük kulakçığına da tamamen yerleşir. Aynen öyle de: Kur'ân'ın mânâları, dağ gibi akılları işba' ettiği gibi, sinek gibi küçücük basit akılları dahi aynı sözlerle tâlim

¹ Cenâb-ı Hakk'ın konuşması, kulların anlayış seviyelerine göre dir.

² “O'dur Rahmân: Rubûbiyet Arşına kurulan, kâinata hükümran.” (Tâhâ sûresi, 20/5)

eder, tatmin eder. Zira Kur'ân, bütün ins ve cinnin bütün tabakalarını îmâna davet eder. Hem umumuna îmânın ulûmunu tâlim eder, isbat eder. Öyle ise, avâmın en ümmîsi havâssın en ehassına omuz omuza, diz dize verip beraber ders-i Kur'ânîyi dinleyip istifade edecekler.

Demek Kur'ân-ı Kerîm, öyle bir mâide-i semâviyedir ki, binler muhtelif tabakada olan efkâr ve ukûl ve kulûb ve ervâh, o sofradan gıdalarını buluyorlar, müştehiyatını alıyorlar. Arzuları yerine gelir. Hattâ pek çok kapıları kapalı kalıp, istikbalde geleceklere bırakılmıştır. Şu makama misâl istersen, bütün Kur'ân baştan nihayete kadar bu makamın misâlleridir. Evet bütün müçtehdîn ve siddikîn ve hükemâ-yı İslâmiye ve muhakkikîn ve ulemâ-yı usûlü'l-fikih ve mütekellimîn ve evliyâ-i ârifîn ve aktâb-ı âşikîn ve müdakkikîn-i ulemâ ve avâm-ı müslimîn gibi Kur'ân'ın tilmizleri ve dersini dinleyenleri, müttefikân diyorlar ki: "Dersimizi güzelce anlıyoruz." Elhâsıl, sair makamlar gibi ifham ve tâlim makamında dahi Kur'ân'ın lemeât-ı i'câzı parlıyor.

İkinci Şua

Kur'an'ın câmiyet-i hârikulâdesidir.

Şu şuanın, “Beş Lem’a”sı var.

Birinci Lem’a

Lafzındaki câmiyettir.

Elbette evvelki Söz’lerde, hem bu Söz’de zikrolunan âyetlerden şu câmiyet âşikâre görünüyor. Evet,

لِكُلِّ آيَةٍ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَحَدٌّ وَمُطَلَعٌ وَلِكُلِّ شُجُونٍ وَعُضُونٍ وَفُنُونٍ¹

olan hadîsin işaret ettiği gibi; elfâz-ı Kur’âniye, öyle bir tarzda vaz’edilmiş ki, her bir kelâmın, hattâ her bir kelimenin, hattâ her bir harfin, hattâ bazen bir sükûtun çok vücûhu bulunuyor. Her bir muhatabına ayrı ayrı bir kapıdan hissesini verir.

♦ Meselâ: ²أَوْتَادًا وَيَأْنِي: “Dağları zemininize kazık ve direk yaptım” bir kelâmdır.

Bir âminin şu kelâmdan hissesi: Zâhiren yere çakılmış kazıklar gibi görünen dağları görür, onlardaki menafiini ve nimetlerini düşünür, Hâlîkına şükreder.

Bir şâirin bu kelâmdan hissesi: Zemin, bir taban; ve kubbe-i semâ, üstünde konulmuş yeşil ve elektrik lâmbalarıyla süslenmiş bir muhteşem çadır, ufki bir daire sûretinde ve semânın etekleri başında görünen dağları, o çadırın kazıkları misâlinde tahayyül eder. Sâni-i Zülcelâl’ine hayretkârâne perestîş eder.

Hayme-nişin bir edibin bu kelâmdan nasibi: Zeminin yüzünü bir çöl ve sahra; dağların silsilelerini pek kesretle ve çok muhtelif bedevî çadırları gibi, güya tabaka-yı türâbiye, yüksek direkler üstünde atılmış, o direklerin sivri başları o perde-i türâbiyeyi yukarıya kaldırmış, birbirine bakar pek çok muh-

¹ “Her bir âyetin mânâ mertebeleri vardır; zâhirî (açık), bâtinî (açık ve görünür mânâsının içindeki, ehlinin anlayabileceği mânâ), haddi (kapsamı) ve muttala’ı (anlam çerçevesi) vardır. (Bu dört mânâ tabakasından) her birinin de fûrûâtı (detayları), işaretleri, dalları ve ayrıntıları vardır.” (Bkz.: Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/358; Ebû Ya’lâ, *el-Müsned* 9/278; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-ıevsat* 1/236)

² “Dağları da arzı tutan birer destek (yapmadık mı)?” (Nebe sûresi, 78/7)

telif mahlukatın meskeni olarak tasavvur eder. O büyük azametli mahlukları, böyle yeryüzünde çadrlar misillü kolayca kuran ve koyan Fâtır-ı Zülcelâl'ine karşı secde-i hayret eder.

Coğrafyacı bir edîbin o kelâmdan kısmeti: Küre-i zemin, bahr-i muhit-i havaîde veya esîrîde yüzen bir sefine ve dağları, o sefinenin üstünde tesbit ve müvazene için çakılmış kazıklar ve direkler şeklinde tefekkür eder. O koca küre-i zemini, muntazam bir gemi gibi yapıp, bizleri içine koyup, aktar-ı âlemde gezdiren Kadîr-i Zülkemâl'e karşı: ¹ *سُبْحَانَكَ مَا أَعْظَمَ شَأْنَكَ* der.

Medeniyet ve hey'et-i içtimaiyenin mütehasıs bir hakîminin bu kelâmdan hissesi: Zemini, bir hâne; ve o hâne hayatının direği, hayat-ı hayvaniye; ve hayat-ı hayvaniye direği, şerait-i hayat olan su, hava ve topraktır. Su ve hava ve toprağın direği ve kazığı, dağlardır. Zira dağlar, suyun mahzeni, havanın tarağı (gazât-ı muzırrayı tersib edip, havayı tasfiye eder) ve toprağın hâmisi (bataklıktan ve denizin istilâsından muhafaza eder) ve sair levazimat-ı hayat-ı insâniyenin hazinesi olarak fehmeder. Şu koca dağları, şu sûretle hâne-i hayatımız olan zemine direk yapan ve maişetimize hazinedâr tâyin eden Sâni-i Zülcelâl ve'l-İkram'a, kemâl-i tâzim ile hamd ü senâ eder.

Hikmet-i tabiiyenin bir feylesofunun şu kelâmdan nasibi şudur ki: Küre-i zeminin karnında bazı inkılâbat ve imtizacâtın neticesi olarak hâsil olan zelzele ve ihtizazatı, dağların zuhuruyla sükûnet bulduğu ve medar ve mihverindeki istikrarına ve zelzelenin irticacıyla medar-ı senevîsinden çıkmamasına sebep, dağların hurûcu olduğunu ve zeminin hiddeti ve gazabı, dağların menafiziyle teneffüs etmekle sükûnet ettiğini fehmeder, tamamen îmâna gelir ² *الْحِكْمَةُ لِلَّهِ* der.

♦ Meselâ: ² *رَتُّنَا كَانَتْ رَتُّنَا فَفَتَّقْنَا هُمَا* 'daki *رَتُّنَا* kelimesi, tetkikât-ı felsefe ile âlûde olmayan bir âlime, o kelime şöyle ifhâm eder ki: Semâ berrak, bulutsuz; zemin kuru ve hayatsız, tevellûde gayr-i kabil bir hâlde iken.. semâyı yağmurla, zemini hazrevatla fethedip bir nevi izdivac ve telkîh sûretinde bütün zîhayatları o sudan halketmek, öyle bir Kadîr-i Zülcelâl'in işidir ki; rûy-u zemin, onun küçük bir bostanı ve semânın yüz örtüsü olan bulutlar, onun bostanında bir süngerdir anlar, azamet-i kudretine secde eder.

Ve muhakkik bir hakîme, o kelime şöyle ifhâm eder ki: Bidayet-i hilkatte semâ ve arz şekilsiz birer küme ve menfaatsiz birer yaş hamur, veledsiz

¹ "Seni noksanlardan tenzih ederiz Yâ Rab! Senin şânın ne büyüktür!"

² "Göklerle yer bittişik (bir bütün) idi, onları Biz ayırdık." (Enbiyâ sûresi, 21/30)

mahlukatsız toplu birer madde iken; Fâtır-ı Hakîm, onları feth ve bastedip güzel bir şekil, menfaatlar birer sûret, zînetli ve kesretli mahlukata menşe' etmiştir anlar. Vüs'at-i hikmetine karşı hayran olur.

Yeni zamanın feylesofuna şu kelime şöyle ifhâm eder ki: Manzûme-i Şemsiye'yi teşkil eden küremiz, sair seyyareler, bidayette güneşle mümteziç olarak açılmamış bir hamur şeklinde iken; Kadîr-i Kayyum o hamuru açıp, o seyyareleri birer birer yerlerine yerleştirerek, güneşi orada bırakıp, zeminimizi buraya getirerek, zemine toprak sererek, semâ cânibinden yağmur yağdırarak, güneşten ziyâ serptirerek dünyayı şenlendirip bizleri içine koymuştur anlar, başını tabiat bataklığından çıkarır, بِاللَّهِ الْوَّاحِدِ الْأَحَدِ der.

♦ Meselâ: *لَمَسْتَقَرِّ لَهَا¹ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرِّ لَهَا* 'daki "Lâm"; hem kendi mânâsını, hem "fi" mânâsını, hem "ilâ" mânâsını ifade eder.

İşte *لَمَسْتَقَرِّ لَهَا* 'in "Lâm"ı, *avâm* o "Lâm"ı "ilâ" mânâsında görüp fehmeder ki; size nisbeten ışık verici, ısındırıcı müteharrik bir lâmba olan güneş, elbette bir gün seyri bitecek, mahall-i kararına yetişecek, size faydası dokunmayacak bir sûret alacaktır, anlar. O da, Hâlık-ı Zülcelâl'in güneşe bağladığı büyük nimetleri düşünerek "*Sübhânallah, Elhamdülillâh*" der.

Ve âlime dahi o "Lâm"ı "ilâ" mânâsında gösterir. Fakat güneşi yalnız bir lâmba değil belki bahar ve yaz tezgahında dokunan mensucat-ı rabbâniyenin bir mekiği, gece gündüz sayfalarında yazılan mektûbât-ı samedâniyenin mürekkebi, nur bir hokkası sûretinde tasavvur ederek güneşin cereyan-ı sûrîsi alâmet olduğu ve işaret ettiği intizamât-ı âlemi düşündürerek Sâni-i Hakîm'in sanatına "*Mâşâallah*" ve hikmetine "*Bârekâllah*" diyerek secdeye kapanır.

Ve kozmoğrafyacı bir feylesofa "Lâm"ı "fi" mânâsında şöyle ifham eder ki: Güneş, kendi merkezinde ve mihverî üzerinde zenberekvari bir cereyan ile manzumesini emr-i ilâhî ile tanzim edip tahrîk eder. Şöyle bir saat-i kübrâyı halkedip tanzim eden Sâni-i Zülcelâl'ine karşı kemâl-i hayret ve istihsan ile "*El-azametü lillâh ve'l-kudretü lillâh*" der felsefeyi atar, hikmet-i Kur'âniye'ye girer.

Ve dikkatli bir hakîme şu "Lâm"ı, hem illet mânâsında, hem zarfiyet mânâsında tutturup şöyle ifham eder ki: Sâni-i Hakîm, işlerine esbab-ı zâhiriye'yi perde ettiğinden, cazibe-i umumiye nâmında bir kanun-u ilâhîsile

¹ "Güneş de bir delildir onlara, akar gider yörüngesinde..." (Yâsîn sûresi, 36/38)

sapan taşları gibi seyyareleri güneşle bağlamış ve o câzibe ile muhtelif fakat muntazam hareketle o seyyareleri daire-i hikmetinde döndürüyor ve o câzibeyi tevliid için güneşin kendi merkezinde hareketini zâhirî bir sebep etmiş. Demek, فِي مُسْتَقَرٍّ لَهَا لِاسْتِقْرَارِ مَنْطُومَتِهَا مَانَسِي، “Kendi müstekarrı içinde manzumesinin istikrarı ve nizamı için hareket ediyor.” Çünkü: Hareket harareti, hararet kuvveti, kuvvet cazibeyi zâhiren tevliid eder gibi bir âdet-i ilâhiye, bir kanun-u rabbânîdir.

İşte şu hakîm, böyle bir hikmeti, Kur’ân’ın bir harfinden fehmettiği zaman, “*Elhamdülillâh Kur’ân’dadır hak hikmet, felsefeyi beş paraya saymam*” der.

Ve şâirane bir fikir ve kalb sahibine şu “Lâm” dan ve istikrardan söyle bir mânâ fehmine gelir ki: “güneş, nuranî bir ağaçtır. Seyyareler onun müteharrik meyveleri... Ağaçların hilâfına olarak güneş silkinir, tâ o meyveler düşmesin. Eğer silkinmezse, düşüp dağılacaklar.” Hem tahayyül edebilir ki: “Şems meczup bir ser-zâkirdir. Halka-yı zikrin merkezinde cezbeli bir zikreder ve ettirir.” Bir risâlede şu mânâyâ dair şöyle demiştim:

“Evet güneş bir meyvedardır; silkinir tâ düşmesin
seyyar olan yemişleri.
Eğer sükûtuyla sükûnet eylese cezbe.. kaçar,
ağlar fezada muntazam meczupları.”

• Hem meselâ: ¹أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ’da bir sükût var, bir ıtlak var. Neye zafer bulacaklarını tâyin etmemiş. Tâ herkes istediğini içinde bulabilsin. Sözü az söyler, tâ uzun olsun. Çünkü; bir kısım muhatabın maksadı ateşten kurtulmaktır. Bir kısmı yalnız cenneti düşünür. Bir kısım, saadet-i ebediyeyi arzu eder. Bir kısım, yalnız rızâ-yı ilâhîyi rica eder. Bir kısım, rü’yet-i ilâhiyeyi gaye-i emel bilir ve hâkezâ.. bunun gibi pek çok yerlerde Kur’ân, sözü mutlak bırakır, tâ âmm olsun. Hazfeder, tâ çok mânâları ifade etsin. Kısa keser, tâ herkesin hissesi bulunsun. İşte; أَلْمُفْلِحُونَ der. Neye felâh bulacaklarını tâyin etmiyor. Güya o sükûtle der:

“Ey Müslümanlar!.. Müjde size. Ey müttakî!.. Sen cehennemden felâh bulursun. Ey sâlih!.. Sen cennete felâh bulursun. Ey ârif!.. Sen rızâ-yı ilâhîye nail olursun. Ey âşik!.. Sen rü’yete mazhar olursun.” Ve hâkezâ...

¹ “İşte bunlardır felâh bulanlar.” (Bakara sûresi, 2/5)

İşte Kur'ân, câmiyet-i lafziye cihetiyle kelâmıdan, kelimededen, huruftan ve sü-küttan her birisinin binler misâllerinden yalnız nümüne olarak birer misâl ge-tirdik. Âyeti ve kıssâtı bunlara kıyas edersin.

♦ Hem meselâ: ¹ *فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ* âyeti, o kadar vücûhu var ve o derece merâtibi var ki, bütün tabakat-ı evliya, bütün sülûklerinde ve mertebelerinde şu âyete ihtiyaçlarını görüp ondan kendi mertebesine lâıyk bir gıda-yı mânevî, bir taze mânâ almışlar. Çünkü; “Allah” bir ism-i câmi oldu-ğundan esmâ-yı hüsnâ adedince tevhidler, içinde bulunur. *أَيُّ لَا رَزَاقَ إِلَّا هُوَ* ² *لَا خَالِقَ إِلَّا هُوَ لَا رَحْمَنَ إِلَّا هُوَ* ve hâkezâ.

♦ Hem meselâ: Kasas-ı Kur'âniye'den kıssa-yı Mûsâ (*aleyhisselâm*), âdeta asâ-yı Mûsâ (*aleyhisselâm*) gibi binler faydaları var. O kıssada, hem Peygamber (*aleyhissalâtü vesselâm*)'ı teskin ve teselli, hem küffarı tehdid, hem münâfıkları tak-bih, hem Yahudileri tevbih gibi çok makasıdı, pek çok vücûhu vardır. Onun için sûrelerde tekrar edilmiştir. Her yerde bütün maksadları ifade ile beraber yalnız birisi maksud-u bizzât olur, diğerleri ona tabi kalırlar.

Eğer desen: “Geçmiş misâllerdeki bütün mânâları nasıl bileceğiz ki, Kur'ân onları irâde etmiş ve işaret ediyor?”

Elcevap: Madem Kur'ân, bir hutbe-i ezeliyedir. Hem muhtelif, tabaka tabaka olarak asırlar üzerinde ve arkasında oturup dizilmiş bütün benîâdem'e hitab ediyor, ders veriyor. Elbette o muhtelif efhâma göre müteaddid mânâları dercedip irâde edecektir ve irâdesine emâreleri vaz'edecektir. Evet “İşârâtü'l-İ'câz”da şuradaki mânâlar misillü kelimât-ı Kur'âniye'nin mütead-did mânâlarını ilm-i sarf ve nahv'in kaideleriyle ve ilm-i beyan ve fenn-i meânî'nin düsturlarıyla, fenn-i belâgatın kanunlarıyla isbat edilmiştir. Bununla be-raber ulûm-u Arabiye'ce sahih ve usûl-ü dîniyece hak olmak şartıyla ve fenn-i meânîce makbûl ve ilm-i beyanca münasip ve belâgatça müstahsen olan bü-tün vücûh ve meânî, ehl-i içtihad ve ehl-i tefsir ve ehl-i usûlü'd-dîn ve ehl-i usûlü'l-fıkhnın icmâıyla ve ihtilâflarının şehâdetiyle Kur'ân'ın mânâlarından-dırlar. O mânâlara, derecelerine göre birer emâre vaz'etmiştir. Ya lafziyedir, ya mâneviyedir. O mâneviye ise, ya siyak veya sibak-ı kelâmıdan veya başka

¹ “O hâlde şu gerçeği hiç unutma ki: Allah'tan başka ilâh yoktur. Sen kendi günahından dolayı Allah'tan af dile.” (Muhammed sûresi, 47/19)

² Yani, O'ndan başka hiçbir rızık verici yoktur, O'ndan başka hiçbir yaratıcı yoktur, O'ndan başka Rahmân yoktur.

âyetten birer emâre o mânâya işaret eder. Bir kısmı yirmi ve otuz ve kırk ve altmış, hattâ seksen cilt olarak muhakkikler tarafından yazılan yüz binler tefsirler,¹ Kur'ân'ın câmiyet ve hârikîyet-i lafziyesine kat'î bir bürhân-ı bâhirdir. Her ne ise... Biz şu sözde her bir mânâya delâlet eden emâreyi kanunuyla, kaidesiyle göstersek söz çok uzanır... Onun için kısa kesip kısmen "İşârâtü'l-İ'câz"a havale ederiz.

İkinci Lem'a

Mânâsındaki câmiyet-i hârikadır.

Evet, Kur'ân, bütün müçtehidlerin me'hazlerini, bütün âriflerin mezâklarını, bütün vâsılların meşreblerini, bütün kâmillerin mesleklerini, bütün muhakkiklerin mezheplerini; mânâsının hazinesinden ihsan etmekle beraber, daima onlara rehber ve terakkiyâtlarında her vakit onlara mürşid olup, o tükenmez hazinesinden onların yollarına neş-i envâr ettiği bütün onlarca musadaktır ve müttefekun aleyhtir.

Üçüncü Lem'a

İlmindeki câmiyet-i hârikadır.

Evet Kur'ân, şeriâtın müteaddid ve çok ilimlerini, hakikatin mütenevvi ve kesretli ilimlerini, tarîkatin muhtelif ve hadsiz ilimlerini, kendi ilminin denizinden akıttığı gibi, daire-i mümkinâtın hakikî hikmetini ve daire-i vücubun ulûm-u hakikiyesini ve daire-i âhiretin maarif-i gamızasını, o denizinden muntazaman ve kesretle akıtıyor. Şu lem'aya misâl getirilse, bir cilt yazmak lâzım gelir. Öyle ise, yalnız nümûne olarak şu yirmi beş adet Söz'leri gösteriyoruz. Evet, bütün yirmi beş adet Söz'lerin doğru hakikatleri, Kur'ân'ın bahr-i ilminden ancak yirmi beş katredir. O Söz'lerde kusur varsa, benim fehm-i kâsırına aittir.

Dördüncü Lem'a

Mebâhisindeki câmiyet-i hârikadır.

Evet, insan ve insanın vazifesi, kâinat ve Hâlık-ı kâinat'ın, arz ve semâvâtın, dünya ve âhiretin, mâzi ve müstakbelin, ezel ve ebedin mebâhis-i külliyesini cem'etmekle beraber nutfeden halketmek, tâ kabre girinceye kadar; yemek, yatmak âdâbından tut, tâ kaza ve kader mebahşelerine kadar; altı gün

¹ Bkz.: el-Kevserî, *el-Makalât* s.473-474.

ittisal peyda etmiş bir sûrette bir zaman-ı hâzır gibi onlara bakan bir Zât-ı Zülcelâl'e yakışır bir tarz-ı beyandır.

Nasıl bir usta, bina ettiği ve idare ettiği iki hânedan bahseder. Programını ve işlerinin liste ve fihristesini yapar. Kur'ân dahi, şu kâinatı yapan ve idare eden ve işlerinin listesini ve fihristesini –tâbir caiz ise– programını yazan, gösteren bir Zât'ın beyanına yakışır bir tarzdadır. Hiçbir cihetle eser-i tasannu' ve tekellüf görünmüyor. Hiçbir şaibe-i taklid veya başkasının hesabına ve onun yerinde kendini farz edip konuşmuş gibi bir hud'anın emâresi olmadığı gibi bütün ciddiyetiyle, bütün safvetiyle, bütün hulusuyla safi, berrak, parlak beyanı, nasıl gündüzün ziyâsı “güneşten geldim” der. Kur'ân dahi, “Ben, Hâlık-ı âlemin beyanıym ve kelâmıym” der.

Evet, şu dünyayı antika sanatlarla süslendiren ve lezzetli nimetlerle dolduran ve sanat-perverane ve nimet-perverane şu derece sanatının acibeleriyle, şu derece kıymetli nimetlerini dünyanın yüzüne serpen, sıra-vari tanzim eden ve zeminin yüzünde seren, güzelce dizgen bir Sâni', bir Mün'im'den başka şu velvele-i takdir ve istihsanla ve zemzeme-i hamd ü şükranla dünyayı dolduran ve zemini bir zikirhane, bir mescid, bir temaşağâh-ı sanat-ı ilâhiyeye çeviren Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân kime yakışır ve kimin kelâmı olabilir? Ondan başka kim ona sahib çıkabilir? Ondan başka kimin sözü olabilir?.. Dünyayı ışıklandıran ziyâ, güneşten başka hangi şeye yakışır!.. Tılsım-ı kâinatı keşfedip âlemi ışıklandıran beyan-ı Kur'ân, Şems-i Ezelî'den başka kimin nuru olabilir? Kimin haddine düşmüş ki, ona nazîre getirsin, onun taklidini yapsın!.. Evet, bu dünyayı sanatlarıyla zinetlendiren bir sanatkârın, sanatını istihsan eden insanla konuşmaması muhâldir. Madem ki, yapar ve bilir; elbette konuşur. Madem konuşur, elbette konuşmasına yakışan Kur'ândır. Bir çiçeğin tanziminden lâkayt kalmayan bir Mâlikü'l-mülk, bütün mülkünü velveleye veren bir kelâma karşı nasıl lâkayt kalır? Hiç başkasına mal edip hiçe indirir mi?

Beşinci Lem'a

Kur'ân'ın üslûb ve icâzındaki câmiyet-i hârikadır.

Bunda “Beş Işık” var.

Birinci Işık

Uslûb-u Kur'ân'ın o kadar acib bir cemiyeti var ki, bir tek sûre, kâinatı içine alan bahr-i muhit-i Kur'ânî'yi içine alır. Bir tek âyet, o sürenin hazinesini içine alır. Âyetlerin çoğu, her birisi birer küçük sûre, sûrelerin çoğu, her birisi

birer küçük Kur'ân'dır. İşte şu, i'câzkârâne icâzdan büyük bir lütf-i irşâddır ve güzel bir teshiddir. Çünkü herkes, her vakit Kur'ân'a muhtaç olduğu hâlde, ya gabavetinden veya başka esbaba binaen her vakit bütün Kur'ân'ı okumayan veyahut okumaya vakit ve fırsat bulamayan adamlar, Kur'ân'dan mahrum kalmamak için, her bir sûre, birer küçük Kur'ân hükmüne, hattâ her bir uzun âyet, birer kısa sûre makamına geçer. Hattâ Kur'ân Fâtîha'da, Fâtîha dahi Besmele'de munderic olduğuna ehl-i keşif müttefiktirler. Şu hakikate bürhân ise, ehl-i tahkikin icmâdır.

İkinci Işık

Âyât-ı Kur'âniye, emir ve nehy, vaad ve vaîd, terğib ve terhib, zecr ve irşâd, kısas ve emsâl, ahkâm ve maarif-i ilâhiye ve ulûm-u keviye ve kavânin ve şerait-i hayat-ı şahsiye ve hayat-ı içtimaiye ve hayat-ı kalbiye ve hayat-ı mâneviye ve hayat-ı uhreviye gibi umum tabakat-ı kelâmiye ve maarif-i hakikiye ve hâcât-i beşeriyeye delâlâtıyla, işârâtıyla câmi olmakla beraber, *حُدِّ مَا شِئْتَ لِمَا شِئْتَ* yâni, "İstedüğün her şey için Kur'ân'dan her ne istersen al" ifade ettiği mânâ, o derece doğruluğuyla makbûl olmuş ki, ehl-i hakikat ma beyinde durub-u emsâl sırasına geçmiştir. Âyât-ı Kur'âniye'de öyle bir câmiyet var ki, her derde deva, her hâcete gıda olabilir. Evet, öyle olmak lâzım gelir. Çünkü daima terakkiyâtta kat'-ı merâtib eden bütün tabakat-ı ehl-i kemâlin rehber-i mutlakı elbette şu hâsiyete mâlik olması elzemdir.

Üçüncü Işık

Kur'ân'ın i'câzkârâne icâzıdır. Kâh olur ki, uzun bir silsilenin iki tarafını öyle bir tarzda zikreder ki, güzelce silsileyi gösterir. Hem kâh olur ki, bir kelimenin içine sarıhan, işareten, remzen, îmâen bir dâvanın çok bürhânlarını derceder.

• Meselâ: *وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ* 'de âyât ve delâil-i vahdâniyet silsilesini teşkil eden silsile-i hilkat-i kâinatın mebd'e' ve mühtesasını zikr ile o ikinci silsileyi gösterir, birinci silsileyi okutturuyor. Evet bir Sâni-i Hakîm'e şehâdet eden sahaif-i âlemin birinci derecesi, semâvât ve arzın asl-ı hilkatleridir. Sonra gökleri yıldızlarla tezyin ile zeminin zî-hayatlarla şenlendirilmesi, sonra güneş ve Ay'ın teshiriyle mevsimlerin değişmesi, sonra gece ve gündüzün ihtilâf ve deveranı içindeki silsile-i şûunattır.

¹ "O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Göklere ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır." (Rûm sûresi, 30/22)

Daha gele gele tâ kesretin en ziyade intişar ettiği mahal olan sîmaların ve seslerin hususiyetlerine ve imtiyazlarına ve teşahhuslarına kadar... Madem ki en ziyade intizâmdan uzak ve tesadüfün karışmasına maruz olan ferdlerin sîmalarındaki teşahhusatta hayret verici bir intizâm-ı hakimâne bulunsa, üzerinde gayet sanatkâr bir hakîmin kalemi işlediği gösterilse, elbette intizâmları zâhir olan sair sayfalar kendi kendine anlaşılır, nakkaşını gösterir. Hem madem koca semâvât ve arzın asl-ı hilkatinde eser-i sanat ve hikmet görünüyor; elbette kâinat sarayının binasında temel taşı olarak gökleri ve zemini hikmetle koyan bir Sâni'in sair eczalarında eser-i sanatı, nakş-ı hikmeti pek çok zâhirdir. İşte şu âyet, hafîyi izhar, zâhîriyi ihfa ederek gayet güzel bir îcâz yapmış. Elhak, 1' den tut,

tâ 'وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ' 2'e kadar altı defa 3 ile başlayan silsile-i berâhin, bir silsile-i cevâhirdir, bir silsile-i nurdur, bir silsile-i i'câzdır, bir silsile-i îcâz-ı i'câzîdir. Kalb istiyor ki, şu definelerde gizli olan elmasları göstereyim. Fakat ne yapayım makam kaldırmıyor. Başka vakte tâlik edip, o kapıyı şimdi açmıyorum.

♦Hem meselâ:

فَأَرْسَلْنَا ۞ يُونُسَ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ 4

5 فَأَرْسَلْنَا kelâmıyla 6 يُونُسَ kelimesi ortalarında şunlar var:

إِلَىٰ يُونُسَ لَأَسْتَعِيرَ مِنْهُ الرُّؤْيَا فَأَرْسَلُوهُ فَذَهَبَ إِلَى السِّجْنِ وَقَالَ يُونُسُ

Demek beş cümleyi bir cümlede icmâl edip îcâz ettiği hâlde vuzuhu ihlâl etmemiş, fehmi işkal etmemiş.

♦Hem meselâ: 7 İnsan-ı âsi, “Çürümüş

1 “Haydi siz akşama girerken, (sabaha çıkarken) Allah'ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın.” (Rûm sûresi, 30/17)

2 “Göklerde ve yerde en yüce sıfatlar O Allah'ındır. O Aziz ve Hakîmdir: Mutlak gâliptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (Rûm sûresi, 30/27).

3 “...O'nun varlığının ve kudretinin delilleridir...” (Rûm sûresi, 30/20, 21, 22, 23, 24, 25)

4 “Hele siz beni hapisaneyeye bir gönderiverin. Yûsuf! Sözü doğru ve isabetli olan aziz dostum!” (Yûsuf sûresi, 12/45-46)

5 “Beni Yusuf'a gönderin.” (Yûsuf sûresi, 12/45).

6 “Yûsuf!” (Yûsuf sûresi, 12/46)

7 “O'dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır.” (Yâsîn sûresi, 36/80)

kemikleri kim diriltecek” diye meydan okur gibi inkârına karşı Kur’ân der: “Kim bidayeten yaratmış ise, o diriltecek. O yaratan zât ise, her bir şeyi her bir keyfiyette bilir. Hem size yeşil ağaçtan ateş çıkaran bir zât, çürümüş kemiğe hayat verebilir.” İşte şu kelâm, diriltmek dâvasına müteaddid cihetlerle bakar, isbat eder.

Evelâ; insana karşı ettiği silsile-i ihsânâtı şu kelâmıyla başlar, tahrik eder, hatıra getirir. Başka âyetlerde tafsil ettiği için kısa keser, akla havale eder. Yâni, “Size ağaçtan meyveyi ve ateşi ve ottan erzakı ve hububu ve topraktan hububatı ve nebâtatı verdiği gibi, zemini size hoş –her bir erzakınız içinde bulunmuş– bir beşik ve âlemi, güzel ve bütün levazımâtınız içinde bulunur bir saray yapan bir Zât’tan kaçıp başıboş kalıp, ademe gidip saklanılmaz. Vazifesiz olup kabre girip uyandırılmamak üzere rahat yatamazsınız.”

Sonra o dâvanın bir deliline işaret eder: ¹ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ kelimesiyle remzen der: “Ey haşri inkâr eden adam!.. Ağaçlara bak!.. Kışta ölmüş, kemikler gibi hadsiz ağaçları baharda diriltten, yeşillendiren, hattâ her bir ağaçta yaprak ve çiçek ve meyve cihetiyle üç haşrin nümûnelerini gösteren bir Zât’a karşı inkâr ile, istib’ad ile kudretine meydan okunmaz!”

Sonra bir delile daha işaret eder, der: “Size ağaç gibi kesif, sakil, kararlıklı bir maddeden ateş gibi latîf, hafif, nuranî bir maddeyi çıkaran bir Zât’tan, odun gibi kemiklere ateş gibi bir hayat ve nur gibi bir şuur vermeyi nasıl istib’ad ediyorsunuz!”

Sonra bir delile daha tasrih eder der ki: “Bedeviler için kibrit yerine ateş çıkaran meşhur ağacın, yeşil iken iki dalı birbirine sürüldüğü vakit ateşi yaratan ve rutubetiyle yeşil ve hararetiyle kuru gibi iki zıt tabiatı cem’edip, onu buna menşe etmekle her bir şey hattâ anâsır-ı asliye ve tabayi-i esâsiye, O’nun emrine bakar, O’nun kuvvetiyle hareket eder, hiçbirisi başıboş olup tabiatıyla hareket etmediğini gösteren bir Zât’tan, topraktan yapılan ve sonra toprağa dönen insanı, topraktan yeniden çıkarması istib’ad edilmez. İsyân ile O’na meydan okunmaz.”

Sonra Hazreti Mûsâ’nın (aleyhisselâm) şecere-i meşhuresini hatıra getirmekle şu dâvâ-yı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm), Mûsâ (aleyhisselâm)’ın dahi dâvasıdır. Enbiyânın ittifakına hafî bir îma edip, şu kelimenin icâzına bir letafet daha katar.

¹ “Yeşil ağaç.” (Yâsîn sûresi, 36/80)

Dördüncü Işık

Îcâz-ı Kur'ânî o derece câmi ve hâriktir, dikkat edilse görünüyör ki: Bazen bir denizi bir ibrıkta gösteriyor gibi pek geniş ve çok uzun ve küllî düsturları ve umumî kanunları, basit ve âmî fehimplere merhameten basit bir cüzüyle, hususî bir hâdise ile gösteriyor. Binler misâllerinden yalnız iki misâline işaret ederiz.

✓ **Birinci misâl:** Yirminci Söz'ün Birinci Makamı'nda tafsilen beyan olunan üç âyettir ki, şahs-ı Âdem'e tâlim-i esmâ unvanıyla nev-i benîâdem'e ilham olunan bütün ulûm ve fununun tâlimini ifade eder¹ ve Âdem'e, melâikenin secde etmesi ve şeytanın etmemesi hâdisesiyle nev-i insana semekten meleğe kadar ekser mevcudat müsahhar olduğu gibi, yılandan şeytana kadar muzır mahlukatın dahi ona itaat etmeyip düşmanlık ettiğini ifade ediyor² Hem kavm-i Mûsâ (aleyhisselâm) bir bakarayı, bir ineği kesmekle Mısır bakar-perestliğinden alınan ve "icl" hâdisesinde tesirini gösteren bir bakar-perestlik mefkuresinin Mûsâ (aleyhisselâm)'ın bıçağıyla kesildiğini ifade ediyor.³ Hem taştan su çıkması, çay akması ve dağılıp yuvarlanması unvanıyla tabaka-yı tura biye altında olan taş tabakası, su damarlarına hazinedârlık ve toprağa analık ettiğini ifade ediyor.⁴

✓ **İkinci misâl:** Kur'ân'da çok tekrar edilen kıssa-yı Mûsâ'nın (aleyhisselâm) cümleleri ve cüz'leridir ki, her bir cümlesi, hattâ her bir cüzü, bir düstur-u küllînin ucu olarak gösterilmiş ve o düsturu ifade ediyor.⁵

♦ Meselâ, ⁶يَا هَامَانَ ابْنِ لِي صَرْحًا⁶ Firavun, vezirine emreder ki: "Bana yüksek bir kule yap, semâvâtın hâlini rasad edip bakacağım. Semânın gidişatından acaba Mûsâ'nın (aleyhisselâm) dâva ettiği gibi semâda tasarruf eden bir İlâh var mıdır?" İşte, ⁷صَرْحًا⁷ kelimesiyle ve şu cüz'î hâdise ile, dağsız bir çölde olduğundan dağları arzulayan ve Hâlîk'ı tanımadığından tabiat-perest olup rubûbiyet dâva eden ve âsâr-ı ceberutlarını göstermekle ibka-yı nâm eden, şöhet-perest olup dağ-misâl meşhur ehramları bina eden ve sihir ve tenasühe kail

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/31.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/34.

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/67-71.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/60.

⁵ Bkz.: Bakara sûresi, 2/40-71; Nisâ sûresi, 4/153-162; Mâide sûresi, 5/20-26; A'râf sûresi, 7/103-162; Tâhâ sûresi, 20/9-79.

⁶ "Hâman! Benim için bir kule inşa et." (Mü'min sûresi, 40/36)

⁷ Kule.

olup cenazelerini mumya edip dağ misillü mezarlarda muhafaza eden Mısır Firavunlarının an'anesinde hükümferma bir düstur-u acibi ifade eder.

♦ Meselâ: ¹ فَأَلْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِدِنِكَ Gark olan Firavun'a der: "Bugün senin gark olan cesedine necat vereceğim" unvanıyla umum Firavunların tenasüh fikrine binaen cenazelerini mumyalamakla mâziden alıp müstakbeldeki ensâl-i âtiyenin temaşağâhına göndermek olan mevt-âlûd, ibretnü mâ bir düstur-u hayatiyelerini ifade etmekle beraber, şu asr-ı âhirde o gark olan Firavun'un aynı cesedi olarak keşfolunan bir beden, o mahall-i gark denizinden sahile atıldığı gibi, zamanın denizinden asırların mevceleri üstünde şu asır sahiline atılacağını, mucizâne bir işaret-i gaybiyeyi, bir lem'a-yı i'câzı ve bu tek kelime bir mucize olduğunu ifade eder.

♦ Hem meselâ: ² وَيَسْتَحْيُونَ أَبْنَاءَ كُمْ وَبَنَاتِكُمْ Benî İsrâil'in, oğullarının kesilip, kadın ve kızlarını hayatta bırakmak; bir Firavun zamanında yapılan bir hâdisе unvanıyla, Yahudi milletin ekser memleketlerde her asırda maruz olduğu müteaddid katliamları, kadın ve kızları hayat-ı beşeriye-i sefihane de oynadıkları rolü ifade eder.

وَلْتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَوٰةٍ³

وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسَارِعُونَ فِي الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتِ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَعمَلُونَ⁴

وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ⁵

وَفَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ⁶

وَلَا تَعْتَوْنَ فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ⁷

¹ Yunus süresi, 10/92.

² "Onlar sizin dünyaya gelen erkek çocuklarınızı kesiyor, kız çocuklarınızı ise kötülük için hayatta bırakıyorlardı." (Bakara süresi, 2/49; İbrahim süresi, 14/6)

³ "İnsanlar içinde dünya hayatına en hırslı olanların onlar olduğunu görürsün." (Bakara süresi, 2/96)

⁴ "Onlardan birçoğunun günaha, başkasının hakkına tecavüz etmeye, haram yemeye yarışmasına koştuklarını görürsün. Yaptıkları şey ne kadar kötü!" (Mâide süresi, 5/62)

⁵ "Sırf fesat çıkarmak için dünyanın her tarafında koşup dururlar. Allah müfsitleri sevmeyiz." (Mâide süresi, 5/64)

⁶ "Biz İsrâiloğullarına Kitapta şu hükmü de takdir ettik: "Siz ülkede iki kere bozgunculuk yapacaksınız..." (İsrâ süresi, 17/4)

⁷ "Fakat sakın yeryüzünde fesat çıkararak taşkınlık yapmayın." (Bakara süresi, 2/60; A'râf süresi, 7/74; Hûd süresi, 11/85; Şuarâ süresi, 26/173; Ankebût süresi, 29/36)

Yahudilere müteveccih şu iki hükm-ü Kur'ânî, o milletin hayat-ı içtimaiye-i insâniyede dolap hilesiyle çevirdikleri şu iki müthiş düstur-u umumîyi tazammun eder ki, hayat-ı içtimaiye-i beşeriyeyi sarsan ve sa'y ü ameli, sermaye ile mübâreze ettirip fukarayı zenginlerle çarpıştıran, muzaaf ribâ yapip bankaları tesise sebebiyet veren ve hile ve hud'a ile cem'-i mal eden o millet olduğu gibi, mahrum kaldıkları ve daima zulmünü gördükleri hükûmetlerden ve galiblerden intikamlarını almak için her çeşit fesat komitelerine karışan ve her nevi ihtilâle parmak karıştıran yine o millet olduğunu ifade ediyor.

♦ Meselâ: ¹ فَتَمَنُّوا الْمَوْتَ “Eğer doğru iseniz, mevti isteyiniz. Hiç istemeyeceksiniz.” İşte meclis-i nebevî’de küçük bir cemaatin cüz’î bir hâdisе unvanıyla, millet-i insâniye içinde hırs-ı hayat ve havf-ı mematla en meşhur olan millet-i Yehûd’un tâ kıyâmete kadar lisân-ı hâlleri, mevti istemeyeceğini ve hayat hırsını bırakmayacağını ifade eder.

♦ Meselâ: ² وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الدَّلِيلَةُ وَالْمَسْكَتَةُ Şu unvanla o milletin mukadderat-ı istikbaliyesini umumî bir sûrette ifade eder. İşte şu milletin seciyelerinde ve mukadderatında münderic olan şöyle müthiş desâtir içindir ki, Kur'ân onlara karşı pek şiddetli davranıyor. Dehşetli sille-i tedib vuruyor. İşte şu misâllerden kıssa-yı Mûsâ (*aleyhisselâm*) ve Benî İsrâil’in sair cüz’lerini ve sair kıssalarını bu kıssaya kıyas et. Şimdi şu Dördüncü Işıktaki i’câz lem’a-yı icâz gibi Kur'ân’ın basit kelimâtlarının ve cüz’î mebhaslerinin arkalarında pek çok lemeât-ı i’câziye vardır. Ârife işaret yeter.

Beşinci Işık

Kur'ân’ın makasid ve mesâil, meânî ve esalib ve letâif ve mehâsin cihiyle câmiyyet-i hârikasıdır. Evet, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân’ın sûrelerine ve âyetlerine ve hususan sûrelerin fâtihalarına; âyetlerin mebde’ ve makta’larına dikkat edilse görünüyor ki: Belâgatların bütün envânı.. fezâil-i kelâmiyenin bütün aksamını.. ulvî üslûpların bütün esnafını.. mehâsin-i ahlâkiyenin bütün efradını.. ulûm-u kevnîyenin bütün fezlekelerini.. marîfi-i ilâhiyenin bütün fihristelerini.. hayat-ı şahsiye ve içtimaiye-i beşeriyenin bütün nâfi düsturlarını.. ve hikmet-i âliye-i kâinatın bütün nuranî kanunlarını cem’etmekle beraber hiçbir müşevveşiyet eseri görünmüyor. Elhak, o kadar ecnas-ı muhtelifeyi bir yerde toplayıp bir münakaşa, bir

¹ “Haydi ölümü isteseneze!” (Cum’a sûresi, 62/6. Ayrıca bkz.: Bakara sûresi, 2/94)

² “İşte bu hâdiseden sonra üzerlerine horluk ve yoksulluk damgası basıldı.” (Bakara sûresi, 2/61)

karışık çıkmamak, kahhâr bir nizam-ı i'câzînin işi olabilir. Elhak, bütün bu câmiyet içinde şu intizâm ile beraber, geçmiş yirmi dört adet Söz'lerde izah ve isbat edildiği gibi; cehl-i mürekkebin menşei olan âdiyat perdelerini keskin beyanâtiyla yırtmak, âdet perdeleri altında gizli olan hârikulâdeleri çıkarıp göstermek ve dalâletin menbaı olan tabiat tâgûtunu, bürhânın elmas kılıcıyla parçalamak.. ve gaflet uykusunun kalın tabakalarını ra'd-misâl sayhalarıyla dağıtmak.. ve felsefe-i beşeriyeyi ve hikmet-i insâniyeyi âciz bırakan kâinatın tılsım-ı muğlakını ve hilkat-i âlemin muamma-yı acibesini feth ve keşfetmek.. elbette hakikat-bîn ve gayb-aşına ve hidâyet-bahş ve hak-nümâ olan Kur'an gibi bir mucizekârın hârikulâde işleridir.

Evet, Kur'an'ın âyetlerine insaf ile dikkat edilse görünüyor ki: Sair kitaplar gibi bir-iki maksadı tâkib eden tedricî bir fikrin silsilesine benzemiyor. Belki, def'î ve ânî bir tavır var ve ilka olunuyor bir gidişatı var ve beraber gelen her bir tâifesi müstakil olarak uzak bir yerden ve gayet ciddî ve ehemmiyetli bir muhaberenin tek tek, kısa kısa bir sûrette geldiğinin nişanı var.

Evet, kâinatın Hâlık'ından başka kim var ki, bu derece kâinat ve Hâlık-ı kâinatla ciddî alâkadar bir muhabereyi yapabilsin? Hadsiz derece haddinden çıkıp Hâlık-ı Zülcelâl'i kendi keyfiyle söyleştirsün, kâinatı doğru olarak konuştursun! Evet, Kur'an'da kâinat Sâni'inin pek ciddî ve hakikî ve ulvî ve hak olarak konuşması ve konuşturması görünüyor. Taklidi îma edecek hiçbir emâre bulunmuyor. O söyler ve söylettirir. Farz-ı muhâl olarak Müseylime gibi hadsiz derece haddinden çıkıp taklidkârâne o izzet ve ceberut sahibi olan Hâlık-ı Zülcelâl'ini kendi fikriyle konuşturup ve kâinatı onunla konuştursa, elbette binler taklid emâreleri ve binler sahtekârlık âmetleri bulunacaktır. Çünkü; en pest bir hâlinde en yüksek tavır takınanların her hâleti taklidciliğini gösterir. İşte şu hakikati kâsem ile ilân eden:

وَالْتَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ۖ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ۖ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ
إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ¹

ya bak, dikkat et...

¹ “Kayan Yıldza yemin olsun ki. Arkadaşınız Muhammed yanılmadı, sapmadı, aldanmadı. O kendi heva ve hevesiyle konuşmuyor. O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir.” (Necm sûresi, 53/1-4)

Üçüncü Şua

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın ihbârât-ı gaybiyesi ve her asırda şebâbiyetini muhafaza etmesi ve her tabaka insana muvâfık gelmesiyle hâsıl olan i'câzdir. Şu Şua'nın "Üç Cilve"si var.

Birinci Cilve

İhbârât-ı gaybiyesidir.

Şu cilvenin "Üç Şavk"ı var.

Birinci Şavk

Mâziye ait ihbârât-ı gaybiyesidir.

Evet, Kur'ân-ı Hakîm bi'littifak ümmî ve emîn bir Zât'ın lisanıyla zaman-ı Âdem'den tâ asr-ı saadet'e kadar, enbiyâların mühim hâlâtını ve ehemmiyetli vukuatını öyle bir tarzda zikrediyor ki, Tevrat ve İncil gibi kitabların tasdiği altında gayet kuvvet ve ciddiyetle ihbar ediyor. Kütüb-ü sâlifenin ittifak etikleri noktalarda muvafakat etmiştir. İhtilâf ettikleri bahislerde, musahhahane hakikat-i vakıayı faslediyor.

Demek; Kur'ân'ın nazar-ı gayb-bînisî, o Kütüb-ü Sâlifenin umumunun fevkinde ahvâl-i mâziyeyi görüyor ki, ittifakî meselelerde musaddıkane onları tezkiye ediyor. İhtilâfî meselelerde musahhahane onlara faysal oluyor. Hâlbuki: Kur'ân'ın vukuat ve ahvâl-i mâziyeye dair ihbârâtı akli bir iş değil ki, akıl ile ihbar edilsin. Belki, semâa mütevakkıf nakildir. Nakil ise, kıraat ve kitabet ehline mahsustur. Dost ve düşmanın ittifakıyla kıraatsız, kitabetsiz, emanetle maruf, ümmî lâkabıyla mevsuf bir Zât'a nüzûl ediyor. Hem o ahvâl-i mâziyeyi öyle bir sûrette ihbar eder ki, bütün o ahvâli görür gibi bahseder. Çünkü: Uzun bir hâdisenin ukde-i hayatiyesini ve ruhunu alır. Maksudına mukaddime yapar. Demek Kur'ân'daki fezlekeler, hülâsalar gösteriyor ki, bu hülâsa ve fezlekeyi gösteren, bütün mâziyi bütün ahvâli ile görüyor. Zira bir zâtın bir fende veya bir sanatta mütehasıs olduğu; hülâsalı bir sözle, fezlekeli bir sanatçıkla, o şahısların meharek ve melekelere gösterdiği gibi, Kur'ân'da zikrolunan vukuatın hülâsaları ve ruhları gösteriyor ki, onları söyleyen, bütün vukuatı ihâta etmiş, görüyor, -tâbir caiz ise- bir meharek-i fevkalâde ile ihbar ediyor.

İkinci Şavk

İstikbâle ait ihbârât-ı gaybiyesidir.

Şu kısım ihbârâtın çok envâi var. Birinci kısım, hususîdir. Bir kısım ehl-i keşif ve velâyete mahsustur. Meselâ: Muhyiddîn-i Arabî, ¹ غَلَبَتِ الرُّومُ ۞ التَّمَّ سûresi'nde pek çok ihbârât-ı gaybiyeyi bulmuştur. İmam Rabbânî, sûrelerin başındaki mukattaat-ı huruf ile çok muamelât-ı gaybiyenin işaretlerini ve ihbârâtını görmüştür ve hâkezâ... Ulemâ-yı bâtın için Kur'ân, baştan başa ihbârât-ı gaybiye nev'indedir. Biz ise, umuma ait olacak bir kısmına işaret edeceğiz. Bunun da pek çok tabakatı var. Yalnız bir tabakadan bahsedeceğiz.

İşte, Kur'ân-ı Hakîm, Resûl-i Ekrem'e (aleyhissalâtu vesselâm) der:^{2(Hâşiyeye)}

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ³

لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّفِينَ رُؤُوسِكُمْ ۖ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ⁴

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ⁵

وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ۞ فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ⁶

فَسْتَصِرُّ وَيُصِرُّونَ ۞ بِأَيْكُمُ الْمُفْتُونُ⁷

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُّ بِهِ رَبِّبَ الْمُتُونِ ۞ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ⁸

وَاللَّهُ يَعصِمُكَ مِنَ النَّاسِ⁹ ، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا¹⁰ ، وَلَنْ يَتَمَنَّوَهُ أَبَدًا¹¹

¹ “Elif, Lâm, Mîm. Rumlara (yakın bir yerde) mağlub oldular.” (Rûm sûresi, 30/1-2)

^{2(Hâşiyeye)} Bu, gayptan haber veren âyetler, pek çok tefsirlerde izah edilmesinden ve eski harfle tab etmek niyeti müellifine verdiği acelelik hatâsından burada izahsız ve o kıymetli hazineler kapalı kaldılar.

³ “O hâlde sabret! Çünkü Allah'ın vaadi kesindir.” (Rûm sûresi, 30/60; Mü'min sûresi, 40/55, 77)

⁴ “İnşallah siz kiminiz başını traş ettirmiş, kiminiz saçlarını kısaltmış olarak, Mescid-i Harama korkmaksızın tam bir güvenlik içinde gireceksiniz.” (Fetih sûresi, 48/27)

⁵ “Bütün dinlere üstün kılmak için Resûlünü hidâyet ve hak dinle gönderen O'dur.” (Fetih sûresi, 48/28)

⁶ “Ama bu yenilgilerinden sonra galip gelecekler. Birkaç yıl içinde. Çünkü işleri karara bağlama yetkisi Allah'a aittir.” (Rûm sûresi, 30/3-4)

⁷ “Yakında göreceksin, onlar da görecekler. Hanginizde imiş o dertler, o delilikler.” (Kalem sûresi, 68/5-6)

⁸ “Ne o, yoksa onlar senin hakkında “Şairin biri, feleğin onun başına neler getireceğini göreceğiz.” mi diyorlar? De ki: Bekleyin bakalım! Ben de sizin feci akıbetinizi bekliyorum.” (Tür sûresi, 52/30-31)

⁹ “Allah seni, zarar vermek isteyenlerin şerlerinden koruyacaktır.” (Mâide sûresi, 5/67).

¹⁰ “Bunu yapamazsanız –ki hiçbir zaman yapamayacaksınız.” (Bakara sûresi, 2/24)

¹¹ “Onlar, asla ölümü temenni etmezler.” (Bakara sûresi, 2/95)

سُرِّيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ¹

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ
بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا²

يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَىٰ الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَىٰ الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ³

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سَرِيرِكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا⁴

قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَّنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ⁵

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ
الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا⁶

gibi çok âyâtın ifade ettiği ihbârât-ı gaybiyedir ki, aynen doğru olarak çıkmıştır. İşte pek çok itirazat ve tenkidata maruz ve en küçük bir hatâsından dolayı dâvasını kaybedecek bir Zât'ın lisanından böyle tereddütsüz, kemâl-i ciddiyet ve emniyetle ve kuvvetli bir vüsuku ihsas eden bir tarzda böyle ihbârât-ı gaybiye, katiyen gösterir ki; o Zât, Üstad-ı Ezeli'sinden ders alıyor, sonra söylüyor.

¹ “Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur'an'ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılacak.” (Fussilet sûresi, 41/53)

² “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'an'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştireler bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler.” (İsrâ sûresi, 17/88).

³ “Allah onların yerine öyle bir topluluk getirecek ki, Allah onları sever, onlar Allah'ı severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlerle karşı onurlu ve zorludurlar. Allah yolunda mücâhede eder ve bu hususta dil uzatan hiçbir kimsenin ayıplamasından korkmazlar.” (Mâide sûresi, 5/54)

⁴ “De ki: “Hamd O Allah'a olsun ki size er geç âlemlerini gösterecek siz de onları tanıyacaksınız.” (Neml sûresi, 27/93)

⁵ “De ki: Sizi imana davet ettiğimiz ilâh Rahmândır. Biz O'na iman ettik. O'na dayandık. Yakında öğre-nirsiniz: Kimin tarafında kesin sapıklık!” (Mülk sûresi, 67/29)

⁶ “Allah içinizden iman edip makbul ve güzel işler işleyenlere kesin olarak vaad buyurur ki: Daha önce müminleri dünyada hakim kıldığı gibi kendilerini de hakim kılacak, kendileri için beğenip seçtiği İslâm dinini tatbik etme gücü verecek ve yaşadıkları korkulu dönemin arkasından, kendilerini tam bir güvene erdirecektir.” (Nûr sûresi, 24/55)

Üçüncü Şavk

Hakâik-i ilâhiyeye ve hakâik-i kevnîyeye ve umûr-u uhrevîyeye dair ihbârât-ı gaybiyesidir.

Evet Kur'ân'ın hakâik-i ilâhiyeye dair beyanâtı ve tılsım-ı kâinatı fethedip ve hilkat-i âlemin muammasını açan beyanât-ı kevnîyesi, ihbârât-ı gaybiyenin en mühimmidir. Çünkü; o hakâik-i gaybiyeyi hadsiz dalâlet yolları içinde istikametle onları gidip bulmak, akl-ı beşerin kârı değildir ve olamaz. Beşerin en dâhî hükemâları o mesâilin en küçüğüne akıllarıyla yetişmediği mâlûmdur. Hem Kur'ân, gösterdiği o hakâik-i ilâhiye ve o hakâik-i kevnîyeyi beyandan sonra ve safa-yı kalb ve tezkiye-i nefisten sonra ve ruhun terakkîyatından ve aklın tekemmülünden sonra beşerin ukûlü "Sadakte" deyip o hakâiki kabûl eder. Kur'ân'a "Bârekâllah" der. Bu kısmın, kısmen On Birinci Söz'de izah ve isbatı geçmiştir. Tekrara hâcet kalmamıştır. Amma ahvâl-i uhrevîye ve berzahîye ise, çendan akl-ı beşer kendi başıyla yetişemiyor, göremiyor; fakat, Kur'ân'ın gösterdiği yollar ile onları görmek derecesinde isbat ediyor. Onuncu Söz'de, Kur'ân'ın şu ihbârât-ı gaybiyesi ne derece doğru ve hak olduğu izah ve isbat edilmiştir. Ona müracaat et.

İkinci Cilve

Kur'ân'ın şebâbetidir.

Her asırda taze nâzil oluyor gibi tazeliğini, gençliğini muhafaza ediyor. Evet Kur'ân, bir hutbe-i ezeliye olarak umum asırlardaki umum tabakat-ı beşerîyeye birden hitab ettiği için öyle daimî bir şebâbeti bulunmak lâzımdır. Hem de öyle görülmüş ve görünüyor. Hatta efkârca muhtelif ve istidatça mütebayın asırlardan her asra göre güya o asra mahsus gibi bakar, baktırır ve ders verir. Beşerin âsâr ve kanunları, beşer gibi ihtiyar oluyor, değişiyor, tebdil ediliyor. Fakat Kur'ân'ın hükümleri ve kanunları, o kadar sâbit ve râ-sihtir ki, asırlar geçtikçe daha ziyade kuvvetini gösteriyor. Evet, en ziyade kendine güvenen ve Kur'ân'ın sözlerine karşı kulağını kapayan şu asr-ı hâzir ve şu asr-ın ehl-i kitab insanları Kur'ân'ın ¹ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ hitab-ı mürşidânesine o kadar muhtaçtır ki, güya o hitab doğrudan doğruya şu asra müteveccihdir ve ² يَا أَهْلَ الْمَكْتَبِ lafzı mânâsını dahi tazammun eder.

¹ "Ey Ehl-i Kitap!" (Âl-i İmran sûresi, 3/64, 65, 70, 71, 98, 99; Nisâ sûresi, 4/171; Mâide sûresi, 5/59, 68,77).

² Ey Ehl-i Mektep!

Bütün şiddetiyle, bütün tazeliğiyle, bütün şebâbetiyle يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ sayhasını âlemin aktarına savuruyor.¹

Meselâ şahıslar, cemaatler, muârazasından âciz kaldıkları Kur'ân'a karşı; bütün nev-i beşerin ve belki cinnîlerin de netice-i efkârları olan medeniyet-i hâzıra, Kur'ân'a karşı muâraza vaziyetini almıştır. İ'câz-ı Kur'ân'a karşı, sihirleriyle muâraza ediyor. Şimdi, şu müthiş yeni muârazacıya karşı i'câz-ı Kur'ân'ı,² قُلْ لِّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ 2, âyetinin dâvasını isbat etmek için medeniyetin muâraza suretiyle vaz'ettiği esâsâtı ve desâtirini, esâsât-ı Kur'âniye ile karşılaştıracğız.

✓ **Birinci derecede:** Birinci Söz'den tâ Yirmi Beşinci Söz'e kadar olan müvazeneler ve mizanlar ve o Sözler'in hakikatleri ve başları olan âyetler, iki kere iki dört eder derecesinde medeniyete karşı Kur'ân'ın i'câzını ve galebesini isbat eder.

✓ **İkinci derecede:** On İkinci Söz'de isbat edildiği gibi, bir kısım düsturlarını hülâsa etmektir.

İşte medeniyet-i hâzıra, felsefesiyle hayat-ı içtimaiye-i beşeriyede nokta-yı istinadı “kuvvet” kabul eder. Hedefi “menfaat” bilir. Düstur-u hayatı “cidâl” tanır. Cemaatlerin râbitasını “unsuriyet ve menfî milliyet” bilir. Gayesi, hevesât-ı nefsâniyeyi tatmin ve hâcât-ı beşeriyeyi tezyid etmek için bazı “lehvîyât”-tır. Hâlbuki kuvvetin şe'ni, tecâvüzdür.. menfaatin şe'ni, her arzuya kâfi gelmediğinden üstünde boğuşmaktır.. düstur-u cidâlin şe'ni, çarpışmaktır.. unsuriyetin şe'ni, başkasını yutmakla beslenmek olduğundan tecâvüzdür. İşte şu medeniyetin şu düsturlarındandır ki, bütün mehâsiniyle beraber beşerin yüzde ancak yirmisine bir nevi sûri saadet verip seksenini rahatsızlığa, sefâlete atmıştır.

Amma hikmet-i Kur'âniye ise; nokta-yı istinadı, kuvvet yerine “hakk”ı kabul eder. Gayede, menfaat yerine “fazilet ve rızâ-yı ilâhî”yi kabul eder. Hayatta, düstur-u cidâl yerine “düstur-u teâvün”ü esâs tutar. Cemaatlerin râbitalarında, unsuriyet ve milliyet yerine “râbita-yı dinî ve sınıfı ve vatânî” kabûl eder. Gâyâtı; “Hevesât-ı nefsâniyenin nâmeşrû tecavüzâtına sed çekip ruhu, maâliyâta teşvik ve hissîyât-ı ulviyesini tatmin etmektir ve insanı, kemâlât-ı insaniyeye sevk edip insan etmektir.” Hakkın şe'ni ise, ittifaktır.. fazile-

¹ “Ey Ehl-i Kitap, bizimle sizin aramızda birleşeceğimiz, müşterek ve âdil şu sözde karar kılalım...” (Âl-i İmran sûresi, 3/64).

² “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler bir araya toplansalar...” (İsrâ sûresi, 17/88).

tin şe'ni, tesanüddür.. teâvünün şe'ni, birbirinin imdadına yetişmektir.. dinin şe'ni uhuvvettir, incizaptır. Nefs-i emmâreyi gemlemekle bağlamak, kamçılama- makla serbest bırakmanın şe'ni, saadet-i dâreyindir. İşte medeniyet-i hâzıra, edyân-ı sâbika-yı semâviyeden, bâhusus Kur'ân'ın irşâdatından aldığı mehâ- sinle beraber, Kur'ân'a karşı böyle hakikat nazarında mağlub düşmüştür.

✓ **Üçüncü derece:** Binler mesâilinden yalnız numûne olarak üç-dört meseleyi göstereceğiz. Evet, Kur'ân'ın düsturları, kanunları, ezelden gel- diğinden ebede gidecektir. Medeniyetin kanunları gibi ihtiyar olup ölü- me mahkûm değildir. Daima gençtir, kuvvetlidir. Meselâ medeniyetin bü- tün cem'iyât-ı hayriyeleri ile bütün cebbârâne şedid inzibat ve nizamâtlarıyla bütün ahlâkî terbiyegâhlarıyla Kur'ân-ı Hakîm'in iki meselesine karşı muâra- za edemeyip mağlub düşmüşlerdir. Meselâ:

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ، وَأَحْلَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا²

Kur'ân'ın bu galebe-i i'câzkârânesini bir mukaddime ile beyan edeceğiz. Şöyle ki:

♦ İşârâtü'l-İ'câz'da isbat edildiği gibi bütün ihtilâlât-ı beşeriyenin madeni, bir kelime olduğu gibi; bütün ahlâk-ı seyiyenin menbaı dahi, bir kelimedir.

Birinci kelime: Ben tok olayım, başkası açlıktan ölse bana ne!

İkinci kelime: Sen çalış, ben yiyeyim!

Evet hayat-ı içtimaiye-i beşeriyede havâs ve avâm, yani zenginler ve fa- kirler, muvâzeneleriyle rahatla yaşarlar. O muvâzenenin esâsı ise; havas taba- kasında merhamet ve şefkat, aşağısında hürmet ve itaattir. Şimdi birinci keli- me; havâs tabakasını zulme, ahlâksızlığa, merhametsizliğe sevk etmiştir. İkinci kelime; avâmı kine, hasede, mübârezeye sevk edip rahat-ı beşeriyeyi birkaç asırdır selbettiği gibi; şu asırda sa'y, sermaye ile mübâreze neticesi herkesçe mâlûm olan Avrupa hâdisat-ı azîmesi meydana geldi.

İşte medeniyet, bütün cem'iyât-ı hayriye ile ve ahlâkî mektebleriyle ve şe- did inzibat ve nizamâtıyla beşerin o iki tabakasını musalaha edemediği gibi, hayat-ı beşerin iki müthiş yarasını tedâvi edememiştir. Kur'ân, birinci kelime- yi esasından "vücub-u zekât" ile kal'eder, tedâvi eder. İkinci kelimenin esâsı-

¹ "Namazı hakkıyla eda edin, zekâtı verin..." (Bakara sûresi, 2/43, 83, 110; Nisâ sûresi, 4/77; Nûr sûresi, 24/56; Müzzemmil sûresi, 73/20).

² "Allah, alış-verişi mübah; faizi ise haram kılmıştır." (Bakara sûresi, 2/275).

nı “hurmet-i ribâ” ile kal’edip tedâvi eder. *Evet, âyet-i Kur’âniye âlem kapısında durup ribâyâ “Yasaktır!” der. “Kavgâ kapısını kapamak için banka (ribâ) kapısını kapayınız!” diyerek insanlara ferman eder. Şâkirtlerine “Girmeyiniz!” emreder.*

♦**İkinci Esâs:** *Medeniyet, taaddüd-ü ezvâcî kabul etmiyor.* Kur’ân’ın o hükmünü, kendine muhalif-i hikmet ve maslahat-ı beşeriyyeye münafi telâkî eder. *Evet, eğer izdivacdaki hikmet, yalnız kaza-yı şehvet olsa, taaddüd –bilakis– olmalı. Hâlbuki, hatta bütün hayvanâtın şehâdetiyle ve izdivac eden nebatâtın tasdikiyle sabittir ki; izdivacın hikmeti ve gayesi, tenasüldür. Kaza-yı şehvet lezzeti ise, o vazifeyi gördürmek için rahmet tarafından verilen bir ücret-i cüz’iyedir. Madem hikmeten, hakikaten, izdivac nesil içindir, nev’in bekâsı içindir. Elbette, bir senede yalnız bir defa tevellüde kâbil ve ayın yalnız yarısında kâbil-i telâkkuh olan ve elli senede yeise düşen bir kadın, ekseri vakitte tâ yüz seneye kadar kabil-i telkîh bir erkeğe kâfi gelmediğinden, medeniyet pek çok fahişehâneleri kabul etmeye mecburdur.*

♦**Üçüncü Esâs:** *Muhakemesiz medeniyet; Kur’ân, kadına sülüs verdiği için,¹ âyeti tenkid eder. Hâlbuki hayat-ı içtimaiyede ekser ahkâm, ekseriyet itibarıyla olduğundan; ekseriyet itibarıyla bir kadın, kendini himâyeye edecek birisini bulur. Erkek ise, ona yük olacak ve nafakasını ona bırakacak birisiyle teşrik-i mesâî etmeye mecbur olur. İşte bu surette bir kadın, pederinden yarısını alsa, kocası noksaniyetini temin eder. Erkek, pederinden iki parça alsa, bir parçasını tezevvüc ettiği kadının idaresine verecek.. kız kardeşine müsavi gelir. İşte adâlet-i Kur’âniye böyle iktiza eder, böyle hükmetmiştir.²(Hâşiye)*

♦**Dördüncü Esâs:** *Sanem-perestliğı şiddetle Kur’ân men ettiği gibi, sanem-perestliğin bir nevi taklidi olan suret-perestliğı de men eder. Medeniyet ise, suretleri kendi mehâsininden sayıp Kur’ân’a muâraza etmek istemiş. Hâlbuki gölgeli-gölgesiz suretler, ya bir zulm-ü mütehaccir veya bir riyâyı mütecessid veya bir heves-i mütecessimdir ki; beşeri, zulme ve riyâyâ ve hevâyâ, hevesi kamçılıyıp teşvik eder. Hem Kur’ân, merhameten, kadınların*

¹ Bkz.: “Erkeğin hakkı, kadının hissesinin iki mislidir.” (Nisâ sûresi, 4/11).

²(Hâşiye) Mahkemeye karşı ve mahkemeyi susturan lâyiha-yı temyiz mûdafaatından bir parçadır. Bu makama hâşiye olmuş:

“..Ben de adliyenin mahkemesine derim ki: Bin üç yüz elli senede ve her sırda üç yüz elli milyon insanların hayat-ı içtimaiyesinde en kudsi ve hakikatli bir düstur-u ilâhîyi, üç yüz elli bin tefsirin tasdiklerine ve ittifaklarına istinâden ve bin üç yüz elli sene zarfında geçmiş ecdadımızın itikatlarına iktidâen tefsir eden bir adamı mahkûm eden haksız bir kararı, elbette rûy-u zeminde adâlet varsa, o kararı red ve bu hükmü nakzedecektir.”

hürmetini muhafaza için, hayâ perdesini takmasını emreder.¹ Tâ hevesât-ı rezilenin ayağı altında o şefkat madenleri zillet çekmesinler. Âlet-i hevesât, ehemmiyetsiz bir metâ hükmüne geçmesinler.²(Hâşiye) Medeniyet ise, kadınları yuvalarından çıkarıp, perdelerini yırtıp, beşeri de baştan çıkarmıştır. Hâlbuki aile hayatı, kadın-erkek mabeyninde müteakabil hürmet ve muhabbetle devam eder. Hâlbuki açık-saçıklık, samimî hürmet ve muhabbeti izale edip ailevî hayatı zehirlemiştir. Hususan suret-perestlik; ahlâkı, fenâ hâlde sarstığı ve sukut-u ruha sebebiyet verdiği şununla anlaşılır: Nasıl ki, merhume ve rahmete muhtaç bir güzel kadın cenazesine nazar-ı şehvet ve hevesle bakmak, ne kadar ahlâkı tahrip eder. Öyle de, ölmüş kadınların suretlerine veyahut sağ kadınların küçük cenazeleri hükmünde olan suretlerine heves-perverâne bakmak, derinden derine hissiyât-ı ulviye-i insaniyeyi sarsar, tahrip eder.

İşte şu üç misal gibi binler mesâil-i Kur'âniye'nin her birisi, saadet-i beşeriyeyi dünyada temine hizmet etmekle beraber hayat-ı ebediyesine de hizmet eder. Sair meseleleri mezkûr meselelere kıyas edebilirsiniz.

Nasıl medeniyet-i hâzıra, Kur'ân'ın hayat-ı içtimaiye-i beşere ait olan düsturlarına karşı mağlub olup Kur'ân'ın i'câz-ı mânevîsine karşı hakikat noktasında iflas eder. Öyle de, medeniyetin ruhu olan felsefe-i Avrupa ve hikmet-i beşeriyeyi, hikmet-i Kur'ân'la yirmi beş adet Sözler'de, mizanlarla iki hikmetin muvâzenesinde; hikmet-i felsefiye, âcize ve hikmet-i Kur'âniye'nin, mucize olduğu kat'iyetle isbat edilmiştir. Nasıl ki On İkinci ve On Üçüncü Söz'lerde, hikmet-i felsefiyenin aczi ve iflası; ve hikmet-i Kur'âniye'nin i'câzı ve gınâsı isbat edilmiştir, müracaat edebilirsiniz.

Hem nasıl medeniyet-i hâzıra, hikmet-i Kur'ân'ın ilmî ve amelî i'câzına karşı mağlub oluyor. Öyle de medeniyetin edebiyat ve belâgatı da, Kur'ân'ın edeb ve belâgatına karşı nisbeti; öksüz bir yetimin muzlim bir hüznün ile ümitsiz ağlayışı, hem süflî bir vaziyette sarhoş bir ayyaşın velvele-i gınâsının (şarkı demektir) nisbeti ile.. ulvî bir âşıkın muvakkat bir iftiraktan müştâkâne, ümitkârâne bir hüznün ile gınâsı (şarkısı); hem zafer veya harbe ve ulvî fedâkârlıklara sevk etmek için teşvikkârâne kasâid-i vataniyeye nisbeti gibidir. Çünkü edeb ve belâgat, tesir-i üslûp itibarıyla ya hüznün verir, ya neşe verir.

¹ Bkz.: Nûr sûresi, 24/31; Ahzâb sûresi, 33/59.

²(Hâşiye) Tesettür-ü nisvan hakkında Otuz Birinci Mektub'un Yirmi Dördüncü Lem'ası, gayet kat'î bir surette isbat etmiştir ki: "Tesettür, kadınlar için fîtrîdir. Ref-i tesettür, fîtrata münafîdir."

Hüzün ise, iki kısımdır: Ya fakdü'l-ahbaptan gelir, yani ahbapsızlıktan, sahibsizlikten gelen karanlıklı bir hüzündür ki; dalâlet-âlûd, tabiat-perest, gaflet-pîşe olan medeniyetin edebiyatının verdiği hüzündür. İkinci hüznün, firaku'l-ahbaptan gelir, yani ahbab var, firakında müşâkâne bir hüznün verir. İşte şu hüznün; hidâyet-edâ, nur-efşan Kur'an'ın verdiği hüzündür.

Amma neşe ise, o da iki kısımdır: Birisi; nefsi, hevesâtına teşvik eder. O da tiyatrocü, sinemacı, romancı medeniyetin edebiyatının şe'nidir. İkinci neşe; nefsi susturup ruhu, kalbi, aklı, sırrı maâliyâta, vatan-ı aslîlerine, makarr-ı ebedîlerine, ahbab-ı uhrevîlerine yetişmek için latîf ve edepli mâsumâne bir teşviktir ki, o da cennet ve saadet-i ebediyeye ve rû'yet-i cemâlullaha beşeri sevk eden ve şevke getiren Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın verdiği neşedir. İşte:

فُلٌّ لِّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ
بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا¹

ifade ettiği azîm mânâ ve büyük hakikat, kâsîru'l-fehm olanlarca ve dikkatsizlikle mübalağalı bir belâgat için muhâl bir suret zannediliyor. Hâşâ! Mübalağa değil, muhâl bir suret değil, ayn-ı hakikat bir belâgat ve mümkün ve vâki surettedir.

O suretin bir vecih şudur ki: Yani, Kur'an'dan tereşşuh etmeyen ve Kur'an'ın malı olmayan ins ve cinnin bütün güzel sözleri toplansa, Kur'an'ı tanzir edemez, demektir. Hem edememiş ki, gösterilmiyor.

İkinci vecih şudur ki: Cin ve insin hatta şeytanların netice-i efkârları ve muhassala-yı mesâileri olan medeniyet ve hikmet-i felsefe ve edebiyat-ı ecnebiye, Kur'an'ın ahkâm ve hikmet ve belâgatına karşı âciz derekesindedirler, demektir. Nasıl da numûnesini gösterdik.

Üçüncü Cilve

Kur'an-ı Hakîm, her asırdaki tabakat-ı beşerin her bir tabakasına güya doğrudan doğruya o tabakaya hususî müteveccihdir, hitab ediyor. Evet bütün benîâdem'e bütün tabakatıyla en yüksek ve en dakik ilim olan îmâna ve en geniş ve nuranî fen olan mârifetullaha ve en ehemmiyetli ve mütenevvi marif olan ahkâm-ı İslâmiye'ye davet eden, ders veren Kur'an ise, her nev'e, her tâifeye muvâfık gelecek bir ders vermek elzemdîr. Hâlbuki ders birdir, ay-

¹ “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'an'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler.” (İsrâ sûresi, 17/88).

rı ayrı değil. Öyle ise, aynı derste tabakat bulunmak lâzımdır. Derecâta göre her biri, Kur'ân'ın perdelerinden bir perdeden hisse-i dersini alır. Şu hakikatin çok nümûnelerini zikretmişiz. Onlara müracaat edilebilir. Yalnız burada bir-iki cüzünün, hem yalnız bir-iki tabakasının hisse-i fehmine işaret ederiz:

♦Meselâ:

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۞ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدًا¹

Kesretli tabaka olan avâm tabakasının şundan hisse-i fehmi: “Cenâb-ı Hak, peder ve veledten ve akrandan ve zevceden münezzehtir.”

Daha mutavassıt bir tabaka, şundan “İsâ (aleyhisselâm)ın ve melâikelerin ve tevellüde mazhar şeylerin ulûhiyetini nefyetmektir.” Çünkü; muhâl bir şeyi nefy etmek, zâhiren faydasız olduğundan belâgatta medar-ı fayda olacak bir lâzım-ı hüküm murad olunur. İşte cismâniyete mahsus veled ve vâlidî nefy etmekten murad ise, veled ve vâlidî ve küfüvü bulunanların, nefy-i ulûhiyetleridir ve mâbud olmaya lâyık olmadıklarını göstermektir. Şu sırdandır ki, Sûre-i İhlâs herkese, hem her vakit fayda verebilir.

Daha bir parça ileri bir tabakanın hisse-i fehmi: “Cenâb-ı Hak mevcudata karşı tevlid ve tevellüdü işmam edecek bütün râbitalardan münezzehtir. Şerik ve muinden ve hemcinsten müberradır. Belki mevcudata karşı nisbeti, Hallâkiyettir. Emr-i kün feyekûn² ile, irâde-i ezeliyesiyle, ihtiyarıyla icad eder. İcabî ve ızdırârî ve sudûr-u gayr-i ihtiyârî gibi münafî-i kemâl her bir râbitadan münezzehtir.”

Daha yüksek bir tabakanın hisse-i fehmi: “Cenâb-ı Hak ezeldir, ebedidir, evvel ve âhirdir. Hiçbir cihette ne zâtında, ne sıfâtında, ne ef'âlinde nazîri, küfüvü, şebihî, misli, misâli yoktur. Yalnız ef'âlinde, şuûnunda teşbihî ifade eden mesel var: ³ وَ لِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى

Bu tabakâta, ârifin tabakası, ehl-i aşk tabakası, sıddıkîn tabakası gibi ayrı ayrı hisse sahiblerini kıyas edebilirsiniz.

♦İkinci misâl: Meselâ, ⁴ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ

¹ “Ne doğurdu, ne de doğuruldu. Ne de herhangi bir şey O'na denk oldu.” (İhlâs sûresi, 112/3-4)

² “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

³ “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

⁴ “Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) içinizden hiçbir erkeğin babası değildir...” (Ahzâb sûresi, 33/40)

Tabaka-yı ûlânın şundan hisse-i fehmi şudur ki: “Resûl-i Ekrem’in (aleyhissalâtü vesselâm) hizmetkârı veya “veledim” hitabına mazhar olan Zeyd¹, izzetli zevcesini kendine küfûv bulmadığı için tatlik etmiş. Allah’ın emriyle Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) almış². Âyet der: “Peygamber size evlâdım dese, risâlet cihetiyle söyler. Şahsiyet itibarıyla pederiniz değil ki, aldığı kadınlar ona münasip düşmesin.”

İkinci tabakanın hisse-i fehmi şudur ki: Bir büyük âmir, raiyetine pederane şefkatle bakar. Eğer o âmir, zâhir ve bâtin bir Padişah-ı ruhânî olsa, o vakit merhameti pederin yüz defa şefkatinden ileri gittiğinden o raiyetin efradı onun hakikî evlâdı gibi ona peder nazarıyla bakarlar. Peder nazarı, zevce nazarına inkılâb edemediğinden; kız nazarı da zevce nazarına kolayca değişmediğinden, efkâr-ı âmmede Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), müminlerin kızlarını alması şu sırta uygun gelmediğinden Kur’ân der: Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm), merhamet-i ilâhiye nazarıyla size şefkat eder, pederane muamele yapar. Risâlet nâmına siz onun evlâdı gibisiniz. Fakat şahsiyet-i insâniyet itibarıyla pederiniz değildir ki, sizden zevce alması münasip düşmesin.

Üçüncü kısım şöyle fehmeder ki: Peygamber’e (aleyhissalâtü vesselâm) intisap edip onun Kemalâtına istinad ederek onun pederane şefkatine itimad edip kusur ve hatîât etmemelisiniz, demektir. Evet çoklar var ki, büyüklerine ve mürşidlerine itimad edip tembellik eder. Hattâ bazen, “Namazımız kılınmış” der. (Bir kısım Alevîler gibi.)

Dördüncü Nükte: Bir kısım şu âyetten şöyle bir işaret-i gaybiye fehmeder ki: Peygamber’in (aleyhissalâtü vesselâm) evlâd-ı zükûru, rical derecesinde kalmayıp, “rical” olarak nesli, bir hikmete binaen kalmayacaktır. Yalnız rical tâbirinin ifadesiyle, nisanın pederi olduğunu işaret ettiğinden, nisa olarak nesli devam edecektir. Felillâhilhamd, Hazreti Fâtıma’nın nesli mübâreki, Hasan ve Hüseyin gibi iki nuranî silsilenin bedr-i münevveri, Şems-i Nübüvvet’in mânevî ve maddî neslini idame ediyorlar.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِ وَعَلَىٰ آلِهِ³

(Birinci Şu’le, Üç Şua ile hitama erdi.)

¹ el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/239; el-Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid* 9/275

² Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/37; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/24

³ Allahım, O’na ve Onun âline salât eyle.

İkinci Şu'le

İkinci Şu'le'nin "Üç Nur"u var.

Birinci Nur

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın hey'et-i mecmuasında raik bir selâset, faik bir selâmet, metin bir tesanüd, muhkem bir tenasüb, cümleleri ve hey'etleri mabeyninde kavî bir teavün; ve âyetler ve maksadları mabeyninde ulvî bir tecavüb olduğunu ilm-i beyan ve fenn-i meânî ve beyanî'nin Zemahşerî, Sekkâkî, Abdülkahir-i Cürçânî gibi binlerle dâhî imamların şehâdetiyle sâbit olduğu hâlde, o tecavüb ve teavün ve tesanüdü ve selâset ve selâmeti kırarak, bozacak sekiz-dokuz mühim esbab bulunurken, o esbab bozmaya değil, belki selâsetine, selâmetine, tesanüdüne kuvvet vermiştir. Yalnız, o esbab bir derece hükmünü icra edip, başlarını perde-i nizam ve selâsetten çıkarmışlar. Fakat Nasıl ki yeknesak, düz bir ağacın gövdesinden bir kısım çıkıntılar, sivricikler çıkar. Lâkin ağacın tenasübünü bozmak için çıkmıyorlar. Belki, o ağacın zînetli tekemmülüne ve cemâline medar olan meyveyi vermek için çıkıyorlar. Aynen bunun gibi, şu esbab dahi, Kur'ân'ın selâset-i nazmına kıymetler mânâları ifade için sivri başlarını çıkarıyorlar. İşte o Kur'ân-ı Mübîn, yirmi senede hâcetlerin mevkileri itibarıyla necim necim olarak, müteferrik parça parça nüzül ettiği hâlde, öyle bir kemâl-i tenasübü vardır ki, güya bir defada nâzil olmuş gibi bir münasebet gösteriyor.

✓ Hem o Kur'ân, yirmi senede, hem muhtelif, mütebayin esbab-ı nüzûle göre geldiği hâlde, tesanüdün kemâlini öyle gösteriyor; güya bir sebab-i vâhidle nüzül etmiştir.

✓ Hem o Kur'ân, mütefâvit ve mükerrer suâllerin cevabı olarak geldiği hâlde, nihayet imtizaç ve ittihadı gösteriyor. Güya bir suâl-i vâhidin cevabıdır.

✓ Hem Kur'ân mütegayyir, müteaddid hâdisatın ahkâmını beyan için geldiği hâlde, öyle bir kemâl-i intizâmı gösteriyor ki, güya bir hâdise-i vâhidin beyanıdır.

✓ Hem Kur'ân mütehalif, mütenevvi hâlette hadsiz muhatabların fehimlerine münasip üslûplarda tenezzülât-ı kelâmiye ile nâzil olduğu hâlde, öyle

bir hüsn-ü temasül ve güzel bir selâset gösteriyor ki, güya hâlet birdir, bir derece-i fehimdir; su gibi akar bir selâset gösteriyor.

✓ Hem o Kur'ân mütebaidd, müteaddid muhatabîn esnafına müteveccihen mütekellim olduğu hâlde, öyle bir sühulet-i beyanı, bir cezâlet-i nizamı bir vuzuh-u ifhamı var ki; güya muhatabı bir sınıftır. Hattâ her bir sınıf zanneder ki, bil'asale muhatab yalnız kendisidir.

✓ Hem Kur'ân, mütefâvit mütederric irşâdî bazı gayelere îsal ve hidâyet etmek için nâzil olduğu hâlde, öyle bir kemâl-i istikamet, öyle bir dikkat-i müvazenet, öyle bir hüsn-ü intizâm vardır ki; güya maksad birdir. İşte bu esbablar, müşevveşiyetin esbâbı iken, Kur'ân'ın i'câz-ı beyanında, selâset ve tenasübünde istihdam edilmişlerdir.

Evet kalbi sekamsız, akli müstakîm, vicdanı marazsız, zevki selim her adam Kur'ân'ın beyanında güzel bir selâset, rânâ bir tenasüb, hoş bir ahenk, yek-tâ bir fesâhat görür. Hem basîresinde selim bir gözü olan görür ki, Kur'ân'da öyle bir göz vardır ki, o göz bütün kâinatı zâhir ve bâtını ile vâzih, göz önünde bir sayfa gibi görür, istediği gibi çevirir, istediği bir tarzda o sayfanın mânâlarını söyler. Şu Birinci Nur'un hakikatini misâller ile tavzih etsek, birkaç mücelled lâzım. Öyle ise, sair risâle-i Arabiyemde ve "İşârâtü'l-İ'câz" da ve şu yirmi beş adet Söz'lerde şu hakikatin isbatına dair olan izahatla iktifa edip misâl olarak mecmû-u Kur'ân'ı birden gösteriyorum.

İkinci Nur'u

Kur'ân-ı Hakîm'in âyetlerinin hâtimelerinde gösterdiği fezlekeler ve es-mâ-yı hüsnâ cihetindeki üslûb-u bedûsinde olan meziyet-i i'câziyeye dairdir.

İhtar: *Şu İkinci Nur'da çok âyetler gelecektir. O âyetler, yalnız İkinci Nur'un misâlleri değil, belki geçmiş mesâil ve Şuaların misâlleri dahi olurlar. Bunları hakkıyla izah etmek çok uzun gelir. Şimdilik ihtisar ve icmâle mecburum. Onun için gayet muhtasar bir tarzda şu sırr-ı azîm-i i'câzın misâllerinden olan âyetlere birer işaret edip tafsilâtını başka vakte tâlik ettik.*

İşte Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, âyetlerin hâtimelerinde galiben bazı fezlekeleri zikreder ki, o fezlekeler;

ya esmâ-yı hüsnâyı veya mânâlarını tazammun ediyor

veyahut aklı tefekküre sevk etmek için akla havale eder

veyahut makasıd-ı Kur'âniye'den bir kaide-i külliye tazammun eder ki, âyetin te'kid ve teyidi için fezlekeler yapar.

İşte o fezlekelerde Kur'ân'ın hikmet-i ulviyesinden bazı işârât ve hidâyet-i ilâhiyenin âb-ı hayatından bazı reşâşat, i'câz-ı Kur'ân'ın berklerinden bazı şerarat vardır. Şimdi pek çok o işârâttan yalnız on tanesini icmâlen zikrederiz. Hem pek çok misâllerinden birer misâl ve her bir misâlin pek çok hakâikinden yalnız her birinde bir hakikatin meal-i icmâlisine işaret ederiz. Bu on işaretin ekserisi, ekser âyetlerde müçtemian beraber bulunup hakikî bir nakş-ı i'câzî teşkil ederler. Hem misâl olarak getirdiğimiz âyetlerin ekserisi, ekser işârâta misâldir. Biz yalnız her âyetten bir işaret göstereceğiz. Misâl getireceğimiz âyetlerden eski Söz'lerde bahsi geçenlerin yalnız mealine bir hafif işaret ederiz.

Birinci Meziyet-i Cezâlet

Kur'ân-ı Hakîm, i'câzkâr beyanâtıyla Sâni-i Zülcelâl'in ef'âl ve eserlerini nazara karşı serer, basteder. Sonra o âsâr ve ef'âlinde esmâ-yı ilâhiyeyi istihraç eder; veya haşir ve tevhid gibi bir makasıd-ı asliye-i Kur'âniye'yi isbat ediyor.

♦Birinci mânânın misâllerinden meselâ:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّيْهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ
وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ¹

♦İkinci şikkın misâllerinden meselâ:

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا * وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا * وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا... الخ

'e kadar... Birinci âyette âsârı bast edip bir neticenin, bir mühim maksudun mukaddematı gibi; ilim ve kudrete, gayât ve nizamatıyla şehâdet eden en azîm eserleri serdedir. “Alîm” ismini istihraç eder. İkinci âyette, Birinci Şu’le’nin Birinci Şua’ının Üçüncü Noktası’nda bir derece izah olunduğu gibi; Cenâb-ı Hakk’ın büyük ef’âlini, azîm âsârını zikrederek neticesinde yevm-i fasl olan haşri, netice olarak zikrediyor.

İkinci Nükte-i Belâgat

Kur’ân, beşerin nazarına sanat-ı ilâhiyenin mensucatını açar, gösterir. Sonra fezleke o mensucati, esmâ içinde tayyeder veyahut akla havale eder.

♦Birincinin misâllerinden meselâ:

فَلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمْ مَنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجِ الْحَيَّ مِنَ الْمَمِيتِ وَيُخْرِجُ الْمَمِيتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرِ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ * فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ الْحَقُّ⁴

İşte, başta der: “Semâ ve zemini, rızkınıza iki hazine gibi müheyya edip oradan yağmuru, buradan hububatı çıkaran kimdir? Allah’tan başka koca semâ ve zemini iki muti hazinedâr hükmüne kimse getirebilir mi? Öyle ise, şükür ona münhasırdır.”

¹ “O’dur ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı. Sonra irâdesi yukarıya yönelip orayı da yedi gök hâlinde sağlamca nizama koydu. O her şeyi hakıyla bilir.” (Bakara sûresi, 2/29)

² “Biz yeri bir döşek yapmadık mı? Dağları da arzı tutan birer destek yapmadık mı? Hem, sizi çift yarattık.” (Nebe sûresi, 78/6-8)

³ “Evet, o karar günü, vakti kesin olarak belirlenmiş bir gündür.” (Nebe sûresi, 78/17)

⁴ “De ki: Kimdir sizi gökten ve yerden rızıklandıran? Kimdir kulaklarınızı ve gözlerinizi yaratan? Kimdir ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkaran. Kimdir bütün işleri çekip çeviren, kâinatı yöneten. “Allah!” diyecekler, duraksamadan: De ki: “O hâlde sakınmaz mısınız O’nun cezasından?” İşte bunları yapan Allah’tır sizin gerçek Rabbiniz.” (Yûnus sûresi, 10/31-32)

İkinci fıkrada der ki: “Sizin âzalarınız içinde en kıymetli göz ve kulaklarınızın mâliki kimdir? Hangi tezgâh ve dükkândan aldınız? Bu latif kıymetli göz ve kulağı verecek ancak Rabbinizdir. Sizi icad edip terbiye eden O’dur ki, bunları size vermiştir. Öyle ise yalnız Rab O’dur, Mâbud da O olabilir.”

Üçüncü fıkrada der: “Ölmüş yeri ihya edip yüz binler ölmüş tâifeleri ihya eden kimdir? Hak’tan başka ve bütün kâinatın Hâlıkından başka şu işi kim yapabilir? Elbette O yapar, O ihya eder. Madem Hak’tır, hukuku zayıf etmeyecektir. Sizi bir mahkeme-i kübrâya gönderecektir. Yeri ihya ettiği gibi, sizi de ihya edecektir.”

Dördüncü fıkrada der: “Bu azîm kâinatı bir saray gibi, bir şehir gibi kemâl-i intizâmla idare edip tedbirini gören, Allah’tan başka kim olabilir? Madem Allah’tan başka olamaz; koca kâinatı bütün ecrâmıyla gayet kolay idare eden kudret o derece kusursuz, nihaysizdir ki, hiçbir şerik ve iştirake ve muavenet ve yardıma ihtiyacı olamaz. Koca kâinatı idare eden, küçük mahlukatı başka ellere bırakmaz. Demek, ister istemez “Allah” diyeceksiniz.

İşte, birinci ve dördüncü fıkra “Allah” der, ikinci fıkra “Rab” der, üçüncü fıkra “el-Hak” der. ¹ فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ الْحَقُّ, ne kadar mucizâne düştüğünü anla. İşte Cenâb-ı Hakk’ın azîm tasarrufatını, kudretinin mühim mensucatını zikreder. Sonra da o azîm âsârın, mensucatın destgâhı

يَا نِي، فَذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ الْحَقُّ, “Hak”, “Rab”, “Allah” isimlerini zikretmekle o tasarrufat-ı azîmenin menbaini gösterir.

◆ İkincinin misâllerinden:

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَضْرِبُ الرِّيحُ وَالسَّحَابُ الْمُسَحَّرُ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ آيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ²

İşte bu âyet; Cenâb-ı Hakk’ın kemâl-i kudret’ini ve azamet-i rubûbiyetini gösteren ve vahdâniyetine şehâdet eden semâvât ve arzın hilkatindeki tecelli-i saltanat-ı ulûhiyet; ve gece gündüzün ihtilâfındaki tecelli-i rubûbiyet; ve

¹ “İşte bunları yapan Allah’tır sizin gerçek Rabbiniz.” (Yûnus sûresi, 10/32)

² “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah’ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda, elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah’ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır.” (Bakara sûresi, 2/164)

hayat-ı içtimaiye-i insana en büyük bir vasıta olan gemiyi denizde teshir ile tecelli-i rahmet; ve semâdan âb-ı hayatı ölmüş zemine gönderip zemini yüz bin tâifeleriyle ihya edip bir mahşer-i acâib sûretine getirmekteki tecelli-i azamet-i kudret; ve zeminde hadsiz muhtelif hayvanâtı basit bir topraktan halketmekteki tecelli-i rahmet ve kudret; ve rüzgârları, nebâtât ve hayvanâtın teneffüs ve telkîhlerine hizmet gibi vezaif-i azîme ile tavzif edip tedbir ve teneffüse sâlih vaziyete getirmek için tahrik ve idaresindeki tecelli-i rahmet ve hikmet; ve zemin ve âsumân ortasında vasıta-yı rahmet olan bulutları bir mahşer-i acâib gibi muallakta toplayıp dağıtmak, bir ordu gibi istirahat ettirip vazife başına davet etmek gibi teshirindeki tecelli-i rubûbiyet gibi mensucat-ı sanatı ta'dad ettikten sonra akli, onların hakâikine ve tafsiline sevk edip tefekkür ettirmek için لَايَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ¹ der. Onunla ukûlü ikaz için akla havale eder.

Üçüncü Meziyet-i Cezâlet

Bazen Kur'ân, Cenâb-ı Hakk'ın fiillerini tafsil ediyor, sonra bir fezleke ile icmâl eder. Tafsilıyla kanaat verir, icmâl ile hıfzettirir, bağlar.

♦ Meselâ:

وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُنَبِّئُكَ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ
كَمَا أَنْتَمَهَا عَلَىٰ آبَائِكَ مِنْ قَبْلُ ۗ إِنَّا نُرَاهِمَ وَإِسْحَاقَ ۗ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ²

İşte, Hazreti Yûsuf ve ecdadına edilen nimetleri şu âyetle işaret eder. Der ki: “Sizi bütün insanlar içinde makam-ı nübüvvetle serfiraz, bütün silsile-i enbiyâyı, silsilenize rabtedip, silsilenizi nev-i beşer içinde bütün silsilenin serdarı; hânedânınızı ulûm-u ilâhiye ve hikmet-i rabbâniyeye bir hücre-i tâlim ve hidâyet sûretinde getirip o ilim ve hikmetle dünyanın saadetkârâne saltanatını, âhîretin saadet-i ebediyesiyle sizde birleştirmek, seni ilim ve hikmetle Mısır'a hem aziz bir reis, hem âli bir nebi, hem hakîm bir mürşid etmek...” olan nimet-i ilâhiyeyi zikr ve ta'dad edip; ilim ve hikmet ile onu, âbâ ve ecdadını mümtaz ettiğini zikrediyor. Sonra, “Senin Rabbin Alîm ve Hakîm'dir” der. “O'nun rubûbiyeti ve hikmeti iktiza eder ki, seni ve âbâ ve ecdadını Alîm, Hakîm ismine mazhar etsin.” İşte o mufassal nimetleri, şu fezleke ile icmâl eder.

¹ “...Elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır.” (Bakara sûresi, 2/164)

² “Rabbin seni öylece seçecek, sana rüya tabirini öğretecek, ve daha önce büyükbabaların İbrahim ile İshak'a olan nimetini tamamına erdirdiği gibi, sana ve Yakub ailesine de nimetini kemale erdirecektir. Çünkü Rabbin her Şeyi hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (Yûsuf sûresi, 12/6)

♦ Hem meselâ: ¹ قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمَلِكِ تُؤْتِي الْمَلِكَ مَنْ تَشَاءُ

İşte şu âyet Cenâb-ı Hakk'ın, nev-i beşerin hayat-ı içtimaiyesindeki tasarrufatını şöyle gösteriyor ki; izzet ve zillet, fakr ve servet doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk'ın meşietine ve irâdesine bağlıdır. Demek, “Kesret-i tabakatın en dağınık tasarrufatına kadar, meşiet ve takdir-i ilâhiye ile, tesadüf karışmaz.” Şu hükmü verdikten sonra insâniyet hayatında en mühim iş, onun rızkıdır. Şu âyet, beşerin rızkını doğrudan doğruya Rezzâk-ı Hakîkî'nin hazine-i rahmetinden gönderdiğini bir-iki mukaddime ile isbat eder. Şöyle ki; der: “Rızkınız, yerin hayatına bağlıdır. Yerin dirilmesi ise, bahara bakar. Bahar ise, şems ve kameri teshir eden, gece ve gündüzü çeviren zâttın elindedir. Öyle ise bir elmayı, bir adama hakîkî rızık olarak vermek; bütün yeryüzünü bütün meyvelerle dolduran O Zât verebilir. Ve O, ona Hakîkî Rezzâk olur.” Sonra da: ² وَتَزُوقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ der. Bu cümlede o tafsilâtli fiilleri icmâl ve isbat eder. Yâni “Siz hesapsız rızık veren O'dur ki, bu fiilleri yapar.”

Dördüncü Nükte-i Belâgat

Kur'ân, kâh olur, mahlukat-ı ilâhiyeyi bir tertible zikreder; sonra o mahlukat içinde bir nizam, bir mizân olduğunu ve onun semereleri olduğunu göstermekle güya bir şeffâfiyet, bir parlaklık veriyor ki; sonra o ayna-misâl tertibinden cilvesi bulunan esmâ-yı ilâhiyeyi gösteriyor. Güya o mahlukat-ı mezkûre, elfâzdir. Şu esmâ onun mânâları, yahut o meyvelerin çekirdekleri, yahut hülâsalarındırlar.

♦ Meselâ:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِنْ طِينٍ * ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ * ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ³

¹ “De ki: “Ey mülk ve hakimiyet sahibi Allahım!” Sen mülkü dilediğine verisin...” (Âl-i İmran sûresi, 3/26)

² “Sen dilediğin kimseye sayısız rızıklar verirsin.” (Âl-i İmran sûresi, 3/27)

³ “Şu bir gerçektir ki Biz insanı süzme çamurdan yaratırız. Sonra onu nutfe (sperm) hâlinde sağlam bir yere yerleştiririz. Sonra nutfeyi alakaya, yapışkan dölleni hücreye, alakayı mudgaya, yani bir çiğnem et görünümündeki varlığa, mudgayı kemiklere dönüştürür, sonra da kemiklere et giydirip, derken yeni bir yaratılışa mazhar ederiz. İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!” (Mü'minün sûresi, 23/12-14)

İşte, Kur'ân, hilkat-i insanın o acib, garib, bedi', muntazam, mevzûn etvârını öyle ayna-misâl bir tarzda zikredip tertib ediyor ki:

1 İN رَبِّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُعْشَىٰ اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ ۗ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ² Hâlbuki evvelki kelâmın kemâl-i nizam ve şeffâfiyetidir ve insicamıdır ki, o kelâm gelmeden kendini göstermiştir.

♦Hem meselâ:

إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُعْشَىٰ اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ ۗ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ³

İşte Kur'ân şu âyette: Azamet-i kudret-i ilâhiye ve saltanat-ı rubûbiyeti öyle bir tarzda gösteriyor ki: Güneş, Ay, yıldızlar emirber neferleri gibi emrine müheyya; gece ve gündüzü, beyaz ve siyah iki hat gibi veya iki şerit gibi birbiri arkasında döndürüp âyât-ı rubûbiyetini kâinat sayfalarında yazan ve arş-ı rubûbiyetinde duran bir Kadîr-i Zülcelâl'i gösterdiğinden, her ruh işitse 6 İN رَبِّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُعْشَىٰ اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ ۗ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ⁴، بَارَكَ اللَّهُ⁵، فَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ⁶ demeye hâhişger olur. Demek İN رَبِّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُعْشَىٰ اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ ۗ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ³ sâbıkın hülâsası, çekirdeği, meyvesi ve âb-ı hayatı hükümüne geçer.

Beşinci Meziyet-i Cezâlet

Kur'ân bazen tagayyüre maruz ve muhtelif keyfiyata medar maddî cüz'iyatı zikreder. Onları hakâik-i sâbite sûretine çevirmek için; sabit, nuranî, küllî esmâ ile icmâl eder, bağlar. Veyahut tefekküre ve ibrete teşvik eder bir fezleke ile hâtime verir.

1 “İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!” (Mü'minûn sûresi, 23/14)

2 el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 18/16

3 “Rabbiniz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı. Sonra da Arşa istiva buyurdu. O Allah ki geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürür. Güneş, ay ve bütün yıldızlar hep O'nun buyruğu ile hareket ederler. İyi bilirsiniz ki yaratmak da, emretmek yetkisi de O'na mahsustur. Evet o Rabbülâlemin olan Allah ne yücedir!” (A'râf sûresi, 7/54)

4 “Mâşâallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!”

5 Allah hayır ve bereketini artırsın.

6 “İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!” (Mü'minûn sûresi, 23/14)

♦Birinci mânânın misâllerinden meselâ:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۞ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

İşte şu âyet evvelâ “Hazreti Âdem’in hilâfet meselesinde melâikelere rüçhâniyetine medar onun ilmi olduğu” olan bir hâdise-i cüz’iyyeyi zikreder. Sonra o hâdisede melâikelerin Hazreti Âdem’e karşı ilim noktasında hâdise-i mağlubiyetlerini zikreder. Sonra bu iki hâdiseyi iki ism-i küllî ile icmâl ediyor. Yâni, الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ² yâni: “Alîm ve Hakîm sen olduğun için Âdem’i tâlim ettin, bize galib oldu. Hakîm olduğun için, bize istidadımıza göre veriyorsun. O’nun istidadına göre rüçhâniyet veriyorsun.”

♦İkinci mânânın misâllerinden meselâ:

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسِفَتْكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِعًا لِلشَّارِبِينَ ۞ وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ۞ وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ۞ ثُمَّ كُلِّي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ³

İşte şu âyetler, Cenâb-ı Hakk’ın ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ⁴ İN فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ⁴ koyun, keçi, inek, manda, deve gibi mahluklarını insanlara hâlis, sâfi, leziz bir süt çeşmesi; üzüm ve hurma gibi masnu’ları da insanlara latif, leziz, tatlı birer nimet tablaları ve kazanları; ve arı gibi küçük mucizât-ı kudretini şifalı ve tatlı güzel bir

¹ “Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti. Müteakiben önce onları meleklerle göstererek: “İddianızda tutarlı iseniz haydi Bana sunları isimleriyle bir bildirin bakalım!” dedi. “Sübhanısın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.” dediler.” (Bakara sûresi, 2/31-32)

² “Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

³ “Doğrusu davarlarda da size deliller vardır: Zira size onların karnlarındaki işkembe ile kan arasından, hâlis bir süt içiriyoruz ki içenlerin boğazından afiyetle geçer. Hurma ve üzümünden hem sarhoşluk veren içki, hem de güzel gıdalar elde edersiniz. Şüphesiz bunda aklını çalıştıran kimseler için alacak ibret vardır. Rabbin bal arsına şöyle vahyetti: “Dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları çardaklardan kendine göz göz ev (kovan) edin. Sonra da her türlü meyveden ye de Rabbinin sana yayılman için belirlediği yolları tut.” Onların karnlarından renkleri çeşit çeşit bir şerbet çıkar ki onda insanlara şifa vardır. Elbette düşünen kimseler için bunda alacak ibret vardır.” (Nahl sûresi, 16/66-69)

⁴ “...Onda insanlara şifa vardır. Elbette düşünen kimseler için bunda alacak ibret vardır.” (Nahl sûresi, 16/69)

şerbetçi yaptığını âyet şöylece gösterdikten sonra tefekkürü, ibrete, başka şeyleri de kıyas etmeğe teşvik için ذٰلِكَ لَايَةٌ لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُونَ der, hâtime verir.

Altıncı Nükte-i Belâgat

Kâh oluyor ki âyet, geniş bir kesrete ahkâm-ı rubûbiyeti serer, sonra birlik ciheti hükmünde bir râbîta-yı vahdet ile birleştirir veyahut bir kaide-i külliye içinde yerleştirir.

♦Meselâ: وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ¹

İşte Âyetü'l-Kürsî'de on cümle ile on tabaka-yı tevhidi ayrı ayrı renklerde isbat etmekle beraber ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ² cümlesiyle gayet keskin bir şiddetle şirki ve gayrın müdahalesini keser, atar. Hem şu âyet ism-i âzamın mazharı olduğundan, hakâik-i ilâhiyeye ait mânâları âzamî derecededir ki, âzamiyet derecesinde bir tasarruf-u rubûbiyeti gösteriyor. Hem umum semâvât ve arza birden müteveccih tedbir-i ulûhiyeti en âzamî bir derecede umuma şâmil bir hafziyeti zikrettikten sonra; bir râbîta-yı vahdet ve birlik ciheti, o âzamî tecelliyâtlarının menbalarını وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ile hülâsa eder.

♦Hem meselâ:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ * وَسَخَّرَ لَكُمُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ * وَأَنَا كُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا³

İşte şu âyetler, evvelâ Cenâb-ı Hakk'ın insana karşı şu koca kâinatı nasıl bir saray hükmünde halkedip semâdan zemine âb-ı hayatı gönderip, insanlara rızık yetiştirmek için zemini ve semâyı iki hizmetkâr ettiği gibi, zeminin sair aktarında bulunan her bir nevi meyvelerinden, her bir adama istifa-

¹ “O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez, O öyle Ulu, öyle Büyüktür.” (Bakara sûresi, 2/255)

² “...İzni olmadan huzurunda şefaathet etmek kimin haddine?” (Bakara sûresi, 2/255)

³ “Allah gökleri ve yeri yaratandır. Gökten yağmur indirip size rızık olsun diye, onunla türlü türlü meyveler, ürünler çıkarandır. İzni ile denizde dolaşmak üzere gemileri size râm eden, akan suları da, ırmakları da sizin hizmetinize verendir. Mutad seyirlerini yapan güneş ile ayı size âmade kılan, geceyi ve gündüzü istifadenize veren de O'dur. Hâsılı O, Kendisinden dilediğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalkarsanız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız...” (İbrahim sûresi, 14/32-34)

de imkânı vermek, hem insanlara semere-i sa'yelerini mübadele edip her nevi medar-ı maişetini temin etmek için gemiyi insana müsahhar etmiştir. Yâni denize, rüzgâra, ağaca öyle bir vaziyet vermiş ki; rüzgâr bir kamçı, gemi bir at, deniz onun ayağı altında bir çöl gibi durur. İnsanları gemi vasıtasıyla bütün zemine münasebettar etmekle beraber ırmakları, büyük nehirleri, insanın fitrî birer vesait-i nakliyesi hükmünde teshir; hem güneş ile Ay'ı seyrettirip mevsimleri ve mevsimlerde değişen Mün'im-i Hakîkî'nin renk renk nimetlerini insanlara takdim etmek için iki müsahhar hizmetkâr ve o büyük dolabı çevirmek için iki dümenci hükmünde halletmiş. Hem gece ve gündüzü insana müsahhar yâni hâb-ı rahatına geceyi örtü, gündüzü maişetlerine ticaretgâh hükmünde teshir etmiştir.

İşte bu niam-ı ilâhiyeyi ta'dad ettikten sonra, insana verilen nimetlerin ne kadar geniş bir dairesi olduğunu gösterip, o dairede ne derece hadsiz nimetler dolu olduğunu şu:

وَأَنَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا¹

fezleke ile gösterir. Yâni: "İstidad ve ihtiyac-ı fitrî lisanıyla insan ne istemişse, bütün verilmiş. İnsana olan nimet-i ilâhiye, ta'dad ile bitmez, tükenmez. Evet insanın madem bir sofraya nimet-i semâvât ve arz ise ve o sofradaki nimetlerden bir kısmı şems, kamer, gece, gündüz gibi şeyler ise, elbette insana müteveccih olan nimetler hadd ü hesaba gelmez."

Yedinci Sırr-ı Belâgat

Kâh oluyor ki âyet; zâhirî sebebi, icadın kabiliyetinden azletmek ve uzak göstermek için müsebbebin gayelerini, semerelerini gösteriyor. Tâ anlaşılın ki; sebep, yalnız zâhirî bir perdedir. Çünkü; gayet hakimâne gayeleri ve mühim semereleri irâde etmek, gayet Alîm, Hakîm birinin işi olmak lâzımdır. Sebebi ise şuursuz, câmiddir. Hem semere ve gayetini zikretmekle âyet gösteriyor ki; sebebler çendan nazar-ı zâhirîde ve vücûdda müsebbebat ile muttasıl ve bitişik görünür. Fakat hakikatte mabeynlerinde uzak bir mesâfe var. Sebepten müsebbebin icadına kadar o derece uzaklık var ki; en büyük bir sebebin eli, en ednâ bir müsebbebin icadına yetişemez. İşte sebep ve müsebbeb ortasındaki uzun mesâfede, esmâ-yı ilâhiye birer yıldız gibi tulû' eder. Matla'ları, o mesâfe-i mânevîyedir. Nasıl ki zâhir nazarda dağların daire-i ufkunda semânın etek-

¹ "Hâsılı O, Kendisinden dilediğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalkarsanız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız..." (İbrahim sûresi, 14/34)

leri muttasıl ve mukarin görünür. Hâlbuki daire-i ufk u cibâliden semânın eteğine kadar, umum yıldızların matla'ları ve başka şeylerin meskenleri olan bir mesâfe-i azîme¹ bulunduğu gibi; esbab ile müsebbebat mabeyninde öyle bir mesâfe-i mâneviye var ki, îmânın dürbünüyle, Kur'ân'ın nuruyla görünür.

♦Meselâ:

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ * أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا * ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا * فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا * وَعَبْنًا وَقَضْبًا * وَزَيْتُونًا وَنَحْلًا * وَحَدَائِقَ غُلْبًا * وَفَاكِهَةً وَأَبًّا * مَتَاعًا لَكُمْ وَلِإِنْعَامِكُمْ²

İşte şu âyet-i kerîme, mucizât-ı kudret-i ilâhiyeyi bir tertib-i hikmetle zikrederek esbâbı müsebbebata rabtedip en âhîrde³ مَتَاعًا لَكُمْ lafzıyla bir gayeyi gösterir ki; o gaye, bütün o müteselsil esbab ve müsebbebat içinde o gayeyi gören ve tâkib eden gizli bir Mutasarrıf bulunduğunu ve o esbab, O'nun perdesi olduğunu isbat eder. Evet, مَتَاعًا لَكُمْ وَلِإِنْعَامِكُمْ⁴ tâbiriyle bütün esbâbı, icad kabiliyetinden azleder. Mânen der: "Size ve hayvanâtınıza rızkı yetiştirmek için su semâdan geliyor. O suda, size ve hayvanâtınıza acıyıp şefkat edip rızık yetiştirmek kabiliyeti olmadığından; su gelmiyor, gönderiliyor" demektir. Hem toprak, nebâtatıyla açılıp, rızkınız oradan geliyor. Hissiz, şuursuz toprak, sizin rızkınızı düşünüp şefkat etmek kabiliyetinden pek uzak olduğundan, toprak kendi kendine açılmıyor, birisi o kapıyı açıyor, nimetleri ellerinize veriyor. Hem otlar, ağaçlar sizin rızkınızı düşünüp merhameten size meyveleri, hububatı yetiştirmekten pek çok uzak olduğundan, âyet gösteriyor ki, onlar bir Hakîm-i Rahîm'in perde arkasından uzattığı ipler ve şeritlerdir ki, nimetlerini onlara takmış, zihyatlara uzatıyor. İşte şu beyanâttan Rahîm, Rezzâk, Mün'im, Kerîm gibi çok esmânın matla'ları görünüyör.

♦Hem meselâ:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُرْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خَلَالِهِ * وَنُتِرْلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنِ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ

¹ Meselâ Efendimiz (sallâllâhu aleyhi ve sellem) göklerin, Allah'a secde hâlindeki meleklerle dolu olduğunu bildiriyor: Tirmizî, zühd 9; İbni Mâce, zühd 19.

² "Hele, insan, yiyeceklerinin kaynağına bir baksın: Biz yağmuru gökten bardaktan boşancasına şırl şırl döktük. Sonra nebat bitsin diye, toprağı iyice sürdük, Orada hububatlar, daneler, üzüm ve yoncalar, zeytinler ve hurmalar, ağaçları gür ve sık bahçeler, meyveler ve çayırılar bitirdik. Bütün bunları sizin ve davarlarınızın faydalanması için yaptık." (Abese sûresi, 80/24-32)

³ "...Sizin faydalanmanız için..." (Abese sûresi, 80/32)

⁴ "Bütün bunları sizin ve davarlarınızın faydalanması için yaptık." (Abese sûresi, 80/32)

سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ ۞ يُقَلِّبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ۞
 وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ
 وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

İşte şu âyet, mucizât-ı rubûbiyetin en mühimlerinden ve hazine-i rahmetin en acib perdesi olan bulutların teşkilâtında yağmur yağdırmaktaki tasarrufat-ı acibeyi beyan ederken güya bulutun eczaları cevvi havada dağılıp saklandığı vakit, istirahat eden neferat misillü bir boru sesiyle toplandığı gibi emr-i ilâhî ile toplanır, bulut teşkil eder. Sonra küçük küçük tâifeler bir ordu teşkil eder gibi, o parça parça bulutları telif edip, –kıyâmette seyyar dağlar cesamet ve şekline ve rutubet ve beyazlık cihetinde kar ve dolu keyfiyetinde olan– o sehâb parçalarından âb-ı hayatı bütün zihayata gönderiyor. Fakat o göndermekte bir irâde, bir kasd görünüyor. Hâcâta göre geliyor; demek gönderiliyor. Cevv berrak, sâfi, hiçbir şey yokken bir mahşer-i acaib gibi dağvari parçalar kendi kendine toplanmıyor, belki zihayata tanıyan birisidir ki, gönderiyor. İşte şu mesâfe-i mâneviyede Kadîr, Âlîm, Mutasarrıf, Müdebbir, Mürebbî, Muğîs, Muhyî gibi esmâların matla'ları görünüyor.

Sekizinci Meziyet-i Cezâlet

Kur'ân kâh oluyor ki; Cenâb-ı Hakk'ın âhirette hârîka ef'âllerini kalbe kabul ettirmek için, ihzâriye hükmünde ve zihni tasdike müheyyâ etmek için, bir i'dâdiye sûretinde, dünyadaki acâib ef'âlini zikreder. Veyahut, istikbâlî ve uhrevî olan ef'âl-i acibe-i ilâhiyeyi öyle bir sûrette zikreder ki, meşhûdumuz olan çok nazîreleriyle onlara kanaatimiz gelir.

♦ Meselâ: ² تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُحَانٍ أَسْفُودٍ ۖ فَالَّذِينَ سَوَّاهُ يَحْتَسِبُونَ ۗ أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ² tâ, sûrenin âhîrine kadar... İşte şu bahiste haşir meselesinde Kur'ân-ı Hakîm haşr'i isbat için yedi-sekiz sûrette, muhtelif bir tarzda isbat ediyor.

¹ “Baksana, Allah bulutlar sevk ediyor, sonra onları bir araya getirip üstüste yığıyor. İşte görüyorsun ki bunların arasından yağmur çıkıyor. O gökten, oradaki dağlar büyüklüğünde bulutlardan dolu indirir de onunla dilediğini vurur, dilediğini de ondan korur. Bu bulutların şimşeginin parlıtsı nerdeyse gözleri alivercek! Allah gece ile gündüzü birbirine çeviriyor, geceyi gündüze, gündüzü geceye dönüştürüyor, sürelerini uzatıp kısaltıyor. Elbette bunda görebilenler için alınacak bir ders vardır. Allah her canlıyı sudan yarattı. Kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür, kimi dört ayağı üstünde yürür. Allah dilediğini yaratır. Çünkü Allah her şeye kadirdir.” (Nûr sûresi, 24/43-45)

² “İnsan şunu hiç görüp düşünmedi mi: Biz kendisini bir nutfeden yaratmışken, yaman bir hasım kesildi bize.” (Yâsîn sûresi, 36/77)

Evvêlâ; neş'et-i ûlâyı nazara verir, der ki: “*Nutfeden alakaya, alakadan mudğaya, mudğadan tâ hilkat-i insâniyeye kadar olan neş'etinizi görüyorsunuz... Nasıl oluyor ki; neş'et-i uhrâyı inkâr ediyorsunuz?.. O, onun misli; belki daha ehvenidir.*”

Hem Cenâb-ı Hak, insana karşı ettiği ihsânât-ı azîmeyi:

جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا¹ kelimesiyle işaret edip der: “*Size böyle nimet eden bir Zât, sizi başıboş bırakmaz ki, kabre girip kalkmak üzere yatasınız.*”

Hem remzen der: “Ölmüş ağaçların dirilip yeşillenmesini görüyorsunuz; odun gibi kemiklerin hayat bulmasını kıyas edemeyip istib'âd ediyorsunuz.

Hem, semâvât ve arzı halkeden, semâvât ve arzın meyvesi olan insanın hayat ve memâtından âciz kalır mı? Koca ağacı idare eden, o ağacın meyvesine ehemmiyet vermeyip başkasına mâl eder mi? Bütün ağacın neticesini terk etmekle, bütün eczasıyla hikmetle yoğrulmuş hilkat seçeresini abes ve beyhûde yapar mı zannedersiniz?”

Der: “Haşir'de sizi ihyâ edecek Zât, öyle bir Zât'tır ki; bütün kâinat O'na emirber nefer hükmündedir. Emr-i kün feyekûn'e² karşı kemâl-i inkıyâd ile serfûrû eder. Bir baharı halketmek, bir çiçek kadar O'na ehven gelir. Bütün hayvanâtı îcad etmek, bir sinek îcadı kadar kudretine kolay gelir bir Zât'tır. Öyle bir Zât'a karşı, مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ³ deyip kudretine karşı ta'ciz ile meydan okunmaz!”

Sonra فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ⁴ tabiriyle; her şeyin dizgini elinde, her şeyin anahtarı yanında, gece ve gündüzü, kış ve yazı bir kitap sayfaları gibi kolayca çevirir. Dünya ve âhireti iki menzil gibi; bunu kapar, onu açar bir Kadîr-i Zülcelâl'dir. Madem böyledir, bütün delâilin neticesi olarak: وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ⁵ Yâni, “Kabirden sizi ihyâ edip, haşre getirip huzur-u kibriyâsında hesabınızı görecektir.”

¹ “O'dur ki sizin için yeşil ağaçtan bir ateş yaratır.” (Yâsin sûresi, 36/80)

² “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

³ “(Çürümüş vaziyetteki) o kemikleri kim diriltecek?” (Yâsin sûresi, 36/78)

⁴ “Sübhandır, münezzehtir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet O'nun elindedir.” (Yâsin sûresi, 36/83)

⁵ “Ve sonuçta O'na döndürülürsünüz.” (Bakara sûresi, 2/245; Yûnus sûresi, 10/56; Hûd sûresi, 11/34; Kasas sûresi, 28/70, 88; Yâsin sûresi, 36/22, 83, Fussilet sûresi, 41/21; Zuhuruf sûresi, 43/85)

İşte şu âyetler, haşrin kabûlüne zihni müheyyâ etti. Kalbi de hâzır etti. Çünkü nezâirini dünyevî e'âl ile de gösterdi.

Hem, kâh oluyor ki; e'âl-i uhreviyesini öyle bir tarzda zikreder ki, dünyevî nezâirlerini ihsâs etsin. Tâ istib'âd ve inkâra meydan kalmasın.

♦Meselâ:

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ³... الخ ve إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ²... الخ ve إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ¹... الخ

İşte şu sûrelerde, kıyâmet ve haşir'deki inkılâbât-ı azîmeyi ve tasarrufât-ı rubûbiyeti öyle bir tarzda zikreder ki; insan onların nazîrelerini dünyada, meselâ; günde, baharda gördüğü için, kalbe dehşet verip akla sığmayan o inkılâbâtı kolayca kabul eder. Şu üç sûrenin meâl-i icmâlîsine işaret dahi pek uzun olur. Onun için bir tek kelimeyi nümûne olarak göstereceğiz. Meselâ:

وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ⁴ kelimesiyle ifade eder ki: “Haşir’de herkesin bütün âmâli bir sayfa içinde yazılı olarak neşrediliyor.” Şu mesele kendi kendine çok acib olduğundan akıl ona yol bulamaz. Fakat, sûrenin işaret ettiği gibi haşir-i baharîde başka noktaların nazîresi olduğu gibi, şu neşir-i suhuf nazîresi pek zâhirdir. Çünkü: Her meyvedâr ağaç ve çiçekli bir otun da amelîleri var, fiilleri var, vazifeleri var. Esmâ-yı ilâhiyeyi ne şekilde göstererek tesbihât etmiş ise ubûdiyetleri var. İşte onun bütün bu amelîleri tarih-i hayatlarıyla beraber umum çekirdeklerinde, tohumcuklarında yazılıp; başka bir baharda, başka bir zeminde çıkar. Gösterdiği şekil ve sûret lisaniyle gayet fasih bir sûrette analarının ve asıllarının âmâlini zikrettiği gibi; dal, budak, yaprak, çiçek ve meyveleriyle sayfa-yı âmâlini neşreder. İşte gözümüzün önünde bu hakîmâne, hafizâne, müdebbirâne, mürebbîyâne, latîfâne şu işi yapan O’dur ki, der: *وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ*

Başka noktaları buna kıyas eyle. Kuvvetin varsa istinbat et. Sana yardım için bunu da söyleyeceğiz. İşte: *إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ*⁵ Şu kelâm, “tekvîr” lafzıyla, yâni, “sarmak” ve “toplamak” mânâsıyla parlak bir temsile işaret ettiği gibi, nazîrini dahi îmâ eder.

¹ “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman.” (Tekvir sûresi, 81/1)

² “Gök yarıldığı zaman.” (İnfitâr sûresi, 82/1)

³ “Gök yarıldığı zaman...” (İnşikak sûresi, 84/1)

⁴ Tekvir sûresi, 81/10.

⁵ “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman.” (Tekvir sûresi, 81/1)

Birinci: Evet, Cenâb-ı Hak tarafından adem ve esîr ve sema perdelerini açıp, güneş gibi dünyayı ışıklandıran pırlanta-misâl bir lâmbayı, hazine-i rahmetinden çıkarıp dünyaya gösterdi. Dünya kapandıktan sonra o pırlantayı perdelerine sarıp kaldıracak.

İkinci: Veya ziyâ metânını neşretmek ve zeminin kafasına ziyâyı zulmetle münâvebeten sarmakla muvazzaf bir memur olduğunu ve her akşam o memura metânını dahi toplattırıp gizlendiği gibi, kâh olur, bir bulut perdesiyle alış-verişini az yapar. Kâh olur, Ay onun yüzüne karşı perde olur; muamelesini bir derece çeker. Metânını ve muamelât defterlerini topladığı gibi; elbette o memur bir vakit o memuriyetten infisâl edecektir. Hattâ hiçbir sebep-i azl bulunmazsa, şimdilik küçük, fakat büyümeğe yüz tutmuş yüzündeki iki leke büyümeğe, güneş, yerin başına izn-i ilâhî ile sardığı ziyâyı, emr-i rabbânî ile geriye alıp, güneşin başına sarıp “Haydi yerde işin kalmadı!” der. “Cehenneme git, sana ibadet edip senin gibi bir memur-u musahharı, sadâkatsizlikle tahkir edenleri yak!” der. ¹ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ

Dokuzuncu Nükte-i Belâgat

Kur’ân-ı Hakîm, kâh olur cüz’î bazı maksadları zikreder, sonra o cüz’iyat vasıtasıyla küllî makamlara zihinleri sevk etmek için, o cüz’î maksadı, bir kaide-i külliye hükmünde olan esmâ-yı hüsnâ ile takrir ederek tesbit eder, tahkik edip isbat eder.

♦Meselâ:

فَدَّ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ
اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ²

İşte Kur’ân der: “Cenâb-ı Hak, Semî-i Mutlak’tır, her şeyi işitir. Hattâ en cüz’î bir macera olan ve zevcinden teşekki eden bir zevcenin sana karşı mücadelesini Hak ismiyle işitir. Hem rahmetin en latîf cilvesine mazhar ve şefkatin en fedâkâr bir hakikatine maden olan bir kadının haklı olarak zevcinden dâvasını ve Cenâb-ı Hakk’a şekvasını umûr-u azîme sûretinde Rahîm ismiyle

¹ “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman.” (Tekvir sûresi, 81/1)

² “Kocası hakkında sana başvurup tartışan ve hâlini Allah’a arz eden o kadının sözlerini elbette Allah işitti. Allah sizin konuşmalarınızı dinliyordu. Şüphesiz Allah Semî’dir, Basirdir: Her şeyi işitir ve görür.” (Mücadele sûresi, 58/1)

ehemmiyetle işitir ve Hak ismiyle ciddiyetle bakar.” İşte bu cüz’î maksadı küllileştirmek için, mahlukatın en cüz’î bir hâdisesini işiten, gören –kâinatın daire-i imkânîsinden hariç– bir Zât, elbette her şeyi işitir, her şeyi görür bir Zât olmak lâzım gelir. Ve kâinata Rab olan, kâinat içinde mazlum küçük mahlukların dertlerini görmek, feryatlarını işitmek gerektir. Dertlerini görmeyen, feryatlarını işitmeyen, “Rab” olamaz.

Öyle ise; ¹ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ cümlesiyle iki hakikat-i azîmeyi tesbit eder.

♦ Hem meselâ:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا
حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ²

İşte Kur’ân, Resûl-i Ekrem’in (*aleyhissalâtu vesselâm*) mi’râcının mebdei olan, Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksâ’ya olan seyeranını zikrettikten sonra ³ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ⁴ der. ⁴ إِنَّهُ’deki zamir, ya Cenâb-ı Hakk’adır veya hut Peygamber’edir. Peygamber’e göre olsa, şöyle oluyor ki: “Bu seyahat-i cüz’îde, bir seyr-i umumî, bir uruc-u küllî var ki, tâ Sidretü’l-Müntehâ’ya, tâ Kâb-ı kavseyn’e kadar, merâtib-i külliye-i esmâiyede gözüne, kulağına tezahür eden âyât-ı rabbâniyeyi ve acâib-i sanat-ı ilâhiyeyi işitmiş, görmüştür” der. O küçük, cüz’î seyahatı; küllî ve mahşer-i acâib bir seyahatın anahtarı hükmünde gösteriyor.

Eğer zamir, Cenâb-ı Hakk’a raci’ olsa şöyle oluyor ki: “Bir abdini bir seyahatta huzuruna davet edip bir vazife ile tavzif etmek için Mescid-i Haram’dan mecma-ı enbiyâ olan Mescid-i Aksâ’ya gönderip enbiyâlarla görüştürüp bütün enbiyâların usûl-ü dinlerine vâris-i mutlak olduğunu gösterdikten sonra, tâ Kâb-ı kavseyn’e kadar mülk ü melekûtunda gezdirdi. İşte çendan o Zât bir abddir, bir mi’râc-ı cüz’îde seyahat eder. Fakat bu abdde bütün kâinata taalluk eden bir emanet beraberdir. Hem şu kâinatın rengini değiştirecek bir nur beraberdir. Hem saadet-i ebediyenin kapısını açacak bir anahtar beraber olduğu için, Cenâb-ı Hak kendi Zât’ını “Bütün eşyayı işitir ve görür” sıfatıyla tavsif eder. Tâ o emanet, o nur, o anahtarın cihan-şümûl hikmetlerini göstersiz.

¹ “Şüphesiz Allah Semî’dir, Basirdir: Her şeyi işitir ve görür.” (Mücadele sûresi, 58/1)

² “Bir gece, kendisine bazı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammedi, Mescid-i Haramdan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâya götüren O zatın şanı yücedir, bütün eksikliklerden uzaktır. Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O’dur.” (İsrâ sûresi, 17/1)

³ “...Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O’dur.” (İsrâ sûresi, 17/1)

⁴ “Gerçekten O...” (İsrâ sûresi, 17/1)

♦Hem meselâ:

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْحِحَةٍ مَثْنَى وَثُلثَ وَرُبَاعًا
يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹

İşte şu sûrede, “Semâvât ve arzın Fâtır-ı Zülcelâl’i, semâvât ve arzı öyle bir tarzda tezyin edip âsâr-ı kemâlini göstermekle hadsiz seyircilerinden Fâtır’ına hadsiz medh ü senâlar ettiriyor ve öyle de hadsiz nimetlerle süslen-dirmiş ki, semâ ve zemin bütün nimetlerin ve nimet-didelerin lisanlarıyla o Fâtır-ı Rahmân’ına nihayetsiz hamd ü sitayiş ederler” dedikten sonra, yerin şehirleri ve memleketleri içinde Fâtır’ın verdiği cihâzât ve kanatlarıyla seyr u seyahat eden insanlarla hayvanât ve tuyur gibi; semâvî saraylar olan yıldızlar ve ulvî memleketleri olan burclarda gezmek ve tayeran etmek için, o memleketin sekeneleri olan meleklere kanat veren Zât-ı Zülcelâl, elbette her şeye kadir olmak lâzım gelir. Bir sineğe, bir meyveden bir meyveye; bir serçeye, bir ağaçtan bir ağaca uçmak kanadını veren, Zühre’den Müşteri’ye, Müşteri’den Zühâl’e uçacak kanatları O veriyor. Hem, melâikeler, sekene-i zemin gibi cüz’i-yete münhasır değiller, bir mekân-ı muayyen onları kaydedemiyor. Bir vakitte dört veya daha ziyade yıldızlarda bulunduğuna işaret: ²وَتُلُتْ وَرُبَاعٌ keli-meleriyle tafsil verir. İşte şu hâdise-i cüz’iye olan “Melâikeleri kanatlarla teşviz etmek” tâbiriyle, gayet küllî ve umumî bir azamet-i kudretin destgâhına işaret ederek ³فَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Onuncu Nükte-i Belâgat

Kâh oluyor âyet, insanın isyankârâne amellerini zikreder, şedid bir tehdid ile zecreder. Sonra şiddet-i tehdid, yeise ve ümitsizliğe atmamak için, rahmetine işaret eden bir kısım esmâ ile hâtime verir, teselli eder.

♦Meselâ:

قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَآبْتَغَوْا إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا * سُبْحَانَہُ وَتَعَالَىٰ

¹ “Hamd, gökleri ve yeri yaratan ve melaikayı ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a mahsustur. O, yaratıklarından, istediğine, dilediği kadar fazla özellikler verir, çünkü O her şeye kadirdir.” (Fâtır sûresi, 35/1)

² “...İkişer, üçer, dörder...” (Fâtır sûresi, 35/1)

³ “Allah gerçekten her şeye kadirdir.” (Bakara sûresi, 2/20, 109, 148; Âl-i İmran sûresi, 3/165; Nahl sûresi, 16/77; Nûr sûresi, 24/45; Ankebût sûresi, 29/20; Fâtır sûresi, 35/1)

عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوقًا كَبِيرًا ۝ تَسْبِيحٌ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ
إِلَّا يَسْبِيحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا¹

İşte şu âyet der ki: “De! Eğer dediğiniz gibi mülkünde şeriki olsaydı, elbette arş-ı rubûbiyetine el uzatıp müdahale eseri görünecek bir derecede bir intizâmsızlık olacaktı. Hâlbuki yedi tabaka semâvâtta, tâ hurdebini zîhayat- lara kadar, her bir mahluk küllî olsun cüz’î olsun, küçük olsun büyük olsun, mazhar olduğu bütün isimlerin cilve ve nakışları dilleriyle, o esmâ-yı hüsnâ- nın Müsemma-yı Zülcelâl’ini tesbih edip, şerik ve nazîrden tenzih ediyorlar. Evet Nasıl ki semâ güneşler, yıldızlar denilen nur-efşan kelimâtıyla, hikmet ve intizâmıyla, O’nu takdis ediyor, vahdetine şehâdet ediyor ve cevvi hava da- hi, bulutların sesiyle ve berk ve ra’d ve katrelerin kelimâtıyla O’nu tesbih ve takdis ve vahdâniyetine şehâdet eder. Öyle de zemin, hayvanât ve nebâtât ve mevcudat denilen hayattar kelimâtıyla Hâlık-ı Zülcelâl’ini tesbih ve tevhid etmekle beraber, her bir ağacı, yaprak ve çiçek ve meyvelerin kelimâtıyla yi- ne tesbih edip birliğine şehâdet eder. Öyle de en küçük mahluk, en cüz’î bir masnu’, küçüklüğü ve cüz’iyetiyle beraber, taşıdığı nakışlar ve keyfiyetler işa- retleriyle pek çok esmâ-yı külliyeyi göstermek ile Müsemma-yı Zülcelâl’i tesbih edip vahdâniyetine şehâdet eder.”

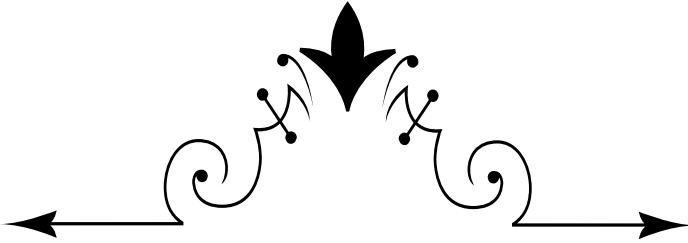
İşte bütün kâinat birden, bir lisan ile, müttefikân Hâlık-ı Zülcelâl’ini tes- bih edip vahdâniyetine şehâdet ederek kendilerine göre muvazzaf oldukları vazife-i ubûdiyeti, kemâl-i itâatle yerine getirdikleri hâlde, şu kâinatın hülâ- sası ve neticesi ve nazdar bir halifesi ve nazenin bir meyvesi olan insan, bü- tün bunların aksine, zıddına olarak, ettikleri küfür ve şirkin ne kadar çirkin düşüp ne derece cezaya şâyeste olduğunu ifade edip bütün bütün yeise dü- şürmemek için, hem şunun gibi nihayetsiz bir cinâyete, hadsiz çirkin bir isya- na Kakhâr-ı Zülcelâl nasıl meydan verip kâinatı başlarına harab etmediğinin hikmetini göstermek için ² إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا² der. O hâtime ile hikmet-i imhali gösterip, bir rica kapısı açık bırakır.

¹ “De ki: Faraza müşriklerin iddia ettikleri gibi Allah’tan başka tanrılar bulunsaydı, elbette onlar Arşın ve kâinat hakimiyetinin sahibi Yüce Allah’a üstün gelmek için çareler arayacaklardı! (Ama besbelli ki böyle bir şey asla vâki değildir.) Allah onların, iddialarından münezzehtir, Son derece Yücedir, Uludur. Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah’ı takdis ve tenzih eder. Hiçbir şey yoktur ki Allah’ı hamd ile tenzih etmesin. Ne var ki siz onların bu tenzih ve takdislerini iyi anlayamazsınız. Bunca azametle beraber, kullarının gaflet ve cürümlerine karşı, O, halimdir (çok müsamahalıdır), gafurdur (çok affedicidir).” (İsrâ sûresi, 17/44).

² “O, Halimdir, Gafurdur: Pek sabırlı, müsamahalı ve bağışlayıcıdır.” (İsrâ sûresi, 17/44)

İşte şu on işârât-ı i'câziyeden anla ki, âyetlerin hâtimelerindeki fezlekelerde, çok reşehat-ı hidâyetiyle beraber çok lemeât-ı i'câziye vardır ki, bülegaların en büyük dâhileri, şu bedi' üslûplara karşı kemâl-i hayret ve istihsanlarından parmağını ısırması, dudağını dişlemiş “Mâ Hâzâ Kelâmü Beşer!”¹ demiş,² *إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيِي يُوحَى*,² hakkalyakîn olarak îmân etmişler. Demek bazı âyette, bütün mezkûr işârâtle beraber bahsimize girmeyen çok mezâyâ-yı âheri de tazammun eder ki, o mezâyânın icmânda öyle bir nakş-ı i'câz görünür ki, kör dahi görebilir...

¹ Bu hiçbir insanın sözü olamaz. (el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 23/49)

² “O, kendisine vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir.” (Necm sûresi, 53/4)

İkinci Şu'lenin Üçüncü Nuru

Şudur ki: *Kur'ân*, başka kelâmlarla kabil-i kıyas olamaz. Çünkü kelâmın tabakaları, ulviyet ve kuvvet ve hüsn-ü cemâl cihetinden dört menbai var. Biri *mütekellim*, biri *muhatap*, biri *maksad*, biri *makam'dır*. Ediblerin, yanlış olarak yalnız makam gösterdikleri gibi değildir. Öyle ise, sözde “Kim söylemiş? Kime söylemiş? Ne için söylemiş? Ne makamda söylemiş?” ise bak. Yalnız söze bakıp durma. Madem kelâm kuvvetini, hüsnünü bu dört menbadan alır. Kur'ân'ın menbaina dikkat edilse, Kur'ân'ın derece-i belâgati, ulviyet ve hüsnü anlaşılır. Evet madem kelâm, mütekellime bakıyor. Eğer o kelâm emir ve nehiy ise, mütekellimin derecesine göre irâde ve kudreti de tazammun eder. O vakit söz mukavemet-sûz olur; maddî elektrik gibi tesir eder, kelâmın ulviyet ve kuvveti o nisbette tezayüd eder.

♦ Meselâ: ¹ يَا سَمَاءُ أَفَلْعِي وَمَا أَرْضُ ابْلِعي مَاءِكِ وَيَا سَمَاءُ أَفَلْعِي yâni “Yâ arz! Vazifeni bitti suyunu yut. Yâ semâ! Hâcet kalmadı, yağmuru kes.”

♦ Meselâ: ² يَا سَمَاءُ أَفَلْعِي يَا سَمَاءُ أَفَلْعِي يَا سَمَاءُ أَفَلْعِي yâni “Yâ arz! Yâ semâ! İster istemez geliniz, hikmet ve kudretime râm olunuz. Ademden çıkıp, vücûdda meşhergâh-ı sanatıma geliniz.” dedi. Onlar da: “Biz kemâl-i itâatle geliyoruz. Bize gösterdiğin her vazifeyi senin kuvvetinle göreceğiz.” İşte kuvvet ve irâdeyi tazammun eden hakikî ve nâfiz şu emirlerin kuvvet ve ulviyetine bak.

Sonra insanların ³ يَا سَمَاءُ أَفَلْعِي يَا سَمَاءُ أَفَلْعِي يَا سَمَاءُ أَفَلْعِي gibi sûret-i emirde cemadata hezeyanvari muhaveresi, hiç o iki emre kabil-i kıyas olabilir mi? Evet temenniden neşet eden arzular ve o arzulardan neşet eden fuzûliyâne emirler nerede! Hakikat-i âmiriyetle muttasıf bir âmirin iş başında hakikat-i emri nerede!.. Evet emri nâfiz büyük bir âmirin mutî ve büyük bir ordusuna “Arş!” emri nerede!.. Ve şöyle bir emir, âdi bir neferden işitilse; iki emir sûreten bir iken, mânen bir neferle bir ordu kumandanı kadar farkı var.

¹ Hûd sûresi, 11/44.

² “Ona ve yere şöyle buyurdu: “İsteyerek de olsa, istemeyerek de olsa emrime gelin!” onlar da: “Gönüllü olarak geldik.” dediler.” (Fussilet sûresi, 41/11)

³ Ey yer, dur. Ey gök, yarıl. Ve ey kıyâmet sen de artık kop.

♦ Meselâ: ¹إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ¹

♦ Hem meselâ: ²وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ² Şu iki âyette iki emrin kuvvet ve ulviyetine bak, sonra beşerin emirler nev'indeki kelâmına bak. Acaba yıldız böceğinin güneşe nisbeti gibi kalmıyorlar mı?

Evet hakikî bir mâlikin iş başındaki bir tasviri ve hakikî bir sanatkârın işlediği vakit sanatına dair verdiği beyanâtı ve hakikî bir mün'im'in ihsan başında iken beyan ettiği ihsânâtı, yâni kavil ile fiili birleştirmek, kendi fiilini hem göze, hem kulağa tasvir etmek için şöyle dese: “Bakınız! İşte bunu yaptım, böyle yapıyorum. İşte bunu bunun için yaptım. Bu böyle olacak, bunun için işte bunu böyle yapıyorum.”

♦ Meselâ:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ * وَالْأَرْضِ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ * تَبَصَّرَةٌ وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ * وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ * وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ * رِزْقًا لِلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلَدَةً مَيِّتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ³

Kur'ân'ın semâsında şu sûrenin burcunda parlayan yıldız-misâl cennet meyveleri gibi şu tasviratı, şu ef'âlleri içindeki intizâm-ı belâgatla çok tabaka haşrin delâilini zikredip neticesi olan haşri ⁴كَذَلِكَ الْخُرُوجُ tabiri ile isbat edip sûrenin başında haşri inkâr edenleri ilzam etmek nerede! İnsanların fuzûliyâne onlarla teması az olan ef'âlden bahisleri nerede!.. Taklid sûretinde çiçek resimleri; hakikî, hayattar çiçeklere nisbeti derecesinde olamaz. Şu ⁵أَفَلَمْ يَنْظُرُوا'dan tâ كَذَلِكَ الْخُرُوجُ'a kadar güzelce meali söylemek çok uzun gider. Yalnız bir işaret edip geçeceğiz. Şöyle ki:

¹ “Bir şeyi dilediğinde O'nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen olurur...” (Yâsin sûresi, 36/83)

² “O vakit meleklerle: “Âdem için secde edin!” dedik.” (Bakara sûresi, 2/34)

³ “Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi? Yeri de döşedik, oraya dengeyi sağlayacak ağır baskılar, sabit ulu dağlar yerleştirdik. Orada, gönüller, gözler açan her çeşit bitkiden çiftiler bitirdik. Bütün bunları, Allah'a yönelecek her kula Yaradanın kudretini hatırlatması, dersler veren birer basiret nişanesi ve ibret numûnesi olması için yaptık. Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilen ekinler, salkım salkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik. Bütün bunlar kullarımıza rızık vermek içindir. Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır.” (Kaf sûresi, 50/6-11)

⁴ “İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır.” (Kaf sûresi, 50/11)

⁵ “Hiç bakmazlar mı?” (Kaf sûresi, 50/6)

Sûrenin başında, küffar haşri inkâr ettiklerinden Kur'ân onları haşrin kabûlüne mecbur etmek için şöylece bast-ı mukaddemat eder, der: “Âyâ, üstünüzdeki semâya bakmıyor musunuz ki, biz ne keyfiyette, ne kadar muntazam, muhteşem bir sûrette bina etmişiz. Hem görmüyor musunuz ki; nasıl yıldızlarla, Ay ve güneş ile tezyin etmişiz, hiçbir kusur ve noksanıyet bırakmamışız. Hem görmüyor musunuz ki, zemini size ne keyfiyette sermişiz, ne kadar hikmetle tefriş etmişiz. O yerde dağları tesbit etmişiz, denizin istilâsından muhafaza etmişiz. Hem görmüyor musunuz, o yerde ne kadar güzel, rengârenk her bir cinsten çift hadrevatı, nebâtatı halkettik; yerin her tarafını o güzellerle güzelleştirdik. Hem görmüyor musunuz, ne keyfiyette semâ cânibinden bereketli bir suyu gönderiyoruz. O su ile bağ ve bostanları, hububatı, yüksek leziz meyveli hurma gibi ağaçları halkedip ibâdına rızkı onunla gönderiyorum, yetiştiriyorum. Hem görmüyor musunuz; o su ile ölmüş memleketi ihya ediyorum. Binler dünyevî haşirleri icad ediyorum. Nasıl bu nebâtatı, kudretimle bu ölmüş memlekette çıkarıyorum; sizin haşirdeki hurûcunuz da böyledir. Kıyâmette arz ölüp, siz sağ olarak çıkacaksınız.”

İşte şu âyetin isbat-ı haşirde gösterdiği cezâlet-i beyaniye –ki, binden birisine ancak işaret edebildik– nerede; insanların bir dâva için serdettikleri kelîmât nerede!..

Şu risâlenin başında şimdiye kadar tahkik nâmına bitârâfâne muhakeme sûretinde, Kur'ân'ın i'câzını muannit bir hasma kabûl ettirmek için Kur'ân'ın çok hukukunu gizli bıraktık. O güneşi, mumlar sırasına getirip müvazene ediyorduk. Şimdi tahkik vazifesini ifâ edip, parlak bir sûrette i'câzını isbat etti. Şimdi ise; tahkik nâmına değil, hakikat nâmına bir-iki söz ile Kur'ân'ın müvazene gelmez hakikî makamına işaret edeceğiz:

Evet, sair kelâmın Kur'ân'ın âyâtına nisbeti, şişelerdeki görünen yıldızların küçücük akisleriyle yıldızların aynına nisbeti gibidir. Evet her biri birer hakikat-i sâbiteyi tasvir eden, gösteren Kur'ân'ın kelîmâtı nerede... Beşerin fikri ve duygularının aynacıklarında kelîmâtıyla tersim ettikleri mânâlar nerede... Evet envâr-ı hidâyeti ilham eden ve şems ve kamerin Hâlık-ı Zülcelâl'inin kelâmı olan Kur'ân'ın melâike-misâl zihayat kelîmâtı nerede... Beşerin hevesâtını uyandırmak için sehhar nefisleriyle, müzevver incelikleriyle ısırcı kelîmâtı nerede... Evet ısırcı haşerat ve böceklerin mübarek melâike ve nurânî ruhânîlere nisbeti ne ise; beşerin kelîmâtı, Kur'ân'ın kelîmâtına nisbeti odur. Şu ha-

kiyatleri Yirmi Beşinci Söz ile beraber geçen yirmi dört adet Söz'ler isbat etmiştir. Şu dâvamız mücerred değil; bürhânı, geçmişi neticedir.

Evet, her biri cevâhir-i hidâyetin birer sadefi ve hakâik-i îmâniyenin birer menbai ve esâsât-ı İslâmiye'nin birer madeni ve doğrudan doğruya Arşü'r-Rahmân'dan gelen ve kâinatın fevkinde ve haricinde insana bakıp inen ve ilim ve kudret ve irâdeyi tazammun eden ve hitab-ı ezeli olan elfâz-ı Kur'âniye nerede; insanın hevaî, heva-perestâne, vâhî, heves-perverâne elfâzı nerede!.. Evet Kur'ân bir şecere-i tûbâ hükmüne geçip şu âlem-i İslâmiye'yi bütün mâneviyatıyla, şeâir ve kemalâtıyla, desâtir ve ahkâmıyla yapraklar sûretinde neşredip asfiyâ ve evliyasını birer çiçek hükmünde o ağacın âb-ı hayatıyla taze, güzel gösterip bütün kemalât ve hakâik-i kevnîye ve ilâhiyeyi semere verip meyvelerindeki çok çekirdekleri amelî birer düstur, birer program hükmüne geçip yine meyvedâr ağaç hükmünde müteselsil hakâiki gösteren Kur'ân nerede! Beşerin mâlûmumuz olan kelâmı nerede!..

أَيْنَ الثَّرَى مِنَ الثَّرَىٰ¹

Bin üç yüz elli senedir Kur'ân-ı Hakîm, bütün hakâikini kâinat çarşısında açıp teşhir ettiği hâlde; herkes, her millet, her memleket O'nun cevâhirinden, hakâikinden almıştır ve alıyordular. Hâlbuki ne o ülfet, ne o mebzuliyet, ne o mürûr-u zaman, ne o büyük tahavvülâtlar; O'nun kıymettar hakâikine, O'nun güzel üslûplarına hâlel verememiş, ihtiyarlatmamış, kurutmamış, kıymetten düşürmemiş, hüsnünü söndürmemiştir. Şu hâlet tek başıyla bir i'câzdır.

Şimdi biri çıksa Kur'ân'ın getirdiği hakâikten bir kısmına kendi hevesince çocukça bir intizâm verse, Kur'ân'ın bazı âyâtına muâraza için nisbet etse, "Kur'ân'a yakın bir kelâm söyledim" dese, öyle ahmakâne bir sözdür ki...

Meselâ: Taşları, muhtelif cevâhirden bir saray-ı muhteşemi yapan ve o taşların vaziyetinde umum sarayın nukuş-u âliyesine bakan mizânlı nakışlar ile tezyin eden bir ustanın sanatıyla o nukuş-u âliyeden fehmi kâsır, o sarayın bütün cevâhir ve zînetlerinden bîbehre bir âdi adam, âdi hânelerin bir ustası, o saraya girip o kıymettar taşlardaki ulvî nakışları bozup çocukça hevesine göre âdi bir hânenin vaziyetine göre bir intizâm, bir sûret verse ve çocukların nazarına hoş görünecek bazı boncukları taksa, sonra: "Bakınız! O sarayın ustasından daha ziyade maharet ve servetim var ve kıymettar zînetlerim var." dese; divanece bir hezeyan eden bir sahtekârın nisbet-i sanatı gibidir.

¹ Süreyyâ yıldızı nerede, yeryüzü nerede?! (Aralarında ne kadar fark var!) Bkz.: el-Kannûci, *Ebcdü'l-ulûm* 3/244; ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân* 2/109, 310.

Üçüncü Şu'le

Üç ziyâsı var.

Birinci Ziyâ

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın büyük bir vech-i i'câzı On Üçüncü Söz'de beyan edilmiştir. Kardeşleri olan sair vücûh-u i'câz sırasına girmek için bu makama alınmıştır. İşte Kur'ân'ın her bir âyeti, birer necm-i sâkib gibi i'câz ve hidâyet nurunu neşir ile küfür ve gaflet zulûmâtını dağıttığını görmek ve zevk etmek istersen; kendini Kur'ân'ın nüzûlünden evvel olan o asr-ı câhiliyette ve o sahra-yı bedeviyette farz et ki, her şey zulmet-i cehil ve gaflet altında perde-i cümûd-u tabiata sarılmış olduğu bir anda birden Kur'ân'ın lisân-ı ulvîsinden

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ¹

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ²

gibi âyetleri işit bak: O ölmüş veya yatmış mevcudat-ı âlem³ سَبَّحَ ve⁴ يُسَبِّحُ⁴ sadasıyla işitenlerin zihninde nasıl diriliyorlar, hüşyâr oluyorlar, kıyam edip zikrediyorlar.

Hem, o karanlık gökyüzünde birer câmid ateşpare olan yıldızlar ve yerdeki perişan mahlukat,⁵ السَّمَوَاتِ السَّبَّحِ وَالْأَرْضِ⁵ sayhasıyla işitenin nazarında nasıl gökyüzü bir ağız; bütün yıldızlar birer kelime-i hikmet-nümâ, birer nur-u hakikat-edâ ve arz bir kafa ve berr ve bahr birer lisan ve bütün hayvanât ve nebatât birer kelime-i tesbih-feşan sûretinde arz-ı didâr eder. Yoksa bu zamandan tâ o zamânâ bakmakla, mezkûr zevkin dekaikini göremezsin. Evet o zamandan beri nurunu neşreden ve mürûr-u zamanla ulûm-u müteâ-

¹ “Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah'ı tenzih ve tesbih eder. O Aziz ve Hakîmdir: Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir.” (Hadid sûresi, 57/1)

² “Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Melik (kâinatın gerçek Hükümdarı), Kuddüs (çok yüce, her noksandan münezzeh) Aziz ve Hakîm olan Allah'ı tesbih ve tenzih eder.” (Cum'a sûresi, 62/1)

³ Bkz.: Hadid sûresi, 57/1; Haşir sûresi, 59/1; Saf sûresi, 61/1; A'lâ sûresi, 87/1 (سَبَّحَ şeklinde emir olarak).

⁴ Bkz.: Cum'a sûresi, 62/1; Teğâbün sûresi, 64/1.

⁵ “Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder.” (İsrâ sûresi, 17/44)

rife hükmüne geçen ve sair neyyirat-ı İslâmiye ile parlayan ve Kur'ân'ın güneşiyile gündüz rengini alan bir vaziyet ile veyahut sathî ve basit bir perde-i ülfet ile baksan; elbette her bir âyetin ne kadar tatlı bir zemzeme-i i'câz içinde ne çeşit zulümâtı dağıttığını hakıyla göremezsin ve birçok envâ-ı i'câzi içinde bu nevi i'câzını zevkedemezsin.

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın en yüksek derece-i i'câzına bakmak istersen, şu temsil dürbünüyle bak. Şöyle ki:

Gayet büyük ve garib ve gayetle yayılmış acib bir ağaç farz edelim ki; o ağaç geniş bir perde-i gayb altında bir tabaka-yı mestüriyet içinde saklanmıştı. Mâlûmdur ki, bir ağacın insanın âzaları gibi onun dalları, meyveleri, yaprakları, çiçekleri gibi bütün uzuvları arasında bir münasebet, bir tenasüb, bir müvazenet lâzımdır. Her bir cüzü, o ağacın mahiyetine göre bir şekil alır, bir sûret verilir. İşte hiç görülmeyen –ve hâlâ görünmüyor– o ağaca dair biri çıksa, perde üstünde onun her bir âzâsına mukabil bir resim çekse, bir hudut çizse; daldan meyveye, meyveden yaprağa bir tenasüle bir sûret tersim etse ve birbirinden nihayet uzak mebd'e ve müntehasının ortasında uzuvlarının aynı şekil ve sûretini gösterecek muvâfık tersimat ile doldursa, elbette şüphe kalmaz ki, o ressam bütün o gaybî ağacı gayb-âşına nazarıyla görür, ihâta eder, sonra tasvir eder.

Aynen onun gibi, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân dahi hakikat-i mümkinâta dair –ki o hakikat, dünyanın ibtidâsından tut, tâ âhiretin en nihayetine kadar uzanmış ve arştan ferşe, zerreden şemse kadar yayılmış olan şecere-i hilkatın hakikatine dair– beyanât-ı Kur'âniye o kadar tenasübü muhafaza etmiş ve her bir uzva ve meyveye lâyık bir sûret vermiştir ki, bütün muhakkikler nihayet-i tahkikinde Kur'ân'ın tasvirine “*Mâşâallah, Bârekâllah*” deyip, “*Tılsım-ı kâinatı ve muam-ma-yı hilkatı keşif ve fetheden yalnız sensin ey Kur'ân-ı Kerîm!*” demişler.

–¹ *لِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى*– temsilde kusur yok– esmâ ve sıfât-ı ilâhiye ve şuûn ve ef'âl-i rabbâniye, bir şecere-i tûbâ-i nur hükmünde temsil edilmekle; o şecere-i nuraniyenin daire-i azameti ezelden ebede uzanıp gidiyor. Hudûd-u kibriyâsı, gayr-i mütenâhi feza-yı ıtlakta yayılıp ihâta ediyor. Hudûd-u icraâtı,

يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ²

¹ “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

² “Bilin ki Allah insan ile kalbi arasına girer (dilediği takdirde arzusunu gerçekleştirmesini önler).” (Enfâl sûresi, 8/24).

فَالِقِ الْوَيْ ۱
هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ۲

hudûdundan tut tâ

وَالسَّمَوَاتِ مَطْوِيَّاتٍ بِيَمِينِهِ ۳
خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ۴
وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۵

hudûduna kadar intişar etmiş o hakikat-i nuraniyeyi bütün dal ve budaklarıyla, gayât ve meyveleriyle o kadar tenasüble birbirine uygun, birbirine lâyük, birbirini kırmayacak, birbirinin hükmünü bozmayacak, birbirinden tevahhuş etmeyecek bir sûrette o hakâik-i esmâ ve sıfâtı ve şu'ün ve ef'âli beyan eder ki; bütün ehl-i keşif ve hakikat ve daire-i melekûtta cevelan eden bütün ashâb-ı irfan ve hikmet, o beyanât-ı Kur'âniye'ye karşı "Sübhânallah" deyip, "Ne kadar doğru, ne kadar mutâbık, ne kadar güzel, ne kadar lâyük!" diyerek tasdik ediyorlar.

Meselâ: Bütün daire-i imkân ve daire-i vücuba bakan, hem o iki şecere-i azîmenin bir tek dalı hükmünde olan îmânın erkân-ı sittesi ve o erkânın dal ve budaklarının en ince meyve ve çiçekleri aralarında o kadar bir tenasüb gözetilerek tasvir eder ve o derece bir müvazenet sûretinde târif eder ve o mertebe bir münasebet tarzında izhar eder ki, akl-ı beşer idrâkinden âciz ve hüsnüne karşı hayran kalır. Ve o îmân dalının budağı hükmünde olan İslâmiyet'in erkân-ı hamsesi aralarında ve o erkânın tâ en ince teferruatı, en küçük âdâbı ve en uzak gayâtı ve en derin hikemiyatı ve en cüz'î semeratına varıncaya kadar aralarında hüsn-ü tenasüb ve kemâl-i münasebet ve tam bir müvazenet muhafaza ettiğine delil ise, o Kur'ân-ı Câmi'in nusus ve vücûhundan ve işârât ve rumuzundan çıkan şeriat-ı kübrâ-yı İslâmiye'nin kemâl-i intizâmı ve müvazenedi ve hüsn-ü tenasübü ve rasaneti; cerhedilmez bir şâhid-i âdil, şüphe getir-

1 "Taneleri ve çekirdekleri çatlatıp yararak (her şeyi gelişme yoluna koyan) Allah'tır." (En'âm sûresi, 6/95)

2 "O'dur ki analarınızın rahimlerinde size dilediği şekli verir." (Âl-i İmran sûresi, 3/6)

3 "Hâlbuki bütün bir gökler âlemi bükülmüş olarak Allah'ın elinin içindedir." (Zümer sûresi, 39/67).

4 "Rabbimiz o Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı." (A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hüd sûresi, 11/3; Hadid sûresi, 57/4)

5 "(Allah O'dur ki) güneşi ve ayı hizmet etmeleri için sizin emrinize verdi." (Ra'd sûresi, 13/2; Ankebût sûresi, 29/61; Fâtır sûresi, 35/13; Zümer sûresi, 39/5)

mez bir bürhân-ı kâtî'dir. Demek oluyor ki, beyanât-ı Kur'âniye, beşerin ilm-i cüz'isine, bâhusus bir ümmînin ilmine müstenid olamaz. Belki bir ilm-i muhite istinad ediyor ve cemi' eşyayı birden görebilir, ezel ve ebed ortasında bütün hakâiki bir anda müşâhede eder bir Zât'ın kelâmıdır. Âmennâ...

İkinci Ziyâ

Hikmet-i Kur'âniye'nin karşısında meydan-ı muârazaya çıkan felsefe-i beşeriyenin, hikmet-i Kur'ân'a karşı ne derece sukut ettiğini On İkinci Söz'de izah ve temsil ile tasvir ve sair Söz'lerde isbat ettiğimizden onlara havale edip şimdilik başka bir cihette küçük bir müvazene ederiz. Şöyle ki:

Felsefe ve hikmet-i insâniye, dünyaya sâbit bakar; mevcudatın mahiyetlerinden, hâsiyetlerinden tafsilen bahseder. Sâni'ine karşı vazifelerinden bahsetse de, icmâlen bahseder. Âdeta kâinat kitabının yalnız nakış ve huruflarından bahseder, mânâsına ehemmiyet vermez. Kur'ân ise, dünyaya geçici, seyyâl, aldatici, seyyar, kararsız, inkılâbci olarak bakar. Mevcudatın mahiyetlerinden, sûrî ve maddî hâsiyetlerinden icmâlen bahseder. Fakat Sâni' tarafından tavzif edilen vezaif-i ubûdiyetkârânelerinden ve Sâni'in isimlerine ne vechile ve nasıl delâlet ettikleri ve evâmir-i tekviniye-i ilâhiyeye karşı inkiyadlarını tafsilen zikreder. İşte felsefe-i beşeriye ile hikmet-i Kur'âniye'nin şu tafsil ve icmâl hususundaki farklarına bakacağız ki, mahz-ı hak ve ayn-ı hakikat hangisidir göreceğiz.

İşte, nasıl elimizdeki saat, sûreten sâbit görünüyor. Fakat içindeki çarkların harekâtıyla, daimî içinde bir zelzele ve âlet ve çarklarının ızdırapları vardır. Aynen onun gibi; kudret-i ilâhiyenin bir saat-i kübrâsı olan şu dünya, zâhirî sâbitiyetiyle beraber daimî zelzele ve tagayyürde, fena ve zevâlde yuvarlanıyor. Evet dünyaya zaman girdiği için, gece ve gündüz, o saat-i kübrânın saniyelerini sayan iki başlı bir mil hükmündedir. Sene, o saatin dakikalarını sayan bir ibre vaziyetindedir. Asır ise, o saatin saatlerini ta'dad eden bir iğnedir. İşte zaman, dünyayı emvâc-ı zevâl üstüne atar. Bütün mâzi ve istikbali ademe verip, yalnız zaman-ı hâzır vücuda bırakır. Şimdi zamanın dünyaya verdiği şu şekil ile beraber, mekân itibarıyla dahi yine dünya zelzeleli, gayr-i sâbit bir saat hükmündedir. Çünkü; cevvi hava mekânı çabuk tagayyür ettiğinden, bir hâlden bir hâle sûraten geçtiğinden bazı günde birkaç defa bulutlar ile dolup boşalmakla, saniye sayan milin sûret-i tagayyürü hükmünde bir tagayyür veriyor. Şimdi, dünya hânesinin tabanı olan mekân-ı arz ise, yüzü mevt ve ha-

yatça, nebat ve hayvanca pek çabuk tebeddül ettiğiinden dakikaları sayan bir mil hükmünde, dünyanın şu ciheti geçici olduğunu gösterir. Zemin, yüzü itibarıyla böyle olduğu gibi, batınıdaki inkılâbat ve zelzelelerle ve onların neticesinde cibâlin çıkmaları ve hasflar vuku bulması, saatleri sayan bir mil gibi dünyanın şu ciheti ağırca mürûr edicidir, gösterir. Dünya hânesinin tavanı olan semâ mekânı ise, ecrâmın harekâtıyla, kuyruklu yıldızların zuhuruyla, küsûfât ve husûfâtın vuku bulmasıyla, yıldızların sukut etmeleri gibi tagayyürat gösterir ki; semâvât dahi sâbit değil; ihtiyarlığa, harabiyete gidiyor. Onun tagayyüratı, haftalık saatte günleri sayan bir mil gibi çendan ağır ve geç oluyor. Fakat her hâlde geçici ve zevâl ve harabiyete karşı gittiğini gösterir.

İşte dünya, dünya cihetiyle şu yedi rükün üzerinde bina edilmiştir. Şu rükünler, daim onu sarsıyor. Fakat şu sarsılan ve hareket eden dünya, Sâni'ine baktığı vakit, o harekât ve tagayyürat, kalem-i kudretin mektûbât-ı samedâniyeyi yazması için o kalemin işleridir. O tebeddülât-ı ahvâl ise, esmâ-yı ilâhiyenin cilve-i şuûnâtını ayrı ayrı tavsifât ile gösteren, tazelenen aynalarıdır. İşte dünya, dünya itibarıyla hem fenaya gider, hem ölmeğe koşar, hem zelzele içindedir. Hakikatte akarsu gibi rihlet ettiği hâlde, gaflet ile sûreten incimad etmiş, fikr-i tabiatla kesafet ve kudûret peyda edip âhirete perde olmuştur. İşte felsefe-i sakime tetkikât-ı felsefe ile ve hikmet-i tabiiye ile ve medeniyet-i sefihenin cazibedâr lehviyatıyla, sarhoşane hevesâtıyla o dünyanın hem cümûdetini ziyade edip gafleti kalınlaştırmış, hem kudûretle bulanmasını taz'if edip Sâni'i ve âhireti unutturuyor.

Amma Kur'ân ise, şu hakikatteki dünyayı, dünya cihetiyle,

الْقَارِعَةُ ۞ مَا الْقَارِعَةُ¹
 إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ²
 وَالطُّورُ ۞ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ³

âyâtıyla pamuk gibi hallâç eder, atar.

1 "Kâria, Nedir o kâria?" (Kâria sûresi, 101/1-2)

2 "O gerçek olan kıyâmet gerçekleşince neler olacak neler!" (Vâkia sûresi, 56/1)

3 "Tur'a (o Dağa), yazılmış o Kitabı." (Tûr sûresi, 52/1-2)

أَوْلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ¹
 أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا²
 أَوْلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كَانَتَا رَتْقًا³

gibi beyanâtıyla o dünyaya şeffâfiyet verir ve bulanmasını izale eder.

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ⁴
 وَمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ⁵

gibi nur-efşan neyyirâtıyla, câmid dünyayı eritir.

ve إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ⁸ ve إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ⁷ ve إِذَا السَّمَاءُ انفَطَرَتْ⁶
 وَتُفْحَخُ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ⁹

mevt-âlûd tâbirleriyle dünyanın ebediyet-i mevhumesini parça parça eder.

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ
 أَيَّنَمَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ¹⁰

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سِيرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ¹¹

gök gürlemesi gibi sayhalarıyla tabiat fikrini tevlid eden gafleti dağıtır.

1 “Hiç düşünmezler mi göklerin ve yerin hükümranlığını, o muazzam saltanatı?” (A’raf sûresi, 7/185)

2 “Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi düşünmezler mi?” (Kaf sûresi, 50/6)

3 “Hakkı, inkâr edenler görüp bilmediler ki mi göklerle yer bitişik (bir bütün) idi...” (Enbiyâ sûresi, 21/30)

4 “Allah göklerin ve yerin nûrudur.” (Nûr sûresi, 24/35)

5 “Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir.” (En’âm sûresi, 6/32).

6 “Gök yarıldığı zaman.” (İnfitâr sûresi, 82/1)

7 “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman.” (Tekvir sûresi, 81/1)

8 “Gök yarıldığı zaman...” (İnşikak sûresi, 84/1)

9 “Sûra üflenir; Allah’ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde kim varsa çarpılıp cansız yere düşer.” (Zümer sûresi, 39/68)

10 “Yere gireni, yerden çıkanı, gökten ineni ve göğe yükseleni bilir. Hâsılı siz nerede olursanız olun O, ilmi ve kudreti ile sizinle beraberdir. Allah bütün yaptıklarınızı görür.” (Hadid sûresi, 57/4)

11 De ki: “Hamd O Allah’a olsun ki size er geç âlemlerini gösterecek siz de onları tanıyacaksınız. Senin Rabbin, sizin yaptıklarınızdan habersiz değildir.” (Neml sûresi, 27/93)

İşte Kur'ân'ın baştan başa kâinata müteveccih olan âyâtı, şu esâsa göre gider. Hakikat-i dünyayı olduğu gibi açar, gösterir. Çirkin dünyayı, ne kadar çirkin olduğunu göstermekle beşerin yüzünü ondan çevirtir, Sânia bakan güzel dünyanın güzel yüzünü gösterir. Beşerin gözünü ona diktirir. Hakikî hikmeti ders verir. Kâinat kitabının mânâlarını tâlim eder. Hurufât ve nukuşlarına az bakar. Sarhoş felsefe gibi, çirkinine âşık olup, mânâyı unutturup, hurufâtın nukuşuyla insanların vaktini malayâniyatta sarf ettirmiyor.

Üçüncü Ziyâ

İkinci Ziyâ'da hikmet-i beşeriyenin hikmet-i Kur'âniye'ye karşı sukutuna ve hikmet-i Kur'âniye'nin i'câzına işaret ettik. Şimdi şu ziyâda, Kur'ân'ın şâkirtleri olan asfiyâ ve evliya; ve hükemânın münevver kısmı olan hükemâyı işrâkiyyûn'un hikmetleriyle Kur'ân'ın hikmetine karşı derecesini gösterip, şu cihette Kur'ân'ın i'câzına muhtasar bir işaret edeceğiz:

İşte Kur'ân-ı Hakîm'in ulviyetine en sadık bir delil ve hakkaniyetine en zâhir bir bürhân ve i'câzına en kavî bir alâmet şudur ki:

Kur'ân, bütün aksam-ı tevhidin bütün merâtibini, bütün levâzimatıyla muhafaza ederek beyan edip müvazenesini bozmamış, muhafaza etmiş.

Hem bütün hakâik-i âliye-i ilâhiyenin müvazenesini muhafaza etmiş.

Hem bütün esmâ-yı hüsnânın iktiza ettikleri ahkâmları cem'etmiş, o ahkâmın tenasübünü muhafaza etmiş.

Hem rubûbiyet ve ulûhiyetin şuûnâtını kemâl-i müvazene ile cem'etmiştir.

İşte şu muhafaza ve müvazene ve cem', bir hâsiyettir. Katiyen beşerin eserinde mevcûd değil ve eâzım-ı insâniyenin netâic-i efkârında bulunmuyor. Ne, melekûta geçen evliyaların eserinde; ne, umûrun bâtınlarına geçen işrâkiyyûnun kitablarında; ne, âlem-i gayba nüfuz eden ruhânîlerin maarifinde hiç bulunmuyor. Güya, bir taksimü'l-a'mâl hükmünde her bir kısmı hakikatin şecere-i uzmâsından yalnız bir-iki dalına yapıyor. Yalnız onun meyvesiyle, yaprağıyla uğraşılıyor. Başkasından ya haberi yok, yahut bakmıyor. Evet hakikat-i mutlaka, mukayyed enzar ile ihâta edilmez. Kur'ân gibi bir nazar-ı küllî lâzım ki, ihâta etsin. Kur'ân'dan başka çendan Kur'ân'dan da ders alıyorlar, fakat hakikat-i külliyyenin, cüz'î zihniyle yalnız bir-iki tarafını tamamen görür, onunla meşgul olur, onda hapsolür. Ya ifrat veya tefrit ile hakâikin müvazenesini ihlâl edip tenasübünü izale eder. Şu hakikat, Yirmi Dördüncü Söz'ün İkinci Dal'ında acib bir temsil ile izah edilmiştir. Şimdi de başka bir temsil ile şu meseleye işaret ederiz.

Meselâ: Bir denizde hesapsız cevherlerin aksamıyla dolu bir definenin bulunduğunu farz edelim. Gavvâs dalgıçlar, o definenin cevâhiri aramak için dalıyorlar. Gözleri kapalı olduğundan el yordamıyla anlarlar. Bir kısmının eline uzunca bir elmas geçer. O gavvâs hükmeder ki; bütün hazine, uzun direk gibi elmastan ibarettir. Arkadaşlarından başka cevâhiri işittiği vakit hayâl eder ki; o cevherler, bulduğu elmasın tâbileridir, fusus ve nukuşlarıdır. Bir kısmının da kürevî bir yâkut eline geçer; başkası, murabba bir kehribar bulur ve hâkezâ... Her biri eliyle gördüğü cevheri, o hazinenin aslı ve mu'zamı itikat edip, işittiklerini o hazinenin zevâid ve teferruatı zanneder. O vakit hakâikin müvazenesi bozulur. Tenasüb de gider. Çok hakikatın rengi değişir. Hakikatın hakikî rengini görmek için te'vilâta ve tekellüfata muztar kalır. Hattâ bazen inkâr ve ta'tile kadar giderler. Hükemâ-yı işrâkiyyûnun kitaplarına ve Sünnetin mîzânıyla tartmayıp keşfiyat ve meşhudatına itimad eden mutasavvıfînin kitaplarına teemmül eden, bu hükmümüzü bilâ-şüphe tasdik eder. Demek hakâik-i Kur'âniye'nin cinsinden ve Kur'ân'ın dersinden aldıkları hâlde, –çünkü Kur'ân değiller– böyle nâkis geliyor.

Bahr-i hakâik olan Kur'ân'ın âyetleri dahi, o deniz içindeki definenin bir gavvâsıdır. Lâkin onların gözleri açık, defineyi ihâta eder. Definede ne var, ne yok görür. O defineyi öyle bir tenasüb ve intizâm ve insicamla tavsif eder, beyan eder ki, hakikî hüsn-ü cemâli gösterir. Meselâ: Âyet-i

وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ¹
يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ²

ifade ettikleri azamet-i rubûbiyeti gördüğü gibi,

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ³
هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ⁴
مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا⁵

1 “Hâlbuki bütün bir dünya kıyâmet günü O'nun avucunda, gökler âlemi de bükülmüş olarak elinin içindedir.” (Zümer sûresi, 39/67)

2 “Gün gelir, gök sayfasını, tıpkı kâtibin yazdığı kağıdı dürüp rulo yapması gibi düzeriz.” (Enbiyâ sûresi, 21/104)

3 “Ne yerde, ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.” (Âl-i İmran sûresi, 3/5)

4 “O'dur ki analarınızın rahimlerinde size dilediği şekli verir.” (Âl-i İmran sûresi, 3/6)

5 “Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın.” (Hûd sûresi, 11/56)

وَكَايِنَ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ¹

ifade ettikleri şümûl-ü rahmeti görüyor, gösteriyor.

Hem خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ² ifade ettiği vüs'at-i hal-lâkiyeti görüp gösterdiği gibi, وَمَا تَعْمَلُونَ³ ifade ettiği şümûl-ü tasarrufu ve ihâta-yı rubûbiyeti görüp, gösterir. بَعْدَ مَوْتِهَا⁴ ifade ettiği hakikat-i azîme ile وَالشَّمْسُ وَالنَّجْمُ إِلَى التَّنْحَالِ⁵ ifade ettiği hakikat-i kerîmâneyi ve وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسْحَرَاتٌ بَأْمَرِهِ⁶ ifade ettiği hakikat-i azîme-i hâkimâne-i âmirâneyi görür, gösterir.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ فَوْقَهُمْ صَفَائِتٍ وَيَقْبِضْنَ مَا يُمَسِّكُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمَنُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ بَصِيرٌ⁷ ifade ettikleri hakikat-i rahîmâne-i müdebbirâneyi

وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا⁸ ifade ettiği hakikat-i azîme ile وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ⁹ ifade ettiği hakikat-i rakîbâneyi,

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ¹⁰ ifade ettiği hakikat-i muhîta gibi

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلَمَ مَا تُوَسَّوَسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ¹¹ ifade ettiği akrebiyeti,

¹ “Nice canlı mahlûk var ki rızıklarını kendileri taşıyamazlar. Ama sizi de bütün onları da rızıklandıran Allah'tır.” (Ankebût sûresi, 29/60)

² (“Hamd), gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'ın hakkıdır.” (En'âm sûresi, 6/1)

³ “Sizi de yaptığınız şeyleri de yaratan (Yüce Allah'tır).” (Sâffât sûresi, 37/96)

⁴ “Ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor!” (Rûm sûresi, 30/50)

⁵ “Rabb'in bal arısına vahyetti.” (Nahl sûresi, 16/68)

⁶ “Güneş, ay ve bütün yıldızlar hep O'nun buyruğu ile hareket ederler.” (A'râf sûresi, 7/54)

⁷ “Üstlerinde kuşların saf saf dizilip kanatlarını açıp yumarak dolaşmalarını hiç görmüyorlar mı? Onları havada Rahmândan başka tutan yoktur. O elbette her şeyi görür.” (Mülk sûresi, 67/19)

⁸ “O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez.” (Bakara sûresi, 2/255)

⁹ “Hâsılı siz nerede olursanız olun O, ilmi ve kudreti ile sizinle beraberdir.” (Hadîd sûresi, 57/4)

¹⁰ “Evel O'dur, Âhir O, Zahir O'dur, Bâtin O. O her şeyi hakkıyla bilir.” (Hadîd sûresi, 57/3)

¹¹ “İnsanı Biz yarattık, onun için, nefsinin kendisine neler fısıldadığını, neler telkin ettiğini de Biz pek iyi biliriz. Çünkü Biz ona şahdamarından daha yakınız.” (Kaf sûresi, 50/16)

تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ¹

işaret ettiği hakikat-i ulviyeyi,

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ²

ifade ettiği hakikat-i câmia gibi bütün uhrevî ve dünyevî, ilmî ve ameli erkân-ı sitte-i îmâniyenin her birisini tafsilen ve erkân-ı hamse-i İslâmiye'nin her birisini kasden ve cidden ve saadet-i dâreyini te'min eden bütün düsturları görür, gösterir. Müvazenesini muhafaza edip, tenasübünü idame edip o hakâikin hey'et-i mecmuasının tenasübünden hâsıl olan hüsün ve cemâlin menbaından Kur'ân'ın bir i'câz-ı mânevîsi neşet eder.

İşte şu sırr-ı azîmdendir ki; ulemâ-yı ilm-i kelâm, Kur'ân'ın şâkirtleri oldukları hâlde, bir kısmı onar cilt olarak erkân-ı îmâniyeye dair binler eser yazdıkları hâlde, Mu'tezile gibi akli nakle tercih ettikleri için Kur'ân'ın on âyeti kadar vuzuh ile ifade ve kat'î isbat ve ciddî ikna edememişler. Âdeta onlar, uzak dağların altında lağım yapıp, borularla tâ âlemin nihayetine kadar silsile-i esbab ile gidip orada silsileyi keser. Sonra âb-ı hayat hükmünde olan mârifet-i ilâhiyeyi ve vücûd-u Vâcibü'l-vücûd'u isbat ederler. Âyet-i kerîme ise, her birisi birer asâ-yı Mûsâ gibi her yerde suyu çıkarabilir, her şeyden bir pencere açar, Sâni-i Zülcelâl'i tanıttır. Kur'ân'ın bahrinden teresşuh eden Arabî "Katre" risâlesinde ve sair Söz'lerde şu hakikat fiilen isbat edilmiş ve göstermişiz. İşte hem şu sırdandır ki: Bâtın-ı umûra gidip, sünnet-i seniyyeye ittiba etmeyerek, meşhudatına itimad ederek yarı yoldan dönen ve bir cemaatin ri-yâsetine geçip bir fırka teşkil eden firâk-ı dâllenin bütün imamları hakâikin tenasübünü, müvazenesini muhafaza edemediğindendir ki, böyle bid'aya, dalâlete düşüp bir cemaat-ı beşeriyeyi yanlış yola sevk etmişler. İşte bunların bütün aczleri, âyât-ı Kur'âniye'nin i'câzını gösterir.

¹ "Melekler ve Rûh, O Allah'ın Arşına; miktarı elli bin sene olan bir günde yükselirler." (Meâric sûresi, 70/4)

² "Allah başkalarına adâleti, hatta adâletten de fazla olarak ihsanı: en güzel davranışı, muhtaç oldukları şeyleri yakınlarına vermeyi emreder. Hayasızlığı, çirkin işleri, zulüm ve tecavüzü yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt verir." (Nahl sûresi, 16/90)

Hâtime

Kur'ân'ın lemeât-ı i'câzından iki lem'a-yı i'câziye, On Dokuzuncu Söz'ün On Dördüncü Reşhası'nda geçmiştir ki; bir sebab-i kusur zannedilen tekrarâtı ve ulûm-u kevnîyede icmâli, her biri birer lem'a-yı i'câzın menbaidir. Hem Kur'ân'da mucizât-ı enbiyâ yüzünde parlayan bir lem'a-yı i'câz-ı Kur'ân, Yirminci Söz'ün İkinci Makamı'nda vâzihan gösterilmiştir. Daha bunlar gibi sair Sözler'de ve risâle-i Arabiyemde çok lemeât-ı i'câziye zikredilip onlara ik-tifaen yalnız şunu deriz ki, bir mucize-i Kur'âniye daha şudur ki:

Nasıl bütün mucizât-ı enbiyâ, Kur'ân'ın bir nakş-ı i'câzını göstermiştir; öyle de Kur'ân bütün mucizâtıyla bir mucize-i Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) olur ve bütün mucizât-ı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) dahi, Kur'ân'ın bir mucizesidir ki, Kur'ân'ın Cenâb-ı Hakk'a karşı nisbetini gösterir ve o nisbetin zuhuruyla her bir kelimesi bir mucize olur. Çünkü o vakit bir tek kelime bir çekirdek gibi bir şecere-i hakâiki mânen tazammun edebilir. Hem merkez-i kalb gibi hakikat-i uzmanın bütün âzâsına münasebettar olabilir. Hem bir ilm-i muhite ve nihayetsiz bir irâdeye istinad ettiği için, hurufuyla, hey'etiyle, vaziyetiyle, mevkiyle hadsiz eşyaya bakabilir. İşte şu sırdandır ki; ulemâ-yı ilm-i huruf, Kur'ân'ın bir harfinden bir sayfa kadar esrar bulduklarını iddia ederler ve dâvalarını o fennin ehline isbat ediyorlar.

Risâlenin başından şuraya kadar bütün şu'leleri, şuaları, lem'aları, nurları, ziyâları nazara topla; birden bak. Baştaki dâva, şimdi kat'î netice olarak, yâni:

فُلٌّ لِّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ
بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا¹

'yı yüksek bir sadâ ile okuyup ilân ediyorlar.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

¹ “De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler.” (İsrâ sûresi, 17/88).

² “Sübhanısın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا¹

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي * وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي * وَاخْلُلْ غَدَّةً مِنْ لِسَانِي * يَفْقَهُوا قَوْلِي²
 اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَأَفْضَلْ وَأَجْمَلْ وَأَنْبَلْ وَأَطْهَرَ وَأَطْهَرَ وَأَحْسَنَ وَأَبْرَ وَأَكْرَمَ وَأَعَزَّ وَأَعْظَمَ وَأَشْرَفَ
 وَأَعْلَى وَأَزْكَى وَأَبْرَكَ وَالْأَلْفَ صَلَوَاتِكَ وَأَوْفَى وَأَكْثَرَ وَأَزِيدَ وَأَرْفِي وَأَرْفَعُ وَأَدْوَمَ سَلَامِكَ صَلَاةً
 وَسَلَامًا وَرَحْمَةً وَرِضْوَانًا وَعَفْوًا وَغُفْرَانًا تَمْتَدُّ وَتَزِيدُ بِوَابِلِ سَحَابِ مَوَاهِبِ جُودِكَ وَكَرَمِكَ
 وَتَنْمُو وَتَزْكُو بِنَفَائِسِ شَرَائِفِ لَطَائِفِ جُودِكَ وَمِنْكَ أَرْزَلِيَّةً بَارِلِيَّتِكَ لَا تَزُولُ أَبَدِيَّةً بِأَبَدِيَّتِكَ لَا
 تَحُولُ عَلَى عَبْدِكَ وَحَبِيبِكَ وَرَسُولِكَ مُحَمَّدٍ خَيْرِ خَلْقِكَ النُّورِ الْبَاهِرِ اللَّامِعِ وَالْبَرْهَانِ الظَّاهِرِ
 الْقَاطِعِ وَالْبَحْرِ الرَّاحِرِ وَالنُّورِ الْعَامِرِ وَالْجَمَالِ الرَّاهِرِ وَالْجَلَالِ الْقَاهِرِ وَالْكَمَالِ الْفَاجِرِ صَلَاتِكَ
 الَّتِي صَلَّيْتَ بِعَظَمَتِهَا ذَاتِكَ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ كَذَلِكَ صَلَاةً تَعْفُرُ بِهَا ذُنُوبَنَا وَتَسْرُخُ
 بِهَا ضُجُورَنَا وَتُطَهِّرُ بِهَا قُلُوبَنَا وَتُرَوِّحُ بِهَا أَرْوَاحَنَا وَتُقَدِّسُ بِهَا أَسْرَارَنَا وَتُنَزِّهُ بِهَا حَوَاطِرَنَا
 وَأَفْكَارَنَا وَتُصَفِّي بِهَا كُدُورَاتِ مَا فِي أَسْرَارِنَا وَتَسْفِي بِهَا أَمْرَاضَنَا وَتَفْتَحُ بِهَا أَفْئَالَ قُلُوبِنَا.³

رَبَّنَا لَا تُرْغِ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ⁴

وَاحِرْ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ⁵

أَمِينَ ، أَمِينَ ، أَمِينَ

1 “Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!” (Bakara süresi, 2/286)

2 “Yâ Rabbi, dedi, genişlet göğsümü, kolaylaştır işimi, çözöver şu dilimin bağını. Ta ki anlaşılar sözümlü.” (Tâhâ süresi, 20/25-28).

3 Allah'ım! En faziletli, en güzel, en yüce, en açık, en temiz, en hoş, en iyi, en değerli, en aziz, en büyük, en şerefli, en yüksek, en pak, en mübarek, en latif salavâtlarınla; en mükemmel, en çok, en ziyade, en yüksek, en yüce, en devamlı salât ve selâmını bir rahmet, bir rıza, bir afv, bir gufran olarak ihsan eyle. Ve bütün bunlar senin cömertlik ve kereminin başış yüklü bulutlarından sağanak hâlinde artarak devam ederek; cömertlik ve kereminin, en güzel şerefli lütuflarıyla artarak gelişsin, ezeliyetinle birlikte devam edip zevâl bulmasın, ebediyetinle beraber kesintisiz bir şekilde, kulun, habibin, resûlün, yaratıkların en hayırlı olanı, apaçık bir nur olan, en açık kat'î bir delil olan, uçsuz bucaksız bir derya olan, her tarafı aydınlatan bir nur, apaçık bir güzellik, en üstün şeref ve en kıymetli bir kemal sahibi olan Muhammed'e, senin zâtının azametine yakışır şekilde ona yaptığın bir selâm ve salavât olsun. Ve aynı şekilde onun âl ve ashabı üzerine olsun. Yine aynı şekilde bütün bu salavâtlar hürmetine günahlarımızı bağışla, onunla gönlümüzü ferahlat, kalblerimizi temizle, ruhlarımızı rahatlık ver, sırlarımızı temiz tut, fikir ve düşüncelerimizi onunla arındır, sırlarımızdaki bulanıklığı gider, hastalıklarımıza şifa ihsan eyle ve onunla kalblerimize vurulmuş kilitleri aç.

4 “Ey bizim Kerim Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz başış bol olan Vehhab sensin Sen!” (Âl-i İmran süresi, 3/8)

5 “Onların duaları ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.’ diye sona erer.” (Yûnus süresi, 10/10)

Birinci Zeyl

(Makam itibarıyla Yirmi Beşinci Söz'e ilhak edilen zeyillerden,
Yedinci Şua'nın Birinci Makamı'nın On Yedinci Mertebesi'dir.)

Bu dünyada hayatın gayesi ve hayatın hayatı îmân olduğunu bilen bu yorulmaz ve tok olmaz yolcu, kendi kalbine dedi ki: Aradığımız Zât'ın sözü ve kelâmı denilen bu dünyada en meşhur ve en parlak ve en hâkim ve ona teslim olmayan herkese, her asırda meydana okuyan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân nâmındaki kitaba müracaat edip, o ne diyor, bilelim. Fakat en evvel, bu kitab bizim hâlıkımızın kitabı olduğunu isbat etmek lâzımdır, diye taharriye başladı. Bu seyyah bu zamanda bulunduğu münasebetiyle en evvel mânevî i'câz-ı Kur'âniye'nin lem'aları olan Risâle-i Nur'a baktı ve onun yüz otuz risâleleri, âyât-ı Furkaniye'nin nükteleri ve ışıkları ve esâslı tefsirleri olduğunu gördü. Ve Risâle-i Nur, bu kadar muannit ve mülhid bir asırda her tarafa hakâik-i Kur'âniye'yi mücahidane neşrettiği hâlde, karşısına kimse çıkamadığından isbat eder ki; onun üstadı ve menbaı ve mercii ve güneşi olan Kur'ân semâvîdir, beşer kelâmı değildir. Hattâ Risâle-i Nur'un yüzer hüccetlerinden bir tek hüccet-i Kur'âniyesi olan Yirmi Beşinci Söz ile On Dokuzuncu Mektub'un âhiri, Kur'ân'ın kırk vecihle mucize olduğunu öyle isbat etmiş ki; kim görmüşse değil tenkid ve itiraz etmek, belki isbatlarına hayran olmuş, takdir ederek çok senâ etmiş. Her ne ise... Kur'ân'ın vech-i i'câzını ve hak kelâmullah olduğunu isbat etmek cihetini Risâle-i Nur'a havale ederek yalnız bir kısa işaretle büyüklüğünü gösteren birkaç noktaya dikkat etti.

Birinci Nokta

Nasıl ki Kur'ân bütün mucizâtıyla ve hakkaniyetine delil olan bütün hakâikiyle, Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*)'ın bir mucizesidir. Öyle de Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*) da, bütün mucizâtıyla ve delâil-i nübüvvetiyle ve kemalât-ı ilmiyesiyle Kur'ân'ın bir mucizesidir ve Kur'ân, kelâmullah olduğuna bir hüccet-i katıasıdır.

İkinci Nokta

Kur'ân, bu dünyada öyle nurânî ve saadetli ve hakikatli bir sûrette bir tebdil-i hayat-ı içtimaiye ile beraber, insanların hem nefislerinde, hem kalble-

rinde, hem ruhlarında, hem akıllarında, hem hayat-ı şahsiyelerinde, hem hayat-ı içtimaiyelerinde, hem hayat-ı siyasiyelerinde öyle bir inkılâb yapmış ve idame etmiş ve idare etmiş ki; on dört asır müddetinde, her dakikada, altı bin altı yüz altmış altı âyetleri, kemâl-i ihtiramla, hiç olmazsa yüz milyondan ziyade insanların dilleriyle okunuyor ve insanları terbiye ve nefislerini tezkiye ve kalblerini tasfiye ediyor; ruhlara inkişaf ve terakki ve akıllara istikamet ve nur ve hayata hayat ve saadet veriyor. Elbette böyle bir kitabın misli yoktur, hârikadır, fevkalâdedir, mucizedir.

Üçüncü Nokta

Kur'ân, o asırdan tâ şimdiye kadar öyle bir belâgat göstermiş ki, Kâ'be'nin duvarında altın ile yazılan en meşhur ediblerin "*Muallakat-ı Seb'a*" nâmıyla şöhretşiar kasidelerini o dereceye indirdi ki, Lebid'in kızı, babasının kasidesini Kâ'be'den indirirken demiş: "Âyâta karşı bunun kıymeti kalmadı!"

Hem bedevî bir edîb, ¹بِمَا تَوَمَّرُ¹ âyeti okunurken işittiği vakit secdeye kapanmış. Ona demişler: "Sen Müslüman mı oldun?" Dedi: "Yok, ben bu âyetin belâgatına secde ettim."²

Hem ilm-i belâgatın dâhîlerinden Abdülkahir-i Cürçânî ve Sekkâkî ve Zemahşerî gibi binlerle dâhî imamlar ve mütefennin edibler icmâ' ve ittifakla karar vermişler ki: "*Kur'ân'ın belâgatı, tâkat-i beşerin fevkindedir, yetiştirilmez.*"³

Hem o zamandan beri mütemadiyen meydan-ı muârazaya davet edip, mağrur ve enaniyetli ediblerin ve belîğlerin damarlarına dokundurup, gururlarını kıracak bir tarzda der: "Ya bir tek sûrenin mislini getiriniz veyahut dünyada ve âhirette helâket ve zilleti kabûl ediniz" diye ilân ettiği hâlde o asrın muannit belîğleri bir tek sûrenin mislini getirmekle kısa bir yol olan muârazayı bırakıp, uzun olan, can ve mallarını tehlikeye atan muharebe yolunu ihtiyar etmeleri isbat eder ki, o kısa yolda gitmek mümkün değildir.

Hem, Kur'ân'ın dostları, Kur'ân'a benzemek ve taklid etmek şevkiyle ve düşmanları dahi Kur'ân'a mukabele ve tenkid etmek şevkiyle o vakitten beri yazdıkları ve yazılan ve telâhuk-u efkâr ile terakki eden milyonlarla Arabî ki-

¹ "Artık sana emrolunanı, başları çatlatırcasına anlat onlara!" (Hicr sûresi, 15/94).

² Bkz.: es-Suyûtî, *el-İtkân* 2/149; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 14/86.

³ el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 13/161.

tablar ortada geziyor. Hiçbirisinin ona yetişemediğini, hattâ en adî adam dahi dinlese, elbette diyecek: “Bu Kur’ân, bunlara benzemez ve onların mertebesinde değil. Ya onların altında veya umurunun fevkinde olacak. Umurunun altında olduğunu dünyada hiçbir ferd, hiçbir kâfir, hattâ hiçbir ahmak diyemez. Demek mertebe-i belâgatı umurun fevkindedir.”

Hattâ bir adam ¹ *سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ* âyetini okudu. Dedi: “Bunun hârîka telâkki edilen belâgatını göremiyorum.” Ona denildi: “Sen dahi bu seyyah gibi o zamana git, orada dinle.” O da kendini Kur’ân’dan evvel orada tahayyül ederken gördü ki: mevcudat-ı âlem perişan, karanlık câmid ve şuursuz ve vazifesiz olarak hâlî, hadsiz, hududsuz bir fezada; kararsız, fâni bir dünyada bulunuyorlar. Birden Kur’ân’ın lisanından bu âyeti dinlerken gördü: Bu âyet, kâinat üstünde, dünyanın yüzünde öyle bir perde açtı, ışıklandırdı ki, bu ezeli nutuk ve bu sermedî ferman asırlar sıralarında dizilen zîşuurlara ders verip gösteriyor ki; bu kâinat bir câmi-i kebîr hükmünde, başta semâvât ve arz olarak umum mahlukatı hayattarane zikir ve tesbihte ve vazifeler başında cûş u huruşla mes’udane ve memnunane bir vaziyette bulunduruyor, diye müşâhede etti ve bu âyetin derece-i belâgatını zevkederek sair âyetleri buna kıyasla Kur’ân’ın zemzeme-i belâgatı arzın nısfını ve nev-i beşerin humsunu istilâ ederek haşmet-i saltanatı kemâl-i ihtiramla on dört asır bilâ-fasıla idame ettiğinin binler hikmetlerinden bir hikmetini anladı.

Dördüncü Nokta

Kur’ân, öyle hakikatli bir halâvet göstermiş ki, en tatlı bir şeyden dahi usandıran çok tekrar, Kur’ân’ı tilâvet edenler için değil usandırmak, belki kalbi çürümemiş ve zevki bozulmamış adamlara tekrar-ı tilâveti halâvetini ziyadeleştirdiği, eski zamandan beri herkesçe müsellem olup darb-ı mesel hükmüne geçmiş. Hem öyle bir tazelik ve gençlik ve şebabet ve garabet göstermiş ki, on dört asır yaşadığı ve herkesin eline kolayca girdiği hâlde, şimdi nâzil olmuş gibi tazeliğini muhafaza ediyor. Her asır, kendine hitab ediyor gibi bir gençlikte görmüş. Her tâife-i ilmiye O’ndan her vakit istifade etmek için kesretle ve mebzuliyetle yanlarında bulundurdukları ve üslûb-u ifadesine itiba ve iktida ettikleri hâlde, O, üslûbundaki ve tarz-ı beyanındaki garabetini aynen muhafaza ediyor.

¹ “Göklerde ne var, yerde ne varsa Allah’ı tenzih ve tesbih eder.” (Hadîd sûresi, 57/1)

Beşinci Nokta

Kur'ân'ın bir cenahı mâzide, bir cenahı müstakbelde, kökü ve bir kanadı eski Peygamberlerin ittifaklı hakikatleri olduğu ve bu onları tasdik ve teyid ettiği ve onlar dahi tevafukun lisân-ı hâliyle bunu tasdik ettikleri gibi, öyle de: Evliya ve asfiyâ gibi ondan hayat alan semereleri, hayattar tekemmülleriyle, şecere-i mübarekelerinin hayattar, feyizdar ve hakikat-medar olduğuna delâlet eden ve ikinci kanadının himayesi altında yetişen ve yaşayan velâyetin bütün hak tarikatları ve İslâmiyet'in bütün hakikatlı ilimleri, Kur'ân'ın ayn-ı hak ve mecma-ı hakâik ve câmiyyette misilsiz bir hârîka olduğuna şehâdet eder.

Altıncı Nokta

Kur'ân'ın altı ciheti nuranîdir; sıdk ve hakkaniyetini gösterir. Evet altında hüccet ve bürhân direkleri; üstünde sikke-i i'câz lem'aları; önünde ve hedefinde saadet-i dâreyn hediyeleleri, arkasında nokta-yı istinadı, vahy-i semâvî hakikatleri; sağında hadsiz ukûl-ü müstakîmenin deliller ile tasdikleri; solunda selim kalblerin ve temiz vicdanların ciddî itminanları ve samimî incizâbları ve teslimleri, Kur'ân'ın fevkalâde, hârîka, metin, hücum edilmez bir kale-i semâviye-i arziye olduğunu isbat ettikleri gibi, altı makamdan dahi O'nun ayn-ı hak ve sadık olduğuna ve beşerin kelâmı olmadığına, hem yanlış olmadığına imza eden, başta bu kâinatta daima güzelliği izhar, iyiliği ve doğruluğu himaye ve sahtekârları ve müfterileri imha ve izale etmek âdetini bir düstur-u faaliyet ittihaz eden bu kâinatın Mutasarrıf'ı, o Kur'ân'a âlemde en makbûl, en yüksek, en hâkimâne bir makam-ı hürmet ve bir mertebe-i muvaffakiyet vermesiyle O'nu tasdik ve imza ettiği gibi, İslâmiyet'in menbaı ve Kur'ân'ın tercümanı olan Zât'ın (*aleyhissalâtu vesselâm*) herkesten ziyade O'na itikat ve ihtiramı ve nüzûlü zamanında uyku gibi bir vaziyet-i nâimânede bulunması ve sair kelâmları O'na yetişmemesi ve bir derece benzememesi ve ümmiyetiyle beraber gitmiş ve gelecek hakikî hâdisat-ı kevnîyeyi, gaybiyâne, Kur'ân ile tereddütsüz ve itminan ile beyan etmesi ve çok dikkatli gözlerin nazarı altında hiçbir hile, hiçbir yanlış vaziyeti görülmeyen o tercümanın, bütün kuvvetiyle Kur'ân'ın her bir hükmüne öyle îmân edip tasdik etmesi ve hiçbir şey O'nu sarsmaması; Kur'ân semâvî, hakkaniyetli ve kendi Hâlık-ı Rahîm'inin mübarek kelâmı olduğunu imza ediyor.

Hem, nev-i insanın humsu, belki kısm-ı âzamı, göz önündeki o Kur'ân'a müncezibane ve dindarane irtibatı ve hakikat-perestâne ve müştâkâne kulak vermesi ve çok emârelerin ve vakıaların ve keşfiyatın şehâdetiyle, cin ve me-

lek ve ruhânîlerin dahi, tilâveti vaktinde pervane gibi etrafında hakperestâne toplanması, Kur'ân'ın kâinatça makbûliyetine ve en yüksek bir makamda bulunduğuna bir imzadır.

Hem, nev-i beşerin umum tabakaları, en gabî ve âmîden tut, tâ en ze-ki ve âlime kadar her birisi, Kur'ân'ın dersinden tam hisse almaları ve en derin hakikatleri fehmetmeleri ve yüzlerle fen ve ulûm-u İslâmiye'nin ve bilhas- sa şeriat-ı kübrânın büyük müçtehidleri ve usûlü'd-dîn ve ilm-i kelâm'ın dâhî muhakkikleri gibi, her tâife kendi ilimlerine ait bütün hâcâtını ve cevablarını Kur'ân'dan istihraç etmeleri, Kur'ân'ın menba-ı hak ve maden-i hakikat olduğuna bir imzadır.

Hem edebiyatça en ileri bulunan Arap edipleri –şimdiye kadar Müslüman olmayanlar– muârazaya pek çok muhtaç oldukları hâlde Kur'ân'ın i'câzından yedi büyük vechi varken, yalnız bir tek vechi olan belâgatının, tek bir sûrenin mislini getirmekten istinkâfları ve şimdiye kadar gelen ve muâraza ile şöhret kazanmak isteyen meşhur belîğlerin ve dâhî âlimlerin onun hiçbir vech-i i'câzına karşı çıkamamaları ve âcizane sükût etmeleri; Kur'ân, mucize ve tâkat-i beşerin fevkinde olduğuna bir imzadır.

Evet, bir kelâm “Kimden gelmiş ve kime gelmiş ve ne için?” denilmesiyle kıymeti ve ulviyeti ve belâgatı tezahür etmesi noktasından, Kur'ân'ın misli olamaz ve O'na yetişilemez. Çünkü; *Kur'ân, bütün âlemlerin Rabbi ve Hâlık'ının hitabı ve konuşması ve hiçbir cihette taklidi ve tasannuu ihsas edecek bir emâre bulunmayan bir mükâlemesi ve bütün insanların belki bütün mahlukatın nâmına meb'us ve nev-i beşerin en meşhur ve nâmdar muhatabı bulunan ve o muhatabın kuvvet ve vüs'at-i îmânî, koca İslâmiyet'i tereşşuh edip sahibini Kâb-ı kavseyn makamına çıkararak muhatab-ı samedâniyeye mazhariyetle nüzûl eden ve saadet-i dâreyne dair ve hilkat-i kâinatın neticelerine ve ondaki Rabbanî maksatlara ait mesâili ve o muhatabın bütün hakâik-i İslâmiye'yi taşıyan en yüksek ve en geniş olan îmânını beyan ve izah eden ve koca kâinatın bir harita, bir saat, bir hâne gibi her tarafını gösterip çevirip, onları yapan sanatkârı tavrıyla ifade ve tâlim eden Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın elbette mislini getirmek mümkün değildir ve derece-i i'câzına yetişilmez.*

Hem, Kur'ân'ı tefsir eden ve bir kısmı otuz-kırk hattâ yetmiş cilt olarak birer tefsir yazan¹ yüksek zekâlî müdakkik binlerle mütefenninulemânın, sened-

¹ Bkz.: el-Kevserî, el-Makalât s.473-474.

leri ve delilleriyle beyan ettikleri Kur'an'daki hadsiz meziyetleri ve nükteleri ve hâsiyetleri ve sırları ve âlî mânâları ve umûr-u gaybiyenin her nev'inden kesretli gaybî ihbarları izhar ve isbat etmeleri ve bilhassa Risâle-i Nur'un yüz otuz kitabının her biri Kur'an'ın bir meziyetini, bir nüktesini kat'î bürhânlarla isbat etmesi ve bilhassa Mucizât-ı Kur'âniye risâlesi; şimendifer ve tayyâre gibi medeniyetin hârikalarından çok şeyleri Kur'an'dan istihraç eden Yirminci Söz'ün İkinci Makamı ve Risâle-i Nur'a ve elektrige işaret eden âyetlerin işârâtını bildiren İşarat-ı Kur'âniye nâmındaki Birinci Şua ve Huruf-u Kur'âniye ne kadar muntazam, esrarlı ve mânâlı olduğunu gösteren Rumûzât-ı Semâniye nâmındaki sekiz küçük risâleler ve Sûre-i Feth'in âhirkî âyeti beş vecihle ihbar-ı gaybî cihetinde mucizeliğini isbat eden küçük bir risâle gibi Risâle-i Nur'un her bir cüzü, Kur'an'ın bir hakikatini, bir nurunu izhar etmesi; Kur'an'ın misli olmadığına ve mucize ve hârika olduğuna ve bu âlem-i şehâdette âlem-i gaybın lisanı ve bir Allâmü'l-guyûb'un kelâmı bulunduğu bir imzadır.

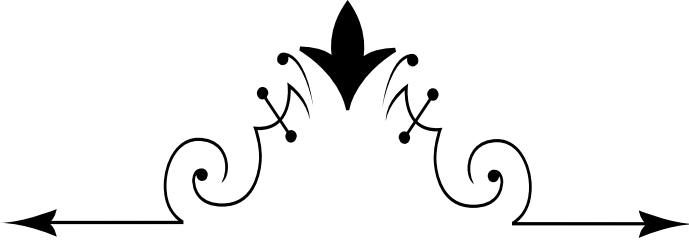
İşte altı noktada ve altı cihette ve altı makamda işaret edilen, Kur'an'ın mezkûr meziyetleri ve hâsiyetleri içindir ki; haşmetli hâkimiyet-i nuraniyesi ve azametli saltanat-ı kudsiyesi, asırların yüzlerini ışıklandırarak zemin yüzünü dahi bin üç yüz sene tenvir ederek kemâl-i ihtiram ile devam etmesi, hem o hâsiyetleri içindir ki, Kur'an'ın her bir harfi, hiç olmazsa on sevabı ve on hasenesi olması ve on meyve-i bâki vermesi, hattâ bir kısım âyâtın ve sûrelerin her bir harfi, yüz ve bin ve daha ziyade meyve vermesi ve mübarek vakitlerde her bir harfin nuru ve sevabı ve kıymeti ondan yüzlere çıkması gibi kudsî imtiyazları kazanmış, diye dünya seyyahı anladı ve kalbine dedi: "İşte böyle her cihetle mucizâtlı bu Kur'an; sûrelerinin icmâyla ve âyâtının ittifakıyla ve esrar u envârının tevafukuyla ve semerat ve âsârının tetabukuyla bir tek Vâcibü'l-vücûd'un vücûduna ve vahdetine ve sıfât ve esmâsına –delilleri ile isbat sûretinde– öyle şehâdet etmiş ki, bütün ehl-i îmânın hadsiz şehâdetleri, O'nun şehâdetinden tereşşuh etmişler."

İşte bu yolcunun Kur'an'dan aldığı ders-i tevhid ve îmâna kısa bir işaret olarak *Birinci Makam'ın On Yedinci Mertebesi*'nde böyle:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْوَاجِبُ الْوُجُودِ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الَّذِي دَلَّ عَلَىٰ وَجُوبِ وُجُودِهِ فِي وَحْدَتِهِ:
الْقُرْآنُ الْمُعْجِزُ الْبَيَانِ الْمَقْبُولُ الْمَرْغُوبُ لِأَجْنَاسِ الْمَلَكِ وَالْإِنْسِ وَالْجَانِّ الْمَقْرُوءِ
كُلُّ آيَاتِهِ فِي كُلِّ دَقِيقَةٍ بِكَمَالِ الْإِحْتِرَامِ بِأَلْسِنَةِ مِائَاتِ الْمَلَائِكِينَ مِنْ نَوْعِ الْإِنْسَانِ الدَّائِمِ
سُلْطَنَتِهِ الْقُدْسِيَّةِ عَلَى أَقْطَارِ الْأَرْضِ وَالْأَكْوَانِ وَعَلَىٰ وَجْهِ الْأَعْصَارِ وَالْأَزْمَانِ وَالْجَارِي

حَاكِمِيَّتُهُ الْمَعْنَوِيَّةُ النُّورَانِيَّةُ عَلَى نِصْفِ الْأَرْضِ وَحُمُسِ الْبَشَرِ فِي أَرْبَعَةِ عَشَرَ عَصْرًا
بِكَمَالِ الْإِحْتِسَامِ وَكَذَا شَهِدَ وَبَزَهَنَ بِإِجْمَاعِ سُورِهِ الْقُدْسِيَّةِ السَّمَاوِيَّةِ وَبِاتِّفَاقِ آيَاتِهِ
النُّورَانِيَّةِ الْإِلَهِيَّةِ وَبِتَوَافُقِ أَسْرَارِهِ وَأَنْوَارِهِ وَبِطَبَاقِ حَقَائِقِهِ وَتَمَرَاتِهِ وَأَثَارِهِ بِالْمُشَاهَدَةِ
وَالْعَيَانِ¹

denilmiştir.

¹ Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O öyle bir Vâcibü'l-vücûd, Vâhid ve Ehaddir ki, O'nun vücûb-u vücûduna ve vahdetine melek, ins ve cin tâifeleri tarafından kabul gören ve rağbet edilen ve bütün âyetleri her dakika büyük bir hürmetle milyonlarca insan tarafından okunan, kudsî saltanatı yeryüzünün ve kâinatın dört bir yanında asırlar boyunca devam eden, mânevî ve nûrânî hâkimiyeti yeryüzünün yarısında ve insanların beşte biri üzerinde tam bir ihtişamla on dört asırdır sürüp giden Kur'ân-ı mu'cizü'l-beyan işaret eder. Ve yine, Kur'ân-ı Kerîm, kudsî ve semavî sûrelerinin icmâi, ilâhî ve nurânî âyetlerinin ittifakı, esrar ve envârının tevafuku, hakikatlerinin, meyvelerinin ve eserlerinin uyumluluğu ile, Allah'ın vücûb-u vücûduna ve vahdetine apaçık bir şekilde şehâdet edip, isbat eder.

On Birinci Şua Olan Meyve Risalesi'nin Onuncu Meselesi

Emirdağ Çiçeği

**Kur'ân'da Olan Tekrarâta Gelen İtirazlara
Karşı Gayet Kuvvetli Bir Cevaptır**

Aziz, sıddık kardeşlerim,

Gerçi bu mesele perişan vaziyetimden müşevveş ve letâfetsiz olmuş. Fakat o müşevveş ibare altında çok kıymetli bir nevi i'câzi, kat'î bildim. Maatteessüf ifadeye muktedir olamadım. Her ne kadar ibaresi sönük olsa da Kur'ân'a ait olmak cihetiyle hem ibadet-i tefekkürîye, hem kudsî, yüksek, parlak bir cevherin sadefidir. Yırtık libasına değil, elindeki elmasa bakılsın. Hem bunu gayet hasta ve perişan ve gıdasız, bir-iki gün Ramazan'da, mecburiyetle gayet mücmel ve kısa ve bir cümlede pek çok hakikatleri ve müteaddit hüccetleri dercederek yazdım. Kusura bakılmasın.^{1(Hâşiyeye)}

Aziz, sıddık kardeşlerim,

Ramazan-ı Şerif'te Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ı okurken Risale-i Nur'a işaretleri Birinci Şuâ'da beyan olunan otuz üç âyetten hangisi gelse bakıyorum ki, o âyetin sayfası ve yaprağı ve kıssası dahi Risale-i Nur'a ve şâkirtlerine kısıdan hisse almak noktasında bir derece bakıyor. Hususan Sûre-i Nur'dan âyet-i nûr², on parmakla Risale-i Nur'a baktığı gibi arkasındaki âyet-i zulmât³ dahi muânzırlarına tam bakıyor ve ziyade hisse veriyor. Âdetâ o makam, cüz'iyetten çıkıp külliyyet kesbeder ve bu asırda o külliyyetin tam bir ferdi Risale-i Nur ve şâkirtleridir, diye hissettim.

Evet Kur'ân'ın hitabı, evvelâ Mütetekellim-i Ezelî'nin rubûbiyyet-i âmnesinin geniş makamından.. hem nev-i beşer, belki kâinat nâmına muhatap olan Zât'ın geniş makamından.. hem umum nev-i beşer ve benî-

^{1(Hâşiyeye)} Denizli Hapsi'nin meyvesine Onuncu Mesele olarak Emirdağ'ın ve bu Ramazan-ı Şerif'in nurlu bir küçük çiçeğidir. Tekrarât-ı Kur'âniye'nin bir hikmetini beyanla ehl-i dalâletin ufûnetli ve zehirli evhamlarını izale eder.

² Nûr sûresi, 24/35.

³ Nûr sûresi, 24/40.

âdemînin bütün asırlarda irşadlarının gayet vüs'atli makamından.. hem dünya ve âhiretin, arz ve semâvâtın ve ezel ve ebedin ve Hâlık-ı kâinatın rubûbiyetine ve bütün mahlûkatın tedbirine dair kavânîn-i ilâhiyenin gayet yüksek, ihatalı beyanatının makamından aldığı vüs'at ve ulviyet ve ihata cihetiyle o hitap, öyle bir yüksek i'câzı ve şümûlü gösterir ki; ders-i Kur'ân'ın muhataplarından en kesretli tâife olan tabaka-yı avâmın basit fehimlerini okşayan zâhirî ve basit mertebesi dahi en ulvî tabakayı da tam hissedar eder. Güya kıssadan yalnız bir hisse ve bir hikâye-i tarihiyeden bir ibret değil, belki bir küllî düsturun efradı olarak her asra ve her tabakaya hitap ederek taze nâzil oluyor ve bilhassa çok tekrar ile *الظَّالِمِينَ.. الظَّالِمِينَ*¹ deyip tehditleri ve zulümlerinin cezası olan musibet-i semâviye ve arziyeyi şiddetle beyanı, bu asrın emsâlsiz zulümlerine *Kaum-i Âd ve Semûd ve Firavun'un başlarına gelen azaplarla baktırıyor ve mazlum ehl-i imana İbrahim ve Mûsâ (aleyhimesselâm)*'lar gibi enbiyânın necatlarıyla teselli veriyor.

Evet, nazar-ı gaflet ve dalâlette vahşetli ve dehşetli bir ademistan ve elîm ve mahvolmuş bir mezaristan olan bütün geçmiş zaman ve ölmüş karnlar ve asırlar, canlı birer sayfa-yı ibret ve baştan başa ruhlı, hayattar bir acîb âlem ve mevcut ve bizimle münasebettar bir memleket-i rabbâniye suretinde sine-ma perdeleri gibi; kâh bizi o zamanlara, kâh o zamanları yanımıza getirerek her asra ve her tabakaya gösterip yüksek bir i'câz ile dersini veren Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, aynı i'câz ile nazar-ı dalâlette câmid, perişan, ölü, hadsiz bir vahşetgâh olan ve firak ve zevalde yuvarlanan bu kâinatı bir kitab-ı samedânî, bir şehri rahmânî, bir meşher-i sun-u rabbânî olarak o câmidâtı canlandırıp birer vazifedâr suretinde birbiriyle konuşturup ve birbirinin imdadına koşturup nev-i beşere ve cin ve meleğe hakikî ve nurlu ve zevkli hikmet dersleri veren bu Kur'ân-ı Azîmüştân'ın elbette, her harfinde on ve yüz ve bazen bin ve binler sevap bulunması.. ve bütün cin ve ins toplansa onun mislini getirememesi..² ve bütün benîâdemle ve kâinatla tam yerinde konuşması.. ve her zaman milyonlar hâfızların kalblerinde zevk ile yazılması.. ve çok tekrarlar ve kesretli tekrarâtıyla usandırmaması.. ve çok iltibas yerleri ve cümleleri ile beraber çocukların nazik ve basit kafalarında mükemmel yerleşmesi.. ve hastaların ve az sözden müteessir olan ve sekerâtta olanların kulağında mâ-yı zem-

¹ Zâlimler.. zâlimler.. (Bu tehditin yer aldığı bazı âyetler için bkz.: Bakara sûresi, 2/35, 95, 124..)

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/23; Yûnus sûresi, 10/38; Hûd sûresi, 11/13; İsrâ sûresi, 17/88; Kasas sûresi, 28/49; Tûr sûresi, 52/34.

zem misillü hoş gelmesi gibi kudsî imtiyazları kazanır ve iki cihanın saadetlerini kendi şâkirtlerine kazandırır.

Ve tercümanın ümmiyet mertebesini tam riayet etmek sırrıyla hiçbir tekellüf ve hiçbir tasannû ve hiçbir gösterişe meydan vermeden selâset-i fitriyesini ve doğrudan doğruya semâdan gelmesini ve en kesretli olan tabakât-ı avâmın basit fehimlerini tenezzülât-ı kelâmîye ile okşamak hikmetiyle en ziyade semâ ve arz gibi en zâhir ve bedihî sayfalarını açıp o âdiyat altındaki hârikulâde mucizât-ı kudretini ve mânidâr sûtür-u hikmetini ders vermeye lütf-u irşadda güzel bir i'câz gösterir.

Tekrarı iktiza eden dua ve davet, zikir ve tevhid kitabı dahi olduğunu bildirmek sırrıyla güzel, tatlı tekrarâtıyla birtek cümlede ve birtek kıssada ayrı ayrı çok manaları, ayrı ayrı muhatap tabakalarına tefhim etmekte ve cüz'î ve âdi bir hâdisede en cüz'î ve ehemmiyetsiz şeyler dahi nazar-ı merhametinde ve daire-i tedbir ve iradesinde bulunmasını bildirmek sırrıyla tesis-i İslâmiyet'te ve tedvin-i şeriatla sahabelerin cüz'î hâdiselerini dahi nazar-ı ehemmiyete almasında hem küllî düsturların bulunması, hem umumî olan İslâmiyet'in ve şeriatın tesisinde o cüz'î hâdiseler, çekirdekler hükmünde çok ehemmiyetli meyveleri verdikleri cihetinde de bir nevi i'câzını gösterir.

Evet, ihtiyacın tekerrürüyle, tekrarın lüzumu haysiyetiyle yirmi sene zarfında pek çok mükerrer suâllere cevap olarak ayrı ayrı çok tabakalara ders veren ve koca kâinatı parça parça edip kıyâmette şeklini değiştirerek dünyayı kaldırıp onun yerine azametli âhireti kuracak.. ve zerrâtta yıldızlara kadar bütün cüz'iyât ve külliyâtın tek bir Zât'ın elinde ve tasarrufunda bulunduğunu isbat edecek.. ve kâinatı ve arzı ve semâvâtı ve anâsırı kızdıran ve hidde-ye getiren nev-i beşerin zulümlerine, kâinatın netice-i hilkatı hesabına gazab-ı ilâhîyi ve hiddet-i rabbânîyi gösterecek hadsiz ve nihâyetsiz ve dehşetli ve geniş bir inkılâbın tesisinde binler netice kuvvetinde bazı cümleleri ve hadsiz delillerin neticesi olan bir kısım âyetleri tekrar etmek; değil bir kusur, belki gayet kuvvetli bir i'câz ve gayet yüksek bir belâgat ve mukteza-yı hâle gayet mutâbık bir cezâlettir, bir fesâhattir.

♦ Meselâ birtek âyet olup yüz on dört defa tekrar edilen **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ** cümlesi, Risale-i Nur'un On Dördüncü Lem'a'sında beyan edildiği gibi; arşı ferşe bağlayan ve kâinatı ışıklandıran ve her dakika herkes ona muhtaç olan öyle bir hakikattir ki, milyonlar defa tekrar edilse yine ihtiyaç vardır. Değil yalnız eklemek gibi her gün, belki hava ve ziya gibi her dakika ona ihtiyaç ve iştiyak vardır.

♦ Hem meselâ Sûre-i ¹ ﴿طَسْمَ﴾'de sekiz defa tekrar edilen şu وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ² والعزیزُ الرَّحِيمُ² âyeti, o sûrede hikâye edilen peygamberlerin necatlarını ve kavimlerinin azaplarını, kâinatın netice-i hilkat-i hesabına ve rubûbiyet-i âmmenin nâmına o binler hakikat kuvvetinde olan âyeti tekrar ederek izzet-i rabbâniye, o zâlim kavimlerin azabını ve rahîmiyet-i ilâhiye dahi enbiyânın necatlarını iktiza ettiğini ders vermek için binler defa tekrar olsa yine ihtiyaç ve iştiyak var.. ve îcazlı ve i'câzlı bir ulvî belâgattır.

♦ Hem meselâ Sûre-i Rahmân'da tekrar edilen الآءِ رَبِّكُمْ تُكذِّبَانِ³ ve وَئِلَّيْمِ الْيَوْمِئِذِ لِلْمُكَذِّبِينَ⁴ âyeti, cin ve nev-i beşere kâinatı kızdıran ve arz ve semâvâtı hiddete getiren ve hilkat-i âlemin neticelerini bozan ve haşmet-i saltanat-ı ilâhiyeye karşı inkâr ve istihfafla mukabele eden küfür ve küfranlarını ve zulümlerini ve bütün mahlûkatın hukuklarına tecavüzlerini asırlara ve arza ve semâvâta tehditkârâne haykıran bu iki âyet, böyle binler hakikatlerle alâkadar ve binler mesele kuvvetinde olan bir ders-i umumîde binler defa tekrar edilse yine lüzum var.. ve celâllî bir i'câz ve cemâllî bir îcâz-ı belâgattır.

♦ Hem meselâ Kur'ân'ın hakikî ve tam bir nevi münâcâtı ve Kur'ân'dan çıkan bir çeşit hülâsası olan Cevşenü'l-Kebîr nâmındaki münâcât-ı Peygamberî'de (aleyhissalâtü vesselâm) yüz defa مِنْ الْأَمَانِ الْأَمَانِ خَلِّصْنَا مِنْ شُجْحَانِكَ يَا لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَمَانِ الْأَمَانِ خَلِّصْنَا مِنْ النَّارِ، نَجِّنَا مِنَ النَّارِ⁵ cümlesinin tekrarında *tevhid* gibi kâinatça en büyük hakikat.. ve mahlûkatın rubûbiyete karşı *tesbih ve tahmid ve takdis* gibi üç muazzam vazifesinden en ehemmiyetli bir vazifesi.. ve şekâvet-i ebediyeden kurtulmak gibi nev-i insanın en dehşetli meselesi.. ve ubûdiyet ve acz-i beşerin en lüzumlu neticesi bulunması cihetiyle binler defa tekrar edilse yine azdır.

İşte, tekrarât-ı Kur'âniye bu gibi esaslara bakıyor. Hatta bazen bir sayfada iktiza-yı makam ve ihtiyac-ı ifham ve belâgat-ı beyan cihetiyle yirmi defa

¹ "Tâ. Sin. Mîm." (Şuarâ sûresi, 26/1)

² "Ama senin Rabbin azîz ve rahîmdir (mutlak galiptir, geniş merhamet sahibidir)" (Şuarâ sûresi, 26/9, 68, 104, 122, 140, 159, 175, 191)

³ "O halde Rabbinizin nimetlerinden hangi birini inkâr edebilirsiniz?" (Rahman sûresi, 55/13, 16, 18; ...)

⁴ "Hakkı yalan sayanların o gün vay hâllerine!" (Mürselât sûresi, 77/15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47, 49,)

⁵ Sübhânsın yâ Rab! Sen'den başka yoktur ilâh! Emân diliyoruz Sen'den, koru bizi ceennemden!

sarıhen ve zımnem tevhid hakikatini ifade eder. Değil usanç, belki kuvvet ve şevk verir. Risale-i Nur'da tekrarât-ı Kur'âniye ne kadar yerinde ve münasip ve belâgatça makbul olduğı hüccetleriyle beyan edilmiş.

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın Mekki sûreleriyle Medeni sûrelerinin belâgat noktasında ve i'câz cihetinde ve tafsil ve icmâl vechinde birbirinden ayrı olmasının sırrı ve hikmeti şudur ki:

Mekke'de birinci safta muhatap ve muâzırları, Kureyş müşrikleri ve ümmîleri olduğundan belâgatça kuvvetli bir üslûb-u âlî ve îcazlı, muknî, kanaat verici bir icmâl ve tesbit için tekrar lâzım geldiğinden ekseriyetle Mekki sûreleri erkân-ı imaniyeyi ve tevhidin mertebelerini gayet kuvvetli ve yüksek ve i'câzlı bir îcaz ile tekrar edip ifade ederek; mebde ve meâdı, Allah'ı ve âhireti; değil yalnız bir sayfada, bir âyette, bir cümlede, bir kelimedede.. belki bazen bir harfte ve takdim, tehir ve tarif ve tenkir ve hazf ve zikir gibi heyetlerde öyle kuvvetli isbat eder ki, ilm-i belâgatın dâhî imamları hayretle karşılamışlar. Risale-i Nur ve bilhas- sa Kur'ân'ın kırk vech-i i'câzını icmâlen isbat eden Yirmi Beşinci Söz, -zeyille- riyle beraber- ve Kur'ân'ın nazmındaki vech-i i'câzı harika bir tarzda isbat eden Arabî Risale-i Nur'dan "İşârâtü'l-İ'câz" tefsiri bilfiil göstermişler ki, Mekki olan sûre ve âyetlerde en âlî bir üslûb-u belâgat ve en yüksek bir i'câz-ı îcazî vardır.

Amma Medeni sûre ve âyetlerde birinci safta muhatap ve muâzırları ise Allah'ı tasdik eden yahudî ve nasâra gibi ehl-i kitap olduğundan.. mukteza-yı belâgat ve irşad ve mutâbık-ı makam ve hâlin lüzumundan.. sade ve vazih ve tafsilli bir üslûpla ehl-i kitaba karşı dinin yüksek usûlünü ve imanın rükünlerini değil, belki medar-ı ihtilâf olan şeriatta ve ahkâmda ve teferruâtın ve küllî kanunların menşeleri ve sebepleri olan cüz'iyatın beyanı lâzım geldiğinden.. o Medeni sûre ve âyetlerde ekseriyetle tafsil ve izah ve sade üslûpla beyanât içinde Kur'ân'a mahsus emsâlsiz bir tarz-ı beyanla birden, o cüz'î teferruât hâdise-i içinde yüksek, kuvvetli bir fezleke, bir hâtime, bir hüccet ve o cüz'î hâdise-i şer'iyeyi küllîleştirir.. ve imtisâlini iman-ı billâh ile temin eden bir cümle-i tevhidîyeyi ve imaniyeyi ve uhreviyeyi zikreder, o makamı nurlandırır, ul- vîleştirir, küllîleştirir.

Risale-i Nur, âyetlerin âhirlerinde ekseriyetle gelen

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ¹ ، إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ²

¹ "Allah gerçekten her şeye kadirdir." (Bakara sûresi, 2/20, 109, 148; Âl-i İmran sûresi, 3/165; Nahl sûresi, 16/77; Nûr sûresi, 24/45; Ankebût sûresi, 29/20; Fâtır sûresi, 35/1)

² "Muhakkak ki Allah her şeyi hakkıyla bilir." (Enfâl sûresi, 8/75; Tevbe sûresi, 9/115; Ankebût sûresi, 29/62; Mücadele sûresi, 58/7)

وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ¹ ، وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ²

gibi tevhibi ve âhireti ifade eden fezlekelerde ve hâtimelerde ne kadar yüksek bir belâgat ve meziyetler ve cezâletler ve nükteler bulunduğunu Yirmi Beşinci Söz'ün İkinci Şûlesi'nin İkinci Nuru'nda o fezleke ve hâtimelerin pek çok nüktelerinden ve meziyetlerinden on tanesini beyan ederek, o hülâsalarda bir mucize-i kübrâ bulunduğunu muannitlere de isbat etmiş.

Evet Kur'an, o teferruat-ı şer'îye ve kavânîn-i içtimaiyenin beyanı içinde, *birden*, muhatabın nazarını yüksek ve küllî noktalara kaldırıp sade üslûbu, bir ulvî üslûba ve şeriat dersinden tevhid dersine çevirerek Kur'an'ı, hem bir kitab-ı şeriat ve ahkâm ve hikmet, hem bir kitab-ı akide ve iman ve zikir ve fikir ve dua ve davet olduğunu gösterip, her makamda çok makâsîd-ı irşadiye-yi Kur'âniye'yi ders vermesiyle Mekkî âyetlerin tarz-ı belâgatlarından ayrı ve parlak mucizâne bir cezâlet izhar eder. Bazen iki kelimedede, meselâ; ³ رَبُّ الْعَالَمِينَ ve ⁴ رَبُّكَ 'de, رَبُّكَ tâbiriyle ehadiyeti ve رَبُّ الْعَالَمِينَ ile vâhidiyeti bildirir. Ehadiyet içinde vâhidiyeti ifade eder. Hatta bir cümlede bir zerreyi, bir gözbebeğinde gördüğü ve yerleştirdiği gibi; güneşi aynı âyetle, aynı çekikle göğün gözbebeğinde yerleştirir ve göğe bir göz yapar.

♦ Meselâ ⁵ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّجُ حَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ⁵ âyetinden sonra يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّجُ⁶ der. “Zemin ve göklerin haşmet-i hilkatinde kalbin dahi hâtîrâtını bilir, idare eder.” der, tarzında bir beyanât cihetiyle o sade ve ümmiyet mertebesini ve avâmın fehmini nazara alan o basit ve cüz'î muhâvere, o tarz ile ulvî ve cazibedar ve umumî ve irşadkâr bir mükâlemeye döner.

¹ “O azizdir, hakîmdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)” (İbrahim sûresi, 14/4; Nahl sûresi, 16/60; Ankebût sûresi, 29/42; Rûm sûresi, 30/27; ...)

² “O, azizdir, rahîmdir (mutlak galiptir, sınırsız merhamet ve ihsan sahibidir)” (Rûm sûresi, 30/5)

³ “Âlemlerin Rabbi” (A'râf sûresi, 7/54; Şuarâ sûresi, 26/23; Kasas sûresi, 28/30; Mü'min sûresi, 40/64; Fussilet sûresi, 41/9; Tekvir sûresi, 81/29; Hâkka sûresi, 69/4)

⁴ “Senin Rabbin” (Bakara sûresi, 2/30, Mâide sûresi, 5/24, 112; En'am sûresi, 6/112, 131, 132, 133, 158; A'râf sûresi, 7/167, 172; Enfâl sûresi, 8/5; ...)

⁵ “Gökleri ve yeri yaratan...” (En'am sûresi, 6/1, 73; A'râf sûresi, 7/54; Tevbe sûresi, 9/36; Yûnus sûresi, 10/3; ...)

⁶ “Geceyi gündüze katar, böylece gündüz uzar. Gündüzü geceye katar, böylece gece uzar.” (Hadid sûresi, 57/6)

⁷ “Kalplerin kühünü O bilir.” (Hadid sûresi, 57/6)

Bir Suâl: Bazen ehemmiyetli bir hakikat, sathî nazarlara görünmediğinden ve bazı makamlarda cüz'î ve âdi bir hâdiseden yüksek bir fezleke-i tevhidi veya küllî bir düsturu beyan etmekte münasebet bilinmediğinden, bir kusur tevehhüm edilir. Meselâ "Hazreti Yusuf (*aleyhis selâm*), kardeşini bir hile ile alması¹" içinde **وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ²** diye gayet yüksek bir düsturun zikri, belâgatça münasebeti görünmüyor. Bunun sırrı ve hikmeti nedir?

Elcevap: Her biri birer küçük Kur'ân olan ekser uzun sûre ve mutavassıtlarda ve çok sayfa ve makamlarda yalnız iki-üç maksat değil; belki Kur'ân mahiyeti, hem bir kitab-ı zikir ve iman ve fikir, hem bir kitab-ı şeriat ve hikmet ve irşad gibi, çok kitapları ve ayrı ayrı dersleri tazammun ederek rubûbiyet-i ilâhiyenin her şeye ihatasını ve haşmetli tecelliyâtını ifade etmek cihetiyle, kâinat kitab-ı kebîrinin bir nevi kıraatı olan Kur'ân, elbette her makamda, hatta bazen bir sayfada çok maksatları takiben, mârifetullahtan ve tevhidin mertebelerinden ve iman hakikatlerinden ders verdiği haysiyetiyle, öbür makamda, meselâ zâhirce zayıf bir münasebetle başka bir ders açar ve o zayıf münasebete çok kuvvetli münasebetler iltihak ederler. O makama gayet mutâbık olur, mertebe-i belâgatı yükselir.

İkinci Bir Suâl: Kur'ân'da sarîhen ve zimnen ve işareten, âhiret ve tevhidi ve beşerin mükâfât ve mucâzâtını binler defa isbat edip nazara vermenin ve her sûrede, her sayfada, her makamda ders vermenin hikmeti nedir?

Elcevap: Daire-i imkânda ve kâinatın sergüzeştine ait inkılâplarda ve emanet-i kübrâyı ve hilâfet-i arziyeyi omuzuna alan nev-i beşerin şekâvet ve saadet-i ebediyeye medar olan vazifesine dair en ehemmiyetli, en büyük, en dehşetli meselelerinden en azametlilerini ders vermek.. ve hadsiz şüpheleri izale etmek.. ve gayet şiddetli inkârları ve inatları kırmak cihetinde elbette, o dehşetli inkılâpları tasdik ettirmek.. ve o inkılâpların azametinde büyük ve beşere en elzem ve en zarurî meseleleri teslim ettirmek için Kur'ân, binler defa değil, belki milyonlar defa onlara baktırsa yine israf değil ki milyonlar kere tekrar ile o bahisler Kur'ân'da okunur, usanç vermez, ihtiyaç kesilmez.

♦ Meselâ: **إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ**

¹ Bkz.: "İşte Biz Yûsuf'a, kardeşini alıkoyması için böyle bir plan öğrettik." (Yûsuf sûresi, 12/76)

² "Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen bulunur." (Yûsuf sûresi, 12/76)

¹إِنَّ الْقَوْرُ الْكَبِيرُ¹ âyetinin gösterdiği müjde-i saadet-i ebediye hakikati, bîçare beşere her dakika kendini gösteren hakikat-i mevtin “hem insanı, hem dünyasını, hem bütün ahbabını idam-ı ebedîsinden kurtarıp ebedî bir saltanatı kazandırır” dediğinden milyarlar defa tekrar edilse ve kâinat kadar ehemmiyet verilse yine israf olmaz, kıymetten düşmez.

İşte bu çeşit hadsiz, kıymetkar meseleleri ders veren ve kâinatı bir hâne gibi değiştiren ve şeklini bozan dehşetli inkılâpları tesis etmekte iknaya ve inandırmaya ve isbata çalışan Kur’ân-ı Mu’cizü'l-Beyan, elbette sarîhen ve zımnen ve işareten binler defa o meselelere nazar-ı dikkati celbetmek değil israf; belki ekmek, ilâç, hava ve ziya gibi birer hâcet-i zaruriye hükmünde ihsanını tazelandirir.

♦ Hem meselâ

إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ² ، وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ³

gibi tehdit âyetlerini Kur’ân, gayet şiddetle ve hiddetle ve gayet kuvvet ve tekrarla zikretmesinin hikmeti ise Risale-i Nur’da kat’î isbat edildiği gibi beşerin küfrü, kâinatın ve ekser mahlûkatın hukuklarına öyle bir tecavüzdür ki semâvâtı ve arzı kızdırıyor ve anâsırı hiddete getirip tufanlarla o zâlimleri tokatlıyor.

إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهيقًا وَهِيَ تَفُورُ ﴿٦﴾ نَكَادُ تَمَيَّرُ مِنَ الْعَذِيبِ⁴

âyetlerinin sarâhatiyle o zâlim münkirlere cehennem öyle öfkeleniyor ki, hid-detinden parça parça olmak ve parçalanmak derecesine geliyor.

İşte böyle bir cinâyet-i âmmeye ve hadsiz bir tecavüze karşı beşerin küçüklük ve ehemmiyetsizliği noktasında değil, belki zâlimâne cinâyetinin azametine ve kâfirâne tecavüzünün dehşetine karşı Sultan-ı kâinat kendi raiyetinin hukukunun ehemmiyetini.. ve o münkirlerin küfür ve zulmündeki nihâyetsiz çirkinliğini göstermek hikmetiyle fermanında gayet hiddet ve şiddetle o cinâyeti ve cezasını değil bin defa, belki milyonlar ve milyarlar ile tekrar etse

¹ “İman edip makbul ve güzel işler yapanlara ise, içinden ırmaqlar akan cennetler var. İşte en büyük başarı, en büyük mutluluk budur!” (Bürüc sûresi, 85/11)

² “Zalimlere elbette gayet acı bir azap vardır.” (İbrahim sûresi, 14/22; Şûrâ sûresi, 42/21)

³ “Kâfirlere ise cehennem ateşi var.” (Fâtir sûresi, 35/36)

⁴ “Onlar oraya atılınca, cehennemın müthiş homurtusunu, kaynaya kaynaya çıkardığı uğultuyu işitirler. Cehennem, öfkesinden neredeyse çatlayacak haldedir.” (Mülk sûresi, 67/7-8)

yine israf ve kusur değil ki, bin seneden beri yüzer milyon insanlar her gün usanmadan kemâl-i iştiaçla ve ihtiyaçla okurlar.

Evet her gün, her zaman, herkes için bir âlem gider, taze bir âlemin kapısı kendine açılmasından, geçici her bir âlemini nurlandırmak için ihtiyaç ve iştiaçla لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ cümlesini bin defa tekrar ile o değişen perdelerin her birisine bir لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ'ı bir lâmba yaptığı gibi, öyle de o kesretli, geçici perdeleri ve o tazelenen seyyar kâinatları karanlıklandırmamak.. ve ayna-yı hayatında in'ikâs eden suretlerini çirkinleştirmemek.. ve lehinde şahit olabilen o misafir vaziyetleri aleyhine çevirmemek için, o cinâyetlerin cezalarını ve Padişah-ı Ezeli'nin şiddetli ve inatları kıran tehditlerini Kur'ân'ı okumakla takdir etmek.. ve nefsinin tuğyanından kurtulmaya çalışmak hikmetiyle Kur'ân, gayet mânidâr tekrar eder. Ve bu derece kuvvet ve şiddet ve tekrar ile tehdidât-ı Kur'âniye'yi hakikatsiz tevehhüm etmekten şeytan bile kaçır. 'Onları dinlemeyen münkirlere cehennem azabı ayn-ı adalettir' diye gösterir.

♦Hem meselâ Asâ-yı Mûsâ gibi çok hikmetleri ve faydaları bulunan kıssa-yı Mûsâ'nın (*aleyhisselâm*) ve sair enbiyânın (*aleyhimüsselâm*) kıssalarını çok tekrarında Risalet-i Ahmediye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) hakkaniyetine bütün enbiyânın nübüvvetlerini bir hüccet gösterip 'onların umumunu inkâr edemeyen, bu Zât'ın risaletini hakikat noktasında inkâr edemez' hikmetiyle.. ve herkes, her vakit bütün Kur'ân'ı okumaya muktedir ve muvaffak olamadığından her bir uzun ve mutavasıt sûreyi birer küçük Kur'ân hükmüne getirmek için ehemmiyetli erkân-ı imaniye gibi o kıssaları tekrar etmesi değil israf, belki mukteza-yı belâgattır ve hâdise-i Muhammediye (*aleyhissalâtü vesselâm*), bütün benîâdemin en büyük hâdisesi ve kâinatın en azametli meselesi olduğunu ders vermektir.

Evet Kur'ân'da Zât-ı Ahmediye'ye en büyük makam vermek ve dört erkân-ı imaniyeyi içine almakla لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ rüknüne denk tutulan مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ risalet-i Muhammediye (*aleyhissalâtü vesselâm*), kâinatın en büyük hakikati.. ve Zât-ı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*), bütün mahlûkatın en eşrefi.. ve hakikat-i Muhammediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) tabir edilen küllî şahsiyet-i mâneviyesi ve makam-ı kudsîsi, iki cihanın en parlak bir güneşi olduğuna ve bu harika makama liyâkatine dair pek çok hüccetleri ve emâreleri, kat'î bir surette Risale-i Nur'da isbat edilmiş. Binden birisi şudur ki:

¹ "Allah'tan başka ilâh yoktur." (Sâffât sûresi, 37/35; Muhammed sûresi, 47/19)

² "Muhammed Allah'ın resûlüdür." (Fetih sûresi, 48/29)

✓ كَأَفَاعِلٍ¹ düsturuyla bütün ümmetin bütün zamanlarda işlediği hasenâtın bir misli, O'nun defter-i hasenâtına girmesi...

✓ Ve bütün kâinatın hakikatlerini, getirdiği nur ile nurlandırması...

✓ Değil yalnız cin ve insi ve meleği ve zihayatları, belki kâinatı ve semâvâtı ve arzı minnettar eylemesi...

✓ Ve istidat lisaniyle nebâtâtın duaları ve ihtiyaç-ı fitrî diliyle hayvanâtın duaları, gözümüz önünde bilfiil kabul olmasının şهادetiyle milyonlar, belki milyarlar fitrî ve reddedilmez duaları makbul olan sulehâ-yı ümmeti, her gün o Zât'a (*aleyhissalâtü vesselâm*) salât ü selâm ile rahmet duaları...

✓ Ve mânevî kazançlarını en evvel o Zât'a (*aleyhissalâtü vesselâm*) başışlamaları...

✓ Ve bütün ümmetçe okunan Kur'ân'ın üç yüz bin hurufunun her birisinde on sevaptan ta yüz, ta bin hasene ve meyve vermesinden –yalnız kıraat-ı Kur'ân cihetiyle– defter-i âmâline hadsiz nurlar girmesi haysiyetiyle...

O Zât'ın (*aleyhissalâtü vesselâm*) şahsiyet-i mâneviyesi olan hakikat-i Muhammediye (*aleyhissalâtü vesselâm*), istikbalde bir şecere-i tûbâ-yı cennet hükmünde olacağını Allâmü'l-guyûb bilmiş ve görmüş.. ve o makama göre Kur'ân'ında o azîm ehemmiyeti vermiş.. ve fermanında O'na tebaiyeti ve sünnet-i seniyyesine ittibâ ile şefaatine mazhariyeti, en ehemmiyetli bir mesele-i insaniye göstermiş. Ve o haşmetli şecere-i tûbânın bir çekirdeği olan şahsiyet-i beşeriyetini ve bidayeteki vaziyet-i insaniyesini arasına nazara almasıdır.

İşte Kur'ân'ın tekrar edilen hakikatleri bu kıymette olduğundan, tekrarâtında kuvvetli ve geniş bir mucize-i mâneviye bulunmasına fitrat-ı selime şehadet eder. Meğer maddiyyûnluk tâunuyla maraz-ı kalbe ve vicdan hastalığına müptelâ ola!..

وَيُنَكِّرُ النَّفْسَ طَعْمَ الْمَاءِ مِنْ سَقَمٍ²

فَدُّ يُنَكِّرُ الْمَرْءَ ضَوْءَ الشَّمْسِ مِنْ رَمِدٍ

kâidesine dâhil olur.

¹ (Bir işe) sebep olan, (onu bizzat) yapan gibidir.

² Bazen insan, gözünün iltihaplı olması sebebiyle güneşin ışığını inkâr ettiği gibi ağız da hastalığından dolayı suyun tadını inkâr edebilir. (el-Busayrî, *Kasidetü'l-bürde* 104. beyit)

Bu Onuncu Meseleye Bir Hâtîme Olarak İki Hâşiye

Birincisi

Bundan on iki sene evvel^{1(Hâşiye)} işittim ki; en dehşetli ve muannit bir zındık, Kur'ân'a karşı sû-i kasdını tercümesiyle yapmaya başlamış ve demiş ki: "Kur'ân tercüme edilsin, ta ne mal olduğu bilinsin." Yani, 'lüzumsuz tekrarâtı herkes görsün ve tercümesi onun yerinde okunsun' diye dehşetli bir plân çevirmiş.

Fakat Risale-i Nur'un cerhedilmez hüccetleri kat'î isbat etmiş ki, Kur'ân'ın hakikî tercümesi kabil değil.. ve lisân-ı nahvî olan lisân-ı Arabî yerinde Kur'ân'ın meziyetlerini ve nüktelerini başka lisan muhafaza edemez.. ve her bir harfi, on adetten bine kadar sevap veren kelimât-ı Kur'âniye'nin mucizâne ve cemiyetli tabirlerinin yerini, beşerin âdi ve cüz'î tercümeleri tutamaz.. onun yerinde câmilerde okunmaz diye Risale-i Nur, her tarafta intişarıyla o dehşetli plânı akîm bıraktı.

Fakat o zındıktan ders alan münafıklar, yine şeytan hesabına Kur'ân güneşini üflemeyle söndürmeye ahmak çocuklar gibi ahmakâne ve divânece-sine çalışmaları sebebiyle bana gayet sıkı ve sıkıcı ve sıkıntılı bir hâlette bu Onuncu Mesele yazdırıldı, tahmin ediyorum. Başkalar ile görüşemediğim için hakikat-i hâli bilmiyorum.

İkinci Hâşiye

Denizli hapsinden tahliyemizden sonra meşhur Şehir Otelî'nin yüksek katında oturmuştum. Karşımda güzel bahçelerde kesretli kavak ağaçları birer halka-yı zikir tarzında gayet latîf, tatlı bir surette hem kendileri, hem dalları, hem yaprakları, havanın dokunmasıyla cezbedârâne ve cazibekârâne hareketle raksları, kardeşlerimin mufâratlarından ve yalnız kaldığımdan hüzünlü ve gamlı kalbime ilişti. Birden güz ve kış mevsimi hatıra geldi ve bana bir gaflet bastı. Ben, o kemâl-i neşe ile cilvelenen o nâzenin kavaklara ve zîhayatlara o kadar acıdım ki gözlerim yaş ile doldu. Kâinatın süslü perdesi altındaki ademleri, firakları ihtar ve ihsasıyla kâinat dolusu firakların, zevallerin hüzünleri başıma toplandı. Birden hakikat-i Muhammediye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) getirdiği nur, imdada yetişti. O hadsiz hüzünleri ve gamları, sürurlara çevirdi. Hatta o

^{1(Hâşiye)} Bu risalenin telifinden.

nurun, herkes ve her ehl-i iman gibi benim hakkımda milyon feyzinden yalnız o vakitte, o vaziyete temas eden imdat ve tesellisi için Zât-ı Muhammediye'ye (*aleyhissalâtü vesselâm*) karşı ebediyen minnettar oldum. Şöyle ki:

Ol nazar-ı gaflet, o mübarek nâzeninleri vazifesiz, neticesiz, bir mevsimde görünüp hareketleri neşeden değil; belki, güya ademden ve firaktan titreyerek hiçliğe düştüklerini göstermekle herkes gibi bendeki aşk-ı bekâ ve hubb-u mehâsin ve şefkat-i cinsiye ve hayatiyeye medar olan damarlarıma o derece dokundu ki; böyle dünyayı bir mânevî cehenneme ve akli bir tâzip âletine çevirdiği sırada, Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*)'ın beşere hediye getirdiği nur, perdeyi kaldırdı.. idam, adem, hiçlik, vazifesizlik, abes, firak yerlerinde o kavakların her birinin yaprakları adedince hikmetleri ve manaları ve – Risale-i Nur'da isbat edildiği gibi– üç kısma ayrılan neticeleri ve vazifeleri var, diye gösterdi.

Birinci kısım, Sâni-i Zülcelâl'in esmâsına bakar. Meselâ, nasıl bir usta harika bir makineyi yapsa herkes, o zâta “Mâşâallah, bârekâllah!” deyip alkışlar. Öyle de o makine dahi, ondan maksut neticeleri tam tamına göstermesiyle, lisân-ı hâliyle ustasını tebrik eder, alkışlar. Her zîhayat ve her şey böyle bir makinedir, ustasını tebriklerle alkışlar.

İkinci kısım hikmetleri ise, zîhayatın ve zîşuûrun nazarlarına bakar. Onlara şirin bir mütalâagâh, birer kitab-ı mârifet olur. Manalarını zîşuûrun zihinlerinde ve suretlerini kuvve-i hâfızalarında ve elvâh-ı misâliyede ve âlem-i gaybın defterlerinde daire-i vücûdda bırakıp sonra âlem-i şehadetî terk eder, âlem-i gayba çekilir. Demek surî bir vücûdu bırakır, mânevî ve gaybî ve ilmî çok vücûdları kazanır.

Evet, madem Allah var ve ilmi, ihata eder; elbette adem, idam, hiçlik, mahv, fena hakikat noktasında ehl-i imanın dünyasında yoktur ve kâfirlerin dünyaları ademle, firakla, hiçlikle, fânîlikle doludur.

İşte bu hakikati, umumun lisanında gezen bu gelen darb-ı mesel ders verir, der: “Kimin için Allah var, ona her şey var ve kimin için yoksa her şey ona yoktur, hiçtir.”¹

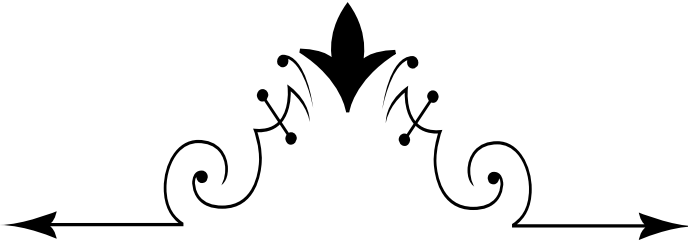
Elhâsıl: Nasıl ki iman, ölüm vaktinde insanı idam-ı ebedîden kurtarıyor; öyle de herkesin hususî dünyasını dahi idamdan ve hiçlik karanlıklarından kurtarıyor. Ve küfür ise hususan küfr-ü mutlak olsa hem o insanı,

¹ Bkz.: Ebu'l-Abbas el-Mukri', *Nefhu't-tayyib* 4/504.

hem hususî dünyasını ölümlle idam edip mânevî cehennem zulmetlerine atar. Hayatının lezzetlerini acı zehirlere çevirir. Hayat-ı dünyeviyeyi âhîretine tercih edenlerin kulakları çınlasın. Gelsinler, buna ya bir çare bulsunlar veya imana girsinler. Bu dehşetli hasârâttan kurtulsunlar!..

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

Duanıza çok muhtaç ve size çok müştâk kardeşiniz
Said Nursî

¹ “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

Yirmi Altıncı Söz

Kader Risalesi

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ¹
وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ²

(Kader ile cüz-ü ihtiyârî, iki mesele-i mühimmedir. Ona dair “Dört Mebhas” içinde birkaç sırlarını açmaya çalışacağız.)

Birinci Mebhas

Kader ve cüz-ü ihtiyârî, İslâmiyet’in ve îmânın nihayet hududunu gösteren, hâlî ve vicdanî bir îmânın cüz’lerindedir. Yoksa ilmî ve nazarî değillerdir. Yâni mümin her şeyi, hattâ fiilini, nefsini Cenâb-ı Hakk’a vere vere, tâ nihayette teklif ve mesuliyetten kurtulmamak için “cüz-ü ihtiyârî” önüne çıkıyor. Ona: “Mesul ve mükellefsin” der. Sonra, ondan sudûr eden iyilikler ve kemâlât ile mağrur olmamak için, “kader” karşısına geliyor. Der: “Haddini bil, yapan sen değilsin.”

Evet, kader; cüz-ü ihtiyârî, îmân ve İslâmiyet’in nihayet merâtibinde.. Kader, nefsi gururdan ve cüz-ü ihtiyârî, adem-i mesuliyetten kurtarmak içindir ki, mesâil-i îmâniyeye girmişler. Yoksa, mütemerrit nüfus-u emmârenin işledikleri seyyiâtının mesuliyetinden kendilerini kurtarmak için kadere yapışmak ve onlara in’âm olunan mehâsinle iftihar etmek, gururlanmak, cüz-ü ihtiyârîye istinad etmek; bütün bütün sırr-ı kadere ve hikmet-i cüz-ü ihtiyârîyeye zıt bir harekete sebebiyet veren ilmî meseleler değildir.

¹ “Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz.” (Hicr sûresi, 15/21)

² “Velhâsıl her bir şeyi, apaçık bir Kitap’ta sayıp döken Biz’iz.” (Yâsîn sûresi, 36/12)

Evet, mânen terakki etmeyen avâm içinde, kaderin cây-ı istimâli var. Fakat o da mâziyat ve mesâibdedir ki, yeisin ve hüznün ilâcıdır. Yoksa maâsi ve istikbaliyatta değildir ki, sefahete ve atâlete sebep olsun. Demek kader meselesi, teklif ve mesuliyetten kurtarmak için değil, belki fahr ve gururdan kurtarmak içindir ki, îmâna girmiş. *Cüz-ü ihtiyârî, seyyiâta merci olmak içindir ki, akideye dâhil olmuş. Yoksa mehâsine masdar olarak tefer'un etmek için değildir.*

Evet Kur'ân'ın dediği gibi, insan seyyiâtından tamamen mesuldür. Çünkü seyyiâtı isteyen odur. Seyyiat tahribat nev'inden olduğu için, insan bir seyyie ile çok tahribat yapabilir. Müthiş bir cezaya kesb-i istihkak eder. Bir kibrit ile bir evi yakmak gibi. Fakat hasenatta iftihara hakkı yoktur. Onda onun hakkı pek azdır. Çünkü hasenatı isteyen, iktiza eden rahmet-i ilâhiye ve icad eden, kudret-i rabbâniyedir. Suâl ve cevab, dâî ve sebep, ikisi de Hak'tandır. İnsan yalnız dua ile, îmân ile, şuur ile, rızâ ile onlara sahib olur. Fakat seyyiâtı isteyen, nef-i insâniyedir; ya istidat ile, ya ihtiyar ile. Nasıl ki beyaz, güzel güneşin ziyasından bâzı maddeler siyahlık ve taaffün alır. O siyahlık, onun istidadına aittir. Fakat o seyyiâtı, çok mesâlihi tazammun eden bir kanun-u ilâhî ile icad eden yine Hak'tır. Demek sebebiyet ve suâl nefistendir ki, mesuliyeti o çeker. Hakk'a ait olan halk ve icad ise, daha başka güzel netice ve meyveleri olduğu için güzeldir, hayırdır.

İşte şu sırdandır ki: **Kesb-i şer, şerdir; halk-ı şer, şer değildir.** Nasıl ki pek çok mesâlihi tazammun eden bir yağmurdan zarar gören tembel bir adam diyemez: "Yağmur rahmet değil." Evet *halk ve icadda bir şerr-i cüz'î ile beraber hayr-ı kesîr vardır. Bir şerr-i cüz'î için hayr-ı kesîri terk etmek şerr-i kesîr olur.* Onun için o şerr-i cüz'î, hayır hükmüne geçer. Îcâd-ı ilâhîde şer ve çirkinlik yoktur. Belki, abdin kesbine ve istidadına aittir.

Hem nasıl kader-i ilâhî, netice ve meyveler itibarıyla şerden ve çirkinlikten münezzehtir. Öyle de: İllet ve sebep itibarıyla dahi, zulümden ve kubah-tan mukaddestir. Çünkü kader, hakikî illetlere bakar, adâlet eder. İnsanlar zâhîrî gördükleri illetlere, hükümlerini bina eder; kaderin aynı adâletinde zulme düşerler. Meselâ: Hâkim seni sirkatle mahkûm edip hapsetti. Hâlbuki sen sâ-rık değilsin. Fakat kimse bilmez gizli bir katlin var. İşte kader-i ilâhî dahi seni o hapisle mahkûm etmiş. Fakat kader, o gizli katlin için mahkûm edip adâlet etmiş. Hâkim ise, sen ondan mâsum olduğun sirkate binaen mahkûm ettiği için zulmetmiştir. İşte şey-i vâhidde iki cihetle kader ve icâd-ı ilâhînin adâleti ve insan kesbinin zulmü görüldüğü gibi, başka şeyleri buna kıyas et. Demek

kader ve icâd-ı ilâhî; mebde' ve münteha, asıl ve fer', illet ve neticeler itibarıyla şerden ve kubuhtan ve zulümden münezzehtir.

Eğer denilse: “Madem cüz-ü ihtiyârînin icada kabiliyeti yok. Bir emr-i itibarî hükmünde olan kesbden başka insanın elinde bir şey bulunmuyor. Nasıl oluyor ki, Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyân’da, Hâlık-ı semâvât ve arza karşı, insana âsi ve düşman vaziyeti verilmiş. Hâlık-ı arz ve semâvât, ondan azîm şikâyetler ediyor.. o âsi insana karşı abd-i mümine yardım için kendini ve melâikesini tahşid ediyor. Ona azîm bir ehemmiyet veriyor.”

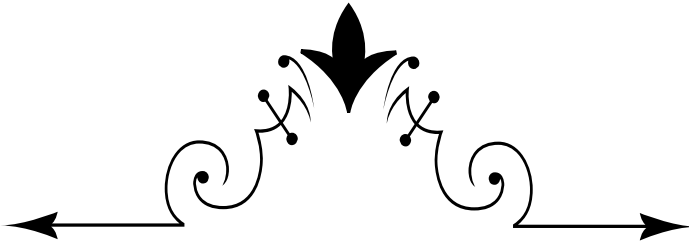
Elcevap: Çünkü; küfür ve isyan ve seyyie, tahriptir, ademdir. Hâlbuki azîm tahribat ve hadsiz ademler, bir tek emr-i itibarıya ve ademîye terettüp edebilir. Nasıl ki bir azîm seffinenin dümencisi, vazifesinin adem-i ifasıyla, seffine gark olup bütün hademelerin netice-i sa’yeleri ibtal olur. Bütün o tahribat, bir ademe terettüp ediyor. Öyle de: Küfür ve mâsiyet, adem ve tahrip nev’inden olduğu için, cüz-ü ihtiyârî bir emr-i itibarî ile onları tahrik edip müthiş netâice sebebiyet verebilir. Zira küfür, çendan bir seyyiedir. Fakat, bütün kâinatı kıymetsizlikle ve abesiyetle tahkir ve delâil-i vahdâniyet’i gösteren bütün mevcudatı tekzip ve bütün tecelliyât-ı esmâyı tezyif olduğundan, bütün kâinat ve mevcudat ve esmâ-yı ilâhiye namına Cenâb-ı Hak kâfirden şedid şikâyet ve dehşetli tehdidat etmek; ayn-ı hikmettir ve ebedî azab vermek, ayn-ı adâlettir.

Madem insan, küfür ve isyanla tahribat tarafına gidiyor. Az bir hizmetle pek çok işleri yapar. Onun için ehl-i îmân, onlara karşı Cenâb-ı Hakk’ın inâyet-i azîmine muhtaçtır. Çünkü on kuvvetli adam, bir evin muhafazasını ve tamiyatını deruhde etse, haylaz bir çocuğun o haneye ateş vermeğe çalışmasına karşı, o çocuğun velisine, belki padişahına müracaata, yalvarmaya mecbur olması gibi; müminlerin de, böyle edepsiz ehl-i isyana karşı dayanmak için Cenâb-ı Hakk’ın çok inâyâtına muhtaçtırlar.

Elhâsil: Eğer kader ve cüz-ü ihtiyârîden bahseden adam, ehl-i huzur ve kemâl-i îmân sahibi ise, kâinatı ve nefsinin Cenâb-ı Hakk’a verir, onun tasarrufunda bilir. O vakit hakkı var, kaderden ve cüz-ü ihtiyârîden bahsetsin. Çünkü; madem nefsinin ve her şeyi Cenab-ı Hak’tan bilir, o vakit cüz-ü ihtiyârîye istinad ederek mesuliyeti deruhde eder. Seyyiata mercciyeti kabûl edip, Rabbinin takdis eder. Daire-i ubûdiyyette kalıp, teklif-i ilâhiyeyi zimmetine alır. Hem kendinden sudûr eden kemâlât ve hasenat ile gururlanmamak için kadere bakar, fahr yerine şükreder. Başına gelen musibetlerde kaderi görür, sabreder.

Eğer kader ve cüz-ü ihtiyârîden bahseden adam, ehl-i gaflet ise; o vakit kaderden ve cüz-ü ihtiyârîden bahse hakkı yoktur. Çünkü; nefs-i emmâresi, gaflet veya dalâlet sâikasıyla kâinatı esbaba verip, Allah'ın malını onlara taksim eder, kendini de kendine temlik eder. Fiilini kendine ve esbaba verir. Mesuliyeti ve kusuru kadere havale eder. O vakit, nihayette Cenâb-ı Hakk'a verilecek olan cüz-ü ihtiyârî ve en nihayette medâr-ı nazar olacak olan kader bahsi mânâsızdır. Yalnız, bütün bütün onların hikmetine zıt ve mesuliyetten kurtulmak için bir desise-i nefsiyedir.

İkinci Mebhas

Ehl-i ilme mahsus,^{1(Hâşiye)} ince bir tetkik-i ilmîdir.

Eğer desen: “Kader ile cüz-ü ihtiyârî, nasıl tevfik edilebilir?”

Elcevap: Yedi vecihle...

Birincisi: Elbette kâinatın intizâm ve mizân lisanıyla hikmet ve adâletine şehâdet ettiği bir Âdil-i Hakîm, insan için medâr-ı sevab ve ikab olacak, mahiyeti meçhul bir cüz-ü ihtiyârî vermiştir. O Âdil-i Hakîm’in pek çok hikmetini bilmediğimiz gibi, şu cüz-ü ihtiyârînin kaderle nasıl tevfik edildiğini bilmediğimiz, olmamasına delâlet etmez.

İkincisi: Bizzarûre herkes kendisinde bir ihtiyar hisseder. O ihtiyarın vücudunu vicdanen bilir. Mevcûdâtın mahiyetini bilmek ayrıdır, vücudunu bilmek ayrıdır. Çok şeyler var: Vücudu bizce bedihî olduğu hâlde, mahiyeti bizce meçhul... İşte şu cüz-ü ihtiyârî, öyleler sırasına girebilir. Her şey, mâlûmatımıza münhasır değildir. Adem-i ilmimiz, onun ademine delâlet etmez.

Üçüncüsü: Cüz-ü ihtiyârî, kadere münafî değil. Belki kader, ihtiyarı teyid eder. Çünkü kader, ilm-i ilâhînin bir nev’idir. İlm-i ilâhî, ihtiyarımıza taalluk etmiş. Öyle ise, ihtiyarı teyid ediyor, ibtal etmiyor.

Dördüncüsü: Kader, ilim nev’indedir. İlim, mâlûma tâbidir. Yâni nasıl olacak, öyle taalluk ediyor. Yoksa mâlûm, ilme tâbi değil. Yâni ilim desâtiri; mâlûmu, haricî vücûd noktasında idare etmek için esâs değil. Çünkü; mâlûmun zâtı ve vücûd-u haricîsi, irâdeye bakar ve kudrete istinad eder. Hem ezel; mâzi silsilesinin bir ucu değil ki, eşyanın vücûdunda esâs tutulup ona göre bir mecburiyet tasavvur edilsin. Belki ezel; mâzi ve hâl ve istikbali birden tutar, yüksekten bakar bir ayna-misâldir. Öyle ise, daire-i mümkinât içinde uzanıp giden zamanın mâzi tarafında bir uç tahayyül edip, ona ezel deyip, o ezel ilmine, eşyanın tertib ile girmesini ve kendisini onun haricinde tevehhüm etmesi, ona göre muhakeme etmek hakikat değildir.

Şu sırrın keşfi için şu misâle bak: Senin elinde bir ayna bulunsa, sağ tarafındaki mesâfe mâzi, sol tarafındaki mesâfe müstakbel farz edilse; o ayna yal-

^{1(Hâşiye)} Bu ikinci mebhas, en derin ve en müşkül bir sır-ı kader meselesidir. Bütün ulemâ-yı muhakkikînçe en ehemmiyetli ve münazaralı bir mesele-i akaid-i kelâmiyedir. Risâle-i Nur tam halletmiş.

nız mukabilini tutar. Sonra o iki tarafı bir tertib ile tutar, çoğunu tutamaz. O ayna ne kadar aşağı ise, o kadar az görür. Fakat o ayna ile yükseğe çıktıkça, o aynanın mukabil dairesi genişlenir. Gitgide, bütün iki taraf mesâfeyi birden bir anda tutar. İşte şu ayna şu vaziyette onun irtisamında, o mesâfelerde cereyan eden hâlât birbirine mukaddem, muahhar, muvâfık, muhalif denilmez. İşte kader, ilm-i ezeli denildiği için; *ilm-i ezeli, hadisin tâbiriyle: Manzar-ı âlâdan, ezelden ebeye kadar her şey, olmuş ve olacak, birden tutar, ihâta eder bir makam-ı âlâdadır.* Biz ve muhakematımız, onun haricinde olamaz ki, mâzi mesâfesinde bir ayna tarzında olsun.

Beşincisi: Kader, sebeble müsebbebe bir taalluku var. Yâni, şu müsebbeb, şu sebeble vukua gelecek. Öyle ise denilmesin ki: “Madem filân adamın ölmesi, filân vakitte mukadderdir. Cüz-ü ihtiyârıyla tüfek atan adamın ne kabahati var, atmasaydı yine ölecekti?”

Suâl: Niçin denilmesin?

Elcevap: Çünkü; kader, onun ölmesini onun tüfeğiyle tâyin etmiştir. Eğer onun tüfek atmamasını farz etsen, o vakit kaderin adem-i taallukunu farz ediyorsun. O vakit ölmesini ne ile hükmedeceksin? Yâ Cebri gibi; sebebe ayrı, müsebbebe ayrı birer kader tasavvur etsen veyahut Mu'tezile gibi kaderi inkâr etsen, Ehl-i Sünnet ve Cemaat'ı bırakıp fırka-yı dâlleye girersin. Öyle ise, biz ehl-i hak deriz ki: “Tüfek atmasaydı, ölmesi bizce meçhul.” Cebri der: “Atmasaydı yine ölecekti.” Mu'tezile der: “Atmasaydı ölmeyecekti.”

Altıncısı:^{1(Hâşiye)} Cüz-ü ihtiyârının üssü'l-esâsı olan meyelân, Matürîdî'ce bir emr-i itibarîdir, abde verilebilir. Fakat Eş'arî, ona mevcûd nazarıyla baktığı için abde vermemiştir. Fakat o meyelândaki tasarruf, Eş'ariye'ce bir emr-i itibarîdir. Öyle ise o meyelân, o tasarruf, bir emr-i nisbidir. Muhakkak bir vücûd-u haricisi yoktur. Emr-i itibarî ise, illet-i tâtme istemez ki; illet-i tâtme vücûdu için lüzum ve zarûret ve vücub ortaya girip ihtiyârı ref'etsin. Belki o emr-i itibarînin illeti, bir rüçhâniyet derecesinde bir vaziyet olsa, o emr-i itibarî sübut bulabilir. Öyle ise o anda onu terk edebilir. Kur'ân ona o anda diyebilir ki: “Şu şerdir, yapma.”

Evet eğer abd, hâlık-ı ef'âli bulunsaydı ve îcâda iktidarı olsaydı, o vakit ihtiyârı ref' olurdu. Çünkü; ilm-i usûl ve hikmette *لَمْ يَجِبْ لَمْ يُوجَدْ* kaidesince mukarrerdir ki: “Bir şey vâcib olmazsa, vücûda gelmez.” Yâni, illet-i tâtme

^{1(Hâşiye)} Gâyet müdakkik âlimlere mahsus bir hakikattir.

me bulunacak; sonra vücûda gelebilir. İllet-i tâmmeye ise; ma'lulü, bizzarûre ve bilvücub iktiza ediyor. O vakit ihtiyar kalmaz.

Eğer desen: “Tercih bilâ-müreccih muhâldir.^{1(Hâşiye)} Hâlbuki, o emr-i itibarî dediğimiz kesb-i insanî; bâzan yapmak ve bâzan yapmamak; eğer mûcib bir müreccih bulunmazsa tercih bilâ-müreccih lâzım gelir. Şu ise, usûl-ü kelâmîyenin en mühim bir esâsını hedmeder?”

Elcevap: Tereccuh bilâ-müreccih muhâldir. Yâni müreccihsiz, sebebsiz rüçhâniyet muhâldir. Yoksa, tercih bilâ-müreccih caizdir ve vâkidir. İrâde bir sıfattır. Onun şe'ni, böyle bir işi görmektir.

Eğer desen: “Madem katli halkeden Hak'tır. Niçin bana katil denilir?”

Elcevap: Çünkü: İlm-i sarf kaidesince ism-i fâil, bir emr-i nisbî olan masdardan müştâktır. Yoksa bir emr-i sâbit olan hâsıl-ı bilmasdardan inşak etmez. Masdar kesbimizdir, katil unvanını da biz alırız. Hâsıl-ı bilmasdar, Hakk'ın mahlukudur. Mesuliyeti işmam eden bir şey, hâsıl-ı bilmasdardan müştâk kılınmaz.

Yedincisi: İrâde-i cüz'iyeye-i insâniye ve cüz-ü ihtiyâriyesi çendan zayıftır, bir emr-i itibarîdir, fakat Cenâb-ı Hak ve Hakîm-i Mutlak, o zayıf cüz'î irâdeyi, irâde-i külliyesinin taallukuna bir şart-ı âdi yapmıştır. Yâni mânen der: “Ey abdim! İhtiyarınla hangi yolu istersen, seni o yolda götürürüm. Öyle ise mesuliyet sana aittir!” Teşbihte hatâ olmasın, sen bir iktidarsız çocuğu omuzuna alsan, onu muhayyer bırakıp “Nereyi istersen seni oraya götüreceğim” desen.. O çocuk, yüksek bir dağı istedi, götürdün. Çocuk üşüdü yahut düştü. Elbette “Sen istedin!” diyerek itab edip üstünde bir tokat vuracaksın. İşte Cenâb-ı Hak, Ahkemü'l-Hâkimîn, nihayet zaafıta olan abdin irâdesini bir şart-ı âdi yapıp, irâde-i külliyesi ona nazar eder.

Elhâsıl: Ey insan! Senin elinde gâyet zayıf, fakat seyyiâtta ve tahribatta eli gâyet uzun ve hasenatta eli gâyet kısa, cüz-ü ihtiyârî namında bir irâden var. O irâdenin bir eline duayı ver ki, silsile-i hasenatın bir meyvesi olan cennete eli yetişsin ve bir çiçeği olan saadet-i ebediyeye eli uzansın. Diğer eline istiğfarı ver ki, onun eli seyyiâtta kısalsın ve o şecere-i mel'unenin bir meyvesi olan zakkum-u cehenneme yetişmesin. Demek; *dua ve tevekkül, meyelân-ı hayra büyük bir kuvvet verdiği gibi; istiğfar ve teube dahi, meyelân-ı şerri keser, tecavüzatını kırar.*

^{1(Hâşiye)} Tereccuh ayırdır, tercih ayırdır, çok fark var.

Üçüncü Mebhas

Kadere î mân, î mânın erkânındandır. Yâni: “Her şey, Cenâb-ı Hakk’ın takdiriyledir.” Kadere delâil-i kat’iye o kadar çoktur ki, hadd ü hesaba gelmez. Biz, basit ve zâhir bir tarz ile şu rûkn-ü î mânîyi, ne derece kuvvetli ve geniş olduğunu, bir “*Mukaddime*” ile göstereceğiz.

Mukaddime

Her şey, vücûdundan evvel ve vücûdundan sonra yazıldığıını

وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ¹ gibi, pek çok âyât-ı Kur’âniye tasrih ediyor ve şu kâinat denilen, kudretin Kur’ân-ı kebirinin âyâtı dahi şu hükm-ü Kur’ânî’yi, nizam ve mîzân ve intizâm ve tasvir ve tezyin ve imtiyaz gibi âyât-ı tekvîniyesiyle tasdik ediyor. Evet şu kâinat kitabının manzum mektûbâtı ve mevzûn âyâtı şehâdet eder ki, her şey yazılıdır.

Amma, *vücûdundan evvel her şey mukadder ve yazılı* olduğuna delil, bütün mebâdi ve çekirdekler ve mekadîr ve sûretler, birer şahittir. Zira her bir tohum ve çekirdekler, “kâf-nûn” tezgâhından çıkan birer latîf sandukçadır ki, kaderle tersim edilen bir fihristecik, ona tevdi edilmiştir ki; kudret, o kaderin hendesesine göre zerrâtı istihdam edip, o tohumcuklar üstünde koca mucizât-ı kudreti bina ediyor. Demek bütün ağacın başına gelecek bütün vâkıatı ile çekirdeğinde yazılı hükmündedir. Zira tohumlar maddeten basittir, birbirinin aynıdır, maddeten bir şey yoktur. Hem her şeyin miktar-ı muntazaması, kaderi vâzihan gösterir. Evet hangi zihayata bakılsa görünüyor ki, gâyet hikmetli ve sanatlı bir kalıptan çıkmış gibi, bir miktar, bir şekil var ki; o miktarı, o sûreti, o şekli almak ya hârika ve nihayet derecede eğri büğrü maddî bir kalıp bulunmalı veyahut kaderden gelen mevzûn, ilmî bir kalıb-ı mânevî ile kudret-i ezeliye o sûreti, o şekli biçip giydiriyor. Meselâ: Sen şu ağaca, şu hayvana dikkat ile bak ki; câmid, sağır, kör, şuursuz, birbirinin misli olan zerreler, onun neşv ü nemasında hareket eder. Bâzi eğri büğrü hudutlarda meyve ve faydaların yerini tanır görür, bilir gibi durur, tevakkuf eder. Sonra başka bir yerde, büyük bir gayeyi tâkib eder gibi yolunu değiştirir. Demek kader-

¹ “Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın.” (En’âm sûresi, 6/59)

den gelen miktar-ı mânevînin ve o miktarın emr-i mânevîsiyle zerrelere hareket ederler. Madem maddî ve görünecek eşyada bu derece kaderin tecelliyâtı var. Elbette eşyanın mürûr-u zamanla giydikleri sûretler ve ettikleri harekât ile hâsıl olan vaziyetler dahi, bir intizâm-ı kadere tâbidir.

Evet bir çekirdekte, hem bedihî olarak, irâde ve evâmîr-i tekvinîyenin unvanı olan “*Kitab-ı Mübîn*”den haber veren ve işaret eden, hem nazarî olarak emir ve ilm-i ilâhînin bir unvanı olan “*İmâm-ı Mübîn*”den haber veren ve remzeden iki kader tecellisi var:

♦ *Bedihî kader* ise, o çekirdeğin tazammun ettiği ağacın, maddî keyfiyat ve vaziyetleri ve heyetleridir ki, sonra göz ile görünecek.

♦ *Nazarî ise*, o çekirdekte, ondan halkolunacak ağacın müddet-i hayatındaki geçireceği tavırlar, vaziyetler, şekiller, hareketler, tesbihâtlardır ki, tarihçe-i hayat namıyla tâbir edilen vakit-bevakit değişen tavırlar, vaziyetler, şekiller, fiiller; o ağacın dalları, yaprakları gibi intizâmlı birer kaderî miktarı vardır. Madem en âdi ve basit eşyada böyle kaderin tecellisi var. Elbette umum eşyanın vücûdundan evvel yazılı olduğunu ifade eder ve az bir dikkatle anlaşılır.

Şimdi, *vücûdundan sonra her şeyin sergüzeşt-i hayatı yazıldığına* delil ise; âlemde “*Kitab-ı Mübîn*” ve “*İmâm-ı Mübîn*”den haber veren bütün meyveler ve “*levh-i mahfuz*”dan haber veren ve işaret eden insandaki bütün kuvve-i hâfızalar birer şahittir, birer emâredir. Evet her bir meyve, bütün ağacın mukadderat-ı hayatı onun kalbi hükmünde olan çekirdeğinde yazılıyor. İnsanın sergüzeşt-i hayatıyla beraber kısmen âlemin hâdisat-ı mâziyesi, kuvve-i hâfızasında öyle bir sûrette yazılıyor ki; güya hardal küçüklüğünde bu kuvvecikte dest-i kudret, kalem-i kaderiyle insanın sayfa-yı âmâlinden küçük bir senet istinsah ederek, insanın eline verip, dimağının cebine koymuş. Tâ, muhasebe vaktinde onunla hatırlatsın. Hem tâ mutmain olsun ki; bu fena ve zevâl herc ü mercinde beka için pek çok aynalar var ki, Kadîr-i Hakîm, zâillerin hüviyetlerini onlarda tersim edip ibka ediyor. Hem beka için pek çok levhalar var ki, Hafîz-i Alîm fânilerin mânâlarını onlarda yazıyor.

Elhâsıl: Madem en basit ve en aşağı derece-i hayat olan nebâtat hayatı, bu derece kaderin nizamına tabidir. Elbette en yüksek derece-i hayat olan hayat-ı insâniye, bütün teferruatıyla kaderin mikyasıyla çizilmiştir ve kalemiyle yazılıyor. Evet nasıl katreler, buluttan haber verir; reşhalar, su menbainı gösterir; senetler, cüzdanlar, bir defter-i kebirin vücûduna işaret ederler... Öyle de; Şu meşhudumuz olan, zîhayatlardaki intizâm-ı maddî olan bedihî kader

ve intizâm-ı mânevî ve hayatî olan nazarî kaderin reşhaları, katreleri, senetleri, cüzdanları hükmünde olan meyveler, nutfeler, tohumlar, çekirdekler, sûretler, şekiller; bilbedâhe “*Kitab-ı Mübîn*” denilen irâde ve evâmîr-i tekvîniyenin defterini ve “*İmâm-ı Mübîn*” denilen ilm-i ilâhînin bir divanı olan “*levh-i mahfuz*”u gösterir.

Netice-i meram: Madem bilmüşâhede görüyoruz ki, her bir zîhayatın – neşv ü nema zamanında– zerreleri, eğri büğrü hudutlara gider, durur. Zerreler yolunu değiştirir. O hududların nihayetlerinde birer hikmet, birer fayda, birer maslahatı semere verirler. Bilbedâhe o şeyin miktar-ı sûrîsi, bir kader kalemiyle tersim edilmiştir. İşte, meşhud, bedihî kader, o zîhayatın mââmânevî hâlâtında dahi bir kader kalemiyle çizilmiş muntazam meyvedâr hududları, nihayetleri var olduğunu gösterir. Kudret masdardır, kader mistardır. Kudret o maânî kitabını, o mistar üstünde yazar. Madem maddî ve mânevî kader kalemiyle tersim edilmiş müsmir hudutlar, hikmetli nihayetler olduğunu katiyen anlıyoruz; elbette her bir zîhayatın müddet-i hayatında geçireceği ahvâl ve etvârı, o kaderin kalemiyle tersim edilmiş. Çünkü; sergüzeşt-i hayatı, bir intizâm ve mîzân ile cereyan ediyor, sûretler değiştiriyor, şekiller alıyor. Madem böyle umum zîhayatta kalem-i kader hükümrandır. Elbette âlemin en mükemmel meyvesi ve arzın halifesi¹ ve emanet-i kübrânın hâмили olan insanın sergüzeşt-i hayatiyesi, her şeyden ziyade kaderin kanununa tâbidir.

Eğer desen: “Kader bizi böyle bağlamış, hürriyetimizi selbetmiştir. İnbisat ve cevelâna müştâk olan kalb ve ruh için kadere iman bir ağırlık, bir sıkıntı vermiyor mu?”

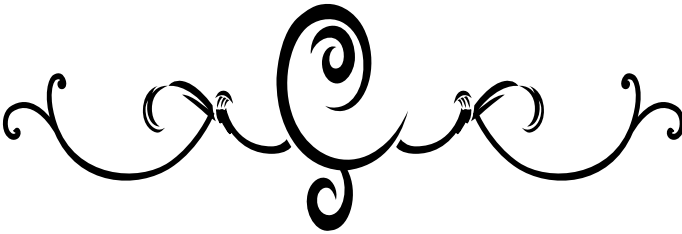
Elcevap: Kat’â ve aslâ!.. Sıkıntı vermediği gibi, nihayetsiz bir hiffet, bir rahatlık ve ravh u reyhanı veren ve emn ü emanı temin eden bir sūrûr, bir nur veriyor. Çünkü insan kadere iman etmezse, küçük bir dairede cüz’î bir serbestiyet, muvakkat bir hürriyet içinde, dünya kadar ağır bir yükü, bîçâre ruhun omuzunda taşımaya mecburdur. Çünkü insan bütün kâinatla alâkâdardır. Nihayetsiz makâsîd ve metâlîbi var. Kudreti, irâdesi, hürriyeti milyondan birisine kâfi gelmediği için, çektiği mânevî sıkıntı ağırlığı, ne kadar müthiş ve muvahhiş olduğu anlaşılır. İşte kadere iman, bütün o ağırlığı kaderin sefinesine atar, kemâl-i rahat ile ruh ve kalbin kemâl-i hürriyetiyle kemâlâtında serbest cevelânına meydan veriyor. Yalnız nefsi emmârenin cüz’î hürriyetini selbeder ve firavuniyetini ve rubûbiyetini ve keyfemâyeşâ hareketini kırar.

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/30.

Kadere iman o kadar lezzetli, saadetlidir ki, târif edilmez. Yalnız şu temsil ile o lezzete ve o saadete bir işaret edeceğiz. Şöyle ki:

İki adam, bir padişahın payitahtına giderler. O padişahın mahall-i garâib olan has sarayına girerler. Biri, padişahı bilmez; o yerde gâsibâne, sârıkane tavattun etmek ister. Fakat o bahçe, o sarayın iktiza ettikleri idare ve tedbir ve vâridât ve makinelerini işlettirmek ve garib hayvanâtın erzakını vermek gibi zahmetli külfetleri görür, mütemadiyen ızdırap çeker. O cennet gibi bahçe, başına bir cehennem gibi oluyor. Her şeye acıyor, idare edemiyor. Teessüfle vaktini geçirir. Sonra da o hırsız edepsiz adam, te'dib suretiyle hapse atılır.

İkinci adam, padişahı tanır, padişaha kendini misafir bilir. Bütün o bahçede, o sarayda olan işler, bir nizam-ı kanunla cereyan ettiğini, her şey bir programla kemâl-i sühuletle işlediğini itikat eder. Zahmet ve külfetleri, padişahın kanununa bırakıp, kemâl-i safa ile o cennet-misal bahçenin bütün lezzetlerinden istifade edip, padişahın merhametine ve idare kanunlarının güzelliğine istinaden her şeyi hoş görür, kemâl-i lezzet ve saadette hayatını geçirir. İşte, مَنْ أَمِنَ بِالْقَدَرِ أَمِنَ مِنَ الْكَدْرِ¹,

¹ “Kadere iman eden, gam ve hüzünden emin olur.” Bkz.: el-Kudâi, *Müsnedü’ş-Şihâb* 1/187; ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/113; el-Münâvî, *Feyzu’l-kadîr* 3/187.

Dördüncü Mebhas

Eğer desen: “Birinci Mebhas’ta isbat ettin ki, kaderin her şeyi güzeldir, hayırdır. Ondan gelen şer de hayırdır, çirkinlik de güzeldir. Hâlbuki şu dâr-ı dünyadaki musibetler, beliyeler, o hükmü cerhedyor?”

Elcevap: Ey şiddet-i şefkatten şedid bir elemleri hisseden nefsim ve arkadaşım! Vücûd, hayr-ı mahz; adem, şerr-i mahz olduğuna bütün mehâsin ve kemâlâtın vücûda rücûu ve bütün maâsi ve mesâib ve nekâisin esâsi adem olduğu delildir. Madem adem, şerr-i mahzdır; ademe müncer olan veya ademi işmam eden hâlât dahi şerri tazammun eder. Onun için, vücûdun en parlak nuru olan hayat, ahvâl-i muhtelifinde yuvarlanıp kuvvet buluyor. Mütebâyin vaziyetlere girip tasaffi ediyor ve müteaddit keyfiyâtı alıp, matlub semerâtı veriyor ve müteaddit tavırlara girip, Vâhib-i hayatın nukuş-u esmâsını güzelce gösterir. İşte şu hakikattendir ki, zihayatlara âlâm ve mesâib ve meşakkat ve beliyât suretinde bazı hâlât âriz olur ki; o hâlât ile hayatlarına envâr-ı vücûd teceddüd edip, zulümât-ı adem tebâud ederek hayatları tasaffi ediyor. Zira tevakuf, sükûnet, sükût, atâlet, istirahat, yeknesaklık keyfiyâta ve ahvâlde birer ademdir. Hatta en büyük bir lezzet, yeknesaklık içinde hiçe iner.

Elhâsil: *Madem hayat, esmâ-yı hüsnânın nukuşunu gösterir. Hayatın başına gelen her şey hasendir. Meselâ gâyet zengin, nihayet derecede sanatkâr ve çok sanatlarda mâhir bir zât; âsâr-ı sanatını, hem kıymettar servetini göstermek için âdi bir miskin adamı, modellik vazifesini gördürmek için, bir ücrette mukabil bir saatte murassâ, musannâ yaptığı gömleği giydirir, onun üstünde işler ve vaziyetler verir, tebdil eder. Hem her nevi sanatını göstermek için keser, değiştirir, uzaltır, kısaltır. Acaba şu ücretli miskin adam o zâta dese: “Bana zahmet veriyorsun. Eğilip kalkmakla vaziyet veriyorsun, beni güzelleştiren bu gömleği kesip kısaltmakla güzelliğimi bozuyorsun” demeğe hak kazanabilir mi? “Merhametsizlik, insafsızlık ettin” diyebilir mi? İşte onun gibi Sâni-i Zülcelâl, Fâtır-ı Bîmisal; zihayata göz, kulak, akıl, kalb gibi havâs ve letâif ile murassâ olarak giydirdiği vücûd gömleğini esmâ-yı hüsnânın nakışlarını göstermek için çok hâlât içinde çevirir, çok vaziyetlerde değiştirir. Elemler, musibetler nev’inde olan keyfiyât; bazı esmâsının ahkâmını göstermek için lemeât-ı hikmet içinde bazı şuaât-ı rahmet ve o şuaât-ı rahmet içinde latîf güzellikler vardır.*

Hâtime

Eski Said'in serkeş, müftehir, mağrur, ucublu, riyâkâr nefsinin susturan, teslimine mecbur eden beş fıkradır.

Birinci Fıkra: Madem eşya var ve sanatlıdır. Elbette bir ustaları var. Yirmi İkinci Söz'de gâyet kat'î isbat edildiği gibi; eğer her şey birinin olmazsa, o vakit her bir şey, bütün eşya kadar müşkül ve ağır olur. Eğer her şey birinin olsa, o zaman bütün eşya, bir şey kadar âsân ve kolay olur. Madem zemin ve âsumânı birisi yapmış, yaratmış. Elbette o pek hikmetli ve çok sanatkâr Zât, zemin ve âsumânın meyveleri ve neticeleri ve gayeleri olan zihayatları başkalarına bırakıp işi bozmayacak. Başka ellere teslim edip bütün hikmetli işlerini abes etmeyecek, hiçe indirmeyecek, şükür ve ibadetlerini başkasına vermeyecektir.

İkinci Fıkra: Sen ey mağrur nefsim! Üzüm ağacına benzersin. Fahirlenme! Salkımları o ağaç kendi takmamış, başkası onları ona takmış.

Üçüncü Fıkra: Sen ey riyâkâr nefsim! “Dine hizmet ettim.” diye gururlanma. ¹ إِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ için, belki sen kendini o racül-ü fâcir bilmelisin. Hizmetini, ubûdiyetini; geçen nimetlerin şükürü ve vazife-i fitrat ve farîza-yı hilkat ve netice-i sanat bil, ucub ve riyâdan kurtul!

Dördüncü Fıkra: Hakikat ilmini, hakiki hikmeti istersen; Cenâb-ı Hakk'ın marifetini kazan. Çünkü; bütün hakâik-i mevcudât, İsm-i Hakk'ın şuaatı ve esmâsının tezahüratı ve sıfâtının tecelliyâtıdır. Maddî ve mânevî, cevherî, arazî her bir şeyin, her bir insanın hakikati, birer ismin nuruna dayanır ve hakikatine istinad eder. Yoksa hakikatsiz, ehemmiyetsiz bir surettir. Yirminci Söz'ün âhîrinde, şu sırra dair bir nebze bahsi geçmiştir.

Ey nefis! Eğer şu dünya hayatına müştâksan, mevitten kaçarsan katıyen bil ki; hayat zannettiğin hâlât, yalnız bulunduğun dakikadır. O dakikadan evvel bütün zamanın ve o zaman içindeki eşya-yı dünyeviye, o dakikada meyyittir, ölmüştür. O dakikadan sonra bütün zamanın ve onun

¹ “Muhakkak ki Allah bu dini, günahkâr biriyle de güçlendirir.” (Buhârî, cihâd 182).

mazrûfu, o dakikada ademdir, hiçtir. Demek, güvendiğin hayat-ı maddiye, yalnız bir dakikadır. Hatta bir kısım ehl-i tetkik, “Bir âşiredir belki bir ân-ı seyyâledir.” demişler. İşte şu sırdandır ki; bazı ehl-i velâyet, dünyanın dünya cihetiyle ademine hükmetmişler.

Madem böyledir, hayat-ı maddiye-i nefsiyeyi bırak. Kalb ve ruh ve sırrın derece-i hayatlarına çık, bak; ne kadar geniş bir daire-i hayatları var. Senin için meyyit olan mâzi, müstakbel; onlar için hayydır, hayattar ve mevcuttur.

Ey nefsim!.. Madem öyledir, sen dahi kalbim gibi ağla ve bağır ve de ki:

Fâniyim, fâni olanı istemem!

Âcizim, âciz olanı istemem!

Ruhumu Rahmân'a teslim eyledim, gayr istemem!

İsterim, fakat bir yâr-ı bâki isterim.

Zerreyim, fakat bir Şems-i Sermed isterim.

Hiç-ender-hiçim, fakat bu mevcudâtı birden isterim!

Beşinci Fıkra: Şu fıkra, Arabî geldiği için Arabî yazıldı. Hem şu fıkra-yı Arabiye, ¹الله أكبر, zikirinde otuz üç mertebe-i tefekkürden bir mertebeye işaretir.

الله أكبر إذ هو القدير العليم الحكيم الكريم الرحيم الجميل النقاش الأزلي الذي ما حقيقة هذه الكائنات كلاً وجزءاً وصحائف وطبقات وما حقائق هذه الموجودات كلياً وجزئياً ووجوداً وبقاءً إلا خطوط قلم فضائه وقدره وتنظيمه وتقديره بعلم وحكمة ونقوش يزكار علمه وحكمته وتصويره وتدبيره بضع وعناية وتزيينات يد بيضاء صنعه وعنايته وتزيينه وتنويره بلطف وكرم وأزاهير لطائف لطفه وكرمه وتودده وتعريفه برحمة ونعمة وثمرات فياض رحمته ونعمته وترحمه وتحننه بجمال وكمال ولمعات وتجليات جماله وكماله بشهادات تفانئة المرآنا وسيلالة المظاهر مع بقاء الجمال المجرد السرمدي الدائم التجلي والظهور على مرفوض الغصور والدهور ودائم

¹ Sadece büyüklükte değil hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

الْإِنْعَامِ عَلَى مَرِّ الْأَنَامِ وَالْأَيَّامِ وَالْأَعْوَامِ نَعَمَ فَالْأَثَرُ الْمُكْمَلُ يَدُلُّ لِدِي عَقْلٍ عَلَى الْفِعْلِ
 الْمُكْمَلِ ثُمَّ الْفِعْلُ الْمُكْمَلُ يَدُلُّ لِدِي فَهَمَّ عَلَى الْإِسْمِ الْمُكْمَلِ ثُمَّ الْإِسْمُ الْمُكْمَلُ يَدُلُّ
 بِالْبَدَاهَةِ عَلَى الْوَصْفِ الْمُكْمَلِ ثُمَّ الْوَصْفُ الْمُكْمَلُ يَدُلُّ بِالضَّرُورَةِ عَلَى الشَّانِ الْمُكْمَلِ
 ثُمَّ الشَّانُ الْمُكْمَلُ يَدُلُّ بِالْيَقِينِ عَلَى كَمَالِ الذَّاتِ بِمَا يَلِيْقُ بِالذَّاتِ وَهُوَ الْحَقُّ الْيَقِينُ. نَعَمَ
 تَفَانِي الْمِرَاةِ: زَوَالِ الْمَوْجُودَاتِ مَعَ التَّجَلِّيِ الدَّائِمِ مَعَ الْفَيْضِ الْمَلَازِمِ مِنْ أَظْهَرِ الظَّوَاهِرِ
 أَنَّ الْجَمَالَ الظَّاهِرَ لَيْسَ مُلْكُ الْمَظَاهِرِ.. مِنْ أَفْصَحِ تَبْيَانٍ.. مِنْ أَوْضَحِ بُرْهَانٍ لِلْجَمَالِ
 الْمَجْرَدِ لِلْإِحْسَانِ الْمَجْدِدِ لِلْوَجِبِ الْوُجُودِ.. لِلْبَاقِي الْوُدُودِ.¹

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ مِنَ الْأَزَلِ إِلَى الْأَبَدِ عَدَدَ مَا فِي عِلْمِ اللَّهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلِّمْ²

¹ Allah en büyüktür. Çünkü O öyle bir Kadir, Alim, Hakîm, Kerîm, Rahîm, Cemil ve Nakkaş-ı Ezelidir ki, küll ve cüz olarak bu kâinatın sayfalarının ve tabakalarının hakikati, küllî ve cüz'î olarak varlık ve beka itibarıyla bu mevcudatın hakikatleri ancak O'nun kaza ve kader, tanzim ve takdirinin ilim ve hikmetle çizilmiş çizgileri; O'nun ilim ve hikmet pergelisiyle sanat ve inâyetle tasvir ve tedbir edilmiş nakışları; O'nun sanat, itina, tezyin ve tenvirinin, mucizeli elinin lütuf ve keremle gerçekleştirdiği tezyinatı; rahmet ve nimetiyle ortaya koyup, kendini tanıttırmasının, sevdirmesinin, ikram ve lütfunun latif çiçekleri; O'nun coşkun rahmet, nimet, şefkat ve rahmetinin cemal ve kemalle yarattığı meyveleri; ve ayinelerin faniliği, mazharların akıp gitmesiyle beraber, onlarda tecelli eden ebedî güzellik baki kalarak, mevsimler, asırlar ve çağlar geçmesiyle; gelip geçen mahlukat, günler ve yıllar boyunca nimetinin devam etmesinin şehâdet etmesiyle cemal ve kemalinin tecelli eden lem'alarından başkası değildir.

Evet, mükemmel eser, akıl sahipleri için mükemmel fiile, mükemmel fiil, anlayış sahipleri için bilbedâhe mükemmel vasfa, mükemmel vasıf, bizzarûre mükemmel şe'ne, mükemmel şe'n, bilyakîn kendisine yakışan bütün hususiyetlerle zâtn kemaline delâlet eder. Bu gerçek ve kesindir. Evet, ayinelerin faniliği ve mevcudatın geçip gitmesiyle beraber tecellilerin ve feyizlerin devam etmesi; bütün bu görünen güzelliklerin, mazharların mülkü olmadığına en açık bir delildir. Bu, Vacibü'l-vücûd ve Baki-i Vedûd'un güzelliğinin, durmadan tazelenen ihsanlarının en açık bir bürhândır.

² Allah'ım, Efendimiz Muhammed'e (aleyhissalâtu vesselâm), onun âl ve ashabına, ezelden ebede kadar ilm-i ilâhidedeki mevcudat adedince salât ve selâm et.

Zeyl

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(Bu küçücük zeylin büyük bir ehemmiyeti var. Herkese menfaatlidir.)

Cenâb-ı Hakk'a vâsıl olacak tarîkler pek çoktur. Bütün hak tarîkler Kur'ân'dan alınmıştır. Fakat tarîkatların bazıı; bazısından daha kısa, daha selâmetli, daha umumiyetli oluyor. O tarîkler içinde, kâsır fehminle Kur'ân'dan istifade ettiğim “**ac**z ve **fak**r ve **şefkat** ve **tefekkür**” tarîkidir.

Evet **ac**z dahi, aşk gibi *belki daha eslem bir tarîktir ki; ubûdiyet tarîkiyle mahbubiyete kadar gider.*

Fakr dahi, *Rahmân ismine îsal eder.*

Hem **şefkat** dahi, aşk gibi *belki daha keskin ve daha geniş bir tarîktir ki Rahîm ismine îsal eder.*

Hem **tefekkür** dahi, aşk gibi *belki daha zengin, daha parlak, daha geniş bir tarîktir ki, Hakîm ismine îsal eder.*

Şu tarîk, hafî tarîkler misillü “letâif-i aşere” gibi on hatve değil ve tarîk-i cehtiye gibi “nüfus-u seb'a” yedi mertebeye atılan adımlar değil, belki “dört hatve”den ibarettir. *Tarîkattan ziyade hakikattir, şeriattır. Yanlış anlaşılmasın; acz ve fakr ve kusurunu, Cenâb-ı Hakk'a karşı görmek demektir. Yoksa onları yapmak veya halka göstermek demek değildir.*

Şu kısa tarîkin evrâdı: **İttibâ-ı sünnettir, ferâizi işlemek, kebâiri terk etmektir. Ve bilhassa namazı tâdil-i erkân ile kılmak, namazın arkasındaki tesbihatı yapmaktır.**

Birinci Hatve'ye: ¹فَلَا تَزُكُوا أَنْفُسَكُمْ

İkinci Hatve'ye: ²وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ

¹ “Öyleyse, nefislerinizi temiz çıkarmayın, kendinizi hatasız görmeyin.” (Necm sûresi, 53/32)

² “Allah'ı unutup da, Allah'ın da kendilerine kendilerini unuttuğu kimseler gibi olmayın!” (Haşır sûresi, 59/19)

Üçüncü Hatve'ye:

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ¹ âyeti işaret ediyor.

Dördüncü Hatve'ye: كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ² âyeti işaret ediyor. Şu dört hatvenin kısa bir izahı şudur ki:

Birinci Hatve'de: فَلَا تَرْكُوا أَنْفُسَكُمْ³ âyeti işaret ettiği gibi *tezkiye-i nefis etmemek*. Zira insan, cibilliyeti ve fıtrati hasebiyle nefsinin sever. Belki evvelâ ve bizzât yalnız zâtını sever, başka her şeyi nefsinin feda eder. Mâbud'a lâıyk bir tarzda nefsinin metheder. Mâbud'a lâıyk bir tenzih ile nefsinin meâyipten tenzih ve tebrîe eder. Elden geldiği kadar kusurları kendine lâıyk görmez ve kabul etmez. Nefsinin perestîş eder tarzında şiddetle müdafaa eder. Hatta fıtratında tevdi edilen ve Mâbud-u Hakikî'nin hamd ve tesbihi için ona verilen cihâzât ve istidadı, kendi nefsinin sarf ederek مِّنْ أَمَّا أَنْتَ إِلهُ هَوِيهِ³ sırrına mazhar olur. Kendini görür, kendine güvenir, kendini beğenir.

İşte şu mertebede, şu hatvede tezkiyesi, tathiri: *Onu tezkiye etmemek, tebrîe etmemektir.*

İkinci Hatve'de: وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ gibi; kendini unutmuş, kendinden haberi yok. Mevta düşünse, başkasına verir. Fenâ ve zevali görse, kendine almaz. Ve külfet ve hizmet makamında nefsinin unutmak, fakat ahz-ı ücret ve istifade-i huzûzât makamında nefsinin düşünmek, şiddetle iltizam etmek, nefsinin emmârenin muktezasıdır.

Şu makamda tezkiyesi, tathiri, terbiyesi, şu hâlin aksidir. *Yani, nisyan-ı nefsinin içinde nisyan etmemek. Yani, huzûzât ve ihtirasâтта unutmak ve mevta ve hizmette düşünmek.*

Üçüncü Hatve'de: مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ dersini verdiği gibi; nefsinin muktezası, daima iyiliği kendinden bilip fahir ve ucbe girer. Bu hatvede, *nefsinde yalnız kusuru ve naksı ve aczi ve fakrı görüp; bütün mehâsin ve kemâlâtını, Fâtır-ı Zülcelâl tarafından ona ih-*

¹ "Sana gelen her iyilik Allah'tandır. Başına gelen her fenalık ise nefsendir." (Nisâ sûresi, 4/79).

² "O'nun Vechi (Zâtı ve rızası) dışında her şey yok olup gitmeye mahkûmdur." (Kasas sûresi, 28/88)

³ "(Baksana) şu kendi heva ve heveslerini tanı edinen kimseye!" (Furkan sûresi, 25/43; Câsiye sûresi, 45/23)

san edilmiş nimetler olduğunu anlayıp, fahir yerinde şükür ve temeddüh yerinde hamdetmektir.

Şu mertebede tezkiyesi, ¹فَدَّ أْفْلَحَ مَنْ زَكِيهَا sırıyla şudur ki; kemâlini kemâlsizlikte, kudretini aczde, gınâsını fakrda bilmektir.

Dördüncü Hatve'de: ²كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ kendini serbest ve müstakil ve bizzât mevcut bilir. Ondan bir nevi rubûbiyet dâvâ eder. Mâbud'una karşı adâvetkârâne bir isyanı taşır.

İşte gelecek şu hakikati derk etmekle ondan kurtulur. Hakikat şudur ki; her şey nefsinde mana-yı ismiyle fânidir, mefkuddur, hâdistir, mâdumdur. Fakat mana-yı harfiyle ve Sâni-i Zülcelâl'in esmâsına aynadarlık cihetiyle ve vazifedarlık itibarıyla şâhiddir, meşhuddur, vâciddir, mevcuttur.

Şu makamda tezkiyesi ve tathiri şudur ki: Vücûdunda adem, ademinde vücûdu vardır. Yani kendini bilse, vücûd verse; kâinat kadar bir zulümât-ı adem içindedir. Yani vücûd-u şahsîsine güvenip Mûcid-i Hakikî'den gaflet etse; yıldız böceği gibi bir şahsî ziya-yı vücûdu, nihayetsiz zulümât-ı adem ve firaklar içinde bulunur, boşulur. Fakat enâniyeti bırakıp, bizzât nefsi hiç olduğunu ve Mûcid-i Hakikî'nin bir ayna-yı tecellîsi bulunduğunu gördüğü vakit, bütün mevcudâtı ve nihayetsiz bir vücûdu kazanır. Zira bütün mevcudât, esmâsının cilvelerine mazhar olan Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'u bulan, her şeyi bulur.

Hâtîme

Şu acz, fakr, şefkat, tefekkür târikindeki dört hatvenin izahatı; hakikatin ilmîne, şeriatın hakikatine, Kur'ân'ın hikmetine dair olan yirmi altı adet Sözlere de geçmiştir. Yalnız şurada bir-iki noktaya kısa bir işaret edeceğiz. Şöyle ki:

Evet şu târik, daha kısadır. Çünkü dört hatvedir. Acz, elini nefisten çekse, doğrudan doğruya Kadîr-i Zülcelâl'e verir. Hâlbuki en keskin târik olan aşk, nefisten elini çeker, fakat mâşuk-u mecâziye yapışır. Onun zevalini bulduktan sonra Mahbub-u Hakikî'ye gider.

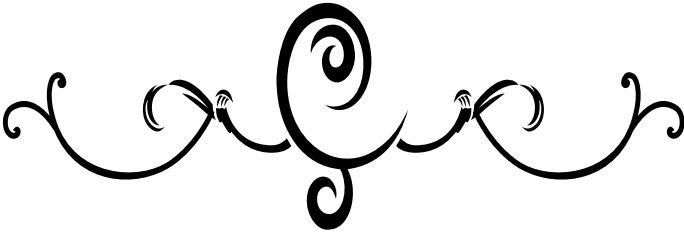
¹ "Nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran, felâha erer." (Şems sûresi, 91/9)

² "O'nun Vechi (Zâtı ve rızası) dışında her şey yok olup gitmeye mahkûmdur." (Kasas sûresi, 28/88)

Hem şu tarîk, daha eslemdir. Çünkü nefsin şatahat ve bâlâ-pervazâne dâvâları bulunmaz. Çünkü acz ve fakr ve kusurdan başka nefsinde bulmuyor ki, haddinden fazla geçsin.

Hem, bu tarîk daha umumî ve cadde-i kübrâdır. Çünkü kâinatı ehl-i vahdeti'l-vücûd gibi, huzur-u dâimî kazanmak için *idama mahkum* zannedip, ¹ لَا مَوْجُودَ إِلَّا هُوَ hükmetmeye.. veyahut ehl-i vahdeti'ş-şuhûd gibi, huzur-u dâimî için kâinatı *nisyan-ı mutlak hapsinde hapse mahkum* tahayyül edip, ² لَا مَشْهُودَ إِلَّا هُوَ demeye mecbur olmuyor. Belki *idamdan ve hapisten gayet zâhir olarak Kur'ân affettiğinden, o da sarf-ı nazar edip ve mevcudâtı kendileri hesabına hizmetten azlederek Fâtır-ı Zülcelâl hesabına istihdam edip, esmâ-yı hüsnâsının mazhariyet ve aynadarlık vazifesinde istimâl ederek mana-yı harfî nazarıyla onlara bakıp, mutlak gafletten kurtulup, huzur-u dâimîye girmektir. Her şeyde Cenâb-ı Hakk'a bir yol bulmaktır.*

Elhâsıl: *Mevcudâtı; mevcudât hesabına hizmetten azlederek, mana-yı ismiyle bakmamaktır.*

¹ Vücûd-u Vâcib'e nisbeten başka şeylere vücûd denilmemeli.. onlar vücûd unvanına lâayık değİllerdİr..

² Meşhûd olan sadece O'dur.

Yirmi Üçüncü Söz

İçtihad Risalesi

(Beş-altı sene mukaddem, Arabî bir risalede, içtihada dair yazdığım bir mesele, iki kardeşimin arzularıyla, o meseleye dair haddinden tecavüz edenin haddini bildirmek için şu söz, o mesele-i içtihadiyeye dair yazıldı.)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ¹

[Altı Mâni]

İçtihad kapısı açıktır. Fakat şu zamanda oraya girmeye “Altı Mâni” vardır.

Birincisi

Nasıl ki kışta, fırtınaların şiddetli olduğu bir vakitte, dar delikler dahi seddedilir; yeni kapıları açmak, hiçbir cihetle kâr-ı akıl değil.. Hem Nasıl ki büyük bir selin hücumunda, tamir için duvarlarda delikler açmak gark olmaya vesiledir.. Öyle de; şu münkerat zamanında ve âdât-ı ecânibin istilâsı anında ve bid’aların kesreti vaktinde ve dalâletin tahribatı hengâmında, içtihad namıyla, kasr-ı İslâmiyet’ten yeni kapılar açıp, duvarlarından muharriplerin girmesine vesile olacak delikler açmak, İslâmiyet’e cinâyettir.

¹ “Hâlbuki onlar bu haberi Peygambere ve aralarındaki yetkili zatlara arz etselerdi elbette işin iç yüzünü araştırıp ortaya çıkarırlardı, onun mahiyetini, haberin neye delâlet ettiğini bilirlerdi.” (Nisâ sûresi, 4/83)

İkincisi

Dinin zarûriyâtı ki, içtihad onlara giremez. Çünkü; kat'î ve muayyendirler. Hem o zarûriyât, kut ve gıda hükmündedirler. Şu zamanda terke uğruyorlar ve tezelüldedirler ve bütün himmet ve gayreti, onların ikamesine ve ihyasına sarf etmek lâzım gelirken, İslâmiyet'in nazariyât kısmında ve selevin içtihadat-ı sâfiyane ve hâlisanesiyle, bütün zamanların hâcâtına dar gelmeyen efkârları olduğu hâlde, onları bırakıp heveskârâne yeni içtihadlar yapmak, bi-d' akârâne bir hıyanettir.

Üçüncüsü

Nasıl ki çarşıda, mevsimlere göre birer metâ mergub oluyor vakit be-vakit birer mal revaç buluyor. Öyle de, âlem meşherinde, içtimaiyat-ı insâniye ve medeniyet-i beşeriye çarşısında, her asırda birer metâ mergub olup revaç buluyor. Sûk'unda, yâni çarşısında teşhir ediliyor, rağbetler ona celboluyor, nazarlar ona teveccüh ediyor, fikirler ona müncezip oluyor. Meselâ, şu zamanda siyaset metâi ve hayat-ı dünyeviye'nin te'mini ve felsefenin revaçları gibi... Ve selev-i sâlihîn asrında ve o zaman çarşısında en mergub metâ, Hâlık-ı semâvat ve arzın marziyatlarını ve bizden arzularını, kelâmından istinbat etmek ve nur-u nübüvvet ve Kur'ân ile, kapatılmayacak derecede açılan âhîret âlemindeki saadet-i ebediye'yi kazandırmak vesâilini elde etmek idi.

İşte o zamanda zihinler, kalbler, ruhlar, bütün kuvvetleriyle, yerler ve gökler Rabbinin marziyatını anlamaya müteveccih olduğundan, içtimaiyat-ı beşeriye'nin sohbetleri, muhavereleri, vukuatları, ahvâlleri ona bakıyordu. Ona göre cereyan ettiğinden her kimin güzelce bir istidadı bulursa, onun kalbi ve fitratı, şuursuz olarak her şeyden bir ders-i mârifet alır. O zamanda cereyan eden ahvâl ve vukuat ve muhâverattan taallüm ediyordu. Güya her bir şey, ona bir muallim hükmüne geçip, onun fitrat ve istidadına, içtihadta bir istidad-ı ihzarî telkin ediyordu. Hattâ o derece şu fitrî ders tenvir ediyordu ki, yakın idi ki, kesbsiz içtihadta kabiliyeti ola, ateşsiz nurlana... İşte şu tarzda fitrî bir ders alan bir müstaid, içtihadta çalışmaya başladığı vakit, kibrit hükmüne geçen istidadı, nûrun alâ nûr sırrına mazhar olur; çabuk ve az zamanda müçtehid olurdu.

Amma şu zamanda, medeniyet-i Avrupa'nın tahakkümüyle, felsefe-i tabiiyenin tasallutuyla, şerait-i hayat-ı dünyeviye'nin ağırlaşmasıyla, efkâr ve kulûb dağılmış, himmet ve inâyet inkısam etmiştir. Zihinler mânevîyata karşı

yabanîleşmiştir. İşte bunun içindir ki, şu zamanda birisi, dört yaşında Kur'ân'ı hifzedip, âlimlerle mübahase eden Süfyan İbni Uyeyne olan bir müçtehidin zekâsında bulunsa, Süfyan'ın içtihadı kazandığı zamana nisbeten, on defa daha fazla zamana muhtaçtır. Süfyan, on senede içtihadı tahsil etmiş ise, şu adam yüz seneye muhtaçtır ki tahsil edebilsin. Çünkü; Süfyan'ın ibtidâ-yı tahsil-i fitrîsi, sinn-i temyiz zamanından başlar. Yavaş yavaş istidadı müheyya olur, nurlanır, her şeyden ders alır, kibrit hükmüne geçer. Amma onun nazîri, şu zamanda –çünkü– zihni felsefede boğulmuş, akli siyasete dalmış, kalbi hayat-ı dünyeviyede sersem olmuş, istidadı içtihadından uzaklaşmış... Elbette fûnun-u hâzırada tevağğülü derecesinde, istidadı, içtihad-ı şer'î kabiliyetinden uzaklaşmış ve ulûm-u arziyede tefennünü derecesinde içtihadın kabûlünden geri kalmıştır. Onun için: “Ben de onun gibi zekiyim, niçin ona yetişemiyorum?” diyemez ve demeye hakkı yoktur ve yetişemez.

Dördüncüsü

Nasıl ki bir cisimde, neşv ü nema için tevessü meylî bulunur. O meyl-i tevessü ise, –çünkü dâhildendir– vücûd ve cisim için bir tekemmüldür. Fakat, eğer hariçte tevsi' için bir meyl ise; o vücûdun cildini yırtmaktır, tahrip etmektir; tevsi' değildir. Öyle de, İslâmiyet'in dairesine selef-i sâlihîn gibi takvâ-yı kâmile kapısıyla ve zarûriyât-ı dîniyenin imtisâli tarikiyle dahil olanlarda meylü't-tevessü' ve irâde-i içtihad bulunsa, o, kemâldir ve tekemmüldür. Yoksa zarûriyâtı terk eden ve hayat-ı dünyeviyeyi hayat-ı uhreviyeye tercih eden ve felsefe-i maddiye ile âlûde olanlardan olan o meylü't-tevsi' ve irâde-i içtihad, vücûd-u İslâmiye'yi tahrip ve boynundaki şer'î zincirini çıkarmaya vesiledir.

Beşincisi

Üç nokta-yı nazar, şu zamanın içtihadatını arziye yapar, semâvilikten çıkarıyor. Hâlbuki, şeriat semâviyedir ve içtihadat-ı şer'îye dahi, onun ahkâm-ı mestûresini izhar ettiğinden semâviyedirler.

Birincisi: Bir hükmün hikmeti ayrıdır, illeti ayrıdır. Hikmet ve maslahat ise, tercihe sebeptir; îcaba, îcada medar değildir. İlet ise, vücûduna medardır. Meselâ: Seferde namaz kasredilir, iki rek'at kılınır. Şu ruhsat-ı şer'îyenin illeti seferdir, hikmeti ise, meşakkattir. Sefer bulunsa, meşakkat hiç olmasa da namaz kasredilir. Çünkü illet var. Fakat sefer bulunmasa, yüz meşakkat bulunsa, namazın kasredilmesine illet olamaz. İşte şu hakikatin aksine olarak, şu zama-

nın nazarı ise, maslahat ve hikmeti, illet yerine ikame edip ona göre hükme diyor. Elbette böyle içtihadat arziyedir, semâvî değildir.

İkincisi: Şu zamanın nazarı, evvelen ve bizzat saadet-i dünyeviyeye bakıyor ve ahkâmları, ona tevcih ediyor. Hâlbuki; şeriatın nazarı ise, evvelen ve bizzât saadet-i uhreviyeye bakar. İkinci derecede –âhirete vesile olmak dolaşısıyla– dünyanın saadetine nazar eder. Demek şu zamanın nazarı, ruh-u şeriatın yabanîdir. Öyle ise, şeriat namına içtihad edemez.

Üçüncüsü: ¹ *الْمَحْظُورَاتِ تُبِيحُ الضَّرُورَاتِ* kaidesi, yâni: “Zarûret, haramı helâl derecesine getirir.” İşte şu kaide ise, küllî değil. Zarûret eğer haram yoluyla olmamış ise, haramı helâl etmeye sebebiyet verir. Yoksa sû-i ihtiyarıyla, gayr-i meşrû sebeplerle zarûret olmuş ise; haramı helâl edemez, ruhsatlı ahkâmlara medar olamaz, özür teşkil edemez. Meselâ; bir adam sû-i ihtiyarıyla, haram bir tarzda kendini sarhoş etse; tasarrufatı, ulemâ-yı şeriatça aleyhinde câridir, mâzur sayılmaz. Tatlık etse, talâkı vâki olur. Bir cinâyet etse, ceza görür. Fakat sû-i ihtiyarıyla olmazsa, talâk vâki olmaz, ceza da görmez. Hem meselâ; bir içki müptelâsı, zarûret derecesinde müptelâ olsa da, diyemez ki: “Zarûrettir, bana helâldir.”

İşte şu zamanda zarûret derecesine geçen ve insanları müptelâ eden bir beliyeye-i âmme suretine giren çok umûrlar vardır ki; sû-i ihtiyardan, gayr-i meşrû meyillerden ve haram muâmelelerden tevellüd ettiklerinden; ruhsatlı ahkâmlara medar olup, haramı helâl etmeye medar olamazlar. Hâlbuki şu zamanın ehl-i içtihadı, o zarûratı ahkâm-ı şer’iyyeye medar yaptıklarından, içtihadları arziyedir, hevesîdir, felsefîdir, semâvî olamaz, şer’î değil. Hâlbuki; semâvât ve arzın Hâlık’ının ahkâm-ı ilâhiyesinde tasarruf ve ibâdının ibâdâtına müdahale, o Hâlık’ın izn-i mânevîsi olmazsa; o tasarruf o müdahale merduttur.

Meselâ; bazı gafiller, hutbe gibi bazı şeâir-i İslâmiye’yi, Arabîden çıkarıp her milletin lisanıyla söylemeyi, iki sebep için istihsan ediyorlar.

Birincisi: “Tâ, siyaset-i hâzıra avâm-ı müslimîne de o suretle tefhim edilsin.” Hâlbuki siyaset-i hâzıra, o kadar çok yalan ve hile ve şeytanet içine girmiş ki, vesvese-i şeytanın hükmüne geçmiştir. Hâlbuki minber, vahy-i ilâhînin tebliğ makamı olduğundan, o vesvese-i siyasiyenin hakkı yoktur ki o makam-ı âliye çıkabilsin.

¹ eş-Şâtîbî, *el-Muvafakât* 4/145; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir* 4/348; Aliyyü'l-kârî, *el-Masnû'* s.121; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/35.

İkinci sebep: “Hutbe, bazı süver-i Kur’âniye’nin nasihatları anlaşılacak içindir.” Evet, eğer millet-i İslâm, İslâmiyet’in zarûriyâtı ve müselle mâlûm olan ahkâmını, ekseriyet itibarıyla imtisâl edip yerine getirseydi, o vakit nazariyât-ı şer’iye ve mesâil-i dakika ve nasâyih-i hafiyeyi anlamak için, bildiği lisan ile hutbe okunması ve süver-i Kur’âniye’nin –eğer mümkün olsaydı– tercümesi¹(Hâşiye) belki müstahsen olurdu. Fakat namaz, zekât, orucun vücubu ve katl, zinâ ve şarabın haramiyeti gibi mâlûm olan ahkâm-ı kat’iye-i İslâmiye mühmel kalıyor. Avâm-ı nas, onların vücubunu ve haramiyetini ders almaya muhtaç değiller. Belki teşvik ve ihtar ile o ahkâm-ı kudsiyeyi hatırlatıp, İslâmiyet damarını ve îmân hissini tahrik etmekle imtisâllerine teşvik ve tezkire ve ihtara muhtaçtırlar. Hâlbuki bir âmî ne kadar câhil dahi olsa, Kur’ân’dan ve hutbe-i Arabiye’den şu meal-i icmâliyyeyi anlar ki: “Herkese ve bana mâlûm olan îmânın rûkûnlerini ve İslâmiyet’in umdelerini hatib ve hâfız ihtar ediyor ve ders veriyor, okuyor.” der, kalbinde onlara karşı bir iştiyak hâsıl olur.

Acaba, kâinata hangi tâbirat var ki, Arş-ı Âzam’dan gelen Kur’ân-ı Hakîm’in i’câzkârâne, müfehhimâne ihtarlarına, tezkirlerine, teşviklerine mukabil gelebilsin!

Altıncısı

Selef-i sâlihînin müçtehidîn-i izâmı, asr-ı nur ve asr-ı hakikat olan asr-ı sahabeye yakın olduklarından, safi bir nur alıp, hâlis bir içtihad edebilirler. Şu zamanın ehl-i içtihadı ise, o kadar perdeler arkasında ve uzak bir mesâfede hakikat kitabına bakar ki, en vâzih bir harfini de zor ile görebilirler.

Eğer desen: “Sahabeler de insandırlar, hatâdan, hilâftan hâlî olmazlar.

Hâlbuki içtihadatın ve ahkâm-ı şeriatın medarı, sahabelerin adâleti ve sıdkıdır ki, hattâ ümmet “Sahabeler umumen âdildirler, doğru söylerler.”² diye ittifak etmişler.”

Elcevap: Evet, sahabeler ekseriyet-i mutlaka itibarıyla hakka aşık, sıdk müştâk, adâlete hahişgerdirler. Çünkü; yalanın ve kizbin çirkinliği, bütün çirkinliğiyle ve sıdkın ve doğruluğun güzelliği, bütün güzelliğiyle o asırda öyle bir tarzda gösterilmiş ki, ortalarındaki mesâfe, arşdan ferşe kadar açılmış. Eşfel-i

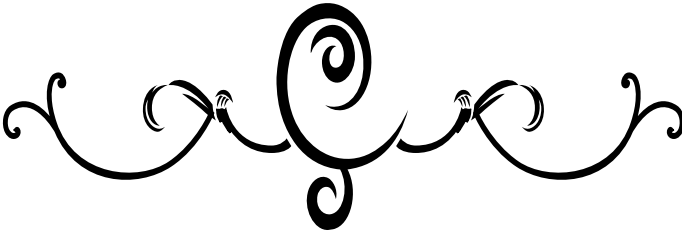
¹(Hâşiye) İcâza dair olan Yirmi Beşinci Söz, Kur’ân’ın hakikî tercümesi mümkün olmadığını göstermiştir.

² İbni Hibbân, *es-Sahih* 10/477; İbni Abdilberr, *et-Temhid* 22/47; es-Suyûtî, *et-Tedribu’r-râvi* 1/207, 318, 2/214-215.

sâfilindeki Müseylime-i Kezzâb'ın derekesinden âlâ-yı illiyyînde olan Hazreti Peygamber'in (*aleyhissalâtü vesselâm*) derece-i sıdkı kadar bir ayrılık görülmüştür. Evet, Müseylime'yi esfel-i sâfilîne düşüren kizb olduğu gibi, Muhammedü'l-Emîn'i (*aleyhissalâtü vesselâm*) âlâ-yı illiyyîne çıkaran sıdktır ve doğruluktur.

İşte, hissiyat-ı ulviyeyi taşıyan ve mehâsin-i ahlâkiyeye perestiş eden ve Şems-i Nübüvvet'in ziya-yı sohbetiyle nurlanan sahabeler, o derece çirkin ve sukuta sebep ve Müseylime'nin maskara-âlûd müzahrafat dükkânındaki kizbe, ihtiyarıyla ellerini uzatmamak ve küfürden çekindikleri gibi küfrün arkadaşı olan kizpten çekinmeleri ve o derece güzel ve medar-ı fahr ve mübahat ve mi'râc-ı suud ve terakki ve Fahr-i Risâlet'in hazine-i âliyesinde en revaçlı bulunan ve şa'şaa-yı cemâliyle içtimaat-ı insâniyeyi nurlandıran sıdka ve doğruluğa ve hakka –ve bilhassa ahkâm-ı şer'iyeye rivayetinde ve tebliğinde– elbette ellerinden geldiği kadar talip ve muvâfık ve âşık olmaları kat'idir, zarûrîdir, şüphesizdir.

Hâlbuki şu zamanda, kizb ve sıdkın ortasındaki mesâfe o kadar kısalmış ki, âdeta omuz omuza vermişler. Sıdktan yalana (geçmek) pek kolay gidiliyor. Hattâ siyaset propagandası vasıtasıyla yalancılık, doğruluğa tercih ediliyor. İşte, en çirkin şey, en güzel şeylerle beraber bir dükkânda, bir fiatla satılsa; elbette pek âlî olan ve hakikat cevherine giden sıdk ve hak pırlantası o dükkânının mârifetine ve sözüne itimad edip, körü körüne alınmaz.

Hâtîme

Asırlara göre şeriatler değişir. Belki bir asırda, kavimlere göre ayrı ayrı şeriatler, peygamberler gelebilir ve gelmiştir. Hâtemü'l-enbiyâ'dan sonra şeriat-ı kübrâsı, her asırda, her kavme kâfi geldiğinden, muhtelif şeriatlere ihtiyaç kalmamıştır. Fakat teferruatta, bir derece ayrı ayrı mezheplere ihtiyaç kalmıştır. Evet, Nasıl ki mevsimlerin değişmesiyle elbiseler değişir, mizaçlara göre ilâçlar tebeddül eder; öyle de, asırlara göre şeriatler değişir, milletlerin istidadına göre ahkâm tahavvül eder. Çünkü; ahkâm-ı şer'iyenin teferruat kısmı, ahvâl-i beşeriye bakar; Ona göre gelir, ilâç olur. Enbiyâ-yı salife zamanında, tabakat-ı beşeriye birbirinden çok uzak ve seciyeleri hem bir derece kaba, hem şiddetli ve efkârca ibtidâ ve bedeviyete yakın olduğundan, o zamandaki şeriatler, onların hâline muvâfık bir tarzda ayrı ayrı gelmiştir. Hattâ bir kıtada, bir asırda ayrı ayrı peygamberler ve şeriatler bulunmuş.

Sonra, Âhırzaman Peygamberi'nin gelmesiyle, insanlar güya ibtidâi derecesinden, idadiye derecesine terakki ettiğinden, çok inkılâbat ve ihtilâlat ile akvam-ı beşeriye bir tek ders alacak, bir tek muallimi dinleyecek, bir tek şeriatle amel edecek vaziyete geldiğinden, ayrı ayrı şeriatla ihtiyaç kalmamıştır, ayrı ayrı muallime de lüzum görülmemiştir. Fakat tamamen bir seviyeye gelmediğinden ve bir tarz-ı hayat-ı içtimaiyede gitmediğinden, mezhepler taaddüt etmiştir. Eğer beşerin ekseriyet-i mutlakası bir mekteb-i âlînin talebesi gibi, bir tarz-ı hayat-ı içtimaiyeyi giyse, bir seviyeye girse, o vakit mezhepler tevhid edilebilir. Fakat bu hâl-i âlem, o hâle müsaade etmediği gibi, mezahib de bir olmaz.

Eğer desen: Hak bir olur; nasıl böyle dört ve on iki mezhebin muhtelif ahkâmları hak olabilir?

Elcevap: Bir su, beş muhtelif mizaçlı hastalara göre nasıl beş hüküm alır.. şöyle ki: Birisine, hastalığının mizacına göre su, ilâçtır; tıbben vaciptir. Diğer birisine hastalığı için zehir gibi muzırdır; tıbben ona haramdır. Diğer birisine az zarar verir; tıbben ona mekruhtur. Diğer birisine, zararsız menfaat verir; tıbben ona sünnettir. Diğer birisine ne zarardır, ne menfaattir, âfiyetle içsin; tıbben ona mübahdır. İşte hak burada taaddüt etti. Beşi de haktr. Sen diyebilir misin ki: "Su yalnız ilâçtır, yalnız vaciptir, başka hükmü yoktur."

İşte bunun gibi, ahkâm-ı ilâhiye –mezheplere, hikmet-i ilâhiyenin sevkiyle ittiba edenlere göre– değişir; hem hak olarak değişir ve her birisi de hak olur, maslahat olur. Meselâ, hikmet-i ilâhiyenin tensibiyle İmam Şâfiî'ye ittiba eden, ekseriyet itibarıyla Hanefîlere nisbeten köylülüğe ve bedevîliğe daha yakın olup, cemaati bir tek vücûd hükmüne getiren hayat-ı içtimaiye de nâkıs olduğundan, her biri bizzât dergâh-ı Kadiyü'l-Hâcat'ta kendi derdini söylemek ve hususî matlubunu istemek için, imam arkasında fâtihayı birer birer okuyorlar. Hem ayn-ı hak ve mahz-ı hikmettir. İmam Âzam'a ittiba edenler, ekseriyet-i mutlaka itibarıyla, İslâmî hükûmetlerin ekserisi, o mezhebi iltizam etmesiyle, medeniyete, şehirliliğe daha yakın ve hayat-ı içtimaiyeye müstaid olduğundan; bir cemaat, bir şahıs hükmüne girip, bir tek adam umum namına söyler. Umum, kalben onu tasdik ve rabt-ı kalb edip, onun sözü umumun sözü hükmüne geçtiğinden, Hanefî Mezhebi'ne göre imam arkasında fâtiha okunmaz. Okunmaması ayn-ı hak ve mahz-ı hikmettir.

Hem meselâ, madem şeriat, tabiatın tecavüzatına sed çekmekle onu tadil edip nefs-i emmâreyi terbiye eder. Elbette ekser etbâi, köylü ve nim-bedevî ve amelelikle meşgul olan Şâfiî Mezhebi'ne göre: “Kadına temas ile abdest bozulur; az bir necaset zarar verir.” Ekseriyet itibarıyla hayat-ı içtimaiyeye giren, nim-medenî şeklini alan insanlar, ittiba ettikleri Mezheb-i Hanefî'ye göre: “Mess-i nisvan abdesti bozmaz; bir dirhem kadar necasete fetva var.”

İşte, bir amele ile bir efendiyi nazara alacağız. Amele, tarz-ı maişet itibarıyla ecnebi kadınlarla ihtilâta, temasa ve bir ocak yanında oturmaya ve mülevves şeylerin içine karışmaya müptelâ olduğundan; sanat ve maişet itibarıyla, tabiat ve nefs-i emmâresi meydanı boş bulup tecavüz edebilir. Onun için şeriat, onların hakkında, o tecavüzata sed çekmek için, “Abdest bozulur, temas etme! Namazını ibtal eder, bulaşma!” mânevî kulağında bir sada-yı semâvî çınlattırır. Amma o efendi, nâmuslu olmak şartıyla âdât-ı içtimaiyesi itibarıyla, ahlâk-ı umumiye namına, ecnebi kadınlara temasa müptelâ değil, mülevves şeylerle nezafet-i medeniye namına kendini o kadar bulaştırmaz. Onun için şeriat, Mezheb-i Hanefî namıyla ona şiddet ve azimet göstermemiş; ruhsat tarafını gösterip, hafifletmiştir. “Elin dokunmuş ise, abdestin bozulmaz. Hicab edip, kalabalık içinde su ile istinca etmemenin zararı yoktur. Bir dirhem kadar fetva vardır.” der, onu vesveseden kurtarır. İşte denizden iki katre sana misâl... Onlara kıyas et. Mîzân-ı Şa'rânî mîzânıyla, şeriat mîzânlarını bu suretle müvazene edebilirsiniz et.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ تَمَثَّلَ فِيهِ أَنْوَارُ مَحَبَّتِكَ لِجَمَالِ صِفَاتِكَ وَأَسْمَائِكَ بِكُونِهِ
مِرَاةً جَامِعَةً لِتَجَلِّيَاتِ أَسْمَائِكَ الْحُسْنَى وَمَنْ تَمَرَّكَ فِيهِ شِعَاعَاتُ مَحَبَّتِكَ لِصُنْعَتِكَ
فِي مَصْنُوعَاتِكَ بِكُونِهِ أَكْمَلَ وَأَبْدَعَ مَصْنُوعَاتِكَ وَصَيَّرَتْهُ أَنْمُودَجَ كَمَا لَاتِ صُنْعَتِكَ
وَفَهَّرِ سِتَّةَ مَحَاسِنِ نُفُوشِكَ وَمَنْ تَظَاهَرَ فِيهِ لَطَائِفُ مَحَبَّتِكَ وَرَغَبَتِكَ لِاسْتِحْسَانِ صُنْعَتِكَ
بِكُونِهِ أَعْلَى دَلَالِي مَحَاسِنِ صُنْعَتِكَ وَأَرْفَعَ الْمُسْتَحْسِنِينَ صَوْتًا فِي إِعْلَانِ حُسْنِ نُفُوشِكَ
وَأَبْدَعَهُمْ نَعْمًا لِكَمَا لَاتِ صُنْعَتِكَ وَمَنْ تَجَمَّعَ فِيهِ أَقْسَامُ مَحَبَّتِكَ وَاسْتِحْسَانِكَ لِمَحَاسِنِ
أَخْلَاقِ مَخْلُوقَاتِكَ وَلَطَائِفِ أَوْصَافِ مَصْنُوعَاتِكَ بِكُونِهِ جَامِعًا لِمَحَاسِنِ الْأَخْلَاقِ كَافَّةً
بِإِحْسَانِكَ وَلِللَطَائِفِ الْأَوْصَافِ فَاطِبَةً بِفَضْلِكَ وَمَنْ صَارَ مُضِدًّا وَمَقْيَاسًا فَاتِقًا لِجَمِيعِ
مَنْ ذَكَرَتْ فِي فُرْقَانِكَ إِنَّكَ تُحِبُّهُمْ مِنَ الْمُحْسِنِينَ وَالصَّابِرِينَ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُتَّقِينَ
وَالتَّوَّابِينَ وَالْأَوْابِينَ وَجَمِيعِ الْأَوْصَافِ الَّذِينَ أَحْبَبْتَهُمْ وَشَرَّفْتَهُمْ بِمَحَبَّتِكَ فِي فُرْقَانِكَ
حَتَّى صَارَ إِمَامَ الْحَبِيبِينَ لَكَ وَسَيِّدَ الْمُحِبُّوبِينَ لَكَ وَرَبِّيسَ أَوْدَائِكَ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ
وَإِخْوَانِهِ أَجْمَعِينَ أَمِينَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ²

¹ “Sübhanısın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara süresi, 2/32)

² Allah'ım! Esmâ-yı hüsnânın tecellilerine tam bir ayna olmasıyla sıfat ve isimlerinin güzelliklerine olan muhabbetinin nurları kendisinde temessül eden; masnuatının en mükemmeli, en harikası olmasıyla masnuatın içinde tecelli eden sanatına olan muhabbetinin şuaları kendisinde toplanan; nakışlarının güzelliklerinin fihristesi ve mükemmel sanatının numûnesi olan, sanatının mükemmelliğinin en harikası olması ve nakışlarının güzelliğini ilân ve istihsan etme de en gür sesli olmasıyla Senin yaratmış olduğun varlıklarda gösterdiğin güzelliklerinin dellali olmasıyla Senin sanatına olan rağbet ve muhabbetinin incelikleri O'nda tezahür eden; Senin fazlınla bütün latif vasıflara sahip; ikramınla bütün güzel ahlâka malik olmakla senin istihsan ve muhabbetinin bütün neveleri O'nda toplanan; Kur'an'da zikrettiğin ve sevdiğin bütün ihсан sahibi, sabırlı, mümin, müttakî, tevbekar ve Sana yönelmiş kimselere; Kur'an'da sevdiğin ve Seni sevmekle şerefliendirdiğin bütün mahlukata üstün bir mihenken ve mikyas olan, öyle ki, sevenlerin imamı, Sence mahub olanların efendisi ve dostlarının reisi olan zâta ve onun bütün âl ve ashâb ve ihvanına salât ve selâm eyle, âmin... Ey merhametilerin en merhametlisi!

Yirmi Yedinci Söz'ün Zeyli

Sahabeler hakkındadır.

Mevlânâ Câmî'nin dediği gibi derim:

يا رسول الله چه باشد چون سگِ اصحابِ كهفِ

داخل جنتِ شومِ دَرِ زمرةِ اصحابِ تو؟

او رَوَدُ دَرِ جَنَّتِ مَنْ دَرِ جَهَنَّمَ كِي رَوَّاسَتْ

او سگِ اصحابِ كهفِ من سگِ اصحابِ تو؟¹

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ² ، وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ³

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ⁴ ... الخ

Suâl ediyorunuz: Bazı rivayetlerde vardır ki: “Bid’aların revacı hengâmında ehl-i îmân ve takvâdan bir kısım sulehâ, sahabe derecesinde veya daha ziyade efdal olabilir” diye rivayetler vardır. Bu rivayetler sahih midir? Sahih ise, hakikatleri nedir?

Elcevap: Enbiyâdan sonra nev-i beşerin en efdali sahabe oldu⁵, Ehl-i Sünnet ve Cemaatın icmâi bir hüccet-i katiadır ki, o rivayetlerin sahih kısmı, fazilet-i cüz’iye hakkındadır. Çünkü; cüz’î fazilette ve hususî bir kemâlde, mercuh râcihe tereccuh edebilir. Yoksa Sûre-i Feth’in âhirinde, sitayişkârâne

¹ Yâ Rasulallah! Ne olurdu, Ashâb-ı Kehf’in köpeği gibi ben de senin Ashâbının arasında cennete girseydim. Onun cennete, benim cehenneme gitmem revâ mı? O, Ashâb-ı Kehf’in köpeğiye ben de senin Ashâbının köpeğiyim.

² Her türlü noksan sıfatlardan uzak olan Allah’ın adıyla.

³ “Hiç bir şey yoktur ki, O’nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (İsrâ sûresi, 17/44)

⁴ “Muhammed Allah’ın resûlüdür. Onun beraberindeki müminler de kâfirlere karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkattidirdir.” (Feth sûresi, 48/29)

⁵ İbni Hibbân, *es-Sahih* 10/477; İbni Abdilber, *et-Temhid* 22/47; es-Suyûtî, *et-Tedribu’r-râvi* 1/207, 318, 2/214-215.

tavsifat-ı rabbâniyeye mazhar ve Tevrat ve İncil ve Kur'ân'ın medh ü senâsına mazhar olan sahabelere, fazilet-i külliye nokta-yı nazarında yetişilemez. Şu hakikatin pek çok esbab ve hikmetlerinden, şimdilik üç sebebi tazammun eden üç hikmeti beyan edeceğiz:

Birinci Hikmet

Sohbet-i nebeviye öyle bir iksirdir ki, bir dakikada ona mazhar bir zât, senelerle seyr u sülûke mukabil, hakikatin envârına mazhar olur. Çünkü sohbette insibağ ve in'ikâs vardır. Mâlûmdur ki: İn'ikâs ve tebaiyetle, o Nur-u Âzam-ı Nübüvvet'le beraber en azîm bir mertebeye çıkabilir. Nasıl ki bir sultanın hizmetkârı ve onun tebaiyeti ile öyle bir mevkiye çıkar ki, bir şah çıkmaz. İşte şu sırdandır ki, en büyük veliler sahabe derecesine çıkamıyorlar. Hattâ Celâleddin-i Süyûtî gibi, uyanık iken çok defa sohbet-i nebeviyeye mazhar olan veliler, Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) ile yakazaten görüşseler ve şu âlemde sohbetine müşerref olsalar, yine sahabeye yetişemiyorlar. Çünkü; sahabelerin sohbeti, Nübüvvet-i Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) nûruyla, yâni "Nebî" olarak onunla sohbet ediyorlar. Evliyalar ise, vefat-ı nebevî'den sonra Resûl-i Ekrem'i (*aleyhissalâtü vesselâm*) görmeleri, velâyet-i Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) nuruyla sohbettir. Demek Resûl-i Ekrem'in (*aleyhissalâtü vesselâm*) onların nazarlarına temessül ve tezahür etmesi, velâyet-i Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) cihetindedir; "nübüvvet" itibarıyla değil. Madem öyledir; nübüvvet derecesi, velâyet derecesinden ne kadar yüksek ise, o iki sohbet de o derece tefavüt etmek lâzım gelir.

Sohbet-i nebeviye ne derece bir iksir-i nûrani olduğu bununla anlaşılır ki: Bir bedevî adam, kızını sağ olarak defnedecek derecede bir kasavet-i vahşiyânede bulunduğu hâlde, gelip bir saat sohbet-i nebeviyeye müşerref olur; daha karıncaya ayağını basamaz derecede bir şefkat-i rahîmâneyi kesbederdi. Hem câhil, vahşi bir adam, bir gün sohbet-i nebeviyeye mazhar olur; sonra Çin ve Hind gibi memleketlere giderdi. Mütemeddin kavimlere muallim-i hakâik ve rehber-i kemâlât olurdu.

İkinci Sebep

Yirmi Yedinci Söz'deki içtihad bahsinde beyan ve isbat edildiği gibi; sahabeler, ekseriyet-i mutlaka itibarıyla, kemâlât-ı insâniyenin en âlâ derecesindedirler. Çünkü; o zamanda, o inkılâb-ı azîm-i İslâmî'de hayır ve hak, bütün güzelliğiyle; şer ve bâtil, bütün çirkinliğiyle görülmüş ve maddeten hisse-

dilmiş. Şer ve hayır ortasında öyle bir ayrılık ve kizb ve sıdk mabeyninde öyle bir mesâfe açılmıştı ki, küfür ve îmân kadar, belki cehennem ve cennet kadar beyleri uzaklaştı. Kizb ve şer ve bâtılın dellâli ve numûnesi olan Müseylime-i Kezzâb ve maskaraca kelimeleri olduğundan, fitraten hissiyat-ı ulviye sahibi ve maâlî-i ahlâka meftun ve izzet ve mübahata meyyal olan sahabeler, elbette ihtiyarlarıyla, kizb ve şerre ellerini uzatıp, Müseylime derekesine düşmemişler. Sıdk ve hayır ve hakkın dellâli ve numûnesi olan Habîbullah (*aleyhissalâtu vesselâm*)'ın âlâ-yı illiyîn-i kemalâtındaki makamına bakarak, bütün kuvvet ve himmetleriyle, o tarafa koşmak mukteza-yı seciyeleridir.

Meselâ; nasıl ki, zaman oluyor; medeniyet-i beşeriye çarşısında ve hayat-ı içtimaiye-i insâniye dükkânında, bazı şeylerin verdiği müthiş neticeleri ve çirkin eserleri zehr-i kâtil gibi, herkes onu satın almak değil, bütün kuvvetiyle ondan nefret edip kaçır. Ve bazı şeylerin ve mânevî metâların verdikleri güzel neticeler ve kıymettar eserler, bir tiryak-ı nâfi ve bir pırlanta gibi, herkesin nazar-ı rağbetini kendine celbeder. Herkes elinden geldiği kadar onları satın almaya çalışır. Öyle de; asr-ı saadet'te hayat-ı içtimaiye-i insâniyenin çarşısında, kizb ve şer ve küfür gibi maddeler, şekâvet-i ebediye gibi neticeleri ve Müseylime-i Kezzâb gibi süflî maskaraları tevliid ettiğinden, secaya-yı âliye ve hubb-u maâlîye meftun olan sahabelerin, zehr-i kâtilden kaçır gibi ondan kaçmaları ve nefret etmeleri bedihîdir. Ve saadet-i ebediye gibi netice veren ve Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtu vesselâm*) gibi nuranî meyveler gösteren sıdk ve hakka ve îmâna en nâfi bir tiryak, en kıymettar bir elmas gibi, o fitratları sâfiye ve seciyeleri sâmiye olan sahabeler, bütün kuvvetleriyle ve hissiyat ve letâifleriyle, onlara müşteri ve müştâk olması zarurîdir. Hâlbuki o zamandan sonra, git gide ve gele gele sıdk ve kizb ortasındaki mesafe azala azala, omuz-omuz geldi. Bir dükkânda ikisi beraber satılmaya başladığı gibi, ahlâk-ı içtimaiye bozuldu. Propaganda-yı siyaset, yalana fazla revaç verdi. Yalanın müthiş çirkinliği gizlenip, doğruluğun parlak güzelliği görünmemeye başladığı zamanda, kimin haddi var ki, sahabenin adâlet ve sıdk ve ulviyet ve hakkaniyet hususundaki kuvvetlerine, metânetlerine, takvâlarına yetişebilsin veya derecelerinden geçsin? Geçen meseleyi bir derece tenvir edecek, başıma gelmiş bir hâlimi beyan ediyorum. Şöyle ki:

Bir zaman kalbime geldi; niçin Muhyiddîn-i Arabî gibi hârîka zâtlar sahabelere yetişemiyorlar? Sonra namaz içinde ¹ *سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى* derken, şu ke-

¹ “En yüce olan Rabbimi her türlü noksandan tenzih ederim.” Peygamber Efendimiz'in (*sallallahu aleyhi ve selleme*), namazın secdelerinde 3 defa bunu söylediğine dair bkz.: Müslim, *müsâfirin* 203; Tirmizi, *salât* 79, *vitr* 19; Ebû Dâvûd, *salât* 147.

limenin mânâsı inkişaf etti. Tam mânâsıyla değil, fakat bir parça hakikati gö-ründü. Kalben dedim: “Keşki bir tek namaza bu kelime gibi muvaffak olsay-dım, bir sene ibadetten daha iyi idi.” Namazdan sonra anladım ki o hatıra ve o hâl, sahabelerin ibadetteki derecelerine yetişilmediğine bir irşâddır. Evet Kur’ân-ı Hakîm’in envârıyla hâsıl olan o inkılâb-ı azîm-i içtimaîde, ezdad bir-birinden çıkıp ayrılırken; şerler bütün tevabiiyle, zulümâtıyla ve teferruatıyla ve hayır ve kemâlât, bütün envârıyla ve netâiciyle karşı karşıya gelip, bir va-ziyette ve müheyyiç bir zamanda; her zikir ve tesbih, bütün mânâsının taba-katını turfanda ve taravetli ve taze ve genç bir surette ifade ettiği gibi; o inki-lâb-ı azîmin tarrakası altında olan insanların bütün hissiyatını, letâif-i mâne-videsini uyandırmış; hattâ vehim ve hayâl ve sır gibi duygular hüşyar ve mü-teyakkız bir surette, o zikir, o tesbihlerdeki müteaddit mânâları kendi zevkle-rine göre alır, emer.

İşte, şu hikmete binaen bütün hissiyatları uyanık ve letâifleri hüşyar olan sahabeler, envâr-ı îmâniye ve tesbihiyeyi câmi olan kelimât-ı mübarekeyi de-dikleri vakit, kelimenin bütün mânâsıyla söyler ve bütün letâifiyle hisse alırlar-dı. Hâlbuki o infilâk ve inkılâptan sonra, gitgide letâif uykuya ve havâs o hakâ-ik noktasında gafflete düşüp, o kelimât-ı mübareke, meyveler gibi git gide, ülfet perdesiyle letafetini ve taravetini kaybeder. Âdeta, sathîlik havasıyla kuruyor gibi, az bir yaşlık kalıyor ki, kuvvetli, tefekkürî bir ameliyatla, ancak evvelki hâli iade edilebilir. İşte bundandır ki, kırk dakikada bir sahabenin kazandığı fazilete ve makama, kırk günde, hattâ kırk senede başkası ancak yetişebilir.

Üçüncü Sebep

On İkinci ve Yirmi Dördüncü ve Yirmi Beşinci Söz’lerde isbat edildiği gi-bi, nübüvvetin velâyete nisbeti, güneşin ayn-ı zâtıyla, aynalarda görülen gü-neşin misâli gibidir. İşte daire-i nübüvvet, daire-i velâyetten ne kadar yüksek ise, daire-i nübüvvetin hademeleri ve o güneşin yıldızları olan sahabeler da-hi, daire-i velâyetteki sulehâya o derece tefevvuku olmak lâzım geliyor. Hattâ velâyet-i kübrâ olan verâset-i nübüvvet ve siddîkiyet –ki, sahabelerin velâyete-tidir– bir veli kazansa yine saff-ı evvel olan sahabelerin makamına yetişmez. Şu Üçüncü Sebep’in müteaddit vücuhundan üç vechini beyan ederiz:

Birinci Vecih: İctihadda, yâni istinbat-ı ahkâmda, yâni Cenâb-ı Hakk’ın marziyâtını kelâmından anlamakta, sahabelere yetişilmez. Çünkü; o zamanda-ki o büyük inkılâb-ı ilâhî, marziyât-ı rabbâniyeyi ve ahkâm-ı ilâhiyeyi anlamak üzere dönerdi. Bütün ezhan, istinbat-ı ahkâma müteveccih idi. Bütün kalbler,

“Rabbimizin bizden istediği nedir!” diye merak ederdi. Ahvâl-i zaman, bu hâli işmam ve ihsas edecek bir tarzda cereyan ediyordu. Muhaverat, bu mânâları tazammun ederek vuku buluyordu. İşte bunun için her şey ve her hâl ve muhavereler ve sohbetler ve hikâyeler, bütün o mânâları bir derece ders verecek bir tarzda cereyan ettiğinden; sahabenin istidadını tekmlil ve fikirlerini tenvir ettiğinden; içtihad ve istinbatta istidadı, kibrit derecesinde nurlanmaya hazır olduğundan; bir günde veya bir ayda kazandığı mertebe-i istinbat ve içtihadı, o sahabenin derece-i zekâvetinde ve istidadında olan bir adam, şu zamanda on senede, belki yüz senede kazanmayacaktır. Çünkü; şimdi saadet-i ebediye-ye bedel, saadet-i dünyeviye medar-ı nazardır. Beşerin nazar-ı dikkati, başka maksadlara müteveccihdir. Tevekkülsüzlük içinde derd-i maişet, ruha sersemlik ve felsefe-i tabiiye ve maddiye akla körlük verdiği için; beşerin muhît-i içti-mâisi, o şahsın zihnine ve istidadına, içtihad hususunda kuvvet vermediği gibi teşettüt veriyor, dağıtıyor. Yirmi Yedinci Söz’ün içtihad bahsinde, Süfyan İbni Uyeyne ile onun zekâveti derecesinde birinin müvazenesinde isbat etmişiz ki; Süfyan’ın on senede kazandığını, öteki yüz senede kazanamıyor.

İkinci Vecih: Sahabelerin kurbiyet-i ilâhiye noktasındaki makamlarına velâyet ayağıyla yetişilmez. Çünkü; Cenâb-ı Hak, bize akrebdir ve her şeyden daha ziyade yakındır. Biz ise, O’ndan nihayetsiz uzağız. O’nun kurbiyetini kazanmak iki suretle olur.

♦ **Birisi:** Akrebiyetin inkişafıdır ki, nübüvvetteki kurbiyet ona bakar ve nübüvvet verâseti ve sohbeti cihetiyle sahabeler o sırâ mazhardırlar.

♦ **İkinci suret:** Bu’diyemiz noktasında kat’-ı merâtib edip bir derece kurbiyete müşerref olmaktır ki, ekser seyr u sülûk-u velâyet ona göre ve seyr-i enfûsî ve seyr-i âfâkî bu suretle cereyan ediyor. İşte, birinci suret sırf vehbîdir, kesbî değil. İncizaptır, cezb-i Rahmânî’dir ve mahbubiyettir. Yol kısadır, fakat çok metin ve çok yüksektir ve çok hâlistir ve gölgesizdir. Diğer kesbîdir, uzundur, gölgelidir. Acaib hârikaları çok ise de kıymetçe, kurbiyetçe evvelkisine yetişemez.

Meselâ; Nasıl ki dünkü güne, bugün yetişmek için iki yol var:

♦ **Birincisi,** zamanın cereyanına tâbi olmayarak, bir kuvve-i kudsiye ile fevka’z-zaman çıkıp, dünü bugün gibi hâzır görmektir.

♦ **İkincisi,** bir sene kat’-ı mesâfe edip, dönüp dolaşıp düne gelmektir; fakat yine dünü elde tutamıyor, onu bırakıp gidiyor... Öyle de, zâhirden hakikate geçmek iki suretledir.

♦ *Biri*, doğrudan doğruya hakikatin incizâbına kapılıp tarikat berzahına girmeden, hakikati, ayn-ı zâhir içinde bulmaktır.

♦ *İkincisi*, çok merâtipten seyr u sülûk suretiyle geçmektir.

Ehl-i velâyet, çendan fena-yı nefse muvaffak olurlar, nefs-i emmâreyi öldürürler; yine sahabeye yetişemiyorlar. Çünkü; sahabelerin nefisleri tezkiye ve tathir edildiğinden; nefsin mahiyetindeki cihâzât-ı kesîre ile, ubûdiyetin envâına ve şükür ve hamdin aksamına daha ziyade mazhardırlar. Fena-yı nefisten sonra, ubûdiyet-i evliya besatet peyda eder.

Üçüncü Vecih: Fazilet-i âmâl ve sevab-ı ef'âl ve fazilet-i uhreviye cihetinde sahabelere yetişilmez. Çünkü; nasıl bir asker bazı şerait dâhilinde, mühim ve mahûf bir mevkide, bir saat nöbette, bir sene ibadet kadar bir fazilet kazanabilir¹ ve bir dakikada bir kurşunu yemekle, en ekall kırk günde ancak kazanılacak velâyet derecesi gibi bir makama çıkıyor. Öyle de, sahabelerin tesis-i İslâmiyet'te ve neşr-i ahkâm-ı Kur'âniye'de hizmetleri ve İslâmiyet için bütün dünyaya ilân-ı harb etmeleri o kadar yüksektir ki, bir dakikasına başkaları bir senede yetişemez. Hattâ denilebilir ki, bütün dakikaları, –o hizmet-i kudsiyede– o şehid olan neferin dakikası gibidir. Bütün saatleri, müthiş bir makamda bir saat nöbet tutan fedakâr bir neferin nöbeti gibidir ki; amel az, ücreti çok, kıymeti yüksektir. Evet, sahabeler madem İslâmiyet'in te'sisinde ve envâr-ı Kur'âniye'nin neşrinde, saff-ı evvel teşkil ediyorlar;² السَّبَبُ كَالْفَاعِلِ² sınıncıca, bütün ümmetin hasenatından onlara hisse çıkar. Ümmetin صَلَّى عَلَى اللَّهِ هَمَّ صَلَّى عَلَى اللَّهِ³ demesiyle; sahabelerin, bütün ümmetin hasenatından hissedârlıklarını gösteriyor. Hem nasıl ki bir ağacın kökündeki küçük bir meziyet, ağacın dallarında büyük bir suret alır, büyük bir daldan daha büyüktür. Hem nasıl ki mebde'de küçük bir irtifa', gittikçe bir yekûn teşkil eder. Hem nasıl ki nokta-yı merkeziyeye yakın bir iğne ucu kadar bir ziyadeliik, daire-i muhîtada, bâzan bir metre kadar ziyadeye mukabil geliyor.

Aynen şu dört misâl gibi; *sahabeler İslâmiyet'in şecere-i nûraniyesinin köklerinden, esaslarından oldukları; hem bina-yı İslâmiyet'in hutut-u nurâniyesinin mebde'inde, hem cemaat-ı İslâmiye'nin imamlarından ve adedlerinin evvellerinde, hem Şems-i Nübüvvet ve Sirâc-ı Hakikat'in mer-*

¹ Buhârî, *cihâd* 73; Müslim, *imâre* 163; Tirmizî, *cihâd* 2; Nesâî, *cihâd* 39; İbni Mâce, *cihâd* 7.

² (Bir işe) sebep olan, (onu bizzat) yapan gibidir.

³ Allah'ım! Efendimiz Muhammed'e ve onun âl ve ashabına salât ve selâm eyle.

kezine yakın olduklarından; az amelleri çoktur, küçük hizmetleri büyüktür. Onlara yetişmek için, hakikî sahabe olmak lâzım geliyor.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ الَّذِي قَالَ: أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بِأَيْتِهِمْ أَقْتَدَيْتُمْ إِيْتَدَيْتُمْ وَخَيْرُ
الْقُرُونِ قُرُونِي. وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ وَسَلَّمَ¹
سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

Suâl: Deniliyor ki: “Sahabeler, Resûl-i Ekrem’i (aleyhissalâtü vesselâm) gördüler, sonra îmân ettiler. Biz ise, görmeden îmân ettik. Öyle ise, îmânımız daha kavîdir. Hem, kuvvet-i îmânımıza delâlet eden riwayet³ var?”

Elcevap: Sahabeler, o zamanda, efkâr-ı âmme-i âlem, hakâik-i İslâmiye’ye muâzır ve muhalif iken –sahabeler– yalnız suret-i insâniyede Resûl-i Ekrem’i (aleyhissalâtü vesselâm) görüp, bâzan mucizesiz olarak, öyle bir îmân getirmişler ki; bütün efkâr-ı âmme-i âlem, onların îmânlarını sarsmıyordu. Şüphe değil, bazısına vesvese de vermezdi. Sizler iseniz, kendi îmânınızı, sahabelerin îmânlarıyla müvazene ediyorsunuz. Bütün efkâr-ı âmme-i İslâmiye, îmânınıza kuvvet ve sened olduğu hâlde; Resûl-i Ekrem’in (aleyhissalâtü vesselâm) şecere-i tûbâ-i nübüvvetinin çekirdeği olan beşeriyeti ve suret-i cismâniyesini değil, belki umum envâr-ı İslâmiye ve hakâik-i Kur’âniye ile nuranî, muhtemem şahs-ı mânevîsini bin mucizât ile muhat olarak akıl gözüyle gördüğünüz hâlde, bir Avrupa feylesofunun sözüyle vesveseye ve şüpheye düşen îmânınız nerede! Bütün âlem-i küfrün ve Nasârâ ve Yehûd’un ve feylesofların hücumlarına karşı sarsılmayan sahabelerin îmânları nerede!.. Hem, sahabelerin kuvvet-i îmânlarını gösteren ve îmânlarının tereşşuhâtı olan şiddet-i takvâları ve kemâl-i salâhatları nerede! Ey müdde! Senin şiddet-i zaafından, ferâizi tamamıyla senden göstermeyen sönük îmânın nerede!..

¹ Allah’ım! “Ashabım yıldızlar gibidir, hangi birine uyarsanız hidâyete ersiniz.” (el-Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 6/297; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/132) ve “Çağların en hayırlısı benim içinde yaşadığım çağdır.” (Buhârî, *fezâilü ashâb* 1, *şehâdet* 9, *rikak* 7, *eymân* 10, 27; Tirmizî, *fiten* 45, *şehâdet* 4, *menâkıb* 56) buyuran Efendimiz Muhammed’e ve onun âl ve ashabına salât ve selâm eyle.

² “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

³ Bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/155, 5/257, 264; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s.252; Abd İbni Humeyd, *el-Müsned* s.247.

Amma hadîste varid olan ki, “Âhîrzamanda beni görmeyen ve î mân getiren, daha ziyade makbûldür”¹ meâlindeki rivayet, hususî fazilete daîrdir. Has bazı eşhas hakkındadır. Bahsimiz ise, fazilet-i külliye ve ekseriyet itibarıyladır.

İkinci Suâl: Diyorlar ki: Ehl-i velâyet ve ashâb-ı kemâlât, dünyayı terk etmişler. Hattâ hadîste var ki: “Dünya muhabbeti bütün hatâların başıdır.”² Hâlbuki, sahabeler dünyaya pek çok girmişler. Terk-i dünya değil, belki bir kısım sahabe, o zamanın ehl-i medeniyetinden daha ileri gitmişler. Nasıl oluyor ki, böyle sahabelerin en ednâsına, en büyük bir veli kadar kıymeti var, diyorsunuz?

Elcevap: Otuz İkinci Söz’ün İkinci ve Üçüncü Mevkıflarında gayet kat’î isbat edilmiştir ki: Dünyanın âhirete bakan yüzüyle, esmâ-yı ilâhiyeye mukabil olan yüzünü sevmek, sebab-i noksaniyet değil, belki medar-ı kemâldir ve o iki yüzde ne kadar ileri gitse, daha ziyade ibadet ve mârifetullahta ileri gider. Sahabelerin dünyası ise, işte o iki yüzdedir. Dünyayı âhîret mezraası görüp³, ekip biçmişler. Mevcudatı, esmâ-yı ilâhiyenin aynası görüp, müştâkâne temaşa edip bakmışlar. Fena-yı dünya ise, fâni yüzüdür ki, insanın hevesâtına bakar.

Üçüncü Suâl: Tarikatlar, hakikatlerin yollarıdır. Tarikatların içerisinde en meşhur ve en yüksek ve cadde-i kübrâ iddia olunan tarîk-ı Nakşibendî hakkında, o tarikatın kahramanlarından ve imamlarından bazıları esasını böyle târif etmişler, demişler ki:

دَرْ طَرِيقِ نَقْشِبَنْدِي لَا زِمَّ أَمْدٍ چَارِ تَرَكْ: تَرَكْ دُنْيَا تَرَكْ عُمْبِي تَرَكْ هَسْتِي تَرَكْ تَرَكْ

Yâni, Tarîk-ı Nakşî’de dört şeyi bırakmak lâzım: Hem dünyayı, hem nefis hesabına âhireti dahi maksud-u hakikî yapmamak; hem vücûdunu unutmak, hem ucbe, fahre girmemek için bu terkleri düşünmemektir. Demek hakikî mârifetullah ve kemâlât-ı insâniye terk-i mâsiva ile olur?

Elcevap: Eğer insan yalnız bir kalbden ibaret olsaydı; bütün mâsivayı terk, hattâ esmâ ve sıfâtı dahi bırakmak, yalnız Cenâb-ı Hakk’ın zâtına rabt-ı kalb etmek lâzım gelirdi. Fakat insanın akıl, ruh, sır, nefis gibi pek çok vazifedar letâifi ve hâssaları vardır. İnsan-ı kâmil odur ki bütün o letâifi, kendile-

¹ Bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/155, 5/257, 264; et-Tayâlisî, *el-Müsned* s.252; Abd İbni Humeyd, *el-Müsned* s.247.

² Bkz.: el-Beyhakî, *Şuabü’l-îmân* 7/338; el-Münzirî, *et-Terğîb ve’t-terhib* 3/178; es-Suyûtî, *et-Tedribü’r-râvî* s.287; el-Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ* 1/496.

³ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi’d-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdü’l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru’l-merfûa* s.205.

rine mahsus ayrı ayrı tarîk-ı ubûdiyette, hakikat cânibine sevk etmek ile sahabe gibi geniş bir dairede, zengin bir surette, kalb bir kumandan gibi, letâif askerleriyle kahramânâne maksada yürüsün. Yoksa kalb, yalnız kendini kurtarmak için askerini bırakıp tek başıyla gitmek, medar-ı iftihar değil, belki netice-i ıztırdır.

Dördüncü Suât: Sahabelere karşı iddia-yı rüçhan nereden çıkıyor? Kim çıkarıyor? Şu zamanda, bu meseleyi medar-ı bahsetmek nedendir? Hem Müçtehidîn-i İzâm'a karşı müsavat dâva etmek neden ileri geliyor?

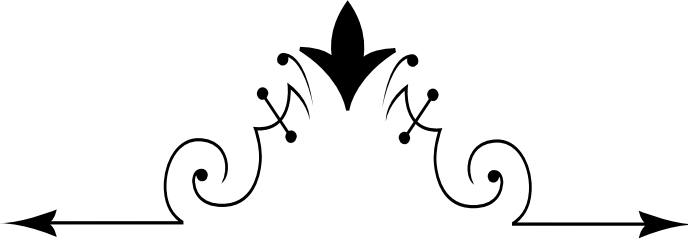
Elevap: Şu meseleyi söyleyen iki kısımdır: Bir kısmı, sâfi ehl-i diyanet ve ehl-i ilimdir ki; bazı ehadîsi görmüşler, şu zamanda ehl-i takvâ ve salâhata teşvik ve terğib için öyle mebhaslar açıyorlar. Bu kısma karşı sözümüz yok. Zâten onlar azdırlar, çabuk da intibaha gelirler. Diğer kısım ise gayet müthiş mağrur insanlardır ki; mezhepsizliklerini, Müçtehidîn-i İzâm'a müsâvat dâvası altında neşretmek istiyorlar ve dinsizliklerini, sahabeye karşı müsavat dâvası altında icra etmek istiyorlar.

✓ Çünkü *evvelen*; o ehl-i dalâlet sefahete girmiş, sefahette tiryaki olmuş, sefahete mâni olan tekâlîf-i şer'iyeyi yapamıyor. Kendine bir bahane bulmak için der ki: "Şu mesâil, içtihadıyedirler. O mesâilde mezhepler birbirine muhalif gidiyor. Hem onlar da bizim gibi insanlardır, hatâ edebilirler. Öyle ise; biz de onlar gibi içtihad ederiz, istediğimiz gibi ibadetimizi yaparız. Onlara tâbi olmaya ne mecburiyetimiz var?" İşte bu bedbahtlar, bu desise-i şeytâniye ile, başlarını mezahibin zincirinden çıkarıyorlar. Bunların şu dâvaları ne kadar çürük, ne kadar esassız olduğu Yirmi Yedinci Söz'de kat'î bir surette gösterildiğinden ona havale ederiz.

✓ *Sâniyen*; o kısım ehl-i dalâlet baktılar ki, müçtehidînlerde iş bitmiyor. Onların omuzlarındaki, yalnız nazariyât-ı dîniyedir. Hâlbuki bu kısım ehl-i dalâlet, zaruriyât-ı dîniyeyi terk ve tağyir etmek istiyorlar. "Onlardan daha iyiyiz." deseler, meseleleri tamam olmuyor. Çünkü; müçtehidîn, nazariyata ve kat'î olmayan teferruata karışabilirler. Hâlbuki bu mezhepsiz ehl-i dalâlet, zarûriyât-ı dîniyede dahi fikirlerini karıştırmak ve kabil-i tebdil olmayan mesâili tebdil etmek ve kat'î erkân-ı İslâmiye'ye karşı gelmek istediklerinden, elbette zarûriyât-ı dîniyenin hameleleri ve direkleri olan sahabelere ilişecekler. Heyhat! Değil bunlar gibi insan suretindeki hayvanlar, belki hakikî insanlar ve hakikî insanların en kâmilleri olan evliyanın büyükleri, sahabenin küçüklerine

karşı müsavat dâvasını kazanamadıkları, gayet kat'î bir surette Yirmi Yedinci Söz'de isbat edilmiştir.

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى رَسُولِكَ الَّذِي قَالَ: لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي لَوْ أَنْفَقَ أَحَدُكُمْ مِثْلَ أُحُدٍ
 ذَهَبًا مَا بَلَغَ نِصْفَ مُدٍّ مِنْ أَصْحَابِي.¹ (صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ)
 سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

¹ Allah'ım, "Ashabıma sövmeyin. Şayet sizden biriniz Uhud Dağı kadar altın infak etse, bu ashabımdan birisinin yarım avuçluk yaptığı infakın değerine ulaşamaz." (Buhârî, *fezâilü ashâb* 5; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 221, 222) diyen senin Rasûlüne ve onun âl ve ashabına salât ve selâm eyle.

² "Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

Yirmi Sekizinci Söz

Cennete Dairdir.

Şu Söz'ün iki makamı var. Birinci Makam, cennetin bâzı letâifine işaret eder. Fakat Onuncu Söz'de on iki hakikat-i katia ile, gayet kat'î bir sûrette ve bu Söz'ün İkinci Makam'ında Onuncu Söz'ün hülâsası ve esâsı, müteselsil gayet metin Arabî bir bürhân-ı kat'î ile gayet parlak bir tarzda vücûdu isbat olunan cennetin isbat-ı vücûdundan bahis değil, belki, şu makamda yalnız suâl ve cevaba ve tenkide medar olan birkaç ahvâl-i cennetten bahseder. Eğer tefik-i ilâhî refik olsa sonra azîm bir söz, o muazzam hakikate dair yazılacaktır, inşâallah.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ
وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ¹

(Cennet-i bâkiyeye dair bâzı suâllere kısa cevaplardır.)

Cennete dair, cennetten daha güzel, hürilerinden daha latîf, selsebilinden daha tatlı olan beyânât-ı âyât-ı Kur'âniye kimseye söz bırakmamıştır ki, fazla bir şey söylensin. Fakat o parlak, ezeli ve ebedî, yüksek ve güzel âyetleri fehme takrib için, bâzı basamakları; hem o cennet-i Kur'âniye'den numûne için bâzı çiçeklerin numûnesi nev'inden bâzı nükteleri söyleyeceğiz. Beş rumuzlu suâl ve cevapla işaret edeceğiz. Evet, cennet bütün lezâiz-i mânevîyeye medar olduğu gibi, bütün lezâiz-i cismâniyeye de medardır.

¹ “İman eden ve iyi işler işleyen müminlere beşaret ver ki, altında nehirler akan cennetler onlarıdır. O cennetlerden bir meyve yedikleri zaman, ‘Bu, bundan evvel yediğimiz meyvedir.’ derler. Birbirine benzer bir surette rızıklar getirilip verilir. Ve o cennetlerde, onlar için temiz kadınlar vardır. Ve onlar, o cennetlerde de daimî bir şekilde kalacaklardır.” (Bakara sûresi, 2/25)

Suâl: Kusurlu, noksanıyetli, mütegayyir, kararsız, elemli cismâniyetin ebediyetle ve cennetle ne alâkası var? Madem, ruhun âlf lezâizi vardır; ona kâfidir. Lezâiz-i cismâniye için, bir haşr-i cismânî neden îcab ediyor?

Elcevap: Çünkü nasıl toprak; suya, havaya, ziyaya nisbeten kesafetli, karanlıklıdır; fakat masnuat-ı ilâhiyenin bütün envâına menşe' ve medar olduğundan bütün anâsır-ı sairenin mânen fevkine çıktığı gibi.. hem kesafetli olan nefis-i insâniye; sırr-ı câmiyyet itibarıyla, tezekkî etmek şartıyla bütün le-tâif-i insâniyenin fevkine çıktığı gibi; öyle de, cismâniyet; en câmi', en muhit, en zengin bir ayna-yı tecelliyât-ı esmâ-yı ilâhiyedir. Bütün hazâin-i rahmetin müddeharatını tartacak ve mîzâna çekecek âletler, cismâniyettedir. Meselâ: Dildeki kuvve-i zâika, rızık zevkinde envâ-ı mat'ûmat adedince mîzânlara menşe' olmasaydı; her birini ayrı ayrı hissedip tanımazdı, tadıp tartamazdı. Hem ekser esmâ-yı ilâhiyenin tecelliyâtını hissedip bilmek, zevk edip tanımak cihâzâtı, yine cismâniyettedir. Hem gayet mütenevvi ve nihayet derecede ayrı ayrı lezzetleri hissedecek istidatlar, yine cismâniyettedir.

Madem şu kâinatın Sâniî, şu kâinatla bütün hazâin-i rahmetini tanıttırmak ve bütün tecelliyât-ı esmâsını bildirmek ve bütün envâ-ı ihsânatını tatırtırmak istediğini; kâinatın gidişatından ve insanın câmiyyetinden, –On Birinci Söz'de isbat edildiği gibi– kat'î anlaşılıyor. Elbette şu seyl-i kâinatın bir havz-ı ekberi ve bu kâinat tezgâhının işlediği mahsulâtın bir meşher-i âzamı ve şu mezraa-yı dünyanın bir mahzen-i ebedîsi olan dâr-ı saadet, şu kâinata bir derece benzeyecektir. Hem cismânî, hem ruhânî bütün esâsâtını muhafaza edecektir. Ve o Sâni-i Hakîm ve o Âdil-i Rahîm; elbette cismânî âletlerin vezaifine ücret olarak ve hidemâtına mükâfat olarak ve ibâdât-ı mahsusalarına sevab olarak, onlara lâyık lezâizi verecektir. Yoksa hikmet ve adâlet ve rahmetine zıd bir hâlet olur ki, hiçbir cihetle onun cemâl-i rahmetine ve kemâl-i adâletine uygun değildir; kabil-i tevfiik olamaz.

Suâl: Cisim, eğer hayatı olsa; ecza-yı bedenî daim terkiib ve tahlildedir, inkıraza mahkûmdur, ebediyete mazhar olamaz. Ekl ve şürib, beka-yı şahsî ve muamele-i zevciye ise beka-yı nev'î içindir ki; şu âlemde birer esâs olmuşlar. Âlem-i ebediyette ve âlem-i uhrevîde, şunlara ihtiyaç yoktur. Neden cennetin en büyük lezâizi sırasına geçmişler?

Elcevap: Evvelâ, şu âlemde cism-i zihayatın inkıraza ve mevte mahkûmiyeti ise, varidat ve masârifin muvâzenesizliğindedir. Çocukluktan sinn-i kemâle kadar varidat çoktur; ondan sonra masârif ziyadeleşir, muvâzene kaybolur, o da ölür. Âlem-i ebediyette ise; zerrât-ı cisim sâbit kalıp terkiib ve tahlil-

le mâruz değil. Veyahut muvâzene sâbit kalır;¹(Hâşiye) varidat ile masârif müvâzenettedir. Devr-i daimî gibi, cism-i zîhayat; telezüzat için, hayat-ı cismâniye tezgâhının işlettilmesiyle beraber ebedileşir. Ekl ve şürb ve muamele-i zevciye; gerçi bu dünyada bir ihtiyaçtan gelir, bir vazifeye gider; fakat, o vazifeye bir ücret-i muaccele olarak öyle mütenevvi lezzet lezzet içlerine bırakılmıştır ki, sair lezâize tereccuh ediyor. Madem bu dâr-ı elemde, bu kadar acib ve ayrı ayrı lezzetlere medar, ekl ve nikâhtır; elbette dâr-ı lezzet ve saadet olan cennette o lezzetler; o kadar ulvî bir sûret alıp ve vazife-i dünyeviye'nin uhrevî ücretini de lezzet olarak ona katarak ve dünyevî ihtiyacı dahi, uhrevî bir hoş iştiha sûretinde ilâve ederek, cennete lâyük ve ebediyete münasip, en câmi hayattar bir mâden-i lezzet olur.

Evet, وَمَا هَذِهِ الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُمْ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِیَ الْحَيَوةَانِ², sırımca, şu dâr-ı dünyada, câmid ve şuursuz ve hayatsız maddeler, orada şuurlu hayattardır. Buradaki insanlar gibi orada da ağaçlar, buradaki hayvanlar gibi oradaki taşlar, emri anlar ve yapar. Sen bir ağaca desen: “Filân meyveyi bana getir.” getirir. Filân taşına desen: “Gel.” gelir. Madem taş, ağaç, bu derece ulvî bir sûret alırlar; elbette ekl ve şürb ve nikâh dahi; hakikat-i cismâniyelerini muhafaza etmekle beraber, cennet'in dünya fevkindeki derecesi nisbetinde, dünyevî derecelerinden o derece yüksek bir sûret almaları iktiza eder.

*Suâl:*³ الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ³ sırımca: “Dost, dostuyla beraber cennette bulunacaktır.” Hâlbuki, basit bir bedevî, bir dakikada sohbet-i nebeviye'de lillâh için bir muhabbet peyda eder; o muhabbetle, cennette Peygamber (*aleyhissalâtü vesselâm*)'ın yanında bulunması lâzım gelir. Hâlbuki gayr-i mütenâhî feyze mazhar Resûl-i Ekrem'in (*aleyhissalâtü vesselâm*) feyzi, bir basit bedevî feyziyle nasıl birleşir?

Elcevap: Bir temsil ile, şu ulvî hakikate şöyle bir işaret ederiz ki: Meselâ; gayet güzel ve şa'şaalı bir bağda muhteşem bir zât, gayet büyük bir ziyafet,

¹(Hâşiye) Şu dünyada cism-i insanî ve hayvanî, zerrât için güya bir misafirhane, bir kışla, bir mekteb hükmündedir ki; câmid zerreler ona girerler, hayattar olan âlem-i bekaya zerrât olmak için liyâkat kesbederler, çıkarlar. Âhirette ise وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ¹ sırımca, nur-u hayat orada âmmdır. Nurlanmak için o seyr u sefere ve o tâlimat ve tâlime lüzum yoktur. Zerreler demirbaş olarak sâbit kalabilirler.

² “...Ebedî âhiret diyarı ise, hayatın ta kendisidir.” (Ankebût sûresi, 29/64)

³ “Bu dünya hayatı, (kendine bakan yüzüyle) boş bir oyalanma ve oyundan başka bir şey değildir. Âhiret yurdu ise, işte o, (her şeyin diri olduğu) gerçek hayattır.” (Ankebût sûresi, 29/64)

³ Buhârî, edeb 96; Müslim, birr 165; Tirmizî, zühd 50; Dârimî, rikak 71.

gayet müzeyyen bir seyrangâh öyle bir sûrette ihzâr etmiş ki; kuvve-i zâika-nın hissedecek bütün lezâiz-i mat'ûmatı câmi', kuvve-i bâsıranın hoşuna gi-decek bütün mehâsini şâmil, kuvve-i hayâliyyeyi keyiflendirecek bütün garâibi müştemil ve hâkezâ.. bütün havâss-ı zâhire ve bâtnayı okşayacak ve mem-nun edecek her şeyi içine koymuştur. Şimdi iki dost var. Beraber o ziyafete giderler. Bir locada, bir sofrada oturuyorlar. Fakat, birisinin kuvve-i zâikası pek az olduğundan cüz'î zevk alır. Gözü de az görüyor. Kuvve-i şâmmesi yok. Sanayi-i garibeden anlamaz. Hârîka şeyleri bilmez. O nüzhetgâhın, binden ve belki milyondan birisini, kabiliyeti nisbetinde ancak zevkederek istifade eder. Diğeri ise; bütün zâhirî ve bâtınî duyguları, akıl ve kalb ve his ve latîfeleri, o derece mükemmel ve o mertebe inkişaf etmiştir ki; o seyrangâhtaki bütün in-celikleri, güzellikleri ve letâîfi ve garâibi ayrı ayrı hissedip zevkederek, ayrı ay-rı lezzet aldığı hâlde o dost ile omuz omuzadır.

Madem, bu karmakarışık, elemli ve daracık şu dünyada böyle oluyor. En küçük ile en büyük beraber iken, serâdan süreyyaya kadar fark oluyor. Elbette dâr-ı saadet ve ebediyet olan cennette bittarîki'l-evlâ, dost, dostu ile beraber iken, her birisi istidadına göre sofrâ-yı Rahmânirrahîm'den, istidatları derece-sinde hisselerini alırlar. Buldukları cennetler ayrı ayrı da olsa, beraber bu-lunmalarına mâni olmaz. Çünkü; cennetin sekiz tabakası birbirinden yüksek oldukları hâlde, umumun damı Arş-ı âzam'dır.¹ Nasıl ki mahrutî bir dağın etra-fında, birbiri içinde, birbirinden yüksek, kaidesinden zirvesine kadar surlu da-ireler bulunsa; o daireler birbirinin üstündedir; fakat, birbirinin güneş görme-lerine mâni olmaz, birbirinden geçebilir, birbirine bakar. Öyle de cennetler de buna yakın bir tarz ile olduğu, ehâdisin mütenevvi rivâyâtı işaret ediyor.

Suâf: Ehâdîste denilmiş: "Hûriler yetmiş hulleyi giydikleri hâlde, ba-caklarının kemiklerindeki ilikleri görünüyor."² Bu ne demektir? Ne mânâsı var? Nasıl güzelliktir?

Elcevap: Mânâsı pek güzeldir ve güzelliği pek şirindir. Şöyle ki: Şu çir-kin, ölü, câmid ve çoğu kışır olan dünyada; hüsün ve cemâl, yalnız göze gü-zel görünüp, ülfete mâni olmazsa, yeter. Hâlbuki, güzel, hayattar, revnakdar, bütün kışırsız lüb ve kabuksuz iç olan cennette; göz gibi bütün insanın duygula-rı, latîfeleri, cins-i latîf olan hûrilerden ve hûriler gibi ve daha güzel, dünyadan gelme, cennetteki nisâ-yı dünyeviyeden ayrı ayrı hisse-i zevklerini, çeşit

¹ Bkz.: Buhârî, *tevhid* 22; Tirmizî, *cennet* 4.

² Bkz.: Tirmizî, *kıyâmet* 60, *cennet* 5, 7; Dârimî, *rikak* 108; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/23, 247, 316.

çeşit lezzetlerini almak isterler. Demek en yukarı hullenin güzelliğinden tut, tâ kemik içindeki iliklere kadar, birer hissin birer latîfenin medar-ı zevki olduğunu hadîs işaret ediyor.

Evet, “Hûrilerin yetmiş hulleyi giymeleri ve bacaklarındaki kemiklerin ilikleri görünmesi” tâbiriyle hadîs-i şerif işaret ediyor ki: İnsanın ne kadar hü-sün-perver ve zevk-perest ve zînete meftun ve cemâle müştâk duyguları ve hâssaları ve kuvâları ve latîfeleri varsa, umumunu memnun edip doyuracak ve her birisini ayrı ayrı okşayıp mesut edecek, maddî ve mânevî her nevi zî-net ve hüsn-ü cemâle hûriler câmi’dirler. Demek hûriler, cennetin aksam-ı zî-netinden yetmiş tarzını, bir tek cinsten olmadığından birbirini setretmeyecek sûrette giydikleri gibi; kendi vücûdlarından ve nefis ve cisimlerinden, belki yetmiş mertebeden ziyade ayrı ayrı hüsn ve cemâlin aksamını gösteriyorlar; ¹ *وَفِيهَا مَا تَشْتَهُهُ الْأَنْفُسُ وَتَلْدُّ الْأَعْيُنُ* işaretinin hakikatini gösteriyorlar.

Hem, cennette lüzumsuz, kışırılı ve fuzulî maddeler olmadığından; ehl-i cennetin ekl ve şürbünden sonra kazuratı olmadığıni² hadîs-i şerif beyân ediyor. Madem şu süflî dünyada, en âdi zihayat olan ağaçlar, çok tegaddi ettikleri hâlde kazuratsız oluyorlar. En yüksek tabaka-yı hayat olan cennet ehli, neden kazuratsız olmasın?

Suâ’: Ehâdîs-i şerifede denilmiştir ki: “*Bâzı ehl-i cennete, dünya kadar bir yer veriliyor, yüz binler kasr, yüz binler hûri ihsan ediliyor.*”

Bir tek adama bu kadar şeylerin ne lüzumu var, ne ihtiyacı var, nasıl olabilir ve ne demektir?

İlcevap: Eğer insan, yalnız câmid bir vücûd olsaydı veyahut yalnız mideden ibaret nebatî bir mahluk olsaydı veyahut yalnız mukayyed, ağır ve muvakkat ve basit bir zât-ı cismâniye ve bir cism-i hayvanîden ibaret olsaydı; öyle çok kasırlara, çok hûrilere lâyük ve mâlik olmazdı. Fakat insan öyle câmi bir mucize-i kudrettir ki; hattâ şu dünya-yı fânide, şu kısa bir ömürde, şu inkişaf etmemiş bâzı letâifinin ihtiyacı cihetiyle bütün dünyanın saltanatı, serveti ve lezâizi verilse belki hırsı tok olmayacaktır. Hâlbuki ebedî bir dâr-ı saadette, nihayetsiz istidada mâlik, nihayetsiz ihtiyaçlar lisaniyla, nihayetsiz arzular eliyle, nihayetsiz bir rahmetin kapısını çalan bir insan; elbette ehadîste beyân olunan ihsânât-ı ilâhiyeye mazhariyeti makuldür ve haktır ve hakikattir. Ve şu hakikat-i ulviyeye bir temsil dürbünüyle rasad edeceğiz. Şöyle ki:

¹ “Hülâsa orada canınız ne isterse, gözleriniz hangi manzaralardan hoşlanırsa hepsi var!” (Zuhruf sûresi, 43/71)

² Buhârî, *bed’ü’l-halk*, 8; Müslim, *cennet* 17-19

Bu dere bahçesi gibi,^{1(Hâşiye)} şu Barla bağ ve bahçelerinin her birinin ayrı ayrı mâliki bulunduğu hâlde, Barla'da gıdası itibarıyla ancak bir avuç yeme mâlik olan her bir kuş, her bir serçe, her bir arı; “Bütün Barla'nın bağ ve bostanları, benim nüzhetgâhım ve seyrangâhımdır.” diyebilir. Barla'yı zabt edip daire-i mülküne dahil eder. Başkalarının iştirâki onun bu hükmünü bozamaz. *Hem, insan olan bir insan diyebilir ki: “Benim Hâlık'ım bu dünyayı bana hâne yapmış, güneş benim bir lâmbamdır; yıldızlar benim elektriklerimdir; yeryüzü çiçekli-miçekli halılarla serilmiş benim bir beşiğimdir.” der, Allah'a şükreder.* Sair mahlukatın iştirâki, onun bu hükmünü nakzetmez. Bilâkis, mahlukat onun hânesini tezyin eder, hânenin müzeyyenatı hükmünde kalırlar.

Acaba bu daracık dünyada insan, insâniyet itibarıyla, hattâ bir kuş dahi, böyle bir daire-i azîmede bir nevi tasarruf dâva etse, cesîm bir nimete mazhar olsa; geniş ve ebedî bir dâr-ı saadette, ona beş yüz senelik bir mesâfede bir mülk ihsan etmek², nasıl istib'âd edilebilir?

Hem nasıl ki; şu kesafetli, karanlıklı, dar dünyada güneşin pek çok aynalarda bir anda aynen bulunması gibi; öyle de, nuranî bir zât, bir anda çok yerlerde aynen bulunması; –On Altıncı Söz'de isbat edildiği gibi– meselâ: Hazreti Cebrâil (*aleyhisselâm*), bin yıldızda bir anda, hem Arş'ta, hem huzur-u nebevî'de, hem huzur-u ilâhîde bir vakitte bulunması; hem Hazreti Peygamber'in (*aleyhissalâtü vesselâm*) haşirde bir anda ekser etkıya-ı ümmetiyle görüşmesi ve dünyada hadsiz makamlarda bir anda tezahür etmesi ve evliyanın bir nevi garibi olan ebdalların, bir vakitte çok yerlerde görünmesi ve avâmın, rüyada bâzan bir dakikada bir sene kadar işler görmesi ve müşâhede etmesi ve herkesin kalb, ruh, hayâl cihetiyle bir anda pek çok yerlerle temas edip alâkadârâne bulunması, mâlûm ve meşhud olduğundan; elbette nuranî, kayıtsız, geniş ve ebedî olan cennette, cisimleri ruh kuvvetinde ve hiffetinde ve hayâl süratinde olan ehl-i cennet, bir vakitte yüz bin yerlerde bulunup yüz bin hûrilerle sohbet ederek yüz bin tarzda zevk almak, o ebedî cennete, o nihaysiz rah-

^{1(Hâşiye)} Sekiz sene kemâl-i sadakatla bu fakire hizmet eden Süleyman'ın bahçesidir ki, bir veya iki saat zarfında şu söz orada yazıldı.

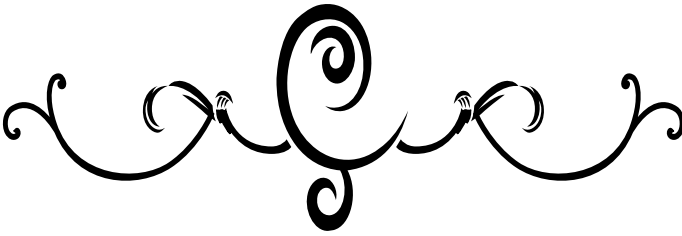
² Bazı cennet nimetlerinin ehemmiyeti “gökler ve yer kadar, yani beş yüz senelik mesafe” şeklinde vurgulanmıştır (Bkz.: Tirmizî, *cennet* 8). Nitekim cennetin, gökler ve yer kadar genişliğe sahip olduğu, Kur'an-ı Kerim'de de beyân edilmiştir (Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/133; Hadîd sûresi, 57/21). Hatta cennette en alt mertebedekilerin bile, bin senelik mesafeye denk gelecek kadar bol nimetlere mazhar olacaklarına dair hadisler vardır. (Bkz.: Tirmizî, *tefsîru sûre (75) 2, cennet* 17; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/13, 64)

mete lâyıktır ve Muhbir-i Sâdık'ın (*aleyfissalâtü vesselâm*) haber verdiği gibi hak ve hakikattir. Bununla beraber, bu küçük aklımızın terazisiyle o muazzam hakikatler tartılmaz.

İdrâk-i maâli bu küçük akla gerekmez.
Zira bu terazi o kadar sıklığı çekmez.¹

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²
رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا³

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى حَبِيبِكَ الَّذِي فَتَحَ أَبْوَابَ الْجَنَّةِ بِحَبِيبِيَّتِهِ وَبِصَلَاتِهِ وَأَيَّدْتُهُ أُمَّتُهُ عَلَى فَتْحِهَا
بِصَلَوَاتِهِمْ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ، اللَّهُمَّ أَدْخِلْنَا الْجَنَّةَ مَعَ الْأَبْرَارِ بِشَفَاعَةِ حَبِيبِكَ الْمُخْتَارِ أَمِينَ⁴

¹ Ziya Paşa (1825-1880), *Eş'âr-ı Ziyâ* (Terkib-i Bend).

² “Sübhanısın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

³ “Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!” (Bakara sûresi, 2/286)

⁴ Allahım! Senin sevgine mazhariyeti ve dualarıyla cennetin kapılarını açan ve o kapıları O'na olan salavâtlarıyla açmaları için ümmetin teşvik ettiğin Sevgiline salât ve selâm eyle. Allahım! O seçkin sevgilinin şefaatiyle bizleri iyi kullarıyla cennete koy, âmîn...

Cennet Sözüne Küçük Bir Zeyl

Cehenneme Dairdir.

İkinci ve Sekizinci Söz'lerde isbat edildiği gibi; îmân, mânevî bir cennetin çekirdeğini taşıyor. Küfür dahi, mânevî bir cehennemin tohumunu saklıyor. Nasıl ki küfür, cehennemin bir çekirdeğidir; öyle de, cehennem, onun bir meyvesidir. Nasıl küfür, cehenneme duhûlüne sebeptir; öyle de, cehennemin vücûduna ve icadına dahi sebeptir. Zira küçük bir hâkimin küçük bir izzeti, küçük bir gayreti, küçük bir celâli bulunsa, bir edepsiz ona serkeşane dese: "Beni te'dib etmezsin ve edemezsin!" Her hâlde, o yerde hapishane yoksa da, tek o edepsiz için bir hapishane teşkil edecek, onu içine atacaktır. Hâlbuki kâfir, cehennemi inkâr ile, nihayetsiz izzet ve gayret ve celâl sahibi ve gayet büyük ve nihayetsiz Kadîr bir Zât'ı tekzip ve isnad-ı acz ediyor, yalancılıkla ve acz ile ittiham ediyor, izzetine şiddetle dokunuyor, gayretine dehşetli dokunduruyor, celâline âsiyane ilişiyor. Elbette, farz-ı muhâl olarak, cehennemin hiçbir sebep-i vücûdu bulunmazsa da şu derece tekzip ve isnad-ı aczi tazammun eden küfür için bir cehennem halke-dilecek, o kâfir içine atılacaktır.

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ¹

¹ "Ey büyük Rabbimiz! Sen bunları gayesiz, boşuna yaratmadın. Seni bu gibi noksanlardan tenzih ederiz. Sen bizi o ateş azabından koru!" (Âl-i İmran sûresi, 3/191)

Yirmi Dokuzuncu Söz

Bekâ-yı Ruh ve Melâike ve Haşr'e Dairdir.

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ¹ ، بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ² ، قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي³

(Şu makam, iki maksad-ı esas ile bir mukaddimeden ibarettir.)

Mukaddime

Melâike ve ruhâniyatın vücûdu, insan ve hayvanların vücûdu kadar kat'îdir, denilebilir. Evet, On Beşinci Söz'ün Birinci Basamağı'nda beyan edildiği gibi: Hakikat katiyen iktiza eder ve hikmet yakînen ister ki; zemin gibi, semâvâtın dahi sekeneleri bulunsun ve zîşuur sekeneleri olsun ve o sekeneler o semâvâta münasip bulunsun.

Şeriatın lisanında, pek çok muhtelifü'l-cins olan o sekenelere melâike ve ruhâniyat tesmiye edilir.

Evet, hakikat böyle iktiza eder. Zira şu zeminimiz, semâya nisbeten küçüklüğü ve hakaretiyle beraber, zîşuur mahlûklarla doldurulması, arasına boşaltıp yeniden yeni zîşuurlarla şenlendirilmesi işaret eder, belki tasrih eder ki; şu muhteşem burçlar sahibi olan müzeyyen kasırlar misâli olan semâvât dahi, nur-u vücûdun nuru olan zihayat ve zihayatın ziyası olan zîşuur ve zevil-idrâk mahlûklarla elbette doludur. O mahlûklar dahi, ins ve cin gibi, şu saray-ı âlemin seyircileri ve şu kâinat kitabının mütalâacıları ve şu saltanat-ı rubûbiyetin dellâllarıdır. Küllî ve umumî ubûdiyetleri ile kâinatın büyük ve küllî mevcudatın, tesbihâtlarını temsil ediyorlar.

¹ Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah Teâlâ'ya sığınırım.

² "O gece Rablerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner..." (Kadir sûresi, 97/4)

³ "De ki: 'Ruh, Rabbinin bir emri, emir âleminde bir tecellisidir.'" (İsrâ sûresi, 17/85)

Evet, şu kâinatın keyfiyatı, onların vücûdlarını gösteriyor. Çünkü; kâinata hadd ü hesaba gelmeyen dakik sanatlı tezyinat ve o mânidar mehâsin ile ve hikmettar nukuş ile süslendirip tezyîn etmesi; bilbedahe ona göre mütefekkir ve istihsan edicilerin ve mütehayyir takdir edicilerin enzarını ister, vücûdlarını talep eder. Evet, nasıl ki hüsün elbette bir âşik ister. Taam ise, aç olana verilir. Öyle ise; şu nihayetsiz hüsün-ü sanat içinde gıda-yı ervâh ve kût-u kulûb, elbette melâike ve ruhânîlere bakar, gösterir. Madem bu nihayetsiz tezyinat, nihayetsiz bir vazife-i tefekkür ve ubûdiyet ister. Hâlbuki ins ve cin, şu nihayetsiz vazifeye, şu hikmetli nezarete, şu vüs'atlı ubûdiyete karşı, milyondan ancak birisini yapabilir. Demek, bu nihayetsiz ve çok mütenevvi olan şu vezâif ve ibadete, nihayetsiz melâike envâları, ruhâniyat ecnasları lâzımdır ki, şu mescid-i kebîr-i âlemi saflarıyla doldurup şenlendirsin.

Evet, şu kâinatın her bir cihetinde, her bir dairesinde, ruhâniyat ve melâikelerden birer tâife, birer vazife-i ubûdiyetle muvazzaf olarak bulunurlar. Bazı rivayat-ı ehâdisiyenin işârâtıyla ve şu intizam-ı âlemin hikmetiyle denilebilir ki; bir kısım ecsâm-ı câmide-i seyyare, yıldızlar seyyaratından tut, tâ yağmur kataratına kadar bir kısım melâikenin sefine ve merâkibidirler.¹ O melâikeler, bu seyyarelere izn-i ilâhî ile binerler, âlem-i şehâdeti seyredip gezerler ve o merkeblerinin tesbihâtını temsil ederler. Hem denilebilir: Bir kısım hayattar ecsam, –bir hadîs-i şerifte “*Ehl-i cennet ruhları, berzah âleminde yeşil kuşların cevflerine girerler ve cennette gezerler.*”² diye işaret ettiği– “*tu-yûrun hudrun*” tesmiye edilen cennet kuşlarından tut, tâ sineklere kadar bir cins ervâhın tayyareleridir. Onlar, bunların içine emr-i Hak’la girerler; âlem-i cismaniyâtı seyredip, o hayattar cesedlerdeki göz, kulak gibi duyguları ile, âlem-i cismânîdeki mucizât-ı fıtrâtı temâşa ediyorlar, tesbihât-ı mahsusalarını edâ ediyorlar.

İşte, nasıl hakikat böyle iktiza ediyor, hikmet dahi aynen öyle iktiza eyliyor. Çünkü; şu kesafetli ve ruha münasebeti az olan topraktan ve şu küdüretli ve nur-u hayata münasebeti pek cüz’î olan sudan, mütemadiyen hummalı bir faaliyetle, letâfelli hayatı ve nuraniyetli zevi’l-idrâki halkeden Fâtır-ı Hakîm, elbette, ruha çok lâyük ve hayata çok münasip şu nur denizinden ve hattâ şu zulmet bahrinden, şu havadan, şu elektrik gibi sair madde-i latifeden bir kısım zîşuur mahlukları vardır. Hem pek çok kesretli olarak vardır.

¹ Semânın, Allah’a secde hâlindeki meleklerle dolu olduğuna dair bkz.: Tirmizî, *zühd* 9; İbni Mâce, *zühd* 19. Ayrıca Allah Teâlâ’nın (*celle celâlihi*), her bir damlasından bir melek yarattığı nehir için bkz.: Ebu’ş-Şeyh, *el-Azame* 2/735.

² Bkz.: Müslim, *imâre* 121; Tirmizî, *tefsîru sûre* (3) 19; Ebû Dâvûd, *cihâd* 25.

Birinci Mağsad

Melâikenin tasdiki, îmânun bir rûknüdür.

Şu maksatta dört nükte-i esasiye vardır.

Birinci Esas

Vücudun kemâli, hayat iledir. Belki vücûdun hakikî vücûdu, hayat iledir. Hayat, vücûdun nurudur. Şuur, hayatın ziyasıdır. Hayat, her şeyin başıdır ve esasıdır. Hayat, her şeyi her bir zihayat olan şey'e mal eder. Bir şey'i, bütün eşyâya mâlik hükmüne geçirir. Hayat ile bir şey'-i zihayat diyebilir ki: "Şu bütün eşya, malımdır. Dünya, hânemdir. Kâinat, Mâlik'im tarafından verilmiş bir mülkümdür."

Nasıl ki ziya ecsamın görülmesine sebeptir ve renklerin –bir kavle göre–sebebi vücûdudur. Öyle de, Hayat dahi, mevcudatın keşşâfidir. Keyfiyatın tahakkukuna sebeptir. Hem cüz'î bir cüz'iyi, küll ve küllî hükmüne getirir. Ve küllî şeyleri bir cüz'e sığdırmaya sebeptir. Ve hadsiz eşyayı, iştirak ve ittihat ettirip bir vahdete medâr, bir ruha mazhar yapmak gibi, kemâlât-ı vücûdun umumuna sebeptir. Hattâ hayat, kesret tabakatında bir çeşit tecelli-i vahdetdir ve kesrette ehadiyetin bir aynasıdır. Bak hayatsız bir cisim, büyük bir dağ dahi olsa yetimdir, gariptir, yalnızdır. Münasebeti yalnız oturduğu mekân ile ve ona karışan şeyler ile vardır. Başka kâinatta ne varsa, o dağa nisbeten madumdur. Çünkü; ne hayatı var ki, hayat ile alâkadar olsun; ne şuuru var ki, taalluk etsin. Şimdi bak küçücük bir cisme, meselâ bal arısına. Hayat ona girdiği anda, bütün kâinatla öyle münasebet te'sis eder ki, bütün kâinatla, hususan zeminin çiçekleriyle ve nebâatları ile, öyle bir ticaret akdeder ki, diyebilir: "Şu arz, benim bahçemdir, ticarethanemdir."

İşte, zihayattaki meşhur havâss-ı zâhire ve bâtına duygularından başka, gayr-i meş'ur sâika ve şâika hisleriyle beraber o arı, dünyanın ekser envâyıyla ihtisas ve ünsiyet ve mübadele ve tasarrufa sahip olur. İşte en küçük zihayatta hayat böyle te'sirini gösterse, elbette hayat tabaka-yı insâniye olan en yüksek mertebeye çıktıkça, öyle bir inbisat ve inkişaf ve tenevvür eder ki; hayatın ziyası olan şuur ile, akıl ile bir insan kendi hânesindeki odalarda gezdiği gibi, o zihayat, kendi aklı ile avâlim-i ulviyede ve ruhiyede ve cismâniyede gezer.

Yâni, o zîşuur ve zîhayat, mânen o âlemlere misafir gittiği gibi, o âlemler dahi o zîşuurun mir'ât-ı ruhuna misafir olup irtisam ve temessül ile geliyorlar.

Hayat, Zât-ı Zülcelâl'in en parlak bir bürhân-ı vahdeti ve en büyük bir mâden-i nimeti ve en latîf bir tecelli-i merhameti ve en hafî ve bilinmez bir nakş-ı nezih-i sanatıdır.

Evet, hafî ve dakiktir. Çünkü; envâ-ı hayatın en ednâsı olan hayat-ı nebat ve o hayat-ı nebatın en birinci derecesi olan çekirdekteki ukde-i hayatiyenin tenebbühü, yâni uyanıp açılarak neşv ü nema bulması, o derece zâhir ve kesrette ve mebzuliyette, ülfet içinde, zaman-ı Âdem'den beri hikmet-i beşeriyenin nazarında gizli kalmıştır. Hakikati, hakikî olarak beşerin akli ile keşfedilmemiş. Hem hayat, o kadar nezih ve temizdir ki; iki vechi, yâni, mülk ve melekûtiyet vecihleri temizdir, pâktır, şeffaftır. Dest-i kudret, esbâbın perdesini vaz'etmeyerek, doğrudan doğruya mübaşeret ediyor. Fakat, sair şeylerdeki umûr-u hasiseye ve kudretin izzetine uygun gelmeyen nâpâk keyfiyat-ı zâhiriye menşe' olmak için esbab-ı zâhiriye perde etmiştir.

Elhâsıl: Denilebilir ki, *hayat olmazsa; vücûd, vücûd değildir. Ademden farkı olmaz. Hayat, ruhun ziyasıdır. Şuur, hayatın nûrudur.* Madem ki hayat ve şuur, bu kadar ehemmiyetlidirler. Ve madem şu âlemde bilmüşâhede bir intizam-ı kâmil-i ekmel vardır. Ve şu kâinatta bir itkan-ı muhkem, bir insicam-ı ahkem görünüyor. Madem, şu biçâre perişan küremiz, sergerdan zeminimiz, bu kadar hadd ü hesaba gelmez zevil-hayat ile, zevil-ervâh ile ve zevil-idrâk ile dolmuştur... Elbette sadık bir hads ile ve kat'î bir yakîn ile hükmolunur ki; şu kusûr-u semâviye ve şu bürûc-u sâmiyenin dahi kendilerine münasip zîhayat, zîşuur sekeneleri vardır. Balık suda yaşadığı gibi, güneşin ateşinde dahi, o nurânî sekeneler bulunur. "Nar, nuru yakmaz." Belki, "Ateş, ışığa medet verir." Madem, kudret-i ezeliye, bilmüşâhede en âdi maddelerden, en kesif unsurlardan hadsiz zîhayat ve zîruhu halkeder ve gayet ehemmiyetle madde-i kesifeyi, hayat vasıtasıyla madde-i latifeye çevirir ve nur-u hayatı her şeyde kesretle serpiyor ve şuur ziyâsıyla ekser şeyleri yıldızlıyor. Elbette o Kadîr-i Hakîm, bu kursuz kudretiyle, bu noksansız hikmetiyle; nur gibi, esîr gibi ruha yakın ve münasip olan sair seyyâlât-ı latîfe maddeleri ihmâl edip hayatsız bırakmaz, câmid bırakmaz, şuursuz bırakmaz. Belki, madde-i nurdan, hattâ zulmetten, hattâ esir maddesinden, hattâ mânâlardan, hattâ havadan, hattâ kelimelerden zîhayat, zîşuuru kesretle halkeder ki; hayvanâtın pek çok muhtelif ecnasları gibi pek çok muhtelif ruhânî mahlûkları, o seyyâlât-ı latîfe maddelerinden halkeder. Onların bir kısmı melâike, bir kısmı da ruhânî ve cin ecnaslarıdır.

Melâikelerin ve ruhânîlerin kesretle vücûdlarını kabûl etmek ne derece hakikat ve bedihî ve mâkul olduğunu ve Kur'ân'ın beyan ettiği gibi onları kabûl etmeyen, ne derece hilâf-ı hakikat ve hilâf-ı hikmet bir hurafe, bir dalâlet, bir hezeyan, bir divânelik olduğunu şu temsile bak, gör:

İki adam... Biri bedevî, vahşî; biri medenî, aklı başında olarak arkadaş olup İstanbul gibi haşmetli bir şehre gidiyorlar. O medenî muhteşem şehrin uzak bir köşesinde pis, perişan, küçük bir hâneye, bir fabrikaya rast geliyorlar. Görüyorlar ki, o hâne; amele, sefil, miskin adamlarla doludur. Acib bir fabrika içinde çalışıyorlar. O hânenin etrafı da zîruh ve zîhayatlarla doludur. Fakat onların medâr-ı taayyüşü ve hususî şerâit-i hayatiyeleri vardır ki, onların bir kısmı âkilü'n-nebattır, yalnız nebâtat ile yaşıyorlar. Diğer bir kısmı âkilü's-semek'tir, balıktan başka bir şey yemiyorlar. O iki adam, bu hâli görüyorlar. Sonra bakıyorlar ki, uzakta binler müzeyyen saraylar, âlî kasırlar görünüyor. O sarayların ortalarında geniş tezgâhlar ve vüs'atlı meydanlar vardır. O iki adam, uzaklık sebebiyle veyahut göz zayıflığıyla veya o sarayın sekanelerinin gizlenmesi sebebiyle; o sarayın sekaneleri, o iki adama görünmüyorlar. Hem şu perişan hânedeki şerâit-i hayatiye, o saraylarda bulunmuyor. O vahşî bedevî, hiç şehir görmemiş adam, bu esbaba binaen görünmediklerinden ve buradaki şerâit-i hayat orada bulunmadığından der: "O saraylar, sekanelerden hâlidir, boştur, zîruh içinde yoktur." der, vahşetin en ahmakça bir hezeyanını yapar.

İkinci adam der ki: "Ey bedbaht! Şu hakir, küçük hâneyi görüyorsun ki, zîruh ile, amelelerle doldurulmuş... Ve biri var ki, bunları her vakit tazelandiriyor, istihdam ediyor. Bak, bu hâne etrafında boş bir yer yoktur; zîhayat ve zîruh ile doldurulmuştur. Acaba hiç mümkün müdür ki; şu uzakta bize görünen şu muntazam şehrin, şu hikmetli tezyinatın, şu sanatlı sarayların onlara münasip âlî sekaneleri bulunmasın! Elbette o saraylar, umumen doludur ve onlarda yaşayanlara göre başka şerâit-i hayatiyeleri var. Evet, ot yerine belki börek yerler; balık yerine baklava yiyebilirler. Uzaklık sebebiyle veyahut gözünün kabiliyetsizliği veya onların gizlenmekliği ile sana görünmemeleri, onların olmamalarına hiçbir vakit delil olamaz. "Adem-i rü'yet, adem-i vücûda delâlet etmez. Görünmemek, olmamaya hüccet olamaz."

İşte şu temsil gibi, *ecrâm-ı ulviye ve ecsâm-ı seyyare içinde küre-i arzın hakaret ve kesafeti ile beraber bu kadar hadsiz zîruhların, zîşuurların vatanı olması ve en hasis ve en müteaffin cüz'leri dahi, birer menba-ı hayat kesilmesi, birer mahşer-i huveynat olması, bizzarure ve bilbedahe ve bittarıki'l-evlâ ve bilhadsî's-sâdık ve bilyakîni'l-kat'i delâlet eder, şehâdet*

eyler, ilân eder ki: Şu nihayetsiz fezâ-yı âlem ve şu muhteşem semâvât, burçlarıyla, yıldızlarıyla zîşuur, zîhayat, zîruhlarla doludur. Nârdan, nurdan, ateşten, ışıktan, zulmetten, havadan, savttan, rayihadan, kelimât-tan, esirden ve hattâ elektrikten ve sair seyyâlât-ı latîfeden halk olunan o zîhayat ve o zîruhlara ve o zîşuurlara, Şeriat-ı Garrâ-yı Muhammediye (aleyhissalâtü vesselâm), Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân, "Melâike ve cân ve ruhâniyattır" der, tesmiye eder.

Melâikenin ise; ecsâmın muhtelif cinsleri gibi, cinsleri muhtelifdir. Evet, elbette bir katre yağmura müekkel olan melek, şemse müekkel meleğin cinsinden değildir. Cin ve ruhâniyat dahi, onların da pek çok ecnâs-ı muhtelifeleri vardır.

Şu Nükte-i Esasiyenin Hâtimesi

Bittecrübe, madde asıl değil ki vücûd, ona müsahhar kalsın ve tâbi olsun; belki madde, bir mânâ ile kaimdir. İşte o mânâ, hayattır, ruhtur. Hem bilmüşâhede madde, mahdum değil ki, her şey ona irca edilsin. Belki hâdimdir; bir hakikatin tekemmülüne hizmet eder. O hakikat, hayattır. O hakikatin esası da ruhtur. Bilbedahe madde hâkim değil ki, ona müracaat edilsin, kemâlât ondan istenilsin; belki mahkûmdur, bir esasın hükmüne bakar, onun gösterdiği yollar ile hareket eder. İşte o esas, hayattır, ruhtur, şuurdur. Hem bizzarure madde lüb değil, esas değil, müstekar değil ki; işler ve kemâlât ona takılsın, ona bina edilsin; belki yarılmaya, erimeğe, yırtılmaya müheyya bir kışırdır, bir kabuktur ve köpüktür ve bir surettir.

Görülüyor mu ki, gözle görülmeyen hurdebîni bir hayvanın ne kadar keskin duyguları var ki, arkadaşının sesini işitir, rızkını görür, gayet hassas ve keskin hisleri vardır. Şu hâl gösteriyor ki; maddenin küçülüp inceleşmesi nisbetinde âsâr-ı hayat tezayüd ediyor, nûr-u ruh teşeddüd ediyor. Güya madde inceletikçe, bizim maddiyatımızdan uzaklaştıkça ruh âlemine, hayat âlemine, şuûr âlemine yaklaşıyor gibi hararet-i ruh, nur-u hayat daha şiddetli tecelli ediyor. İşte hiç mümkün müdür ki, bu madde perdesinde bu kadar hayat ve şuûr ve ruhun tereşşuhâtı bulunsun; o perde altında olan âlem-i bâtın, zîruh ve zîşuurlarla dolu olmasın. Hiç mümkün müdür ki, şu maddiyat ve âlem-i şehâdetteki mânânın ve ruhun ve hayatın ve hakikatin şu hadsiz tereşşuhâtı ve lemeât ve semeratının menabii, yalnız maddeye ve maddenin hareketine irca edilip izah edilsin. Hâşâ ve kat'â ve aslâ! *Bu hadsiz tereşşuhât ve lemeât gösteriyor ki, şu âlem-i maddiyat ve şehâdet ise, âlem-i melekût ve ervâh üstünde serpilmiş tenteneli bir perdedir.*

İkinci Esas

Melâikenin vücûduna ve ruhânîlerin sübutuna ve hakikatlerinin vücûduna bir icmâ'-ı mânevî ile -tâbirde ihtilâflarıyla beraber- bütün ehl-i akıl ve ehl-i nakil, bilerek, bilmeyerek ittifak etmişler denilebilir. Hattâ maddiyatta çok ileri giden hükemâ-yı işrâkiyyûn'un meşşâiyyûn kısmı, melâikenin mânâsını inkâr etmeyerek "Her bir nev'in bir mahiyet-i mücerrede-i ruhâniyeleri vardır." derler. Melâikeyi öyle tâbir ediyorlar. Eski hükemânın işrâkiyyûn kısmı dahi melâikenin mânâsında kabûle muztar kalarak, yalnız yanlış olarak "ukûl-ü aşere ve erbabü'l-envâ" diye isim vermişler. Bütün ehl-i edyân, "melekü'l-cibâl, melekü'l-bihar, melekü'l-emtar" gibi her nev'e göre birer melek-i müekkel, vahyin ilhamı ve irşâdı ile bulunduğunu kabûl ederek o namlarla tesmiye ediyorlar. Hattâ akılları gözlerine inmiş ve insâniyetten cemâdat derecesine mânen sukut etmiş olan maddiyyûn ve tabiiyyûn dahi, melâikenin mânâsını inkâr edemeyerek¹(Hâşiye) "Kuvâ-yı sâriye" namıyla bir cihette kabûle mecbur olmuşlar.

Ey Melâike ve rûhâniyatın kabûlünde tereddüd gösteren biçâre adam! Neye istinad ediyorsun? Hangi hakikate güveniyorsun ki; bütün ehl-i akıl, bilerek bilmeyerek melâikenin mânâsının sübutuna ve tahakkukuna ve rûhânîlerin tahakkukları hakkında ittifaklarına karşı geliyorsun, kabûl etmiyorsun? Madem ki; Birinci Esas'ta isbat edildiği gibi hayat, mevcudatın keşşafıdır, belki neticesidir, zübdesidir; bütün ehl-i akıl, mânâ-yı melâikenin kabûlünde mânen müttefiktirler ve şu zeminimiz, bu kadar zîhayat ve zîruhlarla şenlendirilmiştir. Şu hâlde hiç mümkün olur mu ki; şu fezâ-yı vesîa, sekenerlerden; şu semâvât-ı latife, mutavattininden hâlî kalsın. Hiç hatırına gelmesin ki; şu hilkatte cârî olan nâmuslar, kanunlar kâinatın hayattar olmasına kâfi gelir. Çünkü; o cereyan eden nâmuslar, şu hükmeden kanunlar, itibarî emirlerdir, vehmî düsturlardır; ademî sayılır. Onları temsil edecek, onları gösterecek, onların dizginlerini ellerinde tutacak melâike denilen ibâdullah olmazsa o nâmuslara, o kanunlara bir vücûd taayyün edemez, bir hüviyet teşahhus edemez, bir hakikat-i hariciye olamaz. Hâlbuki: "Hayat, bir hakikat-i hariciyedir. Vehmî bir emr, hakikat-i hariciyeyi yüklenemez."

Elhâsıl: Madem ehl-i hikmetle ehl-i din ve ashâb-ı akıl ve nakil mânen ittifak etmişler ki; mevcudat, şu âlem-i şehâdete münhasır değildir. Hem ma-

¹(Hâşiye) Melâike mânâsını ve ruhâniyatın hakikatini inkâra mecal bulamamışlar, belki fitratın nâmuslarından "kuvâ-yı sâriye" diye, "cereyan eden kuvvetler" namını vererek yanlış bir sûrette tasvir ile bir cihetten tasdikine mecbur kalmışlar. Ey kendini akıllı zanneden!..

dem, zâhir olan âlem-i şehâdet, câmid ve teşekkül-ü ervâha nâmuvâfık olduğu hâlde bu kadar zîruhlarla tezyin edilmiş... Elbette vücûd, ona münhasır değildir; belki daha çok tabakat-ı vücûd vardır ki, âlem-i şehâdet onlara nisbeten münakkaş bir perdedir. Hem madem, denizin balığa nisbeti gibi, ervâha muvâfık olan âlem-i gayb ve âlem-i mânâ, ervâhlar ile dolu olmak iktiza eder. Hem madem, bütün emirler, mânâ-yı melâikenin vücûduna şehâdet ederler.. Elbette, bilâ-şek velâ şüphe, melâike vücûdlarının ve ruhânî hakikatlerinin en güzel sureti ve ukûl-ü selime kabûl edecek ve istihsan edecek en mâkul keyfiyeti odur ki; Kur'ân, şerh ve beyan etmiştir. O Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân der ki: “Melâike, ibâd-ı mükerrerdir. Emre muhalefet etmezler. Ne emrolunsa onu yaparlar. Melâike, ecsâm-ı latîfe-i nûrâniyedirler. Muhtelif nevilere münkasımdırlar.”

Evet, nasıl ki: *Beşer bir ümmettir, “Kelâm” sıfatından gelen şeriat-ı ilâhiyenin hameleleri, mümessilleri, mütemessilleridir. Öyle de, melâike dahi, muazzam bir ümmettir ki, onların amele kısmı “İrâde” sıfatından gelen şeriat-ı tekvîniyenin hamelesi, mümessili ve mütemessilleridirler. Müessir-i hakikî olan kudret-i fâtranın ve irâde-i ezeliyenin emirlerine tâbi bir nevi ibâdullahtırlar ki; ecrâm-ı ulviyenin her biri onların birer mescidi, birer mabedi hükmündedirler.*

Üçüncü Esas

Mesele-i melâike ve ruhâniyat, o mesâildendir ki; tek bir cüzün vücûdu ile, bir küllün tahakkuku bilinir. Bir tek şahsın rû'yeti ile umum nev'in vücûdu mâlûm olur. Çünkü; kim inkâr ederse, külliye inkâr eder. Bir tekini kabûl eden, o nev'in umumunu kabûl etmeye mecburdur. Madem öyledir, işte bak! Görmüyor musun ve işitmiyor musun ki; bütün ehl-i edyân, bütün asırlarda, zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar melâikenin vücûduna ve ruhânîlerin tahakkukuna ittifak etmişler ve insanın tâifeleri, birbirinden bahsi ve muhaveresi ve rivayeti gibi melâikelerle muhavere edilmesine ve onların müşâhedesine ve onlardan rivayet etmesine icmâ' etmişlerdir. Acaba hiçbir fert melâikelerden bilbedahe görünmezse, hem bilmüşâhede bir şahsın veya müteaddid eşhasın vücûdu kat'î bilinmezse, hem onların bilbedahe, bilmüşâhede vücûdları hissedilmezse, hiç mümkün müdür ki; böyle bir icmâ' ve ittifak devam etsin ve böyle müsbet ve vücûdî bir emirde ve şuhuda istinad eden bir hâlde müstemirren ve tevâtüren o ittifak devam etsin.

Hem hiç mümkün müdür ki; şu itikad-ı umumînin menşei, mebâdi-i zarûriye ve bedihî emirler olmasın. Hem hiç mümkün müdür ki; hakikatsiz bir vehim, bütün inkilâbat-ı beşeriyede, bütün akaid-i insâniyede istimrar etsin, beka bulsun.

Hem hiç mümkün müdür ki; şu ehl-i edyânın, bu icmâ-ı azîmin senedi, bir hads-i kat'î olmasın, bir yakîn-i şuhudî olmasın. Hem hiç mümkün müdür ki; o hads-i kat'î, o yakîn-i şuhudî, hadsiz emârelerden ve o emâreler, hadsiz müşâhedât vâkıılarından ve o müşâhedat vâkııaları, şeksiz ve şüphesiz mebâdi-i zarûriyeye istinad etmesin. Öyle ise, şu ehl-i edyândaki bu itikadat-ı umumiyenin sebebi ve senedi, tevâtür-ü mânevî kuvvetini ifade eden pek çok kerat ile Melâike müşâhedelerinden ve ruhânîlerin rü'yetlerinden hâsıl olan mebâdi-i zarûriyedir, esasât-ı kat'iyedir.

Hem hiç mümkün müdür, hiç mâkul mudur, hiç kabil midir ki: Hayat-ı içtimaiye-i beşeriyeye semâsının güneşleri, yıldızları, ayları hükmünde olan enbiyâ ve evliya, tevâtür suretiyle ve icmâ-ı mânevî kuvveti ile ihbar ettikleri ve şehâdet ettikleri melâike ve ruhâniyatın vücûdları ve müşâhedeleri, bir şüphe kabûl etsin, bir şekke medâr olsun. Bâhusus onlar şu meselede ehl-i ihtisastırlar. Mâlûmdur ki; iki ehl-i ihtisas, binler başkasına müreccahtırlar, hem şu meselede ehl-i isbattırlar. Mâlûmdur ki; iki ehl-i isbat, binler ehl-i nefy ve inkâra müreccahtırlar. Ve bilhassa kâinat semâsında daim parlayan ve hiçbir vakit gurub etmeyen, âlem-i hakikatin Şemsü'ş-Şümûs'u olan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın ihbarâtı ve risâlet güneşi olan Zât-ı Ahmediyе'nin (*aleyhis-salâtü vesselâm*) şehâdâtı ve müşâhedâtı, hiç kabil midir ki, bir şüphe kabûl etsin. Madem tek bir ruhâniyatın vücûdu, bir zamanda tahakkuk etse, şu nev'in umumen tahakkukunu gösteriyor ve madem şu nev'in vücûdu tahakkuk ediyor; elbette onların suret-i tahakkukunun en ahseni, en mâkulü, en makbulü; Şeriat'ın şerhettiği gibidir, Kur'ân'ın gösterdiği gibidir, Sahib-i Mi'râc'ın gördüğü gibidir.

Dördüncü Esas

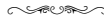
Şu kâinatın mevcudatına nazar-ı dikkat ile bakılsa görünür ki: Cüz'iyat gibi külliyyatın dahi birer şahs-ı mânevîsi vardır ki, birer vazife-i külliyesi görünüyor. Onda bir hizmet-i külliye görünüyor. Meselâ; bir çiçek, kendince bir nakş-ı sanatı gösterip, lisân-ı hâliyle esmâ-yı Fâtır'ı zikrettiği gibi küre-i arz bahçesi dahi, bir çiçek hükmündedir. Gayet muntazam küllî vazife-i tesbihi-

yesi vardır. Nasıl ki bir meyve, bir intizam içinde bir ilânatı, tesbihâtı ifade ediyor. Öyle de koca bir ağacın heyet-i umumiyesiyle gayet muntzam bir vazife-i fitriyesi ve ubûdiyeti vardır. Nasıl bir ağaç, yaprak, meyve ve çiçeklerinin kelimâtı ile bir tesbihâtı var; öyle de koca semâvât denizi dahi, kelimâtı hükümünde olan güneşler, yıldızlar ve ayları ile Fâtır-ı Zülcelâl'ine tesbihât yapar ve Sâni-i Zülcelâl'ine hamd eder ve hâkezâ.. mevcudat-ı hâriciyenin her biri, sureten câmid, şuursuz iken, gayet hayatkârâne ve şuurdârane vazifeleri ve tesbihâtları vardır. Elbette nasıl melâikeler bunların âlem-i melekûtta mümes-silidirler, tesbihâtlarını ifade ederler; bunlar dahi âlem-i mülk ve âlem-i şehâ-dette o melâikelerin timsâlleri, hâneleri, mescidleri hükümündedirler.

Yirmi Dördüncü Söz'ün Dördüncü Dalı'nda beyan edildiği gibi; şu saray-ı âlemin Sâni-i Zülcelâl'i, o saray içinde istihdam ettiği dört kısım amelenin birincisi melâike ve ruhânîlerdir. Madem nebâtat ve cemadat bilmeyerek ve bir bilen emrinde gayet mühim ücretsiz hidemâttadırlar. Ve hayvanât, bir ücret-i cüz'îye mukabilinde bilmeyerek gayet küllî maksadlara hizmet ediyorlar. Ve insan, müeccel ve muaccel iki ücret mukabilinde o Sâni-i Zülcelâl'in makasidini bilerek tevfik-i hareket etmek ve her şeyde nefislerine de bir hisse çıkarmak ve sair hademelere nezaret etmek ile istihdam edilmeleri, bilmüşâhede görünüyor. Elbette dördüncü kısım, belki en birinci kısım olan hizmetkârlar, ameleler bulunacaktır. Hem insana benzer ki, O Sâni-i Zülcelâl'in makâsıd-ı külliyesini bilir bir ubûdiyet ile, tevfik-i hareket ederler. Hem, insanın hilâfına olarak hazz-ı nefisten ve cüz'î ücretlerden tecerrüt ederek yalnız Sâni-i Zülcelâl'in nazarı ile, emri ile, teveccühü ile, hesabı ile, namı ile ve kurbiyetiyle ihtisas ile ve intisap ile hâsıl ettikleri lezzet ve kemâl ve zevk ve saadeti kâfi görüp, hâlisen muhlisen çalışıyorlar; cinslerine göre kâinattaki mevcudatın envâna göre vazife-i ibadetleri tenevvü ediyor. Bir hükûmetin muhtelif dairelerde, muhtelif vazifedârları gibi, saltanat-ı rubûbiyet dairelerinde vezaif-i ubûdiyeti ve tesbihâtı öyle tenevvü ediyor. Meselâ: Hazreti Mikâil, yeryüzü tarlasında ekilen masnuat-ı ilâhiyeye Cenâb-ı Hakk'ın havliyle, kuvvetiyle, hesabıyla, emriyle bir nâzır-ı umumî hükümündedir. Tâbir caizse umum çiftçi-misâl melâikelerin reisidir. Hem Fâtır-ı Zülcelâl'in izniyle, emriyle, kuvvetiyle, hikmetiyle umum hayvanâtın mânevî çobanlarının reisi, büyük bir melek-i müekkelidir.

İşte madem şu mevcudat-ı hariciyenin, her birisinin üstünde, birer melek-i müekkel var olmak lâzım gelir; tâ ki o cismin gösterdiği vezaif-i ubûdiyet ve hidemât-ı tesbihîyesini âlem-i melekûtta temsil etsin, dergâh-ı ulûhiyete bilerek takdim etsin; elbette Muhbir-i Sâdik'ın rivayet ettiği melâikeler hakkındaki suretler, gayet münasiptir ve makûldür. Meselâ, ferman etmiş ki: “Bâzı melâike-

ler bulunur, kırk başı veya kırk bin başı var. Her başta kırk bin ağız var, her bir ağızda kırk bin dil ile, kırk bin tesbihât yapar.”¹ Şu hakikat-i hadîsiyenin bir mânâsı var, bir de sureti var. Mânâsı şudur ki: Melâikenin ibâdâtı, hem gayet muntazamdır, mükemmeldir; hem gayet küllîdir, geniştir. Ve şu hakikatin sureti ise, şudur ki: Bâzı büyük mevcudat-ı cismâniye vardır ki, kırk bin baş, kırk bin tarz ile vezaif-i ubûdiyeti yapar. Meselâ; semâ güneşlerle, yıldızlarla tesbihât yapar. Zemin tek bir mahlûk iken, yüz bin baş ile; her başta yüz binler ağız ile, her ağızda yüz binler lisan ile vazife-i ubûdiyeti ve tesbihât-ı rabbâniyeyi yapıyor. İşte küre-i arza müekkel melek dahi, âlem-i melekûtta şu mânâyı göstermek için öyle görülmek lâzımdır. Hattâ ben, mutavassıt bir badem ağacı gördüm ki; kırka yakın baş hükmünde büyük dalları var. Sonra bir dalına baktım, kırka yakın dili hükmünde küçük dalları var. Sonra o küçük dalının bir diline baktım, kırk çiçek açmıştır. O çiçeklere nazar-ı hikmetle dikkat ettim; her bir çiçek içinde kırka yakın incecik, muntazam püskülleri, renkleri ve sanatları gördüm ki; her biri Sâni-i Zülcelâl’in ayrı ayrı birer cilve-i esmâsını ve birer ismini okutturuyor. İşte hiç mümkün müdür ki, şu badem ağacının Sâni-i Zülcelâl’i ve Hakîm-i Zülcemâl’i, bu câmid ağaca bu kadar vazifeleri yükletsin; onun mânâsını bilen, ifade eden, kâinata ilân eden, dergâh-ı ilâhîye takdim eden, ona münasip ve ruhu hükmünde bir melek-i müekkeli ona bindirmesin?

Ey arkadaşı! Şuraya kadar beyanâtımız, kalbi kabûle ihzâr etmek ve nefsi teslime mecbur etmek ve akli iz’âna getirmek için bir mukaddime idi. Eğer o mukaddimeyi bir derece fehmettin ise, melâikelerle görüşmek istersen hâzır ol. Hem evham-ı seyiyeden temizlen.

İşte Kur’ân âlemi, kapıları açıktır. İşte Kur’ân cenneti ² مُفْتَحَةُ الْأَبْوَابِ ’dır; gir bak. Melâikeyi o cennet-i Kur’âniye içinde güzel bir surette gör. Her bir âyet-i tenzil, birer menzildir. İşte şu menzillerden bak:

وَالْمُرْسَلَاتِ غُرْفًا * فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا * وَالتَّائِبَاتِ نَشْرًا * فَالْفَارِقَاتِ فُرْقًا *
فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْرًا³

¹ Bkz.: et-Taberî, *Câmiu’l-beyân* 15/156; Ebu’s-Şeyh, *el-Azame* 2/547, 740, 742, 747, 3/868; İbni Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân* 3/62.

² “Kapıları açıktır.” (Bkz.: Sâd sûresi, 38/50)

³ “İyilik için birbirinin peşinden gönderilenler, Esip savuranlar, Tohumlarını yaydıkça yayanlar, Hakla batılı, doğru ile eğriyi ayırt edenler, Hak sahiplerine vahyi getiren melekler hakkı için.” (Mürselât sûresi, 77/1-5)

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا * وَالتَّاسِطَاتِ نَشْطًا * وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا * فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا *
فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا¹

تَنْزِلُ الْمَلَكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ²

عَلَيْهَا مَلَكَةٌ غَالِظٌ شِدَادٌ لَا يَعْضُونَ اللَّهُ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ³

Hem dinle:

سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ * لَا يُسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهٖ يَعْمَلُونَ⁴

senalarını işit. Eğer cinnilerle görüşmek istersen:

قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ⁵ surlu sûreye gir, onları gör, dinle ne diyorlar; onlardan ibret al. Bak, diyorlar ki:

إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا * يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا⁶

¹ “Bütün kuvvetleriyle koşanlar, Neşe ve şevkle yürüyenler, Yüzüp yüzüp gidenler, Yarışıp geçenler, İşleri düzenleyip yönetenler, (hakkı için ki: Kıyâmet gerçektir, hepimiz ölümden sonra diriltileceksiniz.)” (Nâziât sûresi, 79/1-5)

² “O gece Rablerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner...” (Kadir sûresi, 97/4)

³ “Onun başında kaba yapılı, sert ve şiddetli melekler olup onlar asla Allah’a isyan etmez ve kendilerine verilen bütün emirleri tam yerine getirirler.” (Tahrîm sûresi, 66/6)

⁴ “O, bundan münezzektir. Bilâkis onların evlât dedikleri melekler Onun ikram ve takdirine mazhar olmuş kullarıdır. O, kendilerine sormadıkça ağızlarını bile açmazlar, sadece Onun emirlerini yerine getirirler.” (Enbiyâ sûresi, 21/26-27)

⁵ “De ki: Bana vahyolundu ki bir cin cemaati Kur’ânı dinledi...” (Cin sûresi, 72/1)

⁶ “Biz gerçekten, doğru yolu gösteren harikulade bir Kur’ân dinledik. Bundan böyle Rabbimize asla bir şerik tanımayacağız.” (Cin sûresi, 72/1-2)

İkinci Maksad

Kıyâmet ve mevt-i dünya ve hayat-ı âhiret hakkındadır.

Şu maksadın dört esası ve bir mukaddime-i temsiliyesi vardır.

Mukaddime

Nasıl ki: Bir saray veya bir şehir hakkında biri dâva etse: “Şu saray veya şehir, tahrip edilip yeniden muhkem bir surette bina ve tâmir edilecektir.” Elbette onun dâvasına karşı *altı suâl* terettüp eder:

Birincisi: “Niçin tahrip edilecek? Sebep ve muktazî var mıdır?” Eğer, “Evet var” diye isbat etti.

İkincisi: Şöyle bir suâl gelir ki: “Bunu tahrip edip, tâmir edecek usta muktedir midir? Yapabilir mi?” Eğer, “Evet yapabilir” diye isbat etti.

Üçüncüsü: Şöyle bir suâl gelir ki: “Tahribi mümkün müdür? Hem, sonra tahrip edilecek midir?” Eğer, “Evet” diye imkân-ı tahribi, hem vukuunu isbat etse; iki suâl daha ona varid olur ki:

“Acaba şu acib saray veya şehrin yeniden tamiri mümkün müdür? Mümkün olsa, acaba tâmir edilecek midir?” Eğer, “Evet” diye bunları da isbat etse; o vakit bu meselenin hiçbir cihette hiçbir köşesinde bir delik, bir menfez kalmaz ki, şek ve şüphe ve vesvese girebilsin.

İşte şu temsil gibi; dünya sarayının, şu kâinat şehrinin tahrip ve tamiri için muktazî var.. Fâil ve ustası muktedir.. Tahribi mümkün ve vâki olacak.. Tamiri mümkün ve vâki olacaktır. İşte şu meseleler birinci esastan sonra isbat edilecektir.

Birinci Esas

Ruh, katiyen bâkidir. Birinci maksaddaki melâike ve ruhânîlerin vücûdlarına delâlet eden hemen bütün deliller, şu meselemiz olan beka-i ruha dahi delildirler. Bence mesele o kadar kat’îdir ki, fazla beyan abes olur. Evet şu âlem-i berzahta, âlem-i ervâhta bulunan ve âhirete gitmek için bekleyen hadsiz ervâh-ı bâkiye kafileleri ile bizim mabeynimizdeki mesâfe o kadar ince ve

kısadır ki, bürhân ile göstermeğe lüzum kalmaz. Hadd ü hesaba gelmeyen ehl-i keşfin ve şuhûdun onlarla temas etmeleri, hattâ ehl-i keşfe'l-kuburun onları görmeleri, hattâ bir kısım avâmın da onlarla muhabere ve umurun da rüya-yı sâdikada onlarla münasebet peyda etmeleri, muzaaf tevâtürler suretinde âdetâ beşerin ulûm-u müteârifesi hükmüne geçmiştir. Fakat şu zamanda maddiyûn fikri herkesi sersem ettiği için, en bedihî bir şeyde zihinlere vesvese vermiş. İşte şöyle vesveseleri izale için; hads-i kalbînin ve iz'ân-ı aklînin pek çok menbalarından, bir mukaddime ile dört menbaya işaret edeceğiz.

Mukaddime

Onuncu Söz'ün Dördüncü Hakikati'nde isbat edildiği gibi; *ebedî, sermedî, misilsiz bir cemâl, elbette aynadar müştâkının ebediyetini ve bekasını ister. Hem kusursuz, ebedî bir kemâl-i sanat, mütefekkir dellâlinin devamını talep eder. Hem nihaysiz bir rahmet ve ihsan, muhtaç müteşekkirlere devam-ı tena'umlarını iktiza eder. İşte o aynadar müştâk, o dellâl mütefekkir, o muhtaç müteşekkir, en başta ruh-u insânîdir. Öyle ise; ebedü'l-âbad yolunda; o cemâl, o kemâl, o rahmete refâkat edecek, bâki kalacaktır.*

Yine Onuncu Söz'ün Altıncı Hakikati'nde isbat edildiği gibi; değil ruh-u beşer, hattâ en basit tabakat-ı mevcudat dahi, fena için yaratılmamışlar; bir nevi bekaya mazhardırlar. Hattâ ruhsuz, ehemmiyetsiz bir çiçek dahi, vücûd-u zâhirîden gitse, bin vecihle bir nevi bekaya mazhardır. Çünkü; sureti, hadsiz hâfizalarda bâkî kalır. Kanun-u teşekkülâtı, yüzer tohumcuklarında beka bulup devam eder. Madem bir parçacık ruha benzeyen o çiçeğin kanun-u teşekkülü, timsâl-i sureti, bir Hafız-i Hakîm tarafından ibka ediliyor. Dağdağalı inkılâblar içinde kemâl-i intizam ile, zerrecikler gibi tohumlarında muhafaza ediliyor, bâkî kalır.. Elbette gayet cemiyetli ve gayet yüksek bir mahiyete mâlik ve haricî vücûd giydirilmiş ve zîşuur ve zîhayat ve nûrani kanun-u emrî olan ruh-u beşer, ne derece kat'iyetle bekaya mazhar ve ebediyetle merbut ve sermediyetle alâkadar olduğunu anlamazsan, nasıl “Zîşuûr bir insanım” diyebilirsin? Evet, koca bir ağacın bir derece ruha benzeyen programını ve kanun-u teşekkülâtını, bir nokta gibi en küçük çekirdekte dercedip muhafaza eden bir Zât-ı Hakîm-i Zülcelâl, bir Zât-ı Hafız-i Bîzevâl hakkında “Vefat edenlerin ruhlarını nasıl muhafaza eder” denilir mi!

Birinci Menba

Enfûsîdir. Yâni, herkes hayatına ve nefesine dikkat etse, bir ruh-u bâkiyi anlar. Evet, her bir ruh, kaç sene yaşamış ise; o kadar beden değiştirdiği

hâlde, bilbedahe aynen bâkî kalmıştır. Öyle ise: –madem cesed, gelip geçicidir– mevt ile bütün bütün çıplak olmak dahi ruhun bekasına te'sir etmez ve mahiyetini de bozmez. Yalnız, müddet-i hayatta tedricî cesed libasını değiştiriyor; mevtte ise, birden soyunur. Gayet kat'î bir hads ile belki müşâhede ile sabittir ki cesed, ruh ile kaimdir. Öyle ise; ruh, onun ile kaim değildir. Belki ruh, binefsihî kaim ve hâkim olduğundan cesed istediği gibi dağılıp toplansın, ruhun istiklâliyetine halel vermez. Belki cesed, ruhun hânesi ve yuvasıdır, libası değil. Belki ruhun libası, bir derece sabit ve letâfetçe ruha münasip bir gılâf-ı latîfi ve bir beden-i misâlsî vardır. Öyle ise; mevt hengâmında bütün bütün çıplak olmaz; yuvasından çıkar, beden-i misâlsîni giyer.

İkinci Menba

Âfâkîdir. Yâni, mükerrer müşâhedat ve müteaddit vâkiat ve kerrat ile münasebattan neşet eden bir nevi hükm-ü tecrübîdir. Evet, tek bir ruhun bâ'delmemat bekası anlaşılrsa, şu ruh nev'inin külliyetle bekasını istilzam eder. Zira fenn-i mantıkça kat'îdir ki: Zâtî bir hassa, bir tek fertte görünse; bütün efratta dahi o hassanın vücûduna hükmedilir; çünkü zâtîdir. Zâtî olsa her fertte bulunur. Hâlbuki değil bir fert, belki o kadar hadsiz, o kadar hesaba, hasra gelmez müşâhedata istinad eden âsâr ve beka-yı ervâha delâlet eden emârât, o derece kat'îdir ki; bize nasıl Yeni Dünya, yâni Amerika var ve orada insanlar bulunur, o insanların vücûdlarına hiç vehim hatıra gelmez; öyle de, şüphe kabûl etmez ki; şimdi âlem-i melekût ve ervâhta, ölmüş, vefat etmiş insanların ervâhı, pek çok kesretle vardır ve bizimle münasebettardır. Mânevî hedâyâmız onlara gidiyor, onların nûranî feyizleri de bizlere geliyor.

Hem hads-i kat'î ile vicdanen hissedilebilir ki; insan öldükten sonra esaslı bir ciheti bâkidir. O esas ise, ruhtur. Ruh ise, tahrip ve inhilâl mâruz değil. Çünkü; basittir, vahdeti var. Tahrip ve inhilâl ve bozulmak ise, kesret ve terkib edilmiş şeylerin şe'nidir. Sâbıkan beyan ettiğimiz gibi hayat, kesrette bir tarz-ı vahdeti temin eder, bir nevi bekaya sebebiyet verir. Demek vahdet ve beka, ruhta esastır ki, ondan kesrete sirayet eder. Ruhun fenası, ya tahrip ve inhilâl iledir; o tahrip ve inhilâl ise, vahdet yol vermez ki girsin, besâtet bırakmaz ki bozsun. Veyahut îdam iledir; îdam ise, Cevâd-ı Mutlak'ın hadsiz merhameti müsaade etmez ve nihayetsiz cûdu bırakmaz ki, verdiği nimet-i vücûdu, o nimet-i vücûda pek müştâk ve lâyıf olan ruh-u insâniden geri alsın.

Üçüncü Menba

Ruh; zihayat, zîşuur, nuranî, vücûd-u haricî giydirilmiş, câmi', hakikattar, külliyyet kesbetmeğe müstaid bir kanun-u emrîdir. Hâlbuki; en zayıf olan kavânin-i emriye, sebat ve bekaya mazhardırlar. Çünkü; dikkat edilse, mâruz-u tagayyür olan bütün nevilerde birer hakikat-ı sabite vardır ki, bütün tagayyürat ve inkılâbât ve etvâr-ı hayat içinde yuvarlanarak suretler değiştirip, ölmeyerek, yaşayarak bâki kalıyor. İşte her bir şahs-ı insanî, mahiyetinin câmiyetiyle ve küllî şuûruyla ve umumî tasavvurâtıyla bir şahıs iken, bir nev' hükmüne geçmiştir. Bir nev'e gelen ve cârî olan kanun, o şahs-ı insânîde dahi cârîdir. Madem Fâtır-ı Zülcelâl, insanı, câmi bir ayna ve küllî bir ubûdiyetle ve ulvî bir mahiyetle yaratmıştır. Her fertteki hakikat-i ruhiye, yüz binler suret değiştirirse, izn-i rabbânî ile ölmeyecek, yaşayarak geldiği gibi gidecek. Öyle ise; o şahs-ı insânînin hakikat-i zîşuuru ve unsur-u zihayâtı olan ruhu dahi, Allah'ın emriyle, izni ile ve ibkasıyla daima bâkidir.

Dördüncü Menba

Ruha bir derece müşabih ve ikisi de âlem-i emirden ve irâdeden geldiklerinden masdar itibarıyla ruha bir derece muvâfık, fakat yalnız vücûd-u hissî olmayan nevilerde hükümler olan kavânîne dikkat edilse ve o nâmuslara bakılsa görünür ki: Eğer o kanun-u emrî, vücûd-u haricî giyşe idi, o nevilerin birer ruhu olurdu. Hâlbuki o kanun daima bâkidir. Daima müstemir, sabittir. Hiçbir tagayyürat ve inkılâbât, o kanunların vahdetine te'sir etmez, bozamaz. Meselâ; bir incir ağacı ölse, dağılsa; onun ruhu hükmünde olan kanun-u teşekkülâtı, zerre gibi bir çekirdeğinde ölmeyerek bâki kalır. İşte madem en âdi ve zayıf emrî kanunlar dahi böyle beka ile, devam ile alâkardır; elbette ruh-u insanî; değil yalnız beka ile, belki ebedü'l-âbâd ile alâkadar olmak lâzım gelir. Çünkü; ruh dahi Kur'ân'ın nassı ile, ¹ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي ferman-ı celîli ile âlem-i emirden gelmiş bir kanun-u zîşuur ve bir nâmus-u zihayattır ki, kudret-i ezeliye, ona vücûd-u haricî giydirmiş. Demek, nasıl ki sıfat-ı irâdeden ve âlem-i emirden gelen şuûrsuz kavânîn, daima veya ağıleben bâki kalıyor; aynen onların bir nevi kardeşi ve onlar gibi sıfat-ı irâdenin tecellisi ve âlem-i emirden gelen ruh, bekaya mazhar olmak daha ziyade kat'îdir, lâyıktır. Çünkü; zivücûddur, hakikat-i hariciye sahibidir. Hem onlardan daha kavîdir, daha ulvîdir. Çünkü; zîşuurdur. Hem onlardan daha daimîdir, daha kıymettardır. Çünkü; zihayattır.

¹ “De ki: Ruh, Rabbinin bir emri, emir âleminden bir tecellisidir.” (İsrâ sûresi, 17/85)

İkinci Esas

Saadet-i ebediyeye muhtazî vardır ve o saadeti verecek Fâil-i Zülcelâl de muktedirdir. *Hem harab-ı âlem, mevt-i dünya mümkündür. Hem vâki olacaktır. Yeniden ihya-yı âlem ve haşır, mümkündür. Hem vâki olacaktır.* İşte bu altı meseleyi, birer birer aklı ikna edecek muhtasar bir tarzda beyan edeceğiz. Zaten Onuncu Söz’de kalbi, îmân-ı kâmil derecesine çıkaracak derecede bürhânlar zikredilmiştir. Şurada ise; yalnız aklı ikna edecek, susturacak, Eski Said’in *Nokta Risalesi*’ndeki beyanâtı tarzında bahsedeceğiz.

Evet saadet-i ebediyeye muhtazî mevcuttur. O muhtazînin vücûduna delâlet eden bürhân-ı kat’î “*On Menba ve Medar*”dan süzülen bir hadistir.

Birinci Medar

Dikkat edilse, şu kâinatın umumunda bir nizam-ı ekmel, bir intizam-ı kasdî vardır. Her cihette reşehat-ı ihtiyar ve lemeât-ı kasd görünür. Hattâ her şeyde bir nûr-u kasd, her şe’nde bir ziya-yı irâde, her harekette bir lem’a-yı ihtiyar, her terkipte bir şu’le-i hikmet, semeratının şehâdetiyle nazar-ı dikkate çarpıyor. İşte eğer saadet-i ebediyeye olmazsa, şu esaslı nizam, bir suret-i zaîfe-i vâhiyeden ibaret kalır. Yalancı, esassız bir nizam olur. Nizam ve intizamın ruhu olan mâneviyat ve revabit ve niseb, hebâ olup gider. Demek nizamı nizam eden, saadet-i ebediyedir. Öyle ise; nizam-ı âlem, saadet-i ebediyeye işaret ediyor.

İkinci Medar

Hilkat-i kâinatta bir hikmet-i tâmmeye görünüyor. Evet, inâyet-i ezeliye’nin timsâli olan hikmet-i ilâhiye, kâinatın umumunda gösterdiği maslahatların riayeti ve hikmetlerin iltizâmı lisanı ile, saadet-i ebediyeyi ilân eder. Çünkü; saadet-i ebediyeye olmazsa, şu kâinatta bilbedahe sabit olan hikmetleri, faydaları, mükâbere ile inkâr etmek lâzım gelir. Onuncu Söz’ün Onuncu Hakikati, bu hakikati güneş gibi gösterdiğinden, ona iktifaen burada ihtisar ederiz.

Üçüncü Medar

Akl ve hikmet ve istikrâ ve tecrübenin şehâdetleri ile sabit olan hilkat-i mevcudattaki adem-i abesiyet ve adem-i israf, saadet-i ebediyeye işaret eder. Fıtratta israf ve hilkatte abesiyet olmadığına delil, Sâni-i Zülcelâl’in, her şeyin

hilkatinde en kısa yolu ve en yakın ciheti ve en hafif sureti ve en güzel keyfiyeti ihtiyar ve intihap etmesidir ve bâzan bir şeyi, yüz vazife ile tavzif etmesidir ve bir ince şeye bin meyve ve gayeleri takmasıdır. Madem israf yok ve abesiyet olmaz, elbette saadet-i ebediye olacaktır. Çünkü; dönmemek üzere adem, her şeyi abes eder, her şey israf olur. Umum fitratta, ezcümle insanda, fenn-i menâfiu'l-âzâ şehâdetiyle sabit olan adem-i israf gösteriyor ki; insanda olan hadsiz istidadât-ı mâneviye ve nihayetsiz âmâl ve efkâr ve müyûlât dahi israf edilmeyecektir. Öyle ise; insandaki o esaslı meyl-i tekemmül, bir kemâlin vücûdunu gösterir ve o meyl-i saadet, saadet-i ebediyeye namzet olduğunu kat'î olarak ilân eder. Öyle olmazsa insanın mahiyet-i hakikiyesini teşkil eden o esaslı mâneviyat, o ulvî âmâl, hikmetli mevcudatın hilâfına olarak israf ve abes olur, kurur, hebâen gider. Şu hakikat, Onuncu Söz'ün On Birinci Hakikati'nde isbat edildiğinden kısa kesiyoruz.

Dördüncü Medar

Pek çok nevilerde, hattâ gece ve gündüzde, kış ve baharda ve cevvi havada, hattâ insanın şahıslarında, müddet-i hayatında değiştirdiği bedenler ve mevte benzeyen uyku ile haşır ve neşre benzer birer nevi kıyâmet, bir kıyâmet-i kübrânın tahakkukunu ihsas ediyor, remzen haber veriyorlar.

Evet, meselâ; haftalık bizim saatimizin saniye ve dakika ve saat ve günlerini sayan çarklarına benzeyen Allah'ın dünya denilen büyük saatindeki yevm, sene, ömr-ü beşer, deveran-ı dünya, birbirine mukaddime olarak birbirinden haber veriyor, döner işlerler. Geceden sonra sabahı, kıştan sonra baharı işledikleri gibi, mevttten sonra subh-u kıyâmet, o destgâhtan, o saat-i uz-mâdan çıkacağına remzen haber veriyorlar.

Bir şahsın müddet-i ömründe başına gelmiş birçok kıyâmet çeşitleri vardır. Her gece bir nevi ölmekle, her sabah bir nevi dirilmekle emârât-ı haşrî gördüğü gibi, beş-altı senede bil-ittifak bütün zerrâtını değiştirerek, hattâ bir senede iki def'a tedricî bir kıyâmet ve haşır taklidini görmüş. Hem hayvan ve nebât nevilerinde üç yüz binden ziyade haşır ve neşir ve kıyâmet-i nev'iyeyi her baharda müşâhede ediyor. İşte bu kadar emârât ve işârat-ı haşriye ve bu kadar alâmat ve rumuzat-ı neşriye elbette kıyâmet-i kübrânın tereşşuhâtı hük-münde, o haşre işaret ediyorlar.

Bir Sâni-i Hakîm tarafından nevilerde böyle kıyâmet-i nev'iyeyi yâni bütün nebâtât köklerini ve bir kısım hayvanları aynen baharda ihya etmek ve

yaprakları ve çiçekleri ve meyveleri gibi sair bir kısım şeyleri aynıyla değil, misliyle iade ederek bir nevi haşır ve neşir yapmak; her bir şahs-ı insânîde kıyâmet-i umumiye içinde bir kıyâmet-i şahsiyeye delil olabilir. Çünkü; insanın bir tek şahsı, başkasının bir nev'i hükmündedir. Zira fikir nûru, insanın âmâlîne ve efkârına öyle bir genişlik vermiş ki, mâzi ve müstakbeli ihata eder. Dünyayı dahi yutsa tok olmaz. Sair nevilerde fertlerin mahiyeti cüz'iyedir; kıymeti şahsiyedir; nazarı mahduttur; kemâli, mahsurdur; lezzeti ve elemi, ânidir. Beşerin ise, mâhiyeti ulviyyedir; kıymeti gâliyedir; nazarı âmmdir; kemâli hadsizdir; mânevî lezzeti ve elemi kısmen daimîdir. Öyle ise; bilmüşâhede sair nevilerde tekerrür eden bir çeşit kıyâmetler ve haşirler; şu kıyâmet-i kübrâ-yı umumiyede, her şahs-ı insanî aynıyla iade edilerek haşredilmesine remzeder, haber verir. Onuncu Söz'ün Dokuzuncu Hakikati'nde iki kere iki dört eder derecesinde kat'iyet ile isbat edildiğinden burada ihtisar ederiz.

Beşinci Medar

Beşerin cevher-i ruhunda dercedilmiş gayr-i mahdut isti'dâdât ve o isti'dâdatta mündemiç olan gayr-i mahsur kabiliyetler ve o kabiliyetlerden neşet eden hadsiz meyiller ve o hadsiz meyillerden hâsıl olan nihayetsiz emeller ve o nihayetsiz emellerden tevellüd eden gayr-i mütenahî efkâr ve tasavvurat-ı insânîye, şu âlem-i şehâdetin arkasında bulunan saadet-i ebediyeye elini uzatmış, ona gözünü dikmiş, o tarafa müteveccih olmuş olduğunu ehl-i tahkik görüyor.

İşte hiç yalan söylemeyen fitrat ve fitrattaki şu kat'î ve şedîd ve sarsılmaz meyl-i saadet-i ebediye, saadet-i ebediyenin tahakkukuna dair vicdana bir hads-i kat'î veriyor.

Onuncu Söz'ün On Birinci Hakikati, bu hakikati gündüz gibi gösterdiğinden kısa kesiyoruz.

Altıncı Medar

“Rahmân-ı Rahîm” olan şu mevcudatın Sâni-i Zülcemâl'inin rahmeti, saadet-i ebediyeyi gösteriyor. Evet nimeti nimet eden, nimeti nikmetlikten halâs eden ve mevcudatı, firâk-ı ebedîden hâsıl olan vaveylâlardan kurtaran saadet-i ebediyeyi, o rahmetin şe'nindedir ki; beşerden esirgemesin. Çünkü; bütün nimetlerin re'si, reisi, gayesi, neticesi olan saadet-i ebediye verilmezse, dünya öldükten sonra âhîret suretinde dirilmezse, bütün nimetler nikmetlere

tahavvül ederler. O tahavvül ise, bilbedahe ve bizzarure ve umum kâinatın şehâdetiyle muhakkak ve meşhud olan rahmet-i ilâhiyenin vücûdunu inkâr etmek lâzım gelir. Hâlbuki rahmet, güneşten daha parlak bir hakikat-ı sabitedir. Bak rahmetin cilvelerinden ve latîf âsârından olan aşk ve şefkat ve akıl nimetlerine dikkat et. Eğer firâk-ı ebedî ve hicran-ı lâyezâlîye, hayat-ı insâniye incirar edeceğini farz etsen görürsün ki o latîf muhabbet, en büyük bir musibet olur. O leziz şefkat, en büyük bir illet olur. O nuranî akıl, en büyük bir belâ olur. Demek rahmet, –çünkü rahmettir– hicran-ı ebedîyi, muhabbet-i hakikiyeye karşı çıkaramaz. Onuncu Söz’ün İkinci Hakikati, bu hakikati gayet güzel bir surette gösterdiğinden burada ihtisar edildi.

Yedinci Medar

Şu kâinatta görünen ve bilinen bütün letâif, bütün mehâsin, bütün kemâlât, bütün incizâbat, bütün iştiyakat, bütün terahhumat; birer mânâdır, birer mazmundur, birer kelime-i mâneviyedir ki; şu kâinatın Sâni-i Zülcelâl’inin lütuf ve merhametinin tecelliyâtını, ihsan ve kereminin cilvelerini bizzarure, bilbedahe kalbe gösterir, aklın gözüne sokuyor. Madem şu âlemde bir hakikat vardır; bilbedahe hakikî rahmet vardır. Madem hakikî rahmet vardır; saadet-i ebediye olacaktır.

Onuncu Söz’ün Dördüncü Hakikati, İkinci Hakikati ile beraber şu hakikati gündüz gibi aydınlatmıştır.

Sekizinci Medar

İnsanın fitrat-ı zîşûuru olan vicdanı, saadet-i ebediyeye bakar, gösterir. Evet, kim kendi uyanık vicdanını dinlerse “Ebed!.. Ebed!..” sesini işitecektir. Bütün kâinat o vicdana verilse, ebede karşı olan ihtiyacının yerini dolduramaz. Demek o vicdan, o ebed için mahluktur. Demek bu vicdanî olan incizâb ve cezbe, bir gaye-i hakikiyenin ve bir hakikat-ı câzibedârın yalnız cezbi ile olabilir. Onuncu Söz’ün On Birinci Hakikati’nin hâtimesi bu hakikati göstermiştir.

Dokuzuncu Medar

Sâdik, masduk, musaddak olan Muhammed-i Arabî (*aleyhissalâtü vesselâm*)’ın ihbardır. Evet O Zât’ın sözleri, saadet-i ebediyenin kapılarını açmıştır ve O’nun (*aleyhissalâtü vesselâm*) kelâmları saadet-i ebediyeeye karşı birer penceredir. Zaten bütün enbiyânın (*aleyhimüsselâm*) icmasını ve bütün evliyânın tevâtürünü elinde tut-

muş, bütün kuvvetiyle bütün dâvâları, tevhid-i ilâhîden sonra şu haşır ve saadet noktasında temerküz ediyor. Acaba, şu kuvveti sarsacak bir şey var mıdır!

Onuncu Söz'ün On İkinci Hakikati, şu hakikati pek zâhir bir surette göstermiştir.

Onuncu Medar

On üç asırda yedi vecihle i'câzını muhafaza eden ve Yirmi Beşinci Söz'de isbat edildiği üzere kırk adet envâ-ı i'câziyla mucize olan Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın inharat-ı kat'iyesidir. Evet, o Kur'ân'ın nefsi ihbarı, haşr-i cismânînin keşşafıdır ve şu tılsım-ı muğlak-ı âlemin ve şu remz-i hikmet-i kâinatın miftâhidir. Hem o Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın tazammun ettiği ve mükerreren tefekküre emredip nazara vaz'eylediği berâhin-i akliye-i kat'iyeye, binlerdir.

Ezcümle:

♦ Bir kıyas-ı temsîliyi tazammun eden; ¹ وَفَدَّ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا

² قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ ve bir delil-i adâlete işaret eden;

³ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ gibi pek çok âyât ile haşr-i cismânîdeki saadet-i ebediyeyi gösterecek pek çok dürbünleri, nazar-ı beşerin dikkatine vaz'etmiştir.

♦ Kur'ân'ın sair âyetler ile izah ettiği şu: ¹ وَفَدَّ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ve قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ 'deki kıyas-ı temsîlinin hülâsasını *Nokta Risalesi*'nde şöyle beyan etmişiz ki:

Vücut-u insan, tavırdan tavıra geçtikçe acib ve muntazam inkilâblar geçiriyor. Nutfeden alakaya, alakadan mudgaya, mudgadadan azm ve lahme, azm ve lahmten halk-ı cedîde yâni insan suretine inkilâbı, gayet dakik düsturlara tâbî'dir. O tavırların her birisinin öyle kavânin-i mahsusa ve öyle nizam-ı muayyene ve öyle harekât-ı muttarideleri vardır ki; cam gibi, altında bir kasd, bir irâde, bir ihtiyar, bir hikmetin cilvelerini gösterir. İşte şu tarzda o vücûdu yapan Sâni-i Hakîm, her sene bir libas gibi o vücûdu değiştirir. O vücûdun değiştirilmesi ve bekası için inhilâl eden eczaların yerini dolduracak, çalı-

¹ "O'dur sizi merhale merhale, şekilden şekle geçirecek yaratan." (Nûh sûresi, 71/14)

² "Sizi hiçten bu derece hikmetli bir surette kim inşa etmiş ise, sizi âhirette de dirilecek olan O'dur." (Yâsîn sûresi, 36/79)

³ "Rabbin, kullarına asla zulmetmez." (Fussilet sûresi, 41/46)

şacak yeni zerrelere gelmesi için bir terkibe muhtaçtır. İşte o beden hücreleri, muntazam bir kanun-u ilâhî ile yıkıldığından yine muntazam bir kanun-u rabbânî ile tâmir etmek için rızık namıyla bir madde-i latîfeyi ister ki, o beden uzuvlarının ayrı ayrı hâcetleri nisbetinde Rezzâk-ı Hakikî, bir kanun-u mahsus ile taksim ve tevzi ediyor.

Şimdi O Rezzâk-ı Hakîm'in gönderdiği o madde-i latîfenin etvârına bak; göreceksin ki, o maddenin zerrâtı, bir katile gibi küre-i havada, toprakta, suda dağılmış iken; birden hareket emrini almışlar gibi bir hareket-i kasdîyi işmam eden bir keyfiyet ile toplanıyorlar. Güya onlardan her bir zerre, bir vazife ile, bir muayyen mekâna gitmek için me'murdur gibi gayet muntazam toplanıyorlar. Hem gidişatından görünüyor ki, bir Fâil-i Muhtar'ın bir kanun-u mahsus ile sevk edilip, cemâdat âleminden mevâlîde, yâni zihayat âlemine girerler. Sonra nizamât-ı muayyene ve harekât-ı muttaride ile ve desâtir-i mahsusa ile rızık olarak bir bedene girip o beden içinde dört matbahta pişirildikten sonra ve dört inkilâbat-ı acıbevi geçirdikten sonra ve dört süzgeçten süzüldükten sonra bedenın aktarına yayılarak bütün muhtaç olan âzaların muhtelif, ayrı ayrı derece-i ihtiyaçlarına göre Rezzâk-ı Hakikî'nin inâyetiyle ve muntazam kanunları ile inkısam ederler.

İşte o zerrâttan hangi zerreye bir nazar-ı hikmetle baksan göreceksin ki: Basîrane, muntazamâne, semîane, alîmâne sevk olunan o zerreye, kör ittifak, kanunsuz tesadüf, sağır tabiat, şuursuz esbab, hiç ona karışamaz. Çünkü; her birisi unsur-u muhitten tut, tâ beden hücrelerine kadar hangi tavra girmiş ise; o tavrın kavanin-i muayyenesi ile güya ihtiyaren amel ediyor, muntazaman giriyor. Hangi tabakaya sefer etmiş ise, öyle muntazam adım atıyor ki; bilbedahe bir Sâik-i Hakîm'in emri ile gidiyor gibi görünüyor. İşte böyle muntazam tavırdan tavıra, tabakadan tabakaya git gide hedef ve maksadından ayrılmayarak tâ makam-ı lâyıkına, meselâ: Tefvik'in göz bebeğine emr-i rabbânî ile girer, oturur, çalışır. İşte bu hâlde, yâni erzaktaki tecelli-i rubûbiyet gösteriyor ki; ibtidâ o zerreler muayyen idiler, muvazzaf idiler, o makamlar için namzet idiler. Güya her birisinin alnında ve cephesinde "Filân hücrenin rızık olacak." yazılı gibi bir intizamın vücûdu, her adamın alnında kalem-i kader ile rızık yazılı olduğuna ve rızık üstünde isminin yazılı olmasına işaret eder.

Acaba mümkün müdür ki: Bu derece nihayetsiz bir kudret ve muhîr bir hikmet ile rubûbiyet eden ve zerrâttan tâ seyyarata kadar bütün mevcudatı kabza-yı tasarrufunda tutmuş ve intizam ve mîzân dairesinde döndüren Sâni-i Zülcelâl, neş'et-i uhrâyı yapmasın veya yapamasın! İşte çok âyât-ı Kur'âniye,

şu hikmetli neş'et-i ûlâyı nazar-ı beşere vaz'ediyor. Haşir ve kıyâmetteki neş'et-i uhrâyı ona temsil ederek istib'adı izale eder, der:

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ¹ Yâni: “Sizi hiçten bu derece hikmetli bir surette kim inşa etmiş ise, O'dur ki, sizi âhirette diriltecektir.”

Hem der ki: وَهُوَ الَّذِي بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ² Yâni: “Sizin haşirde iâdeniz, dirilmeniz, dünyadaki hilkatinizden daha kolay, daha rahattır.” Nasıl ki bir taburun askerleri, istirahat için dağılsa sonra bir boru ile çağrılrsa kolay bir surette tabur bayrağı altında toplanmaları, yeniden bir tabur teşkil etmekten çok kolay ve çok rahattır; öyle de, bir bedende birbiriyle imtizaç ile ünsiyet ve münasebet peyda eden zerrât-ı esasiye, Hazreti İsrâfil'in (aleyhisselâm) Sûr'u ile Hâlik-ı Zülcelâl'in emrine “Lebbeyk!” demeleri ve toplanmaları; aklen birinci icaddan daha kolay, daha mümkündür. Hem, bütün zerrelere toplanmaları belki lâzım değil. Nüveler ve tohumlar hükmünde olan ve hadiste عَبْجُ الدَّنْبِ³ tâbir edilen eczâ-yı esasiye ve zerrât-ı asliye, ikinci neşe için kâfi bir esastır, temeldir. Sâni-i Hakîm, beden-i insanîyi onların üstünde bina eder.

•Üçüncü âyet olan وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ⁴ gibi âyetlerin işaret ettikleri kıyâs-ı adlînin hülâsası şudur ki:

Âlemde çok görüyoruz ki: Zâlim, fâcir, gaddar insanlar, gayet refah ve rahatla ve mazlum ve mütedeyyin adamlar, gayet zahmet ve zillet ile ömür geçiriyorlar. Sonra ölüm gelir, ikisini müsavi kılar. Eğer şu müsavat, nihayetsiz ise, bir nihayeti yoksa, zulüm görünür. Hâlbuki zulümden tenezzühü, kâinatın şehâdetiyle sabit olan adâlet ve hikmet-i ilâhiye, bu zulmü hiçbir cihetle kabûl etmediğinden; bilbedahe bir mecmâ'-i âheri iktiza ederler ki; birinci, cezasını; ikinci, mükâfatını görsün. Tâ şu intizamsız, perişan beşer, istidadına münasip tecziye ve mükâfat görüp adâlet-i mahzaya medâr ve hikmet-i rabbâniyeye mazhar ve hikmetli mevcudat-ı âlemin bir büyük kardeşi olabilsin.

Evet, şu dâr-ı dünya, beşerin ruhunda mündemiç olan hadsiz istidatların sümbüllenmesine müsait değildir; demek başka âleme gönderilecektir. Evet,

¹ Yâsîn sûresi, 36/79.

² Rûm sûresi, 30/27.

³ Buhârî, *tefsîru sûre* (39) 3, (78) 1; Müslim, *fiten* 28, 141-143.

⁴ “Rabbin, kullarına asla zulmetmez.” (Fussilet sûresi, 41/46)

insanın cevheri büyüktür; öyle ise, ebede namzettir. Mahiyeti âliyedir; öyle ise, cinâyeti dahi azımdır. Sair mevcudata benzemez. İntizamı da mühimdir. İntizamsız olamaz, mühmel kalamaz, abes edilmez; fenâ-yı mutlak ile mahkûm olamaz; adem-i sırfa kaçamaz. Ona, cehennem ağzını açmış bekliyor. Cennet ise, âğûş-u nazdârânesini açmış gözlüyor. Onuncu Söz'ün Üçüncü Hakikati bu ikinci misâlimizi gayet güzel gösterdiğinden burada kısa kesiyoruz.

İşte, misâl için şu iki âyet-i kerîme gibi pek çok berâhin-i latîfe-i akliyyeyi tazammun eden sair âyetleri dahi kıyas eyle, tetebbu et. İşte Menabi-i Aşere ve On Medâr, bir hads-i kat'î, bir bürhân-ı kat'îyi intaç ediyorlar ve o pek esaslı hads ve o pek kuvvetli bürhân, haşir ve kıyâmete dâî ve muktazînin vücûduna katiyen delâlet ettikleri gibi, Sâni-i Zülcelâl'in dahi –Onuncu Söz'de katiyen isbat edildiği üzere– Hakîm, Rahîm, Hafîz, Âdil gibi ekser esmâ-yı hüsnâsı, haşir ve kıyâmetin gelmesini ve saadet-i ebediyenin vücûdunu iktiza ederler ve saadet-i ebediyenin tahakkukuna kat'î delâlet ederler. Demek haşir ve kıyâmete muktazî o derece kuvvetlidir ki, hiçbir şek ve şüpheye medâr olamaz.

Üçüncü Esas

Fâil, muktedirdir. Evet, nasıl haşrin muktazîsi, şüphesiz mevcuttur; haşri yapacak Zât da nihayet derecede muktedirdir. O'nun kudretinde noksan yoktur. En büyük ve en küçük şeyler O'na nisbeten birdirler. Bir baharı halk etmek, bir çiçek kadar kolaydır. Evet, bir Kadîr ki, şu âlem; bütün güneşleri, yıldızları, avâlimi, zerrâtı, cevâhiri nihayetsiz lisanlarla O'nun azametine ve kudretine şehâdet eder. Hiçbir vehim ve vesvesenin hakkı var mıdır ki, haşri cismânîyi o kudretten istib'âd etsin. Evet bilmüşâhede bir Kadîr-i Zülcelâl, şu âlem içinde, her asırda birer yeni ve muntazam dünyayı halkeden, hattâ her senede birer yeni seyyar, muntazam kâinatı îcad eden, hattâ her günde birer yeni muntazam âlem yapan, daima şu semâvât ve arz yüzünde ve birbiri arkasında geçici dünyaları, kâinatları kemâl-i hikmet ile halkeden, değiştiren ve asırlar ve seneler, belki günler adedince muntazam âlemleri zaman ipine asan ve onunla azamet-i kudretini gösteren ve yüz bin çeşit haşrin nakışlarıyla tezyin ettiği koca bahar çiçeğini küre-i arzın başına bir tek çiçek gibi takan ve onunla kemâl-i hikmetini, cemâl-i sanatını izhar eden bir Zât, “Nasıl kıyâmeti getirecek, nasıl bu dünyayı âhiretle değiştirecek.” denilir mi? Şu Kadîr'in kemâl-i kudretini ve hiçbir şey O'na ağır gelmediğini ve en büyük şey en küçük şey gibi O'nun kudretine ağır gelmediğini ve hadsiz efrad, bir tek fert gibi

o kudrete kolay geldiğini, şu âyet-i kerîme ilân ediyor: **مَا خَلَقَكُمْ وَلَا يَبْعَثُكُمْ إِلَّا** ¹**كَنْفُسٍ وَاحِدَةً** Şu âyetin hakikatini Onuncu Söz'ün Hâtimesi'nde icmâlen ve Nokta Risalesi'nde ve Yirminci Mektub'da îzâhen beyan etmişiz. Şu makam münasebetiyle üç mesele suretinde bir parça izah ederiz.

İşte, kudret-i ilâhiye, zâtıyyedir; öyle ise, acz tahallül edemez. Hem mele-kûtiyet-i eşyaya taalluk eder; öyle ise, mevânî' tedâhül edemez. Hem nisbeti, kanunîdir; öyle ise cüz', külle müsavi gelir ve cüz'î, küllî hükmüne geçer. İşte şu üç meseleyi isbat edeceğiz.

Birinci Mesele

Kudret-i ezeliye, Zât-ı Akdes-i ilâhiyenin lâzime-i zaruriye-i zâtıyesidir. Yâni, bizzarure zâtın lâzimesidir. Hiçbir cihet-i infikâki olamaz. Öyle ise; kudretin zıddı olan acz, o kudreti istilzam eden zâta bilbedahe ârız olamaz. Çünkü: O hâlde cem'-i zıddeyn lâzım gelir. Madem acz, zâta ârız olamaz; bilbedahe, o zâtın lâzımı olan kudrete tahallül edemez. Madem acz, kudretin içine giremez; bilbedahe o kudret-i zâtıyyede merâtib olamaz. Çünkü her şeyin vücüd merâtibi, o şeyin zıdlarının tedâhülü iledir. Meselâ: Hararetteki merâtib, bürüdetin tahallülü iledir; hüsündeki derecât, kubhun tedâhülü iledir ve hâkezâ kıyâs et... Fakat mümkinâtta, hakikî ve tabiî lüzum-u zâtî olmadığından, mümkinâtta zıdlar birbirine girebilmiş. Mertebeler tevellüd ederek ihtilâfât ile tegây-yürat-ı âlem neşet etmiştir. Madem ki kudret-i ezeliyyede merâtib olamaz. Öyle ise; maktûrat dahi, bizzarure kudrete nisbeti bir olur. En büyük, en küçüğe müsavi ve zerreler, yıldızlara emsâl olur. Bütün haşr-i beşer, bir tek nefsin ih-yâsı gibi; bir baharın îcadı, bir tek çiçeğin sun'u gibi; o kudrete kolay gelir. Eğer esbaba isnad edilse; o vakit bir tek çiçek, bir bahar kadar ağır olur.

Şu Söz'ün İkinci Makamı'nın Dördüncü 'Allahu Ekber Mertebes'i'nin âhir fıkrasının hâşiyesinde, hem Yirmi İkinci Söz'de, hem Yirminci Mektub'da ve Zeyli'nde isbat edilmiş ki; hilkat-i eşya Vâhid-i Ehad'e verilse, bütün eşya, bir şey gibi kolay olur. Eğer esbaba verilse; bir şey, bütün eşya kadar külfetli, ağır olur.

İkinci Mesele

ki: *Kudret; melekûtiyet-i eşyaya taalluk eder.* Evet, kâinatın ayna gibi iki yüzü var. Biri, mülk ciheti ki: Aynanın renkli yüzüne benzer. Diğeri, mele-

¹ "Sizin hepinizi yaratmak da, ölümünüzün ardından (âhirette) hepinizi diriltmek de, (O'nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir." (Lokman sûresi, 31/28)

kûtiyet ciheti ki; Aynanın parlak yüzüne benzer. Mülk ciheti ise, zıdların cevelângâhıdır. Güzel, çirkin; hayır, şer; küçük, büyük; ağır, kolay gibi emirlerin mahall-i vürûdudur. İşte şunun içindir ki: Sâni-i Zülcelâl, esbab-ı zâhîrî-yi, tasarrufat-ı kudretine perde etmiştir. Tâ dest-i kudret, zâhir akla göre hasis ve nâ-lâyık emirlerle bizzat mübaşeretini görünmesin. Çünkü: Azamet ve izzet, öyle ister. Fakat o vesait ve esbaba hakikî tes'ir vermemiştir. Çünkü: Vahdet-i ehadiyet öyle ister. Melekûtiyet ciheti ise, her şeyde parlaktır, temizdir. Teşahhusatın renkleri, müzahafatları, ona karışmaz. O cihet, vasitasız kendi Hâlık'ına müteveccihdir. Onda terettüb-ü esbab, teselsül-ü ilel yoktur. Ona; illiyet, ma'lûliyet giremez. Eğribüğrüsü yoktur. Mâniler müdahale edemezler. Zerre, şemse kardeş olur.

Elhâsıl: O kudret hem basittir, hem namütenahîdir, hem zâtidir. Mahall-i taalluk-u kudret ise, hem vasitasız, hem lekesiz, hem isyansızdır. Öyle ise; o kudretin dairesinde büyük, küçüğe karşı tekebbürü yok. Cemaat ferde karşı rüçhânı olamaz. Küll cüz'e nisbeten, kudrete karşı fazla nazlanamaz.

Üçüncü Mesele

ki: *Kudret'in nisbeti kanunîdir.* Yani: Çoğa-aza, büyüğe-küçüğe bir bakar. Şu mesele-i gâmızıyı, birkaç temsil ile zihne takrib edeceğiz.

İşte kâinatta “Şeffâfiyet”, “Mukabele”, “Muvâzene”, “İntizam”, “Tecer-rüt”, “İtaat” birer emirdir ki; çoğu aza, büyüğü küçüğe müsavi kılar.

Birinci Temsil: “Şeffâfiyet Sırrı”nı gösterir.

Meselâ: Şemsin feyz-i tecellisi olan timsâli ve aksi, denizin yüzünde ve denizin her bir katresinde aynı hüviyeti gösterir. Eğer küre-i arz, perdesiz, güneşe karşı muhtelif cam parçalarından mürekkebe olsa; şemsin aksi, her bir parçada ve bütün zemin yüzünde müzahametsiz, tecezzisiz, tenakussuz bir olur. Eğer faraza şems, fâil-i muhtar olsa idi ve feyz-i ziyasını, timsâl-i aksini irâdesiyle verse idi; bütün zemin yüzüne verdiği feyzi, bir zerreye verdiği feyzen daha ağır olamazdı.

İkinci Temsil: “Mukabele Sırrı”dır.

Meselâ: Zihayat fertlerden –yâni insanlardan– terekkep eden bir daire-i azîmenin nokta-yı merkeziyesindeki ferdin elinde bir mum ve daire-i muhitteki fertlerin ellerinde de birer ayna farz edilse; nokta-yı merkeziyenin muhit aynalarına verdiği feyiz ve cilve-i aks, müzahametsiz, tecezzisiz, tenakussuz, nisbeti birdir.

Üçüncü Temsil: “Muvâzene Sırrı”dır.

Meselâ: Hakikî ve hassas ve çok büyük bir mîzân bulunsa; iki gözünde iki güneş veya iki yıldız veya iki dağ veya iki yumurta veya iki zerre herhangi bulunursa bulunsun, sarf olunacak aynı kuvvet ile o hassas azîm terazinin bir gözü göğe, biri zemine inebilir.

Dördüncü Temsil: “İntizam Sırrı”dır.

Meselâ: En azîm bir gemi, en küçük bir oyuncak gibi çevrilebilir.

Beşinci Temsil: “Tecerrüt Sırrı”dır.

Meselâ: Teşahhusattan mücerred bir mahiyet, bütün cüz’iyatına en küçüğünden en büyüğüne tenakus etmeden, tecezzi etmeden bir bakar, girer. Teşahhusat-ı zâhiriye cihetindeki hususiyetler, müdahale edip şaşırtmaz. O mahiyet-i mücerredin nazarını tağyîr etmez. Meselâ; iğne gibi bir balık, balına balığı gibi o mahiyet-i mücerredeye mâliktir. Bir mikrop, bir gergedan gibi mahiyet-i hayvaniyeyi taşıyor.

Altıncı Temsil: “İtaat Sırrı”nı gösterir.

Meselâ: Bir kumandan, “Arş!” emri ile bir neferi tahrik ettiği gibi, aynı emir ile bir orduyu tahrik eder. Şu temsil-i itâat sırrının hakikati şudur ki: Kâinatta, bittetcrûbe her şeyin bir nokta-yı kemâli vardır. O şeyin, o noktaya bir meyli vardır. Muzaaf meyil, ihtiyaç olur. Muzaaf ihtiyaç, iştiyak olur. Muzaaf iştiyak, incizâb olur ve incizâb, iştiyak, ihtiyaç, meyil; Cenâb-ı Hakk’ın evâmir-i tekvîniyesinin, mahiyet-i eşya tarafından birer habbe ve nüve-i imtisâlidirler. Mümkinat mahiyetlerinin mutlak kemâli, mutlak vücuttur. Hususî kemâli, istidatlarını kuvveden fiile çıkaran ona mahsus bir vücuttur. İşte bütün kâinatın ¹كُنْ emrine itâatı, bir tek nefer hükmünde olan bir zerrenin itâatı gibidir. İrâde-i ezeliye’den gelen كُنْ emri ezelisine mümkünâtın itâatı ve imtisâlinde, yine irâdenin tecellisi olan meyil ve ihtiyaç ve şevk ve incizâb; birden, beraber mündemiçtir. Latîf su, nâzik bir meyille incimad emrini aldığı vakit demiri parçalaması, itâat sırrının kuvvetini gösterir.

Şu altı temsil, hem nâkis, hem mütenahî, hem zaif, hem te’sir-i hakikîsi yok olan mümkünât kuvvetinde ve fiilinde bilmüşâhede görünse; elbette hem gayr-i mütenahî, hem ezeli, hem ebedî, hem bütün kâinatı adem-i sırfdan

¹ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, (o da olur.)” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; ...)

îcad eden ve bütün ukulü hayrette bırakan, hem âsâr-ı azametiyle tecelli eden kudret-i ezeliyeye nisbeten şüphesiz her şey müsavidir. Hiçbir şey O'na ağır gelmez. Gaflet olunmaya! Şu altı sırrın küçük mizânlarıyla o kudret tartılmaz ve münasebete giremez. Yalnız fehme takrib ve istib'âdı izale için zikredilir.

Üçüncü Esas'ın Netice ve Hulâsası

Madem kudret-i ezeliye, gayr-i mütenahîdir. Hem Zât-ı Akdes'e lâzime-i zarûriyedir. Hem, her şeyin lekesiz, perdesiz melekûtiyet ciheti, ona mütevec-cihtir. Hem, ona mukabildir. Hem tesâvi-i tarafeynden ibaret olan imkân itibarıyla muvâzenettedir. Hem, şeriat-ı fitriye-i kübrâ olan nizam-ı fitrata ve kavanin-i âdetullaha mutî'dir. Hem, mânilerden ve ayrı ayrı hususiyetlerden melekûtiyet ciheti mücerred ve sâfidir... Elbette en büyük şey, en küçük şey gibi, o kudrete ziyade nazlanmaz, mukavemet etmez. Öyle ise; haşirde bütün zevil-ervâhın ihyası, bir sineğin baharda ihyasından daha ziyade kudrete ağır olmaz. Öyle ise; *مَا خَلَقَكُمْ وَلَا بَعَثَكُمْ إِلَّا كَفِّسَ وَاحِدَةً¹* fermânı mübalâğasıdır, doğrudur, haktır. Öyle ise müddeamız olan *"Fâil mukteditir. O cihette hiçbir mâni yoktur."* kat'î bir surette tahakkuk etti.

Dördüncü Esas

Nasıl, kıyâmet ve haşre muktazî var ve haşri getirecek Fâil dahi mukteditir; öyle de, şu dünyanın, kıyâmet ve haşre kabiliyeti vardır. İşte "Şu mahal kabildir." olan müddeamızda dört mesele vardır.

Birincisi: Şu âlem-i dünyanın imkân-ı mevtidir.

İkincisi: O mevtin vukuudur.

Üçüncüsü: O harap olmuş, ölmüş dünyanın, âhiret suretinde tâmir ve dirilmesinin imkânıdır.

Dördüncüsü: O mümkün olan tâmir ve ihyânın vuku bulmasıdır.

Birinci Mesele

Şu kâinatın mevti, mümkündür. Çünkü; bir şey, kanun-u tekâmülde dâhil ise, o şeyde alâküllihâl neşv ü nema vardır. Neşv ü nema ve büyümek

¹ "Sizin hepinizi yaratmak da, ölümünüzün ardından (âhirette) hepinizi diriltmek de, (O'nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir." (Lokman sûresi, 31/28)

varsa ona alâküllihâl bir ömr-ü fitrî vardır. Ömr-ü fitrîsi var ise, alâküllihâl bir ecel-i fitrîsi vardır. Gayet geniş bir istikra ve tettebbu ile sabittir ki; öyle şeyler, mevtin pençesinden kendini kurtaramaz. Evet, nasıl ki insan küçük bir âlemdir, yıkılmaktan kurtulamaz; âlem dahi büyük bir insandır, o dahi ölmün pençesinden kurtulamaz. O da ölecek, sonra dirilecek veya yatıp sonra subh-u haşirle gözünü açacaktır. Hem nasıl ki kâinatın bir nüsha-yı musağğarası olan bir şecere-i zîhayat, tahrip ve inhilâlden başını kurtaramaz; öyle de, şecere-i hilkatten teşa'ub etmiş olan silsile-i kâinat tâmir ve tecdid için, tahripten, dağılmaktan kendini kurtaramaz. Eğer dünyanın ecel-i fitrîsinden evvel irâde-i ezeliye'nin izni ile, hâricî bir maraz veya muharrîp bir hâdisе başına gelmezse ve onun Sâni-i Hakîm'i dahi ecel-i fitrîden evvel onu bozmasza, her hâlde, hattâ fennî bir hesap ile bir gün gelecek ki:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ * وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ * وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ¹

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ * وَإِذَا الْكُوَاكِبُ انْتَثَرَتْ * وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ²

mânaları ve sırları, Kadîr-i Ezeli'nin izni ile tezahür edip, o dünya olan büyük insan sekerâta başlayıp, acip bir hırıltı ile ve müthiş bir savt ile fezâyı çınlatıp dolduracak, bağırıp ölecek; sonra emr-i ilâhî ile dirilecektir.

İnce Remizli Bir Mesele

Nasıl ki su, kendi zararına olarak incimad eder. Buz, buzun zararına temeyyu eder. Lüb, kışrın zararına kuvvetleşir. Lafız, mânâ zararına kalınlaşır. Ruh, cesed hesabına zaifleşir. Cesed, ruh hesabına inceleşir. Öyle de: Âlem-i kesif olan dünya, âlem-i latîf olan âhiret hesabına, hayat makinesinin işleme-siyle şeffaflaşır, latifleşir. Kudret-i fâtıra, gayet hayret verici bir faaliyetle kesif, câmid, sönmüş, ölmüş eczalarda nur-u hayatı serpmesi, bir remz-i kudrettir ki; âlem-i latîf hesabına şu âlem-i kesifi nur-u hayat ile eritiyor, yandırıyor, ışıktandırıyor; hakikatini kuvvetleştiriyor. Evet, hakikat ne kadar zaif ise de ölmez, suret gibi mahvolmaz. Belki teşahhuslarda, suretlerde, seyr u sefer eder. Hakikat büyür, inkişaf eder, gittikçe genişlenir. Kışır ve suret ise; eskileşir, inceleşir, parçalanır. Sabit ve büyümüş hakikatin kametine yakışmak için daha güzel olarak tazeleşir. Ziyade ve noksan noktasında hakikatle suret, mâkûsen

¹ “Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman; yıldızlar yerlerinden düşüp dağıldığı zaman, dağlar yürütüldüğü zaman..” (Tekvir sûresi, 81/1-3)

² “Gök yarıldığı zaman, yıldızlar parçalanıp etrafa saçıldığı zaman, denizler birbirine katılıp tek deniz hâline geldiği zaman..” (İnfîtâr sûresi, 82/1-3)

mütenasiptirler. Yâni suret kalınlaştıkça, hakikat inceleşir. Suret inceleştikçe hakikat o nisbette kuvvet bulur. İşte şu kanun, kanun-u tekâmüle dâhil olan bütün eşyaya şâmilidir. Demek, her hâlde bir zaman gelecek ki, Kâinat hakikat-i uzmasının kışır ve sureti olan âlem-i şehâdet, Fâtır-ı Zülcelâl'in izniyle parçalanacak, sonra, daha güzel bir surette tazelenecektir.

يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ¹ sırrı tahakkuk edecektir.

Elhâsıl; dünyanın mevti mümkün, hem hiç şüphe götürmez ki mümkündür.

İkinci Mesele

Mevt-i dünyanın vuku bulmasıdır. Şu meseleye delil, bütün edyân-ı semâviyenin icmâdır ve bütün fıtrat-ı selimenin şehâdetidir ve şu kâinatın bütün tahavvülât ve tebeddülât ve tagayyüratının işaretidir. Hem asırlar, seneler adedince zihayat dünyaların ve seygar âlemlerin, şu dünya misafirhanesinde mevleriyle, asıl dünyanın da onlar gibi ölmesine şehâdetleridir.

Şu dünyanın sekerâtını, âyât-ı Kur'âniye'nin işaret ettiği surette tahayyül etmek istersen, bak: Şu kâinatın eczaları, dakik, ulvî bir nizam ile birbirine bağlanmış. Hafî, nâzîk, latîf bir râbita ile tutunmuş ve o derece bir intizam içindedir ki; eğer ecrâm-ı ulviyeden tek bir cirm, "Kün!" emrine veya "Mihverinden çık!" hitabına mazhar olunca, şu dünya sekerata başlar. Yıldızlar çarpışacak, ecrâmlar dalgalanacak, nihaysiz fezâ-yı âlemde milyonlar gülleleri, küreler gibi büyük topların müthiş sadaları gibi vâveylâya başlar. Birbirine çarpışarak, kıvılcımlar saçarak, dağlar uçarak, denizler yanarak yeryüzü düzlenecek. İşte şu mevt ve sekerat ile Kadîr-i Ezeli kâinatı çalkalar; kâinatı tasfiye edip, cehennem ve cehennem maddeleri bir tarafa, cennet ve cennetin mevâdd-i münasibeleri başka tarafa çekilir, âlem-i âhîret tezâhür eder.

Üçüncü Mesele

Ölecek âlemin dirilmesi mümkündür. Çünkü; İkinci Esas'ta isbat edildiği gibi; kudret'te noksan yoktur. Muktazî ise, gayet kuvvetlidir. Mesele ise mümkünâttandır. Mümkün bir meselenin gayet kuvvetli bir muktazîsi var ise; fâilin kudretinde noksanîyet yok ise; ona mümkün değil, belki vâki suretiyle bakılabilir.

¹ "Gün gelir, yer başka bir yere... çevrilir." (İbrahim sûresi, 14/48)

Remizli Bir Nükte

Şu kâinata dikkat edilse görünüyor ki: İçinde iki unsur var ki, her tarafta uzanmış, kök atmış. Hayır-şer, güzel-çirkin, nef'-zarar, kemâl-noksan, ziyâ-zulmet, hidâyet-dalâlet, nur-nâr, îmân-küfür, tâat-isyan, havf-muhabbet gibi âsârlarıyla, meyveleriyle şu kâinata ezdad birbiriyle çarpışıyor, daima tağayyür ve tebeddülâta mazhar oluyor. Başka bir âlemin mahsulâtının tezgâhı hükmünde çarkları dönüyor. Elbette o iki unsurun birbirine zıd olan dalları ve neticeleri ebede gidecek; temerküz edip birbirinden ayrılacak. O vakit, cennet-cehennem suretinde tezahür edecektir. Madem âlem-i beka, şu âlem-i fenâdan yapılacaktır; elbette anâsır-ı esasiyesi, bekaya ve ebede gidecektir. Evet, cennet-cehennem, şecere-i hilkatten ebed tarafına uzanıp eğilerek giden dalının iki meyvesidir ve şu silsile-i kâinatın iki neticesidir ve şu seyl-i şuûnatın iki mahzenidir ve ebede karşı cereyan eden ve dalgalanan mevcudatın iki havzıdır ve lütuf ve kahrın iki tecelligâhıdır ki; dest-i kudret bir hareket-i şedide ile kâinatı çalkaladığı vakit, o iki havuz, münasip maddelerle dolacaktır.

Şu Remizli Nükte'nin sırrı şudur ki:

Hakîm-i Ezelî, inâyet-i sermediye ve hikmet-i ezeliyenin iktizası ile şu dünyayı, tecrübeye mahal ve imtihana meydan ve esmâ-yı hüsnâsına ayna ve kalem-i kader ve kudretine sayfa olmak için yaratmış. Ve tecrübe ve imtihan ise neşv ü nemaya sebeptir. O neşv ü nema ise, istidatların inkişafına sebeptir. O inkişaf ise, kabiliyetlerin tezahürüne sebeptir. O kabiliyetlerin tezahürü ise, hakâik-i nisbiyenin zuhuruna sebeptir. Hakâik-i nisbiyenin zuhuru ise, Sâni-i Zülcelâl'in esmâ-yı hüsnâsının nukuş-u tecelliyâtını göstermesine ve kâinatı mektûbât-ı Samedâniye suretine çevirmesine sebeptir. İşte şu sırr-ı imtihan ve sırr-ı teklif iledir ki; ervâh-ı âliyenin elmas gibi cevherleri, ervâh-ı sâfilenin kömür gibi maddelerinden tasaffi eder, ayrılır.

İşte, bu mezkûr sırlar gibi daha bilmediğimiz çok ince, âlî hikmetler için, âlemi bu surette irâde ettiğinden; şu âlemin tağayyür ve tahavvülünü dahi o hikmetler için irâde etti. Tahavvül ve tağayyür için zıtları birbirine hikmetle karıştırdı ve karşı karşıya getirdi. Zararları menfaatlara mezcederek, şerleri hayırlara idhâl ederek, çirkinlikleri güzelliklerle cem' ederek, hamur gibi yoğurarak şu kâinatı tebeddül ve tağayyür kanununa ve tahavvül ve tekâmül düsturuna tâbi kıldı.

Vaktaki meclis-i imtihan kapandı. Tecrübe vakti bitti. Esmâ-yı hüsnâ hükümünü icra etti. Kalem-i kader, mektûbatını tamamıyla yazdı. Kudret, nukuş-u

sanatını tekmiil etti. Mevcudat, vezaifini ifâ etti. Mahlûkat, hizmetlerini bitirdi. Her şey, mânâsını ifade etti. Dünya, âhîret fidanlarını yetiştirdi. Zemin, Sâni-i Kadîr'in bütün mucizât-ı kudretini, umum havârik-ı sanatını teşhir edip gösterdi. Şu âlem-i fena, sermedî manzaraları teşkil eden levhaları zaman şeridine taktı. O Sâni-i Zülcelâl'in hikmet-i sermediyesi ve inâyet-i ezeliyesi, o imtihan neticelerini, o tecrübenin neticelerini, o esmâ-yı hüsnânın tecellilerinin hakikatlerini, o kalem-i kader mektûbâtının hakâikini, o nümûne-misâl nukuş-u sanatının asıllarını, o vezaif-i mevcudatın faydalarını, gayelerini, o hidemât-ı mahlûkatın ücretlerini ve o kelimât-ı kitab-ı kâinatın ifade ettikleri mânâların hakikatlerini ve istîdat çekirdeklerinin sünbüllenmesini ve bir mahkeme-i kübrâ açmasını ve dünyadan alınmış misâlî manzaraların göstermesini ve esbab-ı zâhiriye'nin perdesini yırtmasını ve her şey doğrudan doğruya Hâlık-ı Zülcelâl'ine teslim etmesi gibi hakikatleri iktiza etti ve o mezkûr hakikatleri iktiza ettiği için, kâinatı dağdağa-yı tagayyür ve fenadan, tahavvül ve zevâlden kurtarmak ve ebedileştirmek için o zıtların tasfiyesini istedi ve tagayyürün esbâbını ve ihtilâfâtın maddelerini tefrik etmek istedi... Elbette kıyâmeti koparacak ve o neticeler için tasfiye edecek. İşte şu tasfiyenin neticesinde cehennem, ebedî ve dehşetli bir suret alıp, tâifeleri ¹ وَأَمَّا زُوا الْيَوْمِ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ¹ tehdidine mazhar olacak. Cennet, ebedî, haşmetli bir suret giyerek ehil ve ashâbı ² عَلَيْكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ² hitabına mazhar olacak.

Yirmi Sekizinci Söz'ün Birinci Makam'ının İkinci Suâl'i'nde isbat edildiği gibi, Hakîm-i Ezeli, şu iki hânenin sekenelerine, kudret-i kâmileyle ebedî ve sabit bir vücut verir ki, hiç inhilâl ve tagayyüre ve ihtiyarlığa ve inkırâza mâruz kalmazlar. Çünkü inkırâza sebebiyet veren tagayyürün esbâbı bulunmaz.

Dördüncü Mesele

Şu mümkün, vâki olacaktır. Evet dünya, öldükten sonra âhîret olarak diriltilecektir. Dünya harab edildikten sonra, o dünyayı yapan Zât, yine daha güzel bir surette onu tâmir edecek, âhîretten bir menzil yapacaktır. Şuna delil başta Kur'ân-ı Kerîm binler berâhin-i akliye'yi tazammun eden umum âyâtıyla ve bütün kütüb-ü semâviye, bunda müttelik bulunduğu gibi; Zât-ı Zülcelâl'in evsaf-ı celâliyesi ve evsaf-ı cemâliyesi ve esmâ-yı hüsnâsı, bunun vukuuna kat'î surette delâlet ederler. Ve enbiyâyâ gönderdiği bütün semâvî fermanları ile kıyâ-

¹ "Bugün sizler, şöyle bir tarafa çekilin ey mücrimler." (Yâsîn sûresi, 36/59)

² "Selâm olsun sizlere, ne mutlu size. Haydi, ebediyen kalmak üzere, giriniz oraya!" (Zümer sûresi, 39/73)

meti ve haşrin îcâdını vaad etmiş. İşte madem vaad etmiş, elbette yapacaktır. Onuncu Söz'ün Sekizinci Hakikati'ne müracaat et. Hem başta Muhammed-i Arabî (*aleyhissalâtu vesselâm*)'ın bin mucizâtının kuvveti ile, bütün enbiyâ ve mürselinin ve evliya ve siddîkînin, vukuunda müttelik olup haber verdikleri gibi, şu kâinat bütün âyat-ı tekvîniyesiyle, vukuundan haber veriyor.

Elhâsil: “Onuncu Söz” bütün hakâikiyle; Yirmi Sekizinci Söz, İkinci Makamı'nda Lâsiyyemalar'daki bütün berahiniyle; gurub etmiş güneşin sabahleyin yeniden tulû' edeceği derecesinde bir kat'iyetle göstermiştir ki: Hayat-ı dünyeviye- nin gurubundan sonra şems-i hakikat, hayat-ı uhreviye suretinde çıkacaktır.

İşte baştan buraya kadar beyanâtımız, İsm-i Hakîm'den istimdat ve feyz-i Kur'ân'dan istifade suretinde kalbi kabûle, nefsi teslime, akli iknaya ihzâr için “Dört Esas” söyledik. Fakat biz neyiz ki, buna dair söz söyleyeceğiz? Asıl şu dünyanın sahibi, şu kâinatın Hâlık'ı, şu mevcudatın Mâlik'i ne söylüyor... O'nu dinlemeliyiz. Mülk sahibi söz söylerken başkalarının ne haddi var ki, fu-zûliyâne karışsın!..

İşte o Sâni-i Hakîm, dünya mescidinde ve arz mektebinde, asırlar arkasında oturan tâifelerin umum saflarına hitaben îrad ettiği hutbe-i ezeliyesinde, kâinatı zelzeleye veren:

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زَلَزَالَهَا * وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا * وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا * يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا * بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا * يَوْمَئِذٍ يَصُدُّرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ * فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ * وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ¹

ve bütün mahlûkatı neşelendiren, şevke getiren:

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَنُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ²

¹ “Yer o müthiş depremiyle sarsıldığı zaman, ve yer bağrındaki ağırlıkları çıkardığı zaman, insan şaşkın şaşkın: “Ne oluyor buna!” dediği zaman, işte o gün yer, üstünde olan biten her şeyi anlatır: Çünkü Rabbin ona bunları vahyeder. İşte o gün bölükler hâlinde insanlar, kabirlerinden çıkıp Yüce Divana dururlar, ta ki yaptıklarının karşılığını görüp alırlar. Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur, zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur.” (Zilzâl süresi, 99/1-8)

² “İman eden ve iyi işler işleyen müminlere beşaret ver ki, altında nehirler akan cennetler onlarındır. O cennetlerden bir meyve yedikleri zaman, ‘Bu, bundan evvel yediğimiz meyvedir.’ derler. Birbirine benzer bir surette nızakın getirilip verilir. Ve o cennetlerde, onlar için temiz kadınlar vardır. Ve onlar, o cennetlerde de daimi bir şekilde kalacaklardır.” (Bakara süresi, 2/25)

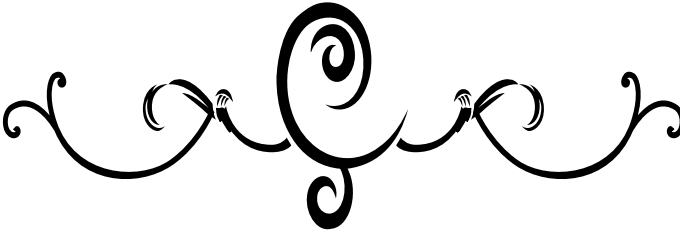
gibi binler fermanları, Mâlikü'l-mülk'ten, Sâhib-i dünya ve âhiretten dinlemeliyiz. “Âmennâ ve Saddaknâ!” demeliyiz.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ¹

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا²

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ

وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ³

¹ “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

² “Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!” (Bakara sûresi, 2/286)

³ “Allah'ım! Hazreti İbrahim'e ve Hazreti İbrahim'in âline merhamet ettiğin gibi Efendimiz Muhammed'e ve Efendimiz Muhammed'in âline, her zaman ve her yerde merhamet eyle! Şüphesiz bütün övgülere lâyık ve şanı yüce olan sadece sensin!” (Buhârî, *enbiyâ* 10, *tefsîru sûre* (33) 10, *deavât* 32, 33; Müslim, *salât* 65-69)

Tılsım-ı Kâinatı Keşfeden,
Kur'ân-ı Hakîm'in Mühim Bir Tılsımını Halleden

Kuzuncu Söz

“Ene” ve “Zerre” den ibaret bir “Elif” bir “Nokta”dır.

Şu söz İki Maksad'dır: Birinci Maksad, “Ene”nin mahiyet ve neticesinden; İkinci Maksad, “Zerre”nin hareket ve vazifesinden bahseder.

Birinci Makşad

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ
يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا¹

Şu âyetin büyük hazinesinden tek bir cevherine işaret edeceğiz.

Şöyle ki:

Gök, zemin, dağ tahammülünden çekindiği ve korktuğu emanetin müteaddit vücuhundan bir ferdi, bir vechi, “ene”dir. Evet “ene”, zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar âlem-i insaniyetin etrafına dal budak salan nurânî bir şecere-i tûbâ ile, müthiş bir şecere-i zakkumun çekirdeğidir. Şu azîm hakikate girişmeden evvel, o hakikatin fehmini teshil edecek bir *mukaddime* beyân ederiz. Şöyle ki:

Ene, künûz-u mahfiye olan esmâ-yı ilâhiyenin anahtarı olduğu gibi, kâinatın tılsım-ı muğlakının dahi anahtarı olarak bir muamma-yı müşkül-küşâ-

¹ “Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındılar, zira sorumluluktan korktular, ama onu insan yükledi. İnsan bu emanetin hakkını gözetmediğinden cidden çok zâlim, çok cahil bulunuyor.” (Ahzâb sûresi, 33/72).

dır, bir tılsım-ı hayretfezâdır. O ene, mahiyetinin bilinmesiyle o garib muamma, o acib tılsım olan ene, açılır ve kâinat tılsımını ve âlem-i vücûbun künûzunu dahi açar. Şu meseleye dair “Şemme” isminde bir risâle-i Arabiyemde şöyle bahsetmişiz ki, âlemin miftahı insanın elindedir ve nefesine takılmıştır. Kâinat kapıları zâhiren açık görünürken, hakikaten kapalıdır. Cenâb-ı Hak, emanet cihetiyle insana ene nâmında öyle bir miftah vermiş ki; âlemin bütün kapılarını açar ve öyle tılsımlı bir enaniyet vermiş ki; Hallâk-ı kâinatın künûz-u mahfiyesini onun ile keşfeder.

Fakat ene, kendisi de gayet muğlâk bir muamma ve açılması müşkül bir tılsımdır. Eğer onun hakiki mahiyeti ve sırr-ı hilkatı bilinse, kendisi açıldığı gibi kâinat dahi açılır. Şöyle ki:

Sâni-i Hakîm, insanın eline emanet olarak, rubûbiyetinin, sıfât ve şuûnâtının hakikatlerini gösterecek, tanıttırarak, işârât ve numûneleri câmi bir ene vermiştir. Tâ ki o ene, bir vâhid-i kıyâsî olup, evsâf-ı rubûbiyet ve şuûnât-ı ulûhiyet bilinsin. Fakat vâhid-i kıyâsî, bir mevcud-u hakiki olmak lâzım değil. Belki hendesedeki farazî hatlar gibi, farz ve tevehhümle bir vâhid-i kıyâsî teşkil edilebilir. İlim ve tahakkukla hakiki vücûdu lâzım değildir.

Suâl: Niçin Cenâb-ı Hakk’ın sıfât ve esmâsının marifeti, “enaniyet”e bağlıdır?

İncevap: Çünkü mutlak ve muhîr bir şeyin hududu ve nihayeti olmadığı için, ona bir şekil verilmez ve üstüne bir suret ve bir taayyün vermek için hükmedilmez, mahiyeti ne olduğu anlaşılmaz. Meselâ zulmetsiz daimî bir ziyâ, bilinmez ve hissedilmez. Ne vakit hakiki veya vehmî bir karanlık ile bir hat çekilse, o vakit bilinir. İşte Cenâb-ı Hakk’ın ilim ve kudret, Hakîm ve Rahîm gibi sıfât ve esmâsı; muhîr, hududsuz, şeriksiz olduğu için onlara hükmedilmez ve ne oldukları bilinmez ve hiss olunmaz. Öyle ise hakiki nihayet ve hadleri olmadığından, farazî ve vehmî bir haddi çizmek lâzım geliyor. Onu da “enaniyet” yapar. Kendinde bir rubûbiyet-i mevhum, bir mâlikiyet, bir kudret, bir ilim tasavvur eder, bir had çizer. Onun ile muhîr sıfatlara bir hadd-i mevhum vaz’ eder. “Buraya kadar benim, ondan sonra O’nundur” diye bir taksimat yapar. Kendindeki ölçücükler ile, onların mahiyetini yavaş yavaş anlar.

Meselâ daire-i mülkünde mevhum rubûbiyetiyle, daire-i mümkinâtta Hâlık’ının rubûbiyetini anlar ve zâhir mâlikiyetiyle, Hâlık’ının hakiki mâlikiyetini fehmeder ve “Bu hâneye mâlik olduğum gibi, Hâlık da şu kâinatın mâlikidir.” der ve cüz’î ilmiyle O’nun ilmini fehmeder ve kisbî sanatçıyla o Sâni-i

Zülcelâl'in ibda-yı sanatını anlar. Meselâ, “Ben şu evi nasıl yaptım ve tanzim ettim. Öyle de şu dünya hânesini birisi yapmış ve tanzim etmiş.” der ve hâkezâ... Bütün sıfât ve şuûnât-ı ilâhiyeyi bir derece bildirecek, gösterecek binler esrârî ahvâl ve sıfât ve hissîyât, “ene”de münderiştir.

Demek ene, ayna-misâl ve vâhid-i kıyâsî ve âlet-i inkişâf ve mana-yı harfî gibi; mânâsı kendinde olmayan ve başkasının mânâsını gösteren, vücûd-u insaniyetin kalın ipinden şuûrlu bir tel ve mahiyet-i beşeriyenin hullesinden ince bir ip ve şahsiyet-i âdemiyetin kitabından bir eliftir ki, o elif'in “iki yüzü” var. Biri, hayra ve vücûda bakar. O yüz ile yalnız feyze kâbildir. Vereni kabul eder, kendi îcad edemez. O yüzde fâil değil, îcaddan eli kısadır.¹

Bir yüzü de şerre bakar ve ademe gider. Şu yüzde o fâildir, fiil sahibidir.² Hem onun mahiyeti, harfiyedir; başkasının mânâsını gösterir. Rubûbiyeti, hayâliyedir. Vücûdu o kadar zayıf ve incedir ki, bizzât kendinde hiçbir şeye tahammül edemez ve yüklenemez. Belki eşyanın derecât ve miktarlarını bildiren mizanü'l-hararet ve mizanü'l-hava gibi mizanlar nev'inden bir mizandır ki, Vâcibü'l-vücûd'un mutlak ve muhît ve hududsuz sıfâtını bildiren bir mizandır.

İşte, mahiyetini şu tarzda bilen ve iz'an eden ve ona göre hareket eden³ أَفْلَحَ مَنْ رَزَقَهَا beşaretinde dâhil olur. Emaneti bihakkın edâ eder ve o enenin dürbünüyle kâinat ne olduğunu ve ne vazife gördüğünü görür ve âfâkî mâlûmat nefse geldiği vakit, enede bir musaddık görür. O ulûm, nur ve hikmet olarak kalır. Zulmet ve abesiyete inkilâb etmez. Vaktâki ene, vazifesini şu suretle ifa etti.. vâhid-i kıyâsî olan mevhum rubûbiyetini ve farazî mâlikiyetini terk eder.

لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ ، وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ⁵

der, hakiki ubûdiyetini takınır, “makam-ı ahsen-i takvim”e çıkar.⁶

Eğer o ene, hikmet-i hilkatini unutup, vazife-i fitriyesini terk ederek kendine mana-yı ismîyle baksa, kendini mâlik itikat etse; o vakit emanete hiyâ-

¹ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/78.

² Bkz.: Nisâ sûresi, 4/79; Yûsuf sûresi, 12/53.

³ “Nefsini maddî ve manevî kirlerden arındıran, felâha erer.” (Şems sûresi, 91/9)

⁴ “(Varlıklar üzerinde) mutlak mülkiyet ve hakimiyet O'nundur, bütün hamd de O'na mahsustur.” (Teğâbün sûresi, 64/1; Tirmizî, *deavât* 36; Nesâî, *menâsik* 163; İbni Mâce, *ticârât* 40, *menâsik* 84)

⁵ “Hüküm yetkisi O'nundur. Sonunda varacağınız yer de O'nun huzurudur.” (Kasas sûresi, 28/70).

⁶ Bkz.: Tin sûresi, 95/4.

net eder; ¹ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيَهَا altında dâhil olur. İşte, bütün şirkleri ve şerleri ve dalâletleri tevlid eden enaniyetin şu cihetindedir ki; semâvât ve arz ve cibâl tedehhüş etmişler, farazî bir şirkten korkmuşlar. Evet ene; ince bir elif, bir tel, farazî bir hat iken, mahiyeti bilinmezse tesettür toprağı altında neşv ü nema bulur, gittikçe kalınlaşır. Vücûd-u insanın her tarafına yayılır. Koca bir ejderha gibi vücûd-u insanı bel' eder. Bütün o insan, bütün letâifiyle âdetâ ene olur.² Sonra nev'in enaniyeti de bir asabiyet-i nev'iyeye ve milliye cihetiyle o enaniyete kuvvet verip; o ene, o enaniyet-i nev'iyeye istinad ederek şeytan gibi, Sâni-i Zülcelâl'in evâmirine karşı mübâreze eder.³ Sonra kıyas-ı binnefs suretiyle herkesi, hatta her şeyi kendine kıyas edip, Cenâb-ı Hakk'ın mülkünü onlara ve esbaba taksim eder. Gayet azîm bir şirke düşer. إِنَّ السِّرْكَ لَطُّمٌ ⁴ عَظِيمٌ meâlini gösterir. Evet, nasıl mîrî malından kırk parayı çalan bir adam, bütün hâzır arkadaşlarına birer dirhem almasını kabul ile hazmedebilir. Öyle de; "Kendime mâlikim." diyen adam, "Her şey kendine mâliktir." demeye ve itikat etmeye mecburdur.

İşte ene, şu hâinâne vaziyetinde iken cehl-i mutlaktadır. Binler fûnûnu bilse de, cehl-i mürekkeble bir echeldir. Çünkü duyguları, efkârları kâinatın envâr-ı marifetini getirdiği vakit, nefsinde onu tasdik edecek, ışıklandırarak ve idame edecek bir madde bulmadığı için sönerler. Gelen her şey, nefsindeki renkler ile boyalanır. Mahz-ı hikmet gelse, nefsinde abesiyet-i mutlaka suretini alır. Çünkü şu hâldeki enenin rengi, şirk ve ta'tildir; Allah'ı inkârdır. Bütün kâinat, parlak âyetlerle dolsa; o ene'deki karanlıklı bir nokta, onları nazarda söndürür, göstermez.⁵ On Birinci Söz'de mahiyet-i insaniyenin ve mahiyet-i insaniyedeki enaniyetin, –mana-yı harfî cihetiyle– ne kadar hassas bir mizân ve doğru bir mikyas ve muhît bir fihriste ve mükemmel bir harita ve câmi bir ayna ve kâinata güzel bir takvim, bir rûznâme olduğu gayet kat'î bir surette tafsil edilmiştir. Ona müracaat edilsin. O Söz'deki tafsilâta ikhtifâen kısa keserek mukaddimeye nihayet verdik. Eğer mukaddimeyi anladınsa gel, hakikate giriyoruz.

İşte bak, âlem-i insaniyette zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar iki cereyan-ı azîm, iki silsile-i efkâr, her tarafta ve her tabaka-yı insaniyede dal budak salmış

¹ "Onu günahlarla örten ise ziyana uğrar." (Şems sûresi, 91/10)

² Bkz.: "(Firavun), adamlarını topladı ve onlara: "Sizin en yüce rabbiniz benim!" dedi." (Nâziât sûresi, 79/23-24).

³ Bkz.: A'râf sûresi, 7/12; Hicr sûresi, 15/32-33; Sâd sûresi, 38/75-76.

⁴ "Doğrusu şirk, pek büyük bir zulümdür." (Lokman sûresi, 31/13).

⁵ Bkz.: Âraf sûresi, 7/146; Yûnus sûresi, 10/101; Yûsuf sûresi, 12/105; Nahl sûresi, 16/83; Neml sûresi, 27/4.

iki şecere-i azîme hükmünde –biri, silsile-i nübüvvet ve diyanet; diğeri, silsile-i felsefe ve hikmet– gelmiş, gidiyor. Her ne vakit o iki silsile imtizaç ve ittihat etmiş ise; yani silsile-i felsefe, silsile-i diyanete dehâlet edip itâat ederek hizmet etmiş ise; âlem-i insaniyet parlak bir surette bir saadet, bir hayat-ı içtimâiye geçirmiştir. Ne vakit ayrı gitmişler ise; bütün hayır ve nur, silsile-i nübüvvet ve diyanet etrafına toplanmış.. ve şerler ve dalâletler, felsefe silsilesinin etrafına cemolmuştur. Şimdi şu iki silsilenin menşelerini, esaslarını bulmalıyız.

İşte diyanet silsilesine itâat etmeyen silsile-i felsefe ki, bir şecere-i zakkum suretini alıp, şirk ve dalâlet zulümâtını etrafına dağıtır. Hatta kuvve-i aklıye dalında; dehiyyûn, maddiyyûn, tabiiyyûn meyvelerini, beşer aklının eline vermiş.. ve kuvve-i gadabiye dalında; Nemrudları, Firavunları, Şeddadları¹(Hâşiye) beşerin başına atmış.. ve kuvve-i şehevîye-i behîmiye dalında; âliheleri, sanemleri ve ulûhiyet dâva edenleri semere vermiş, yetiştirmiş. O şecere-i zakkumun menşei ile silsile-i nübüvvetin –ki bir şecere-i tûbâ-yı ubûdiyet hükmünde bulunan o silsilenin– küre-i zeminin bağında mübarek dalları, kuvve-i aklıye dalında enbiyâ ve mürselîn ve evliya ve siddikîn meyvelerini yetiştirdiği gibi.. kuvve-i dâfia dalında; âdil hâkimleri, melek gibi melikler meyvesini veren.. ve kuvve-i câzibe dalında hüsn-ü sîret ve ismetli cemâl-i suret ve sehâvet ve keremnâmdarlar meyvesini yetiştiren.. ve beşer, nasıl şu kâinatın en mükemmel bir meyvesi olduğunu gösteren o şecerenin menşei ile beraber enenin iki cihetindedir. O iki şecereye menşe ve medâr, esaslı bir çekirdek olarak enenin iki vechini beyân edeceğiz. Şöyle ki:

Enenin bir vechini nübüvvet tutmuş gidiyor, diğer vechini felsefe tutmuş geliyor.

✓ **Nübüvvetin vechi olan birinci vecih:** Ubûdiyet-i mahzanın menşeidir. Yani ene, kendini abd bilir; başkasına hizmet eder, anlar. Mahiyeti, harfiyedir. Yani; başkasının mânâsını taşıyor, fehmeder. Vücûdu, tebeîdir. Yani; başka birisinin vücûdu ile kâim ve îcadıyla sabittir, itikat eder. Mâlikiyeti, vehmiyedir. Yani; kendi mâlikinin izni ile sûrî, muvakkat bir mâlikiyeti vardır, bilir. Hakikati, zilliyedir. Yani; hak ve vâcib bir hakikatın cilvesini taşıyan mümkün ve miskin bir zilldir. Vazifesi ise; kendi Hâlık'ının sîfat ve şüûnâtına mikyas

¹(Hâşiye) Evet Nemrudları, Firavunları yetiştiren ve dâyelik edip emziren, eski Mısır ve Babil'in ya sihir derecesine çıkmış veyahut hususî olduğu için etrafında sihir telâkki edilen eski felsefeleri olduğu gibi; âliheleri eski Yunan kafasında yerleştiren ve esnâmı tevliid eden felsefe-i tabiiye bataklığıdır. Evet, tabiatın perdesi ile Allah'ın nurunu görmeyen insan, her şeye bir ulûhiyet verip kendi başına musallat eder.

ve mîzân olarak, şuûrkârâne bir hizmettir. İşte, enbiyâ ve enbiyâ silsilesindeki asfiya ve evliya, eneye şu vecihle bakmışlar, böyle görmüşler, hakikati anlamışlar. Bütün mülkü Mâlikü'l-mülk'e teslim etmişler¹ ve hükmetmişler ki; O Mâlik-i Zülcelâl'in ne mülkünde, ne rubûbiyetinde, ne ulûhiyetinde şerik ve nazîri yoktur;² muîn ve vezire muhtaç değil;³ her şeyin anahtarı O'nun elindedir;⁴ her şeye Kâdir-i Mutlak'tır;⁵ esbab, bir perde-i zâhiriye; tabiat, bir şeriat-ı fitriyesidir ve kanunlarının bir mecmuâsıdır ve kudretinin bir mistarıdır.

İşte şu parlak, nurânî, güzel yüz; hayattar ve mânidar bir çekirdek hükümüne geçmiş ki, Hâlık-ı Zülcelâl bir şecere-i tûbâ-yı ubûdiyeti ondan halketmiştir ki; onun mübârek dalları, âlem-i beşeriyetin her tarafını nurânî meyvelerle tezyin etmiştir. Bütün zaman-ı mâzideki zulümâtı dağıtıp, o uzun zaman-ı mâzi; felsefenin gördüğü gibi bir mezar-ı ekber, bir ademistan olmadığını.. belki istikbale ve saadet-i ebediyeye atlamak için, ervâh-ı âfilîne bir medâr-ı envâr ve muhtelif basamaklı bir mîrâc-ı münevver ve ağır yüklerini bırakan ve serbest kalan ve dünyadan göçüp giden ruhların nurânî bir nuristanı ve bir bostanı olduğunu gösterir.

✓ **İkinci vecih ise**, felsefe tutmuştur. Felsefe ise, eneye mana-yı ismiyle bakmış. Yani; kendi kendine delâlet eder, der. Mânâsı kendindedir, kendi hesabına çalışır, hükmeder. Vücûdu; aslî, zâtî olduğunu telâkki eder. Yani, zâtında bizzât bir vücûdu vardır, der. Bir hakk-ı hayatı var, daire-i tasarrufunda hakiki mâliktir, zu'meder. Onu, bir hakikat-i sâbite zanneder. Vazifesini, hubb-u zâtından neşet eden bir tekemmül-ü zâtî olduğunu bilir ve hâkezâ.. çok esâsât-ı fâsidede mesleklerini bina etmişler. O esâsât, ne kadar esassız ve çürük olduğunu sair risâlelerimde ve bilhassa Sözlere'de, hususan On İkinci ve Yirmi Beşinci Sözlere'de kat'î isbat etmişiz.

Hatta silsile-i felsefenin en mükemmel fertleri ve o silsilenin dâhileri olan Eflâtun ve Aristo, İbni Sînâ ve Fârâbî gibi adamlar; "İnsaniyetin gayetü'l-gayâtı, teşebbüh-ü bi'l-Vâcib'dir." yani "Vâcibü'l-vücûd'a benzemektir." deyip firavunâne bir hüküm vermişler ve enaniyeti kamçılıyıp, şirk derelerinde serbest koşturarak; esbap-perest, sanem-perest, tabiat-perest, nücûm-perest gibi çok envâ-ı şirk tâifelerine meydan açmışlar. İnsaniyetin esasında münderiç

¹ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/26.

² Bkz.: İsrâ sûresi, 17/111; Şûrâ sûresi, 42/11; İhlâs sûresi, 112/ 4.

³ Bkz.: İhlâs sûresi, 112/ 2.

⁴ Bkz.: En'âm sûresi, 6/59; Zümer sûresi, 39/63; Şûrâ sûresi, 42/12.

⁵ Bkz.: Bakara sûresi, 2/259; Mâide sûresi, 5/120; Teğâbün sûresi, 64/1.

olan acz ve zaaf,¹ fakr ve ihtiyaç,² naks ve kusur kapılarını kapayıp, ubûdiyetin yolunu seddetmişler. Tabiata saplanıp, şirkten tamamen çıkamayıp, şükürün geniş kapısını bulamamışlar...

Nübüvvet ise; gaye-i insaniyet ve vazife-i beşeriyet, ahlâk-ı ilâhiye ile ve secâyâ-yı hasene ile tahalluk etmekle beraber,³ aczini bilip kudret-i ilâhiyeye iltica..⁴ zaafını görüp kuvvet-i ilâhiyeye istinad.. fakrını görüp rahmet-i ilâhiyeye itimat..⁵ ihtiyacını görüp gınâ-yı ilâhiyeden istimdat..⁶ kusurunu görüp aff-ı ilâhiye istiğfar..⁷ naksını görüp kemâl-i ilâhiye tesbihhân olmaktadır diye, ubûdiyetkârâne hükmetmişler.

İşte diyanete itâat etmeyen felsefenin böyle, yolu şaşırıldığı içindir ki; ene, kendi dizginini eline almış, dalâletin her bir nev'ine koşmuş. İşte şu vecihteki enenin başı üstünde bir şecere-i zakkum neşv ü nemâ bulup, âlem-i insaniyetin yarısından fazlasını kaplamış.

İşte o şecerenin kuvve-i şeheviye-i behîmiye dalında; beşerin enzârına verdiği meyveler ise, esnamlar ve âlihelerdir. Çünkü felsefenin esasında, kuvvet müstahsendir. Hatta “el-Hükmü li'l-gâlib”⁸ bir düsturudur. “Galebe edende bir kuvvet var. Kuvvette hak vardır.” der.⁹(Hâşiye-1) Zulmü mânen alkışlamış, zâlimleri teşcî etmiştir ve cebbarları, ulûhiyet dâvasına sevk etmiştir. Hem masnûdaki güzelliği ve nakıştaki hüsnü, masnûa ve nakşa mal edip, Sâni' ve Nakkaş'ın mucerred ve mukaddes cemâlinin cilvesine nisbet etmeyerek, “Ne güzel yapılmış.” yerine “Ne güzeldir.” der, perestişe lâyıık bir sanem hükmüne getirir. Hem herkese satılan müzahraf, hodfûrûş, gösterici, riyâkâr bir hüsnü, istihsan ettiği için riyâkârları alkışlamış, sanem-misâlleri kendi âbidlerine âbide¹⁰(Hâşiye-2) yapmıştır. O şecerenin kuvve-i gadabiye dalında; bîçâre beşerin

¹ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/28.

² Bkz.: Fâtır sûresi, 35/15.

³ Güzel ahlâk ile alâkalı olarak bkz.: Ahzâb sûresi, 33/21; Kalem sûresi, 68/4; el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 2/312; İbni Abdilber, *et-Temhid* 16/254; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 10/191.

⁴ Bkz.: Tevbe sûresi, 9/118.

⁵ Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/83.

⁶ Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/87.

⁷ Bkz.: Mü'minûn sûresi, 23/118.

⁸ “Hüküm, çoğunluğa göre verilir.” (es-Serahsî, *el-Mebsût* 5/140; el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an* 5/208; el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'* 1/303).

⁹ (Hâşiye-1) Düstur-u nübüvvet “*Kuvvet haktadır, hak kuvvette değildir.*” der, zulmü keser, adâleti temin eder.

¹⁰ (Hâşiye-2) Yani o sanem-misaller perestişkârlarının hevesâtlarına hoş görünmek ve teveccühlerini kazanmak için riyâkârâne gösteriş ile ibadet gibi bir vaziyet gösteriyorlar.

başında küçük-büyük Nemrudlar, Firavunlar, Şeddadlar meyvelerini yetiştirmiş. Kuvve-i akliye dalında; âlem-i insanîyetin dimağına dehriyyûn, maddiyyûn, tabiiyyûn gibi meyveleri vermiş; beşerin beynini bin parça etmiştir...

Şimdi şu hakikati tenvir için, felsefe mesleğinin esâsât-ı fâsidesinden neşet eden neticeleriyle, silsile-i nübüvvetin esâsât-ı sâdikasından tevellüd eden neticelerinin binler muvâzenesinden numûne olarak üç-dört misâl zikrediyoruz.

♦ *Meselâ*: Nübüvvetin hayat-ı şahsiyedeki düsturî neticelerinden

تَحَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ¹ kaidesiyle “Ahlâk-ı ilâhiye ile muttasıf olup Cenâb-ı Hakk’a mütezellilâne teveccüh edip acz, fakr, kusurunuzu bilip dergâhına abd olunuz.” düsturu nerede? Felsefenin “Teşebbüh-ü bi’l-Vâcib insanîyetin gayet-i kemâlidir.” kaidesiyle “Vâcibü’l-vücûd’a benzemeğe çalışınız.” hodefüruşâne düsturu nerede? Evet nihayetsiz acz, zaaf, fakr, ihtiyaç ile yoğrulmuş olan mahiyet-i insanîye nerede? Nihayetsiz kadîr, kavî, ganî ve müstağnî olan Vâcibü’l-vücûd’un mahiyeti nerede?..

♦ *İkinci Misâl*: Nübüvvetin hayat-ı içtimâiyedeki düsturî neticelerinden ve şems ve kamerden tut, tâ nebatât, hayvanâtın imdadına ve hayvanât, insanın imdadına, hatta zerrât-ı taamiye, hüceyrât-ı bedeninin imdadına ve muâvenetine koşturulan düstur-u teâvün, kanun-u kerem, nâmus-u ikram nerede? Felsefenin hayat-ı içtimâiyedeki düsturlarından ve yalnız bir kısım zâlim ve canavar insanların ve vahşi hayvanların, fıtratlarını sû-i istimâllerinden neşet eden düstur-u cidâl nerede? Evet düstur-u cidâlî o kadar esaslı ve küllî kabul etmişler ki; “Hayat bir cidâldır.” diye eblehâne hükmetmişler.

♦ *Üçüncü Misâl*: Nübüvvetin tevhid-i ilâhî hakkındaki netâic-i âliyesinden ve düstur-u gâliyesinden الْوَاحِدُ لَا يَضُدُّ إِلَّا عَنِ الْوَاحِدِ² yani: “Her birliği bulunan, yalnız birden sudûr edecektir.”

“Madem her şeyde ve bütün eşyada bir birlik var; demek bir tek Zât’ın icâdidir.” diye olan tevhidkârâne düsturu nerede! Eski felsefenin bir düstur-u itikadiyesinden olan الْوَاحِدُ لَا يَضُدُّ عَنْهُ إِلَّا الْوَاحِدُ³ “Birden bir sudûr eder.” yani: “Bir zâttan, bizzât bir tek sudûr edebilir. Sair şeyler, vasıtalar vasıtasıyla ondan sudûr eder.” diye Ganiyy-i ale’l-ıtlak ve Kadîr-i Mutlak’ı âciz vesâite

¹ Bkz.: el-Kelâbâzi, *et-Taarruf* 1/5; el-Gazâlî, *el-Maksadü’l-esnâ* s.150; el-Gazâlî, *Ihyâu ulûmi’d-dîn* 4/306; el-Cürcânî, *et-Ta’rifât* 1/564.

² Bkz.: eş-Şehristânî, *el-Mîlel ve’n-nihal* 2/124; el-Îcî, *Kitabü’l-Mevâkıf* 2/589.

³ Bkz.: eş-Şehristânî, *el-Mîlel ve’n-nihal* 2/187; el-Îcî, *Kitabü’l-Mevâkıf* 2/689-690.

muhtaç göstererek, bütün esbâba ve vesâite, rubûbiyette bir nevi şirket verip Hâlık-ı Zülcelâl'e, "akl-ı evvel"¹ nâmında bir mahlûku verip, âdetâ sair mülkünü esbâba ve vesâite taksim ederek bir şirk-i azîme yol açan, şirk-âlûd ve dalâlet-pîşe o felsefenin düsturu nerede? Hükemânın yüksek kısmı olan işrâkiyyûn böyle haltetseler; maddiyyûn, tabiiyyûn gibi aşağı kısımları ne kadar halt edebileceklerini kıyas edebilirsiniz...

♦*Dördüncü Misâl*: Nübüvvetin düstur-u hakimânesinden

وَأَنَّ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ² sırrıyla "Her şeyin, her zihayatin neticesi ve hikmeti kendine ait bir ise; Sâni'ine ait neticeleri, Fâtır'ına bakan hikmetleri binlerdir. Her bir şeyin, hatta bir meyvenin, bir ağacın meyveleri kadar hikmetleri, neticeleri bulunduğu" mahz-ı hakikat olan düstur-u hikmet nerede? Felsefenin "Her bir zihayatin neticesi kendine bakar veyahut insanın menafi'ine aittir." diye, koca bir dağ gibi ağaca, hardal gibi bir meyve, bir netice takmak gibi gayet mânâsız bir abesiyet içinde gördüğü hikmetsiz hikmet-i müzahrafe düsturları nerede?.. Şu hakikat, Onuncu Söz'ün Onuncu Hakikat'inde bir derece gösterildiğinden kısa kestik. İşte bu dört misâle, binler misâli kıyas edebilirsiniz. "Lemeât" nâmındaki bir risalede bir kısmına işaret etmişiz.³

İşte felsefenin şu esâsât-ı fâsidesinden ve netâic-i vahîmesindendir ki; İslâm hükemâsından İbni Sînâ ve Fârâbî gibi dâhîler, şaşaa-yı sûrisine meftun olup, o mesleğe aldanıp, o mesleğe girdiklerinden; âdî bir mümin derecesini ancak kazanabilmişler. Hatta İmam Gazâlî gibi bir Hücetü'l-İslâm, onlara o dereceyi de vermemiş.⁴

Hem mütekellimînin mütebahhirîn ulemâsından olan Mu'tezile imamları, zînet-i sûrisine meftun olup, o mesleğe ciddî temas ederek; akli, hâkim ittihaz ettiklerinden; ancak fâsık, müptedî bir mümin derecesine çıkabilmişler. Hem üdebâ-yı İslâmiyenin meşhurlarından bedbînlikle mâruf Ebu'l-Alâ el-Maarrî ve yetimâne ağlayışıyla mevsuf Ömer Hayyam gibilerin, o mesleğin nefsi emmâreyi okşayan zevkiyle zevklenmesi sebebiyle ehl-i hakikat ve kemâlden bir sille-i tahkir ve tekfir yiyip; "Edepsizlik ediyorsunuz, zındıkaya giriyorsunuz, zındıkları yetiştiriyorsunuz!" diye zecirkârâne te'dib tokatlarını almışlar.⁵

¹ Bkz.: İbni Teymiyye, *Şerhu'l-Akîdeti'l-Esfahâniyye* 2/80; eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal* 2/75, 88-89.

² "Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın." (İsrâ sûresi, 17/44)

³ Bu Lemeât Risâlesi, Hz. Üstadımız'ın tensibi ile Sözler Mecmuası'nın nihayetinde dercedilmiştir.

Hizmetindeki Talebeleri

⁴ Bkz.: el-Gazâlî, *Munkızü mine'd-dalâl* s.39-40, 46.

⁵ Bkz.: İbnü'l-Cevzî, *Telbisü' iblîs* 134-136; Süleyman İbni Abdillâh, *Şerhu Kitabi't-Tevhîd* s.616.

Hem meslek-i felsefenin esâsât-ı fâsidesindendir ki; ene, kendi zâtında ha-va gibi zayıf bir mahiyeti olduğu hâlde, felsefenin meş'um nazarı ile mana-yı ismî cihetiyle baktığı için; güya buhar misâl o ene temeyyu edip, sonra ülfet ci-hetiyle ve maddiyata tevaggul sebebiyle güya tasallub ediyor. Sonra gaflet ve inkâr ile o enaniyet tecemmüd eder. Sonra isyan ile tekeddür eder, şeffâfiye-tini kaybeder. Sonra gittikçe kalınlaşıp sahibini yutar. Nev-i insanın efkârıyla şişer. Sonra sair insanları, hatta esbâbı kendine ve nefesine kıyas edip, onlara –kabil etmedikleri ve teberrî ettikleri hâlde– birer firavunluk verir. İşte o vakit, Hâlık-ı Zülcelâl'in evâmirine karşı mübâreze vaziyetini alır. مَنْ يُحْيِ الْعِطَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ¹ der. Meydan okur gibi Kadîr-i Mutlak'ı acz ile itham eder. Hatta Hâlık-ı Zülcelâl'in evsâfına müdahâle eder. İşine gelmeyenleri ve nefs-i emmârenin fi-ravunluğunun hoşuna gitmeyenleri ya red, ya inkâr, ya tahrif eder.

Ezcümle: Felâsifenin bir tâifesi, Cenâb-ı Hakk'a "Mûcib-i Bizzât" demiş-ler, ihtiyarını nefyetmişler; ihtiyarını isbat eden bütün kâinatın nihayetsiz şe-hâdetlerini tekzip etmişler. Feyâ Sübhanallah! Şu kâinatta zerreden şemse ka-dar bütün mevcudât taayyünâtlarıyla, intizâmâtıyla, hikmetleriyle, mizanlarıyla Sâni'in ihtiyârını gösterdikleri hâlde, şu kör olası felsefenin gözü görmüyor.

Hem bir kısım felâsife, "Cüz'iyata ilm-i ilâhî taalluk etmiyor."² Diye ilm-i ilâhînin azametli ihatasını³ nefyedip, bütün mevcudâtın şehâdât-ı sâdikalarını reddetmişler.

Hem felsefe, esbaba tesir verip, tabiat eline îcad verir. Yirmi İkinci Söz'de kat'î bir surette isbat edildiği gibi; her şeyde, Hâlık-ı küllî şey'e⁴ has, parlak sikkayı görmeyip âciz, câmid, şuûrsuz, kör ve iki eli tesadüf ve kuvvet gibi iki körün elinde olan tabiata masdariyet verip, binler hikmet-i âliyyeyi ifade eden ve her biri birer mektubât-ı samedâniye hükmünde olan mevcudâtın bir kıs-mını ona mal eder.

Hem Onuncu Söz'de isbat edildiği gibi Cenâb-ı Hak, bütün esmâsıyla ve kâinat, bütün hakâikiyle ve silsile-i nübüvvet, bütün tahkikatıyla ve kütüb-ü semâviye, bütün âyâtıyla gösterdikleri haşir ve âhiret kapısını bulmayıp, haş-ri nefyedip, ervâhlara bir ezeliyet isnad etmişler. İşte bu hurâfâtlara sair me-selelerini kıyas edebilirsin...

¹ "Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!" (Yâsîn sûresi, 36/78).

² Bkz.: el-Gazâlî, *Munkızü mine'd-dalâl* s.46.

³ Bu konu ile ilgili bazı âyet-i kerîmeler için bkz.: Nisâ sûresi, 4/126; Talâk sûresi, 65/12; Fussilet sûresi, 41/54.

⁴ Bkz.: En'âm sûresi, 6/102.

Evet şeytanlar, güya enenin gaga ve pençesiyle dinsiz feylesoflarının akıllarını havaya kaldırıp dalâlet derelerine atıp dağıtmıştır.¹ Küçük âlemde ene, büyük âlemde tabiat gibi tâğutlardandır.

فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ
الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ²

Geçen hakikati tenvir edecek bir seyahat-i hayâliye suretinde nîm-manzum olarak “Lemeât” ta yazdığım bir vâkıa-yı misâliyenin meâlîni şurada zikretmeğe münasebet geldi. Şöyle ki:

Bu risalenin telifinden sekiz sene evvel İstanbul’da, Ramazan-ı Şerîf’te meslek-i felsefe ile münasebette bulunan Eski Said’in Yeni Said’e inkılâb edecek bir hengâmdadır ki, Fâtiha-yı Şerife’nin âhirinde;

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ³ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

ile işaret ettiği üç mesleği düşünürken şöyle bir vâkıa-yı hayâliye, bir hâdise-i misâliye, rüyaya benzer bir hâdise gördüm ki:

Kendimi, bir sahra-yı azîmede görüyorum. Bütün zeminin yüzünü karanlıklı, sıkıcı ve boğucu bir bulut tabakası kaplamış. Ne nesîm var, ne ziyâ, ne âb-ı hayat. hiçbirisi bulunmuyor. Her tarafın canavarlar, muzır ve muvahiş mahlûklarla dolu olduğunu tevehhüm ettim. Kalbime geldi ki; “Şu zeminin öteki tarafında ziyâ, nesîm, âb-ı hayat var. Oraya geçmek lâzım.” Baktım ki, ihtiyârsız sevk olunuyorum. Zeminin içinde, tünel-vârî bir mağaraya sokuldum. Gitgide zeminin içinde seyahat ettim. Bakıyorum ki, benden evvel o tahte’l-arz yolda çok kimseler gitmişler. Her tarafta boğulup kalmışlar. Onların ayak izlerini görüyordum. Bâzılarının bir zaman seslerini işitiyordum. Sonra sesleri kesiliyordu.

Ey hayâli ile benim seyahat-i hayâliyeme iştirâk eden arkadaş! O zemin, tabiattır ve felsefe-i tabiiyedir. Tünel ise, ehl-i felsefenin efkârî ile hakikate yol

¹ Bkz.: Hac sûresi, 22/31.

² “Artık kim tâğutu reddedip Allah’a iman ederse, işte o kopması mümkün olmayan en sağlam tutamağa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir, bilir.” (Bakara sûresi, 2/256).

³ “Nimet ve lutfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapkınlarınkine değil.” (Fâtiha sûresi, 1/7).

açmak için açtıkları meslektir. Gördüğüm ayak izleri, Eflâtun ve Aristo¹(Hâşiye) gibi meşâhirlere aittir. İştittiğim sesler, İbni Sînâ ve Fârâbî gibi dâhîlerindir. Evet İbni Sînâ'nın bâzı sözlerini, kanunlarını bâzı yerlerde görüyordum. Sonra, bütün bütün kesiliyordu. Daha ileri gidememiş, demek boğulmuş. Her ne ise, seni meraktan kurtarmak için hayâlin altındaki hakikatin bir köşesini gösterdim. Şimdi seyahatime dönüyorum.

Gitgide baktım ki benim elime iki şey verildi. Biri, bir elektrik; o tahte'l-arz tabiatın zulümâtını dağıtır. Diğeri, bir âlet ile dahi azim kayalar, dağ-misâl taşlar parçalanıp bana yol açıyor. Kulağıma denildi ki: "Bu elektrik ile o âlet, Kur'ân'ın hazinesinden size verilmiştir." Her ne ise.. çok zaman öylece gittim. Baktım ki, öteki tarafa çıktım. Gayet güzel bir bahar mevsiminde bulutsuz bir güneş, ruh-efzâ bir nesîm, hayattar bir âb-ı leziz, her taraf şenlik içinde bir âlem gördüm. "Elhamdülillâh" dedim. Sonra baktım ki, ben kendi kendime mâlik değilim. Birisi beni tecrübe ediyor...

Yine evvelki vaziyette o sahra-yı azîmede, boğucu bulut altında yine ben kendimi gördüm. Daha başka bir yolda, bir sâik beni sevk ediyordu. Bu defa tahte'z-zemin değil, belki seyir ve seyahatle yeryüzünü kat'edip öteki yüze geçmek için gidiyordum. O seyahatimde öyle acâib ve garâibi görüyordum ki, târif edilmez. Deniz bana hiddet ediyor, fırtına beni tehdit eder, her şey bana müşkülât peydâ eder.

Fakat yine Kur'ân'dan bana verilen bir vasıta-yı seyahatimle geçiyordum, galebe çalıyordum. Gitgide bakıyordum, her tarafta seyyahların cenazeleri bulunuyor. O seyahati bitirenler, binde ancak birdir. Her ne ise... O buluttan kurtulup, zeminin öteki yüzüne geçip güzel güneşle karşılaştım. Ruh-efzâ nesîmi teneffüs ederek, "Elhamdülillâh" dedim. O cennet gibi o âlemi seyretmeye başladım.

Sonra baktım, biri var ki, beni orada bırakmıyor. Başka yolu bana gösterecek gibi, yine beni bir anda o müdhiş sahraya getirdi. Baktım ki, yukarıdan

¹(Hâşiye) *Eğer desen:* "Sen necisin, bu meşâhire karşı meydana çıkıyorsun? Sen bir sinek gibi olup da, kartalların uçmalarına karşıyorsun?"

Ben de derim ki: "Kur'ân gibi bir üstad-ı ezeliyem varken, dalâlet-âlûd felsefenin ve evham-âlûd aklın şâkirtleri olan o kartallara, hakikat ve marifet yolunda, sinek kadar da kıymet vermeğe mecbur değilim. Ben onlardan ne kadar aşağı isem, onların üstadı dahi, benim üstadımdan bin defa daha aşağıdır. Üstadımın himmetiyle, onların gark eden madde, ayağımı da ıslatamadı. Evet büyük bir padişahın, onun kanununu ve evâmirini hâmil küçük bir neferi, küçük bir şahın büyük bir müşirinden daha büyük işler görebilir."

inmiş aynı asansörler gibi muhtelif tarzlarda bâzı tayyare, bazı otomobil, bâzı zenbil gibi şeyler görünüyor. Kuvvet ve istidada göre onlara atılsa yukarıya çekiliyor. Ben de birisine atladım. Baktım, bir dakika zarfında bulutun fevki-ne beni çıkardı. Gayet güzel, müzeyyen, yeşil dağların üstüne çıktım. O bulut tabakası, dağın yarısına kadar gelmemiştir. En latîf bir nesîm, en leziz bir âb-ı hayat, en şirin bir ziyâ her tarafta görünüyor. Baktım ki, o asansörler gibi nurânî menziller, her tarafta var. Hatta iki seyahatimde ve zeminin öteki yüzünde onları görmüştüm, anlamamıştım. Şimdi anlıyorum ki şunlar, Kur'ân-ı Hakîm'in âyetlerinin cilveleridir.

İşte *وَلَا الضَّالِّينَ*¹ ile işaret olunan *evvelki yol*, tabiata saplananların ve Tabiiyyûn fikrini taşıyanların mesleğidir ki; onda, hakikate ve nura geçmek için ne kadar müşkülât olduğunu hissettiniz.

*غَيْرِ الْمَغْضُوبِ*² ile işaret olunan *ikinci yol*, esbap-perestlerin ve vesait eîcad ve tesir verenlerin, meşşâiyyûn hükemâsı gibi; yalnız akıl ile, fikir ile hakikatü'l-hakâike ve Vâcibü'l-vücûd'un marifetine yol açanların mesleğidir.

*الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ*³ ile işaret olunan *üçüncü yol* ise, sırat-ı müstakîm ehli olan ehl-i Kur'ân'ın cadde-i nurâniyesidir ki en kısa, en rahat, en selâmet ve herkese açık, semâvî ve rahmânî ve nurânî bir meslektir.

¹ “Sapkınlarınkine değil.” (Fâtiha sûresi, 1/7).

² “Gazaba uğrayanlarınkine değil.” (Fâtiha sûresi, 1/7).

³ “Nimet ve lutfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet.” (Fâtiha sûresi, 1/7)

İkinci Makşad

Tahavvülât-ı Zerrâta Dair

Şu âyetin hazinesinden bir zerreye işaret edecektir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ
الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ
وَلَا أَضَعُرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبُرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ¹

(Şu âyetin pek büyük hazinesinden bir miskal zerre miktarında, yâni zerre sandukçasında olan cevheri gösterir ve zerrenin hareket ve vazifesinden bir nebze bahseder. Şu maksad, bir “Mukaddime” ile “Üç Nokta”dan ibarettir.)

Mukaddime

Tahavvülât-ı zerrât; Nakkaş-ı Ezeli'nin kalem-i kudreti, kitab-ı kâinatı yazdığı âyât-ı tekvîniyenin hengâmındaki ihtizazatı ve cevelânıdır. Yoksa maddiyûn ve tabiiyyûnların tevehhüm ettikleri gibi tesadûf oyuncağı ve karışık, mânâsız bir hareket değildir.

Çünkü; bütün mevcudat gibi zerreler ve her bir zerre, mebde'-i harekette “Bismillâh” der. Çünkü nihayetsiz, kuvvetinden fazla yükleri kaldırır ve buğday tanesi kadar bir çekirdeğin koca bir çam ağacı gibi bir yükü omuzuna alması gibi...

Hem vazifesinin hitamında “Elhamdülillâh” der. Çünkü; Bütün ukûlü hayrette bırakan hikmetli bir cemâl-i sanat, faydalı bir hüsn-ü nakış gösterecek Sâni-i Zülcelâl'in medâyihine bir kaside-i medhiye gibi bir eser gösterir; meselâ: Nar ve mısıra dikkat et.

¹ “Kâfirler: “Kıyâmet saati bize gelmez, böyle bir şey yok!” diye iddia ettiler. De ki: “Hayır! Rabbim hakkı için gelecektir! O gaybları bilen öyle bir Zât'ır ki O'nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçamaz. Zerreden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki her şeyi açıklayan Kitap'ta (levh-i mahfuz'da) bulunmasın.” (Sebe sûresi, 34/3)

Evet, tahavvülât-ı zerrât;^{1(Hâşiyeye)} âlem-i gaybdan olan her şeyin geçmiş aslında ve gelecek neslindeki intizamata medâr ve ilim ve emr-i ilâhînin bir unvanı olan “İmâm-ı Mübîn”in düstürları ve imlâsı tahtında ve zaman-ı hâzır ve âlem-i şehâdetten teşkil ve îcad-ı eşyada tasarrufa medâr ve kudret ve irâde-i ilâhiyenin bir unvanı olan “Kitab-ı Mübîn”den istinsah ile ve seyyâl zamanın hakikati ve sayfa-yı misâliyesi olan “levh-i mahv, isbat”da kelimât-ı kudreti yazmak ve çizmekten gelen harekâtıtr ve mânidar ihtizâzattır.

^{1(Hâşiyeye)} İkinci Maksad’ın tahavvülât-ı zerrâtın tarifine dair olan uzun cümlelerin hâşiyesidir.

Kur’ân-ı Hakîm’de “İmâm-ı Mübîn” ve “Kitab-ı Mübîn”, mükerrer yerlerde zikredilmiştir. ¹ Ehl-i tefsir, “İkisi birdir.”²; bir kısmı, “Ayrı ayrıdır.” demişler. Hakikatlerine dair beyanatları muhtelifdir. Hülâsa: “İlm-i ilâhînin unvanlarıdır.” demişler.³ Fakat Kur’ân’ın fezi ile şöyle kanaatim gelmiş ki:

“İmâm-ı Mübîn”, ilim ve emr-i ilâhînin bir nev’ine bir unvanıdır ki, âlem-i şehâdetten ziyade âlem-i gayba bakıyor. Yâni, zaman-ı hâlden ziyade mâzi ve müstakbele nazar eder. Yâni, her şeyin vücûd-u zâhîrisinden ziyade aslına, nesline ve köklerine ve tohumlarına bakar. Kader-i ilâhînin bir defteridir. Şu defterin vücûdu, Yirmi Altıncı Söz’de, hem Onuncu Söz’ün hâşiyesinde isbat edilmiştir.

Evet şu “İmâm-ı Mübîn”, bir nevi ilim ve emr-i ilâhînin bir unvanıdır. Yâni, eşyanın mebâdileri ve kökleri ve asılları, kemâl-i intizam ile eşyanın vücûdlarını gayet sanatkârâne intâc etmesi cihetiyle elbette desâtir-i ilm-i ilâhînin bir defteri ile tanzim edildiğini gösteriyor ve eşyanın neticeleri, nesilleri, tohumları; ileride gelecek mevcudatın programlarını, fihristelerini tazammun ettiklerinden elbette evâmîr-i ilâhiyenin bir küçük mecmuası olduğunu bildiriyorlar. Meselâ: Bir çekirdek bütün ağacın teşkilâtını tanzim edecek olan programları ve fihristeleri ve o fihriste ve programları tayin eden o evâmîr-i tekviniyenin küçücük bir mücemesmi hükmünde denilebilir.

Elhâsıl: “İmâm-ı Mübîn”, mâzi ve müstakbelin ve âlem-i gaybın etrafında dal budak salan seçere-i hilkatın bir programı, bir fihristesi hükmündedir. Şu mânâdaki “İmâm-ı Mübîn”, Kader-i ilâhînin bir defteri, bir mecmua-yı desatiridir. O desatirin imlâsı ile ve hüküm ile zerrât, vücûd-u eşyadaki hidemâtına ve harekâtına sevk edilir.

Amma “Kitab-ı Mübîn” ise, âlem-i gaybdan ziyade, âlem-i şehâdete bakar. Yâni, mâzi ve müstakbelden ziyade, zaman-ı hâzıra nazar eder ve ilim ve emirden ziyade, kudret ve irâde-i ilâhiyenin bir unvanı, bir defteri, bir kitabıdır. “İmâm-ı Mübîn” kader defteri ise, “Kitab-ı Mübîn” kudret defteridir. Yâni: Her şey vücûdunda, mahiyetinde ve sîfat ve suânâtında kemâl-i sanat ve intizamı gösteriyor ki; bir kudret-i kâmilenin desâtiri ile ve bir irâde-i nâfizenin kavanini ile vücûd giydiriliyor. Süreterli tayin, teşhis edilip; birer miktar-ı muayyen, birer şekl-i mahsus veriliyor. Demek o kudret ve irâdenin küllî ve umumî bir mecmua-yı kavanini, bir defteri- ekberi vardır ki; her bir şeyin hususî vücûdları ve mahsus suretleri ona göre biçilir, dikilir, giydirilir. İşte şu defterin vücûdu “İmâm-ı Mübîn” gibi kader ve cüz-ü ihtiyârî mesâilinde isbat edilmiştir. Ehl-i gaflet ve dalâlet ve felsefenin ahmaklığına bak ki: Kudret-i fâtıra’nın o levh-i mahfuz’unu ve hikmet ve irâde-i rabbâniyenin o basîrâne kitabının eşyadaki cilvesini, aksini, misâlini hissetmişler. Hâşâ, “Tabiat” nâmıyla tesmiye etmişler, körletmişler. İşte “İmâm-ı Mübîn”in imlâsı ile, yâni kaderin hükmüyle ve düsturu ile kudret-i ilâhiye, îcad-ı eşyada her biri birer âyet olan silsile-i mevcudatı, “levh-i mahv, isbat” denilen zamanın sayfa-yı misâliyesinde yazıyor, îcadediyor, zerrâtı tahrik ediyor. Demek harekât-ı zerrât; o kitabetten, o istinsahtan; mevcudat âlem-i gayptan âlem-i şehâdete ve ilimden kudrete geçmelerinde bir ihtizâzdır, bir harekâtıtr.

Birinci Nokta

İki Mebhas'tır.

Birinci Mebhas

Her zerrede; hem hareketinde, hem sükûnetinde; iki güneş gibi iki nur-u tevhid parlıyor. Çünkü; –Onuncu Söz'ün Birinci İşareti'nde icmâlen ve Yirmi İkinci Söz'de tafsîlen– isbat edildiği gibi; her bir zerre, eğer memur-u ilâhî olmazsa ve O'nun izni ve tasarrufu ile hareket etmezse ve ilim ve kudretiyle tahvül etmezse; o vakit her bir zerrenin nihayetsiz bir ilmi, hadsiz bir kudreti, her şeyi görür bir gözü, her şeye bakar bir yüzü, her şeye geçer bir sözü bulunmak lâzım gelir. Çünkü: Anâsırın her bir zerrisi, her bir cism-i zihâyatta muntazaman işler veya işleyebilir. Eşyanın intizamâtı ve kavânîn-i teşekkülâtı birbirine muhaliftir. Onların nizamâtı bilinmezse, işlenilmez; işlenilse de yanlış yapılmaz. Hâlbuki, yanlış yapıyor. Öyle ise; o hizmet eden zerreler, ya bir ilm-i muhîf sahibinin izin ve emriyle ve ilim ve irâdesiyle işliyorlar veyahut kendilerinde öyle bir muhîf ilim ve kudret bulunmak lâzım geliyor.

Evet, havanın her bir zerrisi, her bir zihâyatın cismine, her bir çiçeğin her bir meyvesine, her bir yaprağın binasına girip işleyebilir. Hâlbuki; onların teşkilâtları ayrı ayrı tarzdadır, başka başka nizamâtı var. Bir incir meyvesinin fabrikası, faraza çuha makinesi gibi olsa; bir nar meyvesinin fabrikası da şeker makinesi gibi olacaktır ve hâkezâ.. o binaların, o cisimlerin programları birbirinden başkadır. Şimdi şu zerre-i havâiye, bütün onlara girer veya girebilir ve

Amma, “*levh-i mahv, isbat*” ise, sâbit ve dâim olan levh-i mahfuz-ı âzam'ın daire-i mümkinâtta, yâni mevt ve hayata, vücûd ve fenâya daima mazhar olan eşyada mütebeddil bir defteri ve yazar bozar bir tahtasıdır ki, hakikat-i zaman odur. Evet her şeyin bir hakikati olduğu gibi, zaman dediğimiz, kâinatta cereyan eden bir nehr-i azîmin hakikati dahi “*levh-i mahv, isbat*”taki kitabet-i kudretin sayfası ve mürekkebi hükmündedir.

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ^{4*}

¹ Kitab-ı Mübin: Mâide sûresi, 5/15; En'âm sûresi, 6/59; Yûnus sûresi, 10/61; Hûd sûresi, 11/6; Yûsuf sûresi, 12/1; Şuarâ sûresi, 26/2; Neml sûresi, 27/1, 75; Kasas sûresi, 28/2; Sebe' sûresi, 34/3; Zuhur sûresi, 43/2; Duhân sûresi, 44/2. İmam-ı Mübin: Yâsîn sûresi, 36/12.

² es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr* 7/48; Ebu's-Süüd, *Tefsîr* 7/161; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* 5/367; er-Râzî, *Kitabu huceci'l-Kur'an* 1/22; Şihabuddin el-Misrî, *et-Tibyan* 348.

³ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 7/212; el-Beyzâvî, *Tefsîr* 3/206; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an* 7/4; İbni Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an* 2/138; es-Suyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr* 7/48; Ebu's-Süüd, *Tefsîr* 4/158.

⁴ (De ki: Gerek göklerde gerek yerde olanlardan hiç kimse gaybı bilemez) gaybı yalnız Allah bilir. (Neml sûresi, 27/65 âyetinden iktibas)

gayet hakimâne ve üstadâne yanlızsız olarak işler, vaziyetler alır. Vazifesi bittikten sonra kalkar gider.

İşte müteharrik havanın müteharrik zerresi, ya nebâtâta ve hayvanâta, hattâ meyvelerine ve çiçeklerine giydirilen sûretlerin, miktarların teşkilâtını, biçimini bilmesi lâzım geldiği.. veyahut onlar, bir bilenin emir ve irâdesiyle memur olması lâzım geldiği gibi; sâkin toprak, sâkin olan her bir zerresi; bütün çiçekli nebâtâtın ve meyvedâr ağaçların tohumlarına medâr ve menşe' olmak kâbil olduğundan hangi tohum gelse ve o zerrede, yâni misliyet itibarıyla bir zerre hükmünde olan bir avuç toprakta kendine mahsus bir fabrika ve bütün levâzimatına ve teşkilâtına lâzım bütün cihâzâtı bulunduğu; o zerrede ve o zerrenin kulübeciği olan o bir avuç toprakta; eşcâr ve nebâtât ve çiçekler ve meyveler envâ'ı adedince muntazam mânevî makine ve fabrikaları bulunması veyahut mucizekâr, her şeyi hiçten îcâd eder ve her şeyin her şeyini ve her cihetini bilir bir ilim ve kudret bulunması lâzımdır veyahut bir Kadîr-i Mutlak,¹ bir Âlîm-i külli şey'in² emir³ ve izniyle,⁴ havl ve kuvveti⁵ ile o vazifeler gördürülür.

Evet, nasıl ki bir acemî, ham, âmî, âdi, hem kör bir adam; Avrupa'ya gitse, bütün fabrikalara, tezgâhlara girse, üstadâne kemâl-i intizam ile her bir sanatta, her bir binada işler, öyle eserler yapar ki; nihâyet derecede hikmetli, sanatlı, herkesi hayrette bırakıyor. Zerre miktar şuûru olan bilir ki: O adam, kendi başı ile işlemiyor, belki bir üstad-ı küll, ona ders verir, işlettirir.

Hem nasıl ki bir kör, âciz, yerinden kalkamıyor, basit bir kulübeciğinde oturmuş bir adam bulunuyor. Hâlbuki o kulübeciğe bir dirhem gibi küçük bir taş, kemik ve pamuk gibi birer madde veriliyor. Hâlbuki o kulübecikten batmanlarla şeker, toprakla çuha, binlerle mücevherat, gayet sanatlı, murassaatlı libaslar, lezzetli taamlar çıkıp gelse; zerre miktar akli olan demeyecek mi ki:

“O adam, gayet mucizekâr bir Zât'ın menşe-i mucizâtı olan fabrikasının bir mandalı veyahut miskin bir kaptıcısıdır.”

¹ Bkz.: Mâide sûresi, 5/120.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/231.

³ Bkz.: A'râf sûresi, 7/54; İbrahim sûresi, 14/32; Yâsin sûresi, 36/82.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/145; Nisâ sûresi, 4/64; Mâide sûresi, 5/110; Yûnus sûresi, 10/100.

⁵ Bkz.: Kehf sûresi, 18/39; Buhârî, *ezân 7, teheccüd 21*; Müslim, *salât 12, menasik 139*; Ebû Dâvûd, *salât 36*; Tirmizî, *deavât 26, 36*; Nesâî, *ezân 36*; İbni Mâce, *ikamet 180*; Dârimî, *salât 10*; Muvatta, *Kur'ân 23*; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned 1/66, 71*; et-Taberanî, *el-Mu'cemü'l-ıvusat 4/95*.

Aynen öyle de: Havanın zerrelere, her biri birer mektubât-ı Samedâniye, birer antika-i sanat-ı rabbâniye, birer mucize-i kudret, birer hârîka-yı hikmet olan nebâtât ve eşcâr, ezhâr ve esmârdaki harekât ve hidemâtları; bir Sâni-i Hakîm-i Zülcelâl'in, bir Fâtır-ı Kerîm-i Zülcemâl'in emir ve irâdesiyle hareket ettiğini ve toprağın zerrelere dahi, her biri birer ayrı makine ve tezgâh, birer ayrı matbaa, birer ayrı hazine, birer ayrı antika ve Sâni-i Zülcelâl'in esmâsını ilân eden birer ayrı ilânnâme ve kemâlâtını söyleyen birer ayrı kaside hükmünde olan o tohumcuklarının, o çekirdeklerinin sünbüllerine, ağaçlarına menşe' ve medâr olmaları; emr-i kün feyekûn'e¹ mâlik,² her şey emrine müsahhar³ bir Sâni-i Zülcelâl'in emriyle,⁴ izniyle,⁵ irâdesiyle,⁶ kuvvetiyle⁷ olması; iki kerre iki dört eder gibi kat'îdir. Âmennâ...

İkinci Mebhas

Zerrâtın harekâtındaki vazifelere, hikmetlere küçük bir işaret. Evet, akılları gözlerine sukut etmiş maddiyûnların hikmetsiz hikmetleri, abesiyet esasına istinad eden felsefeleri nazarında tesadüfle bağlı olan tahavvülât-ı zerrâtı, bütün düstûrlarına üssü'l-esas tutup, masnûat-ı ilâhiyeye masdar göstermişler. Nihayetsiz hikmetlerle müzeyyen masnûatı, hikmetsiz, mânâsız, karmakarışık bir şeye isnad etmeleri, ne kadar hilâf-ı akıl olduğunu zerre miktar şuûru bulunan bilir.

Şimdi, Kur'ân-ı Hakîm'in hikmeti nokta-yı nazarında tahavvülât-ı zerrâtın pek çok gayeleri, hikmetleri ve vazifeleri vardır. ⁸ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ gibi çok âyetlerle hikmetlerine ve vazifelerine işaret eder. Nümûne olarak birkaçına işaret ediyoruz.

Birincisi: Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd'un tecelliyât-ı îcâdiyesini tecdid ve tazelenirmek için her bir tek ruhu model gibi ederek, her sene mucizât-ı kudretinden taze birer cesed giydirmek ve her bir tek kitaptan ayrı ayrı bin muh-

¹ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

² Bkz.: Yâsîn sûresi, 36/82.

³ Bkz.: Nahl sûresi, 16/13, 79.

⁴ Bkz.: Yâsîn sûresi, 36/82.

⁵ Bkz.: A'râf sûresi, 7/58; İbrahim sûresi, 14/11.

⁶ Bkz.: Ra'd sûresi, 13/11; İsrâ sûresi, 17/16; Yâsîn sûresi, 36/82.

⁷ Bkz.: Kehf sûresi, 18/39.

⁸ “Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (İsrâ sûresi, 17/44)

telif kitabı, hikmetiyle istinsah etmek ve bir tek hakikati başka başka sûrette göstermek ve kâinatların ve âlemlerin ve mevcudatların, tâife tâife arkasından gelmelerine yer vermek ve zemin hazırlamak için Fâtır-ı Zülcelâl kudretiyle zerrâtı tahrîk ve tavzîf etmiştir.

İkincisi: Mâlikü'l-mülk-i Zülcelâl; şu dünyayı, bâhusus rûy-u zemin tarlasını bir mülk sûretinde yaratmıştır. Yâni; neşv ü nemâya, taze taze mahsulât vermeğe kabil bir sûrette müheyâ etmiştir. Tâ ki, nihayetsiz mucizât-ı kudretini orada ekip biçsin.

İşte şu zemin yüzündeki tarlasında, zerrâtı hikmetle tahrîk ederek, intizam dairesinde tavzîf edip, her asırda, her fasılda, her ayda, belki her günde belki her saatte mucizât-ı kudretinden yeni yeni birer kâinat gösterir, yeryüzü avlusuna başka başka mahsulât verdirir. Nihayetsiz hazîne-i rahmetinin hedâyasını, nihayetsiz kudretinin mucizâtının nümûnelerini harekât-ı zerrât ile izhâr eder.

Üçüncüsü: Nihayetsiz tecelliyât-ı esmâ-yı ilâhiyenin nakışlarını göstermekle, o esmânın cilvelerini ifade için mahdud bir zeminde hadsiz nukuş göstermek, küçük bir sayfada nihayetsiz maânîleri ifade edecek olan hadsiz âyât-ları yazmak için Nakkaş-ı Ezelî zerrâtı, kemâl-i hikmetle tahrîk edip kemâl-i intizamla tavzîf etmiştir.

Evet, geçen senenin mahsulâtıyla şu senenin mahsulâtının mahiyetleri bir hükmündedir. Fakat, maânîleri başka başkadır. Taayyünât-ı itibariyeyi değiştirmekle, maânîleri değişir ve çoğalır. Taayyünât-ı itibariye ve teşahhusat-ı muvakkate, tebdil edildikleri ve zâhiren fânî oldukları hâlde; onların maânî-yi cemileleri muhafaza olunup, sabit ve bâkî kalır. Şu ağacın geçen bahardaki yaprak ve çiçek ve meyvelerinin ruhları olmadığından, şu bahardaki emsâlinin, hakikatçe aynılarıdır. Yalnız teşahhusat-ı itibariyede fark var. Fakat o itibarî teşahhuslar, her vakit tecelliyâtı tazelenmekte olan şuûnât-ı esmâ-yı ilâhiyenin maânîlerini ifade için, şu bahardakiler ayrı teşahhusatla onların yerine geldiler.

Dördüncüsü: Hadsiz âlem-i misâl gibi gayet geniş âlem-i melekût ve gayr-i mahdud sair uhrevî âlemlere birer mahsulât veya tezyinat veya levâzımât gibi onlara münasip şeyleri yetiştirmek için şu dar mezraa-yı dünyada¹, zemin yüzünün tezgâhında ve tarlasında Hakîm-i Zülcelâl, zerrâtı tahrîk edip;

¹ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205.

kâinatı seyyâle ve mevcudatı seyyare ederek; şu küçük zeminde o pek büyük âlemlere pek çok mahsulât-ı maneviye yetiştiriyor. Nihayetsiz hazine-i kudretinden nihayetsiz bir seyli, dünyadan akıttırıp âlem-i gayba ve bir kısmını âhîret âlemlerine döküyor.

Beşincisi: Nihayetsiz kemâlât-ı ilâhiyeyi, hadsiz celevat-ı cemâliyeyi ve gayetsiz tecelliyât-ı celâliyeyi ve gayr-i mütenâhî tesbihât-ı rabbâniyeyi şu dar ve mahdud zeminde ve mütenâhî ve az bir zamanda göstermek için zerrâtı kemâl-i hikmetle kudretiyle tahrik edip, kemâl-i intizamla tavzif ederek; mütenâhî bir zamanda, mahdud bir zeminde gayr-i mütenâhî tesbihât yaptırıyor. Gayr-i mahdud tecelliyât-ı cemâliye ve celâliye ve kemâliyesini gösteriyor. Çok hakâik-i gaybiye ve çok semerât-ı uhreviye ve fânîlerin bâkî olan hüviyet ve sûretlerinden pek çok nukuş-u misâliye ve çok mânidar nüsuc-u levhiyeyi îcad ediyor. Demek zerreyi tahrik eden; şu makâsıd-ı azîmeyi, şu hikem-i cesîmeyi gösteren bir Zât'tır. Yoksa her bir zerrede, güneş gibi bir diماغ bulunması lâzım gelir.

Daha bu beş nümüne gibi belki beş bin hikmetle tahrik olunan zerrâtın tahavvülâtını, o akılsız feylesoflar hikmetsiz zannetmişler ve hakikatte; biri enfûsî, diğeri âfâkî iki hareket-i cezbekârânede zikir ve tesbih-i ilâhî ile mevlevî gibi zikreden ve deverana kalkan o zerrelere, kendi kendine, sersem gibi dönüp oynuyorlar zu'metmişler. İşte bundan anlaşılıyor ki; onların ilimleri ilim değil, cehildir. Hikmetleri, hikmetsizliktir.

(Üçüncü Nokta'da altıncı uzun bir hikmet daha söylenecektir.)

İkinci Nokta

Her bir zerrede, Vâcibü'l-vücûd'un vücûduna ve vahdetine iki şâhid-i sâdık vardır.

Evet, zerre; acz ve cümûduyla beraber şuûrkârâne büyük vazifeleri yapmakla, büyük yükleri kaldırmakla Vâcibü'l-vücûd'un vücûduna kat'î şehâdet ettiği gibi, harekâtında nizamât-ı umumiyeye tevfik-i hareket edip her girdiği yerde ona mahsus nizamâtı mürâat etmekle, her yerde kendi vatanı gibi yerleşmesiyle; Vâcibü'l-vücûd'un vahdetine ve mülk ve melekûtun mâliki olan Zât'ın ehadiyetine şehâdet eder. Yâni, zerre kimin ise, gezdiği bütün yerler de O'nundur. Demek zerre, -çünkü; âcizdir, yükü nihayetsiz ağırdır ve vazifeleri nihayetsiz çoktur- bir Kadîr-in Mutlak'ın ismiyle, emriyle kâim ve müteharrik olduğunu bildirir.

Hem, kâinatın nizamât-ı külliyesini bilir bir tarzda tevfik-i hareket etmesi ve her yere mânisiz girmesi; tek bir Alîm-i Mutlak'ın kudretiyle, hikmetiyle işlediğini gösterir. Evet, nasıl ki bir nefer; takımında, bölüğünde, taburunda, alayında, fırkasında ve hâkezâ.. her bir dairede birer nisbeti ve o nisbete göre birer vazifesi olduğunu ve o nisbetleri, o vazifeleri bilmekle tevfik-i hareket etmek; nizamât-ı askeriye tahtında tâlim ve tâlimat görmekle bütün o dairelere kumanda eden bir tek kumandan-ı âzamin emrine ve kanununa tebaiyetle oluyor.

Öyle de her bir zerre, birbiri içindeki mürekkebâtta birer münasip vaziyeti, ayrı ayrı maslahatlı birer nisbeti, ayrı ayrı muntazam birer vazifesi, ayrı ayrı hikmetli neticeleri bulunduğundan elbette o zerreyi, o mürekkebâtta bütün nisbet ve vazifelerini muhafaza edip netice ve hikmetleri bozmayacak bir tarzda yerleştirmek; bütün kâinat kabza-yı tasarrufunda olan bir Zât'a mahsustur.

Meselâ: Tevfik'in^{1(Hâşiyeye)} göz bebeğinde yerleşen zerre, gözün âsâb-ı muharrike ve hassâse ve şerâyin ve evride gibi damarlara karşı münasip vaziyet alması ve yüzde ve sonra başta ve gövdede, daha sonra hey'et-i mecmua-yı insâniyede her birisine karşı birer nisbeti, birer vazifesi, birer faydası kemâl-i hikmetle bulunması gösteriyor ki: Bütün o cismin bütün âzasını îcad eden bir Zât, o zerreyi o yerde yerleştirebilir.

Ve bilhassa rızık için gelen zerreler, rızık kafilesinde seyr u sefer eden o zerreler, o kadar hayret-fezâ bir intizam ve hikmetle seyr u seyahat ederler ve öyle tavırlarda, tabakalarda intizam-perverâne geçip gelirler ve öyle şuûrkârâne ayak atıp hiç şaşırılmayarak gele gele tâ beden-i zîhayatta dört süzgeçle süzülüp rızka muhtaç âza ve hüceyrâtın imdadına yetişmek için kandaki küreyvât-ı hamrâya yüklenip bir kanun-u kerem'le imdada yetişirler. Ondan bilbedâhe anlaşılır ki: Şu zerreleri binler muhtelif menzillerden geçiren, sevk eden; elbette ve elbette bir Rezzâk-ı Kerîm, bir Hallâk-ı Rahîm'dir ki, kudreti-ne nisbeten zerreler, yıldızlar omuz omuza müsavidirler.

Hem her bir zerre, öyle bir nakş-ı sanatta işler ki; ya bütün zerrâta münasebettar, her birisine ve umumuna hem hâkim ve hem her birisine ve umumuna mahkûm bir vaziyette bulunmakla, o hayretfezâ sanatlı nakşı ve hikmet-nümâ nakışlı sanatı bilir ve îcad eder. Bu ise, binler defa muhâldir. Veya bir Sâni-i Hakîm'in kanun-u kader ve kalem-i kudret'inden çıkan, harekete memur birer noktadır.

^{1(Hâşiyeye)} Nur'un birinci kâtibidir.

Nasıl ki, meselâ: Ayasofya kubbesindeki taşlar, eğer mimarının emrine ve sanatına tâbi olmazlarsa; her bir taşı, Mimar Sinan gibi dülgerlik sanatında bir mahâreti ve sair taşlara hem mahkûm, hem hâkim olmak, yâni “Geliniz, düşmemek, sukut etmemek için baş başa vereceğiz.” diye bir hüküm sahibi olması lâzımdır.

Öyle de: Binler defa Ayasofya kubbesinden daha sanatlı, daha hayretli ve hikmetli olan masnûattaki zerreler, Kâinat Ustası'nın emrine tâbi olmazlarsa; her birine Sâni-i Kâinat'ın evsâfı kadar evsâf-ı kemâl verilmesi lâzım gelir.

Feyâ Sübhanallah! Zındık maddiyûn gâvurlar bir Vâcibü'l-vücûd'u kabul etmediklerinden, zerrât adedince bâtil âliheleri kabûl etmeğe mezheplerine göre muztar kalıyorlar. İşte şu cihette münkir kâfir ne kadar feylesof, âlim de olsa; nihayet derecede bir cehl-i azîm içindedir, bir echel-i mutlaktır.

Üçüncü Nokta

Şu nokta, Birinci Nokta'nın âhîrinde vaad olunan **altıncı hikmet-i azîme**ye bir işarettir. Şöyle ki:

Yirmi Sekizinci Söz'ün İkinci Suâlî'nin cevabındaki hâşiyede denilmişti ki: Tahavvülât-ı zerrâtın ve zîhayat cisimlerde zerrât harekâtının binler hikmetlerinden bir hikmeti dahi, zerrelere nurlandırmaktır ve âlem-i uhreviye binasına lâyük zerrelere olmak için, hayattar ve mânidâr olmaktır. Güya cism-i hayvanî ve insanî hattâ nebâtî; terbiye dersini almak için gelenlere bir misafirhâne, bir kışla, bir mekteb hükmündedir ki; câmid zerrelere ona girerler, nurlanırlar. Âdetâ bir tâlim ve tâlimâta mazhar olurlar, letâfet peydâ ederler. Birer vazifeyi görmekle âlem-i bekâyâ ve bütün eczasıyla hayattar olan dâr-ı âhirete zerrât olmak için liyâkat kesbederler.

Suâl: Zerrâtın harekâtında şu hikmetin bulunması ne ile bililir?

Elcevap:

Evvelâ: Bütün masnûatın bütün intizâmâtıyla ve hikmetleriyle sâbit olan Sâni'in hikmetiyle bililir. Çünkü: En cüz'î bir şeye küllî hikmetleri takan bir hikmet; seyl-i kâinatın içinde en büyük faaliyet gösteren ve hikmetli nakışlara medâr olan harekât-ı zerrâtı hikmetsiz bırakmaz. Hem en küçük mahlûkatı, vazifelerinde ücretsiz, maaşsız, kemâlsiz bırakmayan bir hikmet, bir hâkimiyet; en kesretli ve esaslı memurlarını, hizmetkârlarını nursuz, ücretsiz bırakmaz.

Sâniyen: Sâni-i Hakîm, anâsın tahrîk edip tazvîf ederek –onlara bir ücret-i kemâl hükmünde– mâdeniyat derecesine çıkarmasıyla ve mâdeniyata mahsus

tesbihâtları onlara bildirmesiyle.. ve mâdeniyâtı tahrik ve tavzif edip nebâtât mertebe-i hayatiyesinin makamını vermesiyle.. ve nebâtâtı rızık ederek tahrik ve tavzif ile hayvanât mertebe-i letâfetini onlara ihsan etmesiyle ve hayvanât-taki zerrâtı tavzif edip rızık yoluyla hayat-ı insâniye derecesine çıkarmasıyla.. ve insanın vücûdundaki zerrâtı süze süze tasfiye ve taltif ederek tâ dimağın ve kalbin en nâzik ve latif yerinde makam vermesiyle bilinir ki: Harekât-ı zerrât hikmetsiz değil, belki kendine lâyük bir nevi kemâlâta koşturuluyor.¹

Sâlisen: Zîhayat cisimlerin zerrâtı içinde çekirdek ve tohumdaki gibi bir kısım zerrelere öyle mânevî bir nura, bir letâfete, bir meziyete mazhar oluyorlar ki; sair zerrelere ve o koca ağaca bir ruh, bir sultan hükmüne geçer.

İşte azîm bir ağacın bütün zerrâtı içinde bir kısım zerrelere şu mertebeye çıkmaları, o ağacın tabaka-yı hayatında çok devirleri ve nazik vazifeleri görmesiyle olduğundan gösteriyor ki: Sâni-i Hakîm'in emriyle vazife-i fitrat içinde zerrâtın envâ-ı harekâtına göre onlara tecelli eden esmânın hesabına ve şerefine olarak birer mânevî letâfet, birer mânevî nur, birer makam, birer mânevî ders almalarını gösteriyor.

Elhâsıl: Madem Sâni-i Hakîm her şey için o şeye münasip bir nokta-yı kemâl ve ona lâyük bir mertebe-i feyz-i vücûd tâyin edip ve o şeye, o nokta-yı kemâl sa'yedip gitmek için bir istidat vererek ona sevk ediyor ve bütün nebâtât ve hayvanâta şu kanun-u rubûbiyet câri olmakla beraber, cemâdâtta dahi câridir ki; âdi toprağa, elmas derecesine ve cevâhir-i âliye mertebesine bir terakkiyât veriyor ve şu hakikatte muazzam bir "Kanun-u rubûbiyet"-in ucu görünüyor.

Hem madem o Hâlık-ı Kerîm, tenasül kanun-u azîminde istihdam ettiği hayvanâta ücret olarak birer maaş gibi birer lezzet-i cüz'iyeye veriyor. Ve arı ve bülbül gibi, sair hidemât-ı rabbâniyede istihdam olunan hayvanlara birer ücret-i kemâl verir. Şevk ve lezzete medâr birer makam veriyor ve şunda bir muazzam "Kanun-u kerem" in ucu görünüyor.

Hem madem her şeyin hakikati, Cenâb-ı Hakk'ın bir isminin tecellisine bakar, ona bağlıdır; ona aynadır. O şey, ne kadar güzel bir vaziyet alsın, o ismin şerefinedir; o isim öyle ister. O şey bilse, bilmese; o güzel vaziyet, hakikat nazarında matlubdur. Ve şu hakikatten gayet muazzam bir "Kanun-u tahsin ve cemâl" in ucu görünüyor.

¹ Bkz.: Tâhâ sûresi, 20/50.

Hem madem Fâtır-ı Kerîm, düstûr-u kerem iktizasıyla bir şeye verdiği makamı ve kemâli, o şeyin müddeti ve ömrü bitmesiyle, o kemâli geriye almıyor. Belki o zîkemâlin meyvelerini, neticelerini, mânevî hüviyetini ve mâ-nâsını, ruhlu ise ruhunu ibkâ ediyor.

Meselâ: Dünya’da insanı mazhar ettiği kemâlâtın mânâlarını, meyvelerini ibkâ ediyor. Hattâ müteşekkir bir müminin yediği zâil meyvelerin şükrünü, hamdini; mücessem bir meyve-i cennet sûretinde tekrar ona veriyor.¹ Ve şu hakikatte muazzam bir “Kanun-u rahmet”in ucu görünüyor.

Hem madem Hallâk-ı Bîmisâl israf etmiyor, abes işleri yapmıyor. Hattâ güz mevsiminde vazifesi bitmiş, vefat etmiş mahlûkların enkaz-ı maddiyesini bahar masnûatında istimâl ediyor; onların binalarında dercediyor.

Elbette ² وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ³ sırıyla, ² تَبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ işaretiyle şu dünyada câmid, şuûrsuz ve mühim vazifeler gören zerrât-ı arzînin elbette taşı, ağacı, her şeyi zihayat ve zîşuur olan âhiretin bâzı binalarında derc ve istimâli mukteza-yı hikmettir. Çünkü: Harab olmuş Dünya’nın zerrâtını Dünya’da bırakmak veya ademe atmak israftır. Ve şu hakikatten pek muazzam bir “Kanun-u hikmet”in ucu görünüyor.

Hem madem şu Dünya’nın pek çok âsârı ve mâneviyatı ve meyveleri ve cin ve ins gibi mükellefinin mensucât-ı amelleri, sahâif-i ef’âlleri, ruhları, cesedleri âhiret pazarına gönderiliyor. Elbette o semerâta ve mânâlara hizmet eden ve arkadaşlık eden zerrât-ı arziye dahi, vazife noktasında kendine göre tekemmül ettikten sonra, yâni nur-u hayata çok defa hizmet ve mazhar olduktan sonra ve hayatî tesbihâta medâr olduktan sonra şu harab olacak dünyanın enkazı içinde, şu zerrâtı dahi öteki âlemin binasında dercetmek mukteza-yı adl ve hikmettir. Ve şu hakikatten pek muazzam bir “Kanun-u adl”in ucu görünüyor.

Hem madem ruh cisme hâkim olduğu gibi; câmid maddelerde dahi kaderin yazdığı evâmîr-i tekviniye, o maddelere hâkimdir. O maddeler, kaderin mânevî yazısına göre mevki ve nizam alabilirler.

¹ Bkz.: “Kim ‘süphanallâhi ve bihamdihî, süphanallâhi’l-azîm’ derse cennette onun için bir hurma ağacı dikilir.” (Tirmizî, *deavât* 59; İbni Mâce, *edeb* 56); “Kim ‘süphanallâhi ve’l-hamdülillâhi ve lâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekber’ derse her harfi için onun adına cennette bir ağaç dikilir.” (et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-’evsat* 8/226); “Cennet fidanları ‘lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh’tr.” (Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/418).

² “Gün gelir, yer başka bir yere... çevrilir.” (İbrahim sûresi, 14/48)

³ “Âhiret yurdu, (her şeyin diri olduğu) gerçek hayattır.” (Ankebût sûresi, 29/64)

Meselâ: Yumurtaların envâında ve nutfelerin aksamında ve çekirdeklerin esnafında ve tohumların ecnasında kaderin ayrı ayrı yazdığı evâmîr-i tekviniye cihetiyle ayrı ayrı makam ve nur sahibi oluyorlar. Ve o madde itibarıyla mahiyetleri¹(Hâşiyeye-1) bir hükmünde olan o maddeler, hadsiz muhtelif mevcudata menşe' oluyorlar. Ayrı ayrı makam ve nur sahibi oluyorlar. Elbette hidemât-ı hayatiye ve hayattaki tesbihât-ı rabbâniyede defaatla bir zerre bulunmuş ise ve hizmet etmiş ise, o zerreinin mânevî alnında o mânâların hikmetlerini, hiçbir şeyi kaybetmeyen kader kalemiyle kaydetmesi; mukteza-yı ihâta-yı ilmîdir. Ve şunda pek muazzam bir "Kanun-u ilm-i muhîr" in ucu görünüyor.

Öyle ise zerrelere²(Hâşiyeye-2) başıboş değiller.

Netice-i kelâm: Geçmiş yedi kanun, yâni kanun-u rubûbiyet, kanun-u kerem, kanun-u cemâl, kanun-u rahmet, kanun-u hikmet, kanun-u adl, kanun-u ihâta-yı ilmî gibi pek çok muazzam kanunların görünen uçları arkalarında birer ism-i âzam ve o ism-i âzam'ın tecelli-i âzamını gösteriyor. Ve o tecelliden anlaşılıyor ki:

Sâir mevcudat gibi şu dünyadaki tahavvûlât-ı zerrât dahi, gayet âlî hikmetler için kaderin çizdiği hudud üzerine kudretin verdiği evâmîr-i tekviniyeye göre hassas bir mîzân-ı ilmî ile cevelân ediyorlar. Âdeta başka yüksek bir âleme³(Hâşiyeye-3) gitmeğe hazırlanıyorlar. Öyle ise zîhayat cisimler, o seyyah zerrelere güya birer mekteb, birer kışla, birer misafirhâne-i terbiye hükmündedir. Ve öyle olduğuna bir hads-i sâdıkla hükmedilebilir.

Elhâsıl: Birinci Söz'de denildiği ve isbat edildiği gibi; her şey "Bismillâh" der. İşte bütün mevcudat gibi her bir zerre ve zerrâtın her bir tâifesi ve mahsus her bir cemaati, lisân-ı hâl ile "Bismillâh" der, hareket eder.⁴

1 (Hâşiyeye-1) Evet bütün onlar bu dört unsurdan mürekkeptir. Müvellidü'l-mâ, müvellidü'l-humuza, azot, karbon gibi maddelerden teşkil olunuyorlar. Maddece bir sayılabilirler. Farkları yalnız kaderin mânevî yazısındadır.

2 (Hâşiyeye-2) Şu cevap, yedi "Madem" kelimelerine bakar.

3 (Hâşiyeye-3) Çünkü: Bilmüşâhede gayet cevâdâne bir faaliyetle şu âlem-i kesif ve süflide pek kesretle nur-u hayati serpmek ve iş'al etmek, hattâ en hasis maddelerde ve teaffün etmiş cisimlerde kesretle taze bir nur-u hayati ışıklandırmak, o kesif ve hasis maddeleri nur-u hayati letâfetlendirmek, cilâlandırmak sarahate yakın işaret ediyor ki: Gayet latîf, ulvî, nazîf, hayattar diğer bir âlemin hesabına şu kesif, câmid âlemi; zerrâtın hareketiyle, hayatın nuruyla cilâlandırıyor, eritiyor, güzelleştiriyor. Güya latîf bir âleme gitmek için, zînetlendiriyor. İşte beşer haşrini aklına sığdıramayan dar akıllı adamlar, Kur'an'ın nuruyla rasad etseler görecekler ki: Bütün zerrâtı bir ordu gibi haşredecek kadar muhîr bir "Kanun-u Kayyûmiyet" görünüyor, bilmüşâhede tasarruf ediyor.

4 Bkz.: İsrâ sûresi, 17/44.

Evet, geçmiş üç nokta sırrıyla; her bir zerre, mebd-i hareketinde lisân-ı hâl ile بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ der. Yâni: “Ben, Allah’ın nâmıyla, hesabıyla, ismiyle, izniyle, kuvvetiyle hareket ediyorum.” Sonra netice-i hareketinde, her bir masnû gibi her bir zerre, her bir tâifesi, lisân-ı hâl ile الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ¹ der ki, bir kaside-i medhiye hükmünde olan sanatlı bir mahlûkun nakşında, kudretin küçük bir kalem ucu hükmünde kendini gösterir. Belki her biri; mânevî, rabbânî, muazzam, hadsiz başlı bir fonografin birer plâğı hükmünde olan masnûların üstünde dönen ve tahmîdât-ı rabbâniye kasideleriyle o masnûatı konuşuran ve tesbihât-ı ilâhiye neşidelerini okutturan birer iğne başı sûretinde kendini gösteriyorlar.

دَعُوهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَأَحِزْ
دَعُوهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ²

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³

رَبَّنَا لَا تُرِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ⁴

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَاةً تَكُونُ لَكَ رِضَاءً وَلِحَقِّهِ آدَاءً وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ
وَسَلِّمْ وَسَلِّمْ وَسَلِّمْ دِينَنَا آمِينَ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ⁵

¹ “Bütün hamdler, övgüler âlemlerin Rabbi Allah’adr.” (Fâtiha sûresi, 1/2)

² “Onların duaları ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.’ diye sona erer.” (Yûnus sûresi, 10/10)

³ “Sübhanısın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

⁴ “Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağışı bol olan Vehhab sensin Sen!” (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

⁵ “Allahum! Efendimiz Hazreti Muhammed’e (sallâllâhu aleyhi ve sellem), O’nun Âl’ine, Ashabına ve kardeşlerine Senin için hoşnutluk ve O’nun için de hakkı eda olacak bir rahmet ve selâm eyle. Bizi ve dinimizi selâmette kıl. Duamızı kabul et ey âlemlerin Rabbi!”

Onuz Birinci Söz

Mi'râc-ı Nebeviyyeye Dairdir. (aleyhissalâtü vesselâm)

İhtar: Mi'râc meselesi, erkân-ı îmâniyenin usûlünden sonra terettüp eden bir neticedir. Ve erkân-ı îmâniyenin nurlarından medet alan bir nurdur. Erkân-ı îmâniyeyi kabul etmeyen dinsiz mülhidlere karşı elbette bizzât isbat edilmez. Çünkü; Allah'ı bilmeyen, Peygamber'i tanımayan ve melâikeyi kabul etmeyen veya semâvâtın vücûdunu inkâr eden adamlara Mi'râc'dan bahsedilmez. Evvelâ o erkânı isbat etmek lâzım geliyor. Öyle ise biz, Mi'râc'da istib'ad ile vesveseye düşen bir mümini muhatap ittihaz ederek, ona karşı serd-i kelâm edip ara sıra makam-ı istimâ'da olan mülhidi nazara alıp serd-i kelâm edeceğiz. Bâzı sözlerde hakikat-i Mi'râc'ın bir kısım lem'aları zikredilmişti. İhvanlarımin ısrarı ile ayrı ayrı o lem'aları hakikatin aslıyla birleştirmek ve kemâlât-ı Ahmediye'nin (aleyhissalâtü vesselâm) cemâline birden bir ayna yapmak için, inâyeti Allah'tan istedik.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ
الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ¹

İN HÜ İLÂ VCHİ İÜCHİ * ELMEME ŞEDİDÜ İLQÜYİ * DÜ MİRRE FÂSTÖYİ * VEHÜ BİLÂFİQİ
İLÂELİ * İİM DİNÂ FİTDLİ * FİKÂN KÂB QÖSİNİ ÖV İDİNİ * FÂÜCHİ İLİ İBİDE
MÂ ÖÜCHİ * MÂ KİDİB İLQÖİDİ MÂ RÂYİ * İFTİMÂRÖNE İLİ MÂ İZİYİ * VİLQİD RÂHE
NİZLE İHİRİYİ * İNDİ SİDRERE İMİTTEHİYİ * İNDİHE İJİTTE İLMAÜYİ * İDİ İEŞİ SİDRERE
MÂ İEŞİ * MÂ İZİĞ İBİSİRÜ VEMÂ İEŞİ * İLQİD RÂYİ İN İYATİ RİİHE İKİBİRİYİ²

¹ “Bir gece, kendisine bâzı delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammed'i, Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götürün O Zât'ın şanı yücedir, bütün eksikliklerden uzaktır. Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur.” (İsrâ sûresi, 17/1)

² “O, kendisine vahyedilen bir vahyiden başka bir şey değildir. (O, zamirinden maksad, birçok müfessire göre Kur'an'dır. Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) İslâm tebliği, Kur'an'ı açıklama niteliği

Evvelki âyet-i azîmenin azîm hazinesinden yalnız ¹إِنَّهُ zamîrinde bir düstûr-u belâgata istinad eden iki remzin meselemize münasebeti olduğu için, i'câz bahsinde beyân edildiği üzere yazacağız.

İşte Kur'ân-ı Hakîm, Habib-i Ekrem'in (*aleyhi efdalüssalâti ve ekmelüsselâm*) Mi'râc'ının mebd'e'i olan, Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya olan seyrânını zikrettikten sonra ²هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ der. Ve şu kelâm ile Sûre-i ³﴿وَالْتَجَمَ إِذَا هَوَى﴾⁴ da işaret olunan münteha-yı Mi'râc'a remzeden ⁴إِنَّهُ⁴ 'deki zamir, ya Cenâb-ı Hakk'a râci'dir veyahut Peygamberdir (*aleyhissalâtü vesselâm*).

Peygambere göre olsa, kanun-u belâgat ve münasebet-i siyâk-i kelâm şöyle ifade ediyor ki: Bu seyahat-i cüz'iyede bir seyr-i umumî ve bir urûc-u küllî var ki; tâ Sidretü'l-Müntehâ'ya, tâ Kâb-ı kavsey'n'e kadar merâtib-i külliye-i esmâiyede gözüne, kulağına tesadüf eden âyât-ı rabbâniyeyi ve acâib-i sanat-ı ilâhiyeyi işitmiş, görmüştür, der. O küçük cüz'î seyahati hem küllî, hem mahşer-i acâib bir seyahatin anahtarı hükmünde gösteriyor.

Eğer zamir, Cenâb-ı Hakk'a raci' olsa, şöyle oluyor ki: Bir abdini bir seyahatte huzuruna dâvet edip, bir vazife ile tavzif etmek için, Mescid-i Haram'dan mecma-ı enbiyâ olan Mescid-i Aksâ'ya gönderip,⁵ enbiyâlarla görüştürüp, bütün enbiyâların usûl-ü dînlerine vâris-i mutlak olduğunu gösterdikten sonra, tâ Sidretü'l-Müntehâ'ya, tâ Kâb-ı kavsey'n'e kadar mülk ve melekûtunda gezdirdi.⁶

taşıyan sözlerinin hepsi vahiy kaynaklıdır.) Onu kendisine pek güçlü ve kuvvetli, o üstün akıl ve kemâl sahibi Melek, Cebrâil öğretti. Melek, kendi aslı sûretine girip doğruldu. İşte o zaman kendisi en yüce ufukta idi. Sonra o yaklaştı ve iyice sarıktı. Öyle ki araları yayın iki ucu arası kadar veya daha az kaldı. O da kuluna vahiy etmek istediği her şeyi vahiyetti. Gözlerinin gördüğünü kalbi yalan saymadı. Şimdi siz kalkmış da onun gördükleri hakkında şüphe edip kendisiyle münakaşa mı ediyorsunuz? Onun bir başka inşini Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında görmüştü. (Hz. Peygamber'in (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*) Cibril'i ikinci defa görmesine işaret. Bu seferinde onu aslı sûretindeki azametiyile görmüştü. Sidretü'l-Müntehâ, Hz. Peygamber'e (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*) miraç gecesinde gösterilen, hilkatın aldığı son şekli gösteren, emir âleminin sonundaki "şeceretü'l-kevn" yâni yaratılış, kâinat ağacıdır. Başka izahlar arasında, en kuvvetlisi bu görünüyor.) Me'vâ cennet'i de onun yanındadır. O dem ki Sidre'yi bir feyiz sarıyor, sarıdıkça sarıyordu... Peygamber'in gözü kaymadı, şaşmadı, aşmadı da. (Hz. Peygamber (*sallâllâhu aleyhi ve sellem*) Rabbinde o kadar yönelmişti ki gök melekûtunda temaşa ettiği sayısız güzellikler onu meğgul etmedi.) Vallahi gördü, hem de Rabbinin âyetlerinden en büyüğünü gördü." (Necm sûresi, 53/4-18)

¹ "Gerçekten O.." (İsrâ sûresi, 17/1)

² "...Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur." (İsrâ sûresi, 17/1)

³ "Kayan yıldızla yemin olsun ki!" (Necm sûresi, 53/1).

⁴ "Gerçekten O.." (İsrâ sûresi, 17/1)

⁵ el-Bezzâr, *el-Müsned* 5/15; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 10/69; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/648; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 15/3; el-Makdisî, *Fezâilü Beyti'l-Makdis* s.58.

⁶ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/1; Necm sûresi, 53/4-18; İbni Kesîr, *el-Bidâye* 3/109-118; es-Süheylî, *er-Raudu'l-ünf* 2/191-194.

İşte çendan, o bir abddir ve o seyahat, bir mi'râc-ı cüz'îdir. Fakat, bu abdin, bütün kâinata taalluk eden bir emanet beraberindedir. Hem şu kâinatın rengini değiştirecek bir nur beraberdir. Hem saadet-i ebediyenin kapısını açacak bir anahtar beraber olduğu için, Cenâb-ı Hak kendini "Bütün eşyayı işitir ve görür."¹ sıfatıyla tavsif eder. Tâ o emanet, o nur, o anahtarın cihan-şumûl ve muhîr ve umum kâinata âmm ve bütün mahlûkâta şâmil hikmetlerini gösterebilir.²

Bu sırr-ı azîmin "Dört Esas"ı var.

Birincisi: Mi'râc'ın sırr-ı lüzumu nedir?

İkincisi: Hakikat-i Mi'râc nedir?

Üçüncüsü: Hikmet-i Mi'râc nedir?

Dördüncüsü: Mi'râc'ın semerât ve faydası nedir?

Birinci Esas

Mi'râc'ın sırr-ı lüzumu

Meselâ *deniliyor ki:* "Cenâb-ı Hak ³حَبْلِ الْوَرِيدِ' dir. Her şeye, her şeyden daha yakındır. Cisimden, mekândan münezzehtir.⁴ Her veli, kalbi içinde onunla görüşebilir.⁵ Neden dolayı velâyet-i Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) Mi'râc gibi uzun bir seyahatin neticesinden sonra, her velinin kendi kalbinde muvaffak olduğu münâcâta muvaffak oluyor?"

Elcevap: Şu sırr-ı gâmızı "iki temsîl" ile fehme takrib ediyoruz. On İkinci Söz'ün sırr-ı i'câz-ı Kur'ân ve sırr-ı Mi'râc hakkında olan şu iki temsîli dinle:

Birinci Temsîl

Bir sultanın iki çeşit mükâlemesi, sohbeti, görüşmesi vardır. İki tarzda hitâbı, iltifâtı vardır. **Birisi:** Âmî bir raiyetiyle cüz'î bir iş için, hususî bir hâcete

¹ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/1.

² Bkz.: İsrâ sûresi, 17/1.

³ "İnsana şahdamarından daha yakın" (Kaf sûresi, 50/16)

⁴ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/43; Enbiyâ sûresi, 21/22.

⁵ Bkz.: el-Cürçânî, *et-Ta'rifât* 1/76.

dâir, has bir telefonla sohbet etmektir. **Diğeri:** Saltanat-ı uzmâ unvanı ile ve hilâfet-i kübrâ nâmıyla ve hâkimiyet-i âmme haysiyetiyle ve evâmirini etrafa neşir ve teşhir maksadıyla, o işlerle alâkadar bir elçisiyle veya o evâmir ile münasebettar büyük bir memuru ile konuşmaktır, sohbet etmektir. Ve haşmetini izhar eden ulvî bir fermanla bir mükâlemedir.

İşte -وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ¹ - şu temsil gibi: Şu kâinat Hâlik'ının ve Mâlikü'l-mülk ve'l-melekût'un ve Hâkim-i Ezel ve Ebed'in iki tarzda mükâlemesi, sohbeti, iltifâtı vardır. Birisi cüz'î ve has, diğeri küllî ve âmm... İşte Mi'râc, velâyet-i Ahmediye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) bütün velâyâtın fevkinde bir külliyyet, bir ulviyyet sûretinde bir tezahürdür ki; bütün kâinatın Rabbi ismiyle, bütün mevcudatın Hâlik'ı unvanıyla Cenâb-ı Hakk'ın sohbetine ve münâcâtına müşerrefiyettir.

İkinci Temsîl

Bir adam elindeki bir aynayı güneşe karşı tutar. O ayna kendi miktarınca bir ışık ve yedi rengi hâvi bir ziyâyı, bir aksi, şemsden alır. Onun nisbetinde güneşle münasebettar olur, sohbet eder. Ve o ışıklı aynayı karanlıklı hânesine veya dam altındaki küçük, hususî bağına tevcih etse; güneşin kıymeti nisbetinde değil, belki o aynanın kabiliyeti miktarınca istifade edebilir. Diğeri ise aynayı bırakır, doğrudan doğruya güneşe karşı çıkar, haşmetini görür, azametini anlar. Sonra pek yüksek bir dağa çıkar, güneşin pek geniş şâşaa-yı saltanatını görür ve bizzât perdesiz onunla görüşür. Sonra döner, hânesinden veya bağının damından geniş pencereler açar, gökteki güneşe karşı yollar yapar, hakikî güneşin daimî ziyâsı ile sohbet eder, konuşur. Ve böylece minnettarâne bir sohbet edebilir ve diyebilir: “Ey yeryüzünü ışığıyla yaldızlayan ve zeminin vechini ve bütün çiçeklerin yüzlerini güldüren dünya güzeli, gök nazdârı olan nâzenin güneş!.. Onlar gibi benim hâneciğimi, bahçeciğimi ısındırdın ve ışıklandırdın, bütün dünyayı ışıklandırdığın ve yeryüzünü ısındırdığın gibi.” Hâlbuki evvelki ayna sahibi böyle diyemez. O ayna kaydı altında güneşin aksi ise, âsârı mahduddur, o kayda göredir.

İşte Şems-i Ezel ve Ebed Sultanı olan Zât-ı Ehad ve Samed'in tecellisi, mahiyet-i insâniyeye hadsiz merâtibi tazammun eden iki sûretle tezahür eder:

Birincisi: Ayna-yı kalbe uzanan bir nisbet-i rabbâniye ile bir tezahürdür ki; herkes istifadına ve tayy-ı merâtibde seyr u sülûküne, esmâ ve sıfâtın te-

¹ “En yüce sıfatlar Allah'ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

celliyâtına nisbeten cüz'î ve küllî o Şems-i Ezeli'nin nuruna ve sohbetine ve münâcâtına mazhariyeti var. Galib-i esmâ ve sıfâtın zilâlinde giden velâyetlerin derecâtı bu kısımdan ileri gelir.

İkincisi: İnsanın câmiyeti ve şecere-i kâinatın en münevver meyvesi olduğundan, bütün kâinatta cilveleri tezahür eden esmâ-yı hüsnâyı, birden ayna-yı ruhunda gösterebilmesi cihetiyle Cenâb-ı Hak, tecelli-i Zât'ıyla ve esmâ-yı hüsnânın âzamî mertebede, nev'-i insanın mânen en âzam bir ferdine, tecelli-i âzam tezahür eder ki; bu tezahür ve tecelli, Mi'râc-ı Ahmedî (*aleyhissalâtü vesselâm*) sırrıdır ki; O'nun velâyeti, risâletine mebde' olur. Velâyet ki; zilliden geçer, ikinci temsîlin birinci adamına benzer. Risâlette zill yoktur, doğrudan doğruya Zât-ı Zülcelâl'in ehadiyetine bakar, ikinci temsîlin ikinci adamına benzer. Mi'râc ise, velâyet-i Ahmedîye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) kerâmet-i kübrâsı, hem mertebe-i ulyâsı olduğundan, risâlet mertebesine inkılâb etmiş. Mi'râc'ın bâtını velâyetdir, halktan Hakk'a gitmiş. Zâhir-i Mi'râc risâlettir, Hak'tan halka geliyor. Velâyet, kurbiyet merâtibinde sülûktür. Çok merâtibin tayyına ve bir derece zamâna muhtaçtır. Nur-u âzam olan risâlet ise, akrebiyet-i ilâhiyenin inkişâfı sırrına bakar ki, bir ân-ı seyyâle kâfidir. Onun için hadîste denilmiş: "Bir anda dönmüş gelmiş."¹

Şimdi makam-ı istimâ'da bulunan mülhide deriz ki: Madem bu kâinat, gayet muntazam bir memleket, gayet muhteşem bir şehir, gayet müzeyyen bir saray hükmündedir; elbette onun bir Hâkim'i, bir Mâlik'i, bir ustası vardır. Madem böyle haşmetli bir Mâlik-i Zülcelâl, bir Hâkim-i Zülkemâl, bir Sâni-i Zülcemâl vardır. Hem madem umum o âleme, o memlekete, o şehre, o saraya alâkadarlık gösteren ve havâs ve duygularıyla umumuna münasebettar ve nazarı küllî olan bir insan vardır; elbette o Sâni-i Muhteşem, o küllî nazarlı ve umumî şuûrlu olan insan ile ulvî, âzamî bir münasebeti bulunacaktır ve ona kudsî bir hitâbı ve âlî bir teveccühü olacaktır.

Hem madem Âdem (*aleyhisselâm*) dan şimdiye kadar şu münasebete mazhar olanların içinde âsârının şehâdetiyle, yâni küre-i arzın nisfını ve nev'-i beşerin humsunu daire-i tasarrufuna aldığı ve kâinatın şekl-i mânevîsini değiştirdiği, ışıklandırdığı gibi, en âzamî bir mertebede o münasebeti Muhammed-i Arabî (*sallallâhu aleyhi ve sellem*) göstermiştir. Öyle ise; o münasebetin en âzamî bir mertebesinden ibaret olan Mi'râc, O'na elyak ve O'na evfaktır.

¹ Efendimizin (*aleyhissalâtü vesselâm*) bir anda Mi'râc'tan döndüğüne dair bkz.: es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-kübrâ* 1/272; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ* s.166; Aliyyülkârî, *Şerhu's-Şifâ* 1/409.

İkinci Esas

Hakikat-i Mi'râc nedir?

Elcevap: Zât-ı Ahmediye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) merâtib-i kemâlâtta seyr u sülûkünden ibarettir. Yâni, Cenâb-ı Hakk'ın tertib-i mahlûkatta tecelli ettirdiği ayrı ayrı isim ve unvanlarla ve saltanat-ı rubûbiyetinde teşkil ettiği devâir-i tedbir ve icadda ve o dairelerde birer arş-ı rubûbiyet ve birer merkez-i tassarrufa medâr olan bir semâ tabakasında gösterdiği âsâr-ı rubûbiyeti, birer birer o abd-i mahsusa göstermekle, o abdi, hem bütün kemâlât-ı insâniyeyi câmi', hem bütün tecelliyât-ı ilâhiyeye mazhar, hem bütün tabakat-ı kâinata nâzır ve saltanat-ı rubûbiyetin dellâli ve marziyyât-ı ilâhiyenin mübelliği ve tılsım-ı kâinatın keşşafı yapmak için, Burak'a bindirip, berk gibi semâvâtı seyrettirip, kat'-ı merâtib ettirerek, kamervâri menzilden menzile, daireden daireye rubûbiyet-i ilâhiyeyi temâşâ ettirip, o dairelerin semâvâtında makamları bulunan ve ihvanı olan enbiyâyı birer birer göstererek, tâ Kâb-ı kavseyn makamına çıkarmış, ehadiyet ile kelâmına ve rû'yetine mazhar kılmıştır.¹

Şu yüksek hakikate "iki temsil" dürbünü ile bakılabilir.

Birincisi

Yirmi Dördüncü Söz'de izah edildiği gibi; nasıl ki bir padişahın kendi hükûmetinin dairelerinde ayrı ayrı unvanları ve raiyetinin tabakalarında başka başka nâm ve vasıfları ve saltanatının mertebelerinde çeşit çeşit isim ve âlâmetleri vardır. Meselâ, adliye dairesinde hâkim-i âdil ve mülkiyede sultan ve askeriyede kumandan-ı âzam ve ilmiyede halife ve hâkezâ.. sâir isim ve unvanları bulunur. Her bir dairede birer mânevî tahtı hükmünde olan makam ve iskemlesi bulunur. O tek padişah, o saltanatın dairelerinde ve tabakat-ı hükûmetin mertebelerinde, bin isim ve unvana sahip olabilir. Birbiri içinde bin taht-ı saltanatı olabilir. Güya o hâkim, her bir dairede şahsiyet-i mâneviye haysiyetiyle ve telefonu ile mevcut ve hâzır bulunur, bilir. Ve her tabakada kanunuyla, nizamıyla, mümessiliyle görünür, görür. Ve her mertebede perde arkasında hükmüyle, ilmiyle, kuvvetiyle idare eder, bakar. Ve her bir dairenin başka bir merkezi, bir menzili vardır. Ahkâmı birbirinden ayırdır, tabakatları birbirinden başkadır. İşte böyle bir sultan, istediği bir zâtı, bütün o dairele-

¹ Bkz.: et-Taberî, *Câmiu'l-bevân* 15/6; el-Makdisî, *el-Ehadisü'l-muhtâra* 6/258-259; İbni Kesir, *el-Bidâye* 3/109-118.

rinde gezdirip, her daireye mahsus saltanat-ı şâhânesini ve evâmîr-i hâkîmanesini gösterip, daireden daireye, tabakadan tabakaya gezdirip, tâ huzuruna getirir. Sonra bütün o dairelere taalluk eden bâzı evâmîr-i umumiye-i külliye-yi ona tevdi eder, gönderir.

İşte bu misâl gibi; Ezel ve Ebed Sultanı olan Rabbü'l-âlemîn için, rubûbiyetinin mertebelerinde ayrı ayrı fakat birbirine bakar şe'n ve nâmları vardır. Ve ulûhiyetinin dairelerinde başka başka fakat birbiri içinde görünür isim ve alâmetleri vardır. Ve haşmetli icraatında ayrı ayrı fakat birbirine benzer tecelli ve cilveleri vardır. Ve kudretinin tasarrufatında başka başka, fakat birbirini ih-sas eder unvanları vardır. Ve sıfatlarının tecelliyâtında başka başka, fakat bir-birini gösterir mukaddes zuhuratı vardır. Ve ef'âlinin cilvelerinde çeşit çeşit, fakat birbirini ikmal eder tasarrufatı vardır. Ve rengârenk sanatında ve mas-nûatında çeşit çeşit, fakat birbirini temâşâ eder haşmetli rubûbiyeti vardır.

İşte şu sırr-ı azîme binaen kâinatı hayret-fezâ acib bir tertib ile tanzim etmiş. En küçük tabakat-ı mahlûkattan olan zerrâtın tâ semâvâta ve semâvâtın birinci tabakasından tâ Arş-ı Âzam'a kadar birbiri üstünde teşkilât var.

Her bir semâ, bir ayrı âlemin damı ve rubûbiyet için bir arş ve tasarrufat-ı ilâhiye için bir merkez hükmündedir. O dairelerde ve o tabakatta çendan ehadîyet itibarıyla bütün esmâ bulunabilir. Bütün unvanlarla tecelli eder. Fakat nasıl ki adliyede hâkim-i âdil unvanı asıldır, hâkimdir. Sair unvanlar orada onun emrine bakar, ona tâbidir. Öyle de, her bir tabakat-ı mahlûkatta, her bir semâda bir isim, bir unvan-ı ilâhî hâkimdir, sâir unvanlar da onun zımınıdadır. Meselâ: İsm-i Kadîr'e mazhar Hazreti İsmâ (aleyhisselâm), hangi semâda Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) ile görüştü ise; işte o semâ dairesinde Cenâb-ı Hak Kadîr unvanıyla bizzât orada mütecellidir. Meselâ: Hazreti Mûsâ'nın (aleyhisselâm) makamı olan semâ dairesinde en ziyade hükümfermâ, Hazreti Mûsâ'nın (aleyhisselâm) mazhar olduğu "Mütেকellim" unvanıdır ve hâkezâ...

İşte Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) –çünkü; ism-i âzam'a mazhardır¹ ve nübüvveti umumîdir² ve bütün esmâya mazhardır.³– elbette bütün devâir-i rubûbiyetle alâkardır. Elbette o dairelerde makam sahibi olan enbiyâlarla görüşmek ve umum tabakattan geçmek; hakikat-i Mi'râc'ı iktiza ediyor.

¹ Bkz.: Ebû Dâvûd, *itr* 8; Tirmizî, *deavât* 64; İbni Mâce, *duâ* 9; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 6/461.

² Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/107; Sebe' sûresi, 34/27; Saf sûresi, 61/9; Buhârî, *teyemmüm* 1, *salât* 56; Müslim, *mesacid* 3; Nesâî, *gusül* 26; Dârimî, *salât* 111.

³ Bkz.: Kadî İyaz, *eş-Şifâ* 1/235-246.

İkinci Temsîl

Nasıl ki bir sultanın unvanlarından olan “Kumandan-ı âzam” unvanı, devâir-i askeriyenin serasker dairesi gibi küllî ve geniş daireden tut, tâ onbaşı dairesi gibi cüz’î ve hususî her bir dairede bir zuhuru, bir cilvesi vardır. Meselâ; Bir nefer; o kumandanlık unvan-ı âzamanın nümûnesini onbaşı şahsında görür, ona bakar, ondan emir alır. O nefer onbaşı olduğunda; çavuş dairesindeki kumandanlık dairesi nazarına çarpar, ona bakar. Sonra çavuş olsa, o vakit kumandanlık nümûnesini ve cilvesini mülâzım dairesinde görür. O makamda ona mahsus bir iskemle bulunur. Ve hâkezâ... Yüzbaşı, binbaşı, ferik, müşîr dairelerinden her birinde, dairelerin büyük ve küçüklüğü nisbetinde o kumandanlık unvanını görür.

Şimdi bir neferi o kumandan-ı âzam, bütün devâir-i askeriyeye taalluk edecek bir vazife ile tavzif etmek istese; bir müfettiş gibi her devâiri görüp ve görecek bir makam vermek istese; elbette o kumandan-ı âzam o neferi, onbaşı dairesinden tut, tâ daire-i âzamına kadar birer birer gezdirecek; tâ görsün, görülsün. Sonra huzuruna kabul edip sohbetine müşerref ederek, nişan ve ferman verip taltif ederek, tâ geldiği yere kadar bir anda gönderir. Şu temsilde bir noktayı nazara almak lâzım ki: Padişah eğer âciz olmazsa –surî olduğu gibi, mânevî cihetinde de iktidarı olsa– o vakit ferik, müşîr, mülâzım gibi eşhası tevkil etmez, bizzat her yerde bulunur. Yalnız bâzı perdeler altında ve makam sahibi eşhasın arkasında, doğrudan doğruya emri o verir. Bâzı veliyy-i kâmil olan padişahlar; çok dairelerde, bâzı eşhas sûretinde icraatını yaptığı rivâyet edilir. Şu temsîl ile baktığımız hakikat ise; acz, onun içinde olmadığı için, doğrudan doğruya her bir dairede emir ve hüküm kumandan-ı âzamdan geliyor. Onun emriyle, irâdesiyle, kuvvetiyledir.

İşte şu temsîl gibi; Hâkim-i arz ve semâvât, emr-i kün feyekûn’e¹ mâlik, Âmir-i Mutlak olan Sultan-ı Ezelî ve Ebedî, tabakat-ı mahlûkatında cereyan eden ve kemâl-i itâat ve intizam ile imtisâl olunan, evâmir ve kumandanlığının şuûnâtı ve zerrâtın seyyârata ve sinekten semâvâta kadar olan tabakat-ı mahlûkat ve tavâif-i mevcudatta küçük-büyük, cüz’î-küllî tabakatı ve tâifele-ri ayrı ayrı, fakat birbirine bakar bir tarzda birer daire-i rubûbiyet, birer tabaka-yı hâkimiyet görünüyor. Şimdi, bütün kâinattaki makâsıd-ı ulyâ ve netâic-i uz mâyı anlayacak ve bütün tabakatın ayrı ayrı vezaif-i ubûdiyetlerini görmek-

¹ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

le, Zât-ı Kibriyâ'nın saltanat-ı rubûbiyetini, haşmet-i hâkimiyetini müşâhede ederek, o Zât'ın marziyyâtı ne olduğunu anlamak ve O'nun saltanatına delâil olmak için, alâküllihâl, o tabakat ve dairelere bir seyr u sülûk olacaktır. Tâ daire-i âzamiyesinin unvanı olan Arş-ı âzam'ına girecek, tâ Kâb-ı kavseyn'e -yâni imkân ve vücub ortasında Kâb-ı kavseyn ile işaret olunan makama- girecek ve Zât-ı Celil-i Zülcemâl ile görüşecektir ki; şu seyr u sülûk ise, Mi'râc'ın hakikatidir. Her bir insan aklıyla hayâl süratinde seyeranı, her bir veli kalbiyle berk süratinde cevelânı ve cism-i nurânî olan her bir melek ruh süratinde Arş'tan Ferş'e, Ferş'ten Arş'a deveranı,¹ ehl-i cennetin insanları, Burak süratinde haşirden beş yüz sene fazla mesafeden cennete çıkmaları olduğu gibi²; nur ve nur kabiliyetinde ve evliyâ kalblerinden daha latîf ve emvâtın ruhlarından ve melâike cisimlerinden daha hafif ve cesed-i necmî ve beden-i misâlîden daha zarif olan ruh-u Muhammedî'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) hadsiz vezâîfine medâr ve cihâzâtının mahzeni olan cism-i Muhammedî (*aleyhissalâtü vesselâm*), elbette O'nun ruh-u âlîsiyle Arş'a kadar beraber gidecektir.

Şimdi makam-ı istimâ'da olan mülhîde bakıyoruz. Hatıra geliyor ki, o *mülhîd kalbinden der*: “Ben Allah'ı tanımıyorum, Peygamber'i bilmiyorum, nasıl Mi'râc'a inanacağım?”

Biz de deriz ki: Madem şu kâinat ve mevcudat var ve içinde ef'âl ve îcad var. Hem madem muntazam bir fiil, fâilsiz olmaz. Mânidar bir kitap, kâtipsiz olmaz. Sanatlı bir nakış, nakkaşsız olmaz. Elbette şu kâinatı dolduran ef'âl-i hakimânenin bir fâili ve yeryüzünün mevsim-bemevsim tazelenen hayret-fezâ nukuşlarının, mânidar mektubâtının bir kâtibi, bir nakkaşı vardır. Hem madem bir işte iki hâkimin bulunması, o işin intizamını bozuyor. Hem madem sinek kanadından tâ semâvât kandiline kadar mükemmel bir intizam var. Öyle ise; o Hâkim birdir. –Bir olmazsa– Çünkü her şeyde sanat ve hikmet o derece acıptır ki; o şeyin Sâni'i, her bir şeye muktedir olacak, her bir işi bilecek bir derecede Kadîr-i Mutlak olmak lâzım gelir. Öyle ise; bir olmazsa, mevcudat adedince ilâhların bulunması lâzım gelir. O ilâhlar hem birbirine zıd, hem birbirine misil olacaklar ve o hâlde şu acib intizam bozulmamak, yüz bin defa muhâldir.

¹ Bkz.: Meâric süresi, 70/4.

² Hadiste, Efendimiz (*aleyhissalâtü vesselâm*) “Cehennemin üzerine kurulan Sırat'tan ameline göre kiminin şimşek (berk) süratinde, kiminin rüzgâr süratinde, kiminin kuş gibi hızlı, kiminin doludizgin at süratinde, kiminin koşarak, kiminin de yürüyerek geçeceğini” buyurmuştur. (Tirmizî, *tefsîru'l-Kur'ân* 19; Dârimî, *rikak* 89; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 9/356)

Hem madem, şu mevcudatın tabakatı, bir ordudan bin defa daha muntazam bir emir ile hareket ettiği bilbedâhe görünüyor. Yıldızların, güneş ve kamerin muntazaman hareketlerinden tut, tâ badem çiçeklerine kadar her bir tâife o kadar muntazam, o kadar mükemmel bir sûrette Kadîr-i Ezelî'nin o tâifeye verdiği nişanları, formaları, güzel libasları ve tâyin ettiği harekâtı, bin defa ordudan daha muntazam bir tarzda izhar ediyor. Öyle ise; şu kâinatın –mevcudatı O'nun emrine bakar ve imtisâl eder– perde-i gayb arkasında bir Hâkim-i Mutlak'ı vardır. Hem madem O Hâkim, bütün yaptığı icraat-ı hakîmâne şehâdetiyle, hem gösterdiği âsâr-ı haşmetle bir Sultan-ı Zülcelâl'dir.

Hem gösterdiği ihsanat ile, gayet Rahîm bir Rab'dir. Hem izhar ettiği güzel sanatlarıyla, sanat-perver ve sanatını çok sever bir Sâni'dir.

Hem gösterdiği tezyinat ve merak-âver sanatlarıyla, zîşuurların nazar-ı istihsanını âsârına celbetmek isteyen bir Hâlik-i Hakîm'dir.

Hem hilkat-i âlemde gösterdiği muhayyirü'l-ukûl tezyinatın ne demek olduğunu ve mahlûkat nereden gelip nereye gideceğini, rubûbiyetinin hikmetiyle zîşuura bildirmek istediği anlaşılıyor. Elbette bu Hâkim-i Hakîm ve Sâni-i Alîm, rubûbiyetini göstermek ister.

Hem madem bu kadar gösterdiği âsâr-ı lütuf ve merhamet ve garâib-i sanat ile zîşuura kendini tanıttırmak ve sevdirmek ister. Elbette zîşuurlardan arzularını ve onlardaki marziyyâtı ne olduğunu, bir mübellîğ vasıtasıyla bildirecektir.

Öyle ise; zîşuurlardan birisini tâyin edip, onun ile o rubûbiyetini ilân edecektir. Ve sevdiği sanatlarını teşhir için, bir dellâli kurb-ı huzuruna müşerref edip, teşhire vasıta edecektir. Ve o ulvî makâsıdını sâir zîşuurlara bildirmekle kemâlâtını izhar etmek için, birisini muallim tâyin edecektir. Ve şu kâinatta dercettiği tılsımı ve şu mevcudatta gizlediği muamma-yı rubûbiyeti mânâsız kalmamak için, her hâlde bir rehber tâyin edecektir. Ve gösterdiği ve enzârın temâşâsına neşrettiği mehâsin-i sanat, faydasız ve abes kalmamak için; onlardaki makâsıdı ders verecek bir rehber tâyin edecektir. Hem marziyyâtını zîşuurlara tebliğ etmek için, birisini bütün zîşuurların fevkinde bir makama çıkaracak ve marziyyâtını ona bildirecek, onlara gönderecektir.

Madem hakikat ve hikmet böyle iktiza ediyor ve şu vezâife en elyak Hazreti Muhammed'dir (*aleyhissalâtü vesselâm*). Çünkü bilfiil en mükemmel bir sûrette o vazifeleri yapmıştır. Teşkil ettiği Âlem-i İslâm ve gösterdiği nur-u İslâmiyet, bir şahid-i âdil ve sâdıktır. Öyle ise o Zât, doğrudan doğruya bütün kâinatın fevkine çıkıp, bütün mevcudattan geçip, bir makama girmek lâzımdır

ki; bütün mahlûkatın Hâlık'ı ile umumî, ulvî, küllî bir sohbet etsin. İşte Mi'râc dahi, bu hakikati ifade ediyor.

Elhâsıl: Madem şu azîm kâinatı mezkûr maksadlar gibi çok azîm makâsîd ve çok büyük gayeler için şu sûrette teşkil, tertib ve tezyin etmiştir. Hem madem şu mevcudat içinde, şu umumî rubûbiyeti, bütün dekâiki ile; şu azîm saltanat-ı ulûhiyeti, bütün hakâiki ile görecek insan nev'i vardır. Elbette o Hâkim-i Mutlak, o insan ile konuşacaktır, makâsîdını bildirecektir. Madem her insan cüz'iyetten ve süfliyetten tecerrüt edip, en yüksek bir makam-ı küllîye çıkamıyor. O Hâkim'in küllî hitâbına bizzât muhatab olamıyor. Elbette o insanlar içinde bâzî efrâd-ı mahsusa, o vazife ile muvazzaf olacaklar; tâ iki cihetle münasebeti bulunsun: Hem insan olmalı, tâ insanlara muallim olsun; hem ruhen gayet ulvî olmalı ki, tâ doğrudan doğruya hitâba mazhar olsun.

Şimdi; madem şu insanlar içinde, şu kâinat Sâni'inin makâsîdını en mükemmel bir sûrette bildiren ve şu kâinat tılsımını keşfeden ve hilkatın muammasını açan ve rubûbiyetin mehâsin-i saltanatına en mükemmel tarzda delâllik eden Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*)'dır. Elbette bütün efrâd-ı insâniye içinde öyle bir mânevî seyr u sülûkü olacaktır ki; cismânî âlemde seyr u seyahat sûretinde bir Mi'râc olacaktır. "Yetmiş bin perde"¹ tabir olunan berzah-ı esmâ ve tecelli-i sıfât ve ef'âl ve tabakat-ı mevcudatın arkasına kadar kat'î merâtib edecektir. İşte Mi'râc budur.

Yine hatıra geliyor ki: Ey müstemi! Sen kalbinden diyorsun ki: "Nasıl inayım, her şeyden daha yakın bir Rabb'e binler sene mesafeyi kat'edip, yetmiş bin perdeyi geçtikten sonra O'nunla görüşmek ne demektir?"

Biz de deriz ki: Cenâb-ı Hak her şeye, her şeyden daha yakındır.² Fakat her şey, ondan nihayetsiz uzaktır.³ Nasıl ki güneşin şuuru ve konuşması olsa, senin elindeki ayna vasıtası ile seninle konuşabilir. İstedığı gibi sende tasarruf eder. Belki ayna-misâl senin göz bebeğinden sana daha yakın olduğu hâlde, sen dört bin sene kadar ondan uzaksın, hiçbir cihette ona yanaşamazsın. Eğer terakki etsen, kamer makamına gelip, doğrudan doğruya bir mukabele noktasına çıksan, ona yalnız bir nevi aynadarlık edebilirsin. Öyle de, Şems-i Ezel ve Ebed olan Zât-ı Zülcelâl her şeye her şeyden daha yakın

¹ Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsne'd* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ewsat* 6/278, 8/382. Ayrıca bu perdeler olmasa, azamet-i ilâhiyeden her şeyin mahv olacağına dair bkz.: Müslim, *imân* 293; İbni Mâce, *mukaddime* 13.

² Bkz.: Kaf sûresi, 50/16; Vâkıa sûresi, 56/85.

³ Bkz.: En'âm sûresi, 6/103.

olduğu hâlde; her şey ondan nihayetsiz uzaktır. Yalnız bütün mevcudatı kat' edip, cüz'iyetten çıkıp, külliyyetin merâtibinde gitgide binler hicâblardan geçip, tâ bütün mevcudata muhît bir ismine yanaşır, ondan daha ileride çok merâtibi kat' eder. Sonra bir nevi kurbiyete müşerref olur.

Hem meselâ; bir nefer, kumandan-ı âzâmın şahs-ı mânevîsinden çok uzaktır. O nefer, kumandanını onbaşılıkta gördüğü küçük bir nümüne ile gayet uzak bir mesafede, mânevî çok perdeler arkasında ona bakar. Hakikî onun şahs-ı mânevîsiyle kurbiyet ise; mülâzımlık, yüzbaşılık, binbaşılık gibi çok merâtib-i külliyyeden geçmek lâzım geliyor. Hâlbuki kumandan-ı âzam; emriyle, kanunuyla, nazarıyla, hükmüyle, ilmiyle, -sûreten olduğu gibi mânen de kumandan ise- bizzât zâtıyla o neferin yanında bulunur, görür. Şu hakikat On Altıncı Söz'de gayet kat'î bir sûrette isbat edildiğinden, ona iktifâen burada kısa kesiyoruz.

Yine hatıra gelir ki: Sen kalbinden dersin: “Ben semâvâtı inkâr ediyorum, melâikelere inanmıyorum. Semâvâtta birinin gezmesine, melâikelerle görüşmesine nasıl inanayım?”

Evet, senin gibi aklı gözüne inmiş ve gözüne perde çekilmiş adamlara söz anlatmak ve bir şey göstermek, elbette müşküldür. Fakat hak o kadar parlaktır ki, körler de görebildiği için *biz de deriz ki:* Fezâ-yı ulvî, bilittifak “esir” ile doludur. Ziyâ, elektrik, hararet gibi sâir seyyâlât-ı latîffe, o fezâyı dolduran bir maddenin vücûduna delâlet eder. Meyveler ağacını, çiçekler çimenlerini, sünbülleri tarlalarını, balıklar denizini bilbedâhe gösterdiği gibi; şu yıldızlar dahi bizzarûre menşe'lerini, tarlasını, denizini, çimengâhının vücûdunu, aklın gözüne sokuyorlar. Madem âlem-i ulvîde muhtelif teşkilât var, muhtelif vaziyetlerde muhtelif ahkâmlar görünüyor; öyle ise o ahkâmların menşe'leri olan semâvât, muhtelifdir. İnsanda cisimden başka nasıl akıl, kalb, ruh, hayâl, hâfıza gibi mânevî vücûdlar da var; elbette insan-ı ekber olan âlemde ve şu insan meyesinin şeceresi olan kâinatta, âlem-i cismâniyyetten başka âlemler var. Hem âlem-i arzdan, tâ cennet âlemine kadar her bir âlemin birer semâsı vardır.

Hem melâike için deriz ki: Seyyârat içinde mutavassıt ve yıldızlar içinde küçük ve kesif olan küre-i arz; mevcudat içinde en kıymettar ve nurânî olan hayat ve şuûr, hesapsız bir sûrette onda bulunuyorlar. Elbette karanlıklı bir hâne hükmünde olan şu arza nisbeten müzeyyen kasırlar, mükemmel saraylar hükmünde olan yıldızlar ve yıldızların denizleri olan gökler; zîşuur ve zîhayat ve pek kesretli ve muhtelifü'l-ecnas olan melâike ve ruhânîlerin meskenleridir. Pek kat'î bir sûrette İşârâtü'l-İ'câz nâmındaki tefsirimde

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ¹

âyetinde, semâvâtın hem vücûdu, hem taaddüdü isbat edildiğinden ve melâike hakkında Yirmi Dokuzuncu Söz'de iki kerre iki dört eder kat'iyetinde, melâikelerin vücûdunu isbat ettiğimizden, onlara ikhtifâen burada kısa kesiyoruz.

Elhâsıl: Esîrden yapılmış; elektrik, ziyâ, hararet, câzibe gibi seyyâlât-ı laffinenin medârı olmuş ve hadîste² مَوْجُ السَّمَاءِ işaretiyle, seyyârat ve nücûmun harekâtına müsaid olmuş ve Samanyolu denilen "Mecerretü's-semâ" dan tâ en yakın seyyareye kadar, muhtelif vaziyet ve teşekkülde yedi tabaka, her bir tabaka âlem-i arzdan, tâ âlem-i berzaha, âlem-i misâle, tâ âlem-i âhirete kadar birer âlemin damı hükmünde birer semânın bulunması, hikmeten, aklen iktiza eder.

Hem hatıra gelir ki: Ey mülhid! Sen dersin: "Bin müşkülât ile tayyare vasıtasıyla ancak bir-iki kilometre yukarıya çıkılabilir. Nasıl, bir insan cismiyle binler sene mesafeyi birkaç dakika zarfında kat'eder; gider, gelir?"

Biz de deriz ki: Arz gibi ağır bir cisim, fenninizce hareket-i seneviyesiyle bir dakikada takriben yüz seksen sekiz saat mesafeyi keser. Takriben yirmi beş bin senelik mesafeyi, bir senede kat'ediyor. Acaba, şu muntazam harekâtı ona yaptıran ve bir sapan taşı gibi döndüren bir Kadîr-i Zülcelâl; bir insanı, arşa getiremez mi? şemsin câzibesi denilen bir kanun-u rabbânî ile mevlevî gibi etrafında pek ağır olan cism-i arzı gezdiren bir hikmet, câzibe-i Rahmet-i Rahmân ile ve incizâb-ı muhabbet-i Şems-i Ezel ile bir cism-i insanı berk gibi Arş-ı Rahmân'a çikaramaz mı?

Yine hatıra gelir ki: Diyorsun: "Haydi çıkabilir, niçin çıkmış? Ne lüzumu var? Veliler gibi ruh ve kalbi ile gitse, yeter?"

Biz de deriz ki: Madem Sâni-i Zülcelâl, mülk ve melekûtundaki âyât-ı acîbesini göstermek ve şu âlemin tezgâh ve menbalarını temâşâ ettirmek ve âmâl-i beşeriyenin netâic-i uhreviyesini irae etmek istemiş. Elbette âlem-i mubsarâtın anahtarı hükmünde olan gözünü ve mesmuât âlemindeki âyâtı temâşâ eden kulağını, Arş'a kadar beraber alması lâzım geldiği gibi; ruhunun hadsiz vezâife medâr olan âlât ve cihâzâtının makinesi hükmünde olan cism-i

¹ "Sonra irâdesi yukarıya yönelip orayı da yedi gök hâlinde sağlamca nizama koydu." (Bakara sûresi, 2/29)

² Bkz.: Tirmizî, *tefsîru sûre (57) 1*; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned 2/370*; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıvesat 6/15*.

mübarekini dahi, tâ Arş'a kadar beraber alması mukteza-yı akıl ve hikmettir. Nasıl ki, cennette, hikmet-i ilâhiye cismi ruha arkadaş ediyor. Çünkü pek çok vezâif-i ubûdiyete ve hadsiz lezâiz ve âlâma medâr olan ceseddir. Elbette o cesed-i mübarek, ruha arkadaş olacaktır. Madem cennete cisim, ruh ile beraber gider. Elbette cennetü'l-me'vâ gövdesi olan Sidretü'l-Münteha'ya uruc eden¹ Zât-ı Ahmediye (*aleyhüssalâtu vesselâm*) ile cesed-i mübarekini refâkat ettirmesi, ayn-ı hikmettir.

Yine hatıra gelir ki: Dersin: “Birkaç dakikada binler sene mesafeyi kat' etmek, aklen muhâldir?”

Biz de deriz ki: Sâni-i Zülcelâl'in sanatında harekât, nihayet derecede muhtelifdir. Meselâ; savtın süratiyle; ziyâ, elektrik, ruh, hayâl süratleri ne kadar mütefâvit olduğu mâlûm... Seyyâratın dahi fennen harekâtı o kadar muhtelifdir ki, akıl hayrettedir. Acaba latîf cismi, urûcda süratli olan ulvî ruhuna tâbi olmuş; ruh süratinde hareketi nasıl akla muhalif görünür? Hem on dakika yatsan, bâzı olur ki bir sene kadar hâlâta mâruz olursun. Hattâ bir dakikada insan gördüğü rüyâyı, onun içinde işittiği sözleri, söylediği kelimâtı toplansa, uyanık âleminde bir gün, belki daha fazla zaman lâzımdır. Demek oluyor ki; bir zaman-ı vâhid, iki şahsa nisbeten, birisine bir gün, birisine de bir sene hükmüne geçer.

Şu mânâya bir temsîl ile bak ki: İnsanın hareketinden, güllenin hareketinden, savttan, ziyâdan, elektrikten, ruhtan, hayâlden tezahür eden sürat-i harekâtta bir mikyas olmak için şöyle bir saat farz ediyoruz ki: O saatta on iğne var. Birisi, saatleri gösterir. Biri de, ondan altmış defa daha geniş bir dairede dakikayı sayar. Birisi, altmış defa daha geniş bir daire içinde sâniyeleri; diğeri, yine altmış defa daha geniş bir dairede sâliseleri ve hâkezâ râbîiaları, hâmiseleri, sâdisi, sâbia, sâmine, tâsia, tâ âşireleri sayacak gayet muntazam azîm bir dairede birer ibre farz ediyoruz. Faraza saati sayan ibrenin dairesi, küçük saatimiz kadar olsa; her hâlde âşireleri sayan ibrenin dairesi, arzın medâr-ı senevîsi kadar, belki daha fazla olmak lâzım gelir.

Şimdi iki şahıs farz ediyoruz: Biri, saati sayan ibreye binmiş gibi o ibrenin harekâtına göre temâşâ ediyor. Diğeri, âşireleri sayan ibreye binmiş. Bu iki şahsın bir zaman-ı vâhidde müşâhede ettikleri eşya; saatimizle arzın medâr-ı senevîsi nisbeti gibi, meşhudatça pek çok farkları vardır. İşte zaman, –çünkü– harekâtın bir rengi, bir levni yahut bir şeridi hükmünde olduğundan, harekâtta câri olan bir hüküm, zamanda dahi câridir. İşte bir saatte meşhu-

¹ Bkz.: Necm sûresi, 53/14.

datımız, bir saatin saati sayan ibresine binen zîşuur şahsın meşhudatı kadar olduğu ve hakikat-i ömrü de o kadar olduğu hâlde; âşire ibresine binen şahıs gibi, aynı zamanda, o muayyen saatte Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*), Burak-ı tevfik-i ilâhîye biner; berk gibi bütün daire-i mümkinâtı kat'edip, acâib-i mülk ve melekûtu görüp, daire-i vücub noktasına çıkıp, sohbe müşerref olup, rü'yet-i cemâl-i ilâhîye mazhar olarak, fermanı alıp vazifesine dönebilir ve dönmüş ve öyledir.

Yine hatıra gelir ki: Dersiniz: “Evet olabilir, mümkündür. Fakat her mümkün vâki’ olmuyor. Bunun emsâli var mı ki kabul edilsin? Emsâli olmayan bir şeyin, yalnız imkânı ile vukuuna nasıl hükmedilebilir?”

Biz de deriz ki: Emsâli o kadar çoktur ki, hesaba gelmez. Meselâ; her zînazar, gözüyle, yerden tâ Neptün seyyaresine kadar bir saniyede çıkar.

Her zîilim aklıyla kozmoğrafya kanunlarına binip, yıldızların tâ arkasına bir dakikada gider.

Her zîimân, namazın ef'âl ve erkânına fikrini bindirip, bir nevi Mi'râc ile kâinatı arkasına atıp, huzura kadar gider.

Her zîkalb ve kâmil veli, seyr u sülûk ile, arştan ve daire-i esmâ ve sıfâtan kırk günde geçebilir. Hattâ Şeyh Geylânî, İmam Rabbânî gibi bâzı zâtların ih-barat-ı sâdıkları ile; bir dakikada arşa kadar uruc-u ruhânîleri oluyor.

Hem ecsam-ı nurânî olan melâikelerin arştan ferşe, ferşten arşa kısa bir zamanda gitmeleri ve gelmeleri vardır.¹

Hem ehl-i cennet, mahşerden cennet bağlarına kısa bir zamanda uruc ediyorlar.²

Elbette bu kadar nümûneler gösteriyorlar ki: Bütün evliyâların sultanı, umum müminlerin imamı, umum ehl-i cennetin reisi ve umum melâikenin makbulü olan Zât-ı Ahmediye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) seyr u sülûkuna medâr bir mi'râcı bulunması ve O'nun makamına münasip bir sûrette olması, aynı hikmettir ve gayet mâkuldür ve şüphesiz vâki'dir.

¹ “O vakit sen müminlere: “Rabbimizin, indirdiği üç bin melek ile size imdat göndermesi yetmez mi?” diyordun.” (Âl-i İmran sûresi, 3/124); “Biz o melekleri ancak hikmet gereğince göndeririz.” (Hicr sûresi, 15/8); “O gece Rab'lerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner...” (Kadir sûresi, 97/4)

² Bu mânâdaki bir hadiste İnsanlığın İftihar Tablosu (*aleyhissalâtü vesselâm*): “Cehennemim üzerine kurulan Sırat'tan ameline göre kiminin şimşek (berk) süratinde, kiminin rüzgâr süratinde, kiminin kuş gibi hızlı, kiminin doludizgin at süratinde, kiminin koşarak, kiminin de yürüyerek geçeceğini” buyurmuştur. (Tirmizî, *tefsîru'l-Kur'ân* 19; Dârimî, *rikak* 89; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/542; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 9/356)

Üçüncü Esas

Hikmet-i Mi'râc nedir?

Elcevap: Mi'râc'ın hikmeti o kadar yüksektir ki, fikr-i beşer ulaşamıyor. O kadar derindir ki, ona yetişemiyor. O kadar incedir ve latîftir ki, akıl kendi başıyla göremiyor. Fakat bâzı işaretlerle, hakikatleri bilinmezse de vücûdları bildirilebilir. Şöyle ki:

Şu kâinatın Hâlık'ı, şu kesret tabakatında nur-u vahdetini ve tecelli-i ehadiyetini göstermek için, kesret tabakatının müntehasından tâ mebde'-i vahdette bir hayt-ı ittisal sûretinde bir Mi'râc ile bir ferd-i mümtazı, bütün mahlûkat hesabına, kendine muhatab ittihaz ederek, bütün zîşuur nâmına, makâsıd-ı ilâhiyesini O'na anlatmak ve O'nunla bildirmek ve O'nun nazarı ile, ayna-yı mahlûkatında cemâl-i sanatını, kemâl-i rubûbiyetini müşâhede etmek ve ettirmektedir. Hem Sâni-i Âlem'in, âsârın şehâdetiyle nihayetsiz cemâl ve kemâli vardır. Cemâl hem kemâl, ikisi de mahbub-u lizâtihîdirler. Yâni bizzât sevişirler. Öyle ise, o cemâl ve kemâl sahibinin cemâl ve kemâline nihayetsiz bir muhabbeti vardır. O nihayetsiz muhabbeti, masnûatında çok tarzlarda tezahür ediyor. Masnûatını sever, çünkü masnûatının içinde cemâlini, kemâlini görür. Masnûat içinde en sevimli ve en âli, zihayattır. Zihayatlar içinde en sevimli ve âli, zîşuurdur. Ve zîşuurun içinde câmiyet itibarıyla en sevimli, insanlar içinde bulunur. İnsanlar içinde istîdadı tamamıyla inkişâf eden, bütün masnûatta münteşir ve mütecelli kemâlâtın nümûnelerini gösteren ferd, en sevimlidir.

İşte Sâni-i mevcudat, bütün mevcudatta intişâr eden tecelli-i muhabbetin bütün envânı; bir noktada, bir aynada görmek ve bütün envâ-ı cemâlini, ehadiyet sırrıyla göstermek için şecere-i hilkatten bir meyve-i münevver derecesinde ve kalbi, o şecerenin hakâik-i esasiyesini istîfab edecek bir çekirdek hükmünde olan bir Zât'ı, o mebde'-i evvel olan çekirdekten, tâ münteha olan meyveye kadar bir hayt-ı ittisal hükmünde olan bir Mi'râc ile, o ferdin kâinat nâmına mahbubiyetini göstermek ve huzuruna celbetmek ve rû'yet-i cemâline müşerref etmek ve ondaki hâlet-i kudsiyeyi başkasına sirayet ettirmek için kelâmıyla taltif edip, fermanıyla tavzif etmektedir.

Şimdi şu hikmet-i âliyeye bakmak için “iki temsil” dürbünü ile tarassud edeceğiz.

Birinci Temsîl

On Birinci Söz'ün hikâye-i temsiliyesinde tafsilen beyân edildiği gibi: Nasıl ki bir Sultan-ı Zîşân'ın, pek çok hazineleri ve o hazinelerde pek çok cevâhirlerin envâi bulunsa, hem sanayi-i garîbede çok mahareti olsa ve hesapsız fûnûn-ı acîbeye mârifeti, ihatası bulunsa, nihayetsiz ulûm-u bedîaya ilim ve ittîlâ olsa.. her cemâl ve kemâl sahibi, kendi cemâl ve kemâlini görüp ve göstermek istemesi sırınca, elbette o Sultan-ı Zifûnûn dahi, bir meşher açmak ister ki; içinde sergiler dizesin, tâ nâsın enzârına saltanatının haşmetini, hem servetinin şâsaasını, hem kendi sanatının hârikalarını, hem kendi mârifetinin garîbelerini izhar edip göstere; tâ cemâl ve kemâl-i mânevîsini, iki vecihle müşâhede etsin. Bir vechi, bizzât nazar-ı dekâik-âşînâsıyla görsün. Diğeri: Gayrın nazarıyla baksın. Ve şu hikmete binaen elbette cesim, muhteşem, geniş bir saray yapmaya başlar. Şahâne bir sûrette dairelere, menzillere taksim eder. Hazinelerinin türlü türlü murassaatıyla süslendirip, kendi dest-i sanatının en güzel, en latîf sanatlarıyla zînetlendirir. Fûnûn ve hikmetinin en incelikleriyle tanzim eder. Ve ulûmunun âsâr-ı mucizekârâneleriyle donatır, tekmil eder. Sonra nimetlerinin çeşitleriyle, taamlarının lezzetleriyle, her tâife-ye lâyük sofraları serer. Bir ziyafet-i âmme ihzar eder. Sonra raiyetine kendi kemâlâtını göstermek için, onları seyre ve ziyafete dâvet eder. Sonra birisini Yaver-i Ekrem yapar, aşağıdaki tabakat ve menzillerden yukarıya dâvet eder; daireden daireye, üst üstteki tabakalarda gezdirir. O acib sanatının makine-lerini ve tezgâhlarını ve aşağıdan gelen mahsulâtın mahzenlerini göstere göstere, tâ daire-i hususîyesine kadar getirir. Bütün o kemâlâtının mâdeni olan mübarek Zât'ını O'na göstermekle ve huzuruyla O'nu müşerref eder. Kasrın hakâikini ve kendi kemâlâtını ona bildirir. Seyircilere rehber tâyin eder, gönderir. Tâ o sarayın Sâni'ini, o sarayın müştemilâtıyla, nukuşuyla, acâibiyle, ahaliye târif etsin. Ve sarayın nakışlarındaki rumûzunu bildirip ve içindeki sanatlarının işaretlerini öğretip, (derunundaki manzum murassa'lar ve mevzûn nukuş nedir? Ve saray sahibinin kemâlâtını ve hünelerinin nasıl gösterirler?) o saraya girenlere târif etsin ve girmenin âdâbını ve seyrin merasimini bildirip ve görünmeyen Sultan-ı Zifûnûn ve Zîşûn'a karşı, marziyyâtı ve arzuları dairelerinde teşrifat merasimini târif etsin.

Aynen öyle de: ¹ -وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى- Ezel, Ebed Sultanı olan Sâni-i Zülcelâl, nihayetsiz kemâlâtını ve nihayetsiz cemâlini görmek ve göstermek istemiştir

¹ "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

ki, şu âlem sarayını öyle bir tarzda yapmıştır ki; her bir mevcud, pek çok dillerle O'nun kemâlâtını zikreder. Pek çok işaretlerle cemâlini gösterir. esmâ-yı hüsnâsının her bir isminde ne kadar gizli mânevî defineler ve her bir unvan-ı mukaddesinde ne kadar mahfi letâif bulunduğunu, şu kâinat bütün mevcudatıyla gösterir. Ve öyle bir tarzda gösterir ki: Bütün fûnûn, bütün desâtiriyle şu kitab-ı kâinatı, zaman-ı Âdem'den beri mütalâa ediyor. Hâlbuki o kitap, esmâ ve kemâlât-ı ilâhiyeye dair ifade ettiği mânâların ve gösterdiği âyetlerin öşr-i mi'şarını daha okuyamamış. İşte şöyle bir saray-ı âlemi, Kendi kemâlât ve cemâl-i mânevîsini görmek ve göstermek için bir meşher hükmünde açan Celil-i Zülcemâl, Cemil-i Zülcelâl, Sâni-i Zülkemâl'in hikmeti iktiza ediyor ki: Şu âlem-i arzdeki zîşuurlara nisbeten abes ve faydasız olmamak için, o sarayın âyetlerinin mânâsını birisine bildirsün. O saraydaki acâibin menbalarını ve netâicinin mahzenleri olan avâlim-i ulviyede birisini gezdiresün. Ve bütün onların fevkine çıkarsın ve kurb-i huzuruna müşerref etsin ve âhîret âlemlerinde gezdiresün, umum ibâdına bir muallim ve saltanat-ı rubûbiyetine bir dellâl ve marziyyât-ı ilâhiyesine bir mübelliğ ve saray-ı âlemindeki âyât-ı tekviniyesine bir müfessir gibi, çok vazifeler ile tazviz etsin. Mucizât nişanlarıyla imtiyazını gösterececeğin. Kur'ân gibi bir ferman ile o Şahsı, Zât-ı Zülcelâl'in has ve sâdik bir tercümanı olduğunu bildiresün.

İşte Mi'râc'ın pek çok hikmetlerinden şu temsil dürbünüyle bir-ikisini nü-mûne olarak gösterdik. Sâirlerini kıyas edebilirsin...

İkinci Temsîl

Nasıl ki bir zât-ı zîfûnûn, mu'ciznümâ bir kitabı telif edip yazsa.. Öyle bir kitap ki, her sayfasında yüz kitap kadar hakâik, her satırında yüz sayfa kadar latîf mânâlar, her bir kelimesinde yüz satır kadar hakikatler, her harfinde yüz kelime kadar mânâlar bulunsa; bütün o kitabın meânî ve hakâikleri, o kâtib-i mu'ciznümânın kemâlât-ı mânevîyesine baksın, işaret etse, elbette öyle bitmez bir hazineyi kapalı bırakıp abes etmez. Her hâlde o kitabı, bâzılara ders verecek. Tâ o kıymettar kitap, mânâsız kalıp, beyhude olmasın. Onun gizli kemâlâtı zâhir olup, kemâlîni bulsun ve cemâl-i mânevîsi görünsün. O da sevincesün ve sevdiresün. Hem o acib kitabı bütün meânîsiyle, hakâikiyle ders verecek birisini, en birinci sayfadan, tâ nihayete kadar üstünde ders vere vere geçirecektir.

Aynen öyle de: Nakkaş-ı Ezeli, şu kâinatı, kemâlâtını ve cemâlîni ve hakâik-i esmâsını göstermek için öyle bir tarzda yazmıştır ki; bütün mevcudat, hadsiz cihetlerle nihayetsiz kemâlâtını ve esmâ ve sıfâtını bildirir, ifade eder.

Elbette bir kitabın mânâsı bilinmezse hiçe sukut eder. Bâhusus böyle her bir harfi, binler mânâyı tazammun eden bir kitap, sukut edemez ve ettirilmez. Öyle ise; o kitabı yazan, elbette onu bildirecektir, her tâifenin istifadına göre bir kısmını anlattıracaaktır. Hem umumunu, en âmm nazarlı, en küllî şuûrlu, en mümtaz istifadlı bir ferde ders verecektir. Öyle bir kitabın umumunu ve küllî hakâikini ders vermek için, gayet yüksek bir seyr u sülûk ettirmek hikmeten lâzımdır. Yâni, birinci sayfası olan tabakat-ı kesretin en nihayetinden tut, tâ münteha sayfası olan daire-i ehadiyete kadar bir seyeran ettirmek lâzım geliyor. İşte şu temsil ile Mi'râc'ın ulvî hikmetlerine bir derece bakabilirsiniz.

Şimdi makam-ı istimâ'da olan mülhide bakıp, kalbini dinleyeceğiz; ne hâle girdiğini göreceğiz. İşte, hatıra geliyor ki: Onun kalbi diyor: "Ben inanmaya başladım. Fakat iyi anlayamıyorum. *Uç mühim müşkülüm daha var.*

Birincisi: Şu Mirac-ı Azîm, niçin Muhammed-i Arabî (*aleyhissalâtü vesselâm*)'a mahsustur?

İkincisi: O Zât, nasıl şu kâinatın çekirdeğidir? dersiniz: Kâinat, O'nun nûrundan halkolunmuş. Hem kâinatın en âhir ve en münevver meyvesidir.¹ Bu ne demektir?

Üçüncüsü: Sâbık beyânâtınızda diyorsunuz ki; âlem-i ulvîye çıkmak; şu âlem-i arzîyedeki âsârların makinelerini, tezgâhlarını ve netâicinin mahzenlerini görmek için urûc etmiştir. Ne demektir?

Elcevap:

Şu birinci müşkülünüz, otuz üç adet Sözl'erde tafsilen halledilmiştir. Yalnız şurada Zât-ı Ahmediye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) kemâlâtına ve delâil-i nübüvvetine ve o Mirac-ı Âzam'a en elyak O olduğuna icmâlî işaretler nevinde, bir muhtasar fihriste gösteriyoruz, şöyle ki:

Evvelâ: Tevrat, İncil, Zebûr gibi Kütüb-ü Mukaddese; pek çok tahrifata mâruz oldukları hâlde, şu zamanda dahi, Hüseyin Cîsrî gibi bir muhakkik, Nübüvvet-i Ahmediye'ye (*aleyhissalâtü vesselâm*) dair o kitaplardan yüz işârî beşaretleri çıkarıp "Risale-i Hamîdiye"de göstermiştir.²

Sâniyen: Tarihçe müsbettir ki, Şikk ve Safîh gibi meşhur iki kâhinin, Nübüvvet-i Ahmediye'den (*aleyhissalâtü vesselâm*) biraz evvel, nübüvvetine ve

¹ Bkz.: ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/171; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/311.

² Hüseyin Cîsrî, *Risâle-i Hamîdiye (Türkçe terceme)* s.52-94.

Âhîrzaman Peygamberi olduğuna beyânatları gibi çok beşaretler, sahih bir surette tarihen nakledilmiştir.¹

Sâlisen: Velâdet-i Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) gecesinde Kâbe'deki sa-nemlerin sukutu ile,² Kisra-yı Fâris'in saray-ı meşhuresi olan Eyvân'ı inşikâk etmesi³ gibi, irhâsât denilen yüzer hârikalar, tarihçe meşhurdur.

Râbian: Bir orduya parmağından gelen suyu içirmesi.. ve câmide bir cemaat-i azîmenin huzurunda kuru direğin, minberin naklinden dolayı mu-fârakat-ı Ahmediye'den (*aleyhissalâtü vesselâm*) deve gibi enîn ederek ağlaması..⁴ *وَأَنْشَقَّ الْقَمَرُ*⁴ nassı ile şakk-ı kamer gibi muhakiklerin tahkikatıyla bine bâliğ olan mucizâtıyla⁵ serfiraz olduğunu tarih ve siyer gösteriyor.

Hâmisen: Dost ve düşmanın ittifakıyla ahlâk-ı hasenenin şahsında en yüksek derecede.. ve bütün muamelâtının şehâdetiyle secâyâ-yı sâmiye, va-zifesinde ve tebliğâtında en âlî bir derecede.. ve Din-i İslâm'daki mehâsin-i ahlâkın şehâdetiyle şeriatında en âlî hisâl-i hamîde, en mükemmel derecede bulunduğuna ehl-i insaf ve dikkat tereddüd etmez.

Sâdisen: Onuncu Söz'ün İkinci İşaret'inde işaret edildiği gibi:

Ulûhiyet, mukteza-yı hikmet olarak tezahür istemesine mukabil; en âzamî bir derecede Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm), dinindeki âzamî ubûdiyetiyle en parlak bir derecede göstermiştir.

Hem Hâlık-ı âlemin nihayet kemâldeki cemâlini bir vâsita ile mukteza-yı hikmet ve hakikat olarak göstermek istemesine mukabil; en güzel bir surette gösterici ve târif edici, bilbedâhe yine O Zât'tır.

Hem Sâni-i âlemin nihayet cemâlde olan kemâl-i sanatı üzerine en-zâr-ı dikkati celbetmek, teşhir etmek istemesine mukabil; en yüksek bir sadâ ile dellâllik eden, yine bilmüşâhede O Zât'tır.

Hem bütün âlemlerin Rabbi, kesret tabakâtında vahdâniyetini ilân etmek istemesine mukabil, en âzamî bir derecede bütün merâtib-i tevhîdi ilân eden, yine bizzarûre O Zât'tır.

¹ İbni Hişâm, *es-Siratü'n-nebeviyye* 124-129; 158, 190-192; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/431.

² el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 1/19; es-Suyûtî, *el-Hasâisu'l-kübrâ* 1/81; el-Halebî, *es-Siratü'l-Halebiyye* 1/76.

³ Ebû Nuaym, *Delâilü'n-nübüvve* s.139; el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 1/19, 126, 127; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/459.

⁴ "...Ay bölündü." (Kamer sûresi, 54/1).

⁵ Bkz.: el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 1/10; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* 1/382; en-Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim* 1/2.

*Hem Sahib-i âlemin nihayet derecede âsârındaki cemâlin işaretiyle, nihayetsiz hüsn-ü zâtisini ve cemâlinin mehâsinini ve hüsnünün letâifini aynalarda mukteza-yı hakikat ve hikmet olarak görmek ve göstermek istemesine mukabil; en şâşaalı bir surette aynadarlık eden ve gösteren ve sevip, başkasına sevdiren, yine bilbedâhe **O Zât'**tır.*

*Hem şu saray-ı âlemin Sâni'i, gayet hârika mucizeler ile ve gayet kıymettar cevherler ile dolu hazine-i gaybiyelerini izhar ve teşhir istemesi.. ve onlarla kemâlâtını târif etmek ve bildirmek istemesine mukabil; en âzamî bir surette teşhîr edici, tavsif edici ve târif edici, yine bilbedâhe **O Zât'**tır.*

*Hem şu kâinatın Sâni'i, şu kâinatı envâ-ı acâib ve zînetlerle süslendirmek suretinde yapması.. ve zîşuur mahlûkatını seyr ve tenezzüh ve ibret ve tefekkür için ona idhal etmesi.. ve mukteza-yı hikmet olarak onlara o âsâr ve sanayiin manalarını, kıymetlerini, ehl-i temâşâ ve tefekküre bildirmek istemesine mukabil; en âzamî bir surette cin ve inse, belki ruhânîlere ve melâikelere de Kur'ân-ı Hakîm vâsıtasıyla rehberlik eden, yine bilbedâhe **O Zât'**tır.*

*Hem şu kâinatın Hâkim-i Hakîm'i, şu kâinatın tahavvülâtındaki maksat ve gayeyi tazammun eden tılsım-ı muğlakını ve mevcudâtın "Nereden? Nereye? Ve ne oldukları?" olan şu üç suâl-i müşkülün muammasını bir elçi vâsıtasıyla umum zîşuurlara açtırmak istemesine mukabil; en vâzih bir surette ve en âzamî bir derecede hakâik-i Kur'âniye vâsıtasıyla o tılsımı açan ve o muammayı halleden, yine bilbedâhe **O Zât'**tır.*

*Hem şu âlemin Sâni-i Zülcelâl'i, bütün güzel masnûâtıyla kendini zîşuur olanlara tanıttırması.. ve kıymetli nimetler ile kendini onlara sevdirmesi, bizzarûre onun mukabilinde zîşuur olanlara marziyyâtı ve arzu-yu ilâhiyelerini bir elçi vâsıtasıyla bildirmesini istemesine mukabil, en âlâ ve ekmel bir surette, Kur'ân vâsıtasıyla o marziyyât ve arzuları beyân eden ve getiren, yine bilbedâhe **O Zât'**tır.*

*Hem Rabbü'l-âlemîn, meyve-i âlem olan insana, âlemi içine alacak bir vüs'at-i istidat verdiğiinden.. ve bir ubûdiyet-i külliyeye müheyyâ ettiğiinden.. ve hissiyatça kesrete ve dünyaya müptelâ olduğundan, bir rehber vâsıtasıyla yüzlerini kesretten vahdete, fâniden bâkîye çevirmek istemesine mukabil; en âzam bir derecede, en eblağ bir surette, Kur'ân vâsıtasıyla en ahsen bir tarzda rehberlik eden ve risaletin vazifesini en ekmel bir tarzda îfâ eden, yine bilbedâhe **O Zât'**tır.*

İşte mevcudâtın en eşrefi olan zîhayat.. ve zîhayat içinde en eşref olan zîşuur.. ve zîşuur içinde en eşref olan hakikî insan.. ve hakikî insan içinde geçmiş vezâîfi en âzamî bir derecede, en ekmel bir surette îfâ eden **Zât**; elbette bir Mirac-ı Âzam ile Kâb-ı Kauseyn'e çıkacak,¹ saadet-i ebediye kapısını çalacak, hazine-i rahmeti açacak, imanın hakâik-i gaybiyesini görecek, yine **O** olacaktır.

Sâbian: Bilmüşâhede şu masnûatta gayet güzel tahsinât, nihayet derecede süslü tezyinât vardır.. ve bilbedâhe şöyle tahsinât ve tezyinât, onların Sâni'inde gayet şiddetli bir irade-i tahsin ve kasd-ı tezyin var olduğunu gösterir.. ve irade-i tahsin ve tezyin ise, bizzarûre o Sâni'de sanatına karşı kuvvetli bir rağbet ve kudsî bir muhabbet olduğunu gösterir.. ve masnûât içinde en câmi ve letâif-i sanatı birden kendinde gösteren ve bilen ve bildiren ve kendini sevdiren ve başka masnûattaki güzellikleri "Mâşallah" deyip istihsan eden, bilbedâhe o sanat-perver ve sanatını çok seven Sâni'in nazarında en ziyade mahub, **O** olacaktır.

İşte masnûâtı yaldızlayan mezâya ve mehâsine ve mevcudâtı ışıklandırıp letâif ve kemâlâta karşı: "**Sübhânallah, Mâşallah, Allahu Ekber**" diyerek semâvâtı çınlattıran ve Kur'ân'ın nağamâtıyla kâinatı velveleye verdiren, istihsan ve takdir ile, tefekkür ve teşhir ile, zikir ve tevhid ile, berr ve bahri cezbeye getiren yine bilmüşâhede **O Zât**'tır.

İşte böyle bir Zât ki; ² كَالْفَاعِلِ سِرْرِنَا bütün ümmetinin işlediği hasenâtın bir misli, O'nun kefe-i mizanında bulunan.. ve umum ümmetinin salavâtı, O'nun mânevî kemâlâtına imdat veren.. ve risaletinde gördüğü vezâîfin netâicini ve mânevî ücretleriyle beraber rahmet ve muhabbet-i ilâhiyenin nihayetsiz feyzine mazhar olan bir **Zât**, elbette Miraç merdiveniyle cennete, Sidretü'l-Müntehâ'ya, Ars'a ve Kâb-ı Kauseyn'e kadar gitmek,³ ayn-ı hak, nefis-i hakikat ve mahz-ı hikmettir.

İkinci Müşkül: Ey makam-ı istimâ'daki insan! Şu ikinci işkâl ettiğin hakikat o kadar derindir, o kadar yüksektir ki, akıl ona ne ulaşır, ne de yanaşır.. illâ nur-u îmân ile görünür. Fakat bâzı temsîlât ile, o hakikatin vücûdu, fehme takrib edilir. Öyle ise; bir nebze takribe çalışacağız.

¹ "Öyle ki araları yayın iki ucu arası kadar veya daha az kaldı." (Necm sûresi, 53/9).

² (Bir işe) sebep olan, (onu bizzat) yapan gibidir.

³ Bkz.: Necm sûresi, 53/4-18; İsrâ sûresi, 17/1.

İşte şu kâinata nazar-ı hikmetle bakıldığı vakit, azîm bir şecere mânâsında görünür. Ve şecerenin nasıl dalları, yaprakları, çiçekleri, meyveleri vardır; şu şecere-i hilkatın de bir şıkkı olan âlem-i süflînin; anâsır dalları, nebâtât ve eşcar yaprakları, hayvanât çiçekleri, insan meyveleri hükmünde görünür. Sâni-i Zülcelâl'in ağaçlar hakkında câri olan bir kanunu, elbette şu şecere-i âzamda da câri olmak, mukteza-yı ism-i Hakîm'dir. Öyle ise; mukteza-yı hikmet, şu şecere-i hilkatın de bir çekirdekten yapılmasıdır.¹ Hem öyle bir çekirdek ki, âlem-i cismânîden başka, sâir âlemlerin nümûnesini ve esâsâtını câmi olsun. Çünkü; binler muhtelif âlemleri tazammun eden kâinatın çekirdek-i aslîsi ve menşei, kuru bir madde olamaz. Madem şu şecere-i kâinattan daha evvel, o nev'den başka şecere yok; öyle ise; ona menşe' ve çekirdek hükmünde olan mânâ ve nur, elbette yine şecere-i kâinatta bir meyve libasının giydirilmesi, yine Hakîm isminin muktezasıdır. Çünkü; çekirdek daima çıplak olmaz. Madem evvel-i fitratta meyve libasını giymemiş; elbette, âhirde o libası giyecektir. Madem o meyve insandır. Ve madem insan içinde sâbikan isbat edildiği üzere, en meşhur meyve ve en muhteşem semere ve umumun nazar-ı dikkatini celbeden ve arzin nisfını ve beşerin humsunun nazarını kendine hasreden ve mehâsin-i mâneviyesi ile âlemi, ya nazar-ı muhabbet veya hayretle kendine bakıran meyve ise: Zât-ı Muhammediye (*aleyhissalâtü vesselâm*)'dır; elbette kâinatın teşekkülüne çekirdek olan nur, O'nun Zât'ında cismini giyerek en âhir bir meyve sûretinde görünecektir.

Ey müstemi'!. Şu acib kâinat-ı azîme, bir insanın cüz'i mahiyetinden halkolonmasını istib'âd etme! Bir nevi âlem gibi olan muazzam çam ağacını, buğday tanesi kadar bir çekirdekten halkeden Kadîr-i Zülcelâl, şu kâinatı "Nur-u Muhammedî"den (*aleyhissalâtü vesselâm*) nasıl halketmesin veya edemesin? İşte şecere-i kâinat, şecere-i tûbâ gibi; gövdesi ve kökü yukarıda, dalları aşağıda olduğu için, aşağıdaki meyve makamından, tâ çekirdek-i aslî makamına kadar, nurânî bir hayt-ı münasebet var. İşte Mi'râc, o hayt-ı münasebetin glâfi ve sûretidir ki; Zât-ı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*), o yolu açmış, velâyetle gitmiş, risâletle dönmüş ve kapıyı da açık bırakmış. Arkasındaki evliyâ-yı ümmeti, ruh ve kalb ile o cadde-i nurânîde, Mi'râc-ı nebevî'nin gölgesinde seyr u sülûk edip istidadlarına göre makamat-ı âliyyeye çıkıyorlar.

Hem sâbikan isbat edildiği üzere: Şu kâinatın Sâni'i, birinci işkâlin cevabında gösterilen makâsîd için şu kâinatı, bir saray sûretinde yapmış ve tez-

¹ Bkz.: "Sen, şayet olmasaydın âlemleri de yaratmazdım." (Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.385; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/214). Ayrıca yakın ifadeler için bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 6/314; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/672.

ysin etmiştir. O makâsıdın medârı, Zât-ı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) olduğu için, kâinattan evvel Sâni-i Kâinat'ın nazar-ı inâyetinde olması ve en evvel tecellisine mazhar olmak lâzım geliyor. Çünkü; bir şeyin neticesi, semeresi; evvel düşünülür. Demek vücûden en âhir, mânen de en evveldir. Hâlbuki Zât-ı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*), hem en mükemmel meyve, hem bütün meyvelerin medâr-ı kıymeti ve bütün maksadların medâr-ı zuhuru olduğundan en evvel tecelli-i îcâda mazhar, O'nun nuru olmak lâzım gelir.¹

Üçüncü Müşkülün: O kadar geniştir ki, bizim gibi dar zihinli insanlar, istiyab ve ihâta edemez. Fakat uzaktan uzağa bakabiliriz.

Evet âlem-i süflinin mânevî tezgâhları ve küllî kanunları, avâlim-i ulviyededir. Ve mahşer-i masnûat olan küre-i arzın hadsiz mahlûkatının netâic-i âmâlleri ve cin ve insin semerât-ı ef'âlleri, yine avâlim-i ulviyede temessül eder. Hattâ hasenat cennetin meyveleri sûretine,² seyyiât ise cehennemın zakumları şekline³ girdikleri, pek çok emârât ve pek çok rivâyâtın şehâdeti ile ve hikmet-i kâinatın ve ism-i Hakîm'in iktizasıyla beraber, Kur'ân-ı Hakîm'in işârâtı gösteriyor. Evet, zeminin yüzünde kesret, o kadar intişâr etmiş ve hilkat, o kadar teşa'ub etmiş ki, bütün kâinatta münteşir umum masnûatın pek çok fevkinde ecnâs-ı mahlûkat ve esnaf-ı masnûat, küre-i zeminde bulunur, değişir; daima dolup boşalır. İşte şu cüz'iyat ve kesretin menbaları, mâdenleri elbette küllî kanunlar ve küllî tecelliyât-ı esmâiyedir ki; o küllî kanunlar, o küllî tecelliler ve o muhît esmâların mazharları da bir derece basit ve safi ve her biri bir âlemin arşı ve sakfı ve bir âlemin merkez-i tasarrufu hükmünde olan semâvâtır ki; o âlemlerin birisi de Sidretü'l-Münteha'daki cennetü'l-me'vâ'dır.⁴ Yerdeki tesbihât ve tahmidat, o cennetin meyveleri sûretinde –Muhbir-i Sâdik'ın ihbarı ile– temessül ettiği sâbittir.⁵ İşte bu üç nokta gösteriyorlar ki: Yerde olan netâic ve semerâtın mahzenleri oralardadır ve mahsulâtı o tarafa gider.

Deme ki: Havaî bir “Elhamdülillâh” kelimem, nasıl mücessem bir meyve-i cennet olur?

¹ Bkz.: el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/265.

² Bkz.: Yâsîn sûresi, 36/55/57; Duhân sûresi, 44/27, 55; Sâd sûresi, 38/51; Tûr sûresi, 52/22; Rahman sûresi, 55/52, 67; Vâkıa sûresi, 56/32; Mü'minûn sûresi, 23/19; Sâffât sûresi, 37/42; Mürselât sûresi, 77/42.

³ Bkz.: Sâffât sûresi, 37/62; Duhân sûresi, 44/43; Vâkıa sûresi, 56/52; Nebe sûresi, 78/ 21-30.

⁴ Bkz.: Necm sûresi, 53/15.

⁵ Bkz.: “Kim 'sübhânallâhi ve bihamdihî, sübhânallâhi'l-azîm' derse cennette onun için bir hurma ağacı dikilir.” (Tirmizî, *deavât* 59; İbni Mâce, *edeb* 56); “Kim 'sübhânallâhi ve'l-hamdülillâhi ve lâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekber', derse her harfi için onun adına cennette bir ağaç dikilir.” (et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 8/226); “Cennet fidanları 'lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh'tır.” (Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/418).

Çünkü; sen, gündüz uyanık iken güzel bir söz söylersin; bâzen rüyâda güzel bir elma şeklinde yersin. Gündüz çirkin bir sözün, gecede acı bir şey sûretinde yutarsın. Bir gıybet etsen, murdar bir et sûretinde sana yedirirler. Öyle ise, şu dünya uykusunda söylediğin güzel sözlerin ve çirkin sözlerin; meyveler sûretinde uyanık âlemi olan âlem-i âhirette yersin ve yemesini istib'ad etmemelisin.

Dördüncü Esas

Mi'râcın semerâtı ve faydası nedir?

Elcevap: Şu şecere-i tûbâ-yı mâneviye olan Mi'râcın beş yüzden fazla meyvelerinden nümûne olarak yalnız beş tanesini zikredeceğiz.

Birinci Meyve

Erkân-ı îmâniyenin hakâikini göz ile görüp, melâikeyi, cenneti, âhireti, hattâ Zât-ı Zülcelâl'i göz ile müşâhede etmek; kâinata ve beşere öyle bir hazine ve bir nur-u ezeli ve ebedî bir hediye getirmiştir ki: Şu kâinatı, perişan ve fânî, karmakarışık bir vaziyet-i mevhumeden çıkarıp, o nur ve o meyve ile o kâinatı; kudsî mektubât-ı Samedâniye, güzel ayna-yı cemâl-i Zât-ı Ehadiye vaziyeti olan hakikatini göstermiş. Kâinatı ve bütün zîşuuru sevindirip mesrur etmiş. Hem o nur ve o meyve ile beşeri müşevveş, perişan, âciz, fakir, hâcâtı hadsiz, âdâsı nihayetsiz ve fânî, bekâsız bir vaziyet-i dalâletkârâneneden o insanı; o nur, o meyve-i kudsiye ile ahsen-i takvîmde, bir mucize-i kudret-i samedâniyesi.. ve mektubât-ı samedâniyenin bir nüsha-yı câmiası.. ve Sultan-ı Ezel ve Ebed'in bir muhatabı, bir abd-i hassı.. ve kemâlâtının istih sancısı, halîli ve cemâlinin hayretkârı, habibi.. ve cennet-i bâkiyesine nâmzed bir misafir-i azîzi sûret-i hakikisinde göstermiş. İnsan olan bütün insanlara, nihayetsiz bir sürûr, hadsiz bir şevk vermiştir.

İkinci Meyve

Sâni-i mevcudat ve Sahib-i kâinat ve Rabbü'l-âlemîn olan Hâkim-i Ezel ve Ebed'in marziyyât-ı rabbâniyesi olan İslâmiyet'in, başta namaz olarak, esâsâtını, cin ve inse hediye getirmiştir ki; o marziyyâtı anlamak, o kadar merak-âver ve saadet-âverdir ki, târif edilmez. Çünkü; herkes, büyükçe bir veliyy-i nimetini, yahut muhsin bir padişahının uzaktan arzularını anlamaya ne kadar

arzukeş.. ve anlasa ne kadar memnun olur... Temenni eder ki: “Keşki bir vasıta-yı muhabere olsa idi doğrudan doğruya O Zât ile konuşsa idim. Benden ne istiyor, anlasa idim. Benden O'nun hoşuna gidene bilse idim.” der. Acaba bütün mevcudat kabza-yı tasarrufunda ve bütün mevcudattaki cemâl ve kemâlât, O'nun cemâl ve kemâline nisbeten zayıf bir gölge ve her anda nihayetsiz cihetlerle O'na muhtaç ve nihayetsiz ihsanlarına mazhar olan beşer, ne derece O'nun marziyyâtını ve arzularını anlamak hususunda hâhişger ve merak-âver olması lâzım olduğunu anlarsın.

İşte Zât-ı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) yetmiş bin perde arkasında¹ O Sultan-ı Ezel ve Ebed'in marziyyâtını doğrudan doğruya Mi'râc semeresi olarak hakkalyakîn işitip, getirip beşere hediye etmiştir.²

Evet beşer, kamerdeki hâli anlamak için ne kadar merak eder ki: Biri gidip, dönüp haber verse. Hem ne kadar fedakârlık gösterir. Eğer anlasa, ne kadar hayret ve meraka düşer. Hâlbuki kamer, öyle bir Mâlikü'l-mülk'ün memleketinde geziyor ki: Kamer, bir sinek gibi küre-i arzın etrafında pervaz eder. Küre-i arz, pervane gibi şemsin etrafında uçar. Şems, binler lâmbalar içinde bir lâbadır ki; o Mâlikü'l-mülki Zülcelâl'in bir misafirhânesinde mumdarlık eder. İşte Zât-ı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) öyle bir Zât-ı Zülcelâl'in şuûnatını ve acâib-i sanatını ve âlem-i bekâda hazain-i rahmetini görmüş, gelmiş, beşere söylemiş. İşte beşer, bu Zât'ı kemâl-i merak ve hayret ve muhabbetle dinlemezse, ne kadar hilâf-ı akıl ve hikmetle hareket ettiğini anlarsın.

Üçüncü Meyve

Saadet-i ebediyenin definesini görüp, anahtarını alıp getirmiş; cin ve inse hediye etmiştir. Evet Mi'râc vasıtasıyla ve kendi gözüyle cenneti görmüş ve Rahmân-ı Zülcemâl'in rahmetinin bâkî cilvelerini müşâhede etmiş ve saadet-i ebediyeyi katiyen hakkalyakîn anlamış, saadet-i ebediyenin vücûdunun müjdesini cin ve inse hediye etmiştir ki: Biçâre cin ve ins, kararsız bir Dünya'da ve zelleze-i zevâl ve firâk içindeki mevcudatı, seyl-i zaman ve harekât-ı zerrât ile adem ve firâk-ı ebedî denizine döküldüğü olan vaziyet-i mevhum-e-i canhıraşânedeki oldukları hengâmde; şöyle bir müjde, ne kadar kıymetli olduğu ve îdam-ı ebedî

¹ Arada yetmiş bine yakın perde olduğuna dair bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsne'd* 13/520; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıvsat* 6/278, 8/382. Ayrıca bu perdeler olmasa, azamet-i ilâhiyeden her şeyin mahv olacağına dair bkz.: Müslim, *imân* 293; İbni Mâce, *mukaddime* 13.

² Bkz.: Buhârî, *menâkıbu'l-ensar* 42; Müslim, *imân* 279, *müsâfirin* 253; Tirmizî, *tefsîru sûre* (53) 1.

ile kendilerini mahkûm zanneden fânî cin ve insan kulağında öyle bir müjde, ne kadar saadet-âver olduğu târif edilmez. Bir adama, îdam edileceği anda, onun afvıyla kurb-i şâhânedede bir saray verilse, ne kadar sürûra sebeptir. Bütün cin ve insan adedince böyle sürûrları topla, sonra bu müjdeye kıymet ver.

Dördüncü Meyve

Rü'yet-i cemâlullah meyvesini kendi aldığı gibi, o meyvenin her mümüne dahi mümkün olduğunu, cin ve inse hediye getirmiştir ki, o meyve, ne derece leziz ve hoş ve güzel bir meyve olduğunu bununla kıyas edebilirsin. Yâni; Her kalb sahibi bir insan; zîcemâl, zîkemâl, zîihsan bir zâtı sever. Ve o sevmek dahi, cemâl ve kemâl ve ihsanın derecâtına nisbeten tezayüd eder, perestîş derecesine gelir, canını feda eder derecede muhabbet bağlar. Yalnız bir defa görmesine, dünyasını feda etmek derecesine çıkar. Hâlbuki: Bütün mevcudattaki cemâl ve kemâl ve ihsan, O'nun cemâl ve kemâl ve ihsanına nisbeten, küçük birkaç lemeâtın, güneşe nisbeti gibi de olmaz. Demek; nihayetsiz bir muhabbete lâyık ve nihayetsiz rü'yete ve nihayetsiz bir iştiyâka elyak bir Zât-ı Zülcelâli ve'l-kemâl'in saadet-i ebediyede rü'yetine muvaffak olması, ne kadar saadet-âver ve medâr-ı sürûr ve hoş ve güzel bir meyve olduğunu insan isen anlarsın.

Beşinci Meyve

İnsan, kâinatın kıymettar bir meyvesi ve Sâni-i Kâinat'ın nazdar sevgilisi olduğu, Mi'râc ile anlaşılmiş ve o meyveyi cin ve inse getirmiştir. Küçük bir mahlûk, zayıf bir hayvan ve âciz bir zîşuur olan insanı, o meyve ile o kadar yüksek bir makama çıkarır ki: Kâinatın bütün mevcudatı üstünde bir makam-ı fahr veriyor. Ve öyle bir sevinç ve sürûr-u mes'udiyetkârâne veriyor ki, tasvir edilmez. Çünkü; Âdi bir nefere denilse: "Sen müşîr oldun." Ne kadar memnun olur. Hâlbuki: Fânî, âciz bir hayvan-ı nâtık, zevâl ve firâk sille-sini daima yiyen bîçâre insana, birden "Ebedî, bâkî bir cennette, Rahîm ve Kerîm bir Rahmân'ın rahmetinde ve hayâl süratinde, ruhun vüs'atında, aklın cevelânında, kalbin bütün arzularında, mülk ve melekûtunda tenezzühe, seyerana ve cevelâna muvaffak olduğun gibi, saadet-i ebediyede rü'yet-i cemâlîne de muvaffak olursun." denildiği vakit, insâniyeti sukut etmemiş bir insan, ne kadar derin ve ciddî bir sevinç ve sürûru kalbinde hissedeceğini tahayyül edebilirsin.

Şimdi, makam-ı istimâ'da olan zâta deriz ki: İlhâd gömleğini yırt, at. Mümin kulağını geçir ve müslim gözlerini tak. Sana iki küçük temsil ile bir-iki meyvenin derece-i kıymetini göstereceğiz.

♦*Meselâ:* Senin ile biz beraber bir memlekette bulunuyoruz. Görüyoruz ki; her şey bize ve birbirine düşman ve bize yabancı.. her taraf müdhîş cenazelerle dolu.. işitilen sesler yetimlerin ağlayışı, mazlumların vaveylâsıdır. İşte biz, şöyle bir vaziyette olduğumuz vakitte; biri gitse, o memleketin padişahından bir müjde getirse.. o müjde ile, bize yabancı olanlar ahbap şekline girse.. düşman gördüğümüz kimseler, kardeşler sûretine dönse.. o müdhîş cenazeler, huşû ve huzûda, zikir ve tesbihde birer ibadetkâr şeklinde görünse.. o yetimâne ağlayışlar, senâkârâne “yaşasın”lar hükmüne girse.. ve o ölümler ve o soy-maklar, garâtlar terhisat sûretine dönse.. kendi sürûrumuz ile beraber, herkesin sürûruna müşterek olsak; o müjde ne kadar mesrurâne olduğunu elbette anlarsın. İşte Mi'râc-ı Ahmediye'nin (*aleyhissalâtu vesselâm*) bir meyvesi olan nur-u îmândan evvel, şu kâinatın mevcudatı, nazar-ı dalâletle bakıldığı vakit; yabancı, muzır, müz'îç, muvahhiş ve dağ gibi cimriler birer müdhîş cenaze; ecel herkesin başını kesip adem-âbâd kuyusuna atar. Bütün sadâlar, fırâk ve zevâlden gelen vaveylâlar olduğu hâlde, dalâletin öyle tasvir ettiği hengâmda; meyve-i Mi'râc olan hakâik-i erkân-ı îmâniye nasıl mevcudatı sana kardeş, dost ve Sâni-i Zülcelâl'ine zâkir ve müsebbih;¹ ve mevt ve zevâl, bir nevi terhis ve vazifeden âzad etmek;² ve sadâlar, birer tesbihât hakikatinde olduğunu sana gösterir. Bu hakikati tamam görmek istersen, İkinci ve Sekizinci Sözler'e bak.

♦*İkinci Temsîl:* Senin ile biz, sahra-yı kebir gibi bir mevkideyiz. Kum denizi fırtınasında, gece o kadar karanlık olduğundan, elimizi bile göremiyoruz. Kimsesiz, hâmisiz, aç ve susuz, me'yus ve ümitsiz bir vaziyette olduğumuz dakikada, birden bir zât, o karanlık perdesinden geçip; sonra gelip, bir otomobil hediye getirse ve bizi bindirse, birden cennet-misâl bir yerde istikbalimiz temin edilmiş, gayet merhametkâr bir hâmimiz bulunmuş, yiyecek ve içecek ihzar edilmiş bir yerde bizi koysa; ne kadar memnun oluruz, bilirsin.

İşte o sahra-yı kebir, bu dünya yüzüdür. O kum denizi, bu hâdisat içinde harekât-ı zerrât ve seyl-i zaman tahrikiyle çalkanan mevcudat ve bîçâre insandır. Her insan, endişesiyle kalbi dâğdâr olan istikbali; müdhîş zulûmât içinde, nazar-ı dalâletle görüyor. Feryadını işittirecek kimseyi bilmiyor. Nihayetsiz aç, nihayetsiz susuzdur. İşte semere-i Mi'râc olan marziyyât-ı ilâ-

¹ Bkz.: Ra'd sûresi, 13/13; İsrâ sûresi, 17/44; Nûr sûresi, 24/41; Zümer sûresi, 39/75.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/46, 156; Mü'minûn sûresi, 23/160.

hiye ile şu Dünya, gayet kerîm bir Zât'ın misafirhânesi, insanlar dahi O'nun misafirleri, memurları, istikbal dahi cennet gibi güzel, rahmet gibi şirin ve saadet-i ebediye gibi parlak görüldüğü vakit; ne kadar hoş, güzel, şirin bir meyve olduğunu anlarsın.

Makam-ı istimâ'da olan zât diyor ki: “Cenâb-ı Hakk'a yüz binler hamd ve şükür olsun ki ilhaddan kurtuldum, Tevhide girdim, tamamıyla inandım ve kemâl-i îmânı kazandım.”

Biz de deriz: Ey kardeş! Seni tebrik ediyoruz. Cenâb-ı Hak bizleri, Resûl-i Ekrem'in (*aleyhissalâtu vesselâm*) şefaâtına mazhar etsin, âmîn...

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مَنْ انْشَقَّ بِإِشَارَتِهِ الْقَمَرُ وَتَبَعَ مِنْ أَصَابِعِهِ الْمَاءُ كَالْكَوْثَرِ صَاحِبِ
الْمِغْرَاجِ وَمَا زَاغَ الْبَصَرُ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ مِنْ أَوَّلِ الدُّنْيَا إِلَى
أَخِرِ الْمَحْشَرِ¹

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ³

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا⁴

رَبَّنَا لَا تَزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا⁵

رَبَّنَا أَنْتُمْ لَنَا نُورٌ وَاعْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ⁶

وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ⁷

1 “Allahım! İşaretiyle ayın ikiye bölündüğü, parmaklarından suyun Kevser gibi aktığı, Mi'râc'ın ve “Gözü kaymadı.” (Necm sûresi, 53/17) âyetinin sahibi Efendimiz Muhammed'e (*sallallâhu aleyhi ve sellem*), O'nun bütün Âl ve Ashabına Dünya'nın evvelinden mahşerin sonuna kadar rahmet eyle.”

2 “Sübhanısın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

3 “Ey Rabbimiz! Bu hizmetimizi kabul buyur! Her şeyi hakkıyla işiten ve bilen ancak sensin.” (Bakara sûresi, 2/127).

4 “Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!” (Bakara sûresi, 2/286)

5 “Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma!” (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

6 “Ey Kerîm Rabbimiz, nurumuzu daha da artır, tamamına erdir, kusurlarımızı affet, çünkü Sen her şeye kadirsin.” (Tahrîm sûresi, 66/8)

7 “Onların duaları ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.’ diye sona erer.” (Yûnus sûresi, 10/10)

On Dokuzuncu ve Otuz Birinci Sözlere Zeyli

Şakk-ı Kamer Mucizesine Dairdir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اِفْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَاَنْشَقَّ الْقَمَرُ * وَاِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرَضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ¹

Kamer gibi parlak bir Mucize-i Ahmediye (*aleyhissalâtu vesselâm*) olan İnşikak-ı kameri, evham-ı fâside ile inhisafa uğratmak isteyen feylesoflar ve onların muhakemesiz mukallidleri *diyorlar ki*: “Eğer inşikak-ı kamer vuku bulsa idi umum âleme mâlûm olurdu. Bütün tarih-i beşerin nakletmesi lâzım gelirdi?”

Elcevap: İnşikak-ı kamer dâvâ-yı nübüvvete delil olmak için o dâvâyı işiten ve inkâr eden hazır bir cemaate, gecede, vakt-i gaflette âni olarak gösterildiğinden.. hem ihtilâl-ı metâlî ve sis ve bulutlar gibi rü' yete mâni esbâbın vücûdu ile beraber.. o zamanda medeniyet taammüm etmediğinden ve husûsî kaldığından.. ve tarassudat-ı semâviye pek az olduğundan bütün etraf-ı âlemde görülmek, umum tarihlere geçmek, elbette lâzım değildir.² Şakk-ı kamer yüzünden bu evham bulutlarını dağıtacak çok noktalardan şimdilik “Beş Nokta”yı dinle:

Birinci Nokta

O zaman, o zemindeki küffârın gayet şedit derecede inatları, tarihen mâlûm ve meşhur olduğu hâlde; Kur’ân-ı Hakîm’in ³ وَاَنْشَقَّ الْقَمَرُ demesiyle şu vak’ayı umum âleme ihbar ettiği hâlde; Kur’ân’ı inkâr eden o küffârdan hiçbir kimse, şu âyetin tekzibine, yani ihbar ettiği şu vâkıanın inkârına ağız açmamışlar. Eğer o zamanda o hâdise, o küffârca kat’î ve vâkî’ bir hâdise olmasa idi;

¹ “Kıyamet saati yaklaştı, ay bölündü. Ama o müşrikler her ne zaman bir mucize görseler sırtlarını döner: ‘Bu, kuvvetli ve devamlı bir büyüdür’ derler.” (Kamer sûresi, 54/1-2).

² el-Gazâlî, *Fedâihu’l-bâtıniyye* 1/140-141; en-Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim* 17/143-144; İbni Hacer, *Fethu’l-bârî* 7/185-186.

³ “...Ay bölündü.” (Kamer sûresi, 54/1).

şu sözü serrişte ederek, gayet dehşetli bir tekzibe ve Peygamber'in ibtal-i dâvâsına hücum göstereceklerdi. Hâlbuki şu vak'aya dair siyer ve tarih, o vak'a ile münasebettar küffârın adem-i vukuuna dair hiçbir şeyini nakletmemişlerdir.

Yalnız ¹ وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ âyetinin beyân ettiği gibi, tarihçe menkul olan şudur ki; o hâdiseyi gören küffâr, "sihirdir" demişler ve "Bize sihir gösterdi. Eğer sâir taraflardaki kervan ve kabileler görmüşlerse hakikattir. Yoksa bize sihir etmiş." demişler. Sonra sabahleyin Yemen ve başka taraflardan gelen kabileler ihbar ettiler ki: "Böyle bir hâdiseyi gördük." Sonra küffâr, Fahr-i âlem (*aleyhissalâtü vesselâm*) hakkında -hâşâ- "Yetim-i Ebî Talib'in sihri semâya da tersir etti." dediler.²

İkinci Nokta

Sa'd-ı Teftazânî gibi eâzım-ı muhakkikînin ekseri demişler ki: "İnşikak-ı Kamer³; parmaklarından su akması, umum bir orduya su içirmesi⁴, câmide hutbe okurken dayandığı kuru direğin müfarakat-ı Ahmediye'den (*aleyhissalâtü vesselâm*) ağlaması, umum cemaatin işitmesi gibi mütevâtirdir.⁵ Yani öyle tabakadan tabakaya bir cemaat-i kesîre nakletmiştir ki, kizbe ittifakları muhâldir. Hâle gibi meşhur bir kuyuklu yıldızın bin sene evvel çıkması gibi mütevâtirdir. Görmediğimiz Serendib Adası'nın vücûdu gibi tevâtürle vücûdu kat'îdir." demişler. İşte böyle gayet kat'î ve şuhûdî mesâilde teşkikât-ı vehmiye yapmak, akılsızlıktır. Yalnız muhâl olmamak kâfidir. Hâlbuki şakk-ı kamer, bir volkanla inşikâk eden bir dağ gibi mümkündür.

Üçüncü Nokta

Mucize; dâvâ-yı nübüvvet'in isbatı için, münkirleri ikna etmek içindir, icbar için değildir. Öyle ise dâvâ-yı nübüvveti işitenler için, ikna edecek bir derecede mucize göstermek lâzımdır. Sâir taraflara göstermek veyahut icbar derecesinde bir bedâhetle izhar etmek, Hakîm-i Zülcelâl'in hikmetine münâfî olduğu gibi, sırr-ı teklife dahi muhaliftir. Çünkü "Akla kapı açmak, ihtiyârî

¹ "(Müşrikler): 'Bu, kuvvetli ve devamlı bir büyüdür' derler." (Kamer sûresi, 54/2).

² et-Tayâlisi, *el-Müsned* 1/38; Ebû Nuaym, *Delâilü'n-nübüvve* s.281. Ayrıca bkz.: Kamer sûresi, 54/2; Tirmizî, *tefsîru sûre* (54) 5.

³ Buhârî, *menâkıb* 27, *menâkıbü'l-ensâr* 36, *tefsîru sûre* (54) 1; Müslim, *münâfikin* 43-48.

⁴ Buhârî, *menâkıb* 25, *meğâzi* 35; Müslim, *fezâil* 6, 7, *imâre* 72, 73.

⁵ Bkz.: el-Gazâlî, *Fedâihu'l-bâtiniyye* 1/139-141; el-Âmidî, *Gâyetü'l-merâm* 1/356-357; el-İcî, *Kitâbü'l-Mevâkıf* 3/405; et-Teftazânî, *Şerhu'l-Makâsıd* 5/17.

elinden almamak” sırr-ı teklif iktiza ediyor. Eğer Fâtır-ı Hakîm inşikak-ı kameri, –feylesofların hevesâtına göre– bütün âleme göstermek için bir-iki saat öyle bıraksaydı ve beşerin umum tarihlerine geçseydi, o vakit sâir hâdisât-ı semâviye gibi; ya dâvâ-yı nübüvvete delil olmazdı, risalet-i Ahmediye’ye (*aleyhissalâtü vesselâm*) hususiyeti kalmazdı veyahut bedâhet derecesinde öyle bir mucize olacaktı ki; akli icbar edecek, aklın ihtiyârını elinden alacak, ister istemez nübüvveti tasdik edecek, Ebûcehil gibi kömür ruhlu, Ebûbekri’s-Siddik gibi elmas ruhlu adamlar bir seviyede kalıp, sırr-ı teklif zâyi olacaktı. İşte bu sır içindir ki; hem âni, hem gece, hem vakt-i gaflet, hem ihtilâf-ı metâlî, sis ve bulut gibi sâir mevânîi perde ederek umum âleme gösterilmedi veyahut tarihlere geçirilmedi.

Dördüncü Nokta

Şu hâdiseye, gece vakti herkes gaflette iken âni bir surette vuku bulduğundan etraf-ı âlemde elbette görülmeyecek. Bazı efrada görünse de, gözüne inanmayacak. İnanırsa da, elbette böyle mühim bir hâdiseye, haber-i vâhid ile tarihlere bâki bir sermaye olmayacak.

Bazı kitaplarda: “Kamer, iki parça olduktan sonra yere inmiş.” ilâvesi ise, ehl-i tahkik reddetmişlerdir. “Şu mucize-i bâhireyi kıymetten düşürmek niyetiyle, belki bir münâfık ilhak etmiş.” demişler.

Hem meselâ o vakit, cehalet sisiyle muhât İngiltere, İspanya’da yeni gurûb.. Amerika’da gündüz.. Çin’de, Japonya’da sabah olduğu gibi, başka yerlerde başka esbab-ı mâniaya binâen elbette görülmeyecek. Şimdi bu akılsız müterize bak, diyor ki; “İngiltere, Çin, Japon, Amerika gibi akvâmın tarihleri bundan bahsetmiyor. Öyle ise vukû bulmamış.” *Bin nefrin onun gibi Avrupa kâselislerinin başına...*

Beşinci Nokta

İnşikak-ı kamer, kendi kendine bazı esbaba binâen vukû bulmuş, tesadüfî, tabiî bir hâdiseye değil ki; âdi ve tabiî kanunlara tatbik edilsin. Belki şems ve kamerin Hâlık-ı Hakîm’i, Resûlû’nün risaletini tasdik ve dâvâsını tenvir için hârikulâde olarak o hâdiseyi İka etmiştir. Sırr-ı irşad ve sırr-ı teklif ve hikmet-i risaletin iktizasıyla, hikmet-i rubûbiyetin istediği insanlara ilzam-ı hüccet için gösterilmiştir. O sırr-ı hikmetin iktiza etmedikleri, istemedikleri ve dâvâ-yı nübüvveti henüz işitmedikleri aktâr-ı zemindeki insanlara göstermemek için, sis ve

bulut ve ihtilâf-ı metâlî haysiyetiyle; bazı memleketin kameri daha çıkmaması ve bazılarının güneşleri çıkması ve bir kısmının sabahı olması ve bir kısmının güneşi yeni gurûb etmesi gibi, o hâdiseyi görmeye mâni pek çok esbaba binâen gösterilmemiş. Eğer umum onlara dahi gösterilse idi, o hâlde ya işaret-i Ahmediye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) neticesi ve mucize-i nübüvvet olarak gösterilecekti; o vakit risaleti, bedâhet derecesine çıkacaktı. Herkes tasdiğe mecbur olurdu, aklın ihtiyârı kalmazdı. İman ise, aklın ihtiyârıdır. Sırr-ı teklif zâyi olurdu. Eğer sırf bir hâdis-e semâviye olarak gösterilse idi, risalet-i Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) ile münasebeti kesilirdi ve onunla hususiyeti kalmazdı.

Elhâsil: Şakk-ı kamerin imkânında şüphe kalmadı. Kat'î isbat edildi. Şimdi, vukûuna delâlet eden çok burhanlarından altısına¹(Hâşiyeye) işaret ederiz. Şöyle ki:

Ehl-i adâlet olan sahabelerin, vukûuna icmâi..

ve ehl-i tahkik umum müfessirlerin, ²وَأَنْشَقَّ الْقَمَرُ tefsirinde onun vukûuna ittifaki..³

ve ehl-i rivâyet-i sâdika bütün muhaddisînin, pek çok senedlerle ve muhtelif tarihlerle vukûunu nakletmesi..

ve ehl-i keşif ve ilham bütün evliya ve siddîkînin şehâdeti..

ve ilm-i kelâm'ın meslekçe birbirinden çok uzak olan imamların ve mütebahhir ulemânın tasdiki..

ve nass-ı kat'î ile dalâlet üzerine icmâları vâki olmayan ümmet-i Muhammediye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*)⁴ o vak'ayı telâkki-i bilkabul etmesi, güneş gibi inşîkak-ı kameri isbat eder.

Elhâsil: Buraya kadar tahkik nâmına ve hasmı ilzam hesabına idi. Bundan sonraki cümleler, hakikat nâmına ve iman hesabıdır. Evet, tahkik öyle dedi. Hakikat ise diyor ki:

Semâ-yı risaletin kamer-i münîri olan Hâtem-i divan-ı nübüvvet, nasıl ki mahbubiyet derecesine çıkan ubûdiyetindeki velâyetin keramet-i

1(Hâşiyeye) Yani, altı defa icmâ suretinde, vukuuna dair altı hüccet vardır. Bu makam çok izahla lâyıf iken, maatteessüf kısa kalmıştır.

2 "...Ay bölündü." (Kamer sûresi, 54/1).

3 Bkz.: el-Vâhidî, *el-Vecîz fi tefsiri'l-Kitâbi'l-Azîz* 1/370; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 27/84-88; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* 4/258.

4 Tirmizî, *fiten* 7; Ebû Dâvûd, *fiten* 1; İbni Mâce, *fiten* 8; Dârimî, *mukaddime* 8.

uzmâsı ve mucize-i kübrâsı olan Miraç ile, yani bir cism-i arzı semâvâtta gezdirmekle semâvâtın sekencesine ve âlem-i ulûî ehline rüçhâniyeti ve mahbubiyeti gösterildi ve velâyetini isbat etti. Öyle de: arza bağlı, semâya asılı olan kameri, bir arzlı'nın işaretiyle iki parça ederek arzın sekencesine, o arzlı'nın risaletine öyle bir mucize gösterildi ki; Zât-ı Ahmediye (aleyhissalâtü vesselem) kamerin açılmış iki nurânî kanadı gibi; risalet ve velâyet gibi iki nurânî kanadıyla, iki ziyâdâr cenâh ile, evc-i kemâlâta uçmuş.. tâ Kâb-ı Kauseyn'e çıkmış.. hem ehl-i semâvât, hem ehl-i arza medar-ı fahir olmuştur..

عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِلَهِ الصَّلَاةِ وَالتَّسْلِيمَاتِ مِلْأَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتِ¹
 سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²
 اَللّٰهُمَّ بِحَقِّ مَنْ اِنْشَقَّ الْقَمَرَ بِاِسَارَتِهِ اجْعَلْ قَلْبِي وَ قُلُوبَ طَلَبَةِ رَسَائِلِ
 النُّورِ الصَّادِقِينَ كَالْقَمَرِ فِي مُقَابَلَةِ شَمْسِ الْقُرْآنِ اٰمِيْنَ اٰمِيْنَ³

¹ O'na (sallallâhu aleyhi ve sellem), âline ve ashabına yer ve gökler dolusu salât ve selâmlar olsun.

² “Sübhanısın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

³ Allahım! İşaretiyle Ay'ın ikiye bölündüğü Zât (sallallâhu aleyhi ve sellem), hürmetine, benim ve sadık Nur talebelerinin kalplerini, Kur'ân Güneşi karşısında adeta birer Ay hâline getir. Âmin, âmin!

Onuz İkinci Söz

Şu söz üç mevkıftır.

(Yirmi İkinci Söz'ün Sekizinci Lem'ası'nı izah eden bir zeyildir. Mevcûdat-ı âlem, vahdâniyete şehâdet ettikleri elli beş lisândan –ki Katre Risalesi'nde onlara işaret edilmiş– birinci lisânına bir tefsirdir. Ve ¹لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا¹ âyetinin pek çok hakâikinden, temsil libası giydirilmiş bir hakikattir.)

Birinci Mevkıf

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ
حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ²

Bir Ramazan gecesinde şu kelâm-ı tevhidînin on bir cümlesinin her birinde birer tevhid mertebesi ve birer müjde bulunduğunu ve o mertebelerden yalnız ³لَا شَرِيكَ لَهُ'deki manayı, basit, avâmın fehmine gelecek bir muhâvereyi temsiliye ve bir münâzara-yı faraziye tarzında ve lisân-ı hâli, lisân-ı kâl suretinde söylemişim. Bana hizmet eden kıymetkar kardeşlerimin ve meşic arkadaşlarımla arzuları ve istemeleri üzerine o muhâvereyi yazıyorum, şöyle ki:

¹ “Eğer gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

² “Allah'tan başka ilâh yoktur. O birdir. Ortağı yoktur. Mülk umumen O'nundur. Ezelden ebede her türlü hamd ve övgü, şükür ve minnet O'na mahsustur ve O'na lâyıktır. Hayatı veren de, alan da O'dur. O, ezeli ve ebedî hayat sahibidir. Bütün iyilikler O'na aittir; O, yapılan her hayrı kaydeder ve karşılığını verir. O'nun her şeye gücü yeter ve hiçbir şey O'na ağır gelmez. Dönüş yalnız O'nadır.” (Bkz.: Tirmizî, *deavât* 36; Nesâî, *menâsik* 163; İbni Mâce, *ticârât* 40, *menâsik* 84).

³ Ortağı yoktur.

Bütün tabiat-perest, esbap-perest ve müşrik gibi umum envâ-ı ehl-i şirkin ve küfrün ve dalâletin tevehhüm ettikleri şeriklerin nâmına bir şahıs farz ediyoruz ki o şahs-ı farazî, mevcudât-ı âlemden bir şeye rab olmak istiyor ve hakikî mâlik olmak dâvâ etmektedir.

İşte o müddeî, evvelâ mevcudâtın en küçüğü olan bir **zerreye** rast gelir. Ona rab ve hakikî mâlik olmakta olduğunu zerreye tabiat lisanıyla, felsefe diliyle söyler. O zerre dahi, hakikat lisanıyla ve hikmet-i rabbânî diliyle der ki: “Ben hadsiz vazifeleri görüyorum. Ayrı ayrı her masnûa girip işliyorum. Eğer bütün o vezâifi bana gördürecek, sende ilim ve kudret varsa; hem, benim gibi hadd ü hesaba gelmeyen zerrât içinde beraber gezip¹(Hâşiyeye) iş görüyoruz. Eğer bütün emsâlim o zerrelere de istihdam edip emir tahtına alacak bir hüküm ve iktidar sende varsa; hem kemâl-i intizam ile cüz olduğum mevcudlara, mese-lâ kandaki küreyvât-ı hamrâya hakikî mâlik ve mutasarrıf olabilirsen bana rab olmak dâvâ et; beni, Cenâb-ı Hak’tan başkasına isnad et. Yoksa sus! Hem bana rab olamadığın gibi müdahale dahi edemezsin. Çünkü vezâifimizde ve harekâtımızda o kadar mükemmel bir intizam var ki nihâyetsiz bir hikmet ve muhit bir ilim sahibi olmayan bize parmak karıştıramaz. Eğer karıştıracak. Hâlbuki senin gibi câmid, âciz ve kör ve iki eli tesadüf ve tabiat gibi iki körün elinde olan bir şahıs, hiçbir cihette parmak uzatamaz.”

O müddeî, maddiyûnların dedikleri gibi dedi ki: “Öyle ise sen kendi kendine mâlik ol! Neden başkasının hesabına çalışmasını söylüyorsun?” Zerre ona cevaben der: “Eğer, güneş gibi bir dimağım ve ziyâsı gibi ihatalı bir ilmim ve harareti gibi şümüllü bir kudretim ve ziyâsındaki yedi renk gibi muhit duygularım ve gezdiğim her yere ve işlediğim her mevcuda müteveccih birer yüzüm ve bakar birer gözüm ve geçer birer sözüm bulunsa idi, belki senin gibi ahmaklık edip kendi kendime mâlik olduğumu dâvâ ederdim. Haydi defol git, sen benden iş bulamazsın!”

İşte şeriklerin vekili, zerreden me’yus olunca **küreyvât-ı hamrâdan** iş bulacağım diye, kandaki bir küreyvât-ı hamrâya rast gelir. Ona esbap nâmına

¹(Hâşiyeye) Evet müteharrik her bir şey, zerrâtın sey-yârâta kadar, kendilerinde olan sikke-i samediyet ile vahdeti gösterdikleri gibi, harekâtlarıyla dahi, gezdikleri bütün yerleri vahdet namına zabtederler. Kendi mâlikinin mülküne idhal ederler. Hareket etmeyen masnûât ise nebâtâtın nücum-u sevâbite kadar birer mühr-ü vahdâniyet hükmündedirler ki; bulunduğu mekânı, kendi Sâni’inin mektubu olduğunu gösterirler. Demek her bir nebat, her bir meyve, birer mühr-ü vahdâniyet, birer sikke-i vahdettirler ki; mekânlarını ve vatanlarını, vahdet namına Sâni’lerinin mektubu olduğunu gösterirler.

Elhâsıl: Her bir şey, hareketiyle bütün eşyayı vahdet namına zabteder. Demek bütün yıldızları elinde tutmayan, bir tek zerreye rab olamaz.

ve tabiat ve felsefe lisanıyla der ki: “Ben sana rab ve mâlikim.” O küreyvât-ı hamrâ, yani yuvarlak kırmızı mevcut, ona hakikat lisanıyla ve hikmet-i ilâhiye dili ile der:

“Ben yalnız değilim. Eğer sikkemiz ve memuriyetimiz ve nizamatomuz bir olan kan ordusundaki bütün emsâlime mâlik olabilirsen; hem gezdiğimiz ve kemâl-i hikmetle istihdam olduğumuz bütün hüceyrât-ı bedene mâlik olacak bir dakik hikmet ve azim kudret, sende varsa göster ve gösterebilirsen belki senin dâvânda bir mana bulunabilir. Hâlbuki senin gibi sersem ve senin elindeki sağır tabiat ve kör kuvvetle değil mâlik olmak, belki zerre miktar karışamazsın. Çünkü; bizdeki intizam o kadar mükemmeldir ki, ancak her şeyi görür ve işitir ve bilir ve yapar bir Zât bize hükmedebilir. Öyle ise sus! Vazifem o kadar mühim ve intizam o kadar mükemmeldir ki senin ile, senin böyle kar-makarışık sözlerine cevap vermeğe vaktim yok.” der, onu tardeder.

Sonra onu kandıramadığı için o müddeî gider, bedendeki hüceyre tabir ettikleri menzilciğe rast gelir. Felsefe ve tabiat lisanıyla der: “Zerre ve küreyvât-ı hamrâya söz anlattıramadım, belki sen sözümü anlarsın. Çünkü sen, gayet küçük bir menzil gibi birkaç şeyden yapılmışsın. Öyle ise ben seni yapabilirim. Sen benim masnûum ve hakikî mülküm ol!” der. O hüceyre ona cevaben, hikmet ve hakikat lisanıyla der ki:

“Ben, çendan küçücük bir şeyim. Fakat pek büyük vazifelerim, pek ince münasebetlerim ve bedenim bütün hüceyrâtına ve heyet-i mecmûasına bağlı alâkalarım var. Ezcümle, evride ve şerâyin damarlarına ve hassâse ve muharrike asablarına ve câzibe, dâfia, müvellide, musavvire gibi kuvvelere karşı derin ve mükemmel vazifelerim var. Eğer bütün bedeni, bütün damar ve âsâb ve kuvveleri teşkil ve tanzim ve istihdam edecek bir kudret ve ilim sende varsa ve benim emsâlim ve sanatça ve keyfiyetçe birbirimizin kardeşi olan bütün hüceyrât-ı bedeniye tasarruf edecek nâfiz bir kudret, şâmil bir hikmet, sende varsa göster; sonra ben seni yapabilirim diye dâvâ et, yoksa haydi git! Küreyvât-ı hamrâ, bana erzak getiriyorlar. Küreyvât-ı beyzâ da, bana hücum eden hastalıklara mukabele ediyorlar. İşim var, beni meşgul etme. Hem senin gibi âciz, câmid, sağır, kör bir şey, bize hiçbir cihetle karışamaz. Çünkü bizde o derece ince ve nazik ve mükemmel bir intizam^{1(Hâşiye)} var ki eğer bize hük-

^{1(Hâşiye)} Sâni-i Hakîm, beden-i insanı gayet muntazam bir şehir hükmünde halketmiştir.

Damarların bir kısmı, telgraf ve telefon vazifesini görür. Bir kısmı da çeşmelerin boruları hükmünde, âb-ı hayat olan kanın cevalânına medardırlar. Kan ise içinde iki kısım küreyvât halkedilmiş. Bir kısmı küreyvât-ı hamrâ tabir edilir ki bedenim hüceyrelere erzak dağı-

meden bir Hakîm-i Mutlak ve Kadîr-i Mutlak ve Alîm-i Mutlak olmazsa intizamımız bozulur, nizamımız karışır.”

Sonra o müddeî, onda da me'yus oldu. Bir insanın bedenine rast gelir. Yine kör tabiat ve serseri felsefe lisanı ile tabîyyûnun dedikleri gibi der ki: “Sen benimsin, seni yapan benim veya sende hissem var.” Cevaben o beden-i insan, hakikat ve hikmet diliyle ve intizamının lisân-ı hâliyle der ki:

“Eğer bütün emsâlim ve yüzümüzdeki sikke-i kudret ve turra-yı fitrat bir olan bütün insanların bedenlerine hakikî mutasarrıf olacak bir kudret ve ilim sende varsa; hem sudan ve havadan tut, ta nebâtât ve hayvanâta kadar benim erzakımın mahzenlerine mâlik olacak bir servetin ve bir hâkimiyetin varsa; hem ben kılıf olduğum gayet geniş ve yüksek olan ruh, kalb, akıl gibi letâif-i mânevîyeyi benim gibi dar, süflî bir zarfta yerleştirerek kemâl-i hikmet ile istihdam edip ibadet ettirecek sende nihâyetsiz bir kudret, hadsiz bir hikmet varsa göster, son-

uyor ve bir kanun-u ilâhî ile hüceyrelere erzak yetiştiriyor (tüccar ve erzak memurları gibi). Diğer kısmı küreyvât-ı beyzâdırlar ki ötekilere nisbeten ekalliyettedirler. Vazifeleri, hastalık gibi düşmanlara karşı asker gibi müdâfaadır ki ne vakit müdâfaaya girseler mevlevî gibi iki hareket-i devriye ile süratli bir vaziyet-i acibe alırlar.

Kanın heyet-i mecmûası ise iki vazife-i umumiyesi var. Biri, bedendeki hüceyrâtın tahribatını tamir etmek. Diğer, hüceyrâtın enkazlarını toplayıp, bedeni temizlemektir. Evride ve şerâyin namında iki kısım damarlar var ki: Biri, sâfi kanı getirir, dağıtır, sâfi kanın mecralardır. Diğer kısmı, enkazı toplayan bulanık kanın mecrasıdır ki; şu ikinci ise kanı “ree” denilen nefesin geldiği yere getirirler.

Sâni-i Hakîm, havada iki unsur halketmiştir. Biri azot, biri müvellidü'l-humuza. Müvellidü'l-humuza ise nefes içinde kana temas ettiği vakit, kanı telvis eden karbon unsur-u kesifini kehribar gibi kendine çeker. İki imtizaç eder. Buhârî hâmız-ı karbon denilen (semli havaî) bir maddeye inkılâb ettirir. Hem hararet-i gariziyeyi temin eder, hem kanı tasfiye eder. Çünkü Sâni-i Hakîm, fenn-i kimyada aşk-ı kimyevî tabir edilen bir münasebet-i şedideyi, müvellidü'l-humuza ile karbona vermiş ki; o iki unsur birbirine yakın olduğu vakit, o kanun-u ilâhî ile o iki unsur imtizaç ederler. Fennen sabittir ki imtizaçtan hararet hâsil olur. Çünkü imtizaç, bir nevi ihtiraktır.

Şu sırrın hikmeti budur ki: O iki unsurun her birisinin zerelerinin ayrı ayrı hareketleri var. İmtizaç vaktinde her iki zerre, yani onun zerresi bunun zerresiyle imtizaç eder. Bir tek hareketle hareket eder. Bir hareket muallak kalır. Çünkü imtizaçtan evvel iki hareket idi; şimdi iki zerre bir oldu, her iki zerre bir zerre hükmünde bir hareket aldı. Diğer hareket, Sâni-i Hakîm'in bir kanunu ile hararete inkılâb eder. Zâten “hareket, harareti tevlihd eder” bir kanun-u mukarreridir. İşte bu sırta binaen beden-i insanideki hararet-i gariziyeye, bu imtizaç-ı kimyeviye ile temin edildiği gibi kandaki karbon alındığı için kan dahi sâfi olur. İşte nefes dâhile girdiği vakit vücudun hem âb-ı hayatını temizliyor, hem nar-ı hayatı iş'al ediyor. Çıktığı vakit ağızda mucizât-ı kudret-i ilâhiye olan kelime meyvelerini veriyor.

سُبْحَانَ مَنْ تَحَيَّرَ فِي صُنْعِهِ الْعُقُولَ¹

¹ Sanatı karşısında akılların hayrete düştüğü Zât, ne yücedir! (Bkz.: en-Nevevî, *el-Ezkâr* s.292; Ali İbni Ebî Talib, *Nehcü'l-belâğa* s.428)

ra ‘ben seni yaptım’ de. Yoksa sus! Hem bendeki intizam-ı ekmelin şehâdetiyle ve yüzümdeki sikke-i vahdetin delâletleriyle, benim Sâni’im her şeye Kadîr, her şeye Alîm, her şeyi görür ve her şeyi işitir bir Zât’tır. Senin gibi sersem, âcizin parmağı O’nun sanatına karışamaz. Zerre miktar müdahale edemez.”

O şeriklerin vekili, bedende dahi parmak karıştıracak yer bulamaz, gider, **insanın nev’ine** rast gelir. Kalbinden der ki: “Belki bu dağınık, karmakarışık olan cemaat içinde şeytan, onların ef’âl-i ihtiyariye ve içtimâiyelerine karıştığı gibi belki ben de ahvâl-i vücûdiye ve fitriyelerine karışabileceğim ve parmak karıştıracak bir yer bulacağım ve onda bir yer bulup beni tardededen bedene ve beden hüceyresine hükmümü icra ederim.” Onun için beşerin nev’ine yine sağır tabiat ve sersem felsefe lisanıyla der ki: “Siz çok karışık bir şey görünüyorsunuz. Ben size rab ve mâlikim veyahut hissedarım.” der. O vakit nev-i insan, hak ve hakikat lisanıyla hikmet ve intizamın diliyle der ki:

“Eğer bütün küre-i arza giydirilen ve nev’imiz gibi bütün hayvanât ve nebâtâtın yüzler bin envâından rengârenk atkı ve iplerden kemâl-i hikmetle dokunan ve dikilen gömleği ve yeryüzüne serilen ve yüz binler zîhayat envâından nescolunan ve gayet nakışlı bir surette îcad edilen halîçeyi yapacak ve her vakit kemâl-i hikmetle tecdid edip tazelandirecek bir kudret ve hikmet sende varsa; hem eğer biz meyve olduğumuz küre-i arza ve çekirdek olduğumuz âlemde tasarruf edecek ve hayatımıza lâzım maddeleri mizan-ı hikmetle aktâr-ı âlemden bize gönderecek bir muhit kudret ve şâmil bir hikmet sende varsa ve yüzümüzdeki sikke-i kudret bir olan bütün gitmiş ve gelecek emsâlimizi îcad edecek bir iktidar sende varsa belki bana rubûbiyet dâvâ edebilirsin. Yoksa haydi sus! Benim nev’imdeki karmakarışıklığa bakıp parmak karıştırabilirim deme. Çünkü intizam mükemmeldir. O karmakarışık zannettiğin vaziyetler, kudretin kader kitabına göre kemâl-i intizam ile bir instinsahtır. Çünkü bizden çok aşağı olan ve bizim taht-ı nezaretimizde bulunan hayvanât ve nebâtâtın kemâl-i intizamları gösteriyor ki bizdeki karışıklıklar bir nevi kitabettir.

Hiç mümkün müdür ki; bir halîçenin her tarafına yayılan bir atkı ipini sanatkârâne yerleştiren, halîçenin ustasından başkası olsun. Hem bir meyvenin mücidi, ağacının mücidinden başkası olsun. Hem çekirdeği îcad eden, çekirdekli cismin sâniinden başkası olsun. Hem gözün kördür; yüzümdeki mucizât-ı kudreti, mahiyetimizdeki havânk-ı fıtratı görmüyorsun. Eğer görsen anlarsın ki benim Sâni’im, öyle bir Zât’tır ki hiçbir şey O’ndan gizlenemez, hiçbir şey O’na nazlanıp ağır gelemes. Yıldızlar, zerreler kadar O’na kolay gelir. Bir baharı bir çiçek kadar sühûletle îcad eder. Koca kâinatın fihristesini, kemâl-i

intizamla benim mahiyetimde derceden bir Zât'tır. Böyle bir Zât'ın sanatına senin gibi câmid, âciz ve kör, sağır parmak karıştırılabilir mi? Öyle ise sus, defol git!" der onu tardeder.

Sonra o müddeî gider zeminin yüzüne serilen geniş **halıçeye** ve zemine giydirilen gayet müzeyyen ve münakkaş gömleğe esbap nâmına ve tabiat lisaniyla ve felsefe diliyle der ki: "Sende tasarruf edebilirim ve sana mâlikim veya sende hissem var." diye dâvâ eder.

O vakit o gömlek,^{1(Hâşiye-1)} o halıçe, hak ve hakikat nâmına lisân-ı hikmetle o müddeîye der ki: "Eğer seneler, kamlar adedince yere giydirilip sonra intizam ile çıkarılıp geçmiş zamanın ipine asılan ve yeniden giydirilecek ve kemâl-i intizam ile kader dairesinde programları ve biçimleri çizilen ve tâyin olunan ve gelecek zamanın şeridine takılan ve intizamlı ve hikmetli, ayrı ayrı nakışları bulunan bütün gömlekleri, halıçeleri dokuyacak, îcad edecek kudret ve sanat sende varsa; hem hilkat-i arzdan ta harab-ı arza kadar, belki ezelden ebede kadar ulaşacak hikmetli, kudretli iki mânevî elin varsa ve bütün atkılarındaki bütün ferdleri îcad edecek kemâl-i intizam ve hikmetle tamir ve tecdid edecek sende bir iktidar ve hikmet varsa; hem bizim modelimiz ve bizi giyen ve bizi kendine peçe ve çarşaf yapan küre-i arzı elinde tutup mücid olabilirsen bana rubûbiyet dâvâ et. Yoksa haydi dışarıya! Bu yerde yer bulamazsın. Hem bizde öyle bir sikke-i vahdet ve öyle bir turra-yı ehadiyet vardır ki, bütün kâinat kabza-yı tasarrufunda olmayan ve bütün eşyayı, bütün şuûnâtıyla birden görmeyen ve nihâyetsiz işleri beraber yapamayan ve her yerde hâzır ve nâzır bulunmayan ve mekândan münezzehtir olmayan ve nihâyetsiz hikmet ve ilim ve kudrete mâlik olmayan bize sahip olamaz ve müdahale edemez."

Sonra o müddeî gider. "Belki **küre-i arzı** kandırıp orada bir yer bulurum." der. Gider, küre-i arza^{2(Hâşiye-2)} yine esbap nâmına ve tabiat lisaniyla der ki: "Böyle serseri gezdiğinden, sahipsiz olduğunu gösteriyorsun. Öyle ise sen benim olabilirsin." O vakit küre-i arz, hak nâmına ve hakikat diliyle, gök

1 (Hâşiye-1) Fakat şu halıçe hem hayattardır, hem intizamlı bir ihtizazdadır. Her vakit nakışları kemâl-i hikmet ve intizam ile tebeddül eder. Tâ ki nescacının muhtelif cilve-i esmâsını ayrı ayrı gösterebilir.

2 (Hâşiye-2) Elhâsıl: Zerre, o müddeîyi küreyvât-ı hamrâya havale eder. Küreyvât-ı hamrâ onu hüceyreye, hüceyre dahi beden-i insana, beden-i insan ise nev-i insana, nev-i insan onu zihayat envâından dokunan arzın gömleğine, arzın gömleği dahi küre-i arza, küre-i arz onu güneşe, güneş ise bütün yıldızlara havale eder. Her biri der: "Git, benden yukarıdakini zabtedebilirsen sonra gel benim zabtına çalış. Eğer onu mağlub etmezsen, beni ele geçiremezsin." Demek, bütün yıldızlara sözünü geçiremeyen, bir tek zerreye rubûbiyetini dinletemez.

gürültüsü gibi bir sadâ ile ona der ki: “Haltetme!.. Ben nasıl serseri, sahipsiz olabilirim? Benim elbisemi ve elbisemin içindeki en küçük bir noktayı, bir ipi intizamsız bulmuş musun ve hikmetsiz ve sanatsız görmüş müsün ki bana ‘sahipsiz, serseri’ dersin? Eğer hareket-i seneviyem ile takriben yirmi beş bin senelik¹(Hâşiye) bir mesafede, bir senede gezdiğim ve kemâl-i mizan ve hikmetle vazife-i hizmetimi gördüğüm o daire-i azîmeye hakikî mâlik olabilirsen ve kardeşlerim ve benim gibi vazifedar olan on seyyâreye ve gezdikleri bütün dairelere ve bizim imamımız ve biz onunla bağlı ve câzibe-i rahmetle ona takılı olduğumuz güneşi îcad edip, yerleştirecek ve sapan taşı gibi beni ve seyyârât yıldızları ona bağlayacak ve kemâl-i intizam ve hikmetle döndürüp istihdam edecek bir nihâyetsiz hikmet ve nihâyetsiz kudret sende varsa bana rubûbiyet dâvâ et, yoksa haydi cehennem ol, git! Benim işim var, vazifeme gidiyorum. Hem bizlerdeki haşmetli intizâmât ve dehşetli harekât ve hikmetli teshirat gösteriyor ki; bizim ustamız öyle bir Zât’tır ki bütün mevcudât, zerrelere yıldızlara ve güneşlere kadar emirber nefer hükmünde O’na mutî ve musahhardırlar. Bir ağacı, meyveleriyle tanzim ve tezyin ettiği gibi kolayca güneşi, seyyârâtla tanzim eder bir Hakîm-i Zülcelâl ve Hâkim-i Mutlak’tır.”

Sonra o müddeî, yerde yer bulamadığı için gider **güneşe**, kalbinden der ki: “Bu çok büyük bir şeydir, belki içinde bir delik bulup, bir yol açarım, yeri de musahhar ederim.” güneşe şirk nâmına ve şeytanlaşmış felsefe lisanıyla Mecûsîler’in dedikleri gibi der ki: “Sen bir sultansın, kendi kendine mâliksin, istediğin gibi tasarruf edersin.” güneş ise, hak nâmına ve hakikat lisanıyla ve hikmet-i ilâhiye diliyle ona der:

“Hâşâ, yüz bin defa hâşâ ve kellâ!.. Ben musahhar bir memurum. Seyyidimin misafirhânesinde bir mumdârım. Bir sineğe, belki bir sineğin kınadına dahi hakikî mâlik olamam. Çünkü sineğin vücûdunda öyle mânevî cevherler ve göz, kulak gibi antika sanatlar var ki benim dükkânımda yok, daire-i iktidarımın haricindedir.” der, müddeîyi takdir eder.

Sonra o müddeî döner, firavunlaşmış felsefe lisanıyla der ki: “Madem kendine mâlik ve sahip değilsin, bir hizmetkârsın, esbap nâmına benimsin.” der. O vakit güneş, hak ve hakikat nâmına ve ubûdiyet lisanıyla der ki: “Ben öyle birinin olabilirim ki bütün emsâlîm olan ulvî yıldızları îcad eden ve semâvâtında kemâl-i hikmetle yerleştiren ve kemâl-i haşmetle döndüren ve kemâl-i zînetle süslendiren bir Zât olabilir.”

¹ (Hâşiye) Bir dairenin takriben nısf-ı kutru, yüz seksen milyon kilometre olsa; o daire (kendisi) takriben yirmi beş bin senelik mesafe olur.

Sonra o müddeî, kalbinden der ki: “**Yıldızlar** çok kalabalıktırlar. Hem dağınık, karmakarışık görünüyorlar. Belki onların içinde, müekkillerim nâmına bir şey kazanırım.” der, onların içine girer. Onlara esbap nâmına, şerikleri hesabına ve tuğyan etmiş felsefe lisanıyla, nücûm-perest olan sâbiyyûnların dedikleri gibi der ki: “Sizler, pek çok dağınık olduğunuzdan, ayrı ayrı hâkimlerin taht-ı hükmünde bulunuyorsunuz.” O vakit yıldızlar nâmına bir yıldız der ki:

“Ne kadar serserem, akılsız ve ahmak ve gözsüzsün ki bizim yüzümüzdeki sikke-i vahdeti ve turra-yı ehadiyeti görmüyorsun, anlamıyorsun. Ve bizim nizam-ı âliyemizi ve kavânîni ubûdîyetimizi bilmiyorsun. Bizi intizam-sız zannediyorsun. Bizler öyle bir Zât’ın sanatıyız ve hizmetkârlarıyız ki bizim denizimiz olan semâvâtı ve seçeremiz olan kâinatı ve mesiregâhımız olan nihâyetsiz fezâ-yı âlemi kabza-yı tasarrufunda tutan bir Vâhid-i Ehad’dir. Bizler donanma elektrik lâmbaları gibi O’nun kemâl-i rubûbiyetini gösteren nurânî şâhidleriz ve saltanat-ı rubûbiyetini ilân eden ışıklı burhanlarız. Her bir tâife-miz O’nun daire-i saltanatında ulvî, süflî, dünyevî, berzahî, uhrevî menzillerde haşmet-i saltanatını gösteren ve ziyâ veren nurânî hizmetkârlarız.

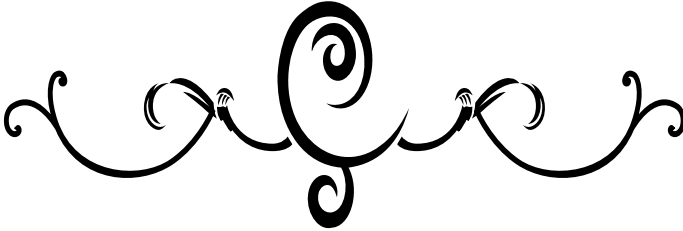
Evet her birimiz kudret-i Vâhid-i Ehad’in birer mucizesi ve şecere-i hilka-tin birer muntazam meyvesi ve vahdâniyetin birer münevver burhanı ve melâikelerin birer menzili, birer tayyaresi, birer mescidi ve avâlim-i ulviyenin birer lâmbası, birer güneşi ve saltanat-ı rubûbiyetin birer şâhidi ve fezâ-yı âlemin birer zîneti, birer kasrı, birer çiçeği ve semâ denizinin birer nurânî balığı ve gökyüzünün birer güzel gözü¹(Hâşiye) olduğumuz gibi heyet-i mecmûamızda sükûnet içinde bir sükût ve hikmet içinde bir hareket ve haşmet içinde bir zînet ve intizam içinde bir hüsn-ü hilkat ve mevzûniyet içinde bir kemâl-i sanat bulunduğundan Sâni-i Zülcelâl’imizi nihâyetsiz diller ile vahdetini, ehadiyetini, samediyetini ve evsâf-ı cemâl ve celâl ve kemâlini bütün kâinata ilân ettiğimiz hâlde; bizim gibi nihâyet derecede sâfi, temiz, mutî, musahhar hizmetkârları, karmakarışıklık ve intizamsızlık ve vazifesizlik hatta sahihsizlik ile itham ettiğinden tokata müstehaksın.” der. O müddeînin yüzüne recm-i şeytan² gibi bir yıldız, öyle bir tokat vurur ki yıldızlardan ta cehennemin dibi-

1 (Hâşiye) Cenâb-ı Hakk’ın acâib-i masnûâtına bakıp, temaşa edip ve ettiren işaretleriz. Yani semâvât, hadsiz gözlerle zemindeki acâib-i sanat-ı ilâhiyeyi temaşa eder gibi görünüyor. Semânın melâikeleri gibi yıldızlar dahi mahşer-i acâib ve garâib olan arza bakıyorlar ve zîşuurları dikkatle baktırıyorlar, demektir.

2 Bkz.: Mülk sûresi, 67/5; Sâffât sûresi, 37/6-8.

ne onu atar ve beraberinde olan tabiatı,¹(Hâşiye) evham derelerine ve tesadüfî adem kuyusuna ve şerikleri, imtinâ ve muhâliyet zulümâtına ve din aleyhindeki felsefeyi, esfel-i sâfilinin dibine atar. Bütün yıldızlarla beraber o yıldız,²لَوْ كَانَ فِيهَا إِلَهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا³ ferman-ı kudîsini okuyorlar. Ve “Sinek kanadından tut, ta semâvât kandillerine kadar bir sinek kanadı kadar şerike yer yoktur ki parmak karıştırsın.” diye ilân ederler.

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³
 اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ سِرَاجٍ وَخَدِّتِكَ فِي كَثْرَةِ مَخْلُوقَاتِكَ
 وَدَلَالٍ وَخَدَائِبَتِكَ فِي مَشْهَرِ كَائِنَاتِكَ وَعَلَى إِلِهِ وَصَخْبِهِ أَجْمَعِينَ⁴

- 1 (Hâşiye) Fakat sukûtta sonra tabiat tevbe etti. Hakikî vazifesi, tesir ve fiil olmadığını, belki kabul ve infial olduğunu anladı. Ve kendisi kader-i ilâhînin bir nevi defteri –fakat tebedül ve tagayyüre kabil bir defteri– ve kudret-i rabbâniyenin bir nevi programı ve Kadîr-i Zülcelâl’in bir nevi fitrî şeriatı ve bir nevi mecmua-yı kavanini olduğunu bildi. Kemâl-i acz ve inkıyad ile vazife-i ubûdiyetini takındı. Ve fitrat-ı ilâhiye ve sanat-ı rabbâniye ismini aldı.
- 2 “Eğer gökte ve yerde, Allah’tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22).
- 3 “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)
- 4 Allah’ım! Yarattığın varlık âlemlerinde senin birliğini pırl pırl yansıtan ve yine kâinat sahnesinde senin birliğini gürül gürül ilân eden Efendimiz Hz. Muhammed’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve bütün âline, ashabına salât ve selam eyle, âmin...

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا¹

âyetinin ezeli bağından, bir çiçeğine işaret eden Arabî fıkralardır.

حَتَّىٰ كَأَنَّ الشَّجَرَ الْمُرْهَرَّةَ   قَصِيدَةً مَنْظُومَةً مُحَرَّرَةً..
 وَتُنشِدُ لِلْفَاطِرِ الْمَدَائِحِ الْمُبَهَّرَةَ   أَوْ فَتَحَتْ بِكَثْرَةِ عُيُونِهَا الْمُبَصَّرَةَ..
 لِتُنظِرَ لِلصَّانِعِ الْعَجَائِبِ الْمُنَشَّرَةَ   أَوْ زَيَّنَتْ لِعِيدِهَا أَعْضَاءَهَا الْمَخْضَّرَةَ..
 لِيَشْهَدَ سُلْطَانُهَا آثَارَهُ الْمُنَوَّرَةَ   وَتُشْهِرَ فِي الْمَحْضَرِ مُرْصَعَاتِ الْجَوْهَرِ..
 وَتُعْلِنَ لِلْبَشْرِ حِكْمَةَ خَلْقِ الشَّجَرِ   بِكَثْرَتِهَا الْمُدْخِرِ مِنْ جُودِ رَبِّ الثَّمَرِ..
 سُبْحَانَهُ مَا أَحْسَنَ إِحْسَانَهُ   مَا أَزْيَنَ بُرْهَانَهُ مَا أَتَبَيَّنَ تَبَيَّنَانَهُ..

خَيَالٍ بَيْنَ أَرِيْنِ أَشْجَارٍ مَلَائِكُ رَا جَسَدُ أَمْدِ سَمَاوِي بَا هَزَارَانَ نِي..

أَرِيْنِ نَيْهَا شَنِيدَتْ هُوْشِ سِتَائِشْهَائِي ذَاتِ حَيِّ..

وَرَفْهَارَا زَبَانَ دَارَنْدِ هَمَمَهُ هُوْ هُوْ ذَكَرَ أَرَنْدِ بَدَرُ مَغْنَائِي حَيِّ حَيِّ..

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ بَرَابَرُ مِيْرَنْدِ هَرُ شَيْ.. چو

دَمَادَمَ جُوَيْدَنْدِ يَا حَقَّ سَرَّاسَرُ كُوَيْدَنْدِ يَا حَيِّ بَرَابَرُ مِيْرَنْدِ اللهُ²

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَارَكًا³

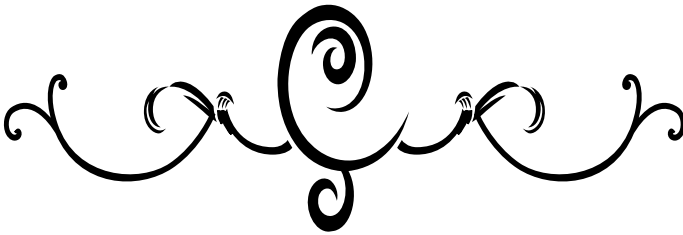
¹ “İşte bak, Allah’ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor!” (Rûm sûresi, 30/50)

² **Farsça kısmın tercemesi:** “Hayal görüyor ki bu ağaçlar meleklerle cesed olmuşlar. Binlerce semâvî neyler ile beraber. Onların neylerinden akıl, Hayy olan Allah’ın medih ve övgüsünü işitiyor. Yaprakları birer dil olup daima yâ Hayy, yâ Hayy mânâsıyla “Hu Hu” zikrini çekiyorlar. Sanki her şey beraber “Lâ ilâhe illâllâh” diyor. Daima yâ Hak deyip hakk-ı hayat istiyorlar. Baştan başa yâ Hayy deyip Allah diyorlar.”

³ “Gökten bereketli bir su indirdik.” (Kaf sûresi, 50/9)

Arabî fıkranın tercümesi:

Yâni: Güya çiçek açmış her bir ağaç, güzel yazılmış manzum bir kasidedir ki; o kaside Fâtır-ı Zülcelâl'in medâyih-i bâhiresini inşâd edip, şâirâne lisan-ı hâl ile söylüyor. Veyahut o çiçek açmış her bir ağaç, binler bakar ve baktırır gözlerini açmış, tâ Sâni-i Zülcelâl'in neşir ve teşhir olunan acâib-i sanatını bir-iki gözle değil, belki binler gözlerle baksın; tâ ehl-i dikkati öyle baktırsın. Veyahut o çiçek açan her bir ağaç, umumî bayram olan baharın içindeki hususî bayramında ve resm-i geçit-misâl bir anda yeşillenmiş âzâlarını en süslü müzeyyenatla süslemiş. Tâ ki, onun Sultan-ı Zülcelâl'i, ona ihsan ettiği hedâyâyı ve letâifi ve âsâr-ı nuraniyesini müşâhede etsin. Hem meşher-i sanat-ı ilâhiye olan zeminin yüzünde ve bahar mevsiminde, murassaat-ı rahmetini enzâr-ı halka teşhir etsin. Ve şecerin hikmet-i hilkatini beşere ilân etsin. İncecik dallarında ne kadar mühim hazineler bulunduğunu ve ihsanat-ı rahmâniyenin meyvelerinde ne derece mühim defineler var olduğunu göstermekle kemâl-i kudret-i ilâhiyeyi gösterebilir.

Birinci Mevkıf'ın Küçük Bir Zeyli

فَاسْمِعْ لِآيَةِ الْكَرِيمَةِ¹:

أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ²
ثُمَّ انظُرْ إِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ تَرَى سُكُوتًا فِي سُكُونَةٍ، حَرَكَةً فِي حِكْمَةٍ، تَلْتَأَلُ فِي
حِشْمَةٍ، تَبْسُئًا فِي زِينَةٍ، مَعَ انْتِظَامِ الْخَلْقَةِ مَعَ اتِّزَانِ الصَّنْعَةِ. تَسْعَشُعُ سِرَاجِهَا
تَهْلُهُلُ مِصْبَاحِهَا تَلْتَلُو نُجُومِهَا تُعْلِنُ لِأَهْلِ النَّهْيِ سُلْطَنَةً بِأَلَا انْتِهَاءٍ...
أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ

Bu âyetin bir nevi tercümesi olan *ثُمَّ انظُرْ إِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ تَرَى سُكُوتًا فِي سُكُونَةٍ* tercümesidir. Yani âyet-i kerîme, nazar-ı dikkati semânın zînetli ve güzel yüzüne çeviriyor. Ta dikkat-i nazar ile semânın yüzünde fevkalâde sükûnet içinde bir sükûtu görüp bir Kadîr-i Mutlak'ın emir ve teshiriyle o vaziyeti aldığını anlasın. Yoksa eğer başiboş olsa idiler, birbiri içinde o dehşetli hadsiz ecrâm, o gayet büyük küreler ve gayet süratli hareketleriyle öyle bir velveleyi çıkarmak lâzım idi ki kâinatın kulağını sağır edecekti. Hem öyle bir zelzele-i herc ü merc içinde karışıklık olacaktı ki kâinatı dağıtacaktı. Yirmi camus, birbiri içinde hareket etse ne kadar velveleli bir herc ü merce sebebiyet verdiği mâlûm. Hâlbuki küre-i arzdan bin defa büyük ve top güllesinden yetmiş defa süratli hareket edenler, yıldızlar içerisinde var olduğunu kozmoğrafya söylüyor. İşte sükûnet içindeki sükût-u ecrâmdan Sâni-i Zülcelâl'in ve Kadîr-i Zülkemâl'in derece-i kudret ve teshirini ve nücûmun O'na derece-i inkıyad ve itaatini anla.

حَرَكَةً فِي حِكْمَةٍ Hem semânın yüzünde hikmet içinde bir hareketi görmeyi âyet emrediyor. Evet, gayet acîb ve azîm o harekât, gayet dakik ve geniş hikmet içindedir. Nasıl ki bir fabrikanın çarklarını ve dolaplarını bir hikmet içinde çeviren bir sanatkâr, fabrikanın azamet ve intizamı derecesinde derece-i sanat

¹ Şu âyeti dinle.

² "Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina edip süslediğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi?" (Kaf sûresi, 50/6).

ve maharetini gösterir. Öyle de koca güneşe seyyârât ile beraber fabrika vaziyetini veren ve o müthiş azîm küreleri sapan taşları misillü ve fabrika çarkları gibi etrafında döndüren bir Kadîr-i Zülcelâl'in derece-i kudret ve hikmeti, o nisbette nazara tezahür eder.

يَٰنِي تَلْتَلًا فِي حِشْمَةٍ، تَبْسُمًا فِي زِينَةٍ Yani hem semâvât yüzünde öyle bir haşmet içinde bir parlamak ve bir zînet içinde bir tebessüm var ki Sâni-i Zülcelâl'in ne kadar muazzam bir saltanatı, ne kadar güzel bir sanatı olduğunu gösterir. Donanma günlerinde kesretli elektrik lâmbaları, sultanın derece-i haşmetini ve terakkiyât-ı medeniyede derece-i kemâlini gösterdiği gibi koca semâvât o haşmetli, zînetli yıldızlarıyla Sâni-i Zülcelâl'in kemâl-i saltanatını ve cemâl-i sanatını, öylece nazar-ı dikkate gösteriyorlar.

مَعَ أَنْظَامِ الْخَلْقَةِ مَعَ اتِّزَانِ الصَّنْعَةِ Hem diyor ki; semânın yüzündeki mahlûkâtın intizamını, dakik mizanlar içinde masnûâtın mevzûniyetini gör ve anla ki: Onların Sâni'i ne kadar Kadîr ve ne kadar Hakîm olduğunu bil. Evet muhtelif ve küçük cirimleri veyahut hayvanları döndüren ve bir vazife için çeviren ve bir mizan-ı mahsus ile her birini muayyen bir yolda sevk eden bir Zât'ın derece-i iktidar ve hikmetini ve hareket eden cirimlerin ona derece-i itâat ve musahhariyetlerini gösterdikleri gibi; koca semâvât, o dehşetli azametiyle hadsiz yıldızlarıyla ve o yıldızlar da dehşetli büyüklükleriyle ve gayet şiddetli hareketleriyle beraber zerre miktar ve bir sâniyecik kadar hudutlarından tecavüz etmemeleri, bir âşire-i dakika kadar vazifelerinden geri kalmamaları, Sâni-i Zülcelâl'lerinin ne kadar dakik bir mizan-ı mahsus ile rubûbiyetini icra ettiğini nazar-ı dikkate gösterirler. Hem de şu âyet gibi Sûre-i ﴿عَم﴾¹ de ve sâir âyetlerde beyan olunan teshir-i şems ve kamer ve nücûmla² işaret ettiği gibi:

تَسْعُشُعُ سِرَاجِهَا تَهْلُهُلُ مِضْبَاحِهَا تَلْتَلُو نُجُومَهَا تُعْلِنُ لِأَهْلِ التُّهَى سَلْطَنَةً بِلَا انْتِهَاءِ

Yani semânın müzeyyen tavanına güneş gibi ışık verici, ısındırıcı bir lâmbayı takmak.. gece gündüz hatlarıyla kış yaz sayfalarında mektubat-ı same-dâniyeyi yazmasına bir nur hokkası hükmüne getirmek.. ve yüksek minare ve kulelerdeki büyük saatların parlayan akrepleri misillü, kubbe-i semâda kameri, zamanın saat-ı kübrâsına bir akrep yapmak.. mütefâvit çok hilâller suretinde her geceye güya ayrı bir hilâl bırakıp, sonra dönüp kendine toplamak..

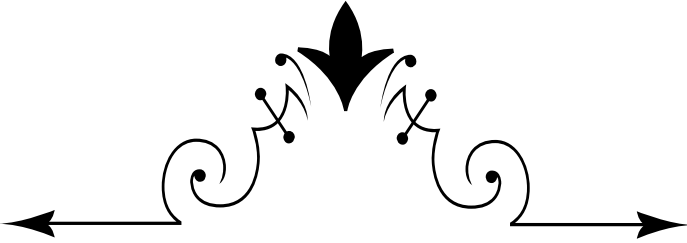
¹ Nebe sûresi, 78/1.

² Bkz.: Yûnus sûresi, 10/5; Ra'd sûresi, 13/2; İbrahim sûresi, 14/33..

menzillerinde kemâl-i mizanla, dakik hesapla hareket ettirmek.. ve kubbe-i semâda parlayan, tebessüm eden yıldızlarla göğün güzel yüzünü yaldızlamak, elbette, nihâyetsiz bir saltanat-ı rubûbiyetin şeâiridir. Zîşuura onu iş'ar eden muhteşem bir ulûhiyetin işârâtıdır. Ehl-i fikri imana ve tevhide dâvet eder:

Bak kitab-ı kâinatın safha-yı rengînine
 Hâme-i zerrîn-i kudret, gör ne tasvir eylemiş.
 Kalmamış bir nokta-yı muzlim, çeşm-i dil erbabına.
 Sanki âyâtın Hudâ, nur ile tahrir eylemiş.
 Bak ne mu'ciz-i hikmet, iz'an-rubâ-yı kâinat.
 Bak ne âlî bir temâşâdır fezâ-yı kâinat.
 Dinle de yıldızları, şu hutbe-i şirinine,
 Nâme-i nurunu hikmet, bak ne takrir eylemiş.
 Hep beraber nutka gelmiş, hak lisanıyla derler:
 Bir Kadîr-i Zülcelâl'in haşmet-i sultanına,
 Birer burhan-ı nur-efşânız, vücûd-u Sâni'a
 Hem vahdete, hem kudrete şahitleriz biz!..
 Şu zeminin yüzünü yaldızlayan
 Nâzenin mucizâtı çün melek seyranına.
 Bu semânın arza bakan, cennete dikkat eden,
 Binler müdakkik gözleriz biz!..
 Tübâ-yı hilkatten semâvât şikkına,
 Hep Kehkeşan ağsânına,
 Bir Cemîl-i Zülcelâl'in dest-i hikmetiyle takılmış,
 Binler güzel meyveleriz biz!..
 Şu semâvât ehline birer mescid-i seyyâr,
 Birer hâne-i devvâr, birer ulvî âşiyâne,
 Birer misbah-ı nevvâr, birer gemi-i cebbâr,
 Birer tayyâreleriz biz!..
 Bir Kadîr-i Zülkemâl'in, bir Hakîm-i Zülcelâl'in
 Birer mucize-i kudret, birer hârîka-yı sanat-ı hâlıkâne,
 Birer nadire-i hikmet, birer dâhiye-i hilkat,
 Birer nur âlemiyiz biz!..
 Böyle yüz bin dil ile yüz bin burhan gösteririz,
 İşittiririz insan olan insana!..
 Kör olası dinsiz gözü, görmez oldu yüzümüzü,

Hem işitmez sözümüzü, hak söyleyen âyetleriz biz!..
Sikkemiz bir, turramız bir,
Rabbimize musahharız;
Müsebbihiz, zikrederiz âbidâne.
Kehkeşan'ın halka-yı kübrâsına mensup birer meczuplarız biz!..

İkinci Mevkıf

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ اللَّهُ الصَّمَدُ¹

Şu Mevkıfın Üç Maksudı Var

Birinci Maksud

(Bir yıldızın tokatıyla yere sukut eden ehl-i şirk ve dalâletin vekili, zerrelere yıldızlara kadar hiçbir yerde zerre miktar şirke yer bulamadığından, o tarzdaki dâvadan vazgeçip, fakat şeytan gibi, vahdete dair teşkikat yapmak için “Üç Mühim Suâl” ile, ehadiyete ve vahdete dair ehl-i tevhide vesvese yapmak istedi.)

Birinci Suâl: Zındıka lisânıyla diyor ki: “Ey ehl-i Tevhid! Ben, kendi müekkillerim nâmına bir şey bulamadım, mevcudatta bir hisse çıkaramadım, mesleğimi isbat edemedim. Fakat siz ne ile nihayetsiz bir kudret sahibi bir Vâhid-i Ehad’i isbat ediyorsunuz? Neden O’nun kudretiyle beraber başka eller karışmasını kabil görmüyorsunuz?”

Elcevap: Yirmi İkinci Söz’de kat’î isbat edilmiş ki; bütün mevcudat, bütün zerrât, bütün yıldızlar, her biri Vâcibü’l-vücûd’un ve Kadîr-i Mutlak’ın vücub-u vücûduna birer bürhân-ı neyyirdir. Bütün kâinattaki silsilelerin her biri, O’nun vahdâniyetine birer delîl-i kat’îdir. Kur’ân-ı Hakîm hadsiz bürhânlarında isbat ettiği gibi, umumun nazarına en zâhir bürhânları daha ziyade zikreder. Ezcümle:

وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ²

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ³

¹ “De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir (Her şey O’na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.)” (İhlâs sûresi, 112/1-2)

² “Onlara ‘Gökleri ve yeri kim yaratmıştır?’ diye soracak olsan, elbette ‘Allah!’ diyeceklerdir.” (Zümer sûresi, 39/38)

³ “O’nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır.” (Rûm sûresi, 30/22)

gibi pek çok âyâtla, Kur'ân-ı Hakîm; hilkat-i arz ve semâvâtı, vahdâniyete bedahet derecesinde bir bürhân gösteriyor ki, ister istemez zîşuur olan her adam, hilkat-i arz ve semâvâtta bizzarûre Hâlık-ı Zülcelâl'ini tasdik etmeğe mecburdur ki, لَيَقُولَنَّ اللهُ der.

Birinci Mevkıf'ta nasıl bir zerreden başladık, tâ yıldızlara ve semâvâta kadar sikke-i tevhidi gösterdik. Kur'ân-ı Hakîm şu nevi âyâtla, yıldızlardan ve semâvâttan tutup, tâ zerrelere kadar, şirki tard eder. Şöyle işaret eder ve mânen der:

Semâvât ve arzı böyle muntazam halkeden bir Kadîr-i Mutlak'ın, devair-i masnûatından olan manzume-i şemsiye bilbedâhe O'nun kabza-yı tasarrufundadır.

Madem o Kadîr-i Mutlak, şemsi seyyâratıyla kabza-yı tasarrufunda tutuyor ve tanzim ve teshir ve tedvir ediyor.¹ Elbette o manzume-i şemsiyenin bir cüzü ve şems ile bağlanan küre-i arz dahi kabza-yı tasarrufunda ve tedbir ve tedvirindedir.² Madem küre-i arz, kabza-yı tasarrufunda ve tedbir ve tedvirindedir; bilbedâhe arzın yüzünde yazılan ve îcad edilen ve yerin meyveleri ve gayâtı hükmünde olan masnûat dahi, O'nun kabza-yı rubûbiyetinde ve terbiyesindedir. Madem bütün zeminin yüzüne serilen ve serpilen ve yüzünü yaldızlayan ve zînetlendiren ve her zaman tazelenen, gelip giden ve zemin onlarla dolup boşalan umum masnûat, kabza-yı kudret ve ilmindedir ve adl ü hikmetinin mizânıyla ölçülüp ve tanzim edilir. Madem bütün envâ, O'nun kabza-yı kudretindedir. Elbette o envân muntazam ve mükemmel ferdleri ve âlemin küçük misâl-i musağğarları ve envâ-ı kâinatın bilânçoları ve kitab-ı âlemin küçük fihristeleri hükmünde olan cüz'î ferdleri, bilbedâhe O'nun kabza-yı rubûbiyetinde ve îcadındadır ve tedvir ve terbiyesindedir. Madem her bir zîhayat, kabza-yı tedbir ve terbiyesindedir. Elbette o zîhayatın vücûdunu teşkil eden hüceyrât ve küreyvât ve âzâ ve âsâb; bilbedâhe O'nun kabza-yı ilim ve kudretindedir. Madem her bir hüceyre ve kandaki her bir küreyvât, O'nun taht-ı emrindedir ve daire-i tasarrufundadır ve O'nun kanunuyla hareket ederler. Elbette bütün bunların madde-i esasıyesi ve bütün onlardaki nakş-ı sanata ve nesc-i nakşa mekikler ve yaylar hükmünde olan zerrât dahi bizzarûre O'nun kabza-yı kudretinde ve daire-i ilmindedir ve O'nun emriyle, izniyle, kuvvetiyle muntazam harekât yapar, mükemmel vezâif görür.

¹ Bkz.: Ra'd sûresi, 13/2; İbrahim sûresi, 14/33; Nahl sûresi, 16/12; Hac sûresi, 22/18; Ankebût sûresi, 29/61; Yâsîn sûresi, 36/38.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/29; Hac sûresi, 22/65; Zümer sûresi, 39/67.

Madem her bir zerrenin hareketi ve vazife görmesi, O'nun kanunuyla, izniyle, emriyledir. Elbette teşahhusat-ı vechiye ve herkesin yüzünde herkesten onu temyiz edecek birer alâmet-i fârika bulunması ve sîmâlar gibi seslerde, dillerde ayrı ayrı farklar bulunması, bilbedâhe O'nun ilim ve hikmetiyedir. İşte şu silsileye mebde' ve müntehayı zikrederek işaret eden şu âyete bak:

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافَ أَلْسِنَتِكُمْ
وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ¹

Şimdi deriz: Ey ehl-i şirkin vekili! İşte silsile-i kâinat kadar kuvvetli bürhânlar, meslek-i tevhidî isbat eder. Ve bir Kadîr-i Mutlak'ı gösterir.

Madem hilkat-i semâvât ve arz, bir Sâni-i Kadîr'i ve o Sâni-i Kadîr'in nihayetsiz bir kudretini ve o nihayetsiz bir kudretin, nihayetsiz bir kemâlde olduğunu gösterir. Elbette şeriklerden istiğnâ-yı mutlak var. Yâni; hiçbir cihette şeriklere ihtiyaç yok. İhtiyaç olmadığı hâlde neden bu zulümâtli meslekte gidiyorsunuz? Ne zorunuz var ki, oraya giriyorsunuz? Hem de şürekâya hiçbir ihtiyaç olmadığı ve kâinat onlardan müstağni-i mutlak oldukları hâlde, şerik-ü ulûhiyet gibi, rubûbiyet ve îcad şerikleri dahi mümteni'dirler, vücûdları muhâldir. Çünkü; semâvât ve arzın Sâni'indeki kudret hem nihayet kemâlde, hem nihayetsiz olduğunu isbat ettik. Eğer şerik bulunsa, mütenâhî diğer bir kudret, o nihayetsiz ve gayet kemâldeki kudreti mağlûb edip, bir kısım yer zabt etmek ve ona nihayet vermek ve mânen âciz bırakıp, hadsiz olduğu hâlde tahdid etmek ve hiçbir mecburiyet olmadan bir mütenâhî şey, nihayetsiz bir şeye, nihayetsiz olduğu bir vakitte nihayet vermek ve mütenâhî yapmak lâzım gelir ki; bu, muhâlatın en gayr-i mâkulü ve mümteniâtın en katmerlisidir.

Hem şerikler “müstağniyetün anhâ” ve “mümteniâtün bi'z-zât” yâni hiç onlara ihtiyaç olmadığı gibi, vücûdları muhâl oldukları hâlde onları dâva etmek, sırf tahakkümidir. Yâni aklen, mantıken, fikren o dâvayı ettirecek bir sebep olmadığı için, mânâsız sözler hükmündedir. İlm-i Usûlce “tahakkümü” tabir edilir. Yâni mânâsız dâvâ-yı mücerreddir. İlm-i kelâm ve İlm-i Usûl'ün düstûrlarındandır ki, denilir:

لَا عِبْرَةَ لِلْإِحْتِمَالِ الْعَبِيرِ النَّاسِي عَنْ دَلِيلٍ²

¹ “O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette bunda, bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır.” (Rûm sûresi, 30/22)

² Bkz.: *Mecelle* s.24; el-Müceddidî, *Kavâidü'l-fikh* s.105; Ömer Nasuhî Bilmen, *Hukuk-i İslâmiye ve istilâhât-ı fikhîye kamusu* 1/279.

وَلَا يُنَافِي الْإِمْكَانَ الدَّائِيَّ الْيَقِينِ الْعَلِيمِ¹

Yâni: “Bir delîlden, bir emareden neşet etmeyen bir ihtimalin ehemmiyeti yok. Kat’î ilme şek katmaz. Yakîn-i hükmiyi sarsmaz.” Meselâ; zâtında Barla denizi, (yâni Eğirdir gölü) imkân ve ihtimal var ki, pekmez olsun; yağa inkılâb etmiş olsun. Fakat madem bir emareden, o imkân ve ihtimal neşet etmiyor; onun vücûduna ve su olduğuna, kat’î ilmimize, tesir etmez, şek ve vesvese vermez.

İşte bunun gibi, mevcudatın her tarafından, kâinatın her köşesinden sorduk: Birinci Mevkîf’te gösterildiği gibi, zerrâtın yıldızlara kadar ve İkinci Mevkîf’te görüldüğü gibi; hilkat-i semâvât ve arzdan, tâ sîmâlardaki teşahhusata kadar hangi şeyden soruldu ise, lisân-ı hâl ile vahdâniyete şehâdet ve sikke-i tevhidi gösterdi. Sen de gördün... Öyle ise; kâinatın mevcudatında bir emare yok ki, bir şirk ihtimali ona bina edilsin. Demek dâvâ-yı şirk, sırf tahakkümî ve mânâsız söz ve dâvâ-yı mücerred olduğundan; şirki iddia etmek, mahz-ı cehalet, ayn-ı belâhettir.

İşte *ehl-i dalâletin vekili*, buna karşı diyeceği kalmıyor. Yalnız *diyor ki:* “Şirke emare, kâinattaki tertib-i esbaptır. Her şeyin bir sebeble bağlı olduğudur. Demek esbâbın hakikî tesirleri vardır. Tesirleri varsa, şirik olabilirler?”

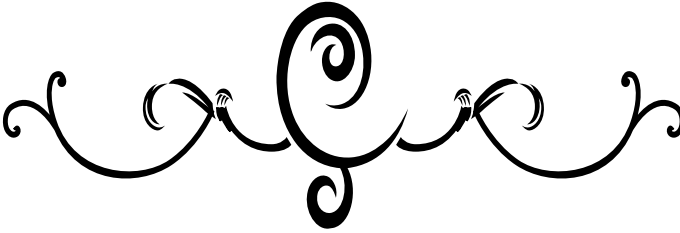
Elcevap: Meşîet ve hikmet-i ilâhiyenin muktezasıyla ve çok esmânın tezahür etmek istemesiyle; müsebbebat, esbaba rabtedilmiş. Her bir şey, bir sebeble bağlanmış. Fakat çok yerlerde ve müteaddid Sözlerde kat’î isbat etmişiz ki: “Esbabda hakikî tesir-i îcadî yok.”² Şimdi yalnız bu kadar deriz ki: Esbab içinde, bilbedâhe en eşrefi ve ihtiyarı en geniş ve tasarrufatı en vâsi’, insandır. İnsanın dahi en zâhir ef’âl-i ihtiyariyesi içinde en zâhiri; ekl ve kelâm ve fikirdir. Yâni: Yemek, söylemek, düşünmektir. Şu yemek, söylemek, düşünmek ise gayet muntazam, acib, hikmetli birer silsiledir. O silsilenin yüz cüzünden, insanın dest-i ihtiyarına verilen ancak bir cüzüdür. Meselâ; yemekten, bedenin tegaddî-i hüceyrâtından tut, tâ semerâtın teşekkülüne kadar olan silsile-i ef’âl içinde, insanın dest-i ihtiyarına verilen yalnız ağızdaki dişlerin değirmeni ni tahrik edip onu çiğnemektir. Ve söylemek silsilesinden yalnız meharic-i hurûf kalıplarına, havayı sokup çıkarmaktır. Hâlbuki; ağzında bir tek kelime, bir

¹ Bkz.: el-Müceddidî, *Kavâidü’l-fıkh* s.105.

² Bkz.: Enfâl sûresi, 8/17; Sâffât sûresi, 37/96.

çekirdek gibi iken, bir ağaç hükmündedir. Hava içinde milyonlar aynı kelime gibi meyveler verir. Milyonlarla dinleyenlerin kulaklarına girer. Bu misâlî sünbüle, insandaki hayâlin eli ancak yetişebilir. İhtiyarın kısacık eli, nasıl yetişir?

Madem esbab içinde en eşrefi ve en ziyade ihtiyar sahibi olan insan, böyle hakikî îcaddan eli bağlansa, sâir cemâdât ve behîmât ve anâsır ve tabiat; nasıl hakikî mutasarrıf olabilirler? Yalnız o esbab, birer zarftır ve masnûat-ı rabbâniyeye birer kılıftırlar ve hedâyâ-yı rahmâniyeye birer tablacıdırlar. Elbette bir padişahın hediyesinin kabı veya hediyeye sarılan mendil veyahut hediye eline verilip getiren nefer, o padişahın saltanatına şerik olamazlar. Ve onları şerik tevehhüm eden, saçma bir hezeyan eder. Öyle de esbab-ı zâhiriye ve vesait-i sûriyenin, rubûbiyet-i ilâhiyeden hiçbir cihette hisseleri olamaz. Hizmet-i ubûdiyetten başka nasibleri yoktur.

İkinci Maksad

Ehl-i şirkin vekili, meslek-i şirki hiçbir cihette isbat edemediğinden ve onun isbatından me'yus kaldığından; ehl-i tevhidin mesleğini, teşkikâtıyla ve şüpheleriyle tahrip etmeğe çalışmak istediğinden; şöyle

İkinci bir suâl ediyor. Diyor ki: Ey ehl-i tevhid! Siz diyorsunuz ki:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ اللَّهُ الصَّمَدُ¹

Hâlık-ı Âlem birdir; Ehad'dir, Samed'dir.² Hem, her şeyin Hâlıkı O'dur.³ Ehadiyet-i Zâtiye'siyle beraber doğrudan doğruya her şeyin dizginini O'nun elinde; her şeyin anahtarı kabzasında,⁴ her şeyin nâsiyesini tutuyor;⁵ bir iş bir işe mâni olmuyor⁶. Bütün eşyada, bütün ahvâliyle bir anda tasarruf edebilir.⁷ Böyle acib bir hakikate nasıl inanılabilir? Müşahhas bir tek Zât, nihayetsiz yerlerde, nihayetsiz işleri külfetsiz yapabilir mi?

Elcevap: Şu suâle, gayet derin ve ince ve gayet yüksek ve geniş olan bir sır-ı ehadiyet ve samediyetin beyânıyla cevap verilir. Fikr-i beşer ise o sırta, ancak bir temsil dürbünüyle ve mesel rasadıyla bakabilir. Cenâb-ı Hakk'ın zât ve sıfâtında misil ve misâli yok.⁸ Fakat mesel ve temsil ile bir derece şuûnatına bakılabilir.⁹ İşte biz de, temsilât-ı maddiye ile o sırta işaret edeceğiz.

✓ *Birinci Temsil*: Şöyle ki: On Altıncı Söz'de isbat edildiği gibi: Bir tek zât-ı müşahhas, muhtelif aynalar vasıtasıyla külliyyet kesbeder. Bir cüz'iyiy-i hakikî iken, şuûnat-ı kesîreye mâlik bir küllî hükmüne geçer. Evet nasıl cismânî şeylere cam ve su gibi maddeler ayna olup, cismânî bir tek şey, o aynalar-

¹ “De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir (Her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.)” (İhlâs sûresi, 112/1-2)

² İhlâs sûresi, 112/1-2.

³ Bkz.: En'âm sûresi, 6/102; Ra'd sûresi, 13/16; Zümer sûresi, 39/62; Mü'min sûresi, 40/62.

⁴ Bkz.: Mâide sûresi, 5/120; En'âm sûresi, 6/59; Hicr sûresi, 15/21; Yâsin sûresi, 36/83; Zümer sûresi, 39/63; Şûrâ sûresi, 42/12; Mülk sûresi, 67/1.

⁵ Bkz.: Hûd sûresi, 11/56.

⁶ Bkz.: Hûd sûresi, 11/107; Rahman sûresi, 55/29; Bürûc sûresi, 85/16.

⁷ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/26.

⁸ Bkz.: Şûrâ sûresi, 42/11.

⁹ Bkz.: Nahl sûresi, 16/60.

da bir külliyyet kesbeder. Öyle de: Nurânî şeylere ve ruhâniyata dahi, hava ve esir ve âlem-i misâlin bâzı mevcudatı, aynalar hükmünde ve berk ve hayâl süratinde birer vasıta-yı seyr u seyahat sûretine geçerler ki, o nurânîler ve o ruhânîler, hayâl süratiyle o merâyâ-yı nazifede ve o menazil-i latîfede gezerler. Bir anda binler yerlere girerler. Ve her aynada, nurânî oldukları ve akisleri onların aynı ve onların hâsiyetine mâlik oldukları için, cismâniyyetin aksine olarak, her yerde bizzât bulunur gibi hükmederler. Kesîf cismanilerin akisleri ve misâlleri, o cismâniyyetin aynaları olmadığı gibi, hâsiyetlerine dahi mâlik değil, ölü sayılırlar. Meselâ: Güneş, müşahhas bir cüz'î olduğu hâlde, parlak eşya vasıtasıyla bir küllî hükmüne geçer. Zemin yüzündeki bütün parlak şeylere, hattâ her bir katre suya ve cam zerreciklerine birer aksini, birer misâlî güneşi, onların kabiliyyetine göre verir. Güneşin hararet ve ziyâsı ve ziyâsındaki yedi rengi ve zâtının bir nevi misâlî, her bir parlak cisimde bulunur. Faraza güneşin ilmi, şuûru bulunsa idi; her ayna onun bir nevi menzili ve tahtı ve iskemlesi hükmünde olup, her şeyle bizzât temas eder, her zîşuurla aynaları vasıtasıyla, hattâ göz bebeğiyle birer telefon hükmünde muhabere edebilirdi. Bir şey, bir şeye mâni olmazdı. Bir muhabere, bir muhabereye sed çekmezdi. Her yerde bulunmakla beraber, hiçbir yerde bulunmazdı.

Acaba; bir Zât'ın bin bir isminden yalnız Nur isminin maddî ve cüz'î ve câmid bir aynası hükmünde olan güneş, böyle teşahhusu ile beraber, küllî yerlerde küllî işlere mazhar olsa; O Zât-ı Zülcelâl, ehadiyet-i zâtiyesiyle beraber nihayetsiz işleri bir anda yapamaz mı?

✓ *İkinci Temsil:* Kâinat bir şecere hükmünde olduğu için, her bir şecere, kâinatın hakâikine misâl olabilir. İşte biz de şu odamızın önündeki muhteşem, muazzam çınar ağacını, kâinata bir misâl-i musağğar hükmünde tutup, kâinattaki cilve-i ehadiyeti onun ile göstereceğiz. Şöyle ki:

Şu ağacın, lâakal on bin meyvesi var. Her bir meyvesinin, lâakal yüzer kanatlı çekirdeği var. Bütün on bin meyve ve bir milyon çekirdek; bir anda, beraber bir sanat ve îcada mazhardırlar. Hâlbuki şu ağacın çekirdek-i aslîsinde ve kökünde ve gövdesinde, cüz'î ve müşahhas ve ukde-i hayatiye tabir edilen bir cilve-i irâde-i ilâhiye ve bir nüve-i emr-i rabbânî ile, şu ağacın kavânîn-i teşkiliyesinin merkezîyeti; her dalın başında, her bir meyvenin içinde, her bir çekirdeğin yanında bulunur ki, hiçbirinin bir şeyini, noksan bırakmayarak, birbirine mâni olmayarak; onunla yapılır. Ve o bir tek cilve-i irâde ve o kanun-u emrî; ziyâ, hararet, hava gibi dağılıp her yere gitmiyor. Çünkü; gittiği yerlerin ortalarındaki uzun mesafelerde ve muhtelif masnûlarda hiçbir iz bırakmıyor, hiçbir eseri görülüyor. Eğer intişâr ile olsa idi; izi ve eseri görü-

lecekti. Belki bizzât, tecezzi ve intişâr etmeden her birisinin yanında bulunuyor. Ehadiyetine ve şahsiyetine o küllî işler, münafi olmuyor. Hattâ denilebilir ki; o cilve-i irâde, o kanun-u emrî, o ukde-i hayatiye; her birinin yanında bulunur, hiçbir yerde de bulunmaz. Güya şu muhteşem ağaçta meyveler, çekirdekler adedince o kanun-u emrînin birer gözü, birer kulağı var. Belki ağacın her bir cüzü, o kanun-u emrînin duygularının birer merkezi hükmündedir ki; uzun vasıtaları perde olup bir mâni teşkil etmek değil, belki telefon telleri gibi birer vesile-i teshil ve takrib olur. En uzak, en yakın gibidir.

Madem bilmüşâhede Zât-ı Ehad-i Samed'in, irâde gibi bir sıfatının bir tek cilve-i cüz'isi, bilmüşâhede milyon yerde, milyonlar işe vasıtasız medâr olur. Elbette Zât-ı Zülcelâl'in tecelli-i kudret ve irâdesiyle, şecere-i hilkatî bütün ecza ve zerrâtıyla beraber tasarruf edebilmesine şuhûd derecesinde yakîn etmek lâzım gelir.

On Altıncı Söz'de isbat ve izah edildiği gibi deriz ki: Madem, güneş gibi âciz ve musahhar mahlûklar ve ruhânî gibi madde ile mukayyed nîm-nurânî masnûlar ve şu çınar ağacının mânevî nuru, ruhu hükmünde olan ukde-i hayatiyesi ve merkez-i tasarrufu olan emrî kanunlar ve irâdevî cilveler, nuraniyet sırrıyla bir yerde iken ve bir tek müşahhas cüz'î oldukları hâlde, pek çok yerlerde ve pek çok işlerde bilmüşâhede bulunabilirler. Ve madde ile mukayyed bir cüz'î oldukları hâlde, mutlak bir küllî hükmünü alırlar. Ve bir anda bir cüz-ü ihtiyârî ile, pek çok muhtelif işleri bilmüşâhede kesbederler. Sen de görürsün ve inkâr edemezsin.

Acaba; maddeden mücerred ve muallâ, hem kaydın tahdidinden ve keşâfetin zulmetinden münezze ve müberrâ, hem şu umum envâr ve şu bütün nuraniyat O'nun Envâr-ı Kudsiye-i Esmâiye'sinin kesif bir gölgesi ve zı-lâli, hem umum vücûd ve bütün hayat ve âlem-i ervâh ve âlem-i berzah ve âlem-i misâl nîm-şeffaf birer ayna-yı cemâli, hem sıfâtı muhîta ve şuûnatı külliye olan bir tek Zât-ı Akdes'in irâde-i külliye ve kudret-i mutlaka ve ilm-i muhît ile zâhir olan tecelli-i sıfâtı ve cilve-i ef'âlî içindeki teveccüh-i ehadiyetinden hangi şey saklanabilir?¹ Hangi iş O'na ağır gelebilir?² Hangi yer O'ndan gizlenebilir?³ Hangi ferd O'ndan uzak kalabilir?⁴ Hangi şahıs külliyyet kesbet-

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/284; Âl-i İmran sûresi, 3/29, 118; İbrahim sûresi, 14/38; Nemi sûresi, 27/25; Ahzâb sûresi, 32/37, 54; Fussilet sûresi, 41/40; Mümtahine sûresi, 60/1; Hâkka sûresi, 69/18.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/255.

³ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/5; İbrahim sûresi, 14/38.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/115, 148, 186; Nisâ sûresi, 4/78; Hûd sûresi, 11/61; Sebe sûresi, 34/50; Vâkıa sûresi, 56/85; Hadîd sûresi, 57/4; Mücadele sûresi, 58/7.

meden O'na yanaşabilir?¹ Hiç eşya O'ndan gizlenebilir mi?² Hiçbir iş, bir işe mâni olur mu?³ Hiçbir yer, O'nun huzurundan hâlî kalır mı?⁴ İbni Abbas'ın (*radîyallâhu anhi*) dediği gibi: “Her bir mevcuda bakar birer mânevî basarı ve iştir birer mânevî sem'i” bulunmaz mı? Silsile-i eşya, O'nun evâmîr ve kanunlarının süratle cereyanlarına birer tel, birer damar hükmüne geçmez mi? Mevânî ve avâik, O'nun tasarrufuna vesail ve vesait olamaz mı? Esbab ve vesait, sırf zâhirî bir perde olamaz mı? Hiçbir yerde bulunmadığı hâlde, her yerde bulunmaz mı? Hiç tahayyüz ve temekküne muhtaç olur mu? Hiç uzaklık ve küçüklük ve tabakat-ı vücûdun perdeleri, O'nun kurbiyetine ve tasarrufuna ve şuhûduna mâni olabilir mi? Hem hiç maddîlerin, mümkinlerin, kesiflerin, kesirlerin, mukayyedlerin, mahdukların hassaları ve maddenin ve imkânın ve kesâfetin ve kesretin ve takayyüdün ve mahdudiyetin mahsus ve münhasır lâzımları olan tagayyür, tebeddül, tahayyüz ve tecezzi gibi emirler; madde- den mücerred ve Vâcibü'l-vücûd ve Nuru'l-envâr ve Vâhid-i Ehad ve kuyûddan münezzehe ve hudûddan müberrâ ve kusurdan mukaddes ve noksandan muallâ bir Zât-ı Akdes'e lâhik olabilir mi? Acz, hiç O'na yakışır mı? Kusur, hiç O'nun dâmen-i izzetine yanaşır mı?

İkinci Maksad'ın Hâtimesi

Bir zaman ehadiyete dair bir tefekkürde bulunduğum zaman, odamın yanındaki çınar ağacının meyvelerine baktım: Arabiyyü'l-ibâre bir silsile-i tefekkür kalbe geldi. Nasıl gelmiş ise, öyle Arabî olarak yazıp, sonra kısa bir meâlini söyleyeceğim. İşte:

نَعْمَ فَلِأَثْمَارِ وَالْبُدُورِ مُعْجَزَاتُ الْحِكْمَةِ خَوَارِقُ الصَّنْعَةِ هَدَايَاءُ الرَّحْمَةِ بَرَاهِينُ الْوَحْدَةِ
بَشَائِرُ لُطْفِهِ فِي دَارِ الْأَحْرَةِ شَوَاهِدُ صَادِقَةٍ بَأَنَّ خَلَاقَهَا لِكُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ.
كُلُّ الْأَثْمَارِ وَالْبُدُورِ مَرَايَا الْوَحْدَةِ فِي أَطْرَافِ الْكَثْرَةِ إِشَارَاتُ الْقَدْرِ رُمُوزَاتُ الْقُدْرَةِ بِأَنَّ
تَاكُ الْكَثْرَةِ مِنْ مَبْنَعِ الْوَحْدَةِ تَصَدَّرُ شَاهِدَةٌ لَوْحَدَةِ الْفَاطِرِ فِي الصَّنْعِ وَالْتَّصْوِيرِ ثُمَّ إِلَى
الْوَحْدَةِ تَنْتَهِي دَاكِرَةٌ لِحِكْمَةِ الْقَادِرِ فِي الْخَلْقِ وَالتَّدْبِيرِ وَكَذَا هُنَّ تَلْوِيحَاتُ الْحِكْمَةِ بِأَنَّ

¹ Bkz.: Mutaffifin sûresi, 83/21.

² Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/5; İbrahim sûresi, 14/48.

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/253; Âl-i İmran sûresi, 3/27; Hûd sûresi, 11/107; İbrahim sûresi, 14/27; Enbiyâ sûresi, 21/23; Hac sûresi, 22/14, 18; Bûrûc sûresi, 85/16.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/115, 148, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/26, 129; Nisâ sûresi, 4/78; Mâide sûresi, 5/17-18; Fâtr sûresi, 35/13; Hadid sûresi, 57/4; Mücadele sûresi, 58/7.

صَانِعِ الْكَلِّ بِكَلِّئَةِ النَّظْرِ إِلَى الْجُرْئِيِّ يَنْظُرُ ثُمَّ إِلَى جُرْئِهِ إِذْ إِنْ كَانَ ثَمَرًا فَهُوَ الْمَقْصُودُ
الْأَطْهَرُ مِنْ خَلْقِ هَذَا الشَّجَرِ.. فَالْبَشَرُ تَمَرٌ لِهَذِهِ الْكَائِنَاتِ فَهُوَ الْمَطْلُوبُ الْأَطْهَرُ لِخَالِقِ
الْمَوْجُودَاتِ. وَالْقَلْبُ كَالنَّوَاةِ فَهُوَ الْمِرَاةُ الْأَنْوَرُ لِصَانِعِ الْكَائِنَاتِ مِنْ هَذِهِ الْحِكْمَةِ صَارَ
الْإِنْسَانُ الْأَضْعَفُ فِي هَذِهِ الْمَخْلُوقَاتِ هُوَ الْمَدَارُ الْأَطْهَرُ لِلنَّشْرِ وَالْمَحْشَرِ فِي هَذِهِ
الْمَوْجُودَاتِ وَالتَّحْرِيْبِ وَالتَّبْدِيلِ لِهَذِهِ الْكَائِنَاتِ.

Bu Arabî Fıkranın Mebdei Şudur:

فَسُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ حَدِيْقَةَ أَرْضِهِ مَشْهَرًا صُنْعِيَّةً مَحْشَرًا حِكْمِيَّةً مَطْهَرًا قُدْرَتَهُ مَرْهَرًا رَحْمَتَهُ
مَرْزَعًا جَنَّتَهُ مَمَرًا الْمَخْلُوقَاتِ مَسِيْلًا الْمَوْجُودَاتِ مَكِيْلًا الْمَصْنُوعَاتِ فَمُرْتَبِنًا الْحَيَوَانَاتِ
مُنْقَشًا الطُّيُورَاتِ مُثَمَّرًا الشَّجَرَاتِ مُرَهَّرًا التَّبَاتَاتِ مُعْجَزَاتِ عِلْمِهِ خَوَارِقُ صُنْعِهِ هَدَايَا
جُودِهِ بَسَائِرُ لُطْفِهِ. تَبَسُّمُ الْأَزْهَارِ مِنْ زِينَةِ الْأَنْمَارِ تَسْجُعُ الْأَطْيَارِ فِي نَسْمَةِ الْأَسْحَارِ تَهْرُجُ
الْأَمْطَارِ عَلَى خُدُودِ الْأَزْهَارِ تَرْحُمُ الْوَالِدَاتِ عَلَى الْأَطْفَالِ الصِّغَارِ تَعْرُفُ وَدُودٌ تَوَدُّ
رَحْمَنِ تَرْحُمُ حَتَّانٍ تَحْتُنُّ مَنَانٍ لِلْجِنِّ وَالْإِنْسَانِ وَالرُّوحِ وَالْحَيَوَانِ وَالْمَلِكِ وَالْجَانِّ.

İşte bu Arabî tefekkürün kısa bir meâlî şudur ki:

Bütün meyveler ve içindeki tohumcuklar; hikmet-i rabbâniyenin birer mucizesi.. sanat-ı ilâhiyenin birer hârikası.. rahmet-i ilâhiyenin birer hediyesi.. vahdet-i ilâhiyenin birer bürhân-ı maddîsi.. âhirette eltâf-ı ilâhiyenin birer müjdecisi.. kudretinin ihatasına ve ilminin şümûlüne birer şâhid-i sâdık oldukları gibi; şunlar, âlem-i kesretin aktârında ve şu ağaç gibi tekessür etmiş bir nevi âlemin etrafında vahdet aynalarıdır. Enzârı, kesretten vahdete çeviriyorlar. Lisân-ı hâl ile her birisi der: “Dal budak salmış şu koca ağacın içinde dağılma, boğulma, bütün o ağaç bizdedir. Onun kesreti, vahdetimizde dâhildir.” Hattâ her meyvenin kalbi hükmünde olan her bir çekirdek dahi, vahdetin birer maddî aynası oldukları gibi; zikr-i kalbiyy-i hafî ile koca ağacın zikr-i cehrî sûretiyle çektiği ve okuduğu bütün esmâyı zikreder, okur.

Hem o meyveler, tohumlar; vahdetin aynaları oldukları gibi, kaderin meşhud işârâtı ve kudretin mücessem rumûzatıdır ki; kader onlar ile işaret eder ve kudret o kelimeler ile remzen der: “Nasıl ki şu ağacın kesretli dal ve budakları, bir tek çekirdekten gelmiş ve şu ağacın sanatkârının îcad ve tasvirde vahdetini gösteriyor. Sonra şu ağaç, dal ve budak salıp tekessür ve intişâr ettikten sonra, bütün hakikatini bir meyvede toplar. Bütün mânâsını bir çekirdekte derce-

der. Onunla Hâlık-ı Zülcelâl'inin halk ve tedbirindeki hikmetini gösterir." Öyle de: Şu şecere-i kâinat, bir menba-ı vahdetten vücûd alır, terbiye görür. Ve o kâinatın meyvesi olan insan, şu kesret-i mevcudat içinde, vahdeti gösterdiği gibi; kalbi dahi, îmân gözüyle kesret içinde sırr-ı vahdeti görür.

Hem o meyveler ve tohumlar, hikmet-i rabbâniyenin telvihatıdır. Hikmet onlarla ehl-i şûûra şöyle ifade ediyor ve diyor ki: "Nasil şu ağaca müteveccih küllî nazar, küllî tedbir, külliyetiyle ve umumiyetiyle bir tek meyveye bakar. Çünkü o meyve, o ağaca bir misâl-i musağğardır. Hem o ağaçtan maksud, odur. Hem o küllî nazar ve umumî tedbir, bir meyvenin içinde her bir çekirdeğe dahi nazar eder. Çünkü çekirdek, umum ağacın mânâsını, fihristesini taşıyor. Demek ağacın tedbirini gören Zât, o tedbir ile alâkadar bütün esmâsıyla, ağacın vücûdundan maksud ve îcadının gayesi olan her bir semereye müteveccihdir. Hem şu koca ağaç, o küçük meyveler için bâzan budanır, kesilir, tecdid için bâzı cihetleri tahrip edilir. Daha güzel, bâkî meyveler vermek için, aşılır. Öyle de: Şu şecere-i kâinatın semeresi olan beşer; kâinatın vücûdundan ve îcadından maksud odur ve îcad-ı mevcudatın gayesi de odur. Ve o meyvenin çekirdeği olan insanın kalbi dahi, Sâni-i Kâinat'ın en münevver ve en câmi bir aynasıdır. İşte şu hikmetendir ki: Şu küçücük insan, neşir ve haşir gibi muazzam inkılâblara medâr olmuş. Kâinatın tahrip ve tebdiline sebep olur. Onun muhakemesi için dünya kapısı kapanıp, ahiret kapısı açılır.

Madem haşrin bahsi geldi. Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın haşrin isbatına dair cezâlet-i beyânını ve kuvvet-i ifadesini gösteren bir nükte-i hakikatini beyân etmeğe münasebet geldi. Şöyle ki:

Şu tefekkür neticesi gösteriyor ki:

Beşerin muhakemesi ve saadet-i ebediye kazanması için lüzum olsa bütün kâinat tahrip edilir ve tahrip ve tebdil edecek bir kudret görünüyör ve vardır. Fakat haşrin merâtibi var. Bir kısmına îmân farzdır. Mârifeti lâzımdır. Diğer kısmı, terakkiyât-ı ruhiye ve fikriyenin derecâtına göre görünür. Ve ilim ve mârifeti lâzım olur. Kur'ân-ı Hakîm, en basit ve kolay olan mertebeyi, kat'î ve kuvvetli isbat için en geniş ve en büyük bir daire-i haşri açacak bir kudreti gösteriyor. İşte umuma îmân lâzım olan haşrin mertebesi şudur ki: İnsanlar öldükten sonra, ruhları başka makamlara gider. Cesedleri çürüyor. Fakat insanın cesedinden, bir çekirdek, bir tohum hükmünde olacak "acbü'z-zeneb" tabir edilen küçük bir cüzü bâkî kalıp Cenâb-ı Hak, onun üstünde cesed-i insanîyi haşirde halkeder, onun ruhunu ona gönderir.¹ İşte bu mertebe o kadar

¹ Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre (39) 3*; Müslim, *fiten* 141-143; Ebû Dâvûd, *sünnet* 22; Nesâî, *cenâiz* 117; İbni Mâce, *zühd* 32; Muvatta, *cenâiz* 48; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/322.

kolaydır ki; her baharda milyonlarla misâli görülüyor. İşte bâzan şu mertebeyi isbat için âyât-ı Kur'âniye öyle bir daireyi gösteriyor ki: Bütün zerrâtı haşru neşredek bir kudretin tasarrufatını gösterir.¹ Bâzan da bütün mahlûkatı fenaya gönderip, yeniden getirecek bir kudret ve hikmetin âsârını gösterir.² Bâzi, yıldızları dağıtıp, semâvâtı parçalayabilir bir kudret ve hikmetin tasarrufatını ve âsârını gösterir.³ Bâzi, bütün zihayatı öldürecek, yeniden defaten bir sayha ile diriltecek bir kudret ve hikmetin tasarrufatını ve tecelliyâtını gösterir.⁴ Bâzi, bütün rûy-u zeminde zihayat olanları ayrı ayrı haşru neşredek bir kudret ve hikmetin tecelliyâtını gösterir.⁵ Bâzan, küre-i arzı bütün bütün dağıtacak, dağları uçuracak, düzeltip daha güzel bir sûrete çevirecek bir kudret ve hikmetin âsârını gösterir. Demek, herkese îmânı ve mârifeti farz olan haşirden başka, çok mertebe-i haşirleri dahi o kudret ve hikmetle yapabilir.⁶ Hikmet-i rabbâniye iktiza etmiş ise, elbette haşru neşri insanî ile beraber umum onları dahi yapacak veyahut bâzi mühimlerini yapar.

Bir Suâl: Diyorsunuz ki: “Sen Sözlere’de kıyas-ı temsîlî çok istimâl ediyorsun. Hâlbuki Fenn-i Mantıkça kıyas-ı temsîlî, yakîni ifade etmiyor.⁷ Mesâil-i yakîniyede bürhân-ı mantikî lâzımdır. Kıyas-ı temsîlî, usûl-ü fıkıh ulemâsınca zann-ı galib kâfi olan metalibde istimâl edilir. Hem de sen, temsîlâtı bâzi hikâyeler sûretinde zikrediyorsun. Hikâyeye hayâlî olur, hakikî olmaz, vakia muhalif olur?”

Elevap: İlm-i Mantıkça çendan “Kıyas-ı temsîlî, yakîn-i kat’î ifade etmiyor.”⁸ denilmiş. Fakat kıyas-ı temsîlînin bir nev’i var ki; mantığın yakînî bürhânından çok kuvvetlidir ve mantığın birinci şeklinin birinci darbindan daha yakînidir. O kısım da şudur ki: Bir temsîl-i cüz’î vasıtasıyla bir hakikat-i küllînin ucunu gösterip, hükmü o hakikate bina ediyor. O hakikatin kanununu,

¹ Bkz.: En’âm sûresi, 6/38; Fussilet sûresi, 41/39; Ahkaf sûresi, 46/33; Kaf sûresi, 50/41-44.

² Bkz.: Yûnus sûresi, 10/3-6; Hicr sûresi, 15/23; Tâhâ sûresi, 20/55; Enbiyâ sûresi, 21/103-104; Hac sûresi, 22/5/7; Mü’minîn sûresi, 33/78-80; Mü’min sûresi, 40/67-68; Duhân sûresi, 44/37-40; Kaf sûresi, 50/43-44; Necm sûresi, 53/44; Hadîd sûresi, 57/1-2.

³ Bkz.: Sebe sûresi, 34/9; Rahman sûresi, 55/37; Hâkka sûresi, 69/16; Müzzemmil sûresi, 73/18; Mürselât sûresi, 77/1-19; Tekvir sûresi, 81/1-13.

⁴ Bkz.: Kehf sûresi, 18/99; Neml sûresi, 27/87-88; Yâsin sûresi, 36/49-53; Sâd sûresi, 38/15; Zümer sûresi, 39/68; Kaf sûresi, 50/41-44; Hâkka sûresi, 69/13-16.

⁵ Bkz.: Fâtır sûresi, 35/9; Zuhuruf sûresi, 43/11.

⁶ Bkz.: Tûr sûresi, 52/7-11; Vâkâ sûresi, 56/3-6; Hâkka sûresi, 69/13-14; Meâric sûresi, 70/8-9; Müzzemmil sûresi, 73/13-14; Mürselât sûresi, 77/7-10.

⁷ Bkz.: el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkîf* 2/18; Ahmed Hamdi Şirvânî, *Muhtasar mantık* s.56; Mehmed Hâlis, *Mizânü'l-ehzan* s.161.

⁸ Bkz.: el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkîf* 2/18; Ahmed Hamdi Şirvânî, *Muhtasar mantık* s.56; Mehmed Hâlis, *Mizânü'l-ehzan* s.161.

bir hususî maddede gösteriyor. Tâ o hakikat-i uzmâ bilinsin ve cüz'î maddeler, ona irca' edilsin. Meselâ: "Güneş nuraniyet vasıtasıyla, bir tek zât iken her parlak şeyin yanında bulunuyor." temsiliyle bir kanun-u hakikat gösteriliyor ki, nur ve nurânî için kayıd olamaz. Uzak ve yakın bir olur. Az ve çok müsavi olur. Mekân onu zabtedemez.

Hem meselâ: "Ağacın meyveleri, yaprakları; bir anda, bir tarzda kolaylıkla ve mükemmel olarak bir tek merkezde, bir kanun-u emrî ile teşkili ve tasviri" bir temsildir ki, muazzam bir hakikatin ve küllî bir kanunun ucunu gösterir. O hakikat ve o hakikatin kanununu gayet kat'î bir sûrette isbat eder ki, o koca kâinat dahi şu ağaç gibi o kanun-u hakikatin ve o sırr-ı ehadiyetin bir mazharıdır, bir meydan-ı cevelândır.

İşte bütün Sözler'deki kıyasat-ı temsiliyeler bu çeşittirler ki, bürhân-ı kat'î-yi mantıkiden daha kuvvetli, daha yakînidirler.

İkinci suâle cevap: Mâlûmdur ki: Fenn-i Belâgat'ta bir lafzın, bir kelâmın mânâ-yı hakikîsi, başka bir maksud mânâyıya sırf bir âlet-i mülâhaza olsa, ona "lafz-ı kinaî" denilir. Ve "kinaî" tabir edilen bir kelâmın mânâ-yı aslîsi, medâr-ı sıdk ve kizb değildir. Belki kinaî mânâsıdır ki, medâr-ı sıdk ve kizb olur. Eğer o kinaî mânâ doğru ise, o kelâm sâdıktır. Mânâ-yı aslî, kâzib dahi olsa sıdkını bozmaz. Eğer mânâ-yı kinaî doğru değilse; mânâ-yı aslîsi doğru olsa, o kelâm kâziptir. Meselâ: Kinaî misâllerinden: *فُلَانٌ طَوِيلُ النَّجَادِ* denilir. Yâni: "Kılıcının kayışı, bendi uzundur."¹ Şu kelâm, o adamın kametinin uzunluğuna kinâyedir. Eğer o adam uzun ise, kılıcı ve kayışı ve bendi olmasa da, yine bu kelâm sâdıktır, doğrudur. Eğer o adamın boyu uzun olmazsa; çendan uzun bir kılıcı ve uzun bir kayışı ve uzun bir bendi bulunsa, yine bu kelâm kâziptir. Çünkü mânâ-yı aslîsi, maksud değil.

İşte Onuncu Söz'ün ve Yirmi İkinci Söz'ün hikâyeleri gibi, sâir Sözler'in hikâyeleri, kinâiyat kısmındandır ki, be-gayet doğru ve gayet sâdik ve mu-tâbık-ı vâki' olan hikâyelerin sonlarındaki hakikatler, o hikâyelerin mânâ-yı kinâiyeleridir. Mânâ-yı asliyeler, bir temsil-i dûrbînîdir. Nasıl olursa olsun, sıdkına ve hakkaniyetine zarar vermez. Hem o hikâyeler birer temsildirler. Yalnız umuma tefhim için lisân-ı hâl, lisân-ı kâl sûretinde ve şahs-ı mânevî, bir şahs-ı maddî şeklinde gösterilmiştir.

¹ Bkz.: el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz* 1/66, 69, 203; ez-Zemahşerî, *el-Müstaksâ* 1/406; el-Kazvîni, *el-İzâh* 1/301; el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb* 2/263; 265.

Üçüncü Maksad

Umum ehl-i dalâletin vekili, ikinci suâline¹(Hâşiyeye) karşı, kat'î ve muknî ve müzim cevabı aldıktan sonra, şöyle *üçüncü bir suâl* ediyor, diyor ki: Kur'ân'da:

أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ² ، أَزْحَمُ الرَّاحِمِينَ³

gibi kelimât, başka hâliklar, râhimler bulunduğunu iş'ar eder. Hem diyorsunuz ki: "Hâlık-ı Âlem'in nihayetsiz kemâlâtı var. Bütün envâ-ı kemâlâtın en nihayet mertebelerini câmi'dir." Hâlbuki eşyanın kemâlâtı, ezdâd ile bilinir; elem olmazsa lezzet bir kemâl olmaz, zulmet olmazsa ziyâ tahakkuk etmez, firâk olmazsa visal lezzet vermez ve hâkezâ?

[Suâlin Birinci Şikkına Cevap]

Elcevap: Birinci şikka "Beş İşaret" ile cevap veririz:

Birinci İşaret

Kur'ân baştan başa tevhide isbat ettiği ve gösterdiği için, bir delil-i kat'îdir ki; Kur'ân-ı Hakîm'in o nevi kelimeleri sizin fehmettiğiniz gibi değildir. Belki ⁴أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ demesi, "Hâlıkıyet mertebelerinin en ahsenindedir." demektir ki, başka hâlık bulunduğuna hiç delâleti yok. Belki hâlıkıyetin sâir sıfatlar gibi çok merâtibi var.

أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ demek, "Merâtib-i hâlıkıyetin en güzel, en münteha mertebesinde bir Hâlık-ı Zülcelâl'dir." demektir.

İkinci İşaret

أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ gibi tabirler, hâlikların taaddüdüne bakmıyor. Belki mah-lûkıyetin envâına bakıyor. Yâni "Her şeyi, her şeye lâyıık bir tarzda, en gü-

¹(Hâşiyeye) İkinci Maksad'ın başındaki suâl demektir. Yoksa, hâtimenin âhirindeki bu küçücük suâl değildir.

² Mü'minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125.

³ "O, merhamet edenlerin en merhametlisidir." (A'râf sûresi, 7/151; Yûsuf sûresi, 12/64, 92; Enbiyâ sûresi, 21/83)

⁴ Mü'minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125.

zel bir mertebede halkeder bir Hâlık'tır." Nasıl ki şu mânâyı *أَحْسَنَ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ*¹ gibi âyetler ifade eder.

Üçüncü İşaret

*أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ*²، *اللَّهُ أَكْبَرُ*³، *خَيْرُ الْفَاصِلِينَ*⁴، *خَيْرُ الْمُحْسِنِينَ*⁵

gibi tabirattaki müvâzene, Cenâb-ı Hakk'ın vâki'deki sıfât ve ef'âli, sâir o sıfât ve ef'âlin nümûnelerine mâlik olanlarla müvâzene ve tafdil değildir. Çünkü bütün kâinata cin ve ins ve melekte olan kemâlât, O'nun kemâline nisbeten zayıf bir gölgedir; nasıl müvâzeneyle gelebilir? Belki müvâzene, insanların ve bâhusus ehl-i gafletin nazarına göredir. Meselâ: Nasıl ki bir nefer, onbaşısına karşı kemâl-i itâat ve hürmeti gösteriyor, bütün iyilikleri ondan görüyor; padişahı az düşünür. Onu düşünse de yine teşekkürâtını onbaşısına veriyor. İşte böyle bir nefere karşı denilir: "Yahu, padişah senin onbaşından daha büyüktür. Yalnız ona teşekkür et." Şimdi şu söz, vâki'deki padişahın haşmetli hakikî kumandanlığıyla, onbaşısının cüz'î, surî kumandanlığını müvâzene değil; çünkü o müvâzene ve tafdil, mânâsızdır. Belki neferin nazar-ı ehemmiyet ve irtibatına göredir ki, onbaşısını tercih eder, teşekkürâtını ona verir, yalnız onu sever.

İşte bunun gibi, hâlık ve mün'im tevehhüm olunan zâhirî esbab, ehl-i gafletin nazarında Mün'im-i Hakikî'ye perde olur. Ehl-i gaflet onlara yapışır, nimet ve ihsanı, onlardan bilir. Medih ve senâlarını, onlara verir. Kur'ân der ki: "Cenâb-ı Hak daha büyüktür,⁶ daha güzel bir Hâlık'tır,⁷ daha iyi bir Muhsin'dir,⁸ O'na bakınız, O'na teşekkür ediniz."⁹

¹ "(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yaptı." (Secde sûresi, 32/7)

² Mü'minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125.

³ Sadece büyüklükte değil hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah'tır.

⁴ "O doğruyu eğriden ayırt edenlerin, hükmedenlerin en hayırlısıdır." (En'âm sûresi, 6/57)

⁵ "İhsanından öte ihsan olmayan, iyilik edenlerin en hayırlısı. (el-Gümüşhânevî, *Mecmûatü'l-ahzâb (Evrâd-ı Muhyiddin İbni Arabî -el-Cevşenü'l-kebir duasında-)* s.231.

⁶ Bkz.: En'âm sûresi, 6/100; A'râf sûresi, 7/190; Yûnus sûresi, 10/18; İsrâ sûresi, 17/43; Neml sûresi, 27/63; Rûm sûresi, 30/40.

⁷ Bkz.: Mü'minûn sûresi, 23/4; Sâffât sûresi, 37/25.

⁸ Bkz.: Secde sûresi, 32/7.

⁹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/152, 172; Nahl sûresi, 16/114; Ankebût sûresi, 29/17; Lokman sûresi, 31/12, 14; Sebe sûresi, 34/15.

Dördüncü İşaret

Müvâzene ve tafdil, vâki' mevcudlar içinde olduğu gibi; imkânî, hattâ fazâzî eşyalar içinde dahi olabilir. Nasıl ki ekser mahiyetlerde, müteaddid merâtib bulunur. Öyle de: Esmâ-yı ilâhiye ve sıfât-ı kudsiyenin mahiyetlerinde de, akıl itibarıyla hadsiz merâtib bulunabilir. Hâlbuki Cenâb-ı Hak, o sıfât ve esmânın mümkün ve mutasavver bütün merâtibinin en ekmelinde, en ahseninindedir. Bütün kâinat, kemâlâtıyla bu hakikate şâhiddir.

¹ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ bütün esmâsını ahseniyet ile tavsif, şu mânâyı ifade ediyor.

Beşinci İşaret

Şu müvâzene ve müfâdale; Cenâb-ı Hakk'ın mâsivâyâ mukabil değil, belki iki nevi tecelliyât-ı sıfâtı var.

✓ *Biri*: Vâhidiyet sırrıyla ve vesait ve esbab perdesi altında ve bir kanun-u umumî sûretinde tasarrufatıdır.

✓ *İkincisi*: Ehadiyet sırrıyla; perdesiz, doğrudan doğruya, hususî bir teveccüh ile tasarruftur. İşte ehadiyet sırrıyla, doğrudan doğruya olan ihsanı ve îcadı ve kibriyâsı ise; vesait ve esbâbın mezâhiriyle görünen âsâr-ı ihsanından ve îcad ve kibriyâsından daha büyük, daha güzel, daha yüksektir, demektir.

Meselâ nasıl bir padişahın, –fakat veli bir padişahın– ki, umum memurları ve kumandanları sırf bir perde olup, bütün hüküm ve icraat onun elinde farz ediyoruz. O padişahın tasarrufat ve icraatı iki çeşittir:

✓ *Birisi*: Umumî bir kanunla, zâhirî memurların ve kumandanların sûretinde ve makamların kabiliyetine göre verdiği emirler ve gösterdiği icraatlerdir.

✓ *İkincisi*: Umumî kanunla değil ve zâhirî memurları da perde yapılarak, doğrudan doğruya ihsanat-ı şâhânesi ve icraatı daha güzel, daha yüksek denilebilir.

Öyle de: Sultan-ı Ezel ve Ebed olan Hâlık-ı kâinat, çendan vesait ve esbâbı icraatına perde yapmış, haşmet-i rubûbiyetini göstermiş. Fakat ibâdının kalbinde hususî bir telefon bırakmış ki, esbâbı arkada bırakıp, doğrudan doğruya ona teveccüh etmek için, ubûdiyet-i hâssa ile mükellef edip **إِيَّاكَ نَعْبُدُ**² **وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ** deyiniz diye, kâinattan yüzlerini kendine çevirir.

¹ “En güzel isimler Allah'a mahsustur.” (İsrâ sûresi, 17/110; Tâhâ sûresi, 20/8; Haşır sûresi, 59/24).

² “(Haydi öyleyse deyiniz): Yalnız Sana ibadet eder, yalnız senden medet umarız.” (Fâtiha sûresi, 1/5)

İşte *أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ*³ ، *أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ*² ، *اللَّهُ أَكْبَرُ*¹ meânîsi, şu mânâyâ da bakıyor.

[Suâlin İkinci Şikkına Cevap]

Vekilin ikinci şık suâline “Beş Remiz” ile cevaptır:

Birinci Remiz

Suâlde diyor ki: “Bir şeyin zıddı olmazsa, o şeyin nasıl kemâli olabilir?”

Elcevap: Şu suâl sahibi, hakikî kemâli bilmiyor. Yalnız nisbî bir kemâl zannediyor. Hâlbuki gayra bakan ve gayra nisbeten hâsıl olan meziyetler, faziletler, tefevvuklar; hakikî değiller, nisbidirler, zayıftırlar. Eğer gayr, nazardan sâkıt olsalar; onlar da sukut ederler. Meselâ: Sıcaklığın nisbî lezzeti ve fazileti, soğuğun tesiri ileler. Yemeğin nisbî lezzeti, açlık elemimin tesiri ileler. Onlar gitse, bunlar da azalır. Hâlbuki hakikî lezzet ve muhabbet ve kemâl ve fazilet odur ki; gayrın tasavvuruna bina edilmesin, zâtında bulunsun ve bizzât bir hakikat-i mukarrere olsun. “*Lezzet-i vücûd ve lezzet-i hayat ve lezzet-i muhabbet ve lezzet-i mârifet ve lezzet-i îmân ve lezzet-i bekâ ve lezzet-i rahmet ve lezzet-i şefkat ve hüsn-ü nur ve hüsn-ü basar ve hüsn-ü kelâm ve hüsn-ü kerem ve hüsn-ü sîret ve hüsn-ü sûret ve kemâl-i zât ve kemâl-i sıfât ve kemâl-i ef’âl gibi bizzât meziyetler; gayr olsun olmasın, şu meziyetler tebeddül etmez.*”

İşte Sâni-i Zülcelâl ve Fâtır-ı Zülcemâl ve Hâlık-ı Zülkemâl’in bütün kemâlâtı hakikiyedir, zâtiyedir; gayr ve mâsivâ, ona tesir etmez. Yalnız mezâhir olabilirler.

İkinci Remiz

Seyyid Şerif-i Cürcânî “Şerhu’l-Mevâkıf”ta demiş ki: “*Sebeb-i muhabbet ya lezzet veya menfaat, ya müşâkelet (yâni meyl-i cinsiyet), ya kemâldir. Çünkü kemâl, mahbub-u lizâtihidir.*”⁴ Yâni, ne şeyi seversen ya lezzet için seversin, ya menfaat için, ya evlâda meyl gibi bir müşâkele-i cinsiyet için, ya ke-

¹ Sadece büyüklükte değil hiçbir konuda eşi ve benzeri olmayan, başka bir şey Kendisiyle kıyas bile edilemeyecek yegâne büyük, Allah’tır.

² “O, merhamet edenlerin en merhametlisidir.” (A’râf sûresi, 7/151; Yûsuf sûresi, 12/64, 92; Enbiyâ sûresi, 21/83)

³ Mü’minûn sûresi, 23/14; Sâffât sûresi, 37/125.

⁴ el-Cürcânî, Şerhu’l-Mevâkıf 6/138.

mâl olduğu için seversin. Eğer kemâl ise, başka bir sebep, bir garaz lâzım değil. O bizzât sevilir. Meselâ; eski zamanda sahib-i kemâlât insanları herkes sever, onlara karşı hiçbir alâka olmadığı hâlde istihsankârâne muhabbet edilir.

İşte Cenâb-ı Hakk'ın bütün kemâlâtı ve esmâ-yı hüsnâsının bütün merâtibleri ve bütün faziletleri, hakikî kemâlât olduklarından bizzât sevilirler. “Mahbubetün lizâtihâ” dırlar. Mahbub-u bilhak ve Habib-i Hakikî olan Zât-ı Zülcelâl, hakikî olan kemâlâtını ve sıfât ve esmâsının güzelliklerini kendine lâ-yık bir tarzda sever, muhabbet eder. Hem o kemâlâtın mazharları, aynaları olan sanatını ve masnûatını ve mahlûkatının mehâsinini sever, muhabbet eder. Enbiyâsını ve evliyâsını, hususan Seyyidü'l-mürselîn ve Sultanü'l-evliyâ olan Habib-i Ekrem'ini sever. Yâni kendi cemâlini sevmesiyle, o cemâlin aynası olan Habib'ini sever. Ve kendi esmâsını sevmesiyle, o esmânın mazhar-ı câmi'i ve zîuuru olan o Habib'ini ve ihvanını sever. Ve sanatını sevmesiyle, o sanatın dellâl ve teşhircisi olan o Habib'ini ve emsâlini sever. Ve masnûatını sevmesiyle, o masnûata karşı “Mâşâallah, Bârekâllah, ne kadar güzel yapılmışlar!” diyen ve takdir eden ve istihsan eden o Habib'ini ve O'nun arkasında olanları sever. Ve mahlûkatının mehâsinini sevmesiyle, o mehâsin-i ahlâkın umumunu câmi olan o Habib-i Ekrem'ini ve O'nun etbâ ve ihvanını sever, muhabbet eder.

Üçüncü Remiz

Umum kâinattaki umum kemâlât, bir Zât-ı Zülcelâl'in kemâlinin âyâtıdır ve cemâlinin işârâtıdır. Belki hakikî kemâlîne nisbeten bütün kâinattaki hü-sün ve kemâl ve cemâl, zayıf bir gölgedir. Şu hakikatin “Beş Hücce”ine ic-mâlen işâret ederiz.

Birinci Hücce

Nasıl ki mükemmel, muhteşem, münakkaş, müzeyyen bir saray; mükem-mel bir ustalık, bir dülgerliğe bilbedâhe delâlet eder. Ve mükemmel fiil olan o dülgerlik, o nakkaşlık; bizzarûre mükemmel bir fâile, bir ustaya, bir mühendis-e ve “nakkaş ve musavvir” gibi unvan ve isimleriyle beraber delâlet eder. Ve mükemmel o isimler dahi, şüphesiz o ustanın mükemmel, sanatkârâne sıfatına delâlet eder. Ve o kemâl-i sanat ve sıfat, bilbedâhe o ustanın kemâl-i istî-dadına ve kabiliyetine delâlet eder. Ve o kemâl-i istîdad ve kabiliyet, bizzarû-re o ustanın kemâl-i zâtına ve ulviyet-i mahiyetine delâlet eder.

Aynen öyle de: Şu saray-ı âlem, şu mükemmel, müzeyyen eser; bilbe-dâhe gayet kemâldeki ef'âle delâlet eder. Çünkü eserdeki kemâlât, o ef'âlin

kemâlâtından ileri gelir ve onu gösterir. Kemâl-i ef'âl ise, bizzarûre bir Fâil-i Mükemmel'e ve O Fâil'in kemâl-i esmâsına, yâni âsâra nisbeten Müdebbir, Musavvir, Hakîm, Rahîm, Müzeyyin gibi isimlerin kemâline delâlet eder. İsimlerin ve unvanların kemâli ise, şeksiz şüphesiz o fâilin kemâl-i evsâfına delâlet eder. Zira sıfat mükemmel olmazsa, sıfattan neşet eden isimler, unvanlar mükemmel olamaz. Ve o evsâfın kemâli, bilbedâhe şuûnat-ı zâtîyenin kemâline delâlet eder. Çünkü sıfâtın mebde'leri, o şuûn-u zâtîyedir. Ve şuûn-u zâtîyenin kemâli ise; biilmelyakîn Zât-ı Zîşuûn'un kemâline ve öyle lâyük bir kemâline delâlet eder ki; o kemâlin ziyâsı, şuûn ve sıfât ve esmâ ve ef'âl ve âsâr perdelerinden geçtiği hâlde, şu kâinatta yine bu kadar hüsnü ve cemâli ve kemâli göstermiş.

İşte şu derece hakikî kemâlât-ı zâtîyenin bürhân-ı kat'î ile vücûdu sabit olduktan sonra, gayra bakan ve emsâl ve ezdâda tefevvuk cihetiyle olan nisbî kemâlâtın ne ehemmiyeti kalır, ne derece sönük düşer, anlarsın...

İkinci Hüccet

Şu kâinata nazar-ı ibretle bakıldığı vakit, vicdan ve kalb bir hads-i sâdıkla hisseder ki: Şu kâinatı bu derece güzelleştiren ve süslendiren ve envâ-ı mehâsin ile tezyin edenin, nihayet derecede bir cemâl ve kemâlâtı vardır ki, şöyle yapıyor.

Üçüncü Hüccet

Mâlûmdur ki; mevzûn ve muntazam ve mükemmel ve güzel sanatlar, gayet güzel bir programa istinad eder. Mükemmel ve güzel bir program ise, mükemmel ve güzel bir ilme ve güzel bir zihne ve güzel bir kabiliyet-i ruhiyeye delâlet eder. Demek ruhun mânevî güzelliğidir ki; ilim vasıtasıyla sanatında tezahür ediyor.

İşte şu kâinat, hadsiz mehâsin-i maddiyesiyle, bir mânevî ve ilmî mehâsinin tereşşuhâtıdır. Ve o ilmî ve mânevî mehâsin ve kemâlât, elbette hadsiz bir sermedî hüsnü ve cemâl ve kemâlin cilveleridir.

Dördüncü Hüccet

Mâlûmdur ki; ziyâyı verenin ziyâdâr olması lâzım, tenvir edenin nurânî olması gerek, ihsan gınâdan gelir, lütuf latiften zuhur eder. Madem öyledir; kâinata bu kadar hüsnü ve cemâl vermek ve mevcudata muhtelif kemâlât vermek; ışık, güneşi gösterdiği gibi, bir Cemâl-i Sermedî'yi gösterirler.

Madem mevcudat, zeminin yüzünde büyük bir nehir gibi kemâlâtın lem'alarıyla parlar geçer. O nehir, güneşin cilveleriyle parladığı gibi, şu seyl-i mevcudat dahi, hüsün ve cemâl ve kemâlin lem'alarıyla muvakkaten parlar gider. Arkalarından gelenler aynı parlamayı, aynı lem'aları gösterdiklerinden anlaşılıyor ki: Cereyan eden suyun kabarcıklarındaki cilveler, güzellikler, nasıl kendilerinden değil; belki bir güneşin ziyâsının güzellikleri, cilveleridir. Öyle de: Şu seyl-i kâinattaki muvakkat parlayan mehâsin ve kemâlât, bir Şems-i Sermedî'nin lemeât-ı cemâl-i esmâsıdır.

نَعْمَ تَفَانِي الْمِرَاتِ زَوَالُ الْمَوْجُودَاتِ مَعَ تَجَلِّي الدَّائِمِ مَعَ الْفَيْضِ الْمُلَازِمِ مِنْ أَظْهَرِ
الظَّوَاهِرِ أَنَّ الْجَمَالَ الظَّاهِرَ لَيْسَ مُلْكَ الْمَظَاهِرِ مِنْ أَفْصَحِ تَبْيَانٍ مِنْ أَوْصَحِ بُرْهَانٍ
لِلْجَمَالِ الْمُجَرَّدِ لِلْإِحْسَانِ الْمُجَدَّدِ لِلْوَجِبِ الْوُجُودِ لِلْبَاقِي الْوُدُودِ...¹

Beşinci Hüccet

Mâlûmdur ki; üç-dört muhtelif yoldan gelenler, aynı bir hâdiseyi söyle-seler, yakîni ifade eden tevâtür derecesinde o hâdisenin kat'î vukuuna delâlet eder.

İşte meşrebçe ve meslekçe ve istîdadça ve asırca gayet muhtelif ayrı ayrı bütün muhakkikînin muhtelif tabakatından ve evliyânın muhtelif turuklarından ve asfiyânın muhtelif mesleklerinden ve hükemâ-yı hakikiyenin muhtelif mezheplerinden olan bütün ehl-i keşif ve zevk ve şuhûd ve müşâhede, keşif ve zevk ve şuhûd ile ittifak etmişler ki: Kâinat mezâhirinde ve mevcudat aynalarında görülen mehâsin ve kemâlât, bir tek Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'un tecelliyât-ı kemâlidir ve cilve-i cemâl-i esmâsıdır. İşte bunların icmâi, sarsılmaz bir hüccet-i katıdır.

Tahmin ederim ki: Şu remizde ehl-i dalâletin vekili, işitmemek için kulağını kapayıp kaçmaya mecburdur. Zâten zulmetli kafaları, huffaş misillü, bu nurları görmeğe tahammül edemezler. Öyle ise, bundan sonra onları, pek de nazara almayacağız.

Dördüncü Remiz

Bir şeyin lezzeti, hüsnü, cemâli, emsâl ve ezdâdına bakmaktan ziyade, mazharlarına bakarlar. Meselâ: Kerem, güzel ve hoş bir sıfattır. Kerîm olan

¹ Evet, tecelli ve feyiz devam etmesine rağmen aynaların fenaya gitmesi, mevcudatın yok olması, görünen cemalin aynaların malî olmadığına en açık delillerindedir; Vacibü'l-vücûd'un, Baki-i Vücûd'un cemal-i mücerredine ve tazelenen ihsanına en açık bürhândır.

zât, başka mükrimlere tefevvuk cihetiyle aldığı lezzet-i nisbiyeden bin defa daha hoş bir lezzeti, ikram ettiği adamların telezzüzleriyle, ferahlarıyla alır. Hem bir şefkat ve merhamet sahibi, şefkat ettiği mahlûkların istirahatleri derecesinde hakikî bir lezzet alır. Meselâ: Bir vâlidenin evlâdının mes'udiyetlerinden ve istirahatlerinden, şefkat vasıtasıyla aldığı lezzet, o derece kuvvetlidir ki; onların rahatı için ruhunu feda eder derecesine getirir. Hattâ o şefkatin lezzeti, ta-
vûğu civcivlerini himaye etmek için arslana saldırır.

İşte, madem evsâf-ı âliyedeki hakikî lezzet ve hüsün ve saadet ve kemâl, akran ve ezdâda bakmıyor. Belki mezâhir ve müteallikatına bakıyor. Elbette Hayy-ı Kayyûm ve Hannân-ı Mennân ve Rahîm ve Rahmân olan Zât-ı Zülcemâl ve'l-kemâl'in rahmetindeki cemâl ise, merhumlara bakar. Merhametine mazhar olanların, hususan cennet-i bâkiyede nihayetsiz envâ-ı rahmet ve şefkatine mazhar olanların derece-i saadetlerine ve tena'umlarına ve ferahlarına göre o Zât-ı Rahmân-ı Rahîm, ona lâayık bir tarzda bir muhabbet, bir sevmek gibi (ona lâayık şuûnatla tabir edilen) ulvî, kudsî, güzel, münezzezh mânâları vardır. "*Lezzet-i kudsiye, aşk-ı mukaddes, ferah-ı münezzezh, mesruriyet-i kudsiye*" tabir edilen, izn-i şer'î olmadığından yâd edemediğimiz gayet münezzezh, mukaddes şuûnatı vardır ki; her biri kâinatta gördüğümüz ve mevcudat mabeyninde hissettiğimiz aşk ve ferah ve mesruriyetten nihayetsiz derecelerde daha yüksek, daha ulvî, daha mukaddes, daha münezzezh olduğunu çok yerlerde isbat etmişiz. O mânâların birer lem'asına bakmak istersen, gelecek temsîlâtın dürbünü ile bak:

♦ Meselâ: Nasıl ki sehâvetli, âlicenâb, müşfik bir zât, güzel bir ziyafeti, gayet fakir ve aç ve muhtaç olanlara vermek için, seyahat eden güzel bir gemisine serer. Kendi de üstünde seyredir. O fukaranın minnet-darâne tena'umları ve o aç olanların müteşekkîrâne telezzüzleri ve o muhtaç olanların senâkârâne memnuniyetleri; ne derece o kerîm zâtı mesrur ve müferrah eder, ne kadar onun hoşuna gider, anlarsın.

İşte küçücük bir sofranın hakikî mâliki olmayan ve bir tevziat memuru hükmünde olan bir insanın mesruriyeti böyle ise; cin ve insi ve hayvanâtı, fe-zâ-yı âlem denizinde seyr u seyahat ettiren ve bir sefine-i rabbâniye olan koca zeminin üstüne bindirip, yüzünde hadsiz envâ-ı mat'umatı câmi bir sofrayı serip, bütün zihyatı küçük bir kahvaltı nev'inde o ziyafete dâvet etmekle beraber, gayet mükemmel ve bütün envâ-ı lezâizi câmi', sermedî, ebedî bir dâr-ı bekâda cennetleri, her birisini birer sofrayı nimet ederek hadsiz lezâizi

ve letâifi câmi bir tarzda, nihayetsiz bir zamanda, nihayetsiz muhtaç, nihayetsiz müştâk, nihayetsiz ibâdına, hakikî yemek için ziyafet açan bir Rahmân-ı Rahîm'e ait ve tabirinde âciz olduğumuz meânî-i mukaddese-i muhabbeti ve netâic-i rahmeti kıyas edebilirsin.

♦Hem meselâ: Mahir bir sanat-perver maharetini göstermeyi sever bir usta; güzel, plâksız konuşan fonograf gibi bir sanatı îcad ettikten sonra, onu kurup tecrübe ediyor, gösteriyor. O sanatkârın düşündüğü ve istediği neticeleri en mükemmel bir tarzda gösterse; onun mucidi ne kadar iftihar eder, ne kadar memnun olur, ne derece hoşuna gider. Kendi kendine "Bârekâllah" der.

İşte küçücük bir insan, îcadsız, sırf surî bir sanatçı ile, bir fonografin güzel işlemeyle böyle memnun olsa; acaba bir Sâni-i Zülcelâl, koca kâinatı, bir musikî, bir fonograf hükmünde îcad ettiği gibi, zemini ve zemin içindeki bütün zihayati ve bilhassa zihayat içinde insanın başını öyle bir fonograf-ı rabbânî ve bir mûsika-i ilâhî tarzında yapmış ki; hikmet-i beşer, o sanat karşısında hayretinden parmağını ısırıyor.

İşte bütün o masnûat, bütün onlardan matlub neticeleri, nihayet derecede ve gayet güzel bir sûrette gösterdiklerinden ve ibâdât-ı mahsusa ve tesbihât-ı hususiye ve tahiyat-ı muayyene ile tabir edilen evâmîr-i tekviniyeye karşı onların itâatları ve onlardan matlub olan makâsîd-ı rabbâniyenin husulünden hâsıl olan ve iftihar ve memnuniyet ve ferahla tabir edemediğimiz meânî-i mukaddese ve şûun-u münezzeh, o derece âlî ve mukaddestir ki; bütün ukûl-u beşer ittihat edip bir akıl olsa, yine onların künhüne yetişemez ve ihta edemez.

♦Hem meselâ: Adâlet-perver, ihkak-ı hakkı sever ve ondan zevk alır bir hâkim, mazlumların haklarını vermekten ve mazlumların teşekkürlerinden, zâlimleri tecziye etmekle mazlumların intikamlarını almaktan nasıl memnun olur, bir zevk alır.

İşte Hakîm-i Mutlak ve Âdil-i bilhak ve Kakhâr-ı Zülcelâl, değil yalnız cin ve inste, belki bütün mevcudatta ihkak-ı haktan, yâni her şeye hakk-ı vücûdu ve hakk-ı hayatı vermekten ve vücûd ve hayatını mütecevizlerden muhafaza etmekten ve dehşetli mevcudları tecavüzlerden tevkif ve durdurılmaktan, hususan mahşerde ve dâr-ı âhirette cin ve insin muhakemesinden başka bütün zihayata karşı tecelli-i kübrâ-yı adl ve hikmetten gelen meânî-i mukaddeseyi kıyas edebilirsin.

İşte şu üç misâl gibi, bin bir esmâ-yı ilâhiyenin her birinde pek çok tabakat-ı hüsun ve cemâl ve fazl ve kemâl bulunduğu gibi, pek çok merâtib-i muhabbet ve iftihar ve izzet ve kibriyâ vardır. İşte bundandır ki: “Vedûd” ismine mazhar olan muhakkikîn-i evliyâ; “*Bütün kâinatın mâyesi, muhabbet tir. Bütün mevcudatın harekâtı, muhabbetledir. Bütün mevcudattaki incizâb ve cezbe ve câzibe kanunları, muhabbettendir.*” demişler. Onlardan birisi demiş:

فَلَكٌ مَسْتٌ مَلَكٌ مَسْتٌ نُجُومٌ مَسْتٌ
 سَمَوَاتٌ مَسْتٌ شَمْسٌ مَسْتٌ قَمَرٌ مَسْتٌ زَمِينٌ مَسْتٌ
 عَنَاصِرٌ مَسْتٌ نَبَاتٌ مَسْتٌ شَجَرٌ مَسْتٌ بَشَرٌ مَسْتٌ سِرَاسِرٌ ذِي
 حَيَاتٌ مَسْتٌ هَمَمَةٌ ذَرَاتٌ مَوْجُودَاتٌ بَرَائِرٌ مَسْتٌ دَرَمَسْتٌ أَسْتٌ

Yâni: Muhabbet-i ilâhiyenin tecellisinde ve o şarab-ı muhabbetten herkes istifadına göre mesttir. Mâlûmdur ki: Her kalb, kendine ihsan edeni sever ve hakikî kemâle muhabbet eder ve ulvî cemâle meftun olur. Kendiyle beraber sevdiği ve şefkat ettiği zâtlara dahi ihsan edeni daha pek çok sever. Acaba, – sâbıkan beyân ettiğimiz gibi– her bir isminde binler ihsan defineleri bulunan ve bütün sevdiklerimizi ihsanıyla mesut eden ve binler kemâlâtın menbaı olan ve binler tabakat-ı cemâlin medârı olan bin bir esmâsının müsemâmâsı olan Cemil-i Zülcelâl, Mahbub-u Zülkemâl, ne derece aşk ve muhabbete lâ-yık olduğu ve bütün kâinat, O’nun muhabbetiyle mest ve sergerdan olmasının şâyeste bulunduğu anlaşılmaz mı?

İşte şu sırdandır ki; “Vedûd” ismine mazhar bir kısım evliyâ, “*Cenneti istemiyoruz. Bir lem’a-yı muhabbet-i ilâhiye, ebeden bize kâfidir.*” demişler.

Hem ondandır ki; hadîste geldiği gibi: “*Cennette bir dakika rû’yet-i cemâl-i ilâhî, bütün cennet lezâzine faiktir.*”¹

İşte şu nihayetsiz kemâlât-ı muhabbet, vâhidiyet ve ehadiyet dairesinde Zât-ı Zülcelâl’in kendi esmâ ve mahlûkatıyla hâsıl olur. Demek o daire haricinde tevehhüm olunan kemâlât, kemâlât değildir.

¹ Bkz.: Müslim, *îmân* 297; Tirmizî, *cennet* 16; İbni Mâce *mukaddime* 13; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/332-333.

Beşinci Remiz

Beş Nokta'dır.¹

Birinci Nokta

Ehl-i dalâletin vekili der ki: “Ehâdisinizde dünya tel'in edilmiş,² “cî-fe” ismiyle yâdedilmiş.³ Hem bütün ehl-i velâyet ve ehl-i hakikat, dünyayı tahkir ediyorlar. “Fenadır, pistir” diyorlar. Hâlbuki sen, bütün kemâlât-ı ilâhiyeye medâr ve hüccet, onu gösteriyorsun ve âşıkâne ondan bahsediyorsun?”

Elcevap: Dünyanın üç yüzü var:

Birinci yüzü: Cenâb-ı Hakk'ın esmâsına bakar. Onların nukuşunu gösterir. Mânâ-yı harfiyle, onlara aynadarlık eder.⁴ Dünyanın şu yüzü, hadsiz mektubât-ı samedâniyedir. Bu yüzü gayet güzeldir. Nefrete değil, aşka lâyıktır.

İkinci yüzü: Âhirete bakar; âhiretin tarlasıdır, cennetin mezraasıdır, rahmetin mezheresidir.⁵ Şu yüzü dahi, evvelki yüzü gibi güzeldir. Tahkire değil, muhabbete lâyıktır.

Üçüncü yüzü: İnsanın hevesâtına bakan ve gaflet perdesi olan ve ehl-i dünyanın mel'abe-i hevesâtı olan yüzdür. Şu yüz çirkindir. Çünkü fânîdir, zâildir, elemlidir, aldatır.⁶ İşte hadîste vârid olan tahkir ve ehl-i hakikatın ettiği nefret, bu yüzdedir.

Kur'ân-ı Hakîm'in kâinattan ve mevcudattan ehemmiyetkârâne, istihsan-kârâne bahsi ise;⁷ evvelki iki yüze bakar. Sahabelerin ve sâir ehlullahın mer-gub dünyaları, evvelki iki yüzdendir.

¹ Burada sadece Birinci Nokta bulunmaktadır. İkinci Nokta ise, bundan sonra gelen Üçüncü Mevkîf'tan ibarettir.

² Bkz.: Tirmizî, *zühd* 14; İbni Mâce, *zühd* 3; Dârimî, *mukaddime* 32.

³ Bkz.: ed-Deylemî, *el-Müsned* 1/141-142; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 1/492.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/164, 259; En'âm sûresi, 6/141; Yûnus sûresi, 10/22, 101; Ra'd sûresi, 13/4; Nahl sûresi, 16/11; Yâsîn sûresi, 36/34; Fussilet sûresi, 41/12; Câsiye sûresi, 45/5; Rûm sûresi, 46/48-50; Hâkka sûresi, 69/6.

⁵ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrâru'l-merfûa* s.205.

⁶ Bkz.: En'âm sûresi, 6/70; Tevbe sûresi, 9/38; Yûnus sûresi, 10/7, 24; Kehf sûresi, 18/28; Ankebût sûresi, 29/64; Fâtr sûresi, 35/5; Hadîd sûresi, 57/20.

⁷ Bkz.: Bakara sûresi, 2/22, 164; Âl-i İmran sûresi, 3/109, 191; A'râf sûresi, 7/96; Ra'd sûresi, 13/13; Hicr sûresi, 15/16, 22; İsrâ sûresi, 17/44; Enbiyâ sûresi, 21/79; Furkan sûresi, 25/61; Rûm sûresi, 30/24; Haşır sûresi, 59/1; Cum'a sûresi, 62/1.

Şimdi, dünyayı tahkir edenler dört sınıftır:

Birincisi: Ehl-i mârifettir ki, Cenâb-ı Hakk'ın mârifetine ve muhabbet ve ibadetine sed çektiği için tahkir eder.

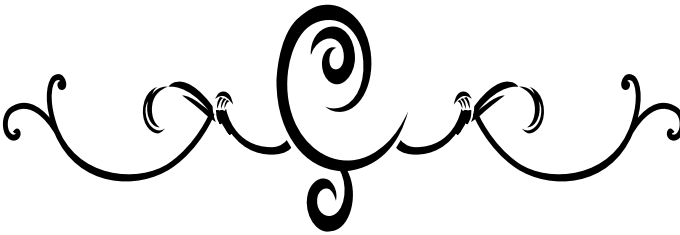
İkincisi: Ehl-i âhirettir ki; ya dünyanın zarûî işleri onları amel-i uhrevîden men ettiği için veyahut şuhûd derecesinde îmân ile cennetin kemâlât ve mehâsinine nisbeten dünyayı çirkin görür. Evet Hazreti Yûsuf'a (*aleyhisselâm*) güzel bir adam nisbet edilse, yine çirkin görüldüğü gibi; dünyanın ne kadar kıymetli mehâsinini varsa, cennetin mehâsinine nisbet edilse, hiç hükmündedir.¹

Üçüncüsü: Dünyayı tahkir eder. Çünkü eline geçmez. Şu tahkir, dünyanın nefretinden gelmiyor; muhabbetinden ileri geliyor.

Dördüncüsü: Dünyayı tahkir eder. Zira dünya, eline geçiyor. Fakat durmuyor, gidiyor. O da kızıyor. Teselli bulmak için tahkir eder. "Pistir." der. Şu tahkir ise; o da, dünyanın muhabbetinden ileri geliyor. Hâlbuki makbul tahkir odur ki, hubb-u âhiretten ve mârifetullahın muhabbetinden ileri gelir.

Demek makbul tahkir, evvelki iki kısımdır. Cenâb-ı Hak, bizi onlardan yapsın, âmîn...

بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْمُؤْمِنِينَ²

¹ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/77; Ra'd sûresi, 13/26; Mü'min sûresi, 40/39; A'lâ sûresi, 87/16-17.

² Peygamberlerin Efendisi hürmetine duamızı kabul et Allahım!

Üçüncü Mevkıf

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ¹

Şu Üçüncü Mevkıf “İkinci Nokta”dır. O da İki Mebhas’tır.

Birinci Mebhas

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ sırrınca: Her şeyden Cenâb-ı Hakk’a karşı pencereler hükmünde çok vecihler var. Bütün mevcudatın hakâiki, bütün kâinatın hakikati; esmâ-yı ilâhiyeye istinad eder. Her bir şeyin hakikati, bir isme veyahut çok esmâya istinad eder. Eşyadaki sıfatlar, sanatlar dahi, her biri birer isme dayanıyor. Hattâ hakikî fenn-i hikmet, “Hakîm” ismine ve hakikatli fenn-i tıb “Şâfi” ismine ve fenn-i hendese “Mukaddir” ismine ve hâkezâ her bir fen, bir isme dayandığı ve onda nihayet bulunduğu gibi, bütün fûnûn ve kemâlât-ı beşeriye ve tabakat-ı kümmelîn-i insâniyenin hakikatleri, esmâ-yı ilâhiyeye istinad eder. Hattâ muhakikîn-i evliyânın bir kısmı demişler: “*Hakikî hakâik-i eşya, esmâ-yı ilâhiyedir. Mahiyet-i eşya ise, o hakâikin gölgeleridir. Hattâ bir tek zihayat şeyde, yalnız zâhir olarak yirmi kadar esmâ-yı ilâhiyenin cilve-i nakşı görünebilir.*” Şu ince ve dakik ve pek büyük ve geniş hakikati, bir temsil ile fehme takribe çalışacağız. İki üç ayrı ayrı elemele ile elemek sûretinde tahlil edeceğiz. Ne kadar uzun beyân etsek yine kısadır. Usanmamak gerek. Şöyle:

Nasıl ki gayet mahir bir tasvirici ve heykeltraş bir zât, gayet güzel bir çiçekle ve insan cins-i latîfinden gayet güzel bir hasnâ’nın sûret ve heykelini yapmak istese; evvelâ, o iki şeyin umumî şekillerini bâzı hatlarla tâyin eder. Şu tâyini, bir tanzim iledir, bir takdir ile yapıyor. Hendeseye istinaden hudûd tâyin ediyor. Şu tanzim ve takdir, bir hikmet ve ilim ile yapıldığını gösteriyor ki, tanzim ve tahdid fiilleri, ilim ve hikmet pergeliyle dönüyor. Öyle ise, tanzim ve tahdid arkasında, ilim ve hikmet mânâları hükmediyor. Öyle ise, ilim ve

¹ “Hiç bir şey yoktur ki, O’nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (İsrâ sûresi, 17/44)

hikmet pergeli, kendini gösterecek. İşte kendini gösterdi ki, o hudûdlar içinde, göz, kulak, burun, yaprak ve incecik püskülcükler gibi şeylerin tasvirine başladı. Şimdi görüyoruz ki: İçindeki pergelin harekâtıyla tâyin edilen âzâlar, sanatkârâne ve inâyetkârâne düşüyor. Öyle ise o ilim ve hikmet pergelini çeviren, arkada sun' ve inâyet mânâları var, hükmediyorlar ve kendilerini gösterecekler. İşte ondandır ki; bir hüsün ve zînete kabiliyet gösteriyor. Öyle ise; sun' ve inâyeti çalıştıran, irâde-i tahsin ve kasd-ı tezyindir. Öyle ise onlar hükmediyorlar ki; tezyine, tenvire başladı. Bir tebessüm vaziyetini gösterdi ve hayattarlık hey'etini verdi. Elbette şu tahsin ve tenvir mânâsını çalıştıran, lütuf ve kerem mânâsıdır. Evet o iki mânâ, onda o derece hükmeder ki; âdeta o çiçek bir lütf-u mücessem, o heykel bir kerem-i mütecessiddir. Şimdi bu mânâ-yı kerem ve lutfu çalıştıran ve tahrik eden, "teveddüd ve taarrûf" mânâlarıdır. Yâni: Kendini, hüneri ile tanıttırmak ve halka kendini sevdirmek mânâları arkada hükmediyor. Bu tanıttırmak ve sevdirmek, elbette meyl-i merhamet ve irâde-i nimetten geliyor. Madem rahmet ve irâde-i nimet, arkada hükmediyor. Öyle ise o heykeli, nimetin envâıyla dolduracak, tezyin edecek, o çiçeğin sûretini de bir hediyeye takacak. İşte o heykelin ellerini, kucağını ve ceplerini kıymetli nimetler ile doldurdu ve o çiçek sûretini de bir mücevherata taktı. Demek bu rahmet ve irâde-i nimeti çalıştıran, terahhum ve tahannündür. Yâni "acımak ve şefkat etmek" mânâsı, rahmet ve nimeti tahrik ediyor.

Ve o müstağni ve hiç kimseye ihtiyacı olmayan zâtta olan terahhum ve tahannün mânâsını tahrik eden ve izhara sevk eden, elbette o zâttaki mânevî cemâl ve kemâldir ki, tezahür etmek isterler. *Ve o cemâlin en şirin cüzü olan muhabbet ve en tatlı kısmı olan rahmet ise, sanat aynasıyla görünmek ve müşâkların gözleriyle kendilerini görmek isterler. Yâni cemâl ve kemâl, –çünkü; bizzât sevilirler– her şeyden ziyade kendi kendini severler. Hem hüsündür, hem aşkırlar. Hüsün ve aşkın ittihadı bu noktadandır. Cemâl madem kendini sever, kendini aynalarda görmek ister. İşte heykele konulan ve sûrete takılan sevimli nimetler, güzel meyveler, o cemâl-i mânevînin –kendî kabiliyetlerine göre– birer lem'asını taşıyorlar. O lem'aları hem cemâl sahibine, hem başkasına gösteriyorlar.*

Aynen öyle de: Sâni-i Hakîm, cenneti ve dünyayı, semâvâtı ve zemini, nebâtât ve hayvanâtı, cin ve insi, melek ve ruhâniyatı, küllî ve cüz'î bütün eşyayı; cilve-i esmâsıyla eşkâlini tahdid ediyor, tanzim ediyor, birer miktar-ı muayyene veriyor. Onun ile bunlara "Mukaddir, Munazzım, Musavvir" isimlerini okutturuyor. Öyle bir tarzda şekl-i umumîsinin hudûdunu tâyin eder ki,

“*Alîm, Hakîm*” ismini gösterir. Sonra ilim ve hikmet cetveliyle, o hudûd içinde, o şeyin tasvirine başlar. Öyle bir tarzda ki, sun’ ve inâyet mânâlarını ve “*Sâni ve Kerîm*” isimlerini gösteriyor. Sonra sanatın yed-i beyzâsiyla, inâyetin fırçasıyla o sûretin, –eğer bir tek insan ve bir tek çiçek ise– göz, kulak, yaprak, püskül gibi âzâlarına bir hüsün, bir zînet renkleri veriyor. Eğer zemin ise; meâdin, nebâtât ve hayvanâtına bir hüsün ve zînet renkleri veriyor. Eğer cennet ise; bağlarına, kasırlarına, hûrilerine bir hüsün ve zînet renkleri veriyor ve hâkezâ... Başkalarını kıyas et.

Hem öyle bir tarzda tezyin ve tenvir eder ki: Lütuf ve kerem mânâları, onda o derece hükmediyor ki; âdeta o mevcud-u müzeyyen, o masnû-u münevver; bir lütf-u mücessem, bir kerem-i mütecessid hükmüne geçer. “*Latîf ve Kerîm*” ismini zikreder. Sonra o lütuf ve keremi şu cilveye sevk eden, elbette teveddüd ve taarrüftür, yâni kendini zihayata sevdirmek ve zîşuura bildirmek şe’nleridir ki, “*Latîf, Kerîm*” isimlerinin arkalarında “*Vedûd ve Ma’ruf*” isimlerini okutuyor ve masnûun lisân-ı hâlinden işitiliyor. Sonra o müzeyyen mevcudu, o güzel mahlûku, leziz meyveler, sevimli neticelerle süslendirip, zînetten nimete, lütuftan rahmete çevirir. “*Mün’im ve Rahîm*” ismini okutturur ve zâhirî perdeler arkasında, o iki ismin cilvesini gösterir. Sonra bu *Rahîm* ve *Kerîm*’i, –Müstağni-i ale’l-ıtlak olan Zât’ta– bu cilveye sevk eden, elbette bir terahhum, tahannün şe’nleridir ki; ism-i “*Hannân ve Rahmân*”ı okutturuyor ve gösteriyor. Şu terahhum, tahannün mânâlarını cilveye sevk eden, elbette bir cemâl ve kemâl-i zâtîdir ki, tezahür etmek ister. “*Cemil*” ismini ve Cemil isminde münderiç olan “*Vedûd ve Rahîm*” isimlerini okutturuyor. *Çünkü; cemâl, bizzât sevilir. Zicemâl ve cemâl, kendi kendini sever. Hem hüsündür, hem muhabbettir. Kemâl dahi, bizzât mahubdur, sebepsiz olarak sevilir. Hem muhibdir, hem mahubdur.*

Madem nihayetsiz derece-i kemâlde bir cemâl ve nihayetsiz derece-i cemâlde bir kemâl; nihayet derecede sevilir, muhabbete ve aşka lâyıktır. Elbette aynalarda ve aynaların kabiliyetlerine göre lemeâtını ve cilvelerini görmek ve göstermekle tezahür etmek ister. Demek Sâni-i Zülcelâl’in ve Hakîm-i Zülcemâl’in ve Kadîr-i Zülkemâl’in zâtındaki cemâl-i zâtî ve kemâlât-ı zâtiyesi, terahhum ve tahannün ister ve “*Rahmân ve Hannân*” isimlerini tecelliye sevk eder. Terahhum ve tahannün ise, rahmet ve nimeti göstermekle “*Rahîm ve Mün’im*” isimlerini cilveye sevk eder. Rahmet ve nimet ise; teveddüd, taarrûf şe’nlerini iktiza edip “*Vedûd ve Ma’ruf*” isimlerini tecelliye sevk eder. Masnûun bir perdesinde onları gösterir, teveddüd ve taarrûf ise; lütuf ve ke-

rem mânâlarını tahrik eder. “*Latîf ve Kerîm*” isimlerini masnûun bâzı perde-lerinde okutturuyor. Lütuf ve kerem şe’nleri ise, tezyin ve tenvir fiillerini tahrik eder. “*Müzeyyin ve Münevvir*” isimlerini masnûun hüsün ve nuraniyeti lisâ-nıyla okutturur. Ve o tezyin ve tahsin şe’nleri ise, sun’ ve inâyet mânâlarını iktiza eder. Ve “*Sâni ve Muhsin*” isimlerini, o masnûun güzel sîmâsıyla okuttu-rur. Ve o sun’ ve inâyet ise, bir ilim ve hikmeti iktiza eder. Ve ism-i “*Alîm ve Hakîm*”i, o masnûun intizamlı, hikmetli âzâsıyla okutturur. O ilim ve hikmet ise tanzim, tasvir, teşkil fiillerini iktiza ediyor. “*Musavvir ve Mukaddir*” isim-lerini masnûun hey’etiyle, şekliyle okutturur, gösterir.

İşte Sâni-i Zülcelâl, bütün masnûatını öyle bir tarzda yapmış ki; ekserisi, hususan zîhayat kısmı, çok esmâ-yı ilâhiyeyi okutturur. Güya her bir masnû-una ayrı ayrı, birbiri üstünde yirmi gömlek giydirmiş, yirmi perdeye sarmış. Her gömlekte, her perdede ayrı ayrı esmâsını yazmış. Meselâ: Temsilde gös-terildiği gibi, tek güzel bir çiçekle, insanın kısım-ı sânisinden bir ferd-i hasnâ-nın yalnız zâhirî hilkatlerinde, çok sayfalar vardır. Başka büyük ve küllî mas-nûatı, o iki cüz’î misâle kıyas et.

✓ *Birinci sayfa*: Umumî şekil ve miktarını gösteren hey’ettir ki: “*Yâ Musavvir, Yâ Mukaddir, Yâ Munazzım*” isimlerini yâdeder.

✓ *İkinci sayfa*: Sûretlerinde ayrı ayrı âzâların inkişâfıyla hâsil olan çiçek ve insanın basit hey’etidir ki; o sayfada “*Alîm, Hakîm*” isimleri gibi çok isim-ler yazılıyor.

✓ *Üçüncü sayfa*: O iki mahlûkun ayrı ayrı âzâlarına, ayrı ayrı hüsün ve zînet vermekle, o sayfada “*Sâni ve Bâri*” isimleri gibi çok isimler yazılıyor.

✓ *Dördüncü sayfa*: Öyle bir zînet ve hüsün, o iki masnûa veriliyor ki; güya lütuf ve kerem tecessüm etmiş, onlar olmuş. O sayfa “*Yâ Latîf, Yâ Kerîm*” gibi çok isimleri yâdeder, okur.

✓ *Beşinci sayfa*: O çiçeğe leziz meyveler, o hasnâya sevimli evlâdlar, gü-zel ahlâklar takmakla; o sayfa “*Yâ Vedûd, Yâ Rahîm, Yâ Mün’im*” gibi isim-leri okutturuyor.

✓ *Altıncı sayfa*: O in’am ve ihsan sayfasında, “*Yâ Rahmân, Yâ Hannân*” gibi isimler okunuyor.

✓ *Yedinci sayfa*: O nimetlerde, o neticelerde, öyle lemeât-ı hüsün ve ce-mâl görünüyor ki, hakikî bir şevk ve şefkatle yoğrulmuş hâlis bir şükür ve sa-fi bir muhabbete lâayk olur. O sayfada “*Yâ Cemil-i Zülkemâl, Yâ Kâmil-i Zülcemâl*” isimleri yazılı okunuyor.

İşte yalnız bir güzel çiçek ve hasnâ bir insan ve yalnız maddî ve zâhir sûretinde bu kadar esmâyı gösterirse; acaba umum çiçekler ve bütün zihayat ve büyük ve küllî mevcudat, ne derece ulvî ve küllî esmâyı okutuyor, kıyas edebilirsin.

Hem insan ruh, kalb, akıl cihetiyle ve hayat ve letâif sayfalarıyla “*Hayy, Kayyûm ve Muhyî*” gibi ne kadar esmâ-yı kudsiye-i nuraniyeyi okur ve okuturur, kıyas edebilirsin.

İşte, cennet bir çiçektir. Hûri tâifesi dahi bir çiçektir. Rûy-u zemin dahi bir çiçektir. Bahar da bir çiçektir. Semâ da bir çiçektir; yıldızlar, o çiçeğin yaldızlı nakışlarıdır. Güneş de bir çiçektir; ziyâsındaki yedi rengi, o çiçeğin nakışlı boyalarıdır. Âlem, güzel ve büyük bir insandır; nasıl ki insan, küçük bir âlemdir. Hûriler nev’i ve ruhâniler cemaati ve melek cinsi ve cin tâifesi ve insan nev’i, birer güzel şahıs hükmünde tasvir ve tanzim ve icad edilmiştir. Hem her biri külliyetiyle; hem her bir ferdi, tek başıyla Sâni-i Zülcemâl’inin esmâsını gösterdikleri gibi; O’nun cemâline, kemâline, rahmetine ve muhabbetine birer ayrı ayrı aynalardır. Ve nihayetsiz cemâl ve kemâline ve rahmet ve muhabbetine birer şahid-i sâdıktır. Ve o cemâl ve kemâlin ve rahmet ve muhabbetine birer âyâtıdır, birer emârâtıdır. İşte şu nihayetsiz envâ-i kemâlât, daire-i vâhiyette ve ehadiyette hâsıdır. Demek o daire haricinde tevehhüm olunan kemâlât, kemâlât değildir.

İşte hakâik-i eşyanın esmâ-yı ilâhiyeye dayandığını ve istinad ettiğini, belki hakikî hakâik, o esmânın cilveleri olduğunu ve her şeyin çok cihetlerle, çok dillerle Sâni’ini zikir ve tesbih ettiğini anla. ¹ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ¹ ’nin bir mânâsını bil ve ² شَبَّحَانَ مَنْ اخْتَفَى بِسِدَّةِ ظُهُورِهِ² de. Ve âyetlerin âhirlerinde olan ³ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ³، ⁴ وَهُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ⁴، ⁵ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ⁵ gibi zikir ve tekrarlarındaki bir sırrı fehmet.

Eğer bir çiçekte esmâyı okuyamıyorsan ve vâzih göremiyorsan; cennete bak, bahara dikkat et, zeminin yüzünü temâşâ et. Rahmetin şu büyük çiçekleri olan cennet ve bahar ve zeminde yazılan esmâyı vâzihan okuyabilirsin, cilvelerini ve nakışlarını anlar, görürsün.

¹ “Hiç bir şey yoktur ki, O’nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (İsrâ sûresi, 17/44)

² Şiddet-i zuhurundan gizlenmiş olan Zât’ı her türlü kusur ve noksan sıfatlardan tenzih ederiz. (Bkz.: Gazâlî, *İhyâu ulûmi’-d-dîn* 4/221; el-İskendarânî, *Şerhu hikemi’-atâiyye* s.119)

³ “Her şeyi bilen, her şeye Kadir olan, yalnız O’dur.” (Rûm sûresi, 30/54)

⁴ “O, öyle Gafûr, öyle Rahimdir.” (Yûnus sûresi, 10/107; Ahkaf sûresi, 46/8)

⁵ “O azîzdür, hakîmdir (mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir)” (İbrahim sûresi, 14/4; Nahl sûresi, 16/60; Ankebût sûresi, 29/42; Rûm sûresi, 30/27; ...)

İkinci Nokta'nın İkinci Mebhası

Ehl-i dalâletin vekili, tutunacak ve dalâletini ona bina edecek hiçbir şey bulamadığı ve mülzem kaldığı zaman şöyle diyor ki: “Ben, saadet-i dünyayı ve lezzet-i hayatı ve terakkiyât-ı medeniyeti ve kemâl-i sanatı, –kendimce– âhireti düşünmemekte ve Allah'ı tanımamakta ve hubb-u dünyada ve hürriyette ve kendine güvenmekte gördüğüm için, insanın ekserisini bu yola şeytanın himmetiyle sevk ettim ve ediyorum.

Elcevap: Biz dahi Kur'ân nâmına diyoruz ki: *Ey biçâre insan! Aklını başına al! Ehl-i dalâletin vekilini dinle! Eğer onu dinlersen hasâretin o kadar büyük olur ki, tasavvurundan ruh, akıl ve kalb ürperir.* Senin önünde iki yol var:

Birisi: Ehl-i dalâletin vekilinin gösterdiği şekâvetli yoldur.

Diğeri: Kur'ân-ı Hakîm'in tarif ettiği saadetli yoldur. İşte o iki yolun pek çok muvâzenelerini, çok Sözlere'de, hususan Küçük Sözlere'de gördün ve anladın. Şimdi makam münasebetiyle binde bir muvâzenelerini yine gör, anla. Şöyle ki:

Şirk ve dalâletin ve fîsk ve sefâhetin yolu, insanı nihayet derecede sukut ettiriyor. Hadsiz elemeler içinde nihayetsiz ağır bir yükü zayıf ve âciz beline yükletir. Çünkü insan, Cenâb-ı Hakk'ı tanımazsa ve O'na tevekkül etmezse; o vakit insan, gayet derecede âciz ve zayıf, nihayet derecede muhtaç, fakir, hadsiz musibetlere mâruz, elemli, kederli bir fânî hayvan hükmünde olup,¹ bütün sevdiği ve alâka peydâ ettiği bütün eşyadan mütemadiyen firak elemi ni çeke çeke, nihayette, bâkî kalan bütün ahababını bir firâk-ı elîm içinde bırakıp, kabrin zulümâtına yalnız olarak gider.

Hem müddet-i hayatında gayet cüz'î bir ihtiyar ve küçük bir iktidar ve kıscak bir hayat ve az bir ömür ve sönük bir fikir ile nihayetsiz elemeler ile ve emeller ile faydasız çarpışır ve hadsiz arzuların ve makâsıdın tahsiline, semeresiz boşu boşuna çalışır.²

¹ Bkz.: A'râf sûresi, 7/179; Furkan sûresi, 25/43-44; Muhammed sûresi, 47/12.

² Bkz.: Mâide sûresi, 5/5, 53; En'âm sûresi, 6/88; A'râf sûresi, 7/147; Hûd sûresi, 11/16; Zümer sûresi, 39/65; Muhammed sûresi, 47/9, 28, 32.

Hem kendi vücûdunu yüklenemediği hâlde, koca dünya yükünü bîcâ-re beline ve kafasına yüklenir. Daha cehenneme gitmeden cehennem azabını çeker.¹

Evet şu elîm elemi ve dehşetli mânevî azabı hissetmemek için, ehl-i dalâlet iptal-i his nev'inden gaflet sarhoşluğu ile muvakkaten hissetmez. Fakat hisse-deceği zaman yani kabre yakın olduğu vakit birden hisseder.² Çünkü Cenâb-ı Hak'â hakiki abd olmazsa, kendi kendine mâlik zannedecek. Hâlbuki o cüz'î ihtiyar, o küçük iktidarı ile şu fırtınalı dünyada vücûdunu idare edemiyor. Hayatına muzır mikroptan tut, tâ zelzeleye kadar binler tâife düşmanları, hayatına karşı tehacüm vaziyetinde görür. Elîm bir korku dehşeti içinde her vakit kendine müdhiş görünen kabir kapısına bakıyor.

Hem bu vaziyette iken insaniyet itibarıyla nev-i insanî ile ve dünya ile alâkadar olduğu hâlde, dünyayı ve insanı Hakîm, Alîm, Kadîr, Rahîm, Kerîm bir Zât'ın tasarrufunda tasavvur etmediği ve onları tesadûf ve tabiata havale ettiği için, dünyanın ehvâli ve insanın ahvâli onu daima iz'âç eder. Kendi elemiyle beraber insanların elemi de çeker. Dünyanın zelzelesi, tâunu, tûfanı, kaht u galâsı, fenâ ve zevâlî, ona gayet müz'îç ve karanlıklı birer musibet suretinde onu tâzib eder.

Hem şu hâldeki insan, merhamet ve şefkate lâıyk değildir. Çünkü kendi kendine bu dehşetli vaziyeti veriyor. Sekizinci Söz'de kuyuya girmiş iki kardeşin muvâzene-i hâlinde denildiği gibi; nasıl bir adam, güzel bir bahçede, güzel bir ziyafette, güzel ahbaplar içinde, nezahetli, tatlı, nâmuslu, hoş, meşrû bir lezzet ve eğlenceye kanaat etmeyip, gayrimeşrû ve mülevves bir lezzet için çirkin ve necis bir şarabı içse, sarhoş olup kendini kış ortasında, pis bir yerde, vahşi canavarlar içinde tahayyül etse, titreyip bağırıp çağırsa nasıl merhamete lâıyk değil. Çünkü ehl-i nâmus ve mübarek arkadaşlarını canavar tasavvur eder, onlara karşı hakaret eder. Hem ziyafetteki leziz taamları ve temiz kapları mülevves, pis taşlar tasavvur eder, kırmaya başlar. Hem mecliste muhterem kitapları ve mânidar mektubları mânâsız ve âdi nakışlar tasavvur eder, yırtarak ayak altına atar ve hâkezâ... Böyle bir şahıs, nasıl merhamete müstehak değil, belki tokata müstehaktır.

Öyle de, sû-i ihtiyarından neşet eden küfür sarhoşluğu ile ve dalâlet divanlığıyla Sâni-i Hakîm'in şu misafirhâne-i dünyasını, tesadûf ve tabiat oyuncağı olduğunu tevehhüm edip ve cilve-i esmâ-yı ilâhiyeyi tazelandiren mas-

¹ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/56; En'âm sûresi, 6/124-125; A'râf sûresi, 7/152; Tevbe sûresi, 9/55; Ra'd sûresi, 13/34; Zümer sûresi, 39/22; Fussilet sûresi, 41/16.

² Bkz.: "Derken, İsrâiloğullarını denizden geçirdik. Hemen Firavun, askerleriyle beraber zulmederek ve saldıracak peşlerine düştü. Nihayet boğulmak üzere iken: 'İman ettim. İsrâiloğullarının inandığı İlah'tan başka ilâh yokmuş. Ben de Müslümanlardım.' dedi." (Yûnus sûresi, 10/90).

nûatın, zamanın geçmesiyle vazifelerinin bittiğinden âlem-i gayba geçmelerini, adem ile idam tasavvur ederek.. ve tesbihât sadâlarını, zevâl ve firâk-ı ebedî vaveylâsı olduklarını tahayyül ettiğinden.. ve mektubât-ı samedâniye olan şu mevcudât sayfalarını, mânâsız, karmakarışık tasavvur ettiğinden.. ve âlem-i rahmete yol açan kabir kapısını zulûmât-ı adem ağızı tasavvur ettiğinden.. ve eceli, hakiki ahbaplara visal dâveti olduğu hâlde, bütün ahbaplardan firak nöbeti tasavvur ettiğinden hem kendini dehşetli bir azab-ı elimde bırakıyor; hem mevcudâtı, hem Cenâb-ı Hakk'ın esmâsını, hem mektubâtını inkâr ve tezyif ve tahkir ettiğinden, merhamete ve şefkate lâayık olmadığı gibi, şiddetli bir azaba da müstehaktır. Hiçbir cihette merhamete lâayık değildir.

İşte ey bedbaht ehl-i dalâlet ve sefâhet! Şu dehşetli sukuta karşı ve ezici me'yusiyete mukabil; hangi tekemmülünüz, hangi fûnûnunuz, hangi kemâliniz, hangi medeniyetiniz, hangi terakkiyâtınız karşı gelebilir? Ruh-u beşerin eşedd-i ihtiyaç ile muhtaç olduğu hakiki teselliyi nerede bulabilirsiniz?

Hem güvendiğiniz ve bel bağladığınız ve âsâr-ı ilâhiyeyi ve ihsanat-ı rab-bâniyeyi onlara isnad ettiğiniz hangi tabiatınız, hangi esbâbınız, hangi şerikiniz, hangi keşfiyâtınız, hangi milletiniz, hangi bâtil mâbudunuz, sizi sizce idam-ı ebedî olan mevtin zulûmâtından kurtarıp; kabir hudûdundan, berzâh hudûdundan, mahşer hudûdundan, sırat köprüsünden hâkimâne geçirebilir, saadet-i ebediyyeye mazhar edebilir? Hâlbuki kabir kapısını kapamadığınız için, siz kat'î olarak bu yolun yolcususunuz. Böyle bir yolcu, öyle birisine dayanır ki, bütün bu daire-i azîme ve bu geniş hudûtlar, O'nun taht-ı emrinde ve tasarrufundadır.

Hem dahi, ey bedbaht ehl-i dalâlet ve gaflet! “Gayrimeşrû bir muhabbetin neticesi, merhametsiz azab çekmektir.” kaidesi sırınca siz, fitratınızdaki Cenâb-ı Hakk'ın zât ve sıfât ve esmâsına sarf edilecek muhabbet ve marifet istîdadını ve şükür ve ibâdât cihâzâtını, nefsinize ve dünyaya gayrimeşrû bir surette sarf ettiğinizden, bilistihkak cezasını çekiyorsunuz. Çünkü Cenâb-ı Hakk'a ait muhabbeti, nefsinize verdiniz. Mahbubunuz olan nefsinizin hadsiz belâsını çekiyorsunuz. Çünkü hakiki bir rahatı o mahbubunuza vermiyorsunuz. Hem onu, hakiki mahbub olan Kadîr-i Mutlak'a tevekkül ile teslim etmiyorsunuz, daima elem çekiyorsunuz.

Hem Cenâb-ı Hakk'ın esmâ ve sıfâtına ait muhabbeti, dünyaya verdiniz ve âsâr-ı sanatını, âlemin esbâbına taksim ettiniz.. belâsını çekiyorsunuz. Çünkü o hadsiz mahbublarınızın bir kısmı size “Allah'a ısmarladık!” demeyip, size arkasını çevirip, bırakıp gidiyor. Bir kısmı sizi hiç tanımıyor, tanısa da sizi sevmiyor, sevse de size bir fayda vermiyor. Daima hadsiz firaklardan ve ümitsiz dönmek üzere zevâllerden azab çekiyorsunuz.

İşte ehl-i dalâletin saadet-i hayatiye ve tekemmülât-ı insaniye ve mehâsin-i medeniyet ve lezzet-i hürriyet dedikleri şeylerin iç yüzleri ve mahiyetleri budur. Sefâhet ve sarhoşluk bir perdedir, muvakkaten hissettirmez. “Tuh onların aklına!” de...

Amma Kur’ân’ın cadde-i nuraniyesi ise; bütün ehl-i dalâletin çektiği yaraları, hakâik-i imaniye ile tedavi eder, bütün evvelki yoldaki zulümâtı dağıtır, bütün dalâlet ve helâket kapılarını kapatır. Şöyle ki:

İnsanın zaaf ve aczini ve fakr ve ihtiyacını, bir Kadîr-i Rahîm’e tevekkül ile tedavi eder.¹ Hayat ve vücûdun yükünü, O’nun kudretine, rahmetine teslim edip;² kendine yüklemeyip belki kendisi o hayatına ve nefesine biner hükümünde bir rahat makam bulur. Kendisinin “nâtik bir hayvan” değil, belki hakiki bir insan ve makbul bir misafir-i Rahmân olduğunu bildirir. Dünyayı, bir misafirhâne-i Rahmân olduğunu göstermekle ve dünyadaki mevcudât ise, esmâ-yı ilâhiyenin aynaları olduklarını.. ve masnûatı ise, her vakit tazelenen mektubât-ı samedâniye olduklarını bildirmekle, insanın fenâ-yı dünyadan ve zevâl-i eşyadan ve hubb-u fânîyâtтан gelen yaralarını güzelce tedavi eder ve evhamın zulümâtından kurtarır.

Hem mevt ve eceli, âlem-i berzâha giden ve âlem-i bekâda olan ahabbâlara visal ve mülâkat mukaddimesi olarak gösterir. Ehl-i dalâletin nazarında bütün ahabbından bir fırâk-ı ebedî telâkki ettiği ölüm yaralarını böylece tedavi eder ve o firak, ayn-ı lika olduğunu isbat eder. Hem kabrin âlem-i rahmete ve dâr-ı saadete ve bağıştan-ı cinâna ve nuristan-ı Rahmân’a açılan bir kapı olduğunu isbat etmekle, beşerin en müdhiş korkusunu izale edip, en elîm ve kasâvetli ve sıkıntılı olan berzâh seyahatini, en leziz ve ünsiyetli ve ferahlı bir seyahat olduğunu gösterir. Kabir ile ejderha ağzını kapatır, güzel bir bahçeye kapı açar. Yani kabir, ejderha ağzı olmadığını; belki bağıştan-ı rahmete açılan bir kapı olduğunu gösterir.

Hem mümine der: “İhtiyârın cüz’î ise, kendi Mâlik’inin irâde-i külliyesine işini bırak.³ İktidarın küçük ise, Kadîr-i Mutlak’ın kudretine itimad et.⁴ Hayatın az ise, hayat-ı bâkiyeyi düşün.⁵ Ömrün kısa ise; ebedî bir ömrün var, merak

¹ “Allah’a tevekkül etmek”le ilgili bazı ayetlere bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/122; A’raf sûresi, 7/89; Tevbe sûresi, 9/129; Hûd sûresi, 11/56; Yûsuf sûresi, 12/67.

² “Allah’a teslim olmak”la ilgili bazı ayetlere bkz.: Bakara sûresi, 2/112, 131; Nisâ sûresi, 4/125; Lokman sûresi, 31/22; Zümer sûresi, 39/54.

³ Bkz.: Mü’min sûresi, 40/44.

⁴ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/159, 173; Nisâ sûresi, 4/81; Mâide sûresi, 5/23; Hûd sûresi, 11/123; İbrahim sûresi 14/12; Furkan sûresi, 25/58...

⁵ Bkz.: Tevbe sûresi, 9/38; Yûnus sûresi, 10/24; Kehf sûresi, 18/45; Hadîd sûresi, 57/20; Mü’min sûresi, 40/39; Duhâ sûresi, 93/4.

etme. Fikrin sönük ise; Kur'ân'ın güneşi altına gir, imanın nuruyla bak ki; yıldız böceği olan fikrin yerine her bir âyet-i Kur'ân, birer yıldız misillü sana ışık verir.¹ Hem hadsiz emellerin, elemelerin varsa, nihayetsiz bir sevab ve hadsiz bir rahmet seni bekliyor.² Hem hadsiz arzuların, makâsıdın varsa, onları düşünüp muztarip olma. Onlar bu dünyaya sığışmaz. Onların yerleri başka diyardır ve onları veren de başkadır.³

Hem der: “Ey insan! Sen, kendine mâlik değilsin.⁴ Sen, kudreti nihayetsiz bir Kadîr, rahmeti hadsiz bir Rahîm-i Zât-ı Zülcelâl'in memlûküsün.⁵ Öyle ise sen, kendi hayatını kendine yükleyip zahmet çekme. Çünkü hayatı veren O'dur, idare eden de O'dur.⁶

Hem dünya sahipsiz değil ki, sen kendi kafana dünya yükünü yüklettirerek ehvâlini düşünüp merak etme. Çünkü onun sahibi Hakîm'dir, Alîm'dir.⁷ Sen de misafirsin, fuzulî olarak karışma, karıştırma. Hem insanlar,⁸ hayvanlar gibi mevcudât, başı boş değiller, belki vazifedar memurdurlar. Bir Hakîm-i Rahîm'in nazarındadırlar. Onların âlâm ve meşakkatlerini düşünüp, ruhuna elem çektirme. Ve onların Hâlik-ı Rahîm'inin rahmetinden daha ileri şefkatini sürme. Hem sana düşmanlık vaziyetini alan mikroptan, tâ tâun ve tûfan ve kaht ve zelzeleye kadar bütün eşyanın dizginleri, o Rahîm-i Hakîm'in elindedirler.⁹ O Hakîm'dir, abes iş yapmaz. Rahîm'dir, rahîmiyeti çoktur. Yaptığı her işinde bir nevi lütuf var.¹⁰

Hem der: “Şu âlem çendan fânîdir, fakat ebedî bir âlemin levâzımâtını yetiştiriyor. Çendan zâildir, geçicidir; fakat bâkî meyveler veriyor, bâkî bir Zât'ın bâkî esmâsının cilvelerini gösteriyor. Ve çendan lezzetleri az, elemeleri çoktur; fakat Rahmân-ı Rahîm'in iltifâtâtı, zevâlsiz hakiki lezzetlerdir. Elemeler

¹ Bkz.: Yûnus sûresi, 10/57; Yûsuf sûresi, 12/111; İbrahim sûresi, 14/1; Tegabun sûresi, 64/8; Nisâ sûresi, 4/174; ...

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/157, 218; Âl-i İmran sûresi, 3/107; Nisâ sûresi, 4/96, 175; A'râf sûresi, 7/156.

³ Bkz.: Yâsîn sûresi, 36/55; Sâffât sûresi, 37/42-43, 46; Sâd sûresi, 38/52; Zuhuruf sûresi, 43/71, 73; Muhammed sûresi, 47/15; Dehr sûresi, 76/22.

⁴ Bkz.: A'râf sûresi, 7/188; Yûnus sûresi, 10/49; Cin sûresi, 72/21.

⁵ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/30; Mâide sûresi, 5/118; Hicr sûresi, 15/49; İsrâ sûresi, 17/65; Mü'minûn sûresi, 23/109; Ankebût sûresi, 29/56; Zümer sûresi, 39/16,53; Mü'min sûresi, 40/31 ...

⁶ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/156; A'râf sûresi, 7/158; Tevbe sûresi, 9/116; Yûnus sûresi, 10/56...

⁷ Bkz.: Bakara sûresi, 2/107; Âl-i İmran sûresi, 3/26, 189; Mâide sûresi, 5/40, 120; En'âm sûresi, 6/73; A'râf sûresi, 7/158.

⁸ Bkz.: Mü'minûn sûresi, 23/115; Kıyâmet sûresi, 75/36

⁹ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/83; Mü'minûn sûresi, 23/88; Mülk sûresi, 67/1, Fussilet sûresi, 41/11; Zümer sûresi, 39/63,67; Şûrâ sûresi, 42/12.

¹⁰ Bkz.: Şûrâ sûresi, 42/19.

ise sevab cihetiyle mânevî lezzet yetiştiriyor.¹ Madem meşrû daire, ruh ve kalb ve nefsin bütün lezzetlerine, safalarına, keyiflerine kâfidir. Gayrimeşrû daireye girme. Çünkü o dairedeki bir lezzetin bazen bin elemi var. Hem hakiki ve daimî lezzet olan iltifâtât-ı rahmaniyei kaybetmeğe sebeptir.”²

Hem dalâletin yolunda sâbıkan beyân edildiği gibi esfel-i sâfilîne insanı öyle bir sukut ettiriyor ki; hiçbir medeniyet, hiçbir felsefe ona çâre bulamadıkları ve o derin zulümât kuyusundan hiçbir terakkiyât-ı beşeriye, hiçbir kemâlât-ı fenniye insanı çıkaramadığı hâlde, Kur’ân-ı Hakîm, iman ve amel-i sâlih ile o esfel-i sâfilîne sukuttan insanı âlâ-yı illiyyîne çıkarır ve delâil-i kat’iyye ile çıkarmasını isbat ediyor.. ve o derin kuyuyu terakkiyât-ı mânevîyenin basamaklarıyla ve tekemmülât-ı ruhiyenin cihâzâtıyla dolduruyor.³

Hem beşerin uzun ve fırtınalı ve dağdağalı olan ebed tarafındaki yolculuğunu gayet derecede teshil eder ve kolaylaştırır. Bin, belki elli bin senelik mesafeyi bir günde kestirecek vesaiti gösterir. Hem Sultan-ı ezel ve ebed olan Zât-ı Zülcelâl’i tanıttırmakla insanı, O’na bir memur, abd ve bir vazifedar misafir vaziyetini verir.

Hem dünya misafirhânesinde, hem berzâhî ve uhrevî menzillerde kemâl-i rahatla seyahatini temin eder. Nasıl ki bir padişahın müstakîm bir memuru, onun daire-i memleketinde, hem her vilayetin hudutlarından sühuletle ve tayyare, gemi, şimendifer gibi süratli vasıta-yı seyahatle gezer, geçer. Öyle de Sultan-ı Ezel’ye iman ile intisap eden ve amel-i sâlih ile itâat eden bir insan, şu misafirhâne-i dünya menzillerinden ve âlem-i berzâh ve âlem-i mahşer dairelerinden ve hâkezâ.. kabirden sonraki bütün âlemlerin geniş hudutlarından berk ve burak süratinde geçer. Tâ saadet-i ebediyeyi bulur. Ve şu hakikati kat’î isbat eder ve asfiya ve evliyaya gösterir.

Hem de Kur’ân’ın hakikati der ki; “Ey mümin! Sendeki nihayetsiz muhabbet kabiliyetini, çirkin ve noksan ve şerûr ve sana muzır olan nefsi emmârene verme.”⁴ Onu mahbub ve onun hevâsını kendine mâbud ittihaz etme.⁵ Belki sendeki o nihayetsiz muhabbet kabiliyetini, nihayetsiz bir muhab-

¹ Bkz.: Hüd sûresi, 11/23; Furkan sûresi, 25/75-76; Ankebût sûresi, 29/58; Ahkaf sûresi, 46/14; Fetih sûresi, 48/5; Teğâbün sûresi, 64/9; Talâk sûresi, 65/11.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/81, 275; Furkan sûresi, 25/68-69; Yûnus sûresi, 10/27, 52; Mü’minûn sûresi, 23/103; Zuhruf sûresi, 43/74.

³ Bkz.: İnşikak sûresi, 84/25; Tîn sûresi, 95/5-6; Asr sûresi, 103/2-3.

⁴ Bkz.: Yûsuf sûresi, 12/53.

⁵ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/135; Kehf sûresi, 18/28; Tâhâ sûresi, 20/16; Furkan sûresi, 25/43; Kasas sûresi,

bete lâıyk, hem nihayetsiz sana ihsan edebilen.. hem istikbalde seni nihayetsiz mesud eden, hem bütün alâkadar olduğun ve onların saadetleriyle mesûd olduğun bütün zâtları ihsanatıyla mesûd eden.. hem nihayetsiz kemâlâtı bulunan ve nihayetsiz derecede kudsî, ulvî, münezzeh, kusursuz, noksansız, zevâlsiz cemâl sahibi olan.. ve bütün esmâsı, nihayet derecede güzel olan ve her isminde pek çok envâr-ı hüsün ve cemâl bulunan.. ve cennet bütün güzellikleriyle ve nimetleriyle, O'nun cemâl-i rahmetini ve rahmet-i cemâlini gösteren.. ve sevimli ve sevilen bütün kâinattaki bütün hüsün ve cemâl ve mehâsin ve kemâlât, O'nun cemâline ve kemâline işaret eden ve delâlet eden ve emâre olan bir Zât'ı, mahbub ve mâbud ittihaz et."¹

Hem der: "Ey insan! O'nun esmâ ve sıfâtına ait istîdad-ı muhabbetini, sâir bekâsiz mevcudâta verme; faydasız mahlûkata dağıtma.² Çünkü âsâr ve mahlûkat fânîdirler. Fakat o âsârda ve o masnûatta nakışları, cilveleri görünen esmâ-yı hüsnâ bâkîdirler, daimîdirler.³ Ve esmâ ve sıfâtın her birisinde binler merâtib-i ihsan ve cemâl ve binler tabakat-ı kemâl ve muhabbet var. Sen yalnız Rahmân ismine bak ki; cennet bir cilvesi ve saadet-i ebediye bir lem'ası ve dünyadaki bütün rızık ve nimet, bir katresidir."⁴

İşte şu muvâzene, ehl-i dalâletle ehl-i imanın hayat ve vazife cihetindeki mahiyetlerine işaret eden

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ * ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ
سَافِلِينَ * إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ⁵

hem netice ve âkıbetlerine işaret eden⁶ فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ⁶ olan âyete dikkat et. Ne kadar ulvî, mucizâne, beyân ettiğimiz müvâzeneyi ifade ederler.

✓ *Birinci âyet*, On Birinci Söz'de tafsilen o âyetin i'câzkârâne ve îcâzkârâne ifade ettiği hakikati, o Söz'de beyân edildiğinden, onu oraya havale ederiz.

28/50; Câsiye sûresi, 45/23; Nâziât sûresi, 79/40.

¹ Bkz.: Tâhâ sûresi, 20/14; Zümer sûresi, 39/2,66; Yasin sûresi, 36/60-61.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/165; En'am sûresi, 6/76-79; Tevbe sûresi, 9/23-24; Kiyâmet sûresi, 75/20-35; Dehr sûresi, 76/27; Fecr sûresi, 89/20-26.

³ Bkz.: Kasas sûresi, 28/88; Rahman sûresi, 55/25,26.

⁴ Bkz.: Meryem sûresi, 19/61, 93; Rahman sûresi, 55/1-12; Mülk sûresi, 67/19-20.

⁵ "Biz insanı en mükemmel surette yarattık. Sonra da onu en aşağı derekeye düşürdük. Ancak iman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesnadır." (Tin sûresi, 95/4-6).

⁶ "(Merhamete lâıyk olma haklarını kaybettiklerinden) perişân hâllerine gök de ağlamadı, yer de ağlamadı." (Duhân sûresi, 44/29)

✓ *İkinci âyet* ise, yalnız bir küçük işaretle göstereceğiz ki, ne kadar ulvî bir hakikati ifade ediyor. Şöyle ki:

Şu âyet, mefhum-u muvâfık ile şöyle ferman ediyor: “Ehl-i dalâletin ölmesiyle semâvât ve zemin, onların üstünde ağlamıyorlar.” Ve mefhum-u muhalif ile delâlet ediyor ki: “Ehl-i imanın dünyadan gitmesiyle, semâvât ve zemin, onların üstünde ağlıyor.” Yani ehl-i dalâlet; madem semâvât ve arzın vazifelerini inkâr ediyor, mânâlarını bilmiyor, onların kıymetlerini iskat ediyor, Sâni’lerini tanımıyor. Onlara karşı bir hakaret, bir adâvet ettiğinden elbette semâvât ve zemin, onlara ağlamak değil, belki onlara nefrin eder, onların gebermesiyle memnun olurlar. Ve mefhum-u muhalif ile der: “Semâvât ve arz, ehl-i imanın ölmesiyle ağlarlar.” Zira ehl-i iman ise –çünkü semâvât ve arzın vazifelerini bilir. Hakiki hakikatlerini tasdik ediyor. Ve onların ifade ettikleri mânâları iman ile anlıyor– “Ne kadar güzel yapılmışlar, ne kadar güzel hizmet ediyorlar.” diyor. Ve onlara lâıyk kıymeti veriyor ve ihtiram ediyor. Cenâb-ı Hak hesabına onlara ve onlar ayna oldukları esmâya muhabbet ediyor. İşte bu sır içindir ki semâvât ve zemin, ağlar gibi ehl-i imanın zevâline mahzun oluyolar.¹

Mühim Bir Suâl

Diyorsunuz ki: “Muhabbet, ihtiyarî değil. Hem ihtiyac-ı fitrîye binaen, leziz taamları ve meyveleri severim. Peder ve vâlîde ve evlâdlarımı severim. Refika-yı hayatımı severim. Dost ve ahbablarımı severim. Enbiyâ ve evliyâyı severim. Hayatımı, gençliğimi severim. Baharı ve güzel şeyleri ve dünyayı severim. Nasıl bunları sevmeyeceğim? Nasıl bütün bu muhabbetleri, Cenâb-ı Hakk’ın zât ve sıfât ve esmâsına verebilirim? Bu ne demektir?”

Elcevap: “Dört Nükte”yi dinle.

Birinci Nükte

Muhabbet, çendan ihtiyarî değil. Fakat ihtiyar ile, muhabbetin yüzü, bir mahbubdan diğer bir mahbuba dönebilir. Meselâ: Bir mahbubun çirkinliğini göstermekle veyahut asıl lâıyk-ı muhabbet olan diğer bir mahbuba perde veya ayna olduğunu göstermekle, muhabbetin yüzü, mecâzî mahbuptan hakikî mahbuba çevrilebilir.

¹ Meselâ “Arş’in, Sa’d İbni Muaz’ın (*radıyallâhu anhu*) vefatıyla sarsıldığı” ifade buyurulmuştur. (Bkz.: Buhârî, *menâkıbü’l-ensar* 12; Müslim, *fezâilü’s-sahâbe* 123-125; Tirmizî, *menâkıb* 50)

İkinci Nükte

Ta'dad ettiğin sevdiklerini, sevme demiyoruz. Belki onları Cenâb-ı Hakk'ın hesabına ve O'nun muhabbeti nâmına sev, deriz. Meselâ: Leziz taamları, güzel meyveleri, Cenâb-ı Hakk'ın ihsanı ve o Rahmân-ı Rahîm'in in'amı cihe-tinde sevmek, "Rahmân" ve "Mün'im" isimlerini sevmektir, hem mânevî bir şükürdür. Şu muhabbet, yalnız nefis hesabına olmadığını ve Rahmân nâmına olduğunu gösteren; meşrû dairesinde kanaatkârâne kazanmak ve mütefekki-râne, müteşekkirâne yemektir.

Hem peder ve vâlideyi şefkat ile teşhiz eden ve seni onların merhamet-li elleriyle terbiye ettiren hikmet ve rahmet hesabına onlara hürmet ve mu-habbet, Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetine aittir.¹ O muhabbet ve hürmet, şefkat; Allah için olduğuna alâmeti şudur ki: Onlar ihtiyar oldukları ve sana hiçbir faydaları kalmadığı ve seni zahmet ve meşakkate attıkları zaman, daha ziyade muhabbet ve merhamet ve şefkat etmektir.

إِنَّمَا يَبْتَغْنَ عِنْدَكَ الْكَبِيرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٌ² âyeti beş merte-be hürmet ve şefkate evlâdi dâvet etmesi; Kur'an'ın nazarında vâlideynin hu-kukları ne kadar ehemmiyetli ve ukukları ne derece çirkin olduğunu gösterir. Madem peder; kimseyi değil, yalnız veledinin kendinden daha ziyade iyi ol-masını ister. Ona mukabil veled dahi, pedere karşı hak dâva edemez. Demek vâlideyn ve veled ortasında fitraten sebab-i münakaşa yok. Zira münaka-şa, ya gıpta ve hasedden gelir. Pederde oğluna karşı o yok. Veya münaka-şa, haksızlıktan gelir. Vele din hakkı yoktur ki, pederine karşı hak dâva etsin. Pederini haksız görse de, ona isyan edemez. Demek pederine isyan eden ve onu rencide eden, insan bozması bir canavardır.

Ve evlâdlarını, o Zât-ı Rahîm-i Kerîm'in hediyeleri olduğu için kemâl-i şefkat ve merhamet ile onları sevmek ve muhafaza etmek³, yine Hakk'a aittir. Ve o muhabbet ise, Cenâb-ı Hakk'ın hesabına olduğunu gösteren alâmet ise: Vefatlarında sabır ile şükürdür, me'yusâne feryad etmemektir.⁴ "Hâlık'ımın

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/83; Nisâ sûresi, 4/36; En'am sûresi, 6/151; İbrahim sûresi, 14/41; İsrâ sûresi, 17/23; Ankebût sûresi, 29/8; Lokman sûresi, 31/14; Ahkaf sûresi, 46/15, 17; Nüh sûresi, 71/28.

² "Şayet onlardan her ikisi veya birisi yaşlanmış olarak senin yanında bulunursa sakın onlara hizmetten yüksünme, "öf!" bile deme." (İsrâ sûresi, 17/23)

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/132-133; En'am sûresi, 6/151; Hüd sûresi, 11/42-45; Nahl sûresi, 16/72; Yûsuf sûresi, 12/67, 87; İbrahim sûresi, 14/35; İsrâ sûresi, 17/31; Lokman sûresi, 31/13-23; Mümtahine sûresi, 60/12.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/156.

benim nezaretime verdiği sevimli bir mahlûku idi, bir memlûkü idi, şimdi hikmeti iktiza etti, benden aldı, daha iyi bir yere götürdü. Benim o memlûkte bir zâhirî hissem varsa, hakikî bin hisse onun Hâlik'ına aittir. ¹ اَلْحَكْمُ لِلّٰهِ deyip teslim olmaktır. Hem dost ve ahbab ise: Eğer onlar îmân ve amel-i sâlih sebebiyle Cenâb-ı Hakk'ın dostları iseler, ² اَلْحُبُّ فِي اللّٰهِ sırrınca o muhabbet dahi, Hakk'a aittir.

Hem refika-yı hayatını, rahmet-i ilâhiyenin mûnis, latîf bir hediyesi olduğu cihetiyle sev ve muhabbet et.³ Fakat çabuk bozulan hüsn-ü sûretine muhabbetini bağlama. Belki kadının en câzibedâr, en tatlı güzelliği, kadınlığa mahsus bir letafet ve nezaket içindeki hüsn-ü sîretidir. Ve en kıymetdar ve en şirin cemâli ise; ulvî, ciddî, samimî, nurânî şefkatidir. Şu cemâl-i şefkat ve hüsn-ü sîret, âhir hayata kadar devam eder, ziyadeleşir. Ve o zaîfe, latîfe mahlûkun hukuk-u hürmeti, o muhabbetle muhafaza edilir. Yoksa hüsn-ü sûretin zevâliyle, en muhtaç olduğu bir zamanda biçâre, hakkını kaybeder.

Hem enbiyâ ve evliyâyı sevmek, Cenâb-ı Hakk'ın makbul ibâdî olmak cihetiyle, Cenâb-ı Hakk'ın nâmına ve hesabınadır ve o nokta-yı nazardan O'na aittir.⁴

Hem hayatı, Cenâb-ı Hakk'ın insana ve sana verdiği en kıymetdar ve hayat-ı bâkiyeyi kazandıracak bir sermaye ve bir define ve bâkî kemâlâtın cihâzâtını câmi bir hazine cihetiyle onu sevmek, muhafaza etmek, Cenâb-ı Hakk'ın hizmetinde istihdam etmek, yine o muhabbet bir cihette Mâbud'a aittir.

Hem gençliğin letafetini, güzelliğini; Cenâb-ı Hakk'ın latîf, şirin, güzel bir nimeti nokta-yı nazarından istihsan etmek, sevmek, hüsn-ü istimâl etmek, şâkirâne bir nevi muhabbet-i meşrûdudur.

Hem baharı; Cenâb-ı Hakk'ın nurânî esmâlarının en latîf, güzel nakışlarının sayfası ve Sâni-i Hakîm'in antika sanatının en müzeyyen ve şâşaalı bir meşher-i sanatı olduğu cihetiyle mütefekkirâne sevmek, Cenâb-ı Hakk'ın es-mâsını sevmektir.

¹ Her işte verilecek hüküm Allah için olmalıdır.

² "İçte duyulacak sevgi, Allah için olmalıdır." 'Allah için sevmek ve nefret etmek' bazı hadislerde amellerin en faziletlisi sayılmış; *1 bazı hadislerde de imanın en güçlü bir bağı olduğuna dikkat çekilmiştir.*2

*1 Ebû Dâvûd, *sünnet* 2; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsne'd* 5/146; el-Bezzâr, *el-Müsne'd* 9/461.

*2 et-Tayâlisî, *el-Müsne'd* s.101; İbni Ebî Şeybe, *el-Musanne'ef* 6/170, 172, 7/80.

³ "Allah kendilerinizden, insan kardeşlerinizden size eşler yarattı..." (Nahl sûresi, 16/72)

⁴ Bkz.: Â-i İmran, 3/31; Buhârî, *imân* 9; Müslim, *imân* 66-67; Tirmizî, *imân* 10.

Güya o elma, iltifât-ı şâhânenin nümûnesi ve mücessemidir diye başına koyan adam, padişahı sevdiğini izhar eder. Hem iltifâtın gılaflı olan o meyvede öyle bir lezzet var ki, bin elma lezzetinin fevkindedir. İşte şu lezzet ayn-ı şükrandır. Şu muhabbet, padişaha karşı hürmetli bir muhabbetir.

Aynen onun gibi bütün nimetlere ve meyvelere, zâtları için muhabbet edilse, yalnız maddî lezzetleriyle gafilâne telezüz etse, o muhabbet nefsanîdir. O lezzetler de geçici ve elemlidir. Eğer Cenâb-ı Hakk'ın iltifâtât-ı rahmeti ve ihsanatının meyveleri cihetiyle sevse ve o ihsan ve iltifâtâtın derece-i lütfularını takdir etmek sûretinde kemâl-i iştihâ ile lezzet alsın; hem mânevî bir şükür, hem elemsiz bir lezzettir...

Üçüncü Nükte

Cenâb-ı Hakk'ın esmâsına karşı olan muhabbetin tabakâtı var: Sâbıkan beyân ettiğimiz gibi; bâzan âsâra muhabbet sûretiyle esmâyı sever. Bâzan esmâyı, kemâlât-ı ilâhiyenin unvanları olduğu cihetle sever. Bâzan insan, câmiyet-i mahiyet cihetiyle hadsiz ihtiyacat noktasında esmâyâ muhtaç ve müştâk olur ve o ihtiyaçla sever. Meselâ: Sen bütün şefkat ettiğin akraba ve fukara ve zayıf ve muhtaç mahlûkâta karşı, âcizâne istimdat ihtiyacını hissettiğin hâlde; biri çıksa, istediğin gibi onlara iyilik etse, o zâtın in'âm edici unvanı ve kerîm ismi ne kadar senin hoşuna gider, ne kadar o zâtı, o unvan ile seversin. Öyle de: Yalnız Cenâb-ı Hakk'ın Rahmân ve Rahîm isimlerini düşün ki: Sen sevdiğin ve şefkat ettiğin bütün mümin âbâ ve ecdadını ve akraba ve ahbabını dünyada nimetlerin envâyla ve cennette envâ-ı lezzâiz ile ve saadet-i ebediyede onları sana gösterip ve kendini onlara göstermesiyle mesut ettiği cihette o "Rahmân" ismi ve "Rahîm" unvanı, ne kadar sevilmeğe lâyıktırlar ve ne derece o iki isme ruh-u beşer muhtaç olduğunu kıyas edebilirsin. Ve ne derece: ¹ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى رَحْمَتِهِ وَعَلٰى رَحْمَتِهِ yerindedir anlarsın.

Hem alâkadâr olduğun ve perişanîyetlerinden müteessir olduğun; senin bir nevi hânen ve içindeki mevcudat, senin o hânenin ünsiyetli levâzımâtı ve sevimli müzeyyenatı hükmünde olan dünyayı ve içindeki mahlûkâtı kemâl-i hikmet ile tanzim ve tedbir ve terbiye eden Zât'ın "Hakîm" ismine ve "Mürebbi" unvanına senin ruhun ne kadar muhtaç, ne kadar müştâk olduğunu dikkat etsen anlarsın. Hem bütün alâkadâr olduğun ve zevâllerıyla müteallim olduğun insanları, mevtleri hengâmında adem zulûmâtından kurtarıp

¹ Dünya'da bütün mahlûkâtına âhirette ise sadece mümin kullanna şefkat ve marhametle muamele etmesinden dolayı Allah'a hamd ve övgüler olsun.

şu dünyadan daha güzel bir yerde yerleştiren bir Zât'ın "Vâris, Bâis" isimlerine, "Bâkî, Kerîm, Muhyî ve Muhsin" unvanlarına ne kadar ruhun muhtaç olduğunu dikkat etsen anlarsın.

İşte insanın mahiyeti ulviye, fitratı câmia olduğundan; binler envâ-ı hâcât ile bin bir esmâ-yı ilâhiyeye, her bir ismin çok mertebelerine fitraten muhtaçtır. Muzaaf ihtiyaç, iştiyâktır. Muzaaf iştiyâk, muhabbettir. Muzaaf muhabbet dahi aşktır. Ruhun tekemmülâtına göre merâtib-i muhabbet, merâtib-i esmâya göre inkişâf eder. Bütün esmâya muhabbet dahi –Çünkü o esmâ Zât-ı Zülcelâl'in unvanları ve cilveleri olduğundan– muhabbet-i zâtiyeye döner. Şimdi yalnız nümûne olarak bin bir esmâdan yalnız "Adl" ve "Hakem" ve "Hak" ve "Rahîm" isimlerinin bin bir mertebelerinden bir mertebeyi beyân edeceğiz. Şöyle ki:

Hikmet ve adl içindeki "Rahmân Rahîm" ve "Hak" ismini âzamî bir dairede görmek istersen, şu temsile bak: Nasıl ki bir orduda dört yüz muhtelif tâifeler bulunduğunu farz ediyoruz ki, her bir tâife beğendiği elbiseleri ayrı, hoşuna gittiği erzakı ayrı, rahatla istimâl edeceği silâhları ayrı ve mizacına devâ olacak ilâçları ayrı oldukları hâlde, bütün o dört yüz tâife, ayrı ayrı takım, bölük tefrik edilmeyerek, belki birbirine karışık olduğu hâlde onları kemâl-i şefkat ve merhametinden ve hârikulâde iktidarından ve mucizâne ilim ve ihasından ve fevkalâde adâlet ve hikmetinden, misilsiz bir tek padişah onların hiçbirini şaşırılmayarak, hiçbirini unutmuyarak, bütün ayrı ayrı onlara lâyük elbise, erzak, ilâç ve silâhlarını muinsiz olarak bizzât kendisi verse, o zât acaba ne kadar muktedir, müşfik, âdil, kerîm bir padişah olduğunu anlarsın. Çünkü bir taburda on milletten efrâd bulursa, onları ayrı ayrı giydirmek ve teçhiz etmek çok müşkül olduğundan, bilmeceburiye ne cinsten olursa olsun, bir tarzda teçhiz edilir.

İşte öyle de: Cenâb-ı Hakk'ın adl ve hikmet içindeki ism-i "Hak ve Rahmân-ı Rahîm" in civlesini görmek istersen bahar mevsiminde zeminin yüzünde çadırları kurulmuş, muhteşem dört yüz bin milletten mürekkep nebâtât ve hayvanât ordusuna bak ki; bütün o milletler, o tâifeler, birbiri içinde oldukları hâlde, her birinin libası ayrı, erzakı ayrı, silâhı ayrı, tarz-ı hayatı ayrı, tâlimatı ayrı, terhisatı ayrı oldukları hâlde ve o hâcâtlarını tedarik edecek iktidarları ve o metalibi isteyecek dilleri olmadığı hâlde, daire-i hikmet ve adl içinde, mizân ve intizam ile "Hak" ve "Rahmân", "Rezzâk" ve "Rahîm", "Kerîm" unvanlarını seyret, gör. Nasıl hiçbirini şaşırılmayarak, unutmuyarak, iltibas etmeyerek terbiye ve tedbir ve idare eder.

İşte, böyle hayret verici muhîr bir intizam ve mîzân ile yapılan bir işe, başkalarının parmakları karışabilir mi? Vâhid-i Ehad, Hakîm-i Mutlak, Kadîr-i külli şey'den başka, bu sanata, bu tedbire, bu rubûbiyete, bu tedvire hangi şey elini uzatabilir? Hangi sebep müdahale edebilir?¹

Dördüncü Nükte

Diyorsun: Benim taamlara, nefsim, refikama, vâlideynime, evlâdım, ahabıma, evliyâyâ, enbiyâyâ, güzel şeylere, bahara, dünyaya müteallik ayrı ayrı muhtelif muhabbetlerimin (Kur'ân'ın emrettiği tarzda olsa) neticeleri, faydaları nedir?

Elcevap: Bütün neticeleri beyân etmek için büyük bir kitap yazmak lâzım gelir. Şimdilik yalnız icmâlen bir-iki neticeye işaret edilecek. Evvelâ, dünyadaki muaccel neticeleri beyân edilecek. Sonra âhirette tezahür eden neticeleri zikredilecek. Şöyle ki:

Sâbıkan beyân edildiği gibi; ehl-i gaflet ve ehl-i dünya tarzında ve nefis hesabına olan muhabbetlerin; dünyada belâları, elemeleri, meşakkatleri çoktur. Safaları, lezzetleri, rahatları azdır. Meselâ: Şefkat, acz yüzünden elemli bir musibet olur. Muhabbet, firâk yüzünden belâlı bir hirkat olur. Lezzet, zevâl yüzünden zehirli bir şerbet olur. Âhirette ise; Cenâb-ı Hakk'ın hesabına olmadıkları için, ya faydasızdır veya azaptır. (Eğer harama girmiş ise.)²

Suâl: Enbiyâ ve evliyâyâ muhabbet, nasıl faydasız kalır?

Elcevap: Ehl-i Teslis'in Îsâ (*aleyhisselâm*)'a ve Râfızîlerin Hazreti Ali'ye (*radıyallahü anhi*) muhabbetleri faydasız kaldığı gibi.³

Eğer o muhabbetler, Kur'ân'ın irşâd ettiği tarzda ve Cenâb-ı Hakk'ın hesabına ve muhabbet-i Rahmân nâmına olsalar, o zaman hem dünyada, hem âhirette güzel neticeleri var. Amma dünyada ise leziz taamlara, güzel meyvelere muhabbetin, elemsiz bir nimet ve ayn-ı şükür bir lezzettir.

Nefsine muhabbet ise: Ona acımak, terbiye etmek, zararlı hevesâtan men etmektir.⁴ O vakit nefis sana binmez, seni hevâsına esir etmez. Belki sen nefsin binersin. Onu hevâyâ değil, hüdâyâ sevk edersin.⁵

¹ Bkz.: Fâtır sûresi, 35/3; Zümer sûresi, 39/62; Mü'min sûresi, 40/62; Tûr sûresi, 52/35; Vâkıa' sûresi, 56/59.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/165; Âl-i İmran sûresi, 3/14; Tevbe sûresi, 9/23-24; İbrahim sûresi, 14/3; Nahl sûresi, 16/107; Nûr sûresi, 24/19; Fussilet sûresi, 41/17.

³ Bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/160; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/132; el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebir* 3/281.

⁴ Bkz.: Haşır sûresi, 59/9; Nâziât sûresi, 79/40; A'lâ sûresi, 87/14; Şems sûresi, 91/9.

⁵ Bkz.: Neml sûresi, 27/92; Fâtır sûresi, 35/32.

Refika-yı hayatına muhabbetin, madem hüsn-ü sîret ve mâden-i şefkat ve hediye-i rahmet olduğuna bina edilmiş. O refikaya samimî muhabbet ve merhamet edersen, o da sana ciddî hürmet ve muhabbet eder. İkiniz ihtiyar olduğça o hâl ziyadeleşir, mes'udâne hayatını geçirirsin. Yoksa hüsn-ü sûrete muhabbet nefsanî olsa, o muhabbet çabuk bozular, hüsn-ü muâşeret-i de bozar.

Peder ve vâlideye karşı muhabbetin, Cenâb-ı Hak hesabına olduğu için hem bir ibadet, hem de onlar ihtiyarlandıkça hürmet ve muhabbeti ziyadeleştirebilirsin. En âlî bir his ile, en merdâne bir himmet ile onların tûl-ü ömrünü ciddî arzu edip bekâlarına dua etmek, tâ onların yüzünden daha ziyade sevab kazanayım diye samimî hürmetle onların elini öpmek, ulvî bir lezzet-i ruhânî almaktır. Yoksa nefsanî, dünya itibarıyla olsa, onlar ihtiyar oldukları ve sana bâr olacak bir vaziyete girdikleri zaman; en süflî ve en alçak bir his ile vücûdlarını istiskal etmek, sebab-i hayatın olan o muhterem zâtların mevtlerini arzu etmek gibi vahşi, kederli, ruhânî bir elemidir.

Evlâdına muhabbet ise: Cenâb-ı Hakk'ın senin nezaretine ve terbiyeye emanet ettiği sevimli, ünsiyetli o mahlûklara muhabbet ise; saadetli bir muhabbet, bir nimettir. Ne musibetleriyle fazla elem çekersen, ne de ölümleriyle me'yusâne feryad edersin. Sâbikan geçtiği gibi; onların Hâlık'ları hem Hakîm, hem Rahîm olduğundan, onlar hakkında o mevt bir saadettir dersin. Senin hakkında da, onları sana veren zât'ın rahmetini düşünürsün, firâk eleminden kurtulursun.

Ahbablara muhabbetin ise: Madem Allah içindir. O ahbabların firâkları, hattâ ölümleri, sohbetinize ve uhuvvetinize mâni olmadığı için, o mânevî muhabbet ve ruhânî irtibattan istifade edersin. Ve mülâkat lezzeti daimî olur. Allah için olmazsa, bir günlük mülâkat lezzeti, yüz günlük firâk elemi netice verir.^{1(Hâşiye)}

Enbiyâ ve evliyâyâ muhabbetin ise: Ehl-i gaflete karanlıklı bir vahşet-gâh görünen âlem-i berzah, o nurânîlerin vücûdlarıyla tenevvür etmiş menzil-gâhları sûretinde sana görüldüğü için o âleme gitmeğe tevahhuş, tedehhüş değil; belki bilâkis temayül ve iştiyâk hissini verir; hayat-ı dünyeviyenin lezzetini kaçırmaz. Yoksa onların muhabbeti, ehl-i medeniyetin meşâhir-i insâniyeye muhabbeti nev'inden olsa, o kâmil insanların fena ve zevâllerini ve mâzî denilen mezar-ı ekberinde çürümelerini düşünmekle, elemli hayatına

^{1(Hâşiye)} Allah rızası için bir saniye mülâkat, bir senedir. Dünya için olsa; bir sene, bir saniyedir.

bir keder daha ilâve eder. Yâni “Öyle kâmilleri çürüten bir mezara, ben de gireceğim.” diye düşünür; mezaristana endişeli bir nazarla bakar. “Ah!” çeker. Evvelki nazarda ise: Cisim libasını mâzide bırakıp, kendileri istikbal salonu olan berzah âleminde kemâl-i rahatla ikametlerini düşünür, mezaristana ünsiyetkârâne bakar.

Hem **güzel şeylere muhabbetin**, madem Sâni’leri hesabınadır.¹ “Ne güzel yapılmışlar.” tarzındadır. O muhabbetin bir leziz tefekkür olduğu hâlde, hüsün-perest, cemâl-perest zevkinin nazarını daha yüksek, daha mukaddes ve binler defa daha güzel cemâl mertebelerinin definelerine yol açar, baktırır. Çünkü o güzel âsardan ef’âl-i ilâhiyenin güzelliğine intikal ettirir. Ondan esmânın güzelliğine, ondan sıfâtın güzelliğine, ondan Zât-ı Zülcelâl’in cemâl-i bîmisâline karşı kalbe yol açar. İşte bu muhabbet bu sûrette olsa, hem lezzetlidir, hem ibadettir ve hem tefekkürdür.

Gençliğe muhabbetin ise: Madem Cenâb-ı Hakk’ın güzel bir nimeti ciyetinde sevmişsin; elbette onu ibadette sarf edersin, sefahette boğdurup öldürmezsin. Öyle ise o gençlikte kazandığın ibadetler, o fânî gençliğin bâkî meyveleridir. Sen ihtiyarlandıkça, gençliğin iyilikleri olan bâkî meyvelerini elde ettiğin hâlde, gençliğin zararlarından, taşkınlıklarından kurtulursun. Hem ihtiyarlıkta daha ziyade ibadete muvaffakiyet ve merhamet-i ilâhiyeye daha ziyade liyâkat kazandığını düşünürsün. Ehl-i gaflet gibi beş-on senelik bir gençlik lezzetine mukabil, elli senede “Eyvah gençliğim gitti.” diye teessüs edip, gençliğe ağlamayacaksın. Nasıl ki, öylelerin birisi demiş:

لَيْتَ الشَّبَابَ يَعُودُ يَوْمًا فَأُخْبِرَهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ²

Yâni: Keşke gençliğim bir gün dönse idi; ihtiyarlık benim başıma neler getirdiğini şekva ederek haber verecektim.”

Bahar gibi zînetli meşherlere muhabbet ise: Madem sanat-ı ilâhiyeyi seyran itibarıyladır. O baharın gitmesiyle, temâşâ lezzeti zâil olmaz. Çünkü bahar yaldızlı bir mektub gibi, verdiği mânâları her vakit temâşâ edebilirsin. Senin hayâlin ve zaman, ikisi de sinema şeridleri gibi sana o temâşâ lezzetini idame ettirmekle beraber o baharın mânâlarını, güzelliklerini sana tazelandirirler. O vakit muhabbetin esefli, elemli, muvakkat olmaz. Lezzetli, safalı olur.

¹ Bkz.: Sâd sûresi, 38/32.

² Bkz.: el-Übşeyhî, *el-Müstatraf* 2/71; el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn* 1/429 (Ebû'l-Atâhiye'nin sözü olarak kaydedilmiştir.)

Dünyaya muhabbetin ise: Madem Cenâb-ı Hakk'ın nâmınadır. O vakit dünyanın dehşetli mevcudatı, sana ünsiyetli bir arkadaş hükmüne geçer. Mezraa-yı âhîret cihetiyle sevdiğin için, her şeyinde, âhirete fayda verecek bir sermaye, bir meyve alabilirsin. Ne musibetleri sana dehşet verir, ne zevâl ve fenası sana sıkıntı verir. Kemâl-i rahatla o misafirhânede müddet-i ikametini geçirirsin. Yoksa ehl-i gaflet gibi seversen, yüz defa sana söylemiş ki: Sıkıntılı, eziç, boğucu, fenaya mahkûm, neticesiz bir muhabbet içinde boğulur, gidersin.

İşte bâzı mahubların, Kur'ân'ın irşâd ettiği sûrette olduğu vakit, her birinden yüzde ancak bir letafetini gösterdik. Kur'ân'ın gösterdiği yolda olmazsa, yüzden bir mazarrâtına işaret ettik. Şimdi şu mahubların dâr-ı bekâda, âlem-i âhirette, Kur'ân-ı Hakîm'in âyât-ı beyyinatıyla işaret ettiği neticeleri işitmek ve anlamak istersen, işte o çeşit meşrû muhabbetlerin dâr-ı âhiretteki neticelerini bir "Mukaddime" ve "Dokuz İşaret"le yüzden bir faydasını icmâlen göstereceğiz:

Mukaddime

Cenâb-ı Hak celil ulûhiyetiyle, cemil rahmetiyle, kebîr rubûbiyetiyle, kerîm re'fetiyle, azîm kudretiyle, latîf hikmetiyle, şu küçük insanın vücûdunu bu kadar havâs ve hissiyat ile, bu derece cevarih ve cihâzât ile ve muhtelif âzâ ve âlât ile ve mütenevvi letâif ve mâneviyat ile, techiz ve tezyin etmiştir ki; tâ, mütenevvi ve pek çok âlât ile, hadsiz envâ-ı nimetini, aksam-ı ihsanatını, tabakat-ı rahmetini, o insana ihsas etsin, bildirsin, tattırsın, tanıttırsın. Hem tâ bin bir esmâsının hadsiz envâ-ı tecelliyâtlarını, insana o âlât ile bildirsin, tattırsın, sevdirdin. Ve o insandaki pek kesretli âlât ve cihâzâtın her birisinin ayrı ayrı hizmeti, ubûdiyeti olduğu gibi, ayrı ayrı lezzeti, elemi, vazifesi ve mükâfatı vardır.

Meselâ göz, sûretlerdeki güzellikleri ve âlem-i mubsarâtta güzel mucizât-ı kudretin envâmını temâşâ eder. Vazifesi, nazar-ı ibretle Sâni'ine şükrandır. Nazara mahsus lezzet ve elem mâlûmdur, târif hâcet yok.

Meselâ kulak, sadâların envâlarını, latîf nağmelerini ve mesmuât âleminde Cenâb-ı Hakk'ın letâif-i rahmetini hisseder. Ayrı bir ubûdiyet, ayrı bir lezzet, ayrı da bir mükâfatı var.

Meselâ kuvve-i şâmme, kokular tâifesindeki letâif-i rahmeti hisseder. Kendine mahsus bir vazife-i şükranıyesi, bir lezzeti vardır. Elbette mükâfatı dahi vardır.

Meselâ dildeki kuvve-i zâika, bütün mat'umatın ezvâkını anlamakla gayet mütelevvi bir şükr-ü mânevî ile vazife görür ve hâkeza... Bütün cihazât-ı insâniyenin ve kalb ve akıl ve ruh gibi büyük ve mühim letâifin böyle ayrı ayrı vazifeleri, lezzetleri ve elemeleri vardır.

İşte Cenâb-ı Hak ve Hakîm-i Mutlak, bu insanda istihdam ettiği bu cihazâtın elbette her birerlerine lâyük ücretlerini verecektir. O müteaddid envâ-ı muhabbetin sâbıkan beyân edilen dünyadaki muaczel neticelerini, herkes vicdan ile hisseder ve bir hads-i sâdık ile isbat edilir. Âhiretteki neticeleri ise; katiyen vücûdları ve tahakkukları, icmâlen Onuncu Söz'ün on iki hakikat-i katia-yı satiasıyla ve Yirmi Dokuzuncu Söz'ün altı esas-ı bâhiresiyle isbat edildiği gibi, tafsilen ¹ *أَصْدَقُ الْكَلَامِ وَأَبْلَغُ النَّظَامِ كَلَامُ اللَّهِ الْمَلِكِ الْعَزِيزِ الْعَلَّامِ* olan Kur'ân-ı Hakîm'in âyât-ı beyyinatıyla tasrih ve telvih ve remiz ve işârâtıyla katiyen sabittir. Daha uzun bürhânları getirmeğe lüzum yok. Zâten başka Sözlerde ve cennete dair Yirmi Sekizinci Söz'ün Arabî olan İkinci Makamı'nda ve Yirmi Dokuzuncu Söz'de çok bürhânlar geçmiştir.

Birinci İşaret

Leziz taamlara, hoş meyvelere şâkirâne muhabbet-i meşrûanın uhrevî neticesi, Kur'ân'ın nassıyla, cennete lâyük bir tarzda leziz taamları, güzel meyveleridir.² Ve o taamlara ve o meyvelere müştehiyâne bir muhabbettir. Hattâ dünyada yediğin meyve üstünde söylediğin "Elhamdülillâh" kelimesi, cennet meyvesi olarak tecessüm ettirilip sana takdim edilir. Burada meyve yersin, orada "Elhamdülillâh" yersin. Ve nimette ve taam içinde in'am-ı ilâhîyi ve itifât-ı Rahmânî'yi gördüğünden o lezzetli şükr-ü mânevî, cennette gayet leziz bir taam sûretinde sana verileceği, hadîsin nassıyla,³ Kur'ân'ın işârâtıyla⁴ ve hikmet ve rahmetin iktizasıyla sabittir.

¹ "Sözün en doğrusu ve anlatımın en harikası, sonsuz ilim, izzet ve hakimiyet sahibi olan Allah'ın sözüdür." Bkz.: Buhârî, *edeb* 70; Nesâî, *sehu* 65, *ıydeyn* 22; İbni Mâce, *mukaddime* 7.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/25; Yâsîn sûresi, 36/55-57; Sâffât sûresi, 37/41-42; Zuhruf sûresi, 43/72; Duhân sûresi, 44/51-57; Tûr sûresi, 52/19-20; Rahman sûresi, 55/68; Vakıa, sûresi, 56/20, 32; Mürselât sûresi, 77/41-42.

³ Bkz.: "Kim 'süphanallâhi ve bihamdihî, süphanallâhi'l-azîm' derse cennette onun için bir hurma ağacı dikilir." (Tirmizî, *deavât* 59; İbni Mâce, *edeb* 56); "Kim 'süphanallâhi ve'l-hamdüllillâhi ve lâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekber', derse her harfi için onun adına cennette bir ağaç dikilir." (et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıevsat* 8/226); "Cennet fidanları 'lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh'ır." (Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/418).

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/25; Yâsîn sûresi, 36/55-57; Sâffât sûresi, 37/41-42; Zuhruf sûresi, 43/72; Tûr sûresi, 52/19-20; Duhân sûresi, 44/51-57; Rahman sûresi, 55/68; Vakıa, sûresi, 56/20, 32; Mürselât sûresi, 77/41-42.

İkinci İşaret

Dünyada meşrû bir sûrette nefsine muhabbet, yâni mehâsinine bina edilen muhabbet değil, belki noksanîyetlerini görüp tekmil etmeğe bina edilen şefkat ile onu terbiye etmek ve onu hayra sevk etmek neticesi; o nefse lâ-yık mahubları, cennette veriyor. Nefis, madem dünyada hevâ ve hevesini Cenâb-ı Hak yolunda hüsn-ü istimâl etmiş. Cihâzâtını, duygularını hüsn-ü sû-retle istihdam etmiş. Kerîm-i Mutlak, ona dünyadaki meşrû ve ubûdiyetkârâne muhabbetin neticesi olarak cennette, cennetin yetmiş ayrı ayrı envâ-ı zînet ve letafetinin nümûneleri olan yetmiş muhtelif hulleyi giydirip, nefisteki bütün hasseleri memnun edecek, okşayacak yetmiş envâ-ı hüsün ile vücûdunu süs-lendirip¹; her biri, ruhlu küçük birer cennet hükmünde olan hûrileri, o dâr-ı bekâda vereceği, pek çok âyât ile tasrih ve isbat edilmiştir.²

Hem dünyada gençliğe muhabbet, yâni ibadette gençlik kuvvetini sarf etmenin neticesi: Dâr-ı saadette ebedî bir gençliktir.³

Üçüncü İşaret

Refika-yı hayatına meşrû dairesinde, yâni latîf şefkatine, güzel hasletine, hüsn-ü sûretine binaen samimî muhabbet ile, refika-yı hayatını da nâşizelikten, sâir günahlardan muhafaza etmenin netice-i uhreviyesi ise: Rahîm-i Mutlak, o refika-yı hayatı, hûrilerden daha güzel bir sûrette ve daha zînetli bir tarzda, daha câzibedâr bir şekilde, ona dâr-ı saadette ebedî bir refika-yı hayatı⁴ ve dünyadaki eski maceraları birbirine mütelezzizâne nakletmek ve eski hatıratı birbirine tahattur ettirecek enis, latîf, ebedî bir arkadaşı, bir muhib ve mahub olarak verileceğini vaad etmiştir.⁵ Elbette vaad ettiği şeyi kat'î verecektir.

Dördüncü İşaret

Vâlideyn ve evlâda muhabbet-i meşrûanın neticesi: Nass-ı Kur'ân ile Cenâb-ı Erhamürrahîmîn, onların makamları ayrı ayrı da olsa yine o mesut

¹ Bkz.: Tirmizî, *kıyâmet* 60, *cennet* 5, 7; Dârimî, *rikak* 108; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/23, 247, 316.

² Bkz.: Kehf sûresi, 18/30-31; Duhân sûresi, 44/50-55; Tûr sûresi, 52/17-20; Rahman sûresi, 55/72; Vâkıa sûresi, 56/22-24; Dehr sûresi, 76/21-22; Nebe sûresi, 78/33.

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/25, 72; Âl-i İmran sûresi, 3/15, 198; Nisâ sûresi, 4/13, 57, 122; Tevbe sûresi, 9/22, 72, 89; Yûnus sûresi, 10/26; Hûd sûresi, 11/23; İbrahim sûresi, 14/23; ...

⁴ Dünyada evli olan kimselerin, bu beraberliklerini cennette de devam ettireceklerine dâir bkz.: Buhârî, *fezâilü ashâb* 30; Tirmizî, *menâkıb* 62; Ma'mer İbni Râşid, *el-Câmi'* 11/302.

⁵ Bkz.: Bakara sûresi, 2/25; Ra'd sûresi, 13/23-24; Yâsîn sûresi, 36/22; Zuhuf sûresi, 43/70; Vâkıa sûresi, 56/34-38.

aileye safi olarak lezzet-i sohbeti, cennete lâıyk bir hüsn-ü muâşeret sûretinde, dâr-ı bekâda ebedî mülâkat ile ihsan eder. Ve on beş yaşına girmeden, yâni hadd-i bülüğa vâsıl olmadan vefat eden çocuklar, ¹ **وَلِدَانٌ مَّحَلَّدُونَ** ile tabir edilen cennet çocukları şeklinde ve cennete lâıyk bir tarzda gayet süslü, sevimli bir sûrette, onları cennette dahi peder ve vâlidelerinin kucaklarına verir. Veled-perverlik hislerini memnun eder. Ebedî o zevki ve o lezzeti onlara verir. Zira çocuklar sinn-i teklife girmediklerinden; ebedî, sevimli, şirin çocuk olarak kalacaklar. Dünyadaki her lezzetli şeyin en âlâsı cennette bulunur.² Yalnız çok şirin olan veled-perverlik, yâni çocuklarını sevip okşamak zevki –cennet tenasül yeri olmadığından– cennette yoktur zannedilirdi. İşte bu sûrette o dahi vardır. Hem en zevkli ve en şirin bir tarzda vardır.³ İşte kable'l-bülûğ evlâdı vefat edenlere müjde...

Beşinci İşaret

Dünyada ⁴ **الْحُبُّ فِي اللَّهِ** hükmünce sâlih ahbablara muhabbetin neticesi: Cennette ⁵ **عَلَى سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ** ile tabir edilen, karşı karşıya kurulmuş cennet iskemlelerinde oturup hoş, şirin, güzel, tatlı bir sûrette, dünya maceralarını ve kadîm olan hatıratlarını birbirine nakledip eğlendirmeleri sûretinde; firâksız, safi bir muhabbet ve sohbet sûretinde ahbablarıyla görüştüreceği, Kur'an'ın nassıyla sabittir.⁶

Altıncı İşaret

Enbiyâ ve evliyâyâ Kur'an'ın târif ettiği tarzda muhabbetin neticesi: O enbiyâ ve evliyânın şefaatlarından berzahta, haşırde istifade etmekle beraber; gayet ulvî ve onlara lâıyk makam ve füyuzâtтан o muhabbet vasıtasıyla istifâza etmektir.⁷

¹ “Ebediliğe ermiş çocuklar” (Vâkıa sûresi, 56/17; Dehr sûresi, 76/19)

² Bkz.: Bakara sûresi sûresi, 2/25; Tevbe sûresi, 9/72; Fâtır sûresi, 35/33; Yâsîn sûresi, 36/55; Sâffât sûresi, 37/43; Şûrâ sûresi, 42/22; Muhammed sûresi, 47/15; Rahman sûresi, 55/54-58; Meâric sûresi, 70/35.

³ Bkz.: “Mümin, cennette çocuk arzu ettiğinde haml, doğum ve yetiştirme gibi işler hemen kısa bir zaman zarfında olup, bu arzusu gerçekleşir.” (Tirmizî, *cennet* 23; İbni Mâce, *zühd* 39; Dârimî, *rikak* 110)

⁴ “İçte duyulacak sevgi, Allah için olmalıdır.” ‘Allah için sevmek ve nefret etmek’ bazı hadislerde amelilerin en faziletli sayılmış; ¹ bazı hadislerde de imanın en güçlü bir bağı olduğuna dikkat çekilmiştir. ²

¹ Ebû Dâvûd, *sünnet* 2; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/146; el-Bezzâr, *el-Müsned* 9/461.

² et-Tayâlisî, *el-Müsned* s.101; İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/170, 172, 7/80.

⁵ “Dost ve kardeş olarak, divanlar üzerinde karşı karşıya otururlar.” (Hicr sûresi, 15/47; Sâffât sûresi, 37/44).

⁶ Bkz.: Yâsîn sûresi, 36/56; Dehr sûresi, 76/13; Mutaffifin sûresi, 83/23.

⁷ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/31; Buhârî, *tevhid* 19, 24; Müslim, *imân* 322, 327, 334-345.

Evet ¹ *عَمَّ مِنَ أَحَبِّ*! sırrınca, âdi bir adam, en yüksek bir makama, muhabbet ettiği âli makam bir Zât'ın tebaiyetiyle girebilir.

Yedinci İşaret

Güzel şeylere ve bahara meşrû muhabbetin, yâni “Ne kadar güzel yapılmış!”² nazar ile, o âsârın arkasındaki ef'âlin güzelliğini ve intizamını ve intizam-ı ef'âl arkasındaki güzel esmânın cilvelerini ve o güzel esmânın arkasında sıfâtın tecelliyâtını ve hâkezâ sevmekliğin neticesi ise: Dâr-ı bekâda o güzel gördüğü masnûattan bin defa daha güzel bir tarzda esmânın cilvesini ve esmâ içindeki cemâl ve sıfâtını, cennette görmektir. Hattâ İmam Rabbânî (*radıyallâhu anhu*) demiş ki: “Letâif-i cennet, cilve-i esmânın temessülâtıdır.” Teemmell!..

Sekizinci İşaret

Dünyada, dünyanın âhîret mezraası³ ve esmâ-yı ilâhiye aynası olan iki güzel yüzüne karşı mütefekkirâne muhabbetin uhrevî neticesi: Dünya kadar, fakat fânî dünya gibi fânî değil, bâkî bir cennet verilecektir.⁴ Hem dünyada yalnız zayıf gölgeleri gösterilen esmâ, o cennetin aynalarında en şâşaalı bir sûrette gösterilecektir.

Hem dünyayı, mezraa-yı âhîret yüzünde sevmenin neticesi: Dünyayı fidanlık, yâni ancak fidanları bir derece yetiştiren küçük bir mezraası hükmünde olacak öyle bir cenneti verecek ki: Dünyada havâs ve hissiyat-ı insâniye, küçük fidanlar olduğu hâlde, cennette en mükemmel bir sûrette inkişâf ve dünyada tohumcuklar hükmünde olan istidadları, envâ-ı lezâiz ve kemâlât ile sünbüllenecek sûrette ona verileceği, rahmetin ve hikmetin muktezası olduğu gibi, hadîsin nususuyla⁵ ve Kur'ân'ın işârâtıyla⁶ sabittir. Hem madem dünyanı; her hatânın başı olan mezmum muhabbeti⁷ değil, belki esmâya ve âhi-

¹ “Kişi sevdiği ile beraberdir.” (Buhârî, *edeb* 96; Müslim, *birr* 165; Tirmizî, *zühd* 50; Dârimî, *rikak* 71)

² Bkz.: “Hani bir gün ikindi vakti ona (Hz. Süleyman), durduğunda sakin, koştuğu zaman ise süratli saffkan koşu atları gösterilmişti. Onlarla ilgilenip ‘Ben Rabbimi hatırlattıkları için güzel şeyleri severim.’ dedi ve onlar gözden kayboluncaya dek onları seyredip durdu. Sonra: ‘Onları tekrar bana getirin!’ deyip bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.” (Sâd sûresi, 38/31-33)

³ “Dünya, âhîretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdü'l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrârü'l-merfûa* s.205.

⁴ Cenâb-ı Hakk'ın cennete en son girecek olan kişiye dünyanın on misli kadar bir yer vereceğine dair bkz: Buhârî, *rikak* 51, *ezân* 129; Müslim, *imân* 308, 311.

⁵ Bkz.: “Cenâb-ı Hak, salih kullarına gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiçbir insanın hayâline gelmeyecek nimetler hazırlamıştır.” (Buhârî, *bed'ü'l-halk* 8, *tevhid* 35; Müslim, *imân* 312, *cennet* 2-5)

⁶ Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/102; Secde sûresi, 32/17; Fussilet sûresi, 41/31; Zuhruf sûresi, 43/71.

⁷ Bkz.: el-Beyhakî, *Şuabü'l-imân* 7/338; el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhib* 3/178; es-Suyûtî, *et-Tedribü'r-râvî* s.287; el-Aclunî, *Keşfü'l-hafâ* 1/496.

rete bakan iki yüzünü, esmâ ve âhîret için sevmiş ve ibadet-i fikriye ile o yüzleri ma'mur etmiş, güya bütün dünyasıyla ibadet etmiş. Elbette dünya kadar bir mükâfat alması, mukteza-yı rahmet ve hikmettir. Hem madem âhîretin muhabbetiyle onun mezraasını sevmiş ve Cenâb-ı Hakk'ın muhabbetiyle ayna-yı esmâsını sevmiş. Elbette dünya gibi bir mahub ister. O da, dünya kadar bir cennettir.

Suâl: O kadar büyük ve hâlî bir cennet neye yarar?

Elcevap: Nasıl ki eğer mümkün olsa idi, hayâl süratiyle zeminin aktârını ve yıldızların ekserisini gezsen, "Bütün âlem benimdir." diyebilirsin. Melâike ve insan ve hayvanların iştirakleri, senin o hükmünü bozmaz. Öyle de: O cennet dahi dolu olsa, "O cennet benimdir." diyebilirsin. Hadîste bâzı ehl-i cennete verilen beş yüz senelik bir cennet sırrı,¹ Yirmi Sekizinci Söz'de ve İhlâs Lem'ası'nda beyân edilmiştir.

Dokuzuncu İşaret

Îmân ve muhabbetullahın neticesi: Ehl-i keşif ve tahkikin ittifakıyla; dünyanın bin sene hayat-ı mes'udânesi, bir saatine değmeyen cennet hayatı² ve cennet hayatının dahi bin senesi, bir saat müşâhedesine değmeyen³ bir kudsî, münezzeh cemâl ve kemâl sahibi olan Zât-ı Zülcelâl'in müşâhedesi, rü'yetidir ki;⁴(Hâşiyeye) hadîs-i kat'î⁵ ile ve Kur'ân'ın nassıyla⁶ sabittir. Hazreti Süleyman (*aleyhisselâm*) gibi muhteşem bir kemâl ile meşhur bir zâtın rü'yetine iştîyâklı bir merak, Hazreti Yûsuf (*aleyhisselâm*) gibi bir cemâl ile mümtaz bir zâtın şuhûduna meraklı bir iştîyâk; herkes vicdanen hisseder. Acaba dünyanın bütün me-

¹ Bazı cennet nimetlerinin ehemmiyeti "gökler ve yer kadar, yani beş yüz senelik mesafe" şeklinde vurgulanmıştır (Bkz.: Tirmizî, *cennet* 8). Nitekim cennetin, gökler ve yer kadar genişliğe sahip olduğu, Kur'ân-ı Kerim'de de beyân edilmiştir (Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/133; Hadid sûresi, 57/21). Hatta cennette en alt mertebekâhîlerin bile, bin senelik mesafeye denk gelecek kadar bol nimetlere mazhar olacaklarına dair hadisler vardır. (Bkz.: Tirmizî, *tefsîru sûre (75) 2, cennet* 17; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/13, 64)

² Bkz.: Buhârî, *cihâd* 5, *bed'ü'l-halk* 8, *rikak* 51; Tirmizî, *cihâd* 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* 2/482, 483...

³ Bkz.: Müslim, *imân* 297; Tirmizî, *cennet* 16; İbni Mâce *mukaddime* 13; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/332-333.

⁴(Hâşiyeye) Hadîsin nassıyla "O şuhûd, bütün lezâiz-i cennetin o derece fevkindedir ki, onları unutturur. Ve şuhûddan sonra ehl-i şuhûdun hüsn-ü cemali o derece fazlaşır ki; döndükleri vakit, saraylarındaki aileleri çok dikkat ile zor ile onları tanıyabilirler."¹ hadîste vârid olmuştur.

¹ Tirmizî, *cennet* 15; İbn Mâce, *zühd* 39; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 16/468.

⁵ Bkz.: Buhârî, *mevâkitü's-salât* 16, 26, *eżân* 129; Müslim, *mesâcid* 211-212.

⁶ Bkz.: "Yüzler vardır o gün pırl pırl... O güzel ve Yüce Rab'lerine bakakalır..." (Kıyâmet sûresi, 75/22-23)

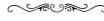
hâsin ve kemâlâtından binler derece yüksek olan cennetin bütün mehâsin ve kemâlâtı, bir cilde-i cemâli ve kemâli olan bir Zât'ın rü'yeti, ne kadar mergub, merak-âver ve şuhûdu ne derece matlub ve iştiyâk-âver olduğunu kıyas edebilirsen et...

اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا فِي الدُّنْيَا حُبَّكَ وَحُبَّ مَا يُقَرِّبُنَا إِلَيْكَ وَالْإِسْتِقَامَةَ

كَمَا أَمَرْتَ وَفِي الْآخِرَةِ رَحْمَتَكَ وَرَوْحَتَكَ¹

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ²

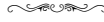
اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ³

Tenbih

Şu sözün âhirinde uzun tafsilâtı uzun görme; ehemmiyetine nisbeten kısadır, daha uzun ister.

Bütün Sözlerde konuşan ben değilim. Belki, işârât-ı Kur'âniye nâmına hakikattir. Hakikat ise hak söyler, doğru konuşur. Eğer yanlış bir şey gördünüz, muhakkak biliniz ki: Haberim olmadan fikrim karışmış, karıştırmış, yanlış etmiş.

Münâcât

Yâ Rab! Nasıl büyük bir sarayın kapısını çalan bir adam, açılmadığı vakit, o sarayın kapısını, diğer makbul bir zâtın sarayca me'nus sadâsıyla çalar; tâ ona açılsın. Öyle de: Biçâre ben dahi, senin dergâh-ı rahmetini, mahub abdin olan Üveys el-Karanî'nin nidâsıyla ve münâcâtıyla şöyle çalıyorum. O dergâhını ona açtığın gibi, rahmetinle bana da aç.

¹ Allahım! Bizi dünyada Senin sevgin ve bizi Sana ve Senin emrettiğin gibi istikametli olmaya yaklaştıracak şeylerin sevgisiyle rızıklandır! Âhirette ise rahmetinle ve cemâlini göstermekle bizi rızıklandır!

² "Sübhanısın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin." (Bakara sûresi, 2/32)

³ Allahım! Âlemlere rahmet olarak gönderdiğin Resûlün Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem), O'nun bütün Âline ve Ashabına salât ve selâm eyle!

أَقُولُ كَمَا قَالَ:

وَأَنْتَ الْخَالِقُ وَأَنَا الْمَخْلُوقُ	إِلَهِي أَنْتَ رَبِّي وَأَنَا الْعَبْدُ
وَأَنْتَ الْمَالِكُ وَأَنَا الْمَمْلُوكُ	وَأَنْتَ الرَّزَاقُ وَأَنَا الْمَرْزُوقُ
وَأَنْتَ الْعَنِيُّ وَأَنَا الْفَقِيرُ	وَأَنْتَ الْعَزِيزُ وَأَنَا الدَّلِيلُ
وَأَنْتَ الْبَاقِي وَأَنَا الْفَانِي	وَأَنْتَ الْحَيُّ وَأَنَا الْمَيِّتُ
وَأَنْتَ الْمُحْسِنُ وَأَنَا الْمُسِيئُ	وَأَنْتَ الْكَرِيمُ وَأَنَا اللَّئِيمُ
وَأَنْتَ الْعَظِيمُ وَأَنَا الْحَقِيرُ	وَأَنْتَ الْعَفُورُ وَأَنَا الْمُدْنِبُ
وَأَنْتَ الْمُعْطِي وَأَنَا السَّائِلُ	وَأَنْتَ الْقَوِيُّ وَأَنَا الضَّعِيفُ
وَأَنْتَ الْجَوَادُ وَأَنَا الْمُسْكِينُ	وَأَنْتَ الْأَمِينُ وَأَنَا الْخَائِفُ
وَأَنْتَ الشَّافِي وَأَنَا الْمَرِيضُ	وَأَنْتَ الْمُجِيبُ وَأَنَا الدَّاعِي

فَاعْفُرْ لِي ذُنُوبِي وَتَجَاوَزْ عَنِّي وَاشْفِ أَمْرَاضِي يَا اللَّهُ يَا كَافِي يَا رَبُّ يَا وَفِي يَا رَحِيمُ يَا شَافِي يَا كَرِيمُ يَا مُعَافِي فَاعْفُ عَنِّي مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ وَعَافِنِي مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَارْضَ عَنِّي أَبَدًا بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ¹

وَاخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ²

¹ Ben de onun dediği gibi derim: “Allahım! Sen benim Rabbimsin, ben ise Senin kulun! Yaratan Sensin, yaratılan benim. Rızık veren Sensin rızıklandırılan benim. Mülk sahibi Sensin, kul ve köle benim. Aziz Sensin, zelim benim. Zengin Sensin, fakir benim. Diri Sensin, ölü benim. Baki Sensin, fani olan benim. Kerim Sensin, hakir (zelim) benim. İyiilik yapan Sensin, suçlu ve günahkâr benim. Affedip bağışlayan Sensin, günah işleyen benim. Büyük ve yüce Sensin, küçük ve değersiz benim. Güçlü ve kuvvetli Sensin zayıf ve güçsüz benim. Veren Sensin, isteyen benim. Her şeyden Emin Sensin, korkan benim. Cömert Sensin, muhtaç ve fakir benim. Dualara cevap veren Sensin, dua edip isteyen benim. Şifa veren Sensin, hasta benim. Her türlü noksan sıfattan münezzehe ve bütün kemâl sıfatlarla muttasıf Rabbim! Günahlarımı affet hatalarımı bağışla, hastalıklarına şifa ver, ebediyen beni rızana mazhar eyle. Bunu rahmetinle ihsan eyle ey merhamet edenlerin en merhametlisi! (el-Gümüşhânevi, *Mecmûatü’l-ahzâb* (Evrâd-ı Şâzelî) 323-324)

² “Onların duaları ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.’ diye sona erer.” (Yûnus sûresi, 10/10)

Otuz Üçüncü Söz

Otuz Üç Penceredir.

(Bir Cihette Otuz Üçüncü Mektub
ve Bir Cihette Otuz Üçüncü Söz)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
سُنُّرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمْ أَنَّهُ
الْحَقُّ أُولَمْ يَكْفُرْ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ¹

Suâl: Şu iki âyet-i câmianın ifade ettiği vücub ve vahdâniyet-i ilâhiye ve evsâf ve şuûnat-ı rabbâniyeye, âlem-i asgar ve ekber olan insan ve kâinatın vech-i delâletlerini, mücmel ve kısa bir sûrette beyânlarını isteriz. Çünkü münkirler pek ileri gittiler. Ne vakte kadar **كُلِّ** وهو على كل شيء شَهِيدٌ² deyip, elimizi kaldıracağız? diyorlar.

Elcevap: Yazılan bütün otuz üç adet Sözler, o âyetin denizinden ve ifâza ettiği hakikat bahrinden otuz üç katredir. Onlara baksanız, cevabınızı alabilirsiniz. Şimdilik yalnız o denizden bir katrenin reşehatına işaret nev'inden şöyle deriz ki:

Meselâ: Nasıl ki bir zât-ı mu'ciz-nümâ, büyük bir saray yapmak istese: Evvelâ temellerini, esaslarını muntazaman hikmetle vaz'eder ve ilerideki neticelerine ve gayelerine muvâfık bir tarzda tertib eder. Sonra menzillere, kısımlara maharetle tefrik ve tafsil ediyor. Sonra o menzilleri tanzim ve tertib ediyor. Sonra nukuşlarla tezyin ediyor. Sonra elektrik lâmbalarıyla tenvir ediyor. Sonra o muhteşem ve müzeyyen sarayda maharetini, ih sanatını tecdid etmek

¹ “Rahmân ve Rahim Allah'ın adıyla: “Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur'an'ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılacak; Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi?” (Fussilet sûresi, 41/53)

² “Allah herşeye kâdirdir.” (Mâide sûresi, 5/120; Hûd sûresi, 11/4; Rûm sûresi, 30/50; ...)

için her bir tabakada yeni yeni îcadlar, tebdiller, tahviller yapıyor. Sonra her bir menzilde kendi makamına merbut bir telefon rabtedip birer pencere açarak, her birinden onun makamı görünür.

Aynen öyle de: ¹ -وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى- Sâni-i Zülcelâl, Hâkim-i Hakîm, Adl-i Hakem ve bin bir esmâ-yı kudsiye ile müsemmâ Fâtır-ı Bîmisâl, şu âlem-i ekber olan kâinat sarayının ve hilkat şecerresinin îcadını irâde etti. Altı günde o sarayın, o şecerenin esâsâtını desâtir-i hikmet ve kavânîn-i ilm-i ezeli ile vaz'etti.² Sonra ulvî ve süflî tabakata ve dallara ayırıp, kaza ve kader desâtiri ile tafsil ve tasvir etti. Sonra her mahlûkatın her tâifesini ve her tabakasını sun' ve inâyet düstûru ile tanzim etti.³ Sonra her şeyi, her bir âlemi ona lâayık bir tarzda, meselâ semâyı yıldızlarla, zemini çiçeklerle tezyin ettiği gibi, süslendirip tezyin etti.⁴ Sonra o kavânîn-i külliye ve desâtir-i umumiye meydanlarında esmâlarını tecelli ettirip tenvir etti. Sonra bu kanun-u küllînin tazyikinden feryad eden ferdlere Rahmân-ı Rahîm isimlerini hususî bir sûrette imdada yetiştirdi. Demek o küllî ve umumî desâtiri içinde hususî ihsanâtı, hususî imdatları, hususî cilveleri var ki: Her şey, her vakit, her hâceti için O'ndan istimdat eder, O'na bakabilir.⁵ Sonra her menzilden, her tabakadan, her âlemden, her tâifeden, her fertten, her şeyden, kendini gösterecek yâni vücûdunu ve vahdetini bildirecek pencereler açmış. Her kalb içinde bir telefon bırakmış. Şimdi şu hadsiz pencerelerden elbette haddimizin fevkinde olarak bahse girişemeyeceğiz. Onları ilm-i muhît-i ilâhîye havale edip, yalnız âyât-ı Kur'âniye'nin lemeâtı olan Otuz Üç Pencere'yi Otuz Üçüncü Söz'ün Otuz Üçüncü Mektubu'nun namazdan sonraki tesbihâtın otuz üç aded-i mübarekine muvâfık olmak için Otuz Üç Pencere'ye icmâlî ve muhtasar bir sûrette işâret edip, izahını saîr Sözlere havale ederiz...

Birinci Pencere

Bilmüşâhede görüyoruz ki: Bütün eşya, hususan zîhayat olanların pek çok muhtelif hâcâtı ve pek çok mütenevvi metalibi vardır. O matlabları, o hâcetleri, ummadığı ve bilmediğı ve eli yetişmediğı yerden münasip ve lâayık

¹ "En yüce sıfatlar Allah'ındır." (Nahl sûresi, 16/60)

² Bkz.: A'râf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3-6; Hûd sûresi, 11/7; Furkan sûresi, 25/59; Secde sûresi, 32/4-6; Mücâdele sûresi, 48/4-6; Kaf sûresi, 50/38; Hadîd sûresi, 57/4-6.

³ Bkz.: Bakara sûresi, 2/29; Yûnus sûresi, 10/2-3; Ra'd sûresi, 13/2.

⁴ Bkz.: Hicr sûresi, 15/16-21; Sâffât sûresi, 37/6; Fussilet sûresi, 41/10-12; Kaf sûresi, 50/6-8; Mülk sûresi, 67/5.

⁵ Bkz.: Bakara sûresi, 2/186; Âl-i İmran sûresi, 3/195; Enfâl sûresi, 8/9; Yûsuf sûresi, 12/34; Enbiyâ sûresi, 21/76, 84, 88, 90; Neml sûresi, 27/62; Mü'min sûresi, 40/60; Şûrâ sûresi, 42/26.

bir vakitte onlara veriliyor, imdada yetiştiriliyor.¹ Hâlbuki o hadsiz maksudların en küçüğüne o muhtaçların kudreti yetişmez, elleri ulaşmaz. Sen kendine bak: Zâhirî ve bâtinî hasselerin ve onların levâzımâtı gibi elin yetişmediği ne kadar eşyaya muhtaçsın. Bütün zihayatları kendine kıyas et.

İşte bütün onlar, birer birer, Vücub-u Vâcib'e şehâdet ve vahdetine işaret ettikleri gibi, hey'et-i mecmuasıyla, güneşin ziyâsı güneşi gösterdiği gibi, o hâl ve bu keyfiyet, perde-i gayb arkasında bir Vâcibü'l-vücûd'u, bir Vâhid-i Ehad'i, hem gayet Kerîm, Rahîm, Mürebbî, Müdebbir unvanları içinde akla gösterir.

Şimdi ey münkir-i cahil ve ey fâsık-ı gafil! Bu faaliyet-i hakimâneyi, basî-râneyi, rahîmâneyi ne ile izah edebilirsin? Sağır tabiatla mı? Kör kuvvetle mi? Sersem tesadüfle mi? Âciz câmid esbaba mı izah edebilirsin?..

İkinci Pencere

Eşya, vücûd ve teşahhusatlarında, nihayetsiz imkânat yolları içinde mütereddid, mütehayyir, şekilsiz bir sûrette iken, birdenbire gayet muntazam, hakimâne öyle bir teşahhus-u vechî veriliyor ki; meselâ her bir insanın yüzünde, bütün ebnâ-yı cinsinden her birisine karşı birer alâmet-i fârîka, o küçük yüzde bulunduğu ve zâhir ve bâtin duygularıyla kemâl-i hikmetle teçhiz edildiği cihetle, o yüz gayet parlak bir sikke-i ehadiyet olduğunu isbat eder. Her bir yüz, yüzer cihetle bir Sâni-i Hakîm'in vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret ettikleri gibi, bütün yüzlerin hey'et-i mecmuasıyla izhar ettikleri o sikke, bütün eşyanın Hâlık'ına mahsus bir hâtem olduğunu akıl gözüne gösterir.

Ey münkir! Hiçbir cihetle kâbil-i taklid olmayan şu sikkeleri ve mecmuundaki parlak sikke-i samediyeti hangi tezgâha havale edebilirsin?..

Üçüncü Pencere

Zeminin yüzünde dört yüz bin muhtelif tâifeden²(Hâşiyeye) ibaret olan bütün hayvanât ve nebâtât envânının ordusu; bilmüşâhede ayrı ayrı erzakları, sûretleri, silâhları, libasları, tâlimatları, terhisatları kemâl-i mîzân ve intizamla hiçbir şey unutulmayarak, hiçbirini şaşırılmayarak bir sûrette tedbir ve terbiye etmek

¹ Bkz.: Talâk sûresi, 65/3.

²(Hâşiyeye) Hattâ o tâifelerden bir kısım var ki; bir senedeki efradı, zaman-ı Âdem'den kıyâmete kadar vücûda gelen bütün insan efradından ziyadedir.

öyle bir sikkedir ki; –hiçbir şüphe kabul etmez– güneş gibi parlak bir sikke-i Vâhid-i Ehad'dir. Hadsiz bir kudret ve muhîr bir ilim ve nihayetsiz bir hikmet sahibinden başka kimin haddi var ki, o hadsiz derecede hârika olan şu idareye karışsın. Çünkü şu birbiri içinde girift olan envâları, milletleri, umumunu birden idare ve terbiye edemeyen, onlardan birisine karışsa elbette karıştıracak. Hâlbuki ¹ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ile, hiçbir karışık alâmeti yoktur. Demek ki hiçbir parmak karışamıyor.

Dördüncü Pencere

İstîdad lisânıyla bütün tohumlar tarafından ve ihtiyacı fitrî lisânıyla bütün hayvanlar tarafından ve lisân-ı ıztırârî ile bütün muztarlar tarafından edilen duaların makbuliyetidir.² İşte bu nihayetsiz duaların bilmüşâhede kabul ve icabeti, her biri vücuba ve vahdete şehâdet ve işaret ettikleri gibi, mecmuu büyük bir mikyasta bilbedâhe bir Hâlık-ı Rahîm ve Kerîm ve Mücîb'e delâlet eder ve baktırır.

Beşinci Pencere

Görüyoruz ki; eşya hususan zîhayat olanlar, def'î gibi âni bir zamanda vücûda gelir. Hâlbuki def'î ve âni bir sûrette basit bir maddeden çıkan şeyler, gayet basit, şekilsiz, sanatsız olması lâzım gelirken; çok maharete muhtaç bir hüsn-ü sanatta, çok zamâna muhtaç ihtimamkârâne nakışlarla münakkaş, çok âlâta muhtaç acib sanatlarla müzeyyen, çok maddelere muhtaç bir sûrette halk olunuyorlar.

İşte bu def'î ve âni bir sûrette bu hârika sanat ve güzel hey'et, her biri bir Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna şehâdet ve vahdet-i rubûbiyetine işaret ettikleri gibi mecmuu gayet parlak bir tarzda nihayetsiz Kadîr, nihayetsiz Hakîm bir Vâcibü'l-vücûd'u gösterir.

Şimdi, ey sersem münkir! Haydi bunu ne ile izah edersin? Senin gibi sersem, âciz, cahil tabiatla mı? Veyahut hadsiz derece hatâ ederek o Sâni-i Mukaddes'e “tabiat” ismini verip O'nun mucizât-ı kudretini, o tesmiye bahanesiyle tabiata isnad edip, bin derece muhâli birden irtikâp etmek mi istersin?

¹ “Çevir de bak gözünü, görebilir misin bir kusur?!” (Mülk sûresi, 67/3)

² Bkz.: En'âm sûresi, 6/63; İsrâ sûresi, 17/67; Naml sûresi, 27/62.

Altıncı Pencere

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي
تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَع النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ
فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَضْرِيفِ الرِّيَّاحِ
وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ¹

Şu âyet, vücub ve vahdeti gösterdiği gibi, bir ism-i âzam'ı gösteren gayet büyük bir penceredir.

İşte şu âyetin hülâsatü'l-hülâsası şudur ki:

Kâinatın ulvî ve süflî tabakatındaki bütün âlemler ayrı ayrı lisânla bir tek neticeyi, yâni bir tek Sâni-i Hakîm'in rubûbiyetini gösteriyorlar. Şöyle ki:

Nasıl göklerde –hattâ kozmoğrafyanın itirafıyla dahi– gayet büyük neticeler için gayet muntazam hareketler, bir Kadîr-i Zülcelâl'in vücûd ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Zeminde bilmüşâhede –hattâ coğrafyanın şehâdetiyle ve ikrarıyla– gayet büyük maslahatlar için mevsimlerdeki gibi gayet muntazam tahavvülâtlar dahi, aynı o Kadîr-i Zülcelâl'in vücub ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl berr'de ve bahr'de kemâl-i rahmet ile rızıkları verilen ve kemâl-i hikmet ile muhtelif şekiller giydirilen ve kemâl-i rubûbiyetle türlü türlü duygularla teşhiz edilen bütün hayvanât, birer birer yine o Kadîr-i Zülcelâl'in vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber, hey'et-i mecmuasıyla gayet geniş bir miyasta azamet-i ulûhiyetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Bağlardaki muntazam nebâtât ve nebâtâtın gösterdikleri müzeyyen çiçekler ve çiçeklerin gösterdikleri mevzûn meyveler ve meyvelerin gösterdikleri müzeyyen nakışlar, birer birer yine o Sâni-i Hakîm'in vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber külliyetleriyle gayet şâşaalı bir sûrette cemâl-i rahmetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

¹ “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah'ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda, elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır.” (Bakara sûresi, 2/164)

Hem nasıl cev-v-i semâdaki bulutlardan mühim hikmetler ve gayeler ve lüzumlu faydalar ve semereler için tanzif edilen ve gönderilen katreler, katreler adedince yine o Sâni-i Hakîm'in vücubunu ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Zemindeki bütün dağların ve dağlar içindeki mâdenlerin ayrı ayrı hâsiyetleriyle beraber ayrı ayrı maslahatlar için ihzar ve idiharları, dağ metanetinde bir kuvvetle yine o Sâni-i Hakîm'in vücub ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl sahralarda ve dağlardaki küçük küçük tepelerin türlü türlü muntazam çiçeklerle süslenmeleri, her biri bir Sâni-i Hakîm'in vücubuna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber, hey'et-i mecmuasıyla haşmet-i saltanatını ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Bütün otlarda ve ağaçlardaki bütün yaprakların türlü türlü eşkâl-i muntazamaları ve ayrı ayrı vaziyetleri ve cezbekârâne mevzûn hareketleri, yapraklar adedince yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûdunu ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl bütün ecsam-ı nâmiyede, büyümek zamanında muntazaman hareketleri ve türlü türlü âlât ile teşhizleri ve çeşit çeşit meyvelere şuûrkârâne teveccühleri, her biri ferden-ferdâ yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret eder. Ve hey'et-i mecmuasıyla gayet büyük bir mikyasta ihata-yı kudretini ve şümûl-ü hikmetini ve cemâl-i sanatını ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. Öyle de: Bütün hayvanî cesedlerde kemâl-i hikmetle nefislerini, ruhlarını yerleştirmek, türlü türlü cihâzât ile kemâl-i intizam ile teslihi etmek, türlü türlü hizmetlerde kemâl-i hikmetle göndermek, hayvanât adedince belki cihâzâtı sayısınca yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna ve vahdetine şehâdet ve işaret ettikleri gibi, hey'et-i mecmuasıyla gayet parlak bir sûrette cemâl-i rahmetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

Hem nasıl bütün kalblere, insan ise her nevi ulûm ve hakikatleri bildiren, hayvan ise her nevi hâcetlerinin tedarikini öğreten bütün ilhamât-ı gaybiye, bir Rabb-i Rahîm'in vücûdunu ihsas eder ve rubûbiyetine işaret eder. Öyle de; gözlere kâinat bostanındaki mânevî çiçekleri toplayan şuaât-ı aynıye gibi zâhirî ve bâtinî bütün duyguların, ayrı ayrı âlemlere her biri birer anahtar olmaları, yine o Sâni-i Hakîm, o Fâtır-ı Alîm, o Hâlık-ı Rahîm, o Rezzâk-ı Kerîm'in vücub-u vücûdunu ve vahdet ve ehadiyetini ve kemâl-i rubûbiyetini güneş gibi gösterir.

İşte şu yukarıda geçen on iki ayrı ayrı pencerelerden, on iki vecihten bir pencere-i âzam açılıyor ki; on iki renkli bir ziyâ-yı hakikat ile Cenâb-ı Hakk'ın ehadiyetini ve vahdâniyetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

İşte ey bedbaht münkir! Şu daire-i arz kadar, belki medâr-ı senevîsi kadar geniş olan şu pencereyi ne ile kapatabilirsin? Ve güneş gibi parlak olan şu mâden-i nuru ne ile söndürebilirsin ve hangi perde-i gaflette saklayabilirsin?..

Yedinci Pencere

Şu kâinat yüzünde serpilten masnûatın kemâl-i intizamları ve kemâl-i mevzûniyetleri ve kemâl-i zînetleri ve îcadlarının suhuleti ve birbirine benzemeleri ve bir tek fitrat izhar etmeleri, nasıl ki bir Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûdunu ve kemâl-i kudretini ve vahdetini gayet geniş bir mikyasta gösteriyorlar.

Öyle de; câmid ve basit unsurlardan, hadsiz ve ayrı ayrı ve muntazam mürekkebâtın îcadı, mürekkebât adedince yine o Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna şehâdet ve vahdetine işaret etmekle beraber, hey'et-i mecmuasıyla gayet parlak bir tarzda kemâl-i kudretini ve vahdetini gösterdiği gibi terki-bât-ı mevcudat tabir edilen terki ve tahlil hengâmındaki teceddüde nihayet derecede ihtilât ve karışma içinde nihayet derecede bir imtiyaz ve tefrik ile, meselâ topraktaki tohumların ve köklerin çok karışık olduğu hâlde hiç şaşır-mayarak bir sûrette sünbüllemelerini ve vücûdlarını temyiz ve tefrik etmek ve ağaçlara giren karışık maddeleri yaprak ve çiçek ve meyvelere tefrik etmek ve hüceyrât-ı bedene karışık bir sûrette giden gıdaî maddeleri kemâl-i hikmetle ve kemâl-i mîzânla ayırıp tefrik etmek, yine o Hakîm-i Mutlak ve o Alîm-i Mutlak ve o Kadîr-i Mutlak'ın vücub-u vücûdunu ve kemâl-i kudretini ve vahdetini gösterdiği gibi; zerrelere âlemini hadsiz ve geniş bir tarla hükmüne getirip, her dakikada kemâl-i hikmetle ekip biçip, yeni yeni kâinatlar mahsulâtını ondan almak ve o câmide, âcize, cahile olan zerrâta gayet şuûrkârâne ve gayet hakimâne ve muktedirâne hadsiz muntazam vazifeleri gördürmek, yine o Kadîr-i Zülcelâl'in ve o Sâni-i Zülkemâl'in vücub-u vücûdunu ve kemâl-i kudretini ve azamet-i rubûbiyetini ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir.

İşte bu dört yol ile büyük bir pencere mârifetullahâ açılır. Ve büyük bir mikyasta bir Sâni-i Hakîm'i akla gösterir.

Şimdi ey bedbaht gafil! Şu hâlde O'nu görmek ve tanımak istemezsen; aklını çıkar at, hayvan ol, kurtul...

Şekizinci Pencere

Nev'-i beşerdeki bütün ervâh-ı neyyire ashabı olan enbiyâlar (*aleyhümüsselâm*), bâhir ve zâhir mucizâtlarına istinad ederek ve bütün kulûb-u münevve-

re aktabı olan evliyâlar, keşif ve kerâmetlerine itimad ederek ve bütün ukûl-u nuraniye erbabı olan asfiyâlar, tahkikatlarına istinad ederek, bir tek Vâhid-i Ehad, Vâcibü'l-vücûd, Hâlık-ı külli şey'in vücub-u vücûduna ve vahdetine ve kemâl-i rubûbiyetine şehâdetleri, pek büyük ve nurânî bir penceredir. Hem her vakit o makam-ı rubûbiyeti göstermektedir.

Ey biçâre münkir! Kime güveniyorsun ki, bunları dinlemiyorsun? Veyahut gündüz içinde gözünü kapamakla, dünyayı gece mi oldu zannediyorsun?

Dokuzuncu Pencere

Kâinattaki ibâdât-ı umumiye, bilbedâhe bir Mâbud-u Mutlak'ı gösteriyor. Evet âlem-i ervâha ve bâtına giden ve ruhânî ve meleklerle görüşen zâtların şehâdetleriyle sabit olan umum ruhânî ve melâikelerin kemâl-i imtisâl ile ubûdiyetleri ve bilmüşâhede bütün zihayatların kemâl-i intizamla ubûdiyetkârâne vazifeler görmeleri ve bilmüşâhede anâsır gibi bütün cemâdâtın kemâl-i itâatla ubûdiyetkârâne hizmetleri, bir Mâbud-u bilhakk'ın vücub-u vücûdunu ve vahdetini gösterdiği gibi, her bir tâifesi icmâ ve tevâtür kuvvetini taşıyan bütün âriflerin hakikatlı mârifetleri, bütün şâkirler tâifesinin semeredar şükürleri ve bütün zâkirlerin feyizli zikirleri ve bütün hâmidlerin nimet artıran hamdleri ve bütün muvahhidlerin bürhânlı tevhidleri ve tavsifleri ve bütün muhiblerin hakikî muhabbet ve aşkları ve bütün müridlerin sâdık irâde ve rağbetleri ve bütün müniblerin ciddî talep ve inabeleri, yine Ma'ruf, Mezkûr, Meşkûr, Mahmûd, Vâhid, Mahbûb, Merğûb, Maksûd olan o Mâbud-u Ezelî'nin vücub-u vücûdunu ve kemâl-i rubûbiyetini ve vahdetini gösterdiği gibi, kâmil insanlardaki bütün makbul ibâdâtın ve o makbul ibâdâtın neticesinden hâsil olan füyuzât ve münâcât, müşâhedât ve keşfiyât, yine o Mevcud-u lem-yezel ve o Mâbud-u lâ-yezâl'in vücub-u vücûdunu ve vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. İşte şu üç cihette ziyâdâr büyük bir pencere, vahdâniyete açılır.

Onuncu Pencere

وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ
لَكُمْ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ * وَسَخَّرَ
لَكُمْ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَاتَّيْبِينَ وَسَخَّرَ لَكُمْ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ * وَأَتَاكُمْ

مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا¹

Şu kâinattaki mevcudatın birbirine teâvünü, tecâvübü, tesanüdü gösterir ki; umum mahlûkat, bir tek Mürebbî'nin terbiyesindedirler. Bir tek Müdebbir'in idaresindedirler. Bir tek Mutasarrıf'ın taht-ı tasarrufundadırlar. Bir tek Seyyid'in hizmetkârlarıdır. Çünkü; zemindeki zihayatlara levâzımât-ı hayatiyeyi emr-i rabbânî ile pişiren güneşten ve takvimcilik eden kamardan tut, tâ ziyâ, hava, mâ, gıdanın zihayatların imdadına koşmalarına ve nebâtâtın dahi hayvanâtın imdadına koşmalarına ve hayvanât dahi insanların imdadına koşmalarına, hattâ âzâ-yı bedeninin birbirinin muavenetine koşmalarına ve hattâ gıda zerrâtının hüceyrât-ı bedeniyeinin imdadına koşmalarına kadar cari olan bir düstûr-u teâvün ile, câmid ve şuûrsuz olan o mevcudat-ı müteavine, bir kanun-u kerem, bir nâmus-u şefkat, bir düstûr-u rahmet altında gayet hakimâne, kerîmâne birbirine yardım etmek, birbirinin sadâ-yı hâcetine cevap vermek, birbirini takviye etmek, elbette bilbedâhe bir tek, yektâ, Vâhid-i Ehad, Ferd-i Samed, Kadîr-i Mutlak, Alîm-i Mutlak, Rahîm-i Mutlak, Kerîm-i Mutlak bir Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'un hizmetkârları ve memurları ve masnûları olduklarını gösterir.

İşte ey biçâre müflis felsefi! Bu muazzam pencereye ne diyorsun? Senin tesadüfün buna karışabilir mi?...

On Birinci Pencere

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ²

Bütün ervâh ve kulübün dalâletten neşet eden ıztrabat ve keşmekeş ve ıztrabattan neşet eden mânevî elemlerden kurtulmaları, bir tek Hâlık'ı tanımakla olur. Bütün mevcudatı, bir tek Sâni'a vermekle necât buluyorlar, bir tek Allah'ın zikirle mutmain olurlar.

Çünkü; hadsiz mevcudat bir tek Zât'a verilmezse (Yirmi İkinci Söz'de kat'î isbat edildiği gibi) o zaman her bir tek şeyi, hadsiz esbaba isnad etmek lâzım gelir ki, o hâlde bir tek şeyin vücûdu, umum mevcudat kadar müşkül

¹ "Allah gökleri ve yeri yaratandır. Gökten yağmur indirip size rızık olsun diye, onunla türlü türlü meyveler, ürünler çıkarandır. İzni ile denizde dolaşmak üzere gemileri size râm eden, akan suları da, ırmaqları da sizin hizmetinize verendir. Mutad seyirlerini yapan güneş ile ayı size âmade kılan, geceyi ve gündüzü istifadenize veren de O'dur." Hâsılı O, Kendisinden dilediğiniz her şeyi verdi. Öyle ki Allah'ın size verdiği nimetleri birer birer saymaya kalkarsanız, mümkün değil, onları toptan olarak bile sayamazsınız." (İbrahim sûresi, 14/32-34)

² "İyi bilin ki gönüller ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (Ra'd sûresi, 13/28).

olur. Çünkü; Allah'a verse, hadsiz eşyayı bir Zât'a verir. O'na vermezse, her bir şeyi hadsiz esbaba vermek lâzım gelir. O vakit bir meyve, kâinat kadar müşkülât peydâ eder, belki daha ziyade müşkül olur.

Çünkü; nasıl bir nefer yüz muhtelif adamın idaresine verilse, yüz müşkülât olur. Ve yüz nefer, bir zâbitin idaresine verilse, bir nefer hükmünde kolay olur.

Öyle de; çok muhtelif esbabın bir tek şeyin icadında ittifakları, yüz derece müşkülâtlı olur. Ve pek çok eşyanın icadı, bir tek Zât'a verilse yüz derece kolay olur. İşte mahiyet-i insâniyedeki merak ve taleb-i hakikat cihetinden gelen nihayetsiz ızdıraptan kurtaracak yalnız tevhid-i Hâlık ve mârifet-i ilâhiyedir.

Madem küfürde ve şirkte nihayetsiz müşkülât ve ızdırap var. Elbette o yol muhâldir, hakikati yoktur. Madem tevhidde, mevcudatın yaratılışındaki suhulete ve kesrete ve hüsn-ü sanata muvâfık olarak nihayetsiz suhulet ve kolaylık var. Elbette o yol vâciptir, hakikattir.¹

İşte ey bedbaht ehl-i dalâlet! Bak: Dalâlet yolu ne kadar karanlıklı ve elemlil! Ne zorun var ki, oradan gidiyorsun? Hem bak: İmân ve tevhid yolu ne kadar kolay ve safalı... Oraya gir, kurtul...

On İkinci Pencere

سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى * الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى * وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى²

sırınca, umum eşyada hususan zihayat masnûlarda hikmetli bir kalıptan çıkmış gibi her şeye bir miktar-ı muntazam ve bir sûret, hikmetle verildiği ve o sûret ve o miktarda maslahatlar ve faydalar için eğri büğrü hududlar bulunması; hem müddet-i hayatlarında değiştirdikleri sûret-i libasları ve miktarları yine hikmetlere, maslahatlara muvâfık bir tarzda mukadderat-ı hayatiyeden terki ve tanzim edilen mânevî ve muntazam birer sûret, birer miktar bulunması, bilbedâhe gösterir ki: Bir Kadîr-i Zülcelâl'in ve bir Hakîm-i Zülkemâl'in kader dairesinde sûretleri ve biçimleri tertib edilen ve kudretin destgâhında vücûdları verilen o hadsiz masnûat, o Zât'ın vücub-u vücûduna delâlet ve vahdetine ve kemâl-i kudretine hadsiz lisân ile şehâdet ederler.

Sen kendi cisminde ve âzâlarına ve onlardaki eğri büğrü yerlerin meyvelerine ve faydalarına bak! Kemâl-i hikmet içinde kemâl-i kudreti gör.

¹ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/42; Enbiyâ sûresi, 21/21.

² "Tenzih et Rabbinin yüce adını. O seni yaratıp, mükemmel yaratılış vereni. O her canlıyı bir ölçüye göre yapıp hayatının devamını sağlayacak yolları göstereni." (A'lâ sûresi, 87/1-3)

On Üçüncü Pencere

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ¹ sırımca: Her şey lisân-ı mahsusı ile Hâlık'ını yâdeder, takdis eder. Evet bütün mevcudatın lisân-ı hâl ve kâl ile ettiği tesbihât, bir tek Zât-ı Mukaddes'in vücudunu gösteriyor. Evet fitratın şehâdeti reddedilmez.

Delâlet-i hâl ise, hususan çok cihetlerle gelse, şüphe getirmez. Bak hadsiz fitrî şehâdeti tazammun eden ve nihaysiz tarzlarda lisân-ı hâl ile delâlet eden ve mütedâhil daireler gibi bir tek merkeze bakan şu mevcudatın muntazam sûretleri, her biri birer dildir. Ve mevzûn hey'etleri, her biri birer lisân-ı şehâdetir. Ve mükemmel hayatları, her biri birer lisân-ı tesbihdir ki, Yirmi Dördüncü Söz'de kat'î isbat edildiği gibi, o bütün diller ile pek zâhir bir sûrete tesbihâtları ve tahiyatları ve bir tek mukaddes Zât'a şehâdetleri, ziyâ güneşi gösterdiği gibi bir Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'u gösterir. Ve kemâl-i ulûhiyetine delâlet eder.

On Dördüncü Pencere

قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ²
وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ³
مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا⁴
إِنَّ رَبِّي عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ⁵

sırlarınca: Her şey her şeyinde ve her şe'ninde tek bir Hâlık-ı Zülcelâl'e muhtaçtır. Evet kâinattaki mevcudata bakıyoruz ve görüyoruz ki: Zaaf-ı mutlak içinde bir kuvvet-i mutlaka tezahüratı var. Ve acz-i mutlak içinde bir kudret-i mutlakın âsârı görünüyor. Meselâ, nebâtâtın tohumlarında ve köklerindeki ukde-i hayatiyelerinin intibahları zamanında gösterdikleri hârika vaziyetleri gibi...

¹ “Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (İsrâ sûresi, 17/44)

² “Pekil!” de, “Her şeyin gerçek yönetimini elinde tutan, Kendisi her şeyi koruyup gözetken kimdir!..” (Mü'minûn sûresi, 23/88)

³ “Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın.” (Hicr sûresi, 15/21)

⁴ “Yürüyen hiçbir varlık yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın.” (Hûd sûresi, 11/56)

⁵ “Muhakkak ki Rabbim her şeyi koruyandır.” (Hûd sûresi, 11/57)

Hem fakr-ı mutlak ve kuruluk içinde bir gınâ-yı mutlakın tezahüratı var: Kıştaki toprağın ve ağaçların vaziyet-i fakirâneleri ve baharda şâsaalı servet ve gınâları gibi...

Hem cümd-u mutlak içinde bir hayat-ı mutlakanın tereşşuhâtı görünüyor: Anâsır-ı câmidenin zihayat maddelere inkılâbı gibi...

Hem bir cehl-i mutlak içinde muhîr bir şuûrun tezahüratı görünüyor: Zerrelere yıldızlara kadar her şeyin harekâtında nizamât-ı âleme ve mesalih-i hayata ve metalib-i hikmete muvâfık bir tarzda hareket etmeleri ve şuûr-kârâne vaziyetleri gibi...

İşte bu acz içindeki kudret ve zaaf içindeki kuvvet ve fakr içindeki servet ve gınâ ve cümd ve cehl içindeki hayat ve şuûr; bilbedâhe ve bizzarûre bir Kadîr-i Mutlak ve Kaviyy-i Mutlak ve Ganiyy-i Mutlak ve Âlîm-i Mutlak ve Hayy-ı Kayyûm bir Zât'ın vücub-u vücûduna ve vahdetine karşı her taraftan pencereler açar. Hey'et-i mecmuası ile büyük bir mikyasta bir cadde-i nuraniyeyi gösterir.

İşte ey tabiat bataklığına düşen gafil! Eğer tabiatı bırakıp kudret-i ilâhiyeyi tanımazsan; her bir şeye, hattâ her bir zerreye, hadsiz bir kuvvet ve kudret ve nihayetsiz bir hikmet ve maharet, belki ekser eşyayı göreceksin, bileceksin, idare edecek bir iktidar, her şeyde bulunduğunu kabul etmek lâzım gelir.

On Beşinci Pencere

اللَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ¹

sırınca: Her şeye, o şeyin kabiliyet-i mahiyetine göre kemâl-i mîzân ve intizam ile biçilip hüsn-ü sanat ile tertib edilip, en kısa yolda, en güzel bir sûrette, en hafif bir tarzda, istimâlce en kolay bir şekilde, meselâ; kuşların elbiselerine ve her vakit tüylerini kolayca oynatmalarına ve istimâl etmelerine bak. Hem israfsız hikmetli bir tarzda vücûd vermek, sûret giydirmek, eşya adedince diller ile bir Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna şehâdet ve bir Kadîr-i Âlîm-i Mutlak'a işaret ederler.

On Altıncı Pencere

Rûy-u zeminde mevsim-bemevsim tazelenen mahlûkatın îcad ve tedbirlerindeki intizam ve tanzimat, bilbedâhe bir hikmet-i âmmeyi gösterir.² Sıfat, mev-sufuz olmadığından; elbette o hikmet-i âmme, bizzarûre bir Hakîm'i gösterir.

¹ “(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel yapmıştır.” (Secde sûresi, 32/7)

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/259; En'âm sûresi, 6/99; Hac sûresi, 22/5; Mü'minîn sûresi, 23/14; Rûm sûresi, 30/50; Mülk sûresi, 67/3; Gâşîye sûresi, 88/17.

Hem o perde-i hikmet içinde hârika tezyinat, bilbedâhe bir inâyet-i tâmmeyi gösterir. Ve o inâyet-i tâmme, bizzarûre inâyet-kâr bir Hâlık-ı Kerîm'i gösterir. Ve o perde-i inâyette umuma şâmil bir taltifat ve ihsanat, bilbedâhe bir rahmet-i vâsiyai gösterir. Ve o rahmet-i vâsia, bizzarûre bir Rahmân-ı Rahîm'i gösterir. Ve o perde-i rahmet üstünde dahi bütün rızka muhtaç zihayatların lâyık ve mükemmel bir tarzda iâşeleri ve erzakları, bilbedâhe terbiyekârâne bir rezzâkiyet ve şefkatkârâne bir rubûbiyeti gösterir. Ve o terbiye ve idare, bizzarûre bir Rezzâk-ı Kerîm'i gösterir.

Evet zeminin yüzünde kemâl-i hikmetle terbiye edilen ve kemâl-i inâyetle tezyin edilen ve kemâl-i rahmetle taltif edilen ve kemâl-i şefkatle iâşe edilen bütün mahlûkat, birer birer bir Sâni-i Hakîm, Kerîm, Rahîm, Rezzâk'ın vücubuna şehâdet ve vahdetine işaret ettikleri gibi, yeryüzünün mecmuunda tezahür eden ve umumunda görülen ve kasd ve irâdeyi bilbedâhe gösteren hikmet-i âmme; ve hikmeti dahi tazammun eden umum masnûata şâmil inâyet-i tâmme; ve inâyet ve hikmeti tazammun eden ve umum mevcudat-ı arziyeye şâmil olan rahmet-i vâsia; ve rahmet ve hikmet ve inâyeti de tazammun eden umum zihayata şâmil bir sûrette ve gayet kerîmâne bir tarzda olan rızık ve iâşe-i umumiyeyi birden nazara al, bak! Nasıl ki elvan-ı seb'a, ziyâyı teşkil eder. Ve yeryüzünü tenvir eden o ziyâ, nasıl şüphesiz güneşi gösterir. Öyle de; o hikmet içindeki inâyet ve inâyet içindeki rahmet ve rahmet içindeki iâşe-i rızkî, nihayet derecede Hakîm, Kerîm, Rahîm, Rezzâk bir Vâcibü'l-vücûd'un vahdetini ve kemâl-i rubûbiyetini büyük bir mikyasta, yüksek bir derecede, parlak bir sûrette gösterir.¹

İşte ey serserem münkir-i gafil! Göz önündeki bu hakimâne, kerîmâne, rahîmâne, rezzâkâne terbiyeti ve bu acib ve hârika ve mucize keyfiyeti ne ile izah edebilirsin? Senin gibi serseri tesadüfle mi? Ve kalbin gibi kör kuvvetle mi? Ve kafan gibi sağır tabiatla mı? Ve senin gibi âciz, câmid, cahil esbabla mı? Yoksa nihayetsiz derecede mukaddes, münezzeh ve müberrâ, muallâ ve nihayetsiz derecede Kadîr, Alîm, Semî', Basîr olan Zât-ı Zülcelâl'e nihayetsiz derecede âciz, cahil, sağır, kör, mümkün, miskin olan "tabiat" nâmını verip nihayetsiz hatâ işlemek mi istersin? Hem güneş gibi parlak şu hakikati, hangi kuvvet ile söndürebilirsin? Hangi perde-i gaflet altında saklayabilirsin?

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/22; Yûnus sûresi, 10/21; İbrahim sûresi, 14/32; Hicr sûresi, 15/19-22; Naml sûresi, 17/64; Sebe sûresi, 34/24; Fâtır sûresi, 35/3; Mü'min sûresi, 40/13; Zâriyât sûresi, 51/58.

On Yedinci Pencere

إِنَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ¹

Zeminin yüzünü yaz zamanında temâşâ edip görüyoruz ki; îcad-ı eşya-da müşevveşiyeti iktiza eden ve intizamsızlığa sebep olan nihâyetsiz sehâvet ve bir cûd-u mutlak, gayet derecede bir insicam ve intizam içinde görünüyor. İşte zemin yüzünü tezyin eden bütün nebâtâtı gör!

Hem mizansızlığı ve kabalığı iktiza eden îcad-ı eşyadaki sûrat-i mutlaka dahi kemâl-i mevzûniyet içinde görünüyor. İşte zemin yüzünü süslendiren bütün meyvelere bak!

Hem ehemmiyetsizliği, belki çirkinliği iktiza eden kesret-i mutlaka dahi, kemâl-i hüsn-ü sanat içinde görünüyor. İşte yeryüzünü yaldızlayan bütün çiçeklere bak!

Hem sanatsızlığı, basitliği iktiza eden îcad-ı eşyadaki sühûlet-i mutlaka dahi, nihâyetsiz derecede sanatkârlık ve maharet ve ihtimamkârlık içinde görünüyor. İşte yeryüzündeki ağaç ve nebâtât cihâzâtının sandukçaları ve programları ve tarihçe-i hayatlarının kutucukları hükmünde olan bütün tohumlara, çekirdeklere dikkatle bak!

Hem ihtilâf ve ayrılığı iktiza eden uzaklık ve bu'd-u mutlak dahi bir ittifaq-ı mutlak içinde görünüyor. İşte bütün aktâr-ı zeminde zer'edilen her nevi hububata bak!

Hem karışmayı ve bulaşmayı iktiza eden kemâl-i ihtilât, bilâkis kemâl-i imtiyaz ve tefrik içinde görünüyor. İşte bütün yer altına karışık atılan ve madde itibarıyla birbirine benzeyen tohumların sünbül vaktinde kemâl-i imtiyazları.. ve ağaçlara giren muhtelif maddelerin yaprak, çiçek ve meyvelere kemâl-i imtiyaz ile tefrikleri.. ve mideye giren karışık gıdaların muhtelif âzâ ve hüceyrâta göre kemâl-i imtiyazla ayrılmalarına bak, kemâl-i hikmet içinde kemâl-i kudreti gör!

Hem ehemmiyetsizliği, kıymetsizliği iktiza eden gayet derecede mebzûliyet ve nihâyet derecede ucuzluk dahi yeryüzünde masnûâtça, sanatça nihâ-

¹ “Şüphesiz göklerde ve yerde müminler için Allah'ın kudret ve hikmetine dair çok deliller vardır.” (Câsiye sûresi, 45/3).

yet derecede kıymetdar ve pahalı bir keyfiyette görünüyor. İşte o hadsiz acâib-i sanat içinde yeryüzünün rahmânî sofrasında yalnız kudretin şekerlemeleri olan dutların nevîlerine bak! Kemâl-i rahmeti, kemâl-i sanat içinde gör!

İşte bütün rûy-u zeminde gayet kıymetdarlık ile beraber hadsiz ucuzluk..

✓ ve hadsiz ucuzluk içinde hadsiz ihtilât ve karışıklık ile beraber hadsiz imtiyaz ve tefrik..

✓ ve hadsiz imtiyaz ve tefrik içinde gayet uzaklık ile beraber son derecede muvâfakat ve benzeyiş..

✓ ve son derece benzemek içinde gayet derecede sühûlet ve kolaylık ile beraber gayet derecede ihtimamkârâne yapılış..

✓ ve gayet derecede güzel yapılış içerisinde sürat-i mutlaka ve çabuklukla beraber gayet derecede mevzûn ve mizanlı ve israfsızlık..

✓ ve gayet derecede israfsızlık içinde son derece çokluk ve kesret ile beraber son derecede hüsn-ü sanat..

✓ ve son derece hüsn-ü sanat içinde nihâyet derecede sehâvet ile beraber intizam-ı mutlak, elbette gündüz, ışığı; ışık, güneşi gösterdiği gibi bir Kadîr-i Zülcelâl'in, bir Hakîm-i Zülkemâl'in, bir Rahîm-i Zülcemâl'in vücûb-u vücûduna ve kemâl-i kudretine ve cemâl-i rubûbiyetine ve vâhidiyetine ve ehadiyetine şehâdet ederler, ¹ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ gösterirler.

Şimdi ey bîçâre cahil, gafil, muannit, muattıl! Bu hakikat-i uzmâyı ne ile tefsir edebilirsin? Bu nihâyet derecede mucize ve harika keyfiyeti ne ile izah edebilirsin? Bu hadsiz derecede acîb şu sanatları neye isnad edebilirsin? Bu yeryüzü derecesinde geniş bu pencereye hangi perde-i gafleti atıp kapatabilirsin? Senin tesadûfün nerede, tabiat dediğin ve güvendiğin şuarsuz yoldaşın ve dalâlette istinadgâhın ve arkadaşın nerede? Bu işlere tesadûfün karışması yüz derece muhâl değil mi? Ve şu harika işlerin binden birinin tabiata havalesi, bin derece muhâl olmuyor mu?

Yoksa câmid, âciz tabiatın; her bir şeyin içinde o şeyden yapılan eşya adedince mânevî makine ve matbaaları mı var?

¹ "En güzel isimler Allah'a mahsustur." (İsrâ sûresi, 17/110; Tâhâ sûresi, 20/8; Haşır sûresi, 59/24).

On Sekizinci Pencere

أَوْ لَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ¹

Yirmi İkinci Söz'de izah edilen şu temsile bak ki: Nasıl mükemmel, muntazam, sanatlı, saray gibi bir eser, bilbedâhe muntazam bir fiile delâlet eder. Yâni bir bina, bir dülgەرliğe delâlet eder. Ve mükemmel, muntazam bir fiil, bizzarûre mükemmel bir fâile ve mahir bir ustaya, bir dülgere delâlet eder. Ve mükemmel usta ve dülgەر unvanları, bilbedâhe mükemmel bir sîfata, yâni sanat melekesine delâlet eder. Ve mükemmel sîfat ve o mükemmel meleke-i sanat, bilbedâhe mükemmel bir istidadın vücûduna delâlet eder. Ve mükemmel bir istidat ise, âlî bir ruh ve yüksek bir Zât'ın vücûduna delâlet eder.

Öyle de, zeminin yüzünü, belki kâinatı dolduran müteceddid eserler, bilbedâhe gayet derece-i kemâlde bulunan ef'âli gösteriyor. Ve şu nihayet derecedeki intizam ve hikmet dairesindeki ef'âl, bilbedâhe unvanları ve isimleri mükemmel olan bir Fâil'i gösteriyor.

Çünkü; muntazam, hakimâne fiiller, fâilsiz olmadığı katiyen mâlûm. Ve son derece mükemmel unvanlar, o fâilin son derece kemâldeki sîfatlarına delâlet eder. Çünkü fenn-i Sarfça nasıl ism-i fâil masdardan yapılır. Öyle de, unvanların ve isimlerin dahi masdarları ve menşe'leri, sîfatlardır. Ve son derece-i kemâlde sîfatlar, şüphesiz son derece mükemmel olan şuûnat-ı zâtiyeye delâlet eder. Ve kabiliyet-i zâtiye –tabir edemediğimiz– o mükemmel şuûn-u zâtiye, bihakkalyakîn hadsiz derece-i kemâlde olan bir Zât'a delâlet eder.

İşte bütün âlemdeki âsâr-ı sanat ve bütün mahlûkat, her biri birer eser-i mükemmel olduğundan, her biri bir fiile ve fiil ise isme, isim ise vafsa ve vasıf ise şe'ne ve şe'n ise zâta şehâdet ettikleri için; masnûat adedince bir tek Sâni-i Zülcelâl'in vücub-u vücûduna şehâdet ve ehadiyetine işaret ettikleri gibi; hey'et-i mecmuası ile, silsile-i mahlûkat kadar kuvvetli bir tarzda bir mi'râc-ı mârifettir. Hiçbir cihette içine şüphe girmeyen müteselsil bir bürhân-ı hakikattir.

Şimdi ey biçâre münkir-i gafil! Silsile-i kâinat kadar kuvvetli şu bürhânı ne ile kırabilirsin? Şu masnûat adedince hakikatin şuanı gösteren hadsiz delikli ve kafesli şu pencereyi ne ile kapatabilirsin? Hangi perde-i gafleti üstüne çekebilirsin?

¹ “Hiç düşünmezler mi göklerin ve yerin melekûtunu ve o muazzam saltanatı?” (A'râf sûresi, 7/185)

On Dokuzuncu Pencere

تَسْبِيحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ¹

sırınca: Sâni-i Zülcelâl, semâvâtın ecrâmına o kadar hikmetler, mânâlar takmış ki; güya celâl ve cemâlini ifade etmek için semâvâtı; güneşler, aylar, yıldızlar kelimeleriyle süslendirdiği gibi, cev-v-i semâda dahi olan mevcudata öyle hikmetler ve mânâlar ve maksadlar takmış ki; güya o cev-v-i semâyı berkler, şimşekler, ra'ldar, katreler kelimeleriyle intak ediyor. Ve kemâl-i hikmet ve cemâl-i rahmetini ders veriyor.

Ve nasıl zemin kafasını, hayvanât ve nebâtât denilen mânidar kelimeleriyle söyleştirip kemâlât-ı sanatını kâinata gösteriyor. Öyle de; o kafanın birer kelimesi olan nebatları ve ağaçları dahi; yapraklar, çiçekler, meyveler kelimeleriyle intak edip yine kemâl-i sanatını ve cemâl-i rahmetini ilân ediyor. Ve birer kelime olan çiçekleri ve meyveleri dahi tohumcuklar kelimeleriyle konuştururup dekâik-ı sanatını ve kemâl-i rubûbiyetini ehl-i şuûra tâlim ediyor.

İşte bu hadsiz kelimât-ı tesbihiye içinde yalnız tek bir sünbül ve tek bir çiçeğin tarz-ı ifadesine kulak verip dinleyeceğiz. Nasıl şehâdet eder, bileceğiz.

Evet her bir nebat, her bir ağaç, pek çok lisân ile Sâni'lerini öyle gösteriyorlar ki; ehl-i dikkati hayretlerde bırakır ve bakanlara "Sübhânallah! Ne kadar güzel şehâdet ediyor!" dedirtirler. Evet, her bir nebatın çiçek açması zamanında ve sünbül vermesi anında, tebessümkârâne mânevî teklümleri hengâmındaki tesbihleri, kendileri gibi güzel ve zâhirdir. Çünkü her bir çiçeğin güzel ağzı ile ve muntazam sünbülün lisânıyla ve mevzûn tohumların ve muntazam habbelerin kelimâtıyla hikmeti gösteren o nizam, bilmüşâhede ilmi gösteren bir mîzân içindedir. Ve o mîzân ise, maharet-i sanatı gösteren bir nakş-ı sanat içindedir ve o nakş-ı sanat, lütuf ve keremi gösteren bir zînet içindedir. Ve o zînet dahi, rahmet ve ihsanı gösteren latîf kokular içindedir. Ve birbiri içinde bulunan şu mânidar keyfiyetler, öyle bir lisân-ı şehâdettir ki; hem Sâni-i Zülcemâl'ini esmâsıyla târif eder, hem evsâfıyla tavsif eder, hem cilve-i esmâsını tefsir eder, hem teddüd ve taarrüfünü, yâni sevdirilmesini ve tanıttırılmasını ifade eder.

İşte bir tek çiçekten böyle bir şehâdet işitsen, acaba zemin yüzündeki rabbânî bağlarda umum çiçekleri dinleyebilsen, ne derece yüksek bir kuvvetle Sâni-i Zülcelâl'in vücub-u vücûdunu ve vahdetini ilân ettiklerini işitsen, hiç şüphene ve vesvesene ve gaffetin kalabilir mi? Eğer kalsa, sana insan ve zîşuur denilebilir mi?

¹ "Yedi kat gök, dünya ve onların içinde olan herkes Allah'ı takdis ve tenzih eder. Hatta hiçbir şey yoktur ki O'na hamd ile tenzih etmesin." (İsrâ sûresi, 17/42-44)

Gel şimdi bir ağaca dikkatle bak! İşte bahar mevsiminde yaprakların muntazaman çıkması, çiçeklerin mevzûnen açılması, meyvelerin hikmetle, rahmetle büyümesi ve dalların ellerinde, masum çocuklar gibi, nesimin esmesiyle oynaması içindeki latif ağızını gör. Nasıl bir dest-i kerem ile yeşillenen yaprakların dili ile ve bir neşe-i lütuf ile tebessüm eden çiçeklerin lisânıyla ve bir cilve-i rahmet ile gülen meyvelerin kelimâtı ile ifade edilen hikmetli nizam içindeki adilli mîzân; ve adli gösteren mîzân içinde bulunan dikkatli sanatlar, nakışlar ve maharetli nakışlar ve zînetler içinde rahmet ve ihsanı gösteren ayrı ayrı tatlı tatmaklar ve ayrı ayrı güzel kokular ve hoş tatmaklar içinde birer mucize-i kudret olan tohumlar ve çekirdekler, gayet zâhir bir sûrette bir Sâni-i Hakîm, Kerîm, Rahîm, Muhsin, Mün'im, Mücemmil, Mufaddil'in vücub-u vücûdunu ve vahdetini ve cemâl-i rahmetini ve kemâl-i rubûbiyetini gösterir. İşte eğer bütün rûy-u zemindeki ağaçların lisân-ı hâllerini birden dinleyebilen: ¹ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ hazinesinde ne kadar güzel cevherler bulunduğunu göreceksin, anlayacaksın.

İşte ey nankörlük içinde kendini başıboş zanneden bedbaht gafil! Bu derece hadsiz lisânlarla kendini sana tanıttıran ve bildiren ve sevdiren bir Kerîm-i Zülcemâl, tanımak istenilmezse bu lisânları susturmalı. Madem ki susturulmaz, dinlemeli. Gafletle kulağını kapasan kurtulamazsın. Çünkü sen kulağını kapamakla kâinat sükût etmez, mevcudat susmaz, vahdâniyet şâhidleri seslerini kesmezler. Elbette seni mahkûm ederler...

Yirminci Pencere²(Hâşiye)

¹ “Göklerde ve yerde olanların hepsi, Allah'ı tesbih eder.” (Cum'a sûresi, 62/1)

²(Hâşiye) Şu Yirminci Pencere'nin hakikati, bir zaman Arabî bir surette şöyle kalbe gelmişti:

شِبْحَانِكُمْ مَا أَكْبَرَكُمْ	تَمَوْجُ الْأَعْصَارِ مِنْ تَضْرِيكِ تَوْطِينِكِ	تَلْتَأُلُ الضِّيَاءُ مِنْ تَلْوِينِكِ تَشْوِيرِكِ
شِبْحَانِكُمْ مَا أَبْدَعَكُمْ حِكْمَتَكُمْ	تَرْتِيْنُ الْأَخْجَارِ مِنْ تَدْبِيرِكِ تَضْوِيرِكِ	تَنْجُو الْأَنْهَارِ مِنْ تَدْحِيرِكِ تَشْحِيرِكِ
شِبْحَانِكُمْ مَا أَحْسَنَ صِنْعَتَكُمْ	تَبْرُجُ الْأَنْمَارِ مِنْ إِنْعَامِكِ إِكْرَامِكِ	تَبْسُمُ الْأَزْهَارِ مِنْ تَزْيِينِكِ تَحْسِينِكِ
شِبْحَانِكُمْ مَا أَوْسَعَ رَحْمَتَكُمْ	تَهْرُجُ الْأَمْطَارِ مِنْ إِتْرَالِكِ إِفْضَالِكِ	تَسْجُعُ الْأَطْيَارِ مِنْ إِنْطَاقِكِ إِذْفَاقِكِ
	تَحْرُكُ الْأَقْمَارِ مِنْ تَقْدِيرِكِ تَدْبِيرِكِ تَلْوِيرِكِ تَلْوِيرِكِ	
	شِبْحَانِكُمْ مَا أَوَّزَ بُرْهَانَكُمْ مَا أَبْهَرَ سُلْطَانَكُمْ	

Tercesmesi: Işığın parlaması, masnuat-ı ilâhiye-yi izn-i Rabbânî ile teşhir ve ilân etmek tir.. Rüzgârların dalgalanması, emr-i rabbânînin yerine getirilmesine süratle çalışmaktır.

Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin saltanatın ne büyüktür! Nehirlerin, çayların ve ırmakların, yerden ve dağlardan kaynaması, Senin onları depolaman ve insanlara masahhar kılman iledir.

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ¹
 وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ²
 وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ³

Nasıl cüz'iyat ve neticelerde ve teferruatta kemâl-i hikmet ve cemâl-i sanat görünüyor. Öyle de: Tesadüfî ve karışık tevehhüm edilen küllî unsurların, büyük mahlûkatın zâhiren karışık vaziyetleri dahi, bir hikmet ve sanat ile vaziyetler alıyorlar.

✓ İşte ziyânın parlaması, sâir hikmetli hidemâtının delâletiyle, yeryüzünde masnûat-ı ilâhiyeyi izn-i rabbânî ile teşhir ve ilân etmektir. Demek bir Sâni-i Hakîm tarafından ziyâ istihdam ediliyor. Çarşı-yi âlem sergilerindeki antika sanatlarını onun ile irâe ediyor.

✓ Şimdi rüzgârlara bak ki: Sâir hakimâne, kerîmâne faydalarının ve vazifelerinin şehâdetiyle gayet mühim ve kesretli vazifelere koşuyorlar. Demek o dalgalanmak bir Sâni-i Hakîm tarafından bir tavziftir, bir tasrifdir, bir kullanmaktır. Dalgalanmaları ise, emr-i rabbânînin çabuk yerine getirilmesine sûratle çalışmaktır.

✓ Şimdi bak çeşmelere, çaylara, ırmaklara! Yerden, dağlardan kaynakları tesadüfî değildir. Çünkü onlara terettüp eden âsâr-ı rahmet olan faydaların ve semerelerin şehâdetiyle ve dağlarda bir mîzân-ı hâcetle iddiharlarının ifadesi ile ve bir mîzân-ı hikmetle gönderilmelerinin delâletiyle gösteriliyor

Kıymetli taşların süslenmesi Senin tedbirin ve tasvirin ileidir. Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin hikmetin ne güzeldir!

Çiçeklerin gülümsemesi Senin süslemen ve güzelleştirmen ileidir. Meyvelerin süslenip kendilerini bize takdim etmeleri Senin ihsan ve ikramın ileidir.

Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin sanatın ne güzeldir. Kuşların ahenkle cıvıldaşmaları Senin konuşurman ve onları birbirlerine karşı şefkatli kılman ileidir.

Yağmurların serpişmesi Senin yağdırman ve ihsanını ileidir. Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin. Senin rahmetin ne kadar da geniştir!

Aydın (kamerlerin) hareket etmesi Senin takdirin ve tedbirin, döndürmen nurlandırman (aydınlattı) ileidir. Sen her türlü noksan sıfattan münezzehsin; Senin bürhânın ne kadar da nurludur, Senin saltanatın ne kadar da zahirdir (gözler önündedir).

1 "Sübhandır, münezzehdir o Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet O'nun elindedir." (Yâsin sûresi, 36/83)

2 "Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz." (Hicr sûresi, 15/21)

3 "Aşılacağı olarak rüzgârlar gönderdik. Derken gökten yağmur indirip onunla sizi suladık. Hâlbuki o suyu hazinelerde depolayan da sizler değilsiniz." (Hicr sûresi, 15/22)

ki; bir Rabb-i Hakîm'in teshiriyle ve iddiharıyladır. Ve kaynamaları ise, O'nun emrine heyecanla imtisâl etmeleridir.

✓ Şimdi yerdeki bütün taşların ve cevâhirlerin ve mâdenlerin envâna bak! Bunların tezyinatları ve menfaatli hâsiyetleri bir Sâni-i Hakîm'in tezyini ile, tertibi ile, tedbiri ile, tasviri ile olduğunu, onlara müteallik hakimâne faydaları ve mesalih-i hayatiye ve levâzımât-ı insâniye ve hâcât-ı hayvaniyeye muvâfık bir tarzda ihzarları gösteriyor.

✓ Şimdi çiçeklere, meyvelere bak! Bunların gülümsemeleri ve tadları ve güzellikleri ve nakışları ve koku vermeleri; bir Sâni-i Kerîm'in, bir Mün'im-i Rahîm'in sofrasında birer târife, birer dâvetnâme hükmünde olarak muhtelif renk ve koku ve tadlarla her nev'e ayrı ayrı târife ve dâvetnâme olarak verilmiştir.

✓ Şimdi kuşlara bak! Onların söyleşmeleri ve civıldaşmaları, bir Sâni-i Hakîm'in intak ve söyletmesi olduğuna delîl-i kat'î ise, hayret verir bir tarzda birbirine o seslerle müdavele-i hissiyat ve ifade-i maksad etmeleridir.

✓ Şimdi bulutlara bak! Yağmurun şıplıtları, mânâsız bir ses olmadığına ve şimşek ile gök gürlemesi, boş bir gürültü olmadığına kat'î delîl ise, hâlî bir boşlukta o acâibi îcad etmek ve onlardan âb-ı hayat hükmündeki damlaları sağlamak ve zemin yüzündeki muhtaç ve müştâk zihayatlara emzirmek, gösteriyor ki: O şırıltı, o gürültü gayet mânidar ve hikmettardır ki; bir Rabb-i Kerîm'in emriyle, müştâklara o yağmur bağıyor ki, "Sizlere müjde, geliyoruz!" mânâsını ifade ederler.

✓ Şimdi göğe bak! Gök içinde hadsiz ecrâmdan yalnız kamere dikkat et! Onun hareketi, bir Kadîr-i Hakîm'in emriyle olduğu, ona müteallik ve yeryüzüne ait mühim hikmetlerdir ki, başka yerde beyân ettiğimizden kısa kesiyoruz.

İşte ziyâdan tut, tâ kamere kadar saydığımız küllî unsurlar gayet geniş bir tarzda ve büyük bir mikyasta bir pencere açar. Bir Vâcibü'l-vücûd'un vahdetini ve kemâl-i kudretini ve azamet-i saltanatını gösterir, ilân ederler.

İşte ey gafil! Eğer bu gök gürlemesi gibi bu sadâyı susturabilirsen ve güneşin ışığı gibi parlak o ziyâyı söndürebilirsen, Allah'ı unut! Yoksa aklını başına al!

de. ﴿تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ﴾¹

¹ Bütün noksanlıklardan münezzehtir o Allah ki "Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih eder." (İsrâ sûresi, 17/44)

Yirmi Birinci Pencere

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ¹

Şu kâinatın lâmbası olan güneş, kâinat Sâni'inin vücûduna ve vahdâniyetine güneş gibi parlak ve nurânî bir penceredir. Evet, manzume-i şemsiye denilen küremizle beraber on iki seyyare;² cirmeleri küçüklük-büyüklik itibarıyla pek çok muhtelif ve mevkileri uzaklık-yakınlık noktasında pek çok mütefâvit ve sûrat-i hareketleri çok mütenevvi' olduğu hâlde kemâl-i intizam ve hikmet ile ve kemâl-i mîzân ile ve bir sâniye kadar şaşırmayarak hareketleri ve deveranları ve güneş ile, câzibe kanunu tabir edilen bir kanun-u ilâhî ile bağlanmaları, yâni onlar imamlarına iktidaları; büyük bir miyasta bir azamet-i kudret-i ilâhiyeyi ve vahdâniyet-i rabbâniyeyi gösterir.

Çünkü; o câmid cirmeleri, o şuûrsuz büyük kütleleri, nihayet derecede intizam ve mîzân-ı hikmet içinde muhtelif şekillerde ve muhtelif mesafelerde ve muhtelif hareketlerde döndürmek, istihdam etmek, ne derece bir kudreti ve bir hikmeti isbat ettiğini kıyas et. Bu büyük ve ağır işe zerre miktar tesadüf karışsa, öyle bir patlayış verecek ki, kâinatı dağıtacak. Çünkü; bir dakika, tesadüf birisini tevkif etse, mihverinden çıkmasına sebebiyet verir, başkaları ile müsademe etmesine yol açar. Küre-i arzdan bin defa büyük cirmelerle müsademenin ne derece dehşetli olduğunu kıyas edebilirsin.

Manzume-i şemsiyenin yâni şemsin me'mumları ve meyveleri olan on iki seyyarenin acâibini ilm-i muhît-i ilâhiye havale edip, yalnız gözümüzün önünde seyyaremiz bulunan arza bakıyoruz, görüyoruz ki: Bu seyyaremiz, bir azamet-i şevket-i rubûbiyeti ve haşmet-i saltanat-ı ulûhiyeti ve kemâl-i rahmeti ve hikmeti gösterir bir sûrette güneşin etrafında, emr-i rabbânî ile – Üçüncü Mektup'ta beyân edildiği gibi– pek büyük bir hizmet için bir uzun seyr u seyahat ona ettiriliyor. Bir sefîne-i rabbâniye olarak acâib-i masnûat-ı ilâhiye ile doldurulmuş ve zîşuur ibâdullaha seyrangâh gibi bir mesken-i seyyar vaziyeti verilmiş. Ve evkat ve hesabı bildirecek saat akrebi gibi kamer dahi dakik hesaplarla, azîm hikmetlerle ona takılmış ve o kamere başka menzillerde ayrı seyr u seyahat verilmiş.³ İşte bu mübarek seyyaremizin şu hâlleri,

¹ “Güneş de bir delildir onlara, akar gider yörüngesinde... Takdir-i Azîz-i Alîm böyle olur işte!” (Yâsîn sûresi, 36/38)

² “Bir zaman Yûsuf babasına, “Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızın, güneş ve ayın bana secde ettiklerini gördüm.” (Yûsuf sûresi, 12/4) âyeti Kur’ân’da güneş sistemindeki gezegenlerin sayısına işaret etmektedir. Güneş ile beraber sayı on iki olmaktadır.

³ “Ay için de birtakım saffhalar, duraklar tâyin ettik, dolaşa dolaşa, nihayet eski hurma salkımının çöpü gibi kuru, sarı, kavisli bir hâle gelir.” (Yâsîn sûresi, 36/39)

küre-i arz kuvvetinde bir şehâdetle, bir Kadîr-i Mutlak'ın vücub-u vücûdunu ve vahdetini isbat eder. Madem şu seyyaremiz böyledir, manzume-i şemsiye-yi ona kıyas edebilirsin.

Hem şemse kendi mihverî üstünde câzibe denilen mânevî ipleri yumak yaptırmak için dolap ve çıkırcık hükmünde olan güneşi, bir Kadîr-i Zülcelâl'in emriyle döndürüp, o seyyâratı o mânevî iplerle bağlayıp tanzim etmek ve güneşi bütün seyyâratı ile sâniyede beş saatlik bir mesafeyi kestirecek kadar bir süratle, bir tahmine göre "Herkül Burcu" tarafına veya "Şemsü-ş-Şümûs" cânibine sevk etmek, elbette ezel ve ebed Sultanı olan Zât-ı Zülcelâl'in kudretiyle ve emriyledir. Güya haşmet-i rubûbiyetini göstermek için, bu emirber neferleri hükmünde olan manzume-i şemsiye ordusu ile bir manevra yaptırır.

Ey kozmoğrafyacı efendi! Hangi tesadûf bu işlere karışabilir? Hangi esbâbın eli buna ulaşabilir? Hangi kuvvet buna yanaşabilir? Haydi sen söyle... Hiç böyle bir Sultan-ı Zülcelâl, aczini gösterip mülküne başkasını karıştırır mı? Bâhusus kâinatın meyvesi, neticesi, gayesi, hülâsası olan zihayatları, başka ellere verir mi? Başkasını müdahale ettirir mi? Bâhusus o meyvelerin en câmiî ve o neticelerin en mükemmeli ve zeminin halifesi ve o sultanın aynadar bir misafiri olan insanları başıboş bırakır mı? Ve onları tabiata ve tesadûfe havale edip haşmet-i saltanatını hiçe indirir mi, kemâl-i hikmetini sukut ettirir mi?..

Yirmi İkinci Pencere

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا * وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا * وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا¹
فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا²

Küre-i arz bir kafadır ki, yüz bin ağızı vardır. Her bir ağızında, yüz bin lisânı vardır. Her lisânında, yüz bin bürhânı var ki; her biri çok cihetle Vâcibü'l-vücûd, Vâhid-i Ehad, her şeye kadîr, her şeye âlîm bir Zât-ı Zülcelâl'in vücub-u vücûduna ve vahdetine ve evsâf-ı kudsiyesine ve esmâ-yı hüsnâsına şehâdet ederler.

Evet arzın evvel-i hilkatine bakıyoruz ki: Mâyi hâline gelen bir madde-i seyyâleden taş ve taştan toprak halkedilmiş. Mâyi kalsaydı, kâbil-i süknâ olmazdı. O mâyi taş olduktan sonra, demir gibi sert olsa idi kâbil-i istifade ol-

¹ "Biz yeri bir döşek yapmadık mı? Dağları da arzı tutan birer destek yapmadık mı? Hem, sizi çift yarattık. (Nebe sûresi, 78/6-8)

² "İşte bak, Allah'ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor!" (Rûm sûresi, 30/50)

mazdı. Elbette buna bu vaziyeti veren, yerin sekanelerinin hâcetlerini gören bir Sâni-i Hakîm'in hikmetidir.

Sonra tabaka-yı turabiye, dağlar direği üzerine atılmış, tâ içindeki dâhilî in-kilâblardan gelen zelzeleler, dağlarla teneffüs edip, zemini hareketinden ve vazifesinden şaşırtmasın. Hem denizin istilâsından toprağı kurtarsın. Hem zihayatların levâzımât-ı hayatiyesine birer hazine olsun. Hem havayı tarasın, gazât-ı muzırradan tasfiye etsin, tâ teneffüse kabil olsun. Hem suları biriktirip id-dihar etsin. Hem zihayata lâzım olan sâir mâdenlere menş'e' ve medâr olsun.

İşte bu vaziyet bir Kadîr-i Mutlak ve bir Hakîm-i Rahîm'in vücub-u vücûduna ve vahdetine gayet kat'î ve kuvvetli şehâdet eder.

Ey coğrafyacı efendi! Bunu ne ile izah edersin? Hangi tesadüf şu acâib-i masnûat ile dolu seffîne-i rabbâniyeyi bir meşher-i acâib yaparak yirmi dört bin sene bir mesafede, bir senede sûratle çevirip, onun yüzünde dizilmiş eş-yadan hiçbir şey düşürmesin?

Hem zeminin yüzündeki acib sanatlara bak! Anâsırlar, ne derece hikmetle tavzif edilmişler. Bir Kadîr-i Hakîm'in emriyle zemin yüzündeki Rahmân misafirlerine nasıl güzel bakıyorlar, hizmetlerine koşuyorlar.

Hem acib ve garib sanatlar içinde rengârenk acib hikmetli zemin yüzünün sîmâsındaki bu nakışlı çizgilere bak! Nasıl sekanelerine enhar ve çayları, deniz ve ırmakları, dağ ve tepeleri, ayrı ayrı mahlûklarına ve ibâdına lâıyk birer mesken ve vesait-i nakliye yapmış. Sonra yüz binler ecnas-ı nebâtât ve envâ-ı hayvanâti ile kemâl-i hikmet ve intizam ile doldurup hayat vererek şenlendirmek, vakit-bevakit muntazaman mev't ile terhis ederek boşaltıp yine muntazaman "Ba'sü ba'de-'l-mev't" sûretinde doldurmak; bir Kadîr-i Zülcelâl'in ve bir Hakîm-i Zülkemâl'in vücub-u vücûduna ve vahdetine yüz binler lisânlarla şehâdet ederler.

Elhâsıl: Yüzü, acâib-i sanata bir meşher ve garâib-i mahlûkata bir mahşer ve kafile-i mevcudata bir memer ve sufûf-u ibâdına bir mescid ve makarr olan zemin; bütün kâinatın kalbi hükmünde olduğundan, kâinat kadar nur-u vahdâniyeti gösterir.

İşte ey coğrafyacı efendi! Bu zemin kafası yüz bin ağız, her birinde yüz bin lisân ile Allah'ı tanıttırsa ve sen O'nu tanımazsan, başını tabiat bataklığına soksan, derece-i kabahatını düşün. Ne derece dehşetli bir cezaya seni müstehak eder, bil, ayıl ve başını bataklıktan çıkar.

de. أَمَنْتُ بِاللَّهِ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ¹

¹ İman ettim O Allah'a ki "Her şey üzerinde hâkimiyet elindedir." (Mü'minûn sûresi, 33/88; Yâsin sûresi, 36/83)

Yirmi Üçüncü Pencere

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ¹

Hayat, kudret-i rabbâniye mucizâtının en nurânîsidir, en güzeldir. Ve vahdâniyet bürhânlarının en kuvvetlisi ve en parlağıdır. Ve tecelliyât-ı samedâniye aynalarının en câmii ve en berrakıdır. Evet, hayat tek başıyla bir Hayy-ı Kayyûm'u bütün esmâ ve şûunatı ile bildirir. Çünkü hayat, pek çok sıfâtın memzuç bir macunu hükmünde bir ziyâ, bir tiryaktır. Elvan-ı seb'a, ziyâda; ve muhtelif edviyeler, tiryakta nasıl ki mümtezicen bulunur. Öyle de: Hayat dahi, pek çok sıfâttan yapılmış bir hakikattir. O hakikatteki sıfatlardan bir kısmı, duygular vasıtasıyla inbisât ederek inkişâf edip ayrılırlar. Kısım-ı ekseri ise hissiyat sûretinde kendilerini ihsas ederler ve hayattan kaynama sûretinde kendilerini bildirirler.

Hem hayat, kâinatın tedbir ve idaresinde hüküm-ferma olan rızık ve rahmet ve inâyet ve hikmeti tazammun ediyor. Güya hayat onları arkasına takıp, girdiği yere çekiyor. Meselâ; hayat bir cisme, bir bedene girdiği vakit; Hakîm ismi dahi tecelli eder, hikmetle yuvasını güzelce yapıp tanzim eder. Aynı hâlde Kerîm ismi de tecelli edip, meskenini hâcâtına göre tertib ve tezyin eder. Yine aynı hâlde Rahîm isminin cilvesi görünüyor ki, o hayatın devam ve kemâli için türlü türlü ihsanlarla taltif eder. Yine aynı hâlde Rezzâk isminin cilvesi görünüyor ki, o hayatın bekasına ve inkişâfına lâzım maddî, mânevî gıdaları yetiştiriyor. Ve kısmen bedeninde iddihar ediyor. Demek hayat bir noktayı mihrakiye hükmünde; muhtelif sıfât birbiri içine girer, belki birbirinin aynı olur. Güya hayat tamamıyla hem ilimdir, aynı hâlde kudrettir, aynı hâlde de hikmet ve rahmettir ve hâkezâ...

İşte hayat bu câmi mahiyeti itibarıyla şûun-u zâtiye-i rabbâniyeye aynadarlık eden bir ayna-yı samediyettir. İşte bu sırdandır ki: Hayy-ı Kayyûm olan Zât-ı Vâcibü'l-vücûd, hayatı pek çok kesretle ve mebzûliyetle halkedip, neşir ve teşhir eder. Ve her şeyi hayatın etrafına toplattırıp, ona hizmetkâr eder. Çünkü hayatın vazifesi büyüktür.

Evet samediyetin aynası olmak kolay bir şey değil, âdi bir vazife değil. İşte göz önünde her vakit gördüğümüz bu hadd ü hesaba gelmeyen yeni yeni

¹ "Hanginizin daha güzel iş ortaya koyacağını denemek için, ölümü ve hayatı yaratan O'dur." (Mülk sûresi, 67/2)

hayatlar ve hayatların asılları ve zâtları olan ruhlar, birden ve hiçten vücûda gelmeleri ve gönderilmeleri, bir Zât-ı Vâcibü'l-vücûd ve Hayy-ı Kayyûm'un vücub-u vücûdunu ve sıfât-ı kudsiyesini ve esmâ-yı hüsnâsını; lemeâtın güneşi gösterdiği gibi gösteriyorlar. Güneşi tanımayan ve kabul etmeyen adam, nasıl gündüzü dolduran ziyâyı inkâr etmeye mecbur oluyor. Öyle de: Hayy-ı Kayyûm, Muhyî ve Mümît olan Şems-i Ehadiyet'i tanımayan adam, zeminin yüzünü belki mâzi ve müstakbeli dolduran zihayatların vücûdunu inkâr etmeli ve yüz derece hayvandan aşağı düşmeli. Hayat mertebesinden düşüp câmid bir cahil-i echel olmalı.

Yirmi Dördüncü Pencere

لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ¹

Mevt, hayat kadar bir bürhân-ı rubûbiyettir. Gayet kuvvetli bir hüccet-i vahdâniyettir.

² delâletince, mevt; adem, îdam, fena, hiçlik, fâilsiz bir inkıraz değil, belki bir Fâil-i Hakîm tarafından hizmetten terhis ve tahvil-i mekân ve tebdil-i beden ve vazifeden paydos ve haps-i bedenden âzad etmek ve muntazam bir eser-i hikmet olduğu, Birinci Mektub'ta gösterilmiştir.

Evet nasıl zemin yüzündeki masnûat ve zihayatlar ve hayattar zemin yüzü, bir Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna ve vahdâniyetine şehâdet ediyorlar. Öyle de: O zihayatlar ölümleriyle bir Hayy-ı Bâkî'nin sermediyetine ve vâhidiyetine şehâdet ediyorlar. Yirmi İkinci Söz'de; mevt, gayet kuvvetli bir bürhân-ı vahdet ve bir hüccet-i sermediyet olduğu isbat ve izah edildiğinden, şu bahsi o Söz'e havale edip yalnız mühim bir nüktesini beyân edeceğiz. Şöyle ki:

Nasıl zihayatlar, vücûdları ile bir Vâcibü'l-vücûd'un vücûduna delâlet ediyorlar. Öyle de: O zihayatlar, ölümleri ile bir Hayy-ı Bâkî'nin sermediyetine, vâhidiyetine şehâdet ediyorlar. Meselâ; yalnız bir tek zihayat olan zemin yüzü, intizamı ile, ahvâliyle Sâni'i gösterdiği gibi, öldüğü vakit yâni kış, beyaz kefeni ile ölmüş o zemin yüzünü kapaması ile nazar-ı beşeri ondan çeviriyor.

¹ "O'ndan başka ilâh yoktur. O'nun vechi (Zâtı), hariç her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve hepiniz O'nun huzuruna götürüleceksiniz." (Kasas sûresi, 28/88)

² "Ölümü ve hayatı yaratan O'dur." (Mülk sûresi, 67/2)

Veyahut nazar, o giden bahar cenazesinin arkasından mâziye gider, daha geniş bir manzarayı gösterir. Yâni her biri birer mucize-i kudret olan zemin dolusu bütün geçen baharlar misillü yeni gelecek birer hârîka-yı kudret ve birer hayattar zemin olan, bahar dolusu hayattar mevcudat-ı arzîyenin gelmelerini ihsas ve vücûdlarına şehâdet ettiklerinden; öyle geniş bir miyasta, öyle parlak bir sûrette, öyle kuvvetli bir derecede bir Sâni-i Zülcelâl'in bir Kadîr-i Zülkemâl'in, bir Kayyûm-u Bâkî'nin, bir Şems-i Sermedî'nin vücub-u vücûduna ve vahdetine ve beka ve sermediyetine şehâdet ederler ve öyle parlak delâilî gösterirler ki, ister istemez bedahet derecesinde ¹ اَمَنْتُ بِاللّٰهِ الْوَّاحِدِ الْأَحَدِ dedirtir.

Elhâsıl: ² بَعْدَ مَوْتِهَا sırımca; hayattar bu zemin, bir baharda Sâni'a şehâdet ettiği gibi; onun ölmesiyle, zamanın geçmiş ve gelecek iki kânadına dizilmiş mucizât-ı kudretine nazarı çeviriyor. Bir bahar yerine binler baharı gösteriyor. Bir mucize yerine binler mucizât-ı kudretine işaret eder. Ve onlardan her bahar, şu hazır bahardan daha kat'î şehâdet eder. Çünkü mâzi tarafına geçenler, zâhirî esbablarıyla beraber gitmişler; arkalarında yine kendileri gibi başkalar yerlerine gelmişler. Demek esbab-ı zâhiriye hiçtir. Yalnız bir Kadîr-i Zülcelâl, onları hakedip, hikmetiyle esbaba bağlayarak gönderdiğini gösteriyor. Ve gelecek zamanda dizilmiş hayattar olan zemin yüzleri ise, daha parlak şehâdet eder. Çünkü yeniden, yoktan, hiçten yapıp gönderilecek, yere konup vazife gördürüp sonra gönderilecekler.

İşte ey tabiata saptanan ve bataklıkta boğulmak derecesine gelen gafil! Bütün mâzi ve müstakbele ulaşacak hikmetli ve kudretli mânevî el sahibi olmayan bir şey, nasıl bu zeminin hayatına karışabilir? Senin gibi hiç ender hiç olan tesadüf ve tabiat buna karışabilir mi? Kurtulmak istersen: “Tabiat, olsa olsa bir defter-i kudret-i ilâhiyedir. Tesadüf ise, cehlimizi örten gizli bir hikmet-i ilâhiyenin perdesidir.” de, hakikate yanaş.

Yirmi Beşinci Pencere

Nasıl ki madrub, elbette dârîbe delâlet eder. Sanatlı bir eser, sanatkârı icab eder. Veled, vâlidî iktiza eder. Tahtiyet, fevkıyeti istilzam eder ve hâkezâ... Bütün umûr-u izafiye tabir ettikleri biri birisiz olmayan evsâf-ı nisbiye misillü şu kâinatın cüz'iyatında ve hey'et-i umumiyesinde görünen imkân dahi,

¹ Zât ve sıfatlarında eşsiz ve tek olan Allah'a îmân ettim.

² “Ve ölmüş toprağa hayat verir.” (Rûm sûresi, 30/19)

vücubu gösterir. Ve bütün onlarda görünen infial, bir fiili gösterir. Ve umumunda görünen mahlûkiyet, hâlıkiyeti gösterir. Ve umumunda görünen kesret ve terkiib, vahdeti istilzam eder. Ve vücub ve fiil ve hâlıkiyet ve vahdet, bilbedâhe ve bizzarûre mümkün, münfail, kesir, mürekkebe, mahlûk olmayan; vâcib ve fâil, vâhid ve hâlık olan mevsuflarını ister. Öyle ise bilbedâhe bütün kâinattaki bütün imkânlar, bütün infialler, bütün mahlûkiyetler, bütün kesret ve terkiibler bir Zât-ı Vâcibü'l-vücûd, Fa'âlün limâ yürüd,¹ Hâlık-ı külli şey'e,² Vâhid-i Ehad'e³ şehâdet eder.

Elhâsıl: Nasıl imkândan vücub görünüyor, infialden fiil ve kesretten vahdet; bunların vücûdu, onların vücûduna katiyen delâlet eder. Öyle de: Mevcûdat üstünde görünen masnûiyet ve merzukiyet gibi sıfatlar dahi, sâni'-iyet, rezzâkiyet gibi şe'nlerin vücûdlarına kat'î delâlet ediyor. Şu sıfâtın vücûdu dahi, bizzarûre ve bilbedâhe bir Hallâk ve bir Rezzâk Sâni-i Rahîm'in vücûduna delâlet eder. Demek her bir mevcud, taşıdığı yüzler bu çeşit sıfatlar lisânı ile, Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'un yüzler esmâ-yı hüsnâsına şehâdet ederler. Bu şehâdetler kabul edilmezse, mevcudatın bütün bu çeşit sıfatlarını inkâr etmek lâzım gelir...

Yirmi Altıncı Pencere⁴(Hâşiye)

Şu kâinatın mevcudatı yüzünde tazelenen ve gelip geçen cemâller ve hüsnüler; bir Cemâl-i Sermedî cilvelerinin bir nevi gölgeleri olduğunu gösterir. Evet, ırmağın yüzündeki kabarcıkların parlayıp gitmesinden sonra arkadan gelenlerin gidenler gibi parlamaları, daimî bir şemsin şualarının aynaları olduklarını gösterdikleri gibi; seyyâl zaman ırmağında, seyyar mevcudatın üstünde parlayan lemeât-ı cemâliye dahi, bir Cemâl-i Sermedîye işaret ederler ve O'nun bir nevi emareleridirler.

Hem kâinat kalbindeki ciddî aşk, bir Maşuk-u lâ-yezâlî'yi gösterir. Evet, ağacın mahiyetinde olmayan bir şey, esaslı bir sûrette meyvesinde bulunmadığı delâletiyle; şecere-i kâinatın hassas meyvesi olan nev'-i insandaki ciddî aşk-ı lahuî gösterir ki; bütün kâinatta –fakat başka şekillerde– hakikî aşk ve muhabbet bulunuyor. Öyle ise kalb-i kâinattaki şu hakikî muhabbet ve aşk, bir Mahbub-u Ezeli'yi gösterir.

¹ "(Allah) Dilediği her şeyi yapar." (Bkz.: Hüd sûresi, 11/107; Bürûc sûresi, 85/16)

² "(Rabbimiz Allah) Her şeyi yaratan O'dur." (Bkz.: En'âm sûresi, 6/102; Ra'd sûresi, 13/16)

³ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/171; İhlâs sûresi, 112/1.

⁴(Hâşiye) Şu pencere, umumî değil; ehl-i kalbe ve ehl-i muhabbete hususiyeti var.

Hem kâinatın sînesinde çok sûretlerde tezahür eden incizâblar, cezbe-ler, câzibeler; ezeli bir hakikat-i câzibedârın cezbiyle olduğunu hüşyar kalble-re gösterir. Hem mahlûkatın en hassas ve nurânî tâifesi olan ehl-i keşif ve ve-lâyetin ittifakıyla, zevk ve şuhûda istinad ederek, bir Cemîl-i Zülcelâl'in cilve-sine, tecellisine mazhar olduklarını ve o Celil-i Zülcemâl'in (kendini) tanıttırıl-masına ve sevdinilmesine zevk ile muttali olduklarını, müttefikân haber ver-meleri, yine bir Zât-ı Vâcibü'l-vücûd'un, bir Cemîl-i Zülcelâl'in vücûduna ve insanlara kendini tanıttırmasına katiyen şehâdet eder.

Hem kâinat yüzünde ve mevcudat üstünde işleyen kalem-i tahsin ve tez-yin; o kalem sahibi Zât'ın esmâsının güzelliğini vâzihan gösteriyor.

İşte kâinat yüzündeki cemâl ve kalbindeki aşk ve sînesindeki incizâb ve gözlerindeki keşif ve şuhûd ve hey'atındaki hüsün ve tezyinat; pek latif, nurânî bir pencere açar. Onun ile, bütün esmâsı cemîle bir Cemîl-i Zülcelâl'i ve bir Mahbub-u lâ-yezâlî'yi ve bir Mâbud-u lem-yezeli, hüşyar olan akıl ve kalb-lere gösterir.

İşte ey maddiyat karanlığında, evham zulümâtında, boğucu şübehat için-de çırpınan gafil! Kendine gel. İnsaniyete lâyıq bir sûrette yüksel. Şu dört delik ile bak; cemâl-i vahdeti gör, kemâl-i îmânı kazan, hakikî insan ol!..

Yirmi Yedinci Pencere

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ¹

Kâinata, “esbab ve müsebbebat” görünen eşyaya bakıyoruz ve görüyo-ruz ki: En âlâ bir sebep, en âdi bir müsebbebe kuvveti yetmiyor. Demek es-bab bir perdedir. Müsebbepleri yapan başkadır. Meselâ; hadsiz masnûattan yalnız cüz'î bir misâl olarak insan başı içinde bir hardal küçüklüğünde bir yer-de yerleştirilen kuvve-i hâfızaya bakıyoruz. Görüyoruz ki: Öyle bir câmi kitap belki kütüphâne hükmündedir ki, bütün sergüzeşt-i hayatı, içinde karıştırıl-maksızın yazılıyor.

Acaba şu mucize-i kudrete hangi sebep gösterilebilir? Telâfif-i dimaği-ye mi? Basit, şuûrsuz hüceyrât zerrelere mi? Tesadüf rüzgârları mı? Hâlbuki o mucize-i sanat, öyle bir zâtın sanatı olabilir ki; beşerin haşırde neşredilecek büyük defter-i âmâlinde muhasebe vaktinde hatıra getirilecek ve işlediği her

¹ “Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve yönetimindedir.” (Zümer sûresi, 39/62)

fiilleri yazıldığını bildirmek için bir küçük sened istinsah edip, yazıp aklının eline verecek bir Sâni-i Hakîm'in sanatı olabilir.

İşte beşerin kuvve-i hâfızasına misâl olarak bütün yumurtaları, çekirdekleri, tohumları kıyas et ve bu câmi küçücük mucizelere, sâir müsebbebatı da kıyas et. Çünkü hangi müsebbebe ve masnûa baksan, o derece hârîka bir sanat var ki, değil onun âdi, basit sebebi, belki bütün esbab toplansa, ona karşı izhar-ı acz edecekler. Meselâ: Büyük bir sebep zannedilen güneşi; ihtiyarlı, şuûrlu farz ederek ona denilse: "Bir sineğin vücûdunu yapabilir misin?" Elbette diyecek ki: "Hâlîk'imın ihsanı ile dükkânımda ziyâ, renkler, hararet çok. Fakat sineğin vücûdunda göz, kulak, hayat gibi öyle şeyler var ki, ne benim dükkânımda bulunur ve ne de benim iktidarım dâhilindedir."

Hem nasıl ki müsebbebdeki hârîka sanat ve tezyinat, esbâbî azledip Müsebbibü'l-esbab olan Vâcibü'l-vücûd'a işaret ederek, ¹وَأَلَيْهِ يُرْجَعُ الْأُمُورُ كُلُّهَا sırrınca: O'na teslim-i umûr eder. Öyle de: Müsebbebata takılan neticeler, gayeler, faydalar; bilbedâhe perde-i esbab arkasında bir Rabb-i Kerîm'in, bir Hakîm-i Rahîm'in işleri olduğunu gösterir. Çünkü şuûrsuz esbab, elbette bir gayeyi düşünüp çalışmaz. Hâlbuki görüyoruz: Vücuda gelen her mahlûk, bir gaye değil, belki çok gayeleri, çok faydaları, çok hikmetleri takip ederek vücûda geliyor. Demek bir Rabb-i Hakîm ve Kerîm, o şeyleri yapıp gönderiyor. O faydaları onlara gaye-i vücûd yapıyor. Meselâ, yağmur geliyor. Yağmuru zâhiren intac eden esbab; hayvanâtı düşünüp, onlara acıyıp merhamet etmekten ne kadar uzak olduğu mâlûmdur. Demek hayvanâtı halkeden ve rızıklarını taahhüd eden bir Hâlîk-ı Rahîm'in hikmetiyle imdada gönderiliyor. Hattâ yağmura "rahmet" deniliyor. Çünkü çok âsâr-ı rahmet ve faydaları tazammun ettiğinden, güya yağmur şeklinde rahmet tecessüm etmiş, takattur etmiş, katre katre geliyor.

Hem bütün mahlûkatın yüzüne tebessüm eden bütün zînetli nebâtât ve hayvanâtta tezyinat ve gösterişler, bilbedâhe perde-i gayb arkasında bu süslü ve güzel sanatlar ile kendini tanıttırmak ve sevdirmek ve bildirmek isteyen bir Zât-ı Zülcelâl'in vücub-u vücûduna ve vahdetine delâlet ederler. Demek eşyadaki süslü vaziyetler, gösterişli keyfiyetler; tanıttırmak ve sevdirmek sıfatlarına katiyen delâlet eder. Sevdirmek ve tanıttırmak sıfatları ise; bilbedâhe Vedûd, Ma'ruf bir Sâni-i Kadîr'in vücub-u vücûduna ve vahdetine şehâdet eder.

¹ "Bütün işler hükmetmesi için O'na götürülür." (Hûd sûresi, 11/123)

Elhâsıl: Sebeb gayet âdi, âciz ve ona isnad edilen müsebbeb ise gayet sanatlı ve kıymetli olduğundan, sebebi azleder. Hem müsebbebin gayesi, faydası dahi, cahil ve câmid olan esbâbı ortadan atar, bir Sâni-i Hakîm'in eline teslim eder. Hem müsebbebin yüzündeki tezyinat ve maharetler, kendi kudretini zîşuurlara bildirmek isteyen ve kendini sevdirmek arzu eden bir Sâni-i Hakîm'e işaret eder.

Ey esbap-perest bîçâre! Bu üç mühim hakikati ne ile izah edebilirsin? Sen nasıl kendini kandırabilirsin? Aklın varsa, esbap perdesini yırt.

وَحَدِّهٖ لَا شَرِيكَ لَهُ¹ de, hadsiz evhamdan kurtul.

Yirmi Sekizinci Pencere

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافَ أَلْسِنَتِكُمْ
وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ²

Şu kâinata bakıyoruz, görüyoruz ki: Hüceyrât-ı bedenden tut, tâ mecmû-u âleme şâmil bir hikmet ve tanzim var. Hüceyrât-ı bedene bakıyoruz, görüyoruz ki: Mesalih-i bedeni gören ve idare eden birisinin emriyle, kanunuyla o küçükçük hüceyrelerde ehemmiyetli bir tedbir var. Mideye, nasıl bir kısım rızık, iç yağı sûretinde iddihar olunup vakt-i hâcette sarf edilir. Aynen o küçükçük hüceyrelerde de, o tasarruf ve iddihar var.

Nebâtâta bakıyoruz, gayet hakimâne bir terbiye, bir tedbir görünüyor. Hayvanâta bakıyoruz; nihayet derecede kerîmâne bir terbiye ve iâşe görüyoruz. Kâinatın erkân-ı azîmesine bakıyoruz; mühim gayeler için haşmetkârâne bir tedvir ve tenvir görüyoruz. Âlemin mecmuuna bakıyoruz; muntazam bir memleket, bir şehir, bir saray hükmünde âli hikmetler, galî gayeler için mükemmel bir tanzimat görüyoruz. –Otuz İkinci Söz'ün Birinci Mevkıfı'nda izah ve isbat edildiği üzere– bir zerreden tut, tâ yıldızlara kadar zerre miktar şirke yer bırakmıyor. Öyle birbirlerine mânen münasebettardırlar ki; bütün yıldızları müsahhar etmeyen ve elinde tutmayan, bir zerreye rubûbiyetini dinlettiremez. Bir zerreye hakikî Rab olmak için, bütün yıldızlara sahip olmak lâzım gelir.

Hem –Otuz İkinci Söz'ün İkinci Mevkıfı'nda izah ve isbat edildiği üzere– semâvâtın halk ve tesviyesine muktedir olmayan, beşerin sîmâsındaki teşah-

¹ “Allah'ın hiçbir şeriki yoktur.” (Buhârî, *îmân* 42, *meğâzî* 29; Müslim *îmân* 46)

² “O'nun varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: Gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin farklı olmasıdır. Elbette bunda bilen ve anlayan kimseler için ibretler vardır.” (Rûm sûresi, 30/22)

husu yapamaz. Demek bütün semâvâtın Rabbi olmayan, bir tek insanın sî-mâsındaki alâmet-i fârika olan nakş-ı sîmâvîyi yapamaz. İşte kâinat kadar büyük bir pencere ki; onunla bakılsa

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ

âyetleri, büyük harflerle kâinat sayfalarında yazılı olduğu, akıl gözüyle de görülecek. Öyle ise: Görmeyenin ya aklı yok, ya kalbi yok veya insan sûretinde bir hayvandır!

Yirmi Dokuzuncu Pencere

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ²

Bir bahar mevsiminde, garibâne, mütefekkirâne seyahate gidiyordum. Bir tepeciğin eteğinden geçerken, parlak bir sarıçiçek nazarıma ilişti. Eskiden vatanımda ve sâir memleketlerde gördüğüm o cins sarıçiçekleri derhatır ettirdi. Şöyle bir mânâ kalbe geldi ki: Bu çiçek kimin turrası ise, kimin sikkesi ise ve kimin mührü ise ve kimin nakşı ise, elbette bütün zemin yüzündeki o nevi çiçekler, O'nun mühürleridir, sikkeleridir.

Şu mühür tahayyülünden sonra şöyle bir tasavvur geldi ki: Nasıl bir mühür ile mühürlenmiş bir mektub; o mühür, o mektubun sahibini gösterir. Öyle de; şu çiçek, bir mühür-ü Rahmânî'dir. Şu envâ-ı nakışlarla ve mânidar nebâtât satırlarıyla yazılan şu tepecik dahi, bu çiçek Sâni'inin mektubudur.

Hem şu tepecik dahi bir mühürdür. Şu sahra ve ova bir mektub-u Rahmânî hey'atını aldı. İşbu tasavvurdan şöyle bir hakikat zihne geldi ki: Her bir şey, bir mühür-ü rabbânî hükmünde bütün eşyayı kendi Hâlık'ına isnad eder. Kendi kâtibinin mektubu olduğunu isbat eder.

İşte her bir şey, öyle bir pencere-i tevhiddir ki, bütün eşyayı bir Vâhid-i Ehad'e mal eder. Demek her bir şeyde, hususan zihayatlarda öyle hârîka bir nakış, öyle mucize-kâr bir sanat var ki: Onu öyle yapan ve öyle mânidar nakşeden, bütün eşyayı yapabilir ve bütün eşyayı yapan, elbette O olacaktır. Demek bütün eşyayı yapamayan, bir tek şeyi îcad edemez.

¹ “Her şeyi yaratan Allah'tır. Her şey O'nun tasarruf ve yönetimindedir. Göklerin ve yerin hazinelerinin anahtarları O'nun nezdindedir.” (Zümer sûresi, 39/62-63)

² “Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (İsrâ sûresi, 17/44)

İşte ey gafil! Şu kâinatın yüzüne bak ki: Birbiri içinde hadsiz mektubât-ı samedâniye hükmünde olan sahaif-i mevcudat ve her bir mektub üstünde hadsiz sikke-i tevhid mühürleriyle temhir edilmiş. Bütün bu mühürlerin şehâdetlerini kim tekzip edebilir? Hangi kuvvet onları susturabilir? Kalb kulağı ile hangisini dinlesen, ¹لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ dediğini işitirsin.

Otuzuncu Pencere

لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهًا إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا²

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهَ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ³

Şu pencere, imkân ve hudûsa müesses umum mütekellimînin penceresidir ve isbat-ı Vâcibül-vücûd'a karşı caddeleridir. Bunun tafsilâtını, “Şerhu'l-Mevâkır” ve “Şerhu'l-Makâsıd” gibi muhakkiklerin büyük kitaplarına havale ederek, yalnız Kur'ân'ın feyzinden ve şu pencereden ruha gelen bir-iki şua gösterceğiz. Şöyle ki:

Âmiriyet ve hâkimiyetin muktezası; rakib kabul etmemektir, iştiraki reddetmektir, müdahaleyi ref'etmektir... Onun içindir ki; küçük bir köyde iki muhtar bulunsa, köyün rahatını ve nizamını bozarlar. Bir nahiyede iki müdür, bir vilayette iki vali bulunsa, herc ü merc ederler. Bir memlekette iki pa-dışah bulunsa, fırtınalı bir karmakarışıklığa sebebiyet verirler.

Madem hâkimiyet ve âmiriyetin gölgesinin zayıf bir gölgesi ve cüz'î bir nümûnesi, muavenete muhtaç âciz insanlarda böyle rakib ve zıddı ve emsâlinin müdahalesini kabul etmezse; acaba saltanat-ı mutlaka sûretindeki hâkimiyet ve rubûbiyet derecesindeki âmiriyet, bir Kadîr-i Mutlak'ta ne derece o redd-i müdahale kanunu ne kadar esaslı bir sûrette hükmünü icra ettiğini kıyas et. Demek ulûhiyet ve rubûbiyetin en kat'î ve daimî lâzımı; vahdet ve infiraddır. Buna bir bürhân-ı bâhir ve şâhid-i kat'î, kâinattaki intizam-ı ek-mel ve insicam-ı ecmeldir. Sinek kanadından tut, tâ semâvât kandillerine kadar öyle bir nizam var ki; akıl onun karşısında hayretinden ve istihsanından

¹ “Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur.” (Müslim, *salât* 60; Tirmizî, *salât* 216; Ebû Dâvûd, *salât* 178; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/292)

² “Eğer gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

³ “O'nun vechi (Zâtı), hariç her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve hepiniz O'nun huzuruna götürüleceksiniz.” (Kasas sûresi, 28/88)

“Sübhânallah, mâşâallah, bârekâllah” der, secde eder. Eğer zerre miktar şerike yer bulunsa idi, müdahalesi olsa idi,

1 *فَأَرْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ* * ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ
كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ حَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ²

delâletiyle ve şu ifade ile nazar-ı beşer, kusuru aramak için ne kadar çabalasa, hiçbir yerde kusuru bulamayarak, yorgun olarak menzili olan göze gelip, onu gönderen münekkid akla diyecek: “Beyhude yorulduğum, kusur yok.” demesiyle gösteriyor ki: Nizam ve intizam, gayet mükemmeldir. Demek intizam-ı kâinat, vahdâniyetin kat’î şâhididir.

Gel gelelim “Hudûs” a. Mütetekellimîn demişler ki: “Âlem, mütegayyirdir. Her mütegayyir, hâdistir. Her bir hâdisin, bir muhdisi, yâni mücidi var. Öyle ise bu kâinatın kadîm bir mücidi var.”

Biz de deriz: Evet kâinat hâdistir. Çünkü görüyoruz: Her asırda, belki her senede, belki her mevsimde bir kâinat, bir âlem gider, biri gelir. Demek bir Kadîr-i Zülcelâl var ki, bu kâinatı hiçten îcad ederek her senede belki her mevsimde, belki her günde birisini îcad eder, ehl-i şuûra gösterir ve sonra onu alır, başkasını getirir. Birbiri arkasına takıp zincirleme bir sûrette zamanın şeridine asıyor. Elbette bu âlem gibi birer kâinat-ı müteceddide hükmünde olan her baharda gözümüzün önünde hiçten gelen ve giden kâinatları îcad eden bir Zât-ı Kadîr’in mucizât-ı kudretidirler. Elbette âlem içinde her vakit âlemleri halkedip değiştiren Zât, mutlaka şu âlemi dahi O halketmiştir. Ve şu âlemi ve rûy-u zemini, o büyük misafirlere misafirhâne yapmıştır.

Gelelim “İmkân” bahsine. Mütetekellimîn demişler ki: “İmkân, mütesaviyü’t-tarafeyn”dir. Yâni: Adem ve vücûd, ikisi de müsavi olsa; bir tahsis edici, bir tercih edici, bir mücid lâzımdır. Çünkü mümkinât, birbirini îcad edip teselsül edemez. Yahut o onu, o da onu îcad edip devir sûretinde dahi olamaz. Öyle ise bir Vâcibü’l-vücûd vardır ki, bunları îcad ediyor. Devir ve teselsül,

1 “Eğer gökte ve yerde, Allah’tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

2 “(Yedi kat göğü birbiriyile tam uyum içinde yaratan O’dur. Rahmân’ın yaratmasında hiçbir nizamsızlık göremezsin.) Çevir de bak gözünü görebilir misin bir kusur? Sonra tekrar tekrar gözünü çevir de bak, gözün bulamadığından bir kusur, eli boş ve bitkin geri döner.” (Mülk sûresi, 67/3-4)

on iki bürhân yâni arşî ve süllemî gibi nâmlar ile müsemmâ meşhur on iki delil-i kat'î ile devri ibtal etmişler ve teselsülü muhâl göstermişler. Silsile-i esbabı kesip, Vâcibü'l-vücûd'un vücûdunu isbat etmişler.

Biz de deriz ki: Esbab, teselsülün berâhini ile âlemin nihayetinde kesilmesinden ise, her şeyde Hâlık-ı küllî şey'e has sikkeyi göstermek daha kat'î, daha kolaydır. Kur'an'ın feyziyle bütün Pencerele ve bütün Sözler, o esas üzerine gitmişler. Bununla beraber imkân noktasının hadsiz bir vüs'atı var. Hadsiz cihetlerle Vâcibü'l-vücûd'un vücûdunu gösteriyor. Yalnız, mütekelimînin teselsülün kesilmesi yoluna, —elhak geniş ve büyük olan o caddeye—münhasır değildir. Belki hadd ü hesaba gelmeyen yollar ile, Vâcibü'l-vücûd'un mârifetine yol açar. Şöyle ki:

Her bir şey vücûdunda, sıfâtında, müddet-i bekasında hadsiz imkânât, yâni gayet çok yollar ve cihetler içinde mütereddî iken, görüyoruz ki; o hadsiz cihetler içinde vücûdça muntazam bir yolu takip ediyor. Her bir sıfatı da mahsus bir tarzda ona veriyor. Müddet-i bekasında bütün değiştirdiği sıfat ve hâller dahi, böyle bir tahsis ile veriliyor. Demek bir muhassısın irâdesiyle, bir müreccihin tercihiyle, bir Mûcid-i Hakîm'in îcadıyladır ki; hadsiz yollar içinde, hikmetli bir yolda onu sevk eder, muntazam sıfâtı ve ahvâli ona giydiriyor.

Sonra infiraddan çıkarıp, bir terkibli cisme cüz yapar, imkânât ziyadeleşir. Çünkü o cisimde binler tarzda bulunabilir. Hâlbuki neticesiz o vaziyetler içinde neticeli, mahsus bir vaziyet ona verilir ki; mühim neticeleri ve faydaları ve o cisimde vazifeleri gördürülüyor. Sonra o cisim dahi diğer bir cisme cüz yaptırılıyor. İmkânât daha ziyadeleşir. Çünkü binlerle tarzda bulunabilir. İşte o binler tarz içinde, bir tek vaziyet veriliyor. O vaziyet ile mühim vazifeler gördürülüyor ve hâkezâ... Gittikçe daha ziyade kat'î bir Hakîm-i Müdebbir'in vücub-u vücûdunu gösteriyor. Bir Âmir-i Âlîm'in emriyle sevk edildiğini bildiriyor. Cisim içinde cisim, birbiri içinde cüz olup giden bütün bu terkiplerde; nasıl bir nefer, takımında, bölüğünde, taburunda, alayında, fırkasında, ordusunda mütedâhil o hey'etlerden her birisine mahsus birer vazifesi, hikmetli birer nisbeti, intizamlı birer hizmeti bulunuyor. Hem nasıl ki senin göz bebeğinden bir hüceyre; gözünde bir nisbeti ve bir vazifesi var. Senin başın hey'et-i umumiyesi nisbetine dahi, hikmetli bir vazifesi ve hizmeti vardır. Zerre miktar şaşırsa, sıhhat ve idare-i beden bozulur. Kan damarlarına, his ve hareket asablarına, hattâ bedenin hey'et-i umumiyesinde birer mahsus vazifesi, hikmetli birer vaziyeti vardır. Binlerle imkânât içinde, bir Sâni-i Hakîm'in hikmetiyle o muayyen vaziyet verilmiştir.

Öyle de: Bu kâinattaki mevcudat, her biri kendi zâtı ile, sıfâtı ile çok imkânât yolları içinde has bir vücûdu ve hikmetli bir sûreti ve faydalı sıfatları, nasıl bir Vâcibü'l-vücûd'a şehâdet ederler. Öyle de: Mürekkebâta girdikleri vakit, her bir mürekkebe daha başka bir lisânla yine Sâni'ini ilân eder. Git gide, tâ en büyük mürekkebe kadar nisbeti, vazifesi, hizmeti itibarıyla Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücûduna ve ihtiyarına ve irâdesine şehâdet eder. Çünkü bir şeyi, bütün mürekkebâta hikmetli münasebetleri muhafaza sûretinde yerleştiren, bütün o mürekkebâtın Hâlık'ı olabilir. Demek bir tek şey, binler lisânlarla O'na şehâdet eder hükmündedir. İşte kâinatın mevcudatı kadar değil, belki mevcudatın sıfât ve mürekkebâtı adedince imkânât noktasından da Vâcibü'l-vücûd'un vücûduna karşı şehâdetler geliyor.

İşte ey gafil! Kâinatı dolduran bu şehâdetleri, bu sadâları işitmemek.. ne derece sağır ve akılsız olmak lâzım geliyor? Haydi sen söyle...

Otuz Birinci Pencere

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ¹
وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُوقِنِينَ ۝ وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ²

Şu pencere insan penceresidir ve enfûsîdir. Ve enfûsî cihetinde şu pencerenin tafsilâtını binler muhakkikîn-i evliyânın mufassal kitaplarına havale ederek yalnız feyz-i Kur'ân'dan aldığımız birkaç esasa işaret ederiz. Şöyle ki:

On Birinci Söz'de beyân edildiği gibi: “İnsan, öyle bir nüsha-yı câmiadır ki: Cenâb-ı Hak bütün esmâsını, insanın nefsi ile insana ihsas ediyor.” Tafsilâtını başka Sözlere havale edip yalnız üç noktayı göstereceğiz.

Birinci Nokta

İnsan, üç cihetle esmâ-yı ilâhiyeye bir aynadır.

Birinci Vecih: Gecede zulümât, nasıl nuru gösterir. Öyle de: İnsan, zaaf ve acziyle, fakr u hâcâtıyla, naks ve kusuru ile, bir Kadîr-i Zülcelâl'in kudretini, kuvvetini, gınâsını, rahmetini bildiriyor ve hâkezâ pek çok evsâf-ı ilâhiyeye bu

¹ “Biz, insanı en mükemmel surette yarattık.” (Tîn sûresi, 95/4)

² “Yeryüzünde kesin inanmak isteyenler için birçok deliller vardır. Bizzat kendi varlıklarınızda da böyle deliller vardır. Hâlâ görmeyecek misiniz?” (Zâriyât sûresi, 51/20-21)

sûretle aynadarlık ediyor. Hattâ hadsiz acinde ve nihayetsiz zaafında, hadsiz âdasına karşı bir nokta-yı istinad aramakla, vicdan daima Vâcibü'l-vücûd'a bakar. Hem nihayetsiz fakrında, nihayetsiz hâcâtı içinde, nihayetsiz maksadlara karşı bir nokta-yı istimdat aramaya mecbur olduğundan, vicdan daima o noktadan bir Ganiyy-i Rahîm'in dergâhına dayanır, dua ile el açar. Demek her vicdanda şu nokta-yı istinad ve nokta-yı istimdat cihetinde iki küçük pencere, Kadîr-i Rahîm'in barigâh-ı rahmetine açılır, her vakit onunla bakabilir.

İkinci Vecih aynadarlık ise: İnsana verilen nümûneler nev'inden cüz'î ilim, kudret, basar, sem', mâlikiyet, hâkimiyet gibi cüz'iyat ile kâinat Mâlik'inin ilmüne ve kudretine, basarına, sem'ine, hâkimiyet-i rubûbiyetine aynadarlık eder. Onları anlar, bildirir. Meselâ: "Ben nasıl bu evi yaptım ve yapmasını biliyorum ve görüyorum ve onun mâlikiyim ve idare ediyorum. Öyle de şu koca kâinat sarayının bir ustası var. O Usta onu bilir, görür, yapar, idare eder ve hâkezâ..."

Üçüncü Vecih aynadarlık ise: İnsan, üstünde nakışları görünen esmâ-yı ilâhiyeye aynadarlık eder. Otuz İkinci Söz'ün Üçüncü Mevkîfî'nin başında bir nebze izah edilen insanın mahiyet-i câmiasında nakışları zâhir olan yetmişden ziyade esmâ vardır. Meselâ: Yaratılışından Sâni', Hâlık ismini ve hüsn-ü takviminden Rahmân ve Rahîm isimlerini ve hüsn-ü terbiyesinden Kerîm, Latîf isimlerini ve hâkezâ... Bütün âzâ ve âlâtı ile, cihâzât ve cevârihi ile, letâif ve mânevîyatı ile, havâs ve hissiyatı ile ayrı ayrı esmânın ayrı ayrı nakışlarını gösteriyor. Demek nasıl esmâda bir ism-i âzam var, öyle de o esmânın nukuşunda dahi bir nakş-ı âzam var ki, o da insandır.

Ey kendini insan bilen insan! Kendini oku... Yoksa hayvan ve câmid hükümünde insan olmak ihtimali var!

İkinci Nokta

Mühim bir sırr-ı ehadiyete işaret eder. Şöyle ki:

İnsanın nasıl ruhu bütün cesedine öyle bir münasebeti var ki: Bütün âzâsını ve eczasını birbirine yardım ettirir. Yâni, irâde-i ilâhiye cilvesi olan evâmîr-i tekvîniye ve o emirden vücûd-u haricî giydirilmiş bir kanun-u emrî ve latîfe-i rabbâniye olan ruh,¹ onların idaresinde onların mânevî seslerini hissetmesinde ve hâcâtlarını görmesinde birbirine mâni olmaz, ruhu şaşkırtmaz. Ruha nis-

¹ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/85.

beten uzak-yakın bir hükmünde. Birbirine perde olmaz. İsterse, çoğunu birinin imdadına yetiştirir. İsterse bedeninin her cüzü ile bilebilir, hissedebilir, idare edebilir. Hattâ çok nuraniyet kesbetmiş ise, her bir cüzü ile görebilir ve iştebilir.

Öyle de: –**وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ**¹– Cenâb-ı Hakk’ın madem onun bir kanun-u emri olan ruh, küçük bir âlem olan insan cisminde ve âzâsında bu vaziyeti gösteriyor. Elbette âlem-i ekber olan kâinatta o Zât-ı Vâcibü’l-vücûd’un irâde-i külliyesine ve kudret-i mutlakasına hadsiz fiiller, hadsiz sadâlar, hadsiz dualar, hadsiz işler, hiçbir cihette O’na ağır gelmez, birbirine mâni olmaz. O Hâlık-ı Zülcelâl’i meşgul etmez, şaşırtmaz. Bütününü birden görür, bütün sesleri birden işitir. Yakın uzak birdir. İsterse, bütününü birinin imdadına gönderir. Her şey ile her şeyi görebilir, seslerini iştebilir ve her şey ile her şeyi bilir ve hâkezâ...

Üçüncü Nokta

Hayatın pek mühim bir mahiyeti ve ehemmiyetli bir vazifesi var. Fakat o bahis, Hayat Penceresi’nde ve Yirminci Mektub’un Sekizinci Kelimesi’nde tafsili geçtiğinden ona havale edip yalnız bunu ihtar ederiz ki:

Hayatta hissiyat sûretinde kaynayan memzuç nakışlar; pek çok esmâ ve şuûnat-ı zâtiyeye işaret eder. Gayet parlak bir sûrette Hayy-ı Kayyûm’un şuûnat-ı zâtiyesine aynadarlık eder. Şu sırrın izahı, Allah’ı tanımayanlara ve daha tam tasdik etmeyenlere karşı zamanı olmadığından kapıyı kapıyorsunuz...

Otuz İkinci Pencere

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ
عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا²
قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ³

Şu pencere, semâ-yı risâletin güneşi, belki güneşler güneşi olan Hazreti Muhammed’in (*aleyhissalâtü vesselâm*) penceresidir.

¹ “En yüce sıfatlar Allah’ındır.” (Nahl sûresi, 16/60)

² “Bütün dinlere üstün kılmak için Resûlünü hidâyet ve hak dinle gönderen O’dur. Buna şahit olarak Allah yeter.” (Fetih sûresi, 48/28)

³ “De ki: Ey insanlar ben sizin hepinize Allah tarafından gönderilen Peygamberim. O ki, göklerin ve yerin hakimiyeti O’na aittir. O’ndan başka ilâh yoktur. Hayatı veren de, ölümü yaratan da O’dur.” (A’râf sûresi, 7/158)

Şu gayet parlak ve pek büyük ve çok nurânî pencere Otuz Birinci Söz olan Mi'râc Risalesi'yle, On Dokuzuncu Söz olan Nübüvvet-i Ahmediye (*aleyhissalâ-tü vesselâm*) Risalesi'nde ve on dokuz işaretli olan On Dokuzuncu Mektup'ta, ne derece nurânî ve zâhir olduğu isbat edildiğinden, o iki Sözü ve o Mektubu ve o Mektubun On Dokuzuncu İşareti'ni bu makamda düşünüp, sözü onlara havale edip, yalnız deriz ki:

Tevhidin bir bürhân-ı nâtıkı olan Zât-ı Ahmediye (*aleyhissalâ-tü vesselâm*) risâlet ve velâyet cenahlarıyla, yâni kendinden evvel bütün enbiyanın tevâtürle icmâlarını ve O'ndan sonraki bütün evliyânın ve asfiyanın icmâkârâne tevâtürlerini tazammun eden bir kuvvetle bütün hayatında bütün kuvvetiyle vahdâniyeti gösterip ilân etmiş. Ve Âlem-i İslâmiyet gibi geniş, parlak, nurânî bir pencereyi, mârifetullah'a açmıştır. İmam Gazâlî, İmam Rabbânî, Muhyiddîn-i Arabî, Abdülkadir-i Geylânî gibi milyonlar muhakkikîn-i asfiyâ ve siddikîn o pencereden bakıyorlar, başkalarına da gösteriyorlar.

Acaba böyle bir pencereyi kapatacak bir perde var mı? Ve onu ittiham edip, bu pencereden bakmayanın aklı var mı? Haydi sen söyle!

Otuz Üçüncü Pencere

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ۖ قَيِّمًا¹
الرَّ كِتَابَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ²

Bütün geçmiş pencereler, Kur'ân denizinden bâzı katreler olduğunu düşün. Sonra Kur'ân'da ne kadar âb-ı hayat hükmünde olan envâr-ı tevhid olduğunu kıyas edebilirsin. Fakat bütün o pencerelerin menbaı ve mâdeni ve aslı olan Kur'ân'a gayet mücmel bir sûrette, gayet basit bir tarzda bakılsa dahi, yine gayet parlak, nurânî bir pencere-i câmiadır. O pencere ne kadar kat'î ve parlak ve nurânî olduğunu, Yirmi Beşinci Söz olan İ'câz-ı Kur'ân Risalesi'ne ve On Dokuzuncu Mektub'un On Sekizinci İşaretine havale ediyoruz. Ve Kur'ân'ı bize gönderen Zât-ı Zülcelâl'in Arş-ı Rahmânî'sine niyaz edip deriz:

¹ “Hamd, O Allah'a mahsustur ki kuluna Kitabı indirdi ve onun içine tutarsız hiçbir şey koymadı. Dosdoğru bir Kitap olarak gönderdi.” (Kehf sûresi, 18/1-2)

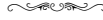
² “Elif, Lâm, Râ. Bu, Rab'lerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, üstün kudret sahibi ve her işi övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna, göklerde ve yerdeki her şeyin sahibinin yoluna insanları çıkarmaları için sana indirdiğimiz bir kitaptır.” (İbrahim sûresi, 14/1)

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا¹

رَبَّنَا لَا تُرِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا²

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ³

وَتُبِّ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ⁴

İhtar

Şu otuz üç pencereyi olan “Otuz Üçüncü Mektub”, îmânı olmayanı inşâallah îmâna getirir. İmânı zayıf olanın îmânını kuvvetleştirir. İmânı kavî ve taklidî olanın îmânını tahkikî yapar. İmânı tahkikî olanın îmânını genişlendirir. İmânı geniş olana bütün kemâlât-ı hakikiyenin medârı ve esası olan mârifetullahta terakkiyât verir; daha nurânî, daha parlak manzaraları açar.

İşte bunun için, “Bir pencere bana kâfi geldi, yeter.” diyemezsin. Çünkü; senin aklına kanaat geldi, hissesini aldı ise; kalbin de hissesini ister, ruhun da hissesini ister. Hattâ hayâl de o nurdan hissesini isteyecek. Binaenaleyh her bir pencerenin ayrı ayrı faydaları vardır.

Mi'râc Risalesi'nde asıl muhatab, mümin idi; mülhid ikinci derecede istimâ' makamında idi. Şu risalede ise muhatab, münkirdir; istimâ' makamlarında mümindir. Bunu düşünüp öylece bakmalı.

Fakat maatteessüf mühim bir sebebe binaen şu mektub gayet süratle yazıldığından ve hattâ müsvedde hâlinde kaldığından, elbette bana ait olan tarz-ı ifadede müşevveşiyet ve kusurlar olacaktır. Nazar-ı müsamaha ile bakmalarını ve ellerinden gelirse ıslahlarını ve mağfiret ile bana dua eylemelerini ihvanlarımdan isterim...

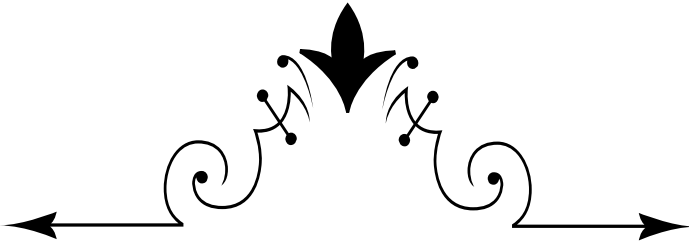
¹ “Ey Rabbimiz! Unutur veya hataya düşer de bir kusur işlersek bizi onunla hesaba çekme!” (Bakara sûresi, 2/286)

² “Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma!” (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

³ “Ey Rabbimiz! Bu hizmetimizi kabul buyur! Her şeyi hakkıyla işiten ve bilen ancak sensin.” (Bakara sûresi, 2/127).

⁴ “Tevbelerimizi de kabul buyur! Muhakkak ki tevbeleri en güzel şekilde kabul eden ve çok merhamet eden ancak sensin!” (Bakara sûresi, 2/128).

السَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى¹ ، وَالْمَلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهَوَى²
سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ³
اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى مَنْ أَرْسَلْتَهُ رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلِّمْ أَمِينَ⁴

¹ “Kurtuluş ve selamet, hidayete uyanlardır.” (Tâhâ sûresi, 20/47).

² Azarlama, kınama da nefesine tâbi olanlardır.

³ “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

⁴ Allahım, âlemlere rahmet olarak gönderdiği Zâta, O'nun Âl'ine ve Ashabına salât ve salâm eyle, âmîn...

Lemeât

مِنْ بَيْنِ هِلَالِ الصَّوْمِ وَهِلَالِ الْعِيدِ¹

Çekirdekler Çiçekleri

*Risâle-i Nur Şâkirtlerine
Küçük Bir Mesneûî ve İmânî Bir Divandır.*

Müellifi:

Bediüzzaman

Said Nursî

---

¹ “Ramazan ve Bayram hilâli arasından. (Ramazan Esintileri)”

Tenbih

Bu Lemeât nâmındaki eserin sâir dîvanlar gibi bir tarzda bir-iki mevzu ile gitmediğinin sebebi: Eski eserlerinden “*Hakikat Çekirdekleri*” nâmındaki kısacık vecizeleri bir derece izah etmek için, hem nesir tarzında yazılmış, hem de sâir dîvanlar gibi hayâlâta, mîzânsız hissiyata girilmemiş olmasıdır. Baştan aşağıya mantık ile hakâik-i Kur’ânîye ve îmânîye olarak, yanında bulunan birâderzâdesi gibi bâzı talebelerine bir ders-i ilmîdir, belki bir ders-i îmânî ve Kur’ânî’dir. Üstadımızın baştaki ifadesinde dediği gibi, biz de anlamışızdır ki: Nazma ve şiire hiç meyli ve onlarla işigali de yoktur.

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ¹

sırrının bir nümûnesini gösteriyor.

Bu eser, birçok meşâgil ve Dâru’l-Hikmet’teki vazife içinde yirmi gün Ramazan’da, günde iki veya iki buçuk saat çalışmak sûretiyle manzum gibi yazılmıştır. Bu kadar kısa zamanda ve manzum bir sayfa on sayfa kadar müşkül olduğu cihetle, birden dikkatsiz, tashihsiz böyle söylenmiş, tab’edilmiştir. Bizce Risâle-i Nur hesabına bir hârikadır. Hiçbir nazımlı dîvan, bunun gibi tekellüfsüz, nesren okunabilir görülüyor. İnşâallah bu eser bir zaman Risâle-i Nur şâkirtlerine bir nevi mesnevî olacak. Hem bu eser, kendisinden on sene sonra çıkan ve yirmi üç senede tamamlanan Risâle-i Nur’un mühim eczalarına bir işaret-i gaybiye nev’inden müjdeli bir fihrist hükmündedir.

Risâle-i Nur Şâkirtlerinden
Sungur, Mehmed Feyzi, Hüsrev

İhtar

²لَمَّا جَهَلْ kaidesiyle, ben dahi nazım ve kafiye bilmediğimden ona kıymet vermezdim. Safiye kafiye feda etmek tarzında hakikatin sûretini nazmın keyfine göre tağyir etmek hiç istemezdim. Şu kafiyesiz, nazımsız kitapta en âlî hakikatlere, en müşevveş bir libas giydirdim.

Evelâ: Daha iyisini bilmezdim. Yalnız mânâyı düşünüyordum.

Sâniyen: Cesedi libasa göre yontmakla rendeleyen şuarâyâ tenkidimi göstermek istedim.

¹ “Biz ona (Peygamber’e) şiir öğretmedik.” (Yâsîn sûresi, 36/69)

² “Kişi bilmediği şeyin düşmanıdır.” (Bkz.: Ali İbni Ebî Talib, *Nehcü’l-belâğa* s.780)

ed-Dâî

Yıkılmış bir mezarım ki, yığılmıştır içinde^{1(*)}
Said'den yetmiş dokuz emvât^{2(**)} bâ-âsam âlâma.
Sekseninci olmuştur, mezara bir mezar taş.
Beraber ağlıyor^{3(***)} hüsrân-ı İslâm'a.
Mezar taşımla pür-emvât enindâr o mezarımla
Revânım saha-yı ukbâ-yı ferdâma.
Yakînim var ki: İstikbal semâvât u zemin-i âsiyâba
Hem olur teslim, yed-i beyzâ-yı İslâm'a.
Zira yemin-i yümn-ü îmândır
Verir emn ü emân ile enâma...

1(*) Bu kıta, onun imzasıdır.

2(**) Her senede iki defa cisim tazelendiği için iki Said ölmüş demektir. Hem bu sene Said yetmiş dokuz senesindedir. Her bir senede bir Said ölmüş demektir ki, bu tarihe kadar Said yaşayacak.

3(***) Yirmi sene sonraki bu şimdiki hâli, hiss-i kable'l-vuku' ile hissetmiş.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ
 الْمُرْسَلِينَ مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ¹

Tevhidin İki Bürhan-ı Muazzamı

Şu kâinat tamamıyla bir bürhan-ı muazzamdır. Lisân-ı gayb, şehadetle mü-sebbihtir, muvahhiddir. Evet tevhid-i Rahmân'la, büyük bir sesle zâkirdir ki:

Lâ İlâhe İllâ Hû...²

Bütün zerrât hüceyrâtı, bütün erkân ve âzâsı birer lisân-ı zâkirdir; o büyük sesle beraber der ki:

Lâ İlâhe İllâ Hû...

O dillerde tenevvü var, o seslerde merâtib var. Fakat bir noktada toplar, onun zikri, onun savtı ki:

Lâ İlâhe İllâ Hû...

Bu bir insan-ı ekberdir, büyük sesle eder zikri; bütün eczası, zerrâtı, küçük küçük sesleriyle, o bülend sesle beraber der ki:

Lâ İlâhe İllâ Hû...

Şu âlem halka-yı zikri içinde okuyor aşrı, şu Kur'ân maşrik-ı nuru. Bütün zîruh eder fikri ki:

Lâ İlâhe İllâ Hû...

Bu Furkan-ı Celilü's-Şân, o tevhide nâlık bürhân, bütün âyât sâdık lisan. Şuâât-bârîka-yı iman. Beraber der ki:

Lâ İlâhe İllâ Hû...

Kulağı ger yapıtırsan, şu Furkan'ın sînesine, derinden tâ derine, sarıhan işitirsin semâvî bir sadâ der ki:

Lâ İlâhe İllâ Hû...

¹ Âlemlerin Rabbi, Rahman ve Rahim Allah'a, üzerimizdeki hadd ü hesaba gelmez lütuflan adedince hamd ü senâ.. bütün insanlığa rahmet ve kurtuluş vesilesi olarak gönderdiği habibi Hazreti Muhammed (*aleyhissalâtu vesselâm*)'a, nezih aile fertlerine ve seçkin ashabına salât ü selam olsun.

² "O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur." (Bakara sûresi, 2/163, 255; Âl-i İmran sûresi, 3/2, 6, 18; Nisâ sûresi, 4/87; En'âm sûresi, 6/102, 106; A'râf sûresi, 7/158 Tevbe sûresi, 9/31...)

O sestir gayeten ulvî, nihayet derece ciddî, hakikî pek samimî, hem nihayet mûnis ve muknî ve bürhânla mücehhezdir. Mükerrer der ki:

Lâ İlâhe İllâ Hû...

Şu bürhân-ı münevverde, cihât-ı sittesi şeffaf ki üstünde münakkaştır müzehher sikke-i i'câz. İçinde parlayan nur-u hidâyet der ki:

Lâ İlâhe İllâ Hû...

Evet, altında nescolmuş mühefhef mantık ve bürhân, sağında akli istin-tak; mürefref her taraf, ezhân “sadakte” der ki:

Lâ İlâhe İllâ Hû...

Yemîn olan şimalinde, eder vicdanı istîşhad. Emâmında hüsn-ü hayırdır, hedefinde saadettir. Onun miftahıdır her dem ki:

Lâ İlâhe İllâ Hû...

Emâm olan verâsında ona mesned semâvîdir ki vahy-i mahz-ı rabbânî. Bu şeş cihet ziyadârdır; bürücunda tecellidâr ki:

Lâ İlâhe İllâ Hû...

Evet vesvese-i sârik, bâvehim şüphe-i târik, ne haddi var ki o mârik, girebilsin bu bârik kasra. Hem şârik ki sur sûreler şâhik, her kelime bir melek-i nâtik ki:

Lâ İlâhe İllâ Hû...

O Kur'ân-ı Azîmüştân nasıl bir bahr-i tevhiddir. Bir tek katre, misal için bir tek Sûre-i İhlâs.. fakat kısa bir tek remzi, nihayetsiz rumûzundan. Bütün envâ-ı şirki reddeder, hem de yedi envâ-ı tevhidi eder isbat; üçü menfî, üçü müsbet şu altı cümlede birden:

Birinci cümle: ¹قُلْ هُوَ² karinesiz işarettir. Demek itlakla tâyindir. O tâyin-de taayyün var. Ey

Lâ Hüve İllâ Hû...²

Şu tevhid-i şuhûda bir işarettir: Hakikat-bîn nazar tevhide müstağrak olursa der ki:

Lâ Meşhûde İllâ Hû...³

¹ “De ki: O'dur.” (İhlâs sûresi, 112/1)

² O'ndan başka o yok.

³ O'ndan başka meşhud yok.

İkinci cümle: ¹ **اللَّهُ أَحَدٌ** 'dir ki tevhid-i ulûhiyete tasrihtir. Hakikat, hak lisânı der ki:

Lâ Ma'bûde İllâ Hû...²

Üçüncü cümle: ³ **اللَّهُ الصَّمَدُ** 'dir. İki cevher-i tevhide sadeftir. Birinci dürrü: Tevhid-i rubûbiyet. Evet nizam-ı kevn lisânı der ki:

Lâ Hâlık İllâ Hû...⁴

İkinci dürrü: Tevhid-i Kayyûmiyet. Evet serâser kâinatta, vücûd ve hem bekada, müessire ihtiyâç lisânı der ki:

Lâ Kayyûme İllâ Hû...⁵

Dördüncü: ⁶ **كَمْ يَلِدُ** 'dir. Bir tevhid-i celâlî müstetirdir; envâ-ı şirki reddeder, küfrü keser büstibah.

Yâni tagayyür, ya tenasül, ya tecezzi eden elbet; ne hâlıktır, ne kayyûmdur, ne ilâh...

Veled fikri, tevellüd küfrünü ⁷ **كَمْ** reddeder, birden keser atar. Şu şirktendir ki olmuştur beşer ekserisi gümrâh...

Ki İsâ (*aleyhisselâm*), ya Üzeyr'in, ya melâik, ya ukûlün tevellüd şirki meydan alıyordur nev-i beşerde gâh bâ-gâh...

Beşincisi: ⁷ **وَلَمْ يُولَدْ** Bir tevhid-i sermedî işareti şöyledir: Vâcib, Kadîm, Ezeli olmazsa, olmaz ilâh...

Yani: Ya müddeten hâdis ise, ya maddeden tevellüd, ya bir asıldan münfasıl olsa, elbette olmaz şu kâinata penah...

Esbap-perestî, nücûm-perestlik, sanem-perestî, tabiat-perestlik şirkin birer nev'idir; dalâlette birer çâh...

¹ "Allah Mutlak Bir'dir." (İhlâs sûresi, 112/1)

² O'ndan başka mabud yok.

³ "Allah, Samed (Kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan, fakat ezelde ve ebedde her varlığın Kendisine muhtaç olup, Kendisine sığındığı Zât)tır." (İhlâs sûresi, 112/2)

⁴ O'ndan başka yaratıcı yok.

⁵ O'ndan başka Kayyûm (bizatihi var olup başkasına muhtaç olmayan ve her şeyin varlık ve bekası kendisine muhtaç olan) yok.

⁶ "Ne doğurdu..." (İhlâs sûresi, 112/3)

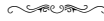
⁷ "...ne de doğuruldu." (İhlâs sûresi, 112/3)

Altıncı: ¹وَلَمْ يَكُنْ Bir tevhid-i câmi'dir. Ne zâtında nazîri, ne ef'âlinde şeriki, ne sîfâtında şebihî **كَمْ** lafzına nazargâh...

Şu altı cümle mânen birbirine netice, hem birbirinin bürhânı, müselseldir berâhin, müretteptir netâiç şu sûrede karargâh...

Demek şu Sûre-i İhlâs'ta, kendi miktar-ı kametinde müselsel, hem mürettep otuz sûre mûnderiç; bu bunlara sehergâh...

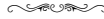
لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ²

SebeP Sırf Zâhirîdir

İzzet ve azamet ister ki; esbab-ı tabiî, perdedâr-ı dest-i kudret ola aklın nazarında.

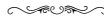
Tevhid ve celâl ister ki; esbab-ı tabiî, dâmenkeş-i tesir-i hakikî ola³(Hâşiyeye) kudret eserinde.

Vücut, Âlem-i Cismanîde Münhasır Değil

Vücutun hasra gelmez muhtelif envânı, münhasır olmaz, sıkışmaz şu şehâdet âleminde.

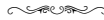
Âlem-i cismânî bir tenteneli perde gibi, şu'le-feşân gaybî avâlim üzerinde.

Kalem-i Kudrette İttihad, Tevhidi İlân Eder

Eser-i itkan-ı sanat, fitratın her köşesinde bilbedâhe reddeder esbâbının îcadını.

Nakş-ı kilki ayn-ı kudret; hilkatın her noktasında bizzarûre reddeder ve-sâitin vücûdunu.

¹ “(O’na denk, O’nunla mukayese edilebilecek) hiçbir şey yoktur.” (İhlâs sûresi, 112/4)

² Hiç kimse gaybı bilemez, gaybı yalnız Allah bilir.

³(Hâşiyeye) Hakikî tesirden elini çeksın, îcada karışmasın, demektir.

Bir Şey, Her Şeysiz Olmaz

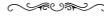
Kâinatta serbeser sırr-ı tesanüd müstetir, hem münteşir. Hem cevânibde tecâvüb, hem teâvün gösterir

Ki yalnız bir kudret-i âlem-şümûldür yaptırır, zerreyi her nisbetiyle halke-dip yerleştirir.

Kitab-ı âlemin her satırıyla her harfi hayy.. ihtiyaç sevk ediyor, tanıştırır.

Her nereden gelirse gelsin nidâ-yı hâcete lebbeyk-zendir, sırr-ı tevhid nâmına etrafı görüştürür.

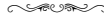
Zihayat her harfi, her bir cümleye müteveccih birer yüzü, hem de nâzır birer gözü baktırır.

Güneş'in Hareketi Câzibe İçindir, Câzibe İstikrar-ı Manzumesi İçindir

Güneş bir meyvedârdır, silkinir tâ düşmesin müncezib seyyar olan ye-mişleri.

Ger sükûtuyla sükûnet eylese, cezbe kaçır, ağlar fezâda muntazam meczupları.

Küçük Şeyler Büyük Şeylerle Merbuttur

Sivrisinek gözünü halkeyleyendir mutlaka, güneşi hem kehkeşi halkeylemiş.

Pirenin midesini tanzim edendir mutlaka, manzume-i şemsiyeyi nazmeylemiş.

Gözde rü'yet, midede hem ihtiyacı dercedendir mutlaka, semâ gözüne ziyâ sürmesi çekmiş, zemin yüzüne gıda sofrası sermiş.

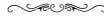

Kâinatın Nazmında Büyük Bir İ'câz Var

Kâinatın gör ki telifinde bir i'câz var. Ger bütün esbab-ı tabiiye bi'l-farzı'l-muhâl

Ola her biri muktedir bir Fâil-i Muhtar. O i'câza karşı nihayet acz ile bilimsâl

Ederek secde ki ¹ ذُو الْجَلَالِ الْأَزَلِيِّ أَنْتَ الْقَدِيرُ الْأَزَلِيُّ ذُو الْجَلَالِ

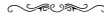
Kudrete Nisbet Her Şey Müsavidir

مَا خَلَقْتُمْ وَلَا بَعَثْتُمْ إِلَّا كَنْفِيسٍ وَاحِدَةً²

Bir kudret-i zâtiyedir, hem ezeli; acz tehallül edemez.

Onda merâtib olmayıp, mevâni' tedâhül edemez. İsterse küll, isterse cüz nisbet tefavüt eylemez.

Çünkü her şey bağlıdır her şey ile. Her şeyi yapamayan bir şeyi de yapamaz.

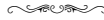

Kâinatı Elinde Tutamayan, Zerreyi Halk Edemez

Tesbih gibi nazmeyleyip kaldıracak; arzımızı, şümûsu, nücûmu, hasra gelmez

Şu fezânın başına hem sînesine takacak öyle kuvvetli ele bir kimse mâlik olmaz

Dünyada hiçbir şeyde dâvâ-yı halk edip, iddia-yı îcad edemez...

¹ Seni her türlü noksan sıfattan tenzih ederiz. Ey Rabbimiz! Bizde hiçbir güç ve kudret yok. Sen ise ezeli kudret, ululuk ve ikram sahibisin.

² “Sizin hepinizi yaratmak da, ölümünüzün ardından (âhirette) hepinizi diriltmek de, (O'nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir.” (Lokman sûresi, 31/28)

İhyâ-yı Nev', İhyâ-yı Ferd Gibidir

Mevt-âlûd bir nevm ile kışta uyuşmuş bir sinek, nasıl onun ihyâsı kudrete ağır gelmez.

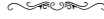
Şu Dünya'nın mevti de, ihyâsı da öyledir. Bütün zîruh ihyâsı onda fazla nazlanmaz.¹

Tabiat, Bir Sanat-ı ilâhiyedir

Değil tâbi' tabiat, belki matba'. Değil nakkaş, o belki bir nakıştır. Değil fâil, o kâbildir. Değil masdar, o mistardır...

Değil nâzım, o nizamdır... Değil kudret, o kanundur... İrâdî bir şeriattır, değil haric hakikattır.

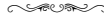
Vicdan, Cezbesi ile Allah'ı Tanır

Vicdanda mündemiçtir, bir incizâb ve cezbe. Bir câzibin cezbiyle daim olur incizâb.

Cezbe düşer zîşuur, ger Zülcemâl görünse. Etse tecelli daim pür-şâşaa bîhicâb.

Bir Vâcibü'l-vücûd'a, Sahib-i Celâl ve Cemâl; şu fitrat-ı zîşuur kat'î şehâdet-meab.

Bir şâhidi o cezbe, hem diğeri incizâb.

Fıtratın Şehâdeti Sâdikadır

Fıtratı yalan yoktur; ne dediyse doğrudur. Çekirdeğin lisânı,

Meyl-i nümûv der: "Ben, sünbüllenip meyvedâr..." Doğru çıkar beyânı.

Yumurthanın içinde, derin derin söyler hayatın meyelânı

¹ Bkz.: Lokman sûresi, 39/6.

Ki: “Ben piliç olurum, izn-i ilâhî ola.” Sâdık olur lisânı.

Bir avuç su, bir demir gülle içinde eğer niyet etse incimâd. Bürûdetin zamanı

İçindeki inbisât meyli der: “Genişlen, bana lâzım fazla yer.” Bir emr-i bî-emânî...

Metin demir çalışır, onu yalan çıkarmaz. Belki onda doğruluk, hem de sıdk-ı cenânî

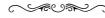
O demiri parçalar. Şu meyelânlar bütün birer emr-i tekvînî, birer hükm-ü Yezdânî,

Birer fitrî şeriat, birer cilve-i irâde. Îrâde-i ilâhî, idare-i ekvanî

Emirleri şunlardır: Birer birer meyelân, birer birer imtisâl, evâmir-i rab-bânî.

Vicdandaki tecelli aynen böyle cilvedir; ki incizâb ve cezbe iki musaffa cânı.

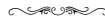
İki mücellâ camdır, akseder içinde Cemâl-i lâ-yezâlî, hem de nur-u îmânî.

Nübüvvet Beşerde Zarûriyedir

Karıncayı emîrsiz, arıları ya'subsuz bırakmayan kudret-i ezeliye elbette

Beşeri de bırakmaz şeriatsız, nebîsiz. Sırr-ı nizam-ı âlem, böyle ister elbette.

Meleklerde Mi'râc, İnsanlarda Şakk-ı Kamer Gibidir

Bir mi'râc-ı kerâmetle melekler, gördüler elhak ki müsellemler bir nübüvvet-te muazzam bir velâyet var.

O parlak Zât, Burak'a binmiş de berk olmuş. Kamer-vâri serâser, âlem-i nuru da görmüştür.

Şu şehâdet âleminde münteşir insanlara hissî büyük bir mucize nasıl ki

¹ اِنْسُقَ الْقَمَرِ ² 'dir.

¹ “Ve Ay bölündü.” (Kamer sûresi, 54/1)

² Bkz.: el-Gazâlî, *Fedâihu'l-bâtiniyye* 1/139-141; el-Âmidî, *Gâyetü'l-merâm* 1/356-357; el-İcî, *Kitâbü'l-Mevâkıf* 3/405; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd* 5/17.

Bu Mi'râc'dır, âlem-i ervâhtaki sâkinlere en büyük bir mucize ki, سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى¹ 'dır.

Kelime-i Şehâdetin Bürhanı İçindedir

Kelime-i şehâdet vardır iki kelâmı. Birbirine şâhiddir, hem delil ve bürhândır.

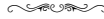
Birincisi, sâniye bir bürhân-ı limmîdir. İkincisi, evvele bir bürhân-ı innîdir.

Hayat Bir Çeşit Tecelli-i Vahdettir

Hayat bir nur-u vahdettir. Şu kesrette eder tevhid tecelli. Evet, bir cilve-i vahdet eder kesretleri tevhid ve yektâ.

Hayat bir şeyi her şeye eder mâlik. Hayatsız şey, ona nisbet ademdir cümle eşya.

Ruh, Vücud-u Haricî Giydirilmiş Bir Kanundur

Ruh bir nurânî kanundur, vücûd-u haricî giymiş bir nâmustur²; şuûru başına takmış.

Bu mevcud ruh, şu mâkul kanuna olmuş iki kardeş, iki yoldaş.

Sabit ve hem daim fitrî kanunlar gibi, ruh dahi hem âlem-i emir, hem irâde vasfından gelir.

Kudret vücûd-u hissî giydirir, şuûru başına takar, bir seyyâle-i latifeyi o cevhere sadef eder.

Eğer envâdaki kanunlara kudret-i Hâlık vücûd-u haricî giydirirse, her biri bir ruh olur.

¹ “Gece yürüten O Zât bütün noksanlıklardan münezzehtir.” (İsrâ sûresi, 17/1)

² “Bir de sana “ruh” hakkında soru sorarlar. De ki: Rûh Rabbimin emrindedir, O'nun bileceği işlerdendir. Size sadece az bir ilim verilmiştir.” (İsrâ sûresi, 17/85)

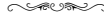
Ger vücûdu ruh çıkarsa, başından şuûru indirirse, yine lâyemut kanun olur.

Hayatsız Vücut, Adem Gibidir

Ziyâ ile hayatın her biri, mevcudatın birer keşşafıdır. Bak nur-u hayat olmazsa,

Vücut, adem-âlûddur; belki adem gibidir. Evet garib, yetimdir; hayatsız ger kamerse...

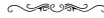

Hayat Sebebiyle Karınca Küreden Büyük Olur

Ger mîzânü'l-vücûdla karıncayı tartarsan, onda çıkan kâinat küremize sığmaz.

Bence Küre hayevândır, başkaların zannınca meyyit olan Küre'yi ger getirip koyarsan

Karıncanın karşısına, o zîşuur başının nısfı bile olamaz...

Nasrâniyet İslâmiyet'e Teslim Olacak

Nasrâniyet, ya intifa ya ıstifa bulacak. İslâm'a karşı teslim olup terk-i silâh edecek.

Mükerreren yırtıldı, purutluğa tâ geldi, purutlukta görmedi ona salâh verecek.

Perde yine yırtıldı, mutlak dalâle düştü. Bir kısmı lâkin, bâzı yakınlaştı tevhide; onda felâh görecek.

Hazırlanır şimdiden^{1(Hâşiye)} yırtılmaya başlıyor. Sönmezse safvet bulup İslâm'a mal olacak.

^{1(Hâşiye)} Bu dehşetli Harb-i Umumî neticesindeki vaziyete işaret eder. Belki, İkinci Harb-i Umumî'den tam haber verir.

Bu bir sır-ı azîmdir, ona remz ü işaret; Fahr-i Rusûl demiştir: “İsâ, Şer’im ile amel edip ümmetinden olacak.”¹

Tebaî Nazar, Muhâli Mümkün Görür

Meşhurdur ki: İyd’in hilâline bakardı cemaat-ı kesîre. Kimse bir şey görmedi.

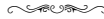
Zevâlî bir ihtiyar yemin etti ki: “Gördüm.” Hâlbuki gördüğü, kirpiğinin te-kavvüs etmiş beyaz bir kılı idi.

O kıl oldu onun hilâli. O mukavves kıl nerede? Hilâl olmuş kamer nerede? Ger anladın şu remzi:

Zerrâtaki harekât; kirpik-i aklın olmuş, birer kıl-ı zulmettar.. kör etmiş maddî gözü.

Teşkil-i cümle envâ’ fâilini göremez, düşer başına dalâl.

O hareket nerede? Nazzâm-ı kevn nerede! Onu ona vehmetmek, muhâl ender muhâl!..

Kur’ân Ayna İster, Vekil İstemez

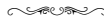
Ümmetteki cumhûru, hem avâmın umumu; bürhândan ziyade me’hazdaki kudsiyet şevk-i itâat verir, sevk eder imtisâle.

Şeriat yüzde doksanı; müsellemtât-ı şer’î, zarûriyât-ı dinî birer elmas sütundur.

İçtihadî, hilâfî, fer’î olan mesâil; yüzde ancak on olur. Doksan elmas sütunu, on altının sahibi

Kesesine koyamaz, ona tâbi kılamaz. Elmasların mâdeni: Kur’ân ve hem hadis’tir. O’nun malı.. oradan, her zaman istemeli.

Kitaplar, içtihadlar Kur’ân’ın aynası, yahut dürbün olmalı. Gölge, vekil istemez o Şems-i Mu’ciz-Beyân.

¹ Bkz.: Buhârî, *enbiyâ* 50; Müslim, *imân* 242; Ebû Dâvûd, *melâhim* 14; İbni Hibbân, *es-Sahih* 15/233.

Mübtil, Bâtılı Hak Nazarıyla Alır

İnsandaki fitratı mükerrerrem olduğundan, kasden hakkı arıyor. Bâzan gelireline, bâtılı hak zanneder, koynunda saklıyor.

Hakikati kazarken ihtiyarı olmadan dalâl düşer başına; hakikattir zanneder, kafasına geçirir.

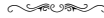
Kudretin Aynaları Çoktur

Kudret-i zülcelâl'in pek çoktur mir'âtları. Her biri ötekinden daha eşeff ve eltaf pencereler açıyor bir âlem-i misâle.

Sudan havaya kadar, havadan tâ esîre, esîrden tâ misâle, misâlden tâ ervâha, ervâhtan tâ zamana, zamandan tâ hayâle,

Hayâlden fikre kadar muhtelif aynalar, daima temsîl eder şuûnat-ı seyyâle. Kulağınla nazar et ayna-yı havaya: Kelime-i vâhide, olur milyon kelimât!

Acib istinsah eder o kudretin kalemi.. şu sırr-ı tenasülât...

Temessülün Aksamı Muhtelifedir

Aynada temessül, münkasım dört sûrete: Ya yalnız hüviyet; ya beraber hâsiyet; ya hüviyet hem şu'le-i mahiyet; ya mahiyet, hüviyet.

Eğer misâl istersen, işte insan ve hem şems, melek ve hem kelime. Kesîfin timsâlleri, aynada oluyor birer müteharrik meyyit.

Bir ruh-u nurânînin, kendi mir'âtlarında timsâlleri oluyor birer hayy-ı murtabit; aynı olmazsa eğer, gayrı dahi olmayıp

Birer nur-u münbasit. Ger şems hayevân olaydı; olur harareti hayatı, ziyâ onun şuûru.. şu havâssa mâliktir aynada timsâli.

İşte budur şu esrârın miftahı: Cebrâil hem Sidre'de,¹ hem sûret-i Dihye'de meclis-i nebevî'de,²

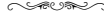
¹ Bkz.: Buhârî, *salât* 1; Müslim, *imân* 259; Tirmizî, *tefsîru'l-Kur'ân* 108; Nesâî, *salât* 1.

² Bkz.: Buhârî, *menâkıb* 25, *fezâilü'l-Kur'ân* 1; Müslim, *imân* 271, *fezâilü's-sahâbe* 100.

Hem kim bilir kaç yerde!.. Azrâil'in bir anda Allah bilir kaç yerde, ruhları kabzediyor.¹ Peygamber'in bir anda,

Hem keşf-i evliyâda, hem sâdık rüyâlarda ümmetine görünür, hem haşır-de umum ile şefaatile görüşür.

Velilerin abdâli, çok yerlerde bir anda zuhur eder, görünür.

Müstaid, Müçtehid Olabilir; Müşerri' Olamaz

İçtihadın şartını haiz olan her müstaid, ediyor nefsi için, nass olmayanda içtihad; ona lâzım, gayre ilzam edemez.

Ümmeti dâvetle teşri' edemez. Fehmi, şeriattan olur; lâkin şeriat olamaz. Müçtehid olabilir, fakat müşerri' olamaz.

İcmâ ile cumhûrdur, sikke-i şer'i görür. Bir fikre dâvet etmek; zann-ı kabul-ü cumhûr, şart-ı evvel oluyor.

Yoksa dâvet bid'attır, reddedilir. Ağzına tıklır, onda daha çıkamaz...

Nur-u Akıl, Kalbden Gelir

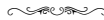
Zulmetli münevverler bu sözü bilmeliler: Ziyâ-yı kalbsiz olmaz nur-u fikir münevver.

O nur ile bu ziyâ mezc olmazsa zulmettir, zulüm ve cehli fişkırır. Nurun libasını giymiş bir zulmet-i münevver.

Gözünde bir nehar var, lâkin ebyaz ve muzlim. İçinde bir sevad var ki, bir leyl-i münevver.

O içinde bulunmazsa, o şahm-pâre göz olmaz; sen de bir şey göremez. Basîretsiz basar da para etmez.

Ger fikret-i beyzâda süveyda-yı kalb olmazsa, halîta-yı dimağî ilim ve basiret olmaz. Kalbsiz akıl olamaz.

¹ Bkz.: En'âm sûresi, 6/61; Secde sûresi, 32/11.

Dimağda Merâtib-i İlim Muhtelifedir, Mültebise

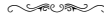
Dimağda merâtib var; birbiriyle mültebis, ahkâmları muhtelif. Evvel tahayyül olur, sonra tasavvur gelir,

Sonra gelir taakkul, sonra tasdik ediyor, sonra iz'an oluyor, sonra gelir iltizam, sonra itikat gelir.

İtikadın başkadır, iltizamın başkadır. Her birinden çıkar bir hâlet: Salâbet itikattan,

Taassub iltizamdan, imtisâl iz'andan, tasdikten iltizam, taakkulde bîtaraf, bîbehre tasavvurda.

Tahayyülde safsata hâsıl olur, mezcine eğer olmaz muktedir. Bâtil şeyleri güzel tasvir etmek, her demde sâfi olan zihinleri cerhdır, hem idlâli.

Hazmolmayan İlim Telkin Edilmemeli

Hakikî mürşid-i âlim koyun olur, kuş olmaz. Hasbî verir ilmini.

Koyun verir kuzusuna hazmolmuş musaffâ sütünü.

Kuş veriyor ferhine lûab-âlûd kayyını.

Tahrip Esheldir; Zayıf, Tahripçi Olur

Vücut-u cümle-ecza, şart-ı vücûd-u külldür. Adem ise, oluyor bir cüzün ademiyle; tahrip eshel oluyor.

Bundandır ki: Âciz adam, sebab-i zuhur-u iktidar müsbebe hiç yavaşmaz. Menfice müteharrik, daim tahripkâr olur.

Kuvvet Hakka Hizmetkâr Olmalı

Hikmetteki desâtir, hükûmette nevâmis, hakta olan kavânîn, kuvvetteki kavâid birbiriyle olmazsa müstenid ve müstemid:

Cumhûr-u nâsta olmaz, ne müsmir ve müessir. Şeriatta şeâir; kalır mühmel, muattal. Umûr-u nâsta olmaz, müstenid ve mu'temid.

Bâzan Zıd, Zıddını Tazammun Eder

Zaman olur zıd, zıddını saklarmış. Lisân-ı siyasette lafız, mânânın zıddıdır. Adâlet külâhını¹(Hâşiye-1)

Zulüm başına geçirmiş. Hamiyet libasını, hıyânet ucuz giymiş.

Cihad ve hem gazâya, bağı ismi takılmış. Esâret-i hayvanî, istibdâd-ı şeytanî; hürriyet nâm verilmiş. Zıdlarda emsâl olmuş, sûretlerde tebadül, isimlerde tekabül, makamlarda becayış-i mekânî.

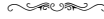

Menfaati Esas Tutan Siyaset, Canavardır

Menfaat üzere çarkı kurulmuş olan siyaset-i hâzıra; müfteristir, canavar.

Aç olan canavara karşı tahabbüb etsen; merhametini değil, iştihasını açar.

Sonra döner, geliyor; tırnağının, hem dişinin kirasını senden ister.

Kuvâ-yı İnsaniye Tahdid Edilmediğinden Cinâyâtı Büyük Olur

Hayvanın hilâfına, insandaki kuvveler, fitrî tahdid olmamış. Onda çıkan hayr u şer, lâ-yetenâhî gider.

Onda olan hodgâmlık, bundan çıkan hodbinlik, gurur, inat birleşse; öyle günah oluyor²(Hâşiye-2) ki beşer şimdije kadar ona isim bulmamış. cehennemin lüzumuna delîl olduğu gibi, cezası da yalnız cehennem olabilir.

Hem meselâ: Bir adam, tek yalancı sözünü doğru göstermek için, İslâm'ın felâketini kalben arzu eder.

¹(Hâşiye-1) Bu zamanı tam görmüş gibi bahseder.

²(Hâşiye-2) Bunda da bir işaret-i gaybiye var.

Şu zaman da gösterdi: Cehennem lüzumsuz olmaz, cennet ucuz değildir.

Bâzan Hayır, Şerre Vasıta Olur

Havastaki meziyet filhakika sebeptir tevâzu', mahviyete. Olmuş maatte-essüf sebab-i tahakküme,

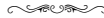
Tekebbüre hem illet. Fakirlerdeki aczi, âmîlerdeki fakrı filhakika sebeptir ihsan ve merhamete.

Lâkin maatteessüf müncer olmuştur şimdi, zillet ve esârete. Bir şeyde hâsıl olan mehâsin ve şerefse;

Havas ve rüesaya o şey peşkeş edilir. O şeyden neşet eden seyyiât ve şer ise; efrâd ve hem avâma

Taksim, tevzi' edilir. Aşiret-i galibte hâsıl olan şerefse: "Hasan Ağa, âferin!" Hâsıl olan şer ise,

Efrâda olur nefrin. Beşerde şerr-i hazîn!..

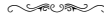

Gaye-i Hayâl Olmazsa, Enaniyet Kuvvetleşir

Bir gaye-i hayâl olmazsa, yahut nisyan basarsa, ya tenasi edilse; elbette zihinler enelere dönerler,

Etrafında gezerler. Ene kuvvetleşiyor, bâzan sinirleniyor.

Delinmez, tâ "nahnü" olsun. Enesini sevenler, başkaları sevmezler.

Hayat-ı İhtilâl; Mevt-i Zekât, Hayat-ı Ribâdan Çıkmış

Bilcümle İhtilâlât, bütün herc ü fesâdât; hem asıl, hem mâdeni.. rezâil ve seyyiât, bütün fâsid hasletler,

Muharrik ve menbaı iki kelimedir tek.. yahut iki kelâmıdır.

✓ **Birincisi** şudur ki: "Ben tok olsam, başkalar acıdan ölse neme lâzım!.."

✓ **İkincisi:** “Rahatım için zahmet çek; sen çalış, ben yiyeyim. Benden yemek, senden emekler!”

Birinci kelimedede olan semm-i kâtîli, hem kökünü kesecek, şâfi devâ olacak tek bir devâsı vardır.

O da zekât-ı şer’î ki, bir rükn-ü İslâm’dır. İkinci kelimedede, zakkum şecer münderic. Onun ırkını kesecek, ribânın hurmetidir.

Beşer salâh isterse, hayatını severse; zekâtı vaz’ etmeli, ribâyı kaldırmalı.

Beşer Hayatını İsterse, Envâ-yı Ribâyı Öldürmeli

Tabaka-yı havâstan tabaka-yı avâma sıla-yı rahm kopmuştur. Aşağıdan fırlıyor

Sadâ-yı İhtilâlî, vaveylâ-yı intikamî, kin ü hased enîni... Yukarıdan iniyor

Zulüm ve tahkir ateşi, tekebbürün sıkleti, tahakküm sâikası... Aşağıdan çıkmalı

Tahabbüb ve itâat, hürmet ve hem imtisâl. Fakat merhamet ve ihsan yukardan inmeli,

Hem şefkat ve terbiye... Beşer bunu isterse sarılmalı zekâta, ribâyı tar detmeli.

Kur’ân’ın adâleti bâb-ı âlemde durup ribâyâ der: “Yasaktır! Hakkın yoktur, dönmeli!”

Dinlemedi bu emri, beşer yedi bir sille.^{1(Hâşiyeye)} Müdhişini yemeden bu emri dinlemeli.

Beşer Esirliği Parçaladığı Gibi, Ecîrliği de Parçalayacaktır

Bir rüyâda demiştim: Devletler, milletlerin hafif muharebesi; tabakat-ı beşerin şedid olan harbine terk-i mevki ediyor.

^{1(Hâşiyeye)} Kuvvetli bir işaret-i gaybiyedir. Evet beşer dinlemedi, İkinci Harb-i Umumî ile bu dehşetli silleyi de yedi.

Zira beşer, edvârda esirlik istemedi, kanıyla parçaladı. Şimdi ecîr olmuştur; onun yükünü çeker, onu da parçalıyor.

Beşerin başı ihtiyar; edvâr-ı hamsesi var. Vahşet ve bedeviyet, memlûkiyet, esâret, şimdi dahi ecîrdir, başlamıştır geçiyor.

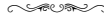
Gayr-i Meşrû Tarîk, Zıdd-ı Maksuda Gider

¹ الْقَاتِلُ لَا يَرْتُتُ bir düstûr-u azîmdir: “Gayr-i meşrû tarîk ile bir maksada giden zât, galiben maksudunun zıddıyla görür mücâzât.”

Avrupa muhabbeti, gayr-i meşrû muhabbet, hem taklid ve hem ülfet.

Âkıbeti mükâfat: Mahbubun gaddarâne adâveti, cinâyât...

Fâsık-ı mahrum bulmaz, ne lezzet ve ne necât...

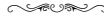

Cebir ve İ'tizâlde Birer Dâne-i Hakikat Bulunur

Ey tâlib-i hakikat! Mâziye, hem musibet; müstakbel ve ma'siyet ayrı görür şeriat. Mâziye, mesâibe nazar olur kadere.

Söz olur Cebriye. Müstakbel ve ma'âsi nazar olur teklife, söz olur İ'tizâle. İ'tizal ile Cebir.

Şurada barışırlar. Şu bâtil mezheplerde birer dâne-i hakikat mevcut münderiçtir; mahsus mahalli vardır; bâtil olan ta'mimdir.

Acz ve Cez' Bîçârelerin Kârıdır

Ger istersen hayati, çareleri bulunan şeyde acze yapışma.

Ger istersen rahatı, çaresi bulunmayan şeyde ceza'a sarılma.

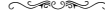

¹ “Kâtil, (katlettiği şahsa) varis olamaz.” (Ebû Dâvûd, *diyât* 18; Tirmizî, *ferâiz* 17; İbni Mâce, *ferâiz* 8, *diyât* 14; Dârimî, *ferâiz* 41; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/49)

Bâzan Küçük Bir Şey, Büyük Bir İş Yapar

Öyle şerait oluyor, tahtında az bir hareke, sahibini çıkarıyor tâ âlâ-yı iliyîn...

Öyle hâlât oluyor ki; küçük bir hareket, kâsibini indiriyor tâ esfel-i sâfilîn...

Bâzılara Bir An, Bir Senedir

Fıtratların bir kısmı birdenbire parlıyor. Bir kısmı tedricîdir, şey'en şey'en kalkıyor. Tabiat-ı insanî ikisine de benziyor.

Şeraite bakıyor; ona göre değişir. Bâzan tedricî gider. Bâzan dahi oluyor barut gibi zulmanî, birdenbire fişkırıyor.

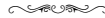
Nurânî bir nâr olur. Bâzı olur bir nazar, fahmi elmas ediyor. Bâzı olur bir temas, taş iksir ediyor. Bir nazar-ı Peygamber,

Birdenbire kalbeder; bir bedevi-i cahil, bir ârif-i münevver. Eğer mîzân istersen: İslâm'dan evvel Ömer, İslâm'dan sonra Ömer...

Birbiriyle kıyası: Bir çekirdek, bir şecer... Def'aten verdi semer, o nazar-ı Ahmedî, o himmet-i Peygamber...

Cezîretü'l-Arap'ta, fahmolmuş fıtratları kalbetti elmaslara... Birdenbire serâser...

Barut gibi ahlâkı parlattırdı, oldular birer nur-u münevver.

Yalan, Bir Lafz-ı Kâfirdir

Bir dâne sıdk, yakar milyonla yalanı. Bir dâne-i hakikat, yıkar kasr-ı hayâlî. Sıdk büyük esastır, bir cevher-i ziyâlî.

Yeri verir süküta, eğer çıksa zararlı... Yalana yer hiç yoktur, çendan olsa faydalı. Her sözün doğru olsun, her hükmün hak olmalı.

Lâkin hakkın olamaz, her doğruyu söz etmek. Bunu iyi bilmeli.

كُذِّبَ مَا صَفَا وَدَعُ مَا كَدِرَ¹ kendine düstür etmeli.

¹ “Duru ve saf olanı al, karışık ve bulanık olanı bırak.” Bkz. Bkz.: İbni Düreyd, *el-İstikâk* s.146; ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa* s.703; ez-Zebidî, *Tâcü'l-arûs* 14/22 (k-d-r maddesi).

Güzel gör, hem güzel bak. Tâ güzel düşünmeli. Güzel bil, hem güzel düşün. Tâ leziz hayatı bulmalı.

Hayat içinde hayattır, hüsn-ü zanda emeli. Sû-i zanla yeistir: Saadet muharribi, hem de hayatın kâtili.

Bir Meclis-i Misâlîde Şeriatla Medeniyet-i Hâzıra, Dehâ-yı Fennî ile Hüdâ-yı Şer'î Muvâzeneleri

(Birinci Harb'in) Mütâreke başında, bir Cuma gecesinde bir rüyâ-yı sâdi-kada, misâlî âleminde, bir meclis-i azîmde, benden suâl ettiler:

“Mağlûbiyet sonunda İslâm'ın âleminde ne hâl peydâ olacak?” Asr-ı hâzır mebusu sıfatıyla söyledim, onlar da dinlediler:

Eski zamandan beri istiklâl-i İslâm'ın bekası, hem Kelimetullah'ın i'lâsı için farz-ı kifâye-i cihadı, o lâzime-i diyanet.

Deruhde ile, kendini yek vücûd-u vahdânî, İslâm'ın âlemine fedaya vazife-dâr, hilâfete bayrakdâr görmüş olan bu devlet,

Şu millet-i İslâm'ın felâket-i mâzisi, getirecek de elbet İslâm'ın âlemine sadet ve hürriyet. Olur geçen musibet,

İstikbalde telâfi. Üçü veren, üç yüzü kazandıran, etmiyor elbette hiç hasâret. Hâlini istikbale tebdil eder, zihimmet...

Zira ki şu musibet, hayatımız mâyesi olan şefkat, uhuvvet, tesanüd-ü İslâmî hârikulâde etti. İnkişâf-ı uhuvvet.

Tesri'-i ihtizazı, Tahrib-i medeniyet. Deniyet-i hâzıra sureti değışecek, sistemi bozulacak; zuhur edecek o vakit, İslâmî medeniyet.

Müslümanlar bilihtiyâr elbet evvel girecek. *Muvâzene istersen*; şer'in medeniyeti, şimdiki medeniyet.

Esaslara dikkat et, âsârlara nazar et. Şimdiki medeniyet esâsâtı, menfidir. Menfî olan **beş esas** ona temel, hem kıymet,

Onlarla çarh kurulur. İşte *nokta-yı istinad*, Hakka bedel kuvvettir.

Kuvvet ise, şe'nidir tecavüz ve teâruz, bundan çıkar hıyânet.

Hedef-i kasdı, fazilet bedeline hasîs bir menfaattir. Menfaatin şe'nidir tezâhum ve tehâsum, bundan çıkar cinâyet.

Hayattaki kanunu, teâvün bedeline bir düstur-u cidâldır. Cidâlin şe'ni budur: Tenâzu ve tedâfü, bundan çıkar sefâlet..

Akvamların beyninde râbîta-yı esası, âharın zararına müntebih unsuriyet. Başkaları yutmakla beslenir, alır kuvvet.

Milliyet-i menfiye, unsuriyet, milliyet; şe'ni olur daima böyle müdhîş te-sâdüm, böyle feci telâtum, bundan çıkar helâket.

Beşincisi şudur ki: Câzibedâr hizmeti; hevâ, hevesi teşcî, teshil.. hevesâtı, arzuları tatmin.. bundan çıkar sefâhet.

O hevâ, hem heves, şe'ni budur daima: İnsanı memsuh eder, sîreti değiştirir, mânevî meshediyor, değiştir insaniyet.

Şu medenilerden çoğunun, eğer içini dışına çevirsen, görürsün; başta maymunla tilki, yılanla ayı, hınzır.. sîreti olur suret.

Gelir hayâli karşına, postlarıyla tüyleri. İşte şununla görünür meydandaki âsârı. Zemindeki mevâzin mîzânıdır şeriat..

Şeriatdaki rahmet, semâ-yı Kur'ân'dandır. Medeniyet-i Kur'ân esasları müsbettir. **Beş müsbet esas üzere döner çarh-ı saadet.**

♦ *Nokta-yı istinadı*, kuvvete bedel haktır. Hakkın daim şe'nidir, adâlet ve te vazün. Bundan çıkar selâmet, zâil olur şekâvet.

♦ *Hedefinde* menfaat yerine fazilettir. Faziletin şe'nidir, muhabbet ve tecâzüb. Bundan çıkar saadet, zâil olur adâvet.

♦ *Hayattaki düsturu*, cidâl-kıtâl yerine, düstur-u teâvündür. O düsturun şe'nidir, ittihat ve tesanüd; hayatlanır cemaat.

♦ *Suret-i hizmetinde*, hevâ heves yerine hüdâ-yı hidâyettir. O hüdânın şe'nidir, insana lâıyk tarzda terakki ve refahet.

Ruha lâzım surette tenevvür ve tekâmül. Kitlelerin içinde cihetü'l-vahdeti de tardeder unsuriyet, hem de menfi milliyet.

♦ *Hem onların yerine râbîta-yı dinîdir*, nisbet-i vatanîdir, alâka-yı sınıfidir, uhuvvet-i imanî. Şu râbîtanın şe'nidir; samimî bir uhuvvet,

Umumî bir selâmet. Haric etse tecavüz, o da eder tedâfü. İşte şimdi anladın; sırrı nedir ki küsmüş, almadı medeniyet.

Şimdiye kadar İslâm'lar ihtiyârla girmemiş, şu medeniyet-i hâzıra. Onlara yaramamış, hem de onlara vurmuş müdhîş kayd-ı esâret.

Belki nev-i beşere tiryak iken zehir olmuş. Yüzde seksenini atmış meşakat ve şekâvet. Yüzde onu çıkarmış müzahraf bir saadet.

Diğer onu bırakmış beyne beyne bîrahat. Zâlim ekallın olmuş gelen ribh-i ticaret. Lâkin saadet odur: Külle ola saadet.

Lâakall ekseriyete olsa medâr-ı necât. Nev-i beşere rahmet nâzil olan şu Kur'ân, ancak kabul ediyor bir tarz-ı medeniyet;

Umuma, ya eksere verirse bir saadet. Şimdiki tarz-ı hazır, heves serbest olmuştur, hevâ da hür olmuştur, hayvanî bir hürriyet.

Heves tahakküm eder. Hevâ da müstebittir, gayr-i zarûrî hâcâtı havâic-i zarûrî hükmüne geçirmiştir. İzale etti rahat...

Bedavette bir adam dört şeye muhtaç iken, medeniyet yüz şeye muhtaç, fakir etmiştir. Sa'y-i helâl, masrafa etmemiştir kifâyet.

Onda hile, harama beşeri sevk etmiştir. Ahlâkın esasını şu noktadan bozmuştur. Cemaate, hem nev'e vermiştir servet, haşmet.

Ferdi, şahsı ahlâksız, hem fakir eylemiştir. Bunun şâhidi çoktur. Kurûn-u ûlâdaki mecmu-u vahşet ve cinâyet, hem gadr ve hem hıyânet.

Şu medeniyet-i habîse tek bir defada kustu. Midesi daha bulanır. ^{1(Hâşiye)} Âlem-i İslâm'daki istinkâf-ı mânidâr hem de bir cây-ı dikkat.

Kabulde muzdariptir, soğuk da davranmıştır. Evet şeriat-ı garrâda olan nur-u ilâhî, hassa-yı mümtazıdır; istiğnâ, istiklâliyet.

O hassadır bırakmaz ki o nur-u hidâyet, şu medeniyet ruhu olan Roma dehâsı ona tahakküm etsin. Onda olan hidâyet,

Bundaki felsefe ile mezcolmaz, hem aşılınmaz, hem de tâbi olamaz. İslâmiyet ruhunda şefkat, izzet-i iman, beslediği şeriat,

Kur'ân-ı Mu'ciz-Beyân tutmuş yed-i beyzâda hakâik-i şeriat. O yemin-i beyzâda birer Asâ-yı Mûsâ'dır. Sehâr medeniyet, istikbalde edecek ona secde-i hayret...

Şimdi buna dikkat et: Eski Roma, Yunan'ın iki dehâsı vardı; bir asıldan tev'emdi, biri hayâl-âlûddu, biri madde-perestti.

^{1(Hâşiye)} Demek daha dehşetli kusacak. Evet iki harb-i umumî ile öyle kustu ki; hava, deniz, kara yüzlerini bulandırdı, kanla lekeledi.

Su içinde yağ gibi imtizaç olamadı. Mürûr-u zaman istedi, medeniyet çabaladı. Hıristiyanlık da çalıştı, temzicine muvaffak hiçbiri de olmadı.

Her biri istiklâlini filcümle hıfzıyla. Hatta el'an âdeti o iki ruh, şimdi de cesetleri değişmiş; Alman, Fransız oldu.

Güya bir nevi tenasüh başlarından geçmişti. Ey birâder-i misâli! Zaman böyle gösterdi. O ikiz iki dehâ, öküz gibi reddetti

Temzicin esbabını. Şimdi de barışmadı. Madem onlar tev'emdi, kardeş ve arkadaşta, terakkide yoldaştı, birbiriyle dövüştü.

Hiç de barışmadılar. Nasıl olur ki aslı, hem mâdeni, matlai başka çeşit olmuştu. Kur'an'da olan nuru, şeriat hidâyeti.

Şu medeniyetin ruhu olan Roma dehâsı, birbiriyle barışır hem mezc ü ittihadı.

O dehâ ile bu hüda menşeleri ayırır: Hüda semâdan indi, dehâ zeminde çıktı. Hüda kalbde işliyor, dimağı da işletir.

Dehâ dimağda işler, kalbi de karıştırır. Hüda ruhu eder tenvir, taneleri sünbüllettirir. Karanlıklı tabiat onunla ışklanır.

İstîdad-ı kemâli birdenbire yol alır, nefis-i cismânî yapar hizmetkâr-ı emirber. Melek-sîmâ ediyor insan-ı himmet-perver.

Dehâ ise; evvelâ nefis ü cisme bakıyor, tabiata giriyor, nefsi tarla ediyor. İstîdad-ı nefsânî neşv ü nemâ buluyor.

Ruhu eder hizmetkâr, taneleri kuruyor. Şeytanın sîmasını beşerde gösteriyor.

Hüda, hayateyne saadet veriyor. Dâreyne ziyâ neşrediyor. İnsanı yükseltiyor.

Deccal-misâl^{1(Hâşiye)} dehâ-yı âver, bir dâr ile bir hayati anlar; madde-perest olur ve dünya-perver. İnsanı yapar birer canavar.

Evet dehâ, sağır tabiata tapar. Kör kuvvete fermanber. Fakat hüda, şu-ûrlu sanatı tanır, hikmetli kudrete bakar. Dehâ, zemine küfrân perdesi çeker. Hüda, şükran nurunu serper.

Bu sırdandır: Dehâ, âmâ vü asamm; hüda, semî u basir. Dehânın nazarında zemindeki nimetler sahipsiz ganimettir.

^{1(Hâşiye)} Bunda da bir ince işaret var.

Minnetsiz gasb ve sirkat, tabiattan koparmak canavarca his verir. Hüdânın nazarında; zeminin sînesinde kâinatın yüzünde.

Serpilmiş olan niam, rahmetin semerâtı. Her nimetin altında bir yed-i muhsin görür, şükran ile öptürür.

Bunu da inkâr etmem: Medeniyette vardır mehâsin-i kesîre.. lâkin onlar değildir ne Nasrâniyet malı, ne Avrupa îcadı, ne şu asrın sanatı.. belki umum malıdır:

Telâhuk-u efkârdan, semâvî şerâyiden, hem hâcât-ı fitrîden, hususan şer'-i Ahmedî, İslâmî inkılâptan neşet eden bir maldır. Kimse temellük etmez.

Misâlîler meclisi, o meclisin reisi tekrar sordu, hem dedi: “Musibet olur her dem hıyânet neticesi, mükâfatın sebebi. Ey şu asrın adamı! Kader bir sil-le vurdu, kazaya da çarptırdı.

Hangi efâlinizle kazaya, hem kadere şöyle fetva verdiniz ki, kaza-yı ilâhî musibetle hükmetti, sizleri hırpaladı?

Hatâ-yı ekseriyet olur sebab daima musibet-i âmmeye.” Dedim: Beşerin dalâlet-i fikrîsi, Nemrudâne inadı,

Firavunâne gururu şişti şişti zeminde, yetişti semâvâta. Hem de dokundu hassas sırr-ı hilKate. Semâvâttan indirdi.

Tufan, tâun misâli şu harbin zelzelesi, gâvura yapıştırdı semâvî bir silleyi. Demek ki şu musibet, bütün beşer musibetiydi,

Nev'en umuma şâmil. Bir müşterek sebebi; maddiyûnluktan gelen dalâlet-i fikrîydi, hürriyet-i hayvanî, hevânın istibdâdı...

Hissemizin sebebi, erkân-ı İslâmî'de ihmal ve terkimizdi. Zira Hâlık Teâlâ yirmi dört saatten bir saati istedi,

Beş vakit namaz için yalnız o saati.. bizden yine bizim için emretti, hem istedi. Tembellikle terk ettik, gafletle ihmal oldu.

Şöyle de ceza gördük: Beş senede, yirmi dört saatte daima tâlim ve meşakkatle tahrik ve koşturmakla bir nevi namaz kıldırdı.

Hem senede yalnız bir ay oruç için nefsimizden istedi. Nefsimize acıdık, keffâreten beş sene cebren oruç tutturdu.

Kendi verdiği malından, kırkından ya onundan birini zekât istedi. Buhl ile hem zulmettik, haramı karıştırdık, ihtiyarla vermedikti.

O da bizden aldırıldı müterâkim zekâtı, haramdan da kurtardı. Amel, cins-i cezadır. Ceza, cins-i ameldir. *Sâlih amel* ikiydi:

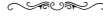
Biri müsbet ve ihtiyarî, *biri* menfî ıztırarî. Bütün âlâm, mesâib, a' mâl-i sâlihadır; lâkin menfidir, ıztırarî. Hadîs teselli verdi.¹

Bu millet-i günahkâr kanıyla abdest aldı. Fiilî bir tevbe etti. Mükâfat-ı âcili; şu milletin humsu, dört milyonu çıkardı,

Derece-i velâyet, mertebe-i şehâdet ile gazilik verdi, günahı sildi. Bu meclis-i âli-i misâlî, bu sözü tahsin etti.

Ben de birden uyandım, belki yakaza ile yeni yattım. Bence yakaza rüyadır,

Rüya bir nevi yakazadır. Orada asrın vekili, burada Said Nursî...

Cehil, Mecâzı Eline Alsa Hakikat Yapar

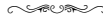
İlmin elinden eğer cehlin eline düşse mecâz, eder inkılâb hakikate, hem açar hurâfâta kapılar.

Küçüklüğümde gördüm ki hasf olmuştu kamer. Sordum ben vâlidemden. Dedi: “Yılan yutmuştur.” Dedim: “Neden görünür?”

Dedi: “Orada yılanlar böyle nîm-şeffaf olur.” İşte böyle bir mecâz hakikat zannedilmiş: Medâr-ı şems ve kamer

Tekatu' noktaları olan re's ve zenebde arzın haylûletiyile bir emr-i ilâhîyle münhasif olur kamer.

İki kavs-i mevhumâ tinnîneyn yâdedilmiş, hayâlî bir teşbih ile isim, müsemmâ olmuş. Tinnîn ise yılandır.

¹ Bkz.: “Müminin durumu şâyân-ı takdirdir; niye olmasın ki; onun her işi hayırdır ve bu da müminden başkası için müyesser değildir. O, neşe ve sevinç ifade eden bir duruma mazhar olunca şükreder, bu onun için hayır olur; herhangi bir sıkıntıya maruz kaldığında da sabreder, bu da yine onun için hayır olur.” (Müslim, *zühd* 64; Dârimî, *rikak* 61; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/332, 5/24).

Mübalâğa Zemm-i Zimnîdir

Hangi şeyi vasfetsen olduğu gibi vafet. Medhin mübalâğası bence zemm-i zimnîdir.

İhsan-ı ilâhîden fazla ihsan, ihsan değildir...

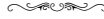
Şöhret Zâlimedir

Şöhret bir müstebiddir, sahibine mal eder başkasının malını.

Meşhur Hoca Nasreddin letâifi içinde, zekâtı¹ asıl malı...

Rüstem-i Sistanî onun hayâl-i şânı garet etti bir asır mefâhir-i İran'ı. Gasb u garetle şişti o nâmdâr hayâli..

Hurâfâta karıştı, attı nev'-i insanî..

Din ile Hayat Kâbil-i Tefrik Olduğunu Zannedenler Felâkete Sebettirler

Şu Jön-Türk'ün hatâsı; bilmedi o bizdeki din hayatın esası. Millet ve İslâmiyet ayrı ayrı zannetti.

Medeniyet müstemir, müstevli vehmeyledi. Saadet-i hayatı içinde görüyordu. Şimdi zaman gösterdi,

Medeniyet sistemi^{2(Hâşiye)} bozuktu, hem muzırdı; tecrübe-i kat'iyeye bize bunu gösterdi.

Din hayatın hayatı, hem nuru, hem esası. İhyâ-yı din ile olur şu milletin ihyâsı. İslâm bunu anladi...

Başka dinin aksine, dinimize temessük derecesi nisbeten milletin terakisi. İhmali nisbetinde idi milletin tedennisi. Tarihî bir hakikat, ondan olmuş tenâsi...

¹ Yâni, onda biri onundur.

^{2(Hâşiye)} Tam bir işaret-i gaybiyedir. Sekeratta olan dinsiz zâlim medeniyete bakıyor.

Mevt, Tevehhüm Edildiği Gibi Dehşetli Değil

Dalâlet vehmîdir; mevti dehşetlendirir. Mevt, tebdil-i câmedir, ya tahvil-i mekândır. Sicinden bostana çıkar.

Kim hayatı isterse şehâdet istemeli. Şehidin hayatına Kur'ân işaret eder.¹ Sekeratı tatmamış her bir şehid, kendini

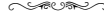
Hayy biliyor, görüyor. Lâkin yeni hayatı daha nezih buluyor.

Zanneder ki ölmemiş.² Meyyitlere nisbeti, dikkat et şuna benzer:

İki adam, rüyâda lezâiz envâina câmi güzel bahçede ikisi geziyorlar. Biri rüyâ olduğunu bilir; lezzet almıyor.

Onu müferrah etmez, belki teessüf eder. Öbürüsü; biliyor ki âlem-i yakazadır; hakikî lezzet alır, ona hakikî olur.

Rüyâ misâlin zilli, misâl ise berzahın zilli olmuştur. Ondandır onların düstür-ları birbirine benziyor.

Siyaset, Efkârın Âleminde Bir Şeytandır; İstiaze Edilmeli!

Siyaset-i medenî, ekserin rahatına feda eder ekalli. Belki ekall-i zâlim, kendine kurban eder ekserîn-i avâmı.

Adâlet-i Kur'ânî; tek mâsumun hayatı, kanı heder göremez, onu feda edemez değil ekseriyete, hattâ nev'in umumu...

Âyet-i ³ *أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا هَذِهِ السُّبُلَ فَتَكْفُرُوا كَمَا كَفَرْتُمْ بِآيَاتِنَا فَتَكْفُرُوا* iki sırr-ı azîmi vaz'ediyor nazara. **Biri:** Mahz-ı adâlet. Bu düstür-u azîmi

Ki ferd ile cemaat, şahıs ile nev'-i beşer, kudret nasıl bir görür; adâlet-i ilâhî, ikisine bir bakar. Bir sünnet-i daimî.

Şahs-ı vâhid, hakkını kendi feda ediyor. Lâkin feda edilmez, hattâ umum insana. Onun ibtal-i hakkı, hem iraka-yı demi,

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/154; Âl-i İmran sûresi, 3/169.

² Bkz.: Tirmizî, *cihâd* 6; Nesâî, *cihâd* 35; İbni Mâce, *cihâd* 16; Dârimî, *cihâd* 7.

³ "Kim kâtil olmayan ve yeryüzünde fesat çıkarmayan bir kişiyi öldürürse (sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur.)" (Mâide sûresi, 5/32)

Hem zevâl-i ismeti: İbtal-i hakk-ı nev'in hem ismet-i beşerin mislidir, hem nazîri. **İkinci** sırrı budur: Hodgâmî bir âdemî

Hırs ve heves yolunda bir mâsumu öldürse, eğer elinden gelse, hevesine mâni ise harab eder dünyayı, imha eder benîâdem'i.

Zaaf, Hasımı Teşci' Eder. Allah Abdini Tecrübe Eder. Abd Allah'ını Tecrübe Edemez.

Ey hâif ve hem zayıf! Havf ve zaafın beyhude, hem senin aleyhinde; te-sirat-ı haricî teşci' eder, celbeder.

Ey vesveseli vehham! Muhakkak bir maslahat, mazarrât-ı mev'hûme için feda edilmez. Sana lâzım hareket, netice Allah'ındır.

İşine karışılmaz. Allah çeker abdini meydan-ı imtihana. "Böyle yaparsan eğer, böyle yaparım Ben." der.

Abd ise hiç yapamaz Allah'ını tecrübe. "Rabbim muvaffak etsin, ben de bunu işlerim." dese, tecavüz eder.

Îsâ'ya demiş Şeytan: "Madem her şeyi O yapar; kader birdir, değişmez. Dağdan kendini at. O da sana ne yapar?"

Îsâ (*aleyhisselâm*) dedi: "Ey mel'un! Abd edemez Rabbini tecrübe ve imti-han!".¹

Beğendiğin Şeyde İfrat Etme²

Bir derdin dermanı, başka derde dert olur. Panzehiri zehir olur. Derman hadden geçerse dert getirir, öldürür.

¹ Bkz.: Ma'mer İbni Râşid, *el-Câmi'* 11/113; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 4/12; Kitâb-ı Mukaddes (Türkçe tercüme), Matta, *bâb*: 4, *cümle*: 1-11.

² Bkz.: "Sevdiğini ölçülü sev ki bir gün gelir sevmediğin biri olur. Sevmediğin kimseye de ölçülü buğzet ki, olur ki bir gün sevdiğin biri olur." (Tirmizî, *birr* 60; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-eusat* 3/357; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/382)

İnadın Gözü, Meleği Şeytan Görür

İnadın işi budur: Şeytan yardım ederse birisine “melek” der, rahmeti de okutur.

Muhalik tarafında eğer meleği görse; libasını değişmiş, onu şeytan zanneder, adâvet lânet eder.

Hakkı Bulduktan Sonra Ehak İçin İhtilâfî Çıkarma

Ey tâlib-i hakikat, madem hakta ittifak, ehakta ihtilâftır. Bâzan hak, ehaktan ehaktır. Hem de olur hasen, ahsenden ahsen.

İslâmiyet, Selm ve Müsâlemettir; Dâhilde Nizâ ve Husûmet İstemez

Ey Âlem-i İslâmî! Hayatın ittihatta. Ger ittihat istersen düstûrun bu olmalı:

¹هُوَ الْحَقُّ yerine ²هُوَ حَقٌّ olmalı; ³هُوَ الْحَسَنُ yerine ⁴هُوَ الْأَحْسَنُ olmalı...

Her müslim kendi meslek, mezhebine demeli: “İşte bu haktır, başkasına işmem. Başkaları güzelse, benim en güzeldir.”

Dememeli: “Budur hak, başkaları battaldır. Ya yalnız benimkidir güzeli; başkaları yanlışır, hem çirkindir.”

Zihniyet-i inhisar, hubb-u nefisten geliyor, sonra maraz oluyor, nizâ ondan çıkıyor. Dert ile dermanlar

Taaddüdü hak olur, hak da taaddüd eder. Hâcât ve ağdiyenin tenevvüü hak olur, hak da tenevvü eder.

İstîdad, terbiyeler, tekessürü hak olur, hak da tekessür eder. Bir madde-i vâhide, hem zehir ve hem panzehir.

İki mîzaca göre mesâil-i fer’ide hakikat sabit değil, izafî ve mürekkebe, mükellefîn mizacları

¹ Sadece o haktr.

² O haktr.

³ Sadece o iyidir.

⁴ O en iyidir.

Ona bir hisse verip, ona göre ederek tahakkuk ve terekküb, her mezhebin sahibi mühmel mutlak hükmeder.

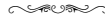
Mezhebinin hududu tâyinini bırakır temayül-ü mîzaca; taassub-u mezhebî tâtîme sebep olur.

Tâminin iltizamı sebep olur nizâa. İslâmiyet'ten evvel tabakat-ı beşerde derin uçurumlar,

Hem tebâüd-ü acibi istedi bir vakitte taaddüd-ü enbiyâ, tenevvü-i şerâ-yi', müteaddid mezhepler.

Beşerde bir inkılâb İslâmiyet yaptırdı, beşer tekarüb etti, Şer' etti ittihat, vâhid oldu Peygamber.

Seviye bir olmadı; mezhep taaddüd etti. Terbiye-i vâhîde kâfi geldiği zaman, ittihat eder mezhepler...

Îcad ve Cem'-i Ezdâdda Büyük Bir Hikmet Var. Kudret Elinde Şems ve Zerre Birdir

Ey birâder-i kalb-i hüşyar! Ezdâdın cem'indendir tecelli-i iktidar; lezzet içinde elem, hayrın içinde şerri,

Hüsnün içinde kubhu, nef'in içinde dârı, nimet içinde nîkmet, nurun içinde nârı bilir misin ki sırrı?

Hakâik-i nisbiye, sübut takarrür etsin, bir şeyde çok şey olsun, bulsun vücûd, görünsün. Sûrat-i hareketle bir nokta bir hat olur.

Çevirmenin sûratı yapar bir lem'a-yı nur, daire-i nurânî. Hakâik-i nisbiye vazifesi, dünyada taneler sünbül olur.

Kâinatın çamuru, revâbit-ı nizamı, alâik-i nakşını odur teşkil ediyor. Âhirette bu nisbî emirler orada hakâik olur.

Hararete merâtib, ona olmuştur sebep tahallül-ü bürûdet.

Hüsündeki derecât kubhun tedâhulüdür. Sebeb, illet oluyor.

Ziyâ zulmete borçlu, lezzet eleme medyun; sıhhat, marazsız olmaz. Cennet olmazsa belki cehennem tâzib etmez. Zemherîrsiz olmuyor... Ger zemherir¹ olmazsa, o da ihrak edemez.

¹ Buhârî, *mevâkîf* 9, *bed'ü'l-halk* 10; Müslim, *mesâcid* 185; Tirmizî, *cehennem* 9; İbni Mâce, *zühd* 38; Dârimî, *rikak* 119; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/276, 394, 503.

O Hallâk-ı lem-yezel, halk-ı ezdâd içinde hikmetini gösterdi. Haşmeti etti zuhur...

O Kadîr-i lâ-yezâl, cem'-i ezdâd içinde iktidarı gösterdi. Azamet etti zuhur. Madem o kudret-i ilâhî lâzime-i Zâtî olur

O Zât-ı Ezeliye, hem zarûre-i nâşie; onda zıddı olamaz, acz tahallül edemez, onda merâtib olamaz, her şeye nisbeti bir, hiçbir şey ağır olmuyor.

O kudretin ziyâsına güneş mişkât olmuştur. Bu mişkâtın nuruna deniz yüzü ayna, şebnemlerin gözleri birer mir'ât olmuştur.

Denizin geniş yüzü, gösterdiği güneşi çin-i cebînindeki katreler de gösterir, şebnemin küçük gözü yıldız gibi parlıyor.

Aynı hüviyet tutar; şebnem, deniz bir olur güneşin nazarında, kudreti tanzir eder; şebnemin göz bebeği küçücük bir güneştir.

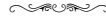
Şu muhteşem güneş de küçücük bir şebnemdir; göz bebeği bir nurdur ki sems-i kudretten gelir, o kudrete kamer olur.

Semâvât bir denizdir; bir nefes-i Rahmân'la çin-i cebînlerinde mevcele-nip, katarât ki nücûm ve hem şümûstur.

Kudret tecelli etti, o katarâta serpti nurânî lemeâtı. Her bir güneş bir kat-re, her bir yıldız bir şebnem, her bir lem'a timsâldir.

O feyz-i tecellinin küçücük bir aksidir o katre-misâl güneş. Eder mücellâ camını o lüme'y'a zücâce dürri-misâl parlıyor

O şebnem-misâl yıldız latif gözü içinde, bir yer yapar lem'aya, lem'a olur bir sirac, gözü olur zücâce, misbâhı nurlanıyor.

Meziyetin Varsa Hafa Turabında Kalsın; Tâ Neşv ü Nemâ Bulsun

Ey zihassa-yı meşhure! Taayyünle zulmetme, ger perde-i hafanın altında sen kalırsan, ihvanına verirsin ihsan ve bereketi.

Her bir ihvanın altında sen çıkması, hem de o sen olması imkân ve ihtimali, her birine celbeder bir nazar-ı hürmeti.

Eğer taayyün edip perde altından çıksan, mükerrem iken altında; üstün-de zâlim olursun. Güneş iken orada; burada gölge edersin.

İhvanını düşürttürüp hem nazar-ı hürmetten. Demek taayyün ve teşahhus, zâlim birer emirdir, sahih doğru böyle ise, hem de böyle görürsün.

Nerede kaldı yalancı tasannu' ve riyâ ile kesb-i teşahhus-u şöhret? İşte bir sırr-ı azîm ki hikmet-i ilâhî, hem o nizam-ı ahsen

Bir ferd-i fevkalâde, kendi nev'i içinde setr ile perde çeker, bununla kıymet verdirir, hem de eder müstahsen.

İşte sana misâli: İnsan içinde veli,¹ ömür içinde ecel,² olmuş meçhul ve mühmel. Cuma'da müstetirdir bir saat, kabul olur dua edersen.³

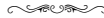
Ramazan'da münteşir bir leyle-i zû-kadir,⁴ esmâ-yı hüsnâda muzmer ikir-i ism-i âzam.⁵ Bu misâllerin haşmeti, hem de o sırr-ı hasen

İbhâmda izhar eder, ihfâda isbat eder. Meselâ: Ecelin ibhâmında bir müvâzene vardır; her dakikada tutar ne vaziyet alırsan.

Kefeteyn-i havf u recâ, hizmet-i ukbâ, dünya; tevehhüm-ü bekaî, lezzet-i ömrü verir. Yirmi sene müphem bir ömür olsa ahsen

Nihayeti muayyen bin senelik bir ömre. Zira nısfı geçerse, her saati geldikçe güya adım atarak darağacına gidersin.

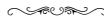
Şey'en şey'en üzölmek.. ve hem de teselli vermez, sen de rahat etmezsin...

Allah'ın Rahmet ve Gazabından Fazla Tahassüs Hatâdır

Allah'ın rahmetinden fazla rahmet edilmez. Allah'ın gazabından fazla gazab edilmez.

Öyle ise işi bırak o Âdil-i Rahîm'e. Fazla şefkat elemdir, fazla gazab zemîme...

¹ Bkz.: "İnsanların değer vermediği yüzüne bakmadığı nice saç-ı baş-ı dağınık kimseler vardır ki Allah'a yemin etseler Cenâb-ı Hak onları yeminlerinde yalancı çıkarmaz." (Müslim, *hudûd* 18; Tirmizî, *menâkıb* 54; Dârimî, *rikak* 61; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/332)

² "Hiç kimse nerede öleceğini bilemez." (Lokman sûresi, 31/34)

³ Bkz.: Buhârî, *cum'a* 37; Müslim, *cum'a* 13-15; Tirmizî, *cum'a* 2.

⁴ Leyle-i Kadr'in Ramazan'ın on yedinci, yirmi birinci, yirmi yedinci, son on gecesinde, yahut son yedi gecesinde veyahutta bütün Ramazan'da aranması gerektiğine dair bkz.: Buhârî, *imân* 36, *leyletü'l-kadr* 3-4; Müslim, *müsâfirîn* 176, 177, 179, 180, *sıyâm* 205-218.

⁵ Bkz.: Ebû Dâvûd, *vitr* 8; Tirmizî, *deavât* 64; İbni Mâce, *duâ* 9; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 6/461.

İsraf Sefahetin, Sefahet Sefâletin Kapısıdır

Ey müsrifli kardeşim! Tagaddî noktasında bir iken iki lokma; bir lokma bir kuruşa, bir lokma on kuruşa.

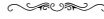
Hem ağıza girmeden, hem boğazdan geçtikten, müsavi bir olurlar. Yalnız ağızda, o da kaç sâniyede bihûşe verir nûşe.

Zevkî bir fark bulunur, daim onu aldatır o kuvve-i zâika, bedene, hem mideye kapıcı, müfettişe.

Onun tesiri menfi, müsbet değil! Vazife yalnız kapıcıyı taltif ve memnun etmek? Nûş verirsin o bihûşe

Aslî vazifesinde onu müşevveş etmek, tek bir kuruş yerine on bir kuruşu vermek, olur şeytanî pîşe.

İsrafın en sefihi, tebzîrin en sakîmi, bir tarzdır bir çeşidi; heves etme bu işe...

Zâika Telgrafçısıdır, Telzîz ile Baştan Çıkarma

^{1(Hâşiye)} Rubûbiyet-i İlâh hikmet ve inâyeti, ağızla hem burunla iki merkezi teşkil eylemiştir, içinde hudud karakolu, hem

Muhbirleri de koymuş. Şu âlem-i sağırde damarları telefon, âsabları telgraf hükmüne vaz'eylemiş. Şâmme telefonu, hem

Telgrafa zâika inâyet memur etmiş. O Rezzâk-ı Hakikî, erzak üstüne koymuş rahmetten bir târife; taam ve levn ve hem

Rayiha. İşte şu havâss-ı selâse, o Rezzâk cânibinden birer ilânnâmesi, birer dâvetnâmesi, bir izinnâmesi, hem

Bir dellâldır ki muhtaç ve müşteriler hep onlarla celb olur. Mürtezık hayvanlara zevk ve rü'yet ve şemm, birer âlet vermiş. Hem

Taamları muhtelif zînetlerle süsletmiş; hevâî gönülleri avutup, lâkaydları tehyc ile cebzetmiş. Vakta, taam girse hem

Ağıza, birdenbire zâika her tarafa bir telgraf çekiyor bedeninin aktârına. Şâmme telefon veriyor, gelen taam nev'i, hem

^{1(Hâşiye)} İktisad Risalesi'nin çekirdeğidir. Belki on sayfa olan İktisad Risalesi'ni kable'l-vücûd on satırda okumuş.

Çeşitleri de söyler. Hâcetleri muhtelif, ayrı ayrı mürtezak, ona göre davranır, ona da hazırlanır ya cevab-ı red gelir. Hem

Kapı dışarı atar, yüzüne de tükürür. İnâyet tarafından madem buna memurdur; zevkle baştan çıkarma. Hem

Telziz ile aldatma. Sonra o da unuttur doğru iştiha nedir, bir iştiha-yı kâzib gelir; başına çatar. hatâsı, maraz ile hem

İlletlerle cezalar gelir. Hakikî lezzet hakikî iştihadan çıkar, doğru iştiha sâdik bir ihtiyaçtan. Bu lezzet-i kâfide, şah hem

Gedâ beraber. Hem bâhemdir bir dinar ve bir dirhem o lezzet berhemzened eleme olur merhem.

Niyet Gibi, Tarz-ı Nazar Dahi Âdeti İbadete Çevirir

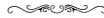
Şu noktaya dikkat et; nasıl olur niyetle mübah âdât, ibâdât... Öyle tarz-ı nazarla fûnûn-u ekvan, olur maârif-i ilâhî...

Tetkik dahi, tefekkür, yâni ger harfî nazarla, hem sanat noktasında “Ne güzeldir.” yerine “Ne güzel yapmış Sâni’, nasıl yapmış o mâhî.”

Nokta-yı nazarında kâinata bir baksan, nakş-ı Nakkaş-ı Ezel, nizam ve hikmetiyle lem’a-yı kasd ve itkan, tenvir eder şübehi.

Döner ulûm-u kâinat, maârif-i ilâhî. Eğer mânâ-yı ismiyle, tabiat noktasında, “Zâtında nasıl olmuş.” eğer etsen nigâhı,

Bakarsan kâinata, daire-i fûnûnun daire-i cehl olur. Bîçâre hakikatler, kıymetsiz eller kıymetsiz eder. Çoktur bunun güvâhî...

Böyle Zamanda Tereffühte İzn-i Şer’î Bizi Muhtar Bırakmaz

Lezâiz çağırıldıkça “Sanki yedim.” demeli. Sanki yedim düstûr eden, bir mescidi yemedi.^{1(Hâşiye)}

Eskide ekser İslâm fi’l-cümle aç değildi. Tena’uma ihtiyar bir derece var idi.

^{1(Hâşiye)} İstanbul’da Sanki Yedim namında bir mescid var. “Sanki Yedim” diyen adam, hevesinden kurtardığı paralarla bina etmiş.

Şimdi ise, ekseri açlığa düştü kaldı. Telezzüze ihtiyar, izn-i şer'î kalmadı.

Sevâd-ı âzam, hem ekseriyet-i mâsumun maişeti basittir. Tagaddî besa-tetiyle onlara tâbi olmak

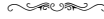
Bin kerre müreccahtır, ekalliyet-i müsrife, ya bir kısım sefihe tagaddîde tereffüh noktasında benzemek...

Zaman Olur Ki, Adem-i Nimet Nimettir

Hâfıza bir nimettir. Fakat ahlâksız bir adamda musibet zamanında nis-yan ona râcihtir.

Nisyan da bir nimettir. Yalnız her günün âlâmını çektirir, müterâkim ol-muş âlâmı unutturur.

Her Musibette, Bir Cihet-i Nimet Var

Ey musibetzed! Musibetin içinde bir nimet münderiştir. Dikkat et de onu gör. Nasıl her şeyde vardır

Bir derece-i hararet, her musibette vardır bir derece-i nimet. Daha büyü-ğü düşün. Küçükteki nimetin

Dereceyi görerek Allah'a çok şükür et. Yoksa isti'zamlı ürkersen, "of of"-la üflersen, o da aksine şişer.

Şişer de dehşetlenir. Eğer merak da etsen, bir iken ikileşir. Kalbde olan misâli, döner hakikat olur;

Hakikatten ders alır. Sonra döner, başlıyor, kalbini tokatlıyor...

Büyük Görünme Küçülürsün¹

Ey enesi çifteli, kafası da kibirli! Şu mîzânı bilmeli: Her adam için elbet cemiyet-i beşerde, içtimâî binada,

¹ Bkz.: "Kim büyüklük taslarsa Allah, onu alçaltır da alçaltır. Kim de tevazu ederse Allah, onu yücelttikçe yüceltir." (Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 3/76; İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef* 2/237)

Görmek görünmek için şu mertebe denilen bir penceresi var.

Ger pencere, kamet-i kıymetinden yüksekse, tekebbürle tetavül edecek, uzanacak. Ger pencere, kamet-i himmetinden alçaksa, tevâzuyla tekavvüs edecek, eğilecek.

Kâmillerde, büyüklük mikyasıdır küçüklük. Nâkıslarda, küçüklük mizânıdır büyüklük...

Hasletlerin Yerleri Değişse, Mahiyetleri Değişir

Bir haslet.. yer ayrı, sîmâ bir. Kâh dev, kâh melek, kâh sâlih, kâh tâlih; misâli şunlardır:

Zayıfın kavîye karşı izzet-i nefsi sayılan bir sıfat, ger olursa kavîde, tekebbür ve gururdur.

Kavînin bir zayıfa karşı da tevâzuu sayılan bir sıfatı, ger olursa zayıfta, tezellül ve riyâdır.

Bir ülü'l-emr, makamında olursa ciddiyeti, vakardır; mahviyeti, zilletir.

Hânesinde bulunsa mahviyeti tevâzu', ciddiyeti kibirdir.

Mütekellim-i vahde olsa eğer bir zâtta: Müsamaha, hamiyet. Fedakârlık; bir haslet, bir amel-i sâlihtir.

Mütekellim-i maa'l-gayr olsa eğer o zâtta: Müsamaha, hıyânet. Fedakârlık; bir sıfat, bir amel-i tâlihtir.

Tertib-i mebâdide tevekkül, tembelliktir. Terettüb-ü netice noktasındaki tefviz, tevekkül-ü şer'îdir.

Semere-i sa'yine, kismetine rıza ise, memduh bir kanaattir, meyl-i sa'ye kuvvettir.

Mevcud mala iktifâ, mergub kanaat değil; belki dûn-himmetliktir. Misâller daha çoktur.

Kur'ân mutlak zikreder, sâlihât¹ ve takvâyı.² İbhâmında remzeder makamatın tesiri. Îcâzi bir tafsildir. Sükûtu geniş sözdür.

¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/25; Âl-i İmran sûresi, 3/57; Nisâ sûresi, 4/122; Mâide sûresi, 5/9.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/197; Mâide sûresi, 5/2; A'râf sûresi, 7/26; Hac sûresi, 22/32.

1 الْحَقُّ يَغْلُو Bizzât, Hem Âkibet Muraddır

Ey arkadaşı! Bir zaman bir sâil dedi: “Madem الْحَقُّ يَغْلُو haktır. Neden kâfir, müslime; kuvvet, hakka galibtir?”

Dedim: Dört noktaya bak! Bu müşkül de hallolur:

✓ **Birinci nokta şudur:** Her hakkın her vesilesi hak olması lâzım değildir.

Öyle de, her bâtlın her vesilesi bâtil olması, yine lâzım değildir. Neticesi şu çıkar: Hak olan bir vesile, bâtil vesileye galibtir.

Dolayısıyla, bir hak bir bâtila mağlûbdur. Muvakkaten, bilvasita olmuştur. Yoksa bizzât, hem daima değildir.

Lâkin âkibetü'l-âkıbe, her dem yine hakkındır.² Kuvvetin bir hakkı var, bir sır-ı hilkatı var.

✓ **İkinci nokta şudur:** Her müslimin her vasfı müslim olmak vâcib iken, haricen her dem vâki', sabit değildir.

Öyle de: Her kâfirin her vasfı kâfir olmak, küfründen neşet etmek yine lâzım değildir.

Her fâsıkın her vasfı fâsık olmak, fâskından neşet etmek, öyle de her dem sabit değildir.

Demek bir kâfirin müslim olan bir vasfı, müslimdeki lâ-meşrû' vasfına galib olur. Bilvasita, o kâfir dahi ona galibtir.

Hem dünyada, hayatın hakkı şâmil ve âmmdır. O rahmet-i âmmenin bir cilve-i mânidâr, onun bir sır-ı hikmeti var; küfür mâni değildir.

✓ **Üçüncü nokta şudur:** O Zât-ı Zülcelâl'in iki vasf-ı kemâlden iki Şer'i tecelli; vasf-ı irâdeden gelen meşîetle takdirdir,

O da şer'-i tekvînî... Vasf-ı Kelâm'dan gelen şeriat-ı meşhure. Teşriî evâmire karşı itâat, isyan

Nasıl olur. Öyle de tekvînî evâmire itâat ve isyan olur. Birincisi galibâ dâr-ı uhrâda görür,

Mücâzâtı, sevabı. İkincisi ağlebâ dâr-ı Dünya'da çeker, mükâfat ve ikabı. Meselâ: Nasıl sabrın mükâfatı zaferdir;

¹ “Hak yücedir (ve ona üstün gelinmez)” Bkz.: Buhârî, *cenâiz* 79; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıevsat* 6/128.

² Bkz.: Hûd sûresi, 11/49; Kasas sûresi, 28/83; Lokman sûresi, 31/22.

Atâletin mücâzâtı sefâlet. Öyle de, sa'yin sevabı olur servet. Sebatta da galebedir mükâfat. Zehirin ikabı bir maraz, panzehirin sevabı bir sıhhattir.

Bâzan iki şeriat evâmiri, bir şeyde beraber müctemi'dir. Her birine bir ci-het... Demek tekvînî emre itâat ki bir haktır.

İtâat galib olur, o emrin isyanına ki bir tavr-ı bâtıldır. Bir bâtıla vesile olmuş olursa bir hak, vaktaki galib olsa

Bir bâtıla ki, olmuş o da vesile-i hak. Bilvasıta bir hakkın bir bâtıla mağ-lûbdur. Fakat bizzât değildir.

Demek **يَغْلُو الْحَقُّ** bizzât demektir. Hem âkıbet muraddır, kayd-ı haysiyet maksuddur.

✓ **Dördüncü nokta şudur:** Bir hak bilkuvve kalmış, yahut kuvvetsiz kalmış, ya mahlûttur, hem mağşûş. Ona da bir inkişâf, ya bir taze kuvvet vermek lâzım gelmiştir.

Mühezzeb ve müzehheb yapmak için, muvakkat bâtil ona musallat, tâ ki sebike-i hak ne miktar lüzum vardır

Tâ mahz ve hâlis çıksın. Mebâdide, Dünya'da bâtil etse galebe, fakat kazanmaz harbi. "Âkıbetü'l-müttakîn" ona vurur bir darbe!

İşte bâtil mağlûbdur. **يَغْلُو الْحَقُّ** sırrı onu çarpar ikaba; işte hak da galibtir.

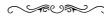
Bir Kısım Desâtir-i İçtimâiye

İçtimâî hey'ette düstûrları istersen: Müsavatsız adâlet, önce adâlet değil. Temâsülse, tezadın mühim bir sebebidir.

Tenasübse tesanüdün esası. Sığar-ı nefistir tekebbürün menbai. Zaaf-ı kalbdır gururun mâdeni. Olmuş acz, muhalefet menşei. Meraksa ilme hocadır.

İhtiyaçtır terakkinin üstadı. Sıkıntıdır muallime-i sefâhet. Demek sefahe-tin menbai sıkıntı olmuş. Sıkıntı ise mâdeni: Yeisle sû-i zandır.

Dalâlet, fikrîdir.. zulümât, kalbîdir.. israf, cesedîdir..

Kadınlar Yuvalarından Çıkıp Beşeri Yoldan Çıkarmış, Yuvalarına Dönmeli

إِذَا تَأَنَّثَ الرَّجَالُ السُّفَهَاءَ بِالْهُوَسَاتِ إِذْنَ^(Hâşiye-1)
تَرَجَّلَ النِّسَاءُ النَّاشِرَاتُ بِالْوَقَاحَاتِ²

Mimsiz medeniyet, tâife-i nisâyı yuvalardan uçurmuş, hürmetleri de kırmış, mebzûl metaı yapmış. Şer'-i İslâm onları

Rahmeten dâvet eder eski yuvalarına. Hürmetleri orada, rahatları evlerde, hayat-ı ailede. Temizlik zînetleri.

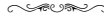
Haşmetleri, hüsn-ü hulk; lütf-u cemâli, ismet; hüsn-ü kemâli, şefkat; eğlencesi, evlâdı. Bunca esbab-ı ifsat, demir sebat kararı

Lâzımdır tâ dayansın. Bir meclis-i ihvanda güzel karı girdikçe riyâ ile rekabet, hased ile hodgâmlık debretir damarları!

Yatmış olan hevesât, birdenbire uyanır. Tâife-i nisâda serbestî inkişâfı, sebeb olmuş beşerde ahlâk-ı seyyienin birdenbire inkişâfı.

Şu medenî beşerin hırçınlaşmış ruhunda, şu sûretler denilen küçük cenazelerin, mütebessim meyyitlerin rolleri pek azımdır; hem müthiştir tesiri.^{3(Hâşiye-2)}

Memnû heykel, sûretler: Ya zulm-ü mütehaccir, ya mütecessid riyâ, ya müncemid hevestir. Ya tılsımdır: Celbeder o habîs ervâhları.

Tasarruf-u kudretin Vüs'ati, Vesâit ve Muinleri Reddeder

O Kadîr-i Zülcelâl; tasarruf-u kudreti tevessü-i tesiri noktasında oluyor şemsimiz zerre-misâl

¹(Hâşiye-1) Tesettür Risalesi'nin esasıdır. Yirmi sene sonra müellifinin mahkûmiyetine sebep gösteren bir mahkeme, kendini ve hâkimlerini ebedî mahkûm ve mahcup eylemiş.

² Zevk ve eğlenceye düşkün erkeklerin nefislerine uyarak kadınlaşmaları, kadınların hayasızlıkla erkekleşmesine sebeptir. (Bu manaya yakın hadisler için bkz.: Buhârî, *libâs* 61; Tirmizî, *edeb* 34; Ebû Dâvûd, *libâs* 28)

³(Hâşiye-2) Nasıl meyyite bir karıya nefsânî nazarla bakmak nefsin dehşetle alçaklığını gösterir. Öyle de, rahmete muhtaç bir biçare meyyitenin güzel tasvirine müştehiyane bir nazarla bakmak, ruhun hissiyat-ı ulviyesini söndürür.

Nev'-i vâhidde olan tasarruf-u azîmi mesafesi vâsi'dir. İki zerre beyninde câzibeyi ele al;

Git de tâ Şemsü'ş-Şümûs ve Kehkeşan beynindeki câzibenin yanında koy. Yüğü bir kar dânesi bir melek, şemsi ele almiş bir şems-misâl

Meleğin yanına getir. İğne kadar bir balığı, balına balığı da yan yana bırak. O Kadîr-i Ezelî-i Zülcelâl

Tecelli-i vasii, asgardan tâ ekbere itkan-ı mükemmeli birden tasavvura al. Câzibe ve nevâmis, vesail-i pür-seyyâl

Gibi örfî emirler; tecelli-i kudrete, tasarruf-u hikmete birer isim olması.. odur yalnız meâl.

Başka meâli olmaz, beraber de bir düşün; bileceksin bizzarûre ki: Esbab-ı hakikî, vesâit-i zîmisâl,

Muinler, hem şerikler birer emr-i bâtıldır, birer hayâl-i muhâl, o kudret nazarında. Hayat vücûda kemâl,

Makamı büyük, mühimdir; buna binaen derim: Küremiz, âlemimiz neden mutî, müsahhar olmasın hayvan-misâl.

O Sultan-ı Ezel'in bu tarz hayvan tuşuru kesretle münteşirdir şu meydan-ı fezâda, muhteşem ve pür-cemâl.

Bostan-ı hilkatinde salmış da döndürüyor, onlardaki nağamât, bunlardaki harekât; tesbihâtır o akval,

İbadettir o ahvâl, Kadîm-i lem-yezel'e, Hakîm-i lâ-yezâl'e. Küremiz hayvana pek benziyor, âsâr-ı hayat gösteriyor. Eğer yumurta kadar küçülse bi'l-farzi'l-muhâl,

Minimini bir hayvan olması pek muhtemel. Yuvarlak bir huveyne, küre kadar büyüse, o da böyle olması pek karîb bir ihtimal.

Âlemimiz insan kadar küçülse; yıldızları, zerrelere sûretine dönerse, bir zîşuur hayvana dönmesi caiz olur, akıl da bulur mecal.

Demek âlem erkânlarıyla birer âbid-i müsebbih, birer mutî müsahhar Hâlık-ı lem-yezel'e, Kadîr-i lâ-yezâl'e.

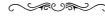
Kemmen büyük olması, keyfen büyük olması her vakit lâzım gelmez; zira daha cezâletlidir saat-i hardal-misâl,

Bir saatten ki timsâli Ayasofya kadardır. Bir sineğin hilkatı hayret-fezâdır filden, o mahlûk-u bifasal.

Ger kalem-i kudretle bir cüz-ü ferd üstüne esîrin cevâhir-i ferdiyle yazılsa bir Kur'ân ki, sıgar-ı sayfa nisbeti, bir kibr-i sanat-meâl

Sayfa-yı semâda yıldızlarla yazılan bir Kur'ân-ı Kerîm'e cezâletle müsavi. Nakkaş-ı Ezeli'nin sanatı her tarafta pür-cemâl ve pür-kemâl.

Her tarafta böyledir. Derece-i kemâlde kalemdeki ittihat, tevhidî ilân eder. Bu kelâm-ı pür-meâl; iyi bir dikkate al!

Melâike Bir Ümmettir; Şeriat-ı Fıtrîye ile Memurdur

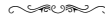
Şeriat-ı ilâhî ikidir. Hem iki sıfattan gelmiş, iki insan muhatab, hem de mükellef olmuş. Sıfat-ı irâdeden gelen şer'-i tekvînî.

İnsan-ı ekber olan âlemin ahvâlini, hem de harekâtını ki ihtiyarî değil, tanzim eden şer'dir. O meşîet-i rabbânî

Yanlış bir ıstılahla tabiat da denilir. Sıfat-ı kelâmından gelen şeriat ise, âlem-i asgar olan insanın ef'âlini,

Ki ihtiyarî olmuş, tanzim eden şer'dir. İki şer' bir yerde bâzan eder içti-mâ'. Melâike-i ilâhî, bir ümmet-i azîme, hem bir cünd-ü sübhânî¹

Birinci şer'a olmuş hamele-i mümtesil,² amele-i mümessil. Hem onlardan bir kısmı ibâd-ı müsebbihtir.³ Bir kısmı da müstağrak, Arş'ın mukarrebîni.⁴

Madde Rikkat Peydâ Ettikçe, Hayat Şiddet Peydâ Eder

Hayat asil, esastır; madde ona tâbidir, hem de onunla kaimdir.

Bir hurdebinî huveyn havâss-ı hamsesiyle, insanın havâssını müvâzene edersen, görürsün; insan ondan ne derece büyükse, havâssı o derece onun-kindenden aşağı. O huveyne işitir kardeşinin sesini.

¹ Meleklerin Cenâb-ı Hakk'ın orduları olduğuna dair bkz.: Enfâl sûresi, 8/9; Tevbe sûresi, 9/26, 40; Neml sûresi, 27/37; Ahzâb sûresi, 33/9; Yâsîn sûresi, 36/28; Muhammed sûresi, 47/27; Fetih sûresi, 48/4; Müddessir sûresi, 74/31.

² Hamele-i arş melekleri için bkz.: Müslim, *selâm* 124; Tirmizî, *tefsîru'l-Kur'ân* 34; Ebû Davûd, *sünnet* 18.

³ Tesbih eden melekler için bkz.: Nahl sûresi, 16/49; Zümer sûresi, 39/75; Şûrâ sûresi, 42/5.

⁴ Mukarreb melekler için bkz.: Nisâ sûresi, 4/172.

Hem de görür rızkını. Ger insan kadar büyüse, havâssı hayret-fezâ; haya-tı şu'le-feşân; rü'yeti de berk-âsâ bir nur-u âsumânî.

İnsan, bir kitle-i mevattan bir zîhayat değildir. Belki de milyarlarla zîhayat hüceyrâtından mürekkebe ve zîhayat bir hücre-i insanî.

إِنَّ الْإِنْسَانَ كَضُورَةٍ (يس) كُتِبَتْ فِيهَا سُورَةٌ (يس)¹ ، فَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ²

Maddiyûnluk, Bir Tâun-u Mânevîdir

Maddiyûnluk bir tâun-u mânevî, beşere de tutturdu şu müdhiş bir sıt-mayı.^{3(Hâşiyeye)} Hem de âni çarptırdı bir gazab-ı ilâhî, telkin hem de taklid,

Tenkide kabiliyet-i tevessüü nisbeten, o tâun da ediyor tevessü' ve inti-şâr. Telkini fenden almış, medeniyetten taklid.

Hürriyet, tenkid vermiş, gururundan dalâlet çıkmış.

Vücutta Atâlet Yok. İşsiz Adam, Vücutta Adem Hesabına İşler

En bedbaht sıkıntılı muztarib, işsiz olan adamdır; zira ki atâlet: Vücut içinde adem, hayat içinde mevttir.

Sa'y ise: Vücutun hayatı, hem hayatın yakazasıdır elbet!

Ribâ, İslâm'a Zarar-ı Mutlaktır

Ribâ atâlet verir, şevk-i sa'yî söndürür. Ribânın kapıları hem de onun kapıları olan bu bankaların her

Dem nef'i ise, beşerin en fena kısmıdır; onlar da gâvurlardır. Gâvur-lardaki nef'i en fena kısmıdır, onlar da zâlimler, her

¹ Bir hattat tarafından yâ-sîn harfleri içinde "Yâsîn" sûresinin tamamının yazıldığı gibi, insanın içinde de binlerce âlem vardır.

² "İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!" (Mü'minûn sûresi, 23/14)

^{3(Hâşiyeye)} Eski Harb-i Umumî'ye işaret eder.

Dem zâlimlerdeki nef'i en fena kısmınadır; onlar da sefihlerdir. Âlem-i İslâm'a bir zarar-ı mutlaktır. Mutlak beşer her

Dem refahı nazar-ı şer'îde yoktur; zira harbî bir gâvur hürmetsiz, ismet-sizdir; demi hederdir her

De.....m

1(Hâşiye) Kur'ân, Kendi Kendini Himaye Edip Hâkimiyetini İdame Eder

Bir zâtı gördüm ki yeis ile müptelâ, bedbînlikle hasta idi. Dedi: Ulemâ azaldı, kemmiyet keyfiyeti. Korkarız dinimiz sönecek de bir zaman

Dedim: Nasıl kâinat söndürülmezse, îmân-ı İslâmî de sönemez. Öyle de, zeminin yüzünde çakılmış mismarlar hükmünde her an

Olan İslâmî şeâir, dînî minârât, ilâhî maâbid, şer'î maâlim itfa olmazsa, İslâmiyet parlayacak ân-be-ân!..

Her bir mâbed bir muallim olmuş tab'ıyla tabâyie ders verir. Her maâlim dahi birer üstad olmuştur; onun lisân-ı hâli eder telkin-i dinî; hatâsız, hem bînisyan.

Her bir şeâir bir hoca-yı dânâdır, ruh-u İslâm'ı daim enzâra ders veriyor. Mürûr-u âsâr ile sebep-i istimrâr-ı zaman.

Güya tecessüm etmiş envâr-ı İslâmiyet, şeâiri içinde. Güya tasallüb etmiş zülâl-i İslâmiyet, maâbidi içinde. Birer sütun-u îmân.

Güya tecessüd etmiş ahkâm-ı İslâmiyet, maâlimi içinde. Güya tahaccür etmiş erkân-ı İslâmiye, avâlimi içinde. Birer sütun-u elmas. Onunla murtabittir zemin ile âsumân.

Lâsiyyemâ bu Kur'ân-ı Hafîb-i Mu'ciz-Beyân; daima tekrar eder bir hutbe-i ezeli, aktâr-ı İslâmî'de kalmamış hiç de bir köy, hem dahi hiçbir mekân;

Nutkunu dinlemesin, tâlimi işitmesin. ² وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ sırrı ile hâfızlıktır pek de büyük bir rütbe. Tilâvet ise, ibadet-i ins ü cân.

1(Hâşiye) Otuz beş sene evvel yazılan bu makam, bu sene yazılmış tarzını gösteriyor. Demek Ramazan bereketiyle yazdırılmış bir nevi ihbar-ı gaybidir.

2 "Onu (Kur'ân'ı) koruyacak olan da Biziz." (Hicr sûresi, 15/9)

Onun içinde tâlim, hem müsellemtâti tezkîr. Tekerrür-ü zamanla nazariyat, kalbolur müsellemtâta hem döner bedihiyata. İstemez daha beyân.

Zarûriyât-ı dînî, nazariyattan çıkıp zarûriyât olmuştur. Tezkîr ise kâfidir. İhtar ise vâfidir. Şâfidir her dem Kur'ân.

İhtara, hem tezkîre, şu itibah-ı İslâm, hem içtimâî yakaza her birine veriyor: Umuma ait olan delâil ve hem mîzân.

Madem içtimâî hayat İslâm'da başlamıştır; her birinin îmânı kendine mahsus olan delîle münhasıran değil; müstenid vicdan.

Belki cemaatın kalbinde gayr-i mahdud esbaba dahi eder istinad. Hattâ cây-ı dikkattir: Bir mezheb-i zaîfi, mürûr ettikçe zaman,

İptali müşkül olur. Nerede kaldı ki İslâm, vahy ile fitrat gibi, iki metin esa-sa hem istinad etmiştir; hem bu kadar âsârda nâfizâne hükümran!..

Râsih esaslarıyla, bâhir eserleriyle kürenin yarısıyla iltiham peydâ etmiş, bir ruh-u fitrî olmuş; nasıl kûsûfa girer.. kûsûftan çıkmış el'ân!

Fakat maatteessüf, bâzı zevzek kefere, safsatalı adamlar şu kasr-ı âlînin metin esaslarına ilişir buldukça imkân.

Onları deprettirir. Esaslara ilişilmez, onlarla oynanılmaz, sussun şimdi dinsizlik! İflâs etti o teres. Besdir tecrübe-i küfrân ve yalan.

Bu Âlem-i İslâm'ın âlem-i küfre karşı en ileri karakolu şu dâru'l-fünûn idi. Lâkayt ve gafletlikle hasm-ı tabiat-yılan

Gediği açtı cephenin arkasında, dinsizlik hücum etti, millet epey sarsıldı. En ileri karakol, İslâmîyet ruhuyla tenevvür etmiş cinân.

En mütesallib olmalı. En müteyakkız olmalı yahut o dar olmamalı, İslâm'ı aldatmamalı. İmânın yeri kalbdir; dimağ ise oluyor ma'kes-i nur-u îmân.

Bâzan da mücahiddir, bâzan süpürgecidir, dimağda vesveseler, hem pek çok ihtimaller kalb içine girmese, sarsılmaz îmân, vicdan.

Yoksa bâzıların zannınca îmân dimağda olsa; ruh-ı îmân olan hakkalyakîne, ihtimalât-ı kesîre olur birer hasm-i biemân.

Kalb ile vicdan, mahall-i îmân. Hads ile ilham, delîl-i îmân.

Bir hiss-i sâdis; tarîk-ı îmân... Fikr ile dimağ, bekçi-i îmân.

Tâlim-i Nazariyattan Ziyade, Tezkîr-i Müsellemâta İhtiyaç Var

Zarûriyât-ı dînî, müsellemât-ı şer'î; kulûblerde hâsıldır, ihtar ile huzuru, tezkîr ile şuûru.

Matlub da hâsıl olur. İbâre-i Arabî^{1(Hâşiye)} daha ulvî ediyor tezkîri, hem ihtarı.

Onun için Cuma'da hutbe-i Arabiye, zarûriyâtı ihtar, müsellemâtı tezkîr, maalkifâye olur onun tarz-ı tezkîri.

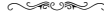
Nazariyatı tâlim onda maksud değildir; hem İslâm'ın vahdânî sîmâsında şu Arabî ibâre bir nakş-ı vahdettir; kabul etmez teksiri.

Hadîs Der Âyete: Sana Yetişmek Muhâl!

Hadîs ile âyeti müvâzene edersen, bilbedâhe görürsün beşerin en beliği, vahyin de mübelliği, o dahi baliğ olmaz

Belâgat-ı âyete. O da ona benzemez. Demek ki: Lisân-ı Ahmedî'den gelen her bir kelâm her dem O'nun olamaz.

İcâz ile Beyân İ'câz-ı Kur'ân

Bir zaman rüyada gördüm ki: Ağrı dağı altındayım. Birden o dağ patladı, dağ gibi taşları âleme dağıttı, sarstı cihanı.

Füc'eten bir adam yanımda peyda oldu. Dedi ki: "İcâz ile beyân et, icmâl ile icâz et, bildiğin envâ-ı i'câz-ı Kur'ân'ı!"

Daha rüyada iken tabirini düşündüm, dedim: Şuradaki infilâk, beşerde bir inkılâba misal. İnkılâbda ise elbet hüdâ-yı Furkanî,

Her tarafta yükselip hem de hâkim olacak. İ'câzının beyânı, zamanı da gelecek! O sâile cevaben dedim: İ'câz-ı Kur'ânî;

Yedi menâbi-i külliyyeden tecelli, hem yedi anâsırdan terekküp eder:

^{1(Hâşiye)} On sene sonra gelen bir hâdiseyi hissetmiş, mukabeleye çalışmış.

✓ **Birinci Menba:** Lafzın fesâhatından selâset-i lisânî;

Nazmın cezâletinden, mânâ belâgatından, mefhumların bedâatından, mazmunların berâatından, üslûpların garabetinden birden tevellüd eden bârika-yı beyânı.

Onlarla oldu mümteziç, mizac-ı i'câzında acib bir nakş-ı beyân, garib bir sanat-ı lisânî. Tekrarı hiçbir zaman usandırmaz insanı.

✓ **İkinci Ünsur ise:** Umûr-u kevniyede gaybî olan esâsât, ilâhî hakâikten gaybî olan esrârdan, gaybî-yi âsumânî.

Mâzide kaybolan gaybî olan umûrdan, müstakbelde müstetir kalmış olan ahvâlden birden tazammun eden bir ilmü'l-guyub hızânı,

Âlemü'l-guyub lisanı, şehâdet âlemiyle konuşuyor erkânı, rumûz ile beyanı, hedef nev-i insanî, i'câzın bir lem'a-yı nuranî...

✓ **Üçüncü Menba ise:** Beş cihetle hârîka bir câmiyyet vardır. Lafzında, manasında, ahkâmda, hem ilminde, makâsıdın mîzânı.

Lafzı tazammun eder: Pek vâsi' ihtimalât; hem vücuh-u kesîre ki her biri nazar-ı belâgatta müstahsen, Arabiyece sahih, sırr-ı teşriî lâyük görüyor ânı.

Manasında: Meşârib-i evliya, ezvâk-ı ârifîni, mezahib-i sâlikîn, turuk-u mütekellimîn, menahic-i hükemâ, o i'câz-ı beyânı

Birden ihata etmiş, hem de tazammun etmiş. Delâletinde vüs'at, mânâsında genişlik. Bu pencere ile baksan, görürsün ne geniştir meydanı!

Ahkâmdaki istiab: Şu hârîka şeriat ondan olmuş istinbat, saadet-i dâreynin bütün desâtirini, bütün esbab-ı emni.

İçtimâî hayatın bütün revâbıtını, vesail-i terbiye, hakâik-i ahvâli birden tazammun etmiş onun tarz-ı beyânı...

İlmindeki istiğrak: Hem ulûm-u kevnîye, hem ulûm-u ilâhî, onda merâtib-i delâlât, rumûz ile işârât, sûreler surlarında cemetmiştir cinânı.

Makâsıd ve gayâtta: Müvâzenet, ittîrad, fıtrat desâtirine mutabakat, ittihat; tamam mürâat etmiş, hifzylemiş mizanı.

İşte lafzın ihatasında, mananın vüs'atında, hükmün istiabında, ilmin istiğrakında, müvâzene-i gayâtta câmiyyet-i pür-şânı!..

✓ **Dördüncü Ünsur ise:** Her asrın derece-i fehmine, edebî rütbesine,

hem her asırdaki tabakata, derece-i istifad, rütbe-i kabiliyet nisbetinde ediyor bir ifâza-yı nuranî.

Her asra, her asırdaki her tabakaya kapısı küşâde. Güya her demde, her yerde taze nâzil oluyor o Kelâm-ı Rahmânî.

İhtiyarlandıkça zaman, Kur'ân da gençleşiyor. Rumûzu hem tavazzuh eder, tabiat ve esbâbın perdesini de yırtar o hitâb-ı Yezdânî.

Nur-u tevhidi, her dem her âyetten fıskırır. Şehâdet perdesini gayb üstünden kaldırır. Ulviyet-i hitâbı dikkate dâvet eder, o nazar-ı insanı.

Ki o lisân-ı gayptır; şehâdet âlemiyle bizzât odur konuşur. Şu unsurdan bu çıkar hârika tazeliği bir ihata-yı ummanî!

Te'nis-i ezhân için akl-ı beşere karşı ilâhî tenezzülât. Tenzil'in üslûbunda tenevvüü, mûnisliğidir mahtub-u ins ü cânı.

✓ **Beşinci Menba ise:** Nakil ve hikâyatında, ihbar-ı sâdikada esasî noktalardan hazır müşahid gibi bir üslûb-u bedi-i pür-maânî

Naklederek, beşeri onunla ikaz eder. Menkulâtı şunlardır: İhbar-ı evvelîni, ahvâl-i âhîrîni, esrâr-ı cehennem ve cinânı.

Hakâik-i gaybiye, hem esrâr-ı şehâdet, serâir-i ilâhî, revâbit-ı kevnîye da-ir hikâyatıdır hikâyet-i ayânî

Ki ne vâki' reddeylemiş, ne mantık tekzip etmiş. Mantık kabul etmezse red de bile edemez. Semâvî kitapların ki matmah-ı cihanî.

İttifakî noktalarda musaddikâne nakleder. İhtilâfî yerlerinde musahhihâne bahseder. Böyle naklî umûrlar bir "Ümmî"den sudûru hârika-yı zamanî.

✓ **Altıncı Ünsur ise:** Mutazammın ve müessis olmuş Din-i İslâm'a. İslâmiyet misline ne mâzî muktedirdir, ne müstakbel muktedir; araştırsan zaman ile mekânı!..

Arzımızı senevî, yevmî dairesinde şu hayt-ı semâvîdir; tutmuş da döndürüyor. Küreye ağır basmış, hem dahi ona binmiş. Birakmıyor isyanı.

✓ **Yedinci Menba ise:** Şu altı menbadan çıkan envâr-ı sitte, birden eder imtizac. Ondandır çıkar bir hüsün, bundandır gelir bir hads, vasıta-yı nuranî.

Şundan çıkan bir zevktir; zevk-i i'câz bilindir, tabirine lisânımız yetişmez. Fikir dahi kâsırdır, görünür de tutulmaz o nücûm-u âsumânî.

On üç asır müddette meylü't-tahaddî varmış Kur'ân'ın âdâsında, şevk-i taklid uyanmış Kur'ân'ın ahbabında. İşte i'câzın bir bürhânı...

Şu iki meyl-i şedidle yazılmıştır meydanda, milyonlarla kütüb-ü Arabiye, gelmiştir kütüphâne-i vücûda. Onlar ile tenzili düşerse bir mîzânı

Müvâzene edilse, değil dânâ-yı bî-müdânî, hatta en âmî adam, göz kulakla diyecek: Bunlar ise insanî, şu ise âsumânî!

Hem de hükmedecek: Şu bunlara benzemez, rütbesinde olamaz. Öyle ise ya umumdan aşağı; bu ise, bilbedâhe mâlûm olmuş butlanı.

Öyle ise umumun fevkindedir. Mazmunları o kadar zamanda, kapı açık, beşere vakfedilmiş; kendine davet etmiş ervâhıyla ezhânı!

Beşer onda tasarruf, kendine de maletmiş. Onun mazmunları ile yine Kur'ân'a karşı çıkmamış, hiçbir zaman çıkamaz; geçti zaman-ı imtihanı.

Sâir kitaplara benzemez, onlara makîs olmaz; zira yirmi sene zarfında müneccemen hâcetlere nispeten nüzûlü; müteferrik mütekatî', bir hikmet-i rabbânî.

Esbab-ı nüzûlü muhtelif, mütebayin. Bir maddede es'ile mütekerrir, mütefâvit. Hâdisat-ı ahkâmı müteaddid, mütegayir. Muhtelif, mütefarik nüzûlünün ezmanı.

Hâlât-ı telâkkisi mütenevvi', mütehalif. Aksam-ı muhatabı müteaddid, mütebaid. Gayât-ı irşâdında mütederric, mütefâvit. Şu esaslara müstenid binâî, hem beyânî,

Cevabî, hem hitabî. Bununla da beraber selâset ve selâmet, tenasüb ve tesanüd, kemâlini göstermiş; işte onun şâhidi: Fenn-i Beyân, Maânî.

Kur'ân'da bir hâssa var; başka kelâmı yoktur. Bir kelâmı işitsen, asil sahib-i kelâmı arkasında görürsün, ya içinde bulursun. Üslûb: Ayna-yı insanî.

Ey sâil-i misalî! Sen ki icâz istedin, ben de işaret ettim. Eğer tafsil istersen, haddimin haricinde!.. Sinek seyretmez âsumânı.

Zira o kırk envâ-i i'câzından yalnız bir tekini ki cezâlet-i nazmıdır; İşâretü'l-İ'câz'da sıkışmadı tıbyanı.

Yüz sayfa tefsirim ona kâfi gelmedi. Senin gibi ruhânî ilhamları ziyade. Ben istiyorum senden tafsil ile beyânı!

أَلَا شَمَزَ دَسْتِ غَرْبِ أَدَبِ هَوَسِ بَارِ هَوَاكَارِ دَهَادَارِ
 دَابِ أَدَبِ أَبَدِ مَدَّتْ قُرَانِ ضِيَادَارِ شِفَاكَارِ هُدَادَارِ¹

Kâmilin insanların zevk-i maâlîsini hoşnut eden bir hâlet, çocukça bir hevese, sefihçe bir tabiat sahibine hoş gelmez,

Onları eğlendirmez. Bu hikmete binaen, bir zevk-i süflî, sefih, hem nefî ve şehvanî içinde tam beslenmiş, zevk-i ruhîyi bilmez.

Avrupa'dan tereşşuh etmiş şu hazır edebiyat roman-vârî nazarla, Kur'ân'da olan letâif-i ulviyet, mezâyâ-yı haşmeti göremez, hem tadamaz.

Kendindeki miheki ona ayar edemez. Edebiyatta vardır üç meydan-ı celvân; onlar içinde gezer, haricine çıkamaz:

Ya aşkla hüsündür, ya hamaset ve şehamet, ya tasvir-i hakikat. İşte yabani edepse hamaset noktasında hakperestliği etmez.

Belki zâlim nev-i beşerin gaddarlıklarını alkışlamakla kuvvet-perestlik hisini telkin eder. Hüsün ve aşk noktasında, aşk-ı hakikî bilmez.

Şehvet-engiz bir zevki nefislere de zerkeder. Tasvir-i hakikat maddesinde, kâinata sanat-ı ilâhî sûretinde bakmaz,

Bir sıbğa-yı rahmanî sûretinde göremez. Belki tabiat noktasında tutar, tasvir ediyor, hem ondan da çıkamaz.

Onun için telkini aşk-ı tabiat olur. Madde-perestlik hissi, kalbe de yerleştirir, ondan ucuzca kendini kurtaramaz.

Yine ondan gelen, dalâletten neşet eden ruhun ızdırabatına o edepsizlenmiş edep (müsekkin hem münevvim); hakikî fayda vermez.

Tek bir ilâcı bulmuş, o da romanlarıymış. Kitap gibi bir hayy-ı meyyit, sinema gibi bir müteharrik emvât! Meyyit hayat veremez.

Hem tiyatro gibi tenasüh-vârî, mâzi denilen geniş kabrin hortlakları gibi şu üç nevi romanlarıyla hiç de utanmaz.

Beşerin ağzına yalancı bir dil koymuş, hem insanın yüzüne fâsık bir göz takmış, dünyaya bir âlûfte fistanını giydirmiş, hüsn-ü mücerret tanımaz.

¹ Batının hevâ ve hevese dayalı dehasından kaynaklanan edebiyatı, Kur'ân'ın sonsuza ışık ve şifa saçan hidâyet edici edeb kurallarına ulaşmaz.

Güneşi gösterirse, sarı saçlı güzel bir aktrisi karie ihtar eder. Zâhiren der: “Sefahet fenadır, insanlara yakışmaz.”

Netice-i muzırdayı gösterir. Hâlbuki sefahete öyle müşevvikâne bir tasviri yapar ki ağız suyu akıtır, akıl hâkim kalamaz.

İştihayı kabartır, hevesi tehyiç eder, his daha söz dinlemez. Kur’ân’daki edepse hevâyı karıştırmaz.

Hakperestlik hissi, hüsn-ü mücerret aşkı, cemâl-perestlik zevki, hakikat-perestlik şevki verir; hem de aldatmaz.

Kâinata tabiat cihetinde bakmıyor; belki bir sanat-ı ilâhî, bir sıbğa-yı rahmanî noktasında bahseder, akılları şaşırtmaz.

Mârifet-i Sâni’in nurunu telkin eder. Her şeyde âyetini gösterir. Her ikisi rikkatli birer hüzün de veriyor, fakat birbirine benzemez.

Avrupazâde edepse fakedü’l-ahbaptan, sahihsizlikten neşet eden gamlı bir hüznü veriyor, ulvî hüznü veremez.

Zira sağır tabiat, hem de bir kör kuvvetten mülhemâne aldığı bir hiss-i hüzn-ü gamdâr. Âlemi bir vahşet-zâr tanır, başka çeşit göstermez.

O sûrette gösterir, hem de mahzunu tutar, sahihsiz de olarak yabancıler içinde koyar, hiçbir ümit bırakmaz.

Kendine verdiği şu hissi heyecanla git gide ilhada kadar gider, ta’ile kadar yol verir, dönmesi müşkül olur, belki daha dönemez.

Kur’ân’ın edebi ise: Öyle bir hüznü verir ki âşıkâne hüzündür, yetimâne değildir. Firaku’l-ahbaptan gelir, fakedü’l-ahbaptan gelmez.

Kâinata nazarı, kör tabiat yerine şuûrlu, hem rahmetli bir sanat-ı ilâhî onun medâr-ı bahsi, tabiattan bahsetmez.

Kör kuvvetin yerine inâyetli, hikmetli bir kudret-i ilâhî ona medâr-ı beyan. Onun için kâinat, vahşet-zâr sûret giyemez.

Belki muhatab-ı mahzunun nazarında oluyor bir cemiyet-i ahbap. Her tarafta tecâvüb, her canıpte tahabbüp; ona sıkıntı vermez.

Her köşede istinas, o cemiyet içinde mahzunu vaz’ ediyor bir hüzn-i müştâkâne, bir hiss-i ulvî verir, gamlı bir hüznü vermez.

İkisi birer şevki de verir: O yabancı edebin verdiği bir şevk ile nefis düşer heyecana, heves olur münbasit; ruha ferah veremez.

Kur'ân'ın şevki ise: Ruh düşer heyecana, şevk-i maâlî verir. İşte bu sırta binaen, Şeriat-ı Ahmediye (*aleyhissalâtü vesselâm*) lehviyatı istemez.

Bâzı âlât-ı lehvi tahrim edip, bir kısmı helâl diye izin verip... Demek hüzn-ü Kur'ânî veya şevk-i tenzilî veren âlet, zarar vermez...

Eğer hüzn-ü yetimî veya şevk-i nefsanî verse, âlet haramdır. Değişir eşhasa göre, herkes birbirine benzemez...

Dallar Semerâtı Rahmet Nâmına Takdim Ediyor

Şecere-i hilkatın dalları her tarafta semerât-ı niamı zîruhun ellerine zâhiren uzatıyor.

Hakikatte bir yed-i rahmet, bir dest-i kudrettir ki, o semerâtı, o dalları içinde sizlere uzatıyor.

O yed-i rahmeti, siz de şükür ile öpünüz. O dest-i kudreti de minnetle takdis ediniz...

Fâtiha'nın Âhırinde İşaret Olunan Üç Yolun Beyânı¹

Ey birader-i pür emel! Hayalini ele al, benimle beraber gel. İşte bir zemindeyiz, etrafına bakarız; kimse de görmez bizi.

Çadır direkleri hükmünde yüksek dağlar üstünde karanlıklı bir bulut tabakası atılmış, hem o dahi kaplatmış zeminimizin yüzü.

Müncemî bir sakf olmuş, fakat altı yüzü açılmış, o yüz güneş görürmüş. İşte bulut altındayız, sıkıyor zulmet bizi.

Sıkıntı da boğuyor; havasızlık öldürür. Şimdi bize üç yol var: Bir âlem-i ziyadâr, bir kerre seyrettimdi bu zemin-i mecazî.

Evet bir kerre buraya da gelmişim, üçünde ayrı ayrı gitmişim. •**Birinci yolu budur:** Ekseri burdan gider; o da devr-i âlemdir, seyahate çeker bizi.

¹ Bkz.: "Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet. Nimet ve lutfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapkınlarınkine değil. (Fâtiha sûresi, 1/6-7)

İşte biz de yoldayız, böyle yayan gideriz. Bak şu sahranın kum deryalarına, nasıl hiddet saçıyor, tehdit ediyor bizi!

Bak şu deryanın dağ-varî emvâcına! O da bize kızıyor. İşte elhamdülillâh, öteki yüze çıktık; görürüz güneş yüzü.

Fakat çektiğimiz zahmeti ancak da biz biliriz. Of! tekrar buraya döndük şu zemin-i vahşet-zâr, bulut damı zulmettar. Bize lâzım; Revnakdâr eder kalbdeki gözü

Bir âlem-i ziyadâr. Fevkalâde eğer bir cesâretin var; gireriz de beraber, bu yol-u pür-hatarkâr. •**İkinci yolumuzu:**

Tabiat-ı arzı deleriz, o tarafa geçeriz. Ya fitrî bir tünelden titreyerek gideriz. Bir vakitte bu yolda seyrettim de geçtim bî-nâz ve pür-niyazî.

Fakat o zaman tabiatın zemini eritecek, yırtacak bir madde var idi elimde. Üçüncü yolun, o delil-i mu'cizi

Kur'ân onu bana vermişti. Kardeşim, arkamı da bırakma, hiç de korkma! Bak hâ şurada tünel-vârî mağaralar, tahte'l-arz akıntılar beklerler ikimizi.

Bizi geçirecekler. Tabiat da şu müdhiş cümudiyeleri de seni hiç korkutmasın. Zira bu abus çehresi altında merhametli sahibinin tebessümlü yüzü.

Radyum-vârî o madde-i Kur'ânî ışığıyla sezmiştim. İşte, gözüne aydın! Ziyadâr âleme çıktık, bak şu zemin-i pür-nâzî

Bu fezâ-yı latîf, şirin. Yahu başını kaldır! Bak semâvâta ser çekmiş, bulutları da yırtmış, aşâğıda bırakmış. Davet ediyor bizi.

Şu şecere-i tûbâ, meğer o Kur'ân imiş. Dalları her tarafa uzanmış. Tedelli eden bu dala biz de asılmamız, oraya alsın bizi.

O şecere-i semâvî; bir timsâli zeminde olmuş şer'-i enveri. Demek zahmet çekmeden o yol ile çıkardık bu âlem-i ziyaya, sıkmadan zahmet bizi.

Madem yanlış etmişiz; eski yere döneriz, doğru yolu buluruz. Bak, •**üçüncü yolumuz;** şu dağlar üstünde durmuş olan şebazi

Hem de bütün cihana okuyor bir ezanı. Bak müezzîn-i âzama, Muhammedü'l-Hâşimî (*aleyhissalâtu vesselâm*) davet eder insanı âlem-i nur-u envere. İlzam eder niyaz ile namazı.

Bulutları da yırtmış, bak bu hüda dağlarına. Semâvâta ser çekmiş, bak şeriat cibâline. Nasıl müzeyyen etmiş zeminimizin yüzü-gözü.

İşte çıkmalıyız buradan himmet tayyaresiyle. Ziya, nesim orada, nur u cemâl orada. İşte buradadır Uhud-u Tevhid, o cebel-i azizi.

İşte şuradadır Cûdi-i İslâmiyet, o cebel-i selâmet. İşte Cebelü'l-Kamer olan Kur'ân-ı Ezher, zülâl-i Nîl akıyor o muhteşem menbadan. İç o âb-ı leziz!..

فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ¹

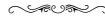
وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ²

Ey arkadaşı! Şimdi hayali baştan çıkar, aklı kafaya geçir! Evvelki iki yolun mağdûb ve dâllin yolu; hatarları pek çoktur, kıştır daim güz, yazı...

Yüzde biri kurtulur; Eflâtun, Sokrat gibi. Üçüncü yol; sehildir, hem karîb-i müstakîmdir. Zayıf, kavî müsavi. Herkes o yoldan gider. En rahatı budur ki: Şehid olmak ya gazi.

İşte neticeye gireriz. Evet dehâ-yı fennî; evvelki iki yoldur ona meslek ve mezhep. Fakat hüda-yı Kur'ânî; üçüncü yoldur, onun sırat-ı müstakîmi îsâl eder o bizi.

اللَّهُمَّ ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴾³ آمِينَ

Hakikî Bütün Elem Dalâlette, Bütün Lezzet İmândadır

Hayâl Libasını Giymiş Muazzam Bir Hakikat

Ey yoldaş-ı hüşdar! Sırat-ı müstakîmin o meslek-i nuranî, mağdûb ve dâllinin o tarîk-i zulmanî, tam farklarını görmek eğer istersen ey aziz!

Gel vehmini ele al, hayal üstüne de bin, şimdi seninle gideriz zulümât-ı ademe. O mezar-ı ekberi, o şehir-i pür-emvâtı bir ziyaret ederiz.

Bir Kadîr-i Ezelî, kendi dest-i kudretle bu zulümât-ı kıtadan bizi tuttu çıkardı, bu vücuda bindirdi, gönderdi şu dünyaya; şu şehir-i bi-lezâiz.

¹ "İşte bak da Allah'ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!" (Mü'minûn sûresi, 23/14)

² "Onların duaları 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.' diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)

³ Allahım! "Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet. Nimet ve lûtfuna nail ettiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapkınlarınkine değil. (Fâtiha sûresi, 1/6-7)" âmin!

İşte şimdi biz geldik şu âlem-i vücuda, o sahra-yı hâile. Gözümüz de açıldı, şeyş cihette biz baktık; evvel istifakârâne önümüze bakarız.

Lâkin beliyeler, elemeler önümüzde düşmanlar gibi tehacüm eder. Ondandır korktuk, çekindik. Sağa sola, anâsır-ı tabâyia bakarız, ondan medet bekleriz.

Lâkin biz görüyoruz ki onların kalbleri kâsiyye, merhametsiz. Dışlerini birerler, hiddetli de bakarlar; ne nâz dinler, ne niyaz!

Muztar adamlar gibi me'yusâne nazarı yukarıya kaldırdık. Hem istimdâkârâne ecrâm-ı ulviyeye bakarız; pek dehşetli tehdidkâr da görürüz.

Güya birer gülle bomba olmuşlar, yuvalardan çıkmışlar, hem etraf-ı fezâda pek süratli geçerler, her nasılsa ki onlar birbirine dokunmaz.

Ger birisi yolunu kazara bir şaşırtsa, –el-iyâzü billâh!– şu âlem-i şehâdet ödü de patlayacak. Tesadüfe bağlıdır; bundan dahi hayır gelmez.

Me'yusâne nazarı o cihetten çevirdik, elîm hayrete düştük. Başımız da eğildi, sinemizde saklandık, nefsimize bakarız. Mütâlâa ederiz.

İşte işitiyoruz: Zavallı nefsimizden binlerle hâcetlerin sayhaları geliyor. Binlerle fâkatlerin enînleri çıkıyor. Teselliye beklerken tevahhuş ediyoruz.

Ondan da hayır gelmedi. Pek ilticakârâne vicdanımıza girdik; içine bakıyoruz, bir çareyi bekleriz. Eyvah! Yine bulmayız; biz medet vermeliyiz.

Zira onda görünür binlerle emelleri, galeyanlı arzular, heyecanlı hissiyat, kâinata uzanmış. Her birinden titreriz, hiç yardım edemeyiz.

O âmâl sıkışmışlar vücûd-u adem içinde; bir tarafı ezele, bir tarafı ebede uzanıp gidiyorlar. Öyle vüs'atları var; ger dünyayı yutarsa o vicdan da tok olmaz.

İşte bu elîm yolda nereye bir baş vurduk, onda bir belâ bulduk. Zira mağdûb ve dâllîn yolları böyle olur. Tesadüf ve dalâlet, o yolda nazar-endaz.

O nazarı biz taktık, bu hâle böyle düştük. Şimdi dahi hâlimiz ki mebbe ve meâdi, hem Sâni' ve hem haşri muvakkat unutmuşuz.

Cehennemden beterdir, ondan daha muhriktir, ruhumuzu eziyor. Zira o şeyş cihetten ki onlara başvurduk. Öyle hâlet almışız.

Ki yapılmış o hâlet, hem havf ile dehşetten, hem acz ile ra'şetten, hem kalâk ve vahşetten, hem yütm ve hem yeisten mürekkep vicdan-sûz.

Şimdi her cihete mukabil bir cepheyi alırız, def'ine çalışırız. •**Evvel**, kudretimize müracaat ederiz, vâesefâ görürüz.

Ki âcize zaîfe. •**Sâniyen**: Nefiste olan hâcâtın susmasına teveccüh ediyorum. Vâesefâ durmayıp bağırlar görürüz.

✓ **Sâlisen**: İstimdadkârâne, bir halâskârı için bağıır, çağırırız, ne kimse işitiyor, ne cevabı veriyor. Biz de zannediyoruz:

Her bir şey bize düşman, her bir şey bizden garib. Hiçbir şey kalbimize bir teselli vermiyor; hiç emniyet bahşetmez, hakikî zevki vermez.

✓ **Râbian**: Biz ecrâm-ı ulviyeye baktıkça, onlar nazara verir bir havf ile deşeti. Hem vicdanın müz'ici bir tevahhuş geliyor: Akıl-sûz, evham-sâz!

İşte ey birâder! Bu dalâletin yolu, mahiyeti şöyledir. Küfürdeki zulmeti, bu yolda tamam gördük. Şimdi de gel kardeşim, o ademe döneriz.

Tekrar yine gelirim. Bu kerre tarîkımız sırat-ı müstakîmdir, hem imanın yoludur. Delil ve imamımız, inâyet ve Kur'ân'dır, şebbaz-ı edvâr-pervaz.

İşte Sultan-ı Ezel'in rahmet ve inâyeti, vakta bizi istedi, kudret bizi çıkardı, lütfen bizi bindirdi kanun-u meşîete: Etvâr üstünde perdez.

Şimdi bizi getirdi, şefkat ile giydirdi şu hil'at-i vücudu, emanet rütbesini bize tevcih eyledi. Nişanı niyaz ve namaz.

Şu edvâr ve etvârın, bu uzun yolumuzda birer menzil-i nazdır. Yolumuzda teshilât içindir ki kaderden bir emirnâme vermiş, sayfada cephemiz.

Her nereye gelirim, herhangi tâîfeye misafir oluyoruz, pek uhuvvetkârâne istikbal görüyoruz. Malımızdan veririz, mallarından alırız.

Ticaret muhabbeti, onlar bizi beslerler, hediyelerle süslerler, hem de teşyî ederler. Gele gele işte geldik, dünya kapısındaız işitiyoruz âvâz.

Bak girdik şu zemine; ayağımızı bastık şehâdet âlemine: Şehr-âyîne-i Rahmân, gürültühâne-i insan. Hiçbir şey bilmeyiz, delil ve imamımız,

Meşîet-i Rahmân'dır. Vekil-i delilimiz, nâzenin gözlerimiz. Gözlerimizi açtık, dünya içine saldık. Hatırına gelir mi evvelki gelişimiz?

Garib, yetim olmuştuk; düşmanlarımız çoktu, bilmezdik hâmimizi. Şimdi nur-u imanla o düşmanlara karşı bir rûkn-ü metînimiz

İstinadî noktamız, hem himayetkârımız defeder düşmanları. O iman-ı bilâhtır ki ziyâ-yı ruhumuz, hem nur-u hayatımız, hem de ruh-u ruhumuz.

İşte kalbimiz rahat, düşmanları aldırılmaz, belki düşman tanımaz. Evvelki yolumuzda, vakta vicdana girdik; işittik ondan binlerle feryad u fizar ve âvâz.

Ondan belâya düştük. Zira âmâl, arzular, istîdad ve hissiyat; daim ebedi ister. Onun yolunu bilmezdik, bizden yol bilmemezlik, onda fizar ve niyaz.

Fakat elhamdülillâh, şimdi gelişimizde bulduk nokta-yı istimdad, ki daim hayat verir o istîdad, âmâle; tâ ebedü'l-âbâda onları eder pervaz.

Onlara yol gösterir, o noktadan istîdad hem istimdat ediyor, hem âb-ı hayatı içer, hem kemâline koşuyor; o nokta-yı istimdad, o şevk-engiz remz ü nâz.

İkinci kutb-u iman ki: Tasdik-i haşîrdir, saadet-i ebedî; o sadefin cevheri iman, bürhanı Kur'ân. Vicdan, insanî bir râz.

Şimdi başını kaldır, şu kâinata bir bak, onun ile bir konuş. Evvelki yolumuzda pek müdhîş görünürdü. Şimdi de mütebessim her tarafa gülüyor, nâzenînâne niyaz ve âvâz.

Görmez misin: Gözümüz arı-misâl olmuştur; her tarafa uçuyor. Kâinat bostanıdır, her tarafta çiçekler, her çiçek de veriyor ona bir âb-ı leziz.

Hem ünsiyet, teselli, tahabbübü veriyor. O da alır getirir; şehd-i şehâdet yapar. Balda bir bal akıtır, o esrâr-engiz şebbaz.

Harekât-ı ecrâma, ya nücûm, ya şümûsa nazarımız kondukça, ellerine verirler Hâlik'in hikmetini. Hem mâye-i ibreti, hem cilve-i rahmeti alır ediyor pervaz.

Güya şu güneş bizlerle konuşuyor: Der: “Ey kardeşlerimiz! Tevahhuşla sıklamayınız, ehlen sehlen merhaba, hoş teşrif ettiniz. Menzil sizin; ben bir mumdâr-ı şehnaz.

Ben de sizin gibiyim; fakat sâfi isyansız, mutî bir hizmetkârım. O Zât-ı Ehad-i Samed ki mahz-ı rahmetiyle hizmetinize beni müsahhar-ı pür-nur etmiş. Benden hararet, ziya; sizden namaz ve niyaz.”

Yahu, bakın kamere! Yıldızlarla denizler her biri de kendine mahsus birer lisanla: “Ehlen sehlen merhaba!” derler. “Hoş geldiniz, bizi tanımaz mısınız?”

Sırr-ı teâvünle bak, remz-i nizamla dinle. Her birisi söylüyor: “Biz de birer hizmetkâr, rahmet-i Zülcelâl'in birer aynadarıyız; hiç de üzülmeiniz, bizden sıklamayınız.”

Zelzele nâraları, hâdisat sayhaları sizi hiç korkutmasın, vesvese de vermesin. Zira onlar içinde bir zezeme-i ezkâr, bir demdeme-i tesbih, velvele-i nâz u niyaz.

Sizi bize gönderen o Zât-ı Zülcelâl, ellerinde tutmuştur bunların dizginlerini. İman gözü okuyor yüzlerinde âyet-i rahmet, her biri birer âvâz.

Ey mümin-i kalbi hüşyâr! Şimdi gözlerimiz bir parça dinlensinler, onların bedeline hassas kulağımızı imanın mübarek eline teslim ederiz, dünyaya göndeririz. Dinlesin leziz bir sâz.

Evvelki yolumuzda bir matem-i umumî, hem vaveylâ-yı mevî zannolunan o sesler, şimdi yolumuzda birer nevaz u namaz, birer âvâz u niyaz, birer tesbihe âğâz.

Dinle, havadaki demdeme.. kuşlardaki civcive.. yağmurdaki zemzeme.. denizdeki gangama.. ra'dlardaki rakraka.. taşlardaki tıktıka.. birer mânidâr nevaz...

Terennümat-ı hava, naarat-ı ra'diye, nağamât-ı emvâc, birer zıkr-i azamet. Yağmurun hezecatı, kuşların seceâtı birer tesbih-i rahmet, hakikate bir mecâz.

Eşyada olan asvat, birer savt-ı vücûddur: Ben de varım derler. O kâinat-ı sâkit, birden söze başlıyor: “Bizi câmid zannetme, ey insan-ı boşboğaz!”

Tuyurları söylettirir ya bir lezzet-i nimet, ya bir nüzül-ü rahmet. Aynı ayrı seslerle, küçük âğâzlarıyla rahmeti alkışlarlar, nimet üstünde iner, şükür ile eder pervaz.

Remzen onlar derler: “Ey kâinat kardeşler! Ne güzeldir hâlimiz: Şefkatle perverdeyiz, Hâlimizden memnunuz. Sivri dimdikleriyle fezâya saçıyorlar birer âvâz-ı pür-nâz.

Güya bütün kâinat ulvî bir musikîdir, iman nuru işitir ezkâr ve tesbihleri. Zira hikmet reddeder tesadüf vücûdunu, nizam ise tardeder ittifak-ı evham-sâz.

Ey yoldaş! Şimdi şu âlem-i misâliden çıkarız, hayalî vehimden ineriz, akıl meydanında dururuz, mizana çekeriz, ederiz yolları ber-endaz.

Evvelki elîm yolumuz mağdûb ve dâllîn yolu, o yol verir vicdana, tâ en derin yerine hem bir hiss-i elîmi, hem bir şedid elemi. Şuûr onu gösterir. Şuûra zıd olmuştuz.

Hem kurtulmak için de muztar ve hem muhtacız; ya o teskin edilsin, ya ihlas da olmasın; yoksa dayanamayız, feryad u fîzar dinlenmez.

Hüdâ ise şifadır; hevâ, ibtal-i histir. Bu da teselli ister, bu da tegâfûl ister, bu da meşgale ister, bu da eğlence ister. Hevesât-ı sihirbaz.

Tâ vicdanı aldatsın, ruhu tenvim edilsin, tâ elem hissolmasın. Yoksa o elem-i elîm, vicdanı ihrak eder; fizara dayanılmaz, elem-i yeis çekilmez.

Demek sırat-ı müstakîmden ne kadar uzak düşse, o derece nisbeten şu hâlet tesir eder, vicdanı bağırtrır. Her lezzetin içinde elemi var, birer iz.

Demek heves, hevâ, eğlence, sefâhetten memzuç olan şâşaa-yı medenî, bu dalâletten gelen şu müdhiş sıkıntıya bir yalancı merhem, uyutucu zehir-baz.

Ey aziz arkadaşım! İkinci yolumuzda, o nuranî tarikte bir hâleti hissettik; o hâletle oluyor hayat, maden-i lezzet. Âlâm, olur lezâiz.

Onunla bunu bildik ki mütefâvit derecede, kuvvet-i iman nispetinde ruha bir hâlet verir. Ceset ruhla mültezdir, ruh vicdanla mütelezziz.

Bir saadet-i âcile, vicdanda münderiçtir; bir firdevs-i mânevî, kalbinde mündemiçtir. Düşünmekse deşmektir; şuûr ise, şiar-ı râz.

Şimdi ne kadar kalb ikaz edilirse, vicdan tahrik edilse, ruha ihsas verilse; lezzet ziyade olur, hem de döner ateşi nur, şitası yaz.

Vicdanda firdevslerin kapıları açılır, dünya olur bir cennet. İçinde ruhlarmız, eder pervaz u perdaz, olur şehbaz u şehnaz, yelpez namaz u niyaz.

Ey aziz yoldaşım! Şimdi Allah'a ısmarladık. Gel, beraber bir dua ederiz, sonra da buluşmak üzere ayrılırız...

اللَّهُمَّ ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ ﴿أَمِينَ﴾¹

¹ Allahım! "Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet." (Fâtıha sûresi, 1/6) âmin!

Anglika Kilisesi'ne Cevap¹(Hâsiye)

Bir zaman bî-aman İslâm'ın düşmanı, siyasî bir dessay, yüksekte kendini göstermek isteyen vesvas bir papaz, desise niyetiyle hem inkâr sûretinde,

Hem de boğazımızı pençesiyle sıkıldığı bir zaman-ı elimde pek şematetkârâne bir istifham ile dört şey sordu bizden.

Altı yüz kelime istedi. Şematetine karşı: Yüzüne “tuh!” demek. Desisesine karşı: Küsmekle sükût etmek, inkârına karşı da:

Tokmak gibi bir cevab-ı müskit vermek lâzımdı. Onu muhatab etmem. Bir hakperest adama böyle cevabımız var. O dedi •**birincide**:

“Muhammed (*aleyhissalâtu vesselâm*) dini nedir?” *Dedim*: İşte Kur'ân'dır. Erkân-ı sitte-i îmân, erkân-ı hamse-i İslâm, esas maksad-ı Kur'ân. *Der •ikincisinde*:

“Fikir ve hayata ne vermiş?” *Dedim*: “Fikre tevhid, hayata istikamet. Buna dair şahidim:

Der •üçüncüsünde: فَاسْتَقِيمْ كَمَا أَمَرْتُ² ، قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ³

“Mezahim-i hâzıra nasıl tedavi eder?” *Derim*: “Hurmet-i ribâ, hem vücub-u zekâtla. Buna dair şahidim: وَأَحَلَّ اللَّهُ الرِّبَا⁴” da.

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ⁵ ، وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا⁶

Der •dördüncüsünde: “İhtilâl-i beşere ne nazarla bakıyor?” *Derim*: Sa'y, asıl esastır. Servet-i insâniye, zâlimlerde toplanmaz, saklanmaz ellerinde.

1(Hâsiye) Yüz mâşâallah bu cevaba!

2 “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!” (Hûd sûresi, 11/112)

3 “De ki: O, Allah'tır, gerçek İlahtır ve Birdir.” (İhlâs sûresi, 112/1)

4 “Allah faizin bereketini eksiltir.” (Bakara sûresi, 2/276)

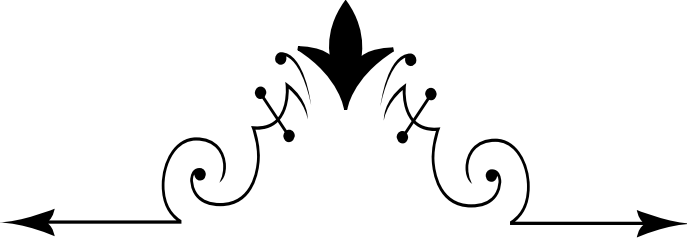
5 “Namazı hakkıyla eda edin, zekâtı verin...” (Bakara sûresi, 2/43, 83, 110; Nisâ sûresi, 4/77; Nûr sûresi, 24/56; Müzzemmil sûresi, 73/20).

6 “Allah, alış-verişi mübah; faizi ise haram kılmıştır.” (Bakara sûresi, 2/275).

Buna dair şâhidim:

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى¹

وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ²

¹ “Ve insan için ancak emeğinin karşılığı vardır.” (Necm sûresi, 53/39)

² “Altını, gümüşü yığıp Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onları acı bir azabın beklediğini müjdele!” (Tevbe sûresi, 9/34)

Konferans

Teşrin-i sâni 1950'de

Ankara Üniversitesi'nde

Profesör ve meb'uslarımız ve Pakistanlı misafirlerimiz ve muhtelif fakülte talebelerinin huzurunda, Fakülte Mescidinde gece yarısına kadar devam eden bir mecliste verilen ve büyük bir alâka ve ehemmiyetle dinlenmiş olan bir konferanstır.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِ
 الْمُرْسَلِينَ مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ¹

Îmân ve İslâmiyet Âb-ı Hayatına Susamış Kıymetli Kardeşlerim!

Evvelâ: İtiraf edeyim ki, bu konferansın verildiği kürsüde bulunmuş olmak itibarıyla sizlerden farkım yoktur. Sizin bir kardeşinizim. Hem bu konferans, benim çok muhtaç olduğum gayet nâfi' bir dersimdir. Muhatab, kendimdir. Dersimi müzakere nev'inden, siz mübarek kardeşlerime okuyacağım. Kusurlar bendendir. Kemâl ve güzellikler, istifade ettiğim Risâle-i Nur eserlerine aittir. Bir mâni başımıza gelmezse, haftada bir defa olarak devam edeceğimiz dinî konferanslardan, bugün birincisi îmâna dairdir. Çünkü Bediüzzaman Said Nursî'nin Birinci Millet Meclisinde beyân ettiği gibi, "Kâinatta en yüksek hakikat îmândır, îmândan sonra namazdır." Bunun için biz de konferansımızın Kur'ân, İman, Peygamberimiz Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) Efendimiz hakkında olmasını münasip gördük. İkincisi de inşaallah namaz ve ibadete ait olacaktır.

Bu mevzuları bize ders verecek bir eser aradık. Nihayet bu hayatî ve ebedî ihtiyacımızı, asrımızın fehmine uygun ve ikna edici bir tarzda ders veren ve yarım asra yakındır, büyük bir itimad ve emniyete mazhar olmakla en muteber dinî bir eser olan "Risâle-i Nur"u intihap ettik. Şimdi, ilk konferansımızın niçin îmân mevzuunda olduğunu izah ile, bu eser ve müellifi hakkında gayet kısa olarak mâlûmat vereceğiz. Şöyle ki:

Bu asırda din ve İslâmiyet düşmanları, evvelâ îmânın esaslarını zayıflatmak ve yıkmak plânını, programlarının birinci maddesine koymuşlardır. Hususan bu yirmi beş sene içinde, tarihte görülmemiş bir hâlde münâfıkâne ve çeşit çeşit maskeler altında îmânın erkânına yapılan sû-i kastlar pek dehşetli olmuştur, çok yıkıcı şekiller tatbik edilmiştir.

Hâlbuki: İmanın rükünlerinden birisinde hâsıl olacak bir şüphe veya inkâr, dinin teferruatında yapılan lâkaydıktan pek çok defa daha felâketli ve zararlıdır. Bunun içindir ki; şimdi en mühim iş, taklidî îmânî tahkikî îmâna çe-

¹ Âlemlerin Rabbi, Rahman ve Rahîm Allah'a, üzerimizdeki hadd ü hesaba gelmez lütufları adedince hamd ü senâ.. bütün insanlığa rahmet ve kurtuluş vesilesi olarak gönderdiği habibi Hazreti Muhammed (*aleyhissalâtü vesselâm*)a, nezih aile fertlerine ve seçkin ashabına salât ü selam olsun.

virerek îmânı kuvvetlendirmektir, îmânı takviye etmektir, îmânı kurtarmaktır. Her şeyden ziyade îmânın esâsâtıyla meşgul olmak kat'î bir zarûret ve mübrem bir ihtiyaç, hattâ mecburiyet hâline gelmiştir. Bu, Türkiye'de böyle olduğu gibi; umum İslâm dünyasında da böyledir.

Evet, temelleri yıpratılmış bir binanın odalarını tamir ve tezyine çalışmak, o binanın yıkılmaması için ne derece bir fayda temin edebilir? Köklerinin çürütülmesine çabalanan bir ağacın kurumaması için, dal ve yapraklarını ilâçlayarak tedbir almaya çalışmak, o ağacın hayatına bir fayda verebilir mi?..

İnsan, saray gibi bir binadır; temelleri, erkân-ı îmâniyedir. İnsan, bir şeceredir; kökü esâsât-ı îmâniyedir. İmânın rükünlerinden en mühimmi, îmân-ı billâhtır; Allah'a îmândır. Sonra Nübüvvet ve Haşir'dir. Bunun için, bir insanın en başta elde etmeye çalıştığı ilim; îmân ilmidir. İlimlerin esası, ilimlerin şahı ve padişahı; îmân ilmidir.

İmân, yalnız icmâlî bir tasdikten ibaret değildir. İmânın çok mertebeleri vardır. Taklidî bir îmân, hususan bu zamandaki dalâlet, sapkınlık fırtınaları karşısında çabuk söner. Tahkikî îmân ise sarsılmaz, sönmez bir kuvvettir. Tahkikî îmânı elde eden bir kimsenin, îmân ve İslâmiyet'i dehşetli dinsizlik kasırgalarına da mâruz kalsa, o kasırgalar bu îmân kuvveti karşısında tesirsiz kalmaya mahkûmdur. Tahkikî îmânı kazanan bir kimseyi, en dinsiz feylesoflar dahi, bir vesvese veya şüpheye düşürmez.

İşte bu hakikatlere binaen, biz de tahkikî îmânı ders vererek, îmânı kuvvetlendirip insanı ebedî saadet ve selâmete götürecektir Kur'ân ve îmân hakikatlerini câmi bir eseri, sebat ve devam ve dikkatle okumayı kat'iyetle lâzım ve elzem gördük. Aksi takdirde, bu zamanda dünyevî ve uhrevî dehşetli musibetler içine düşmek, şüphe götürmez bir hakikat hâlidir. Bunun için yegâne kurtuluş çaremiz, Kur'ân-ı Hakîm'in îmânî âyetlerini ve bu asra bakan âyet-i kerîmelerini tefsir eden yüksek bir Kur'ân tefsirine sarılmaktır.

Şimdi, "Böyle bir eser, bu asırda var mıdır?" diye bir suâl içinizde hâsıl olduğu; nurânî bir heyecanı ifade eden sîmâlarınızdan anlaşılmaktadır.

Evet, bu çeşit ihtiyacımızı tam karşılayacak olan bir eseri bulmak için çok dikkat ve itina ile aradık. Nihayet, hem Türk gençliğine, hem umum Müslümanlara ve beşeriyete Kur'ânî bir rehber ve bir mürşid-i ekmel olacak bir eserin Bediüzzaman Said Nursî'nin Risâle-i Nur eserleri olduğu kanaatine vardık. Bizimle beraber, bu hakikate Risâle-i Nur'la îmânını kurtaran yüzbinlerle kimseler de şahiddir.

Evet, yirminci asırda küllî ve umumî bir rehberlik vazifesini görecek Kur'ânî bir eserin müellifinin, şu hususiyetleri haiz olmasını esas ittihaz ettik. Bu hâsiyetlerin de tamamıyla Risâle-i Nur'da ve müellifi Bediüzzaman Said Nursî'de mevcut olduğunu gördük. Şöyle ki:

Birincisi: Müellifin, yalnız Kur'ân-ı Hakîm'i kendine üstad edinmiş olması...

İkincisi: Kur'ân-ı Hakîm, hakikî ilimleri havi bir kitab-ı mukaddestir. Ve bütün asırlarda, insanların umum tabakalarına hitâb eden, ezeli bir hutbedir. Bunun için, Kur'ân'ı tefsir ederken, hakikatın sâfi olarak ifade edilmesi ve böylece hakikî bir tefsir olması için, müfessirin kendi hususî meslek ve meşrebinin tesiri altında kalmamış ve hevesi karışmamış olması lâzımdır. Ve hem de Kur'ân'ın mânâlarını keşif ile tezahür eden Kur'ân hakikatlerinin tesbiti için elzemdir ki: O müfessir zât, her bir fende mütehasıs geniş bir fikre, ince bir nazara ve tam bir ihlâsa mâlik bir allâme ve hem gayet âli bir dehâ ve nüfuzlu, derin bir içtihad ve bir kuvve-i kudsiyeye sahib olsun...

Üçüncüsü: Kur'ân tefsirinin tam bir ihlâsla telif edilmiş olması ki: Müellifin, Cenâb-ı Hakk'ın rızasından başka, hiçbir maddî, mânevî menfaati gaye edinmemesi ve bu ulvî hâletin müellifin hayatındaki vukuatlarda müşâhede edilmiş olması...

Dördüncüsü: Kur'ân'ın en büyük mucizelerinden birisi de, gençlik ve tazelîğini muhafaza etmesidir. Ve o asırda inzal edilmiş gibi, her asrın ihtiyacını karşılayan bir vechesi olmasıdır.

İşte, bu asırda meydana getirilen bir tefsirde; Kur'ân-ı Hakîm'in asrımıza bakan vechesinin keşif edilip, avâmdan en havâssa kadar her tabakanın istifade edebileceği bir üslûpla izah ve isbat edilmiş olması...

Beşincisi: Müfessirin, Kur'ân ve îmân hakikatlerini, cerh edilmez delil ve hüccetlerle isbat ederek tedarik etmesi. Yâni, pozitivizm (isbatıyecilik) bir esas ittihaz etmiş olması...

Altıncısı: Ders verdiği Kur'ânî hakikatlerin; hem akli, hem kalbi, hem ruhu ve vicdanı tenvir ve tatmin ve nefsi musahhar etmesi ve şeytanı dahi ilzam edecek derecede kuvvetli ve gayet belig, nâfiz ve müessir olması...

Yedincisi: Hakikatlerin derkine de mâni olan benlik, gurur, ucub ve enaniyet gibi kötü hasletlerden kurtarıp, tevazu ve mahviyet gibi yüksek ve güzel ahlâklara sahip kılması...

Sekizincisi: Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir eden bir allâmenin Resûl-i Ekrem'in (*aleyhissalâtü vesselâm*) Sünnet'ine ittiba' etmiş olması ve Ehl-i Sünnet ve Cemaat mezhebi üzere ilmiyle âmil olması ve âzamî bir zühd ve takvâ ve âzamî ihlâs ve dine hizmetinde âzamî sebat, âzamî sıdk ve sadakat ve fedakârlığa, âzamî iktisad ve kanaate mâlik olması şarttır.

Hülâsa olarak; müfessirin, Kur'ânî risaleleriyle, risâlet-i Ahmediye'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) âzamî takvâ ve âzamî ubûdiyeti ve kuvve-i kudsiyesiyle de velâyet-i Ahmediye'nin lemeâtına mazhar olmuş hâdim-i Kur'ân bir zât olması...

Dokuzuncusu: Müfessirin, Kur'ânî ve Şer'î meseleleri beyân ederken, şu veya bu taziyik ve işkenceyi nazara almayan, herhangi bir tesir altında kalarak fetva vermeyen ve ölümü istihkar edip, dünyaya meydan okuyacak bir îmân kuvvetiyle hakikati pervasızca söyleyen İslâmî şecaat ve cesârete mâlik olan bir müfessir olması gerektir.

Hem îdam plânlarının tatbik edildiği ve bir tek dinî risale neşrettirilmediği dehşetli bir devirde, bilhassa imha edilmesi ve söndürülmesi hedef tutulan Kur'ânî, Şer'î esâsâtı telif ve neşretmiş olduğu meydanda olmakla bir mürşid-i kâmil ve İslâm'ın bu asırda hakikî bir rehber-i ekmeli ve Kur'ân'ın muteber bir müfessir-i âzamı olmuş olması lâzımdır.

İşte bu zamanda, yukarıda mezkûr dokuz şart ve hususiyetlerin, müelîf Said Nursî'de ve eserleri olan Nur Risaleleri'nde aynıyla mevcut olduğu, hakikî ve mütebahhir ulemâ-yı İslâm'ın icmâ ve tevâtür ve ittifakıyla sabit olmuştur. Ve hem intibaha gelmekte olan bu Millet-i İslâmiye'ce, Avrupa ve Amerika'ca mâlûm ve musaddaktır. İşte arkadaşlar! Biz, böyle bir tefsir-i Kur'ân arıyor ve böyle bir müfessir istiyorduk.

Kıymetli kardeşlerim! Böyle dehşetli bir asırda, insanın en büyük meselesi: İmânı kurtarmak veya kaybetmek dâvasıdır. Umumî harbler beşere intibah vermiş, dünya hayatının fâniliğini ihtar etmiştir. Ve bâkî bir âlemde, ebedî bir saadet içinde yaşamak hissini uyandırmıştır. Elbette böyle muazzam bir dâvayı, şaşırtıcı ve aldatıcı bir zamanda kazanabilmek için, bir dâva vekili bulmakta,^{1(Hâşiye)} çok dikkatli olmamız lâzımdır. Bunun için, tetkikâtımızı biraz daha genişleteceğiz. Şöyle ki:

Asrımızdan evvelki, İslâmiyet'in ilm-i kelâm dâhîleri ve dinimizin hârika imamaları ve Kur'ân-ı Hakîm'in dâhî müfessirlerinin vücûda getirdikleri

^{1(Hâşiye)} Bu zamanda, böyle bir dâva vekilinin, Risâle-i Nur olduğuna Risâle-i Nur'la îmanlarını kurtaran milyonlarca kimseler şahiddir.

eserler, kıymet takdiri mümkün olmayacak derecede kıymettardır. O zâtlar, İslâmiyet'in birer güneşidirler. Fakat bu zaman, o büyük zâtların yaşadığı zaman gibi değildir.

Eski zamanda dalâlet, cehaletten geliyordu. Bunun yok edilmesi kolaydır. Bu zamanda dalâlet, –Kur'ân ve İslâmiyet'e ve imâna taarruz– fen ve felsefe ve ilimden geliyor. Bunun izalesi müşküldür. Eski zamanda ikinci kısım, binden bir bulunuyordu; bulunanlardan, ancak binden biri, irşâd ile yola gelebilirdi. Çünkü öyleler hem bilmiyorlar, hem kendilerini bilir zannediyorlar.

Hem bundan evvelki asırlarda, müsbet ilimlerin, yirminci asırdaki kadar terakki etmemiş olduğu mâlûmunuzdur. Şu hâlde, bu asırda dünyaya yayılmış olan dinsizlik ve maddiyûnluğ kökünden yıkabilmek, hak ve hakikat yolunu gösterip, beşeri sırat-ı müstakîme kavuşturmak, îmânı kurtarabilmek için, ancak ve ancak Kur'ân-ı Hakîm'in bu asra bakan vechesini keşif edip, umumun müstefid olabileceği bir şekilde tefsir edilmesi, elbette bu asırda kabil olacaktır.

İşte Bediüzzaman Said Nursî; Kur'ân-ı Kerîm'deki bu asrın muhtaç olduğu hakikatleri keşfedip, Nur Risaleleri'nde, herkesin kabiliyeti nisbetinde istifade edebileceği bir tarzda tefsir ve izah etmek muvaffakiyetine mazhar olmuştur. Bunun içindir ki: Risâle-i Nur, emsâli görülmemiş bir şâheserdir kanaatine varılmıştır.

Ve yine Risâle-i Nur'daki bu imtiyazdan dolayıdır ki, bu mübarek İslâm milletinden milyonlarca bahtiyar kimseler, tercihen ve ziyade bir ihtiyaç duyarak, büyük bir iştiyâk ve sevgiyle senelerce devam eden tazyikatlar içerisinde Risâle-i Nur'u okumuşlardır.

Hem Risâle-i Nur ihtiyaç zamanında telif edildiğinden; Türkiye ve İslâm dünyası genişliğinde gelişmiş ve dünyayı alâkadar eden bir imtiyaza mazhar olduğunu gözlere göstermiştir...

Kıymetli kardeşlerim! Said Nursî kırk sene evvel İstanbul'da iken, "Kim ne isterse sorsun." diye, hârikulâde bir ilânat yapmıştır. Bunun üzerine o zamanın meşhur âlim ve allâmeleri, Bediüzzaman'ın hücrelerine kafile kafile gidip, her nevi ilimlere ve muhtelif mevzulara dair sordukları en müşkül, en muğlak suâlleri, Bediüzzaman duraklamadan, doğru olarak cevaplandırmıştır.

Böyle had ve hudûdu tâyin edilmeyen, yâni "Şu veya bu ilimde veya mevzuda, kim ne isterse sorsun." diye bir kayıt konulmadan ilânat yapmak ve neticede daima muvaffak olmak; beşer tarihinde görülmemiş ve böyle ihata-

lı ve yüksek bir ilme sahip böyle bir İslâm dâhisi, şimdiiye kadar zuhur etmemiştir (Asr-ı saadet müstesna).

Hattâ o zamanlarda, Mısır Ezher Üniversitesi reislerinden meşhur Şeyh Bahid Efendi, İstanbul'a bir seyahat için geldiğinde, Kürdistan'ın sarp, yalçın kayaları arasından gelerek, İstanbul'da bulunan Bediüzzaman Said Nursî'yi ilzam edemeyen İslâm ulemâsı, Şeyh Bahid'den bu genç hocanın (Bediüzzaman'ın) ilzam edilmesini isterler. Şeyh Bahid de, bu teklifi kabul ederek bir münazara zemini arar. Ve bir namaz vakti, Ayasofya Câmii'nden çıkılıp "çayhâne"ye oturulduğunda, bunu fırsat telâkki eden Şeyh Bahid Efendi, Bediüzzaman Said Nursî'ye hitâben:

مَا تَقُولُ فِي حَقِّ الْأَوْرُبَّا وَالْعُثْمَانِيَّةِ ؟

Yâni: "Avrupa ve Osmanlı Devleti hakkında ne diyorsunuz? Fikriniz nedir?" Şeyh Bahid Efendi hazretlerinin bu suâlden maksadı; Bediüzzaman Said Nursî'nin, şek olmayan bir bahr-i umman gibi ilmini ve ateşpâre-i zekâsını tecrübe etmek değildi. Zaman-ı istikbale ait şiddet-i ihatasını ve idare-i âlemdeki siyasetini anlamak fikrinde idi.

Buna karşı, Bediüzzaman'ın verdiği cevap şu oldu:

إِنَّ الْأَوْرُبَّا حَامِلَةٌ بِالْإِسْلَامِيَّةِ فَسَتَلِدُ يَوْمًا مَا،
وَإِنَّ الْعُثْمَانِيَّةَ حَامِلَةٌ بِالْأَوْرُبَانِيَّةِ فَسَتَلِدُ أَيْضًا يَوْمًا مَا

Yâni: "Avrupa bir İslâm Devletine, Osmanlı Devleti de bir Avrupa Devletine hâmileler. Bir gün gelip doğuracaklardır."

Bu cevaba karşı, Şeyh Bahid Hazretleri: "Bu gençle münazara edilmez, ben de aynı kanaatte idim. Fakat bu kadar veciz ve beligâne bir tarzda ifade etmek, ancak Bediüzzaman'a hasır." demiştir. Nitekim Bediüzzaman'ın dediği gibi, ihbaratın iki kutbu da tahakkuk etmiş. Bir-iki sene sonra Meşrûtiyet devrinde, şeâir-i İslâmiye'ye muhalif çok âdât-ı ecnebiyeyi ahz etmek ve git-tikçe Türkiye'de yerleştirmekle; ve şimdi Avrupa'da Kur'an'a ve İslâmiyet'e karşı gösterilen hüsn-ü alâka ve bilhassa bahtiyar Alman Milleti'nde fevç fevç İslâmiyet'i kabul etmek gibi hâdiseler; o ihbarı tamamıyla tasdik etmişlerdir.

İşte büyük ulemâ-yı İslâm ve meşayih-i kirâm çok tecrübe ve imtihanlarla şöyle bir kanaate varmışlardır ki: Bediüzzaman ne söylerse hakikattir. Bediüzzaman'ın eserleri, sünühat-ı kalbiye olup, cumhûr-u ulemânın tasdik ve takdirine mazhardır.

Ehl-i ilim, ehl-i tasavvuf ve ehl-i mekteb ve fen, Bediüzzaman'ın eserlerinden sadece istifâza ve istifade ederler. Evet, üç aylık bir tahsili bulunan ve kırk seneden beri Kur'ân-ı Kerîm'den başka bir kitapla iştiğal etmeyen, yüz otuzu Türkçe, on beşi Arapça olan eserlerini telif ederken hiçbir kitaba müracaat etmediği, henüz hayatta olan kâtipleri tarafından şehâdet edilen.. esasen kütüphânesi de bulunmayan, yarım ümmi bir zât, öyle misilsiz bir îlanatla, ulûm-u cedide de dâhil mütenevvi' ilimlerde, yüksek âlimler ve büyük mürşidlerle, genç yaşında yaptığı münazaraların hepsinde muvaffak olduğu meydana bulunan, ittifaklı olan meseleleri tasdik ve ihtilâflı olanları tashih eden, kendisi için "Bediüzzaman'ın cevap veremeyeceği bir suâl yoktur." diye alâmelere tarafından tasdik edilen; ve Avrupa'nın bir kısım idraksiz ve garazkâr feylesoflarının, müteşâbih âyet-i kerîme ve hadîs-i şeriflere yaptığı taarruzlarını, o âyet ve hadîslerin birer mucize olduğunu eserleriyle isbat ederek itirazlarını kökünden yıkan ve böylece evhama düşürülen bâzı ehl-i ilmi de kurtarıp, İslâmiyet'e olan hücumları akîm bırakan Said Nursî gibi bir müellifin, elbette dâhî bir müfessir-i Kur'ân ve onun ilminin vehbî ve vasi olduğuna, eserleri olan Nur Risaleleri'nin bir hayat boyunca okumaya lââyık hârika bir şaheser olduğuna şüphe edilemez.

Müteyakkız kardeşlerim! Hem bizim, hem İslâm dünyasının ebedî hayatının necâtını, kurtulmasını temin edecek ve bizi tenvir ve irşâd ederek dalâletten muhafaza edecek bir eser intihap etmekte, bu kadar dikkatli olmamız çok lüzumludur. Çünkü bu zamanda, türlü türlü aldatmalarla, perde arkasında İslâm gençliğini yoldan çıkarmaya çalışıyorlar.

Bir eser okunacağı veya bir söz dinleneceği zaman, evvelâ

مَنْ قَالَ وَلَمْ يَنْ قَالَ وَلِمَا قَالَ وَفِيمَا قَالَ؟

yâni: Kim söylemiş? Kime söylemiş? Ne için söylemiş? Ne makamda söylemiş? olan bir kaide-i esasiyeyi, nazar-ı itibara almalı. Evet kelâmın tabakatının ulviyeti, güzelliği ve kuvvetinin menbaı, şu dört şeydir: Mütakellim, muhatab, maksad ve makam. Yoksa, her ele geçen kitap okunmamalı, her söylenen söze kulak vermemelidir. Meselâ: Bir kumandanın, bir orduya verdiği arş emriyle; bir neferin, arş sözü arasında ne kadar fark vardır? Birincisi, koca bir orduyu harekete getirir. Aynı kelâm olan ikincisi, belki bir neferi bile yürütemez.

İşte, bu dört esastan dolayı ve hem Said Nursî'ye karşı kalblerinde büyük bir sevgi taşıyan yüz binlerle kimseler, sevgiyle üstadlarının en küçük hâline

dahi, büyük bir ehemmiyet vererek onları öğrenip ittiba' etmek, uymak arzusunu taşıdıklarından; buradaki bir kısım kardeşlerimiz, üstadımızın hayatı, eserleri, meslek ve meşrebi hakkında mâlûmat verilmesini ısrar ile istediler.

Fakat, Bediüzzaman gibi bir zâtın hayatı ve eserleri ve seciyelerini tam ifade edemeyeceğiz. Bu hakikat, basiretli ehl-i ilim olan ediblerce de itiraf edilmiş olduğundan bu hizmet, bizim haddimizden çok uzaktır. Hem Bediüzzaman hakkında mâlûmat almak isteyen kardeşlerimize, bunun ancak ve ancak Risâle-i Nur Külliyyatı'nı dikkat ve devamla okumak sûretiyle mümkün olduğunu arz ederiz.

Aziz kardeşlerim! Bu mübarek vatan ve milletin ve Âlem-i İslâm'ın ebedî saadetini ve kurtuluşunu ve dolayısıyla yeryüzünde umumî sulh ve selâmeti temin edecek bir inâyet ve kudrete mâlik olan Risâle-i Nur'un şahs-ı mânevî-sinde şöyle gayet sağlam kuvvetler toplanmış ve imtizaç etmiştir:

Yüksek bir kuvvet ve bütün kemâlâtın üstadı olan, hakikat-i İslâmiye...

Şehamet-i îmâniye. Yâni tezellül etmemek, biçârelere tahakküm ve tekebbür etmemek...

Müslümanlığın insana verdiği izzet ve şeref, terakki ve teâlînin en mühim âmili olan izzet-i İslâmiye...

Arkadaşlar! Şu meâlde bir Hadîs-i Şerif var ki: "Hakikî âlimler, zâlim hükümdarlara karşı hak ve hakikati pervasızca söyleyen âlimlerdir."¹ İşte biz, ancak böyle ve müttakî bir allâmenin söz ve eserlerine itimad edebiliriz.

Asrımızda ise, hayatındaki vakıalar ve eserleriyle bu Hadîs-i Şerife mâsadak olan Risâle-i Nur meydandadır. Müellif Bediüzzaman dinî mücâhede-si ve Kur'ân'a hizmetinde ve ubûdiyetinde, Resûl-i Ekrem'in (*aleyhissalâtü vesselâm*) Sünnet-i Seniyesi'ne tam ittiba' etmiş bir mücahiddir. Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) Efendimiz, dünyanın en muazzam siyasî hâdisesi olan Bedir muharebesi'nde; sahabe-i kirâma, nöbet nöbet cemaatla namaz kıldırmıştır. Yâni vâcib olmayan, hususan muharebe zamanında terk edilebilen "cemaatla namaz kılmak" gibi bir hayrı, dünyanın en büyük siyasî vak'asına tercih etmiştir, üstün tutmuştur. Ufak bir sevabı, harb cephesinin o dehşetleri içinde dahi terk etmemiştir.

Bediüzzaman, gönüllü alay kumandanı olarak katıldığı Rus Harbi'nde, harb cephesinde, avcı hattında, Kur'ân'ın bir kısmının tefsiri olan meşhur

¹ Bkz.: Nesâî, *bey'at* 37; İbni Mâce, *fiten* 20; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 4/314-315.

Arabî İşârâtü'l-İ'câz tefsirini telif etmiş. Ve bu eser-i azîm, Âlem-i İslâm'da en büyük âlimlerin takdir ve tahsinine mazhar olmuş ve tam anlamaktan âciz kaldıklarını ve öyle bir tefsir görmediklerini itiraf etmişlerdir ki, Kur'ân-ı Kerîm'in en ince nükte ve en derin meselelerini ve misilsiz i'câz ve hârikulâde yüksek belâgat ve fesâhatını izhar ve isbat etmiştir. Hattâ bir harfin nüktesini izhar ederken, avcı ateş hattında, düşman topları zihnini ondan çevirememiş, harbin dağdağa ve dehşetleri mâni olamamıştır.

Ezan-ı Muhammedî'nin (*aleyhissalâtü vesselâm*) yasak edildiği ve bid'aların cebren umuma yaptırıldığı zulûmâtlı ve dehşetli bir devirde, Nur Talebeleri, o uydurma ezanı okumamışlar ve böyle bid'alara karşı, kendilerini kahramanca muhafaza ederek, bid'alara girmemişlerdir.

Îmân ve İslâmiyet'in ortadan kaldırılmaya çalışıldığı ve bir âlimin gizli den gizliye dahi bir tek dinî eser neşredemediği fecaat devrinde, Bediüzzaman nefyedildiği yerlerde, zâlim müstebidlerin tarassudat ve tazyikatı içinde, gizli den gizliye yüz otuz adet îmânî eser telif ve neşretmiştir. Bununla beraber, geceleri pek az bir uykudan sonra, esâret altında inleyen İslâm Milletleri'nin necât ve salâhı için dualar etmiş, dergâh-ı ilâhîye iltica ederek yalvarmıştır.

Evet Hazreti Üstad, Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) Efendimizin sünnet-i seniyesine tam iktida etmiştir.

Bediüzzaman'ın bu hâli de, bütün İslâm mücahidlerine ve umum Müslümanlara bir örnektir. Yâni, cihad ile ubûdiyet ve takvâyı beraber yapıyor; birini yapıp, diğeri ihmal etmiyor. Cebbar ve zâlim din düşmanlarının plânıyla hapishânelere sevk edilip, tecrid-i mutlakta ve gayet soğuk bir odada bırakılması ve şiddetli soğukların ve hastalıkların ızdırapları ve titremeleri ve ihtiyarlığın tâkatsızlıkları içinde bulunması dahi, telifata noksanlık vermemiştir.

Siddîk-ı Ekber (*radıyallâhu anhu*) demiştir ki: "Cehennemde vücûdum o kadar büyüsün ki, ehl-i imâna yer kalsın." Bediüzzaman, bu gayet ulvî seciyenin bir lem'acığına mazhar olmak için, "Birkaç adamın îmânını kurtarmak için cehenneme girmeye hazırım." diye fedakârlığın şahikasına yükselmiş ve böyle olduğu, Kur'ân ve İslâmiyet'in fedai ve muhlis bir hâdimi olduğu, seksen senelik hayatının şehâdetiyle sabit olmuştur.

Kur'ân ve îmân hizmeti için Bediüzzaman'ın haysiyetini, şerefini, ruhu, nefsi, hayatını feda ettiği; mâruz kaldığı o kadar şedid zulüm ve işken celere ve giriftar edildiği çok musibet ve belâlara karşı gösterdiği son derece sabır, tahammül ve itidal, birer şâhid-i sâdık hükmündedirler.

Bediüzzaman Kur'ân, îmân, İslâmiyet hizmeti için, dünyevî rahatlıklarını feda etmiş, dünyevî şahsî servetler edinmemiş, zühd ve takvâ ve riyâzet, iktisad ve kanaatla ömür geçirerek, dünya ile alâkasını kesmiştir.

Bu cümleden olarak, Müslümanların refah ve saadeti için, bütün ömür dakikalarını sırf îmân hizmetine vakf ve hasretmek ve ihlâsa tam muvafak olmak için, kendini dünyadan tecrid ederek mücerred kalmıştır. Evet, Bediüzzaman îmân ve İslâmiyet hizmeti için, her şeyden bu derece fedakârlık yapan, fakat bütün bunlarla beraber; ubûdiyet, zühd ve takvâda da bir istisna teşkil eden tarihî bir İslâm fedaisi ve Kur'ân-ı Hakîm'in muhlis bir hâdimi payesine yükselmiştir.

Bediüzzaman'ın, Risâle-i Nur dâvasında öyle bir itminanı, öyle bir sıdk ve sadakati, öyle bir sebat ve metaneti, öyle bir ihlâsı vardır ki: Din düşmanlarının o kadar şiddetli zulüm ve istibdâdları, o kadar hücum ve tazyikatları ve bunlarla beraber maddî yokluklar içinde bulunması, dâvasından vazgeçirememiş ve küçük bir tereddüd dahi ika' edememiştir.

Said Nursî, Eski Said tabir ettiği gençliğinde felsefede çok ileri gitmiştir. Garbın Sokrat'ı, Eflâtun'u, Aristo'su gibi hakikatli feylesofları ve şarkın İbni Sînâ, İbni Rüşd, Fârâbî gibi dâhî hükemâlarından felsefe ve hikmette Kur'ân-ı Hakîm'in feyziyle çok ileri geçmiş ve Kur'ân'dan başka halâskâr ve hakikî rehber olmadığını dâva etmiş ve Risâle-i Nur eserlerinde isbat etmiştir. Bu hakikatlerde şüphesi olan olursa, Üstad âhirete teşrif etmeden bizzât şüphesini izale edebilir.

Said Nursî, Kur'ân ve imâna hizmet mesleğini ihtiyar edip, hiçbir maddî ve mânevî menfaat, salâhat ve velilik gibi mânevî makamları maksad ve gaye etmeden, sırf Cenâb-ı Hakk'ın rızası için hizmet yapmıştır. Basiretli ehl-i ilim tarafından bütün Müslümanlarca “Zuhuru beklenen siyasî ve dinî bir halâskârdır.” gibi şahsına verilen yüksek mertebeyi, Bediüzzaman hiddetle reddetmiş, kendisinin ancak Kur'ân'ın bir hizmetkârı ve Risâle-i Nur Talebeleri'nin bir ders arkadaşı olduğuna inanmış ve beyân etmiştir.

Millî Müdafaa Vekâleti'nde yirmi beş sene hizmet görmüş muhterem âlim bir zâtın, şimdi aramızda bulunan bir kısım arkadaşlarımızla, evvelki gün ziyaretine gittiğimiz vakit, Bediüzzaman Hazretleri hakkında demişti ki: “Bediüzzaman'ın nasıl bir zât olduğunu anlayabilmek için, Risâle-i Nur Külliyyatı'nı dikkatle, sebatla okumak kâfidir. Size bir misâl olarak, yalnız dünyevî iktidarı bakımından derim ki: Bediüzzaman, Risâle-i Nur'un şahs-ı mâ-

nevîsiyle yalnız bir devleti değil, dünya yüzündeki milletlerin idaresi ona verilse, onları selâmet ve saadet içinde idare edecek bir iktidar ve inâyete mâliktir.” Evet, Bediüzzaman nâdire-i hilkattir. Fakat yirmi beş senedir hem kendini, hem talebelerini siyasetten men etmiştir; dünyevî işlerle meşgul değildir.

Bediüzzaman’ın Risâle-i Nur’u telif ettiği zamanlarda ve hizmet-i Kur’âniye’de istihdam edildiği anlarda; zekâsı, fetaneti, akli, mantığı, zihni, hayâlî, hâfızası, teemmülû, feraseti, sezîş ve kavrayışı, sürat-i intikali ve ruhî, kalbî, vicdanî hâsseleri, duyguları ve mânevî letâifinin emsâlsiz bir tarzda olması, istihdam edildiğine aşikâr bir delîldir ki; kendi ihtiyarıyla, keyfiyle değil, inâyet-i ilâhiye ile Kur’ân’a hizmetkârlık etmiş bir derecede olduğu, basiretli ehl-i ilim ve ehl-i kalbce musaddak ve müstahsendir.

Mısır’da fâzıl ulemâdan, merhum Abdülaziz Çâviş, Bediüzzaman’ın fâtınû’l-asr olduğu ve müdhîş bir fart-ı zekâyâ mâlik bulunduğu mevzuunda, Mısır matbuatında makale neşretmiştir.

Büyük ve salâbetli bir âlim olan Şeyhü’l-İslâm merhum Mustafa Sabri Efendi, Mısır’da Risâle-i Nur’a sahip çıkmış ve Câmîü’l-Ezher Üniversitesinde en yüksek bir mevkiye koymuştur.

Risâle-i Nur, İslâmiyet’in gayet keskin ve elmas bir kılıcıdır. Bu hakikatlere bir delîl ise, Bediüzzaman’ın zâlim hükümdarlara ve kumandanlara, ölmü istihkar ederek, hakikati pervasızca tebliğ etmesi ve dünyayı saran dinsizlik kuvvetine mukabil, hakâik-i Kur’âniye ve îmâniyeyi, kendini feda ederek, istibdâdın en koyu devrinde neşretmesi ve bu kudsî hakikate, cansiperâne hizmet etmesidir.

Bir müddeiumumî, iddianâmesinde: “Bediüzzaman, ihtiyarladıkça artan enerjisiyle dinî faaliyete devam etmektedir.” Denizli mahkemesi, ehl-i vukuf raporunda: “Evet, Said Nursî’de bir enerji vardır, fakat bu enerjisini, tarikat veya bir cemiyet kurmakta sarf etmemiş, Kur’ân hakikatlerini beyân ve dine hizmete sarf ettiği kanaatine varılmıştır.” denilmektedir.

Din aleyhindeki eski hükûmetlerin vekillerinden birisi (antidemokratik kanunların Millet Meclisinde müzakeresi esnasında): “Bediüzzaman Said-i Nursî’nin dinî faaliyetine, yirmi beş seneden beri mâni olamıyoruz.” demiştir.

Biz de deriz ki: Evet, Said Nursî Hazretleri; emsâli görülmemiş dinamik ve enerjik bir zâttir. Bediüzzaman’ın hârika bir insan olduğunu, din düşmanları olan muarızları dahi kalben tasdik ve takdir etmektedirler.

Said Nursî, bâzan bir talebesine Risâle-i Nur'dan okuyuvermek nimetini lutfettiği zaman der ki: “Bu benim dersimdir. Ben kendim için okuyorum. Bu risaleyi, şimdiye kadar belki yüz defa okumuşum. Fakat, şimdi yeni görüyorum gibi tekrar okumaya ihtiyaç ve iştiyâkım var.”

Hem yine der ki: “Ben başkaları için kitap yazmamışım. Kendim için yazmışım. Kur’ân’dan bulduğum bu devalarımı arzu edenler okuyabilir.” Evet, Bediüzzaman itikat ediyor ve diyor ki: “Ben derse, terbiyeye ve nefsimi ıslaha muhtacım.” Bediüzzaman gibi bir zât böyle derse, bizim bu eserlere ne kadar muhtaç olduğumuz artık kıyas edilsin.

Bediüzzaman Said Nursî bütün hayatında, şan ve şöhretten, hürmetten kaçmış ve insanlardan istiğnâ etmiştir. Arabî bir eserinde, şöhret hakkında diyor ki: “Şöhret, ayn-ı riâyâdır ve kalbi öldüren zehirli bir baldır. İnsanı, insanlara abd ve köle yapar. Yâni, nâm ve şöhret isteyen adam; halklara kendini beğendirmek, sevdirmek için, insanlara riâyâkârlık, dalkavukluk yapar. Tasannu’kâr tavırlar takınır. O belâ ve musibete düşersen ¹ *إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ* de.”

Üstad, şöhretten fiilen ve hâlen bu kadar kaçmasına rağmen, her ne hikmetse, insanlar âdeta bir sevk-i ilâhî varmış gibi, istimdackârâne ona koşmuşlardır ve ona akın etmektedirler. Ve onun mahz-ı hak olan bu kudsî seciyesi, Risâle-i Nur gibi cihan-şümûl bir esere hâdim olmuştur...

Bediüzzaman küçük yaşından beri, halkların mukabilsiz hediyelerinden istiğnâ etmiştir. Hediye kabul etmemeyi meslek edinmiştir. Zindandan zindana, memleketten memlekete sürgün edildiği zamanlarda, ihtiyarlığın tahmil ettiği zarûretler içinde dahi, bu seksen senelik istiğnâ düstûrünü bozmamıştır. En has bir talebesi, bir lokma bir şey hediye etse, mukabilini verir; vermese dokunur.

Neden hediye kabul etmediğinin sebeplerinden birisi olarak der ki: “Bu zaman, eski zaman gibi değildir. Eski zamanda îmânı kurtaran on el varsa, şimdi bire inmiş. Îmânsızlığa sevk eden sebepler eskiden on ise, şimdi yüze çıkmış. İşte böyle bir zamanda îmâna hizmet için, dünyaya el atmadım, dünyayı terk ettim. Hizmet-i îmâniyemi hiçbir şeye âlet etmeyeceğim.” der. Hazreti Üstad, kendi şahsı için birisi zahmet çekse, bir hizmetini görse; mukabilinde bir ücret, bir teberrük verir. Aksi hâlde, ruhuna ağır gelir, hoşuna gitmez.

Bediüzzaman Said Nursî; Kur’ân, Îmân ve Din’e yaptığı hizmetinde, senelerden beri mütemadî bir tarassud ve teccüss, takibat ve tetkikât altında

¹ “Biz Allah’a âidiz ve vakti geldiğinde elbette O’na döneceğiz.” (Bakara sûresi, 2/156)

bulundurulmuştur. Yalnız ve yalnız rızâ-yı ilâhî için, yalnız ve yalnız hakikat için İslâmiyet'e hizmet ettiği ve hizmet-i Kur'âniye'sini hiçbir şeye âlet etmediği müteaddid mahkemelerde de sabit olmuştur.

Eğer bu mezkûr hakikatlere ve eserlerindeki hak ve hakikati gören hakperestlerin, Bediüzzaman ve eserlerinde gördükleri ve neşrettikleri âlî meziyet ve yüksek hakikate mugayir en küçük bir şey olsa idi, en büyük ilâvelerle, şâşaalara ve yaygaralara, bu yirmi beş sene içinde, din düşmanları tarafından dünyaya ilân edilecek idi.

Nitekim bütün bütün iftira ve ithamlarla, cebbar, müstebid din düşmanlarının tahrikâtıyla mahkemelere sevk edildiği zaman, gazetelerin birinci sayfalarında, bire yüz ilâvelerle teşhir ettirilmesi; tahkikat ve muhakeme neticesinde hiçbir suç olmadığı tahakkuk ederek, beraet ettiği vakit sükût edilmesi; bu hakikatin aşikâr çok delillerinden bir tanesidir.

Bediüzzaman, din kardeşlerine ziyade şefkatlidir. Onların elemeleriyle elem çektiği, İslâm dünyasında hürriyet ve istiklâli için can veren, fedai İslâm mücahidlerinin acılarıyla muzdarib olduğu, Kur'ân ve İslâmiyet'e yapılan darbeler ânında çok ıztırablar çektiği, böyle acı acıların tesirleriyle, zâten pek az yediği bir parça çorbasını da yiyemediği çok defa görülmüş ve görülmektedir.

Ekser günleri hastalıklar ve sıkıntılarla geçmektedir. Bir Nur talebesinin yazdığı gibi, "Ey Millet-i İslâm'ın ebedî refah ve saadeti için, dünyada rahatlık görmeyen müşfik üstadım! Senin devam eden hastalıkların cismânî değildi. Dinimize icra edilen istibdâd ve zulüm sona ermedikçe, Âlem-i İslâm kurtulmadıkça senin ıztırabın dinmeyecektir." Evet biz de bu kanaatteyiz.

Fakat o elîm acılar, Bediüzzaman'ı asla yeise düşürmemiş, bilâkis öyle külî ve umumî bir dinî cihada ve dua ve ubûdiyete sevk etmiştir ki: "Kurtuluşun çare-i yegânesi, Kur'ân'a sarılmaktır." demiş ve sarılmış.

Kur'ân'da bulduğu devâ ve dermanları kaleme alarak, bu zamanda bir halâskâr-ı İslâm ve nev-i beşerin saadetine medâr olan Risâle-i Nur eserlerini meydana getirmiştir.

Hunhar din düşmanlarının, dünyevî satvet ve şevketleri, Bediüzzaman'ı katiyen atâlete düşürmemiştir. "Vazifem Kur'ân'a hizmettir. Galib etmek, mağlûb etmek Cenâb-ı Hakk'a aittir." diye îmân ederek, bir an bile faaliyetten geri kalmamıştır. Evet Hazreti Üstad, öyle bir himmet-i azîmeye mâliktir ki; ona icra edilen müdhîş mezâlîm, bu himmetin mukabilinde tesirsiz kalma-ya mahkûm olmuştur.

Bediüzzaman, arz ve semâvâtta ki mevcudatı, hayret ve istihsanla temâşâ eder. Kırılarda ve dağlarda hususan bahar mevsiminde çok gezinti yapar. O seyrangâhlarda zihnen meşguliyet ve dakik bir tefekkür ve daimî bir huzur hâlidir. Ağaç ve nebâtât ve çiçekleri

مَا شَاءَ اللَّهُ¹ ، بَارَكَ اللَّهُ² ، فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْحَالِقِينَ³

“Ne güzel yaratılmışlar.” diyerek, ibret nazarıyla onları seyreder; kâinat kitabını okur. Her âzâ ve hasseleri gibi, gözünü de daima Cenâb-ı Hak hesabına ve izni dairesinde çalıştırır. Gözü, şu kitab-ı kebir-i kâinatın bir mütalâacısı ve şu âlemdeki mucizât-ı sanat-ı rabbâniyenin bir seyircisidir. Ve şu küre-i arz bahçesindeki rahmet çiçeklerinin bir mübarek arısı derecesindedir.

Üstad, hususî hayatında mütevazi, vazife başında vakurdur. Tevazu ve mahviyette nümüne-i misâl olacak bir mertebededir. Bu mevzuda der ki: “Bir nefer nöbette iken, baş kumandan da gelse, silâhını bırakmayacak. Ben Kur’ân’ın bir hizmetkârı ve bir neferiyim. Vazife başında iken karşıma kim çıksa çıksın, hak budur derim, başımı eğmem.”

Hülâsa olarak arz ederiz ki: Bediüzzaman, ihlâs-ı tâmmeye mâlik, hâriku-lâde, hakikî bir müfessir-i Kur’ân’dır. Hem ihlâs-ı etemme vâsıl olmuş, kahraman ve yektâ bir hâdim-i Kur’ân’dır. Risâle-i Nur’un müellifi olmak itibarıyla; hem bir mütekellim-i âzamdır, hem ilimde gayet derecede mütebahhir ve râsih, muhakkik ve müdakkik bir allâmedir, hem ilm-i Mantık’ın yüksek, nazirsiz bir üstadıdır. Ta’likat nâmındaki telifatı, Mantık’ta bir şaheserdir.

Hem mümtaz ve hakperest ve hakikatbîn bir dâhîdir, hem Kur’ân’la barışık müstakîm felsefenin hakikat-perver bir feylesofudur, hem nazirsiz bir sosyolog (içtimâiyatçı) ve bir psikolog (ruhiyatçı) ve bir pedagog’dur (terbiyecisi), hem daima hakikat terennüm etmiş ve eden, yüksek ve emsâlsiz ve dâhî bir müellif ve ediptir.

Said Nursî, senelerden beri şiddetli bir istibdâd ve takyidat altında bulundurulup tanıtılmadığı ve hem de kendisi, şahsî kemâlâtını setrettiği, gizlediği için; mezkûr sıfatların her birisine muttali olamayan bulunabilir. Hem bunlar ve hem Risâle-i Nur’un hususiyetleri hakkındaki beyânatımız, hakikat-perver ve fazilet-perver ve bu zamanda bir kısım ulemâ-yı hakikînin ve ehliullahın ittifak ve icmâ kuvvetindeki hükümleridir. Hem de bizim kat’î kanaatlarımızdır.

1 “Mâşâallah! Allah ne güzel dilemiş ve yapmış!”

2 Allah hayır ve bereketini artırsın.

3 “İşte bak da Allah’ın ne mükemmel Yaratan olduğunu bir düşün!” (Mü’minûn sûresi, 23/14)

Bediüzzaman'ın, öyle bir ilim ve sıfatlara mâlik olduğuna en mu'teber ve en birinci ve en hakikî delîlimiz, Bediüzzaman Said Nursî'dir. Kimin şüphesi varsa, Risâle-i Nur'u okusun. Evet biz zikrettiğimiz ve edeceğimiz bu hakâik-i uzmayı, bütün İslâm Dünyası'na ve umum beşeriyet âlemine ifşa ve ilân ediyoruz. Evet bin seneden beri Âlem-i İslâmiyet ve insâniyet, Risâle-i Nur gibi bir esere intizar ediyordu.

Bediüzzaman Said Nursî, çok ilimlerde müstesna birer eser yazabilirdi. Fakat o "Zaman, îmânı kurtarmak zamanıdır." demiş ve bütün himmet ve mesaisini ve hayatını, ulûm-u îmâniyenin telif ve neşrine hasretmiştir.

Evet, Hazreti Üstad ulûm-u îmâniyeyi neşretmekle, Âlem-i İslâm ve âlem-i insâniyeti hayattar ve ziyâdâr eylemiştir. Cenâb-ı Hak, o büyük üstad-dan ebediyen razı olsun, uzun ömürler versin, âmîn, âmîn, âmîn...

Risâle-i Nur, Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın bu asırda bir mucize-i mâneviyesi olan yüksek ve parlak bir tefsiridir. Evet Risâle-i Nur kalblerin fatihi ve mahbubu, ruhların sultanı, akılların muallimi, nefislerin mürebbî ve müzekkîsidir. Risâle-i Nur'un bir hususiyeti de, Mektubât'ın birinci cildinin 129'uncu sayfasındaki şu bahistir: "Bâzı Sözlerde, ulemâ-yı ilm-i kelâm'ın mesleğiyle, Kur'an'dan alınan minhac-ı hakikînin farkları hakkında şöyle bir temsil söylemişiz ki, meselâ: Bir su getirmek için bâzıları küngân (su borusu) ile uzak yerden, dağlar altında kazar, su getirir. Bir kısmı da her yerde kuyu kazar, su çıkarır. Birinci kısım çok zahmetlidir. Tıkanır, kesilir. Fakat her yerde kuyular kazıp su çıkarmaya ehil olanlar; zahmetsiz, her bir yerde suyu buldukları gibi... Aynen öyle de: Ulemâ-yı ilm-i kelâm, esbâbı, nihayet-i âlemde teselsül ve devrin muhâliyeti ile kesip, sonra Vâcibü'l-vücûd'un vücûdunu onunla isbat ediyorlar. Uzun bir yolda gidiliyor. Amma Kur'an-ı Hakîm'in minhac-ı hakikîsi ise; her yerde suyu buluyor, çıkarıyor. Her bir âyeti, birer asâ-yı Mûsâ gibi, nereye vursa âb-ı hayat fişkırıyor.

وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَّهُ آيَةٌ تَذُلُّ عَلَىٰ أَنَّهُ وَاحِدٌ¹

düstûrunu her şeye okutturuyor.

Hem îmân yalnız ilim ile değil.. îmânda çok letâifin hisseleri var. Nasıl ki bir yemek mideye girse; o yemek muhtelif asaba, muhtelif bir sûrette inkısam edip tevzi olunuyor. İlim ile gelen mesâil-i îmâniye dahi, akıl midesine

¹ "Bütün her şeye Allah'ın varlık ve birliğini gösteren bir âyet (işaret) vardır." (Bkz.: el-Esfehanî, *el-Eğâni* 4/39; el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ* 12/413; el-Übşeyhî, *el-Müstatraf* 1/16, 2/280)

girdikten sonra, derecâta göre ruh, kalb, sır, nefis ve hâkezâ.. letâif, kendine göre birer hisse alır, masseder. Eğer onların hissesi olmazsa, noksandır.” İşte Risâle-i Nur her yerde suyu buluyor, çıkartıyor. Evvelce gidilen uzun yolu kısaltıyor ve müstakîm ve selâmetli yapıyor.

Eski hükemâ, ahkâm-ı şer’iyeden ve akaid-i îmâniyeden bâzıları için: “Bu nakildir, îmân ederiz, akıl buna yetişmez.” demişler. Hâlbuki bu asırda akıl hükmediyor. Bediüzzaman Said Nursî ise; “Bütün ahkâm-ı şer’iye ve hakâik-i îmâniye aklîdir. Aklî olduğunu isbata hazırım.” demiş ve Risâle-i Nur’da isbat etmiştir.

Risâle-i Nur’da müstesna bir edebiyat ve belâgat ve icâz, nazirsiz, câzib ve orijinal bir üslûp vardır. Evet, Bediüzzaman zâtına mahsus bir üslûba mâlikdir. Onun üslûbu, başka üslûplarla müvâzene ve mukayese edilemez. Eserlerin bâzı yerlerinde, edebiyat kaidesine veya başka üslûplara nazaran pek münasip düşmemiş gibi zannedilen bir noktaya rastlanırsa, orada gayet ince bir nükte, bir îmâ veya ince bir mânâ veya hikmet vardır. Ve o beyân tarzı, oraya tam muvâfıktır. Fakat o ince inceliği, âlimler de birden pek anlamadıklarını itiraf etmişlerdir. Bunun için, Bediüzzaman’ın eserlerindeki hususiyet ve incelikleri, Risâle-i Nur’la fazla iştigal etmemiş olanlar, birden intikal edemezler.

Büyük şâirimiz, edebiyatımızın medâr-ı iftihar merhum Mehmed Âkif, bir üdebâ meclisinde, “Viktor Hügo’lar, Şekspir’ler, Dekart’lar; edebiyatta ve felsefede, Bediüzzaman’ın bir talebesi olabilirler.” demiştir.

Edib ve şâirler, zevâl ve firâktan ağlamışlar, ölümden vaveylâ etmişlerdir. Güz mevsimini hüznle tasvir etmişlerdir. Hattâ dünyaca meşhur Arap edipleri “Eğer firâk olmasa idi, ölüm ruhlarımızı almak için yol bulup gelemezdi” mânâsında

لَوْلَا مُفَارَقَةُ الْأَحْبَابِ مَا وَجَدْتُ   لَهَا الْمَنَايَا إِلَىٰ أَرْوَاحِنَا سُبُلًا¹

demişlerdir.

Bediüzzaman ise, “Kâinattaki zevâl, firâk ve adem zâhirîdir. Hakikatte firâk yok, visal var. Zevâl ve adem yok, teceddüd var. Ve kâinatta her şey, bir nevi bekâyâ mazhardır. Ölüm, bu âlem-i fâniden âlem-i bâkiye gitmekdir. Ölüm, ehl-i hidâyet ve ehl-i Kur’ân için, öteki âleme gitmiş eski dost ve ahablarına kavuşmaya vesiledir. Hem hakikî vatanlarına girmeye vasita-

¹ Bkz.: el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb* 1/197; el-Kazvîni, *el-İzâh* 1/374. (Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin sözü olarak nakledilmiştir.)

dır. Hem zindan-ı dünyadan, bostan-ı cinâna bir dâvettir. Hem Rahmân-ı Rahîm'in fazlından, kendi hizmetine mukabil ahz-ı ücret etmeye bir nöbettir. Hem vazife-i hayat külfetinden bir terhistir. Hem ubûdiyet ve imtihanın tâlim ve tâlimatından bir paydostur. Azrâil (*aleyhiesselâm*) bugün gelse, hoş geldin, safa geldin diye gülerек karşılayacağım." diyor.

Bediüzzaman, beşeri Risâle-i Nur'la sefahet ve dalâletten kurtarıırken, korku ve dehşet vermek tarzını takip etmiyor. Gayr-i meşrû bir lezzetin içinde, yüz elemi gösterip, hissi mağlûb ediyor. Kalb ve ruhu hissiyata mağlûb olmaktan muhafaza ediyor. Risâle-i Nur'da müvâzenelerle küfür ve dalâletle, bir zakkum-u cehennem tohumu olduğunu ve dünyada dahi cehennem azabları çektiğini ve îmân ve İslâmiyet ve ibadette, bir cennet çekirdeği ve leziz lezzetler ve zevkler ve cennet meyveleri bulunduğunu, dünyada dahi bir nevi mükâfata nâil eylediğini isbat ediyor.

Risâle-i Nur nifak ve şikakı, tefrikayı, fitne ve fesadı kaldırıp; kardeşliği, uhuvvet-i diniyeyi, tesanüd ve teâvünü yerleştirir. Risâle-i Nur mesleğinin bir esası da budur. Risâle-i Nur gurur ve kibir ve hodfüruşluk ve zillet gibi ahlâk-ı seyyieden kurtararak, tevazu' ve mahviyet ve izzet ve vakar gibi güzel ahlâklara sahip kılar.

Risâle-i Nur, insan olan bir insana, acz ve fakrını derk ettirir. Bediüzzaman der ki: "İnsan, acz ve fakrını anlamakla, tam Müslüman ve abd olur."

Bu dinsizleri mağlûb etmek için, yeni tahsili de yapalım diyenler veya yapanlar, Nur risalelerini devam ve sebatla mütalâa ederek, bu hedeflerine vâsıl olurlar ve çare-i yegâne de budur. Hem böylelikle, mekteb mâlûmatları da maârif-i ilâhiyeye inkılâb eder.

Ey, bin seneden beri İslâmiyet'in bayraktarlığını yapan bir milletin torunları olan cengâver ruhlu kardeşlerim! Bu zamanın ve gelecek asırların Müslümanları ve bizler, Kur'ân-ı Azîmüştân'ın tefsiri olan öyle bir rehberle muhtacı ki; tahkikî îmân dersleriyle, îmân mertebelerinde terakki ve teâli ettirsin. Hem korkak değil, bilâkis Risâle-i Nur Talebeleri gibi cesur ve kahraman ve fa'al ve amel-i sâlih sahibi, mütedeyyin, müttakî ve bununla beraber, şahsî rahatlık ve menfaatlarını îmân ve İslâmiyet'in kurtuluşu uğrunda feda eden, fedai ve mücahid Müslümanlar yetiştiresin, neme lâzımcılıktan kurtarsın. Hem taarruz ve işkenceler ve ölüm ihtimalleri karşısında, tahkikî îmân kuvvetinden gelen bir cesâretle, Kur'ân ve İslâmiyet cephesinden asla çekilmeyen, "Ölürsem şehidim, kalırsam Kur'ân'ın hizmetkârıyım." diyen ve yığın-

lık hâline düşmeyen sâdık ve ihlâslı, yalnız Allah rızası için hizmet eden, Nur Talebeleri gibi İslâmiyet hâdimleri yetiştirsin, böyle muazzez Müslümanlar meydana getirsin.

Evet bu asra öyle bir Kur'ân tefsiri lâzım ve elzemdir ki; Risâle-i Nur gibi akıl, fikir ve mantığı çalıştırsın, ruh ve kalb ve vicdanı tenvir etsin. Müslümanları, beşeri uyandırsın; intibah versin, gafletten kurtarsın. Sırat-ı müstakîm olan Kur'ân yolunu gösterebilir. Sünnet-i seniyye ve İslâmiyet'in şeâirine muhalif olarak yaptırılan ve yapılan şeyleri fark ettirip, Sünnet-i Peygamberî'ye (*aley-hissalâtü vesselâm*) itibai ders versin ve ihyâ etmek cehdini uyandırsın.

İşte Risâle-i Nur'un böyle hâsiyetleri havi bir Kur'ân tefsiri olduğu, otuz seneden beri meydandadır ve ehl-i hakikatin tasdiğiyle sabittir. Hem amansız din düşmanlarının plânlarıyla mahkemelere sürüklenen Risâle-i Nur Talebeleri'nin müdafaaları; ve bu talebelerin İslâmiyet'e hizmetleri esnasında, gizli İslâmiyet düşmanı, insafsız, cebbar zâlimlerin entrikalarıyla mâruz kaldıkları işkencelerden yılmamak, şahıslarını düşünmeden, yâni şahsî refahlarını İslâm'ın refah ve saadeti için feda ederek, sıddıkiyetle sebat etmeleri ve eşedd-i zulme mukavemet etmeleri aşikâr bir delîl teşkil etmektedir.

Evet, hem yirmi beş seneden beri Risâle-i Nur'la îmân hizmetine bütün varlığını vakfeden ve şimdiye kadar “gaddar din düşmanlarının” çok defalar tecavüz ve taarruzuna ve taharriyata mâruz kaldığı hâlde, yirmi beş senedir inzivâ içinde, Risâle-i Nur'un naşirliğini yapan Nur kahramanları ağabeylerimiz, bizlere birer nümüne-i imtisâl olan, îmân ve İslâmiyet fedaileridir.

İşte biz Müslümanlar, böyle bir tefsir-i Kur'ân arıyor, böyle bir hâdîyi bekliyorduk. O ihlâslı Nur talebeleri ki, “Cenâb-ı Hak, Hafız'dır. Ben onun inâyeti ve himayeti altındayım. Başıma ne gelse hayırdır.” diye îmân etmekle beraber amel ederler. Îmân hizmetini yaparlar. Din düşmanlarına yakalanmamak ve canlarından kıymetli olduğuna inandıkları Nur Risaleleri'ni onlara kaptırmamak için de ihtiyat ederler. Şahıslarına gelecek zararları nazar-ı itibara almadan hizmetlerine devam ederler. Hapse, zindana atılıp, işkence yapıldığı zamanda, onlar yine üstadları Bediüzzaman ile alâkadarlırlar. Eğer gizlice bir imkân bulurlarsa, onlar yine Risâle-i Nur ile meşguldürler. Hattâ “Belki hapse atılırim, Nur Risaleleri'mi vermezler, çalışmaktan mahrum kalırım.” diye bâzi Nur'ları ezberleyen talebeler de olmuştur.

Muhlis bir Nur talebesi, hapishâneneden çıkarıldığı vakit; güya o kırbaçlı, falakalı, türlü türlü işkenceli hapishâne, ona bir kuvvet, bir enerji kayna-

ğı olmuş sadakat ve teyakkuzla Nur hizmetinde koşturmak için bir kırbaç tesiri yapmış gibi, üstadına daha ziyade yakınlaşır ve eskisinden daha fazla Nur'lar'a çalışır, neşriyat yapar.

Afyon hâdisesinde, Bediüzzaman hapiste iken, muallim bir Nur talebesi, savcılıkta Risâle-i Nur ve Üstadı hakkında kahramanca cevaplar verdiği için, savcı kızmış. “Şimdi seni hapse atarım.” diye tehdid etmiş. O İslâm fedaisi muallim de cevaben “Ben hazırım, derhâl hapse gönderin.” demiştir.

Yine Afyon mahkemesinde, bir Nur talebesi hakkında tevkif kararı veriliyor, fakat adliye bulamaz. O talebe bundan haberdar olur. Diğer Nur kardeşleri gibi, “Üstadım ve kardeşlerim hapiste iken, nasıl hariçte kalabilirim.” diyerek savcılığa teslim olup, hapse girer.

Aynı bu hâdîşenede, bir Nur talebesini sehven tahliye ederler. O da “Üstadım ve kardeşlerim henüz hâpistedirler. Hem istinsahını tamamlayacağım yeni telif edilen Nur Risaleleri var.” diye düşünerek hâpîşâne müdürüne, “Benim kırk gün sonra tahliye edilmem lâzım. Ceza müddetim daha bitmedi.” der. Hesap ederler ki hakikaten böyledir, tekrar hapse koyarlar.

Hamiyet-i diniye meziyetine lâıık anlayışlı kardeşlerim!

Said Nursî, kendi hakkında verilen böyle bir mâlûmatı görürse, diyeceklerdir ki: “Ne için böyle yapıyorlar? Şahsımın ehemmiyeti yok. Kıymet, Kur'ân'dan tereşşuh eden ve Kur'ân-ı Hakîm'in malı olan Risâle-i Nur'dadır. Ben bir hiçim.”

Üstadın şahsının mazhar ve ayna olduğu Kur'ânî hakikatler ve Nur'lar itibarıyla ve neşrettiği îmân ve İslâmiyet dersleriyle, ihlâs-ı tâmmeye ile, umumî ve küllî bir tarzda Kur'ân'a ve dine hizmet etmesiyle, onun hakkındaki takdir ve tahsinler, mânâ-yı harfî ile şahsına aid kalmıyor. Kur'ân ve İslâmiyet'e racidir. Allah nâm ve hesabınadır. Din düşmanları tarafından, ona yapılan düşmanlık ve taarruzlar da, Bediüzzaman'ın hâdimliğini yaptığı Kur'ân ve İslâmiyet'in ortadan kaldırılması maksad-ı mahsusuna mâtuftur.

Zira hakâik-i Kur'âniye ve îmâniyeyi câmi', o cihan-şümûl Risâle-i Nur eserleri ona ihsan edilmiştir.

İşte bu bedihî hakikati bilen, maskeli, gizli ve münâfık îmân ve İslâmiyet muarızları ve düşmanları, yarım asra yakındır, Bediüzzaman'ın çürütemedikleri şahsını, yalan ve yaygaralarla hâlâ çürütmeye çabalyorlar. Maksadları: Risâle-i Nur, rağbet ve revaç görüp intişâr etmesin, îmân ve İslâmiyet inkişâf etmesin.

Hâlbuki, Said Nursî'ye iliştiğçe Risâle-i Nur parlıyor. Neşriyat dairesi genişliyor. Birer nümüne olan yirmi beş sene içindeki hâdiseler meydandadır.

İslâmiyet düşmanları, bir taraftan tamamıyla yalan propagandalarına ve taarruzlarına devam ederken, diğer taraftan da Nur talebelerinin üstadları ve Risâle-i Nur hakkında istidadları nisbetinde, istifade ve istifâzalarından doğan minnet ve şükranlarını ifade eden takdîrkâr yazı ve sözlerden mürekkebe bir nevi müdafaalarını perdeler arkasından men etmeye çalışıyorlar. Bunun için, sâfdil gördükleri dostların dostlarına veya dostlara samimî görünerek "İfrata gidiyorsunuz." gibi, birtakım şeyler söylettiriyorlar. İşte böyle sinsi, böyle desas, böyle entrikalı çeşitli iftiralarla bizi korkutmaya, yıldırmaya ve susturma-ya çalışıyorlar.

Evet, acaba hiç akıl kârı mıdır ki: Din düşmanları, iftira ve yalanlardan ibaret yaygaralarını yapsınlar da, bizler hakikati izhar tarzıyla müdafa etmekte susalım? Acaba hiç mümkün müdür ki: İslâmiyet düşmanlığıyla, Üstad Bediüzzaman hakkında zâlimâne ve cebbarâne haksızlıkları irtikâp eden o insafsız propagandacılar, yalanlarını savururken, biz, Üstad ve Risâle-i Nur'un hakkaniyetini ilân ederek, o acib yalanlarını akîm bırakmaya çalışmalıyız? Acaba eblehlik ve sâfderunluk olmaz mı ki: Kur'ân ve îmânın hunhar ve müstebid zâlim düşmanları; Kur'ân ve İslâmiyet'i ve dini Risâle-i Nur'la küfr-ü mutlaka karşı müdafa ve muhafaza hizmetini yapan Bediüzzaman aleyhtarlığında, mütemadiyen uydurmalarla seslerini yükseltsinler de, biz hak ve hakikati beyân ve ilân etmekte sükût edelim, susalım veya "Biraz susun." gibi bir şeyle, paravanalar, perdeler arkasında icra-yı faaliyet yapan o gizli dinsizlere bir nevi yardım etmiş veya desteklemiş olalım? Aslâ ve kellâ, kat'â ve aslâ susmayacağız ve hem susturamayacaklardır. Durmayacağız ve hem durduramayacaklardır. Bu can bu kafesten çıkıncaya kadar, bu ruh bu cesedden ayrılıncaya kadar, bu nefes, bu bedenden gidinceye kadar; Risâle-i Nur'u okuyacağız, neşredeceğiz. Risâle-i Nur'un mahz-ı hakikat ve ayn-ı hak olduğunu ve Bediüzzaman Said Nursî'nin, yapılan ithamlardan tamamıyla münezzehe ve müberrâ olduğunu, iftiracı ve tertibci, hunhar din düşmanlarına mukabil, izhar ve ilân edeceğiz.

Kıymetli kardeşlerim! İslâm tarihinde, altın sayfalarda mevkileri bulunan, büyük ve nazirsiz zâtlar meydana gelmiştir. O misilsiz zâtların tefsirleri ve eserleri, hiçbir Avrupalı feylesofun eseriyle kâbil-i kıyas olmayacak derecede emsâlsizdir. O büyük İslâm müellifleri ve İslâm dâhîleri, herhangi bir hükûmetin, senelerce ağır bir esâret ve koyu bir istibdâdı tahtında olmaksızın, Kur'ân ve

İslâmiyet'e hakkıyla ve hâlis bir sûrette hizmet etmişlerdi. Tarihte eşine rastlanmayan bir istibdâd-ı mutlak ve eşedd-i zulüm altında ve dehşetli bir esâret içinde bırakılan ve kendini ve eserlerini imha etmeye çalışan din düşmanlarına mukabil, bir şahs-ı mânevî olan Bediüzzaman Said Nursî, Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtü vesselâm*) Efendimizin sünnetine tam ittiba' ederek yaptığı dinî cihad-ı ekberinde, beşer tarihinde misli görülmemiş bir tarzda muvaffak ve muzaffer olmuştur.

Bediüzzaman gibi, yüz otuz parça îmânî eserlerini şiddetli bir istibdâd, taziyat ve takyidat altında, gizliden gizliye telif edebilmek, hem kuvvetli bir takvâ ve ubûdiyete sahip olmak ve hem bunlarla beraber, harb cephesinde de fedai olarak gönüllü askerleriyle muharebe etmiş olmak ve harb cephesinde, avcı hattında dahi, fırsat buldukça Kur'ân'ın en ince nüktelerini ve hârika i'câzını beyân eden bir Kur'ân tefsiri telif etmiş olmak ve aynı zamanda nefis mücadelesinde de galib olup, nefisini de dine hizmetkâr yapmak ve hürriyeti gasbedilerek, ücra bir köye sürgün edilip, tecrid-i mutlak ve tarassudlar ve her türlü azablar içinde ablukaya alınıp, Engizisyon zulümlerini çok geride bırakan hâkim bir kuvvetin tazyikatı altında, cânî canavarların pek vahşi işkenceleri içinde, "sirran tenevverat" sırıyla perde altında Risâle-i Nur eserleri gibi eserler neşretmek ve böylece cihanın maddî mânevî "Fâtih"i olan Resûl-i Ekrem'in (*aleyhissalâtü vesselâm*) sünnet-i seniyesinin bir hizmetkârı olarak, bugün milyonlara baliğ olan bir câmiayı, inâyet-i ilâhî ile, Kur'ân-ı Hakîm'in cadde-i kübrâsında selâmetle ilerletmek ve müminlerin ve beşeriyetin sadece dünyalarını değil, ebedî saadetlerini temine Risâle-i Nur gibi bir eserle vesile olmak; bu mezkûr hususiyetlerin mânevî şahsında toplanması, Risâle-i Nur müellifi Bediüzzaman Said Nursî gibi, tarihte hangi bir zâta daha nasip olmuştur acaba?

Evet kardeşlerim! Risâle-i Nur, öyle bir ziyâ-yı hakikat, öyle bir bürhân-ı hak ve bir sirac-ı hakikat neşrediyor ve iki cihanın saadetini temin edecek, Kur'ân ve îmân hakikatlerini ders veriyor ve öyle bir lütf-u ilâhîdir ki: Yirmi beş seneden beri, çoluk-çocuk, genç-ihtiyar, kadın-erkek, muallimi, feylesofu, talebesi, âlimi, mutasavvıfı gibi, her bir tabaka-yı insâniye, bu Nur'un âşığı, bu Nur'un pervanesi, bu Nur'un meclûbu, bu Nur'un muhibbi olmuşlar, bu Nur'a koşmuşlar, bu Nur'un sînesine atılmışlar, bu Nur'dan medet istemişler. Milyonlarca bahtiyar kimselerden müteşekkil muazzam bir kütle, bu Nur'la nurlanıp, bu Nur'la kurtulmuşlardır.

Evet kardeşlerim! Mahzen-i mucizât ve mucize-i kübrâ olan Kur'ân-ı Azîmüşşân'ın hakikî bir tefsiri olan Risâle-i Nur, o kadar merak-âver, o ka-

dar câzibedâr, o kadar dehşetli ve muazzam hakikatleri ders veriyor ve mesâ-ili isbat ediyor ki; î mân ve İslâmîyet'in kıtalar genişliğinde inkişâf ve fütuhâtına medâr oluyor ve olacaktır.

Evet Risâle-i Nur, kalblere o derece bir aşk ve muhabbet, ruhlara o kadar bir vecd ve heyecan vermiş, akıl ve mantıkları öyle bir tarzda ikna etmiş ve öyle bir itminan-ı kalb hâsıl etmiştir ki, milyonlarca Nur talebelerine, kendini defalarca okutmuş, yazdırmış ve bir ömür boyunca mütalâa ettirmiş ve sene-lerden beri âdetâ kendi kendini neşretmiştir.

Aziz kardeşlerim! Ecnebi parmağıyla idare edilen zındıka komiteleri, İslâmîyet'i imha için, İslâm memleketlerinde, bilhassa Türkiye'de, öyle de-siselerle entrikalar çevirmişler, haince dolaplar döndürmüşler, hunharâne ve vahşiyâne zulümler irtikâp ve şeytanî ve menfur plânlar tatbik etmişler ve iş-falatta bulunmuşlar; iblisâne, sinsî metodlar takip etmişler ve kardeşi kardeşe çarpıştırmışlar ve öyle aldatıcı yalan ve propagandalar ve yaygaralar yapmış-lar, fitne ve fesat ve tefrika tohumları saçmışlardır ki; bunlar İslâm'ın bünye-sinde derin rahneler açmış ve büyük tahribatlar yapmıştır.

Fakat o musibetler, Cenâb-ı Hakk'ın imdadı ile, tahrik ve istihdam olu-nan Bediüzzaman Said Nursî gibi, ihlâs-ı tâmmı kazanmış olan bir zât vasıta-sıyla, rahmet-i ilâhî ile medet-res ve şifâ-resan ve cihan-pesent ve cihan-şü-mûl bir mahiyeti haiz Risâle-i Nur eserlerinin meydana gelmesine sebep ol-muştur. Ve aynı zamanda, Müslümanları uyandırmış; onları halâs, kurtuluş çarelerini aramaya sevk etmiştir. Ebedî âhiret hayatlarını kurtarmak için, ha-kikî î mân derslerini almak ve Allah'a iltica ve emirlerine itâat etmek ihtiyacını şiddetle hissettirmiş ve bu husustaki gaflet ve kusurâtı; o musibetlerin ihtar et-tiğini, idrak ettirmiştir. Zâten insanların, müminlerin başına gelen belâ ve mu-sibetlerin hikmeti budur.

Evet o ecnebilerin, canavarlar gibi yaptıkları muamele ve zulümler, İslâm dünyası'nda, hürriyet ve istiklâl ve ittihad-ı İslâm cereyanını da hızlandırmıştır. Nihayet, müstakil İslâm devletlerinin teşkilini intac etmiştir. İnşâallahü Teâlâ, Ce-mâhir-i Müttefika-yı İslâmiye de meydana gelecek ve İslâmîyet, dünyaya hâkim ve hüküm-rân olacaktır. Rahmet-i ilâhîden kuvvetle ümit ve niyaz ediyoruz.

İşte Risâle-i Nur müellifi Bediüzzaman Said Nursî, öyle bir mücahid-i İslâm'dır ki; ve telifâtı Risâle-i Nur, öyle uyandırıcı ve öyle halâskâr ve öyle fevkalâde ve cihangir bir eserdir ki: Din aleyhindeki bütün o komitelerin bel-lerini kırmış ve mezkûr muzır ve habîs faaliyetlerini akamete dûçar ve dinsiz-

lik esaslarının temel taşlarını paramparça etmiş ve köküyle kesmiştir ve İslâmî ve îmânî fütuhâtı, perde altında, kalbden kalbe inkişâf ettirmiş ve Kur'ân-ı Azîmüştân'ın hâkimiyet-i mutlakasına zemin ihzar etmiştir.

Evet Risâle-i Nur, o tahribatı Kur'ân'ın elmas hakikatleriyle ve Kur'ân-ı Kerîm'deki en kısa ve en müstakîm bir tarikle tamir ve o yaraları, Kur'ân-ı Hakîm'in eczahâne-i kübrâsındaki edviyelerle tedavi ediyor ve edecektir.

Hem, masum Müslümanların kanlarını sömüren ve servetleri tahaccür etmiş millet kanı olan, parazit, tufeylî ve aç gözlü canavar ve barbar emperyalistleri, müstemlekeçileri ve onların içimizdeki, sadece şahsî menfaat zebunu, zâlim, hunhar, harîs ve müstebid uşaklarını, hâk ile yeksân edip izmihlâl ve inhidam-ı mutlakla mağlûb eden ve edecek yegâne çarenin Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyân'ın bu asırda bir mucize-i mânevîsi olan Risâle-i Nur eserleri olduğunda, basiretli İslâm mücahidleri ve âlimleri, icraat ve müşahedâta müstenid, yakîni bir kanaat-ı kat'iyye ile müttefiktirler.

Evet tarih-i beşer, Risâle-i Nur gibi bir eser göstermiyor. Demek anlaşılıyor ki: Risâle-i Nur, Kur'ân'ın emsâlsiz bir tefsiridir.

Evet Bediüzzaman Said Nursî'ye, yalnız Âlem-i İslâm değil, Hıristiyan dünyası da medyun ve minnettardır ki; dinsizliğe karşı umumî cihadında mazhar olduğu muvaffakiyet ve galibiyetten dolayı Roma'daki Papa dahi, kendisine resmen tebrik ve teşekkürnâme yazmıştır.

Şimdi Risâle-i Nur Külliyyatı'ndan, îmân, Kur'ân ve Hazreti Peygamber (*aleyhissalâtü vesselâm*) Efendimiz hakkında olan eserlerden bâzı kısımları aynen okuyacağım. Siz bu eserleri elde edip tamamını okursunuz. Okurken, belki izah edilmesini isteyen kardeşlerimiz olacaktır. Fakat bu hususta arz edeyim ki, üstadımız Bediüzzaman, bir Nur talebesine Risâle-i Nur'dan bâzan okuyuvermek lutfunu bahşederken izah etmiyor, diyor ki: "Risâle-i Nur, îmânî meseleleri lüzumu derecesinde izah etmiş. Risâle-i Nur'un hocası, Risâle-i Nur'dur. Risâle-i Nur, başkalarından ders almaya ihtiyaç bırakmıyor. Herkes istîdadı nisbetinde kendi kendine istifade eder. Aklınız her bir meseleyi tam anlamasa da, ruh, kalb ve vicdanınız hissesini alır. Ne kadar istifade etseniz, büyük bir kazançtır."

Okunan Türkçe veya Arapça bir risalenin izahı, başka bir risalede varsa, onu getirip okuyor. Risâle-i Nur'daki gayet ince nükteleri derk eden basiretli âlimler de der ki: Bir âlimin yüksek bir ilmi olabilir fakat Risâle-i Nur'u cemaata okurken tafsilâta girişip eski mâlûmatlarıyla açıklarsa, bu izahatı, Risâle-i

Nur'un beyân ettiği, asrımızın fehmine uygun ve ihtiyacına tam cevap veren hakikatlerin anlaşılmasında ve tesiratında ve Risâle-i Nur'un mahiyetinin derkine bir perde olabilir. Bunun için, bâzı lugatlerin mânâlarını söyleyerek aynen okumak daha müessir ve daha efaldır.

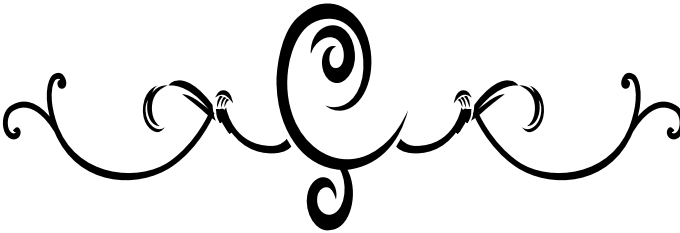
İstanbul Üniversitesi'ndeki kardeşlerimiz de böyle okuyorlar. Biz de hulasaten deriz ki: Risâle-i Nur, gayet fasih ve vecîzdir. Sözü'nün kıymeti; îcâzındadır, kısalığındadır. Bir mesele-i îmâniye ve Kur'âniye umuma ders verilirken, mücmel olarak tedrisinde, daha fazla istifâza ve istifade vardır.

Ey Üstadımız Efendimiz! Umum kadirşinas insanlar Risâle-i Nur'u ve sizi ebediyen tebci ve tekrim edeceklerdir. Tahkiki îmân dersleriyle îmânımızı kurtaran cihanbaha ve cihandeğer bir kıymette olan Risâle-i Nur'u bütün ruh-u canımızla, bütün mevcudiyetimizle seviyor ve tekrim ediyoruz. Bu aşk ve bu muhabbet, bu ta'zim ve bu hürmet, nesilden nesile, asırdan asıra, devirden devire intikal edecektir.

Evet, Risâle-i Nur'daki hakâik-i Kur'âniye öyle bir kuvvettir ki: Bu kudret karşısında, küfr-ü mutlakın ve dinsizliğin temelleri târumâr olacak; inhidam çukurlarına yuvarlanarak geberecektir. Bâkî kalanlar, îmân ve Kur'ân nuruyla felâh ve necât bulacaklardır.

Evet dağları, taşları, pamuk gibi dağıtacak, demir ve granitleri yağ gibi eritecek derecede olan bu kuvvet-i Kur'âniye dünyayı nur ve saadete gark edecek. Bu Nur-u Kur'ân, îmânların kurtuluşunda, dünyaya hâkim ve hükümrân olacaktır.

وَأَخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ¹

¹ "Onların duaları 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.' diye sona erer." (Yûnus sûresi, 10/10)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا اللَّهُ يَا رَحْمَنُ يَا رَحِيمُ يَا فَردُ يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ يَا حَكَمُ يَا عَدْلُ يَا قُدُّوسٌ¹

İsm-i âzâmin hakkına ve Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın hürmetine ve Resûl-i Ekrem (*aleyhissalâtu vesselâm*)'ın şerefine, bu mecmuayı bastranları ve mübarek yardımcılarını ve Risale-i Nur talebelerini Cennetü'l-Firdevs'te saadet-i ebediyeye mazhar eyle, âmîn...

Ve hizmet-i imaniye ve Kur'âniye'de dâima muvaffak eyle, âmîn...

Ve defter-i hasenâtlarına Sözlere Mecmuası'nın her bir harfine mukabil, bin hasene yazdır, âmîn...

Ve Nur'ların neşrinde sebat ve devam ve ihlâs ihsan eyle, âmîn...

Yâ Erhamerrâhimîn!.. Umum Risale-i Nur şâkirtlerini iki cihanda mesûd eyle, âmîn...

İnsî ve cinnî şeytanların şerlerinden muhafaza eyle, âmîn...

Ve bu âciz ve biçâre Said'in kusurâtını affeyle, âmîn...

Umum Nur Şâkirtleri Nâmına
Said Nursî

¹ Ya Allah, yâ Rahmân: Ey Zât'ı itibarıyla merhametli olan! yâ Rahim: Ey rahmetiyle mahlûkâtına merhamet eden! yâ Ferd: Ey eşi ve benzeri olmayan! yâ Hayy: Ey her zaman var olan, diri olan, ezeli ve ebedî hayat sahibi olan! yâ Kayyûm: Ey kendi Zât'ı ile var olup, zeval bulmayan ve bütün varlıkları varlıkta tutup onları yöneten! yâ Hakem: Ey hükmü geçersiz kılınmayan Hâkim! yâ Adl: Ey tam adalet sahibi! yâ Kuddûs: Ey her şeyi tertemiz yapan ve kendisi bütün eksiklerden uzak ve yüce Zât!

Fihrist

Âyât-ı Kur'âniye'nin Bir Nevi Tefsiri Olan Risâle-i Nur Eczalarından "Sözler Mecmuası"nın Mücmel Bir Fihristesidir.

BİRİNCİ SÖZ 4

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ 'in çok esrâr-ı mühimmesinden bir sırrını güzel bir temsil ile tefsir eder. Ve "Bismillâh" ne kadar kıymetdar bir şeâir-i İslâmiye olduğunu gösteriyor.

On Dördüncü Lem'a'nın İkinci Makamı 7

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ 'in en mühim beş-altı sırlarını tefsir ediyor. Ve بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ Kur'ân'ın bir hülâsası ve bir fihristesi ve miftahı olduğunu gösterdiği gibi, arştan ferşe kadar uzanmış bir hatt-ı kudsi-i nurânî olmakla beraber saadet-i ebediye kapısını açan bir anahtar ve her mübarek şeye feyz ve bereket veren bir menba-ı envâr olduğunu beyân eder. Bu İkinci Makam, en birinci risale olan Birinci Söz'e bakar. Âdetâ Risâle-i Nur eczaları, bir daire hükmünde olup, müntehası ibtidâsına بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ hatt-ı mübarekiyle ittihat ediyor. Ve bu makamda altı sır yerine, otuz yazılacaktı. Şimdilik altı kaldı. Kısadır, fakat gayet büyük hakâiki tazammun ediyor. Bunu dikkatle okuyan بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ne kadar kıymetdar bir hazine-i kudsiye olduğunu anlar.

İKİNCİ SÖZ 15

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ¹ meâlinde ve îmân hakkındaki âyetlerin mühim bir sırrını, gayet mâkul bir temsil ile tefsir eder.

ÜÇÜNCÜ SÖZ 17

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا² âyetinin meâlinde ve îmân hakkındaki âyetlerin mühim bir hakikatini, mantıkî bir temsil ile tefsir ediyor.

¹ "O müttakiler ki görünmeyen âleme inanırlar." (Bakara sûresi, 2/3).

² "Ey insanlar! (Hem Sizi hem de sizden önceki insanları yaratan) Rabbinize ibadet ediniz." (Bakara sûresi, 2/21).

DÖRDÜNCÜ SÖZ..... 20

1 İN الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْفُوتًا¹ âyetinin meâlinde ve namaz hakkında-

ki âyetlerin mühim bir sırrını, gayet mâkul ve mantıkî bir temsil ile tefsir ediyor. Zerre miktar insafı bulunanı teslimine mecbur ediyor.

BEŞİNCİ SÖZ..... 22

2 İN اللَّهُ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ² âyetinin meâlinde ve takvâ ve ubûdiyet

hakkındaki âyetlerin ve vazife-i ubûdiyet ve takvânın mühim bir sırrını gayet güzel bir temsil ile tefsir ediyor. O tefsir herkesi ikna ediyor.

ALTINCI SÖZ..... 25

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

3 İN اللَّهُ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ³ âyetinin meâlinde ve ne-

fis ve malını Cenâb-ı Hakk'a satmak hakkındaki âyetlerin gayet mühim bir sırrını tefsir etmekle beraber, nefis ve malını Cenâb-ı Hakk'a satanların beş derece kâr içinde kâr ve satmayanların beş derece hasâret içinde hasâret kazandıklarını, gayet muknî bir temsil ile tefsir ediyor. Hakikate karşı mühim bir kapı açıyor.

YEDİNCİ SÖZ..... 30

يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ⁴

إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمُ بِاللَّهِ الْغُرُورُ⁵

âyetinin meâlinde ve “İmân-ı billâh ve'l-yevmi'l-âhir” ve hayat-ı dünyeviye hakkındaki âyetlerin mühim bir sırrını gayet mâkul bir temsil ile tefsir etmekle beraber, ehl-i gaflet hakkında dünyanın ne kadar dehşetli; ve mevt ve ecel, ne kadar müdhiş; ve acz ve fakr, ne kadar elîm olduğunu ve ehl-i hidâyet hakkında hayat-ı dünyeviye'nin iç yüzü, ne kadar güzel; ve kabir ve ecel ve acz ve fakr, nasıl birer vesile-i saadet bulunduğunu gayet kat'î bir tarz ile isbat eder. Saadet-i Dâreyn'e giden yolu gösterir.

SEKİZİNCİ SÖZ..... 35

1 “Şüphesiz namaz, müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır.” (Nisâ sûresi, 4/103)

2 “Allah fenâlıktan korunanlar ve hep güzel davrananlarla beraberdir.” (Nahl sûresi, 16/128).

3 “Allah, karşılık olarak cenneti verip müminlerden canlarını ve mallarını satın almıştır.” (Tevbe sûresi, 9/111).

4 “Bunlar Allah'ı ve âhireti tasdik eder.” (Âl-i İmran sûresi, 3/114; Tevbe sûresi, 9/44; Mücadele sûresi, 58/22)

5 “Allah'ın (âhiretle ilgili) vaadi elbette haktır, dolayısıyla dünya hayatı sizi sakın ola ki aldatmasın! Yine sakın ola ki, (o çok hilekâr şeytan dahil) aldatanlar da sizi Allah hakkında (yanlış bilgi, yanlış inanç ve yanlış yaklaşımlarla) aldatmasın.” (Lokman sûresi, 31/33; Fâtr sûresi, 35/5)

âyetlerinin meâlinde ma-
hiyet-i dünya ve dünyada mahiyet-i insan ve insanda mahiyet-i din hakkında-
ki âyâtın mühim bir sırrını (Suhuf-u İbrahim'de aslı bulunan) güzel ve parlak bir
temsîl ile³ tefsir etmekle beraber, dünyanın mahiyetini ve dünyadaki ruh-u insanı
ve insandaki dinin kıymetini göstermekle beraber, dinsiz insan en bedbaht mah-
lûk olduğunu isbat etmekle ve şu âlemin tılsımını açan ve ruh-u beşeri zulmetten
kurtarmak çarelerini göstermekle beraber, gayet latîf ve güzel bir müvâzene ile;
fâsık olan bedbaht adamın müdhiş vaziyetini, sâlih olan bahtiyar adamın saadet-
li vaziyetini gösteriyor.

DOKUZUNCU SÖZ 42

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ * وَلَهُ الْحَمْدُ
فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ⁴

âyetinin meâlinde ve beş vakit namaz hakkındaki âyâtın gayet mühim bir sırrını
“Beş Nükte” ile tefsir etmekle beraber, mâlûm olan beş vakit namazın o vakitle-
re hikmet-i tahsisini o kadar güzel ve şirin bir tarzda beyân ediyor ki: Zerre mik-
tar şüuru bulunan bir insan, bu câzibedâr hikmet ve parlak hakikate karşı teslimet
mecbur olur. Ve cesed-i insan; havaya, suya, gıdaya muhtaç olduğu gibi, ruh-u
insan da namaza muhtaç bulunduğunu gayet kat’î bir sûrette beyân eder.

ONUNCU SÖZ 51

فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ
ذَٰلِكَ لَمُعْجِزٍ الْمُوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ⁵

1 “Allah o ilâhtır ki kendisinden başka ilâh yoktur. Hayy (Her zaman var olan, diri olan, ezeli ve ebedi hayat sahibi olan) O’dur, Kayyûm (Kendi zâtı ile var olup, zevâl bulmayan ve bütün varlıkları varlıkta tutup onları yöneten) O’dur.” (Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/2).

2 “Allah katında hak din, İslâmdır.” (Âl-i İmran sûresi, 3/19).

3 “Hz. Ebû Zerr el-Gıfârî demiştir ki: Allah Resûlü’ne “Yâ Resûlallah; Hz. İbrâhîm’in (*aleyhisselâm*) sayfaları ne hakkındaydı?” diye sordum. Buyurdu ki: “Hepsi örneklerle doluydu. Meselâ; “Ey mağrur ve zâlim kral, ben seni, dünyayı birbirine katasın diye göndermedim. Mazlumun çağırısını duyayın diye gönderdim. Zira ben, kâfir de olsa mazlumdu duymazlıktan gelemem.” gibi âyetler vardı. Ayrıca bu sayfalarda ibretler de vardı: “Akıllı bir adamın zamanını iyi kullanması gerekir. Vaktinin bir bölümünü, Allah’a yalvarmaya adanmalı, bir bölümünü, yaptıklarını muhasebe etmek için ayırmalı, bir bölümünü Allah’ın yarattıklarını düşünerek geçirmeli, bir bölümünü de, ihtiyacını gidermek için ayırmalıdır. Akıllı bir adamın, zamanını iyi kullanması, dilini koruması ve düşünerek hareket etmesi gerekir.” (İbni Hibbân, *es-Sahih* 2/78; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/167; et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/187; İbni Abdilber, *et-Temhid* 9/199)

4 “Haydi siz akşama girerken, sabaha çıkarken Allah’ı takdis ve tenzih edin, namaz kılın. Göklerde ve yerde hamd, güzel övgü O’na mahsustur. İkinci vaktinde de, öğleye girerken de O’nu takdis ve tenzih edin, namaz kılın.” (Rûm sûresi, 30/17-18).

5 “İşte bak, Allah’ın rahmetinin eserlerine, ölmüş toprağa nasıl hayat veriyor! İşte bunları yapan kim ise, ölüleri de O diriltecektir. O, her şeye hakkıyla kadîrdir.” (Rûm sûresi, 30/50)

âyetinin meâlinde ve haşır ve âhîret hakkındaki âyâtın mühim bir hakikatini, on iki mantıkî ve mâkul sûret-i temsiliye ile ve on iki hakâik-i katia-yı bâhire ile tefsir etmekle beraber, îmân-ı bi'l-âhireti o kadar kuvvetli bir sûrette isbat eder ki: Bütün bütün kalbi ölmemiş ve bütün bütün aklı sönmemiş bir insan, o isbata karşı teslim olur. İzn-i ilâhî ile imâna gelir. İmâna gelmezse de inkârdan vazgeçmeye mecbur olur.

ON BİRİNCİ SÖZ.....128

وَالشَّمْسِ وَضُحِيِّهَا * وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَّيْهَا * وَالتَّهَارِ إِذَا جَلَّيَهَا * وَاللَّيْلِ إِذَا
بَعَثِيهَا * وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنِيهَا * وَالْأَرْضِ وَمَا طَحْيِيهَا * وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيْتَهَا *
فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوِيهَا * قَدْ أَفْلَحَ مَنْ رَزَقِيهَا * وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيَهَا¹
وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ²

âyetlerinin yüksek ve geniş bir hakikatini Sûre-i “Şems”in mucizâne işaret ettiği- ni ve kâinatı muntazam bir saray sûretinde gösterdiğini, ulvî ve vüs’atlı bir temsil ile tefsir etmekle beraber, mahiyet-i insâniyedeki vezâif-i ubûdiyet ve cihâzât-ı insâniyeyi ve rubûbiyet-i ilâhiyenin envâ-ı tecelliyâtına karşı ubûdiyet-i insâniyenin mukabelelerini o kadar güzel bir sûrette isbat ediyor ki: Sûre-i ﴿وَالشَّمْسِ﴾’nin mucizâne olan işaretini hârika bir sûrette ve en azîm bir dairede âzam bir rubûbiyeti, ekmel bir ubûdiyetle karşılaştırıyor.

ON İKİNCİ SÖZ.....138

وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا³ ، وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَّلْ⁴

âyetlerinin meâlinde ve hikmet-i Kur’âniye’nin fazileti hakkında yüzer âyâtın mühim bir hakikatini, hikmet-i felsefe ile hikmet-i Kur’âniye’nin müvâzenesi sûretinde gayet parlak bir temsil ile tefsir etmekle Kur’ân’ın bir mucizesini ve i’câzını ve onun karşısında hikmet-i felsefenin aczini ve sukutunu hârika bir sûrette isbat eder, körlere de gösterir. Bu söz, On Birinci Söz gibi gayet mühimdir. Herkes onlara muhtaçtır.

¹ “Güneşe ve onun aydınlığına.. onu izlediği zaman aya.. Dünyayı açığa çıkaran gündüze.. onu büyüyüp saran geceye.. göğe ve onu bina edene.. yere ve onu yayıp döşeyene.. her bir nefse ve onu düzenleyene.. ona hem kötülüğü, hem de ondan sakınma yolunu ilham edene yemin olsun ki: nefsinin maddî ve mânevî kirlere arındırın felâha erer. Onu günahlarla örten ise ziyâna uğrar.” (Şems sûresi, 91/1-10)

² “Ben cinleri ve insanları sırf Beni tanıyıp yalnız Bana ibadet etsinler diye yarattım.” (Zâriyât sûresi, 51/56)

³ “Kime hikmet nasip edilmişse doğrusu, büyük bir hayra mazhar olmuştur.” (Bakara sûresi, 2/269).

⁴ “Biz Kur’ân’ı hak olarak indirdik. O da hakkın ve gerçeğin ta kendisi olarak indi. Seni de ey Resûlüm, sadece rahmetle müjdelemen ve inanmayanları ise azapla uyarman için gönderdik.” (İsrâ sûresi, 17/105)

ON ÜÇÜNCÜ SÖZ 146

“İki Makam”dır.

Birinci Makam ..... 146وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ²، وَتُنزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شَفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ¹

âyetinin meâlinde ve hikmet-i Kur’âniye’nin kudsiyeti ve vüs’ati ve şiirden istiğnâsı hakkındaki âyâtın mühim bir sırrını tefsir etmekle beraber, Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyân’ın yüksek mucizâne hikmetini, felsefenin aşağı ve dar hikmeti ile müvâzene ediyor. Hikmet-i Kur’âniye’deki kesret ve vüs’ati ve felsefenin fakr ve iflâsını muhtasar beyân etmekle beraber, Kur’ân’ın şiirden istiğnâsının ve adem-i tenez-zülünün sebebi, hakâik-i Kur’âniye’nin yüksekliği ve parlaklığı olduğunu gösterir. Ve mühim bir temsîl ile bir nevi i’câz-ı Kur’âniye’yi beyân eder.

İkinci Makam 151

Gençliği, dalâlet ve sefahet uçurumuna düşmekten kurtaran ve îmânda, bu dünyada dahi hakikî bir cennet lezzeti ve dalâlette ise cehennemî bir azab ve sıkıntı bulunduğunu misâllerle izah ve isbat eden bir derstir.

İkinci Makamın Hâşiyesi 157

Mağpulara teselli hakkında dört mektubdur.

İkinci Makamın Zeyli 163

(Leyle-i kadir’de ihtar edilen bir mesele-i mühimmedir.)

Meyve Risalesi’nden Altıncı Mesele ..... 164**Hüve Nüktesi** ..... 169**ON DÖRDÜNCÜ SÖZ** 173

Dar akıllara sığışmayan yüksek ve geniş bir kısım hakâik-i Kur’âniye’yi göze görünen emsâl ve nazireleriyle fehme takrib ediyor. Meselâ:

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ³، وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ⁴
وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ⁵، إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ⁶
وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ⁷

1 “Biz Kur’ân’ı mü’minlere şifa ve rahmet olarak indiririz.” (İsrâ sûresi, 17/82)

2 “Biz Resûl’e Kur’ân öğrettik, şiir öğretmedik, o zaten ona yaraşmaz.” (Yâsîn sûresi, 36/69)

3 “Rabbimiz o Allah’tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı.” (A’raf sûresi, 7/54; Yûnus sûresi, 10/3; Hûd sûresi, 11/3; Hadid sûresi, 57/4)

4 “Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık, net bir kitapta bulunmasın.” (En’âm sûresi, 6/59)

5 “Hâlbuki bütün bir gökler âlemi bükülmüş olarak Allah’ın elinin içindedir.” (Zümer sûresi, 39/67).

6 “Bir şeyi dilediğinde O’nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen olurverir...” (Yâsîn sûresi, 36/83)

7 “Kıyametin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama (yahut daha da kısa bir anda) olup biter.”

âyetlerinin gayet yüksek ve gayet geniş hakikatlerini temsil ve tanzir ile akla kabul ettirir ve kalbi ikna eder bir tarzda beyân ediyor.

On Dördüncü Söz'ün Hâtimesi 180

Gafil kafaya bir tokmak ve bir ders-i ibrettir.

Âhirinde, nefs-i emmâreye müessir bir sille-i ikaz var. Nefse esir olan onu okusa ve kabul etse, esâretten kurtulur.

On Dördüncü Söz'ün Zeyli 182

Zelzele hakkında ehemmiyetli altı suâle cevaptır.

ON BEŞİNCİ SÖZ 187

¹ وَلَقَدْ رَزَقْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ¹ âyetinin meâlinde ve melâ-ike ile şeytanların mübârezeleri hakkındaki âyâtın, kozmoğrafyacıların dar akıllarına yerleşmeyen mühim bir sırrını, “Yedi Basamak” nâmıyla yedi muhkem hüccet ve metin bir mukaddime ile tefsir ediyor. Ve şu âyetin semâsından evham-ı şeytaniyeyi recmedip tardeder.

On Beşinci Söz'ün Zeyli 195

Kur’ân’ın kelâmullah ve Hazreti Muhammed (*aleyhissalâtu vesselâm*) Allah’ın Resûlü olduğunu muknî delillerle isbat eden, münazara tarzında yazılmış belîğ bir risaledir.

ON ALTINCI SÖZ 206

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ * فَسُبْحَانَ
الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ²

âyetlerinin meâlindeki çok âyâtın ifade ettiği: “Ehadiyet-i zâtiyesi ile külliyyet-i ef-âl; ve vahdet-i şahsiyesiyle muinsiz umumiyet-i rubûbiyyet ve ferdâniyetiyle şeriksiz şümûl-ü tasarrufat; ve mekândan münezzehiyetiyle her yerde hazır bulunması ve nihayetsiz ulviyetiyle her şeye yakın olması; ve bir tek zât-ı ehadî olmakla her şeyi bizzât elinde tutmak” olan hakâik-i âliye-i Kur’âniye’nin “Dört Şua” nâmıyla gayet mühim bir sırrını tefsir ediyor. Ve o hakâiki müstakîm akıllara ve selim kalblere teslim ettiriyor.

(Nahl sûresi, 16/77)

1 “Gerçek şu ki, yere en yakın olan göğü lambalarla donattık ve onlardan bir kısmını şeytanlara atılan memiler yaptık.” (Mülk sûresi, 67/5)

2 “Bir şeyi dilediğinde O’nun buyruğu, sadece “Ol!” demektir, hemen olur. Sübhandır, münezzehdir O Zât ki, her şey üzerinde hâkimiyet elindedir. Ve... hepinizin de dönüşü, O’na olacaktır.” (Yâsin sûresi, 36/82-83)

ON YEDİNCİ SÖZ.....216

إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لِّهَا لِنَبْلُوهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ
 عَمَلًا * وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا¹
 وَمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ²

âyetlerinin meâllerinde: Lezzet-i hayat içinde elem-i mevt ve sürûr ve visal içinde elem-i zevâl hakkındaki âyâtın mühim bir sırrını ve ism-i Kahhâr'a karşı Rahmân isminin cilvesini gayet güzel bir sûretle gösterip tefsir ediyor. Ve ehl-i îmân için dünyanın mahiyetini, seyyar bir ticaretgâh ve muvakkat bir misafirhâne ve birkaç günlük bir teşhîrgâh ve kısa bir müddet için işleyecek bir tezgâh ve ahz u i'tâ için yol üstünde kurulmuş bir pazar olduğunu gösterip, dünyadan berzah ve âhîret tarafına insan seyahatını sevdirir, ve dehşetini izâle eder. Ve bu sözün âhîrinde bâzı nüshalarda "Siyah Dut'un Meyvesi" nâmıyla kıymetdar ve câzibedâr ve şîir kıyafetinde birkaç hakikat var.

Kalbe Farisî olarak tahattur eden bir münâcât.....223

Ehl-i gaflet dünyasının hakikatini tasvir eden Birinci Levha.....232

Ehl-i hidayet ve huzurun hakikat-i dünyalarına işaret eden İkinci Levha.....233

Barla yaylası, çam, katran, ardıç, karakavağın bir meyvesi.....235

Yıldızları konuşuran bir Yıldıznâme.....241

ON SEKİZİNCİ SÖZ.....243

Bu söz, "İki Makam"dır. İkinci Makamı: Yazılmamış.

Birinci Makamı.....243

Üç noktadır.

Birincisi: لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا آتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا³ âyetinin

fahre meftun, şöhrete müptelâ, medhe düşkün, hodbin nefsi-i emmârenin kafasına sille-i te'dibi vuran bir sırrını,

İkincisi: أَحْسَنَ كُلِّ شَيْءٍ خَلْقَهُ⁴ 'nun, çirkin ve bahsi hilâf-ı edep görünen şeylerle güzel cihetlerini gösteren bir sırrını,

¹ "Biz, dünyada bulunan her şeyi ona bir zinet kıldık. Böylece insanlardan kimin daha iyi iş gerçekleştireceğini ortaya koymak istedik. Ve elbette Biz onun üstünde ne varsa hepsini, kupkuru yapıp dümdüz edeceğiz." (Kehf sûresi, 18/7-8).

² "Dünya hayatı bir oyun ve oyalanmadan başka bir şey değildir." (En'âm sûresi, 6/32).

³ "Yaptıklarından ötürü sevinen, öbür taraftan yapmadıkları işlerden dolayı övülmek isteyen kimselerin sakın azaptan yakayı kurtaracaklarını sanma!" (Âl-i İmran sûresi, 3/188)

⁴ "(O Allah ki), yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yaptı." (Secde sûresi, 32/7)

Üçüncüsü: ¹ *اِنَّ كُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِيْ يُحِبِّكُمْ اللّٰهُ* âyetinin risâlet-i Ahmediye'ye (*aleyhissalâtü vesselâm*) dair ince fakat kuvvetli bir delilini gösteren bir sırrını tefsir eder.

ON DOKUZUNCU SÖZ 248

يس ﴿ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ ﴾ ﴿ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ²

âyetinin meâlindeki yüzer âyâtın en mühim hakikatleri olan risâlet-i Ahmediye'yi (*aleyhissalâtü vesselâm*) “On Dört Reşha” nâmıyla on dört kat'î ve parlak ve muhkem bürhânlarla tefsir ve isbat ediyor. Ve en muannit bir hasmı dahi ilzam eder. Güneş gibi risâlet-i Ahmediye'yi (*aleyhissalâtü vesselâm*) izhar ediyor.

YİRMİNCİ SÖZ 260

“İki Makam”dır.

Birinci Makamı 260

Sûre-i Bakara'nın başında: Hazreti Âdem'e meleklerin secdesi ve bir bakaranın zebhi ve taşlardan su çıkması hakkındaki üç mühim âyete karşı şeytanın gayet müdhîş üç şüphesini öyle bir tarzda reddedip mahveder ki: Şeytanı ve şeytan gibi insanları öyle desiselerden perişan edip vazgeçiriyor. Çünkü onlar, tenkid ve itirazlarıyla lemeât-ı i'câziyenin kapısını açtırttılar. O üç âyetten üç lem'a-yı i'câziye göründü.

İkinci Makamı 268

Mucizât-ı enbiyâ (*aleyhimüsselâm*) yüzünde parlayan bir mucize-i Kur'âniye'yi göstermekle beraber, mucizât-ı enbiyâyâ dair âyât-ı Kur'âniye'nin ne kadar mânidar ve hikmettar olduklarını gösterir. Ve Kur'ân'da kapalı kalmış çok defineler bulunduğunu ihtar eder.

YİRMİ BİRİNCİ SÖZ 285

İki Makamdır.

Birinci Makamı 285

Namazın o kadar güzel bir tarzda kıymetini ve faydasını gösterir ki, en tembel ve en fâsık adama dahi namaza karşı bir iştiyâk verir ve gayrete getirir.

İkinci Makamı 291

Şeytanın çok istimâl ettiği mühim desiselerini ibtal ediyor. Ve vesvesesi ile müminlerin kalbinde açtığı yaraların beşine, güzel merhemler târif ediyor.

¹ “Ey insanlar, eğer Allah'ı seviyorsanız, gelin bana uyun ki Allah da sizi sevsin.” (Âl-i İmran sûresi, 3/31).

² “Yâ sîn, Hikmetli Kur'âna andolsun: Sen elbette gönderilen resûllerdensin.” (Yâsîn sûresi, 36/1-3)

YİRMİ İKİNCİ SÖZ.....297

فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ¹ ، اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ²

meâlinde ve tevhid-i hakikî hakkındaki yüzer âyâtın mühim bir hakikatini “İki Makam” ile tefsir eder.

Birinci Makam.....297

Gayet güzel ve parlak ve muhkem bir hikâye-i temsiliye ile on iki basamak hükmünde “On İki Bürhan” ile vahdâniyet-i ilâhiyeyi, o kadar kat’î bir sûrette isbat eder ki: En mütemerrit müşrikleri de tevhide mecbur ediyor. Ve kolay fakat kuvvetli ve basit fakat parlak bir sûrette Vâcibü'l-vücûd’un vücûdunu ve vahdetini ve ehadiyetini bütün sıfât ve esmâsıyla isbat eder.

İkinci Makamı ise.....310

Hakikat-i tevhidi ve tevhid-i hakikîyi, “On İki Lem’a” nâmiyla hikâye-i temsiliyenin perdesi altında on iki bürhân-ı bâhire ile vahdâniyet-i ilâhiyeyi isbat etmekle beraber, evsâf-ı celâliye ve cemâliye ve kemâliyesini vahdâniyet içinde isbat ediyor. O Lem’alardaki deliller o kadar kat’îdir ki, hiçbir şüphe yeri kalmıyor. Ve o kadar küllîdirler ki, mevcudat adedince, belki zerrât sayısınca mârifetullaha pencereler açıyor. Ve onun ile Vâcibü'l-vücûd’un vücûdunu, umum sıfât ve esmâsıyla en muannitlere karşı isbat ediyor.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ SÖZ.....331

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ * ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ
سَافِلِينَ * إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ³

âyetlerinin meâlindeki çok âyâtın îmâna dair ve terakkiyât ve tedenniyat-ı insâniyeye medâr hakikatlerini “Beş Nokta” ile ve “Beş Nükte” içinde herkese talluk eden ve herkes ona muhtaç olan on mebhas ile o sırr-ı azîmi tefsir eder. İstîdatat-ı insâniye ile vezâif-i insâniyeyi, gayet mâkul ve makbul bir sûrette beyân eder.

Bu söz, şimdîye kadar binler adamı hâb-ı gafletten kurtardığı gibi, çoklarını da îmâna getirmiş. Gayet kıymetdar ve yüksek olmakla beraber, temsiller ile fehmi kolaylaşmış, herkes onun dilini anlıyor.

¹ “O halde şu gerçeği hiç unutma ki: Allah’tan başka ilah yoktur.” (Muhammed sûresi, 47/19)

² “Her şeyi yaratan Allah’dır.” (Zümer sûresi, 39/62)

³ “Biz insanı en mükemmel surette yarattık. Sonra da onu en aşağı derekeye düşürdük. Ancak iman edip güzel ve makbul işler yapanlar müstesnadır.” (Tin sûresi, 95/4-6).

YİRMİ DÖRDÜNCÜ SÖZ.....353

¹ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ âyetinin meâlinde ve esmâ-yı hüsnânın cilveleri hakkındaki çok âyâtın muazzam bir hakikatini beş dal nâmıyla mebahis-i azîme ile tefsir ediyor.

Birinci ve İkinci Dalları, mühim esrârın muhtasar bir hazinesidir.

Üçüncü Dal, hadîslere gelen evhamı on iki kaide ile reddeder. Evhamın esaslarını keser.

Dördüncü Dal, kâinat sarayında istihdam olunan nebâtât ve hayvanât ve insan ve melâike tâifelerinin sırr-ı istihdamlarını ve güzel vazife-i ubûdiyet ve tesbihlerini ve haşmet-i rubûbiyet-i ilâhiyeyi câzibedâr bir tarzda beyân eder.

Beşinci Dal, لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ âyetinin şecere-i nuraniyesinin hadsiz meyvelerinden beş meyvesini gayet parlak ve güzel bir sûrette gösteriyor. Bu beş meyve ve Otuz Birinci Söz'ün âhirindeki beş meyve, çok şirindirler. Tatlı ilim isteyenler onları alsın okusun.

YİRMİ BEŞİNCİ SÖZ.....390

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ
لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا²

âyetinin hakikatini teyid eden yüzer âyâtın en mühim bir hakikati olan i'câz-ı Kur'ânî'yi tefsir eder. Üç Şua içinde kırk vücu-u i'câziyeyi beyân ve tefsir ediyor ki; Kur'ân, kelâmullah olduğunu; gündüzdeki ziyâ, güneşin vücûdunu gösterdiği gibi, öylece gösterir ve isbat eder. Nısf-ı evvel çendan sûratlı telif edilmiş, fakat istirahat-ı kalb ile yazıldığı için izahlıdır. Nısf-ı âhir bâzı esbab-ı mühimmeye binaen muhtasar ve mücmel kalmıştır. Fakat bununla beraber her tâifeye göre (ve ne fikirde bulunursa bulunsun) bu mübarek Söz, i'câz-ı Kur'ân'ı ona gösterir ve isbat eder. Bu söz şimdide kadar i'câz-ı Kur'ân'a karşı çok muannitleri serfûrû ettierek secdeye getirmiş...

YİRMİ ALTINCI SÖZ.....503

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

¹ "O'dur Allah. O'ndan başka yoktur İlah. Hep O'nundur, en güzel isimler ve vasıflar." (İsrâ sûresi, 17/110; Tâhâ sûresi, 20/8; Haşir sûresi, 59/24).

² "De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştireler bile, yine de onun gibi bir kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88).

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِلُ إِلَّا بِقَدْرِ مَعْلُومٍ¹
وَكُلِّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ²

gibi âyetlerin sırr-ı kadere ait ve “İmân-ı bi'l-kader” “hayrihî ve şerihî minallahi teâlâ”nın³ isbatına medâr mühim bir hakikatini dört mebbas ile öyle bir sûrette tefsir eder ki: Havassın fikirleri yetişmediği esrâr-ı kaderiyeyi, basit avâmların zihinlerine takrib edip anlatıyor. Hâtimesinde: En kısa ve en selim ve en müstakim bir tarîkin esasını “Dört Hatve” nâmıyla tezkiye-i nefsin ve tekemmül-ü ruhun medârı olan dört mühim dersi veriyor. Ve hâtimenin hâtimesinde mesâil-i müteferrikadan altı mesele var ki, birisi Sûre-i Feth'in âhirindeki âyetin bir sırr-ı câziyesini açıyor.

YİRMİ YEDİNCİ SÖZ 522

لَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا⁴

âyetinin meâlindeki âyâtın içtihadı dair mühim bir hakikatini tefsir eder. Ve bu zamanda haddinden tecavüz edip içtihadından dem vuranların haddini bildirip, ihtilâf-ı mezâhibin sırrını güzel beyân eder. “Bu zamanda eski zaman gibi içtihad edebiliriz.” diyenlerin ne kadar yanlış hatâ ettiklerini isbat eder. Bu sözün zeylinde sahabe-i güzîn'in evliyâdan yüksek olan mertebelerini gayet parlak bir sûrette ve kat'î bir tarzda isbat etmekle beraber, sahabelerin nev'-i beşer içinde enbiyâdan sonra en mümtaz şahsiyetler olduklarını ve onlara yetişilmediğini kat'î bir sûrette isbat eder.

YİRMİ SEKİZİNCİ SÖZ 541

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَنْتُوا بِهِ مُتَّسِبِينَ وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ⁵

1 “Hiçbir şey yoktur ki onu meydana getiren hazinelerin anahtarları elimizde olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçü ile indiririz.” (Hicr sûresi, 15/21)

2 “Velhâsil her bir şeyi, apaçık bir Kitap'ta sayıp döken Biz'iz.” (Yâsîn sûresi, 36/12)

3 “Kaderde olan hayır da şer de Allah'tandır.” (Ebû Hanife, *el-Fıkhü'l-ekber* s.27-29. Bunu imân esaslarından sayan hadisler için bkz.: Buhârî, *imân* 50; *tefsir* (31) 2; Müslim, *imân* 1, 8, 9)

4 “Hâlbuki onlar bu haberi Peygamber'e ve aralarındaki yetkili zâtlara arz etselerdi elbette işin iç yüzünü araştırıp ortaya çıkarırlar, onun mahiyetini, haberin neye delâlet ettiğini bilirlerdi. Eğer Allah'ın lütf ve rahmeti üzerinizde olmasaydı, pek azınız hariç hepimiz şeytana uymuş gitmiştiiz.” (Nisâ sûresi, 4/83)

5 “İman eden ve iyi işler işleyen müminlere beşaret ver ki, altında nehirler akan cennetler onlarıdır. O cennetlerden bir meyve yedikleri zaman, 'Bu, bundan evvel yediğimiz meyvedir.' derler. Birbirine

âyetinin cennete ve saadet-i ebediyeye dair hakikatini teyid eden yüzer âyâtın mühim bir hakikatini iki makamla tefsir eder. **Birinci Makam**, “Beş Suâl ve Cevap” nâmıyla cennetin lezâiz-i cismaniyesine ve hûriler hakkında medâr-ı tenkid olmuş meseleleri öyle güzel bir sûrette beyân eder ki, herkesi ikna eder. **İkinci Makam**, Arabiyyü'l-ibâre olarak on iki lâsiyyemâ kelimesiyle başlar ve gayet kuvvetli ve kat'î ve hiçbir cihette sarsılmaz, haşre dair, cennet ve cehennem hakka niyetine medâr binler bürhânı tazammun eden bir bürhân-ı bâhirdir ki; o bürhân, Onuncu Söz'ün menşei ve esası ve hülâsasıdır.

YİRMİ DOKUZUNCU SÖZ.....549

تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ¹ ، قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي²
 وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمَحٍ الْبَصْرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ³
 مَا خَلَقْنَاكُمْ وَلَا بَعَثْنَاكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ⁴

âyetlerinin meâlindeki yüzer âyâtın Haşir ve Bekâ-yı Ruh'a ve Melâike'ye dair üç mühim hakikatini tefsir eder. Bekâ-yı Ruh'u o kadar güzel isbat eder ki: Cesedin vücûdu gibi, ruhun bekâsını gösterir. Ve melâikenin vücûdlarını, Amerika insanların vücûdları gibi isbat eder. Ve Haşir ve Kıyâmetin vücûd ve tahakkuklarını o kadar mantıkî ve aklî bir sûrette isbat eder ki: Hiçbir feylesof, hiçbir münkir itiraza mecal bulamaz. Teslim olmazsa da mülzem olur. Hususan âhirindeki “Remizli Nüktenin Sırrı” nâmıyla Haşr-i Ekberin esbab-ı mûcibesini ve hikmetlerini öyle bir tarzda beyân eder ki; tılsım-ı kâinatın üç muammasından bir muammasını gayet parlak bir sûrette halleder.^{5(Hâşiye)}

OTUZUNCU SÖZ.....583

فَدَأْفَلَحَ مِنْ زَكِّيَّهَا ۞ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيَّهَا⁶

benzer bir surette zıkkıları getirilip verilir. Ve o cennetlerde, onlar için temiz kadınlar vardır. Ve onlar, o cennetlerde de daimi bir şekilde kalacaklardır.” (Bakara sûresi, 2/25)

1 “O gece Rablerinin izniyle Ruh ve melekler, her türlü iş için iner de iner...” (Kadir sûresi, 97/4)

2 “De ki: ‘Ruh, Rabbimin bir emri, emir âleminde bir tecellisidir.’” (İsrâ sûresi, 17/85)

3 “Kıyametin oluş işi ise, başka değil, ancak göz açıp kapama yahut daha da kısa bir anda olup biter.” (Nahl sûresi, 16/77)

4 “Sizin hepinizi yaratmak da, ölümünüzün ardından (âhirette) hepinizi diriltmek de, (O'nun için) ancak bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir.” (Lokman sûresi, 31/28)

5(Hâşiye) Yirmi Dokuzuncu Söz'ün göz ile görünen bir kerâmeti var. Ezcümle, on altı sayfasında ihtiyarsız, tasannu'suz her sayfanın satırlarının başlarında on altı elif gelmesidir. Bu teva-fuku görmek isteyenler, eski harfli nüshasına müracaat etsinler.

6 “Nefsini maddî ve mânevî kirlere arındıran felâha erer. Onu günahlarla örten ise ziyâna uğrar.” (Şems sûresi, 91/9-10)

عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ
وَلَا أَضْعَفُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ¹

âyetlerinin enaniyet-i insâniye ve tahavvülât-ı zerrât hakkındaki hakikate dair gelen âyâtın iki mühim sırrını iki maksad ile beyân eder.

Birinci Maksad.....583

Enaniyet-i insâniyenin muamma-yı acibesini hallederek silsile-i diyanet ile silsile-i felsefenin menşe'lerini gayet parlak bir tarzda gösterir.

İkinci Maksad.....596

Tahavvülât-ı zerrâtın tılsımını keşfediyor. Zerrâtın harekâtını, o derece hikmetli ve muntazam gösteriyor ki: O umum zerreler, Sultan-ı Ezelî'nin muhteşem ve muazzam bir ordusu ve mu'î ve musahhar memurları olduğunu kat'î delillerle isbat eder. Yirmi Dokuzuncu Söz nasıl ki tılsım-ı kâinatın üç muammasından birisini keşfetmiş. Bu Otuzuncu Söz dahi akılları hayrette bırakan ve feylesofları sersemleştiren o tılsımın üç muammasından ikinci muammasını halletmiştir. Hususan hâtimesinde: Yedi hikmet ve yedi kanun-u azîm ile bir ism-i âzâmin tecellisini göstermekle; tahavvülât-ı zerrâtın hikmetini gayet kat'î ve parlak bir sûrette gösterdiği gibi, zihayat cisimlerini, o zerrâtın seyr u seferine bir misafirhâne ve bir kışla ve bir mekteb hükmünde gösterir, isbat eder.

OTUZ BİRİNCİ SÖZ.....609

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ
الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ²
وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى³

âyetlerinin hakikatini teyid eden âyâtın en mühim bir hakikati olan Mi'râc-ı Ahmediye'yi (*aleyhissalâtü vesselâm*) ve o Mi'râc içinde Kemâlât-ı Muhammediye'yi (*aleyhissalâtü vesselâm*) ve o kemâlât içinde risâlet-i Ahmediye'yi (*aleyhissalâtü vesselâm*) ve o risâlet içinde çok esrâr-ı rubûbiyeti tefsir eder. Ve kat'î delillerle isbat eder bir risaledir. Muhtelif tabakattan olan insanlardan bu risaleyi kim görmüşse, karşısın-

¹ “O gaybları bilen öyle bir Zât'ır ki O'nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçamaz. Zerreden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki her şeyi açıklayan Kitap'ta (levh-i mahfuz'da) bulunmasın.” (Sebe sûresi, 34/3)

² “Bir gece, kendisine bâzi delillerimizi gösterelim diye kulu Muhammed'i, Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren O Zât'ın şanı yücedir, bütün eksikliklerden uzaktır. Gerçekten, her şeyi işiten, her şeyi gören O'dur.” (İsrâ sûresi, 17/1)

³ “Kayan yıldız yemin olsun ki!” (Necm sûresi, 53/1).

da hayran olup, akıldan uzak mesele-i Mi'râc'ı en zâhir ve vâcib ve lâzım bir tarzda gösterdiğini kabul ediyorlar. Hususan o şecere-i nuraniye-i Mi'râc'ın âhirlirinde beş yüz meyveden “Beş Meyve”sini o kadar güzel tasvir eder ki; zerre miktar zevki, şuûru bulunan onlara meftun olur.

Zeyl..... 638

Şakk-ı kamer mucizesine bu zaman feylesoflarının ettikleri itirazlarını “Beş Nokta” ile gayet kat'î bir sûrette reddedip, İnşikak-ı kamerin¹ vukuuna hiçbir mâni bulunmadığını gösterir. Ve âhirdinde de “Beş İcma” ile Şakk-ı kamerin vuku bulduğunu gayet muhtasar bir sûrette isbat eder. Şakk-ı kamer mucize-i Ahmediye'sini güneş gibi gösterir.

OTUZ İKİNCİ SÖZ..... 643

Üç Mevkıftır.

Birinci Mevkıf..... 643

لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا² ، قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ³

âyetinin meâlindeki yüzer âyâtın vahdâniyete dair en mühim hakikatini öyle bir sûrette isbat eder ki; şirk ve küfür yolunu muhâl ve mümteni' gösterir. Kâinatın etrafından küfür ve şirki tardeder. Zerrât adedince vahdâniyetin delilleri bulunduğunu beyân eder. Gayet latif ve yüksek ve mantikî bir muhavere-i temsiliye sûretinde, hadsiz geniş mesâili o temsîl içinde dercedip gösterir. Ve zeylinde gayet latif birkaç mesele var ki; hakikat oldukları hâlde şiirin en parlak ve geniş hayâlin-den daha parlak, daha geniştir.

İkinci Mevkıf..... 658

'قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ * اللَّهُ الصَّمَدُ' in hakikatine dair sırr-ı ehadiyete ve vahdete gelen teş-

şikât ve evhamı izale eder. Ehl-i dalâletin ehl-i tevhide karşı ettikleri itirazatı kat'î bir sûrette reddediyor. Birinci Mevkıf'tan daha kuvvetli, âyât-ı Kur'âniye'nin vahdâniyete dair mucizâne isbatlarını gösterir. Ehadiyet-i zâtiye ile bütün eşyayı birden bir anda tedbir ve terbiye etmek olan hakikat-i muazzama-yı Kur'âniye'yi gayet güzel ve vâzih bir temsîl ile isbat eder. Akli ikna ve kalbi teslime mecbur eder.

Ve bilhassa bu İkinci Mevkıf'ın hâtimesinden evvel ikinci temsîlin neticesinde Zât-ı Akdes-i ilâhiyeden hiçbir şey saklanmadığını ve hiçbir şey ondan gizlenemediğini, hiçbir ferd O'ndan uzak kalmadığını hiçbir şahıs külliyyet-i kudsiye kesbet-

¹ Buhârî, *menâkıb* 27, *menâkıbü'l-ensâr* 36, *tefsîru sûre* (54) 1; Müslim, *münâfikîn* 43-48.

² “Eğer gökte ve yerde, Allah'tan başka ilâhlar bulunsaydı oraların nizami bozulurdu.” (Enbiyâ sûresi, 21/22)

³ “De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir (Her şey O'na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir).” (İhlâs sûresi, 112/1-2)

meden O'na yanaşamadığını ve rubûbiyetinde ve tasarrufunda bir iş, bir işe mâni olmadığını ve hiçbir yer O'nun huzurundan hâlî kalmadığını, her şeyde bakar ve iştir sem' ve basarının cilvesi bulunduğunu, silsile-i eşya emirlerinin sûrat-i cereyanlarına birer tel, birer damar hükmüne geçtiğini, esbab ve vesait sırf zâhiri bir perde olduğunu, hiçbir yerde bulunmadığı hâlde her yerde ilim ve kudretiyle bulunduğunu, hiçbir tahayyüz ve temekküne muhtaç olmadığını ve uzaklık ve güçlük ve tabakat-ı vücûdun perdeleri O'nun kurbîyetine ve tasarrufuna ve şuhûduna mâni olmadığını ve maddelerin, mümkünlerin, kesiflerin, kesirlerin, mahdudların hassaları O'nun dâmen-i izzetine yanaşamadığını ve tagayyür ve tebeddül ve tahayyüz ve tecezzi gibi emirlerden mücerred, münezzeh, müberrâ ve mukaddes olduğunu gayet güzel bir sûrette isbat eder. Bu İkinci Mevkıf'ın hâtimesinde sırr-ı ehadiyete dair Arabiyyü'l-ibâre gayet mühim bir parça tercümesiyle beraber gayet parlak bir sûrette çok mesâil-i mühimmeyi ifade eder. Hususan insanın muhasebe-i âmâlî için haşır ve neşri yapmak, koca kâinatı tağyir ve tebdil ve tahrip ve tamir etmek sırrını beyân eder.

Üçüncü Mevkıf..... 683

وَمَا الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْعُرُورِ¹ ، وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوةُ²

âyetlerinin meâlindeki yüzer âyâtın mühim bir hakikatini gayet mühim bir müvâzene ile beyân eder. Ehl-i dalâlet hakkında hayat-ı dünyeviye ne kadar müdhiş neticeler getirdiğini ve ehl-i hidâyet hakkında ne kadar güzel neticeler ve gayeler verdiğini gösterir. Hususan, muhabbet hakkındaki semerât-ı dünyeviye ve uhreviye; ehl-i dalâlet için ne kadar elîm, ehl-i hidâyet için ne kadar hoş olduğunu gösterir. Bu Üçüncü Mevkıf hakkında bâzı müdakkik kardeşlerimiz demişler ki: “Sâir risaleler yıldızlar olsa, bu güneştir.” Diğer biri ona mukabil demiş: “Her bir risale, kendi âleminde ve kendine mahsus semâ-yı hakikatte birer güneştir. Uzak olanlara yıldız, yakın olanlara şemstirler.”

OTUZ ÜÇÜNCÜ SÖZ..... 712

سُرِّيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ
الْحَقُّ أَوْلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ³

Otuz Üç âyetin birer hakikatlerini tefsir eden Otuz Üç Pencere'dir. Otuz Üç risale olmaya lâayık iken gayet müstâcel bir zamanda yazıldığı için, bir veya yarım

1 “Bu dünya hayatı, aldatıcı ve geçici bir zevkten başka bir şey değildir.” (Âl-i İmran sûresi, 3/185).

2 “Âhiret yurdu, (her şeyin diri olduğu) gerçek hayattır.” (Ankebût sûresi, 29/64)

3 “Evet, Biz ileride onlara delillerimizi gerek dış dünyada, gerek kendi öz varlıklarında göstereceğiz; ta ki Kur'an'ın, Allah tarafından gelen gerçeğin ta kendisi olduğu onlar tarafından da iyice anlaşılacak. Rabbinin her şeye şahid olması yetmez mi?” (Fussilet sûresi, 41/53)

sayfalık pencereleri birer risale kuvvetinde ve birer risaleyi tazammun eden mahiyetinde olduğunu gösterir. Fakat maatteessüf baştaki pencereler gayet mücmel ve muhtasar kalmış, lâkin gittikçe inbisât ederek nisf-ı âhirdeki pencereler vâzih düşmüştür.

LEMEÂT 752

Risâle-i Nur Şâkırtleri'ne küçük bir mesnevî ve îmânî bir dîvandır.

Anglikan Kilisesi'ne Cevap 814

KONFERANS 816

FİHRİST 841